De Nieuwe Gids. Jaargang 50

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Luctor et emergo, Den Haag 1935

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

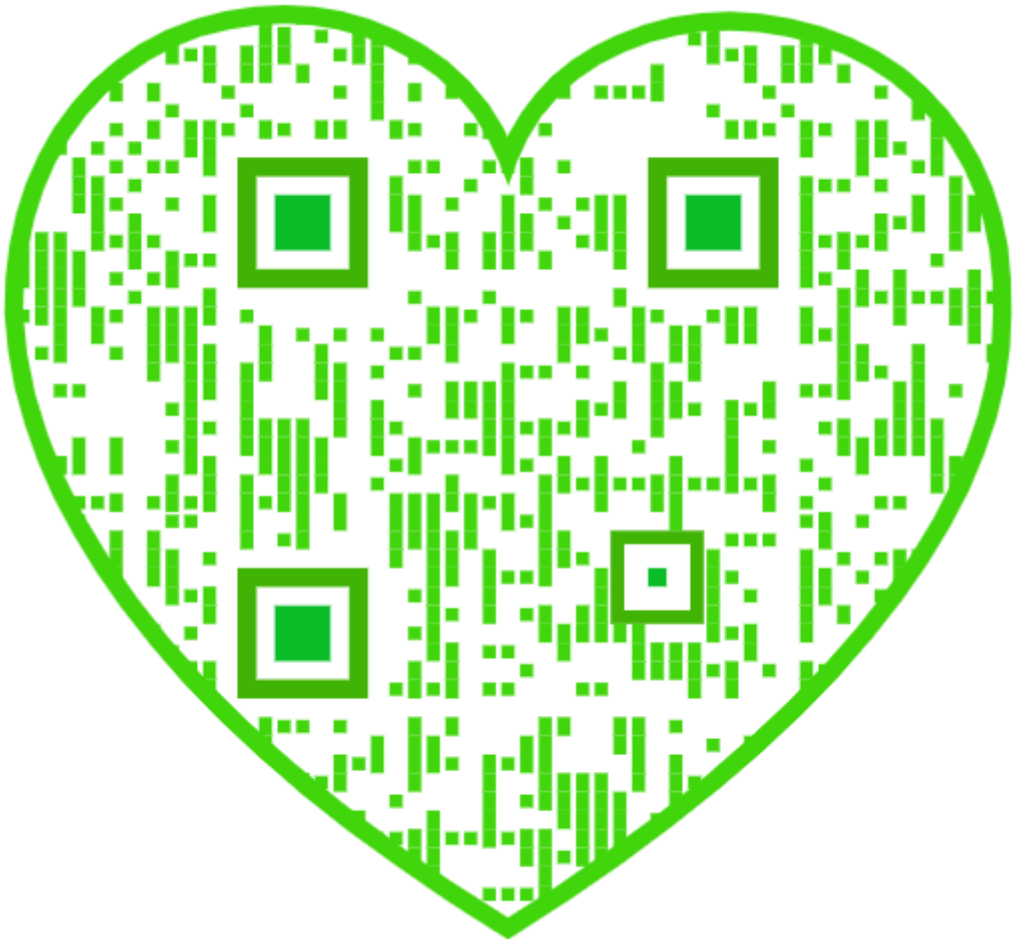

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 1]

Het paradijs bestaat
Blijspel in drie bedrijven
door
Hendrik van der Wal.

DRAMATIS PERSONAE:

INDRA DE HINDOE (van Doren), 30 jaar.
AMELIE VAN YVERINGEN, 41 jaar.
Ir. HENK VORSENGA (haar halfbroer), 35 jaar.
Freule PINKIE (haar nichtje), 17 jaar.
TRIJNTJE, een oude dienstbode.
CECILE, een nieuwe, jonge dienstbode.
Een oud heertje, een dame, haar dochter.
Enkele dames en heeren als figuranten.

PLAATS VAN HANDELING:
een ouderwetsch buitenverblijf in een villa-dorp, op eenigen afstand van een stad.

TIJD:

Eerste bedrijf: een April-avond.
Tweede bedrijf: den volgenden ochtend.
Derde bedrijf: anderhalve week later, 's middags.

Eerste bedrijf.

Een ruim vertrek. Links: tuindeur. Rechts: deur naar de gang. Achtergrond (midden): vleugeldeuren.
Tijd van het jaar: April; 's avonds negen uur.

Eerste tooneel.

Als het scherm opgaat, is het vertrek donker. Een der vleugeldeuren staat op een kier, waardoor licht uit het aangrenzende vertrek binnen valt. De oude dienstbode staat bij de deur, wachtend en luisterend.

Stem van Indra:

(uit het aangrenzende vertrek, dat voor den toeschouwer niet zichtbaar is)

Nog eenmaal zeg ik u: het Paradijs bestaat. Het is niet verloren. Gìj waart verloren. En hiermede: gaat in vrede.

[De oude dienstbode knikt even; zij is nu zeker, dat het is afgeloopen. Zij opent de vleugeldeuren; maakt licht; gaat daarna af door de tuindeur. Onmiddellijk daarop komt Amelie haastig de kamer binnen.
Men ziet nu in het aangrenzende vertrek, waar een klein gezelschap dames en heeren, dat naar de toespraak van Indra geluisterd heeft, bezig is op te staan en te vertrekken (uitgang, links, voor den toeschouwer onzichtbaar).
Indra, een lange en slanke halfbloed, in een Oostersche pij gehuld, daalt af van een katheder op den achtergond en komt langzaam naar voren.
Een paar dames, waarbij zich even later nog een derde voegt, houden hem staande en spreken met hem.]

Tweede tooneel.

Amelie is onmiddellijk naar een boekenstandaard gegaan en staat er nu over gebogen. Een oud heertje van ± 65 jaar, dat niet volmaakt zeker scheen, of hij Amelie in de kamer zou volgen, is intusschen binnengekomen.

Amelie:

(met rappe bewegingen de standaard ronddraaiend)

Deze.... en die.... en dié....

(zij reikt den ouden heer, snel achter elkaar, de boeken).

Het oude heertje:

(verlegen)

Al te vriendelijk, freule.

Amelie:

....En deze nog!

(neemt een heel rijtje op en geeft hem die).

Ze zullen u zéker tot steun zijn.

Het oude heertje:

(worstelend met de boeken)

Ik hoop 't, freule, ik hóop 't....

Amelie:

Geen twijfel mogelijk.

(herinnerend aan Indra's woorden; met opgeheven vinger)

Het Paradijs bestaat.

Het oude heertje:

(als bestraft)

O zeker, freule.

Amelie:

Natuurlijk mogen we voortaan op u rekenen voor onze wekelijksche bijeenkomsten?

(Zij neemt snel een opschrijfboekje om iets te noteeren.)

Het oude heertje:
Als u werkelijk gelooft, dat een zóó onwaardige....

(wat hij verder zeggen wil wordt afgesneden door de 'kreet' van een dame, die - gevolgd door haar dochter - het vertrek komt 'binnenvallen').

Derde tooneel.

De dame:
Amelie! - Dat je dit voor ons hebt kùnnen verzwijgen!

Amelie:

(verrast en bijna beleedigd)

Verzwìjgen?

De dame:

(alsof haar een groot onrecht is geschied)

't Is al de vijfde bijeenkomst.

De dochter:
We waren op reis, moeder.

Amelie:

(die snel in haar opschrijfboekje heeft gebladerd; triomfantelijk)

Hier sta je. Twee maal getelefoneerd; twee keer bezocht; de laatste maal een briefje achtergelaten.

De dame:
Had me getelegrafeerd!

(tot haar dochter)

Zouden we niet onmiddellijk zijn teruggekeerd, Aureola?

De dochter:
Voor zoo iets....

Amelie:

(snel)

Ik had je adres aan 't meisje kunnen vragen en je een brief schrijven.

(schuldbewust)

Daaraan had ik in ieder geval moeten denken

(teekent snel iets op in haar boekje).

Het oude heertje:

(dat eerst bedremmeld is blijven staan en daarna zijn boeken eenigszins heeft geordend, verlaat thans knikkend en 'Freule, dames' mompelend, vrijwel onbemerkt de kamer).

Amelie:

(hem naroepend; snel)

U komt dus?

Het oude heertje:

(schichtig omziend)

Heel graag, freule.

(Buigt; moeizaam af met de boeken, door de vleugeldeuren.)

Amelie:

(onmiddellijk voortgaand tot de dame)

Ik had je een brief moeten schrijven. Dan hadden we misschien nu al antwoord gehad van je zwager.

(dringend)

Zul je hem in elk geval van avond nog schrijven?

Dedame:

(een gebaar)

Als ik maar wóórden kan vinden zóó iets te beschrijven!

(tot haar dochter)

Schrijf jij, Aureola. Ìk zal er niet toe in staat zijn.

Amelie:

(van beiden een hand vattend)

We moeten allemaal ons best doen; allemaal, zonder onderscheid. Dit licht mag niet

langer verborgen zijn. We mógen niet rusten, vóór 't de wereld beschijnt.

(even stilte)

D e d o c h t e r :

(zacht)

Ik ga naar huis om te schrijven, freule.

D e d a m e :

Amelie! - we gaan schrijven.

A m e l i e :

(moeder en dochter naar de tuindeur brengend)

Dus zoo gauw mogelijk een lezing in den Haag. - En laat me onmiddellijk 't antwoord weten.

[Zoodra zij zijn heengegaan, maakt Amelie, bij de tuindeur staande, enkele notities in haar opschrijfboekje.]

Vierde tooneel.

Alle toehoorders zijn thans heengegaan. Indra is het vertrek langzaam binnengekomen. Hij staat met gekruiste armen bij een tafeltje, waarop in een vaas enkele bloemen staan, die hij beziet. Als Amelie hem bemerkt, maakt zij onwillekeurig een beweging; gaat dan zacht op hem toe, blijkbaar bevreesd zijn meditatie ie storen.

I n d r a :

(neemt een bloem uit de vaas; langzaam en teeder, als voor zich zelf)

Ze ziet niet, - ze hóort niet, - en toch is ze in het Paradijs.

(Hij plaatst haar weer, met groote zorg en teederheid, in de vaas.)

A m e l i e :

(die zich niet kan weerhouden, na een oogenblik, met stille geestdrift)

Weldra zullen duizenden zien en hooren!

I n d r a :

(na een oogenblik; haar aanziende; met beteekenis)

En verstaan? -

(Hij heft even de hand op; zacht het hoofd schuddend)

O, al te ijverige.

A m e l i e :

(buigt het hoofd).

I n d r a :

(gaat langzaam heen, door de openstaande tuindeur).

Vijfde tooneel.

Na een oogenblik komt Henk door de vleugeldeur. De oude dienstbode, die hem volgt, sluit ze onmiddellijk achter hem.

A m e l i e :

(licht op schrikkend; verrast)

Jij, Henk?!

H e n k :

(geeft haar de hand, lacht)

- Je behoorde in den trein naar Parijs te zitten, wil je zeggen?

A m e l i e :

(knikt)

- Er is toch niets gebeurd?

H e n k :

(schudt het hoofd)

Ik ben eenvoudig niet gegaan. Ik voelde me te weinig voldaan over 't bezoek van gisteren: met jou geen tien woorden gepraat en Pinkie niet eens gezien.

A m e l i e :

Ze lag al in bed, toen je kwam....

H e n k :

(knikt)

En nòg in bed, toen ik wegging

(lachje; hij gaat naar een clubfauteuil, maar blijft er bij staan, zonder er zich in te zetten)

- Ik kom je toch niet ongelegen, Meeltje?

A m e l i e :

(eenvoudig)

Je bent hier thuis, Henk. - Wil je nù eten

(beweging)

- of nog even wachten?

H e n k :

(snel)

Ik heb al gegeten.

(Na een oogenblik, om zich ziende)

Heb je er een vaag idee van wat voor gevoel 't is, als je altijd in den vreemde bent, weer eens thuis te zijn? Op mijn kamers in Parijs kan ik er soms naar zitten snakken hièr, met jullie wat te babbelen.

(heeft zich afgewend om zijn gevoel te verbergen)

- Waar gaan we zitten?

A m e l i e :

(zenuwachtig)

't Klinkt vreeselijk onhartelijk, maar heusch, 't zal niet kunnen, Henk.

(als hij haar verwondert aanziet)

Mijn dagen zijn uur voor uur bezet. Je weet 't niet: ik lig vaak halve nachten wakker, te passen en te meten....

H e n k :

(is naar haar toegekomen, heeft haar hand gevat; zijn gezicht vlak bij het hare)

Geen óogenblikje voor je broer, die zóó zelden iets van je vraagt?

(Ze begint bijna te huilen)

Kom, dat wist ik wel.

(Hij legt zijn arm om haar heen en brengt haar naar een fauteuil, waar ze automatisch gaat zitten.)

A m e l i e :

(terwijl Henk een kussen van de divan achter haar rug plaatst; zonder te reageeren op wat hij doet, als voor zich zelf)

't Is zoo'n zware, maar zoo'n ongelooflijk heerlijke taak.

(zacht)

Zoo'n genade.

H e n k :

(terwijl hij bij haar gaat zitten; met lachende oogen)

Om eens een uurtje met je broer te mogen praten - niet, Meeltje?

A m e l i e :

(een vage schouderbeweging)

Och.... Je kùnt niet begrijpen.

H e n k :

(zijn hand op haar arm leggend; ernstig)

Ik zou 't zoo graag willen.

A m e l i e :

(ziet hem aan)

Ben je bereid van je dwalingen terug te keeren?

H e n k :

(haar even verrast aanziend)

....Van wat voor dwalingen?

A m e l i e :

(rustig verzekerd)

Je heele leven is totnogtoe één dwaling geweest.

H e n k :
....Mijn héele léven?

A m e l i e :
Ik bedoel je hooger leven, voor het aangezicht des Heeren.

H e n k :

(niet luid)

Des heeren Indra's.

(zijn hand op haar arm leggend)

Word maar niet boos, Meeltje. Over theologie kan ik niet mee praten. Maar ik zou dol graag iets meer van jou, en al het nieuwe hier, willen begrijpen.

A m e l i e :
Ik heb je immers geschreven.

H e n k :
Eén brief in vier maanden! en - goeie hemel - nog zóo vaag, dat ik mijn hoofd er op brak. Ik wist niet beter of de Oosterling, waarover je schreef, was een Egyptenaar. In de Kerstdagen sprak je immers over een reis naar de Egyptische Koningsgraven?

A m e l i e :

(met verholen argwaan)

En Pinkie?

H e n k :

(gebaar)

Pinkie antwoordde op al mijn brieven alleen met ansichten: ‘in haast’.

(plotseling)

Is het misschien een afspraak geweest tusschen jou en Pinkie.... om me dóód te zwijgen?

A m e l i e :

(met een vage glimlach)

Pinkie....

H e n k :

In ieder geval was het resultaat, dat ik vandaag den heelen dag met mijn mond vol tanden heb gestaan.

A m e l i e :

(stil geirriteerd; hem aanziend; na een oogenblik)

Dus er is vandaag met je over gepraat.

H e n k :

Natuurlijk, Meeltje - dat begrijp je toch. Oom Han, een paar vrienden....

A m e l i e :

(voor zich; zacht)

....De elléndelingen.

H e n k :

(ziet haar verbaasd aan; dan langzaam)

Hoe kom jij zóó fel?

A m e l i e :

(even uitbrekend)

Omdat ze je natuurlijk niets dan léugens verteld hebben.

(andere toon)

Dat is 't vreeselijkste, dat er over dìt gekletst wordt, - dat 't heiligste machteloos is prijsgegeven -

(kan van ontroering niet verder; weent stil).

H e n k :

(even geschrokken)

- Meeltje, - m'n hemel....

A m e l i e :

Ik zou er om kunnen huilen, tot mijn tranen alle smetten hadden weggewischt.

H e n k :

(die haar even verwonderd en een beetje bezorgd

heeft aangezien; zoo rustig mogelijk)

Niemand heeft, voor zoover ik weet, ook maar één leugen verteld. Er is me niets anders gezegd dan dat Indra enkele genezingen had gedaan, dat hij hier woonde en zich voorbereidde een nieuwe leer te propageeren. Dat ìs toch zoo?

A m e l i e :

(weer beheerscht; met rustige verzekerdheid)

De nieuwe leer.

H e n k :

(een gebaar)

- Je weet, Meeltje, ik heb me nooit met je zaken bemoeid. Maar als broer mag ik je toch wel een paar vragen stellen -?

A m e l i e :
Vragen staat vrij.

H e n k :
Hoe heb jij 't over je hart kunnen krijgen den armen, ouwen Gijs, die ons nog als kinderen heeft zien spelen, ten pleiziere van een vreemde uit de tuinmanswoning te zetten, waar hij méér dan dertig jaar gewoond heeft?

A m e l i e :

(als voor zich zelf)

Het verhoor begint: - met oom Han als getuige.

(snel, op anderen toon)

Ik kan jullie, trouwens, van antwoord dienen. Voor den armen, ouwen Gijs en zijn gezin heb ik 't doktershuis in 't dorp, dat juist vrij kwam. gehuurd. Ze hebben bij de ruil niet verloren.

H e n k :
Als hij zich ten minste in dat huis, zoo ver van zijn bloemen, in zijn element voelt. Maar enfin, hij heeft een compensatie:

(glimlach)

't doktershuis. 't Gaat je geld kosten.

A m e l i e :

(een vage schouderbeweging).

H e n k :

Dan, Meeltje, ...iets dat je heelemaal zelf moet weten, maar dat ik je toch even zeggen wil.

(Hij ziet haar in de oogen.)

Natuurlijk heb je erover nagedacht, dat die heele verhouding wel eens verkeerd beoordeeld zou kunnen worden. Ik zeg niet dàt 't gebeurt, maar 't zou kunnen. Je bent een alleen wonende, nog betrekkelijk jonge, ongehuwde vrouw.

A m e l i e :

(ziet hem even verwonderd aan; dan een uitdrukking van verachting; hoog)

Ik heb er nooit aan gedacht. Maar 't is me natuurlijk onverschillig wat oom Han ervan denkt.

H e n k :

(met een beweging van het hoofd)

Oom Han -

A m e l i e :

(a.v.)

Oom Han of een ander.

H e n k :

Goed, Meeltje - 't is je recht. Maar Pinkie is er nog. Pinkie is een jong meisje.

A m e l i e :

Indra en Pinkie zien elkaar nooit.

H e n k :

(verbaasd)

Nooit?

A m e l i e :

Ten minste zoo goed als nooit.

H e n k :

Maar we hebben ook voor Pinkie's naam tegenover de buitenwereld te waken. Waar is Pinkie?

A m e l i e :

(poging om zich te bezinnen)

Dat weet ik niet.

H e n k :

(ziet haar even verstomd aan)

Wéet je dat niet? - Ik begin te gelooven, dat mijn terugkomst heusch hard noodig was -

(staat op)

Weet je werkelijk niet....?

A m e l i e :

Ik geloof, dat ze den laatsten tijd veel met haar two-seater op 't pad is.

H e n k :

O, dat gelóof je!....

(enkele schreden).

A m e l i e :

(na een oogenblik, stille tranen)

Pinkie is 't eenige waarover ik me zelfverwijt maak.

(even in tranen uitbrekend)

Ik kan niet anders. Ik moèt mijn krachten, àlles aan het Eene geven.

H e n k :

(kan zich niet weerhouden)

Aan *den* Eene!

A m e l i e :

(staat 'waardig' op).

H e n k :
Nee, Meeltje, ik had dat niet moeten zeggen. Maar waarom moest jij, precies jij, de apostel worden van een Leer, die een pleegmoeder tot zoo iets brengen kan?

A m e l i e :
Omdat ik geroepen werd.

H e n k :
Omdat hìj je riep, omdat hìj beslag op je legde, omdat hij als heerscher het huis binnendrong!

A m e l i e :
Hij drong het huis niet binnen. Ik vond hem eenzaam en verkleumd op een zolderkamer; ik moest hem dwingen mijn dienstbaarheid niet te verwerpen.

H e n k :
Je diénstbaarheid -

A m e l i e :
Ik zal niet rusten vóór hij zijn weg gevonden heeft.

(Zij gaat langzaam naar rechts)

Kom tot Indra, Henk.

H e n k :

(grimas)

Belóven kan ik 't niet.

A m e l i e :
Kom niettemin.

[Een auto-toeter buiten.]

A m e l i e :
Daar is Pinkie. 't Zal een verrassing voor haar zijn.

[Amelie, rechts, af. Men hoort snelle schreden in den tuin. Pinkie komt door de openstaande tuindeur binnen.]

Zesde tooneel.

Pinkie blijft, zoodra zij in het vertrek is, even staan. Ziet Henk aan.

P i n k i e :

(verrast)

Ben jij daar?

H e n k :

(gaat op haar toe, met uitgestrekte armen).

P i n k i e :

(haastig op hem toe; ze kust zijn wang niet, wat hij verwachtte. Ze bergt haar hoofd aan zijn schouder).

H e n k :

Mijn kindje.

P i n k i e :

(plotseling)

Hoe heb je dàt kunnen doen?

(Ze wendt zich van hem af; begint haar handschoenen uit te trekken, zet haar hoed af.)

H e n k :

(een tikje verlegen met zijn figuur)

Ik durfde je van ochtend en gisteravond zoo maar niet in je slaap te storen....

P i n k i e :

(die met haar rug naar hem toe staat; na een oogenblik, zacht)

Nee -

H e n k :

En je ziet 't, ik had er spijt van: ik ben teruggekomen -

(plotseling op anderen toon; zonder op het effect van zijn woorden te letten)

Ik moest met tante spreken.

P i n k i e :

(heeft zich juist naar hem toe willen keeren, maar wendt zich weer af; gaat met haar hoed en handschoenen naar het tafeltje en legt ze er neer; zacht, maar niet zonder beteekenis)

U moest met tante spreken.

H e n k :

(in gedachten)

Ik heb zoo juist met haar gepraat.

(schudt 't hoofd)

Erg voldaan ben ik niet - dat kan ik helaas niet zeggen.

P i n k i e :

(staat bij het tafeltje, met haar rug nog naar Henk toe; tuurt naar de bloem; toonloos)

Nee -

[Henk ziet naar haar; tegelijkertijd gaat Pinkie langzaam naar een fauteuil aan de andere zijde van de kamer, tegenover Henk, en zet zich.]

H e n k :

(die haar met zijn blik gevolgd heeft; plotseling in oprechte verbazing)

Pinkie! je doet en praat waarachtig precies als een groot mensch!

(Pinkie knikt)

Zijn jullie hier dan allemaal van streek?!

P i n k i e :

(even een lach)

- U zult eraan moeten wennen.

H e n k :
Maar daar neem ik geen genoegen mee. Kom eens gauw hier, bij je oom.

P i n k i e :

(zonder op zijn woorden te reageeren; haar rok recht strijkend)

Ik ben daar straks nog aan den trein geweest, weet je.

H e n k :
Heb jij dàt gedaan?

(komt op haar toe).

P i n k i e :

(is snel opgestaan)

Als de berg niet naar Mohammed komt....

(op geheel anderen toon)

Hebben ze u geen théé gegeven? Ik zal dadelijk het meisje....

H e n k :

(weet nog juist haar uitgestrekten arm te vatten, vóór zij op de schelknop drukt; trekt haar zoo een paar passen mee naar het midden van de kamer; ziet haar quasi-streng aan)

Pinkie! Je bent een kokette vrouw geworden.

P i n k i e :

(maakt een lichte schouderbeweging).

H e n k :

(trekt haar langzaam naar zich toe; legt plotseling zijn arm om haar heen en drukt haar tegen zich aan, een beetje ontroerd)

Ben je dan mijn kleine meisje niet meer?

P i n k i e :

(plotseling met een groote ontroering strijdend, bevrijdt zich met kracht)

Ik ben niemands kleine meisje meer!

(Even stilte) (Dan snel op anderen toon; meester van de situatie)

Gaat u niet op uw gewone plaatsje zitten?

[Zij is naar de divan gegaan en verlegt er een paar kussens.]

H e n k :

(die haar verstomd heeft aangezien, plotseling)

Wel allemachtig.

(hij gaat naar den divan, zet er zich; ernstig)

Kom eens bij me zitten, Pinkie

(wijst op een plaats naast hem).

P i n k i e :

(gaat vóór hem zitten, op een fauteuil).

H e n k :

(verbaasd; bijna angstig)

Wat is er met je?

P i n k i e :

Ik ben een zelfstandige vrouw.

(met een zweem van ontroering)

Ik sta op me zelf - ik zit dus óok op me zelf.

H e n k :

Pinkie -

(een hoofdbeweging; hij vat haar hand)

ik begrijp alles zóó goed. Natuurlijk heeft die kwestie hier....

P i n k i e :

(maakt haar hand los)

U begrijpt niets.

H e n k :

(verrast; maar kalm blijvend)

Begrijp ik niets? Ik zeg je toch, dat die kwestie hier, 't feit dat tante misschien niet heelemaal meer zóó alles voor je kan zijn....

P i n k i e :

(zonder hem aan te zien)

O dàt.

(wipt zachtjes met haar voet, kijkt er naar)

Dááraan valt toch niets te veranderen.

H e n k :

(haar niet-begrijpend aanziend; na een oogenblik)

Waaraan dan wel?

P i n k i e :

(met iets als een lichte schrik)

Heb ik gezegd, dat er iets is, waaraan wel....?

(blijft steken).

H e n k :

Door de speciale klemtoon, die je op daaraan legde, dacht ik....

P i n k i e :

(snel)

O nee - dáára an heb ik heelemaal niet gedacht.

H e n k :

Alweer dat allergeheimzinnigste: daaraan. Begin jij nou ook al in raadselen te spreken?

P i n k i e :

(even zeer bewogen, weet niet wat voor houding ze moet aannemen).

H e n k :

(plotseling zijn hand op haar arm leggend: met bijna een lach over iets dat hij zich niet goed kan voorstellen, maar tegelijk als een verheldering en een schrik)

Je bent toch niet verliefd, Pinkie?

P i n k i e :

(een beweging)

Ik ben een zelfstandige vrouw.

H e n k :

(denkend slim te zijn)

- En Indra? Die mys-teri-euze Indra?

P i n k i e :

(eerst éven verwonderd)

In....?

(dan 'au fond' woedend)

Natuurlijk - Indra is mijn.... 'amant en titre'!

H e n k :

(ziet haar even zwijgend aan)

Véél begrijp ik blijkbaar niet meer van je, maar toch wel dat je 't vocabulaire van Fransche romannetjes aardig beheerscht.

P i n k i e :

(strak)

Ik tracht me, met alle middelen, op te werken tot de hoogte van een zelfstandige vrouw.

[Een oogenblik gespannen stilte.]

H e n k :

(plotseling)

't Is ellendig - ook wij begrijpen elkaar niet meer!

(Hij schuift achteruit op den divan)

Wat voor een.... vervloekte geest is er in dit huis gevaren!

P i n k i e :

(ziet hem verschrikt en hulpeloos aan, voelt zich niet te kunnen beheerschen)

Maak me nou niet aan 't huilen!

H e n k :

(geschrokken, onmiddellijk weer in zijn vorige houding)

Pinkie, vertel me nu toch: wat is er? Tusschen jou en tante gaat het natuurlijk niet meer.

P i n k i e :

(op de grens van te gaan huilen, doch zich beheerschend; met een beetje moeite)

Tante is lief. Ze heeft 't alleen druk. - Zij heeft haar zaken, - ik de mijne.

H e n k :
Wat voor záken heb jij dan?

P i n k i e :
O, gewoon: mijn lessen, een beetje autoën.... niets bijzonders.

H e n k :
Nee, heelemaal niet. Maar je doolt als ‘une âme en peine’ tot laat in den avond op de vlakte.

P i n k i e :

(ziet hem aan)

Heeft tante u dat gezegd?

H e n k :
Ik zie je nu toch thuis komen.

P i n k i e :

(zacht)

Van avond ben ik immers naar het station geweest. - Was u dat nu alweer vergeten?

(ziet voor zich).

H e n k :

(die haar heeft aangezien)

Pinkie, jij voelt je dood ongelukkig.

P i n k i e :

(opschrikkend; fel)

Dát is niet waar!

H e n k :
Wil jij werkelijk beweren....?

P i n k i e :
Werkelijk, oom Henk.

H e n k :
Je wang is heelemaal nat.

P i n k i e :
Je kunt ook van geluk huilen....

(veegt de tranen met haar zakdoekje weg).

H e n k :
Van geluk!

P i n k i e :

(onverzettelijk)

Je kùnt van geluk huilen.

H e n k :
Ik zag je dan toch maar heel wat liever, toen je nog van geluk lachte.

(haalt een opschrijfboekje uit zijn zak en kijkt erin)

In elk geval ga ik morgen met je voogd, oom Han praten. Zóo kan 't niet langer.

P i n k i e :

(kinderlijk)

Wat wou u dan, oom Henk?

H e n k :

(nadenkend)

Dat weet ik nog niet precies. Maar ik dénk....

(hij ziet op en bemerkt de zeer gespannen, bezorgde uitdrukking van haar gezichtje; vat haar hand, warm)

Je begrijpt toch, mijn kind, dat alles alleen in jouw eigen belang gebeurt?

P i n k i e :

(blijft hem gespannen aanzien)

Wát denkt u dan?

H e n k :

Wel, ik denk.... Misschien zal oom Han je voorstellen een tijdje uit logeeren te gaan. Voor zoolang tante's bevlie....

(zich verbeterend)

tante's experiment nog duurt.

P i n k i e :

(staart hem aan)

Hier weggaan....?

H e n k :

Voor een tijdje - waarom niet?

P i n k i e :

(zit plotseling naast Henk op den divan, slaat haar armen om hem heen; haast angstig)

Neem me mee, oom Henk -

(smeekend)

neem me met je mee!

H e n k :

(overrompeld)

Pinkie....

(hij bevrijdt zich eenigszins)

Wat zou jij in Parijs....?

P i n k i e :

(dringend)

Ik kan toch voor je werken - je huishouden doen!

H e n k :

Jij mijn huish....!

(om zijn mond en in zijn oogen begint een onweerstaanbare lach te spelen).

P i n k i e :

(laat zich plotseling met haar hoofd op zijn schoot

vallen - weent wanhopig)

't Is zoo vreeselijk - ik had 't nooit, nóoit willen zeggen - maar je wou me wegsturen - ik wìl niet weg van hier!

H e n k :

Wát hadt je nooit willen zeggen?

P i n k i e :

Ik houd van je. Ik houd van je. Sinds Kerstmis houd ik van je.

(weent).

H e n k :

(zit een oogenblik onbeweeglijk en sprakeloos; legt dan zijn hand op haar hoofd)

Ik begrijp alles heel, heel goed, mijn kindje.

(hij heft zijn hoofd weer op; na een oogenblik met iets weemoedigs en teeders)

Over een tijdje komt dat allemaal van zelf weer in orde.

P i n k i e :

Dat komt 't nièt!

H e n k :

(op denzelfden toon)

Heusch, mijn kind.

P i n k i e :

(die op haar knieën bij Henk ligt, richt plotseling het hoofd op; moeilijk sprekend tusschen haar tranen door)

Ik weet heel goed wat je bedoelt! Maar 't is niet zoo! 't Is niet om tante!

(Zij werpt zich met het hoofd voorover op de fauteuil, waarop ze gezeten heeft)

Met Kerstmis was Indra hier nog niet

(weent).

H e n k :

- Met Kerstmis? -

(dan, plotseling zich met kracht losrukkend uit een gedachtengang, staat hij op; buigt zich over Pinkie, die geknield ligt voor de fauteuil)

Pinkie - we moeten àllebeì verstàndig zijn.

(hij heeft zijn hand op haar schouder gelegd)

Kom -

(hij helpt haar opstaan)

.

P i n k i e :

(droogt haar tranen).

(Wordt vervolgd.)

Heinrich Heine en Frankrijk door Dr. H. van Loon.

Duitschland heeft de nagedachtenis van een zijner geniaalste kinderen, Heinrich Heine, uitgestooten. Het gemeentebestuur van Dusseldorf schaamt zich zijner en geuniformde beambten wierpen werken van hem op het vuur.

Dit alles heeft niet de geringste beteekenis en is zelfs volkomen in den haak. De 'Nazarenen en de hellenen', om met Heine te spreken, zetten er den strijd voort. Eeuwig is die tusschen hellenen en barbaren. 'De waarheid zal de schoonheid blijven bekampen; het leger van de menschen blijft altijd in die twee partijen verdeeld.'

Het is niet van humor ontbloot, dat Heine zich tot voorvechter van de hellenen opwierp, al vertoonde zijn uiterlijk weinig joodsche trekken. Theophile Gautier beschrijft hem in den goeden tijd als een germaanschen Apollo met een overvloed van blond haar en blauwe oogen. 'Een lichte hebraische kromming stoorde zonder er de zuiverheid van te schenden de bedoeling, die zijn neus had om Grieksch te zijn.'

Het is niet te verwonderen dat het tegenwoordige regime niets van dezen 'slechten Duitscher' wil weten. Antonina Vallentin doet er in haar levensbeschrijving *Henri Heine,* bij Gallimard te Parijs verschenen, een boekje van open. Het is niet toevallig, dat ze thans uitkomt. Op de verhouding des dichters jegens zijn geboorteland en dat, waarvoor hij later opteerde, werd de nadruk gelegd. Van het begin af speurde zij na, wat hem van Duitschland en de Duitschers moest verwijderen. In gelijke mate voelde hij zich door Frankrijk en Parijs bekoord.

Te Dusseldorf werd hij gedurende de Fransche bezetting geboren. Twee jaar tevoren, in 1795, hadden de revolutionaire troepen zich

daar genesteld. Ze verlieten de stad in 1801, maar tegen het einde van 1805 stond Pruisen het Kleefsche land aan Frankrijk af. De code-Napoleon vestigde er de gelijkheid van allen voor de wet. Treitschke zelf nou naderhand erkennen, dat de Fransche bezetting den weg effende tot het moderne leven van den staat. Hij liet er op volgen: ‘de nieuwe administratie toonde zich niet alleen actiever, maar fatsoenlijker dan de vroegere, die besmet was met dwingelandij’. De legende van Napoleon werd er werkelijkheid; door hem is het beginsel van de vrijheid levend geworden. Veel later pas zou Heine in den keizer den verwoester van de groote revolutie zien. Toen hij zijn intocht te Dusseldorf deed, maakten de hoofden der verschillende gezindten op ééne rij hun opwachting voor hem. De eeredienst der joden werd voor het eerst erkend en de rabbi stond in het midden tusschen priester en predikant. Hij sprak Napoleon toe en deze antwoordde: ‘alle menschen zijn broeders voor God; zij moeten elkander verdragen, wat ook het onderscheid van godsdienst zij’.

Later schrijft Heine aan Sethe: ‘alles wat Duitsch is staat me tegen; de Duitsche taal verscheurt mijn ooren. Mijn eigen verzen boezemen me dikwijls afkeer in, als ik me er rekenschap van geef dat ze in het Duitsch geschreven zijn. De Duitsche letters werken op mijn zenuwen’. Het is onzinnig en zelfs weerzinwekkend bij gebrek aan goede trouw de woorden van dezen *révolté* met een buiten diens dichterlijke en persoonlijke gaven liggend doel te laten stollen ter staving van een stelling, die, als stelling, zijn woede verwekt zou hebben. Het leven van den dichter is een doel in zich zelf. Het geeft geen pas het tot middel te verlagen in een strijd op ander plan. Dat leven was ontroerend en navrant, en bleef te vlietend dan dat er richtsnoeren voor een hedendaagsche partij-polemiek aan ontleend kunnen worden.

Maar de schrijfster verbergt de keerzijde niet. Aan zijn vriend Christiani schreef Heine, dat het Duitsche element voor hem is wat het water is voor de visch. ‘In den grond houd ik van alles wat Duitsch is meer dan van iets anders ter wereld.’ En de rebellie tegen Duitschland komt hem als een jeugdzonde voor, een overwonnen standpunt. Wat hem er knelde en verbitterde was *dépit amoureux.* ‘Denk ich an Deutschland in der Nacht, dann bin ich um den Schlaf gebracht.’ Zijn lichtgekwetstheid schroeide er

tot licht geraaktheid. Een felle, vroeg gewekte zinnelijkheid schramde er zich aan wanbegrip; ze vloeide over van het hunkeren, vereering voor zich zelf eischend, van een brandend hart. Op school onderscheidde hij zich door niets dan aanleg voor de satire. Als iedere jongen met zulke antecedenten stond hij als een vreemde in de wereld, het jood-zijn isoleerde er hem meer dan een ander. Het is onnoodig hem en lotgenooten daarvoor deernis na te dragen. Het lot voltrekt zich onherroepelijk aan de sterke zwakken, die dichters zijn, afgezien van de vraag, of zij verzen schrijven. Heine, de schooljongen, werd door kameraden geplaagd, gelijk het lot met ongeëvenaarde hardnekkigheid hem zou kastijden. Niemand onttrekt zich ongestraft aan de middelmaat.

Heine reageerde op verschillende manieren op dien weerstand, zonder welken hij niet geworden ware ‘tel qu'en lui-même enfin l'éternité le change’. Van deze waarde te weinig te laten voelen mag mevrouw Vallentin als blaam aangerekend worden. Van Duitschland, haar vaderland, naar Frankrijk gekomen, moest zij hiermede vele deuren voor zich openen. Het procedee is niet heel elegant, al heeft zij het met begrip toegepast. Wie het nog niet wist leert, dat er niets nieuws onder de zon is. In het begin van de XIXde eeuw voer al een vlaag van overspannen nationalisme door Duitschland. Deze uitte zich op eendere wijs, door progroms. Een hardnekkige hoogmoed zette Heine aan, alles te doen om in schijn zijn vijanden gelijk te geven. Een als het ware naar binnen geslagen overprikkeldheid was erop gebrand, om hem heen bij wijze van verweer een kwade legende te voorschijn te roepen. Die dwarse drift weerhield hem zich zoowel met voor- als met tegenstanders te encanailleeren. Een magnetisch veld omgaf hem met eenzaamheid.

Het is niet anders dan de eenzaamheid van den kunstenaar. Een andere hoogmoedige, ook een dichter, heeft het uitgesproken: de kunstenaar kan de wereld begrijpen, de wereld den kunstenaar nooit. Als kunstenaar had Heine voor- noch tegenstanders. Om zich aan hun lagen te ontwringen bediende hij zich van velerlei vermomming. Uit dit oogpunt moet zijn diatribe tegen Duitschland gelezen worden. Baudelaire over zijn verblijf in België; Verlaine, in deels vrijwillige ballingschap te Londen; Rimbaud tusschen de burgers van Charleville gekooid; andere, zeker even roekelooze rebellen, ziedden van even venijnigen haat. Komt het iemand in het hoofd, die verwijten

aan Franschen, Engelschen, Belgen na te houden? En Holland....? Vreemdelingen en landgenooten hebben er gal over gespuwd.

Het is onwijs die explosies los van de vulkanische naturen, waaruit ze voortkwamen, te beoordeelen. De kunstenaar voelt zich in zijn omgeving benauwd. Het is zijn taak zich door de zelfverwezenlijking daaruit te ontworstelen. Gide heeft het geschreven: de kunst wordt geboren uit nood, leeft in dwang, sterft door vrijheid. Heine en de anderen omfladderen als de albatros van Baudelaire het schip met de zakelijke menschen, van wie een niet te overbruggen kloof hen scheidt en die ze nochtans niet kunnen missen, al ware het maar ter wille van de in-stand-houding van het lichaam. Deze onoplosbare tegenstrijdigheid tracht ieder voor zich te wringen tot een *modus vivendi,* welke hem het verder produceeren mogelijk maakt; Heine deed het met tartende opzichtigheid. Hij hulde zich daartoe met voorliefde in het narrepak. De verscheurdheid van zijn wezen gehoorzaamde aan de wetten van den romantischen vorm. Maar zijn ironie was meer dan een pantser tegen de kwetsbaarheid van het hart, meer dan een generator van de scheppingsdrift.

In dit opzicht vertoont hij verwantschap met Rimbaud. Het is niet toevallig, dat beiden hun land den rug toekeerden, maar Heine bleef dichter tot het vreeselijke einde. Hoe harder het lot hem op het hart trapte, des te vlijmender gierde zijn spot, des te verwoeder braakte hij zijn weerzin tegen het leven zelf uit. Dat hij zich zelf daarmee veroordeelde was hem onverschillig; de haat noch de weerzin had een omschreven object. Zij projecteerden zich zijns ondanks op wat de coulissen van zijn dagelijksch bestaan waren, ze kristalliseerden zich om wat aan benauwende ervaringen hem voor de hand kwam.

Zoo is de schrijfster Vallentin beneden haar taak gebleven door in dit boek stof voor een nieuwe polemiek tegen het huidige Duitschland te dragen. Heine zou zich tegen dit misbruik van zijn onstuimige buien verweerd hebben. Dat hij Frankrijk lief had als drager van hem vertrouwde idealen, van de vrijheid vooral is bekend. Te Parijs genoot hij naar het uiterlijk een behandeling, die anderen een verpoozing geweest ware. Hij werd gewaardeerd, had er belangrijke vrienden, warmde zich aan vrouwengunst en trok zelfs een regeeringssubsidie. Wat hem van die ‘anderen’ onderscheidde was, dat het ‘uiterlijke’ voor hem niet bestond, gemeten aan wat hem het

wezenlijke was. Zelfs moest de vervreemding van de wereld hem te Parijs, dat hem tegemoet kwam en waarvan de fijne atmosfeer zijn wonden bette, erger schrijnen dan in Duitschland, waar hij ter verlichting van zijn pijn de objectieve werkelijkheid kon betichten, daarvan de schuld te zijn. En men weet, dat in zijn geval voor 'pijn' ook lichaamspijn moet gelezen worden.

Zoo had hij alles gedaan om zich den Duitschen bodem al te heet onder de voeten te maken. 'Mijn gehechtheid aan het judaisme wortelt in een diepe antipathie tegen het Christendom. Ik, die alle positieve gezindten veracht, laat me misschien nog tot het meest orthodoxe rabbinisme bekeeren, omdat ik dit als een deugdelijk tegengif beschouw.' En toen in 1819 - evenals thans braken er anti-semitische ongeregeldheden uit na het slaken van den greep der Fransche bezetting en na een tijd van welvaart - werd er een bond voor de beoefening en de wetenschap van het judaïsme opgericht, waarin Heine trad.

In deze zoo min als in andere klemmen was zijn plaats. Een lange zwerftocht zou erop volgen. Zijn rustelooze heimwee dreef hem onbekenden kimmen tegemoet. Jaren lang kon hij niet op één plaats blijven. Onbevredigd, trok hij van etappe tot etappe, niets stilde zijn honger. Waarlijk, hij had zijn nest op de golven gebouwd. In de onverpoosde beweging, het overal en nergens thuis zijn was het hem gegeven de vervolgingen te niet te doen, waardoor hij zich gekweld waande. Hij was de ongetemde vrijheidszoeker en het voorrecht van de vrijheid wilde hij over Europa uitbreiden. Als zoodanig was hij een der eerste burgers van Europa. 'Een dichter is van nature cosmopoliet.' En zijn wapen in dien strijd is de poëzie.

'Zij is mij', zei hij, 'nooit anders geweest dan een heilig speelgoed, een gezegend middel voor goddelijke oogmerken, hoe warm ik ze ook bemind heb. Ik hechtte nooit veel waarde aan mijn dichtersroem en het kan me niet veel schelen, of men mijn verzen prijst of laakt. Leg een zwaard op mijn lijkkist, want ik ben een dapper soldaat in den oorlog ter bevrijding van het menschdom geweest.' Was hem dit uit het hart gesproken....? De vraag heeft geen zin. We kennen voorbeelden van zijn ijdelheid ('noemt men de grootste namen, dan wordt ook de mijne genoemd') die evenmin overtuigen. Dit hart werd zoo hevig geslingerd, dat het niet mogelijk is als een notaris te gaan nameten hoe ver het kon doorslaan. Doorslaan in

de gewone beteekenis van het woord kon Heine ook. Zich niet om de interpretatie door tijdgenooten bekommerend, moest hij wel onverschillig blijven voor wat een nageslacht, behept met politieke ergdenkendheid, erin zou leggen.

Er waren rustpoozen in deze opgewondenheid. In eene schreef hij: bij de (Duitsche) massa is haat aan Frankrijk gelijk aan vaderlandsliefde. Door dit gevoel behendig te exploiteeren brengt men de domme menigte aan zijn kant. Er is een tijd geweest, waarin die haat nuttig was voor den staat, toen een buitenlandsche overheersching moest afgeslagen worden. Maar thans ligt het gevaar niet meer in het westen; Frankrijk bedreigt niet meer onze onafhankelijkheid. De tegenwoordige Franschen verbroederen zich met de Duitschers in het domein van den geest, terwijl hun stoffelijke belangen zich meer en meer met de onze verweven. Frankrijk is op het oogenblik onze natuurlijke bondgenoot. Men moet een idioot zijn om dit niet te begrijpen, maar wie het begrijpt en in tegengestelden zin handelt is een verrader. En deze man, wiens geest en lichaam als door tangen gefolterd werden, geslingerd door de conflicten van ras en eerzucht, verheerlijking en verguizing, van God en den duivel, tegelijkertijd opbouwend en sloopend, schreef in 1835 in de eerste uitgave van het boek over Duitschland de woorden, die nu profetisch klinken:

'Het christendom heeft de germaansche krijgstucht wat verzacht, maar kon ze niet uitroeien; als het kruis breekt zullen de wilde instincten opnieuw losbarsten. Deze talisman nu is al losgewoeld en de dag zal aanbreken, waarop ze smadelijk valt. Thor zal zich dan met zijn reusachtige hamer opmaken om de gotische kerken te verbrijzelen. Als gij, Franschen, het wapengekletter hoort, neemt u in acht. Lach niet, dat ik u waarschuw tegen de leerlingen van Kant, Fichte en de pantheïstische wijsgeeren. De gedachte gaat de actie vooraf zooals de bliksem de donder. De Duitsche donder is zeker Duitsch, niet heel lenig en een beetje langzaam, maar als u een ontploffing zult hooren gelijk er nog geen in de wereldgeschiedenis voorkwam, zult u weten, dat de Duitsche donder ingeslagen is.... Als wij lust krijgen met u tie gaan twisten zal het niet aan gronden ter rechtvaardiging ontbreken. In elk geval raad ik u aan op uw hoede te zijn. Blijft gewapend en rustig op uw post, het geweer in den aanslag.'

Happy girl's band
schets door Joan C. Hol.

De volgende opteekeningen bevonden zich onder de papieren van mijn vriend Gaston, mij toevertrouwd door zijn weduwe.[1] Zij zijn geschreven in het Fransch, met hier en daar een Hollandsche zinsnede; een bewijs temeer, hoe zeer Gaston aan zijn vrouw gehecht was: hij had zich haar taal eigen gemaakt. Ik geef alles in het Hollandsch; 'n minder goed vertaalbare uitdrukking blijve in het Fransch.

Evenals vroeger[2] geef ik dus het woord aan wijlen mijn voortreffelijken vriend.

* * *

Gisteren is Pedro bij me geweest, of liever: Melchior. Pedro is zijn 'nom d'archet': hij is violist. 'Pedro and his boys' zijn uit de tea-room ontslagen; 'n beentje gelicht door 'n girl's-band. Die hebben twee maal in de week voor niets gespeeld, 'n uur voor Pedro kwam. Ondanks het vroege uur liep de zaal al vol; groot gejuich en applaus. Die meisjes bekoorden; zij streken en bliezen niet alleen, zij zongen ook met jonge, frissche stem en maakten furore. Toen werd Pedro's maandcontract niet verlengd; de girls werden geëngageerd; spelen nu iederen dag van vier tot zes.

In Melchior woedde 't nog, terwijl hij 't mij vertelde. Al was hij uiterlijk kalm, het bliksemde in zijn oogen.

- Onderkruipsters! zei hij schamper, eerst voor niets, nu voor twee derde. Alleen omdat ze kwieken; dàt kunnen wij niet.

1) Zie De Nieuwe Gids, 48ste jaargang, 1933, blz. 488 (Mei).
2) Zie De Nieuwe Gids, 41ste jaargang, 1926, blz. 132 (Augustus).

- Hoe spelen ze dan? vroeg ik, om iets te zeggen.

- Dat weet ik nog niet. Twee zijn mijn leerlingen; dat's 't gemeene ervan. Ik ken hun zwakke zijde wel; voorloopig zeg ik niets.

- Zal ik ook eens gaan luisteren?

- Doe dat, zei hij, dan kunnen wij er over praten. Vandaag is 't Vrijdag, 'n goed publiek. Morgen is 't 'n jan-boel.

Toen ik in de tea-room kwam, zag ik Melchior zitten. Ik stond verbaasd. - Kranig, zei ik, maar....

Melchior was bleek, doch vertrok geen spier. - Ik moet me toonen, zei hij, en ook dat ‘Pedro and his boys’ nog geen emplooi hebben. Wij hebben òòk onze vrienden. Jolly werd doodsbleek, toen ik binnen kwam.

- Jolly? vroeg ik.

- De eerste violiste en zoogenaamd de directie.

- Zoogenaamd? vroeg ik verwonderd.

- Vraag nu liever niet, ten slotte zou ik toch losbarsten. Later verklaar ik je alles.

Terwijl de girls speelden, had Melchior telkens moeite niet op te vliegen. Irritatie spande zijn gezicht en ledematen; het was of er 'n electrische stroom door ging. Steeds onderdrukte hij de reflex-beweging. Ik zei niets meer, want alles scheen hem te prikkelen. Eindelijk keek hij op zijn horloge: - Ik moet weg; 'n les. Hij kneep m'n hand of ze fijn moest; 'n vernietigende blik naar Jolly, en hij verdween. Ik geloofde niet aan zijn les, maar was opgelucht. Blijkbaar had hij 't niet langer meer uitgehouden. Ook de girls speeden nu vrijer, vooral Jolly. Of was het verbeelding?

Aan de muziek begon ik te wennen. Toen ik binnen kwam, had ik dadelijk weer weg willen loopen. Ze speelden de ‘Mooie blauwe Donau’. Bij de tweede valse stonden ze op, begonnen luidkeels te zingen, zonder woorden: a-a-a-a. Goedkoop en dom. En dan die ouwe valse-deun!

Toen volgde echte jazz-muziek, 'n tango. Vooral de trompet was verschrikkelijk en de voortdurende trom ook. 't Herinnerde aan Blanus, 'n spullebaas uit m'n jeugd: getoeter op de estrade om publiek te lokken, terwijl de clown met de paard-rijdster paradeert. Goed voor de openlucht, past niet in 'n zaal. En wat

gaat er in die meisjes om, terwijl ze dìè muziek maken? Heelemaal niets; ze werken voor hun brood, spelen wat succes heeft.

Intusschen dacht ik er niet meer over, weg te gaan. Het gaf toch afleiding; afleiding van m'n zaken en van de spanning thuis, door Carina te weeg gebracht. Die gaat uit de verte maar al dòòr, Vera met brieven te bombardeeren.

Nu kwam er 'n 'Hors-programme'. De girls straalden van pret, zeker v,an 't succes dat dit nummer hun brengen zou. Zij speelden met 'n animo en overtuiging, 'n betere zaak waardig. Weldra begon 'n zang-duet: scène van kibbelende gelieven, die elkaar liefdesbrieven teruggeven. Zij lachten, dat 't een lust was; het werd aanstekelijk. De dialoog deed aan verliefde ruzie's denken, zooals liedjes-zangers in Italië ze op het marktplein ten beste geven. Met muziek heeft zoo'n jazz-band weinig te doen, dat begreep ik nu. Je moet er anders tegenover staan. Elk oogenblik wat anders, kort en krachtig: distractie à tout prix. Dat is 't ook wat ik hebben moet. Hier is het christelijk onmogelijk, je suf te denken; je wordt er hardhandig uit gehaald. Die meisjes zien er ook verduiveld goed uit; vooral de trompettiste, wanneer ze 't schorre ding heeft weggelegd en zingt of viool speelt. Kranig, die girls; ieder speelt twee of drie instrumenten; ze strijken, blazen, zingen in 't zelfde stuk, staan op voor 'n solotrekje, gaan al spelende weer zitten. En alles met 'n brio! Meestal doen ze 't van buiten. Altijd 'n charmante blik of lachje voor 't publiek. Ze behooren elk tot 'n verschillend type en toch werken ze prachtig samen.

Arme Melchior, ik begrijp dat je daar niet tegen op kunt, zooveel levendigheid en charme. Nog één nummertje, toen ben ik weggegaan. Even naar kantoor, en dan naar huis. Vera zou ongerust kunnen worden. Maar ik zal spoedig terug komen. Het eenige dat me opfrischt; voor m'n zaken en in den zwijgenden strijd tegen Carina. Onmogelijke toestand door haar veroorzaakt: dulden, niet opvliegen; kalm zijn. Van Vera geen goed woord meer, geen blik, geen liefkoozing. Ze pruilt; vooral als er weer zoo'n vervloekte brief uit Nizza is.' 'n Vrije vrouw (en vrij zijn de vrouwen tegenwoordig!) heeft het recht zich te laten oorvijgen. (Dat's nu de parole uit Nizza). Zìj alleen kan dát beoordeelen. Mijn teederheid, eergevoel? Larie! De vrouw is 's mans eigendom niet, heeft haar eigen eergevoel.

Ik slik alles, dring alles in me terug; Carina mag niet zegevieren. Ik neem alles op me, om de situatie te redden. Maar troost zoek ik in de tea-room: karakter-analyse der girls. Dat heb ik noodig en meen er ook recht op te hebben. Die vijf met hun triviale, hardhandige, maar charmante, onbluschbare vroolijkheid, zijn mijn bondgenooten. En Vera? Vera heeft Carina.... helaas! En mij heeft ze ook, zoo ze wilde.... Ik wacht op 'n teeken, 'n zucht, 'n oog-opslag....

Van morgen kwam Melchior op kantoor; nog vol boosaardigheid. Wel te begrijpen, hij heeft nog niets anders.

- Waarom heeft Jolly maar zoogenaamd de directie, vroeg ik dadelijk.

Melchior glimlachte: - Je hebt een goed geheugen. Wel, omdat de piano toch de leiding heeft. Je kunt er met je viool vòòr staan zoo veel je wilt, de piano heeft meer volume dan de anderen samen.

- En 't slag-werk?

- Dat's ondergeschikt, moet volgen. De pianist geeft de accenten, maakt het tempo; als hij terughoudt moet je mee; als hij er van door gaat, ben je verloren.

- Dat doet juffrouw Wan-cheek nog al eens.

- Wancheek! voortreffelijk, lachte Melchior. Ze is zenuwachtig, werkt voor d'r zieke moeder en 'n broer die haar geld afperst met z'n revolver. Op 't lycée noemden we haar ‘perispomenon’ om d'r slappe bolle wangen. Weet je nog, perispomenon?

- Zeker; je lei je handen aan 'n makker's oor en pats! klapte je ze dicht.

- Waarachtig, je hebt 'n goèd geheugen.

- Al te goed, zuchtte ik; 'k vergeet nooit iets.

- Die Perispomenon wilde studeeren; nu paukt ze piano in 't Voordeel. Beroerde naam voor 'n koophuis; plat op de man af. Mij hebben ze óók zoo behandeld: ‘die meisjes trekken méér, dus U begrijpt....’ 't Laatste woord is daarin nog niet gezegd.

- Ik wou, dat je iets anders vond. Die girls zul je er niet licht uitkrijgen.

- Wacht maar, ik heb nog goeie troeven. Geen van beiden

kunnen ze viool spelen. Ik ben hun meester die ze eruit gekankerd hebben, en ik weet wat eraan mankeert.

- Wat dan? riep ik nieuwsgierig.

- Dat hoor je zelf wel. Maar ik weet nog veel meer. Die Jolly heeft 'n liaison met de zoon van 'n directeur. Er zijn er meerdere.

- Liaison's?

- Best mogelijk; maar directeurs bedoel ik; dus niet almachtig. Die zoon is directeur ambulant en chef voor de tea-room; hij heeft er Jolly ingedraaid. Als het ruchtbaar wordt, moet zij er onmidellijk uit. 't Reglement wil geen liaison's tusschen personeel en directie. Je kent de Pilori, de redacteur 'n ouwe kennis van me; belust op schandaal, daar leven ze van.

- Maar als je dàt doet, zul je toch bezwaarlijk....

- Weer in 't Voordeel komen? Voorloopig zal ik alleen maar dreigen, en dan teeken ik ook zelf niet. Eerst Jolly's viool-geknoei aan de kaak stellen....

- Is dat zòò erg?

- Het wordt steeds erger. Ze heeft weinig toon; door 't rumoer hoor je haar niet, er is over geklaagd. Nu forceert ze, drukt de snaren plat, speelt alleen nog aan de slof; ze strijkt nooit de stok meer uit. Daar krijg je geen toon mee; integedeel!

- 't Zou grootmoedig zijn haar dat te zeggen, opperde ik.

- Daar zal ik wel voor oppassen! Bovendien zou 't niet helpen, ik heb 't haar zoo dikwijls gezegd.

- Ze drukt met haar rug en schouder, alsof ze achter 'n kar loopt, zei ik.

- Juist, dat hebben haar ouders óok gedaan; ze is van geringe afkomst. Die materieele duw-beweging zit in 't bloed, kan ze niet afwennen. 't Komt alles in de Pilori.

- En de tweede viool, miss Energetic?

Pedro lachte weer: - Je hebt gelijk; alleen energie, absoluut geen muziek-talent.

- Maar ze zingt goed!

- Nou ja, 'n gassenhauer. Verduiveld veel temperament. Ze speelt goed.... comedie.

Melchior's manier over die meisjes te spreken, hinderde me.

- Zij is eigenlijk geen leerling van me, ging hij voort; 'k heb

'r 'n jaar les gegeven op de normaal-school. Dat was me 'n baantje! Eens en nooit weer.

- Maar zij lijkt toch van goede familie....

- O, ja; verarmd door de crisis. 'n Voortreffelijk karakter, maar ze speelt schutterig; 'n huismoeder die botrammen snijdt; d'r stok kleeft aan de snaren. Daarom heeft Jolly haar ook genomen; concurrentie is daar niet te vreezen.

Melchior ging weg, en 't speet me niet. Het kostte me moeite, niet partij voor de girls te trekken.

's Middags naar de tea-rom met verdubbelde belangstelling door wat ik gehoord had. Ik trof er 'n kennis, 'n journalist die van alles op de hoogte bleek te zijn. Melchior had overdreven; die liaison van Jolly wàs zoo, maar de onderkruiping was zoo erg niet geweest. Voor niets hebben ze nooit gespeeld. Jolly heeft veel vrienden door haar flink en inschikkelijk karakter; zij is ook zeer begaafd. 'n Beschermster is op 't idee gekomen; die heeft haar in het ‘Voordeel’ gebracht. Ze krijgen precies hetzelfde als Pedro, maar presteeren veel meer.

- Buiten de muziek dan, zei ik, Pedro is toch 'n heel ander violist; alleen z'n vibrato al....

- Daar heb ik geen verstand van, bekende Freddy, maar ‘Pedro and his boys’ spelen suf, niets van 't en-train der happy girls. ‘Elles ont bien l'air de croire à leur bonheur’, zou je Verlaine kunnen omkeeren.

- Niet kwaad, lachte ik.

- De eenige grap die ik Pedro ooit heb zien doen, ging hij voort, is dat hij de cellist z'n hoed op zette; die hoed verhuisde van het eene hoofd naar 't andere en kwam ten slotte op de contrabas te recht.

- Nog al matig, stemde ik toe.

- 'n Mooie meid, die tweede violist, begon Freddy weer, blij z'n reporter's licht te laten schijnen. Ze heeft al heel wat achter de rug.

- Zoo? twijfelde ik, 'k hoor dat ze van heel goede familie is.

- Dat is zoo, maar totaal verarmd. Ze heeft voor schooljuffrouw gestudeerd; dat beviel haar niet. Toen is ze er met een jonge kwant van door gegaan; zij ontvoerde hem in 'n auto.

Die heeft haar spoedig laten zitten. Toen heeft zij er zich kranig door geslagen: music-hall, cinéma. En ze deed zich respecteeren, ik weet er van mee te praten! (Ik begon Freddy onbeschaamd te vinden). Op den duur ging dat niet; ze speelde wat viool en heeft er trompet bij geleerd. Toen heeft Jolly haar genomen, uit goedhartigheid; voor de ‘band’ is ze 'n stropje. Ze leeft wanneer ze zingen kan en gesticuleeren mag: de chanson mimée, haar affaire! Maar wat 'n oogen en wat 'n glimlach, vin-je niet?

- Er is iets edels in haar oog-opslag en iets wijd's in 't voorhoofd en de weggekamde haren. Al 't klein emoet haar vreemd zijn.

- Ze glimlacht voortdurend, zei Freddy, en tegen iedereen, in volkomen onschuld. Dat hebben ze haar op de jazz-school geleerd: keep smiling! Kerel, pas op je hart. Ze verstaat geen gekheid meer; ze wil alleen nog trouwen.

Freddy werd indiscreet; ik was bllij, dat hij opstapte.

Ik keek dus weer naar het vijftal. Ze leken uitgezocht om elk een type der vrouwelijkheid te illustreeren. Ze waren heel wat interessanter dan Pedro's ‘boy's’. Jolly tenger, lenig maar zonder gratie; haar bleek, smal gezichtje omhuld van zwarte, neerhangende lokken; 'n pop om als mascotte in je auto te hangen. Maar ze heeft fut en tegenwoordigheid van geest om bij haar spel nog op allerei te letten. Energetic moet met woord of wenk in 't gareel worden gehouden, opgeroepen als ze vergeet met d'r trompet in te vallen. Jolly doet het schier onmerkbaar, zonder heerschzucht of commando, alleen 't allernoodigste. Miranda, zoo heet Energetic volgens Freddy, kijkt kinderlijk naar Jolly op. Deze staat altijd, glimlachend boven 't troepje. Alleen wanneer zij voor 't applaus bedankt, doet ze te gedienstig; meer 'n midinette dan 'n artiste. Miranda is heel anders, kijkt over 't publiek heen met 'n transfigureerenden glimlach. Wanneer ze 'n liedje zingt, richt zij zich hoog op en gesticuleert cordaatgedecideerd, lange armstrekkingen, breede handwuivingen; niets dan kracht en levenslust. Dan is ze in haar element, omdat ze 't kàn. Zelfs wanneer ze door 'n trechter zingt, maakt ze gebaren van 'n man die horens opkrijgt; wat koddig lijkt, omdat je haar gezicht niet ziet.

Rechts achter Energetic zit 'n donker meisje: git-zwart haar, sluik om het hoofd gelegd, vaal teint, de lippen rood en glanzende

oogen die naar 'n ver punt staren: ‘dark lady of the sonnets’ Ze heeft iets van 'n sfinx, 't beneden-lijf verdwijnend achter 't slagwerk; maar ze is vol gestyleerd leven, één en al zelfbeheersching. Zij slaat trom, kleppers, bekkens en speelt ook contrabas. Steeds met volmaakte gratie; geen girl, 'n lady. Alles perfekt, complete musicienne. Zelfs in den ongelijken strijd van tenger lijf met reuze-contrabas ontstaat geen wanklank; met afgeknotte, plompe strijkstok trekt zij vollen toon. Liedjes van langen adem zingt zij, zet dan Miranda voelbaar in de schaduw. Zij heeft 'n krachtige stem, maakt flink den mond open, articuleert de woorden. Ze maakt er geen gebaren bij; dat kan ze ook niet, 't groteske zou onwaardig zijn. Zij kan alleen voorname zwier; vol animo zwaait wit-gespierde, mag're arm de tromstok; ook bij de pizzicati van de contrabas haalt de onderarm zwierig uit. Bij marsch of dans wiegt zij met innerlijke overtuiging 't fijn gecoiffeerd hoofd en 't bovenlijf, 'n zachte deining als van telgangers; blij suggereert zij rhythmus aan 't publiek. Dat is 't ook wat de jazz vereischt, maar geen der anderen voert het op tot fascinatie. Zij is volstrekt niet mooi; maar toch, gelijk bij Shakespeare's Lady, gaat onweerstaanbare bekoring van haar uit.

Hiermee zijn mijn psychische ontdekkingen ten einde. De celliste? Onschuldig plaatje uit 'n Engelsch tijdschrift, met Kerstmis onder de mistletoe: miss Christmas-number. Van goede huize, sympathiek, sport-gezond, prachtige complexie. Jongensachtig, scheiding op zij, platte blonde haren in vrije lokken over de ooren. Beschroomd staat ze op om mee te zingen ('n knap meisje!), blij als ze weer kan gaan zitten. Zij speelt ook banjo en déklameert heel flink bij zachte begeleiding.

Alleen miss Wan-cheek (of miss Thunderbolt om 't donderen op 't klavier) heeft maar één emplooi; speelt altijd piano, zonder charme. Marche de Turenne uit de Arlésienne, in haar ijver zelfs Debussistisch: twee toetsen naast elkaar in plaats van één. Bij allen gaat het soms boven hun kracht, behalve bij Dark-Lady.

Ik heb Vera verteld, dat ik 's middags voor 't goûter soms naar het Voordeel ga in plaats van naar de crèmerie tegenover

me. 't Is iets verder van kantoor, maar wanneer Vera haar ‘jour’ of ‘jour’ van 'n vriendin heeft, komt het op 'n half uurtje later thuis niet aan. Zaterdag-middag, omdat dan de zaken-doos dicht gaat en ik dus vrij ben, wou Vera mee naar de tea-room, de meisjes-jazz hooren. Ik had er nogal goeds van verteld, maar 't viel haar niet mee, dat zag ik dadelijk. Toen begon ik over mijn stokpaardje, het uitéénloopend karakter der muzikantjes. Vera luisterde aandachtig naar me en keek met belangstelling naar de meisjes. Eindelijk zei ze kalmpjes: ik geloof dat je er veel meer în ziet, dan er achter zit. 't Zijn dood-gewone dingen die voor hun brood werken. En wat voor werk! 't Lijkt wel 'n dorsch-machine. Wie daar z'n verstand niet bij verliest, heeft er geen te verliezen.

- De voortdurende trom bedoel-je?

- En de trompet! Dat's meer voor de buiten-lucht.

- Maar vin-je niet, dat ze er aardig bìj zitten, met veel animo.

- Dat ìs 't juist; ze doen het met 'n overtuiging die bij die snert heelemaal niet past. De lachende hoofdjes en schuddende lichamen maken 't dubbel gemeen.

- Dat's ook 'n opvatting! lachte ik. De eerste keer kreeg ik de zelfde indruk, maar je went eraan.

- Dat's heelemaal niet noodig, vond Vera, 't is eenvoudig beneden onze stand. En zij keek de zaal eens rond.

't Publiek, op Zaterdag, was erg gemêleerd. Intusschen was er op het podium groote remue-ménage: de pianiste kwam, voor 't eerst, tusschen de violen zitten met 'n harmonica; de contrabas ging naar de piano (dat kon Dark-Lady dus òòk!), de celliste achter 't slagwerk. Energetic haalde 'n groote guitaar voor den dag, zoodat alleen Joly niet van instrument veranderde. Al die plaats-verandering gebeurde harmonisch, aangenaam, vol onderlinge welwillendheid; 'n groepje van goedenhuize.

- Ze gaan aardig met elkaar om, zei Vera steeds bereid het goede te waardeeren.

Ik hield m'n hart vast voor 't muziekje, maar 't viel mee. Wan-cheek speelde voortreffelijk 'n zangerige melodie en de anderen begeleidden met geslagen akkoorden; eenvoudig genoeg: 'n chitarrone. Christmas-number sloeg angstig op de kleine trom; zij deed het blijkbaar voor het eerst; tot slot, met doodsverach-

ting, één bekken-slag. Zij keek aldoor tusschen haar partij, die aan den verkeerden kant stond, en Jolly heen en weer.

't Was Vera niet ontgaan: Dat is wat ze in Amerika ‘instrumentalisme’ noemen.

- Hoe bedoel-je dat?

- Wel, ieder speelt drie instrumenten, maar hòè, dat's bijzaak.

- Vín-je de saxophoon ook slecht? 't Instrument is niet bijzonder.

- Melchior en z'n luidjes spelen heel anders; meer ‘cran’, meer volume.

- Het mannelijk prestige, lachte ik.

- En ze spelen rustiger, eenvoudiger.

- Suffer, vond Freddy.

- Suffer, als je wilt; maar 't wordt er niet zoo gemeen door.

- 'n Bekende kwestie, zei ik, wanneer 'n vrouw iets ergs doet, is ze erger dan de man. (Ik dacht aan Carina).

- Ray Ventura vond ik ook veel beter, besloot Vera.

- Prachtige muzikanten! Maar de kerels spelen haast niet. Ze springen aldoor van hun lessenaars weg om flauwe grappen te débiteeren.

- Ik vond ze geestig, echt Fransch, zei Vera.

- Lief van je; 't is ook zoo. Maar ik hoor graag muziek; en als ze dan 'n heel stel prachtige saxophoons meebrengen, van de grootste tot de kleinste, en ze blazen d'r haast niet op, dan spijt me dat.

- Nou, hier blazen ze genoeg (de trompet was weer aan de gang); ik begrijp niet hoe je dat uit houdt!

- Ik blijf nooit zoo lang; hoogstens 'n kwartiertje. 't Geeft afleiding; de zaken gaan niet bizonder.

- Altijd nog? vroeg zij.

- O, 't is zoo erg niet, suste ik.

De girls waren weer 'n echte kermis-deun begonnen. Willen we gaan? vroeg ik, we zijn hier al meer dan 'n uur.

- Graag, zei Vera, we hooren hier niet; 't is dégradeerend.

Toen wij aan 't podium voorbij gingen, stond Miranda juist op haar schorre trompet te blazen. Vera hield haar hand voor 't oor.

Hoe hard vrouwen tegen haar eigen geslacht kunnen zijn, dacht ik, muzikaal is 't hier ook 'n *lieu de débauche,* ondanks al de bourgeoises die er zitten.

Dus was mijn animo voor de 'happy girls' sterk gedaald, want ik moest Vera gelijk geven. Ik ben er nog maar éénmaal heengegaan en dat trof heel slecht. Eerst speelde Dark-Lady op 'n groote blikken harmonica die hard en ordinair klonk; 't ensemble kreeg iets draaiorgelachtigs. Zij was er al eerder mee aangekomen; toen hadden de girls krijgsraad gehouden en 't ding was afgeketst. Zij had het weer teruggebracht naar de vestiaire, die hun tot stemkamer diende. Nu had ze 't toch doorgezet. Wan-Cheek's harmonica is van hout en heeft 'n zachte klarinettan-klank; maar deze van Dark-Lady wil en kan het tegen de mannen opnemen. Melchior heeft er twee van.

Daarna beging Jolly 'n flauwiteit. Na de groote saxophoon kwam ze met 'n heel kleine, die zij als de baby voorstelde ('ritrovata doppia', zooals ze in de renaissance van zekere nonnen zeiden). Het was kinderspeelgoed, te klein om op te blazen; zij floot er in. Alleen Jolly deed alsof ze 't grappig vond; 't viel volkomen in 't water. Toen floot zij met Miranda 'n duet, elk door 'n trechter. 'Femme qui siffle, porte malheur'; ontstemd ben ik weggegaan.

's Avonds naar 't Symfonie-concert met Vera. Eerst Bach, die ik niet meer genieten kon (invloed van de jazz-band?); toen Roussel's Araignée, Ravel (piano-concert) en Delvincourt. De muziek werd zoodoende steeds leeger; Ravel en Delvincourt geven niets voor 't gemoed. Ravel: hoogontwikkelde jazz, énormverfijnde techniek; veel technisch, maar geen ethisch geweten. Hij zal de wereld niet troosten. Vera heeft gelijk: 't is alleen verschil van stand en dus van 'money'. Delvincourt: 'n harde arlequinade; volksbal, poppenkast, commedia dell-arte. Amusant, veel melodie. Maar daarvoor 'n vol orchest aan 't werk te zetten! Met meer smaak toch hetzelfde als wat de happy girls doen: vroolijkheid, afleiding; geen innerlijkheid, geen verheffing. Wanneer de armen van geest zalig worden, dan worden ze allemaal zalig. Vera beoordeelt die girls toch te hard. Op 'n lager plan, met al de gloed hunner jonge émancipatie, doen ze 't zelfde als de modernen. Vera émancipeert zich ook; altijd meer. Daar

zit Carina achter. Eigenlijk is 't niet fair; we zijn 't niet zòò begonnen, ons verbond; geen uitsluitende zelf-beslissing. Liefde is niet enkel vrijheid; er is ook eigendom. ‘Posséder une femme’, idéeel vooral; Vera ontglipt me immer meer. Op haar kan ik mijn leven niet meer bouwen; ze was toch de as en 't centrum waar 't om draaide. Maar op dubbelheid ook niet. En op de jazz? Fi donc! ik ga er niet meer heen.

De zaken gaan altijd slechter. Vandaag 't journaal ingezien: in veertien dagen niets verkocht; de eene grens na de andere gesloten. Ik eet m'n bedrijfskapitaal op. Vera's geld is er nog. Dat komt nu aan de beurt. Maar dat mag niet, in géén geval....

Er is iets verschrikkelijks gebeurd: Melchior dood op z'n bed gevonden, 'n revolver er naast. 'n Arrangement: hij had al z'n kleeren aan, bloedsporen van af de sofa. De concierge zei, er waren dien avond drie dames geweest; zij noemde Jolly. Sinds de eerste speelde ze niet meer in het ‘Voordeel’. Melchior had woord gehouden, hun eruit gedreigd. Eerst haar spel afgemaakt in 't schendblad, toen naar directie: de liaison. Maar hem hebben ze niet terug genomen; nu ‘The Blue Blowers-Orchestra’. Jolly vertwijfeld; Miranda nog meer; die vindt niet licht iets anders. De krant zegt: ‘daders onbekend; geen indices gevonden, ook bij geen wapensmid; niemand gearresteerd’. Maar iedereen verdenkt Jolly.

Naar ‘Uw Voordeel’ gegaan; naar den ‘directeur ambulant’ gevraagd, dien ik ken. Hij was er niet. Morgen of overmorgen terugkomen. Men mompelt dat het koophuis geen schandaal wil, de girls verstopt heeft. Arme kinderen, zoo makkelijk zal 't niet gaan.

Twee dagen later. Den directeur gesproken. Ik gaf me als Melchior's vriend op. Hij vroeg of ik diens intrige's approuveerde. 'k Zei: neen. Of ik als man van eer beloven kon te zwijgen. Ik beloofde het. Toen zei hij, alles was nu geregeld; ze waren in zekerheid, nu kon hij 't wel vertellen.

- Maandag-avond kwam Jolly bij me met Miranda, begon

hij, 't liep tegen elven. Wij hebben Melchior omgebracht, fluisterde Jolly. Zij was doodsbleek, Miranda vuurrood. Wìj? vroeg ik. - Zìj heeft geschoten, ìk heb 't gewild.

- 'k Begrijp 't, zei ik: Jolly heeft het teeken gegeven, toen is Miranda met de revolver ingevallen als met de trompet.

- Beter, glimlachte Dunand, zij heeft goed schieten geleerd. Sinds de music-hall droeg zij er altijd een bij zich. Jolly zou 't niet kunnen; die had al angst er een aan te raken. Miranda betreurde alleen, dat ze haar revolver heeft laten liggen, haar talisman! Zij waren de laatste dagen meer dan overspannen. 't Orchestje in de tea-room was hun trots en hun zelfstandigheid; zij hebben veel karakter. Wij waren op het ergste voorbereid. Niet op dàt, natuurlijk. Maar onze chef had mij gelast, schandaal te voorkomen. Gebeurde er iets, dan moesten de meisjes weggebracht. terstond, desnoods naar Amerika.

- Naar Amerika? riep ik verbaasd.

- Wij hier van Uw Voordeel zijn maar 'n atoom van 't Overzee-consortium.

- Amerikaansch?

- Nee, Fransch; maar veel relaties en vertakkingen ginder. Dus ons reis-auto stond dag en nacht klaar met 't noodige, ook voor de meisjes. Is hij dood, vroeg ik. Secuur, zei Miranda. Trouwens 't doet er niet toe; dood of niet, jullie moeten weg, onmiddellijk. - We hebben 'n taxi beneden, zei Jolly; Josine zit er in en wacht op ons; ze was bij Melchior, toen we kwamen. Dan moet die ook weg, zei ik, we willen geen verhoor.

- Josine? wie is dat, vroeg ik.

- De contrabas en 't slagwerk.

- Die creoolsche?

- Half-slavisch of mongoolsch. Ze wou eerst niet; was met Melchior voor 'n tournée geëngageerd die ook zonder hem wel zou doorgaan. Ongeschikt, dat ze hem juist nù hadden doodgeschoten. Impassible meneer! nooit zoo iets gezien. Ik beloofde haar op eerewoord 'n schitterend engagement in Amerika; zij is de eenige die werkelijk haar man staat.

- Dat heb ik atlijd gedacht, mompelde ik.

- Kort en goed, zei Dunand, ik heb ze naar Cherbourg gebracht, oogenblikkelijk, zonder dat ze eerst naar huis gingen. Er

lag 'n cargo van ons voor anker, die lading nam naar Amerika.

- Zullen ze de meisjes erin laten?

- Ongetwijfeld. U vergeet, dat we 'n groot consortium zijn. Ze zijn ingeschreven als onze employées; we zijn borg, dat ze nooit armlastig worden. Onze zaakgellastigde haalt ze af; ze hoeven niet naar 't vreemdelingen-eiland.

- Is dat mogelijk? riep ik ongeloovig.

- 'n Kwestie van wat dollars. Wanneer we iets doen, doen we 't goed.

- Of ze 'n betrekking krijgen?

- Misschien niet dadelijk. Onze beschermende hand blijft boven hen.

- Ik dank U. Mag ik nog eens terugkomen?

- Zeker. Over 'n week of drie kan ik U meer zeggen.

- Zòò lang?

Dunand glimachte: - Ze drijven nog op 't groote water. Maar zwijgt U vooral, wanneer die meisjes U interesseeren. Mocht er tòch schandaal komen, dan laten we ze los. U begrijpt, dat ik 't voor Jolly niet wil, voegde hij er menschelijker bij.

Thuis gekomen ben ik geheel verslagen. Die meisjes-jazz is er dus óók niet meer. Maar daar kun-je toch geen leven op bouwen; op dubbelheid òòk niet. En op Vera? Zij wil niet; ze wil eerst nog 'n heele boel anders, vòòr ze van mij kan zijn. 't Is veel, als ik haar geld kan redden. Haar alles uitbetalen en dan naar Amerika. Maar dan blijft er niets over om wat ook te beginnen.

Adieu, Jules....

* * *

Hier eindigt het manuscript van Gaston. Die twee woorden zijn met andere inkt, waarschijnlijk later geschreven. Het drukt me, dat ik hem zoo slecht begrepen heb. Over zijn zaken sprak hij heelemaal niet; ik heb hem ook waarlijk niet aangemoedigd. Wellicht had ik hem kunnen helpen, omdat - 't beschaamt me nu haast - de mijne zooveel beter gaan.

's Avonds als ik van kantoor door de voorstad ga, de

schemerige, leege stratengang met de lampen-streep in 't midden, de tabak-winkels die dwars hun licht-réclame werpen: Nestor, Ophir, Araks, Sato, Sato.... dan ga ik 'n koffie-huis binnen, Sportief-Café, zit daar bij de sport-menschen en drink 'n chope. Ik hoor hen die robuust-volbloedig, niet om zoo'n kleinigheid uit het leven zouden gaan, eerst nog wat zouden boksen, vliegen, tour-de-Francen, en met het geld der hunnen zeker héél anders zouden omspringen.... Dat alles lijkt me nu onwezenlijk, en werkelijk alleen de gedachte aan Gaston, die alles regelde, geen actief maar ook geen passief achter liet, en heenging zonder ruggespraak met haar, die toch zijn alles was.

Thuis gekomen, overvalt me bizarre nieuwsgierigheid: die meisjes, in Amerika, daar moet ik 't mijne van hebben. Intercommunaal aansluiting met Dunand gevraagd; 't duurt lang.... eindelijk, daar is-ie. 'n Truc: - Kunt U mij ook 't adres zeggen van den ‘Happy-girl's Band’? We willen ze voor Holland engageeren.

- Holland? Zeer interessant. Maar die meisjes-jazz bestaat niet meer; drie ervan zijn in Amerika.

- Individueel dan?

- Miss Jolly is afdeeling-chef in een van onze departementstores. Zij speelt niet meer.

- Jammer, heel jammer.

- Ze had de techniek niet voor Amerika. Ze zou ‘Le Canari’ moeten spelen in plaats van Raff's Cavatine.

- ‘Le Canari’? Wat is dat?

- Halsbrekende variaties over 'n polka.

- Zôô. En Miranda?

- Kent U miss Miranda? (Ik zwijg). Die zingt twee maal daags twee liedjes, altijd dezelfde, in alle music-hall's. Vijf honderd dollar per maand en de reiskosten. Maar dat houdt niemand lang uit; ze onderhandelt met Hollywood. Zij heeft dè glimlach, weet-U.

- In Hollywood komt nog heel wat méér kijken, opper ik. 't Is te hopen dat ze iets heeft overgespaard.

- Werkelijk?

- 'n Kennis van me, die toch vlug carrière heeft gemaakt, is er met zeven en 'n halve dollar in de week begonnen. Dat

beteekent daar honger lijden. Movie-actress is 't ideaal der meeste Amerikaanschen. Om elke studio zwermt 'n troep extra-girls die niet vast zijn aangesteld, en 't meestal nooit worden.

- U schijnt Amerika goed te kennen, klonk 't schamper.
- En miss Josine? vroeg ik rustig.
- Die heet daar Josepha; Josepha Maritzkaya. Werkt in 'n jazz-mixte, 't allernieuwste. Zij heeft veel aanbidders, maar wacht nog.
- Waarop?.... Geen antwoord. De verbinding verbroken; Dunand is weggegaan.

Drie maanden later de volgende kaart uit Boston, nog aan 't adres van Gaston:

Miss Jolly Gaudet
Mr. Henry Dunand
announce their engagement.

Hij is zijn geliefde gevolgd. Zooveel te beter.

De gedachte aan Gaston verlaat me niet. Ik had hem moeten helpen. Niet alleen in zaken, ook naar den geest. Dààr zat 't. Hij leefde in 'n vacuum, dat hij met jazz-rumoer trachtte te vullen.

Ik had hem mijn Plotinus moeten leenen.

Uit mijn bloemenboek door Henriëtte Mooy.

Tulpen.

1.

Gloeiend rood, zacht helder-geel en vlammend-paars, stil in het kamerlicht, - gebrandschilderd roos-venster, hoog aan den wand van een koele, menschenleege kerk, waarheen de benarde ziel is gevlucht om een vleugje Godheid op te vangen.

2.

Lachend rijzen de vroolijke, bonte kleuren op uit het zwierige groenekrul-bosschage van de bladeren.... met zacht-geheimzinnigen nadruk herinnerend een lommerrijken tuin, waar koele schaduw-paden uitzicht geven telkens op helle bloemperk-verschieten in zon. En op een bank, onder een ouden boom, is een grootmoeder gezeten in een paars-zijden kleed. Een kind staat aan haar schoot, - zij zegt: 'Heb je weer zoo gedraafd?' en haren worden weggestreken uit een verhit gezichtje.

3.

En jij, zeldzame witte! Edele, groote, witte-tulp, wegvliegende wilde zwaan! Jij wilt zeker in verbeelding op je reusachtige vleugels naar de groote, witte wolk toe, die daar drijft, omdat je denkt, dat het je moeder is. Neem een groet mee voor de mijne, die zich erachter bevindt.

Verkeerd gedacht.

Ik meende een oogenblik, dat er een wit ranonkelbloem-blaadje was weggewaaid tegen de lucht, - maar 't was de maan.

Ik meende laatst, dat ik zijn wang zag blinken tusschen de oeverplantjes van een kleinen stroom, maar 't was een blanke beek-steen.

Ik meende laatst, dat hij de kamer binnentrad, maar 't was de wind, - verlangenloos trok hij voorbij.

Ik meende laatst, dat er iemand om het hoekje van den ouden pereboom kwam kijken, om mij te verrassen, - mijn hart stond stil, - maar het was een kleine trekvogel, die spoedig verder ging.

Ik meende laatst, dat er iemand met opgeheven armen uit den tuin op mij toe kwam, maar 't was de schemering.

De zomeravond-hemel.

Toen 'k opkeek, zag ik plotseling den zomeravond-hemel blank als het wit van zijn oog.

En 't scheen mij toe of gansch de wereld straalde in den afglans van zijn ziel, kalm ademend en met een lach, alsof geluk niet ver kon zijn.

Rein-oog, ziet ge de maan?

Rein-oog, ziet ge de maan boven de zwarte bosschen?

Hij leende vuur van u en triomfeer-vermogen - en heimelijke macht om 't hart tot zich te trekken van hen die verre zijn....

O, al-bemeest'rend zoet-geweld van 't schoon, dat altijd-door opnieuw, sidd'rende liefde en snerpend heim-wee wekt!

De rood-gesprongen aartjes.

Ik zag in mijn droom de rood-gesprongen aartjes van oogen die te veel geschreid hadden. Een stem zei: ‘Leg er den achterkant van een ouderwetsch begonia-blad tegen.’

Ik zei: ‘Is dat een tooverblad? Geneest het de kwaál?’

‘Laat er dan een trosje gouden-regen op neer.’

‘Neen.’

‘Dek ze toe met het warme blaadje van een klaproos uit volle middagzon.’

‘Neen.’

‘Breek een stukje ijs af van den nóórd-pool.’

‘Ja, dat zal ik doen.’

Ster.

Ik kan niet onderscheiden zomer-ster, of je me een kus komt overbrengen, of dat je me met lange glans-lansen bestoken wilt, - of je glimlacht, of dat je me bedreigt. Wil je vanuit de verte wreedheid aan me bedrijven, me fijntjes martelen, zonder dat ik me verweren kan? Dan lijk je wel een mensch. Pas op, of ik gil. En dan zou je van schrik wel eens uit je baan kunnen waggelen!

Luna.

Maan, nu weet ik dat gij een godin zijt!

De dag was om, de hemel was zee-groen, was stil en wijd en zacht, - het was alsof zij hoog en zoet, de wereld overhuiven wou met teerheid eindeloos.

Stom zag ik 't aan, mijn ziel was afgemat, er roerde zich in mij geen tegen-vriendelijkheid, of lof, geen kracht in mijn gemoed bewoog zich meer, mijn oogen dwaalden leeg door 't schoon.

Plots fonkelde door 't zwart van 't boomgebladerte een helder licht, 't was grooter dan een ster, en ik herkende ú! Mijn hart rees overeind in brandend leed en 't riep u toe: ‘Ik heb hem niet gevónden, 'k heb overal gezocht, nergens in de groote Ruimte hebben mijn gedachten hem ontmoet, niet in 't noorden, het zuiden, het oosten of westen. 't Is nu wel zeker, dat hij niet terug zal keeren!’

Maar gij bleeft onbewogen blinken, Steenen Moeder, en daaraan zag ik dat gij een godin waart, -: De lotgevallen der menschen, dergenen die u liefhebben, deren u niet! Misschien hebt ge zelfs wel gelachen, wreede, want het moet vermakelijk zijn om te zien, hoe, wanneer er ergens een hart breekt, de wolven van de smart naar alle richtingen heenrennen met den buit.

Het rôze-rhododendron-park.

Het rôze-rhododendron-volk komt lachend, in lichtende stoeten, aanstroomen over de heuvelen.

Dicht-gedromd stuwen ze voort, - over de toppen, in de valleien, als gezamenlijk dansend op voetspitsen gaand, en gevaand en met zilveren trompetten en schalmeien.

En uit die wemeling van blijde, open kelen, stijgt hei-licht op in de lucht, in het trillend-warmglansende blauw, de lofzang van aarde en hemel, 't breed-bedwelmend lied van liefde's Onsterfelijkheid.

Blauwe-regen.

De blauwe-regen staat lieflijk aangeleund aan de woning der minnenden.

Teer koost de wind met de gevleugelde trossen, - speelsch als omstreelende ze met mijmerend-dralende vingers van glimlachend-peinzenden minnaar,.... nu en dan kussende stil.

Levensbesef.

Zoo menigmaal heb ik 't gevoel een heel klein kind te zijn, een zuigeling, door heerschers-hand wreed weggerukt van het verkwikkelijk gezelschap zijner voedsters, waar d'adem zácht ging en waar korte, vroolijke liedjes waren, en koestering en lach en teederheid, die laafden me als met moedermelk, - maar weggerukt vandaar en neergesmeten in een steen-woestijn, ten prooi aan alle schrikken van de wildernis, weerloos bij elken aanval van de Al-macht.

Stroo-bouquet.

Uw boodschap heb ik wél verstaan, stil-élégante stroo-bouquet.

Uit het rommelige donker, waarin men u had weggezet, zijt ge door een toeval tevoorschijn gekomen, gansch ongeschonden en fonkelnieuw, zonder dat de veronachtzaming ook maar het geringste spoor op uw gelaat had achtergelaten.

En terwijl ik verrast op u neerzie, is het mij of de zwierende sterrezwerm-strepen van den Melkweg zich tot fijne takjes-figuren hebben aaneengeschikt, opdat des te treffender de luister

der geschubde, matzilveren en gulden zonnen uit hun midden zou opblinken.

Uit het duister achter-af zijt ge door een toeval tevoorschijn gekomen, stroo-bouquet, en nu toont uw simpele gedaante het daglicht met dwingend geweld de fascineerende, tijd-looze schoonheid van een klein heelal.

Soms is 't opeens....

Door 't donker en metalig hulstboom-loover schitteren plotseling de uitbundig-vroolijke, hel-lichte kleuren van een vervaarlijk-ontluikenden lente-heester.

Het is zooals wanneer in 't nauw en uitzichtlooze grauw der engte van een ernstig en recht-afgebakend leven, er eensklaps perspectieven opengaan, die de oogen voor een wijl doen in een toekomst blikken die lééft, - die kleur, beweging heeft en gloed en die in 't bloed gedachten wekt van machtig ziels-ontplooien, van bloei en volle vruchtbaarheid.

Door 't hart ruischt dan een voorjaarsstorm.

Daàrom!

O, om de buiging van een stem, om 't zwenken van een vogel door de stille lucht,
om de zilveren-druppel-bui, die neerzweeft uit den goudenregen-boom, wanneer de blauwe duif, na het onweer, wegvliegt van den tak,
om het lichte streelen van den avondwind, wanneer hij langs de begroeide berghellingen wandelt,
om het bevend af- en aan-zweven van de zoetheid der liefde in het menschenhart,
om den kleinen roodborst, die onder een eschdoornblad een oogenblikje schuilt voor den Octoberhagel,
om een handvol gepolijste zeeschelpjes, opgeraapt aan een vochtig strand,
om de sneeuwige toppen van de pas-ontloken witte-sering, voor 't eerst beschenen door de morgenzon,
om de trilling van een frisch, groen blad, als de waterval het met een belletje bespat,
daárom blijft de wereld in stand!

Maan-boot.

Maan-bootje, waarheen is de reis? Vaar je met je lading, met je lading tranen-parels, naar het zuiden?.... Zou hij ze herkennen? Moeder-tranen, minnaressen-tranen, kindertranen, van alles is er in....

Een hemel-scheepje, zoo klein, dat het wel op zijn hand zou kunnen, glijdt storeloos voort door den stillen aether, - en niemand, die het niet wist, zou zeggen, dat het de essence borg van een leed, te zwaar voor deze aarde en dat het daar heendrijft, licht en lichtend, geladen met niets anders dan met tot glans geworden smart.

De opengaande bladknoppen.

De opengaande bladknoppen van den grooten voorjaarsboom staan als roosvormige, dof-zilveren bekertjes op de zwarte takken.

Als iemand zei: ‘Je hart is zulk een bekertje’, zou ik antwoorden: ‘Ge hebt gelijk; drenk het met licht, of vul het met wijn!’

Witte cyclaam.

‘*Ik* ben nu keizerin’, sprak de gade van den pas-gestorven, jongen keizer, en zij kroonde zich met de uit elpenbeen gesnedene hooge kroon, heilig van vorm en witter dan de sneeuw die op de toppen van den Himalaja ligt. En een wacht van jonge maagden omringde haar, maagden rijzig en rank als zij zelve was en die luchtig geheven hielden zeldzame waaiers van witte vederen.

En het volk lag in dichte drommen beneden rondom den troon, nedergeknield in rouw en in aanbidding.

Het onafwendbare door A.H. van der Feen.

Executie.

Als de Inspecteur-Generaal, Mr. Werneman, de steenen trappen van het kantoorgebouw opkwam, schoot de portier haastig uit zijn loge en met de gegalonneerde pet in de hand, opende hij de glazen deur voor zijn hoogsten chef.

Mr. Werneman knikte terloops tegen den onderdanig gebogen beambte en schreed over den breeden cocoslooper door den hoogen corridor naar zijn kamer.

De ambtenaren, die hem tegenkwamen, weken haastig en eerbiedig terzijde.

Mr. Werneman was bijna vijf en zestig jaar, maar de jaren hadden zijn rijzige, slanke figuur nog in het geheel niet kunnen buigen; ook zijn gang was nog vief en elastisch en het gladgeschoren gelaat met den wilskrachtigen mond, de koele staalblauwe oogen en den forschen neus, verried een zelfbewuste levenskrachtigheid, welke nog geen spoor van aansluipende aftakeling vertoonde.

De zelfingenomenheid, welke nu eenmaal inhaerent pleegt te zijn aan de zelfbewustheid, sprak zich uit in de wat oververzorgde kleeding; het onberispelijk gesneden, zéér lichtgrijze zomercostuum met de even gebombeerde schouders van het colbert, de zeer wijde pantalon, de witte slobkousen over de bruin-gelaqueerde schoenen, de coquet gestrikte lichtblauwe das onder het keurige halfslappe boord, de fijne, lichtgrijze Borsalino op het nog nauwelijks grijzende haar.

Zoodra Mr. Werneman zijn ambtelijk-deftig gemeubelde kamer

betrad, wierp hij zijn bruine actetasch op het bureau-ministre, dat bij het raam stond, hing zijn hoed in de hangkast, keek op zijn gouden polshorloge, nam plaats in zijn bureaustoel en schelde.

Bijna dadelijk daarop ging een zijdeur open en betrad de Secretaris Molhuizen de kamer.

Molhuizen was in waarheid een tiental jaren jonger dan Mr. Werneman, maar hij scheen veeleer ouder te zijn.

Hij was een kleine, grauwe, schrale man met een volkomen kalen schedel, een grijze, stekelig kortgeknipte snor en een grijs puntbaardje; voor zijn kleine, bruine oogen stond meestal wat scheef een stalen lorgnet geknepen op den kleinen, gebogen neus.

Hij was het type van den in den dienst vergrauwden en wat vermuften ambtenaar, die echter alle knepen en geheimen van het vak kent, want door wiens handen alle stukken, ook die der afdeeling 'Kabinet' moeten gaan.

Hij was ijzig afwijzend en gesloten tegenover alle lagere ambtenaren, maar tot vleierige dienstvaardigheid zeer bereid tegenover zijn superieuren en had een gemakkelijke plooibaarheid verworven in de dagelijksche hanteering van zijn chefs, de lange reeks der elkaar opvolgende Inspecteurs-Generaal, die soms slechts een paar jaar en zelden langer dan een jaar of acht dit hoogste ambt bekleedden, voor zij met pensioen gingen.

Zijn grijze puntbaardje placht hij te streelen met de linkerhand zoodra er tegen hem gesproken werd of als hij zelf met een paar korte zinnen een antwoord gaf en dit gebaar, in zeer langzaam tempo uitgevoerd, demonstreerde met iets loerend-peinzends in de kleine, bruine oogen een soort tartend en geheimzinnig dreigend op-zijn-gemak-zijn, hetwelk niet zelden de bezoekers zenuwachtig maakte.

Dit gebaar was trouwens in de ambtenaarswereld ook bekend bij allen, die wel eens in de kamer van den Secretaris moesten antichambreeren, voor ze bij den Inspecteur-Generaal werden toegelaten.

Maar evenzeer was het bekend, dat de Secretaris zich zorgvuldig onthield van dit enerveerende gebaar, zoodra hij stond tegenover lieden, die hij reden had om te ontzien.

‘Molhuizen’, sprak Mr. Werneman, ‘om drie uur hebben we die conferentie en ik wensch voor die tijd niet noodeloos gestoord te worden’.

Molhuizen boog.

‘Heel goed, meneer’.

‘Ja’, vervolgde Mr. Werneman. ‘Ik moet dat rapport van die meneer...e...dinges... van Hemert, nog eens even onder handen nemen’.

Molhuizen grinnikte.

‘Er zal misschien niet veel van over blijven als U het onder handen neemt, meneer’.

‘Dat zou wel eens kunnen gebeuren, Molhuizen’, lachte Mr. Werneman, ‘die meneer matigt me zich daar een critiek op mijn decentralisatie-voorstel aan, dat inderdaad alle perken te buiten gaat. Ik begrijp alleen maar niet, dat men aan het Departement daar nog zooveel aandacht aan schenkt’.

‘Zegt U dat wel meneer’, sprak Molhuizen knikkend.

‘Stel je voor, dat ik daar over een voorstel van mij, dat toch de vrucht is van mijn jarenlange studie en ervaring als Hoofdambtenaar, dat ik daarover in debat moet treden met een jongen man, die vergeleken met mij toch eigenlijk pas komt kijken. En die nota bene met een tegenvoorstel komt, dat lijnrecht ingaat tegen mijn plannen. En zelfs tot een tegenovergestelde conclusie voert!’

‘Ja, dat is ongehoord, onbegrijpelijk, meneer’, beaamde Molhuizen verontwaardigd en dan plots zacht en zonder dat blijkbaar de verontwaardiging nog van hem week. ‘Komt die meneer van Hemert er vanmiddag dan ook bij, als ik vragen mag?’

‘Ja, dat schijnt wel zoo’, antwoordde Mr. Werneman ontstemd. ‘Waarom?’

‘Dan...e... zal ik nog een stoel moeten bijplaatsen’, antwoordde Molhuizen, zich half omwendend naar de met een groen kleed bedekte tafel, in het midden der kamer.

Mr. Werneman knikte.

‘Waarom heeft men mij het rapport van die jonge man niet eerst even toegezonden om bericht en raad? Dan had ik met een paar regels het absurde van die denkbeelden kunnen aan-

toonen en dan was die heele conferentie met nota bene drie departementale ambtenaren volkomen overbodig geweest'.

'Het is onbegrijpelijk', zuchtte Molhuizen, die nu een stoel van den wand bij de tafel had geschoven; zijn linkerhand maakte een aanvangsbeweging of hij zijn baardje wilde streelen, maar bij die aanvangsbeweging bleef het.

'Enfin', besloot Mr. Werneman; hij trommelde even met zijn vingers op het schrijfvlak van zijn bureau, opende dan het dossier, hetwelk hij uit de actetasch had getrokken. 'Is er nog post?'

Molhuizen, die reeds zacht naar de deur ging, wendde zich om.

'Niets urgents, meneer. Alleen... ja, een afwijzende beschikking op dat verzoek van de firma Hausman'.

Mr. Werneman keek verwonderd op.

'Afwijzend? Ik heb toch voorgesteld om het toe te staan? Waarom wijst de Minister het af?'

Molhuizen hief beide handen en boog meteen zijn hoofd scheef op zijn schouders; vervolgens met een verachtelijk lachje:

'In de beschikking wordt geen reden vermeld, meneer'.

'Dus zoo maar botweg afgewezen? Enfin, men schijnt het dan aan het Departement beter te weten dan ik. Anders niet?'

'Post niet meneer. Maar bij mij zit nog de Commies van Arkel, U weet wel, die naar Venlo verplaatst is en intrekking gevraagd heeft'.

'O ja, die. Nee, die man moet niet weg', sprak Mr. Werneman dan op rustig gedecideerden toon, 'die kan hier veel nuttiger werkzaam zijn dan in Limburg. Laat hem nog maar even hier. Maar dan verder niemand meer, hè?'

'Goed meneer'.

Molhuizen trad nu wat vlugger naar de deur en even later betrad de wachtende Commies van Arkel de kamer van den Inspecteur-Generaal.

Van Arkel, een blonde jonge man, blijkbaar gekleed in zijn Zondagsche pak, deed na zijn binnenkomen onzeker een paar schreden op het zachte, bronsgroene tapijt, bleef dan bedeesd staan en boog.

Mr. Werneman zag op en keek hem over de glazen van zijn lorgnet aan.

‘O, de Commies van Arkel, nietwaar?’

‘Jawel, meneer de Inspecteur - Generaal’, antwoordde de ander haastig en nerveus.

‘Gaat zitten van Arkel’, en Mr. Werneman wees op de fauteuil, welke voor de bezoekers naast zijn bureau stond. ‘Je hebt een nader verzoek ingediend om intrekking van je verplaatsing naar Venlo, hè?’

‘Jawel, meneer de Inspecteur-Generaal; ik meende...’

Mr. Werneman onderbrak hem met een handgebaar.

‘Ja, ik ken de argumenten en ik wil je wel zeggen, dat die van je tweede adres meer indruk op me gemaakt hebben, dan die van het eerste. Die waren niet erg overtuigend. Maar ik vind het ook om redenen van dienst beter dat je hier blijft, dus ik zal je verzoek nu steunen’.

De jonge ambtenaar kreeg een kleur van blijdschap.

‘O, meneer de Inspecteur-Generaal, dan begrijp ik, dat mijn kansen wel heel goed staan’, sprak hij en zijn stem beefde.

‘Jawel, maar de Minister beslist, dus een toezegging kan ik je niet geven’, sprak Mr. Werneman en dan op vermanend-ambtelijken toon: ‘Dus reken nergens op’.

‘Nee, nee, dat begrijp ik, meneer’, beefde de ander, ‘maar ik ben U toch ten zeerste dankbaar, dat...’

Mr. Werneman knikte nu vaderlijk en glimlachte.

‘Ik zal zien wat ik voor je doen kan, hoor, van Arkel. Maar om te beginnen moeten we nog eenige dagen geduld hebben’.

Van Arkel was opgestaan.

‘Dat begrijp ik, meneer de Inspecteur-Generaal. Dan zal ik U niet langer ophouden... Anders niets van uw dienst, meneer de Inspecteur-Generaal?’

‘Dankje. Nee, ik heb niets. Dag van Arkel’, en Mr. Werneman knikte den jeugdigen ambtenaar nog eens welwillend toe, waarna deze met een buiging en een gemompeld eerbiedig afscheidswoord, met een wat onzekeren boog naar de deur trad en dan de kamer verliet.

Mr. Werneman stak een sigaar op, wreef de glazen van zijn lorgnet met een tip van de blauwe pochette, welke in een keurig driehoekje uit zijn colbertzakje placht te steken, kneep dan dit lorgnet omzichtig en stevig op zijn neus en begon te lezen.

De pendule had juist vijf geslagen.

Er hing een blauwe nevel van sigaren- en sigarettenrook in Mr. Wernemans kamer; het was er warm geworden en onfrisch met den scherpen geur uit de boordevolle aschbakjes en de wee-zoete reuk der thee, welke gedronken was uit de wat grove koppen, welke nu slordig verspreid stonden over het groene tafelkleed, waarop ook overal papieren lagen.

Naast Mr. Werneman zat wat tronend diens hoogste Chef, de Directeur-Generaal Dr. Tegelberg met zijn ijdel-bewusten 'mooien' grijsaardskop; door den langen witten baard en de wat vermoeide oogen achter den gouden bril scheen hij iets goedig-patriarchaals te hebben zoolang hij zweeg of luisterde, doch die indruk verdween dadelijk als hij den mond opende om zijn meening te zeggen; dan werd hij scherp en bijtend-autoritair, al trachtte hij dit vaak te camoufleeren onder een masker van schertsende bonhomie.

Aan de andere zijde der tafel, dus tegenover Dr. Tegelberg en Mr. Werneman, zat de Referendaris van de Afdeeling Personeel, Jhr. van der Waerden, een veertiger, fatterig gesoigneerd, mager bij het macabere af, schijnbaar nimmer geïnteresseerd voor de dingen welke besproken werden, telkens afgeleid door de passage langs de ramen en met een wat gewild-nonchalante houding tegenover Dr. Tegelberg, die de conferentie leidde.

Dan zat daar Mr. Glashorst, de Afdeelingschef van het Departement, een jonge man met een wat boersch voorkomen, bescheiden maar steeds volkomen rustig en helder argumenteerend zonder eenige jacht op een oratorisch succes en, ten slotte, zat naast dezen laatste de Inspecteur van Hemert, eveneens een nog jonge man, met een zeer intelligenten, maar wat bleeken kop, donkere levendige oogen en met iets artiestachtigs in zijn blauwzwarte haren, door welker weelderigheid hij onder het spreken en betoogen telkens wat nerveus zijn vingers haalde.

'Ik geloof, meneeren', sprak Dr. Tegelberg, 'dat we het hier voorloopig bij kunnen laten, Ik heb met heel veel belangstelling geluisterd naar de bezwaren die meneer van Hemert aanvoert tegen het decentralisatie-voorstel van meneer Werneman en ik heb natuurlijk met evenveel belangstelling kennis genomen van de wijze, waarop meneer Werneman die bezwaren meende

te kunnen ontzenuwen. Tja... Ik dank die beide heeren voor de toewijding waarmee zij hun zoozeer uiteenloopende standpunten hebben toegelicht en verdedigd. Dat was uitermate leerzaam en interessant... Maar we zijn het dan nu, als ik goed heb geluisterd, in meerderheid er toch wel over eens nietwaar?, dat de centralisatieplannen van meneer van Hemert zich onder de huidige tijdsomstandigheden beter leenen voor een proefneming, dan de zooveel meer ingrijpende en zooveel kostbaarder decentralisatieplannen van meneer Werneman. Zie ik dat goed? Tja. Dat zou ik dan graag nog even willen vaststellen... Meneer Werneman?'

Mr. Werneman gaf niet dadelijk antwoord; hij zag bleek en in de staalblauwe oogen was een uitdrukking van diepe misnoegdheid; hij haalde even zijn schouders op.

'Meneer Tegelberg', sprak hij dan wat heesch, 'Uw vraag kan dunkt me beantwoord worden met een eenvoudig rekensommetje. We zijn hier met zijn vijven, dus de meerderheid is drie en de drie heeren hier tegenover me zijn homogeen om over mijn voorstellen 'la mort sans phrase' uit te spreken...'

Dr. Tegelberg maakte een wat bruuske beweging.

'Pardon, meneer Werneman, pardon', onderbrak hij, een hand opheffend en dan corrigeerend: 'van "la mort sans phrase" is dunkt me geen sprake. Die uitdrukking vind ik in dit geval, als ik U dat mag opmerken, zeer onbillijk. We hebben hier ruim twee uur aan één stuk breedvoerig over de dingen gediscussieerd en wanneer U er daarbij niet in geslaagd is om de tegenstanders van uw voorstel te overtuigen... dan, U houdt me ten goede, dan ligt dit aan U. Nietwaar? Juist' en zich meteen tot de overzijde wendend: 'Meneer van der Waerden?'

Jhr. van der Waerden, die juist aandacht had voor het wegblazen van wat asch, welke op zijn zegelring gevallen was, zag op, knikte blazend en sprak dan:

'Zeker, zeker, ik meen dat uw opvatting volkomen juist is, meneer Tegelberg'.

'En meneer Glashorst?' vroeg Dr. Tegelberg dan.

'Ja meneer Tegelberg', antwoordde deze, 'wat U zegt is ongetwijfeld de meening van de meerderheid die we hier vormen'.

‘En tenslotte meneer van Hemert?’ vroeg Dr. Tegelberg dan en met een lachje: ‘Maar nu kom ik eigenlijk in het hol van den leeuw!’

Van Hemert had een beleefdheidsglimlach terug maar sprak dan op ernstigen toon en zacht: ‘Ik meen óók, dat wat U zooeven zei, de meening weergeeft van de meerderheid dezer vergadering. Ik zou evenwel nog gaarne dit willen opmerken. Natuurlijk ben ik zeer erkentelijk voor de gelegenheid die me geboden is om hier mijn denkbeelden nog eens uiteen te mogen zetten en toe te lichten, maar ik ben ook zeer erkentelijk voor de loyale wijze waarop meneer Werneman met mij van gedachten heeft willen wisselen. Ik ben me bewust, dat ik wat vakkennis en ambtelijke ervaring betreft, nog niet aan de schouders reik van de Inspecteur-Generaal en ik heb het grootste respect voor de zoo prachtig tot in onderdeelen uitgewerkte voorstellen van meneer Werneman. Maar ten slotte gaat het hier om een overtuiging, om principes en op dat gebied valt het zwaar om te transigeeren. Dat wilde ik nog even opmerken. Dank U, meneer Tegelberg’.

Er viel een stilte welke vele seconden duurde.

Dan wendde Dr. Tegelberg langzaam het hoofd naar Mr. Werneman, doch als deze met gefronste wenkbrauwen strak voor zich uit bleef kijken, sprak hij:

‘Meneeren, dan meen ik deze discussie te mogen sluiten. Het is trouwens al over vijven’, vervolgde hij dan plots overgaande in een schertsend-gemoedelijken toon, ‘en ik denk dat meneer Werneman er hard naar verlangt, dat we zijn studiecel eindelijk eens ontruimen!’

‘We hebben verschrikkelijk zitten rooken’, zei Jhr. van der Waerden met zijn wat brauwend-geaffecteerde stem. ‘Het is hier een echte tabagie! Je kunt de rook wel snijden. U moogt wel eens goed laten luchten, meneer Werneman’.

‘Dat is nu nog eens een practisch departementaal advies!’ schertste Dr. Tegelberg.

Mr. Werneman knikte zonder antwoord te geven en schelde; allen zochten hun papieren bijeen en stonden op.

Dr. Tegelberg trad op Mr. Werneman toe.

‘U heeft, geloof ik, het geheim van de eeuwige jeugd’, sprak hij met een glimlachende toeknijping van zijn oogen.

Op dat oogenblik trad Molhuizen de kamer binnen; de gansche houding van zijn kleine grauwe gestalte duidde op eerbied en ontzag voor al die autoriteiten, maar achter het scheeve lorgnet gingen de kleine oogen even snel en speurend rond.

'Molhuizen, laat een van de klerken de chauffeur van de Directeur-Generaal waarschuwen; de heeren vertrekken', sprak Mr. Werneman en dan tot Dr. Tegelberg: 'Och, meneer Tegelberg, de eeuwige jeugd begeer ik niet, maar ik hoor en zie gelukkig nog heel scherp. Er ontgaat me weinig'.

Er flikkerde even iets in de kleintjes geknepen oogen van Dr. Tegelberg; dan sprak hij, even minzaam als tevoren:

'En heeft U al plannen gemaakt waar U zich vestigt na uw pensionneering?'

'Ik ben nog niet gedecideerd, meneer Tegelberg'.

'Tja... het is ook een heel besluit. Vooral voor U met uw groote vitaliteit, want U zult zeker nog niet op uw lauweren gaan rusten'.

Mr. Werneman maakte een vaag gebaar, maar antwoordde niet.

'U loopt nog dagelijks heen en weer naar uw bureau, nietwaar?' vervolgde Dr. Tegelberg steeds op zijn ietwat beschermend-welwillenden toon.

'Ja, dat is mijn gewoonte', antwoordde Mr. Werneman koeltjes.

'Bewonderenswaardig, bewonderenswaardig! Want U woont heelemaal in Zuid nietwaar? Ik ben nog eenige jaren jonger dan U, maar ik zou het U heusch niet nadoen'.

'Och kom', sprak Mr. Werneman en dan wat haastig: 'Pardon, ik wilde nog even meneer van der Waerden...' en hij wendde zich tot deze.

'Meneer Werneman', zei de aangesprokene met een grappig bedoelde buiging: 'Womit kann Ich dienen?' en hij lachte.

Mr. Werneman legde hem met een paar woorden het geval uit van den commies van Arkel, maar reeds terwijl hij nog sprak, sperde de ander zijn oogen onnatuurlijk wijd open, klemde zijn lippen op elkaar en schudde in steeds sterker mate het hoofd.

'Onmogelijk meneer Werneman, onmogelijk!' sprak hij met

geaffecteerd stemgeluid als Mr. Werneman eindelijk zweeg, ‘ik zou het dolgraag voor U doen, maar heusch, heusch, daar zijn onoverkomelijke bezwaren. Het spijt me vreeselijk! Maar we moeten per sé in Venlo iemand hebben en dat jonge mensch heeft antecedenten, die hem voor de dienst daar bizonder geschikt maken...’

Op dat oogenblik kwam Molhuizen andermaal de kamer in.

‘De auto van de Directeur-Generaal staat voor’, sprak hij met een buiging naar Dr. Tegelberg.

‘O, dank U’, sprak deze met een hoofdknik naar het serviele mannetje. ‘Dan zullen we gaan. Meneer van Hemert, rijdt U weer met ons mee?’

‘Heel graag, meneer Tegelberg’, antwoordde de aangesprokene met een hoffelijke buiging.

Molhuizen, nu in de kamer gebleven, hielp gedienstig den Directeur-Generaal in zijn demi-saison, reikte den anderen heeren hun hoeden, trok zich dan weer eerbiedig-bescheiden op den achtergrond terug.

Dr. Tegelberg trad toe op Mr. Werneman, drukte hem nu met een lachende jovialiteit de hand.

‘Meneer Werneman, tot genoegen en dank voor uw gastvrije ontvangst. We nemen natuurlijk nog geen afscheid; nog bijna een half jaar, nietwaar? Hopelijk zie ik U nog wel eens aan het Departement’.

Mr. Werneman boog stijf, mompelde een vormelijk: ‘Meneer Tegelberg’ en dan in snelle opeenvolging nam hij ook de afscheidshanddrukken in ontvangst der anderen.

Molhuizen, snel en geluidloos toegeschoten, liet de heeren uit.

Als Molhuizen de deur sloot en zich omwendde zag hij, dat Mr. Werneman weer aan zijn bureau bij het raam was gaan zitten en in een dossier bladerde, maar de glazen van zijn lorgnet glommen naast den legger.

Molhuizen aarzelde even en zijn hand maakte een aanvangsbeweging om zijn baardje te streelen, doch bij dit aanvangs-manuaal bleef het weer en zacht, een beetje sluipend, ging hij terug naar de deur van zijn eigen kamer.

Maar toen hij bij het openen dier deur eenig gerucht maakte, zag Mr. Werneman plotseling op.

‘Molhuizen’.

‘Ja, meneer’.

Hij had zich dadelijk omgewend, deed een paar schreden in de richting van zijn Chef.

‘Ik...e...’ begon Mr. Werneman dan als aarzelend, terwijl zijn wenkbrauwen zich wat fronsten, doch dan plots, terwijl hij een heeschheid wegschraapte: ‘Is de post klaar om te teekenen? Kom er dan mee, want ik wil naar huis’.

‘Zeker, meneer, ik zal de stukken even halen’.

In Molhuizens stem was nu een duidelijke klank van opgewekte dienstvaardigheid en hij verliet bizonder vief en druk loopend de kamer, liet de deur open, keerde bijna dadelijk weer met de stukken-map, welke hij voor Mr. Werneman neerlegde, terwijl hij meteen als naar gewoonte den vloeidrukker greep om daarmee de handteekeningen van den Inspecteur-Generaal voor vlekken te behoeden.

Mr. Werneman teekende zwijgend.

Als eindelijk het laatste stuk aan de beurt was, vroeg Molhuizen op bescheiden toon, half fluisterend maar met een lachje: ‘Als ik vragen mag, is de conferentie naar uw genoegen verloopen, meneer?’

Mr. Werneman teekende het laatste stuk, schroefde zwijgend zijn vulpenhouder af, sprak dan: ‘Schrijf die commies van Arkel aan, dat hij morgen nog eens bij me komt’.

Molhuizen, met de stukkenmap nu weer in de hand maakte even een beweging, deed een pas achteruit, doch dan dadelijk weer volkomen beheerscht: ‘De commies van Arkel? Heel goed meneer... Hoe laat wenscht U...?’

‘Tusschen tien en elf’.

‘Jawel, meneer’, en Molhuizen liep terug naar de deur.

‘En...e...Molhuizen’, sprak Mr. Werneman dan terwijl hij uit het raam keek, ‘Bestel een taxi voor me’.

‘Een taxi...?’

De verwondering in zijn toon was onmiskenbaar, doch dan onmiddellijk:

‘Ik zal de centrale opbellen, meneer’.

Dan ging hij heen.

Mr. Werneman bleef alleen en met de handen roerloos

gestrekt en rustend op het schrijfvlak van zijn bureau, leunde hij achterover in zijn stoel en staarde voor zich uit.

In die houding zat hij nog, als korten tijd daarna Molhuizen weer binnen kwam en mededeelde, dat de taxi er was.

'Dank je'.

Mr. Werneman stond op.

'U voelt zich toch wel goed, meneer?' vroeg Molhuizen nu op een toon van wat ongeruste deelneming.

Mr. Werneman knikte, terwijl hij een snellen blik wierp op de kleine grauwe figuur van zijn Secretaris, achter wiens scheef lorgnet de oogjes wat loerend observeerden.

'Ik ben alleen wat moe', antwoordde Mr. Werneman dan op een onverschilligen toon, welke echter wat mat klonk; hij zette zijn hoed op, voor Molhuizen dien gedienstig kon grijpen, nam zijn actetasch en dan in half verstrooide ontstemming met een hoofdknik naar het kleine mannetje, dat met een glimlachende buiging de deur voor hem open hield. 'Bonjour'.

'Dag meneer'.

Molhuizen sloot de deur, wendde zich om, deed een paar stappen in de kamer, keek naar de ontredderde tafel en dan, terwijl zijn linkerhand nu bij herhaling en wonderlijk snel achtereen het grijze baardje streelde zei hij hardop: 'Tja...'

Als de commies van Arkel zich den volgenden morgen meldde, deelde de Secretaris hem mede, dat hij nog maar een nadere oproeping moest afwachten; want dat de Inspecteur-Generaal ongesteld was.

Invallen door Frans Erens.

In de bleuiende hei.

De hei ligkt schtil, de hei ligkt wiet. De beien soemen, de hommels brommen en vlegen op de violette blumpkes; 't is werm, 't is werm. Blauw en hooeg is der hiemel geschpannen boven de aerd. De krekels zingen onger de heischtruuk wie fiene triangelen. Men heurt nieks es gesoem van beien en hommeien, die ronk vlegen boven de blumpkes en zich naovlegen en schpielen in de locht en dan goant zitten en den honig zoegen en dan weer wegvlegen, en dan kroepen de hommeien nao de aerd in, wo ze hun nester hont en de beien in de karen.

Wie inne miserere klinkt der zang van de gaelgeutsch ummer en ummer op nui; hei zit ing en dao zit ing. Men zuet ze niet; ze zitten in de struukskes en ze zingen omdat het zoo werm is, es wen ze 't te werm heien en zich beklaogden.

Een kleen briesken kumt noe en dan; dat is plezierig, maor 't is maor een eugenblikske en alles waert weer onbewaegelyk schtil. 't Is waor, 't is heet, zier heet, overal de blauwe locht, en de heuvels liggen glad en schoen met hei bedekt, zoo wiet es me zie kan. Van tiet tot tiet kumt een krao aangevlogen, schwat oetereen geschpreid in de locht, en wen ze mich zuet ligken, vliegt ze gouwer doer en kwaakt ze hel, dat het schalt langs de heuvels in de dennebuschen.

Tusschen de hei zitten de scharluten, ze zitten verborgen. Dan gont ze op, langzaam naar de heugte en klagen schtil in de locht. Het is enne troerzang. Dan vallen ze weer neer op een angere

plaatsch in de hei en zoo gont ze wieër en wieër. Wohin? Wohin?*)

Van Shakespeare's Romeinsche tragedies is *Antonius en Cleopatra* wel de meest merkwaardige. Zij vertoont in den loop der gesprekken weinig inzinkingen. De personen bleven steeds met hunne woorden op de hoogte van hun karakter en hunne eigenaardigheid.

Op de twee hoofdpersonen, Antonius en Cleopatra, valt het scherpste licht, aan hen is de meeste zorg besteed. Antonius is hier de geniale, grootsche, verbluffende en eenigszins grootsprekende veldheer, zwak ook en een slaaf van zijn zinnen. Een sterke, maar ook tegelijk een zwakke kerel: een man met weidsche gebaren en een koen streven, maár iemand, die, zoo als wij zouden zeggen, aan alles maling heeft, iemand onverschillig voor zijn eigen grootheid, die toch een realiteit is. Daarom moest deze forsche man een gemakkelijke prooi zijn voor zijn sluwen, berekenden mededinger, een man, die niet onverschillig was voor zijn eigen grootheid, die geen enkelen stap achterwaarts zette, die zich steeds op gelijke hoogte hield, die niet verliefd, niet toornig, niet wellustig, niet verspillend, maar ook niet gierig, in zijn ijzeren kleinheid opgesloten, door niemand kwetsbaar, onverbiddelijk voortschreed op den weg der macht, tot de macht van den alleenheerscher der wereld. Want niet aan de prachtnaturen behoort de heerschappij, maar aan de nuchtere, gevoellooze.

Shakespeare heeft dit alles zeer juist ingezien en hij begaat geen fout in de innerlijke logiek der menschenziel: Zoo ook in het karakter van Cleopatra, eene merkwaardige creatie. Vergelijk haar eens bij Athalie of Agrippine, twee wreede, eenigszins perverse heerscheressen. Waar deze zich hullen in de wijde gewaden van schoonen woordenpraal, in de nevelen van hunne grootheid hun doortrapte zucht naar eer en dominatie verbergend, treedt zij op als een oprecht kind, als een wellustig en grillig dier, begaafd met een matelooze heerschzucht. Om zich heen gooit zij alles aan scherven, springt van den hak op den tak. Zij kronkelt en windt zich als een onrustige koningsslang, niet om alles in

*) Zuid-Limburgsch plat uit Schaesberg en omgeving. Er is hier gestreefd naar eene fonetische spelling, die de schrijftaal niet altijd vereenvoudigt, zooals men kan constateeren.

haar kronkelingen te omvatten en dood te drukken, maar om na alles om zich heen te hebben vernietigd, in hare windingen terug te zinken.

Hare liefde tot Antonius is de liefde als wellust. Zij kent geen andere. Zij juicht niet in stilte over den prachtminnaar, maar vindt alleen haar genot in haar eigen pracht en weelde. Zoo heeft de dichter deze Egyptische geteekend, als de Oostersche tijgerin, een superbe exemplaar van het kattegeslacht.

* * *

In de diepste diepten gloort het Ik en brandt in stillen gloed, hevig en zacht met beurten, nu fel en dan weer zwak met flauwen schijn.

De vlam slaat uit en grijpt om zich heen en boven haar eigen zelfverwijt uit jaagt zij naar de omgeving, die vreemd is aan haarzelf. Zij voelt dat vreemde en toch grijpt zij aan en trekt naar zich toe, wat zij weet, dat niet behoort bij haar.

Zij bezit dan het vreemde, maar zij weet, de ziel, zij weet, dat niet behoort aan haar, wat zij trok naar haar eigen schoot. Zij wilde het assimileeren aan haarzelf, maar haar weten is een eeuwige muur, die scheidt het eene van het andere. In dat weten ligt de zonde. Hier is de lijn, die niet mag worden overschreden, de grens gesteld door God. Bewust nu handelen tegen deze grens, dat is de opstand tegen God, die eenmaal wilde, dat het zóó was en niet anders.

Beperking van het bezit, dat is Gods wil, want niet oneindig kan zijn de groei des menschen ziel. Hoe meer hij zich beperkt en arm is om den wil van God, hoe meer hijzelf ineenkrimpt, zonder daartoe te worden gedwongen, des te meer breidt zich zijn wezen uit naar den Schepper toe.

* * *

De zondag vloeit nu weg in ijdelheid. De menschen rennen heen en weer in den fellen zonneschijn.

De zee spoelt langzaam, traag haar golfjes over het zand. De duinen blaken in den gloed, het zand brandt, als heetgekookt. De golven komen vlak aankruipend, gaan dan weer terug naar

de groote zee; zij zijn bevreesd voor verder gaan en vluchten gauw weer henen. Zij brengen schelpen, rose en blauw, geven ze af aan het zand, dat nat nog glimt als een versche kus van zee en land.

Waar blijft nu al mijn trachten? Ik zoek de eenzaamheid: alleen daar is nog te vinden het menschzijn van mijzelf. Daar glijdt mijn persoonlijkheid naar buiten; daar spreidt zij zich over alles uit. Laat duinen dan komen in mijn ziel, laat de wind er waaien en streelen mijn eindeloos zelfverwijt om het verloren leven.

Maar toch niet verloren: mijzelven heb ik nog, mijzelven, door God mij gegeven. Arm ben ik aan geluk om mij henen. In diep verlaten-zijn tiert mijn geest stil voort, als een wolkje drijvend in het wijd heelal.

* * *

Hooft is een even groot dichter als Vondel. De dichter van Lucifer was ook een goed proza-schrijver, getuige zijn vertaling in proza van Virgilius; doch Hooft was dat niet minder, getuige zijn Nederlandsche Historieën en andere proza-werken.

Hooft was hartstochtelijker, getuige zijn minnedichten.... Zoo zou ik kunnen doorgaan met den parallel tusschen de beide dichters verder te trekken, doch dat laat ik aan den lezer over.

Vondel was breeder van aanleg, zooals Rembrandt breeder is dan van der Meer, terwijl deze laatste toch een even groot schilder is; doch de breede natuur trekt de menschen meer aan.

Ook lijkt mij de omvangrijkheid van Vondel's oeuvre niet geheel zonder invloed op zijn reputatie. Het geweldige aantal zijner verzen heeft de menschen geïmponeerd, en men kan dikwijls constateeren, dat degene die veel heeft geschreven, het wint van den man die weinig schreef. Arvers maakte maar één sonnet en is daardoor onsterfelijk, doch hij wordt niet onder de groote dichters van Frankrijk genoemd.

* * *

Restanten van het oude Amsterdamsche leven heb ik nog gekend. Zij behooren nu tot het verleden. Zoo had men indertijd ‘Het vliegend blad’, dat twee- of driemaal in de week verscheen en het dagelijks uitkomend ‘Nieuwsblad’. Na de Fransch-Duitsche

oorlog was het ‘Nieuws van den Dag’ opgekomen, dat wel een courant van een geheel ander soort was, maar in wier advertentie-kolommen men toch kostelijke dingen kon vinden. In het Nieuwsblad stonden advertenties als deze:

> Steeds blijft de dichter adverteeren,
> Dat ieder vers door hem bereid,
> Vlug en goedkoop wordt vervaardigd
> En op tijd.

Toen hadt je nog eens dichters! Eens vond ik de volgende advertentie: ‘Een weduwnaar met eigen bed zoekt een huishoudster.’

Dan was er de planeet-lezer van Thefelen, die in een vergulde kamer de menschen ontving. Hem gingen trouwlustige dienstmeisjes consulteeren.

Ook was daar de Amsterdamsche Courant, die driemaal in de week verscheen en om zijn kleur ‘het Geeltje’ werd genoemd. Ik meen, dat de hoofdredacteur van dit blad was de Bull, dichter van ‘De ledige Stoel’. Er verscheen nog de ‘Ochtendbode’, die één cent per nummer kostte en iederen dag uitkwam.

Deze blaadjes hebben nu opgehouden te bestaan, wat jammer is om het pittoreske, dat tegelijk daarmee is verdwenen, doch de advertenties, die zij brachten, zullen wel een andere plaats hebben gevonden om het publiek te bereiken, dat behoefte heeft aan waarzeggers, planeet-lezers of andere profeten, die iets bevredigen van des menschen honger naar datgene dat voor hem is bedekt met duisternis.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 650, 2e halfjaar 1934.)

Katwijk-aan-Zee, 22 Juli 1888.

Waarde Heer,

Morgen zend ik u (Maandag) de zeven novellen. Van het laatst toegezondene zijn ‘Kindervreugd’ en ‘Op de Bewaarschool’ ter zetterij. Zij zijn niet zoo sterk als uw beste anderen, eenigszins moê, maar zij kunnen toch zeer goed gedrukt worden. Binnenkort ontvangt gij proef en copy. Ik weet niet of gij reeds veel voor de pers gewerkt hebt; mocht gij dus met het corrigeeren verlegen zitten, stuur dan onmiddellijk de proef aan mij terug, dan zal ik het doen. ‘In de kerk’ is, op enkele details na, heelemaal niet goed. Reden later.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Aug. P. van Groeningen.

Katwijk-aan-Zee, 22 Juli 1888.

Beste Hein,

Albert heeft Zaterdag bij Fricke een pak wit papier laten liggen, dat hij voor mij gekocht had. Doe mij het genoegen, eens daarnaar bij F. te informeeren, en 't, als je het terugkrijgt, mij toe te zenden. Groeten aan allen.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer H.J. Boeken.

Katwijk-aan-Zee, 22 Juli 1888.

Mijnheer Clausen,

Hierbij zend ik u twee stukken copy vor de N.G., getiteld ‘Kindervreugd’ en ‘Op de Bewaarschool’, beiden door ‘Willem van Oeveren’. Verzoeke de 1e proef met copy te zenden aan den heer Aug. P. van Groeningen, Gedempte Binnenrotte 48, Rotterdam. Ik wensch ook een proef er van te hebben.

Achtend,
KLOOS.
Den Heer J. Clausen.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888. bij Mejuffr. Vooys, Voorstraat.

Amice,

Bij deze doe ik je toekomen een ingezonden stukje van A. Mercier. Brief en artikel zijn vrij zonderling gesteld, en van het laatste heb ik slechts vier bladzijden gelezen, maar misschien is er een varium van te maken. Zoudt ge zoo goed willen zijn het eens bij gelegenheid even door te loopen en mij te zeggen, of het geheel oude praatjes zijn (in R.v.A. las ik ook al zoo iets over deze zaak) dan wel of er iets nieuws in staat, dat de moeite van het condenseeren waard is? Gevoeldet ge neiging, die eventueele bewerking op u te nemen, dan zou ik dat natuurlijk heel pleizierig vinden, maar ik vrees, dat het een vervelend en tijdroovend werkje zal zijn. Als ge mij eenige aanwijzingen wildet geven, zou ik het misschien kunnen doen.

Verwey is bij Lotsy geweest, en die heeft beloofd zijn best te zullen doen, dat hij wat had, maar hij kon niet vast beloven.

We hadden je Zondag l.l. nog half en half hier verwacht.

Met vriendsch. groeten,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888. bij Mej. H. Vooys, Voorstraat.

Amice,

Je hebt mij in niet geringe ongelegenheid gebracht en de N.G. niet weinig opgehouden, door niet te voldoen aan mijn verzoek in mijn vorigen brief aan jou. Daar vroeg ik je toch mij proef en copie van je stuk te zenden, nadat jij zou gekeken hebben, of er ook iets uitgevallen was. In plaats daarvan breng je je proef naar de zetterij, en houdt de copy geheel achterwege. Ik kan nu heelemaal niet corrigeeren en moet wachten tot je mij de copy zult gestuurd hebben, hetgeen ik je wederom dezen morgen per telegram dringend heb verzocht. Wees dus zoo goed dat alsnog te doen, daar de N.G. intusschen geen voortgang kan hebben en alles stilstaat.

Je stuk is overigens heel mooi; je hebt je kranig gehouden. Als je maar niet zoo obstinaat was, om altijd zelf je proeven te willen corrigeeren, dat kan je nu eenmaal niet.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Jac. van Looy.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888. bij Mejuffr. Vooys. Voorstraat.

Waarde Heer,

Gaarne zal ik uw economisch stuje ontvangen; ik verzend tegelijk met deze een verzoek aan den uitgever, om u het verlangde exemplaar van de N.G. te sturen. Met den ‘Economist’ zal het moeielijker gaan; ik zit hier even afgezonderd als gij, doch van avond zal ik naar Leiden gaan, om te zien, of ik daar dat tijdschrift kan krijgen. Zoo ik het daar niet vind, zult ge een paar dagen geduld moeten hebben, tot het uit Amsterdam komt.

Wat een gesprek over honorarium betreft, ik moet tot mijn schande bekennen, dat mij dit glad door het hoofd is gegaan. Doch

eens beloofd blijft beloofd, en ik zal dus onzen penningmeester verzoeken, dat hij u het bedrag doe toekomen.

Na groete,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888.

Waarde Heer,

Zoo even ontving ik het verzoek van den heer Dr. D.G. Jelgersma, om een exemplaar te mogen ontvangen van de 5e afl. van dezen jaargang, waarin het artikel van J. Stoffel staat. Hij heeft dat noodig voor een artikel, waaraan hij bezig is voor de Augustus-aflevering. Zoudt ge zoo goed willen zijn, hem dat te laten sturen?

Het adres is: Dr. D.G. Jelgersma te Heenvliet (bij Rotterdam).
Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer W. Versluys.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888.

Carissime,

Wel wis en drie wilden we graag en verwachten we dat je over Zürcher schrijft. Wat Karsen er over heeft is slechts een regel of zes, waarin hij zegt, dat het boekje afschuwelijk is, en dat, als de Haan er de hand in heeft gehad, die laagheid alleen zóó onartistiek is, etc. Schrijf jij dus maar raak hoor, en stuur de copy, ook over de Etsclub, maar onmiddellijk naar Clausen, met inliggend kaartje er bij. Dat wint tijd uit. Groeten van Albert. Het regent hier weer.

t.t.
WILLEM.

Den Heer Willem Witsen.

Katwijk-aan-Zee, 23 Juli 1888.

Amice,

Denk er toch om, dat er Woensdag a.s. 25 Juli 's avonds te half acht alhier vergadering is.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer F.v.d. Goes.

Katwijk-aan-Zee, 24 Juli 1888.

Amice,

Daar schrijft Jelgersma me, dat hij aan een economisch artikeltje voor ons bezig is, maar dat hij daarvoor o.a. noodig heeft ‘de Economist’ van Januari [‘zoo (hij) zich niet zeer vergis(t)] “waarin een artikel van Pierson over protectionisme”. Ziet gij nu ook kans mij die aflevering zoo gauw mogelijk te bezorgen, dan zou ik in de wolken zijn, want boekverkoopers zijn hier in Katwijk niet, en als ik het aan Schröder of van der Goes opgeef, dan is de aflevering kant en klaar, vóór ik nog bericht krijg, dat hun eerste pogingen mislukt zijn.

Ik geloof, dat ik erg lastig ben, maar ik kan slechts dit zeggen: als je zelf eens, zooals ik, in zeewater en woestijnzand zit, zal ik je ook niet in den steek laten.

Hierbij voeg ik een bijvoegsel, dat de heer Mercier mij heden morgen nastuurde. Hij spreekt daarin van ‘uwe hoogstaande Redactie’ met verborgen zinspeling er op, dat we hier op de duinen leven. 't Is een vreemde man.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

Katwijk-aan-Zee, 24 Juli 1888. bij Mejuffr. Vooys. Voorstraat.

Amice,

Naar ik verneem, zult ge dezen keer een varium voor ons hebben. Gaarne zou ik van je vernemen, of ik er vast op rekenen kan, hoe groot het ongeveer wordt, en tegen wanneer ik de ontvangst kan tegemoet zien. Wees zoo goed mij hiervan met een enkel woordje op de hoogte te stellen.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer H.J. Biederlack.

Katwijk-aan-Zee, 24 Juli 1888.

Mijnheer Clausen,

De heer Verwey heeft nog vergeten u te melden, dat het vers, dat hij u gisteren zond, noodzakelijk in een rouwrand moet gevat worden. Zooals u weet, wordt het de eerste bladzijde der aflevering, en moet dus de pagineering van Van Looy's stuk veranderd worden.

Achtend,
KLOOS.

Den Heer J. Clausen.

Katwijk-aan-Zee, 4 Aug. 1888.

Amice,

Het spijt mij ernstig, dat je de copie van ‘Menschen en Bergen’ terug verlangt, zonder dat je, zij 't dan ook maar een gedeelte er van, in de N.G. wilt opgenomen zien.

Toen je schreef, dat je hoogstwaarschijnlijk niets zou hebben, moesten wij natuurlijk maken, dat we van elders copie kregen, en ik heb me toen tot verschillende heeren gewend, tengevolge waarvan, toen je stuk kwam, er reeds overvloed aan de zetterij was. Ware het korter geweest, dan hadden wij wat anders kunnen laten vallen, maar twee vel ruim, dat ging niet en om een gedeelte te geven - ik wist niet of jij dat wel goed zou vinden, en er was te weinig tijd om je te vragen.

Maar heb je er erg op tegen, dat ik de copie nog een acht dagen onder me houd. Verwey, die op 't oogenblik op reis is in Drenthe, was bezig haar te lezen en zal erg teleurgesteld wezen, als hij bij zijne terugkomst het handschrift verdwenen ziet. Wil je echter tot elken prijs de copie dadelijk hebben, schrijf het mij dan maar onmiddellijk s.v.p.

Je varium is geplaatst, zooals je ziet. Ik zal den penningmeester nog eens voor je manen. Het spijt mij, dat het met die copie zoo raar is geloopen en je goedhartig bent geweest voor niets. Ik waardeer het echter zeer van je, en geloof mij steeds je dankbaren vriend

WILLEM KLOOS.

Stuur mij bij gelegenheid Doortje Vlas en Holland-Vlaanderen eens terug.

Den Heer K.J.L. Alberdingk Thijm.

Katwijk-aan-Zee, 4 Aug. 1888.

Waarde Heer,

Mevrouw de weduwe M. Kloos, geboren Regenbogen, Madurastraat 3 in den Haag, verzoekt mij haar naam aan u op te geven als abonnée op den volgenden jaargang van de N.G. Maar die dame, een tante van me, vraagt tevens of ik haar de afleveringen van den thans afgeloopen jaargang cadeau zou kunnen doen. Zij had tot dusverre de N.G. slechts uit haar leesgezelschap ont-

vangen. Als er geen bezwaar bestaat tegen dat cadeau doen, wat u beter kunt nagaan dan ik, wil u dan zoo goed zijn haar dien jaargang te laten zenden met bijvoeging van mijn hier inliggend naamkaartje?

En wil u ook s.v.p. aan de volgende menschen een exemplaar van deze zesde aflevering doen sturen? (behalve de gewone present-exemplaren, natuurlijk).

Mevrouw de weduwe Mr. C. Vosmaer, De Ruyterstraat 74, Den Haag (‘van de Redactie’).

Aug. P. van Groeningen, Gedempte Binnenrotte 48, Rotterdam.

Prof. Aug. Allebé, Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Stadhouderskade (‘uit naam van Jac. van Looy’).

J. Stoffel, leeraar te Deventer.

A.W. Sijthoff te Leiden (om de recensie van Jan Luyken's Menschelijk Bedrijf op bladz. 407-412.)

Meyer de Haan, kunstschilder te Amsterdam.

Mevrouw de weduwe E. Douwes Dekker, Leidsche kade 86. Amsterdam.

Willem Witsen, Ewijkshoeve bij Baarn (‘van den Kroniekschrijver’).

U zal u echter ook wel willen belasten met de door mij toegevoegde en aangehaalde woorden op de verschillende afleveringen te schrijven.

Ook zoude ik gaarne de Oude Gids van Augustus ontvangen, daar er iets over Holland-Vlaanderen in staat.

Wij hebben er van moeten afzien, reeds den nu volgenden jaargang om de maand te doen verschijnen. Alles blijft dus bij het oude.

Ik heb, geloof ik, in geen drie weken de Portefeuille ontvangen. die u anders altijd zoo goed waart mij te geven.

Na vriendelijke en beleefde groeten aan uwe vrouw,

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer W. Versluys.

(Wordt vervolgd.)

Haar laatste brief door Hélène Swarth.

1.

- ‘Nu kom tot mij, die morgen sterven zal.
Vrees geen verwijt, geen woord, geen blik zal klagen.
O geef die troost de laatste mijner dagen!
Reeds wenken handen naar het Doodendal.

Verbood u trots, vergeving mij te vragen,
Gij, die mij lósliet, wie gij noemde Uw Al,
Toen donkere ontrouw dreef ten zondeval
Hem, die mij veilig zou door 't leven dragen,

Toch wil ik, arme, door uzelf beroofd,
Zoo ver van huis, nu zwervensmoe gezegen,
U geven meer dan ooit ik heb beloofd.

Wijl 'k ééns u minde en wroeging zwaar zou wegen,
Wil ik, vergevend, leggen op uw hoofd
De louterende vuurkool van mijn zegen.’

2.

De schemerlamp verguldt de late rozen,
De vlammengloed, het Perzische tapijt.
- ‘Voor hem! háar schrift!’ Zij rijt den brief en smijt
In 't vuur de flarden, wild, met driftig blozen.

- ‘Hoe dúrft zij? Ik werd boven haar verkozen!’
Laakt zij, die hém heeft tot die daad verleid.
- ‘Wat schreef zij hem?’ Haar kwelt geen zelfverwijt
Dan dat haar spot dien brief niet heeft doorplozen.

Haar spiegelbeeld vertroost haar en zij lacht -
Hij komt, ze omarmt hem, speelt een vroolijk wijsje,
Danst triomfantlijk, zingend als een meisje
En weet zich mooi -
Maar, huivrende in den nacht,
Hoort ze, angstval klagend, roepen hem, in droomen,
Den naam van háar, wie zij heeft ál ontnomen.

3.

Zij wacht - En zacht, gelijk de morgenstralen
Onthullen 't land, gedekt door nevel toe,
Raakt Dood Verleden met zijn tooverrôe.
En 't liefdeleven bloeit, als voór zijn falen.

Wel willig sterft zij, jong, maar leed maakt moe.
Doch eerst hem weerzien, na haar eenzaam dwalen!
Hij las haar brief, hij weent, hij zal niet dralen -
Naar hem verlangt zij, o hij weet niet hoe.

Zij wacht, zij luistert en haar tranen leken.
- 'Kom niet te laat, o lief, die mij verliet!'
Zij wacht - De koortsgloed dooft, haar oogen breken.
Zij zucht den naam van hem, die haar verried
En vraagt nog, stervend: - 'Wáarom kom je niet?'

Verzen van J.J. van Geuns.

Fluiten.

Wij willen niet meer naar de fluiten luistren
Die opgaan in het bosch, wanneer de wind
Verzonken is, de ruime boomen duistren
En van het huis de vensters worden blind.

Want als we ons door die tonen laten lokken
Vergeten wij ons werk den andren dag
En droomen steeds van vreemd-gevlochten lokken
En 't zeegroen oog dat door het donker zag.

Maar sinds het boek zijn wijsheid kon ontsluiten,
Het oude boek, dat ons een toovnaar liet,
Kennen wij de bezweringsspreuk van buiten,
Als door de boomen, fluiten, klinkt uw lied.

Webben.

De spinnewebben hangend in de bosschen
Waar gij voorbij gegaan zijt keer op keer -
In 't vroege donker ziet gij hen niet meer,
Gaat eens het woud verbruinen en verrossen.

Maar als in onzen haard de takkebossen
Hoog vlammen of hun licht de zoldering zocht,
Zie 'k eerst wat gij mee thuisbracht van uw tocht
En mag uw haren van dien last verlossen.

Zoo zijn ook in ons leven blijven hangen
Wel vreemde droomen, booze droomen, bange,
Onduidbare wij weten niet van waar,
Noch ook wiens hand ons daarvan zou verlossen,
Zoo maklijk als ik wegneem uit uw haar
De webben die daar bleven van de bosschen.

Oscar Wilde.

O dichter, goed te luistren naar den wind,
Te zingen van de vreugden van de zinnen!!
Maar om de menschen menschlijk te beminnen
Deugt gij niet, mengeling van God en kind.

Wie kende nog den dandy die verwaten
Een orchidee zich in het knoopsgat stak,
Toen gij in 't donker der Parijsche straten
Verborgt uw ziek gezicht, uw sleetsche frak?

Liefde die andren schraagt maakte U tot wrak.
In stille straat aan linker Seine-zijde
Bij 't klein hotel waar zich voltooide uw lijden

Omwaaide 't ons met heimlijke muziek
En 't was als stondt gij zóó aan onze zijde
Als toen U 't leven opging in lyriek.

Knaap.

Als knaap reeds toont hij zich een Uebermensch.
Blauw is zijn blik. Blond is zijn haar.
Reeds is hij een beminnaar van gevaar.
Naar wilde buitenspelen gaat zijn wensch.

Zijn kameraden luistren naar zijn wil,
Waden voor hèm door water koel als staal.
Doch eensklaps is hij afgekeerd en stil.

Dan hoort hij naar der ouderen verhaal
Van avonturen eindigend in dood
En op zijn wangen mengt zich 't diepste rood.

Dan weet hij hoe zijn leven eens zal zijn:
Een hévig leven toegewijd aan nood.
't Is of zich alreeds om zijn lokken sloot
De kroonrand met in 't midden een robijn.

Winter.

Het was een winter waarin 't jaar verstreek
In klare wolkenlooze namiddagen
En nimmer 't water van kanaal of kreek
Was van den adem van de vorst beslagen.

Toen, eensklaps, was het lente weer, een vragen
Was in de lucht naar zoelte, die nu leek
Niet weg te zijn geweest sinds ze in de dagen
Van late' October langs de wangen streek.

Zoo kan 't ook wel gebeuren, dat na 't leven,
Wanneer zooals men dacht de doodskoû komt,
De ziel weer dadelijk wordt vrijgegeven.

Mocht zoo dan ook de winter van mijn ziel
Niet lang zijn - maar de tuin slechts leeg voor éven;
Waar weldra weer de gouden-regen viel.

L'Hotel des Rats (Compiegne).

L'Hotel des Rats: 'k heb nergens kunnen vinden
Waarom dit huis zoo heet, waar de geliefde
Des Vierden Hendriks woonde: Gabrielle
d'Estrées.

Dit geeft het huis een eigene bekoring
En maakt dat, als de koningsstad Compiègne
Zich hult in avond, 'k vaak bij deze woonplaats
verwijl.

Het huis met den vooruitgebouwden vleugel
Dat op den hoek ligt van twee oude straten
Heeft niets aanzienlijks meer - totdat het adelt
de nacht.

Dan zou één lichtstreep achter een der vensters
Voldoende zijn, den tijd te doen gelooven
Weeromgekeerd toen bloem van Frankrijks schoonheid
hier sliep.

Maar daar het alles zwart blijft is 't of ratten
De gangen, kamers en portalen vullen
En knagen weg wat aan herinneringen
nog bleef.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXCVII.

Nooit meer verschijnend, zijnloos zal 'k eens weg zijn, gansch verlaten
Van allen, die veel later ook eens zullen zijn vergaan.
Maar treur dies niet.... wat geeft dat? Eeuwig verder te bestaan
Weg van mijn werk voor goed - alfijnst scherp zie 'k dit - wat zou 't baten

Mijzelf of velen, die 'k nu bijsta, schrijvend? Nooit verwaten
Deed, leefde ik, reeds als knaap niet, kraaiend niet als fiere haan
Wanneer 't geluk mij diende, en niet met wapperende vaan
Ooit schreed 'k, om mij te laten merken. Op de vreedge maten

Mijn's Binnenvoelens reeds bewoog 'k me als kind, wen om mij zaten
De liên, die 'k hoorde, zonder dat 'k reeds alles kon verstaan
Waar weerzijds, lang van stof, zij heel gewichtig over praatten.

Toen eenzaam, vreemd reeds voelde ik me in dees Aardstreek en vermaan
Sindsdien van zelf in 't Diepst me: kalm verdraag der menschen haten,
Dit Zijn is Schijnzijn: alles buiten 't Eene Waarste is Waan.

DCCCXCVIII.

Als stil, neêrslachtig wijd-verzwevend knaapje zei 'k mij vaak,
Scherp-oogig ziend omhoog ter wijde Blauwing: Dàár vervlieden
Wou 'k voelen gansch mij gaan in 't Eindelooze Onkenbre. Al lieden
Die 'k zitten zie of loopen, en die suf van oog en spraak

Met mij verkeeren, raken schaars me: ik lief hen niet, maar laak
Hen evenmin: alleen wanneer zij nijdig denkend, rieden
Het een en aêr van mij verkeerd en doen daarnaar, ga 'k zieden
Plots diepst-in fel. Slechts 't Juiste me álles blijft. Den zilten smaak

Der Aanzijnszee, die veelal doet als redeloos geschieden
Proef 'k dikwijls leelijk. Sindsdien weet ik: Leven is geen zaak.
Neen, heel iets aêrs. Maar wat 'k onecht te zijn voel, blijf 'k hier wieden.

Ik weet als simple, puur-diep-fijne 't àl vaak zonder spieden,
Mijn geest bleef altijd billijk: voor het goede en echte ik blaak
En liep en loop gerust, dus vrij van loven en van bieden.

DCCCXCIX.

O, vreemd Bestaan, waarin 'k hier komen moest. 'k Heb staeg gevochten
Inwendig tegen vele Dwazen, maar steeds stevig stond
Ik zonder ooit te wanklen op mijn eigen Zielegrond
En ging diepst-in nooit wijken voor een mensch. En al gedrochten

Die wou'n zichzelf slechts lieven, diep verscholen in de krochten
Huns kleinen Zijn's zich bergend en muziekloos met hun mond
Wijsheden luchtten, waarvan elke reeds voorheen bestond,
Doch suffer door hen werd herhaald dan, en die mij niet mochten

Omdat 'k soms weggroef door mijn denken heel het vaag verbond
Dat schijnbaar sloten zij met de Echte Dichtkunst, och, ik vond
Hen weinig degelijk, want nooit diep-strevend. En dies zochten

Ze alles omver te werpen wat der Ziel ontrees en vlochten
Zelf saem banaalheên, die de menigt slikte. Ik, diep-in rond
Als niemand, dacht en dichtte, en nimmer ijdlijk schreeuwde of pochte.

DCD.

Dit leven viel gestaeg mij moeilijk. 'k Hechtte nimmer me aan
Een enkel ding, neen, zag hen alle vredig in mijn eigen
Verst Binnenst dicht tezamen zonder zenuwachtig hijgen
En schreef dan wat 'k daar zag maar wat men zelden ging verstaan.

Och, stevig worstlend ik beliep steeds allerhande paên.
't Werd diep-in bang mij soms, maar 'k vreesde nooit der menschen dreigen.
Ik werkte steeds apart, stil hopend om op 't laatst te krijgen
Een ganschlijk onafhanklijk, niet meer uitgejouwd bestaan.

Ik leefde en leef uit eigen Geest alleen. Voorzichtig zwijgen
Deed 'k veelal, saem met andren: 'k ben geen redenaar, geen haan
Die telkens vóórkraait. En diepst in mijn Zelf bewaar ik 't dreigen

Van vage Geestjes tegen heel mijn willen, maar steeds gaan
Bleef 'k eender voort op weg der Waarheid, dien ik op wil stijgen
Totdat 'k op 't Eind als dan voor goed vergeetne moet vergaan.

DCDI.

Stil, psychisch-ferm doorstond 'k dit Aanzijn, dat zich druk beweegt
En nog misschien veel drukker dit zal doen gaan. Van luid praten
Nooit hield ik, want wat geeft dat? Praktisch ben ik, dus te laten
Iets gaan verkoos 'k soms boven 't vlug-weg handlen, lijk dat pleegt

Te doen een ondoordachte, die dan slaagt soms. Stil ik leêg 't
Diepst Inzijn van mijn willen en voltooi dit dan. Verwaten
Nooit voelde ik en zoo spreek ik evenmin. Staeg hoor 'k de maten
Ook thans nog van mijn eigen kalme kracht precies. Ik kreeg 't

Besef daarvoor reeds in mijn jeugd, toen ruwlijk weggeveegd
Steeds sterk door wil van andren wierd wat 'k wou. Mijn sterke staten
Van later droomde ik toen mij reeds, waarin ik heel gelaten

Zou mogen zitten, peinzend zonder vrees. O, nu stil neeg 't
Eene hoofd weg na 't aer naar 't graf, nu weet 'k, dat niet meer haten
Of lieven doe 'k die stervers. Heel mijn Geest stil overweegt.

DCDII.

Mijn Geest me al gaf en geeft wat dient. Naief maar sterk hij weet
Van zelf, wat 'k wil, omdat dit alles rijst uit Hem: mijn zware
Gevoelens reeds als kind bleef hij gestadig-aan bedaren
Totdat 'k thans eindlijk als een vreedge gansch en al vergeet

Heftge gevoeligheên, die brachten schaars me iets aêrs als leed
En 'k wijd me aan 't aldiepst Eigne nu, dus aan hemzelf. Gevaren
Telde hij nooit, mijn binnenst-brave Stuwer, schoon vaak rare
Onzinnigen hem sloegen, die dan raakten nauw hem. 'k Leed

Als Aardling dan een beetje om hem, maar stevig bleef 'k en beet
Dood sommigen, die niets begrijpen wou'n. Och, dwaze mare
Rees dikwijls dan uit gansch onnoozlen, dat 'k was schandlijk wreed.

Maar wijsheid bleef 'k en goedheid toch in heel mijn werk vergaren
En in mijn doen, daar 'k al wat 'k voelde en dacht fijn-psychisch meet,
Schoon 't kan, dat jong me een enkel woord soms al te forsch ontgleed.

DCDIII.

Ja, Breede blijf 'k, die altijd vredig werkt als geest en mensch
En reeds als jongling wen hij dacht en schreef en telkenmale
Iets nieuws ontdekte in boeken of in eigen stalen
Hersens, vèr voor zich uit ging zien zijn later Zijn. Geen wensch

Dan voelen meer, zoo zei 'k mij, wil 'k met mijn bedaard intens
Diepst doelen gansch bereiken.... wat? Och, 'k wil een dood behalen
Zóó zacht, dat 'k stervend voelen kan: Voortaan niet meer te malen
Om iets van 't leven heb ik: ik verdwijn, volkomen lens

Van al mijn hopen, vreezen voor die Wezens. 'k Deed nooit krent'sch
Geestlijk of stoflijk jegens andren en ook nooit gestaeg herhalen
Deed ik hetzelfde, al draag ik heel diep-in iets konskewent's

Dat nooit verandert, want mijn rijke Geest is. Als op schalen
Al-fijnste, woog 'k mijn voelen, denken, doen, en nooit de grens
'k Verliet van 't Waarste. Zalig kan ik dies ten Duister dalen.

Johannes Reddingius door Willem Kloos

(Joannes Reddingius. Gestalten. 1934, C.A.J. van Dishoeck, Bussum.)

Levenslang, want reeds sinds mijn jongelingstijd ben ik met mijn vele echte want niet oneerlijk-doende vrienden, die ik achtereenvolgens mocht verwerven, op goeden voet kunnen blijven verkeeren, als de zelf steeds vreedzaam-voelend werkende en nooit luid of veel pratende, hartstochtelijke maar tevens stoïsch reflektieve Ziener en Voeler, die ik als konstante en slechts een hoogst enkelen keer naar buiten woest-driftig wordende knaap ben begonnen te zijn.

Maar ik heb nooit heel veel meer van die vrienden verlangd dan dat zij het even goed dus zuiver met mij zouden meenen, als ik zelf het gewend ben met alle menschen te doen.

* * *

Reddingius ontmoette ik voor het eerst in Bussum, waar hij mij kwam opzoeken om over door hem aan mij ingezondene verzen te praten, en wij zijn sindsdien dus thans reeds 36 à 37 jaren lang onafgebroken goede vrienden met elkander kunnen blijven, omdat elk van ons den ander gaarne het licht gunt in diens oogen, zooals brave lieden, die naar objektiviteit streven, dat plegen te doen.

Geen van ons beiden wordt bevangen door kleine eerzucht, en wij pogen dus nooit elkander een vlieg af te vangen, en hij en ik schrijven alleen, wanneer de innerlijkste Ziel ons waarlijk daartoe drijft, dus zoodra het *moet*. En beroemdheid vinden wij natuurlijk prettig, maar streven er nooit expres naar. Zelf deed ik altijd mijn werk, na lang psychisch mijmeren, en daarop volgend kort overwegen ‘d'un seul jet’ gewoonlijk, heel spontaan zonder veel

te denken - want ik wist dat het waar zou zijn, wat ik schrijven ging - aan de goede of kwade ontvangst, die er aan te beurt zou kunnen vallen. En daar alles wat ik schrijf dus echt meen, diep-in logisch aan elkander vastzit, heb ik nooit iets behoeven te herroepen van wat ik nu reeds 58 jaren lang op het papier heb gebracht, al zie ik op mijn tegenwoordigen leeftijd heel goed in, dat ik mij vroeger als door alle andere Hollanders hoogmoedig gekwelde jongen wel eens al te woest, spontaan kan hebben uitgedrukt, tenminste voor dit rustige Nederland. Neen, de waarachtig-echte want in zijn allerdiepst onbewust Binnenst alles waar hij mee te maken krijgt, duidelijk ziende en voelende Dichter, gaat nimmer met bewuste wilskracht, die alleen in het alledaagsche praktische leven op haar plaats is, verzen op het papier brengen - want gewoonweg verzen schrijven is een vaardigheidje, dat haast iedereen voor verjaardagen b.v. zich kan eigen maken, zonder dat er dan veelal in zijn Binnenzijndheid eenige psychisch-muzikale ziening en voeling dus iets inderdaad dichterlijks bestaat. En allerminst aan geborene dichters dus, waartoe zeer zeker ook Joannes Reddingius sinds zijn eerste uiting in rijm-maat te rekenen is, valt het moeilijk om in rijm te schrijven, omdat zij altijd iets te zeggen hebben wat inwendig in hen leeft en zingt, en de moeite waard is dat men het leest. O, als alle nu levende menschen, in wier binnenste psychische Diepte iets achteraf spontaan-bewegends schuilt, zich bewust wilden gaan maken, dat het, voor een waarachtig dichter kunnen worden niet voldoende is om het eerste het beste wat in hun vlotten kop rijst in haastig gerijm op het papier te werpen, want dat de echte poëzie, zonder welke een rijmstuk niets waard is, in het fijnste en diepste deel hunner algeheele persoonlijkheid dus in hun psychische Onbewustheid geboren wordt door de buiten hun eigen klein-menschelijken wil om, spontane overvloeiing naar hun eigen Ziel van het eindelooze en onbenaderbare Psychische dat achter alles schuilt, dan zou er niet zoo verschriklijk veel onbeduidends gerijmd worden, dat hoogstens over een of twee jaar weer volkomen vergeten zal zijn, en zou het algemeene geestlijke leven der ontwikkelde Nederlanders er baat bij kunnen vinden, dat er steeds verzen worden gemaakt en het licht blijven zien.

Poëzie, dus het allerachterafste in alle menschlijke zielen, moet

er in verzen, die verschijnen, kunnen, gevonden worden, evenals zij aanwezig moet zijn in het dan in die verzen neerduiken gaande en er zich langzaam in verdiepende gemoed der beoordeelaars, want anders doen beide soorten van persoonlijkheden, op rijmschrijvers zoowel als kritici, of wie zichzelf als zoodanig beschouwen, ijdele moeite, en kan men zijn tijd beter besteden dan door zich op te houden met zulke kinderachtigheên. Poëzie nu, dus de kern der Dichtkunst, treft men wèl aan in de verzen van Reddingius en ik kan dus zeggen, dat ik deze Gestalten van hem met waarachtig genoegen las.

Ik heb het nu weer eens op indringende wijze onder woorden gebracht, welken aangeboren stelregel ik in al mijn beoordeelingen van mijn jeugd reeds ben blijven volgen, heelemaal van zelf, dus zonder vooropgezette bedoeling, en wij kunnen dus overgaan tot den bundel zelf.

Maar eerst heb ik nog het volgende te zeggen: ik ga hier volstrekt niet in gunstigen zin over Reddingius oordeelen, omdat hij een goede vriend van mij is, dien ik nu reeds langer dan een menschengeslacht, zooals ik hierboven aanstipte, heb gekend en gewaardeerd. Of ik iemand graag mocht lijden of niet, dat heeft nooit iets te maken gehad met mijn oordeel over zijn letterkundige productie en op vriendelijken toon, maar onomwonden heb ik steeds aan ieder, dien ik persoonlijk kende, gezegd, wat ik er al of niet aan vond, wanneer hij mij het een of andere nieuwe van zijn werk liet zien. Want ik heb gelukkig mijn heele leven lang nooit kunnen liegen, al haastte ik mij natuurlijk nimmer om anderen onder 't oog te brengen, wat ik minder juist in hun gedragingen of verkeerd in hun mondelinge uitspraken vond. Mijn geest houdt niet van twisten, want dat geeft heelemaal niets, zooals ik dat zoo dikwijls heb gemerkt, als ik vroeger wel eens de heftige onderlinge diskussie's van anderen bijwoonde, waarin ieder ten slotte op zijn eigen standpunt bleek te blijven staan. Al heb ik natuurlijk als thans meer dan volwassen te noemen en sinds mijn jongenstijd reeds over alle mogelijke levenskwestie's gedacht hebbend mensch, mijn eigen principieel-zuiver psychisch-menschlijk oordeel dat zich in den loop der tijden hoe langer hoe meer verdifferentieerde, over elk algemeen vraagstuk, dat in een ontwikkeld menschenhoofd opkomen kan en ben ik in de oplossing

die ik voor en in mijzelf van al die problemen vond logisch gebleven, omdat ik zelf een logische geest ben, toch heb ik mij nooit beijverd om hetzij op schrift, hetzij met het gesprokene woord over ieder ding mijn duit in het zakje te gooien. Bij tusschenpoozen denk ik in mijn diepste Eigenheid over alles wat mijn wijd temperament gaat interesseeren ernstig want objektief na en kom daarover in en voor mijzelf tot een konklusie, maar zonder dat ik deze telkens te pas of te onpas op den voorgrond ga duwen. Ik zet eenvoudig mijn eigen innerlijkst gedachteleven studeerend en denkend voort, heelemaal van zelf, want van uit mijn eigen Psyche, mij tevreden er mee houdend, dat ik zelf begrijp. En alleen in de literatuur, en inzonderheid in de Dichtkunst, waarin ik krachtens mijn natuurlijken aanleg ervoor en mijn onafgebroken werken er in, volkomen psychisch thuis ben geworden, laat ik mij wel eens rustig-krachtig gelden door mijn preciese mededeeling van feiten en feitjes, wanneer het noodig blijkt geworden te zijn, dat ik dit doe. Want och, over de literatuur van '80 en die van later, in welke beide ik altijd zelf heb meegedaan en thans tot mijn genoegen nog mee kunnen doen blijf, wordt dikwijls zooveel zots beweerd door huidigen en dus veel lateren dat ik van tijd tot tijd de puntjes op de i zetten moet. Dit laatste kan als aanvulling dienen op mijn twee voorlaatste kronieken. En nu vervolg ik mijn beschouwing over Reddingius.

De indruk, dien ik van deze ‘Gestalten’ overhield en houden blijf, is dat deze bundel tot het allerbeste behoort wat ik tot dusver van dezen modernen Dichter las, ja dat de schrijver van zoovele andere mooie verzen misschien nimmer zóó volkomen als hier de toppen van zijn eigen innerlijkst Wezen heeft bereikt. En ik spreek dit oordeel uit, niet alleen als praktisch, maar ook als theoretisch kenner van de Dichtkunst, daar ik voor deze door mijn eigene binnenste natuur geboren blijk te zijn en er mij dus in alle perioden van mijn levend Aanzijn met den grootsten ernst aan ben blijven wijden krachtens de volle maat mijner psychische energie die van mijn vaderlijk zoowel als mijn moederlijk voorgeslacht in mij over is gekomen, zoodat ik nog op mijn tegenwoordigen leeftijd geestelijk zoowel als lichamelijk ferm en flink omhoog kan blijven staan. En ik verheug mij daar over, zoodra ik er, gelijk thans, toevallig aan denk.

En ik spreek over deze durende kracht van mijn algeheel samenstel volstrekt niet hier, om mijzelf in de lucht te steken, want van een neiging om boven mijzelf uit te springen heb ik mij gelukkig mijn heele leven lang in al mijn uitingen weten te onthouden, zoo goed als ik dat steeds voor en in mijn Zelfheid pleeg te doen, neen, ik maak er hier slechts melding van, omdat ik uit dezen thans verschenen bundel van mijn goeden vriend gewaar ben geworden, dat er in hem een soortgelijke vitaliteit bestaat, want van echte inwendige zielekracht en geestlijke levensvolheid, die hem thans ook weer, al is hij niet langer een kinderlijke spring in 't veld te noemen, tot het uit zichzelf te voorschijn roepen van al deze mooie en menigmaal den lezer lang vasthoudende gedichten heeft gebracht.

Al heb ik altijd van de geldelijke opbrengst mijner copy en in lateren tijd van wat ik door de mij verworvene goedgunstigheid van anderen die zich voor mijn ijver interesseerden, er bij mocht verwerven, moeten leven, toch ben ik nooit een naarstig fabrikant van vluchtige journalistische copy kunnen worden. Vóór al het andere is mijn inwendigste geest er één; die krachtens zichzelf heel akkuraat maar zonder dit expres te doen, met al zijn zintuigen alles gewaarwordt en vervolgens gaat waarnemen, om daarna rustig te denken en zoodoende tot slotsommen te komen, en dan zorgvuldig en heel precies, al naar het vallen wil, in vers of in proza weer te geven datgene er uit wat van blijvend belang is want ook mijn medemenschen interesseeren kan. En zoo ben ik er slechts zelden toe gekomen, om veel aan te halen uit de boeken, waarover ik spreek. Want de lezer kan zich altijd, zonder dat ik hem veel tekst van den behandelden auteur laat zien, overtuigd er van houden, dat al mijn oordeelen goed gedokumenteerd zijn, zooals ik in mijn akkurate weerlegging der zonderlinge fantasieën van een door zijn promotie heen geglipte onlangs duidelijk weer bewees.

Neen, ik heb nog nooit iets op het papier gebracht wat ik niet stellig wist dat waar was. En zoo is het ook het geval met deze beoordeeling van Reddingius' Gestalten, die mij inderdaad getroffen hebben door hun klassieke zuiverheid van zegging en toon.

Doch, omdat ik er vandaag pleizier in heb, en hij het zelf ongetwijfeld goed zal vinden, wil ik uit dezen bundel van hem

hier wel eens het een of ander aanhalen op de bladzijden van dit historische tijdschrift, dat ik eens zelf gekoncipieerd heb en thans reeds bijna 50 jaren lang met mijn beste geestlijke vermogens geleid.

Doch de keuze valt niet zoo gemakkelijk, want deze verzen zijn wezenlijk alle van de orde, die men ‘groote poëzie’ kan noemen en waarin dus al het kleine, het weinig beteekenende ongeschreven gebleven is.

Een der Gestalten, tot wie de Dichter zich aangetrokken blijkt te voelen, is Novalis en ik kies deze, omdat zij mij altijd sinds mijn eerste letterkundige jeugd reeds lief is geweest door de diepe aandoeningen, die zijn werk, de verzen niet minder dan zijn zeer talrijke prozafragmenten, zoo dikwijls ik ze opsloeg, mij te geven wist.

Friedrich von Hardenberg, die zich als auteur Novalis noemde, heeft slechts kort, want van 1772-1801 geleefd en is dus nog niet ten volle 29 jaar mogen worden, maar voor de betrekkelijkzeldzamen, die zelf kunnen voelen dus weten wat waarachtige poëzie is en wat de eenig-wezenlijke want psychische filosofie ons leert, die haar oorsprong trekt uit het allerachterafste deel van den intensen menschlijken geest, is en zal hij steeds blijven een der weinige zeer Grooten, die ooit op onze Aarde hebben bestaan.

Doch thans: Reddingius' gedicht.

Altijd in diepst verdriet kwam ik tot U,
O, fijne mensch, Novalis, in den nacht
Was ik alleen met u, hoorend uw stem,
die eigen droefenis hebt uitgezegd,
en eigen hoop en in uw helder schouwen
zaagt gij de sterren glanzen en het zacht
innige licht van eene hoogre wereld
achter den Dood en dat den Dood verwint.
Dan dacht ik, hoe nabij is het daarginds
en wie daar toeven zijn alleen gescheiden
van ons door eene fijne, dunne Wa
en wij van hen: zij schouwen als wij schouwen
en hunne stem klinkt in ons als wij gaan
over in 't godlijk Wezen, dat zij zijn.

De dichter Reddingius wist hier onder woorden te brengen wat ik, Willem Kloos, zelf ook zoo vaak gevoeld heb, want gemeend heb te merken, wen ik als kind en later als aangroeiende knaap somtijds heelemaal alleen buiten liep in een grooten vreemden tuin, doch dat gebeurde toen natuurlijk slechts zelden, want veelal liepen dan niet zoo zeer sympathieke jongere of oudere lieden met mij saam.

En vooral thuis alleen-zijnd kreeg ik plotseling een soortgelijk gevoel, nl. dat ik leefde omringd door een onwaarneembaren maar sterken, vasten muur, die iets voor mij verborg, waar ik gaarne bij zou zijn, maar waar ik niet bijkomen kón. En ik strekte dan in mijn alleenheid mijn schrale armen soms uit, als wilde ik iets grijpen, maar mijn vingers voelden niets anders als de atmosfeer, waarin de antieke en de moderne meubelen zich verhieven die mij eveneens geheimzinnigheden schenen te verbergen als ik er iets in hoorde kraken door de warmte van de kachel. Alles was natuurlijk in waarheid heel banaal, zooals dat in iedre huiskamer het geval pleegt te zijn, maar toch vond ik er iets vreemds in, en nu ik alles uit mijn vroegsten jongenstijd weer in mij ophaal kreeg ik destijds vaak een soort van gevoel, dat ik nog niet wist uit te drukken, alsof er dwars door de kamer die uitzicht gaf op een oud-eeuwsch binnenplaatsje, een wand liep, die ik niet zag en waarachter zich iets vreemds verschool, dat ik niet te definieeren wist en dat mij niet stellig verschrikte, maar toch diep-in stil maakte voor een poos. Ik kan mij nog herinneren, dat ik eens - ik zal toen twaalf jaar zijn geweest - manmoedig opstond van mijn stoel en dwars door de kamer heenliep, om helder te weten te komen, dat die muur er inderdaad niet was, zooals ik met de andere helft, de nuchter-zakelijke, van mijn Wezen natuurlijk ook wel wist.

En ik vraag nu op eens: zou die muur, dien ik toen als kind enkele oogenblikken vermoedde, dat bestaan kon, niet een deel van denzelfde geweest zijn, dien deze moderne Dichter hier zag verrijzen tusschen het Eeuwige en ons?

Ik weet nu ik dit schreef op eens wat sommigen zullen denken, als zij deze historische mededeeling van mij over een mijner jeugdondervindingen toevallig onder oogen krijgen. ‘Zie je nu wel, dat die Kloos een ‘mysticus’ is, een vage en verwarde, die alles anders ziet dan het wezenlijk is.’

Maar als iemand zóó mocht fantaseeren gaan, dan kan ik hem vriendlijk-glimlachend de verzekering geven, dat, al ben ik mijn heele leven blijven aanvoelen wat achter het zoogeheetene reëele kan schuilen, ik toch wel degelijk tegelijkertijd een 'realist' ben gebleven, die scherp-ziende en hoorend alles opmerkt wat in de werkelijkheid bestaat. Want bezat ik dit laatste vermogen niet en ware ik dus een vage droomer te noemen, zooals men mij wel eens geprobeerd heeft te kenschetsen, dan had ik onmogelijk zoo goed stand kunnen houden in het gewone daaglijksche banale bestaan dat menigmaal voor mij vol voetangels en klemmen heeft gezeten, zooals dat altijd het geval is geweest voor iedren mijmrenden literator, dus die niet alleen maar met vasten blik het oog gevestigd houdt op de kleine en hem dus soms wat te onbeduidend lijkende dingetjes van den eenen dag op den andren, die hem dan later soms veel belangrijker bleken, dan hij vroeger had vermoed.

Ik hoop dat deze bundel van den echten dichter Joannes Reddingius veel gelezen zal worden, want alle diep-in intelligente menschen zullen er veel in kunnen vinden wat hen niet alleen prettig aandoet, maar ook verheldrend aansluit bij hun eigen inwendig Wezen dat onderzoekend peinst want goed begrijpen wil.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Liefdesbrieven.

> To every man love was the dawn of music, poetry and art, when the moonlight was a pleasant fever, and the stars were letters and the flowers ciphers and the air was coined into song.
> *Emerson.*

Onder alle brieven, die er ooit op de wereld geschreven zijn, nemen de liefdesbrieven natuurlijk de allereerste plaats in, en de belangstelling daarvoor, niet alleen van de schrijvers en de ontvangers, maar ook van het groote publiek in het algemeen, is enorm. 'If I had my way', zegt C.H. Charles Ph. D. (in zijn voorrede voor zijn uitgave van de *Loveletters of great man and woman from the eighteenth century to the present day)* I would have classes in all the schools to teach our adolescents not only how to love, but how to say so.... because: 'Il faut non seulement s'aimer, mais il faut aussi se le dire, - et bien souvent'.

Wel, - een dergelijke cursus zou voor den tegenwoordigen tijd wellicht nog zoo kwaad niet zijn! Indien er al misschien nog liefde bestaat, - liefdesbrieven zijn toch zeker en stellig 'uit de mode'! en er zouden dan prijzen kunnen worden gesteld als belooning voor den besten minnebrief, om, in onze ontredderde samenleving, waar zakelijkheid, efficiency, practische overwegingen en sex-appeal de hoofdrol spelen, weer iets terug te brengen van schoonheid en dichterlijkheid, die zijn als het waas van druiven, het dons van donkerroode rozen.... Wat hebben wij daarmee van doen? vraag brutaal de moderne jeugd; op de druif-zèlf komt het aan, en niet op haar fraaiigheid. Maar toch.... maar toch.... grijpen ook *zij* naar deelen authentieke liefdesbrieven, met een gretigheid, die bewijst, dat onder het ruwe uiterlijk wel eenig fijner gevoel, eenig dieper begrip, eenige drang tot hoogere schoonheid en beminnelijker liefheid verborgen ligt.....

Hij (of zij) die nimmer liefdesbrieven schreef of ontving, is

wel zeer te beklagen.... want hij heeft aan 's levens disch voor vrijwel leege schotels gezeten....

Eigenaardig is het, dat de minnebrief in alle tijden der geschiedenis niet altijd hetzelfde was! ‘Every country, every epoch, every woman has the loveletters she deserves.’ Onze moderne ‘garçonnes’, ‘bubi's’, ‘hobbledehoys’, ‘flappers’ zouden zich dood lachen of in slaap vallen bij de minnebrieven uit den tijd der statiekoetsen, menuetten en maneschijn-dweperij.... Bioscopen, vliegmachines, automobielen verhinderen alle gedroom, en zeker beletten zij, eventueel gedroom op papier te zetten! De omgangstaal is ook veranderd, o, *hoe* veranderd! de meisjes nemen nu woorden in den mond, waarover vroeger een jongeman zich nog geneeren zou, zij vloeken tegen de klippen op, teederheid tegenover familieleden wordt als belachelijk beschouwd, en toch!.... nògmaals, zelfs de modernste jeugd is niet immuun tegen de liefde: *Love holds its own as the universal topic!....*

Het is eerst in de zeventiende eeuw, dat wij de meeste liefdesbrieven van vrouwen kennen, toen literaire salons werden gehouden en de vrouw uit het besloten familieleven meer in de openbaarheid trad. En sindsdien is de wereld overstroomd, ook met de uitingen van liefhebbende vrouwen, die nú nog, als men ze leest, een sympathetische snaar doen trillen in onze eigen ziel....

En thans ligt de herdruk voor ons, in een fraaie, fijne uitgave, van de *Minnebrieven van een Portugeesche non* (Marianna Alcoforado) vertaald door Arthur van Schendel (J.M. Meulenhoff, Amterdam), die aandoenlijke bekentenissen, die alle mogelijke gewaarwordingen in ons wekken van verteedering, van sympathie, van bewondering, van medelijden. Marianna Alcoforado was een adellijke jonkvrouwe uit de stad Beja, die in een klooster werd opgevoed. In dien tijd genoten de religieuses in Portugal veel vrijheden, en aldus, door haar broeder, eveneens een officier, maakte het meisje kennis met den Comte de Chamilly, die zich later een grooten krijgsroem verwierf en in 1674 Grave verdedigde tegen Stadhouder Willem III. Tusschen deze twee jonge menschen ontstond een vurige liefde, die, van den kant van Chamilly slechts van korten duur is geweest. En toen schreef Marianna haar brieven, aandoenlijk, hartstochtelijk brandend en overgegeven.... het zijn er slechts vijf, maar kan men in een

grooter bestek méér volledig zijn liefde uitzeggen, méér zijn ziel openen, méér absoluut zich wijden aan zijn gevoel?....

Tot op zeer hoogen leeftijd is Marianna in het klooster gebleven, en het kloosterregister vermeldt haar voorbeeldig gedrag, haar ootmoedigheid, haar devotie, en haar vriendelijke, gelaten vreedzaamheid.

En Chamilly?.... Het was in die eeuw in de gezelschappen 'ton' om zich te beroemen op 'bonnes fortunes'; men vond dergelijke mededeelingen niet onkiesch of indiscreet.... men liet elkander interessante brieven lezen, en deze gingen dan van hand tot hand en werden zelfs gecopiëerd! Aldus werden ook Marianna's brieven te Parijs bekend, en kwamen tenslotte bij den uitgever Barbin terecht, die ze het licht deed zien. De opgang die deze 'lettres portugaises' maakten was ongelooflijk. Ze werden in een ontelbaar groot aantal exemplaren verspreid, en het duurde zelfs niet lang, of het woord 'portugaise' werd synoniem met 'minnebrief'! Allerlei imitaties werden gepubliceerd, er verschenen Nieuwe brieven, gefingeerde Antwoorden daarop en Nieuwe Antwoorden, en talrijke vertalingen werden ondernomen, o.a. in het Engelsch, zoowel als in het Fransch, en ook in deze eeuw in het Hollandsch in de gevoelige, welsprekende vertaling van Arthur van Schendel. Wij kennen het origineel niet, maar wanneer wij deze ontroerende uitingen lezen, komen deze brieven ons bijna oorspronkelijk voor, zóó prachtig heeft Arthur van Schendel de teederheid en de passie van dit meisje nagevoeld en uitgezegd.

Wanneer gij, temidden der tegenwoordige 'toil and worry', die over de geheele wereld heerschen, iets zeer subliems genieten wilt, lees dan deze klare, subtiele, aandoenlijke, *echte* gevoelsuitingen. Ja, *echt* zijn deze brieven, - echt tot in hun diepsten grond, en het is dáárom waarschijnlijk, dat ze tot op den huidigen dag zooveel opgang hebben gemaakt. Want hóe gekunsteld of hoe verruwd een maatschappelijke menschelijkheid ook moge zijn.... in haar innerlijkste ziel *blijft* zij toch ontvankelijk voor echtheid en waarachtigheid....

Omdat de Portugaises zoo alom bekend waren, heeft ook natuurlijk Elisabeth Barrett Browning de liefdeverzen op haar man doen doorgaan, als waren ze vertaald uit het Portugeesch, en ze *Sonnets from the Portuguese* genoemd. (Waarvoor deze

'jonkvrouwelijke' beschroomdheid eigenlijk noodig was? En waarom die verschrikkelijke schuwheid, waarmee de meer dan veertigjarige Elisabeth haar liefdesuitingen stilletjes stopte in den zak van haar man en toen de kamer uitvluchtte?? Sommigen vinden deze virginale meisjesachtigheid o, zoo aandoenlijk en lief.... maar moeten we hier niet veel meer iets van de echt-Engelsche conventioneele preutschheid in zien? Immers, Elisabeth Barrett was allesbehalve een schuchter, timide kind-meisje meer. Zij wist heel goed, wat zij deed, en had zelfs den moed, - in *dien* tijd!! - het huis haars vaders stil te verlaten met den man harer keuze. Eigenaardig, dat zelfs een zoo uiterst sympathieke, fijngevoelige persoonlijkheid als de dichteres van Aurora Leigh het onderscheid niet besefte tusschen waarachtigen, maagdelijken schroom en aangeleerde, door de traditie geëischte pruderie!).

Later schijnt Elisabeth dezen ietwat aanstellerigen schroom te hebben opgegeven, getuige het gedicht, dat zij schreef *To Robert Lytton*, in 1853, en dat Sir Frederic Kenyon, een van Elisabeth's oudste vrienden, 'from its literrary and its personal connection alike interesting' noemt.

Robert Lytton, de zoon van Bulwer Lytton, bekend als dichter onder den naam Owen Meredith, was toen 22 jaar, en Elisabeth 44. Robert logeerde bij de Brownings te Lucca. Voor de curiositeit laat ik hier eenige strofen van het gedicht volgen:

O, noble heart, noble soul, live
  Our leader and king of us all!
Take the love which we languish to give;
  Give the love without which we must fall.
When you speak, as you speak, I think Paul
  At Athens, posterity teaching,
Said such words, thought such thoughts, just let fall
  Such grand language as yours in his preaching.
Yet bear with us! think for us! speak for us!
  There is none we can honor above you.
When you think, our own thoughts are too weak for us,
  When you speak, we are silent, - and love you.
You are strong: we are weak, and the jostle
  Of life seems to hurt us too much:

But you, o, beloved, o, apostle!
   Leave healing behind in your touch.
We'd die for you gladly, if need were, -
   And gladly we'd live while we might for you,
We'd follow wherever your lead were,
   Believe in you, hope for you, fight for you.

Dit gedicht beslaat twaalf van dergelijke coupletten, vol van de hartstochtelijkste uitdrukkingen: All that strength, all that power! yet so pliant! You're so great we could never come near you! enz. enz. Of Elisabeth deze dichtregelen ook blozend in de zak van den jeugdigen Robert heeft gestopt en toen overijld is gevlucht, meldt de historie niet!....

Elisabeth Barrett Browning behoefde zich voor hare verzen aan haar man waarlijk niet te schamen, en óók behoefde zij zich niet te schamen voor haar liefde tot haar echtgenoot, - tusschen deze beide dichters bestond een zoo mooi en nobel en zuiver verbond, dat het verkwikkend is hun Loveletters te lezen, die (het is hun geheele correspondentie, want, na hun huwelijk waren zij nooit meer gescheiden, -) van beide begaafde auteurs een voortreffelijke karakteristiek geven. Het is nu eenmaal een feit, dat dergelijke spontane, onomwonden gevoelsuitingen een groote aantrekkelijkheid hebben voor het algemeen publiek. Minnebrieven behoeven volstrekt niet altijd hartstochtelijke liefdesbetuigingen te zijn, - bestaan ze enkel dááruit, dan zijn ze stellig niet het meest interessant! en er *zijn* minnebrieven, waarin geen woord van liefde of verliefdheid vóórkomt! Voor de betere kennis der innerlijke geaardheden en de uiterlijke omstandigheden, de verschillende karaktertrekken en de inzichten en opvattingen, levensbeschouwingen, wenschen en verlangens, der schrijvers zijn liefdesbrieven van bekende personen voor den historischen onderzoeker altijd een uitstekend materiaal. En het is te begrijpen, dat menschen, die een uitgebreide correspondentie onderhielden, en die niet weten, wat daar na hun dood van worden zal, indien zij geen directe nakomelingen hebben, de briefwisseling, zorgvuldig gerangschikt, in perioden verdeeld, en zoo noodig van verklarende noten voorzien, nog bij hun leven uitgeven, zooals dat o.a. is gebeurd met de Liefdesbrieven van Willem Kloos en Jeanne

Reyneke van Stuwe (uitgave Leopold 's-Gravenhage). Overwegingen van maatschappelijken aard, conventie etc. behoeven hierbij natuurlijk niet te gelden. *Wie* schroom behooren te hebben, dat zijn de erfgenamen, die, zooals George Eliot zich uitdrukte, zich, als nauwelijks de erflater is heengegaan, zijn schrijftafel bestormen, en zich, als wolven zoo gretig, meester maken van elk nagelaten stukje schrift.... Ja, aan *hen* is het, eerbied en piëteit en kieschheid te hebben, tegenover elk manuscript van den auteur, dat deze niet bij zijn leven-zelf het licht heeft doen zien. Maar van deze fijngevoelige overwegingen in het openbaar-maken van gevonden brieven of documenten, als ze van een beroemd persoon afkomstig zijn, is zelden sprake! Een tragisch voorbeeld hiervan is het laten drukken door de erfgenamen van Charlotte Brontë's brieven aan haar Brusselschen leeraar Mr. Héger. Als de arme Charlotte deze wandaad ooit had kunnen vermoeden, zij zou duizend dooden gestorven zijn!....

In de Wereldbibliotheek te Amsterdam zijn de Portugeesche Sonnetten van Elisabeth Barrett Browning in het Hollandsch overgebracht door Hélène Swarth, en dit is volkomen *au pair* geschied! Aan wie kon ook beter deze taak worden toevertrouwd dan aan Haar, wier grandiose virtuositeit en subtiele teederheid, wier van poëzie doordrenkte ziel en clairvoyant navoelingsvermogen haar deze gedichten zóó subliem deden nabeelden, als waren ze oorspronkelijke verzen.

In haar Voorwoord vertelt ons Hélène Swarth, dat Robert Browning Elisabeth om haar donker uiterlijk zijn Portugeesje noemde. Aldus *à plus forte raison* heette de dichteres haar versen Portugeesch.

De liefdesbrieven, die ons door den tijd overgeleverd zijn, toonen aan, dat de man hierin meestal zijn gevoelens uit in ‘accents of passion and overweening desire’, terwijl de vrouw zich meestal toont als de ‘helpmeet, the confessor, the comforter, the sharer of joys and fears’. (C.H. Charles). Maar hoe het ook zij: door wie(n) en op welken leeftijd deze epistels worden geschreven, zij zijn het gevolg van een natuurlijken aandrang, een diepere gevoeligheid dan men in het dagelijksche leven laat zien, en daarom zijn ze, nog van den eenvoudigsten mensch een waardevolle bijdrage tot de psychische karakteristiek van alle opeenvolgende geslachten.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Er is geen ongeluk zoo groot of in een zijner gevolgen is het een zegen. De Volkenbond is uit den oorlog ontstaan, doch het is niet te boud, wanneer men zegt, dat indien hij er vòòr het rampjaar 1914 ware geweest dit wereldinstituut van gemeenschappelijk overleg met veel gepraat en weinig resultaat - doch hoe gering dit resultaat, het is toch steeds een verblijding en een opluchting - den oorlog wellicht had voorkomen. De conservatief in het Engelsche Parlement Godfrey Locker-Lampson mag gelijk hebben door te zeggen, dat het leggen van elken steen voor het reusachtig Vredespaleis te Genève samenvalt met het gieten van een kanon, doch in den waanzin, waarin de wereld is vervallen, zou dit kanon tòch worden gegoten, zonder dat er te Genève een kracht bestond om de waarschuwing te doen hooren er geen gebruik van te maken.

Dit is nu weer glansrijk en verblijdend bewezen bij de opgezweepte drukte in Belgrado over het inderdaad schandelijk feit, dat koning Alexander van Dsjougo-Slavië, uit op vredes- en politiek bezoek in Frankrijk, nauwelijks toen hij een voet op den gastvrijen bodem had gezet, door een - of een groep? - zijner onstuimige en onberaden onderdanen werd vermoord.

Onder niet-politieke omstandigheden had men kunnen verwachten, dat deze misdaad aanleiding zou hebben gegeven tot ruzie tusschen Dsjougo-Slavië en Frankrijk. Indien men te Belgrado Parijs had verweten, dat de Fransche regeering zoo slecht op haar voornamen gast paste, dat deze al dadelijk bij zijn aankomst werd gedood, dan, wel is waar, had Parijs Belgrado kunnen

verwijten, dat de daders afkomstig waren uit het gebied-zelf van den vermoorden vorst. Diens regeering had immers den plicht te voorkomen, dat deze gevaar liep op Franschen bodem gedood te worden door een zijner onderdanen of een groep hunner, ofschoon gast van een bevriende mogendheid. Maar de politiek, gewoon te verdraaien en te verwringen wat zij kan, om de volken in het harnas en in de vijandige stemming tegen elkaar te houden, de politiek in Belgrado zag in de misdaad een goede gelegenheid om er Hongarije de schuld van aan te wrijven. Sinds den oorlog staat Dsjougo-Slavië daarmee op kwaden voet. Hongarije kan maar niet vergeten, dat de andere zich belangrijk vergroot heeft ten zijnen koste. Het hoopt op, ijvert zelfs vòòr grensrevisie. Op zijn grondgebied heeft zeker aantal gevluchte onderdanen van wijlen koning Alexander gastvrijheid gevonden, en deze achten het leven niet waard om geleefd te worden, indien zij niet het levenslicht kunnen uitblazen van hun tegenstanders, vijanden of bloedwraak-bestrevers. Dsjougo-Slavië lijkt, zoo oppervlakkig beschouwd, weinig recht te hebben zoo hoog van den toren te blazen over zoo'n beetje politieken moord als de misdaad van Marseille. Al gold het in dit geval het leven van den koning-zelf. Sinds er van een onafhankelijke Servische natie sprake is, hebben haar bewoners weinig anders gedaan dan hun vorsten 't zij te verjagen, 't zij op afschuwelijke was te vermoorden. Niet enkel hun eigen vorsten, doch ook die van andere naties. Dit vinden zij, gegeven dan de omstandigheden, waaronder dergelijke moorden plaats vinden, zoo weinig afkeurenswaardig, zoo loffelijk, dat zij den euvelen moed hebben gehad om aan den openbaren weg te Belgrado een gedenkteeken op te richten voor den boosaardigen kwâjongen, student dan min of meer, die te Serajewo in 1914 den moord pleegde op Frans-Ferdinand, den troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije, en diens gemalin. De daarop volgende vreeselijke oorlog zou, wijl er toen nog geen Volkenbond bestond om er over heen te glijden door weldadig praten, bloemrijke frasen, geruststellende woorden, tezamen met een beetje wikken en wegen van, door elkaar heen, lof, ‘heilige verontwaardiging’ en voorgewenden rouw waarschijnlijk toch zijn uitgebroken. Maar dat de onmiddellijke aanstoker van den ontzettenden wereldbrand, onder wiens gevolgen de menschheid nog ten hemel schreit, heethoofdige

kwâ-jongen, wiens naam hier niet eens zal genoemd worden, door de Serviërs als een nationale held wordt vereerd is toch een feit, dat de onderdanen van wijlen koning Alexander eêr tot bescheidenheid van optreden zou behooren te stemmen dan tot verwijten jegens een natie, welke zich door hen te kort gedaan acht. En waarschijnlijk met reden.

Servië is, behalve met een paar andere Balkan-naties van ongeveer gelijke bloedsverhitting, vereenigd tot het koninkrijk, dat thans op den Balkan zulk een groot woord voert, en meende in den Volkenbond zulk een groot woord over de misdaad te mogen doen hooren, met Kroatie. Het was een man van dit land, die den moord pleegde op Frans-Ferdinand en diens gemalin, waarschijnlijk met medeweten van andere landgenooten. En ziedaar nu de weldadige invloed van het loffelijk gepraat in den Volkenbond te Genève: met dreigende gezichten en gebalde vuisten togen alle direct-betrokkenen er heen - terwijl ver in den omtrek reeds werd gefluisterd, dat deze nieuwe, door de Servische politiek veroorzaakte moord wel eens een nieuw teeken voor het uitbreken van een wereldbrand zou kunnen zijn - en glimlachend, tevreden, kwamen de praters te voorschijn, alsof er nooit een wolkje aan den politieken Balkanhemel ware gezien. De mogelijkheid was aanvaard, dat sommige lagere ambtenaars in Hongarije wat te goedgunstig zijn geweest jegens de Kroatische eigenaardigheden om vijanden of gewaande vijanden, vooral in de politiek, uit den weg te ruimen. Maar neem dit menschen eens kwalijk, die zulks een goed werk achten. Als men zelf zoo half-en-half moet toestemmen, dat de slachtoffers het er naar gemaakt hebben. Men zegt, dat wijlen koning Alexander den Kroaten vriendelijk gezind was. Maar hij was nu eenmaal een Serviër, zijn afstamming niet heelemaal ongewoon aan vorstenmoord. Wijl toch ook zijn vader Peter Karageorgewitsj, te recht of niet, beschuldigd werd niet geheel vreemd te zijn aan den gruwelijken moord op zijn voorganger op dien gezegenden Servischen troon, Alexander Obrenowitsj. Zoo zijn onze manieren in Servië, en waar ook van die overigens zoo sympatieke, zij 't ook wat waterschuwe bewoners van den Balkan. Doch nog eens: men heeft te Genève, niet eens heel lang, zoo goed, zoo welsprekend, zoo verzoenend gepraat, dat het weinig had gescheeld of er was een algemeene omarming

gevolgd met hier en daar het stille wegpinken van een traan. Het is waar, dat de vertegenwoordiger van Dsjougo-Slavië in den Bond er uit heen ging met een zuurzoet gezicht. Wijl hij waarschijnlijk voorzag wat bij zijn terugkomst gebeurd is, dat hij er het politieke leven bij inschoot. Toch speelde men te Genève 'Algemeene Verzoening'. Dit verhindert natuurlijk niet, dat men morgen aan den dag in den Balkan weer klaar staat met getrokken messen tegenover elkaar, of achter een boom of op den hoek eener straat om een welgemikt schot te lossen op dezen of dien leider in de politiek dezer belangwekkende lanen, waarover onze A. Den Doolaard zulke aardige boeken schrijft. Het zijn paradijzen. Maar er leven wat teveel Serven, Kroaten, Bulgaren en wandluizen in. Ook zou een greintje van het nuchtere maar zoo kostelijke nadenken, dat ons gemeenlijk eigen is, den bewoners geen kwaad doen. Het is waar, dat zij dan misschien lang zoo interessant niet zouden zijn.

Ja, daar is de Volkenbond om, vooral als het tegen Kerstmis gaat, met zwaar en indrukwekkend geluid, met tot Christelijke gevoelens opwekkende plechtigheid het 'Vrede op aarde'! te roepen. Maar daar zijn tevens over heel de wereld, in het bijzonder bij de groote mogendheden, de 'concerns' der wapenindustrie. 'Et ceci tue celà.' Of poogt het althans te doen.

Sinds president Roosevelt in de Vereenigde Staten zijn groote moreele en economische schoonmaak houdt, doch daarbij aan alle kanten verklaarbaren tegenstand ondervindt, heeft heel de menschheid een anderen kijk gekregen op het veel besproken steeds dreigende oorlogsgevaar. Zeker, daar zijn de dikwijls zeer oude nationale controversen tusschen verschillende natiën, welke door de verschillende vredestractaten na den jongsten oorlog gesloten en opgesteld door de overwinnaars, die koortsig van wraakgevoel hun gezond verstand hadden verloren, voor zoo veel zij ooit in hun politiek leven daarvan blijk hadden gegeven, zijn verergerd. Maar die controversen worden gloeiend gehouden door hen, over de heele wereld verspreid, die financieel belang hebben bij de wapenfabricatie en levering aan volken, welke, 't zij dat zij zich werkelijk bedreigd gevoelen, 't zij dat zij door hun dagbladpers worden voorgelogen en angstig gemaakt, in den waan raken, dat zij, ondanks den steeds hooger klimmenden maatschappelijken

nood van hun volk, dat overal gesloten deuren vindt om zijn dagelijksch brood te verdienen, niets haastigers hebben te doen dan ten koste van zware belastingen zich te wapenen ter zee, te land, in de lucht. De vredeswil der volken, indien zij aan zichzelf werden overgelaten, is sterk genoeg om alles want naar oorlog zweemt te verfoeien. Maar daar zijn in de Vereenigde Staten, in Engeland, in Frankrijk, en waar al niet, deze ‘concerns’, en zij hebben in hun dienst het belangrijkste en invloedrijkste deel dagbladpers, en een belangrijk en invloedrijk deel der volksvertegenwoordigers, menschen van tamelijke intelligentie maar veelal uit de armoede opgeklommen, die zich door hun volkswelsprekendheid een weg hebben gebaand naar de wetgevende lichamen, naar de ministeries. Deze zorgen er in dagelijksche variatie voor, dat de groote menigte vreesachtig blijft voor het naderend oorlogsgevaar, en er in toestemt, dat hun land zich nieuwe bewapeningen van allerlei aard aanschaft, en steeds maar andere en nieuwere bewapeningen. De brave lieden, die hooge dividenden ontvangen van de wapenfabrieken, waarin zij hun geld hebben gestoken, zijn wel is waar niet oorlogszuchtiger, niet bloeddorstiger dan U of ik. Ook zij zijn min of meer geestdriftig en welgemeend vredelievend. Het is hun niet zoozeer te doen om oorlog dan wel om tegen goeden prijs hun fabrikaat aan den man te brengen, en de bestaande regeeringen, die dan volgens haar grondwetten de verantwoordelijkheid dragen zonder gevaar te loopen ter verantwoording te worden geroepen, er toe te brengen om, hoeveel hoofdbrekens er ook voor haar moge bestaan sluitende begrootingen samen te goochelen, vaak ten koste van de hoogste volksbelangen in moreel en materieel opzicht, hun volk te bewapenen met het allernieuwste. Terwijl zij weten, dat dit binnen korten tijd veroudert, zoodat dan weer het allernieuwste van het pas uitgevondene zal moeten worden aangeschaft. Misschien zijn er volken, Japan bijvoorbeeld, die wel geneigd zijn oorlog te voeren ‘pour l'amour de l'art’. Zij geven hoog op van hun idealen ten opzichte van het vaderland, bezitten ook een anderen kijk op de waarde van menschenlevens dan wij in West-Europa, en dan.... de geldschieters der wapenfabricatie-‘concerns’ bezitten òok hun idealen, namelijk om hooge dividenden te trekken, als het dan zoo moet ten koste van het menschenleven van anderen!

Zoo is dan de politieke verhouding tusschen de Vereenigde Staten en Japan op het kookpunt van spanning. Maar toch is er in het copieboek der Noord-Amerikaansche wapenfabrieken van Dupont de Nemours, een brief van een paar jaar geleden gevonden, waarin werd betoogd, dat het departement van marine van oordeel was, dat een Noord-Amerikaansche firma niet enkel bevoegd was materiaal en uitrusting aan Japan te verkoopen, doch dat dit zelfs wenschelijk was. Wat blieft U?

In een anderen brief dier zelfde firma, gedateerd Mei 1928, wordt aangetoond, dat zij op de Britsche regeering pressie oefende ten opzichte van dier diplomatieke actie. Het ging om den verkoop van kruit aan Polen, en haar vertegenwoordiger te Parijs schreef daarover den volgenden zinsnede: 'voor het oogenblik wordt de kruitverkoop tegen gehouden door de Zweedsche regeering. Wij doen wat wij kunnen om te verkrijgen, dat de Britsche regeering tegendruk uitoefent.' En terwijl het bleek, dat bedoelde firma in dien tijd een winst had gemaakt van 60 millioen dollars, gaf de Voorzitter der onderzoekingscommissie als zijn meening te kennen, dat de pogingen gedurende den grooten oorlog om de munitieverschepingen te beschermen, de Vereenigde Staten in den strijd hadden gesleept, waardoor een last van 20 milliard dollars op het Noord-Amerikaansche volk was gelegd, doch de aandeelen der firma Dupont waren gedurende dien strijd gestegen van 20 tot 1000 dollars.

Ondertusschen is het sinds lang bekend, dat in de meeste landen de voornaamste dagbladen voor den meestbiedende tekoop zijn. Voornamelijk voor den Staat (lees: de politieke partijen van het oogenblik); voor financieele belangen (lees: de 'concerns', wààr ook, die aan den Staat wàt ook leveren, in het bijzonder oorlogsmateriaal, waarop de grootste winst wordt gemaakt) en voor de advertentie-bureaux. Het is goed, dat een en ander eindelijk bekend worde, opdat de groote menigte leere inzien, dat zij, in het bijzonder door hun politieke leiders, wordt misleid, vooral door hen die van de demagogische politiek een goede broodwinning maken, en er allen min of meer naar streven om het hoogste van hun eerzucht te bereiken d.w.z. een ministrieele portfeuille, om daarmee tot een grooter persoonlijk aandeel te komen in de door de financieele 'concerns' uitgekeerde winsten.

Dank zij Roosevelt's onvermoeide energie begint men er in de Vereenigde Staten genoeg van te krijgen. Hugo de Groots ‘Mare librun’ - ‘de Zee vrij!’ - heeft voortaan afgedaan, of liever zal volstrekt worden toegepast. Als er ergens in de wereld oorlog gevoerd zal worden, zullen, als zij dat willen, Amerikaansche burgers wèl met de oorlogvoerende volken handel mogen drijven, er zelfs persoonlijk mogen heen reizen, doch op eigen risico. Niet langer zal de Noord-Amerikaansche Staat hen beschermen, en voor hen optreden in geval zij er schade door lijden aan veiligheid, leven of welke waarde ook. Tot dusver hielden ook de Vereenigde Staten vast aan het recht der Neutralen om met oorlogvoerenden handel te mogen drijven. Zelfs, ofschoon dan bedekt, in oorlogstuig. Zoodat hun schepen, volgens het beginsel van Hugo de Groot, zich niet behoefden te storen aan oorlogszônes of aan blokkades. Doch voortaan zal de Noord-Amerikaansche republiek, als Roosevelt zijn zin krijgt, niet meer tegen wil en dank gemoeid worden in eenig gewapend conflict, dat haar als Staat niet aangaat. Deze wijziging in haar toekomstige houding in geval van oorlog, waarbij zij niet direct betrokken is, van ‘the athletic republic’, kan, als zij tot wet wordt verheven, van uitnemenden en weldadigen invloed zijn voor heel de wereld. In het bijzonder de Britsche pers houdt zich ijverig en bezield met dit vraagstuk bezig. Zij ziet er een wezenlijke toenadering in tusschen de twee groote maritieme rijken. Roosevelt's overwinning zou op den duur een machtige versterking kunnen blijken van de Volkenbondsidée, welke de Vereenigde Staten zijn toegedaan, zonder dat zij nog officieel in Genève hun intrede hebben gehouden.

De Vredesidée beleefde in de laatste weken - kwam het enkel door het naderende Kerstfeest? - en gelukkigen tijd. Niet enkel dat zij in het geschil tusschen Dsjougo-Slavië c.s. met Hongarije tot een bevredigende oplossing kwam. Ook de verhouding tusschen Frankrijk en Duitschland is er, wat de Saar-quaestie betreft, verblijdend op vooruit gegaan. Met het oog op een ordelijk verloop van de belangrijke stemming in de eerste helft van Januari, behoeft er van een mogelijke inmenging van Fransch troepen in het Saargebied niets te komen. De orde zal er worden gehandhaafd door een contingent van Britsche en Italiaansche troepen, versterkt door een détachement onzer uitnemende zeesoldaten, anders

genoemd ‘de mariniers’. Een goed twee honderd vijftig man van ons zijn gepakt en gezakt er heen, plus een gelijk détachement Zweedsche troepen. En ofschoon hun komst op een al te jammerlijke wijs werd aangekondigd door een handgemeen tusschen een Engelschman, die lichtelijk ‘onder den indruk’, een auto-ongeluk veroorzaakte, waarvoor hij door een nachtelijke toegeschoten menigte te Saarbrücker gevoelig werd afgestraft, met het gevolg dat hij reeds weer naar Engeland terug is, in de Duitsche pers werd dit accident niet hoog opgenomen. Misschien omdat Adolf Hitler, ‘der Führer’, zoo bijzonder Engelschgezind is. En waarlijk, daar is reden voor. Want de Engelsche politiek is ook vriendelijk gezind jegens den ‘Führer’. Zoodat van de wereld tegen het einde van dit toch zoo veel bewogen jaar 1934 waarlijk kan gezegd worden, dat zij in een Kerststemming verkeert. En wie zal zich daarover niet verblijden?

Maar om te zorgen, dat de Volkenbond ook het volgend jaar wat te doen heeft, is er nu een vrij ernstig grensverschil tusschen Italië en Abessinië. Dit laatste land is wel is waar de eenige gekleurde belangrijke Christennatie op Gods aarde, maar zij is Christelijk-orthodoksch van geloof, dus zij viert het Kerstfeest een paar weken later. En als zìj ‘Vrede op aarde’! juicht, gaat deze juichroep aan ons voorbij, ongehoord.

En bovendien: het geldt een Afrikaansche grensstreek, waarin onlangs in den bodem edele metalen zijn gevonden: goud, zilver en platina. Misschien hadden de Japanners er de lucht van gekregen, want die hebben zich, zoo gezegd om er katoen te planten, meester gemaakt van uitgebreide streken in het nog half onontgonnen land van den ‘koning der koningen’, afstammeling, naar hij beweert, van den Wijzen koning Salomo en de lieftallige koningin van Scheba, die bij hem op bezoek ging. De Japanners kunnen goud, zilver en platina heel goed gebruiken. Maar ook een ‘vreedzame’ Engelsche expeditie was er ‘toevallig’ in de buurt gekomen, doch die keerde haastig terug omdat zij ontdekte, dat Italië op de streek in quaestie rechten deed gelden.

De Abessiniërs zijn een zeer strijdbaar volk en sinds eenige jaren goede afnemers van Westersche wapenen. In 1896, toen zij nog maar gewapend waren met hun schilden van dierenhuiden, hun pijl en boog, hun assagaien, hebben zij het Italiaansche

leger, onder generaal Baratieri, gevoelig klop gegeven, en Italië moest toen afzien van zijn ‘vreedzame’ penetratie in dat gedeelte van het toen nog genoemde ‘Zwarte werelddeel’. Doch het Italiaansche leger van 1935, het leger van Mussolini, is niet meer het leger van koning Umberto van een kleine veertig jaar geleden. Het Abessinische leger mag dan nu gewapend zijn met modern oorlogstuig, het zou nu waarschijnlijk geen stand kunnen houden tegen dat van Italië. Daarom heeft de Abessinische regeering, lid van den Volkenbond, zich tot Genève gewend, en zij heeft gelijk. Maar.... Italië beweert, dat het hier een particuliere aangelegenheid geldt: het bestreden grondgebied is goed en wel Italiaansch. Gisteren mag het nog Abessinisch geweest zijn, maar heden is het Italiaansch, wil het niet Japansch worden. Ook wel een aardig vraagstuk voor den Volkenbond of het Internationaal Gerechtshof te 's-Gravenhage, om er in te beslissen.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Bronte: Emily, Charlotte en Anne, - Ellis, Currer en Acton Bell, - en hun familie.

I.
De pastorie te Haworth.

De eerste maal, dat ik kennis maakte met de namen van het beroemde trio zusters, Emily, Charlotte en Anne Brontë, - meer bekend onder hun pseudoniemen: Ellis, Currer en Acton Bell, - waarvan Currer Bell de befaamdste en bekendste is geworden en gebleven, - was, toen ik nog een heel klein kindje was, en die vreemde namen las in een artikeltje in De Huisvrouw, een weekblad voor dames, dat onder redactie stond van mevrouw van Amstel (er werd beweerd, dat deze mevrouw van Amstel de uitgever Nijgh zelf is geweest).

Hoe eigenaardig kan men zich soms heel kleine bizonderheden uit zijn jeugd herinneren! Het was in Breda. Met groote breacks waren we met een heel gezelschap naar het Mastbosch gereden, om daar in de nabijheid der boschwachterswoning, een ‘al fresco’ lunch te gebruiken, en verder den middag in den verrukkelijken omtrek door te brengen. In een der tasschen, waarin delicatessen waren verpakt, ontdekte ik lectuur. (Boeken, bladen, tijdschriften.... niets was veilig voor mijn gretig-speurende oogen.... en ofschoon er door onzen Vader een strenge contrôle op onze lectuur was ingesteld, en wij alles wat wij wilden lezen eerst aan onze tien jaar oudere zuster moeten laten zien.... geen stukje papier, waarop drukletters stonden, ontging mijn aandacht, en met een

waren wolfshonger verslond ik alles, wat maar in mijn bereik kwam.... en.... zonder verlof te vragen in vele gevallen!....)

Thans, zooals gezegd, ontdekte ik De Huisvrouw, en ook De Gracieuse, een paar der bladen, waarop onze Moeder was geabonneerd. De Gracieuse, het modetijdschrift, boezemde mij minder belangstelling in, maar De Huisvrouw maakte ik buit, en vluchtte ermee op een eenzaam plekje, waar ik mij tevreden nederzette, met de voeten in een drogen greppel, en den rug tegen een smallen, hoogen stam.

De Huisvrouw, dat wist ik bij ondervinding, bevatte wel eens iets, wat ik met pleizier lezen kon. Aardige feuilletons van Marie Ebner - Eschenbach over het sportgravinnetje Muschi, boeiende, o, zoo boeiende verhalen van Sara Hutzier b.v. over een strafschip, waar een der kleine boosdoeners zoo aandoenlijk-snikkend smeekte: ‘o, eens, eens maar aan land!!’ of van E. Vely: Het Bergkasteeltje.... (mijn hemel, hoe exact blijven eerste jeugdindrukken ons bij!) beschrijvingen van orchideeën of camelia's; vrouwen-nieuws, waar ik even in neusde; medische mededeelingen van Dr. S. Coronel, die me óók al interesseerden, en dan de notities over schrijfsters, die ik altijd dolgaarne las.

Currer Bell heette de korte aanteekening. Ik vond Currer Bell een zeer leelijken naam. Waaròm eigenlijk? Dat kon ik toen, en kan ik nu nog niet, definieeren. Maar mijn tegenzin in ‘Currer Bell’ was zóó groot, dat ik deze vrouwelijke auteur letterlijk niet *uitstaan* kon, - hoewel ik desalniettemin haar naam onthield.

En thans?

Nu ik een groote verzameling bezit van alle werken der Brontë's en van zeer vele boeken over hen, - nu ik jaren lang de geheele familie heb bestudeerd, nu is mijn belangstelling voor dit interessante gezin voortdurend gestegen, en wil ik gaarne mijn bevindingen daarover mededeelen.

Ik ben in het bezit van den eersten druk van Charlotte Brontë's The Professor in twee deelen, en een lateren herdruk van The Professor, met daarbij de gedichten van de drie gezusters; van Jane Eyre, Villette, Shirley; van den grooten herdruk van Villette, in 1905 uitgegeven, en van een jeugdwerk van Charlotte: The Spell, dat onlangs het licht heeft gezien; van Emily Brontë Wuthering Heights; van Anne Brontë's twee romans: Agnes

Gray en The tennant of Wildfell Hall. En van Eugène Sue's, Kitty Bell, the orphan, perhaps a version of Jane Eyre; en verder Mrs. Gaskell's Life of Charlotte Brontë, May Sinclair; The three Brontë's; K.A.R. Sugden's A short history of the Brontë's Romer Wilson's All alone, de levensgeschiedenis van Emily Brontë, en E.F. Benson's Charlotte Brontë! En al deze boeken heb ik gelezen en herlezen.... en de geheele familie Brontë is mij thans zóó bekend, als had ik langen tijd met hen omgegaan, en als had ik persoonlijk tijdens hun leven met hen vertoefd in de pastorie van Haworth....

***

Here is the ancient floor,
Footworn and hollow and thin,
Here was the former door
Where the dead feet walked in....

Men kan onmogelijk aan de pastorie van Haworth denken zonder een gevoel van ontroering. Wie dezen drempel betreedt, weet, dat hij een romantische ondervinding gaat opdoen. Bij andere auteurs is dit niet zoozeer het geval.... welk huis van George Eliot zou men met eenzelfde soort piëteit kunnen gaan bezoeken? Telkens woonde zij ergens anders, en géen harer woningen wekt zoodanig onze verbeelding op, als de nederige, oude, leelijke pastorie, waar al de leden der interessante Brontë-familie leefden en gestorven zijn....

In het jaar 1846 verschenen de Poems bij Currer, Ellis and Acton Bell, en in hetzelfde jaar zag het licht George Eliot's eerste boek: haar vertaling van David Friedrich Strausz' Het leven van Jezus. Het verschil in temperament tusschen de Brontë's en George Eliot was aanzienlijk. De Brontë's hadden, zooals Virginia Woolf, (Mrs. Dalloway, de ongelooflijk-knappe moderne Engelsche schrijfster van To the lighthouse, en vooral The waves) zich uitdrukt:.... that romantic intensity, which is connected with a sense of one's own individuality, unsated and unsubdued, cutting its shape sharply upon the background of the world', - George Eliot daarentegen bezat hiervan niets. Het[1)]

1) Onlangs verschenen nog: Legends of Angria, compiled from the early writings of Ch. Brontë en The Brontë's by Irene Cooper Willis. De trouwe Engelschen laten hun klassieken niet los.

is waar, dat vele harer heldinnen naar haarzelf zijn gebeeld, maar lichten we deze figuren uit haar romans, dan blijft er nog heel veel te bewonderen over, doch elimineeren we Jane uit Jane Eyre of Lucq Snowe uit Villette, dan hebben we ook *alles* weg genomen. Er zullen velen zijn, die George Eliot's 'unromantic attitude' verkiezen, en meenen dat zij hierdoor boven Charlotte Brontë stond.... maar voor anderen is Charlotte juist daardoor veel belangwekkender. Mrs. Fremantle, die juist een boek over George Eliot heeft uitgegeven, meent, dat George Eliot's 'unfortunate status in society' verantwoordelijk was voor al het ongeluk van George Eliot's heldinnen. 'She let her sense of sin darken her life and her writings', is Mrs. Fremantle's theorie. Zou dit echter wel waar wezen? Het is niet aanneemlijk, dat George Eliot ooit berouw had over haar 'huwelijk' met Lewes. Zeker, zij had een tragischen blik op het leven zoodat zij ook haar heldinnen ruimschoots hun deel van leed te dragen gaf.... maar hun omstandigheden lijken niet het gevolg van spijt of rancune hunner auteur.

***

De vader der Brontë's, - hij heette eigenlijk Prunty, - werd in 1777 geboren. Hij was een der tien kinderen van een landbouwer, maar al zeer jong toonde hij een groote leerzaamheid, en met ontzaglijke opofferingen slaagde zijn familie er in hem te laten studeeren voor dominee. Tot 1815 had hij zijn standplaats te Hartshead (waar hij steeds met een geladen pistool in den zak moest loopen vanwege de onveiligheid der streek); hier trouwde hij met Maria Branwell, in 1812, en hier ook werden hun oudste twee kinderen geboren: Maria (1813), en Elisabeth (1815). Toen werd hij verplaatst naar Thorton, waar nog vier kinderen het levenslicht zagen: Charlotte (1816), Patrick Branwell (1817), Emily Jane (1818) en Anne (1820). In ditzelfde jaar verhuisde het gezin naar Haworth, waar de vader zeer tevreden was, al bedroeg zijn salaris slechts *f* 2400. Doch hij had vrij wonen, en steeds een talrijk gehoor in de kerk.

Eenenveertig jaar vertoefde de vader hier als predikant, nadat hij eerst zijn vrouw, en daarna, één voor één al zijn kinderen had ten grave moeten dragen!

Het huis stond bij het kerkhof, temidden van eindeloos-uit-

gestrekte heidevelden. Rechts van de voordeur lag de studeerkamer van den vader, waar de kinderen nooit zonder vooraf gegeven toestemming mochten binnen komen. Links was de eetkamer, waar de meisjes, ook buiten de maaltijden bijna altijd zaten en waar de meeste hunner boeken zijn geschreven. Hier, in dit vertrek, kan men zich de drie 'gebroeders Bell' voorstellen: eenzaam en toch nooit alleen. Hier was het, dat Emily stierf, en deze kamer (die door Mrs. Gaskell, in haar 'Life of Charlotte Brontë zoo levendig en gevoelig is beschreven) werd door Charlotte, in de dagen harer beroemdheid opnieuw gemeubeld, toen haar drie romans het kleine huishouden betrekkelijk rijk hadden gemaakt, en hier zat zij steeds, in de vijf jaren, die verliepen tusschen Anne's dood en haar huwelijk met den heer Nicholls, hulpprediker bij haar vader.

Achter de kamer van den heer Brontë bevond zich de keuken, waar, toen de moeder en de twee oudste meisjes gestorven waren, een tante, Juffrouw Branwell de overige drie zusjes inwijdde in alle geheimen, die des huishoudens zijn. Een soort van bijkeuken werd later ingericht tot studeerkamer van Charlotte's echtgenoot. Boven vindt men de zitkamer van Patrick, den zoon, de slaapkamer, die de vader met den zoon deelde, en waar zij beiden gestorven zijn; de slaapkamer van Miss Branwell (na haar dood als logeerkamer gebruikt, en daarna slaapkamer van Charlotte en haar man, alwaar Charlotte gestorven is; verder was er nog de kinderkamer, waar de drie meisjes ook sliepen, en de dienstbodenkamer.

De moeder stierf in 1821 na een lang en slepend lijden. Vele jaren na haar dood gaf de vader aan Charlotte haar liefdesbrieven te lezen, welke een onbeschrijflijken indruk op haar maakten. 'She felt, how strange it was to peruse the records of a mind from which her own had sprung, and most strange, and at once sad and sweet, to find that mind so fine and pure. 'I wish she had lived and that I had known her....'

De vader deed nog tweemaal een poging om te hertrouwen. Eerst met een Miss Mary Burder, die zijn aanzoek evenwel zonder omwegen afsloeg. Daarna met Miss Elisabeth Franks, doch toen hij haar adres te weten kwam, bleek deze al getrouwd. Dus noodigde hij de oudste zuster zijner vrouw uit, het huis-

houden bij hem te komen waarnemen, welke, taak deze tot haar dood volbracht. Zij was een niet onvriendelijke, maar stipte persoonlijkheid, met strikte denkbeelden omtrent discipline en traditie, terwijl zij toch haar zusterskinderen een warm hart toedroeg. Zij verschafte bijvoorbeeld aan Charlotte en Emily het benoodigde geld om hun opvoeding te Brussel te gaan voltooien.

Er loopen vele geruchten over het schrale, bijna armoedige leven op de pastorie; maar men moet niet vergeten, dat in die jaren de tijden veel rigoureuser waren, en dat overdaad in eten en drinken (vooral bij kinderen) algemeen veroordeeld werd. Zeker, zuinigheid was op de pastorie geboden, maar.... feitelijk in elke pastorie. In Juli 1824 werden Maria en Elisabeth naar de school te Cowan Bridge gezonden en Charlotte en Emily volgden in September van hetzelfde jaar. Omstreeks dienzelfden tijd werd de zoon, (die altijd Branwell werd genoemd) op een school te Haworth gedaan, waar de vader hem evenwel spoedig afnam, om hem zèlf te leeren. Over de school te Cowan Bridge geeft mevr. Gaskell een uitvoerig verslag, en Charlotte deed het zelf in Jane Eyre, waar zij de school ‘Lowood’ noemde. De twee oudste meisjes kwijnden er weg, en stierven, en daar Emily en Charlotte er ook ziek werden, hield de vader hen thuis zoodat de drie meisjes vijf jaar lang geen schoolonderwijs genoten. Zij waren dus geheel op zichzelf aangewezen, en in hun absolute afzondering van de wereld zocht hun brandende ziel naar ontwikkeling, afleiding en interessante bezigheid.

Hoe kwam het, dat, op een leeftijd, als andere kinderen spelen of op zijn hoogst lezen, deze vreemde meisjes alleen voldaan waren als zij konden schrijven, - wat was daar de diepere oorzaak van? Om te beginnen was de vader zelf een auteur. Tusschen 1811 en 1818 publiceerde hij vier boeken, twee in proza en twee in vers; verder nog twee pamfletten en twee preeken. Het mag waar zijn, dat zijn beide dichtbundels *Cottage poems* en *The rural minstrel* niet heel belangrijk zijn, en niet veel meer dan een verzameling kerkelijke gezangen, maar zijn twee prozaverhalen zijn interessanter. *The cottage in the wood, or the art of becoming rich and happy*, bevat een intrige, die overeenkomt met het onderwerp van Richardson's Pamela, zoowel als met dat van den roman zijner eigen dochter Jane Eyre. En *The maid of Killarney or*

Albion and Flora vertoont veel schoonheid in de beschrijvingen. Kunnen we hier dus niet eenigszins van erfelijkheid spreken?

De lectuur, die te hunner beschikking stond, moeten we ook eens in overweging nemen. De Bijbel, Shakespeare, Addison, The Pilgrim's Progress, de achttiende eeuwsche dichters, Walter Scott, vele werken over oude en nieuwe geschiedenis, een paar plaatselijke bladen en Blackwood's Magazine. Hoogstwaarschijnlijk waren in huis alle luidruchtige spelen ten strengste verboden, daar de vader niet het minste gerucht velen kon, en het huis met kleine kamers zeer gehoorig was. Zij vermaakten er zich dus mee, allerlei verhaaltjes te schrijven, en de kinderen maakten zelf een heele bibliotheek, in microscopisch handschrift, geschreven in notitieboekjes (waarvan nog vele in het tot Brontë-museum ingerichte huis aanwezig zijn.) Charlotte bijvoorbeeld schreef in korter dan anderhalf jaar vijf of zes romans, een tooneelstuk, getiteld *The Islanders,* vele verhalen, waarin als de held de Hertog van Wellington compareert, levensbeschrijvingen van bekende tijdgenooten, en gedichten van allerlei aard. In 1829 (zij was toen dertien jaar oud) schrijft zij een apologie, waarom zij tijdelijk afziet van het schrijven van romans: zij vond namelijk de politiek van den dag zoo interessant! en dan zegt zij het hare over een discussie in het Lagerhuis over de ‘Catholic Emancipation Bill’.

Het is waarlijk aandoenlijk te bedenken, dat, als de vader had gesloten en de klok opgewonden, en naar bed was gegaan met de woorden: Niet te lang opblijven, kinderen, - en tante Branwell haar daagsche hoofdbedekkinlg met een nachtmutsje verwisseld had, de drie zusjes en het broertje (wier gezamenlijke leeftijden nog geen vijftig jaar bedroegen!) de eenige vreugd huns levens gingen genieten, door al hun gedachten en invallen op te krabbelen in de kleine kinderkamer!....

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

V. Bérard, *L'Odyssée d'Homère. Étude et Analyse. (1931)*. Paris. Mellottée.

Dit boekje van Bérard, die reeds zeer omvangrijke studies over de homerische gedichten had gepubliceerd, behandelt in het eerste gedeelte ‘Les poésies homériques’, p. 13-186 en in het tweede ‘les drames odysséens’, p. 187-346.

Men vindt er allerlei uiteenzettingen in, bijv. over de homerische quaestie, waarbij p. 52 ook onze groote hellenist J. van Leeuwen wordt vermeld, over de epische dictie, waarbij betoogd wordt, dat de Alexandrijn met den Hexameter aequivaleert p. 88 f.f., over egyptische invloeden op het Proteus-verhaal, p. 256-261.

Een helder geschreven, boeiend, inhoudsrijk werk.

W.F.C. Timmermans, *La France devant l'antiquité. (1934)*. J.B. Wolters Uitg.-maatsch. Groningen, Den Haag, Batavia.

Een smaakvol uitgegeven, met tal van portretten en andere illustraties opgeluisterd boekje, waarin de auteur wil toonen hoe Frankrijk sinds vierhonderd jaren op de antieke landschappen, monumenten, kunst, litteraire voorschriften, geschiedenis en sporten heeft gereageerd (p. 3).

Een rijke bloemlezing van, met bijna geen uitzondering, zeer gelukkig gekozen citaten, die den lezer van begin tot einde boeien. De zeer beknopte karakteriseeringen der schrijvers zijn raak. Met genoegen las referent o.m., dat Napoleon ook als auteur grooten lof verdient, p. 154.

Dit allervoortreffelijkste boekje mag op geen gymnasium, geen lyceum, geen hoogere burgerschool ontbreken.

L. Cahen, *Esquisse d'Historie de l'Orient et de la Grèce. (1931)*. Paris, F. Alcan.

A. Piganiol, *Esquisse d'Histoire Romaine. (1931).* Paris. F. Alcan.

Beide werken, door gravures en kaartjes toegelicht, zijn zeer overzichtelijk en inhoudsrijk. Ze dragen echter blijken van kennelijke overhaasting en zouden daardoor hier en daar aanleiding tot verkeerde voorstellingen kunnen geven. Men vindt er ook onjuistheden in: Sparta (p. 173) werd niet door Epaminondas 'occupée' en Hannibal was niet 'volontiers cruel' (p. 52). De 'Bibliographie Sommaire' heeft bedenkelijke lacunes. Als men bijv. (p. X) van de geschiedenissen van het Romeinsche Keizerrijk die van Lenain de Tillemont aanhaalt, mag men ook die van Gibbon niet vergeten.

Den Haag.
Dr. K.H.E. DE JONG.
***

***Avondzangen*. Verzen van Nanda van der Valk-Sandbergen. - Van Gorcum & Comp. N.V. Uitgevers. Assen, 1933.**

Ziet ge, dergelijke gevallen als de zoutelooze woordenstroom van Nanda van der Valk-Sandbergen zijn er legio en het dient gezegd, niet alleen in ons land. Ook in Duitschland vondt ge te allen tijde dergelijke rijmende, religieuze, sentimenteele dames in heele massa's! In Frankrijk blijken ze op dit gebied iets normaler. De Parijsche huisvrouw heeft wel wat beters te doen, dat verzeker ik u! Daar vind je nog uitstekende huisvrouwen en minnaressen van hun man. Ook onder de vrouwtjes die even oprecht en absoluut vertrouwend in God gelooven als Nanda van der Valk-Sandbergen dat doet. Niettemin.... vooruit maar weer: de rijmen van Nanda Sandbergen zijn dikwijls gevoelig en haar vrome en avondlijke stemmingen heeft ze ons in nergens imponeerende, maar ook in nergens leelijke taal op versleten lyrische wijze medegedeeld, zooals dat tienduizenden vóór haar en nog duizenden na haar zullen doen. Ik begrijp ook wel, dat zij hiermede niet zal ophouden. In hoogsten zin heeft dan ook geen sterveling het recht dit van haar te eischen.
MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 2]

Het paradijs bestaat
blijspel in drie bedrijven door Hendrik van der Wal.
(Vervolg van blz. 13.)

Zevende tooneel.

Er wordt aan de deur, rechts, geklopt.

Henk:

Ja!

[Trijntje komt de kamer binnen.]

Trijntje:

(tot Henk)

De freule vraagt of u nog iets noodig hebt.

Henk:

Dank je, Trijntje - maar misschien freule Pinkie. De freule is een beetje vermoeid.

[Trijntje ziet Henk aan, met een meewarig gezicht van 'alles te begrijpen en maar niets te zullen zeggen.']

Trijntje:

(gaat, aangemoedigd door een wenk van hem, naar Pinkie toe; even weifelt ze; dan goedhartig-eenvoudig)

Zal Trijntje je nou nog eens naar bed brengen, net als in den goeien, ouwen tijd?

Pinkie:

(slaat plotseling haar armen om Trijntje's hals).

Trijntje:

(moederlijk)

Ga maar met Trijntje mee.

(Vóór ze de deur sluit een blik van verstandhouding met Henk.)

Achtste tooneel.

Als Henk alleen gebleven is, gaat hij werktuigelijk weer op den divan zitten; verbergt het hoofd in zijn handen.

Negende tooneel.

Indra komt, door de openstaande tuindeur, zacht het vertrek binnen. Als hij Henk ziet, maakt hij een gebaar van verrassing. Het lijkt, of hij terug zou willen keeren. Maar het is te laat. Henk ziet op.

H e n k :

(opspringend)

....van Doren!

I n d r a :

(licht buigend, Oostersch hoffelijk en gedistingeerd)

Indra.

H e n k :

Ben jij: Indra de Hindoe!

I n d r a :

(a.v.)

Mijn moeder was een Hindoesche.

H e n k :

(op hem toegaand en hem de hand reikend)

Vandaag is me je naam gezegd - maar vóór ik aan jou gedacht zou hebben! Ik dacht, dat je nog in Parijs zat. Hoe lang is dát geleden!

I n d r a :

(buigt weer licht het hoofd, terwijl hij hem de hand drukt)

Wilt u freule van IJveringen....?

H e n k :

(met een lach)

Mijn zuster. Mijn halfzuster.

I n d r a :

Zoudt u uw zuster willen zeggen, dat ik morgen zal terugkomen?

(hij wil, met een lichte buiging, heengaan).

H e n k :

(vat hem snel bij den arm; ziet hem aan)

Daarvoor hebben we nu toch geen twee jaar lang in het Café des Arts zitten boomen!

(Indra is wel gedwongen plaats te nemen in den zetel, waarheen Henk hem leidt. Henk gaat snel tegenover hem zitten)

Rooken?

I n d r a :

(weigert met een hoffelijke hoofdbeweging).

H e n k :

(de sigarettenkoker dichtklappend)

Weet je nog wel? De jonge dichters, die elkaar of samen de rest van de wereld verslonden....?

I n d r a :

(knikt; hoffelijke glimlach. Hij maakt den indruk, ook gedurende het volgende, innerlijk zeer op zijn 'qui-vive' te zijn).

H e n k :
En je werk? - Schilder je niet meer?

I n d r a :

(schudt, na een oogenblik, zacht het hoofd).

H e n k :
Niet meer? Dat 's jammer. Ik herinner me een naaktstudie van je, die kwaliteiten bezat.

(na een oogenblik)

't Leven is soms wel vervloekt hard voor jonge schilders.

(gaat achterover leunen)

En daarna....?

I n d r a :

(antwoordt niet; teekenen van nervositeit).

H e n k :

(door niets te ontmoedigen)

Ik bedoel: toen je eenmaal dat moeilijke besluit....

(hij bemerkt Indra's snel toenemende nervositeit en zwijgt plotseling, hem aanziende).

I n d r a :

(als hij uitbarst, verliest hij onmiddellijk zijn waardigheid van profeet en slaat vrijwel over in het genre 'brutale Indische jongen')

Meneer Vorsenga, - ik laat me door u niet uithooren!

H e n k :

(komt overeind in zijn stoel; zich beheerschend, kortaf)

Wat bedoel je?

I n d r a :

(a.v.)

Dat ik uw spelletje doorzie!

H e n k :
Wat voor spelletje, man?!

I n d r a :

(gebaar)

U probeert te intrigeeren - achter mijn rug freule Amelie tegen me op te zetten. U probeert me met vriendelijke praatjes te lijmen en me ondertusschen, als een detective, uit te hooren om alles over te brieven!

(Hij staat, in zijn opwinding, op; ziet Henk aan)

Als dit met voorkennis van freule Amelie gebeurt, ga ik op staanden voet heen.

H e n k :

(blijft kalm; heeft hem met zijn oogen gevolgd)

Ta-ta-ta, man - wat kun jij doorslaan!

(na een oogenblik)

Zou je maar weer niet gaan zitten? - Niet?

(langs zijn neus weg, maar met beteekenis)

Laat me je dan in ieder geval dit zeggen, van Doren: jij moet, heel zeker, niet al te recht in je schoenen staan, dat je op zulke ideeën kunt komen

(ziet hem aan)

Je bent bang, vriend. Je weert je als een duivel in een wijwatervat.

I n d r a :

(is meer geïmponeerd door Henk's optreden dan hij wil laten blijken; haalt de schouders op).

H e n k :

Òf je verbeelding is er met je van door gegaan. Je spreekt van detectives en uithooren - maar je begrijpt zeker wel, dat er àndere wegen en getrainder speurhonden zijn om iets te weten te komen! Je bent overspannen net als de anderen hier.

I n d r a :

(zet zich weer; na een oogenblik, dof)

Dat ben ik.

H e n k :

(met de beenen zijn stoel een beetje vooruit schuivend, zoodat hij nog dichter bij hem komt te zitten)

- Zullen we dan tòch eens een oogenblik vriendschappelijk praten?

(even de hand op zijn knie leggend)

Wáarom heb je niet, zooals zoo velen, ‘coûte que coûte’ geprobeerd 't schilderen voort te zetten? Was er niémand, die je over de moeilijkheid heen kon helpen? Je hadt te Parijs toch bij voorbeeld.... naar mìj kunnen komen.

I n d r a :

(laat bij de laatste woorden zijn oogen even naar Henk dwalen; dan, na een oogenblik, zonder Henk aan te zien, langzaam)

Ik heb nu eindelijk een anderen weg gevonden.

H e n k :

(herhaalt)

‘Eindelijk.’

(met tact en meevoelend)

Natuurlijk heeft 't je pijn gekost afstand te doen.

I n d r a :

(een vage schouderbeweging; fatalistisch en droomerig)

De wereld heeft 't zelf zoo verlangd. Zooals ik was wilde ze me niet aanvaarden.

(even stilte)

Ze dienen me nu maar anders te nemen.

(Hij trekt zich na deze openhartigheid, waarin hij de bitterheid over zijn râté-zijn even heeft uitgesproken, weer in zijn geheimzinnigheid terug.)

H e n k :

(hem bij het woord vattend)

Ze dienen me nu maar anders te nemen, zeg je.

(Indra schrikt even licht, als hij zijn eigen woorden door Henk hoort herhalen)

Oog om oog, tand om tand: eerst jij de dupe, nu de anderen.

I n d r a :
Dat heb ik niet gezegd.

H e n k :
Zoo zeg ìk 't. Maar de dupe is er: mijn zuster - die zóo onder je invloed is gekomen, dat ze zich zelf niet meer is. Heb je je dáar wel eens rékenschap van gegeven?

I n d r a :

(glimlacht).

H e n k :

Je glimlacht - maar voor ons is 't een ernstige zaak. Ze is wèrkelijk zich zelf niet meer. Je macht over haar is misschien grooter dan je zelf vermoedt.

I n d r a :

(glimlach; dan vrij droog)

Je zoudt 't ook precies kunnen omkeeren.

H e n k :

(ziet hem even verstomd aan)

Je bedoelt: haar macht over jou....

(als Indra zwijgt)

laissez-moi rire, mon cher.

I n d r a :

(bitter)

Ik heersch - ja, maar op voorwaarde in alles beheerscht te worden!

H e n k :

(staart hem aan)

Jìj beheerscht door mijn zuster?

(lacht).

I n d r a :

(maakt een beweging met zijn schouders)

H e n k :

Jìj hebt haar toch die leer geïnspireerd.

I n d r a :

Maar zij heeft er vorm aan gegeven - váste vorm.

H e n k :

(ziet hem even aan)

Maar je zult toch niet ontkennen. dat jij de auctor intellectualis, om zoo te zeggen: de auteur van het stuk bent.

I n d r a :

(ziet hem, op zijn beurt, even aan)

Maar zìj heeft

me ontdekt. Zìj stuwt me voort. Zìj regelt mijn dagtaak. Zìj regelt mijn verkeer met de wereld. Zij correspondeert. Zij organiseert. Zij realiseert!

(Hij staat op; haalt snel een zakdoekje uit zijn ceintuur en droogt het zweet dat op zijn voorhoofd parelt.)

Ik voel me als een rad in een machine. Als 't zóó voortgaat, verlies ik er over een maand mijn adem bij!

(hij doet een paar schreden).

H e n k :

(die hem met stijgende verbazing heeft aangehoord, schiet even in de lach)

Neem me niet kwalijk - maar 't komt té onverwacht.

I n d r a :

(na een oogenblik)

Vorsenga, je kunt je eenvoudig niet voorstellen wat 't is. Zij héeft me gecreëerd - zij creëert me - elken dag verder - vérder -

(wanhoopsgebaar).

H e n k :
En tòch is zìj je dùpe.

I n d r a :

(na een oogenblik)

En toch ben ik haar dupe ook!

(hij gaat zitten).

H e n k :
La serva padrona.

I n d r a :
Zóo kan 't niet voortduren. Een beetje lucht zál ze me gunnen.

H e n k :

(glimlach; legt dan zijn hand op Indra's knie; spontaan)

Ik geloof, dat ik iets beters weet. Neem je palet en penseelen en wees weer vrij man. - Voor de eerste twee jaar kun je op mij rekenen.

I n d r a :

(ziet hem een oogenblik aan; schudt het hoofd)

Dank u.

H e n k :

(ziet hem aan)

Wil je iets ànders misschien?

I n d r a :

(na een oogenblik)

Ik blijf hier, meneer Vorsenga.

H e n k :

(plotseling)

Hoúdt je misschien van mijn zuster, van Doren?

I n d r a :

(ziet hem aan; dan hoffelijk)

Ik.... bewonder freule van Yveringen.

H e n k :

(snel)

Dan ben je verliefd op freule Pinkie!

(Indra antwoordt niet; Henk staat op)

Je zult mij in elk geval niet meer wijs maken, dat je alléen ter wille van de heilsleer hier blijft

(doet enkele schreden).

I n d r a :

(rijst na een oogenblik op; hij is weer de mysterieuze, hoffelijke Indra als in het begin)

't Is laat geworden, meneer Vorsenga.

H e n k :
Hoor 's, van Doren

(legt de hand op zijn schouder)

- zoowel in jóuw belang als in dat van àlle anderen: je móogt hier niet langer blijven.

I n d r a :

(haalt lichtelijk zijn schouders op; dan zonder Henk aan te zien, zacht)

Die kwestie met freule van Yveringen is wel te regelen.

(Hij doet langzaam een paar passen, naar links.)

H e n k :
En als freule Pinkie hier niet blijft?

I n d r a :

(even een emotie, die hij snel beheerscht)

Waarom zou freule Pinkie weggaan?

H e n k :
Dáarop zou ik toch maar rekenen!

(als Indra onverstoorbaar staan blijft, een paar passen op hem toegaand)

Je begrijpt zeker, dat ik morgen met mijn zuster over de heele kwestie nog eens spreek....

I n d r a :

(die hem snel heeft aangezien)

Dus je hebt me tòch zitten uithooren!

H e n k :

(even zijn hand opstekend; met nadruk)

Geen woord van wat je gezegd hebt zal zóó worden overgebracht. 't Heeft alleen gediend me in mijn eigen opinie te versterken. Die is niet onverdeeld gunstig. Dat verheel ik je niet.

I n d r a :
Niet?

(haalt zijn schouders op; gaat naar links; als hij een paar schreden heeft gedaan, blijft hij staan, wendt zich om)

Probeer jij dan maar eens iets aan háar schepping af te doen!

(lach; af).

S c h e r m .

Tweede bedrijf.

Zelfde decor. Tijd: volgende ochtend.

Eerste tooneel.

Indra dwaalt, zichtbaar gepraeoccupeerd, door het vertrek. Hij gaat behoedzaam naar de openstaande tuindeur en tracht, zonder de kans te loopen gezien te worden, naar buiten te kijken. Dan keert hij terug naar het midden van het vertrek.

Tweede tooneel

Cecile, de nieuwe dienstbode, komt met een plumeau onder haar arm, van links, zacht binnen. Zij ziet even naar Indra, vóór zij spreekt.

C e c i l e :

(plotseling)

Nou zou ik met jòu toch wel 's een woordje willen spreken.

I n d r a :

(totaal verrast, schrikt).

C e c i l e :

(lach; gaat voor hem staan)

Schrík je daar zoo van. Van mij hoef je toch zoo'n schrik niet te hebben, wel ventje?

(Zij aait hem speelsch met de plumeau in het gezicht.)

I n d r a :

(die eerst een gebaar heeft gemaakt, naar buiten wijzend, om haar het zwijgen op te leggen, tracht de plumeau te ontwijken. Zij is hem een paar maal te vlug af; lacht, als ze hem raakt. Hij slaat haar, met een nijdig gebaar, de plumeau uit de hand.)

C e c i l e :

Hee zeg.

(ze raapt de plumeau op en laat zich in een fauteuil neerploffen)

Die sátansche nieuwe trappers

(zij maakt snel het riempje van een schoen los en laat ze erbij bengelen)

Dat geeft lucht!

I n d r a :

(wanhopig; sarcastisch)

Misschien wilt u er aan denken, dat elk oogenblik hier iemand binnen kan komen?

C e c i l e :

....De freule? Die tippelt met 'r broer in de tuin.

I n d r a :

Ze kunnen èlk oogenblik hier komen!

C e c i l e :

(ziet naar de tuindeur)

Hoor je dan niet, dat ik verrék van de pijn? Enfein.

(Ze komt, met een boos gezicht, overeind, sloft haar schoen aan) (snel)

Nee zeg, práten kenne we in elk geval!

(Indra heeft zich van haar af willen keeren, wat zij hem belet)

Waarom schrok jij vanochtend zoo, bij 't tuinhuis, toen ik je vriendelijk goeien morgen zei?

I n d r a :

(haalt zijn schouders op).

C e c i l e :

Ìk ben niet bang voor ouwe vrienden -

(beziet hem van het hoofd tot de voeten)

al hebben ze nog zulke water-jurken aan.

(lach)

Mot je voor de ouwe dame zoo rondloopen?

(Ze neemt de stof in haar hand - als Indra tegenstribbelt)

Nou ik lìk er niet an.

I n d r a :

Laat me, alsjeblieft, met rust!

C e c i l e :

(haar armen in de zij zettend; haar gezicht vlak bij het zijne)

Heb je mij soms met rust gelaten?

(Ze wiegt zachtjes

op haar heupen vóor hem heen en weer)

Weet je nog wel, ventje: vorigen zomer.... wéet je nog wel?

Indra:
Ik weet van niets.

Cecile:
Hij - weet - van - niets!

(plotseling heeft zij haar armen om zijn hals geslagen)

Dot! Suikeren heiligje!

(Hij ontworstelt zich; trekt zich, als zij hem vervolgt, terug achter het tafeltje).

Indra:

(zich met moeite verdedigend; hoogste woede)

Hoû op of je gaat eruit!

Cecile:
Zou jij me eruit laten zetten? Jij mij?

Indra:
Ik ken u niet.

Cecile:
Kén-je-me-niet?! Nee, noú knellen mijn schoenen niet meer, nu knéllen mijn schoenen ineens niet meer!

(hem bij zijn pij vattend, als hij zich wil afwenden)

Kende je me soms ook niet, toen je van de koorts lag over te koken tusschen de ouwe rommel op dat atelier? Als ik er toen niet gewéest was, zou jij nou zoo'n branie niet hebben. Toen hadt je nog geen freules om je potje....

Indra:

(die al een paar maal een gebaar heeft gemaakt om haar tot zwijgen te brengen; wanhoop)

Hoû-je-mond!

Cecile:
Om je potje te koken. Wat steekt dáarin?

(hem haar handen voor het gezicht houdend; fel)

Hèb ik je met deze handen verpleegd, ja of nee?

Indra:

(wanhoop)

Ja - ja -

Cecile:

Geef me dan 'n zoen. Gauw!

(steekt hem haar wang toe)

Uit dankbaarheid!

Indra:

(a.v.; weet niet wat te doen).

Cecile:

(dreigend)

Geef je 'm niet? - dan geef ik jou er een waar iedereen bij is! Nou?

Indra:

(a.v.; geeft haar vluchtig een zoen).

Cecile:

(zijn hoofd vasthoudend)

'n Goeie - zóo.

(Zij gaat van hem weg)

En nou voortaan elleke keer als je me tegenkomt - en als niemand er bij is. De wereld heeft er niet mee te maken - maar dankbaar moéten we zijn. En trotsch ook niet. Zóo zal ik niet miskend wezen.

(Zij is ondertusschen het een en ander met haar plumeau gaan bewerken.)

Indra:

(dood-op van de agitatie, brengt zijn haar en kleeren in orde).

C e c i l e :

(gooit de plumeau uit haar hand)

Die sátansche trappers!

(Ze wil juist weer een van haar schoenen uittrekken, als Amelie en Henk door de tuindeur binnenkomen. Indra weet nog juist op het laatste oogenblik een boek te grijpen en zich een houding te geven.)

Derde tooneel.

A m e l i e :

(tot Cecile)

Je kunt hier wel gaan, meisje.

[Cecile raapt de plumeau op; hinkt weg; als ze zeker is, dat Amelie en Henk haar niet zien, groet ze Indra met de plumeau. Deze kijkt snel voor zich. Cecile links af.
Indra, zeer gespannen, laat even heimelijk zijn blik dwalen van Amelie naar Henk. Amelie gaat bij hem staan. Henk staat wat ter zijde, bij het tafeltje; hij neemt, werktuigelijk, de een of andere snuisterij in de hand en zet ze weer neer.]

H e n k :

(zich tot Amelie wendend)

We mogen ons, geloof ik, niet bepaald illusies maken, dat we iets zijn opgeschoten. We hebben alles nog eens besproken - ìk heb mijn best gedaan mìjn kijk op 't geval....

A m e l i e :

(die een paar maal schichtig terzijde heeft gekeken naar Indra; plotseling, zonder stemverheffing)

Och kom - je hebt niets dan onzin gezegd....

H e n k :

Maar Meeltje!.... We hebben zooeven vrijwel langs elkaar heen gepraat - maar we hebben ten minste zonder vínnigheden gesproken. Waarom dan nù

(snelle blik in de richting van Indra)

ineens zóó?

A m e l i e :

(heeft zich tot Indra gewend; zacht maar dringend, haast smeekend)

Blijf hier niet. Ìk ben er om zulke dingen te dragen.

H e n k :

(een gebaar)

Laat van Doren toch, als een man, zelf beslissen of hij blijven wil. Misschien heeft hij wel iets te zeggen.

(Hij ziet Indra aan.)

I n d r a :
Wat zou ik te zeggen hebben?

A m e l i e :

(snibbig, tot Henk)

Wat zou híj te zeggen hebben?

H e n k :
Dat moet van Doren weten.

(dan zich tot Amelie richtend)

Ik heb zooeven geprobeerd, Meeltje, je duidelijk te maken, hoe ik denk over het vervullen van een dergelijk....

apostelschap door een ongetrouwde vrouw, die bovendien een ernstige verantwoording draagt als pleegmoeder.

(met beteekenis)

Ik weet niet, of van Doren in zijn 'Paradijs' wel eens over zoo iets aardsch nadenkt.

A m e l i e :

(heeft bij de woorden 'in zijn Paradijs' gereageerd als bij een heiligschennis; wendt zich opnieuw tot Indra; nog dringender maar zacht)

Blijf hier niet.

H e n k :

Waarom zou hij niet blijven? Er is heusch geen gevaar bij. Hij zwijgt immers.

I n d r a :

(een geruststellend gebaar tot Amelie).

H e n k :

Maar jij, Amelie - jij praat en je handelt tenminste, al ga je in allebei wel eens te ver. Herinner je je dien postbode nog, die in zijn vrijen tijd prentjes kleurde en waarvan jij in je al te groote ijver een mislukkeling hebt gemaakt door hem voor schilder te laten opleiden?

A m e l i e :

(verontwaardigd)

Ik doe als Indra. Ik zwijg.

H e n k :

Je bent op het oogenblik te overspannen om je eigen toestand te kunnen beoordeelen. Daarom doe je verstandig te zwijgen. Maar er zijn hier ànderen, die wèl kunnen oordeelen, die wel zouden kunnen spreken, - die een verantwoording dragen en tòch zwijgen -

I n d r a :

(hoog)

U bedoelt mij, meneer Vorsenga. U weet al, dat ik niets te zeggen heb.

H e n k :

Zoo?

(keert hem zijn rug toe; zooveel mogelijk beheerscht)

Wat ik niet wist is dat je zoo'n leugenaar bent.

A m e l i e :
Hènk!

I n d r a :

(hoog)

Laat meneer Vorsenga spreken. Laat hem zich van al zijn gal, van al zijn jaloezie.... ontdoen.

H e n k :
Och kom, man, houd toch op met die malle profetenpose!

A m e l i e :
Hènk!!

I n d r a :

(zijn hand op haar schouder leggend)

Laat meneer Vorsenga spreken.

H e n k :

(fel uitbarstend)

Wat ik niet begrijpen kan is, dat een man, die gewerkt heeft, die met zijn geest en zijn handen iets gepraesteerd heeft, zich zoo kan vergeten in een.... gegoochel, waarin hij zelf maar half gelooft en dat gevaarlijk is - geváárlijk

(Indra aanziende en met nadruk)

zooals je met je eigen oogen

kunt zien! Voor de gemoedsrust en het evenwicht van beklagenswaardige, die beter zouden verdienen!

I n d r a :

(scherp)

Voor u het meest.

H e n k :

(ziet, in zijn drift, Indra even sprakeloos aan - dan ineens)

Je hebt gelijk, man. Ik voel inderdaad, dat ik op weg ben mijn evenwicht te verliezen.

(Hij keert zich, met een energieke wending, van hem af.)

A m e l i e :

(naar hem toegaand; zij heeft nu iets zusterlijks; huilt bijna)

Henk, ik smeek je - laat 't nu uit zijn. Ik kàn 't niet langer aanhooren.

H e n k :

(zijn innerlijke opgewondenheid zooveel mogelijk dempend)

Ja, Meeltje, ja -

(hij legt zijn hand op haar arm; schudt het hoofd)

bijna had ik me in jouw bijzijn laten verleiden tot dingen waarvan ik spijt zou gehad hebben. Ik ga nu maar.

(afwerend)

Trijntje zal me wel helpen

(snel af, door vleugeldeuren, zonder Indra te groeten).

Vierde tooneel.

Amelie keert zich, na een oogenblik, snel tot Indra.

A m e l i e :

(een spontaan gebaar)

Vergeef 't hem.

I n d r a :

(ziet op; vat haar hand, kijkt haar even zonder te spreken in de oogen; dan)

Beloof me sterk te zullen zijn.

(Amelie maakt een onwillekeurig gebaar van schrik)

Ik wil niet dat, om mij, broer en zuster tegen elkaar opstaan.

(buigt het hoofd)

Vanavond zal ik hier niet meer zijn.

A m e l i e :

(na haar eerste ontsteltenis zijn arm omklemmend; als een kreet)

Uw plícht is hièr!

I n d r a :

(na een oogenblik, gelaten-droevig)

Mijn plicht is in de eenzaamheid terug te keeren - als de wereld me niet wil begrijpen.

A m e l i e :
Ze zál u begrijpen!

I n d r a :

(schudt mismoedig het hoofd; niet luid maar met beteekenis)

Niemand begrijpt me.

A m e l i e :
Niemand?....

(tranen springen haar in de oogen; na een oogenblik)

Niemand?

I n d r a :

(dof)

Niemand.

A m e l i e :

(buigt het hoofd; weent).

I n d r a :

(smartelijk)

Ook zelfs úw.... zusterziel niet.

A m e l i e :

(verscheurd)

Heb ik zóó slecht mijn plicht gedaan?

I n d r a :

(schudt het hoofd)

Te goed!

(smartelijk)

Uw ijver is té groot geweest. Uit ijver hebt u voor me willen denken en handelen. Uit ijver hebt u me 't verkeer met de wereld gegund - zooals en waar u 't wilde. Uit ijver verlangde u daarstraks, dat ik niet met uw broer zou spreken. Uit ijver.... verlangt u, dat freule Pinkie me mijdt.

A m e l i e :

(met gebogen hoofd; weenend; na een oogenblik)

Nooit heb ik anders dan 't goede gewild....

I n d r a :
Daarom zou ik àlles hebben kunnen dragen.

(na een oogenblik; smartelijk)

Maar niet: als paria te worden behandeld.

A m e l i e :
....Als paria?!

I n d r a :
Uw nichtje.... schuwt me. Uw broer.... veracht me! -

(na een oogenblik)

Ik màg niet blijven. Ik moét gaan!

A m e l i e :

(plotseling op hem toegaand; hem met een gebaar van haar beide handen weerhoudend)

Blijf! Ik zal met Pinkie spreken - ik zal mijn broer niet meer kennen - maar blijf! - Ik kàn ons werk niet missen

(zij heeft het hoofd gebogen).

I n d r a :

(na enkele oogenblikken zacht haar voorhoofd aanrakend; met veel expressie)

Om der wille van uw groote liefde.

[Hij gaat, na een oogenblik, zacht heen; links.]

Vijfde tooneel.

Juist als Amelie weer eenigszins tot zich zelve is gekomen, komt Pinkte, met een hoed en koffertje in haar hand, binnen (van rechts). Zij schrikt even, als zij haar tante ziet en tracht snel, ongezien, het koffertje in een hoek te zetten. Het is in zooverre vergeefsche moeite, dat Amelie het wel ziet, maar er geen aandacht aan schenkt.

A m e l i e :

(in een snellen, verrassenden overgang uit haar vorige stemming)

Pinkie, goed, dat je komt, kindje. Ik wou júist eens met je praten.

P i n k i e :

(geeft haar een kus op de wang)

....Hebt u gehuild, tante?

A m e l i e :
Van geluk, kindje.

P i n k i e :

(knikt heel ernstig; even ontroerd)

Je kùnt van

geluk huilen.

(Zij wendt zich af en gaat in de fauteuil bij den divan zitten.)

A m e l i e :

(die niets van Pinkie's ontroering heeft bemerkt, zet zich op den divan)

't Is hard noodig, dat we eens praten.

(Pinkie aanziend; snel ontroerd)

Soms kan ik me ineens.... toch zóo schuldig voelen, dat ik niet genoeg op jou let.

P i n k i e :

(met opzet zoo luchtig mogelijk)

Stel je voor....

A m e l i e :

(haar bezorgd aanziende)

Je eet en slaapt toch goed?

(als Pinkie knikt)

Je ziet zoo bleek, kind.... en 't lijkt wel, of je een beetje bent afgevallen ook.

(Het scheelt weinig of Amelie begint te huilen.)

P i n k i e :

(die 't niet prettig vindt zoo te worden opgenomen - lachje)

U doet net of ik van een ik weet niet wat voor lange reis thuis kom!

A m e l i e :

(met haar ontroering kampend)

Daar lijkt 't ook op.

(plotseling haar hand vattend)

Je begrijpt toch, kind, dat het werkelijk iets héel ernstigs is? dat ik heusch niet anders kán? - Als ik soms maar niet zulke vreeslijke ‘Gewissensbisse’ had, dat ik mijn andere plichten verwaarloos.

P i n k i e :

(springt op, gaat naast haar op den divan zitten, legt haar arm om haar schouders en wiegt haar zacht heen en weer)

Als Pinkie lacht - nou, wat zei u vroeger?.... - als Pinkie lacht....

A m e l i e :

(met een glimlach ondanks zich zelf)

- làcht heel 't huisgezin.

P i n k i e :

(als tot een klein kind)

Nóu.... lachen we weer! - Zei u niet, dat u over iets praten wou?

A m e l i e :
Ja, zéker.... ook alweer iets, dat eigenlijk een beetje mijn schuld is.

P i n k i e :
Gelukkig maar, tante

(haar vinger opheffend)

dat ‘'t Paradijs bestaat’.

A m e l i e :

(kan een flauwe glimlach niet heelemaal bedwingen; dan snel)

Spot niet, kind.

(ijverig)

Als je eens wist wát een troost ik in dié zekerheid gevonden heb. Hoe verscheurd ik was, tot ik hém....

P i n k i e :

(ziet haar aan)

Ja, tante -

A m e l i e :
(plotseling blozend) Daarover wou ik 't nu eigenlijk niet hebben....

P i n k i e :
U wilde spreken over.... iets, dat....

A m e l i e :

(knikt)

- dat een beetje mijn schuld is. Ja - ik hád je meer moeten aanmoedigen deel te nemen aan onze samenkomsten. Ik heb er niet aan gedacht dat hij zich, op den dúur - hoé hoog hij ook boven conventie verheven is! - voorbijgegaan moest voelen. - 't Is àltijd een fout van me geweest te veel aan het Eene Groote en te weinig aan bijkomstigheden te denken.

P i n k i e :

(lachje)

Indra heeft u dus gezegd, dat hij 'meine Wenigkeit', mijn: bijkomstigheid te weinig zag?

(Amelie knikt)

Maar dat is toch úw schuld niet!

A m e l i e :

(ijverig)

Ik had je er meer op moeten wijzen wát je er door míst. Misschien is door mijn schuld een zaadje verloren gegaan, dat nu al tot wasdom zou gekomen zijn.

P i n k i e :
Uw schuld! - ik heb zélf immers niet gewild! - 't Zal wel een tekortkoming van me zijn. Alleen heb ik nooit durven denken, dat een.... profeet zich van een dame meer of minder iets aantrok!

A m e l i e :

(kleur)

Hoe kun je dat zóó opvatten!

(in haar ijver)

Als hij spreekt, heeft hij wel wat anders te doen dan te zien wie er wel of niet is.

P i n k i e :
Mìj heeft hij dan toch maar.... nièt gezién.

A m e l i e :
Jou? dat is heel wat anders. Jìj bent een nichtje van me.

P i n k i e :

(stille lach)

Zélfs voor uw nìchtje heeft hij dus belangstelling?

A m e l i e :

(bloost)

Pinkie! - wees nu eens een óogenblik ernstig. Indra was eigenlijk een beetje boos op me.

P i n k i e :

(met verbazing en niet geheel verborgen verontwaardiging)

Bóos op ù?

A m e l i e :

Dat is zoo maar een woord. Hij verweet me - hij zeí me, en dáárin had hij zeker geen ongelijk - dat ik soms te veel zorg voor hem had; - dat ik wel eens té veel wou regelen wie hij wel en wie hij niet zou ontmoeten.

P i n k i e :

(heeft aandachtig en met sprekende oogen haar tante gevolgd)

Dus hij dacht, dat ù mij van hem hebt afgehouden?

(zich zooveel mogelijk beheerschend om Amelie)

Zegt u 'm dan maar, dat ik gewoon ben zelf mijn vrienden te kiezen.

A m e l i e :

Kind!

(zij schudt het hoofd)

Vergeet niet, dat hij

eigenlijk gelijk had. Ik heb wérkelijk altijd zorg, dat hij misschien lastig zal gevallen worden.

P i n k i e :

(na een oogenblik, met een lachje)

Ik weet niet, of u míj onder de lastposten rekent....

(gebaar van Amelie)

in dát geval loopt Indra van mij niet het minste gevaar.

A m e l i e :

(diep teleurgesteld)

En nu had ik juist - zóó gehoopt....!

P i n k i e :

(vat plotseling de hand van Amelie)

Al zou ik 't ook willen, ik zou toch niet kunnen, tante Melie.

A m e l i e :
Niet kúnnen?

(ziet haar verbaasd aan)

Waarom zou jij niet kunnen?

P i n k i e :
Zal ik 't u maar vertellen?.... Na de les ga ik voor een paar dagen naar oom Han.

(Amelie ziet haar in spanning aan)

En dan ga ik een betrekking zoeken.

A m e l i e :

(kan niet uit haar woorden komen van de verbazing)

Een betrekk....?

P i n k i e

(knikt)

Vannacht kon ik niet slapen en toen heb ik 't besluit genomen.

(snel)

't Heeft niets, heelemaal niets met Indra te maken, hoor tante.

A m e l i e :

(verward)

Niets met Indra te maken?.... Een betrekking? Hoe kom je dáárbij?

(ziet haar aan; snel)

Je weet toch, dat je 't heelemaal niet noodig hebt?

P i n k i e :

(knikt).

A m e l i e :
Heeft oom Henk met je erover gesproken?

P i n k i e :

(schudt het hoofd)

Ik heb 't vannacht heelemaal zelf bedacht. Ik kreeg ineens 't gevoel, of ik hier maar mijn tijd verdoe -

(een beetje ontroerd)

of ik maar zat te wachten, nutteloos en vergeefs, op iets dat toch niet komt.

(Even stilte.)

A m e l i e :
Op iets dat tóch niet komt? Waarop wacht je dan?

P i n k i e :

(grijpt even de hand van Amelie)

't Geluk, tantie.

(Zij tracht, vaag, te glimlachen, alsof 't een grapje van haar is.)

Ik zou - zóó graag - een bézigheid vinden. Dat moet ú toch kunnen begrijpen. Ú hebt.... Indra. Iets om voor te leven.

A m e l i e :

(plotseling)

Ik kan 't vandaag niet meer bijhouden! - Mijn hoofd loopt om.

P i n k i e :
Toch niet door mij, tante? Zóo iets dóodgewoons...

A m e l i e :

(die ineens kracht gevonden heeft)

Pinkie! - Je gaat nièt!

P i n k i e :

(verrast maar kalm blijvend)

Mag ik niet met oom Han gaan spreken?

A m e l i e :

(zonder te hooren wat Pinkie zegt)

Iédereen zal denken, dat je hier wég loopt, omdat ik.... omdat ik -

(plotseling)

Ik héb mijn plicht ook verwaarloosd. Ga niet, Pinkie! - ga niet van me weg!

(ze legt haar arm om Pinkie).

P i n k i e :

(ontroerd)

Tantie.

A m e l i e :
Wil je heusch: wèg gaan?

P i n k i e :
Ik wòu 't....

A m e l i e :

(haar, na een oogenblik, in de oogen ziende)

Zou je werkelijk: om je zélf een betrekking willen zoeken?

P i n k i e :

(knikt; verbergt haar hoofd aan Amelie's borst; zacht)

Ja, tantie.

A m e l i e :
Ga dan naar oom Han en spreek met hem!

P i n k i e :
Méent u dat?

A m e l i e :
Ga maar gauw.

(Zij staat op)

En vergeet vooral niet me vanavond te telefoneeren.

P i n k i e :

Heusch, tante?

A m e l i e :

(flauwe glimlach)

Gauw, anders mis je je les nog.

P i n k i e :

(staat op - haalt snel haar koffertje en hoed; eenigszins verrast en bedremmeld door de wending)

U bent toch niet bóos, tante?

A m e l i e :

(brengt haar naar rechts; kust haar op het voorhoofd)

Zooals 't komt, is alles goed, kind.

[Pinkie, rechts, af.]

(Wordt vervolgd.)

Boerenpsalm
door
Felix Timmermans.
(Vervolg van blz. 606, 2de half jaar 1934.)

- Ge moet niet klagen, zei de pastoor onderwegen. (Ik was hem gaan roepen voor ons Fien, die plat te bed lag van krampen aan haar hart.) Al het ongeluk is voor de boeren, zegt gij. Dat is verkeerd Wortel. Het is niet omdat gij boer zijt, dat gij verdriet en ellende hebt, maar omdat gij mensch zijt. Een kruidenier in de stad, een herbergier, een apotheker of bankier kan hetzelfde als u overkomen, en hun overkomt hetzelfde. Of peinst gij dat daar ook geen leed in de familie is met vrouw, kinderen, ziekte en zaken? Waar menschen zijn is verdriet. Dat heeft Adam ons gelapt. Troost u vent, dat gij nog den boerenstiel hebt om uwen kommer te kunnen vergeten en uwen troost te vinden. Die uit de stad hebben zoo een toevlucht niet. Die kruipen de muren op, die vluchten juist het veld in om troost te zoeken. En zij zien u ploegen of maaien en zaaien, en dan zuchten zij: Wat zijn de boeren gelukkig. Was ik ook maar een boer.... Natuurlijk Wortel, die vrije asem, die frissche lucht, die stilte en dit schoon uitzicht op de verte, en die geuren van hooi en grond, dat alles is een goede balsem voor een gekwetst gemoed. Vraag aan de dichters, de schilders, de filosofen, wat het schoonste der bedrijven is: de boerenstiel. Wortel, zij roemen hem, zij schilderen en bestudeeren hem. Omdat de boer na den priester het dichtste bij God staat. Wij priesters zorgen voor het geestelijke goed der menschen. Gij boeren voor hun lichamelijk onderhoud. Door uw taai werken genieten de menschen van de goede vruchten der

aarde, van het vleesch, den honing, het brood, den wijn, melk en bier, en bekomen ze leder, wol en vlas om zich te kleeden. Gij zijt waarlijk de knechten van Onzen Lieven Heer, de wijngaardeniers in zijnen wijngaard. Men kan aan de wereld alles ontnemen, de juweliers, de artisten en professoren, maar neemt men den boer weg dan is de wereld om zeep. Ge weet zelf niet hoe schoon gij zijt, gij boeren, anders zoudt ge zoo niet spreken.

Zoo sprak de pastoor. Allemaal schoon woorden als men den wind mee heeft. Dan is het een zaligheid om zoo iets te hooren, en dan passeert men al zingend achter zijnen ploeg. Op een printje thuis is het boerenleven ook zoo schoon. Het heet het Angelus, een nieuwjaarsgift van de gazet. Daar staan een boer en een boerin op een patattenveld den Engel des Heeren te bidden. Ik ken van schilderen niets, maar ik heb al dikwijls in mijn eigen gezegd: Die twee wonen zeker in een marsepijnen huizeken. Die hebben kinderen zonder snotneuzen, kennen geen Pimpelmuis van 't kasteel, stinken niet naar zweet, en hun voeten hebben nooit mest geproefd; die zullen geen weeren op hun handen krijgen en geen gebogen rug. Die spelen boer lijk ons kinderen Rijke Madame.

De pastoor sprak met ons Fien.

- Ge moet er Mijnheer Doktoor bij halen, Wortel.

- Is 't dan zoo erg, mijnheer pastoor?

- Het leven is geen lach, vriend, gij vreest den doktoor lijk een biechtvader, en allebei dienen ze om te genezen.

Ik liet mijnheer Doktoor roepen: Een slap hart zei de kwiebus.

- Zeever, mijnheer doktoor, zei ik. Haar hart is sterker dan dat van u en van mij. Als gij waart tegengekomen wat die vrouw is tegengekomen dan waart gij al lang niet meer te vinden geweest. Daar ligt te veel verdriet op haar hart.

Hij schreef natuurlijk een duur fleschje. Natuurlijk dat het niets kortte. Het verdriet moest van haar hart. Ik liet Aloiske roepen. Die belas haar, trok eenige vieze gezichten met wat keukenlatijn, maar dat hielp ook niets. Ik kende de remedie. Haar het geval van onzen Fons vertellen en dien angst en die klem wegnemen waarin haar hart gevangen zat. Ik sprak er eerst den pastoor over. Zwijgen dat ge zweet, zei hij of haar hart barst in stukken. Ha! dat was hard voor mij en zoo vreeselijk voor haar. Haar

iederen keer tusschen twee krampen in te hooren klagen tot mij en tot het kruis boven het bed: - Och dat onzen Fons nu maar bij mij was. Mocht ik hem toch nog eens zien.... Hij leeft nog, ik voel het, een moederhart liegt niet.... ach Jozef en Maria, gij die drie dagen gezocht hebt naar uw kind, en het eindelijk vond bij de geleerden, waarom vinden wij onzen Fons niet terug?.... ik ben toch ook een moeder!.... Wortel, spreek de garde-champetter nog eens aan, dat hij er achter zoekt....

En dan moet een mensch zwijgen! Dan moet ge het brandend woord van uw lippen bijten.

Al twee jaar hing dit geheim als een mistlucht tusschen ons. Voor mij een dubbele marteling er te hooren over spreken, en er te moeten over zwijgen.

- Maar als ze nu eens sterft zonder dat ze iets verneemt, mijnheer pastoor?

- Ze zal het hiernamaals vernemen, Wortel, waar alles met een geestelijk oog aangezien wordt, en waar men er toch geen verdriet aan beleeft, omdat er in den hemel geen plaats voor verdriet is.

- Zou ze naar den hemel gaan, ons Fien, mijnheer pastoor?

- Neen Wortel, ze zal er niet naartoe gaan, ze zal er door de engelen naartoe gerukt worden, uw vrouw is een van die kristelijke heldinnen, die niet in den almanak komen. Zij heeft veel verdriet gehad, veel geweend, maar het in berusting aangenomen. Ge moet niet denken, Wortel dat om heilig te zijn ge met één oog altijd naar 't noorden moet zien en met het ander naar uwen grooten teen. Uw vrouw is een van die frissche figuren die heilig zijn zonder het te schijnen. Ge kunt er in ieder geval een lesje aan nemen, Wortel. Waar zij de handen vouwde, gingt gij aan 't duvelen of aan 't vloeken of aan 't borrels pakken. Wat is 't schoonst? Maar ook daarom wordt zij van Onzen Lieven Heer zoo gaarne gezien.

- Als hij haar dan zoo gaarne ziet, waarom laat hij ze dan niet bij mij en bij haar kinderen, die zij ook zoo gaarne ziet. Als ze dan toch naar den hemel zal gaan, waarom mag ze dan nog geen twintig jaar wachten? Daartegen zijn er nog meer heiligen in en is de hemel nog eens zoo schoon. Hoe meer zielen hoe meer vreugd.

Ons Fien wierd slechter, de pijnen hielden aan. Bij het eerste gezicht zou men gezegd hebben het is komedie. Zoo blozend rond en malsch lag ze daar. Maar de lippen waren purper als een rookool. De oogen schitterden meer van angst als van leven. De asem was kort, en het zweet dreef met druppels van haar kaken.

- Kon het weer maar omslaan, dan zou het misschien wel beter worden, zei de pastoor. Ze heeft frissche lucht noodig en de lucht verzengelt ons.

Ja, het was toen de verschrikkelijkste zomer, dien ik gekend heb. We kwamen nu aan den oogsttijd en van af begin Juni had het niet meer geregend, was er geen wolkske meer aan de lucht gekomen en de zon gloeide dat de grond er van scheurde en alle groen verschroeide en verslenste. Er stond immer een schrale, heete oostenwind, die met zacht gefluit in de schouw speelde en al fluitend over het veld scheerde. Het stof ging soms hoog boven de boomen, dan liep het weer lijk kolommekens over de wegen, de grond was lijk peper en pikant lijk peper voor de gewassen. De gewassen waren grijs van 't stof. De beken en plassen waren uitgedroogd. In den vijver van 't kasteel lagen de karpers bloot te rotten. In de Nethe kon men bij hooge tij wat stinkend slijkwater halen. Het was lijk een bespoking of heel de wereld van de kwade hand was geslagen en alles en iedereeen van hitte en dorst moest vergaan. Een staalgrijze droge lucht, en altijd als om zot te worden, dat scherp gefluit van dien dorren oostenwind, die over het land joeg en gedurig de boomen deed ruischen dag en nacht. 's Morgens geen streepken dauw, nooit een wolksken noch in de verte, noch aan den helm van den hemel, geen hoop op een regenvlaag, die de aarde zou verkwikken. De beesten kloegen naar 't koele water, naar 't sappig gras en men moest soms 's nachts opstaan, en hen dan met woorden probeeren duidelijk te maken dat het niet ging, maar dat het weldra zou regenen en ze dan zooveel mochten drinken als ze wilden. De boeren konden toen gerust bij den pastoor zeggen dat ze de melk niet gedoopt hadden. Een liter water had bijna zooveel waarde als een liter melk. Er wierd een novene voor regen gehouden en de processie ging dagelijks door de velden. Ei, wat een processie. We zagen elkaar niet van het stof, het plakte in ons zweet en we zagen seffens zwart als mooren. Met zangen en gebeden vroeg heel die menschenhoop wat simpel

water waar men anders zoo mee klast. Maar 't was of de lucht en 't oor van God ook uitgedroogd waren. Ook de Pimpelmuis van 't kasteel ging mee in de processie. Die hadden wel geen water van doen, daar dronken ze wijn, maar voor haar wierd het regenwater het geld van de boeren. Ach, 't was triestig om zien. De gewassen van 't veld die men met zooveel iever had geplant en gezaaid, verzorgd en met hoop had omgeven. Geen vrucht had haar vollen wasdom bereikt en ze hingen en lagen daar te verkwijnen vol stof, moe en over en weer geslagen van den wind, verschrompeld en schraal om mee te weenen. Al ons zweet en werk, onze lust en verlangen naar de vaantjes. Het was erg, heel erg. Er wierd over niets anders gesproken, en zooals dat altijd gaat, op den duur wierd er ook bij gelachen, en moppen over verteld. De Lorejas zei, dat hij 's Zondags water dronk en in de week zijn selderveld met bier had begoten. Van den nood een deugd maken. Maar heviger dan het spook van de nijdige droogte hing in mijn geest het spook van ons Fien en haar ziekte. Ik begon te rillen als ik er aan dacht dat ze van mij zou weggaan en met die kinderen alleen zou laten zitten.

- Als het begint te regenen draag mij dan buiten in den vollen dres, Wortel, ik verzengel van binnen.

Ik bad meer voor haar om regen, dan voor het veld.

En zoo kwam de oogsttijd. Het stroo van 't koren was hard en taai. Ik stond er met een paar snotneuzen alleen voor. Waar zijn nu de kinderen? Waar is nu de hulp? Ons Fien ziek, onze Fons dood, ons Anna non, die woont ginder, d'ander daar, ons Irma met haren metser en haar vier kinderen heeft ook haar handen vol. Toch komt ze weer terug thuis nu haar moeder ziek is. Dat een mensch begord op sterven moet liggen eer men een kind weer bij zich krijgt! Er wordt over de bedsprei niet meer gesproken. Onze Sus woont met zijn groot huishouden in Aarschot en laat zeggen dat het heel erg is, maar hij kan niet komen. Onze Stan die negen jaar is laat ik thuis om op ons Fien te passen, op ons blind Amelieke en op de andere keuteljacht. Onze Mon, een jongen van vijftien jaar, helpt mij.

O Heer, laat niet alleen het oog van 't kasteel op mijn veld rusten, maar laat ook uw groot oog er over wandelen, en alles zal weer goed worden onder een glans van uwen alomvattenden

blik, en het groeisel zal zich weer sappig en malsch oprichten doorvoed van den koelen dauw der hemelen.

Dauwt hemelen, dauwt! zingt het liedje. Uwen voeten druppelen van vettigheid staat er in de boeken, maar met een traan van goedheid uwer oogen is de Wortel al tevreden. Stikt, fluit de wind, stikt zegt het stof, stikt suist de lucht, stikt ruischen de boomen, stikt leest men aan den dag die begint en den nacht die valt. Stikt!

Ik moet een knecht bijnemen. Den Ossekop stelt zijn zoon voor. Om de kat bij de muis te zetten met ons Amelieke? Ik neem de Van Pul, een vent van jaren met een stalen rug, dan ben ik gerust voor de kinderen en voor mijn werk. En we beginnen den oogst veertien dagen vroeger dan anders. We pikken het koren omdat het er staat, maar niet met dien fieren lust en die blijde zorg van alle jaren. Het loont de moeite niet, magerder korenaren kon Jozef de droomer niet droomen. We pikken, en de wind giet hittegolven over uw lijf alsof er bij elken stap nieuwe bakkersovens worden opengedaan. Mijn ribben zijn gloeiende banden. De wind slaat het koren en het stof in ons gezicht, men vreet zand. Het zout zweet pikt op de lippen. Drank, drank. Om zich te laven, om zich toch frisch te voelen. Water is nu heilig, te kostbaar om in uw lijf te gieten, men laat het voor de beesten. Men laat bier halen, 't plakt zuur in den mond; 't beste is nog jenever. Niet zoo zeer als een remedie tegen de hitte, maar vooral om het geval met ons Fien te kunnen vergeten, en dan ook voor den smaak natuurlijk. Nog een flesch en 's avonds liggen de Van Pul en ik zingend en stomdronken in het koren. Ons huis staat op stelten.

- Haal Fresien, zegt ons Fien, 't is een handige vrouw. 't Is geen vreemde en ze zal nog met onzen Fons trouwen als hij terugkomt.

Ik krijg een schok. Bij die spookachtige hitte, bij de zorg voor den dood van ons Fien, nu nog de bekoring voegen van die heks. Ik denk seffens op het geval van die kar en is het nu de hitte of de jenever die me elken dag opzweept, ik weet het niet, maar mijn kop zit seffens vol begeerlijke visioenen.

- Laat ze weg dit kraaienjonk, zeg ik.
- Waarom? vraagt ons Fien. Ze zal hier alles weer in orde

brengen. Ge kunt niet gelooven wat pijn het mij doet zoo alles in wanorde te zien.

- Ik zal wel iemand anders vinden.
- Wortel, neem Fresien, die kent het huis en onzen trant.
- Ik zal zien.

Ik was nooit lang bij ons Fien. Ik kan niet aan een ziekbed zitten, dan word ik verlegen en onhandig, ik durf niet zwijgen en weet ook niet wat zeggen. Fresien speelt nu heel den dag in mijnen geest terwijl ik gebogen in 't gloeiende koren sta. Ben ik dan bang voor haar? Nog van geen honderd! Ben ik dan geen man meer met wil? Hewel ze komt niet, ik zoek iemand anders. En als ze komt, en ze durft een teeken van flauwigheid geven dan trommel ik haar naar buiten, dat slecht wijf. Mijn pikke blinkt. Zoo blinkt het mes dat thuis in de schuif op mijne naaste zonde van overspel ligt te wachten. En dat geval met die stier probeer ik als met een verrekijker dicht bij mij te brengen. Zoo iets mag ik toch niet vergeten. Hewel ik ben niet bang, ik wil eens laten zien dat ik een man ben! En al weet ik nu goed dat ik Fresien als helpster zal nemen, toch ga ik den trommelaar vragen of ze geen meisje kennen dat ons in 't huishouden kan bijstaan. Ze zullen eens zoeken. Nu kan mij niemand iets verwijten. Van daar ga ik naar Fresien. Morgen komt ze al. Ik kan van heel den nacht niet slapen. Deuren en vensters staan open. Ik wandel onrustig in den maneschijn, in den hof, door het huis, door den stal. De boomen ruischen in den wind, de wind fluit als een geest rond de groenten en men hoort het stof voortschuiven. De volle maan maakt alles klaar en geheimzinnig. Ze lacht, ze lacht met onze moeite, onze bekoring en onze wanhoop. Ik haat de volle maan, dien duivelschen kattekop, die ons Amelieke blind heeft gemaakt. Ik ga gauw onder de schaduw van een boom staan om uit haren invloed te zijn. Ik voel rond mij een vreemde macht, die het op ons leven gemunt heeft. Wat is het leven spookachtig en valsch!

O, Heer, groote God, Gij die het allemaal geschapen hebt, in alle mildheid en goedheid, wat voor booze dingen hebt Gij tusschen U en ons geplaatst? Mijn hart is vroom en vol van U, maar mijn lichaam dat dit hart omhult steekt vol vijanden. Mijn hart snakt naar U lijk mijn beesten naar den plas, mijn lichaam vlucht U

als het vuur. En als die twee in strijd zijn, is mijn wil een papieren sabel. Kom er tusschen, o Heer, verlos ons van den kwade die ons beloert. Laat de bekoring van mij weggaan, en laat het regenen! Laat Fresien ziek worden! Laat het regenen op het land en op mijn hart en ik zal frisch op uwe wegen wandelen!

Mijn heet bloed klopte pijnlijk als een hamerken in mijn kop en niets om een teen, een vinger, een ooglid te verkoelen. Zich nergens koel kunnen neerleggen om van die hitte van buiten of van binnen verlost te worden.

O, Heer, laat het regenen!

De maan lachte tot aan het krieken van den morgen. En als zoo vele dagen achtereen kwam de zon als een verdommenis, zonder damp of dauw scherp en rood boven de wereld. Ik maakte een kruisken van angst en onvermogen. O, Heer, laat het regenen!

Fresien was onverschillig en zag me nog niet staan. Ze deed flink haar werk. Wat een schoone vrouw toch.

Ik moest met de kar naar de Nethe om water. Ik spoedde mij om terug thuis te zijn. Ineens toomde ik mij in. Zot! zei ik tegen mijn eigen. En ik bleef met inzicht meer dan een geslagen kwartier in de daverende zon staan wachten. Toen ik thuis kwam, kwam de pastoor mij tegen.

- Ze is vandeeg achteruit gegaan, Wortel, ik zal haar vandaag ons Heer brengen, ze is nu bij haar volle verstand. De kinderen en familie moeten verwittigd worden. Ge moet moed hebben, vent, moed. Haar leven is schoon geweest....

Fresien was al aan 't werk om alles in orde en proper te maken tegen dat Onze Lieve Heer kwam.

Ons Fien zei: - Hij moet in een zondagsch huizeken komen, we moeten Hem schoon ontvangen.

Met een krop in de keel begon ik seffens voor 't huis alles proper te rijven en te keeren. In de verte klonk de bel.

Terwijl Frisien de kaarsen op den dorpel aanstak trok ik gauw een ander kieltje aan. Ons Heer naderde ons huis. Ons Heer kwam binnen, bij ons, Hij die alles geschapen heeft, uit wiens handen wij eten. Hij komt niet gauw bij ons, maar als hij 't doet komt Hij iemand halen. Hij kwam om ons Fien. Tot hiertoe had ik mij nooit scherp kunnen voorstellen dat zij zou sterven. Maar nu Hij kwam, wist ik het tot in den amandel van mijn hart. Zoo

zeker, gelijk de dag op den nacht volgt, zoo zeker dat ik zelf geen moeite deed om haar genezing te vragen. En toen heb ik ook mijnen kop gebogen en gelaten gezegd: - Kom maar binnen, Ons Heer, en doe alsof Gij thuis zijt.

Eens de pastoor weg, bleef Piet de Dood achter. Men kan dat zoo voelen dat hij daar staat en wandelt. En dan wil men stilte en dat iedereen op zijn teenen ga. In die stilte kan men hem hooren.

's Anderendaags kwam de familie, de mijne en die van ons Fien. Een vol huis. Ons Fien haar kop was purper.

Ze mocht niets zeggen van den doktoor en niemand mocht haar iets vragen. Dat ziet ge van hier. Wat baatte het dat zij zweeg, om een of twee uur langer te leven? Als een gebed dat men aframmelt, als een litanie sprak zij gedurig over onzen Fons. Dat wij hem goed moesten ontvangen als hij weer kwam en er moesten voor zorgen dat hij rap met Frisien trouwde. Frisien weende heel den dag. Ze was leelijk met haar roode oogen. Ik weet niet, maar door de komst van Ons Heer was die begeerte naar Frisien ineens als met een scheel toegedekt. En ik nam mij voor vandaag of morgen als ons Fien haar oogen zou sluiten die Frisien een trap tegen haar achterste te geven. Ik begon haar te haten. Was zij niet mee de schuld dat ons Fien dood ging? Had zij onzen Fons niet verlokt vóór en na haar huwelijk? Ik zal het haar nooit vergeven!

Er wierd natuurlijk over de droogte gesproken. De een zei: dat het nooit meer regenen zou en de wereld in een woestijn zou veranderen. De andere zei: dat er een onweer zou komen zoo hevig dat de wereldbol in twee zou splijten. We zaten elkander bang te maken. In den nacht verschoot ik van de stilte.

De boomen stonden stil, de rookoolen klepperden niet. De wind was gaan liggen. En met een vergiftig gele kleur kwam de zon omhoog. Er was verandering van weer. Ik was in 't veld in den peper-grond aan spitten als ik ons blind Amelieke hoor roepen: Va, va! ons moe!

Ik liet de schup steken, ik wist wat het was en draafde in éénen asem naar huis. Ons Fien hare lippen waren wit. Haar kleur was verschoten tot een valsch rood. Het licht was uit de oogen. De kinderen en Frisien stonden rond het bed te weenen. De pastoor kwam, hij zag haar pas of hij knikte mij toe. Hij

wou zeggen: Wortel, ze is aan 't gaan. Hij stak de keers aan.

- Zijt gij het, Wortel? vroeg ons Fien. Hare rechterhand liet den paternoster los. Zij zocht mijne hand.

- Wortel, zei ze, en ze glimlachte swenst: Hoor, onze Fons roept mij.... Wat is er dat gij hem voor mij verstopt? Daar, daar staat hij.... ze wees naar het venster.... Wat heeft hij rond zijnen hals? Zijn dat bloemen rond zijnen hals?.... Dag Fons, jongen!....

Haar mond ging nog een keer of twee open en toe, zonder geluid. Toen kon ik mij niet meer houden. Al kwam er gevang van, ik wou mijn vrouw niet met een leugen in het graf laten zakken.

- Onze Fons! riep ik, onze Fons!....

- Ziet ge dan niet, Wortel, zei de pastoor, dat ze 't niet meer hoort. Ze is al bij onzen Lieven Heer....

Toen heb ik eens kunnen doorschreeuwen. Mijn gezicht nat geschreeuwd, maar op 't veld op mijnen alleen, het plezier van de tranen te kunnen laten loopen. En ik zei maar niets anders dan: Mijn Fieneke, mijn Fieneke, het was bijna een liedeken dat ik zong.

's Nachts kwamen er een paar geburen waken. Anders zou het een vol huis geweest zijn, maar nu met het dreigend onweer, waar zooveel leelijke dingen wierden van voorspeld, kwamen alleen diegenen die den moed hadden en thuis konden gemist worden.

De wind stond in het regengat, en bij 't vallen van den avond stond het westen vol donderkoppen. Ze zakten stillekens aan naar ons af en om elf uren schoof de eerste wolk vóór de maan. We zaten met de deur open te bidden. Het begon van alle kanten te weerlichten en de donder was niet meer van de lucht. En na een hevigen wind waarvoor we de deur moesten toedoen, begon het te regenen, te regenen dat het kletterde, en te weerlichten en donderen dat de lucht open en toe ging. Eindelijk. Maar er was nog te veel schrik voor 't onweer om blij te zijn. Ik ging aan ons Fien haar bed staan. Bij een onweer had ze altijd geren dat ik thuis was, dicht bij haar. Zij beschermde dan lijk een klokhen de kinderen, maar zij voelde zich beschermd door mijn aanwezigheid. Juist alsof Onze Lieve Heer voor mijn schoon oogen de

dondersteenen op een ander zou laten vallen. Ik heb er haar dikwijls mee uitgelachen. Maar nu ze dood was, ging ik toch aan haar bed staan, en ik zei: Wees gerust, Fien, 't zal zoo erg niet doen. Meer geschreeuw dan wol.

Ha, wat een opluchting als eindelijk de morgen kwam, als 't onweer over was en we de deur konden openzetten. Frissche, natte koelte, vol reuken en aandoenlijkheden. Als of de wereld opnieuw begon, om te knielen! De wakers gingen naar huis. Frisien ging wat slapen. Ik zag blij naar ons Fien. 't Is over, Fien, zei ik. Het leven was ook over voor haar. Daar lag ze nu dood. 't Was toch allemaal zoo schoon geweest, hare gewilligheid, hare zorg voor mij en voor de kinderen en niet voor haar; hoe blij bracht ze de kinderen op de wereld, de kinderen die haar zouden verpletteren. Och, hoe kon ik zoo'n goed mensch eens vergeten voor die meid met den stier. Maar hare dood is als een heilige kracht die mij groot maakt als een reus en nederig als een kind. Ik voel mij van alle folterijen van den booze verlost. Ik voel mij sterk om mij deugdzaam met mijn werk en de kinderen door 't leven te slaan; ik voel mij als een kind om te doen wat Onze Lieve Heer van een arm boerken zooal vraagt. Hij vraagt aan ons niet veel omdat wij weinig hebben. Het is alsof nu alles beter en lichter zal gaan. Ik ben blij van alles alleen op mijn schouder te kunnen laden. Frisien mag hier blijven, 't is ook maar een dweep, en 't is toch de moeder van 't kind van onzen Fons. Ze mag gerust blijven. Ze kan op mij geen kwaad meer. Een doode vrouw is sterker dan een levende.

Maar nu moet ik ook naar mijn veld, dat opnieuw doordrenkt is van het sap der hemelen, en verjongd en hernieuwd ligt te blinken.

Onze Fransoo, de minderbroeder, was ook op de begrafenis, en de pastoor liet een paar flesschen wijn brengen omdat ik mij zoo sterk had gehouden. De familie van weerskanten was nog eens te samen en al de herinneringen van dooden en levenden wierden nog eens opgehaald. Dan voelt men dat men oud wordt en het leven als een smoor voorbijgaat. Door al die vertellingen pakt het heimwee u zoo hevig aan dat ge toch opnieuw zoudt willen beginnen. De mensch is taai, het leed vergeet hij, en het snakken naar 't geluk blijft altijd om ter hevigste.

Denzelfden avond stond ik met den pastoor aan de haag van onzen hof, en terwijl ik naar de sterren zag, vroeg ik hem: En waar is nu eigenlijk de Hemel? mijnheer pastoor?

In d'oneindigheid, Wortel, in d'oneindigheid van God, ver boven de verste ster misschien. We mogen ons niet laten bedriegen door de stoffelijke wereld. Misschien is de Hemel rond ons, want waar God is is ook de Hemel; wij leeren toch: wij zwemmen in God. De kwestie is niet waar hij is, maar dat hij er is.

Ja, mijnheer pastoor, zei ik, moeilijk te verstaan voor een boer. Toch heb ik liever den Hemel rond ons, dan is 't maar één stap. Want als ik naar de bovenste ster moet vliegen, wat voor een groote vleugelen zou ik dan moeten aandoen om zoo een zwaren klomp boerenvleesch door de ruimte te dragen. Me dunkt ik zou er nooit geraken!

En het was inderdaad alsof ons Fien zoo bij mij was, rond mij, alsof ze niet dood was, alleen dat ik haar niet meer hoorde of voelde. En curieus, ik had ook geen verdriet. Ik wil zeggen verdriet in dien zin lijk anderen verdriet hebben, die weeklagen en aan den drank gaan.

Ik zag haar altijd voor mijn oogen en ik zei: Dat is niets, Fien, dat ge dood zijt, nu kunt gij uitrusten, en ik zal het werk voor u doen.

Ik zag haar steeds zoo als ze was in haar jeugd, toen ik er mee vrijde, toen ik er mee trouwde, frisch en rond. Ik zag ze vóór mij, als ik zaaide, ploegde, melkte. Natuurlijk niet echt of doorzichtig als een geest, zoo maar in visioen. Ze ging nevens mij en ik sprak tot haar. Fien, morgen zoek ik het zaad uit voor 't winterkoren, Zondag ga ik eens naar den Dries, om 't zetgoed voor de patatten. Neen, ik had geen verdriet, maar wel stond ik als een eenzame in het huis. De kinderen speelden weer lijk anders. Ze hingen aan Frisien en Frisien zorgde heel goed voor hen. Ik zag dat niet gaarne. Ik wou hen van hunne moeder doen spreken. Dan waren ze een moment stil en ze hadden moeite zich haar te herinneren; tien minuten daarna rakkerden ze weer voort. Ik was kwaad op Frisien dat zij zoo veel liefde van hen kreeg lijk ons Fien. Als de winter uit is kan ze 't aftrappen die boheemsche ekster. Ik was eenzaam thuis. Zoolang het open weer was had ik nog mijn lust en mijn verzet op 't veld, maar nu is

er regen en slegen en om drie uur donker. Ge moet van den eenen stoel op den anderen kruipen. Dat gelach en gekrijsch slaat tegen uwen kop. De muren zijn te eng. Ge zoekt overal naar ons Fien. Bij de geburen is het te stom om altijd over hetzelfde te hooren zeeveren en in de herbergen bij weekdag, ziet ge geen sterveling. Ik wist met mijn lijf niet waar blijven, ik zocht naar ons Fien. Ik wou ze hooren, zien en voelen. Visioen was niet genoeg meer, ik wierd onrustig.

Ik had willen in een wagen zitten en altijd maar rijden, rijden over veld en over wei naar andere landen, naar de maan, naar de zon, altijd maar door....

Een mensch verandert zeven keeren per dag van intenties en gevoelen. Ik moest iets onder mijn handen kunnen breken en vernielen. Maar toen kreeg ik een goede gedachte. Ik haalde den Jesus weer van den zolder en mijn gerief voor de pinnen. Nu wist ik het, dien Jesus zou ik op het graf van ons Fien zetten.

Elken avond had ik hem in mijn handen. Ik zag onder 't werk al eens op, naar de schouw, waar ons Fien placht zitten te bidden. Daar zat nu Frisien te breien.

- Waart gij maar ons Fien, dacht ik soms, hoe zou ik u in mijn armen kraken van liefde.

(Wordt vervolgd.)

Mary Webb
door
Petronella van Hogendorp

Waar van de grootste aller Engelsche schrijfsters sprake was, werd tot voor korten tijd immer nog over de betrekkelijke verdiensten eener George Eliot of Jane Austen, over Christina Rosetti of de gezusters Brontë gestreden. Noodgedwongen noemde men deze sterren eener vorige eeuw, wijl geen van hare modernere zusters zich vooralsnog tot een figuur van meer dan nationaal belang scheen te zullen ontwikkelen. Wel was talent in overvloed aanwezig. De schrijfkunst zelve stond op een hooger peil, en jaarlijks vond de geestelijke maalstroom van ons tijdperk een stijgend aantal knappe vertolksters. Dat geen van deze echter tot het diepst van de menschelijke ziel was doorgedrongen, kwam, omdat haar daartoe niet slechts de ervaring ontbrak, doch bovenal de eenvoud, en het genie om dit ervaren in blijvenden vorm te gieten.

Sedert dien is echter een nieuwe ster aan den horizon verschenen, een schrijfster die ervaring en genie beide in overvloed bezat. En hoewel Mary Webb tijdens haar leven nooit den bijval heeft gekend, die menigen jongen schrijver heden, zoo vaak ten koste van zijn werk te beurt valt, zoo wordt zij zes jaren na haar vroegen dood terecht onsterfelijk geheeten. Een toenemende schare bewonderaars, onder wie wij van Engelsche zijde slechts Barrie, Chesterton, Rebecca West, Stanley Baldwin, W. de la Mare en Buchan willen noemen, heeft haar werk geprezen. Doch terwijl dit werk zoowel in Frankrijk als in Duitschland, Zweden en Italië, kortom overal waar het ook in vertaalden vorm is doorgedrongen, een steeds grootere mate van belangstelling

wekt, hebben in ons land vooralsnog slechts twee van Mary Webb's romans, met name *Precious Bane* (Kostbaar Gif) en *Gone to Earth* (De Vos Duikt Weg) het licht gezien. *Golden Arrow,* in vele opzichten het meest karakteristieke van al hare werken, wacht nog op een vertaling.

De eerste levensbeschrijving van Mary Webb, door een harer bekenden Mej. Hilda Addison verzorgd, verscheen in 1931, weldra gevolgd door een min of meer officieele biografie, het werk van Thomas Moult, welke in 1932 gevoegd werd bij de reeks smaragdgroene deeltjes, die Schrijfsters 'Collected Works' bevatten. Wij volgen er de geleidelijke ontwikkeling van een merkwaardig talent, en steeds weer komt de vraag bij ons op: wat is in het licht van dezen stijgenden bijval de werkelijke plaats van Mary Webb in de letterkundige wereld? Hebben de critici en het publiek gelijk, wanneer zij aan deze vrouw een plaats toekennen onder de onsterfelijken, of mogen zij, wat vaak gebeurt, zelfs verder gaan en haar recht aanvoeren op den allerhoogsten rang onder Engelsche schrijfsters? Gedurende haar leven vrijwel onbekend ligt haar naam ieders thans op de lippen. Wat is hiervan de oorzaak?

Het antwoord valt niet ver te zoeken. Haar werk is geniaal, niet zoozeer om de mystieke eigenschappen, die het met dat van anderen gemeen heeft, doch veeleer wegens de grootere mate van levenskracht, van een dieper, voller wezen, die daaruit opwelt. Dank zij haar merkwaardige literaire gave wist Mary Webb dit diepere bewustzijn ook zuiverder dan anderen te vertolken. Want 'zij bezat in een bijzondere mate de gemeenschap met het universeele leven, en wat haar tot schrijven drong was haar hartstochtelijke wensch, deze "*wondere zoetheid*" met anderen te deelen.' Bovendien blijft haar proza steeds edel en voornaam, haar gebruik van het plaatselijk dialekt is nimmer overdreven, en aldoor komt haar gezonde humor boven. Juist omdat zij zoo diep wist door te dringen tot de kennis van 's levens innerlijke waarden, verdient zij in de letterkundige wereld hooger te worden aangeschreven dan George Eliot of Jane Austen, hare voorgangsters onder Engeland's 'klassieke' schrijfsters. Want hoewel zij met deze twee gelijk staat wat stijl en taalbeheersching betreft, en in haar merkwaardige gave intens

levende figuren te scheppen, zoo slaan toch haar wortels dieper door tot in de grondslagen van het kosmisch begrip. Daarin ligt haar groote kracht, het zoo persoonlijke element van hare kunst en tevens haar superioriteit niet alleen boven hare voorgangsters, doch ook boven hare tijdgenooten. Zij mag romanschrijfster zijn geweest: bovenal is zij een denker, een van de groote mystieken van onzen tijd, wier bijdrage tot de studie van het levensvraagstuk een sterker licht werpt naar den horizon der eeuwigheid.

Over het leven van Mary Webb valt weinig nieuws te verhalen, want eentoniger en meer teruggetrokken bestaan kan men zich moeilijk indenken. Het belangrijkste is zonder twijfel het gestadige ontwikkelingsproces van een geest, die reeds vroeg tot rijpheid was gekomen en waarvan de stille, haast heimelijke bloei nergens zoo duidelijk als juist in haar werken te volgen is. Moult plaatst Mary Webb dan ook in haar juiste omgeving, wanneer hij het rustige, dorpsleven schildert, dat met zijn wereld van bloeiende heggen en breede, sombere plassen, zijn donker hout en onbedorven weiland voorgoed uit onze gewesten is verdwenen. Want in 1881 in Shropshire geboren, bracht de schrijfster haar eerste levensjaren reeds in de streek door, waar haar vader, het type van den ouderwetsch-vromen en wel willenden dorps-onderwijzer, met zijn gezin steeds van het eene gehucht naar het andere werd verplaatst. Haar eigen werk is van de vreedzaamheid van dit bestaan geheel doordrongen. Nooit zou Gladys Mary Meredith, zooals zij toen heette, deze wonderschoone landstreek met haar zacht-glooiende heuvelen, haar eenzame meren vergeten. En toen zij op een-en-dertig jarigen leeftijd ook zelf met een onderwijzer, den heer H.B.L. Webb, in het huwelijk trad en zich een tijdlang met het stadsleven moest tevreden stellen, hunkerde zij voortdurend naar het Shropshire, dat zij zoo hartstochtelijk liefhad, en waaraan zij hare gansche inspiratie was verschuldigd. Dat zij reeds vijftien jaren later aan pernicieuze anaemie zou sterven, was minder aan een zwak gestel en een overdreven teergevoeligheid omtrent haar werk te wijten, dan aan de voortdurende ontberingen, die zij zichzelve in haar ongeloofelijke gulheid jegens anderen had opgelegd. Wel begonnen de critici tegen het einde gunstiger over haar boeken te oordeelen, doch niettegenstaande den uitbundigen lof in 1927 door den toen-

maligen *Prime Minister* Stanley Baldwin aan haar voor twee jaar verschenen *Precious Bane* toegekend, raakte haar naam slechts zóó langzaam bekend, dat van geen enkel harer boeken meer dan een duizendtal exemplaren werd verkocht. Thans is dat anders en zijn haar gedichten in menige bloemlezing, hare romans op elke boekenplank aanwezig. De tijd, die veel goedmaakt, heeft den naam van Mary Webb in de Engelsch-lezende wereld tot een spreekwoord gemaakt.

Wie nog verdere bijzonderheden verlangt behoeft slechts haar boeken op te slaan. Moult beschouwt *Golden Arrow* bijvoorbeeld als een voorstelling van Mary's omgeving, *Precious Bane* als haar eigen lijdensgeschiedenis, haar streven naar een hooger bewustzijn, terwijl *Gone To Earth* volgens hem voor een jeugdportret mag doorgaan. En wanneer wij in elk van deze werken figuren uit Schrijfsters onmiddellijken kring herkennen, menschen die hoog uitsteken boven de banale marionetten der moderne roman-literatuur, omdat zij in hun onbewusten eenvoud vanzelf tot een zuivere, alomvattende levenswijsheid zijn gekomen, hebben wij dit voorrecht aan Mary's eigen levensopvatting, haar eigen houding tegenover het dagelijksch gebeuren van een ieders bestaan te danken. Moult zegt van haar ‘dat zij tot het werkelijk mysticisme dichter is genaderd dan het meerendeel der menschheid’, terwijl zij tevens als romanschrijfster het groote doel van den roman als kunstvorm opnieuw heeft vastgesteld: ‘het ware leven uit te beelden, met zijn eeuwigdurenden strijd tusschen het geestelijke en het stoffelijke.’ Dat zij hierin beter is geslaagd dan menig ander, komt omdat zij, gedragen door haar intens geestelijk leven steeds boven het menschelijk gedrang verheven stond. Haar verfijnd begrip, haar diepe kennis van de Kosmische Eénheid deed haar de bergtoppen aller ervaring bereiken, terwijl haar intens medelijden haar telkens weer naar de vlakte deed afdalen.

Naast Prue Sarn blijft de figuur van John Arden haar grootste schepping. In dit geïdealiseerde portret van haar vader ligt trouwens haar eigen credo verborgen, de overtuiging dat een liefdevol hart steeds de zuiverste spiegel der Eeuwigheid moet zijn. Ook John Arden had door zijn kennis van de natuur een diepe levenswijsheid opgedaan. ‘Zijn gelaat plooide zich in een vriendelijken glimlach met het gemak waarmee een beek door

hare bedding vloeit', doch zijn oogen stonden 'door het langdurig staren naar een onbereikbare Schoonheid' vol droef verlangen. Zijn lach was die van 'een oud man, die levenslang nooit moedwillig kwaad of zelfbewust goed heeft gedaan, en die door zijn eenvoudige liefde voor alle schepselen even hoog boven goed of kwaad verheven staat, als zijn eigen woning hoog boven de vlakte is gelegen.' Zoo kon Mary ook zelf lachen. Niet uit gebrek aan vroomheid - want vroom was zij als meisje ook geweest - doch omdat de lach bij haar uit een diepere bron voortkwam, uit een bron van innerlijke vreugd. Naarmate zij haar blik over een wijdere uitgestrektheid liet dwalen, werd zij evenals John Arden, die geen behoefte meer had aan een zedelijk stelsel 'omdat zij, die in de zonnelanden vertoeven, geen vuur van noode hebben.'

Haar enkele voortreffelijke gedichten en de bundel novellen, die tijdens haar leven reeds in verschillende tijdschriften werden opgenomen, doen geen afbreuk aan den roem door haar romans verworven. Zij leggen integendeel sterker nadruk op de zeldzame teergevoeligheid van een natuur, die reeds als kind de behoefte had zich bij elke belangrijke gebeurtenis spontaan in dichterlijken vorm te uiten. Wie zal ooit de grenzelooze droefheid van *The Name Tree* vergeten? De twee korte bladzijden van *Palm,* die onovertroffen zullen voortleven, of de sobere eenvoud van *Over the Hills and Far Away,* waar het enkele woordje 'bide' glinstert als een kostbaar juweel?

In een artikel, meer speciaal aan hare poëzie gewijd, schreef de schilder Adrian Bury, destijds werkzaam aan de *English Review,* over zijn eerste ontmoeting met Mary Webb het volgende: 'Bij Mary Webb viel geen spoor van de onduidelijkheid te bekennen, die zoovele mystieken kenmerkt. Zij bezat integendeel een merkwaardige gave om de meest verfijnde waarheden hetzij schriftelijk, hetzij in het dagelijksch gesprek, in glasheldere taal uit te drukken. Nooit heb ik bij iemand anders zulk een mate van intuitie gekend: het was alsof zij een anders gedachten raden kon, en het was juist deze gave, die haar zonder onderscheid van stand of levenskring, onmiddellijk toegang verschafte tot de harten van allen, die met haar in aanraking kwamen. Haar vriendelijke en barmhartige natuur wist immer opnieuw de liefde

en het vertrouwen der eenvoudigste, meest onwereldsche menschen te veroveren. Wie Mary Webb kende, schonk haar spontaan zijn vertrouwen, omdat haar natuur in den waren zin van het woord liefderijk was, en onmetelijk als de bron van haar sympathie. Wanneer zij evenwel jegens menschen of omstandigheden een sterke antipathie koesterde, dan bleek ook dit gevoel diep en onveranderlijk. Van wreedaardigheid, in welken vorm ook, had zij zulk een afschuw, dat ik haar menigmaal bij het hooren van een bijzonder opvallend staal van onverdraagzaamheid of brutaliteit heb zien verbleeken. Daarbij kon zij noch op maatschappelijk noch op godsdienstig gebied de minste schijnheiligheid voelen.

'Mary Webb bezat het hart van een dichter, het oog van een natuurkundige en voor de kleinste natuurverschijnselen een nimmer-falend geheugen. Was het om de Schoonheid te doen, dan ontging haar geen enkele bijzonderheid en het mocht dan ook als een zeldzaam voorrecht gelden, haar met een eigenaardig zachte en treurige stem van bloemen en vogels te hooren vertellen, of van den stilzwijgenden moed der boerenbevolking. Steeds kwam haar gevoel voor humor te voorschijn, en wanneer zij op dreef was, kon zij soms met de grootst mogelijke levendigheid een voorstelling geven van een harer figuren, waarbij zij dan zonder aarzelen of verlegenheid het plaatselijk dialekt placht aan te voeren. Eens vroeg ik haar, hoe zij aan zulk een voortreffelijken stijl kwam. Het antwoord luidde, dat zij soms maanden lang met een verhaal rondliep, terwijl zij in haar hoofd onafgebroken aan het opbouwen, verzinnen of veranderen was. Het kwam mij voor, dat het werk dus om zoo te zeggen in zijn geheel bestond, voordat zij de pen ter hand nam. Wanneer het zoover was, kon zij uren achtereen als betooverd zitten schrijven, om dan tenslotte uitgeput van haar werk op te staan. Hoewel zij tijdens haar leven nooit de waardeering heeft gekend, die haar toekwam, geloof ik toch dat zij tegen het einde wel degelijk het groote van haar werk heeft ingezien. Daarom heeft de lof van een klein aantal scherpzinnige critici haar laatste levensjaren mogen verwarmen, en op een keer vertelde zij mij dan ook met hoeveel pleizier zij juist een brief van Thomas Hardy had ontvangen, aan wien men een van hare boeken had voorgelezen.'

Aan Mej. Addison, haar eerste biograaf, zijn wij een verderen kijk op Mary's geestelijk leven verschuldigd. Hieruit blijkt dat zij, zooals met vele kunstenaars het geval is, een dubbel leven leidde, 'het ééne een dappere strijd tegen een bij uitstek slechte gezondheid, aan herhaaldelijke aanvallen van zenuwachtige neerslachtigheid en overdreven teergevoeligheid gekoppeld; hier kwam nog bij de welwillende zelfopoffering, waardoor tijd en geld steeds ten bate van anderen werden besteed. Het àndere, een kunstenaarsleven - tevens dat van een ziener - kortom, het leven van een geestelijk genie. Zij behoort dan ook tot het kleine aantal werkelijk mystieken, wier begrip van de eeuwige waarheden hen reeds op dit ondermaansche tot bewoners van een andere sfeer maakt, dwz. tot wezens die buiten de gewone ordening van Tijd en Ruimte staan.' Daartoe aangespoord door haar merkwaardige kennis van wat zij 'the indwelling of the eternal in the temporal, of spirit in matter' noemt, entte Mary later op haar eigen christendom een pantheïsme, dat voortkwam uit dit bewustzijn van de Goddelijke Immanentie. Dat zij bovendien met de meer bekende mystieke werken vertrouwd was, wordt bevestigd door het feit, dat zij hiervan door de boeken van Evelyn Underhill - die haar onder de modernen een tijdlang het meeste aantrok - de schoonste parelen heeft leeren kennen. Wat vroegere schrijvers betreft voelde zij zich het meest aangetrokken tot Julian of Norwich, de veertiende-eeuwsche non, wier *Divine Revelations* zij bijzonder liefhad. En toch is haar eigen mystiek, hoewel door deze andere allicht beïnvloed, veeleer het gevolg eener persoonlijke levensondervinding, uit onvermoeide waarneming van de natuur en een onuitputtelijke levensvreugd afkomstig. Ondanks een doorgaans moeilijk en vaak beklemmend leven, bereikte deze vrouw ook zelf het optimisme, dat zij in *Precious Bane* aan Prue Sarn, haar eigen geestelijk evenbeeld, in den mond legt: 'Pas veel later heb ik begrepen, dat wanneer de menschen over dit of dat brommen en niet gelukkig zijn, de schuld niet aan de Schepping ligt, want die is immers net als een breede plas, vol goeds, maar aan de grootte van hun emmer.'

Meermalen schijnt Mary Webb ook zelf de vruchten van het mystiek ervaren te hebben geproefd, de extase gekend, welke

voor een schepsel dezer aarde uit het één-zijn met het Goddelijke voortvloeit. Van zijn reis naar het 'eeuwig-tijdlooze' keert de mysticus echter terug met een schat, die niet geheel met anderen valt te deelen. Vooral in *Precious Bane* wijst meer dan eene aanhaling duidelijk op persoonlijke ondervinding, op een ervaren, waarvan Mary's gansche werk doordrongen blijft, een teug uit de bron der zuivere Werkelijkheid. Hieruit blijkt reeds, dat bij haar de extase nimmer het gevolg was van kloosterachtige oefeningen, uit theologische speculatie of occulte meditatie opgebouwd. In haar valt geen spoor te bekennen van wat Clifford Bax ergens zoo kernachtig noemt 'het zielsverwringen der middeleeuwen'. Neen, hier is de extase integendeel gevolg van een bestaan, dat steeds in de open lucht werd geleefd, in aanbidding van bloemen en vogels, van Leven en Schoonheid, van Overvloed. En wanneer Prue Sarn, op den appelzolder tot een plotseling inzicht gekomen, over dit wonderlijk gebeuren peinst, dan is het Mary zelve en niet Prue, wier ervaren op aangrijpende wijze wordt geschilderd.

Over haar literaire gave schrijft John Buchan, zelf een vermaard criticus: 'In onzen tijd ken ik niemand, die zoo sterk de natuurlijke betoovering weet uit te lokken. Voor een vergelijking met anderen die het misschien een enkelen keer waagden de natuurziel in woorden vast te leggen, behoeft Mary Webb dus niet bang te zijn.' Wat de natuur voor haar persoonlijk beteekende blijkt uit het volgende: '....groote gaven zijn daar niet voor noodig. De meest onwetende van ons kan uit den aardbodem reeds met volle teugen inspiratie inademen. Door de liefde voor al wat schoon is, door de werkelijkheid, leidt ons de weg tot een aldoor opgaan en verzinken in de teekenen der goddelijkheid, die zich als flauwe en tegelijk wondere voetsporen over de wereld uitstrekken. Voor deze vrijmetselarij der aarde wordt geen pas gevraagd, gelijk bij menschelijke vereenigingen steeds voorkomt; de eenige vereischten zijn een nederig gemoed en een ontvankelijk hart. Zacht moeten onze voetstappen weerklinken, wanneer wij het vertrouwen van de vlinders zoeken; deemoedig moet onze gang zijn, wanneer wij het wagen naar een verklaring van dezen droom Gods uit te zien. Geen toeval van omstandigheid of omgeving behoeft ons ooit van de natuur te scheiden,

want haar geest bezielt immers de bloemen op de stadsvensterbank, ziet ons aan uit de oogen van een hond, klinkt in het sjilpen van de stoffige stadsmusschen.... Tot hoever wij zelf ingesloten zijn komt er niet op aan, want ook hier is de gelegenheid tot uitgebreide ondervinding van weinig belang: alleen diepte kan leiden tot leven en begrip. Van het smalle venster eener zieke vrouw kan men, al is dit venster nog zoo klein, de dageraad toch met dezelfde wonderlijke frischheid over de uitgestrektheden der zee zien trillen. Een tak blozende appelbloesem brengt evenveel vreugde aan, als de purperen trompetbloem der tropische gewesten. Een enkel viooltje is even geurig als wanneer deze bloemen over een vierkante mijl verspreid zijn, en het gebeurt niet zelden, dat zij die slechts een enkel viooltje bezitten, als door een barmhartige vergoedingswet gedreven, door deze smalle paarse poort den weg tot het land Gods ontdekken, terwijl menigeen die de met dauw gedrenkte violenvelden betreedt, het bestaan van weg noch land vermoedt.' En verderop: 'Wie door bemiddeling van hart en geest rechtstreeks met het Kosmische leven in aanraking is, kent ook de blijde kameraadschap van boomen en wolken. In hem woont het bewustzijn van de omringende pracht - van snelle stroomen, van wonderen op den aardbodem en in de hemelen. Zijn dagelijksch ontwaken krijgt een nieuw doel, hijzelf een reden van bestaan. Hij klampt zich vast aan de schoonheid als aan een gewaad, en hij voelt dat Hij, die dit gewaad draagt, God is. Vreugde, Schoonheid, Glimlach.... dit zijn de noodzakelijkheden van ons aller bestaan. De Natuur is er boorde vol van.'

En om nu de werkelijke beteekenis van Mary Webb's werk, haar bestaan als vrouw zoowel als haar zieleleven te kunnen vatten, behoeven wij slechts een van hare boeken open te slaan om terstond tot de bron aller waarheid terug te keeren. Als kunstenaar vervulde zij hiermede hare roeping, als mensch haar reden van bestaan. Oneindig, als de schat, die in het menschenhart verborgen ligt, is ook het inzicht waartoe zij haar lezers brengt. De menschheid is haar een nieuwe openbaring verschuldigd: het besef dat in alle schepselen, wier hart door liefde is gelouterd, dit hart kan worden tot een spiegel Gods. Daarom maakt zich bij het lezen van dit werk zulk een diepe ontroering

van ons meester, een ontroering die Mary ook zelve heeft gekend, en waarvoor zij in enkele regels betreffende haar lievelingskleur, het volgende schrijft: ‘Soms treft een saffieren glans op het water of een turkooizen tint in den hemel ons met een onverklaarbaren steek in het hart. Het is geen verdriet.... toch is het meer dan vreugde. Het is tegelijk een bewustzijn van iets dat volmaakt is, en de vrees dat wij dit nimmer zullen terugzien; het is 't instinct dat ons doet opstijgen door de gekende tot de Ongekende Schoonheid, een sluier en de stem die ons nog verder, achter den sluier lokt. Dat Mary Webb de gave bezat een tip van dezen sluier voor ons op te lichten, ons van dit *verdere* bewust te maken, doet haar behooren tot den rang der allergrootste kunstenaars, tot de gemeenschap van hen die niet alleen *weten,* die ook *zijn.*

Vader zwijgt... door Willem Eges.

In den stillen avond staat hij aan de deur van zijn woning en beantwoordt den jovialen avondgroet plus de gemoedelijke bevestiging dat het ‘best weertje’ is, door een der buren zijn kant uit gezegd. Hij hoort aan de stem wie het is. De lantaren gooiden de wilde jongens weer stuk. - Ja, het is best weertje; en ook een goeie avond gewenscht. Waarom niet? Straks gaan de buren naar bed. De ramen worden dan witte vakken. - Floep! vrouw Verschure gaat maffen. Ook vroeg. Anders is ze zoo'n nachtspook. Zeker niet lekker. 'r Knappe dochters loopen natuurlijk nog buiten. Komt niet veel van terecht. Dames willen ze wezen. Ook goed. Zijn nog niet genoeg dames. Die eene meid - gaat ze niet op 'n zaak of zoo? - had toch al 's een jongen....? Was dat niet 'n timmerman?.... Timmerman of verver - 't is af. Ach, die meiden nemen het zoo zwaar niet. En die andere, die werkster-van-'t-jaar-nul, ging ook die niet 's met d'een of ander? Ook zeker af. Ook best. Hebben zoo weer 'n ander. Stomme jongens, om een van zulke meiden te nemen. Deugt geen lor van 't heele drietal. Neem vrouw-Verschure-als-moeder. Niet verder denken over dat mensch. Een heele klus. - Wat, is Jan ook al onder zeil?.... Ja, da's waar ook, morgen vroeg dag voor 'm. Vier uur beginnen. In ieder geval - vast werk. Oppassende jongen ook. Die wil geen meid van Verschure. Hij is niet gek. - Hé, wat stil is 't. Hij gaat nog in geen uren naar kooi. Z'n kop is 'r veel te zwaar voor. Dat hij zich altijd zoo opwindt! Misschien is het beter er 's op los te donderen. Maar nee, zwijgen zal hij. Tot z'n dood toe. Kijken maar, luisteren maar, zwijgen maar.

Vader is niet wijs. Vader is dom. Vader verbeeldt zich dat hij Salomo II is. Vader.... Zou hij ze niet! 't Is geen lol, zoo'n vrouw te hebben. Zij, Arie en Trees, met z'n drieën tegen een. Maar geen nood, want hij zwijgt. Soms wil ie zich wel 's luchten, wil ie met z'n vuist op tafel bonken. Maar hij doet het niet. Die lol beleven ze niet. En dan ook zij niet, de aanzetster van het kwaad. Hoelang is ze al ziek? Zeven, zeven-en-een-half, bijna acht jaar op bed. Is treurig. Natuurlijk. Zal niemand tegenspreken. En toch - eerlijk gezegd - eigen schuld. Toen, jaren geleden, - 'n kind was ze nog - zag ze geen gevaar. Dat ging maar uit, dat stoorde zich an geen moeder, an geen vader, an niemand! Stond ze uren an de deur. - Denk 'r om, meid, zei d'r moeder, - vat geen kou. En ze had gelijk. De meid moest wel 'n kou op 'r hals halen. Dat droeg me toen bloeze, lappe, die veel te veel bloot lieten. In d'r nek was 't laag, veel te laag; en van voren.... om 't te besterven van de kou! Je zag d'r heele bovenlijf. - Jij spot met je gezondheid, zei juffrouw De Bree. 't Mensch is al dood-en-ter-ziele, maar gelijk had ze. 't Was zeker spotten met je gezondheid. 'r Stond altijd een scherpe wind op de huizen, altijd. Hoe die ook woei, waar ie ook vandaan kwam, altijd stond ie op de huizen. En toch bleef ze 'r uren staan. En dat kon zoo niet langer. Toen bemoeide hij 'r zich mee. Maar van d'r vader wilde ze heelemaal geen woord hooren. - Wees niet eigenwijs, zei die, - luister naar de menschen. Ze hebben het goed met je voor, ze zeggen het voor je bestwil. Luisteren deed ze niet. Was ze veel te koppig voor. Beleedigd was ze. - Waar bemoeie jullie je mee! snipte ze tegen iedereen die 'r waarschuwde. En dat Henk - de jongen waar ze mee ging - 'r geen eind an maakte, daar begrijpt nog niemand iets van. Hij stookte haar tegen 'r ouders op. De niksnut! Maar boontje komt om z'n loontje. 'r Waren nog geen twee jaar voorbij.... of ze had het te pakken. - 'r Longen zijn aangedaan, zei dokter Van Haaften. Beste man was dat. Gaf veel an de armen. Lustte nogal 'n borreltje, zei men, toen ie dood was. - Drinken of niet: dokter zag het direct. En toen begon het gejammer. Kwakkelend is ze gebleven tot een jaartje voor d'r trouwen. Toen kon het weer niet op. Heb ie altijd. Zoo gauw iemand een veer van z'n mond kan blazen.... o-jee, ga dan maar opzij. Zoo was het met haar ook. Ze deed of er niks met

'r gebeurd was. Zingen deed ze, dansen ging ze. En het duurde niet lang of.... Z'n eigen niet kwaad maken. Is toch al te laat. - 's Avonds ging ze weer uit en kwam dan natuurlijk an de deur. - Kom ie haast nog?! riep 'r moeder, als het spelletje-an-de-deur haar te lang duurde. Antwoord kreeg ze niet. - Mot ik je komme halen?! riep ze weer. Geen antwoord. Eindelijk kwam ze dan boven. En zonder 'n woord - of ze stom was - naar d'r bed. Zoo ging het z'n gangetje. Toen begon ze weer te hoesten. Of ie 'n hond hoorde. Heele nachten lag ze te blaffen. Eigen schuld. Had ze maar niet zoo eigenwijs d'r zin.... Och, wat zin! De meid is altijd een rare geweest. Toen ze trouwde - 't was meer dan tijd - liep ze zoo goed als zonder kleeren. Iedereen vond het een schandaal. En een drukte had dat schepsel! Mevrouw zou ze worden; geen werkman trouwde ze; een meneer kreeg ze als man. Niks zeggen maar. Een meneer heb ze gekregen - en weer verloren ook. Binnen een paar jaar was ze 'm kwijt. Hij hield het met 'n ander. Ook dáár was ze voor gewaarschuwd. Niemand wist het beter dan zij. Hij gaf het zonder veel vijven en zessen toe. Ja, van 'r gehouden had ie nooit. Hij beschouwde 'r als een kostjuffrouw. En zij - de stomme meid - hield van 'm. En nòg! Als hij vandaag-de-dag weer bij 'r kwam en zoete broodjes bakte, dan zou ze ja zeggen. Dan zou ze weer in de wolken zijn en vader en moeder vergeten. Zoo is ze, en niet anders. Maar dat gebeurt niet. Niks d'r van, hoor. Want dan zal ie z'n mond niet langer houden. Spreken zal ie dan. En goed. Dat zou toch wel het toppunt van brutaliteit wezen. Maar toch, onmogelijk is het niet. Zulke lui zijn tot alles in staat. - Hoelang is ze al ziek? Ja, ruim zeven jaar. D'r bed, op zolder, houdt ze al die jaren. D'r op en d'r af, altijd maar hetzelfde. 't Is belabberd, da's waar. Je ziet het an, en je weet niet wat het wordt. Maar 'r zou geen oneenigheid in huis wezen, 'r zou niks an 't handje zijn als zij geen misbruik van 'r ziekte maakte. Dat is het, en anders niet. Zij regeert het heele huis. Wat zìj zegt, gebeurt. En het mooiste is: d'r moeder is op d'r handje. Eerst niet. Heelemaal niet. Toen kantte het mensch zich tegen haar, en de laatste jaren niet meer. Vader is de pil. Altijd-en-eeuwig. Vader doet niks goed. Vader steekt overal z'n neus in. Vader is gierig. Laat ze maar varen; laat ze zich maar tegen 'r vader

keeren. Eens komt zijn tijd. Dan zal ze nog wel 's anders piepen. Want - achteraf gezien - 'r zitten veel kunsten bij 'r. Als ze 's in een ziekenhuis was, in 'n inrichting of zoo, dan zou ze wel een toontje lager zingen. Daar wachten ze niks van een zieke af. Natuurlijk niet. Orde is 'r, regel, dulden ze geen kunsten. 'n Ziekenhuis is geen inrichting-van-plezier. Thuis doet ze wat ze wil. D'r eigen jongen-van-veertien stookt ze op. Nou is ze fijn, is ze vroom geworden. Vroeger deed ze an kerk noch gebod. Gaat meer zoo. Als ze in de piepzak zitten, nou, dan worden ze vroom. 'r Meeste gevers zijn vroom. Daar heb ie de dominee. Die komt elke week trouw. Dan brengt ie wat mee. Een beetje praten, wat bidden en dan 'r stiekem wat toestoppen. 't Klopt als een bus. Dan mag 'r niemand boven wezen. Alleen dominee. Wie weet wat ze allemaal tegen hem klaarmaakt! Dominee zorgt overal voor. En later helpt hij 'r zoontje misschien an vast werk! Beloften zijn zoo uitgesproken. Trekt niemand zich ook maar iets van an. Als dominee weg is komt de nieuwe dokter. 'n Ellendige kerel. Praat altijd over veel melk, veel en gezond eten. Makkelijk als je het maar voor 't zeggen heb. Die lui weten van geen krimp. - Dominee zorgde voor alles wat ze vroeg. Nog nooit op de viool gespeeld. En als hij weg is en 't is een beetje goed weer, dan verschijnt mevrouw Adamson; en die geeft 'r ook wat. Wie er ook bij d'r komt - ze geven allemaal! 't Is net of ze in de val loopen. Ze worden een voor een door de zieke bewerkt. De broer van mevrouw Adamson was eerst niet erg afschuiverig. Hij kwam zoo maar 's kijken. Maar dan kan hij gerust thuisblijven, want de zieke wil nou eenmaal dat 'r bezoekers afschuiven. Is het niet in geld dan in wat anders. Weer een kennis van mevrouw Adamson bracht eerst zoo goed als niks mee. Hij werd bewerkt, en nou geeft hij in overvloed. Met een fluweelen tong krijg je veel gedaan. Ze vliegen 'r bij de zieke allemaal in, ze bijten direct. In een maand tijd kreeg ze: een japon voor de ochtenduren; een radio; d'r zoontje ging ‘maar’ vijf maal naar 'n Kerstfeest. Kreeg hij van alles. Het kon niet meer. Bestaat niet. Maar hij hoort op geen vijf Kerstfeesten te wezen. Ontneemt ie een arme of een ander die gelegenheid. Dan heb tie een nieuw pak, dan weer nieuwe schoenen; dan kousen, ondergoed. Ze leeft gewoon-weg op de krijg. Maar d'r vader op

zolder velen als er visite komt - ken je gelooven! Nog veel liever geeft ze 'r vader een mond-van-heb-ik-jou-daar, of geeft hem nergens antwoord op. Zoo gaat het ook. Maar nou zou ik 'r toch waarschuwen, want er gebeuren ongelukken. 'r Vader wil geen vreemde meer wezen; hij zal vandaag-of-morgen eens laten zien dat ie d'r vader is. Komt de dominee. Jong kerel nog. Bril op, knap gezicht. Gaat ie an d'r bed zitten. - Dag juffrouw, - Dag dominee, zegt zij. Dan over het weer. Zij ook. Daarna begint zij te vragen. Heel voorzichtig. Dominee geeft altijd zelf aanleiding. Hij zegt zoo terloops: - U zit toch maar altijd in de bloemetjes, juffrouw. Dan zij d'r bovenop: - Ja dominee. Maar 't is jammer dat ze zoo gauw weg zijn. En geld om andere te koopen.... Met 'r duim en wijsvinger zegt ze dan dat d'r niet is. Dominee begrijpt het. - Na een dag of zoo zijn d'r versche bloemen! - Dan mevrouw Adamson. - Dag juffrouw! galmt ze - 't mensch schreeuwt altijd zoo - overdreven vrindelijk. - Dag mevrouw, zegt de zieke. Mevrouw gaat zitten. Ook voor het bed. Dat is de plaats voor de slachtoffers. - Wat een heerlijk weertje, wat een zalig weertje! doet mevrouw d'r mondje open. - Ja mevrouw, zegt U dat wel, vindt de zieke. Mevrouw weer: - Hier heb ik 'n druifje voor je. En hier.... hier heb 'k nog wat.... Kijk, een doosje zakdoeken. Heb je immers noodig? - Oh ja, mevrouw. Dank U wel, hoor. De zieke vindt het in orde. Maar toch nog niet heelemaal in orde. Mevrouw doet weer een beetje stom. Ze zegt: - Wat een aardig patroontje is dat toch (ze wijst op het kleedje voor het bed). - Ja mevrouw, heel lief, geeft de zieke antwoord, - maar het gaat kepot, en geld voor 'n nieuw.... En weer gaat haar duim en wijsvinger. - O, vindt mevrouw, - ik zal wel 's zien of ik een nieuw voor je vind. - Heel graag, mevrouw, zegt de zieke. Die zit weer, denkt ze. Daarna komt meneer Van Leeuwen (mevrouw Adamson heet van d'r eigen Van Leeuwen). Die zegt: - Daar ben ik weer, juffrouw. Hoe gaat het?.... - Dag meneer, antwoordt de zieke. - O, 't gaat niet al te best. - Niet? vraagt meneer Van Leeuwen. - Ik dacht.... De zieke weer: - Nee meneer. De laatste dagen.... Maar dat komt door het tochten hier. Ik moest eigenlijk een dik gordijn voor het raam hebben. Maar.... En de bekende beweging van duim en wijsvinger. - Een dik

gordijn?.... Ja, dat zou niet kwaad zijn.... Weet je wat, juffrouw.... Een dik gordijn komt 'r. Laat dat maar aan mij over. - Astublieft, antwoordt de zieke. Komt in orde, denkt ze. Krijgen we de kennis van mevrouw Adamson. Die heet meneer Krijgsman. Is op kantoor. Draagt dus een boord. 'n Beste man anders. Maar ook weer zoo stom. Ziet en merkt niet eens dat ie zoo beetgenomen wordt. Hij gaat voor het bed zitten, net of hij zoo wijs is. - Wat 'n weertje, juffrouw, zegt hij, terwijl z'n gezicht niet al te vrindelijk staat. - Hoe maakt u het? - Och meneer, geeft de zieke antwoord, - het gaat nogal. 't Is vreeselijk, altijd op bed.... - Ja, dat is het, vindt meneer Krijgsman. - En hoe gaat het met je jongen? vraagt meneer, zoo stom mogelijk. - Ik maak me over hem bezorgd, zegt de zieke. - Als ik d'r niet meer ben.... wat zal er dan van hem groeien?.... - O, zegt meneer ineens, - maak je daar maar geen zorgen over. Komt van mekaar, hoor. Ik zal wel m'n best voor 'm doen. Een kennis van me - hij heeft een goed baantje - zal wel 's voor 'm uitkijken. Wat-ik-zeggen-wil-en-jokken-niet: hoe staat het met z'n goed? Is z'n jekker nog niet te klein geworden? De zieke voelt het, - Nou U het zegt, meneer Krijgsman, doet ze, net of ze het pas ontdekt, - ja, z'n jekker, daar loopt ie nou gewoon mee voor gek. En om een nieuwe te koopen.... Krijgen we duim en wijsvinger weer. - Stuurt 'm maar 's, zegt meneer Krijgsman langs z'n neus weg. - D'r zijn nog meer jekkers op de wereld. Na een week of zoo is d'r een nieuwe jas! Zoo wordt iedereen uitgeknepen. En de menschen merken het niet. Met al d'r beste bedoelingen blijven ze blind. Maar als het d'r vader verveelt, als ie nog langer an de trap moet blijven luisteren wat 'r boven klaar wordt gemaakt waar hij niet bij mag zijn, dan is het uit. Dan zal ie niet meer zwijgen. Nee. Dan zal hij er een houtje voor steken. Is ze heelemaal!.... En nou naar kooi. Morgen komt er nog een dag. Vader zwijgt....

1929.

De gouden snede door Felix Ortt.

De gouden snede of sectio aurea is een verhouding, die in de aesthetica een groot rol speelt, en die vooral door occultisten met een mystieken schijn omgeven wordt.

In het standaardwerk: 'Beknopte handleiding der Psychical Research' geeft Dr. W.H.C. Tenhaeff in het 1e deel blz. 67-70 hierover eenige mededeelingen aan de hand van Dr. Karl du Prel en Prof. Xaver Pfeifer, waaraan ik het volgende ontleen:

Onder de gouden snede verstaat men het verdeelen van een lijn in uiterste en middelste reden, anders gezegd zoo, dat het grootste stuk, waarin de lijn verdeeld wordt, middelevenredig is tusschen het kleinste stuk en de geheele lijn. Berekent men dit tot percenten nauwkeurig, dan is de verhouding als 1:1,62.

'In de kunst, en ook in de natuur, spelen de op de sectio aurea gebaseerde verhoudingen een belangrijke rol,' zegt Tenhaeff, en wijst in dit verband op het werk van Zeising over de 'Neue Lehre von den Proportionen des menschlichen Körpers', op 'Astrologie', door C. Aq. Libra en op Dr. H.A. Naber's verhandeling over 'Meetkunde en mystiek', in 'Gnosis' 1915.

De oude Egyptenaren hadden strenge opvattingen waar het de verhoudingen bij hun kunstgewrochten gold; zij verdeelden o.a. het menschelijk lichaam in twee ongelijke helften, die zich ongeveer tot elkaar verhouden als 8:5, hetgeen op een toepassing der gouden snede schijnt te duiden. Althans Dr. Pfeifer schreef in een studie in het tijdschrift 'Sphinx' van Dec. 1887 getiteld: 'Des goldenen Schnittes unbewuszte Anwendung in der altägyptischen Architektur

und deren psychologischen Bedeutung' in dezen geest. Hij wijst er op, dat destijds de oude Egyptenaren nog niet ver genoeg in de meetkunde gevorderd waren om de gouden snede te hebben kunnen construeeren. Hij zegt (volgens Tenhaeff's vertaling): 'Een wiskunstenaar, die zich speciaal met de geschiedenis der mathematica heeft bezig gehouden, schreef mij met betrekking tot dit punt het navolgende: 'Ik geloof, dat men bij dit volk (de Egyptenaren) van een instinctieve toepassing der "gouden snede" zal moeten spreken, want zij is nu eenmaal een aesthetisch-architectonische grondregel. Dat men echter zelfs nog ten tijde van Pythagoras geen middel kende om deze snede meetkundig juist te kunnen construeeren, is m.i. boven elken twijfel verheven.'

Dat zij echter nochtans in hun bouwwerken deze snede toepasten, is voor Prof. Pfeifer een aanleiding om met den wiskunstenaar, dien hij raadpleegde, van een 'instinctieve toepassing' te spreken.

Deze schrijver gaat echter nog verder en zegt: 'Uit dezen innigen samenhang van mathematica en kunst, vooral met muziek en bouwkunst, volgt nu in de eerste plaats, dat de mathematische en artistieke werkzaamheid slechts twee verschillende manifestaties zijn van één en dezelfde ziel. Daar nu echter, zooals wij zagen, de ziel in haar kunstuitingen de verhouding der gouden snede in den aanvang onbewust naar voren brengt, terwijl daarentegen de wiskunstenaar (later) dezelfde verhoudingen volkomen bewust constateert, zoo volgt uit de gelijkheid van het mathematische en het artistiek principe mede de gelijkheid of overeenstemming van het principe der bewuste met dat der onbewuste werkzaamheid, die volgens vaste wetten verloopt. Het principe, dat in de mathematica bewust, en dat, hetwelk in de architectuur onbewust de gouden snede construeert, is blijkbaar één en hetzelfde.'

'In elk geval ontspringen nu twee verschillende verschijningsvormen der gouden snede, de mathematische en de artistieke, uit één en dezelfde bron, die menschelijke ziel heet.'

'Daar nu echter dezelfde verhouding ook in het menschelijk lichaam en zijn leden valt te constateeren, hetgeen reeds door Zeising en kort geleden wederom door Bochenek, een kunstschilder te Berlijn is bewezen, zoo ontstaat nu de vraag, of ook deze derde verschijningsvorm der gouden snede, welke wij ter onderscheiding van de andere, de organische zouden kunnen noemen, tot dezelfde

bron teruggevoerd kan worden als de mathematische en de artistieke, m.a.w. of ook de verhoudingen van het menschelijk lichaam haar oorsprong in de ziel vinden.'

Prof. Pfeifer meent, dat voor de aanhangers van het biologisch zielsbegrip deze vraag niet anders dan bevestigend kan beantwoord worden.

Tot dusver de aanhaling uit het werk van Dr. Tenhaeff.

Ik stel mij voor, hier deze aanspraken van de beteekenis der gouden snede eens nader te onderzoeken.

Het is in de toonkunst een bekende waarheid - trouwens de geheele muziektheorie steunt daarop - dat het samenklinken van tonen, wier trillingsaantal door een eenvoudige getalsverhouding wordt uitgedrukt, een schoone klankcombinatie geeft, die ons gehoor aesthetisch bevredigt. Dat dit zoo zijn moet, is niet verwonderlijk voor degeen, die in de geluidsleer thuis is, omdat bij niet-eenvoudige verhoudingen zwevingen en storingen ontstaan, zonder harmonisch verband. En de mensch is nu eenmaal zoo aangelegd (wellicht het dier desgelijks) dat een zekere evenwichtigheid, evenredigheid of harmonie hem weldadig aandoet.

Het schoonste klinken wel samen tonen, die één of meer octaven verschillen; een octaaf is n.l. een toon met het dubbel aantal trillingen van den grondtoon. Verder klinken zeer schoon samen grondtoon en quint, ook grondtoon en terts, grondtoon en kwart, grondtoon en sext.

Het aantal trillingen

van grondtoon tot octaaf	verhoudt zich als 1:2
van grondtoon tot quint	verhoudt zich als 2:3
van grondtoon tot kwart	verhoudt zich als 3:4
van grondtoon tot sext	verhoudt zich als 3:5
van grondtoon tot groote terts	verhoudt zich als 4:5

Dit zijn de eenvoudigste getalsverhoudingen en deze geven den sohoonsten samenklank.

Het schijnt mij nu geen al te gewaagde hypothese om aan te nemen, dat de aesthetische wetten, die op het ééne gebied van zintuigelijke waarneming gelden, ook op andere gebieden gelden

zullen, al vallen zij daar minder op. Maar wat de psyche als harmonisch en eenvoudig voelt en daardoor op haar een weldadigen indruk maakt, zal toch naar alle waarschijnlijkheid een zelfden indruk moeten maken, als dezelfde verhoudingen langs andere wegen tot haar bewustzijn komen.

Kan men deze voor de hand liggende hypothese aanvaarden, dan volgt hieruit, dat als men niet alleen een trillingsgetal, maar ook een lengtemaat in onderdeelen verdeelt, de verhoudingen, die door deze eenvoudige getallen voorgesteld worden, een aesthetisch bevredigenden gezichtsindruk moeten maken.

Welke zijn die eenvoudigste verhoudingen?

Een lijn middendoor gedeeld, geeft de verhouding van beide stukken als 1:1.

Dit middendoor deelen is de meest-voorkomende aesthetische verdeeling.

Daarop volgt in eenvoud van verhouding: een lijn in drieën te deelen, en daarbij de verhouding der stukken als 1:2 (octaaf).

Dan: een lijn in vieren te deelen, of eerst in de helft en dan nogmaals; de verhouding der stukken is 1:3 (hooger octaaf).

Dan: een lijn in achten te deelen, dus het vierde deel nogmaals halveeren, waardoor de nieuwe verhoudingen 1:7 en 3:5 (sext).

Hieruit blijkt dus, dat de verhouding 3:5 tot de meest eenvoudige behoort, en dus redelijkerwijze te verwachten is, dat deze een aesthetisch-bevredigenden indruk maken zal.

De verhouding 3:5, tot in percenten nauwkeurig, is die van 100:167.

En, gelijk we zagen, is die van de sectio aurea = 100:162.

Het is dus tusschen beide verhoudingen een verschil van nog geen 5 op een bedrag van 162, of 3%.

De vraag is nu, of onze aesthetische waardeering voor afwijkingen van 3% gevoelig is. Zoo neen, dan moeten we erkennen, dat de gouden snede praktisch overeenkomt met wat ik zou kunnen noemen de sext-snede (3:5), en daar de aesthetische waarde van deze laatste is aangetoond, kunnen alle speculaties over de gouden snede tot de sext-snede worden teruggebracht.

Laat ons dus die vraag der gevoeligheid nagaan.

Muzikaal-ontwikkelde en toon-gevoelige menschen zullen erkennen, dat ze op de viool verschil hooren tusschen cis en des. Maar

op de piano, waar cis en des samenvallend zijn gemaakt, ontgaat hun dit verschil.

De verhouding van het aantal trillingen is

$$C = 1 \qquad \text{dus voor } C = 100$$

$$cis = \frac{25}{24} \qquad cis = 104$$

$$des = \frac{24}{25} \times \frac{9}{8} = \frac{27}{25} \qquad des = 108$$

$$d = \frac{9}{8} \qquad d = 112$$

Een verschil van 104 op 108 wordt nog gehoord. Op de piano waar cis = des = 106 wordt genomen, wordt het niet meer gehoord. 4% is nog hoorbaar, bij 2% ligt de grens.

Nu met het oog. Met afstanden heb ik een proef genomen. 50 strooken papier van 27 c.M. lengte heb ik op het oog door een potloodstreep verdeeld in de verhouding 1/3:2/3. Datzelfde heb ik door een anderen persoon A. laten doen. Krachtens onze opleiding en oefening in teekenen kan onze aesthetische gevoeligheid voor het gezichtsorgaan vergeleken worden met die van gemiddeld muzikale menschen voor het gehoororgaan.

Beurtelings werd de verdeeling rechts en links aangebracht (dus rechts 1/3 en links 2/3 en dan omgekeerd links 1/3 en rechts 2/3).

Mijn schatting van het derde deel viel nagenoeg altijd te groot uit, links gemiddeld 1,8 m.M. en rechts gemiddeld 10,4 m.M. te groot. Die van A. eveneens, doch minder sterk afwijkend: links 1,5 en rechts 2,8 m.M. te groot.

Opvallend is die te groote en ook steeds rechts (n.l. als het 1/3 deel rechts op de strook werd aangegeven) véél te groote schatting, al was die rechtsche fout bij mij ook veel grooter dan bij A.

Maar behalve dat deze schatting tot zoodanige *constante* fout (het 1/3 deel te groot geschat) aanleiding gaf, is berekend hoeveel elke schatting van de gemiddelde afweek, dus de *toevallige* schattingsfout; de gemiddelde som van die afwijkingen, zonder op het teeken + of - te letten, is de ‘gemiddelde fout’. Die gemiddelde fout is een maat voor de schattings-*gevoeligheid;* (de eerstgenoemde fouten waren maat voor de schattings-*juistheid).*

Deze gemiddelde fout was bij mij:	links 3,3, rechts 3,6 m.M.
bij A.	links 3,6 rechts 4,4 m.M.

of het totaal-gemiddelde voor ons beiden 3,7 m.M.

Dit is dan ongeveer de gevoeligheidsgrens voor een voor aesthetische gezichtsindrukken vatbaar persoon.

Die schommeling van 3,7 m.M. fout op een lengte van gemiddeld 94 m.M. (de gemiddelde schatting van het 1/3 deel) is 4%.

Hieruit volgt, dat de aesthetische gehoorgevoeligheid, op deze vrij ruwe berekening afgaande, wat fijner schijnt dan de gezichtsgevoeligheid, toch daarmede vergelijkbaar, n.l. 2 à 4%. En tevens dat het verschil tusschen sextsnede en gouden snede juist in dit grensgebied valt, dus niet bemerkbaar is.

Hiermede ontzinkt alle grond aan de waarde van de occulte beschouwingen over de sectio aurea.

De Egyptenaren konden zeer goed de verhouding 3:5 construeeren en waardeeren.

Dat de gouden snede ‘nu eenmaal een aesthetisch-architectonische grondregel is,’ zooals Pfeifer zegt, geldt met meer reden voor deze sext-snede.

Men behoeft dus niet, omdat men de sectio aurea niet wist te construeeren, van instinctieve toepassing daarvan te spreken. En wat verder over de sectio aurea gezegd wordt, verheft zich niet boven het peil der fantasie.

Er is ook geen sprake van ‘gelijkheid van mathematisch en artistiek principe’. De uitdrukking ‘mathematisch principe’ is trouwens niet gedefinieerd, dus vaag.

Men kan wel zeggen, dat harmonie het artistiek principe is, en dat harmonische verhoudingen ook mathematisch-eenvoudige verhoudingen zijn.

Dat men die mathematische verhoudingen ten slotte bewust construeert, zegt niets omtrent een overeenstemming van een principe van bewuste en onbewuste werkzaamheid. Want men kan bewust ook heel andere verhoudingen construeeren, die niet met bevredigend-harmonische aandoeningen in de sfeer van het onbewuste correspondeeren. Ja, mogelijk is de gouden snede die *niet* de harmonische getallenverhouding vertegenwoordigt, doch er zoo weinig van verschilt, dat wij dit verschil niet merken, wel een

voorbeeld van een schijnbaar, doch niet werkelijk correspondeeren van mathematische verrichtingen en aesthetische aandoeningen.

De fantasie over den organischen verschijningsvorm der gouden snede behoeft niet verder besproken te worden, zoolang niet door exacte metingen is uitgemaakt of er werkelijk wel van zoo iets sprake is, dan wel of die overeenkomst er door geestdriftige aanhangers van de gouden-snede theorie is ingelegd.

Het ware gewenscht dat zij, die over dergelijke onderwerpen met occulte strekking schreven, eerst wat nauwkeuriger met metingen en berekeningen voor den dag kwamen, alvorens hun fantasieën te lanceeren en uit te spinnen - daargelaten of mijn metingen en berekeningen voor verbetering vatbaar zijn, wat ik gaarne toegeef. Want deze hebben alleen maar de voorloopige waarde van de wijze aan te geven, waarop m.i. van zulke vraagstukken de oplossing behoort te worden gezocht.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 68.)

Katwijk-aan-Zee, 4 Aug. 1888. bij H. Vooys, Voorstraat.

Weledelgeb. Heer,

De heer Willem van Oevere (ps.) van wien 2 stukjes in de aflevering van 1 Aug. l.l. van De Nieuwe Gids zijn opgenomen, heeft een bundel realistische schetsen uit het leven in de achterbuurt gereed, dien hij tegen het najaar het licht wilde laten zien. Hij heeft mij verzocht, daarvoor een uitgever te zoeken.

In de eerste plaats wend ik mij daarom tot u, den uitgever van ‘Een Liefde’, met de beleefde vraag of gij neiging gevoelt u met die uitgave te belasten. Mocht gij niet a priori afkeerig van mijn plan zijn, hetgeen ik van u hoop te vernemen, dan zal ik u de handschriften onmiddellijk ter inzage overzenden. De schrijver is een man van veel talent en de Nieuwe Gids zal niet nalaten, bij het verschijnen van den bundel, er de aandacht van het publiek op te vestigen en de deugden van den auteur in het licht te stellen. Daar sta ik u borg voor.

Mij vleiende met een spoedig antwoord,

Hoogachtend,

Uw dw.
WILLEM KLOOS,
redacteur-secretaris v.d. Nieuwe Gids.

Den Weled. Heer C.L. Brinkman, uitgever, Amsterdam.

Katwijk-aan-Zee, 13 Aug. 1888.

Amice,

De 26e Augustus a.s. zal de laatste dag zijn, dat ik huur heb aan mijn tegenwoordig domicilie. Het liefste zou ik mij dan, in geval het je vrouw en jou niet dérangeert, den 27sten op reis begeven naar Mont. Het liefst zou ik dien datum kiezen, om de volgende redenen. Vertrek ik den 27en niet, dan moet ik weder voor veertien dagen inhuren, wat mij minder conveniëert: 1°. omdat ik hier f 3 (6 frs.) per dag betaal en dus tweemaal zooveel uitgeef, als ik bij jou zou doen; 2°. omdat ik *na* die veertien dagen, die ik alsdan nog in Katwijk zou blijven, weinig tijd zou overhouden om naar België te gaan, daar ik er in de 2e helft van September aan moet gaan denken, om naar Amsterdam te gaan (voor de afl. nl. en om mij te installeeren voor den winter). (Ik moet dan een nieuwe woning huren.) Heel graag dus, zooals ik zeg, als je 't maar eenigszins schikken kon, zou ik op dien datum naar jou toekomen. Ik ben tegenwoordig een persoon, die vroeg opstaat en naar bed gaat, veel wandelt en vrij is van sterken drank; kunnende buitendien converseeren, schaken en op allerlei wijzen den heer des huizes van zijn huiselijke en literaire beslommeringen verstrooien.

Gaarne zou ik hierop een woordje tot bescheid van je willen ontvangen.

Zou je mij ook tevens willen opgeven, wie je nieuwe uitgever in Deventer is? Ik heb hier een bundel realistische novellen van m'nheer ‘van Oevere’ in handschrift tehuis, waarvoor mij verzocht is een uitgever te zoeken.

Dank voor D.V. en H.V. Bij deze ontvang je je copy en de Aug.-afl. van de Indépendante en een afl. van de Revue Wagnérienne, die mij gewierd, nadat ik maandenlang niets van dat tijdschrift gehoord had.

Na beleefde groeten aan je vrouw verzocht te hebben,

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alberdingk Thijm.

Vind je het Oranjefeest van Van Looy niet knap, en wat zeg je van Van Oevere?

Katwijk-aan-Zee, 13 Aug. 1888.

Mijnheer Clausen,

Het adres van Hélène Swarth is:

Mejuffrouw Hélène Swarth
Capucijnderburgwal
Mechelen (Malines), België.

en van Willem van Oevere:

Den Heer Aug. P. van Groeningen
Gedempte Binnenrotte 48
Rotterdam.

Wil u zoo goed zijn beide per post te verzenden?
De overdrukjes van Van Deyssel zijn niet besteld en moet u dus maar vernietigen.
Achtend, Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer J. Clausen.

P.S. Wil u mij s.v.p. opgeven wat de afdrukjes van Jelgersma van den vorigen keer en van dezen keer kosten?

Katwijk-aan-Zee, 18 Aug. 1888.

Mijnheer Clausen,

Dr. Jelgersma schrijft mij (16 Aug. l.l.) dat hij zijne overdrukjes nog niet ontvangen heeft. Ik denk dus, dat ge ze in de P.C. Hooftstraat hebt laten bezorgen, inplaats van te Heenvliet.

Wil u dus s.v.p. mij p.o. bericht sturen of dit zoo is, en tevens de overdrukjes uit de P.C. terug te laten halen en naar Heenvliet expedieeren?

In afwachting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Clausen.

Katwijk-aan-Zee, 18 Aug. 1888.

Amice,

Jelgersma schrijft me daar weer, dat hij nog geen honorarium van je ontvangen heeft en verzocht mij je er nogmaals aan te herinneren, dat hij het geld graag naar Heenvliet wou gestuurd zien.

Schrijf hem dus s.v.p. toch hierover, want ik, onschuldige, krijg al die brandbrieven maar op mijn dak, zonder dat ik er iets aan kan doen.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer F.v.d. Goes.

Katwijk-aan-Zee, 18 Aug. 1888.

Waarde Heer,

In antwoord op uw schrijven van 16 dezer, diene:

1°. 11 Aug. l.l. ontving ik van Clausen bericht: ‘afdrukjes dr. Jelgersma zijn verzonden.’ Ik heb hem nu geschreven, of hij ze ook soms in de P.C. Hooftstraat heeft bezorgd, en hem verzocht, in dit geval, het pakje terug te laten halen en naar Heenvliet op te sturen.

2°. De administratie der finantiën avn de N.G. is in handen van v.d. Goes. Ik kan in deze niets anders doen, dan onzen penningmeester op eventueele verzuimen te wijzen en hem te verzoeken, die te herstellen, hetgeen ik nu nogmaals heb gedaan. Directe correspondentie van crediteuren met den penningmeester blijft echter altijd gewenscht.

Hopend u met deze inlichtingen voldaan te hebben,

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma.

Amsterdam, 18 Aug. 1888. Hemonystraat 13.

Weledelgeb. Heer,

In antwoord op uw geacht schrijven van 9 dezer, heb ik de eer u te berichten: 1°. dat onze Redactie tegen geenerlei soort van stukken à priori bezwaar heeft, maar dat het toch eerst na lezing der ingezondene bijdragen kan blijken, of zij voor ons Tijdschrift geschikt zijn; 2°. dat van die meerdere of mindere geschiktheid afhangt de hoeveelheid van het honorarium, dat wij kunnen uitbetalen; 3°. dat honoraria invorderbaar zijn, dadelijk na opname, in de aflevering, der gehonoreerde copy; 4°. dat onze penningmeester, de heer F.v.d. Goes, met de uitbetaling is belast.

Beleefdelijk verzoek ik u dus mij bedoelde copy te willen toezenden, opdat de redactie kunne oordeelen of zij voor de N.G. geschikt is, en zoo ja, welk honorarium zij er voor beschikbaar kan stellen; van welke beslissing ik u zoo spoedig mogelijk kennis zal geven.

In afwachting, Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
secretaris-redacteur v.d. Nieuwe Gids

Den Heer W.M.H. Anten.

Katwijk-aan-Zee, 21 Aug. 1888, bij Mejuffr. Vooijs, Voorstraat.

Weledelgeb. Heer,

De heer Willem van Oevere (pseudon.) van wien een paar schetsen in de Nieuwe Gids van 1 Aug. l.l. zijn opgenomen, heeft een bundel realistische studies uit de achterbuurt gereed, dien hij gaarne, zoo mogelijk, reeds in het aanstaande najaar wilde uitgegeven zien.

Daarom wend ik mij, op verzoek van den schrijver, tot u met de beleefde vraag, of gij u met die uitgave zoudt willen belasten. Zoo ik van u verneem, dat gij niet à priori eenig bezwaar tegen mijn plan hebt, zal ik u de handschriften, die thans bij mij berusten,

onmiddellijk, ter inzage, doen toekomen. De heer Van Oevere is iemand van talent en ik kan u de verzekering geven, dat De Nieuwe Gids niet in gebreke zal blijven, zijn werk in waardeerenden zin te bespreken. Zoudt gij zoo vriendelijk willen zijn, mij hierop p.o. liefst, eenig antwoord te doen zenden?

Inmiddels,
Hoogachtend?
Uw dw.
WILLEM KLOOS,
secretaris-redacteur van De Nieuwe Gids.

Den Heere Beitsma, uitgever te Deventer.

Katwijk-aan-Zee, 25 Aug. 1888.

Weledelgeb. Heer,

De heer Willem van Oevere (pseud.) van wien een paar schetsen in de Nieuwe Gids van 1 Aug. l.l. zijn opgenomen, heeft een bundel realistische studie's uit de achterbuurt gereed, dien hij gaarne, zoo mogelijk, reeds in het aanstaande najaar wenschte uitgegeven te zien.

Daarom wend ik mij, op verzoek van den schrijver, tot u, met de beleefde vraag, of gij u met die uitgave zoudt willen belasten. Zoo ik van u verneem, dat gij niet, a priori, eenig bezwaar tegen dit plan hebt, zal ik u de handschriften, die thans bij mij berusten, onmiddellijk, ter inzage, doen toekomen.

De heer van Oevere is iemand van talent, en ik kan u de verzekering geven, dat de Nieuwe Gids niet in gebreke zal blijven, zijn werk in waardeerenden zin te bespreken.

Zoudt gij zoo vriendelijk willen zijn, mij hierop eenig antwoord te doen zenden?

Hoogachtend, Inmiddels,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
redacteur-secretaris v.d. Nieuwe Gids.

Den Heere W.A. Morel, 's-Hage.

Katwijk-aan-Zee, 25 Aug. 1888.

Waarde Heer,

Ik heb thans bij twee uitgevers moeite gedaan. Met welk resultaat, ziet ge uit beide ingesloten brieven, die ik gaarne bij gelegenheid terug ontving. Ik schrijf thans aan Morel in den Haag, en als dat niet lukt, aan Mouton. Dan zullen we verder zien. Ik ga thans voor een poosje logeeren bij den heer Alberdingk Thijm (K.J.L.), Villa-des-Chéras, Mont-lez-Houffalize, Luxembourg Belge, waarheen ik u vriendelijk verzoek, uwe eventueele brieven aan mij, tot nader bericht, te zenden. Dinsdag morgen ga ik op reis.

In haast,
Met vriendschappelijke groeten,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Aug. P. van Groeningen.

Katwijk-aan-Zee, 25 Aug. 1888.

Weledelgeb. Heer,

In antwoord op uw geacht schrijven van 23 Aug. ll. heb ik de eer u mede te deelen, dat het de bedoeling van den heer van Oevere niet was, zijne novellen voor eigen rekening uit te geven.

Het spijt mij zeer, dat onze correspondentie, over dit onderwerp, hierbij moet blijven staan, tenzij gij alsnog besluiten kondt de uitgave voor eigen risico op u te nemen.

Ik zal ten overvloede den schrijver van uw voorslag in kennis stellen, ofschoon ik niet denk, dat hij daarop zal kunnen ingaan.

Inmiddels,
Hoogachtend, Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heere P. Beitsma, Deventer.

Na Maandag a.s. is mijn adres: Hemonystraat 13, Amsterdam.

(Hiertusschen volgt Willem Kloos' verblijf in Engeland, toen Verwey de correspondentie waarnam.)

Amsterdam, 21 Jan. 1890. J.v.d. Heijdenstraat 259.

Hierbij uw copie met twee proeven. Een daarvan is door mij gelezen en ik heb hier en daar een fout verbeterd en een opmerking gezet. Op twee plaatsen een vraagteeken, omdat ik het niet begrijp. Ik zou u willen voorstellen telkens als de realiteit terugkomt, die te scheiden van de verbeelding door een interlinie en een streep, en de meisjesfiguren onderling door een enkele interlinie, tot gemak van den lezer. Ook heb ik mij veroorloofd borsten te veranderen in boezem; ik weet wel dat dit onjuist is, maar borsten is te ruw voor het lieve publiek.

Ik vind overigens uw stuk heel mooi, met de interpunctie verzoek ik u echter nauwlettend te zijn, daar het niet alle lezers gemakkelijke lectuur zal toeschijnen.

De 2 andere heb ik nog niet gelezen.

Met vriendelijke groeten,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G.J. Hofker.

Amsterdam, 23 Jan. 1890. J.v.d. Heijdenstraat 259.

Geachte Heer,

Hierbij de revisie. Ik heb niet uit uw brief kunnen opmaken, of ge al de veranderingen in 't manuscript ook in de proef hadt aangebracht. Daarom stuur ik nu alles tegelijk terug. Ik zal uwe 2e correctie nog eens doorzien en dan als de definitieve lezing ter zetterij terugzenden.

Met vriendelijke groeten,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G.J. Hofker.

(Wordt vervolgd.)

Aan dr. Aeg. W. Timmerman den besten Nederlandschen Homerus-vertaler door Willem Kloos.

Aegidius, met Wien 'k, als kind, op de eendre vale banken
Luisterend zat, beî waren smal doch sterk we, en geen misbaar
Ooit maakten wij, dan wierd hoog-noodig, wen soms zwaar gevaar,
Van Leeraars, onverdiend ons dreigde. Hoog een oogwenk klanken,

Reedlijke, lieten hooren dan we en zwegen weer.... O, danken
Thans wil 'k U, dat we op dezen dag, reeds vijf-en-zestig jaar,
Door al afwezigheden henen, altijd met elkaêr
Gebleven zijn goê-broederlijke Vrienden. 'k Zie de vlugge spranken

Van uw gedeegnen Geest, die reeds zoo vaak als licht gebaar
Bewogen in Uw vroegre Werk, voortdurend tot een Baar
Vloeibare, zilvren samen stuwen in idees nergens manke,

Neen, stevig gaande en staande Schepping. 'k Hoop, de doodlijk-kranke
Studie der Oudheid duw' ze omhoog weer, die thans wegzijgt, zwaar.
Uw Naam er door beroemd blijft tot aan Neêrland's laatste Jaar.

Voor den 19en Januari 1935.

Nachten door Hélène Swarth.

I.
Twijfel.

Toen lag ik roerloos, in den zwarten nacht,
De leden zwaar, als vol gesmolten lood
En de oogen star, wijl, wreed, de slaap me ontvlood
En stil de mond, te moe voor bede of klacht.

En 'k hoorde een stem: - ‘Nu 't leven u verstoot,
Nu gij van 't zijn geen wonder meer verwacht,
Maar torst den tijd gelijk een slaaf zijn vracht,
Verwacht gij, dwaze, een wonder van den dood?

Nu 't wankel lijf naar de aarde al dieper buigt,
Waar 't eindlijk zal verzinken en vergaan,
Verbeeldt ge een hemel, waar, verheerlijkt, juicht
Uw ziel en de englen de armen rond u slaan
En ge uit hun liefde weeldehoning zuigt? -
Arm kind, vergrijsd in droom, ook dit is waan.’

II.
Wanhoop.

Wild zijn, dien nacht, terwijl de sterre' ontloken,
Uit ondergrondsche holen, waar, bedwongen,
Ze aan keetnen lagen, die aan scherven sprongen,
De dieren van mijn wanhoop losgebroken.

Hoe diep ik, toen zij dreigend tot mij drongen,
In donzen donker schuilend lag gedoken,
Met klauwen fel werd strenge straf gewroken,
Met tanden scherp en bloedbegeer'ge tongen.

Geen bede om hulp, geen smeekend handenvouwen,
Geen Christusnaam, geen kindervroom vertrouwen,
Geen licht, geen wierook kon hun toorn bezweren.
Geen engel kwam mij redden uit hun klauwen,
Ik bleef hun prooi en kon mij niet verweren.
Ik lag verslagen, in het morgenblauwen.

III.
Vlam in den nacht.

Verban mijn vreezen,
O vlam gerezen
Uit bleeke was,
Met rein geflonker
In ijslijk donker,
Waar angst in was!

In 't zwarte duister,
Waar 'k bang beluister
Mijn schreiend hart,
Met klare stralen
Mijn ademhalen
Bevrijd van smart.

Zoo mooi die goudvonk
Als boven 't woud blonk
Die lieve ster,
Een vredebronne,
Een zweem van zonne,
Maar niet zoo ver.

Uit zomerbloemen
Met droomig zoemen,
Hoe dapper las
De vlijt der bijen,
Uit blijde weien
Die blanke was!

Nu wil ik droomen
Van lindeboomen,
Vol trouw geruisch
En wedervinden
Wie teeder minden
Me in 't oude huis.

Verzen door Tim.

Die heengingen.

Voor Johan de M.

En telkens als ik 's morgens van mijn dwalen keer,
Wordt in de stille feestzaal mijner vreugde weer
Een nieuwe bloem gehecht, een nieuwe kaars ontstoken!
De roemer wordt gevuld, het blanke brood gebroken!

Mijn gasten zitten aan, in keer en tegenkeer
Koost vrouwenchoor-gezang, melodieus en teer,
Spinet en hobo kweelt, een vedel zingt verstoken...
Er wordt geen zucht gehoord, geen enkel woord gesproken

De stille gasten zijn mijn heengegane vrinden,
De dichter, dien ik als mijn eigen ziel beminde,
Het zachte meisje dat ik met haar lieven lach

Zoo gaarne hoorde en zoo gaarne komen zag,
En al die trouwen, die ik lief te hebben plag...

Zal ik, als zij, ook éénmaal die herdenking vinden?...

Vrede.

En als ik heenga zullen alle lichten vlammen!
Dan steekt de lente-kerstboom al zijn kaarsen op
In rood' en witte pyramiden tot den top,
Dan glanzen eens zoo blank de zilvren berkestammen...

De merel speelt het orgel en het specht-geklop
De trommel, jubileerend slaat de vink zijn gammen.
Dan speelt de zwartkop fluit, trompettren roode kammen,
En paerlen nachtegaal-fonteinen, drop aan drop...

Is ieders sterven niet een nieuwe bron van leven?
Kiemt er in iedre zang niet weer een nieuw gedicht?
Wordt er op aarde ooit een enkle daad bedreven,

Die niet een grensloos rijk van nieuwe daden sticht?
Waarom dan niet getroost weer aan den Nacht gegeven
Wat als een droom verdroomd werd in een Nacht van Licht?

Hoop.

Voor W.B.

Is dan de heele wereld stapelgek geworden!
Dat rent, dat raast, dat brult, dat gilt, dat vloekt, dat huilt,
Dat zwijnt, dat gokt, dat schrokt zich vet, dat zuipt en vuilt,
Besmeurt natuur en stilte met zijn geile horden!

Wat schoon en rein was is tot stinkend slik verworden,
De zachte teerheid, die er in de liefde schuilt,
Wordt door hun daad verkracht en door hun woord bevuild...
O, dat zij allen tot hun naakte rif verdorden!

Of... is er nog een licht dat ons te hopen laat,
Een toekomst, die daar heimelijk te wachten staat?
Zal wat gij liefhebt, wat wij hopen eens geschieden?

Waar anders heen die wilde Hellevaart t'ontvlieden...
O, kom toch, Redder, kom!... 'k Hoor niets dan stilt' of haat...

Klaroenen schalt!: ‘Gods Koningrijk is ín Ulieden’!

Verzen van Leo Rikmenspoel.

Zal eens, o God, met meer dan een vermoeden,
mijn mensch'lijk denken naad'ren tot uw wezen,
mijn geest, bevrijd van waan, een klare, vroede
taal van het zijn zonder geheimen lezen?

Zal ik den oorsprong van mijn smart'lijkheden
dan als een oud en roekeloos genot
herkennen en begrijpen, wat ik heden
aanvaarden moet als zelf geschapen lot?

Zal dit het einde zijn van alle lijden:
eenmaal te schouwen in een eindloos licht,
dat, stralend over grenzen van de tijden,
mijn geest met grenzeloos beleid verlicht?

Maar ook het einde van die zoete blijheid,
waarmee men soms het lang verbeid' erlangt,
omdat een mensch, die waarlijk leeft in vrijheid,
wel schenken wil, maar zelf niet meer verlangt?

Jeugd.

Mijn jeugd zie ik in tafereelen
in verre schemering herspelen.
Ik schouw een kinderziel
in schoonen droom, die schriel
erlangd' in later jaren
van vreugden, die haar droomen waren.

Maar in dien droeven tijd
geurt nog een heerlijkheid
van heimwee en herdenken,
want hun herinneringen schenken
mij troost voor een verloren waan,
waarvan de droom niet kon geheel vergaan.

O, tusschen jeugd en later
ligt het diep-blinde water,
waarop een kind zijn reis begint
en zich een heerlijk land verzint
aan den onzichtb'ren and'ren oever.
Ai, weldra slaan de riemen stroever.

De plassen.

Over 't zilvren water glijden blonde booten
Met de ranke, blanke zeilen in een klare
Zonnekaatsing. Onverhoedsche stooten
Van de winden doen het vlakker varen
Overspringen in een deinenden galop
Langs de golven met beschuimden kop.

Zie den fieren stormloop van de rietgeleedren
Op hun eilanden: een duizlend rennen
Van veel duizenden, die hun met veedren
Opgetuigde rossen mennen.
Maar dit wordt geen stormloop in den dood:
Wind en water leven groot.

Hooge, witte wolken, kolossen van zon en
Sneeuwijs, geven zich in tintlend blauwe
Eindloosheid gewonnen
Aan de winden, tuimel-gauw en
Die dit schouwspel hemel-weidsch
Overromplen allerzijds.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDIV.

Als kind gelaten-bang, behalve wen 'k geheel alleen
Dus vreedzaam zat en ongestoord kon lezen alle boeken,
Die 'k huurde of leende of had, zag 'k, turend-opziend soms naar hoeken
Donkre der kamer, 's Zondag's eenzaam, gauw of daar verscheen

Misschien een raar Figuur: 'k rilde wen 'k hoorde iets, maar niet één
Wit Wezen kwam te voorschijn en 'k omwond dan weer met doeken
Van Kracht mijn Buitenzijde en vroeg me of wellicht mij vervloeken
God ging om in dit Huis te zijn. Doch sinds mijn tiende, ik speen

Van vrees mij voor 't Geheime, schoon 'k niets weet. Och, phenomeen
Hier ben 'k, lijk elk, gemoedlijk tegen wat in rokken, broeken
Rondloopt en 'k deed nooit bang of laag. Ik leerde als Geestlijk-kloeke

Ook uit mijzelf heel veel gewichtigst, maar hier zonder reên,
Worstlend geworden, zijnslang strevend, blijf 'k nog moedig zoeken
Diep-zuiver, totdat 'k eindlijk, los van Waan, ben overleên.

DCDV.

Te zijn in wijdre Sfeer, in verste Streek, van knaap begeeren
Bleef 'k, geestlijk-streng, maar daadlijk vaak bedacht 'k mij: Wen 'k daar ben,
Hoe moet 'k mij houden, daar ik vrijwel heel mijn Eigent ken
En weet, dat diepst-in onafhanklijk ze is en forsch. Verneêren

Liet Zij zich nooit, schoon 'k zwijgend soms heel veel verdroeg. Mij scheren
Bleef 'k om al menschen, zóó zelfs dat 'k niet éénen oogwenk schen
Mijn Haters zelfs in wat hun heilig zijn kan. Kalm erken
't Aldiepste mijner Ziel 'k, als 't vordrend Denken. Heimlijk teren

Nooit deed ik in de Lettren op een Aêr. Hier sta 'k in 't Ven
Der Aarde, waar 'k liefst vredig toeven wil, schoon 'k soms opveeren
Opeens hoog voel me en vliegen ga. Doch slechts een steevge Pen

En Geest ik weet te wezen wen de Dommen mij bezeeren
En wie dus, halfwaanzinnig reeds, in losgebroken Ren
Mij wilden spietsen, spaarde ik, daar 'k in 't Diepst goedmoedig ben.

DCDVI.

Mijn Peinzen zong, zingt staeg zich uit, gelijk het leeft als Paar
Met verst-bevroedend Voelen van 't Al-eigenst: in verst Willen,
Voel 'k muzikaal, wat 'k weet, hoog-jublend, schoon 'k veelal als stille
Opmerkzaam-ziende Strever leef, die nimmer druk misbaar

Maakte, wen 't kwaad verging hem, neen, dan moedig werkend zwaar
Diep mediteerde, hoe hij 't zien moest, en met zelden schrillen
Weemoed dan zeggen kon zijn Levenspijn. Verst-in breed rillen,
Recht-houdend me en strak-gloeiend blijf ik. Maar toch fijntjes-gaar

Dus raak gedroeg 'k me in al mijn Daden en streng-billijk villen
Ging 'k soms wie laakte me om mijn diepsten stuw. Geluidloos gillen
Hoorde ik mijn Achterafte vaak wel, maar ik slaagde. Ik staar

Van knaap verbaasd reeds naar dit wreed-dwaze Aanzijn, maar blijf klaar
Staan, zuiver-voelend veel te doen, doch zonder mij te tillen
Te hoog, totdat 'k door stoot des Doods raak buiten al gevaar.

DCDVII.

Menschen mariönetten leken jong me al. Want gebieden
Wil elk den ander, maar dat slaagt niet. En dus gaat men voort
Wetten te maken, strenge, daar heel zelden wijs, goed woord
Van knappren Mensch de Dwazen dwingt. Och, 't durende geschieden

Der aardsche Warling leek heel vreemd mij steeds. Dus jong reeds rieden
De Rillingen mijn's diepsten Inzijn's naar 't Hoog Raadsel. Moord
En brand mijn Binnenst riep als een Gekluisterde. Maar 't Koord
Om hand, niet om mijn Hersens, hield ik sterk-vast aan. Doch vlieden

Dus bleef 'k veelal 't Lawaai der Daagsche Schreeuwers. Strak omboord
Door eigen Peinzen, Weten leefde ik en gelaten wieden
Dus bleef ik vele Hopen, die mij hadden eens bekoord,

Op Roem voor mijn goed-willend menschlijk Zelf. Doch fijn bespieden
Diep-in bleef 'k allen en doorzie thans scherpjes vele Lieden
Die met mij spotten. 'k Werk steeds diep, door 't verste Zijn geschoord.

DCDVIII.

'k Hield streng 't verbeelden weg steeds, denkend aan 't Aleeuwge Wezen
Waar alles uitkomt en weer heengaat. 'k Werk als wijde Gril,
Die sinds zijn vroegste jongensdagen alles weten wil
Maar stil zich houdt, zooveel als mooglijk. Wen 'k heel luid geprezen

Word of gelaakt, bedwing 'k mijzelf, want reeds sinds lang genezen
Ben 'k van mijn kinderwaan, dat Lof of Blaam veel geeft: nooit kil
Ja, durend-gloeiend duld ik, zonder ooit een luiden gil
Van pijn of vreugd te laten hooren. 'k Ben allengs gerezen

Van fijn-diep voelenden maar rustgen Knaap tot Dichter. Pezen
Steevge niet had 'k, en ziek vaak wierd 'k. In 't Diepst alleen, heel stil
Las 'k, werkend voor mijn school en voor mijzelf ook. Voor Chineezen

En Indiërs en Duitschers, Franschen voelde ik, als om Spil
Wentlend mijn's Achterzijns, Dat 'k in mij merkte en leelijk-schril
Hoorde ik veel menschjes babblen over zonderlinge Thesen.

DCDIX.

't Volstrektlijk-schoone, zonder 't welk een Vers geen Vers geen Vers mij lijkt
Is 't Evenwijdige der diepste Ziel met alle woorden.
Zelf rijst en rees mij steeds uit Diepte 't vroeger nooit gehoorde
Het verst-verborgne, lijk 't uit al volmaakte verzen blijkt.

Och, 'k ben als Mensch geboren, die kalm hoog steeds, stil dan strijkt
Neer in 't verst Inzijn van al Dichters, want fijn-vredig hoorde
'k Mijn Wezendheid steeds werken in zichzelf. Dies nooit bekoorde
't Abstrakt en boud verzinsel, waar een Dorre vaak mee prijkt.

Dichtkunst, de Grieken wisten 't reeds, rijst uit heel andere Oorden
Waar steeds mijn Zelf aan blijft gebonden, doch aandachtig kijkt
Mijn Geest ook Werklijkheên en 'Waarheên' aan, en éér niet wijkt

Van dees vreemd me aandoende Aarde, vóór ze eens alles weet. Nooit moorden
Ging 'k echte Dichters, diep-onnoozelen spaarde ik, en 'verrijkt'
Heb 'k met geen Menschenleer me. Aan diepste Ziel slechts stoor 'k me en stoorde.

DCDX.

O, Geest of Ziel, Die steunt mij, vroeger noemde ik U met namen
Zeer vele, óók mijner Eigent, lijk dat Kindren doen. Ik schaam
Diepst-in mij voor geen enkel Ding, dat 'k deed of doe. Bekwaam
Nog blijf 'k in wat 'k vermag en nooit een maklijke Reklame

Maakte ik of deed ik maken voor mij-zelf. Want niet betamen
Dit doet den Echten, neen, gestreng ik hield mijzelf tezaam
En zocht geen roem of eer of geld, lijk naar een bloem of braam
Een kind zoekt op wijd veld. En schoon soms vele Dommen namen

Wat dingen me af een poosje, die 'k verdiend had, achter ramen
Zag 'k dan dien gekken Levenswarboel aan en aangenaam
Schaarsch toen hij leek mij, maar ik ging niet mijn Verdriet uitkramen,

Neen stevig bleef ik alles met mijn heele Ziel omvaêmen.
Hartstochtlijk staeg ik voel, maar ver daaronder ik beraam
Totdat ik eindlijk kom met 't Eeuwig-Eene weer tezamen.

‘Het wezen van het dichterlijke’ door Willem Kloos.

(Ideeën over Kunst en Schoonheid door L. Hoyack. Uitgave van de N.V. Uitgeversmaatsch. Ae.E. Kluwer, Deventer.)

Allengskens in den steeds kalm-hartstochtlijk geestlijken, en dus, toen ik een jonge man was, tamelijk verscheiden geworden loop van het nu reeds zestig jaren lang meer en meer bewust-gegroeide en mij thans wat sneller verwoordbaar gewordene gevoels- en gedachteleven der eigene allerbinnenste Inwezendheid die mij gelukkig nooit verliet en die dus nog altijd als logische Essentie vreedzaam voortgaat haar dingen in mij te doen, dus stevig te arbeiden, heb ik mij hoe langer hoe meer vertrouwd weten te maken met het innerlijkste Wezen en de verste Wezendheid van alle dingen en inzonderheid met die der Dichtkunst.

En ik bleef dus het hierboven vermelde werkje van den heer Hoyack met veel belangstelling in de hand houden toen ik het had ontvangen en uit de titellijst der hoofdstukjes gewaar was geworden, dat het negende en laatste kapittel in 14 bladzijden een ‘Beschouwing over het Wezen van het Dichterlijke’ geven wil.

Want ik dacht toen, met mijn gewone rustige gemoedlijkheid dadelijk: Dat kan interessant of tenminste kurieus zijn.

Immers mijn heel menschlijk Bestaan door tot en met den dag van heden, ben ik mij, krachtens mijn eigen karakter en geaardheid, met de Dichtkunst blijven bezig houden en het benieuwt mij dus wel een beetje wat ik hier over dat altijd belangrijk voor mij geweest zijnde onderwerp te lezen krijgen zal.

Och, reeds oneindig lang geleden, want in 1878, toen ik nog niets meer dan een gewoonlijk ernstig-mijmerende en ijverig-werkende knaap was en Rhodopis, volkomen onverwacht voor mij, begonnen was uit mij te voorschijn te schieten, ging ik, onder het tamelijk vlugge schrijven er van, onwillekeurig even tot mijn gewoon dagelijksch Zelfje terugkeeren, en vroeg ik mij toen af: Hoe kan het in 's Hemels naam gebeuren, dat ik hier nu, wat men noemen kan, te ‘dichten’ zit, terwijl ik mij toch op de 5-jarige Hoogere Burgerschool nooit heel erg kon gaan interesseeren voor de verzen, die ik in mijn schoolbloemlezingen vond staan? En toch zit ik nu zelf op eens deze honderden regels te schrijven, waartoe ik mij van binnen uit als door een vreemden wil gedwongen voel. Het is mij, of mijn gewone daaglijksche Wil, die altijd rustig en konstant is en regelmatig zijn best in alle dingen doen blijft, heelemaal buiten of terzijde van dit verzen schrijven blijft staan. Want ik ben tot mijn schade ja, eigen verveling soms, eenigermate stug-stijf geboren, zoodat ik naar buiten veelal verlegen lijk, dus ik kom niet heel makkelijk, nooit geweldig-snel tot iets en als de een of ander mij b.v. zou vragen, om hem te helpen bij het schrijven van een versje voor den verjaardag van zijn Moeder, zou ik geen kans zien om twee regels op elkaar te laten rijmen, hoe graag ik hem overigens helpen willen zou. En zie, nu kom ik, vreemd-genoeg, er toch uit mijzelf toe, om te schrijven, zonder dat ik er vooruit over heb gedacht. En wat ik hier nu op het papier bracht, staat niet in Grote's History of Greece. Dus hoe ontstond dat?

De eenige oplossing is, al lijkt deze mij heel vreemd, dat er nog iets of iemand anders binnen in mij schuilt, die dit doet, en die schoon heel anders, toch eenigszins de zelfde moet zijn als ik, want anders zou hij niet met mijn hand kunnen gaan schrijven. En hoe zit dus mijn allerbinnenst Menschzijn eigenlijk in elkaêr? Het schijnt een rare boel te zijn, maar er moet toch een redelijke verklaring voor wezen, doch misschien, als ik maar goed op blijf letten en nadenken, kom ik er later beter achter: ik moet geduldig afwachten.’ En ik herinnerde mij toen, dat ik vroeger, op school, ook wel eens plotseling aan het rijmen was geslagen, heel spontaanweg maar toen waren dat would-be grappige versjes, die ik wat later, toen ik ze toevallig terugzag, niet meer aardig vond. En ik verscheurde ze dus, wat mij, toen ik volwassen geworden was, wel

eens heeft gespeten natuurlijk. Doch niet zoo heel veel jaren geleden kreeg ik tot mijn verbazing een brief van Dr. Moll, dat mijn oude schoolkameraad Mr. A. Lind, aan wien ze een halve eeuw vroeger door mij gericht waren geworden, mijn handschriften aan het Haagsche Gemeente Archief had gezonden en Dr. Moll was zoo allervriendelijkst er mij afschriften van te sturen. En zoo weet ik nu weer de allereerste verzen, die ik in mijn leven heb begaan. Voor een jongen van 15 jaren, evenals ik toen nog was, zijn ze niets bijzonders, en ik ging mij dan ook volstrekt niet verbeelden, dat ik een dichter zou kunnen worden, al hoopte ik dit achteraf wèl soms. Doch die verwachting kwam heel sterk in mij terug, toen ik het eerste bedrijf van Rhodopis had voltooid. Ik wou dit toen natuurlijk heel gaarne voortzetten, maar gaf toe aan mijn jeugdige voorbarigheid en liet dus mijn handschrift aan den goeden, breed-fijnen Dr. Doorenbos lezen, die mij toen les in de beginselen def Grieksche en Latijnsche grammatica gaf. En na een week of drie zei deze mij eindelijk, dat hij het nu had gelezen en het heelemaal niet kwaad vond. En heel terecht voegde hij er aan toe: ‘Je zeurt er tenminste niet in, zooals de tegenwoordige dichters dat allemaal doen. Weet je wàt? Vind je 't goed, dat ik het opstuur naar den Gids? Misschien wil deze het opnemen.’ Dit tijdschrift bleek er echter niet van gediend, en stuurde mijn handschrift, een poosje later met een beleefd maar kortaf briefje terug.

Ik natuurlijk lichtlijk teleurgesteld, ging sindsdien op het Lees museum, waarvan ik ondertusschen lid was geworden, aflevering na aflevering van dat omvangrijke maandschrift doorkijken en alle verzen lezen, die ik er vond om te weten te komen of zij zooveel mooier dan de mijne waren, en wat er dan eigenlijk aan de laatstgenoemde ontbrak.

Doch ik vond geen verschil; de verzen waren naar behooren, maar dat waren de mijne toch evenzeer en alleen meende ik te mogen beslissen voor mijzelf, dat er in wat ik daar las niets bijzonders viel te ontdekken: het eentonige herhalen van altijd weer dezelfde vage verzekeringen die ieder lezer reeds uit zichzelf wist, verveelde mij doodelijk. En ik zou dus de kluts over wat de Dichtkunst wezenlijk was heelemaal kwijt zijn geraakt, indien niet een door mijn ooren niet vernomene stem in mij was gaan spreken,

dezelfde die mij mijn heele leven zwijgende is blijven helpen want raden, en die mij gebood om voort te gaan op den nu eenmaal door mijzelf gekozenen weg. En zoo bleven mijn hersenen doorwerken, en ik zei tot mijzelf: wat ik tot dusver van hollandsche verzen las, laat geen enkelen indruk in mij na, en toch wordt het door tal van menschen, die schrijven of enkel maar spreken, 'hooge Poëzie' genoemd terwijl het daarentegen mijzelf zoo koud laat als een steen. Maar wat is dan eigenlijk Poëzie, de echte, bedoel ik, de inwezenlijkste?'

Zooals ik reeds aangaf, deze wensch begon in mijn negentiende jaar in mij op te komen, en daar hij mij verrezen was uit mijn Achterbewustzijn, begon ik hem met den redelijken Wil van mijn logisch denken dat alles zoowel mijzelf als de dingen buiten mij waarneemt en in harmonische orde tracht te brengen met elkaêr over het heele Aanzijn en ook de menschen daarin peinzen en over de letterkundige Kunst, die uit dat alles tezamen naar boven komt. En ik stelde mij dus spontaan de vraag: wanneer is die Kunst echt dus goed? En wat daartegenover is de schijnkunst en waarom moet deze heeten schijnkunst tout court?

* * *

In de hier voorafgaande woorden, gaf ik precies-psychologisch weer het aanvangsdenken van mijn jongensjaren over literatuur en inzonderheid over de Dichtkunst en op dien vasten ondergrond is zich, door mijn heele verdere leven heen, mijn letterkundigvoelend Denken blijven opbouwen tot den dag van nú. En daar ik dit reeds op mijn negentiende jaar, voor een kwart begon te begrijpen want het sterk-rustig voelde, kwam ik tot het besluit om literator te worden, maar moest daartoe den tegenstand overwinnen van mijn hoogsten bevelhebber, den strengen maar volstrekt niet kwaden Vader wien ik altijd gehoorzaamd had, tot dusver, zonder een enkel woord van tegenspraak, en die er mij voor bestemd had, om ingenieur te worden. Immers ik had als jongmensch reeds een klaren kalmen kop, die nooit iets vergat en rustig zijn hem voorgeschreven gang bleef gaan, zonder ooit een enkele poging te doen, daarvan af te wijken, door een zijpad in te slaan. Want ik leefde toen reeds altijd als twaalf jarige b.v. heelemaal in mijzelf en zei bijna nooit iets, omdat dit niet mocht, en ik er zelf ook geen onbedwingbare

neiging toe voelde om mij uit te spreken. En zoo bleef ik inwendig steeds met mij zelf verkeeren sinds mijn allereerst Bewustzijn en dacht langzaam-aan over alle mogelijke dingen na, net zoo lang totdat ik eindelijk een inwendig resultaatje had bereikt. Doch in den aanvang van mijn 16e tot mijn 20e, kwam ik natuurlijk nog niet ver daarmeê, al vielen wèl vele abstractie's uit mij weg, die mij vroeger door anderen met rustige vastheid waren bijgebracht, als de onweersprekelijkste waarheid te zijn.

Maar op een middag zooals ik dat toen dikwijls deed langs de boekenstalletjes loopend op de toen zoo geheetene Amsterdamsche Botermarkt en ieder boek bekijkend, vond ik daar een groot formaat gebonden geschrift, welks titel luidde: Eduard von Hartmann, Philosophie des Unbewussten. 'Ha, dacht ik intuïtief op eens: dát moet ik zien te koopen.' Ik had toen als kalme 17- of 18-jarige, die elk dubbeltje dat hij tot zijn blijdschap kreeg zorgvuldig opspaarde en het nooit aan snoeperijtjes vergooide, slechts 3.50, meen ik, op zak, maar de gemoedelijke Israëliet met wien ik er over onderhandelen ging liet het mij ten slotte glimlachend voor een rijksdaalder.

Ik diep-blij, maar ik wist toen nog niet waarom, begon het toen thuis te lezen op mijn gewone zitplaats in de huiskamer, onderdoor het onnoozele babbelen over mij volstrekt onverschillig latende gewone dingetjes door de anderen, en voelde mij al vrij spoedig blij verrast, omdat het mij haast onmiddellijk een verklaring gaf van heel veel dingen, die in mij leefden, maar voor welke ik geen oplossing vinden kon. Want Hartmann als groot filosoof, wist mij duidelijk te maken in verschillende hoofdstukken van zijn boek, ofschoon ik dit natuurlijk nog niet van a - z te begrijpen wist, dat er binnen-in de individueele persoonlijkheid van ieder mensch nog een heel andere sfeer als zijn Bewustheid schuilt, nl. datgene wat hij het Onbewuste noemt. Als een soort van aangename weerlichtglans gleed die getuigenis mijn hersens binnen, en begreep ik op eens alles duidelijker, waar ik tot dusverre over had gemierd, nl., hoe ik zonder ooit ernstig aan of over verzen van anderen gedacht te hebben, toch op eens soms verzen zelf schrijven ging. Immers reeds voordat eindelijk Rhodopis kwam, had ik van tijd tot tijd even spontaan het een of ander op een blaadje papier gezet, wat een vers bleek te zijn. Dat doet dus de

onbewuste helft van mijn binnenst Wezen en onbewust inderdaad moet die helft van mij zijn, want mijn bewust nuchter Verstand, merkte het wel als zoo iets scheen te zullen gebeuren, doch schreef dan alleen maar op wat het gewaar werd dat als heel ver achter zijn rustigheid aan den gang scheen te zijn.

Zóó nu vermocht ik, als nog niet heelemaal volwassen jongen, reeds te redeneeren, krachtens mijn onwillekeurig zichzelven altijd bespiedende menschlijke geaardheid. En daarom werd mijn daaglijksch mijzelf-zijn ook nooit hoogmoedig en allerminst verwaand, omdat ik weet, dat het niet zoo heelveel beteekent en eens weer vergaan zal. Alleen wat daar achter moet zitten, want wat ik leer kennen door zijn uitingen, die mijn daaglijksche Rede gedeeltelijk accepteert en dan neerschrijft in vers of proza of juister zij laat dan toe dat dit van binnen uit opgeschreven wordt, alleen dat achterafste, herhaal ik, is mijn Wezen, dus mijn Ziel of Geest, of hoe men 't noemen wil. En dàt laatste blijft misschien na mijn overlijden leven, hetzij als zelfstandig bestaande Essentie, hetzij als, wat mij waarschijnlijker lijkt, weggewaduwd deeltje van de Eindelooze Essentie, Die de inwendigste Ziel van alles is en ‘God’ wordt genoemd, en waaruit ook datgene rijst, wat de waarachtige Dichter in zich gewaarwordt en wat hij dan opschrijft. En de Essentie van dit geschrevene is dan datgene wat men Poëzie noemt, en wat geenszins strijdig is met de Waarheid, neen de Waarheid zelve is, maar bij iederen Dichter natuurlijk een klein beetje verschillend zich voordoet, omdat het als openbaring gestempeld wordt met zijn persoonlijk, zijn individueel cachet.

Zooals hiervoor staat beschreven, heelemaal spontaan omdat het mij plots in mijn herinnering terugrees zonder dat mijn daaglijksch heel gewoon willen en geregeld doen daar iets toe bijbracht, zóó is de eerste meer belangrijke want mij den weg naar mijn toekomst duidelijk aanwijzende binnenste opstuwing geweest, die ik sindsdien geregeld ben blijven gehoorzamen, schoon mijn andere, mijn koelredelijke menschlijke Helft de zuiver-psychische Kracht die kinderlijk-spontaan wil spreken en handelen, steeds fijn-scherp gekritiseerd en in toom heeft gehouden, zoodat ik in mijn eigenste Wezendheid nooit iets heb behoeven te herroepen, wat ik te eeniger tijd op het papier had gebracht. Met mijn rustig-verstandelijke dus koelere Buitenhelft kan ik alles blijven begrijpen en goedkeuren wat

ik vroeger over letterkundige kwesties heb gezegd, want als waarheid moest opstellen en daarom, ik herhaal het hier, omdat mijn verste Eigente van nature alles objektief-kalm beschouwt, nam ik met genoegelijke belangstelling kennis van het reeds genoemde negende hoofdstukje uit 's heeren Hoyack's boek.

En ik wil er dus graag als nooit overhaast gedacht want gevoeld en geschreven hebbend mensch mijn vreedzame geestlijke bevinding over uitzeggen, daar de er in behandelde stof, nl. het wezenlijk-dichterlijke, in waarheid veel zwaarder weegt dan de meerderheid der menschen die het er over gehad hebben zich vóór kunnen stellen.

Ik zal hier den heer Hoyack natuurlijk niet gaan kritiseeren, of zooals de publica Vox dat op veelal zeer onjuiste wijze noemt, ik zal geenszins met hem gaan polemiseeren, want och, al voel ik mij gelukkig nog in alle opzichten flink en frisch, zal ik hier alleen mededeelen wat hij over het Dichten en de dichtkunst zegt; en mij dan permitteeren telkens bij iedere aanhaling en met korte woorden er achter te vermelden in welk opzicht ik anders over zoo'n puntje denk als hij.

Op baldz. 116 staat: ‘Nu is de natuur des geestes zóó dat er niets in het denkvermogen is wat niet eerst was in de zintuigen.’

Deze opvatting des Mysteries van alle geestlijke gebeuringen, die aanneemt dat de Materie het eigenlijkste Wezen des Aanzijns is en het geestelijke niets-anders als een produkt daarvan is door de streng-wetenschappelijke onderzoekingen over en de proefnemingen met de ‘stof” niet meer staande te houden. En met mijn eigen levensondervinding en mijn menschlijk scheppen, denken, en doen is zij, heel nuchter-rustig bekeken, óók volkomen in strijd.

Ik gebruikte nooit groote woorden, waarachter misschien geen werkelijkheid zou kunnen schuilen, en ik zeg dus geenszins, zooals sommige overigens groote wijsgeeren zich dat vermeten hebben om te doen, dat de Geest het Eenige is wat bestaat, en de stof daarentegen *niets*. Neen, maar wèl weet ik uit de experimenteele ondervinding der exakte Wetenschap, dat onder bepaalde omstandigheden de Materie in letterlijken zin kan vernietigd worden, zoodat dan alleen de Geest, wel te weten de Hypergeest gezegd kan worden over te blijven. Maar wat en hoe die Hypergeest is, dat

blijft den sterveling onbekend en zal ons vermoedelijk altijd onbekend blijven, omdat men er geen proeven mee nemen kan.[1)]

'k Ga verder: op bladz. 117 leest men:

‘Is het nu onverschillig welke beelden op ons denkvermogen worden geprojekteerd? Slechts die beelden zullen met een lustgevoel opgenomen worden, voor welke de geest gepraedisponeerd is. De Geest zegt er ja tegen in dit geval. Slechts wat conform is aan 's Geestes eigen wet wordt aanvaard met lust en als “schoon” gekwalificeerd.’

Men ziet uit wat ik hier aanhaalde duidelijk: het Schoone wordt hier gedeclineerd tot een subjectief lustgevoel van den enkeling, en dus blijft er, volgens den heer Hoyack, niets anders over dan een niets zeggend gewoontewoord, dat best gemist kan worden.

Want de versjes van den vroegeren straatkarreman, die hen met Nieuwjaar aanbood, en wier maat meestal niet uitkwam, werden soms door onnoozele dienstboden met veel pleizier gelezen en waren dus evenzeer schoon te noemen als de door alle eeuwen heen in bewonderend genieten gelezene werken van de grootste werelddichters, die er ooit zijn geweest.

Beter daarentegen is wat de heer Hoyack zegt op bladz. 120:

‘Een simpele zegswijze bevordert de mentale productie van scherpe concrete gestalten. De woorden en begrippen zijn ons vertrouwd en naarmate ze ons vertrouwd zijn, verloopt de mentale visualisatie vlotter. Men kan dan ook inderdaad constateeren dat de grootste dichters gezongen hebben met den eenvoud van de gewone spreektrant. Van zelf sprekend als een ademtocht loopt de dictie van een goed poëet.’

Inderdaad, zoo is het ook, en ik zelf heb nooit iets anders in mijn literaire beschouwingen beweerd, nooit in mijn eigen werk verschillend van dezen wijzen psychischen stelregel gehandeld.

En alleen omdat auteurs die vóór mij, of toen tegelijkertijd met mij leefden, doch veelal ouder waren dan ik op een heel andere wijze, bij hun dichten, te werk waren gebleken te gaan, want diep-in dor en droog, immers als mechanisch hadden gerijmd of als de

1) Zie bv. de boeken van Dr. Le Bon. Paris, 1907.

verbeeldingslooze verzenmakers, die zij waren eenvoudig, niets voor de oogen hunner eigene Ziel krijgend hadden gespeeld op ongewildgrappige wijze soms met de beeldende uitdrukkingswijzen die zij van anderen hadden geleerd en overgenomen, heb ik een enkelen keer die auteurs op rechtvaardige wijze en zoo zachtmoedig mogelijk aan de kaak gesteld.

Een andere goede opmerking van den heer Hoyack is deze op bladz. 124:

'Slechts het natuurlijke en organische werkt dichterlijk. Alles wat langs den omweg van het intellekt tot stand is gekomen, het moge zijn praktisch nut hebben, dichterlijk is het nooit.'

Hierbij valt het volgende op te merken. In de plaats van 'intellekt' moet hier gelezen worden: 'gezond daaglijksch verstand'. Want in den waarachtigen, d.i. den dieperen dichter werkt ook het intellekt mede, dat is het in zijn oorsprong onbewuste, diepergeestlijke verstand, om zijn verzen tot stand te brengen, daar zijn diepere Zijndheid een mengeling is van hartstocht en verbeelding en psychisch begrip, zooals b.v. Lucretius en in veel breedere mate de grootere Goethe is geweest. Dát, het Intellekt nl., zooals ik dat altijd van kindsaf gevoeld, en later duidelijk geweten heb in mij aanwezig te zijn is wel degelijk een onmisbaar vereischte voor de hoogste Dichtkunst, en daar heb ik ook altijd mee gewerkt zoowel in mijn verzen als in mijn proza. Doch, daarentegen het 'Verstand' tout court, dus de heel gewone macht, om gewone dingen te begrijpen, met dat alledaagsche vrij oppervlakkige en dikwijls heel verkeerd beslissende benul, dáár heeft de echte Dichtkunst niets mee van doen. Want dit houdt de Poëet in zichzelf achteraf, omdat het hem alleen kan dienen in zijn alledaagsche besognes als hij daarover denken moet, want ze te behandelen krijgt. Zoo heb ik zelf óók altijd geleefd en gehandeld, maar ik liet mij door dat nuchtere verstand slechts in uitzonderlijke levensgevallen geheel en al beheerschen, zoodra ik gewaar werd, dat ik daarmede alleen nu rekening te houden had, voor mijn eigen behoud, want dat ik anders door het toedoen van menschen, die innerlijk een zeer veel van de mijne verschillende, ja een innerlijk aan de mijne lijnrecht tegengestelde psyche in zich meedroegen, verloren zou gaan.

En ten slotte wil want kan ik nog de volgende zinsnede op

bladz. 126 van 's heeren Hoyack's op vele punten leerzame studie bespreken.

‘Als het waar is, dat dichterlijkheid wil zeggen deelhebbendheid aan de goddelijk orde, dan volgt daaruit, dat het gebied des dichters samenvalt met het algemeen-menschlijke.’

Juist, zeg ik, zóó is het en de heer Hoyack heeft hier volkomen gelijk. De groote of laat ik liever zeggen de waarachtig-echte Dichter is de meest menschlijke van alle aardbewoners. Hij is niet week, maar diepvoelend, niet hard maar zijn geest is inwendig ijzersterk, en hij kan er dus soms geweldig krachtig op losslaan, als hij bespeurt, dat de geestlijke barbaren om hem henen in hun dichtomloofde boschjes schuilen en van tijd tot tijd vergiftige pijlen op hem af blijven schieten, zooals vroeger, in den ouden tijd, toen ik door weinig-verstandige, minder-vertrouwbare menschen, die niet met mij konden opschieten, langzaam aan door kwaad doen en lasteren haast van alles, dus zelfs van mijn naam als vlijtig denker en willer en behoorlijk Doener was beroofd. Ik ging er toen op losslaan met scherpe karakteristieken, die thans waar blijken, want zooals de dingen tegenwoordig zijn geworden, maar die toen door vele menschen als schandelijke invektieven werden beschouwd en die thans door iederen redelijken Weter als de opwinding van een onrechtvaardig behandelde kunnen worden gezien. Och, ik kan nu gelukkig rustig en lustig leven en werken, en dus mijn plicht blijven doen en hoop dit te mogen volhouden, totdat ik eindelijk als iedereen verdwijnen moet, dus ga.

Ik heb in het vorige weer het een en andere toegevoegd aan het voortreflijke boek van Dr. K.H. de Raaf, dat geheel en al het resultaat van zijn eigen nasporingen is en welks lezing ik aan elk, die het ware over de Beweging van '80 weten wil, aanbevelen kan. En ik schreef ook dit, niet zoozeer voor mijzelf, als voor de zuivere letterkundige historie.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Een Heine-monument.

Er zijn schrijvers in de wereldliteratuur, die zoodanig den tijd beheerschen, dat er telkens weer boeken over hen kunnen verschijnen, en zij terecht klassiek kunnen worden genoemd.

Tot deze Grooten behooren Shelley en Goethe, Dante en Shakespeare, - en ongetwijfeld ook Heinrich Heine.

Heine is een universeel auteur. In onze jonge jaren weet hij ons door zijn lyriek te veroveren, zoodat wij met hem dwepen; in later tijd houdt hij ons nog steviger vast door zijn overige geschriften, die ons dan beter bevallen dan zijn sierlijke, welluidende jeugdpoëzie, en vooral door zijn latere gedichten, die zoo diep zijn, en zoo poignant, dat ze ons schrijnend en vlijmend heengaan door de ziel: Die Reichen der Erde beneid ich nicht ob ihrem Leben, - beneiden will ich sie nur ob ihrem Tod, den schmerzlos raschen Verscheiden.... Daar zitten zij, met rozen bekroond, aan het feestmaal des levens.... da trifft sie jählings der Hippe. En *hij*?

> .... Schon sieben Jahr mit herben
> Qualvollen Schmerzen wälz ich mich
> Am Boden.... und kann nicht sterben.

O! Heine is onuitputtelijk. En er zijn zoovele facetten aan zijn talent en elke facet schittert ons in de oogen met zuiveren glans of weerkaatst een geheele gamma van de bekorendste kleuren. Zijn humor is onweerstaanbaar; zijn geestigheid is nu eens vol ironie, dan weer fijn-toegespitst-realistisch; zijn doordringingsvermogen is wonderbaar, zijn menschenkennis veelomvattend, zijn intuïtie onfeilbaar. En wat zijn grootste gave is: hij zet altijd het

juiste woord op de juiste plaats; wat hij zegt is gaaf, af, in zichzelf compleet. Hij is de meester in het verwoorden zijner gevoelens en in de gevoelens van anderen; en hij is zóó concies, en hij weet zóó volmaakt goed zijn woorden te kiezen, dat hij in een paar zinnen, een geheelen roman evoqueert. Sie saszen und tranken am Teetisch, und sprachen der Liebe viel....

> 'Die Liebe musz sein aesthetisch',
> Der dürre Hofrat sprach.
> Die Hofrätin lächelt ironisch,
> Und dennoch seufzet sie: 'Ach!'

Is in de laatste twee regels niet een geheele *novel in a nutshell* vervat? En: Es war ein alter König:

> Der arme alte König
> Er nahm eine junge Frau.

Der *arme* alte König.... ook voor den koning, en niet alleen voor zijn jonge vrouw is de tragiek aan den gang, en om deze voelbaar te maken, heeft Heine slechts één woord noodig, als de toovenaar, die hij is.... het woord 'arme'. En herinnert ge u 'die ungetreue Luise', en hoe zij terugkomt, en tegen haar vroegeren geliefde zegt:

'Wie sind deine Hände so kalt und abgemagert.... In dezen enkelen regel ligt een lange roman van lijden en bittere ontbering verborgen....

O! Heine.... Wij waren op zeer jeugdigen leeftijd reeds met hem vertrouwd, wij kenden zijn Buch der Lieder uit het hoofd, en reciteerden in de Duitsche les op de H.B.S. zijn Die zwei Grenadiere, en waren verrukt, toen wij het door Arnold Spoel hoorden zingen met hartstochtelijken gloed, verve en overgave. Onze liefste jeugd-herinneringen zijn aan Heine vast-geknoopt; de geïllustreerde pracht-uitgave zijner werken in ons huis maakte een feest voor ons, als wij die mochten doorbladeren, en hoe dikwijls deden wij dat niet! Welk een enormen indruk maakte op ons Der Rabbi von Bacharach, en hoe speet het ons, dat het onvoltooid is gebleven, - en hoe diep werden wij 'erschüttert' door Donna Clara of Ritter Olaf....

‘In het algemeen kan men zeggen, dat Heine's kunst was een preciese weergave zijner persoonlijkheid: wat hij dacht en vond, wat hij zag en droomde, schreef hij neer als vers: ook het meest dwaze, of, in den zin der gewone menschen, ongeoorloofde, hield hij niet steeds onder zich, maar gaf het soms aan de wereld met kinderlijk-brutalen, bewust-naïeven geest.’[1)]

Juist, zoo is het. En daarom is Heine's werk zoo aantrekkelijk en zal het onvergankelijk blijken: omdat men daarin den *mensch* voelt, den lievenden, lijdenden, sportenden, hatenden, reflectieven, spontanen, den veelverscheiden, absoluut-interessanten *mensch*. En bovendien:

‘.... was Heine *niet* een middelslag-mensch van alledaagsch verstand, gevoel en geest, neen, maar een man van zeer ongemeene gaven, intellectueele zoowel als artistieke, die daarmee zich heeft weten op te werken tot den rang van een blijvend wereld-talent. (Willem Kloos, Heinrich Heine als dichter.)

Eenige jaren geleden verscheen er van de hand des heeren H.H. Houben een lijvig deel: *Gespräche mit Heine* (997 blz), waarin de samensteller met ongelooflijke volharding en geduld alles wat hij over Heine bij andere schrijvers heeft aangetroffen, tezamen bracht. En nu juist weer komt van de pers Heinrich Heine door Max Brod, (Verlag Allert de Lange, Amsterdam) waarin de geliefde mensch en dichter op een nieuwe, voortreffelijke wijze wordt beschouwd. Max Brod, zelf een schrijver van beteekenis, heeft Heinrich Heine, als het ware, geheel in zich opgenomen, en in zijn levendig geschreven boek, in aangenamen stijl, brengt hij ons een beeld van den onvergelijkelijken dichter, als hadde hij hem voor ons geboetseerd ten voeten uit, met de suggereerende, onvergankelijke kracht van een Auguste Rodin. Wie van Heine houden, - en wie doet dit niet om de een of andere reden, - wie in Heine belang stelt, - en wie heeft daar niet de een of andere aanleiding toe? - moet zich dit werk aanschaffen, om het telkens weer eens ter hand te kunnen nemen, want: ‘wo ihr's packt, da ist's interessant....’ en wáár men toevallig invalt, daar blijft men doorlezen, geboeid: ‘mit epischer Spannung erzählt der Dichter Max Brod das bunte und reiche Leben Heinrich Heines, und deutet gleichzeitig

1) Heinrich Heine als dichter. Bloemlezing met Inleiding door Willem Kloos. - S.L. van Looy, Amsterdam.

den Dichter Heine aus den Bedingungen seiner Zeit und seines Stammes, wobei er zu Andern als den üblichen Erkenntnissen über Heine und über das deutschfranzösische und deutschjüdische Zusammenleben kommt. Ein warmer Strom von Liebe läszt Heine's Leben und die Ewigkeitswerte seines Schaffens in neuer Frische erblühen. Max Brod verbindet mit wissenschaftlicher Exaktheit die dichterische Hingegebenheit an sein Objekt, sodasz das Bild des groszen, religiös gestimmten Suchers und Kämpfers Heine in klaren Umrissen entsteht.' Met deze woorden kondigt de uitgever deze nieuwe biographie van Heine aan en zou de inhoud beter kunnen zijn gekenschetst?

De uitgave is keurig verzorgd, met een alleraangenaamsten druk en een eenvoudig-smaakvollen band, en met een onbekend portret van Heine op den omslag, terwijl een tiental portretten aan het boek een nog grootere waarde bijzetten. De beschouwing van Mathilde Heine's portret doet ons ons verbaasd afvragen, hoe de fijne, spiritueele Heine het tot het laatst van zijn leven uithield met een persoonlijkheid, zóó in alles zijn contrast, zoo grof, zoo druk, zoo babbelachtig, zoo tuk op uitgaan en mooie kleeren is een raadsel, waarvoor de meest in psychologie geverseerde denker geen oplossing vindt. In het Haagsch Maandblad van Januari 1935 treffen wij een zeer lezenswaardig opstel aan van Dr. Ing. Louis G. Stokvis, waarin hij de liefdesverhoudingen van Rousseau met Thérèse Levasseur, van Heine met Crescence Eugénie Mirat (Heine noemde haar Mathilde) en van Goethe met Christiane Vulpius behandelt. Mathilde, die, zooals Heine zelf erkende, meer op een 'wild dier dan op een mensch geleek', heeft eens tegen Heine's vriend Laube gezegd:

'Heine, c'est un très bon garçon, mais quant à l'esprit, il n'en a pas beaucoup.'

De 'liefde van groote mannen is voor den buitenstaander vaak een raadsel; het eenige wat hieromtrent eenige verklaring zou hebben kunnen geven, zou geweest zijn, als bij hun leven reeds de psycho-analyse had bestaan!'[1)]

***

1) Max Brod oordeelt gunstiger over Mathilde. Hij zegt b.v. dat zij haar man ook na zijn dood nooit ontrouw is geweest.

Met fijnzinnig begrip, groote zorgvuldigheid en een diepe liefde heeft Max Brod Heine's leven en karakter geschetst. Men leze met aandacht de psychologische uiteenzetting op blz. 62 en volgende, waar de schrijver zeer duidelijk aantoont, dat de Christenen vaak een geheel verkeerde voorstelling van het wezenszijn der Israëlieten hebben. De auteur voelt zich met Heine zielsverwant, en niemand beter dan zóó iemand kan Heine begrijpen en verklarend beschrijven. Men moet volstrekt niet denken, betoogt hij, dat alle Joden zaakkundig zijn georiënteerd, een aangeboren geld-instinct hebben, en steeds uit zijn op eigen voordeel. *Zelbstzweck war ihm das Geld nie*.' En de knappe schrijver schildert Heine's 'Sippen und Magen' in hun verhouding tot den begaafden neef, en haalt het woord van Salomon Heine aan:

'Hätte der dumme Junge etwas gelernt, so brauchte er keine Bücher zu schreiben', en men verbaast zich, dat Heine, uit zulk een *matter of fact* familie voortgekomen, nog is kunnen worden, wat hij geworden is!....

Max Brod geeft ook met een oneindig meevoelen te kennen, hoe Heine jaren-lang zijn eerste liefde niet vergeten kon.

> Heirate mich, und sei mein Weib, Ottilie,
> Damit ich fromm wie du und glücklich sei....

Dezen droom droomde de doodzieke Heine, en toen ontwaakte hij:

> .....und ich war
> Wieder ein Kranker, der im Krankenzimmer
> Trostlos darniederliegt seit manchem Jahr.

Zijn vergeefsche liefde, zegt Max Brod, was een 'nie verwundenes Unglück'. In Heine's beide drama's Almansor en Ratcliff, en bijna op elke bladzijde der gedichten, 'taucht dieser Verrat der Geliebten auf. Er ist in der atemlosen Botschaft in der dem Knecht geheiszen wird, in König Duncan's Schlosz zu fragen, ob die braune oder die blonde Tochter die Braut ist. Er ist in Don Ramiro's gespenstigen Auftritt bei Donna Clara's Hochzeit. Im Lied vom 'ewig verlorenen Lieb'. Im 'armen Peter' .... später noch in der groszen Romanze von Jehuda Halevi vielmehr in der Episode von Ibn Esra.... ja, noch in der Frau Abunde des Atta Troll glaubt man das Mädchen zu erkennen...,

Qualvoll sterb ich hin, die Würzel
Meines Lebens ist verletzt;
Ach, das kommt von einem Fusztritt,
Den man mir ins Herz versetzt.

'Die Wurzel meines Lebens ist verletzt', - das konnte Heine mit tiefster Berechtigung klagen....

Hoe mooi, hoe innig begrijpt Max Brod hem, waar hij de aantijgingen dat Heine coquet met zijn eigen lijden spot, weerlegt met de woorden:

'Dieser Witz, diese Pose waren kein Spiel, sondern letztes Auskunftsmittel einer gehetzten Seele....'

In diepsten grond heeft Max Brod Heine begrepen; hij is de man, op wien men wachtte, en dien Heine-zelf met instemming de hand zou hebben gedrukt. Heine, de gecompliceerde natuur, in alle wendingen van zijn temperament, in alle lengten en breedten van zijn zeer bizonder karakter, in alle uitingen zijner kunst 'het blijde, lichte en luchtige, het sombere, afgezonderde, in zichzelf gekeerde, het grondeloos-diepe en het stille bezonkene, het wereldsche, wufte en het innerlijkste, nauwelijks onder woorden te brengen (W. Kloos) na te voelen, is zeker niet ieders werk, en alleen iemand met een zeer zuiver inzicht, een even intuïtief als subtiel vermogen en een groote, begrijpende liefde kan het bestaan.

Max Brod is in deze opzichten ten volle geslaagd.

Met zijn boek heeft hij Heinrich Heine een monument opgericht voor dit en volgende geslachten, waarvoor tijdgenoot en nazaat hem den erkentelijksten dank verschuldigd zijn.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het zoo gelukkig geslaagde plebisciet in Saarbrücken, waarbij door 90½ ten honderd van de stemgerechtigde mannen en vrouwen, dat is meer dan een half millioen, tot terugkeer naar het Duitsche vaderland werd geopteerd, en de 'status quo'-beweging er lammenadig af kwam, is door heel Europa met een zucht van verlichting ontvangen. Het was temeer bevredigend, wijl de bevolking, welke toch zoozeer blijk gaf, dat zij in haar hart niet opgehouden had het Duitsche vaderland aan te hangen, welke ook zijn regeering was van het oogenblik, blijk gaf van bewonderenswaardig tuchtgevoel, èn gedurende de stemming, door internationale autoriteiten geleid, waarbij de Nederlandsche stemopnemers een voorbeeld gaven van waardigheid en nauwkeurigheid, èn op straat bij de zoo begrijpelijk-opgetogen viering der overwinning. De 13e Januari van dit jaar zal lang een herinneringsdag blijven, ook voor andere volken dan het Duitsche, van een groot gebeuren, dat een gunstigen invloed zal hebben op het vredesverloop tusschen Frankrijk en Duitschland. En daarmee van heel ons werelddeel. Reeds heeft Adolf Hitler zich uitgesproken, dat Duitschland thans ten opzichte van zijn grondgebied naar het Westen geheel bevredigd is, niet aan revanche denkt en het Duitsche volk en zijn nationalistische regeering voor de toekomst geenerlei aanspraak zal maken op gebiedsuitbreiding. Dit sloeg natuurlijk allermeest op Elzas-Lotharingen.

Het bezetten van het Saar-gebied was ook inderdaad een der vele onrechten door de overwinnaars jegens de overwonnenen, in dit geval jegens het Duitsche Rijk. De Britsche econoom,

professor Keynes, noemde de beslissing een ‘pact of spoliation and insincerity’, en dit lijkt nog een zachtmoedig oordeel. De vreeselijke Clemenceau, door het Fransch volk zoozeer gehuldigd, ofschoon het hem eerst ‘de tijger’ noemde, had dit Duitsche land eenvoudig weg bij Frankrijk willen inlijven, onder het leugenachtig voorgeven, dat het bewoond werd door anderhalf honderd duizend Franschen. Hij kwam daarover bij de besprekingen over het Vredesverdrag met Duitschland tot hevige woordenwisselingen met Woodrow Wilson, die dreigde met een onmiddellijk vertrek naar zijn land, indien de zoogenaamde Fransche ‘vader der Overwinning’ op zijn punt bleef staan. ‘Wenscht gij, dat ik naar huis terug keer’? vroeg de president aan den koppigen en kortzichtig geworden Franschen staatsman. Waarop deze antwoordde: ‘ik wensch niet, dat gij naar huis terug keert, doch ga uit eigen beweging’. De beslissing, eindelijk verkregen, dat het Saar-gebied dan vijftien jaar lang, onder beheer van den neutralen Volkenbond zou staan, opdat Frankrijk daaruit zijn schade kon herstellen teweeg gebracht aan de door de Duitschers verwoeste Fransche mijnen, was slechts een dier vele grievende onrechten, welke men door het Tractaat van Versailles het overwonnen Duitsche volk aandeed. Hoezeer de verwerkelijking van Clemenceau's begeerte om dit echt-Duitsche gebied bij Frankrijk te voegen, Duitschland als een doorn in het lijf zou hebben geprikt, bewijst nu, de voor het gevoel van het groote Duitsche volk zoo schitterende en verblijdende uitslag der stemming.

Het schijnt toch wel, dat de sociaal-democraten, waar ook, die, uit ‘het volk’ opkomende, steeds en overal zulk een hoog woord voeren over wat ‘het volk’ wenscht, begeert, eischt, allerminst op de hoogte zijn van het innerlijk leven der menigten, in wier naam zij spreken. Men denkt onwillekeurig aan Troelstra's mis-‘greep naar de macht’, in 1918, toen hij en zijn aanhangers van ons land, in navolging van Duitschland, ook een republiek dachten te maken, en hoe bekaaid zij daarmee zijn afgekomen. Zoo is het ook gegaan met de socialistische en communistische beweringen, dat in het Saar-gebied een groot deel der bevolking er voorstanders van waren. De socialistische leer is teveel gericht op de materialiteit van het leven, trouwens dit is ook de kern van de Marxistische leer, om veel beteekenis te hechten aan het

gevoel der menschen, in het bijzonder, waar het het ‘Vaderland’ geldt. ‘De liefde tot zijn land is ieder aengeboren’, zegt Vondel, en het bleek op den 13en Januari, dat de liefde der Saarbevolking voor Duitschland, juist door de toch niet drukkende overheersching namens den Volkenbond, êer was toegenomen dan verminderd. De menschen in het geheele Saar-gebied wisten wat zij deden door het uitbrengen van hun stem op Duitschland. Zij wisten, dat dit sinds kort geregeerd wordt door een bestuur, door een systeem, dat het tegenovergestelde is van wat men ‘liberaal’ noemt, en over de geheele wereld, met uitzondering van Italië en enkele andere landen, waar, min of meer gewijzigd een gelijk systeem op 's landsbestuur in toepassing wordt gebracht, wordt uitgekreten als dwingelandij en reactie. Daarentegen werden zij gedurende vijftien jaar geregeerd, het is waar door een vreemd bestuur, doch waarvan men kan zeggen, dat het, hoewel gestreng in de kern, zachtmoedig in de toepassing was; een ‘liberaal’ systeem, zou men het kunnen noemen. Welnu, het allergrootste deel der volwassenen heeft getoond, dat het aan die zachtmoedigheid der hun opgelegde regeering lak had, en zij de voorkeur gaven aan een terugkeer tot de Duitsche gemeenschap. Al zouden zij ook daarmee hun recht verliezen om in het beheer van hun land een woord mee te spreken.

Sinds vijftig jaar of drie kwart eeuw spreekt men in de parlementair geregeerde landen veel over de kostbare wettelijke vrijheid van het individu: over de vrijheid der gedachte, van het woord, van het staatkundige leven. Wie geven daarover zoo hoog op? Rechtsgeleerden, menschen meestal vreemd aan het innerlijk leven van hun volk, dagbladschrijvers, politici van beroep, zij die door volksagitatie, gegrondvest in leuzen, willen opklimmen naar een plaats in welk regeeringscollege ook. De groote menigte geeft in haar hart niet om die vrijheid, waarvan het nooit gebruik maakt, nooit geniet, waarnaar zij niet taalt. Zeker, zij zou, indien zij eenig weten bezat van de menschelijke ellenden van vroegere regeeringssystemen, van wat men in Frankrijk noemde het ‘ancien régime’, dit niet terug verlangen, en dankbaar zijn voor het feit, dat de dwingelandij en afpersing, welke daarmee gepaard gingen, in den tegenwoordigen tijd gelukkig onmogelijk zijn. Maar voorts, de Vrijheid, zoozeer in alle

toonaarden geroemd, heeft niet verhinderd, dat zij juist door de vrijheid, waarmee de exploitanten van menschelijken arbeid hen konden uitpersen en uitknijpen, vervielen tot een maatschappelijke ellende, welke waarlijk zooveel dragelijker niet is dan die vereenzelvigd met het 'ancien régime'. De groote menigte heeft geleerd te denken, dat haar heil afhangt van het democratische parlementaire stelsel, dat, echter, overal in Europa en daarbuiten in het volksleven nagevolgd, nooit een internationaal onheil heeft verhinderd, nergens duurzaam het proletariaat tot betere levensvoorwaarden heeft gebracht, nooit, indien niet door menschenliefde bezield, aan de hongerigen een stuk brood, aan de naakten een kleedingstuk, aan de onbehuisden een dak heeft gegeven. Zoo min als toen de volken nog geregeerd werden door autocraten en hun aanhang. Taine zegt in zijn 'origines de la France comtemporaine' zeer terecht, dat waar de oorlogen onder het 'ancien régime', uitgevochten door huurlingen of door geronseld gespuis, slechts een onderlinge strijd waren der vorsten, juist de denkbeelden van de 'rechten van den mensch' hebben veroorzaakt, dat zij, hoe langer hoe heviger en wreeder, een aangelegenheid werden, waarbij ook zij werden betrokken, die er voorheen buiten hadden kunnen blijven. Al werd dan hier en daar hun land door een binnenvallenden vijand verwoest. Niet meer of erger, ja, zelfs minder, dan dit het geval is met de tegenwoordige oorlogen. Accoord, het tegenwoordige bewind in Duitschland is, volgens de voorstanders van de 'rechten van den mensch' en de staatkundige Vrijheid, een dwingelandij, maar het overgroote gedeelte der stemgerechtigden van het Saar-gebied, geven aan die dwingelandij de voorkeur boven de zachtmoedige overheersching door vreemdelingen. Zou men met het oog op dit geval dan niet denken, dat ten slotte het leven onder volken wier politieke vrijheid in meerdere of mindere mate is geknot, toch niet zoo afschrikwekkend is als zij voorgeven, die in landen, waar zij van deze vrijheid nog gebruik en zelfs misbruik kunnen maken, voorgeven?

Onomstootelijk gelooft schrijver dezer regelen aan den vooruitgang der menschheid, doch die gang ter toekomst is schoorvoetend, wankelend, staat een enkele maal stil. Een der bewijzen van dit onweerspreekbaar feit is bijvoorbeeld de pas

gesloten overeenkomst te Rome tusschen den ‘duce’ en den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken Laval ten opzichte van Tunesië. Goed veertig jaar geleden had Frankrijk onverwachts de hand gelegd op dat Trans-Middellandsche Zee-gebied, dat, behalve door de ingeborenen, Islamieten, bewoond werd door een even groot getal Italianen, meestal van Sicilië afkomstig, die het tot grooten bloei hadden gebracht, en er zich gevestigd in de hoop, door de regeering te Rome gedeeld, dat deze er bij de eerst voorkomende gelegenheid zich meester van zou kunnen maken. Frankrijk echter was Italië vòòr, en de verontwaardiging onder de Italiaansche bevolking golfde hoog op, doch was machteloos. Want er was geen denken aan, dat het land zich er over met Frankrijk in oorlog kon begeven. Lange jaren is deze Italiaansche teleurstelling een hinderpaal geweest voor een vertrouwelijke en zelfs vriendschappelijke verhouding tot de andere ‘Latijnsche zuster’. Doch de tijd heelt alle wonden en ziedaar: er is nu te Rome een overeenkomst gesloten, dat Italië voor zijn landgenooten met hun vele instellingen in het land nog tien jaren lang een uiterst begunstigde plaats zal behouden dan, daarna, zullen zij tusschen het Fransche en Italiaansche burgerschap moeten kiezen. Doch deze gelukkige overeenkomst was niet het eenige verblijdende resultaat der besprekingen tusschen Mussolini en Laval: Frankrijk gaf nog iets meer toe: een grenswijziging in Lybië, concessies in Dsjibouti, en de mogelijkheid om met een belangrijk kapitaal deel te nemen in de spoorwegonderneming van laatstgenoemd land uit naar Adis-Abeba, de hoofdstad van Abessynië, waarmee Italië, ietwat later ook Frankrijk, juist onlangs een geschil hadden, dat naar het schijnt vreedzaam zal worden bijgelegd. De eigenlijke oorzaak waarom Laval naar Rome was gereisd betrof echter een overeenkomst omtrent Centraal-Europa, in het bijzonder de houding der twee landen in zake de Oostenrijksche onafhankelijkheid, en dit wel in overeenstemming met Groot-Britannië en, als zij niet al te weerspannig op dit punt zijn met de Kleine Entente van den Balkan.

Het vraagstuk betreffende Oostenrijk was onmiddellijk na de verblijdende stemming in het Saar-gebied acuut geworden. Want het is zeer de vraag of de nu zoo gunstig gestemde regeering van

het ‘Derde Rijk’ voor goed van zijn begeerlijkheid naar dat andere Duitsche land, dat het zoo zeer bemint, en waarin de ‘Führer’ is geboren, is genezen. Maar de Duitsche minister van propaganda Göbbels, misschien na Hitler in Duitschland de populairste man, vloeide, na het Saar-plebisciet, in een rede over van verzoenings-gezindheid jegens Frankrijk, en uitte zich op een wijze, welke wel eigenaardig in tegenspraak is met Hitler's ‘Mein Kampf’. Deze tegenstrijdigheid tusschen wat Adolf Hitler in de verbittering zijner vesting-gevangenstraf eens schreef, ook over zijn eigenlijk geboorteland, en nu Göbbels' vredesgezindheid zijn echter zeer wel verklaarbaar. Waarschijnlijk zou ‘de Führer’, wanneer hij thans nog zijn ‘Kampf’ zou teboek stellen, over heel wat onderwerpen andere bewoordingen kiezen dan hij in de hitte van zijn pas begonnen strijd schreef, toen telkens tientallen van zijn medestrijders op de verraderlijkste wijze, haast onder het oog der politie, door de Communisten werden gedood, en hij-zelf zijn propaganda moest boeten met gevangenschap.

Men sprak, kort na den oorlog, naar aanleiding van de fantastische bedragen, welke de Geallieerden als betaling van schulden den overwonnenen oplegden, van ‘astronomische cijfers’, doch zulk een cijfer is thans ook het bedrag van het defisciet op de Noord-Amerikaansche begrooting: 1700 millioen dollars. Als iemand het niet genoeg vindt, dat hij dit dan zegge! Maar dit ontzettend tekort wordt ook veroorzaakt doordien de groote hervormer Roosevelt er thans toe komt om allerlei, en dit wel in eens, sociale maatregelen te willen instellen, welke in andere landen reeds jaren geleden, geleidelijk werden genomen. Ouderdomsverzekering, invaliditeitswet, ziektewet, achturendag, veiligheidswet, werkeloosheidswet: Noord-Amerika heeft er niet aan gedacht, dat deze beschermende bepalingen voor noodlijdende arbeiders ooit in ‘Gods eigen Land’, waar het tot voor kort botertje tot op den boom leek, noodig zouden kunnen zijn. Maar ‘de Staten’ verkeeren, misschien juist door deze nalatigheid, in een economische crisis, zooals geen enkel ander land, ons arme eigen land niet uitgezonderd. En tevens.... hun staatsadministratie leek wel een gigantische gelegenheid tot gapperij van allen, die er bij betrokken waren, of er deel aan hadden.

Wat er in de Vereenigde Staten voorvalt is een noodzakelijke

proefondervindelijke les ook voor andere volken. Vaderlandsliefde? Een zoo natuurlijk menschelijk gevoel als de liefde voor de ouders. Dat een volk zijn land in nood verdedigt met alle macht is daarvan een natuurlijk gevolg. Maar allengs leeren de volken inzien, dat oorlogen en de voortdurende bedreigingen daarmee een misdadig en kunstmatige machinatie zijn van de gewetenloozen, die er voordeel bij hebben. Wanneer in den jongsten oorlog, die zoolang duurde, millioenen en nog eens millioenen mannen werden gedood, gewond, verminkt, voor heel hun volgend leven onbruikbaar gemaakt voor hun maatschappelijk bestaan, dan was dit voor een belangrijk deel omdat de wapenfabrikanten ter wereld het zoo wilden, en er hun reusachtige winsten door behaalden. Dit is niet enkel het geval in de Vereenigde Staten. Deze wapenfabrikanten, niet het minst in Frankrijk, beheerschen de algemeene politiek. Zij veroorzaakten de Fransche ‘entente’ met die der Balkanstaten, waarvan Tsjecho-Slowakije zelf in de belangrijke Skondafabrieken een groot wapen-concern bezit, dat echter verbonden is met die in Frankrijk: den groep der ‘Union Européenne Industrielle et Fianancière Schneider et Cie’, waartoe alle andere dergelijke fabrieken in het land behooren. Reusachtige knoeierijen is men dank zij het onderzoek door Roosevelt in Noord-Amerika ingesteld, ook bij de Europeesche wapenleveranciers op het spoor gekomen. Het opmerkelijkste is evenwel, dat de burgerlijke bladen, ook in ons land, wanneer zij zulke feiten vermelden, dit doen alsof zij het hebben over de filosofie van Leibnitz, verkernd in het ‘alles is ten beste in deze beste van alle mogelijke werelden’. Geen uiting van verontwaardiging, van verzet, van aandringen dat de regeeringen, als er dan noodzakelijkerwijs zooveel wapentuig moet worden gemaakt, omdat, heet het, het land van alle kanten wordt bedreigd, zelf het maken dier verdedigingsbenoodigdheden ter hand nemen.

Helaas, wij zijn nog ver van den wereldvrede af, al ware 't maar omdat èn het thans in de Europeesche politiek zoo suikerzoet geworden Bolsjewistische Rusland geen oogenblik te vertrouwen is, èn ook omdat Japan, dat tot nu dit gevaarlijke Rusland in toom houdt, toch wel een land en volk is, die in hun bedoelingen allerminst zijn te vertrouwen. Dit Japan heeft dan

ten slotte het vlootverdrag van 1921 der verhouding van 5.5.3. tusschen Groot-Britannië, Noord-Amerika en Japan gesloten, officieel opgezegd. Zijn overbevolking eischt gebiedsuitbreiding, en het naastbijliggend continent, aangewezen voor zijn nood, is het chaotische China, waarmee het in ras-opzicht eenigermate verwant is. Vooropgesteld, dat er onmetelijke verschillen zijn tusschen de mentaliteiten der twee nationale volksdeelen. Japan is voor de toekomst ook van ons werelddeel een ontzettende bedreiging, waarvan niemand de verwerkelijking kan voorzien, en tegenover welke een, met Noord-Amerika, dat evenmin gelijkmoedig tegen de Japansche expansie kan staan als Europa, vereenigd Europa, als het kan ook in harmonie met de ‘U.S.S.R.’, ‘het Soviët-Rusland’, uiterst wenschenswaarig is.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Bronte: Charlotte, Emily en Anne, - Currer, Ellis en Acton Bell, - en hun familie.
(Vervolg van blz. 114.)

Doch de tijd was nabij, waarop de vader oordeelde, dat de kinderen meer school-ontwikkeling moesten hebben, want de eenige toekomst voor arme dominé's-dochters was in die dagen het huwelijk of een betrekking als gouvernante. De school werd gekozen van Miss Margaret Wooler in de omstreken van Hartshead, waar de vader een zestien jaar geleden had gestaan. Miss Wooler was een vriendelijke, bekwame vrouw, die weldra het vertrouwen won van haar nieuwe leerlinge (Charlotte), en die haar heele leven een warme trouwe vriendin van Charlotte bleef, en die ook haar huwelijk (in 1854) bijwoonde.

Om twee redenen is deze schooltijd, die slechts achttien maanden duurde, van veel belang voor Charlotte's carrière geweest. Want hier maakte zij kennis met Ellen Nussey en Mary Taylor, die beiden ook haar levenslange vriendinnen zouden blijven. Beiden waren bizondere temperamenten. Mary Taylor ontwikkelde zich tot een onafhankelijke, ontwikkelde vrouw, een, die lang voordat het een algemeene strooming werd, ijverde voor vrouwenrechten en een verbeterde positie voor de vrouw. Zij zeide eens tot de zusters Brontë: Jullie zijn net in een kelder geplante aardappels. En aan Ellen Nussey danken wij onze kennis van Charlotte's huiselijk leven en innerlijke gedachten, voor het grootste deel tenminste. Zij en Charlotte waren intieme vriendinnen en schreven elkaar een onnoemelijk aantal brieven. Het is bijna uitsluitend in *deze* correspondentie, dat Charlotte zich in

volkomen onbevangenheid geeft, en een geluk is het, dat miss Nussey zoo goed als alle brieven van Charlotte heeft bewaard, ofschoon, na haar huwelijk, de heer Nicholls aan zijn vrouw verzocht, haar vriendin te vragen ze te vernietigen.

Het tweede belangrijke ding is, dat haast al het decoratieve van Charlotte's roman *Shirley,* de omgeving, de landelijke bevolking en hun onderlinge tribulaties zijn ontleend aan haar herinneringen aan haar verblijf bij miss Wooler te Roe Head. De menschen, met wie zij kennis maakte of over wie zij miss Wooler hoorde spreken, waren familieleden van degenen, die den molen van Robert Moore vernielden, in dit boek.

Er is iets als een open plek tusschen den zomer van 1832, toen Charlotte Roe Head verliet, en drie jaren later, toen zij daar terugkeerde als onderwijzeres. In dien tijd schijnt Charlotte een soort van gouvernante te zijn geweest bij twee meisjes, en schilderlessen te hebben genomen bij den artiest William Robinson, die overkwam uit Leeds. Ook logeerde zij lang bij Ellen Nussey en Ellen Nussey weer bij haar. Na deze logeerpartij schreef Charlotte aan haar vriendin:

Were I to tell you of the impression you have made on every one here you would accuse me of flattery. Papa and Aunt are continually adducing you as an example for me to shape my action and behaviour by.

In 1835 keerde Charlotte, zooals gezegd, op Roe Head terug als onderwijzeres, vergezeld van Emily als leerlinge, maar Emily voelde zich zoo ongelukkig op een kostschool, en zij kreeg zoo'n heimwee naar haar geliefde *moors,* dat zij na drie maanden alweer naar huis terugkeerde, en de zachte Anne, die de aangename eigenschap had, zich overal op haar gemak te gevoelen, nam haar plaats in. Het is interessant, dat Emily gedurende deze periode verscheidene gedichten schreef, en dat deze allen betrekking hebben op Haworth en diens omstreken.

In den zomer van 1836 werd de school van miss Wooler verplaatst naar Dewsbury Moor, dicht bij de woonplaats van Mary Taylor, wier vader, een typisch karakter van Yorkshire, het origineel is van den heer Yorke van Briarmains in Shirley. Spoedig daarna ontstond er tusschen miss Wooler en Charlotte een bittere oneenigheid. Het klimaat van Deswbury Moor bekwam

Anne niet best, en toen miss Wooler niet veel notitie nam van haar hoesten en haar pijnen op de borst, deed Charlotte met het beeld harer twee doode zusjes voor oogen haar de hardste verwijten. Charlotte en Anne vertrokken dus, maar de twist werd spoedig bijgelegd, en Charlotte nam haar plaats als leerares weer in.

De jaren van 1837 tot 1842 waren geen gelukkige tijd voor de drie zusters. Charlotte werd overvallen door vlagen van de doodelijkste melancholie; alle drie meisjes namen een post als gouvernante aan, ver van huis, en voelden zich zeer ongelukkig. Emily had een betrekking gevonden in een groote school van veertig meisjes te Southowram. Zij bleef daar een half jaar, met 'hard labour from six in the morning till near eleven at night, with only one half hour of exercise between', en algemeen wordt geloofd, dat vele beschrijvingen uit *Wuthering Heights* betrekking hebben op de omstreken van deze plaats.

Anne werd gouvernante op het buiten van een mevrouw Ingham te Mirfield; het was een 'unruly, violent family of modern children.' En Charlotte was bij de familie Sidgwick, en later bij mevr. White, dicht bij Leeds, maar geen van beide betrekkingen bevielen haar. Over de Sidgewicks schrijft Charlotte in een brief aan Emily van 8 Juni 1839:

More riotous, perverse, unmanageable cubs never grew. De White's familie viel beter in haar smaak, maar ook hier waren de kinderen ruw en lastig, en zij was altijd blij, 'als zij maar weer veilig in hun bedjes lagen.'

De drie zusters bespraken dikwijls een geliefd plan, namelijk om tezamen een school op te richten, maar de White's waren het, die Charlotte er op wezen, dat zij daarvoor niet de noodige capaciteiten bezaten, en haar aanrieden eenigen tijd buiten Engeland in Europa door te brengen voor de talen.

In het jaar 1839 werd Charlotte tweemaal ten huwelijk gevraagd. De eerste maal door den broer van Ellen Nussey, die als dominé benoemd was te Donnington, maar, om haar eigen woorden te gebruiken, zij zond hem een 'decided negative.' Een paar maanden later kon zij reeds den jongen man feliciteeren met zijn engagement met een ander meisje, en in zijn dagboek schreef hij, dat hij zijn aanzoek aan Charlotte alleen had gedaan omdat een ander

meisje hem had afgewezen. De tweede huwelijkscandidaat was de heer Bryce, een jonge Iersche dominé, kersversch afgeleverd door de Dublinsche Universiteit, en die in de buurt van Haworth was benoemd. Dit aanzoek was in vurige bewoordingen vervat, maar bleef eveneens zonder resultaat, en werd door Charlotte zeer koel bediscussieerd in een brief aan Ellen Nussey.

Het is hier de plaats om het een en ander te vertellen over het leven van Branwell Brontë, ten opzichte van den invloed, die zijn karakter en zijn ontwikkeling had op de levensplannen zijner zusters. We zagen, dat hij de literaire bestrevingen zijner zusters deelde in de jaren tusschen 1825 en 1831, en er bestaan nog producten van hem tot 1837, toen hij twintig jaar oud was. Hij kreeg lessen van zijn vader, maar overigens moet de tijd den jongen man wel ontzaglijk zwaar gevallen zijn te Haworth, en het is niet te verwonderen, dat hij er een gewoonte van maakte den *Black Bull* te bezoeken, want hij schijnt een 'bright perth youth' te zijn geweest 'brimming over with merriment and good spirits' en hij werd spoedig zeer populair onder de geregelde gasten van deze herberg, want hij was opgewekt en onderhoudend, en wist allerlei menschen meesterlijk na te doen, en wanneer een vreemdeling aanwezig was, liet men eenvoudig den jeugdigen Branwell halen om dezen te amuseeren. Men kan het niet genoeg laken in den ouden heer Brontë, dat hij zijn jongen zoon aan dezen omgang met herbergbezoekers, die speelden en dronken, blootstelde. Wanneer Branwell in een degelijker omgeving had vertoefd en geregeld werk had gehad, dan zou het stellig niet zoo tragisch met hem zijn afgeloopen. Er werden wel eenige pogingen gedaan om hem een passende betrekking te bezorgen, en ook werd hij in 1835 naar Londen gezonden om daar te studeeren aan de Royal Academy Art Schools, maar weldra keerde hij terug, na zijn geld te hebben opgemaakt en in moeilijkheden te zijn geraakt, en misschien ook omdat de vader deze extra-uitgaven niet langer kon dragen. In 1836 bevindt hij zich als portretschilder te Bradford, waar hij zich zeer goed wist te amuseeren. Veel voerde hij er tenminste niet uit, en vaak werd hij op dronkenschap betrapt en in 1840 was hij, door slecht gezelschap en misbruik maken van sterken drank, al totaal bedorven, daar hij van nature een niet zeer vast karakter had. In dit jaar nam hij de betrekking

aan van huisonderwijzer bij de familie Postlethwaite, welke post hij niet lang bekleedde; want reeds in October 1840 vinden we hem in de positie van spoorwegklerk te Sowerby Bridge aan de lijn Halifax-Leeds, en het volgende jaar was hij alweer verplaatst naar Luddenden Foot, waar hij zich zóó misdroeg, dat hij werd ontslagen en naar de pastorie te Haworth terugkeerde. Over het leven van Branwell Brontë kan men gegevens vinden in een boek van Francis Grundy, *Pictures of the Past,* o.a. de laatste samenkomst dezer twee, een paar dagen voor Branwell's dood, toen er pathetische scènes schijnen te hebben plaats gevonden. De heer Grundy bezocht ook de pastorie van Haworth, en beschrijft de drie zusters als ‘distant and distrait, large of nose, small of figure, red of hair, prominent of spectacles, showing great intellectual development, but with eyes constantly cast down, very silent, painfully retiring.’ Een ander boek is genaamd *The Brontë family with special reference to Branwell Brontë,* geschreven door F.A. Leyland, gepubliceerd in 1886. Dit is het eenige leven van Branwell, dat wij kennen, en hierin wordt de nadruk gelegd op zijn vele bekwaamheden en mogelijkheden. Het bevat tevens een groote menigte zijner literaire producten, die hij schreef gedurende de laatste tien jaren van zijn leven, en waaruit Leyland probeert aan te toonen, dat ook hij best in staat zou zijn geweest een boek als *Wuthering Heights* te schrijven, ‘ofschoon zijn begaafdheid zeer mediocre was in vergelijk met die van Emily’, zegt K.A.R. Sugden. In The London Mercury van 1934 lezen wij evenwel:

‘Branwell remains the mystery. The same natural and spontaneous spirit shows Branwell to be on a close plane with Emily (in de editie van Mr. Clement Shorter's editie van Emily's verzen schreef hij verschillende gedichten van Branwell toe aan Emily; dit is nu weer hersteld in de nieuwste editie der gezamenlijke verzen: The poems of Charlotte Brontë, Patrick Branwell Brontë, Emily Jane and Anne Brontë, edited by T.J. Wise and J.A. Symington) and it is not curious that there should have arisen so much confusion between their writings. There are many occasions when the similarity of thought and style is so strong that ‘distinction between their work is impossible.’

De toestand in huis schijnt door Branwell's toedoen dikwijls

onhoudbaar te zijn geweest. Zijn buien waren verschrikkelijk en de zusters verkeerden voortdurend in den doodelijksten angst. Zijn dood kwam voor hemzelf en voor alle andere huisgenooten als een verlossing.

Brussel.

Zooals gezegd, de zusters, die graag een school wilden vestigen, begrepen, dat zij eerst nog wat meer kennis behoorden op te doen, aleer zij dit plan konden verwezenlijken. Aldus werd besloten, dat Charlotte en Emily zich naar het ‘vasteland’ zouden begeven, en in 1842 vertrokken de twee naar Brussel, over Ostende, en hielden een paar dagen te Londen verblijf. Zij werden door hun vader begeleid; zij logeerden in het Chapter Coffee House in Paternoster Row, beklommen den toren van de St. Paul, en bezochten eenige schilderijententoonstellingen.

De kostschool, waar deze argelooze, naïeve dorpsmeisjes zouden vertoeven, was het Pensionnat van den heer en mevr. Héger te Brussel. Het was gelegen in de Rue d'Isabelle. Constantin Héger, de directeur, was toen 33 jaren oud, een niet groote zwarte man, met een streng en ernstig gezicht. Zijn vrouw was: ‘a little black being with a face that varies in expression’, schreef Charlotte aan haar vriendin Ellen Nussey. Zij was vriendelijk tegen de meisjes, vooral in het eerst. Zij betaalden niet het volle kostgeld (650 frs.), daar zij Engelsche lessen gaven; ook waren in de slaapzaal hun bedden afgescheiden van die der dertig andere meisjes, door middel van gordijnen.

Emily en Charlotte studeerden met hartstochtelijken ijver, en nóg worden van Charlotte een paar Fransche opstellen bewaard, die zij reeds na een paar maanden oefening kon schrijven. De heer Héger vond Emily de knapste of tenminste de origineelste, maar hij erkende, dat beiden zeer bevattelijk waren en wondergauw vorderingen wisten te maken. Waarschijnlijk voelden de meisjes. ofschoon zoo ver van huis, er zich niet ongelukkig, zij hadden het ook veel te druk om aan zichzelve te denken.

‘My present life’, schrijft Charlotte, ‘is so delightful, so congenial to my own nature, compared with that of a governess.’ Er waren een paar Engelsche meisjes op school, en met een van

haar, Laetitia Wheelwright, de dochter van een dokter uit Kensington, werd Charlotte bevriend, en tot het eind van haar leven onderhield zij een correspondentie met haar. Ook Mary Taylor vertoefde in Brussel, schoon in een ander grooter en weelderiger pensionnaat. Waaraan de meisjes Brontë moeilijk konden wennen, dat was het Roomsche ritueel; maar dit was niet de hoofdzaak, en het eerste deel van hun verblijf te Brussel kan niet anders dan een groot succes worden genoemd. Het was geaccordeerd, dat zij een half jaar zouden blijven, maar toen dit om was, vroeg Madame Héger hun om nog zes maanden er aan vast te knoopen, Charlotte voor het geven van Engelsche, Emily voor muzieklessen. Als tegenprestatie zouden zij dan vrij kost en inwoning genieten en gratis les krijgen in Fransch en Duitsch.

Dit tweede halfjaar werd plotseling onderbroken door den dood van tante Branwell, den 29en October. De meisjes keerden dadelijk terug naar huis. De tante had aan alle kinderen legaten nagelaten; ieder ontving ongeveer f 4500.-. Charlotte bracht van Mr. Héger een brief aan haar vader mee, waarin deze zijn spijt uitdrukte, twee zulke goede leerlingen te zullen verliezen. Mademoiselle Charlotte, schreef hij, zou, met nog een jaar langer studie, in alle opzichten capable zijn leerares in het Fransch te worden.

Anne Brontë had een aangename betrekking gevonden te Thorpe Green bij de familie Robinson; de genegenheid van haar tot de ouders en de kinderen was wederkeerig. De heer Brontë kon in huis niet zonder vrouwelijke hulp blijven; er werd dus besloten, dat Charlotte nog een jaar naar de Héger's terug zou gaan, en dat Emeily thuis zou blijven. In Januari 1842 verliet Charlotte Haworth opnieuw, en vertrok naar Brussel.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Mathias Kemp. *Vallende Vogels*. Roman van het Albert kanaal. - N.V. Leiter-Nijpels, Maastricht.

M. Kemp. *Geschiedenis van Limburg*. - Publiciteitsbureau 'Veldeke'.

Dit is eigenlijk minder een roman dan het relaas van een serie lotgevallen van twee jonge menschen, die de heer Kemp ons hier beschrijft en wier titel 'Vallende Vogels' ons eerst op de laatste pagina's duidelijk wordt, terwijl de ondertitel 'Roman van het Albert kanaal' eenigszins verwarrend aandoet. De jonge man is te werk gesteld als technoloog bij het door de Belgen langs de Nederlandsche grens aangelegd kanaal en het meisje woont in Canne, een dorp in de nabijheid daarvan, waardoor het kanaal de aanleiding wordt, dat de twee elkaar ontmoeten, hoewel het geen andere rol in dit verhaal speelt. Dit boek geeft de geschiedenis van de verliefdheid, de liefde, de vriendschap van twee jonge menschen, waarin de eenigszins onevenwichtige, wispelturige jonge man, begaafd, maar zonder uithoudingsvermogen ten onder gaat in den levensstrijd aan de moeilijkheden door hemzelf opgeroepen, het jonge meisje met zich meetrekkend, dat in hem den redder zag uit de benauwende atmosfeer van de herberg haar vaders en van den omgang met de dorpsgenooten, aan wie zij ontgroeid was door haar meerdere verfijning en ontwikkeling.

Wanneer de jonge man na een serie ongelukkige lotgevallen parachutist is geworden en ten slotte naar Amerika overgestoken in Hollywood is terecht gekomen, laat bij haar daarheen overkomen en beiden verliezen het leven bij een daling, die zij te zamen ondernemen met één parachute door de schuld van het vliegtuig van den fotograaf, dat hun scherm vernielde, een

eenigszins vèrgezocht einde van het verhaal, maar niet onmogelijk.

Het land om de Maas, Canne en Neder-Canne, Eben, Eijmaal, Maastricht en Valkenburg wordt hier gegeven op een wijze, die de streek in het voorstellingsvermogen doet indringen en die de eigenaardige fysionomie ervan vastlegt, zoodat men het meisje Suzanne of Sanneke, dat komt en gaat over de wegen van haar land, beneden in het dal van de Maas en langs de holle voetpaden naar boven over de heuvels, tusschen de akkers, waaronder de mergelgroeven loopen, gaat zien als vertegenwoordigster van dat liefelijke brokje aarde. Haar vriend, de jonge Duitscher, lijkt in de werkelijkheid gezet van uit zijn eigen intieme ik, zoodat het is alsof Willy Oberhoff zich zelf heeft uitgeschreven en gezegd: zóó ben ik nu met mijn talenten, mijn ontoereikendheid, mijn wispelturigheid, mijn onbaatzuchtigheid, met mijn grootsch streven en met mijn weinig bereiken, schuld van eigen gebrek aan volharding. Hij leeft dan ook intenser dan zij, hoewel ook zij reëel is en geen wandelende ledepop is gebleven.

Deze roman is een nieuw bewijs van het schrijverstalent van den heer Mathias Kemp en zijn bewuste keuze van het land van Zuid-Limburg als terrein en omgeving voor zijn conceptie is juist gezien, want op deze wijze de uitwaseming van den bodem voelbaar te maken, kan alleen hij die het land kent in al zijn eigenaardigheden en die het daarbij liefheeft. Alles wel beschouwd kan men ook nog zeggen, dat ‘Vallende Vogels’ een aangenaam boek is. Deze auteur heeft het er niet op toegelegd zijn lezers te kwellen, een tendens, die de waarde van een werk eerder verkleint dan vergroot.

Een goed en nuttig werk heeft dezelfde auteur gedaan met een ‘Geschiedenis van Limburg’ te schrijven. Het is een uitstekend overzicht van de geschiedenis van deze wellicht meest interessante der Nederlandsche provincies. Aan weinigen zijn de zeer gecompliceerde staatkundige lotgevallen van dit gewest bekend, omdat een goede en voor iedereen gemakkelijk bereikbare historie ervan ontbrak, een behoefte, waarin door dit beknopte en leerrijke boek wordt voorzien, waarin de schrijver een groote voorraad informaties heeft opgestapeld, die een eerbiedwaardige hoeveelheid arbeid, geduld en uithoudingsvermogen vertegenwoordigt.

Wegens de beknoptheid noodig voor de populariteit van het

boekje, moest er een keuze worden gedaan uit de overrijke stof; sommige dingen zijn met weinig woorden aangegeven, terwijl aan andere meer aandacht is geschonken. Tegen het nadeel, dat hierin is gelegen, weegt het voordeel op van het beknopte overzicht, dat gemakkelijker in den geest wordt opgenomen en vastgehouden, dan een meer uitgebreide verhandeling, die hoe interessant ook, door haar rijkdom van mededeelingen, niet zoo gemakkelijk een gaven indruk achterlaat; het is immers bestemd voor het groote publiek en niet voor historici van professie. Er zullen in Holland misschen niet velen zijn onder de ontwikkelden en beschaafden, die ooit hebben gehoord van de rol van Baron van Scherpenzeel, die in 1848 ijverde voor de aansluiting van Limburg bij Duitschland. 'In Sittard heesch men de Duitsche vlag en plantte men den vrijheidsboom. Ook elders werd de Nederlandsche driekleur vervangen door die van onze Oosterburen,' een incident, dat in den tegenwoordigen tijd vreemd aandoet. Oude Roermondenaars hebben mij nog verteld van deze separatistischen baron en zijn aanhangers, hoe b.v. iemand te Roermond het uithangbord, waarop zijn beroep van leerlooier vermeld stond, liet oververven en er 'Lohgerber' op schilderen. Ook het laatste hoofdstuk van dit boek 'De moderne tijd', kan met vrucht worden gelezen om de memorie op te frisschen ten aanzien der geschiedenis van den dag.

Jan Tromp Meesters *Die Reise nach Como*.
- Arthur Seiffhart Verlag, München.

Is deze auteur een Hollander, die in het Duitsch schrijft of een Duitscher van Hollandsche afkomst? In ieder geval zijn zijn zinnen niet al te zwaarwichtig en gecompliceerd samengesteld en gaat er een stroom van luchtigheid doorheen, wat bij een oer-Duitsche afkomst van den schrijver misschien niet het geval zou zijn geweest. Het kleine boek is eigenlijk noch roman, noch novelle. Een reis van een man en een vrouw van München naar Italië in de auto der vrouw, wordt gebruikt ter ontvouwing van allerlei inzichten en opmerkingen over de verhouding der beide geslachten tot elkaar, over het huwelijk en zijn vele mislukkingen. De man, een letterkundig schrijver, is vooral zeer scherpzinnig in zijn beschouwingen over het onderwerp, terwijl de vrouw er

niet veel van schijnt te begrijpen; maar daar in het algemeen slechts wordt geleerd uit eigen ervaring, uit eigen dwalingen, mislukkingen, gelukkingen en juiste inzichten, zullen de door hem geuite gedachten wel niemand voor fouten behoeden, hoogstens begane fouten verklaren en in een helder licht zetten. Hoewel de man en de vrouw ieder een huwelijk met echtscheiding achter den rug hebben, kan ook deze ervaring hen niet helpen en eindigt de reis met de vlucht van den man.

Bij al dat gepraat over echtscheiding moet ik denken aan het woord van den bekenden Belgischen advocaat Picard, die aan het einde van zijn loopbaan als opinie te kennen gaf, 'dat de ellende van een mislukt huwelijk nog minder groot is, dan de ellende van een echtscheiding.'

Bij een auteur echter dien de volgende zin uit de pen is gegleden: 'Ich habe mir oft vor den versoffenen Köpfen von Rembrandt eingestehen müssen, wie viel tiefer diese verlumpten Kerle ins Leben hineinschauen als ich....' kan men echter ook wel eenige flaters veronderstellen in zijn theorieën over het huwelijk.

Franz Hellens. *Réalités Fantastiques*. - Paris. Liberairie Gallimard éditions de la Nouv. Rev. Fran.

Men vraagt zich af of de titel, dien deze Belgische auteur aan zijn bundel gaf, wel is te verantwoorden. Krijgen wij hier realiteit door hem voorgezet ofwel fantasmen? Kon hij er in slagen deze beiden te vereenigen? Zijn zij te vereenigen? Ja, er bestaat een hoogere of diepere realiteit, die de ondergrond is van wat wij gewoon zijn de realiteit te noemen en die daarmee is te vereenigen, die evenwel niet gemaakt is uit fantasmen en ook niet fantastique kan worden genoemd. In dit boek is de realiteit gezien en gegeven, op een willekeurig gekozen, verwrongen manier, waarbij des schrijvers verbeeldingskracht de normale realiteit komt aankleeden en op een fantastische wijze voorstellen, zonder dat hij den lezer daarbij sterk te pakken krijgt, zooals Poe dit vermocht te doen in zijn *Tales of mystery and imagination*. De artiest is en blijft gebonden aan de realiteit en de Amerikaansche dichter heeft

bewust of onbewust bij het schrijven van zijn tales daaraan vastgehouden, want waar hij ze zelf aankondigt als producten van *imagination*, stelt hij een eigen gecreëerde realiteit in de plaats van de reële realiteit en slaagde er door zijn meesterschap in haar te doen aanvaarden. De heer Frans Hellens vertelt ons van de stations-witkielen, van een triestige oude couranten-verkoopster, van de vrijwillige of onvrijwillige nietsdoeners, die hun leven doorbrengen in de wachtkamer van een station op een half realistische half fantastische manier en zoo behandelt hij in al deze stukken een krankzinnigen waterdrager in de buurt van Monte Carlo, een dominee en een onderwijzer, die den oorlog hebben verklaard aan de *illusions*, die zij overal constateeren. Deze twee vrienden hebben afgesproken een dagelijksche jacht op de illusies te maken en bij ieder stuk wild, dat zij neerleggen een geldstuk te leggen in den ouden pot van hun vroeger kaartspelletje. De pot wordt vet, want de jacht levert veel op, dat verzekert ons de auteur, maar hij licht ons niet in over de wijze hoe dat in zijn werk gaat; hier heeft hij de realiteit in de steek gelaten.

In 'La tête de Turc' worden de geeestestoestanden, de fantasieën en de gedragingen van een zwaar-zieke beschreven, waarbij men aan de *Confessions of an opiumeater* moet denken, maar waar de Quincey's fantasmagoriëen aandoen als natuurlijk verbonden aan den toestand van den lijder, dus als een zekere soort realteit, kan men niet zeggen dat de heer Hellens ons vermag te overtuigen van de realiteit van dezen koortsachtigen waan.

Maar de bedenkingen hier geuit tegen deze soort van realiteiten. kunnen allen te zamen niet verhinderen, dat de auteur van dit boek een schrijver van beteekenis is, dat hij een zeer fijn sentiment in deze stukken heeft gelegd, dat hij een scherpe manier heeft van uitbeelden eener persoonlijkheid en dat hij voortreffelijk de noodzakelijke atmosfeer weet te scheppen.

FRANS ERENS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 3]

Nieuwe aarde door Johann Stellwag.

Eerste Brief.

Sinds ik je ken is er zoo'n wondere rust in mij gaan bloeien, zoo'n stille rust, waarop zwanen in het singelwater met den kop gekromd in de veeren te slapen drijven. De stad raast voorbij maar het deert hen niet; het is als liggen ze gewikkeld in een dikke deken van innerlijken vrede, die hen onverschillig voor de menschen maakt. Wij staan op van de bank van waar wij naar hen keken en voelen den grond onder de voeten wegspoelen. Wil je nog zeggen dat wij, menschen, de meerderen boven de dieren zijn? Ik geloof eerder aan het tegendeel. Dat een poes naast ons, en door onze kwellende gedachten héén, kan liggen te slapen, is voor ons het eeuwige mysterie van den zesden dag. Wat schiep God in ons bloed dat onze rust verstoort en verjaagt? Wij worden geduwd van gedachte tot gedachte, van oogenblik tot oogenblik door het lachende vraagteeken van het waarom. In ons allen brandt het vuur van het vanwaar en klotst het koude water van het waarheen. Ons leven is als de korte klacht die aanschreeuwt tegen de auto die den hond aan-reed, als het door merg en been gaande hortende huilen van een kind en dat plots verstomt.

O ons lachen kan als een heerlijk frissche wind door hoofd en hart waaien, maar is er iets tragischer dan de vroolijkheid? De dieren kunnen niet lachen. Zie, nu ik jou ken, is er zoo'n sneeuwen rust op mijn ziel neergestreken, die mij voor de buitenwereld niet kouder of warmer maakt, en den afstand die ons scheidt zoo koel-onlijflijk maakt. Want je woont toch ver weg van me, maar

het koude ijzer van stations en treinen kan deze koelte niet doen bevriezen. Sneeuw is niet koud, sneeuw is héérlijk, sneeuw is als fluweel op de hand en deze rust is als honig voor mijn hart. Als de perzikhuid aan ons voelen. Deze rust is de groote liefde, de metaphysische stilte waarbinnen God leeft. Deze liefde is eindeloos en oneindig als de horizon, dieper dan ons hart, hooger dan onze gedachten ooit kunnen reiken, want zij loopen te pletter tegen den hemel. Deze liefde is onmiddellijker dan een klok slaat, zachter dan het schemerlicht aan de oogen. Ik ben een afdruk van jouw beeld, mijn oogen zien de wereld door de jouwe als ik spreken ga, is mijn stem zoo vreemd en ver en oneigenlijk, zoo onbewust. Daarom is de droom zoo krachtig en reëel en zeer bewust, want dan zijn we weer gescheiden en loopen naast elkaar als twee paarden vertrouwd in 't tuig. O ik wéét nu dat de droom sterker en gelukkiger is dan de grijze dag en direct-warmer dan de zon. Vroeger dacht ik vaak dat we na den dood naar de droomen gaan. En Freud zei dat ze wenschen zijn in symbolischen vorm. Maar sinds ik jou lief heb, weet ik dat God ze te sluimeren schiep in ons binnenste, om ze door de stralen van het innerlijke licht, de liefde, tot leven te wekken dat ze oprijzen als een heilstaat die dan alleen en zóó de aarde overspreidt. De droom van jou is als het ons Heer in de processie, als het water dat Christus bevochtigde: hij zegent en sterkt mij. De liefde heeft haar vorm in de koele rust en haar inhoud wordt gevuld met het levende water - inwendig, den droom.

Tweede Brief.

Ik denk dikwijls na over onze liefde. Ik heb je lief. Liefhebben? Is dat niet hetzelfde als de aarde en de wereld nieuw scheppen en draaien laten? De boomen en planten uit den vetten grond opspringen laten? De vogels laten vliegen en nestelen, de visschen in het glanzende water dartelen laten? En opnieuw de vrouw verwekken uit zich zelf en door zich zelf met eigen vleesch en bloed en geest?

Ja, ik ben jouw Schepper en toch ben ik afhankelijk van jou. Als jij er niet was, bracht de aarde voosheid voort en draaide de wereld niet zijn vurigen dans. En wat was jij zonder mij om

je niet alles te toonen wat ik heb leeren zien door jou? Waar wij samen gaan, scheren de vogels om ons en langs ons heen en buigen zich de bloemen naar ons toe, springen de visschen éven boven het water uit, want het slapende Onbewuste dat achter alles, menschen, planten en dieren, aanleunt, is in ons bewust geworden en léeft, zingt en denkt in ons tweeën en overal hier en gindsch, bij jou en mij, boven den grond, in de lucht en in de aarde en daartusschen door danst de wereld in ongekend-suizende rhythmen. Om ons heen drenkt zich de nacht in het verkwikkende zwart zoo weldadig aan onze oogen, en boven ons rijst langzaam de zon op en dringt diep tot ons door, zoekende ons hart. O, wij tweeën.... Een droom....: Zie, daar komen ze allen aan, twee bij twee, hun voeten raken de aarde niet, ze houden elkaar bij de hand en zien bijwijlen elkander aan. In ópwaartsche lijn gaat de stroom over heuvelen, dalen en bergen, door de lucht, over wolken naar God. Steeds meerderen sluiten den stoet en nooden anderen uit. Daar heft God zijn majestueuzen arm en spreekt. Over de schepping in dagen en over den mensch. Man en vrouw schiep Hij ze. Hebt elkander lief, dit is het eerste gebod. Zijn stem zinkt. Maar dan richt Hij zich in zijn goddelijke lengte op en er is een zoete geur van Liefde rondom Hem. Wie uwer liefhad om rijkdom of eer of lust zij verdoemd. Zijn hand wijst over de milliarden naar de diepte der aarde. Daar vallen er twee en sleuren anderen door hun val mede. Honderd. Duizend. Een ketting die langzaam met veel lawaai losgerold wordt bij 't te water laten van een schip. Een zwerm bijen aan een boomstronk. Honderdduizend. Een lawine, schuivend op dof gerommel. Wij staan op een kleine wolk tegenover Hem. Ik heb mijn arm om je geslagen, zoo staan wij daar. Een jaar. Een eeuw. Eeuwig? God ziet naar ons en zijn blik smelt den tijd. Zijn oogen beginnen te glanzen als een avondlijke zee. Zijn wimpers trillen als bevende blaren. Zijn pupil is star als de nacht. Dan worden Zijn oogen vochtig, vocht drupt langs de wangen als morgendauw op het gras. Dan sluiten zich de oogen als in sereene rust der oostersche wijsgeeren. Het is goed, zegt Hij dan. Ja, het is goed. Zijn woorden ruischen als duiven naar ons toe. En wij staan daar glanzend in witte kleederen en de magneet van Zijn liefderijk Hart trekt ons aan Zijn borst.

Derde Brief.

Vannacht kon ik maar niet in slaap komen. Ik ben opgestaan om wat te gaan lezen, maar ik moest steeds aan jou denken, hoe je eens op een van onze eerste avonden dat wij bij elkaar waren, piano speelde en nu en dan, als in herinnering, een regel zong. Je dacht toen zeker aan je kleine-meisjestijd - ach, ons leven. dat is de tijd, is steeds het verleden. Waarom moest ik vannacht opeens daar weer aan denken? Ons verstand en onze bewuste wil schijnen zoo belangrijk en hangen zoo vaak als een dichtbije tak voor onze oogen, maar ons hart, dat in den tijd verder af gaat kloppen, heeft toch een dringender stem. Wij moesten eigenlijk veel meer met het hart denken. O, dat warm-kloppende hart, dat als een globe de wereld van ons voelen toont, dat als een seismograaf onze handelingen registreert. O, dat hart, dat bitter kan zijn als gal, zoet als olijf. Het kan haten en liefhebben en van stemming wisselen als was het een kameleon. Maar het hart ziet ook tot de kern der dingen en betast proevend de kleur. De oogen van het hart zijn scherp geslepen diamanten of zijn van fijn metaal waarmee zij elken klank toetsen, en trillen onder een vlijmende disharmonie. De taal van het hart is de muziek. Het hart kan niet spreken, slechts voelen en zingen. Daarom vinden-wij-mooi met het hart en hebben dáár door lief. O, als ik muziek hoor, dan sluit ik de oogen en spreek met jou. Dan zie ik je van verre luisteren en even ophouden met wat je doet en zit je stil bij de luidspreker van mijn hart. Om het liefhebbende hart is rust en zachte muziek en 't groeit onder de zon van de Schoonheid en berst open als knoppen in den zomer. Als de Dichter zijn stemvork op het hart trillen laat, dan is er een echo van geluid in ons en dikwijls is Gods mond warm en groot vlak er voor, en fluistert het hart iets in dat 't opspringt onder de genezende kracht van Zijn stem. Dan gaat het zingen en dichten en God verheugt zich over den levenden jubel onder Zijn nabijheid. Muziek is de roepstem van God en de dank van het hart. De taal van de Gods profeten en de sprake der liefde. Jij opende mijn hart door den klank die om je ruischte:

Muziek.

Lijfelijke woorden vangen niet de essentie
Van tusschen jou en mij geheimste weten:
Wat al ijdelijk spreken wij versleten
Om door te dringen tot der Ziel intentie!
Maar nu staat mij ook volop toegemeten
Geluk, dat vloeit uit betere dimensie
Mij toe, en dwingt mijn waarste Zijns-potentie
Vol-uit te groeien als ik bij je ben gezeten:
Te zeggen zonder woorden en gebaren,
Terwijl mijn oogen in de jouwe staren:
Je bent een vriend, je doet mij zoo bedáren....
Dan is muziek ons beider omgangstaal,
Zacht van jouw handen, die getrouw bewaren
Zachtheid van daden, 't mensch'lijk Ideaal.

Vierde Brief.

De Herfst is er. Dat heerlijke deel van 't jaar dat als een bad de stoffige leden reinigt. De wegen buiten, die hard en norsch waren geworden onder de striemende zon, zijn losgeweekt en het is aangenaam voor de dichte schoenen er op te drukken dat 't spat. Maar die wind.... o, die stormwind, die als een sneltrein door de lucht vliegt.... o, hoor, hoe hij tegen de ramen drukt, zie hoe hij die trotsche hóóge wingerd wel naar beneden wil trekken. Neen, de wind heeft iets benauwends, het is mij als legt een man zijn knellende hand om mijn keel. En dan dit hart.... dat in den zomer jubelend openbloeide, het is zoo loodzwaar geworden en het hijgt naar adem onder de grauwe lucht. Die razende wind maakt den herfst tot 'n rommeligen Zaterdag, zoo'n dag, die als een hoog grijs gebouw ons den wijden blik verspert. In zulk 'n dag valt ons niet veel toe en ons jonge bloed gaat trager en dikker stroomen. Zooeven zat er 'n musch op de natte vensterbank, zoo'n warm, mollig dier, dat zon-zomersche herinneringen opwekt door de stoffige kleur van zijn veeren. Zijn oogjes keken schuin naar boven, naar den regen en den wind. Ik zag het hartje door de borstveeren kloppen. Hij schudde den heelen

herfst van zich af dat 't even, als in protest, rondspatte en vloog toen fluitend in den dag. Er is nu zooveel drukte om mij heen dat ik je stem niet meer zoo duidelijk hoor en de wind waait je beeld in mijn oogen soms éven uiteen als een hoop bladeren op 't kerkplein. Maar dadelijk herstelt het zich weer als elastiek en staat het weer gespannen op 't netvlies.

Ik heb eens een verhaal gelezen, dat ik zóó mooi vond, dat ik het heb overgeschreven. De titel weet ik niet meer, maar je kunt het heel goed ‘Hart in den Herfst’ noemen (het speelt in de Middeleeuwen):

Er zwerft ergens onder den hemel de gebukte gestalte van een man. Zijn voeten gaan traag onder de dorrende boomen. Waarheen gaat hij? Naar overal: hij zoekt zijn verloren hart. Vrouwen hebben er mee gespeeld, namen het mee in hun gedachten en nu is het weg. Menschen aan den weg, die medelijden kregen, zeiden: wij weten een kluizenaar die reeds zóóvelen heeft genezen, misschien kan hij je helpen. Daarheen gaat ten leste de man. Hij denkt: voor mij zal de kluizenaar toch de deur niet sluiten? Maar als hij den langen weg naar de hut inslaat, doet deze, huiverend door den al kouder wordenden wind, de deur dicht. Hij zit aan de houten tafel en leest. Van den verloren zoon. Het is nooit werkelijk geschied en toch gebeurt het iederen dag. En nooit is er een moeder of een zuster om hem te waarschuwen. Er wordt geklopt. Hij sluit het Boek en opent behoedzaam de deur. Hij, die een glimp in zijn ziel ontvangen heeft van Gods helder licht, dat de nieren proeft en het hart loutert, ziet den man aan. Waar is je hart? - Verloren? Hier zijn honderden geweest, die een te groot hart in zich droegen. Zij konden het luide kloppen niet weerstaan, het donderde in hen als een reuzenhamer. Zijn stem zwijgt, waait weg uit het deurgat. Beneden in de verte speelt een meisje met blonde kinderen. Haar pure stem lacht helder óp, dansend op het rhythme van haar jonge voeten. Er is een wind van jeugd om haar heen, en er is overal een plekje zon waar zij gaat. Zie, zegt de kluizenaar, dat gouden hart daar beneden.... dat kan je helpen. Ja, het wacht op jouw hart om het te vullen. Ergens in de wereld wacht zeker een hart op jou, op ons, ook.... op mij. Maar.... neen, op mij niet meer.... Dan spreekt de man, angstig, stootend giet hij de woorden in de ooren van den

oude. Haar jonge, onbewuste hart zou vroegtijdig bevriezen onder de kou van het mijne, dat weg is en waar nu ijs de holte vult. En dan mijn oogen.... Verder en verder gaat het meisje en vergroot de leegte tusschen haar en de mannen. Ga toch, met Gods hulp - is het afscheid.

Nu brandt de stilte weer in de hut. De kluizenaar verlegt iets op de tafel en veegt over het voorhoofd. Hij gaat achterover in den stoel leunen. Hij ziet den tijd terug toen hun twee harten één klankbodem hadden. Zij en ik, fluistert hij. Toen hun harten groen uitbotten en de blauwe wolkenlooze lucht daarboven was. Nu beeft zijn hart op den herfstwind van zijn spijt. Hij verliet haar om God te zoeken. Nu is er twijfel in het hart. Kon God zich niet laten vinden samen met haar? Wat is dat nu? Tranen springen van achter zijn moede oogen, blijven even tusschen de oogleden staan als verwonderden zij zich dat deze man ook dat groote verdriet kent dat allen verteert, en loopen dan langs de groeven langszij de mondhoeken in den baard. Eén hart vertrapte hij om Gods Hart te vinden. Zijn vuist balt zich ter hoogte van zijn borst. Er steken in de borst glassplinters. Het lijf schreit schokkend en valt tegen de tafel. Hij zwaait naar de deur. De wind bolt de tabbert en zwiert door de haren. Hij spert den mond open, een windstoot slaat de tong terug. Zijn oogen glanzen lumineus. Hij roept een naam. Nog eens en nog eens, onduidelijk, droog, stroef als voeten op grint. Niemand antwoordt. Het is donker en het meisje weg en de vreemde man God weet waar. Daar op dien bergtop staat een donkere figuur met armen wijd uit als een kruis.

Vijfde Brief.

Sinds ik je ken is de geheele natuur met zulk nieuw en jong gezond groen overgoten, het moet mij zijn als toen ik de aarde voor het eerst zag. Want de oogen van het kind trekken de kleuren naar zich toe en voelen hun zieltje er door verlicht. De kleuren, wat zijn dat? Slechts reflecties van het licht op den oogspiegel? Neen, de kleuren zijn warm en leven en ademen en zijn ons innerlijk verwant en maken ons vertrouwd met deze anders koude aarde. De kleuren zijn als een streelend behang in

een kamer, waarbinnen het goed is en rustig te zijn. Zoo wandelen wij tusschen de kleuren en weten ze psychisch en ik kan ze met de oogen dicht nog raden maar niet lijfelijk betasten, want ze liggen door de oogen heen ver achter in de ziel. Door jouw innerlijke warmte heb ik opeens gevoeld dat het zóó is, o, je laat me zoo léven. Het is me of het rood en het groen door me héén gaan, vooral het groen, dat wijd-uitgestrekte gebied, waarop ik mij wel storten kan, ik heb onlangs geprobeerd het je zóó te vertellen:

Landschap.

Het overdadig groen zoo zacht aan oogen
ligt vrouw'lijk open van een rustige muziek;
ik voel mij uitgestort psychisch onttogen
en drinkend zinken oceanen diep,
tot waar de horizon in wijde bogen
opnieuw terugdeinst als zoover men liep:
o, 'k weet zoo goed dat aardsche grenzen logen
sinds ik dit wijde schoon eenmaal besliep.

Ik geloof, dat wat men het Pantheïsme heet, met dit ons allerinnerlijkst voelen overeenkomt. Ik heb er zoo vaak over nagedacht of God kleur hebben moet. Ik bedoel het niet in dien zin dat men spreekt van zijn gelen haat of rood-vurige liefde, neen, als wij na den dood vervloeien in de Eeuwig-Psychische Ruimte die God omhult, of wij dan doortrokken worden van zijn innerlijkst warm-lachend Zijn, dat wij niet kleurloos kunnen denken. Want God is het accent der dingen, de kleur-glans en toonrijke klank die het slapend woord wekt. Daarom is Hij ook persoonlijk. Om ieder van ons is een sfeer van kleur, zooals om een gedicht. Om jou is een aureool van goud-witgeel en van zilver als je slaapt, dat me zoo aan mijn kindertijd herinnert, toen ik zooveel over de engelen hoorde. Daarom zijn we zoo verwant door een innerlijk licht, dat ik soms wel eens vol uit-zucht van dankbaren vrede. Daarom moest ik, in het begin, steeds naar je kijken en ik voelde mijn ziel volloopen. Om je heen was zóóveel kleur en warmte en licht dat ik er in den donkeren nacht mijn droomen mee voedde.

Mijn droomen waren helle paleizen van licht, ik voelde mij opstijgen door sferen van goud, waarin sterrewerelden wentelden. Sinds dien had ik toegang tot God. Een van die eerste visioenen is onvergetelijk en sinds weet ik dat droomen geen symbolen zijn, maar allerreëelst leven. Hoog boven de wolken steeg ik rondom:

Omsloten door het donker firmament
Waar zilveren sterren als geciseleerd
In blonken en de lage koele maan,
Japansche lampion, in 't rond ging droomen,
Lag hoog het paleis het goudene van God.
Zooals oudtijds een Middeleeuwsch kasteel
Van binnen licht, bij brug en wallen zwart,
De grootheid van zijn heer zwaar-machtig toonde.
Melancholieke orgeltoon
Heerschte alom, gelijk hóóge viool
Stijgt uit 't orchest in Brückner's symphonie.
Ik trad er binnen. Mijn voorzicht'ge tred
Weerklonk bij ied'ren stap gaand door de hallen
Onder de hoog' en rondgebouwde bogen.
De breede zalen klaterden van goud
En licht van lusters' geel-goud warme glans.
Bedrijvig zag ik grijze kunstenaars
Rodin? of oer-mensch Michelangelo?
Bebeitelen het grove marmerwit
Vormend naar vormen van hun ideaal.
En and'ren elders in hun scheppingsdrift
Legden een teeder kleurenmozaiek
Van kleurenpracht en kleurenfantaisie.
Zoo kwam ik plots in 't midden van 't paleis
Waar Dichters zingende op eend're maat
Schiepen een lied vol van muziekrhythmiek.
Alle geluid vervloeide naar den troon
Den magnifieken statigen, waar God
Zich luist'rend wendde, als fijn criticus
Aandachtig prijzend and'rer lied beoordeelt.
O, hier te toeven, samen, welk genieten!
Eén waaiend koor van stemmezwaaiing

Dieper en hooger naar het lijf kan geven
Al op de maat van 's kunstenaar's wil.
Zacht-zoele windstroom, die, aangedreven
Buitelt den mensch in tijdlooze draaiing
Los, los van tijd, om der ziele spil.

Doch ik ontwaakte. Zie, het was een droom.

Zesde Brief.

Avondwolken drijven
Statig hierheen als zwanen.
Langzamerhand beschrijven
Zij mij afgewende banen.

Zijn nu wellicht in het Oosten
Van 't roode zonlicht doorzichtig
Wekkend den nacht die troostte
Den mensch dáár, makend hem plichtig.

Nu sta ik voor mijn venster in de avondstilte. Hoe kwamen zóóvele verre sterren hier verdwaald? Wonen daar ook menschen met een koel-voornaam bewegend verstand als wij en een regionen-wijd hart? Bidden de sterren wel eens en is hun val van die grandioze hoogte een verdoemenis? Ik weet: de sterren zijn Gods boden om ons te waarschuwen, door kleine onmetelijkheid, dat wij niet zouden weten den juisten afstand die ons scheidt van God. Dat wij ons niet hoog zouden oprichten en zeggen: Ziet hoe hoog en groot wij zijn! Wij reiken met de kruin tot aan Gods voetzolen. O, boden van daarginds, ik ben u dankbaar en voor uw bloem, nog badend in het licht van eene donkerroode avondlijke zon.

Ofwel: de sterren zijn Gods oogen, die sinds eeuwen over ons zijn. Zijn mikroskopische lenzen zien klein wat groot en groot wat klein is en houden menigmaal een beeld wat langer vast en dan spoelt het hartebloed van dien mensch terug in de eeuwigheid. Dan is Gods adem boven hem als een wolk en staat zijn lijf als een schaduw achter Gods licht. Dan verzengt Gods

brandende oog dien mensch als hij in Zijn Focus staat. Maar nu zijn Gods oogen koud en bewegingloos als heeft Hij het Hoofd wat ter zijde gelegd, en verwacht de warmte van den zuidelijken kant. Zijn oogen staan strak, nu en dan slechts beweegt Hij de wimpers, dan zeggen de menschen: ‘wat fonkelen de sterren vanavond.’ Is God bedroefd over dit koude jaargetijde? Door de koude lucht heen ziet Hij hoe de menschen nog grijzer zijn en hoe het bloed stolt in de planten. Hoe de visschen met trage kieuwen het ijskoude water in en uit het lijf spuwen. Hoe eenden met hun klagenden roep als zeilbooten over de ijslucht zeilen. Hoe de kruisen der kerktorens als spitse silhouetten tegen de witte koude afsteken. Hoe de aarde, en de menschen er op, als één zwart verbrand bosch is. Hoe hun harten koud en zwart zijn, en Hij denkt aan Zijn Hart dat de wereld zoo lief had vóór duizend jaar, toen óók de adem een damp werd en de menschen vluchtten naar de warme herbergen en tusschen het warme stalvee beschutting zochten. Toen Zijn oog als een reuzenster de aarde tot zich hief, als wilde Hij haar verwarmen. Maar de menschen bleven dezelfde, slechts drie uitverkorenen zagen Zijn oog en ijlden over de aarde naar een hoogen bergtop waarboven de ster stil bleef staan, en koesterden zich. Nu zijn de menschen wellicht nog kouder en hun hart, maar nu is Gods liefde niet meer lankmoedig, nu fronst Hij zijn wenkbrauwen dat de menschen zeggen: ‘Ziet, welke sneeuwwolken.’ Gods oogen haten deze koude zwarte wereld, daarom gebiedt Hij de sneeuw dat ze de menschen reinigt. Nu valt die donzen reine bloesem van den Paradijsboom op de aarde en haar volkeren en bedekt hen met den mantel der zuiverheid. God roept alle wolken tezamen en zij gehoorzamen aan Zijn bevel:

Door deze grauwe monotone wereld
slaat er de wilde sneeuwstorm van omhoog
zijn roffelende trommelmaatslag heen.
Menschen zijn zwart - wit is er géén!
Nu zuiv're adem Gods hen overtoog,
dragen zij zichtbaar voor hun wereld
het teeken van hun schande als dit:
door God geslagen met een doem van wit.

Nu is het weer Kerstmis en wilde ik wel de pen in de sneeuw doopen om je van mijn gelouterd hart te spreken. Gods oogen waren vanavond zoo mild en wijd-open. Zooals de jouwe toen ik zei dat een man beter kan worden door een vrouw. Als een vijver zoo rustig en donker. Want er leeft in jouw oogen een wijde rust. die mij vroeger rusteloos maakte, maar nu ik gereinigd ben, mij vervult van een zachtsprakige melodie. Zóó wist ik nooit het spiegelend diep begrijpen van menschen en van klanken toe-gesloten verdriet, want ik dacht altijd dat in den loop der jaren onze oogen gingen schemeren en harten blind werden. Maar nu zie ik ook de oogen van Christus voor me. En de oogen van Mozes toen hij Jahwe zag. En de oogen van Stefanus. Nu is het weer Kerstmis en nu zullen we de kaarsjes van alle Kerstboomen met ons witte licht aansteken, dat in ons brandt en ik zal als het kindje in Maria's schoot bij je rusten.

Zevende Brief.

In mijn tuin bloeien de liefelijkste planten den zomer en winter door en er is geen bloem op de aarde die er niet bloeit. Vaak wandelen wij er samen door en dan zijn wij kleine kinderen in droomland. Er is ook een vijver met koele visschen er in. Ik lig zoo graag aan den oever in het groene water te kijken, en snuif den mysterieus prikkelenden geur in mijn neus op. Ik heb de visschen alle een naam gegeven en als ik roep komen ze naar boven schieten met gewende staart en spreken druk met me over jou dat het water belt en bobbelt. Dan vertel ik dat je er niet bent, maar dat je heel gauw komt, maar ze gelooven het niet en keeren zich met een ruk af naar de diepte. Nu zit er een blauwe libel naast me, ik mag de glanzende teere vleugels streelen om te voelen dat het toch werkelijkheid is, dit wazige sprookje. Zij is een danseres, zegt ze mij, en ze spreidt haar vleugels en sluit ze en spreidt ze en telkens wordt het blauw lichter en donkerder en het lijfje trilt van emotie. Ik lach en zeg dat ze mooi is, haast zoo mooi als jij, zeg ik. Zij toont haar gansche bevalligheid door zigzaggend voor me uit te dansen. O, ik vind het zoo heerlijk om een ranke goudvisch te omvatten, het is zoo koel in de hand. zoo gespannen, 't is net alsof ik mijn hand om je heupen leg.

Een klein tijdje houd ik haar zoo, dan laat ik haar in het water terugglijden langs duim en wijsvinger en de staart is in de hand-holte als zijde. De torren zijn net als jouw zwarte oogen die wandelen. Tegen den avond als de dag zacht is geweest, verheugen de muggen boven het water zich al weer op morgen. Ik staar in hun beweeg, dit primitiefste aller levensblijheid. O, als ik vleugels had, dan liet ik mij op mijn gepeins met gesloten oogen drijven, als de meeuwen boven de zee. Dan was ik naamloos en onbewust en toch mij-zelf zooals ik werkelijk ben. De suizende wiekslag suste mij in slaap. De vogels namen mij mee, maar het liefste dreef ik alleen, slapend, over de wijde zee, met het donker gebruis in mijn onderbewustzijn. Het zou ruischen tegen het verlangen naar jou en ik zou weten dat jouw fluisteren 't was. Nu zie ik je met mij loopen over de geharkte paden en de bloemen staan allemaal keurig in een rij als een eerewacht. Je oogen zie ik schitteren en ik weet precies wat je doen gaat: je handen wuiven achteloos over de zeldzaamste bloemen, maar je knielt neer voor het vergeet-mij-nietje en je kijkt in het viooltje net als in je spiegel. O en hoe voorzichtig blaas je tegen de pluisbol van zoo'n gewone paardebloem, die toevallig in het gras mee opgegroeid is, en je volgt met je oogen een pluisje zoo ver als je kunt, dan spring je naar voren en blaast zóó hard dat het wegstuift voor goed. We loopen samen verder, maar je blijft zwijgen, mij nu en dan tersluiks aanziende, want we weten zoo goed wat er gebeuren gaat. Ik til je over de heg en je valt languit in het hooge wilde gras en terwijl je een narcis tusschen je vingers laat wentelen, vertel ik, over de sloot turende in het weiland, hoe ik je vond: Toen ik nog een heel klein jongetje was, liep ik wel eens uren buiten te wandelen 's zomers. Op een keer verdwaalde ik in een statig wijd park. Of alles werkelijkheid was, of dat ik het achter de gesloten oogen zag, weet ik niet meer, maar de maan werd een groote gele bloem en toen ik nauwkeuriger zag waren de bloemblaadjes elfen. Een voor een vlogen ze los en kwamen in een kring om mij heen staan. Ze waren zóó klein, dat ik er een reus bij was. ‘Wil je een spelletje met ons meedoen?’ vroegen ze allemaal tegelijk, ‘jij mag kiezen.’ ‘Kennen jullie: ik zie, ik zie wat jij niet ziet?’ vroeg ik. ‘O ja’, antwoordde de grootste onder hen, ‘maar je mag niets kiezen wat buiten onzen kring

groeit. Jij mag beginnen.' 'Ik zie.... ik zie.... het is zóó wit.... ik zie wat jij niet ziet.... o, de heele kring staat er vol mee.' 'Madeliefjes, dat is gemakkelijk', riepen ze, 'je moet het veel moeilijker maken.' 'Het is zoo geel.... zoo als jullie zijn en o zoo slank.... zoo slank als een meisje kan zijn en het heeft een groene jurk aan en....' 'Meisje? Groene jurk? Wat is dat', riepen ze door elkaar. Ze konden het niet raden, want het stond buiten den kring van hun voeten. Het stond zoo slank en hoog en de wind deed het naar mij knikken. Dien middag zag ik het voor het eerst en ik was zoo blij dat ik dat gekozen had alsof het een duur speelgoed was - O, ik weet heel zeker dat jij het was die daar toen stond, want toen ik je weer zag toen je gegroeid was, herinnerde ik mij alles weer. Weet jij wel wat het was? Luister maar, jij Narcis:

Narcis, o slanke, waarom koos ik jou
dien middag in het juichend groene park?
Herinnering aan lang vervlogen uren,
toen wij tezamen waren op het feest,
dat slechts in kinderdroomen wordt gevierd....
O ranke elf, ontgoocheling van later!
Want wij zijn bij dit leven éénmaal jong
Maar dat nog éénmaal deze droom ópbloeide
Van middag in dit juichend groene park
Narcis o slanke, daarom koos ik jou.

Nu slenteren wij in den paarsen schemer door de velden naar huis.

Achtste Brief.

Als ik jouw naam roep proeft mijn tong als van honig.

Soms, als ik op 't onverwacht aan jou denken moet, schiet er een brand in mijn wangen, en slaat er een vlam in mijn hersens, zoodat ik recht-op spring, als ik aan den dood denk, hoe zijn vuist tegen ons hart zal staan dat 't schrikt en stilstaat. Maar ik troost mij dan ook weer spoedig als ik bedenk dat wij 'dood' zijnde veel onmiddellijker zullen leven en deze aarde, deze bonte, vette,

prachtige ster, zullen indrinken. De dood is de katalysator van het leven, niet droevig, maar als een zonnige Paaschdag. Daarom kan ik gerust weten dat jij ook eens als een marmeren beeld in mijn herinnering zult staan, als ik er dan nog ben, en je bloemen meegeef in de hand. Maar ik vermoed dat dan je naam mij een anderen smaak in den mond legt. Ik geloof echter dat wij samen zullen sterven en samen weggelegd worden, want wij behooren sámen de aarde toe. Dan zal voor het laatst dit aardsche licht van witte rozen om onzen mond spelen. De sneeuwwitte stem van de sering zal een Te Deum zingen en de geur van de jasmijn zal de bokaal van onze ziel vullen. Wit zal de aarde zijn, witter dan het wit van het laken. De oogen van God zullen ons niet verblinden en nergens valt schaduw. De dood.... is dat niet de lichte verrijzenis achter de aarde? De innerlijkst-witte opstanding van achter de dingen? De Emmaüsgang van ons beiden langs de ziel der aarde? De dood is het innigste van wat er met ons staat te gebeuren. Wij zijn als schelpen waarin de Eeuwigheid ruischt. Eeuwig. Ongestoord. Harmonieus. Zuiver als het maanlicht en zóó weldadig, in een brééd-uit ruischende vervloeiing. Wij zijn als een zilveren zee onder sterren, zóó gelaten, zóó ver, zóó doorzichtig. Ons aardleven is een hang daarheen. Een onvolkomene. Dit leven is de helling daarheen, een berghelling met omhoog en bezij groene wouden, grillige varens en bloemen en vogels schichtig als de gedachten. In ons bloed stroomt een dalende beek en spoelt onzen angst, onzen doodsangst voortdurend voor zich uit. Ons denken tracht kalm en statig de angstrimpels uit te drijven en bouwt torens van systemen om de menschen veilig te stellen daarbinnen voor het stijgende Styxwater. En in onze verzen is de dood als de roep van een vogel uit een ver, vreemd land, klagend als in koorts. Maar de dood is prachtig en glorieus. Proef smakkend dit leven en verzadig je aan den geur van deze aarde, hoog ópsnuivend, dat je longen zich spannen. Stort je torenhoog in het water en begraaf je in het duinzand dat geurt naar zee. Drink de lucht uit de schaal van je mond, dat je wel kan gaan zweven en ga liggen in een bed van rozen, dat de geur op je dauwt. Ruik en proef de sappige vruchten, haastig en met groote happen, dat het je is als zakten je tanden mee in het sap. Laat je oogen knipperen in den schellen dag en laat je huid glanzen

van den regen, dat je bloed jeukt onder de huid. Laat je lijf tintelen van de sneeuw en laat je haren loswaaien in den wind. Stort je over de aarde en léef, léef, zeg ik je. Want zoo is de dood, alleen nóg intenser en dieper én wijder is hij. Hij is prachtig en glorieus. Hij is als een wervelstorm en een zomernacht. Hij is als een gevecht en een grazende kudde. Hij is als een stuk ijs in den mond en als fluweel in de hand. De dood is leven door het lichaam van God.

Negende Brief.

Zooals een sneeuwkristal, klein en trillend als een ster, dat in mijn open hand gevallen, voorzichtig door mij meegedragen wordt, dat millioenen sferen en werelden van deze wereld verwijderd, toch ademend in deze lucht hier, sluimert, zoo minutieus-teer en gevoelig leef jij op de bodem van mijn herinnering. Menigmaal, als ik sta voor de gesloten spoorboomen en een rammelende trein mijn wachtende stilte boordevol giet met den vloed van zijn stalen geweld, dan grijp ik spontaan naar mijn hart om je te beschermen. Je bent dan een klein meisje met een donkerblauwe jurk aan en een rood kraagje, dat parmantig en als naar achteren gekamd neerhangt. Je zit in de gele bank, het bruingekafte aardrijkskundeboek ligt voor je. De zon staat op de rogge- en boekweitvelden in Overijssel. De klas is een bruin veld veen, de voeten zakken zoempend er in weg. Dat is goed voor sterke mannen met hooge laarzen, denk je. Twente laat zijn schoorsteenen rooken. Gelderland is zandgrond. Apeldoorn, Het Loo. Wij stoeien en schoppen de blaren weg en zoeken salamanders die wij morgen trotsch toonen. Ik zie een mooie paddenstoel. Daar staat het jampotje met een schuivende rups op een bladstengel. Maken ze daar nou zij van? Ik krijg een kleverig stuk chocola van je en jij mijn sommen. Ik kijk even in je oogen. Ja, ik heb je lief, maar het lokaal is zoo laag en warm en vol en het leven zoo hoog-trotsch en koud. En de kromgebogen vingers, die zich meer en meer aan den penhouder gaan wennen, staan zoo onhandig tegenover later. En God is een moeilijk strafwerk of een overgang, het is een héél enkele, die diep in zich Gods plant iets hooger voelt groeien, maar die speelt ook niet mee of voor spek en boonen. Die plant

groeit immers in de stilte en niet in het joelende vrijkwartier. Die plant groeit in het vreemde kind, niet aan den zonnigen weg, maar in den kruisgang. Ja, in de dakgoot van een zolderkamer. Eigenlijk is die plant heelemaal uitgestorven. Toen de mensch nog geen hersendier was, konden zijn oogen soms zoo verwonderd glanzen, zoo melancholisch als van een dier. Of ze konden schitteren als de jubel in kinderoogen, zooals de zon in het water kan dansen. Toen was God nog een geweldige, die met rotsblokken wierp en zijn hamer zwaaide. De menschen vluchtten angstig in de lössholen en hun harten hijgden en de oogen rolden als van kleine bruine apen. Tusschen twee vuursteenen, die ze knietterend tegen elkaar sloegen, vlamde Gods gezicht fel óp. De pezige klank van de trillend afgeschoten pijl klonk als een murmelend gebed. En Gods stem was in wuivende boomtoppen. De eeuwigheid ruischte in hun zielen als ze plots voor de zee stonden, of als een der vrouwen, die het jachtwild reinigde bij het oplaaiende vuur, zacht begon te zingen. De nacht was een sterk geurende bloem, een prikkelend kruid. Een muziek. Een heimwee. De dood een rotting van smaragd beweeg, sterk en innig.

Nu schijnt over onze droomen het electrisch licht, troebel als matglas. Waar een nachtvogel riep en een jakhals den man naar znij boog deed grijpen, rijt nu een claxon onze ziel uiteen, als de kreet uit de immense schorre keel van een reus. Waar een tijger, sluiploerend een neger besprong, rijden vrachtautos over onze hersenkas. Maar jij doopte mij met het water uit de rivier der eeuwige stilte, die als een zilveren halo om de aarde stroomt. Wie er mee bevochtigd werd, let op het spreken van God in de elementen. Als kind kon ik héél vaag en ver luisteren er naar. maar nu is mijn oor een echo van klank wéerkaatsende zijn stem, als een profeet. Jij zalfde mijn oogen met olie van gouden klaarheid, dat het mij was als vielen er zeilen van mijn oogen. De nevels zijn opgetrokken en uit mijn oogen staat een regenboog over de aarde uit. Jij brandde mijn hart met vuur, dat ik mij voel als na een onweersbui. Gods plant is in mij gaan ontkiemen en de dauw van mijn dankbaarheid besproeit haar. Nu zie ik God overal en ik sta soms plotseling voor mijn kindertijd, toen ik in de bankenrij achter je zat. God was er ook en lette op ons tweeën. Later toen je wegging, nam je Hem mee. Een vrouw kan niet

zonder een god. Een man wil er zelf een zijn. Nu jouw zon in het huis van mijn hart woont, staan zijn sterren wakend over het dak.

Tiende Brief.

Ik schilder je ten voeten uit:

Het korzelige ravenzwart met den glanzenden weerschijn van de spiegelende groene pauwestaart. Het wit van de waterlelie vermengd met de gele boterbloem. Het glazen oker van een reeënoog, maar voller, véél voller. Een bleek rose-roode wilde roos, tezamen met de warm roode geranium. Ivoor en melksteen. Vruchtvleesch van de meloen, vol aangebracht. De zwelling als van innig geluk, langzaam glooiende óp. Bruin fluweel met een smallen plooi als een dal. De gebogen kustlijn getrokken op de spanning van het trommelvel. Stevige breede penseelstreken, wat lager de gehalveerde cirkel van de gespannen boog, uitloopende in de enkelspang, daar vastgehouden. En de armen? Denk je dat ik het gaafste kunstwerk der Oudheid, de Venus, dat wij bezitten, zou kunnen overtreffen? Die marmeren vrouw is onsterfelijk en haar lichaam is eeuwig jong en eeuwig vrouwelijk, want waar een man zijn armen uitstrekt, biedt een vrouw haar sprekende lichaam zwijgend en beheerscht. De man is naar zijn armen gaan staan als een rechtoppe aap, onhandig het pezige lijf zwaaiend. De gespreide handvingers wekken een tastend vermoeden naar een zwemvlies als van een amphibie. De arm van een vrouw is als een gepolijste roeispaan waarmee zeemeerminnen in het water schaterend elkaar nat spatten. De geronde boog der dijen smal afwaarts gaande langs de gesloten beenen in de voetvinnen heeft den typischen vorm van de zoetwatervisch, die in den Rijn en in aquaria zwemt. De smalle kleine hand is als een aanminnig gebaar en de ironie van een groote vuist. God schiep je op een zwaar bewolkten dag, toen de man zijn armen over den akker kromde en zijn peinzende gedachten als vogels voor hem uitvlogen. Het werd een oogenblik licht, de wolken rafelden open en de zon sneed er doorheen als een bliksemschicht, dat de man omhoog keek, de oogen beschuttende met de ruwe hand. Er viel een straal op het gegroefd gezicht, dat de mond zich onmerkbaar opende tot een glimlach. Hij stond

daar bonkig met gespreide beenen, de handen hangende boven de knieën, met verheerlijkt gelaat. Toen sloten de wolken zich weer dicht opeen en boog de man zich weer over den grond, de ossen met een korten roep verder drijvend. Maar in zijn hart groeide het licht verder als een herinnering, als een droom van zongoud. Totdat hij weer dat licht opflitsen zag en om zijn mond die warme lach speelde, van boven den akker. Zijn trekken ontspanden zich tot een nieuw gelaat, zacht als van een kind. Toen hij zich tegen jou aanvlijde, schreide hij zijn harde wezen uit tegen jou en terwijl je zachte lichaam zijn hoekige hardheid wegspoelde, was er een dankbaarheid in zijn oogen als een wijd uitloopende golfslag, en een groei naar geluk als een kat in den slaap.

Het paradijs bestaat
blijspel in drie bedrijven door Hendrik van der Wal.
(Vervolg van blz. 132).

Zesde tooneel.

Als zij de deur heeft gesloten, blijft Amelie even staan. Ze zucht, wischt een traan weg. Dan beheerscht ze zich; richt het hoofd op; gaat naar de boeken-standaard om een boek te zoeken.

Op hetzelfde oogenblik hoort men in het vertrek achter de vleugeldeuren snelle schreden; daarna een luide lach. Amelie ziet op. Als na een oogenblik 't lawaai opnieuw begint, gaat zij naar de vleugeldeuren, waarvan zij er een wijd opent.
Men ziet in het aangrenzende vertrek. Cecile houdt Indra's hoofd in haar handen gevangen en trekt hem naar zich toe. Hij geeft haar de verplichte kus.
Amelie kijkt ontzet naar wat er gebeurt, uit een gil, steekt haar handen in de hoogte; keert zich af, wankelt.
Indra, die een moment verslagen staat, rukt zich los, schiet toe en weet haar juist op tijd in zijn armen op te vangen. Hij geleidt haar naar de fauteuil bij den divan, waar hij haar plaats doet nemen.
Cecile is, niet wetend wat zij doen moet, het vertrek binnengekomen. Indra geeft haar een imperieuzen wenk heen te gaan. Zij keert zich naar de vleugeldeuren.

C e c i l e :

(nog eens omziend; in zich zelf mompelend)

Zìjn we vet?

(Ze verdwijnt, heup-wiegend; sluit de deur achter zich)

Zevende tooneel.

I n d r a :

(die Amelie heeft verzorgd, staat gebogen over haar neemt haar hand; zacht)

Gaát 't iets béter?

A m e l i e :

(loost na een oogenblik een diepe zucht, opent haar oogen, ziet hem even zonder begrip aan, komt dan tot bewustzijn van de situatie; rijst plotseling overeind).

I n d r a :

(een snelle beweging met zijn handen makend; half berispend, half smeekend)

.... Waarom blijft u niet zitten?

A m e l i e :

(grijpt met haar hand den rug van de fauteuil; na een oogenblik)

Voor wat ik u te zeggen heb, kan ik wel staan. - Morgen wordt het huis gesloten. Ik ga, voor langen tijd, op reis.

I n d r a :

(een gebaar)

U wilt me dus.... op een schìjn veroordeelen?!

(neemt een houding aan, of hij bereid is onmiddellijk heen te gaan).

A m e l i e :

(even opziende)

Ik hoor u aan.

I n d r a :

(correct blijvend)

Als u me niet.... de deur hadt gewezen, zou ik u gezegd hebben dat ik,

(lichte nadruk)

nog meer dan u, betreur wat hier voorviel. - 't Is niet míjn schuld.

A m e l i e :

(ziet hem even aan)

U bent niet eens.... ridderlijk.

I n d r a :

(ziet haar aan)

U bedoelt, dat ridderlijkheid een man, onder àlle omstandigheden gebiedt, de schuld op zich te nemen?

(schudt het hoofd)

In dit geval heb ik hóoger plichten.

(eenvoudig, maar met beteekenis)

Ik sta voor iemand, tegenover wie ik, onder géén voorwaarde, de geringste smet op mijn wapenschild kan dulden.

A m e l i e :

(ondanks zich zelve éven geïmponeerd; dan, na een oogenblik, toch weer licht-sarcastisch)

U wilt dus zeggen, dat zij u dwong -?

I n d r a :

(sober gebaar)

Ze dwóng me.

(na een oogenblik)

Vanochtend ontmoette ik haar in den tuin. Ik schròk, dat een vrouw, die ik indertijd, toen ik af en toe nog schilderde, als model gekend had, hièr in huis was gekomen. Ik deed, of ik ze niet herkende. Dat heeft haar geprikkeld. Uit plaagzucht dwong ze me.... wat al te zeer terug te komen op mijn reserve.

A m e l i e :

(wendt zich langzaam van hem af)

U dúrfde dus niet te weigeren.

I n d r a :

Ik dúrfde niet.... omdat ze anders, vandaag of morgen, bij u mijn verleden in discrediet zou hebben gebracht.

(na een oogenblik)

Ik zie nú, dat ik verkeerd heb gedaan er inijn eer in te stellen, voor u, zoo blank mogelijk te schijnen. - En tòch betreur ik 't niet!

[Even stilte.]

A m e l i e :

(bij het tafeltje staande; half als voor zich zelf; ontroerd)

Mijn nichtje heeft zooeven, misschien voor goed, het huis verlaten. Ik dank God, dat 't kind tenminste dàt niet heeft kunnen zien.

I n d r a :

(ziet verrast en zeer geïnteresseerd op)

Heeft uw nichtje....?

A m e l i e :

Mijn nichtje is van me weggegaan.

I n d r a :

(na een oogenblik, plotseling)

Vergunt u me nog één vraag?

(zonder het antwoord van Amelie, die met haar rug naar hem toegekeerd staat, af te wachten, gaat hij een paar schreden op haar toe; smartelijk en teeder)

Hoe is 't mógelijk geweest, dat een válsche schijn, een zinsbegoocheling alles te niet kon doen - die heele realiteit van zoo veel maanden púre samenwerking?

(nog een schrede; met veel expressie)

Van òns werk?

A m e l i e :

(heeft het hoofd gebogen; stil-vloeiende tranen; na enkele oogenblikken)

Ik wéet 't niet.

I n d r a :

(na een oogenblik het wagend zijn hand zacht op haar schouder te leggen)

Ìk weet de reden.

(zacht maar met beteekenis; zijn hoofd dicht achter haar hoofd)

Omdat u me, niet als Leeraar, maar als màn die kus niet kon vergeven.

A m e l i e :

(richt het hoofd op; keert zich dan plotseling tot hem - een fel gebaar)

Hoè dúrft u?!....

(dan gaat ze, plotseling, als vlucht ze, naar een fauteuil, laat er zich in neervallen, haar armen op de leuning, haar gezicht in haar handen verbergend).

I n d r a :

(volgt haar na een oogenblik, knielt neer aan de zijde, waarheen zij gericht zit; zacht)

Kun je me vergeven, dat ik dít gewaagd heb?: ons aan onszelf te openbaren?

(dan met groote teederheid haar naam uitsprekend)

Amelie....

(hij maakt een gebaar, of hij haar in zijn armen wil sluiten, doch hij staat snel op)

Ik ga....

(Amelie weent)

òf....

(zich over haar buigend)

zal ik blíjven?

A m e l i e :

(keert zich, met betraand gezicht, tot hem).

I n d r a :

(heft haar uit de fauteuil tot zich op, neemt haar in zijn armen)

- Het Paradijs....

A m e l i e :

(met tot hem opgeheven hoofd)

.... bestaat!

[Zij verbergt het hoofd aan zijn borst.]

S c h e r m .

Derde bedrijf.

Zelfde decor. Tijd: anderhalve week later; 's middags twee uur.

Eerste tooneel.

Trijntje komt door de vleugeldeuren, die ze achter zich sluit, met een dienbak, waarin overblijfselen van een lunch. Ze zet de dienbak neer; verplaatst een paar borden en schalen, waarvan ze even de deksels aflicht.

T r i j n t j e :

(in zich zelf pratend)

Daarover hoeven we ons geen zorg te maken - en over 't slapen ook niet. Heere nee.

(vouwt een servet op)

Maar meneer Henk is nog altijd niet naar Parijs en toch komt-ie niet. En freule Pinkie item

(schudt 't hoofd).

[Zij neemt de dienbak op en wil er mee heen gaan (rechts), als Amelie door de tuindeur binnenkomt, een boek en een parasol in de hand.]

Tweede tooneel.

A m e l i e :
Heeft meneer gegeten?

T r i j n t j e :

(zich als het ware excuseerend)

Ik heb meneer maar op bed bediend - zooals de freule 't gezegd had.

A m e l i e :

(vage glimlach)

Dat's goed, Trijntje,

(boek en parasol wegleggend)

Is hij al gekleed?

T r i j n t j e :
Meneer was zich aan 't scheren, toen ik afnam.

A m e l i e :
Meneer van Doren sláapt een beetje lang, Trijntje - maar hij studeert ook tot laat in den nacht.

T r i j n t j e :
O Heere - ìk zeg er niks van.

A m e l i e :

(glimlach)

Nee -

T r i j n t j e :

(gaat naar rechts).

A m e l i e :

(als Trijntje de deurknop al in de hand heeft)

Zeg aan Gijs, dat hij zoo gauw als hij weg kan, liefst nu dadelijk, de boodschappen doen moet.

(met een handgebaar om het haar nog eens goed in te prenten)

Vanavond is er géen bijeenkomst.

T r i j n t j e :
Jawel, freule.

(af)

Derde tooneel.

Amelie tikt op een van de vleugeldeuren; opent ze.

S t e m v a n I n d r a :
Ja -

[In het vertek, dat zichtbaar wordt, staat nu een zeer groote, zeer breede divan met heel veel kussens. Indra draagt, als in de vorige bedrijven, een Oostersch kostuum. Hij ligt op zijn rug, zijn handen onder zijn hoofd gevouwen; rookt een sigaret.]

A m e l i e :

(verbaasd)

Líg je weer?

I n d r a :
Ik ben zóo moe, lieve -

A m e l i e :

(even bezorgd naar hem ziende)

Je bent toch niet ziek?

I n d r a :

(haar plotseling aanziend)

Misschien wel....

A m e l i e :

Rook dan niet!

(Zij wil hem de sigaret uit den mond nemen.)

I n d r a :

(zich verdedigend)

Eén sigaretje!

A m e l i e :

(naar een metalen schaal, naast hem, kijkend)

De aschbak ligt vól.

I n d r a :

(gecontrarieerd; schouderbeweging)

- Och....

(hij wendt 't hoofd af).

A m e l i e :

(na een oogenblik)

Wat voel je dan?

I n d r a :

(loom)

Moe - dóód moe....

A m e l i e :

(die hem scherp heeft bezien)

En je ziet er zóo frisch uit!

I n d r a :

(een vaag geluid; een schouderbeweging).

A m e l i e :

(plotseling)

Heb je het licht hier aan? 't Is buiten zóó'n heerlijke dag!

(Ze gaat terzijde; 't licht wordt uitgeknipt, 't geluid van een gordijn, dat opgetrokken wordt.)

Stem van Amelie:

(terwijl zij bezig is)

Je eet immers goed?

Indra:

(een vaag geluid).

Stem van Amelie:

En je sláapt goed.

I n d r a :

(plotseling)

En toch bèn ik niet goed.

(gooit zijn sigaret weg, trekt nog een kussen onder zijn hoofd).

A m e l i e :

(die weer bij het rustbed is gekomen)

Wat heb je dan toch?

I n d r a :
Ik heb rust noodig, Melie....

(loom)

véel.... rust....

(laat zijn oogen toe vallen).

A m e l i e :
Enkele dagen geleden....

(zij begint bijna te huilen, maar houdt zich goed).

I n d r a :

(met gesloten oogen - 'zachtmoedig')

Ja? -

A m e l i e :
Enkele dagen geleden was je nog zóo goed.

I n d r a :
Ik heb 't láng voelen aankomen, Meeltje.

(even stilte)

A m e l i e :
Zal ik hier komen zitten en je wat voorlezen uit de Bhagavad-Gita?

I n d r a :

(even zijn oogen open van schrik - dan als 't ware smeekend)

Rust, Melie.... rúst....

A m e l i e :

(na een oogenblik)

Je blijft dus.... slapen?

I n d r a :

(een beweging of hij zal opstaan; martelaarshouding)

Ik zal wel ópstaan, Meeltje....

A m e l i e :

(snel)

Nee -

(ondanks zich zelf, eenigszins scherp)

Overspan je nièt.

I n d r a :

(ziet haar met wijd-open oogen aan; na een oogenblik, met veel uitdrukking)

Wat kan jìj hárd zijn.

A m e l i e :

(ontroerd, maar zich beheerschend)

Ik ben niet hard. Ik trek alleen.... uit wat ik zie.... een conclusie.

I n d r a :

(ziet haar aan)

Wat zie je dan?

A m e l i e :

(na een oogenblik, zoo beheerscht mogelijk)

Dat je, sinds we in stilte verloofd zijn, veranderd bent, als een blad aan een boom.

I n d r a :

(half overeind komend)

Ik? - Veranderd?

A m e l i e :

(met trillende lip)

't Lijkt wel of je.... in die tien dagen - dertig jaar ouder bent geworden.

I n d r a :

(laat zich weer achterover vallen; wanhopig)

Zié je dan niet dat de overspanning van ons werk en àl de emoties zich wreken?

A m e l i e :

(haar ontroering wegslikkend)

Ik zie alleen, dat je een week geleden nog kerngezond was en nu tot niéts meer in staat.

(plotseling zich niet meer beheerschend)

Dat je, als ik er ben, kláagt en - als je alleen bent, op den divan sláapt! Dat je

vandaag al geen samenkomst meer wou houden! En dat je, in de toekomst, hoe langer hoe minder zult willen doen!

(met haar ge zicht in de handen komt zij snel naar de kamerdeur)

Ons werk. Ons wérk.

I n d r a :

(die overeind gekomen is en, zittend, haar aanstaart)

Méeltje!

[Maar zij gaat heen, naar rechts. Af.]

Vierde tooneel.

Indra, een gezicht zettend, of hij van de verwondering niet kan bekomen, rijst werktuigelijk heelemaal overeind. Hij ziet naar de zijde, waar Amelie verdwenen is.

I n d r a :

(staande)

Nee maar!....

(hij komt automatisch naar de voorkamer)

Als dat zóó moet gaan....!

[Pinkie kijkt door de geopende tuindeur.]

Vijfde tooneel.

P i n k i e :

U kijkt me aan, of ik een spookverschijning ben!

(lach - op hem toekomend)

Klopt er iets niet?

I n d r a :

(zijn tegenwoordigheid van geest herkrijgend)

't Klópt hier zelfs maar al te góed!

P i n k i e :

(zijn bedoeling niet begrijpend)

.... Hoe zoo?

I n d r a :

Onder andere: dat u juist komt.

(neemt haar hoed en handschoenen en gaat ermee naar het tafeltje).

P i n k i e :

(zeer verbaasd naar hem ziende)

Ik wist wérkelijk niet...

(zij zwijgt).

I n d r a :

(ómziende, terwijl hij hoed en handschoenen neerlegt)

.... dat zoo'n izegrimmige profeet nog wel eens hoffelijk kan zijn? - Dacht u dat niet?

P i n k i e :

Zoo iets, ja.

(Zij lachen allebei.)

[Zij gaat naar de fauteuil bij de sofa.]

I n d r a :

(ziet haar verwonderd na)

Komt u hiér zitten?

P i n k i e :

(zich omwendend)

Ik ben toch niet te veel?

(Een snel gebaar van Indra)

Na 't hoffelijk begin zou dat ook wel een heel erge teleurstelling geweest zijn.

(Zij gaat zitten.)

I n d r a :

(oprecht)

Ik kon me alleen niet voorstellen, dat u bij

mìj komt zitten.

(glimlach)

Een oogenblik.

(Hij gaat snel naar de rustbank in de achterkamer, grijpt een houten doos met sigaretten, een aschbakje en lucifers; sluit de vleugeldeuren achter zich. Biedt Pinkie een sigaret aan - op den divan wijzend)

Màg ik? - U hebt me nooit verwend, freule Pinkie.

P i n k i e :
U was altijd met tánte.

I n d r a :
Als uw tante en ik nièt altijd samen waren geweest, zou ik u dus méer gezien hebben?

P i n k i e :

(lachje)

Dàt weet ik niet!

I n d r a :

(buigt zich eenigszins tot haar voorover)

Zegt u maar eerlijk: u moest niets hebben van een zoo buitenissigen sinjeur, in zoo'n pij -

P i n k i e :
Die pìj deed er niet toe.

I n d r a :

(lach; zijn oogen lichten even)

Dus 't éerste wel degelijk!

P i n k i e :

(even verlegen; dan een beetje koket)

Ik heb me gebéterd. Op een ontvangdag bij oom Han, waar iedereen me naar u vroeg, ben ik tot het inzicht gekomen, dat ik misschien iets verzuimd had.

I n d r a :
Toen hebt u tegen u zelf gezegd: Zóo'n sensátienummer moest ik beter kennen!

P i n k i e :

(na een oogenblik; ernstig)

Toen heb ik tegen mezelf gezegd: misschien valt hij mee.

I n d r a :

Ah-

(ziet haar aan)

- Nu, misschien vál ik mee.

(na een oogenblik)

Weet u wel, dat ik zelfs graag alles dáarvoor zou doen?

P i n k i e :

(ziet hem aan)

.... Alles?

I n d r a :

('à bout portant')

Wat moet ik doen?

P i n k i e :

(lachje; reserve)

Dat kan ìk u niet voorschrijven.

I n d r a :

Nee.

(hij kijkt met gefronst voorhoofd voor zich)

Waarom hebt u niet al lang eens.... zoo open met me gesproken?

P i n k i e :

Ik heb eigenlijk nog niets gezegd.

I n d r a :

(die niet op haar woorden heeft gelet; na een oogenblik)

Weet u wel, - dat 't bíjna een onrecht is iemand per se de gelegenheid te weigeren zich beter te laten kennen!

P i n k i e :

Wordt u bóos?

I n d r a :

(lach, maar ernstig blijvend)

Ik bén boos. Ik wás 't al lang - maar ik weet nu pas: hoé erg!

P i n k i e :
Weest u maar liever weer hoffelijk.

I n d r a :
Nee - beter oprecht. Als u me niet ontweken hadt, zouden we heel goede kameraden geweest zijn, freule Pinkie.

P i n k i e :

(na een oogenblik; zacht)

Zijn we niet.... vreeselijk érnstig, voor een eerste kennismaking?

I n d r a :

(een gebaar)

U hebt gelijk - ‘words, words’

(na een oogenblik met een ‘au fond’ bitter, quasi-geresigneerd lachje)

Te laat.

P i n k i e :
Te láat is 't nóoit.

I n d r a :

(verbleekt even)

Wat bedoelt u daarmee?

P i n k i e :
Ik wou alleen maar zeggen: voor iets góeds is 't nooit te laat.

I n d r a :

(schouderbeweging)

Een gemeenplaats! Maar wat noemt u goed?

P i n k i e :

(al haar moed bijeenrapend; hem in de oogen ziende)

Een andere gemeenplaats: Schoenmaker, blijf bij je leest.

I n d r a :

(ziet haar even aan; dan snel)

Schilder, blijf bij je ezel. - Oom Henk....

P i n k i e :

(bloost)

Oom Henk....?

I n d r a :
.... souffleert.

P i n k i e :

(snel)

Als ik 't zelf niet zoo vond, zou ik 't niet gezegd hebben.

I n d r a :
Waarom zegt u 't liever niet zoo als uw familie en ook u 't denkt: - hoû op met voor pias te spelen.

(snel, vóor Pinkie iets zeggen kan)

't Zit 'm niet in de verándering van métier - 't zit 'm in wat ik op het oogenblik dóe!

P i n k i e :
In wat tánte doet.

I n d r a :

(knikt)

't Convenieert de familie niet dat tante Amelie zich druk maakt - en misschien nog belachelijk op de koop toe - met wat zij en de wereld veroordeelen.

(ziet haar aan)

Ik ben de schuld. Dus: ‘heraus.’

P i n k i e :

(met tact)

Oom Henk heeft u zijn steún aangeboden.

I n d r a :

(voor zich neer ziende)

Poging tot uitkoop.

P i n k i e :
Dat is léelijk: 't zóo voor te stellen.

I n d r a :

(schudt het hoofd; rustig)

Dat is zoo leelijk niet. Om 't geen uitkoop te maken zou ik zélf moeten verlangen 't penseel weer op te nemen.

P i n k i e :
Doet u dat niet?

I n d r a :

(na een oogenblik)

Sóms heb ik 't gewenscht.

(Ziet voor zich.)

P i n k i e :

(zacht)

Dat kan ik me voorstellen.

I n d r a :

(snel 't hoofd opheffend)

Dat kunt u nièt!

P i n k i e :

(ziet hem aan).

I n d r a :

(weer voor zich ziende)

Daarvoor zoudt u me beter moeten kennen.

P i n k i e :

(gedempt)

Daarvoor ben ik immers juist hier.

I n d r a :

(zich tot haar keerend)

Wilt u héusch den gemeden... pias een kans geven als mensch begrepen te worden?

P i n k i e :

Ik vínd u geen pias!

(na een oogenblik)

U bent.... wraakzuchtig.

I n d r a :

(verteederde lach)

Weest u maar een beetje boos op me. - In elk geval is 't zóo beter

(gedempt)

dan de ondraaglijke onverschilligheid van zoo veel maanden.

P i n k i e :

(zakelijk)

Waarom kan ik me niet voorstellen, dat u soms weer wenschte te gaan schilderen?

I n d r a :

Wel: dàt; maar niet: hoe, en waarom.

P i n k i e :

(ziet hem niet-begrijpend aan).

I n d r a :

(opziend; plotseling)

U zegt, dat u me geen pias vindt.

(nadruk)

Maar u weet wel, dat een groot deel van de ‘wereld’ me zoo ziet!

P i n k i e :

(ziet hem aan; knikt dan).

I n d r a :

(andere toon)

En weet u dat diezelfde wereld, door een te groote onverschilligheid, en uw tante, door een te groote.. belangstelling, me dien weg.... opgeholpen heeft?

(Hij ziet voor zich. Na een oogenblik, in herinnering)

In een wereldstad verloren zijn en geen kooper vinden voor je werk.... 's Nachts niet kunnen inslapen - en 's ochtends niet durven opstaan, omdat je angst hebt voor den dag, die begint.... en

(vaag gebaar)

omdat 't toch niet geeft....

(even stilte).

P i n k i e :

(stil-ontroerd; gedempt)

Oom Henk heeft 't me vertéld....

(zij steekt spontaan haar hand uit en drukt kameraadschappelijk even de zijne. Als Indra over een moment van verbazing heen is, buigt hij het hoofd en drukt er een kus op.)

P i n k i e :

(die haar hand heeft losgemaakt; zacht)

Maar is 't wel alléen de wereld.... en tante Amelie geweest? U hebt dít toch ook zelf zoo gewild.

I n d r a :

(van zijn emotie weer 'au fait' komend)

Natuurlijk. Ook zelf. Het leven in deze vier maanden is, ondanks alle moeiten, een groote vervulling voor me geweest. 't Bevredigde mijn.... Oostersche fantasie, die ik van mijn moeder erfde, en 't succes gaf me zelfvertrouwen. Als ik op 't podium stond en de menschen me.... bewonderend aangaapten, had ik soms een gevoel of er iets aan me werd goedgemaakt. Vindt u niet, dat ik tegenover u eerlijk durf zijn?

P i n k i e :

(knikt)

En toch waren er oogenblikken.... dat u weer verlangde schilder te zijn?

I n d r a :

(knikt, zonder haar aan te zien).

P i n k i e

(na een oogenblik; bescheiden)

Waarom zwijgt u?

I n d r a :

Omdat 't maar beter is daarover niet te praten.

P i n k i e :

(niet begrijpend)

En daarover zouden we 't juist hebben.

(ziet hem aan, met candeur)

U moet, tot 't einde toé, éerlijk durven zijn.

I n d r a :

(een groote emotie met moeite beheerschend)

Ik zál 't zijn - op uw verantwoording.

P i n k i e :

(ziet hem geïntrigeerd aan, knikt even).

I n d r a :

(weer eenigszins voorover buigend)

Er wáren oogenblikken, dat alles me voorkwam als een.... vertooning, - dat ik me als een schijngestalte voelde en mijn oude gedaante terugwenschte.... omdat ik voelde dat voor één dit alles een beletsel was me te kénnen.

P i n k i e :

(heeft gespannen geluisterd - bij de laatste woorden schrikt ze even).

I n d r a :

(zonder op te zien)

Een, die zóo wreed was, dat ze 't maandenlang kon volhouden me niet als mensch te laten gelden.

P i n k i e :

(eveneens in groote, ingehouden emotie)

Wréed? -

I n d r a :

(maakt een beweging of hij wil opstaan en heengaan, doch bijft zitten; plotseling)

En toch: zóo lief, zóo dapper, zóo heelemaal zich zelf, dat ik al mijn succes verwenschen kon om haar, - dat ik met haar wide vluchten om, waar ook, een nieuw leven te beginnen.

[Ze zijn beiden opgestaan. Hij heeft haar hand gegrepen, die zij tracht terug te trekken.]

I n d r a :

Pinkie!....

(Slot volgt.)

De dichter J.C. Bloem door Max Kijzer.

'Media Vita'.

Vrouwenhand. Haar rustpose in het licht der ruimte. Blank. In haar onbewuste trage wuiving herkent ge het rhythme dezer gedichten.

Kom dichterbij. De hand is fijn geaderd. Het bloed klopt er zacht en regelmatig. Er is gedachte in deze poëzie, nerffijn en prikkelend, verholen glanzend als opschietende halmen achter bebladerd hekwerk.

Het oude verlangen heerscht nog volledig, niet veel minder romantisch dan vroeger, maar meedere ervaring verzoent thans tot zwijgen. Elk geluid, zijn eigen stem wordt hem een hinder. De mensch voert een strijd. De kunstenaar een zwaren. Bloem heeft zich niet overgegeven; zijn leeftijd sloot een gemoeds-compromis. Hij weert meer af, waarmede hij den versadem besnoeide. De diepe vreugd aan zijn gave, aan zijn gedicht beleefd, werd kleiner misschien. Zijn bundel schraler, zijn gedicht eveneens. Het boeiende volle beeld uit 'Het Verlangen' werd voornaam.

De dichter van 'Het Verlangen' heeft als mensch iets verloren. 'Media Vita' bezingt die bijna onmerkbaar voortschrijdende afbrokkeling. Voor den lyricus mindert het leven voortdurend. Voor den dramaticus is er een levens-tweespalt; die kleuren zijn duidelijk, het contrast fel.

Rauw als een knauw onderging Wedekind het leven. Shake-

speare ziet. De lyrische Shelley zingt. De dramatische beelder doordringt met het heden de toekomst. Voor den lyricus is de herinnering: vervulling. Heden en toekomst gaan erin te loor. De dramaticus geeft blijvende mensch-waarden die op zich zelf vergankelijk zijn; zij bestendigen zich door mathematische herhaling. De poète pure fixeert het anderzijdsche onvergankelijke in wat voorbij ging.

Het is de noodwendige ontbering die Bloem's gedichten ons suggereeren. Den zoeten doem van leven kan hij niet missen. De lente is er, maar het hart is niet ontvankelijk. Het weet van een ongekend ander Zijn.

Het onbevangen geluk, dat Bastiaanse aan de natuur beleefde, zult gij in dezen bundel tevergeefs zoeken. Het gedicht van Bloem is natuurlijk verheven. Physiognomisch: helderheid spiegelend in helderheid; glas in water weerkaatst.

Aan den mensch heeft hij geen houvast. Als een herrijzenis het droeve geluk van een bekend gelaat uit de vele vergetenen die gingen. Daden, als de meeste in wezenlijkheid onnoodig, hebben zijn droom ondermijnd.

Droef als een ondoordringbaar mistlandschap is hem dit gansche Zijn. Als een kreet van lang ingehouden pijn klinkt zijn ‘waarom?’ Het jeugdvuur is niet meer. Voorbij. Een ramp schuilt in dit kleine woord. In den nacht is de aarde rustig geworden. Onder 't stralen der najaarssterren weet zijn vereenzaamd hart zich één moment verwant met het ondoorgrondelijk heelal. Niets sterft geheel; de droom niet, het ontbeerde niet; de wezenlijkheid der verrukking keerde onverwachts en zelfs verinnigd terug:

> Totdat we een avond, onverwachts getogen
> Door onvrede, of door 't sterrenlicht misschien,
> Heengaan en als een knaap met heldere oogen
> Den onuitsprekelijken hemel zien.

(Blz. 24.)

Zijn aanhankelijkheid aan het kleine en wat verloren ging, aan al het droeve en vreugdevolle wat even luid werd, is diep en treffend. Tot verzoening geraakt zijn tijdelijke berusting nimmer. Op aarde, in het dal, wordt zijn eenzaamheid aangerand. Eeuwig

is de dood. Op de heuvelen zal de daad van het alleen-zijn aan hem verricht worden.

Is het den dichter, door deze zekerheid gesterkt, slechts mogelijk het aardsche tumult te aanvaarden? Het moet wel zoo zijn. Dit bestaan verdrijft zijn heil en wondt het hart.

In enkele teer verbeelde gedichten heeft Bloem deze gevoelens melodisch verwoord.

Aan de Nederlandsche dichtkunst is een klein maar edel sieraad toegevoegd. Dat het noodzakelijk ontstaan hiervan overwegend aan de droefheid van een menschenziel is te danken, mogen wij, meen ik, niet betreuren.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 176.)

Amsterdam, 9 Febr. 1890. J.v.d. Heijdenstraat 259

Amice,

Mij is door de Redactie van De Nieuwe Gids een commissie opgedragen, die ik met evenveel genoegen als hoop vervul.

Ge herinnert u, dat wij u, ongeveer anderhalf jaar geleden, het redacteurschap hebben aangeboden. Gij meendet toen te moeten weigeren op gronden, door u uiteengezet, en die wij hadden te respecteeren. Thans echter zijn de omstandigheden, waarin gij toen waart, veranderd, naar wij vernemen; en bovendien hebt gij reeds aan onzen collega v.d. Goes een officieuse toezegging van vernieuwde medewerking gedaan. Dit alles maakt ons stoutmoedig en hoopvol genoeg om het nog eens te wagen, en u andermaal te verzoeken onze collega te worden. Want wij hebben u noodig.

Zie, men kan thans veilig beweren, dat de N.G. een gevestigd tijdschrift is. Wij hebben 500 à 600 abonné's en werken niet langer met verlies. Ja, zelfs als het tijdschrift heel goed beheerd werd, zouden wij, geloof ik, een aardig batig slot kunnen krijgen. Maar ons ontbreekt iets.

De N.G. staat op het oogenblik op een springplank, maar durft niet. Wij hebben nu ons publiek, en dat is ons trouw, maar wij moeten verder, als wij niet op een dood punt willen blijven. Wij moeten er ‘in komen’ en dat kan alleen als we een algemeen tijdschrift worden, dat in alle sociale, politieke, wetenschappelijke en artistieke kwesties, die aan de orde zijn, den toon weet aan te geven. Maar dat kunnen wij met onze tegenwoordige redactie, vrees ik, niet bereiken. Wij zijn te laksch, te onpraktisch, te veel in onze eigen werk of zaken bevangen. Om die reden is een uitbreiding van onze redactie zeer gewenscht, en die wenschelijk-

heid wordt door ons drieën zeer sterk gevoeld. En zoo komen wij alweder, evenals vroeger, het eerst tot u. Gij zijt een man van ervaring en van studie, die bovendien goed schrijft. Wij zien in u den man, die ons ontbreekt. Nu moet ge niet schrikken, amice, en denken, met uwe bekende bescheidenheid, dat wij te veel van u verwachten, en dat gij ons teleur zoudt moeten stellen. Wij verwachten niet anders, dan behalve uwe zoo gewenschte en zoo lang gemiste medewerking dan dat er een frissche geest in de redactie kome en een krachtig advies in alles wat de zaken betreft.

Zooals gij weet, is de heer Verwey reeds sinds geruimen tijd feitelijk uit de redactie getreden, ofschoon zijn naam met opzet nog op de aflevering prijkt. Wij zouden, indien gij ons voorstel aanvaardt, dus weer met ons vieren zijn.

Wij kunnen natuurlijk, als ge 't verlangt, heel goed over deze zaak eens vergaderen, hetzij te mijnent, hetzij te uwent. Ik schreef dit maar per brief, omdat ik zoo beter dan in de conversatie een vasten grondslag kon geven, hoe wij deze kwestie inzien.

Met vriendschappelijke groeten van Goes, van Eeden en mij.

t.t

WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

Amsterdam, 8 Februari 1890. 2e Parkstraat 123.

Weledelgeb. Heer,

Dank voor uwe bemoeiingen in zake den heer Bolland. Of het stuk plaatsbaar is, kan ik u moeilijk zeggen, daar het eerst in rondlezing bij onze redactie moet komen. Verder moet ik, tot mijn spijt, bedanken voor uw vriendelijk aanbod, om de correctie op u te nemen, daar ik, als verantwoordelijk redacteur, gewoon ben dit zelf te doen, als de schrijvers geen proef kunnen of willen ontvangen.

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS

Den Heer Jacob de Haas Jr.

Amsterdam, 12 Februari 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Amice,

Hoe staat het toch met het stuk dat Derkinderen en gij gezamenlijk zoudt vervaardigen? Wij mochten ons niet al te zeer in uwe medewerking verheugen in den laatsten tijd.

Indertijd hebt gij mij een betere afdruk van uw portret van Huet beloofd, dan die ik heb. Mag ik u daar nog eens aan her inneren?

Vriendelijke groeten aan je vrouw.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Jan Veth.

Amsterdam, 12 Februari 1890. Jan v.d. Heijdenstraat 259.

Amice,

Voordat gij naar een andere plaats vertrekt en in een nieuwe omgeving zult komen, zult gij vermoedelijk wel uwe papieren nazien.

Vriendelijk verzoek ik u nu:

1°. alles wat door mij geschreven is, onder die papieren, aan mij te doen toekomen. Mij dunkt, dat is niet meer dan billijk, en het minste, wat ik, na al het gebeurde, vragen kan;

2°. ik weet zeker dat er nog pakjes met papieren van de N.G. bij u zijn, die ik successievelijk, in 't najaar van '88, bij u heb gedeponeerd. O.a. brieven van verschillende menschen aan Buitendijk. Zoudt gij mij die willen teruggeven? Zij zijn u van geen nut en dienen mij ter completeering van het archief;

3°. vermoed ik, dat evenals gij boeken van u bij de mijne hebt gepakt en naar v.d. Goes gezonden (b.v. een Keats en een Real Lord Byron), er ook nog wel boeken van mij bij u zullen liggen. Ook die wenschte ik gaarne terug te hebben. B.v. een Poot in 3 deelen en een Swaanenburgh's Parnas;

4°. zou ik gaarne van u terug ontvangen een zilveren zakinktkokertje, dat ik u in vroegere dagen eens gegeven heb, en dat door u sinds lang niet meer werd gebruikt. Er zijn voor mij familieherinneringen aan.

Ik ben natuurlijk van mijn kant bereid om, in ruil voor deze diensten, zooveel mogelijk dergelijke wenschen van u in te willigen.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Albert Verwey.

Amsterdam, 20 Februari 1890, 2e Parkstraat 123.

Weldelgeb. Heer,

Bij deze moet ik u tot mijn spijt mededeelen, dat ik het niet waag als criticus van Engelsche verzen op te treden, en dat ik ze u daarom, hoe ongaarne ook, bij deze terugzend.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer W.E. Verwey te Rijswijk (Z.-H.).

Amsterdam, 20 Februari 1890. 2e Parkstraat 123.

Weledelgeb. Heer,

Met genoegen zal ik de door u bedoelde bijdrage ontvangen, en u mijn oordeel over melden.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Cyriel Buysse te Nevele.

Amsterdam, 20 Februari 1890. 2e Parkstraat 123.

Weledelgeb. Heer,

Bij deze heb ik de eer u mede te deelen, dat de redactie van De Nieuwe Gids de door u ingezondene bijdragen, getiteld: ‘De kuischheidsmoraal en het Nieuw-Malthusianisme’, en ‘Welke weldaden het N.-M. ons nog meer bewijst’, minder passend voor het kader van haar tijdschrift oordeelt.

Ik doe ze u daarom, per postpakket, weder toekomen.

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer W.M.H. Anten, Nijmegen.

Amsterdam, 20 Februari 1890. 2e Parkstraat 123.

Beste Free,

Clausen besabelt me van dag tot dag: hij geeft de schuld aan den binder, en zegt telkens: Meneer, ik zal ze dadelijk terug laten halen, genaaid of niet, en dan krijgt u ze vandaag nog. Maar de dag gaat voorbij en er komt niets.

Nu heb ik hem gezegd, dat voortaan minstens 4 dagen na het uitkomen de afdrukjes er *moeten* zijn. Hoop nu maar op morgen Ik ga er zoo meteen weer heen.

Tak komt Zaterdagmiddag met me praten, beeft hij laten weten. Ik geloof dat dat ook beter is, dan als we dadelijk vergaderen.

Ja, die stukken van Chap zijn gek: ik zal hem nu vier boeken van ‘Maurits’ geven, om te kijken wat hij daarvan maakt. We moeten het plan niet heelemaal opgeven.

Ik geloof, dat we in deze 3 dingen nut van hem konden hebben:

1°. voor 't exact-wetenschappelijke, dat komt niet veel voor;

2°. zijn advies in het philosophische;

3°. de redactie (onder mijn controle) van een rubriek ‘Boekbeoordeelingen.’

Ik heb een brief van Doorenbos gehad, een van een Amerikaansch doctor uit New-York, twee nieuwe stukken van Delang, een plaatsbaar stuk van Evers (uit zijn roman), een nieuw stuk van Bolland over ‘Het Godsbegrip’, etc. etc. We moeten, als Tak er geweest is, b.v. Maandag vergaderen.

De groote schouwburg hier is totaal afgebrand van morgen, totaal. De brand is nog niet gebluscht. De beelden bovenop donderen er één voor één af. Ik heb Martha's verjaardag vergeten; maak haar mijn excuus en feliciteer haar van harte s.v.p. Tot ziens.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer F. van Eeden.

Amsterdam, 20 Februari 1890. 2e Parkstraat 123. (Jan v.d. Heydenstraat 259.)

Waarde Heer,

Het deed mij genoegen weêr eens iets van u te hooren.

Dat boek, dat is waar, was ik heelemaal vergeten. Het was onder mijn andere boeken blijven liggen. Ik heb het opgezocht, en zal het u de volgende week sturen. Vergeef mij mijne slordigheid.

Wat u van Kobus zei, daar schrok ik van. Ik mocht hem altijd graag lijden: ik hoop dat het niet ernstig is. Ik zal hem schrijven, dat hij mij stellig op moet zoeken als hij te Amsterdam komt.

De stad hier is in rep en roer. De groote schouwburg op het Leidschepiein is heelemaal opgebrand. Alleen de muren staan nog. De beelden bovenop vallen er één voor één af. Men zegt, dat in de tegenwoordige tijdsomstandigheden de stad geen nieuwe kan laten bouwen.

Wat u zegt van de N.G. vind ik zeer belangrijk, maar ik ben

't natuurlijk niet met u eens. Ik kan nog altijd niet inzien dat wij niet in alle opzichten gelijk hebben. Versta u mij wel: ik beweer, dat wij tegenover die geestelooze, duffe, kinderachtige zwakhoofden, die hier de officieele literatoren zijn geweest, maar die het al knapjes ophouden te zijn, en die u evenzeer verafschuwt als wij, per se gelijk hebben, omdat er leven in ons zit. Wij brengen den boel vooruit, wij zijn de wordende tijd. Daarom vind ik het goed, dat wij niet over onze mogelijke tekortkomingen philosofeeren gaan, maar zeggen en doen, zooals de God het ons ingeeft. Dat u echter anders denkt dan wij, vind ik even uitstekend en in den haak. U staat buiten den strijd, denkt in andere gedachtenreeksen, vergelijkt met andere dingen. Dat moet het nageslacht in's Gleiche brengen.

Uw opmerking over Delang vind ik geestig en juist: maar toch blijft het een mooi stuk. Niet met u eens ben ik, wat u schrijft over Verwey. Ik was aan de eer van 'De Nieuwe Gids' verplicht, openlijk te zeggen wat zijn laatste werk voor een knoeiboel is. Het zal hem zelf ook goed doen. Verwey is in een vreemde periode: zijn productievermogen is uitgeput; hij heeft door minder fraaie handelingen en door zijn onaangenamen omgang zijn beste vrienden Witsen, Boeken, van Eeden en mij van hem vervreemd. Hij staat nu geheel alleen, hij voelt zelf dat zijn artisten-carrière. voorloopig tenminste, gesloten is; hij wil nu literair-historicus worden. God geve dat het hem gelukke.

Ik schrijf dit niet om Verwey zwart te maken, ik zeg alleen wat iedereen hier weet en openlijk zegt. 't Jongetje is over het paard getild. Maar ik had toch meer fiducie in zijn literaire kracht gehad.

Waarde heer, ik ontvang gaarne brieven van u, heeft u lust uw hart nog eens uit te storten, doe het dan, u zal er mij genoegen meê doen. Wij zijn toch oude vrienden, en alle wereldsche kleinigheden zijn tusschen ons verdwenen, nu wij lang van elkander zijn.

Hoogachtend,
de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. W. Doorenbos, Brussel, rue de l'Aurore 19.

(Wordt vervolgd.)

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Bloeddroppels.

In 't somber lommer van de vesteboomen,
Schreed voor mij uit een zwijgend mannenpaar,
Traag dragend, op een blankbedekte baar,
Eén, stervende al, van treinrails opgenomen.

Afkeer en angst doorhuiverden mijn haar.
Hoe droef die laan nu, waar ik placht te droomen!
'k Heb van dien man geen klacht, geen zucht vernomen.
Ik zag hem niet - Hij lag en bloedde maar.

Hoe duikt uit duister van zoo ver verleden
Dat beeld nu op, zoodat ik weerzien moet
Die donkre laan, bedroppeld, vóor mijn schreden,
Van 't vloeiend purper, dat ons leven doet,
Nu uit mijn hart, verplet, de droppels gleden,
Langs al mijn wegen latend spoor van bloed?

II.
Trouw.

Rouwzwart van het regenlekken
Is de wegende zerk op je graf,
Waar pralende kransen bedekken
Den naam, dien je liefde eens mij gaf.

Onder 't hulstgroen, waar 't rood van de bessen
Mij droef lijkt als droppelen bloed,
Zoekt mijn hand, die de stekelen pressen,
Den naam, die voorheen klonk zoo zoet.

De letters, vol tranen van regen,
Die vormden, op aarde, je naam,
Die streel ik met wijdenden zegen:
Die naam eens behoorde ons te saam.

Tusschen 't bloedrood der bessenkoralen
En het hulstegroen, donker en scherp,
Laat mijn blanke seringen ik dalen
Op het rouwzwart van d'eenzame terp.

Met den geur van die bloeiende twijgen,
Zoo lentig, zoo teeder puur,
Laat mijn bede om hereeniging stijgen
Door de wolken naar 't hemel-azuur.

Als getokkel van regendroppen,
In de nachtelijke eenzaamheid,
Hoor ik dringend en vragend kloppen,
Al sedert je ziel werd bevrijd.

'k Richt mij op, in het angstvol duister
En dat kloppen mij klinkt als een klacht.
Aanzie hoe vol aandacht ik luister!
'k Zou begrijpen je fluistren, hoe zacht.

Nu kan ik maar enkel weenen
Om dien klop als de klop van je hart -
Kon mijn liefde je woorden verleenen!
Nu blijft ál een geheimvolle smart.

In mijn ooren de stilte nu ruischt er,
Waarin ik niet slapen mag -
O buig tot mijn lippen en fluister!
Ik luister in vroom ontzag.

III.
Die naam.

Toen zij vroeg welken naam ik mijn dochtertje koos,
Gaf ik mild haar dien naam, als een blanke roos,
  Den naam, bestemd voor den liefdeschat,
  Eens mijn liefde beloofd en dien nooit ik bezat -
En ik noemde haar zacht bij dien teederen naam
En dat zij mijn kind was, dat droomden wij saam,
  Met haar kopje aan mijn hart en haar oogen zoo blauw,
  Die zij óphief tot mij en die leken zoo trouw -
Doch nu lang ze al vervreemd is, zoo ver, zoo koel,
Nu doorvlijmt, bij 't herdenken, me ontwijdingsgevoel.
  O mijn kindje, vergeef dat 'k een andere schonk
  Den naam, die nooit onze woning doorklonk!
Hoe kon meisjesgevlei overwinnen mijn schroom,
O mijn kind, dat ik zoek nog en roep in mijn droom,
  O mijn kindje beloofd, dat zoo eenzaam mij liet
  En de woning zoo leeg en zoo diep mijn verdriet?

Verzen van M. Cohen.

Avondgang.

Arbeid, ging als een Zuivrende vlam
Door mijn bloed, mijn leden.
De Dag was verteerd. De avond kwam
Koelend om mijn slapen gegleden.

Ik ging door de heilige avondstilt
Als 'n bedevaartganger, ter bronne.
De stonden, zij waren zoo zuiver-mild
En diep, als ik nóoit had gewonnen,

Wanneer ik Arbeid niet had gediend,
En Zijn louterende vlam verdragen.
Nu werden mijn duistere oogen, ziénd
En naar Schoonheid, opgeslagen!

Het groote huis.

Het reuzig-groot gebouw-vierkant.
De witte vrouwtjes, klein, achter 't hoog der ramen
Alleentjes, of daar wat geschikt, te samen
Als stil-onwen'ge vogel, uit vér land.

Het groot en somber-hol gebouw.
De simp'le wezentjes, achter 't glas gevangen,
Haar nauwelijks nog ademend verlangen,
Langzaam, verkillend, in der uren grauw.

Het sombere gebouw - zoo gróot, zoo wijd -
Het staat daar, in zijn straf, gesloten zwijgen
Of er onwrikb're en strenge Wetten dreigen,
En bange Vrees toeft in die donkerheid. -

Amsterdam.

De donkre, ranke toren, die ten hemel staat geklommen
En naar de wolken reikt.
Hij staat hooguit, boven de huizendrommen
En over al 't gewemel, wijd hij henenkijkt.

Hij ziet, het vlak gestrekte land, rondomme -
Hij weet de zuiv're stilte, van de hooge lucht.
Waar 't leven van benêe, is weggezakt en stomme.
Is híj, te midden van der wolken breede vlucht.

Hij ziet de Zon recht in 't gelaat; den regen,
Den wind; hij vangt hun volle kracht.
De Tijd ging langs hem heen, híj hooggestegen,
En ongerepte, door der eeuwen nacht.

In den avond.

Het stille paard dat in den avond wacht
Geduldig voor de kar met vracht.
Geduldig reikt de lange goeie snoet
Omlaag, omlaag alsof het stil wat zoekt.

De voerman onbeweeglijk op den bok.
Is met de kar, het paard, één roerloos, zwijgend brok,
Dat samen hoort, en in den nacht,
Tesaam geduldig wacht.

Daar slaat een deur dicht, dof van slag,
Het paard heft kop op; 'n man gaat naar de kar.
Een stem roept ‘hop’!.... Hard-knartlen stoort,
De stilte. Paard en kar gaan voort....

Lijder.

Zie, hoe hij zitten gaat
Aemechtig, ingebogen,
Een klammig hol gelaat,
Met ingezonken oogen.

De mond zakt in, en wijkt,
Trekt in bij 't ademschokken.
En schrikaanjagend kijkt,
Die kop zoo hol vertrokken.

Hij zit; kraag-óp om kop,
En jas hem wijd omhangt.

Daar staat hij steunend op,
En gáat - met wanklen gang.

Vrouwtje.

't Oûe vrouwtje met haar wollen kap.
In gedachten voortgaat stap na stap.
In het zorgvol rimpelig gezicht,
D'oogjes triestig turen zonder licht.

Traag, de weg zoo voor haar opengaat,
Waar ze langs moet sjouwen nog zoo laat.
En het mijmersuft maar in haar kop,
Van haar stille zorgen en getob.

Triest-eentonig doet het stap-geknars
Van het vrouwtje, nog zoo laat op marsch.
Zóo verdoken, in haar grauw verschiet,
Dat ze nauw de dingen om haar ziet.

Verzen van Fred Batten.

Weerloos.

Dien avond, toen ik wist dat gij gestorven
waart, kon ik van leed geen woorden vinden,
maar 'k zocht uw huis weêr in de linden -
Hoe was de geur der blaêren daar bedorven...

Uw glimlach woei omhoog in verre winden,
uw oogen blonken veeg en zóó verworden...
en in het huis, vóór de gesperde blinden,
zag ik weerloos in een bleek verdorden

schrik hoe gij schemerig in het duister rees,
in de kamer, waar wij eens elkander vonden,
waar wij immer onze droomvermoeide monden
snoerden, of de Dood nooit komen kon...
Vergeef mij, die mijn leven nimmer overwon,
dat ik mij àf keer en den Dood nog vrees...

Voortuin van leven.

Mijn zachte jeugd zal altijd jou behooren:
In mijn herinnering dat heldere beeld
Van onzen voortuin in den morgen en 't verloren
Loopen langs de zoomen tot wij moegespeeld
De schaduw zochten van de groote regenboomen.
Je was zoo klein en fleurig voor mijn oogen,
Dat ik nog nièt van anderen wilde droomen,
Maar insliep met de donkere wimpers open.

Koester mijn leven voor àlles zal sterven...,
Ook déze herinnering tusschen ons beiden, -
Voortuin van leven, o bloeiend verderven
waarvoor wij soms in liederen strijden.
Alleen om goed te zijn en in die weelde
Nog één maal sterk voor je te leven,
Verlangde ik mijn jeugd terug te beelden,
Maar vond geen vuur meer in je oogen zweven...

Een kleine jongen spreekt:

Lantarens maken bloesems van de blaren
en auto's wiegelen nog voorbij...
Het raam staat open, ruik! de zware
bloemgeur van de vijverwei...

En daar de zwaan, de smettelooze vlinder,
het water rimpelt en de kleine rij
van rozen wuift een geur van ginder, -
Lieve-heer, wat is u goed voor mij...

Altijd zoo goed, ook nù nog ook,
al zocht ik naar u nooit zóó ver,
zoo heel ver in de wolkenrook...

Maar soms toch in een nacht als deze
zie ik u kijken in een ster...
en héél dichtbij uw warme wezen...

Miserere.

Verlangen kan soms vreemd vervelen...
De lucht is grijs, de boomen druipen, -
Zal ik nu vroeg in bed verkruipen
Of ergens bij een luie vrouw nog spelen?
Ik houd niet van café's en het gluipen
Der paren bij het bedwelmend kweelen:
Ik moet de drom ontsluipen,
Ik kan alléén mijzelven veelen....

In dézen nacht, waarin de regen
Als blaren langs mijn ramen ruischt,
Droom ik je lichaam naaktgelegen
In kamers waar de stilte suist...
Ik droom met òpen oogen naar den
Natten hemel... Zal ik bij je
Komen, en mij naast je vlijen, -
En zèker zijn van dìt geluk op aarde?

Wandeling.

Verveling houdt dit dorp omsloten:
Weer hoor ik in den avond, laat
Het triestig roepen van de booten,
De toren, die de uren slaat...

En aan het straatje dat in groote
Plassen zich des winters baadt,
Zie ik het huis voorgoed gesloten,
Waarlangs mijn weemoed gaat.

Ik weet weer hoe zij vroeger wachtte,
- Het was al donker als ik kwam,
En heel haar jonge lichaam lachte

Als witte rozen, die 't donker nam,
Voor 't laatst naar zon versmachten, -
Zoo blank was hare broze vlam...

Verzen door An Veltman.

Koorddans.

't Geachte publiek
geniet uniek,
als ik met mijn kleurig rokjen aan,
dansend over 't smalle koord zal gaan.

Tusschen hemel en aarde
herwin ik mijn waarde,
en de lampjes van de kermistent
flonkeren monkelend om de gore bend.

Ha, bij muziek
triptrap ik kwiek,
lachend om mijn pijn en vreugden van hùn angst,
wie te veel moest lijden is voor meêlij 't bangst.

Ja, zoolang als het gaat,
den dood in 't gelaat,
zal ik met mijn kleurig rokjen aan,
dansend over 't smalle koordje gaan.

Kwatrijnen.

Aanvaard ze dankbaar, 's levens harde slagen:
de wijze mensch liep tastend 't duist're bosch van smart;
de glanzig-gave korrels tusschen steen gespleten lagen,
Maar toonde' in milde vloeiïng 't goede en rijke hart.

Keer uw betraand gelaat naar stille dingen;
de tijd is daar, dat menschenwoorden falen
't ontdaan gemoed met troost in slaap te zingen:
zie, hoe de rust en eeuwigheid uit kleine dingen stralen!

Niet aan vier muren ben ik gebonden,
noch aan een enkel bemind gelaat,
sinds ik Uw Glimlach heb gevonden
in die brokk'lende steen van de straat.

Alleen.

Ik kan u wel verstaan,
uw lachen en uw weenen,
maar als uw oog is toegegaan,
dan sluipt mijn eigen leven aan
en wil niet van mij henen.

Het heeft zoo lang gewacht,
het was wel heel bescheiden,
nu, in den stillen nacht,
heeft het zijn deel verwacht;
- ik hoor uw adem glijden. -

Nerveus verlangend kind,
't vochtglanzend oog naar mij geheven,
ontroerd, dat het mij eindlijk vindt,
dat duizend dingen nu verzint,
hoe kan 'k het brommen geven?

O, 'k kan u wel verstaan,
uw lachen en uw weenen,
maar als uw slapen is gedaan,
mijn kleine knaap is heengegaan,
ben ik wel héel alleene...

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXI.

Als diepst-in Lever bleef 'k steeds eender: jong reeds oud 'k mij voelde,
En deed 'k ook, toen 'k nog kind was. Spelen wilde ik schaarsch: ik dacht
Gestaeg, en allermoeilijkst, laat ik insliep iedren nacht,
Omdat mijn hersnen urenlang eerst als een draai-kolk woelden

Door alles wat 'k dien dag weer merkte en ondervond. ‘O, spoelde
Een sterke Zee terneer mij plots.... vergaan zou 'k zonder klacht!’
Zoo voelde als knaap ik soms, maar hield mij stevig. Stil ik tracht
Van toèn reeds, 't Al en 't Verste te verstaan en slaag. 'k Bedoelde

Het goed steeds met al menschen, dingen, die heel dwaas krioelden
Rond-om mijn Zelfje en gingen kwaad mij doen vaak. Doch een Kracht
Inwendigste en alwijdste hield mij staande. Ik pleeg en placht

Als dwaas en dom gezien te worden, daar ik nooit verkoelde.
Ik weet me een streng-standvastige Eenling, die nooit boelde
Met fraaie Wanen, schoon de Waarheid weegt me als zware Vracht.

DCDXII.

Ben 'k trotsch er op, dat 'k was de Aleerste, die begreep hier? Neen.
'k Bleef altijd dood-eenvoudig in mijn stevig doen en laten
En wachtte aanvanklijk allerminst geweldgen Roem of Baten.
Van iets, wat 'k deed: ik leef in Heden, Toekomst en Verleên.

Gedrongen word 'k door 't Diepste, Dat mij nimmer liet alleen,
Want waar 'k in 't Achterafste heel vriendschaplijk mee blijf praten,
Zoolang tot 'k neem een wijs besluit dat schenkt me een vroege of late
Voldoening door al raadslen van des Zijn's Ellenden heen.

Liên hebben over mij gezeurd onzinnig, maar dan stond 'k als Steen,
Ook als zij mij verdelgden voor een korte poos, lijk 't scheen.
Glimlachend denk ik aan die doode Vreemden: bovenmate

Wil 'k niet meer hatend wezen hen: 'k blijf vriendelijk als géén,
En als 'k veel later zelf eens in der Dooden Nacht verdween,
Dan hoop 'k, zal men voor goed mij 't Pure mijn's Karakters laten.

DCDXIII.

Mijn vlak-strakke aardsche Daagschheid van mij weg te schuiven wijd,
Zoodat ik zien mijn diepste Zijndheid ging, is 't vreemd Vermogen,
Dat me eigen wierd heel vroeg als eenzaam kind reeds in mijn pogen
Om 't Juiste alleen te spreken. En zoo raakte ik nimmer kwijt

Mijn schijnbare, altijd zeer bescheidene verlegenheid,
Die maakt me een Zwijger. Och, mijn voeten, na vlug aarzlen, vlogen
Soms zijstraat in, wen 'k vriendjes zag, van ver. Ik leek een droge,
Dood-stille Suffer, maar diep-wild 'k mij voelde te allen tijd,

Vooral wanneer 'k alleen was en lang las. Allengs bereid
Mij voelde ik dan tot Zegepraal. Fijn diep veel stil gedoogen
Ontzettend sterk-zachtmoedig kon 'k van andren, dus geen spijt
Voel ik, dat 'k soms terugsloeg pijnlijk, door expressen logen

Met feiten te verdelgen. 't Menschlijk Weten opgezogen
Uit boeken heb 'k, en 't Eigne uit Geest en Leven, en, wen 'k glijd
Op 't laatst den donkren Dood in, eeuwig-vredig heerlijk 'k mij verbreid.

DCDXIV.

Hoe vond ik waarlijk staeg dit Leven? Psychisch wenschte ik 't n i e t .
Door Ouders ben 'k er ingebracht, weerzinnig-half geboren,
En in mijn vroegste jaren ging 'k nooit gansch er toe behooren;
Maar, daar ik psychisch-breed ben en mijn oog, van kind reeds, ziet

Het Vele kalm hier aan, nadat een oogwenk soms gezied
Weemoedig-woest of peinzend diep mijn Ziel heeft, wist 'k te schoren
Den Voortgang onzer Lettren met mijn Achtermacht. Een Toren
Die boven allen heft zich wou 'k niet wezen, maar geschied

Volkomen is het Weinge, wat 'k volbrengen wou: het Lied,
Het echte, omhoog te houden, ja te geven, en te boren
Door 't Zijn heen om te zien, hoe 't is. En daarom geenszins storen

Deed ik me aan dwaze Babbelaars. Aldiepst en fijnst bespied
Vooroordeelsloos heb 'k alles, en schoon schilderden mij Mooren
Pikzwart en dom, 'k heb stilkens-door, veel Onkruid hier gewied.

DCDXV.

Niet gansch vergeef ik menschen, die mij bot vernietgen willen,
Doch kalm vergeet ik 't en doe vriendlijk, wen ze iets wenschen. Breed
Voelde ik als knaap al, schoon 'k een enkle maal krachtdadig smeet,
Argumenteerend diep vaak, velen om, die met hun kille

Waanwijsheid, waar niets achter school, probeerden te gaan villen
Onnoozel-weg mijn Kunnen. Niet klein-nijdig dan ik beet.
Feitlijk 'k weerlegde 't smaên. 'k Behoor niet tot de nijvre Vleet
Van woordenpraters, -penners, die hun kostbren tijd verspillen

Met bazelend te schrijven en te doen. Neen, heusch, geen schrille
Ziel spreekt hier: 'k blijf zachtmoedig, maar nog sterk bij al wat 'k deed
Of zeide, daar 'k de puurste Binnendiepte nooit vergeet.

Sinds 't eerst begin mijn's Wordens hier moest 'k zijn een taamlijk-stille
Om alle Menschen mij bekommrend, en die nooit ging gillen,
En toonde zich hoogst zelden onverbiddlijk-waar en wreed.

DCDXVI.

Welk Mensch kan over Lettren, Lieden richten? Zelf doorleden
Heb 'k 't al wat Levers hier gebeurt, dus diepst-in streng en vast
Heb 'k altijd op mijn eigen Geest, mijn Werk en daên gepast,
Ook zelfs in tijden, dat ik lijdend als een Vent gestreden

Heb met dit aardsche Noodlot, dat steeds felle Tegenheden
Berokkent iedren Sterver, daar der menschen Warling vlast
Op elks verderf, al krijgt men óók soms groote Goedheên. Gast
Hier zijn we een poos en dan vergaan wij. Innige gebeden

Tot menschen of tot Goden geven schaars. Of men gebrast
Hier heeft of steeds wils-sterk geleefd en hongerend gevast
Heeft altijd-door, het Einde is steeds hetzelfde. Wis een Rede

Heerscht in 't Heelal, en zelf ik ging steeds willig met Haar mede,
Maar dieper schuilt iets Aêrs nog, dat géén weet. De buitenbast
Van alles slechts wij zien. Maar, o, wat schuilt daar diep-beneden?

DCDXVII.

Wie schrijft mijn Werken? Is 't mijn Daagschheid? 'k Was een rustge Jongen
En blijf een vredig Man ook, die diep leeft en even fijn
Van binnen overweegt al dingen als toen lijk een Lijn
Ik liep met kortre, dikkre kennisjes, die somtijds sprongen

De struiken in of daar ze iets vonden en zich moeilijk wrongen
Heen door de takken, gevend niet om scheuren of om pijn.
Maar zelf bleef 'k staan dan, stijf en stil terwijl mijn mijmrend Brein,
Mijn half-ontwaakt, breed peinsde, totdat plotsling drongen

Ten hersens me al te wilde Visiöenen. 't Wierd me als zongen
Ver af mij stemmen, maar wen 'k luisterde, week 't weg. Een Schijn
Leek 't mij, die kort verbaasde me. Och, energisch nooit gedongen

Heb 'k om te winnen voor mijzelf iets. Neen, een vreemd soort Zijn
Dat 'k, zoekend, zús of zóó noem, doet mij dichten, en gedwongen
Heeft me om te doen, lijk deed ik steeds, diepst-in moreel, dus rein.

De groote Vlaming Felix Timmermans door Willem Kloos.

(Felix Timmermans. Bij de Krabbekoker. Amsterdam, P.N. v. Kampen en Zn. N.V.)

I.

Nu haast een halve eeuw geleden en ongeveer in dezelfde maand als thans merkte ik plotseling, dat het door mij toen reeds een jaar of drie lang half en half voorziene, maar tot dusver nog heel vaag geblevene plan om een nieuw tijdschrift op te richten, dat beter want juister dan de toenmalige over de literaire verschijnselen zou kunnen gaan oordeelen, voor de eerste maal een vasteren vorm in mij kreeg. Want zoo'n niet dilettantisch periodiek was mij gebleken, hoe langer hoe meer noodig geworden te zijn. Immers wanneer ik het tot dusver een enkele maal had gewaagd om aan de redactie van een der toen bestaande organen het een of ander aan te bieden, wat ik in proza of vers op het papier had gebracht werd mij nagenoeg zonder eenige uitzondering en na langen tijd wachtens, schriftelijk en ook soms mondeling te kennen gegeven door de heeren, dat ik geen sikkepit literaire begaafdheid, en zelfs geen aanleg bezat, en dat ik niet behoorlijk te stileeren wist. Mijn eerste voortbrengselen, die precies zooals zij toen geschreven waren, in mijn eerste bundels staan gedrukt, werden door de destijdsche literaire machthebbers ‘duistre wartaal’ genoemd. Ik ben mij echter altijd, van vreedzaam zijn best doend kind reeds, blijven vasthouden aan mijn eigenlijksten, mijn onbewust-geestlijken Wil en liet mij dus door die zeer vele teleurstellingen geenszins ontmoedigen, want ik wist als gewetens-

vol en langzaam werker dat alles wat ik op schrift bracht van binnen uit mijn rustig-mediteerenden en slechts een enkele maal wild-hartstochtlijk wordenden psychischen Achtergrond was gerezen, en dat het dus door-en-door menschlijk-echt heeten kon.

Ik moest en wou dus een eigen orgaan zien te krijgen, want ik voelde diep-in dat anders mijn heele literaire toekomst, die ik soms, als ik moe was van mijn eenzaam werken, opeens weer inwendig voor mij uit zag liggen. in het zand zou moeten verloopen, en toen dat gevoel zich eindelijk, na die jaren van durende worsteling, krachtig-genoeg aan mijn eenvoudige Daagschheid had kenbaar gemaakt op een keer - de aandrang want de noodzaak daartoe was telkens mij sterker duidelijk geworden -, ging ik mijn maatregelen treffen, en kwam er eindelijk na een maand of zeven, acht, tengevolge van mijn innerlijke en uiterlijke voorbereiding b.v. van gedachtenwisseling met andre jonge lieden die, evenzeer als ik, te klagen hadden over het optreden der ouderen tegenover het toen in aantocht zijnde nieuwe geslacht, kwam ten slotte, zeg ik, mijn maandschrift De Nieuwe Gids tot stand, dat ik gelukkig thans reeds bijna een halve eeuw lang met mijn, door de bank heen, vreedzame energie, ben mogen blijven besturen, ondanks de in den beginne spottende tegenstreving van in de wezenlijke letteren onbedrevene lieden, en ben ik dit zelfs kannen blijven doen tegen in latre onpleizierige bisbilles, zooals die in ieder tijdschrift soms voorvallen kunnen, tusschen mijn eigene konstante Kracht en de meer wisselende vermogens mijner vlottere en dus meer handige mederedacteuren. En daardoor werd mij een groote veertig jaar geleden de behoorlijke geregelde volharding van mijn eigenen onbewusten Levenswil, nl. het gedegene voortzetten van mijn eigenen literairen arbeid en het in stand houden van De Nieuwe Gids wel eens heel zwaar gemaakt.

II.

Ik kwam er spontaan toe, deze geschiedkundige levensherinnering uit mij naar boven te halen, en stel alles er van precies zoo voor als het is geweest, zij het natuurlijk slechts in groote trekken thans. Ik ben, mijn heele leven lang, sinds mijn 20e jaar tot heden met mijn wilskrachtig-vreedzaam diepste Binnenst voor de bevor-

dering onzer Nederlandsche letteren blijven arbeiden, en daar ik, tot mijn genoegen, mij ook thans nog geestlijk zoowel als lichamelijk volkomen jeugdig frisch en normaal blijf voelen zal ik, hoop ik, nog vele jaren lang voort kunnen gaan met het vervullen van mijn levenstaak. Ik ben altijd een mensch geweest, die zijn best deed om te werken en te denken, zooals ik dat heden óók nog kan blijven doen, doch wien het leven waarlijk nooit heelemaal makkelijk heeft gelegen, want zoo is steeds het lot van alle de groote dingen ernstig opnemende aardelingen geweest, doch ik heb, zonder eenige verwaandheid sprekend, mij, gelukkig, flink omhoog kunnen houden. En daar er door heel weinig van en over mij wetenden, over mij, zoowel als over mijn rustig en nooit ophoudend geestelijk werken zooveel losse praatjes en averechtsche beschouwingen zijn neergekrast op een mij komiek-lijkenden toon van hoog-gezag, kom ik er thans heelemaal van zelf soms toe, om precies inlichtend te schrijven over wat ik vroeger heb ondervonden en doorgemaakt. Vele andere auteurs hebben dit ook gedaan, waar hun dit noodig bleek.

Mijn heele leven door ben ik nooit met gesprokene woorden mededeelzaam over mijzelf geweest, ik ben steeds vreedzaam mijn eigen inwendigen gang blijven gaan, zonder op iets van mijzelf te stoffen, zooals ieder kan getuiggen, die met mij spreekt. Vóór al het andere, ben ik in mijn inwendigsten Geest altijd een vreedzaam, maar lichtelijk melancholisch, doch dat dan weer voor en in zichzelf op zijn pootjes terechtbrengend mijmeraar geweest, maar ik schijn sommigen of anderen altijd op de een of andere wijze in den weg te hebben gestaan, zoodat ik met de mij aangeborene ruimere zielsgesteldheid, die nooit onzuiver-klein deed. wel eens krachtig-schertsend heb weerlegd wat zij beweerden of aangewezen heb welk deel van hun productie niets meer dan fraai en lieflijkende schijnkunst was. Met allerlei onjuiste aantijgingen, bv. dat ik mij ‘verdeed’ - ik moest toen nb. rond zien te komen van f 50, - per maand - en dus geestlijk-debiel was geworden, werd ik toen voor een poosje door hen naar den rand van den maatschappelijken afgrond geduwd. Maar ik hield mij natuurlijk onder alles door psychisch-sterk, en wist mij dus weer naar omhoog te worstlen, door gelukkige gebeurtenissen geholpen, zoodat ik sindsdien weer, als altijd vroeger, zachtmoedig-austeer naar buiten

maar diepst-in vriendlijk van binnen, altijd bezig kan blijven om te doen wat ik moet, daarin geheel afgaande op mijn verste psychische Essentie, die, zooals ik dat thans bij herinnering weet na te gaan, reeds als jongeling een harmonische mengeling was van psychisch-hartstochtlijke geëmotioneerdheid en rustig gezond verstand, welke laatst genoemde geestlijke helft, die ik aan het geslacht Kloos heb te danken, mij evenmin ooit, ook niet in mijn zwaarste levensmoeilijkheden heeft verlaten als mijn subtielere kwaliteiten, mijn beurtlings vroolijk en hoopvol en dan weer somber-sterk of weemoedig-gelaten het leven áanzien, die ik aan mijn nooit wetend door mij aanschouwde, maar toch intensief door mij gevoelde moeder dank, dat hebben gedaan. Zoo'n mengling van tegenstrijdige kwaliteiten, van welke nu eens de eene en dan weer de andere sterker voor den dag kwam, werd door would-be psychologen, die later niet al te krachtig in hun psychisch samenstel zijn gebleken, wel eens allerdwaast opgevat, wat dan weer van den weeromstuit verzen in mij te voorschijn riep. die in hun diepsten oorsprongsgrond juist moeten heeten, maar al te vlijmend-driftig dus niet klassiek genoeg verwoord zijn, en die dus uit den laatst verschenen druk door mij weggelaten werden. Nu nog geboren worden moetende onderzoekers in de verdere eeuwen zullen, als zij dat wenschen, hen toch altijd nog terug kunnen vinden in die vroegere drukken van Verzen I. En ik zeg dit laatste volstrekt niet, omdat ik mijzelf zoo belangrijk zou vinden, want och, alle menschlijke belangrijkheid, ook die van de allergrootsten, waartoe ik mij natuurlijkerwijs nooit gerekend heb te behooren, of met andere woorden, alle individueele dus levende grootheid is alleen maar iets relatief's. Want alleen bestaat het Eene, Onkenbare Absolute boven Tijd en Ruimte, waar alles uitstroomt, alsof het een Ziening ware, die zonder Dàt niet zoude ontstaan.

III.

Felix Timmermans, o deze naam, die reeds lang onuitwischbaar in mijn eigen hoofd en hart, zoowel als in die van alle andere beschaafde Noord-Nederlanders staat gegrift!

Ik herinner mij nog heel goed natuurlijk, want ik heb voor

belangrijke dingen en kwestie's altijd een als metalen geheugen behouden, waarin alles voor goed gegraveerd en gebeeldhouwd blijft, dat ik jaren geleden dien naam wel eens in Vlaamsche tijdschriften had ontmoet en dan met bijzonder veel genoegen had kennis genomen van het bekoorlijke proza dat hij als jongmensch toen somtijds daarin gepubliceerd gekregen had. Maar och, toen reeds waren er zoovele uitstekende Vlaamsche auteurs en daartusschen door verloor hij zich natuurlijkerwijs nog een klein beetje voor mij weg in dien tijd. Doch op een goeden dag bracht de post mij een pakje uit België, uit de mij bij name alleen bekende stad Lier. Ik maakte het natuurlijk met veel belangstelling open, en zag dat het het eerste begin was van een prozaverhaal, waarboven ‘Pallieter’ stond. En ik weet nog, dat ik toen dadelijk tegen mijn vrouw zei: ‘Zie eens wat ik daar gestuurd krijg! 't Is het begin van een verhaal of iets soortgelijks van dien rijken Vlaamschen auteur Felix Timmermans, van wien ik, en ook jij, meen ik, wel eens iets sympathiek aandoend voortreflijks lazen. Doch ik ben nu op dit oogenblik met heel andere dingen bezig, dus zoodra ik hiermee klaar ben, ga ik het lezen. Want het interesseert mij wezenlijk erg, wat die Felix nú kan hebben gedaan.’

En dientengevolge na een noodzakelijk, maar kort uitstel, ging ik het inzien, in de verwachting een iets meer dan gewoon aardig-naief, dan een frisch-gemoedelijk Zuid-Nederlandsch verhaal te gaan genieten, maar al spoedig werd ik mij bewust, dat deze eerste bladzijden naar heel iets anders heenwezen, zooals de verdere gedeelten die ik achtereenvolgens ontving, dan ook volkomen waar voor mij hebben gemaakt.

En ik plaatste dus allergraagst want alles er van volledig bewonderend, het heele boek in De Nieuwe Gids (1912-1913), terwijl het ook bij het publiek, en zelfs bij de dikwijls kriebelige hollandsche pers bijzonder in den smaak te vallen bleek.

Maar gelijk het gewoonlijk bij vele onzer landgenooten gaat, om als ‘kritisch’ te kunnen blijven gelden, dus als waarachtig-inzichtig, nauwlijks heeft iemand hier iets ‘prachtigs’ gepubliceerd, dat als zoodanig óók door andere, als de zeer schaarsche waarlijk in het kritiseeren bedrevenen wordt erkend als zóó te zijn, of sommige lieden, die voor kritici willen gehouden worden,

ofschoon zij geenerlei fijner onderscheidingsvermogen ten opzichte van literaire schoonheidsgraden bezitten, beginnen driest maar simpel te beweren, dat het volgende werk van dien auteur, als dit in druk verschijnt, minder hoog dan zijn eerstling staat, eenvoudig om bij het publiek den schijn te verwekken, dat zij het neusje van de zalm kunnen proeven en dus volkomen berekend zijn voor de hun opgedragene taak. Ook den genialen Felix Timmermans kwam datzelfde lot te weervaren. Ik zag tenminste wel eens in latere jaren in recensie's over hem staan, als hij weer eens iets nieuws had gegeven: ‘Nu ja, 't is wel aardig, maar de Timmermans van Pallieter is dat niet meer.’

En daarom zeg ik hier als diep en wijd en hoog voelende en denkende Wezendheid, die tienmaal langer en harder in de letteren heeft gewerkt dan al die vluchtige betuttelaars vermocht hebben te doen: Natuurlijkerwijze zijn de latere werken van F.T. heel anders als Pallieter. Want deze groote en dus altijd blijven zullende Zuid-Nederlandsche schrijver, die als alle andere sterk-menschlijke Geesten veel, uit den aard der zaak, heeft moeten ‘verstouwen’ in dit niemand sparende aardsche Aanzijn kan thans geen naiefopgeruimd jongmensch meer wezen die alles luchtig ziet en opvat, maar zijn indiepst geestlijk Wezen, al is het wat rustiger dus wijzer geworden, heeft toch nog precies dezelfde frisch-krachtige naieveteit van vroeger behouden en ook het nu verschenen boek is weer een bewijs daarvoor.

't Is de kranig-krachtige en toch rustig-harmonische weergave van natuurlijke dingen in een Vlaamsch dorp. Al de Wezens, die er in meedoen, zijn geen door den auteur verzonnene poppen, neen, echt-levende menschen, die men al dadelijk, na een paar bladzijden aandachtig gelezen te hebben, even reëel gaat aanvoelen, alsof zij wezenlijk bestonden.

De Krabbekoker, altijd nog zoo genoemd naar een vroegere bezigheid van hem, maar die nu schoenmaker is geworden, is een braaf en stevig man en ziet nu reeds jarenlang met rustige vriendlijkheid terug op het tragische feit, dat in de dagen van voorheen zijn jonge knappe vrouw van hem weg is geloopen om ver-weg van hem te gaan leven met een jongen militair. Dit tragische echter, dat nog een verder verloop blijkt te hebben, blijft door den diepen Achtergrond, waarin het zich verschuilt, voor

ons slechts aangestipt - wij krijgen de vrouw, met wie het ten slotte heel slecht afloopt, niet te zien, en alleen in gesprekken korte mededeelingen over haar te hooren, en zij kan ons dus vrijwel onverschillig laten, gelijk dat natuurlijk ook de bedoeling van den auteur is geweest. Want het is alsof hij dit zwart toetsje op den achtergrond, zoowel als een ander minder belangrijk feitje alleen maar heeft willen aanbrengen om daardoor het gemoedelijke en gezellige beweeg van het overige in schijn meer licht te doen krijgen en het dus meer belangrijk te maken dan het anders allicht zou kunnen lijken aan den doorsneê-lezer, die niet zoo zeer om vol-op levendheid, van welke soort dan ook, als wel om wat hij 'interessant' noemt geeft.

'Interessant' toch in den gewonen zin, dus zooals Jan en alleman dat woord plegen op te vatten is geen enkele wezenlijk literaire dus psychische schepping te noemen. Mijn eigen eenvoudigheid bv. vond van nature reeds sinds mijn rijpere knapenjaren, dus sinds mijn zeventiende of achttiende alles 'interessant' wat in vers-maat was geschreven en ik toen toevallig onder oogen kreeg. En ook de meest verschillende soorten van epische en dramatische literatuur, hetzij in vers of in proza, las ik van woord tot woord zonder mij daarbij te overhaasten, want ik wenschte van zelf, heel naief-weg ieder woord er in te verstaan, d.w.z. ik wachtte onder het lezen van iederen volzin of regel, net zoo lang, totdat ikzelf er een psychischen indruk van had ontvangen. En ik bleef onder mijn lektuur door altijd zeer onbevangen, d.w.z. ik zette, zonder dat ik daar moeite mee had, alles onwillekeurig van mij af wat ik zelf dacht of meende, ik wou niets anders dan volkomen zuiver te weten komen wat de auteur zelf had gezegd, of tenminste bedoeld had om te zeggen. Doch als ik dan met andere beschaafde menschen, die hetzelfde hadden gelezen, over de indrukken die ik van mijn lektuur had overgehouden, wou gaan praten, merkte ik al spoedig dat zij die zelfde dingen, waarover ik met hen spreken wou, heel anders hadden gezien. Zij wisten niet tot in onderdeelen zoo bijster veel meer van wat zij gelezen hadden en spraken er toch op een toon van verzekerd gezag over op grond van hun eigen geest of liever van de waarheden of dwalingen, die daarin door anderen waren gelegd, want die zij hadden geleerd. En ik eindigde dus al spoedig met dat wederzijdsch diskussieeren, want

ik schoot niet met hen op en ging dan mijn eigen indrukken en gedachten op het papier brengen zoo zuiver en naief mogelijk. Ja, volkomen naief moet men zich kunnen maken, niet alleen als men Felix Timmermans, maar ook als men iederen anderen grooten schrijver leest. En dan zal men hoe langer hoe meer gaan bespeuren, dat deze schrijver, in heel zijn werk, een onzer allerbeste Nederlandsche auteurs is geweest niet alleen, maar ook heden nog is gebleven, en het vermoedelijk tot in de verre toekomst zal kunnen zijn.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Levensherinneringen.

Gelukkig degene, die in staat is, zijn jeugd-herinneringen, in gaven staat, te boek te stellen; gelukkiger degene, die ze uitgegeven krijgt in mooien, keurigen, kloeken vorm als een *joy for ever*; gelukkigst van al degene, wiens plastisch talent hem in staat stelt, zijn souvenirs van teekeningen te voorzien, zoodat er een geheel ontstaat, dat al de dierbaarheid der jeugd tezamen omvat!

In het laatste geval verkeert Félicien Bobeldijk, die in de Uitg. Mtsch. De Tijdstroom te Lochem, de firma vond, bereid zijn werk op de fraaiste en aangenaamste wijze uit te geven.

'Jeugd-prentjes' noemde de schrijver-teekenaar zijn herinneringen. En bij elk kort hoofdstukje geeft hij een afbeelding, raak, soms met enkele lijnen (houtskool? Siberisch krijt? conté?) en nu en dan zóó aantrekkelijk, dat men in der wille is, de schets uit het boek te lichten en haar te laten inlijsten.

Voor elk mensch is de kindertijd een hoogst belangrijk levens-gedeelte. De indrukken, in de allereerste jeugd opgedaan, zijn onuitwischbaar sterk, en hóe overweldigend ze het kinderleven kunnen beheerschen, zien we voor onze levende, lijfelijke oogen in de onvergelijkelijk-prachtige film van Jules Renard's meesterwerk *Poil de Carotte*. Daar *zien* wij, hoe voor den geest van het doodsangstige kind, als hij, de jongste en bangste, in den donkeren tuin de deur van het kippenhok moet gaan sluiten, de spookjes rond zweven en dansen; daar *zien* wij, hoe, als hij gehanteerd wordt door de gedachte aan zelfmoord, het touw voor zijn verbijsterde verbeelding naar hem toe bengelt, - daar *zien* wij, hoe het, door

zielepijn gekwelde kind zijn paardje ranselt, als hij merkt, dat een vrouw haar kind liefkoost, - hij, het dorstende kind, dat bij zijn eigen moeder slechts kwelzucht en vernietigingsdrang heeft gevonden..... daar *zien* wij het onuitsprekelijke lijden van een hulpeloos kind zoo ijzingwekkend verzinnebeeld, dat de ontroering ons hart samen-nijpt. (Misschien is de moeder, meer dan een mensch, een pathologisch geval, - want dat een *eigen* moeder haar kind aldus behandelt, zal wel een groote, groote uitzondering zijn. Aan den anderen kant lijkt het wel, of Jules Renard iets van zijn eigen levensherinneringen in Poil de Carotte heeft verwerkt, - wie anders zou in staat zijn, zoo verbitterd, zoo poignant de vrees en de smart van een kind na te voelen en uit te beelden. Het wrange, dat in veel van Jules Renard's werk voorkomt, is misschien het gevolg van lijden en onbegrepenheid in zijn kinderjaren.)

Tegenwoordig is men niet meer zoo geneigd, om de ondervindingen der jeugd als onbelangrijk te beschouwen. 'Hoe harder gekreten, hoe gauwer vergeten'..... past men niet meer, oppervlakkig, toe op de jeugd; integendeel, de psycho-analyse vertelt ons, dat een, in de kindsheid verdrongen omstandigheid, voor het heele leven een complex veroorzaken kan, waarvan men, tot op hoogen leeftijd den last ondervindt, en dat de *oorzaak* van zenuwlijden dikwijls te vinden is in een gebeurtenis uit het kinderleven.

En wat misschien nog wel het ergste is: er is in de jeugd zooveel *verborgen* lijden, zooveel angst en smart en pijn en onrust, die nooit worden uitgeklaagd. En inderdaad voelt men de nawerking daarvan het geheele leven door!

The Child is Father to the Man..... en, als zoovele anderen is ook *dit* spreekwoord nauwkeurig wáár. Afgescheiden van het min of meer of meer gelukkige temperament van het individu en van zijn andere aangeboren eigenschappen, zijn de invloeden, in zijn jeugd opgedaan, vaak beslissend voor zijn geheele leven. En het is dan ook geen wonder, dat de bekende kinderpsychologe Charlotte Bühler vraagt om dagboeken, jongens- en meisjesdagboeken, waaruit zoo oneindig veel omtrent karakter, aanleg en qualiteiten valt op te maken, en die vooral ook merkwaardig zijn, omdat er de wijze uit blijkt, waarop een kind op straf, belooning, onrecht of erkenning reageert.

De psychologie van het kind is ons door vele letterkundigen op

de meesterlijkste manieren gegeven. Denken wij slechts aan Heyermans' Droomkoninkje, aan Jac. van Looy's Jaapje en Jaap, en nu weer Vestdijk's Terug tot Ina Damman. Maar voor persoonlijke herinneringen zijn wij toch altijd het dankbaarst. Of zou het waar zijn, zooals Edgar Allen Poe het uitdrukt, dat geen sterveling ooit zijn waarachtigste gevoelens en gewaarwordingen onder woorden brengt of brengen kán? 'De pen zou het papier verschroeien, verbrànden', zegt hij, 'als iemand het zou wagen, dit te doen!'.....

Hoe het zij, al is de uiting dan ook niet volledig, door dagboeken en aanteekeningen verkrijgen wij dikwijls waardevol materiaal voor de menschelijke psychologie, - ook al moet Poe's *My heart laid bare,* volgens hemzelf een beetje *cum grano salis* genomen worden, evenals Charles Baudelaire's *Mon coeur mis à nu*.....

En daarom, hoe eenvoudig ze ook mogen wezen, zijn wij dankbaar voor Félicien Bobeldijk's Jeugdherinneringen. We krijgen een goed beeld uit het kinderlijke dorpsleven, met zijn spelen en zijn amusementen, zijn dorpstypen en dorpsgebeurtenissen. De schilder zal ongetwijfeld pleizier van zijn werk beleven, en moge zijn succes zoo groot wezen, dat het voor vele anderen een aansporing wordt, om eveneens met een dergelijk werk voor den dag te komen.

Letterkundigen, schilders, toonkunstenaars, acteurs..... verplicht

ons aan u, kijkt uwe papieren, brieven, notities en andere bescheiden na, - want: *wo ihr's packt, da ist's interessant!* en bouwt een menschenleven voor ons op, of een kinderleven, en ge zult een hoogst belangwekkend en hoogst waardevol werk hebben gedaan, waarvoor uwe tijdgenooten, zoowel als het nageslacht u ten zeerste erkentelijk zullen zijn!

Want niet alleen voor de psychologie, - ofschoon dáárvoor natuurlijk in de eerste plaats, - maar ook voor de meer materieele zijde des levens zijn levensbeschrijvingen, autobiographieën van het grootste belang. Hoe zou de historiograaf behoorlijk zijn plicht kunnen doen, indien hij niet ter raadpleging de beschikking had over authentieke bronnen, als daar zijn: correspondentie, dagboeken, biographische aanteekeningen, waaruit hij, wat hij noodig heeft te weten komen kan over zeden en gewoonten uit bepaalde tijdsperioden, over de kleeding, over het eten, over den omgang tusschen ouders en kinderen of kinderen en ouders, de familie onderling en

tegenover het dienstpersoneel; over de huisinrichting, de meubelen; de school; den schouwburg; het concert; het reizen en de verkeersmiddelen, en nog duizenden dingen meer?.....

* * *

Anticipeerende op mijn verlangen om levensherinneringen, autobiographische bizonderheden te bezitten van merkwaardige persoonlijkheden, ligt daar ook een geschrift voor mij, dat geschreven werd door de even beminde als beminnelijke tooneelspeelster Marie van Eysden-Vink, dat *Mijn Tooneelleven* heet, en dat werd uitgegeven met een fraai en welgelijkend portret der schrijfster.

In het woord vooraf vertelt ons mevr. van Eysden, dat zij er al dikwijls over gedacht had, haar tooneelherinneringen te boek te stellen, daar er haar al zoo vaak naar was gevraagd, doch dat zij dan weer dacht: Zou het wel de belangstelling van de lezers waard zijn?..... Veelbewogen was mijn tooneelleven niet, pikant zou het ook niet worden..... en litteraire waarde? och, hemel, neen!..... (maar door de litteraire waarde te veel naar voren te brengen, kon de *menschelijke* waarde van uw werk wel eens zijn ingeboet, mevrouw van Eysden! vertel ons, ja, doe niets anders dan *vertellen* van wat er al zoo gebeurd is in uw leven op de planken, en doe dat (zooals u het *hebt* gedaan), met de u eigen argelooze onschuld, uw innig beminnelijken, als kinderlijken eenvoud, uw aangenaam-sobere natuurlijkheid..... en we zullen u lezen en van uwe spontane, eerlijke uitingen genieten, en u erkentelijk wezen voor wat u ons gegeven hebt!)

Den doorslag tot het opschrijven van haar mémoires gaf aan mevr. van Eysden de overweging, dat het Suppletiefonds van het pensioenfonds voor oude Nederlandsche Tooneelisten er héél slecht voor staat. Hier zou zij wellicht kunnen helpen; als zij nu toch haar leven ‘achter de coulissen’ eens liet zien, dan was zij bereid de helft der zuivere opbrengst van haar boek te storten in het Suppletiefonds. Gedreven door het goede doel heeft zij haar herinneringen in het licht gegeven, in een eenvoudigen, maar keurigen vorm, en een Comité ter Aanbeveling, onderteekend door Mr. P. Droogleever Fortuyn, Burgemeester van Rotterdam; Mr. S.J.R. de Monchy, Burgemeester van 's-Gravenhage; Cor van der Lugt Melsert, Voorzitter van het Alg. Pensioen- en Suppletiefonds van

Ned. Tooneelisten; Mr. B.I.D. Zubli, Oud-Voorzitter Nederl. Tooneel-Verbond, Afd. 's-Gravenhage en Henri A. van Eysden Jr., Secretaris van het Propaganda Comité hopen ‘dat de sympathieke geste van Mevrouw Marie van Eysden-Vink veel belangstelling zal ondervinden, en zij spreken den wensch uit, dat het boekje “Mijn Tooneelleven” veel zal worden verkocht.’ Beide wenschen zullen, dunkt mij, wel ten ruimste worden vervuld, indien men in aanmerking neemt, de ontzaglijke populariteit (thans geboekstaafd op vele bladzijden), die mevrouw van Eysden, bij haar optreden steeds ondervond!

Het leven op en (vooral) achter het tooneel heeft voor elken leek een groote charme, en men interesseert er zich ten zeerste voor. Hoe begint een carrière? Hoe geraakt men tot beroemdheid? Wat zijn de gevoelens, die men bij het optreden ondervindt? Met welke moeilijkheden heeft men te kampen? Op welke wijze uit zich de waardeering van het publiek? Hoe is de omgang met collega's? Op welke wijze openbaart zich een talent? En hoe ontwikkelt zich dat? Is het tooneelleven inspannend en zwaar, en vindt het, behalve de gewenschte appreciatie van het publiek, ook nog de belooning in zichzelf?

Op al deze en op nog vele andere vragen antwoordt het boek van mevrouw van Eysden-Vink. Maar vóór alles komt de lieve, opgewekte, beminnenswaardige persoonlijkheid van de auteur er in naar voren. Wij beseffen, dat Marie van Eysden altijd een alleraangenaamste kameraad moet zijn geweest, volkomen vrij van *jalousie de métier* (hoe vol waardeering spreekt zij steeds over hare collega's!) en altijd bereid om te helpen, om een situatie te redden, en om óp te gaan in een prettigen omgang met anderen; zich nooit op den voorgrond te plaatsen, zelfs niet toen zij Directeursvrouw was, ieder het zijne te gunnen, het werk te doen om het werk, de kunst lief te hebben om de kunst.

Bij al haar capaciteiten, die zoo ongemerkt uit de bladzijden te voorschijn komen (ondanks haarzelve, want de schrijfster bezit geen grein ijdelheid, zelfverheffing of pedanterie, en alles wat zij vertelt van haar gevierd zijn, vertelt zij in de liefste naïveteit en in de warme dankbaarheid haars harten) heeft Marie van Eysden er één vergeten te vermelden, namelijk dat zij ook een voortreffelijke zangstem bezit, en ik vind het aardig om hier te berichten, dat

ik het ben geweest, die deze gave van haar tot openbaring heeft gebracht. Het was, toen zij mij de eer aandeed, te willen optreden in mijn blijspel met zang: Wie?! dat onder de auspiciën van het Hofstad Tooneel (met muziek van Charles Heynen) hier en elders een dertigmaal ten tooneele is gebracht. Toen heeft mevrouw van Eysden gekwinkeleerd dat het een aard had, en daardoor niet weinig bijgedragen tot het succes van mijn werk, waarvoor ik haar nog altijd erkentelijk ben, en aan de nauwere kennismaking met haar, gedurende repetities, en in de zaal en achter de schermen en in de kleedkamer bewaar ik steeds de liefste herinneringen. En daarom ben ik dubbel blij met uw boekgeschenk, lieve mevrouw von Eysden, en ik twijfel er niet aan, of uwe uitgave zal het gewenschte resultaat erlangen!.....

J.K. - R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Onrustig gaat de naald in het balanshuisje van de weegschaal: ‘oorlog of vrede’, heen en weer zonder duurzaam over te hellen. De nieuwsberichten der dagbladen, d.i. de publieke opinie, zijn zelf van streek en onbetrouwbaar. Dit heeft men duidelijk gezien ter gelegenheid van de jongste staatslieden-conferentie te Londen, waarvan eerst de teleurstellendste mededeelingen werden gegeven, doch de uitslag een volkomen bevredigende overeenstemming was tusschen Londen en Parijs ten opzichte van de aan te nemen houding jegens het ‘Derde Rijk’. Evenals Japan, waarmee dit in dreiging voor 's buurmans rust overeen stemt, is het een element van onrust in de afweging der toekomstige mogelijkheden van oorlog of vrede. De beslissing in het Saar-gebied schonk het een groote moreele en physieke overwinning, doch in Frankrijk, vreesachtig alsof het militair zoo zwak is als ons arm land, waarin steeds een echt oud-Hollandsche wegcijfering van gevaren zich openbaart, meent men, dat de Saar-beslissing, in stêe van Duitschland te bevredigen, het nog onrustiger heeft gemaakt ten opzichte van zijn overige ‘irredenta’. Daarom togen de twee hoofden der Fransche regeering, de ministers Flandin, chef van het kabinet, en Laval, van Buitenlandsche Zaken, naar Londen om te confereeren met het Engelsche kabinet in ‘Downingstreet’. Er kwamen al dadellijk pessimistische berichten uit den Parijschen hoek, doch ziedaar: de conferentie eindigde met een schoon accoord. Het feit is, dat Duitschland, het monster-tractaat van Versailles ten spijt, zich op allerlei wijs heeft gewapend, en dat Frankrijk zich daardoor onmiddellijk bedreigd gevoelt. Engeland

was bereid den Franschen overbuurman te steunen, doch wenschte in de eerste plaats eigen veiligheid gesterkt te zien, waar het eiland aan gene zijde van de Noordzee zich niet meer kan beroemen op zijn 'splendid isolation', sinds door de bewapening in de lucht, in Duitschland reeds heel sterk, zijn grenzen verlegd heeten naar den Rijn. Niet genoeg: behalve zijn eigen veiligheid wenschte Frankrijk van Duitschland zekerheid ten opzichte van Oostenrijk, en evenveel Duitsche instemming met het behoud zijner overeenkomsten met Soviët-Rusland, Tsjecho-Slowakije en andere Oost-Europeesche regeeringen. Vooraf werd aangekondigd, dat het Engelsche 'Foreign Office' bereid was Frankrijk, met het oog op de Duitsche bewapeningen, gerust te stellen door de verplichtingen van het verdrag van Locarno uit te breiden tot feitelijken steun door de Britsche luchtmacht. Dan tezamen de onafhankelijkheid van Oostenrijk te beschermen, en mits met medewerking van Duitschland, deel te nemen aan een overeenkomst tot wapenbeperking.

Dit waren de punten voor de conferentie, waaromtrent voornamelijk de Fransche pers vooraf uiterst zwaartillende mededeelingen wist te doen. Doch zij eindigde met een harmonie van de schoonste eenheid, haast zoo verheven als een 'Fuga' van Bach. Duitschlands gelijkgerechtigheid, toch niet langer te ontkennen, gegeven het duidelijk feit, dat het 'Dritte Reich' zich sinds geruimen tijd ten opzichte van zijn bewapening van het Tractaat van Versailles niets meer aantrekt, staat nu vast. Waar het, tien jaar geleden, toen het verdrag van Locarno werd aangegaan, werd vertegenwoordigd door den uitmuntenden en sedert schandelijk door 'Nazi'-hoofden van het 'Dritte Reich' verloochenden Stresemann, nog verkeerde in een toestand van volkomen verlamming, is het thans weer het sterke en gevreesde Duitschland geworden, dat aan zijn natuur eigen is, al heeft het zijn financieele krachten daarbij ingeboet. Uit den nood een deugd makende moesten de Fransche regeeringsmannen er te Londen wel in toestemmen, de werkelijke beteekenis van een opnieuw sterk geworden Duitschland onder de oogen te zien. Zij stemden toe, dat over de bewapeningsclausules van het Verdrag van Versailles de spons werd gehaald. Op voorwaarden echter hierboven te verstaan gegeven, en met een terugkeer van

Duitschland tot den Volkenbond. Belangrijke groepen van het Fransche volk waren over deze schoone harmonie in de Londensche 'Downingstreet' slechts hoogst bedaard tevreden. Zij dringen aan op een spoedige invoering van den twee-jarigen militairen diensttijd, enkel om Frankrijks overmacht in weerbaarheid, zooals zij thans nog bestaat, tegenover Duitschland op peil te houden. Immers, het valt niet te ontkennen, dat het 'Dritte Reich', wijl het nu kans heeft zich open en bloot tot de oud-militaire kracht te verheffen, ook daardoor kan rekenen op grooteren politieken invloed in de toekomst. Aldus blijkt de te Londen bereikte harmonie toch een wanklank te bevatten, welke schril in de ooren klinkt van allen ter wereld, die op een toekomstigen wereldvrede hopen. De herhaaldelijk door den 'Führer' gegeven openlijke verzekeringen, dat hij èn Duitschland, Duitschland en hij, vredelievend zijn, mogen oprecht gemeend wezen, want zeker, gegeven de noodlottig-economische tijd, waarin elk volk naar adem snakt, zou de oorlog ook voor Duitschland, sterk bewapend als het weldra zal wezen, dank zij zijn bedenkelijke finantieele manipulaties om zijn arbeiders te betalen met het geld, dat het aan zijn schuldeischers onthoudt, wel eens in een anarchistischen chaos kunnen eindigen. Maar Duitschlands voorgewende vredelievende gezindheid gaat helaas niet gepaard met een bewapeningsbeperking der Europeesche landen. Verklaarbaar genoeg.

De zoo pessimistisch begonnen Londensche Conferentie eindigde dus met een zucht van opluchting over het bereikte resultaat, en men verwachtte ook uit Berlijn een dergelijke uiting van bevrediging te zullen vernemen over het feit, dat het land aldus officieel zijn rechtsgelijkheid had herkregen. Doch 'der Führer' en zijn raadslieden, onmiddellijk 'in camera' vereenigd om te beraadslagen over de houding aan te nemen door de Duitsche regeering van thans, tegenover de bereikte moreele overwinning, gaven slechts blijken van matige opgetogenheid, en reageerden niet op de wenschen der Londensche en Parijsche kabinetten, alleen op dier overeenstemming ten opzichte van toetreding tot bepalingen betreffende de bewapening in de lucht. Overigens zweeg het op de indrukwekkendste wijze ten opzichte van zijn terugkomst, spoedig gewenscht, naar Genève; zweeg het

welsprekend over het zelfstandig voortbestaan van Oostenrijk; scheen ook nu niets vernomen te hebben van een Oostelijk Pact, en had bovendien de echt-Duitsche tactloosheid om er in zijn antwoord aan te herinneren, dat de andere betrokken groote mogendheden sedert het Tractaat van Versailles haar woord hadden gebroken om, waar Duitschland tot ontwapening werd gedwongen, zich-zelf voortdurend te bewapenen.

Er is, helaas, niet de geringste kans op vermindering van bewapening in het zoo noodlottig verdeelde Europa. Wie denkt aan de mogelijkheid daarvan, nu Italië op het punt staat een oorlog te beginnen tegen het Afrikaansche Abessynië? De oorzaak? Nationaal egoïsme. Nationale noodzakelijkheid om een uitweg te vinden voor de overbevolking in het land en uitvoermogelijkheden voor zijn handel en nijverheid. In de groote verdeeling der koloniale buit, welke op den oorlog volgde, is zeer zeker Italië slecht bedacht. Al kreeg het voor een groot deel wat het gewoon was zijn 'irredenta' - het nog onverloste Italië - te noemen. Maar terwijl Engeland, Frankrijk, België, zelfs Japan zich vergrepen aan overwonnen Duitschlands ontstolen koloniaal bezit, kreeg Italië, dat in Tunisie nog steeds het overzeesch gebied ziet, dat het door natuurlijke kolonisatie als zijn erfdeel mocht beschouwen, doch dat het intusschen door 'Zuster Frankrijk' was afhandig gemaakt, niets of zoo goed als niets, dat werkelijk eenige waarde bezat ter kolonisatie. Maar daar ligt dan, grenzende aan zijn verkregen Afrikaansche woestijnen, het vruchtbare en rijke Abessynische hoogland, dat als de Europeesche belanghebbenden er niet gauw bij zijn, onder economisch protectoraat dreigt te komen van.... wie zou het een halve eeuw geleden gedacht hebben?.... van het verre Japan, dat economisch reeds een bedreiging is geworden voor vele landen in Europa. Er is dus een Italiaansch-Abessynisch conflict, dat tot een oorlog tusschen de twee dreigt te zullen komen, en waarvoor Italië zich reeds op indrukwekkende wijze wapent. Door wiens schuld van de twee? De grenzen tusschen Abessynië en Italiaansch Eritrea en Somaliland zijn nog slecht afgebakend. Aan de Abessynische grertzen leven nomadische gekleurde volksstammen, strijdlustig en wreed. Er ligt goud in den bodem verborgen, beweert men. Wat dus is gemakkelijker voor een 'beschaafd', sterk gewapend

en naar expansie hongerend land als Italië, bovendien door het Fascisme tot het kookpunt van nationaal bewustzijn verhit, dan voor te geven, dat deze wilde volkstammen iets gedaan hebben, on-uitgelokt, o, zeker, door de Italiaansche weermacht ter plaatse, dat de vredelievende Italianen niet kunnen gedoogen? Zeer zeker, beide landen zijn lid van den Volkenbond. Abessynië verlangt niets liever dan zijn geschil met Italië aan den Hoogen Raad te Genève te onderwerpen? Doch het lijkt wel een slecht gekozen oogenblik daarvoor, dat Japan zich er in mengt door er Italië aan te herinneren, dat het groote economische belangen heeft bij het ongestoord voortbestaan van het tot nu onafhankelijk Abessynië: een kleurlingen-staat, wel is waar, doch van Christelijk geloof, dat, het is misschien maar half vleiend voor den wezenlijken aard van het Christendom, juist daardoor beter in staat is om zich maatschappelijk gelijkwaardig te gevoelen in zijn verhouding tot Westersche mogendheden dan kleurling-gemeenschappen, welke tot het Mohammedaansche geloof behooren, of zelfs hun oude heidendom nog aanhangen. Het Evangelie der Liefde heeft de volken op haast onverklaarbare wijze gesterkt in zelfzucht en strijdvaardigheid.

Neen, ofschoon de schrijver dezer bladen niet aan onmiddellijke oorlogsdreiging in Europa gelooft, en zelfs geneigd is aan te nemen, dat ook het Italiaansch-Abessynisch conflict door overleg kan worden bestreden, het uitzicht op vrede is allerminst helder. Daarom is het een geluk voor heel de menschheid, dat de Geneefsche Volkenbond bestaat, waar de leiders der volken, welke geheime en vaak onaanwijsbare vijanden hen ook tegen elkaar ten oorlog opdrijven, zoo vaak samenkomen om te beraadslagen over het Godsmogelijke om den vrede ter wereld te handhaven. En wederom heeft de wijze staatsman Smuts uit Zuid-Afrika gesproken, en gezegd: ‘de Volkenbond moet blijven bestaan, indien de Beschaving niet ten onder wil gaan.’ ‘De volgende schrede naar den vrede in Europa moet gaan in de richting van een algemeene ontwapening. Als onderdeel van deze politiek moet de rechtsgelijkheid van Duitschland volledig worden erkend en moet Duitschland langs dezen weg naar den Volkenbond worden terug gebracht’. Bovendien herinnerde deze wijze raadsman aan de Aziatische groote mogendheid, welke, aan het

hoofd van een algemeen Aziatisch ontwaken, ‘twee derden van het menschelijke ras’, zich in beweging heeft gesteld, niemand weet waarheen. ‘Aan het hoofd dezer beweging staat Japan, dat reeds vlootpariteit eischt met de beide grootste zeemogendheden. Men staat hier tegenover een groote ontwikkeling in de wereldgeschiedenis.’

De Japansche ambassadeur Saito te Washington sprak het in dezen zin duidelijk uit wat de Westersche mogendheden voor de naaste toekomst van zijn land hebben te wachten: ‘de Japansche politiek’, zei hij, ‘is er op gericht, elke politiek-militaire invasie van het Westen in China te beletten. Japan kan niet dulden, dat voortaan deze westelijke mogendheden op Chineesch gebied marinesteunpunten bezitten, zooals indertijd de Duitsche vlootbasis te Tsingtau en die van Rusland te Port Arthur, werden opgericht. Saito wees er voorts op, dat de Japansche politiek zich tegen den invloed van Rusland in de aan Mandjoekwo grenzende landen (Mongolië) richtte. Wat China zelf betreft zei hij: ‘Zoolang de toestanden in China er toe leiden dat inmenging van vreemde mogendheden zou kunen worden uitgelokt, moet Japan op alle mogelijkheden zijn voorbereid’.

Daarom bewapening, bewapening, bewapening! De Japansche minister van Marine Oesoemi gaf in drastische termen te kennen wat hij voor zijn volk daaronder bedoelde. Japan, zei hij, zal elke bedreiging beantwoorden door zijn bewapening tot het uiterste op te voeren, ‘zelfs als zou de bevolking uitsluitend moeten leven van verdunde rijstsoep’. Gelukkige bevolking, welke physiek mag verzwakken, maar trotsch mag weten, dat haar zeevloot wel doorvoed is van oorlogsmateriaal. Bedreiging? Van welke kant kan zij voor Japan voor het oogenblik anders komen dan van Soviët-Rusland? Daar heeft men Japan reeds gewaarschuwd, dat de weermacht in het Verre Oosten in staat is elken aanval te weerstaan. Dus het blijkt, dat men aan dien kant eêr gelooft aan een offensief van Japan dan aan eigen dreiging. Gegeven dan het feit, dat dit zeer sterk geworden eilandenrijk, eêr dan van welken kant ook bedreigd te worden, een bedreiging is voor heel de overige wereld deze door zijn inmenging in het Italiaansch-Abessynisch conflict wel sterk onderstreept, is het duidelijk, dat Europa niet te lang moet wachten met naar vrede en eenheid te

streven binnen zijn ten slotte toch enge grenzen. De Vereenigde Staten, Groot-Britannië en als ‘Dritte im Bunde’, wel een bont gezelschap dus, Soviët-Rusland, houden het heerschzuchtige en strijdlustige Japan in toom, 't welk, opdat het kan heerschen, tevens reeds over de heele wereld een economischen oorlog heeft aangegaan, welke voor de proletarische arbeiders het vooruitzicht opent om hun magen met spijs van gelijke voedzaamheid te vullen. Het is waar, dat het aan geestverbijstering lijdende Westen-zelf door zijn kapitalistische streven sedert een eeuw en langer daar van de oorzaak is.

Geen wonder, dat het politieke leven van al de Westersche Staten in een gisting verkeert, waaruit men niet weet wat aan het oppervlak zal borrelen: een matiging van het Marxistische politieke streven, dat op de verkeerdheden zijner jeugd terug komt en begint in te zien, dat de menschheid nog steeds in nationale volksgroepen bestaat, en waarschijnlijk nog lang bestaan zal, en er van een gedroomd vredelievend Marxistisch internationalisme wel nooit veel zal komen, òf het naar het eigen volksleven geschakeerde Fascisme? In het land van het Parlementarisme bij uitnemendheid, Engeland; in het daarop volgend land van aan zijn volksaard geëvenredigd Parlementarisme, Nederland, ontstaat een verklaarbare ‘nationaal-socialistische’ beweging, waartegen het gevaarlijk voortwoekerende Communisme het helderste inzicht van mogelijke toeneming schijnt te bezitten. Maar om te blijven in het kader van een ‘Buitenlandsch overzicht’: het is duidelijk, dat, zij 't ook niet door het dreigend gevaar van een overwinnend Fascisme, 't welk in Engeland al even weinig overwinningskans heeft als in Nederland om in het staatsleven een overheerschende factor te worden in Italiaanschen of in Duitschen zin, de dagen van het thans in het land heerschend kabinet, onder de z.g. leiding van Ramsay Macdonald, geleid dezen door den conservatief Baldwin, lijken geteld. Juist omdat noch ‘Labour’ noch de Engelsche conservatieven, zij die men voorheen ‘Tories’ noemde, doch die dezen naam hebben opgegeven zonder hun aard te verliezen, eigenlijk weten welke hoûvast zij aan dit kabinet hebben. ‘Labour’ wint, en de ‘Conservatieven’ naar Baldwin's hart verliezen telkens in tusschentijdsche verkiezingen. En het is wel eigenaardig-Engelsch, dat de nog zeer jonge

Randolph Churchill, zoon van Winston, kleinzoon van wijlen Randolph: een Engelsch Torie-geslacht sinds de dagen van den grooten Marlborough, van wien de Churchills afstammen, jong als hij is, maar allerminst groen in de conservatieve politiek van zijn land, voor een zetel in het Lagerhuis de overwinning kon behalen tegen een candidaat van eigen politieke schakeering en een ‘Labour’ man. ‘Eigenlijk is ieder het er over eens, dat wij Ramsay Macdonald moeten zien kwijt te raken’, wordt gezegd. En waarschijnlijk zal men hem kwijt raken. Want deze uitmuntende Britsche staatsman, die het met zijn land zoo goed meent, dat hij aan het welzijn [...]r van eigen politieke inzichten heeft opgeofferd, staat nu in het Britsche politieke leven, onder toezicht van Baldwin, zonder iets achter zich dat op een partij lijkt. Maar wie moet dan kabinetsformeerder worden? Lloyd George heeft daar veel zin, en voelt zich nog ‘fit’ genoeg om opnieuw als een politieke G.B. Shaw, de wereld, zijn volk 't eerst, door zijn staatkundige paradoxen te verbazen. Naar President Roosevelts voorbeeld wenscht hij voor Groot-Britannië een ‘new deal’. Daaronder verstaat hij allereerst, dat voortaan in het politieke leven van zijn volk en zijn overzeesche ‘dominions’ en koloniën, de maatregelen, welke hij wenscht, met kracht worden begonnen, en doorgezet. Maar Baldwin, die toch ondanks tusschentijdsche verkiezings-teleurstellingen in den trant der overwinning van den vier-en-twintig-jarigen Randolph Churchill, het grootste deel der Britsche conservatieven achter zich heeft, en door deze kracht Ramsay Macdonald beschermt tegen diens ‘Labour’-teleurstellingen, staat den ‘kleinen politieken Weishen toovenaar’ in den weg. Zoo kan het tegenwoordige Britsche kabinet dan de zoo echt-Engelsche oorlogsleus ook in de tegenwoordige Britsche politiek handhaven: ‘we shall muddle trough’: ‘We zullen er wel doorheen modderen’.

Feiten en fantasieën
(dames-rubriek).
De drie gezusters Bronte: Charlotte, Emily en Anne, - Currer, Ellis en Acton Bell en hun familie.
(Vervolg van blz. 226.)

Brussel (II).

Thans naderen wij, wat de moeilijkste periode in Charlotte Brontë's leven is geweest, het punt, waar het langst en het meest over is gediscussieerd: de tijd, dien zij nauwkeurig beschreven heeft in het grootste gedeelte van *Villette,* hoewel men hier niet gelooven moet een exact verslag van de feiten te zullen vinden, omdat er daarvoor te veel onzekerheden en duistere plaatsen overblijven.

Vreemd! onder al de boeken van Charlotte Brontë is *dit* het geweest: *Villette,* wat mij het meeste heeft aangetrokken en geboeid. Kwam het, omdat ik er de levende stem in hoorde, van een hartstochtelijke, lievende, lijdende vrouw? De voorkeur van het algemeene publiek voor *Jane Eyre* heb ik nooit kunnen begrijpen. Zeker, het boek is knap en merkwaardig en al wat ge wilt, - maar er klinkt niet zulk een zielekreet uit op, als uit Villette. Villette is in één vaart en gloed geschreven, het lijkt hier en daar visionair en ik denk, dat van al haar werken, dit de arme Charlotte wel het dierbaarst zal zijn geweest. Later hoop ik alle boeken der Brontë's afzonderlijk te behandelen, voor het oogenblik dus genoeg, alleen nog dit, dat ik onlangs tot mijn groote voldoening in The London Mercury, (*het* literaire tijdschrift voor Engeland) mocht lezen, dat *Villette* een der mooiste boeken is der Engelsche literatuur. Mijn intuïtie om het boven *Jane Eyre* stellen had zich dus niet vergist.

En de, door mij reeds meer genoemde K.A.R. Sugden, die een geschiedenis der Brontë's schreef, noemt *Villette*:

'The finest piece of flaming autobiography in the English language'.

Het is voor mij een verschrikkelijke daad van tegen de borst stuitende onkieschheid, dat men de intieme brieven van Charlotte aan Monsieur Héger, zoodra ze werden ontdekt, uit geldmakerij aan de pers heeft prijs gegeven. En toen het gebeurde, was ik er zóó door geschokt, dat ik toentertijd (in *De Hofstad*) er het noodige van heb gezegd. Maar dit is nu eenmaal het noodlot der Grooten, dat zij nóóit veilig zijn, niet in hun leven en niet in hun dood. Hun gevoelens, hun gedachten, al wat zij ooit schriftelijk op het papier brachten, in literaire productie, brieven, dagboeken of notities, is gemeengoed en wordt openlijk tentoongesteld voor de gretige, ontwijdende oogen van wat men, 'het groote publiek' noemt. Het was George Eliot, die zei: Nauwelijks heeft een groot man het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of de onbeschaamde 'men' stormt naar zijn schrijftafel, en maakt zich meester van elk flardje papier waarop maar een paar letters van zijn hand zijn geschreven.' Ik heb deze omstandigheid altijd ten uiterste pijnlijk gevonden. En als heel jong meisje raadpleegde ik daarover eens mijn toezienden voogd, den notaris en advocaat Mr. G. van Rossum, met de vraag, of men zich testamentair daartegen niet kon behoeden. Maar hij antwoordde: 'Neen. In een dergelijke omstandigheid wordt niet door de wet voorzien. Het is natuurlijk mogelijk, dat de erfgenamen uit piëteit dezen laatsten wil eerbiedigen, maar wettelijk zijn zij vrij, om met deze geschriften te doen wat zij verkiezen.'

Het was dan ook in deze overweging, dat mijn man en ik het verre verkozen, zèlf onze correspondentie in het licht te geven (Liefdesbrieven van Willem Kloos en Jeanne Reyneke van Stuwe. Uitgave J.H. Leopold, Den Haag) dan ze over te laten, - wie weet aan wie, daar wij geen kinderen, en niet veel naaste verwanten meer hebben. En verre van vreemd, hoewel het ongebruikelijk is, was dit dus een zeer natuurlijke en begrijpelijke daad! Men ziet het nu weer aan de arme Charlotte..... een gevoelige ziel als zij zou, indien zij het wist, grooter geestelijke martelingen hebben geleden, dan die, welke Ravaillac, de moordenaar van Henri IV, lijfelijk moest ondergaan!

‘But the lives of the great, if they are great enough, are public property, - that perhaps is one of the penalties of greatness, - and it may be said, that it is cruel, - but the documents concerned have been published and it is impossible to get a full, real view of Charlotte's personality, unless they are discussed.’

Inderdaad, de documenten *zijn* gepubliceerd. Ze zijn publiek eigendom geworden; de menigte héét al gegrasduind in en genoten van de schrijnende, erbarmelijke tragiek in Charlotte's leven, en, zeide een gevoelig, veelbegrijpend man: Het meisje is al zoo heel lang dood, niets kan haar meer deren.

Laten we *dit* tenminste hopen. En ons achter de verontschuldiging verschuilen, dat óns geen vulgaire nieuwsgierigheid drijft, maar de echtste literaire belangstelling in een schrijfster, wier *coeur mis a nu* ons vanzelf ten warmste interesseert.

Welaan:

Mijn beschouwing zou niet volledig zijn, als, wat nu eenmaal is ontdekt, door mij werd verzwegen, terwijl deze omstandigheid thans reeds door iedereen wordt gekend! Deze lacune in mijn werk zou toch niet begrepen en dus ook niet gebillijkt worden. En nu verder geen woorden verspild. De zaak is toch niet goed te praten, - maar..... wij hebben er rekening mee te houden, zelfs in een beknopte levensbeschrijving als de mijne.

In Januari 1842 verliet dus Charlotte Haworth opnieuw, en vertrok naar Brussel.

Evenwel ging zij haar tweede reis naar Brussel slechts zeer aarzelend aan:

‘I returned to Brussels, after aunt's death against my conscience, prompted by what seemed then an irresistible impulse. I was punished for my selfish folly by a total withdrawal, for more than two years of happiness and peace of mind.’

Zij was in het begin verdrietig en neerslachtig en klaagt:

‘Of late days monsieur and madame Héger rarely speak to me, and I really don't pretend to care a fig for anybody else in the establishment..... I should not wonder if he disapproves very much of my unamiable want of sociability.’

Ook doet zij mededeeling over de onaangename manieren en den driftigen toon van Madame Héger, en het schijnt wel, of in deze dagen de verhouding tusschen haar en de echtelieden niet al te rooskleurig was. Vele jaren na Charlotte's dood bleek het, dat madame Héger jaloersch begon te worden over de belangstelling, welke monsieur Héger aan zijn begaafde leerlinge betoonde. Want toen Mrs. Gaskell, die het beroemde en uitgebreide biografische werk over Charlotte Brontë schreef, naar Brussel kwam, om daar informaties in te winnen, weigerde madame Héger haar te ontvangen, en betoogde openlijk en hardnekkig, dat Charlotte verliefd was geweest op haar echtgenoot. Maar Mrs. Gaskell bleef ervan overtuigd, dat, ofschoon Charlotte haar meester met bewondering en sympathie genegen was, er bij haar toch van geen warmer gevoel sprake kon zijn dan dat van een leerlinge voor een vriendelijken, begrijpenden, en haar apprecieerenden leermeester.

* * *

Doch den 29 Juli 1913 werden in *The Times* vier brieven gepubliceerd, die door Charlotte aan monsieur Héger geschreven waren, in de jaren 1844 en 1845. Deze brieven zijn door Dr. Paul Héger aan het British Museum ten geschenke gegeven. Dr. Paul Héger was de zoon der Hégers, en President van de Koninklijke Academie voor de Medische Wetenschap te Brussel. Niemand kan deze uitingen lezen, vooral als hij zich tegelijkertijd Lucy Snowe in *Villette,* en Mad.elle Henri in *The Professor* herinnert, zonder ervan overtuigd te zijn, dat Charlotte den heer Héger een hartstochtelijke liefde toedroeg.

> Jour et nuit je ne trouve ni repos ni paix, - si je dors je fais des rêves tourmentants où je vous vois toujours sévère, toujours sombre et irrité contre moi - pardonnez-moi donc, Monsieur, si je prends la partie de vous écrire encore - comment puis-je supporter la vie si je ne fais pas un effort pour en alléger les souffrances?
> Me défendre à vous écrire, refuser de me répondre, ce sera m'arracher la seule joie que j'ai au monde, me priver de

> mon dernier privilège - privilège auquel je ne consentirai jamais à renoncer volontairement. Croyez-moi, mon Maître, en m'écrivant vous faites un bon oeuvre - tant que je vous crois assez content de moi, tant que j'ai l'espoir de recevoir vos nouvelles, je puis être tranquille et pas trop triste, mais quand un silence morne et prolongé semble m'avertir de l'éloignement de mon maître à mon regard - quand de jour en jour j'attends une lettre, et que de jour en jour le désappointement vient me rejeter dans un douloureux accablement, et que cette douce joie de voir votre écriture, de lire vos conseils me fuit comme une vaine illusion, alors j'ai la fièvre - je perds l'appétit et le sommeil - je dépéris.

En in het Engelsch dit postcriptum:

> I have never heard French spoken but once since I left Brussels - and then it sounded like music in my ears - every word was most precious to me because I love French for your sake with all my heart and soul.

Arme Charlotte..... Elk woord is als een radelooze kreet. En in ons eigen hart voelen wij de poignante tragiek van haar lijden mee, dat ook zoo meesterlijk en zieldoordringed in *Villette* is weergegeven.

Monsieur Héger antwoordde Charlotte één- of tweemaal. Hij maakte er zich zeer bezorgd over, dat Mrs. Gaskell zijn epistels in Charlotte's nalatenschap mocht hebben gevonden. Maar neen. Ze bestonden niet meer. Charlotte zelf, of wat nog waarschijnlijker is, haar latere echtgenoot, de heer Nicholls, heeft ze na haar dood vernietigd. Maar Charlotte's vier brieven, met hartebloed geschreven, werden bewaard. En in de marge van één van deze... noteerde monsieur Héger naam en adres van zijn schoenmaker.

Men moet mischien niet te veel gewicht hechten aan Charlotte's bewering, dat zij met tegenzin naar Brussel terugkeerde. Die zin werd eerst in 1846 geschreven; en wellicht beteekende hij niet anders dan dat zij vreesde, dat in haar afwezigheid haar vader niet goed genoeg verzorgd worden zou, of dat haar broeder Branwell nog dieper zou weg-zinken in den poel der verdorvenheid, terwijl

als zij thuis bleef, de zaken zoo'n vaart niet zouden loopen..... of dat zij een instinctmatige vrees had voor haar eigen gevoelens. Want wie kan er aan twijfelen, dat zij in haar laatste jaar te Brussel haar eenige vreugde vond in den omgang met haar gevenereerden leermeester, en dat, hoe langer hoe meer, haar aanvankelijke rustige sympathie overging in een haar overweldigende passie.....? Heeft Charlotte geweten, wat haar bezielde? of hield haar schuwe virginaliteit haar terug, ook voor haarzelve, haar hartstochtelijke liefde te realiseeren? Wie zal het zeggen. In de onbewustheid eener vrouw speelt zich zoo menig drama af, dat zij schroomt (expres of niet met opzet) aan de oppervlakte te laten komen, en zich bewust te maken. Waren de brieven van Charlotte misschien de uitingen eener volkomen argelooze, naïeve ziel..... of *wist* zij, wat zij voelde, en waren zij een onweerhoudbare zielesmachting, een *trop plein d'amour*...? Nogmaals: wie zal het zeggen. De menschelijke psyché, met al haar roerselen en drijfveeren, blijft altijd, en dikwijls ook voor zichzelf, - een ondoordringbaar mysterie.

Charlotte wist, dat zij monsieur Héger nimmer terug zou zien. En zij suste zich met de hoop, dat zij wel rustiger van binnen zou worden, en eindelijk vrede vinden, als hij maar geregeld met haar correspondeeren wou... Een vraagpunt blijft: wat was de reden, dat de briefwisseling werd afgebroken en nooit meer hervat? Madame Héger zeide eens, dat Charlotte's brieven van dien aard waren, dat het noodig werd, haar aan het verstand te brengen, den toon ervan te veranderen, of anders op te houden ze te schrijven. En is dit gebeurd? Men weet het niet. Miss Laetitia Wheelwright beweert, dat de heer Héger verzocht aan Charlotte haar brieven te adresseeren aan het Athenaeum en niet naar de Rue d'Isabelle, en dat deze manier om een clandestiene briefwisseling te voeren, Charlotte zóó tegenstond, dat zij dan liever geheel een einde aan de correspondentie maakte.

Het kan natuurlijk zijn, dat madame Héger de laatste der vier brieven gelezen heeft, en haar echtgenoot verbood, er op te antwoorden. Die laatste pathetische brief, waarin Charlotte zegt, dat zijn brief haar ‘troost en steun is geweest, een half jaar lang... maar dat zij nu weer naar een andere verlangt, en dat hij haar dien zenden zal, want zij weet, dat hij goed is, en haar niet vergeefs zal laten hopen...

> Puis-je vous écrire encore au mois de Mai? J'aurai voulu attendre une année, mais c'est impossible, c'est trop long...

Doch toen zij op dit schrijven geen antwoord ontving, voelde Charlotte zich voor goed afgewezen, en schreef niet meer.

Wij vragen ons wel eens af, of Charlotte er nooit aan dacht, welken indruk haar beschrijving van Madame Beck en haar kring moest maken op de Héger's? En wat men in Brussel wel denken moest van de geheele historie in *Villette*? Alweder argeloosheid? Misschien niet geheel. Want men zegt, dat Charlotte maatregelen nam om *Villette* niet in Brussel te laten komen. Zij berichtte namelijk aan Miss Wheelwright, hoe zij de belofte had ontvangen, dat het niet in het Fransch vertaald worden zou, dus ook nooit in een Fransche editie zou verschijnen. Evenwel, kort na Charlotte's dood zag een Fransche vertaling het licht. En weinig kon zij vermoeden, hoe wereldberoemd juist deze roman worden zou!...

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Marcelle de Somer. *Le Rythme de la Vie. Le Bonheur*. Impr. Les Invalides réunis. Gand.

Men zou dit boek ook *De Gids naar het Geluk* kunnen noemen. In een korte inleiding zegt de schrijfster, dat het leven kennen, het *ik* begrijpen, het *ik,* dat voor een groot gedeelte zichzelf het leven schept, tevens zou zijn het geluk begrijpen; en dat, wanneer het geluk begrijpen al niet hetzelfde is als het bezitten, die kennis dan toch beteekent, dat men de wapenen bezit, om het te veroveren.

Volgens dezen opzet houdt zij een nauwkeurige beschouwing van de materialen, de werktuigen en wapenen, die ons het geluk kunnen verschaffen; zij ontleedt ze op een scherpzinnige manier; zij heeft ze allen bepeinsd en zegt ons hoe zij werken en terugwerken. Zij heeft haar wegwijzer gesplitst in vier verschillende deelen, waarvan de titels eenigszins den inhoud benaderen: *La Vie universelle et le Bonheur, Notre Vie, Notre Bonheur, Vers plus de Bonheur*. Deze deelen zijn weer gesplitst in hoofdstukken, die geraffineerde ontledingen bevatten van de verschillende acties van ons intellectueele en sensitieve leven. B.v. *L'amour et la haine en face de l'aversion. Le mouvement cérébral (conscient). Les automatismes. L'amour la haine et l'aversion en face de l'inertie*. In het derde gedeelte vindt men o.a. *La joie et la souffrance de recevoir. La joie et la souffrance de donner*. Hierbij worden allerlei soorten van geven en mededeelen besproken, b.v.: Een moeder zoogt haar kind, de melk komt overvloedig, het kind neemt gretig. Dat is de vreugde van het geven. Het kind sterft. Smart voor de moeder door het verlies van het kind, smart omdat zij het niet meer de melk kan geven, die moet verdrogen, smart omdat zij de liefde en de toewijding in haar aanwezig niet meer kan geven.

Het geluk van het geven in de liefde: ‘Toutes les folies du don,

sacrifices, dévouements, actes presques surhumains qu'on fait par amour, on les fait pour la joie de réussir à donner, d'être accepté. L'amour payé de retour en excès, s'éteint' (pag. 178). 'La joie de donner est celle de réussir à donner quand on en a besoin, envie etc. réussite prouvée et confirmée par l'acceptation du milieu qui en témoigne à son tour par un don. Recevoir est donc la preuve d'avoir donné et la confirmation de la joie, le point d'orgue de la joie.'

Het onberekenbare wisselspel van het geven en het ontvangen in de liefde ontleedt zij zeer fijn en staaft haar beweringen met verschillende historisch bekende voorbeelden. Zoo de verhouding van Napoléon met Joséphine de Beauharnais, de verkwistende tête de linotte, die geen eigenlijke liefde voor hem had, totdat zijn liefde verkoelde door haar onverschilligheid, waarop bij haar een soort liefde voor hem ontstond.

In het vierde deel bespreekt de schrijfster: erfelijkheid, opvoeding, gezondheid, het individueele en het sociale leven, de cultuur van de vreugde. Een goede raad is verstandig en economisch met zijn vreugden en genietingen om te gaan; het gevoel van vreugde niet te laten afslijten door overmatige genieting; zich een voorraad van vreugden aan te leggen; zich mooie herinneringen te maken voor de zwarte dagen, die komen zullen.

Het geheele boek zou men een uitwerking kunnen noemen van het spreekwoord: 'Jeder ist seines Glückes Schmied'. De conclusie van de schrijfster schijnt te zijn, dat het meest getrouwe geluk wordt gevonden in de volkomen toewijding aan een of andere taak. Het is een onderwerp, waarover niemand raakt uitgepraat of uitgeschreven en zoo is ook deze verhandeling uitgedijd tot een dik boek, vol inlichtingen en interessante redeneeringen, vol goeden raad en stooten tot nadenken over het geluk, dat binnen ieders bereik ligt. Daarbij geeft het een schat van citaten, zoowel uit wetenschappelijke als uit letterkundige en historische werken, waardoor het ook menig belangwekkend boek ter kennis van den lezer brengt.

Ja, 'Le Rhythme de la Vie' is een eerlijk boek, ontstaan uit de behoefte den menschen iets te geven, geschreven uit een innerlijke overtuiging, een boek, waaraan veel studie is vooraf gegaan, dat ook iets geven kan en zal aan hem, die het aandachtig en bij kleine

gedeelten leest en herleest. Dat menig mensch, onontwikkeld en onbelezen, tot dezelfde conclusie komt als de schrijfster, dat het geluk nl. bestaat in de verstandige bijelkaarlegging van kleine dingen, is een bewijs, dat zij met haar eruditie de voeling met de realiteit niet heeft verloren. De oude Limburgsche boer, die mij zeide dat hij niets meer verlangde dan de heele eeuwigheid door met zijn pijp op de bank voor zijn huis in de zon te zitten, zou een goed figuur in dit boek hebben gemaakt.

Ten slotte eenige strofen van de dichteres Sandelion, waarin het verlangen naar het geluk van te geven wordt geuit:

> Tout est perdu ce que je suis et ce que j'ai
> Comme de l'eau qui n'a personne pour la boire,
> Comme un morceau de pain que nul n'aura mangé.
> Et voilà qu'il me reste une âme dérisoire,
>
> Pleine d'un don immense et lourd sans rien donner,
> Et de soumission sans maître: qui déborde
> D'amour hors de l'amour et de miséricorde,
> Hélas, sans avoir rien au monde à pardonner.
>
> Il me reste ce chant de trop que nul n'écoute.

P.G. la Chesnais. *Brand d'Ibsen. Étude et analyse*. Paris. Mellottée Édit.

Een boek uit de serie *Les Chefs-d'oeuvre de la Littérature expliqués,* welke wordt uitgegeven onder de directie van René Doumic, een naam, die de deugdelijkheid der onderneming waarborgt. Deze serie uitgaven brengt vele meesterwerken der wereldliteratuur nader tot den gemiddelden ontwikkelden lezer, aan wien niettegenstaande het belang, dat hij erin mag stellen, dikwijls de tijd ontbreekt tot een diepere studie van het onderwerp en wien op deze manier de gelegenheid wordt geboden een stuk literatuur grondig te leeren kennen door de voorlichting van een deskundig auteur, gelijk in dit geval de heer la Chesnais, die geheel in het werk van Ibsen is doorgedrongen.

In het eerste gedeelte van zijn boek vertelt hij ons allerlei over

den schrijver van Brand, vooral op het tijdstip van het ontstaan van het werk, dat in 1865 in Rome is geschreven. De hartstochtelijke Ibsen was uiterlijk een kleine man, linksch en onhandig in zijn bewegingen en verlegen tot in het belachelijke, terwijl zijn vriend Björnson groot was, een zelfverzekerde manier van optreden had en een houding alsof hij overal en altijd kommandeerde. Hoewel de meening is verspreid geweest, dat er een vijandige ijverzucht tusschen de twee schrijvers bestond, berust dit op een dwaling en waren beide mannen, niettegenstaande hun verschil in aanleg en persoonlijkheid, zeer goede vrienden. Björnson, die eenige jaren jonger was dan Ibsen, was in betere omstandigheden; zonder ooit een bepaald ambt in het openbare leven te hebben bekleed was hij uit natuurlijken aanleg een leider, die de massa in beweging kon brengen en hij gebruikte zijn invloed om Ibsen, wiens waarde hij inzag, te helpen, zooveel hij kon. Hij bracht hem in aanraking met de meest verschillende menschen; door zijn verbindingen wist hij hem het noodige geld te verschaffen voor zijn reis naar Rome, terwijl van zijn zonnige natuur, zijn zelfverzekerde houding en zijn wereldkennis een weldadige invloed uitging op den schuwen, linkschen, pessimistischen vriend, die zelfs een tijdlang sterk onder zijn invloed kwam en bewonderend tot hem opzag.

Toen Ibsen in 1865 in Rome en Ariccia aan Brand werkte, was hij geen beginneling in de litteratuur. Behalve verschillende lyrische gedichten had hij reeds negen theaterstukken gemaakt, waarvan er zeven waren gedrukt en gespeeld en vijf op het repertoire zijn gebleven. Hij had veel ondervinding van alles wat op het tooneel betrekking heeft, doordat hij gedurende twaalf jaar verbonden was geweest aan verschillende theaters als regisseur, artistiek directeur of letterkundig raadgever; in Bergen alleen had hij meer dan honderd stukken voor het voetlicht gebracht. Hij was grondig op de hoogte van de Deensche en de Duitsche dramatische literatuur; hanteerde zijn eigen taal met een bewonderenswaardige soepelheid en had zulk een geweldige rijkdom aan woorden tot zijn beschikking, dat dit de verbazing van Björnson opwekte. Hij was dus behoorlijk uitgerust tot het schrijven van een groot dramatisch werk.

Hij heeft zijn Brand eerst als episch werk opgezet en het later omgewerkt tot een drama, dat hij echter zelf moeilijk speelbaar achtte. Over dit stuk is zeker wel een boek te schrijven, daar het

allerlei problemen stelt, zonder bevredigende oplossingen te geven. De sombere held, die zich zelf opzweept tot een fanatische vernietiging van zijn vrouw en zijn kind, wordt in den loop van het stuk tot een nachtmerrie voor den lezer. Wanneer dominee Brand een kleine parochie hoog in het gebergte, waar de menschen erg materialistisch en zelfvoldaan zijn, tot een meer religieus of ethisch leven wil brengen, was hij niet gerechtigd vrouw en kind op te offeren aan het onbarmhartige klimaat. Iemand met zijn gezindheid had zich trouwens niet mogen belasten met een familie, zoodat hij vrij bleef zichzelf te offeren. Zijn eisch aan zijn vrouw Agnes om alle kleertjes van het doode kind, die zij als een schat bewaarde, aan een zigeunervrouw af te geven, is al zeer hard; maar wanneer hij dan nog vergt, dat zij het laatste stuk zal afstaan, een mutsje, dat het kind bij het sterven op gehad heeft, en dat zij in haar kleed had verborgen, lijkt dit waanzin. De bedelvrouw had het mutsje niet noodig en het nuttelooze offer was de laatste slag, die het leven van Agnes verwoestte. Er zijn zeker menschen, die om een hooger doel afstand doen van elk bezit, van het zoeken naar troost en genot. Zij doen dat echter vrijwillig en voor zich alleen, zijn vrij van wereldsche banden. De moraal van dominee Brand loopt echter uit op een moordpartij.

Voor iemand die het Noorsch machtig is, moeten er zeker prachtige brokken vers in dit drama zijn. Uit de Fransche vertaling krijgt men nog den indruk van een grootsche en sombere schoonheid. Het is begrijpelijk, dat iemand met zulke hartstochtelijke gevoelens een goed lyricus moet zijn en de heer la Chesnais verzekert dan ook, dat verschillende van Ibsen's gedichten gekend en bemind zijn door het geheele volk. Het boek van dezen Franschen schrijver zal voor velen een welkome introductie zijn bij een groot maar lastig heer.

FRANÇOIS ERENS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 4]

Het paradijs bestaat
blijspel in drie bedrijven door Hendrik van der Wal.
(Vervolg en slot van blz. 262.)

Zesde tooneel.

Amelie komt, van rechts, het vertrek binnen. Zij draagt op een blad een kop bouillon. Pinkie en Indra trachten zich een houding te geven.

A m e l i e :

(blij verrast)

Pinkie!

(als zij Indra ziet, staan blijvend; verbaasd)

Ben jij op?

P i n k i e :

(die op haar tante is toegegaan om haar een kus te geven, kijkt even verwonderd op).

I n d r a :

(een snelle stille wenk)

Ik ben toch maar opgestaan.

A m e l i e :

(het blad op het tafeltje zettend)

Ik dacht, dat je zoo ziek was.

I n d r a :

(verlegen)

Ziek.... ziék....

P i n k i e :

(ziet verwonderd naar Indra; een glimlach)

Van ziekte heb ik niet veel gemerkt.

A m e l i e :

(zich tot Pinkie omkeerend; met bijzonderen nadruk)

Ik óók niet, Pinkie.

(even stilte) (dan, op anderen toon, tot Indra)

Hier is bouillon.

(tot Pinkie)

Tot straks, Pinkie. Ik ga naar mijn bloemen zien.

[Amelie af, door tuindeur.]

Zevende tooneel.

Even stilte.

P i n k i e :

(Indra aanziend)

Wat is er tusschen tante en u? Ze tutoyeerde u en ze durfde bóos op u te zijn.

I n d r a :

(gaat naar het tafeltje, neemt werktuigelijk de lepel van den kop bouillon in zijn hand)

Freule Pinkie, ik zal tot het eind toe eerlijk blijven: uw tante en ik zijn, sinds uw vertrek, in stilte verloofd.

P i n k i e :

(ziet hem even sprakeloos aan; dan snel)

Dus zooéven wilde u dubbel spel spelen!

I n d r a :

(zooveel mogelijk beheerscht)

U bent.... onredelijk, freule Pinkie. Wat u me verwijt is voor 't grootste deel uw eigen schuld.

(emotie)

Maandenlang ontwijkt u me! en dan, ineens, spreekt u menschelijk met me, kameraadschappelijk - zóó dat ik niet wist wat ik denken moest.... is 't dan zóó verwonderlijk, dat wat ik zoo lang had onderdrukt, begon te roeren? En ik móést immers spreken, eerlijk tot het einde toe!

P i n k i e :

(ruiterlijke erkenning)

Dat is zoo. Natuurlijk heb ik niet voorzien wàt u ging zeggen, maar ìk heb 't gewild. - Alleen.... als u beweert van mij te houden, waarom hebt u tànte dan.... bedrogen?

I n d r a :

(na een oogenblik)

Omdat uw tante.... wóu bedrogen zijn. 't Is geen excuus voor me zelf, maar.... 't is helaas de waarheid.

(andere toon)

En op een gegeven oogenblik maakten de omstandigheden 't bovendien niet anders mogelijk. Uw tante en ik, freule Pinkie, waren om zoo te zeggen van 't begin af als twee kettingkogels aan elkaar geketend. Om elkaar heen draaiend hebben we grooter vaart gekregen, zijn we verder geslingerd dan waarschijnlijk een van beiden vermoedde!

(even stilte).

P i n k i e :

Maar u bent dan nu toch maar met tante verloofd, en u houdt niet van haar! Hoe vindt u dat zelf?

I n d r a :

('t hoofd schuddend; met een gezicht, als wil hij zeggen: 'daar weet ik helaas meer van')

- Niet zoo bijster.

P i n k i e :

(ziet hem even aan; dan een schrede op hem toegaand)

Wáarom neemt u dan 't voorstel van oom Henk niet aan?

I n d r a :

(vat plotseling haar hand)

Ga dan mee, Pinkie!

P i n k i e :

Ik houd al van iemand.

(Zij trekt haar hand terug.)

I n d r a :

Ah -

(na een oogenblik, zacht)

‘Lasciate ogni speranza....’

P i n k i e :

(plotseling)

Natuurlijk kunt u hier niet blijven. - Dát mag niet!

(ontroerd maar beheerscht)

Voor zóo iets is tante te goed.

I n d r a :

(die vóor zich heeft gezien; na een oogenblik; bittere ondertoon)

Ik zal wel gaan, freule Pinkie. - Hoe eer, hoe beter

(doet een paar schreden).

P i n k i e :

(ziet snel naar hem).

I n d r a :

Mijn verloving is een Pyrrhus-overwinning geweest.

(hij zet zich op de armleuning van een fauteuil; na een oogenblik; als voor zich zelf)

Van dat oogenblik af is alles.... me tot een ergernis geworden!

(met gebogen hoofd)

- En nù zal ik 't zeker niet meer kunnen.

P i n k i e :

(haar hand op zijn arm leggend)

Ga weer schilderen.

I n d r a :

(schudt het hoofd; staat dan op)

Ik ga naar Indië, freule Pinkie. 't Vorig jaar heeft een oom, die een thee-plantage bezit, me al een passage-biljet aangeboden.

(schouderbeweging)

Overdag zwoegen en 's avonds een beetje vrije tijd om me te wijden aan dingen waarin ik belang stel.

P i n k i e :

(na een oogenblik)

En.... tante? Wat zult u tánte zeggen?

I n d r a :

(geschrokken)

Amelie?....

P i n k i e :
De waarheid zal haar zóó ongelukkig maken.

(Indra ziet haar aan) (dringend, haast smeekend)

Zeg haar een leugen - een leugen, die haar gelukkig maakt! Tante kán de werkelijkheid niet zoo maar, rauw verteren.

I n d r a :

(heeft teekenen van instemming gegeven; na een oogenblik)

....Maar wàt?!

P i n k i e :

(die heeft nagedacht, plotseling)

Zeg haar, dat u naar Indië gaat, niet om thee te planten, maar omdat u geroépen bent, - omdat een innerlijke stem u er toe drijft! - een missie in verband met uw leer!

(Indra ziet haar aan met een glimlach, ondanks zich zelf) (ineens éven verlegen)

Natuurlijk alles veel mooier dan ik 't nu zeg.

I n d r a :
Dát weet ik niet.

P i n k i e :
En geef háar een taak. Zeg haar, dat ze reizen moet om de godsdiensten van oude volken te bestudeeren - naar

Egypte b.v. Als ze maar eenmaal reist, afleiding heeft - onderweg zal ik wel met haar praten.

I n d r a :

(glimlach)

Pinkie - je bent bijna een theoloog, maar zéker.... een diplomaat!

P i n k i e :

Zégt u 't? Natuurlijk alles veel mooier en pakkender?

I n d r a :

(ziet haar aan; - een lach in zijn oogen).

P i n k i e :

Doe 't nú! Tante is bij haar bloemen. Dat is niet zoo triestig als in een kamer!

I n d r a :

(laatste weifeling)

Maar.... zal 't gaan?

P i n k i e :

(met groote overtuiging)

Natuurlijk gaat 't! -

(vat plotseling zijn beide handen; ziet hem even in de oogen)

Het allerbeste! Heel veel geluk.

I n d r a :

(met smartelijken ondertoon)

Je bent niet alleen een diplomaat; - je bent een dictator, Pinkie.

[Indra heeft het hoofd gebogen, kust haar handen, wendt zich dan af, zijn ontroering verbergend. Dan gaat hij naar links; bij de tuindeur gekomen, ziet hij even om; ze knikken elkaar zwijgend toe. Indra af.]

Achtste tooneel.

Pinkie blijft een oogenblik staan. Dan komt Henk, zijn hoed in de hand dragend, door een der vleugeldeuren.

H e n k :

(verbaasd)

Jij hier?

P i n k i e :

Dat hadt u éer kunnen weten. We hebben met dezelfde tram gereisd. U vóor, ik achter.

H e n k :

(die zijn hoed weglegt)

....Waarom ben je dan niet bij me komen zitten?

P i n k i e :

(geheimzinnig en quasi gewichtig doende)

Primo: ik was op reis voor eigen zaken en had na te denken.

(Henk zet een half-spottend, half-ernstig gezicht van 'gepasten eerbied')

Secundo: u ging toch niet dadelijk hierheen.

H e n k :

(verwonderd)

Hoe wist jij dat?

P i n k i e :

Dat wist ik eergisteren al.

H e n k :

Mijn respect. Weet je misschien óok wat ik hier kom doen?

P i n k i e :

(onverschillig doende)

Ik kan 't me wel denken. - Nóg weer eens een beetje praten.

H e n k :

Je maakt er je maar makkelijk van af, met dien verachtelijken klemtoon op ‘nòg’. ‘Nitsjewô’, hè? Je beseft toch wel, hóe ernstig de zaak is?

(een beetje gewichtig)

't Gaat hier om de absoluut noodzakelijke scheiding van twee personen, die elkaar bijna reddeloos 't hoofd op hol gemaakt hebben.

P i n k i e :

(knikt, even strijdend met een lach; dan)

Ja, daarom gaat 't hier.

H e n k :

(haar aanziend; onzeker)

Lachte je?

P i n k i e :

Eventjes. Ik vond, dat u zoo buitengewoon precies zei wat er hier ook werkelijk op het oogenblik aan de hand is

(lacht).

H e n k :

....Daar is toch niets belachelijks in?

P i n k i e :

Heelemaal niet. Natuurlijk is 't uitstekend, dat u nog eens komt praten.

H e n k :

(plotseling op haar toekomend; komisch dreigend)

Zeg 's, Pinkie....!

P i n k i e :

(afwerend)

Sst, sst! U zoudt glad vergeten, dat u hier bent met een ernstige opdracht. U moet immers dadelijk met Indra praten.

(moeite zich goed te houden)

H e n k :

(die niet weet, hoe hij 't met haar heeft - ziet haar aan)

Zóo ben je hier, of je lijkt waaráchtig weer overstuur. Je lacht aan één stuk om dingen waaraan absoluut niets belachelijks is....

(ziet haar half verwonderd, half bezorgd aan).

P i n k i e :

(gaat in een fauteuil zitten)

Ik ben ook een beetje overstuur. 't Zal stráks wel over gaan.

H e n k :

(licht nerveus)

Pinkie, om nu eens ernstig te zijn: weet jij misschien waar Indra is?

P i n k i e :

Jawel

(vecht weer even met haar lach).

H e n k :

Begin je nou weer....?

(dan doende, of hij 't in hemelsnaam maar zal aanvaarden)

Waarom zeg je dan niet metéen wáar hij is? 't Is toch geen geheim.

P i n k i e :

(schudt het hoofd)

Heelemaal niet. Hij is in den tuin.

H e n k :

(zakelijk)

Mooi.

(Hij wil gaan.)

P i n k i e :

(rustig)

Wacht even, oom Henk. Hij is op het oogenblik in gesprek.

(als Henk haar aanziet)

Met tante.

H e n k :
O, natuurlijk!

(gebaar van irritatie; als in zich zelf)

God wéét waar ze 't nou weer over hebben!

P i n k i e :
Ik gelóóf, dat ik 't ook weet.

H e n k :
Jìj? - Waarover hebben ze 't dan?

P i n k i e :
Ze nemen afscheid.

H e n k :

(ziet haar even met groote oogen aan; dan)

Afscheid?

(lach)

Mijn compliment, Pinkie. Je hadt me er hààst in laten vliegen!

(lacht nog eens na)

‘Ze nemen afscheid.’ Tante gaat natuurlijk een boodschap doen.

P i n k i e :

(schudt het hoofd).

H e n k :
Hij dan!

P i n k i e :
Een bóódschap? Nee - dat kun je geen boodschap noemen.

H e n k :
Wát niet?

P i n k i e :
Als je naar Indië gaat.

H e n k :

(verstomd)

Naar Indië!

(een beetje boos en tock, glimlach)

Pinkie, nu moet er een eind aan komen.

P i n k i e :

(rustig)

Daar zijn ze ook mee bezig.

(staat op. Henk grijpt haar arm)

Heusch, oom.

H e n k :

(staart haar hulpeloos aan).

P i n k i e :

(even een lach)

Ik zal 't u maar zeggen: ìk heb al met Indra gepraat.

(beweging van Henk)

Toen ik hoorde, dat ú ging, heb ik ook mijn kans eens willen wagen. Ik heb er eenvoudig voor gezorgd hier een uur vóor u te zijn.

H e n k :

(zeer gespannen)

En -?

P i n k i e :

Hij gaat weg. Later vertel ik u alles wel precies. Daar heb ik nu geen hoofd voor. Tante kan zóó komen.

H e n k :

(die 't nog niet verwerken kan, staart haar aan)

Heb jij dàt klaar gespeeld? - Wel allemachtig!

P i n k i e :

(zenuwachtig)

Maar tante....

(ontroerd)

tante.

(haar hand op zijn arm leggend)

Ze waren in stilte verloofd.

H e n k :

(schrikt)

Was 't zóó ver gekomen?! Als hij dan maar gaat!

P i n k i e :

(angstig)

Als tánte 'm maar laat gaan! Hij houdt niet van haar, maar tante wel van hèm, geloof ik.

H e n k :

Tja - ‘l'amour est enfant de Bohème’ - die gaat ‘wo sie gerade hinfällt.’

P i n k i e :

(knikt)

Indra houdt van mij.

H e n k :

(verontwaardiging)

....Van jou?!

P i n k i e :

Hij heeft me zooeven ten huwelijk gevraagd.

H e n k :

(sneerend)

O, kom! - Ten huwelijk gevraagd!

P i n k i e :

Waarom zou zijn liefde niet ‘gerade’ naar mij mogen ‘hinfallen’?

H e n k :

Waarom....?

(geheel andere toon)

Omdat ik 't hem verbiéd!

P i n k i e :

U?

(wendt zich eenigszins af).

H e n k :

Pinkie, 't is natuurlijk een héel ongelegen oogenblik.... maar je hebt dien avond toch wel begrepen, dat ik me heel anders móest voordoen dan ik.... eigenlijk voelde?

P i n k i e :

(schudt zachtjes het hoofd, in haar houding blijvend; toonloos)

Heelemaal niet.

H e n k :

Niet? Dan heb ik mijn oomsrol blijkbaar té goed gespeeld. Je voogd heeft me overtuigd, dat ik te scrupuleus ben geweest, dat dat zoogenaamde oomschap maar heel weinig te beteekenen heeft.

P i n k i e :

(zacht)

Dat wist u toch zelf wel.

H e n k :

Ik wou 't graag nog eens van een ander hooren. Pinkie -

(trekt haar zacht naar zich toe)

schat!

P i n k i e :

(biedt geen weerstand, maar houdt het hoofd afgewend; zacht)

‘Over een tijdje komt dat allemaal van zélf weer in orde.’

H e n k :
Wát zeg je?

P i n k i e :

(plotseling zich naar hem toe keerend en haar armen om zijn hals slaand)

Dat heb jij toch ook tegen mij gezegd! *(Omhelzing.)*

H e n k :
Pinkie

(hij heeft haar hoofd in zijn handen genomen - plotseling)

Waarom huíl je?

P i n k i e :

(het hoofd schuddend)

Tante!

H e n k :
Huil niet, kindje. Ze moet ópgewekte gezichten zien. Dat kán immers!

P i n k i e :
Je moet 't niet van òns zeggen! nu niet!

H e n k :
We zullen eerst wel 's zien.

P i n k i e :

(gaat, voorzichtig, naar de tuindeur, ziet uit - plotseling)

Daar is ze!

(Zij komt terug bij Henk.)

H e n k :

(gespannen)

Alleen?

P i n k i e :

(knikt).

[Zij zien elkaar angstig aan.]

H e n k :
God sta ons bij.

Negende tooneel.

Amelie komt door de tuindeur.

A m e l i e :

(verrast)

Henk!

H e n k :

(zoo los en opgewekt mogelijk)

Wat zeg je dáarvan. Meeltje? Daar ben ìk!

A m e l i e :

(ziet hem even verwonderd aan, daar zijn poging zoo gewoon mogelijk te doen zoo ongewoon mogelijk uitvalt; glimlach)

't Lijkt wel of je er zelf verbaasd van staat.

H e n k :
Absoluut niet.

A m e l i e :
Ik had je allang....

(betrapt een snellen blik van Henk naar Pinkie)

- ik had je....

(als zij hen opnieuw betrapt)

Hebben jullie iets?

H e n k en P i n k i e :
Wij?

H e n k :
Wíj hebben niets.

A m e l i e :
Nu - 'tant mieux'.

(Zij gaat naar het tafeltje en plaatst een paar bloemen in de vaas.)

H e n k :
En - gaat alles hier goed? ja? Jou ook?

A m e l i e :

(knikt)

Naar omstandigheden zelfs béter dan ik dúrfde hopen.

H e n k :

Wérkelijk?

(hij ziet haar aan; dan, na een oogenblik, snel)

Prachtig, Meeltje - des te beter.

(Snelle blik van niet-begrijpen naar Pinkie.)

A m e l i e :

(die zich in den fauteuil bij de sofa zet)

Komen jullie 's even zitten?

[Henk zet zich op de sofa; Pinkie in een fauteuil tegenover Amelie.]

A m e l i e :

(wil beginnen; dan even van den een naar den ander kijkend)

Jullie zitten me precies aan te kijken, of je wéet dat ik iets te zeggen heb.

P i n k i e :

(geschrokken)

Hoe komt u dáarbij?

H e n k :

We weten werkelijk van niets, Amelie.

A m e l i e :

Nu dan. - Kinderen, er is zooeven iets gebeurd, dat me heel erg ter harte gaat.

(ontroerd)

Indra gaat naar Indië.

(Ze heeft even met ontroering te strijden. Blik van Henk naar Pinkie.)

P i n k i e :

(zoo opgewekt mogelijk)

Wat gaat hij dáar doen?

A m e l i e :

(een paar tranen wegwisschend)

Thee planten. geloof ik.

P i n k i e :

(diep teleurgesteld)

Thée planten?

A m e l i e :

(even verwonderd)

Heusch, zóo iets.

H e n k :
Waarom niet, Pinkie?

(tot Amelie)

En.... tja - voor jou, Amelie.... is 't niet een beetje een slag voor je? - Of niet?

A m e l i e :
't Zal jullie misschien verbazen - vooral als je hoort, dat we sinds enkele dagen verloofd waren

(zij heeft weer even met haar gevoel te kampen)

maar - ondanks al 't leed - heb ik 't gevoel alsof er iets drúkkends van me is áfgevallen

(wischt haar tranen weg).

P i n k i e :
Ja, tante?

A m e l i e :
Als hìj niet gegaan was, zou ik misschien zijn gegaan.

(stil-vloeiende tranen; plotseling)

We hadden ons nooit moeten verloven. Van toen af is alles misgegaan. - Ik kón 't niet langer aanzien dat ons mooie werk, elken dag meer, verwaarloosd werd!

(huilt).

P i n k i e :
Tante, u zei toch, dat er iets drukkends van u is afgevallen?

A m e l i e :

(droogt haar tranen)

Dat is ook zoo, kindje.

(na een oogenblik, plotseling)

Ga je mee, Pinkie, als ik naar Egypte ga?

P i n k i e :

(door die vraag in verlegenheid gebracht; ziet naar Henk)

Gaat u dus toch naar Egypte?

H e n k :

(snel)

Amelie, ik vraag 't woord.

(staat op, gaat naar Pinkie. Amelie ziet hem verrast aan, volgt hem met de oogen)

H e n k :

(legt op Pinkie's schouder zijn hand, waartegen zij haar hoofd vlijt)

Indra's lijfspreuk heeft ook over mij macht gekregen. Met toestemming van Pinkie's voogd hebben je pleegdochter en ik ons verloofd.

A m e l i e :

(ziet hen een oogenblik verrast aan; dan, als zij opstaat)

Zie je nu wel, dat het Paradijs bestáát!

(Omhelzingen)

E i n d e .

Boerenpsalm door Felix Timmermans.
(Vervolg van blz. 145.)

Die Jezus moet vóór de uitkoom af. De uitkoom zit nog ver achter sneeuw, ijs en donkerte, aan den anderen kant van den wereldbol; maar die Jezus is nog ruw, klompachtig en vraagt nog veel geduld en zweet, alvorens men er zijnen hoed zal voor af doen, en zeggen: Ontferm u onzer Heer, ontferm u onzer.

Maar hij moet af vóór de eerste pijpajuin uit den grond priemt.

Hij begint op mijn hart te wegen. Neen, het is iets niet voor een boer, elken dag O.L. Heer in zijn handen te hebben. Hem aan 't kruis boven uw bed te zien hangen, het oog Gods gedurig van op de schouw naar uw mond en handen te voelen zien, dat is al belemmerend genoeg voor een boer, maar dan nog heelder avonden met uwen neus over hem gebogen zitten, met uw mes en gereedschap de pijn van zijn wonden en het verdriet van zijn hart uit het hout te laten spreken, dat kruipt als een worm door mijn hersens.

Ge voelt u niet meer vrij, uw gedachten blijven immer rond bevreezende dingen draaien, zooals dood, zonde, hel, oneindigheid en eeuwigheid.

Zoo'n werk is goed voor mannen als onzen Fransoo, de minderbroeder. Die scheppen daar plezier in, die maken zich daar gelukkig mede, dat is naar hunnen zin, die spreken en denken toch over niets anders.

Ieder zijnen roep. Mij maken die dingen somber en gejaagd.

En een boer moet juist het tegenovergestelde zijn: helder en

kalm van gemoed. Een boer leeft van het licht en met het licht. Hij helpt de zon.

En als men zoo zijn eigen in de somberheid indijkt, wil men ook dat de anderen zoo zijn, bezonder Frisine en de kinderen. Frisine lacht en zingt van als ik mijn rug heb gedraaid. Frisine is gelukkig. Zij is uitdagend met haar geluk. Ben ik bij haar dan zwijgt ze, en zegt en vraagt ze maar alleen het noodige. Zij doet met plezier haar werk. Hare zwarte oogen schitteren, vol leven en vol lust. Ze weet niet waarom. Dat vind ik juist het schoonste en echtste geluk. Niet weten waarom, zonder reden.

Ik weet genoeg, zij, de kinderen en de geburen, dat ze mij Buffel noemen. Daar kan ik mijn gemoed razend om maken. Een Buffel! Ik die brandend van mijn kinderen houd, die de nagedachtenis van ons Fien uur aan uur vereer, ik die mijn veld bemin als een muzikant zijn orgel. Ik een Buffel! Neen, het zijn die vreemde gedachten die mij naar onder trekken. Daarom moet die Jezus af. Ik zal wel een goede kristene mensch zijn zonder een Jezus te beeldhouwen. Ik was het vroeger toch ook. Och, hoe gaarne zou ik dikwijls mee met de kinderen willen spelen, en zingen en lachen met Frisine. Maar als ze mij gewaar worden zijn ze stil als muizen. Vroeger kwamen ze op mijn knieën gevlogen. Ik kan toch niet eerst beginnen met uitgelaten te zijn, of ze zouden mij voor zot aanzien. Ze gelooven dat ik veel verdriet heb en ik daardoor zoo norsch geworden ben, zij willen dit verdriet eerbiedigen.

Maar ik heb het nog gezegd; ik heb geen verdriet, ik ben alleen maar teruggetrokken in mijn eigenaardige gedachten en vreemde verbeeldingen, over zonde en eeuwigheid. Ik ben een-zaam, en nu nog eenzamer doordat ik ons Fien zoo niet meer voor mijn oogen zie. Dat is misschien al goed, anders had dit kunnen uitdraaien op een versteening van die verbeelding, en hadden ze mij bij onzen broer gezet die te Gheel zit. Verdriet? God! Ons Fien is in den Hemel. Wat kan ze meer verlangen? En al ween ik mij nu zoo dun als een mosselschelp, ze komt toch niet meer voor de pinnen.

Neen, neen mijnen toestand komt daar allemaal niet uit voort, maar wordt mij ingegoten door het werk aan dit Ons Lieven-Heeren-kruisbeeld. Mijnen geest is daarvoor te angstvallig. En swenst ik mij dag aan dag onder 't beeldsnijden mij meer en meer van de wereld aftrek, snakt en brandt mijn hart om los en vrij,

zonder gedachten een gewonen stommen boer te zijn, meer bekommerd om patatten en mest, dan om de raadselen van het leven en den dood. Ach, moest ik er de pastoor over spreken, wat ik nooit zal doen, dan zou hij mij voor een ketter of voor een onnoozelaard aanzien.

Daarom wil ik vrij zijn, mee kunnen spreken met de menschen, mee met de kaarten kunnen spelen, mee kunnen lachen met Frisine.

Ik ben jaloersch op hare vreugde. Ik sta soms achter de deur naar haar te luisteren, naar haar lied, haar spel met de kinderen, haren lach.

Ik ben jaloersch, en daarom begin ik soms schijnbaar onnoozelweg over onzen Fons te spreken, om haar te tergen en haar te doen lijden.

- Waar mag hij toch zijn, onzen Fons? zeg ik.

En dan is ze direct uit haar lood en begint ze te treuren:

- Ik weet het ook niet. Hij trok weg.... Hij sprak al in dagen geen woord.... Hij weende soms, maar ik kon niet te weten krijgen waarom. Er zat een worm in zijn hart. Ik heb zoo dikwijls gezegd: Jongen, ga eens naar huis.... Alles zal dan weer goed worden. Dan schokschouderde hij.... Ik geloof dat hij dood is.

- Ik geloof het ook, zei hij dan, en ik ben er bijna zeker van. Dan begint zij te weenen en z'is voor een halve dag onder den indruk.

Ik heb ook al geprobeerd om van die Jezus af te blijven. Ik kan het niet. Het is alsof hij roept, het is alsof ik hem op den zolder hoor kreunen.

Ik haast er mij aan om hem af te hebben. Om als van een last af te zijn. Nieuwjaar is al voorbij, en dan snuffelt ge al naar de lente. Nog niets te vernemen natuurlijk, maar het licht springt toch al een paar hanenkraaien vroeger uit de nacht. Ik verheug mij op het goed weer, want ik wil zijn als den uitkoom, jeugdig, blij en welgemoed, alsof ik van her begin, en dan zullen wij nog eens kunnen toonen wie en wat de Wortel is! Ja, ik zal gaan wandelen over veld en wei, door de bosschen en eens mijn lits uitslaan.

Ons Fien zal 't zeker van ginder boven met een lodder-oog aanzien en in haar eigen zeggen: Goed jongen, mijnen vent, profiteer er van.

Eerst de Jezus af.

Doch het moeilijkste met die Jezus komt nu eerst aan. De oogen! Jezus zijn oogen!

Neus, ooren, mond en baard, die moeten enkel hun laatste afwerking krijgen, en ik ben er zeker van, die zullen naar mijn volle bevrediging zijn.

Maar de oogen!

Zal hij de oogen open of toe houden? Gesloten oogen dat is de dood, dat zegt zoo weinig. Uit de open oogen kunt ge heel zijn smart en lijden laten spreken. Hij moet met zijn oogen tot de menschen kunnen spreken, zooals hij nu al zoo lang tot mij spreekt. Zal ik daar in gelukken? Als hij bevoorbeeld nu eens scheel ziet? Ik mag me niet voor eeuwig belachelijk laten maken. Indien ik er die goeden houtsteker met zijn krollen uit de stad er eens bij bracht? Om die oogen te modeleeren?

Veel zou die ook niet vragen, want de artisten blijven zoo arm als de boeren, hoor ik de pastoor altijd zeggen. Neen, liever geen oogen, als ik ze er zelf niet kan opbrengen.

Ik ging voor ons spiegeltje staan. Om te zien wat het beste was, oogen toe of open? Ik hield een oog toe en bezag dat lang. Het was simpel om beitelen, een soort van mosselschelp. Och, maar de meeste Jezussen zijn met hun oogen toe. Ik had nu eens geeren een met zijn oogen open.

Dan trok ik voor mijn spiegeltje een triestig gezicht en de kop schuinsch. Ja, dat was veel schooner en, als men het fijn naging ook zoo moeilijk niet. Dat zat zoo in den haak. Van die mosselschelpen een soort van knoopsgat maken en in dat knoopsgat een rondeke griffelen, met in 't midden een putteke. Meer niet.... Zoo ging ik te werk. Na de mis bleef ik in de kerk tot iedereen weg was. En ging dan op een stoel staan, om de oogen van den H. Antonius-abt te bestudeeren.

Ik werkte geduldig en vond mijnen Jesus zijn oogen goed.

- Hoe vindt ge het? vroeg ik aan Frisine.

- Juist iemand die buikpijn heeft, met zijn kikvorschoogen, en zij schoot in een lach en de kinderen lachten mee.

- Wat kent gij daarvan! riep ik woedend. G'hebt begord nog nooit een Lieven Heer bezien.... 't Was beter....

Ik zag ineens hare oogen fonkelen, kwaad als van een tijger die iemand gaat verscheuren.

Ik meende haar van alle verwijten naar haren kop te smijten, ik was buiten mijzelve. 't Was zij toch die ons huishouden kapot gemaakt had.

Maar haren blik sneed mijn woorden vaneen, overmeesterde en verlamde mij. En ik wierd zoo beschaamd voor de zwakte dat ik met een godfer wegging, en ruw de deur achter mij toesloeg. Ik bleef luisteren. Ik hoorde ze vloeken, en een stoel kwaad wegzetten. Slapen! zei ze tegen de kinderen, die geen woord meer durfden zeggen. Als ik later terug binnen kwam deed ik alsof er niets geweest was. Het was stil, geen van ons twee zei een woord. Anders ook niet als wij alleen waren. Maar dan viel de stilte zoo niet op. Ieder was in zijn werk. Maar nu neep de stilte, een moedwillige stilte. En zonder iets te zeggen trok zij een beetje later ook naar boven.

Er was iets gekraakt tusschen ons. Voor mijn part mocht ze er uittrekken, het venijn, als ze Liske maar bij mij liet.

Maar de ros, ze is in staat om mij heelemaal de grond in te krijgen, met het kind mee te nemen.

Ik werkte dagelijks aan het beeld voort, aan de handen, de ribben, de mond en nu en dan als er Frisine niet omtrent was, schelpte ik de te uitpuilende oogen af, tot het weer gesloten oogen, mosselschelpen waren. Nu zag ik dat het linkeroog te klein geworden was, de grootte van een hazelnoot. Bijplakken gaat niet. Dus het rechteroog ook zoo klein maken. Maar daardoor was er nu te weinig plaats om hem nog open oogen te geven, en moest ik ze dus gesloten voorstellen.

Frisine zat op een avond een romanaflevering te lezen. Mijn woede was intusschen al lang gezakt en vergeten, maar bij haar schenen er nog splinters van in haar gedacht te steken, want hare woorden waren nog altijd korter dan vroeger. En zie, als ik niet meer kwaad ben, wil ik ook niet dat anderen nog kwaad zijn. Ik wou dan dien boozen uitval weer goed maken.

- Zie eens Frisine of het nu goed is, zei ik.

- Ik ken er niets van, snauwde ze terug, ik heb immers nooit een Jezus bezien....

Mijn bloed kookte weeral. Die slang. Ik kreeg goesting om heel dien Jezus op haren zwarten kop in spaanders te slaan. Als ik haar nu in mijn handen doodkneep, zou het geen weldaad zijn

voor mij en voor de menschen? Ineens viel het mij op, hoe alleen wij hier waren, hoe wij alle avonden onderons getweeën hier alleen waren, ik met Frisine, die mij al meer dan eens van zondige begeerten had doorflikkerd. En terwijl mijn bloed nog daverde van woede, begon ik weer naar haar te verlangen.

Wat is er toch voor toover aan die vrouw, die mij iederen keer als ik mijn gedacht op haar zet, met twee tegenstrijdige gevoelens vervult, met doodslag en omarming?

- Ik heb het zoo niet gemeend, zei ik en ik verzon iets. Ik was zelf verbaasd over mijn verzinsel, alsof het niet van mij kwam.

- Kom hier Frisine, sta hier vóór mij met uw oogen toe. Ik kan die oogen zoo niet van buiten uit het hout snijden.

En ze kwam. Nu wierd ik nog meer verbaasd. Ze kwam gewillig vóór mij staan.

Ze leunde met den kneukel van heuren wijsvinger op de tafel en stond voor mij met gesloten oogen. Verbaasd bezag ik haar, natuurlijk dat ik van alteratie geen kerf deed. Ik zat haar maar te bezien met den Jezus op mijn knieën en het mes in de hand. Ik zag haar en het zweet welde op mijn voorhoofd. Een gezonde kloeke vrouw staat vóór mij, met een dikken witten hals, stevige borsten die op en neer gingen. Zelfs met haar oogen toe overmeesterde ze mijn hart. Mijnen blik wandelde bewonderend over haar lichaam. Wat een aantrekkelijke vrouw, een lust, een verlokking, en tegelijkertijd boezemde ze ontzag in en ging er van haar iets baasachtigs uit. Geen week wijf. Een die men maar zoo niet aanpakt, die men zelfs vreest, en als zij niet eerst begint met verliefd te worden, weet een mensch niet meer hoe draaien en keeren om haar te winnen. Ha, wat een oogenblik! Ik voelde mij doordaverd worden van hel en duivel.

Ik had haar op dit oogenblik zoowel mijn mes in hare borst kunnen ploffen, als ze tot mij trekken en haar breken onder mijnen hartstocht.

Goed dat ik naar den Jezus zag, en ik hoorde zijn stem. Die stille stem, die al zoo lang, zonder woorden, mijn gedachten onrustig maakte. Ik had in snikken kunnen losbarsten. Dat zijn momenten dat uw ziel en uw vleesch als vaneen gereten worden.

- Is 't gedaan? vroeg ze.

- Ja, zei ik zuchtend als uit een zatten droom ontwakend.

Ze kwam achter mij staan om te zien of het nu in orde was met die oogen.

Zij boog zich voorover, zei iets over die oogen, ik weet niet meer wat. Heur haar krevelde op mijn kaak, haren asem ging nevens mijnen mond.

Was dat weer de oude historie van de kar, die herbegon?

Ha, dacht ik, waart gij het lief van onze Fons niet geweest, hadt gij dit kind niet van hem.... Ik wankelde. En ik voelde zoo goed dat ik wankelde, dat ik mijn groote hand over het gezicht van Jezus legde. Dat mocht Hij niet zien. Ik hief mijn kop al op, het mes viel uit mijn handen, mijn hand ging omhoog naar haar gezicht dat dichter tegen 't mijne kwam. Iets blind en wild overmachtigde mij.

Daar ging de deur open. De Franelle.

- Ik stoor u misschien? riep hij, en hij deed terug de deur toe. Wij sprongen uiteen. Met de Jezus in mijn armen was ik in één wip aan de deur en ik sleurde de Franelle mee binnen. Waarom zoudt ge ons storen, we waren hem juist aan 't keuren, naar zijn oogen aan 't zien? Hoe vindt gij hem Franelle? Beziet hem eens goed.

De Franelle bezag Jezus.

- Veel beter dan vroeger, Wortel, zei hij. Maar vindt ge ook niet dat de oogen veel te klein zijn?

Om hem voor ons geval goed te stemmen, als om hem om te koopen, dat hij daar niets zou uit besluiten, zei ik laffelijk: Ja, Franelle, ge hebt verdoren gelijk, dat ga ik seffens eens verbeteren.

- Ik kwam maar in 't voorbijgaan zeggen, zei de Franelle, dat ze bij onzen Tist een tweeling hebben gebracht. Ik ga nu naar de pastoor voor den doop te regelen....

Toen de Franelle weg was zuchtte ik, nog zwaar verlamd van 't verschieten. Nu kwam de moeilijkheid aan, hoe zouden wij elkaar nu bezien? Frisine bezag mij heelemaal niet. Ze was gewoon lijk anders. En ze zei: Ik ga slapen. Ze trok de ladder op met de keersepan.

Ik stond daar nog van mijn melk te treuzelen met die klop in mijn lijf van 't verschieten voor de Franelle, en nu met de nieuwe klop nu Frisine deed alsof er niets gebeurd was.

Wat een spin van een wijf. Ge hangt met uw gezichten tegen-

een, hoort het bloed in malkander koken, en een second daarna doet ze alsof ze van Kessel komt.

Terwijl ik daar sta op te peinzen komt ze terug in haar bloote beenen, losse jak en langenshaar. Ze kwam voorbij om een rok te halen die ze gerepareerd had. Ze zei niets, ik ook niet. Ze moest mij terug voorbij komen. Mijn handen gingen open om ze nu vast te scharren, maar 't was of ze 't rook, en mij nog meer wilde opzweepen, en ze ging langs den anderen kant van de tafel. Halve de ladder bleef ze staan.

- Ik heb daar gezien, zei ze, dat ge versch papier vóór de planken van mijn kamertje moet plakken, want daar zijn spleten in gekomen.

Stom dat ik dien avond, zulken avond! aan het Jezusbeeld wilde voortwerken. Het mes beefde in mijn handen, van het beven van mijn hart. Ik bleef vol kwaden gloed, aan die oogen zitten prutsen, met mijn gedachten vóór die spleten, met mijn kaken nog warm van haren asem, mijn oogen vol van haar beeld, zoo half gekleed.

Hoe gaat voortaan die handel en wandel tusschen ons getwee zijn? Gaat dat eens ontploffen? en wanneer? Of is 't maar inbeelding van mijnen kant?

In elk geval die Jezus moet nu maar rap af, anders komt er niets meer van. Met een zonde op mijn hart wil ik er niet aan werken.

Ja, ja, ik voel het, ik ga vallen, als dat zoo voortgaat. Er is niets meer tegen te doen, ten minste ik kan er niets meer tegen doen.

Jezusken, help mij! Maar roep ik dat wel hard genoeg? Meen ik dien roep? Ach, mijn hart brandt zoo fel.... Begord! daar zijn de oogen om zeep. Rats er door gestoken. Nu blijft er mij niets anders over dan ze heelemaal weg te steken. Jezus wou geen oogen hebben. Ik kan het verstaan. Hij wil mij niet meer bezien. Hij heeft gelijk.

Nu is heel mijn werk naar de knoppen. Wat kan mij nu nog het afwerken van baard, en teenen en vingertoppen schelen, als de oogen weg zijn? De oogen die toch alles moeten zijn. Ze zijn niets. Ze zijn noch open, noch toe. Er schiet niets meer van over, zooals van een verbrande strooipijl.

Dat is het einde van mijn werk. De schuld ligt aan mijn zondig

hart. Er is nog veel aan te doen, maar ik kan en durf er geen hand meer naar uitsteken; de moed is er af en den iever. Elke kerf zal een vergissing zijn, als straf. Neen, ik durf niet.

Het eenige wat mij overblijft is van hem te overschilderen, en met verf de mislukking probeeren te verstoppen. Ik zal hem een lijkkleur geven, de aderen op de armen met blauwe verf toonen. Die aderen die ik er dik meende op te beitelen, zooals ze op mijn eigen armen liggen. Ik zal de druppels bloed aan de wonden met roode verf schilderen, en ach, ook voor die arme, beschaamde oogen zal ik blauwe bollen schilderen, met een zwart puntje in 't midden. De doornenkroon, waar ik zoo lang heb zitten over peinzen, daar zal ik nu maar pinnekens-draad voor nemen.

Arme, goede Jezus! Dat dit werk zoo moest eindigen! Zoo iets hebt Gij zeker van de Wortel niet verwacht, dat hij zoo zwak was in 't vleesch. Ik ook niet Jezus, en daarom verschiet ik van me zelf en voel mij nog geen chik tabak weerd. Ik voel mij leelijk in mijn eigen oogen. Ach, ik heb zoo'n verdriet met U en met mij....

's Morgens vond Frisine mij slapend, met mijn gezicht op zijn ribben. Het is daarop een open dag. De eerste. Met onzen Mon kap ik de knotwilgen hun poten af. En de zon schijnt heel den dag en er vliegt al een ekster. Hoe kon ik gisteren zoo vreemd en zoo bang en benepen van hart zijn? Is het den avond die zulks doet? Lijk spookvertelsels die 's avonds uw ooren doen gapen, en waar ge bij dag nog niet kunt hooren over klappen. Ha, morgen ploegen wij mannen! En nu maar weer alles vergeten om volledig boer te kunnen zijn, wat toch nog het bezonderts is. Het schoon veldwerk herbegint, met nog wel killigheid en regen, maar de open dagen tellen er voor twee. En er zijn goede winden die het kwaad naar 't noorden waaien. Mijn bloed is blij, ik zing.

Het is lang geleden dat ik nog gezongen heb.

Denk ik niet meer op ons Fien? Aanhoudend! En mijn hart zegt gedurig tot haar: Geniet gerust van de klaarte der Hemelen, Fien. Het is u gegund. Het is ginder in elk geval toch beter dan hier. En elken dag bidden de kinderen voor u en ik bid mee.

In elke vrouw die ik zie, zelfs in Frisine, wensch ik ons Fien te zien.

Denk ik niet meer op Frisine? Omdat ik zing?

Ik zing omdat ik weer op mijn veld mag werken, omdat heel mijn hart weer den boerenstiel geniet. Maar op Frisine denk ik tusschendoor veel. Het is stil tusschen ons, toch broeit er iets. Maar zie die winteravonden waar in die stilte er meer gelegenheid was tot opzweeping van het hart, zijn voorbij. Er is nu veel werk met vroeg gaan slapen en vroeger opstaan. Ik wacht iets af. Ik weet zelf niet duidelijk wat. Maar ik ben er niet haastig mee, omdat ik er bang van ben. Curieus, ik heb het tegenover elke vrouw, die angst. Er naar aangetrokken worden en toch schuw er van zijn, lijk een muis voor een muizeval. Wat verschil met ons Fien, die nam ik seffens in mijn bezit, maar dat was ook liefde. Daar mocht een aardbeving van voortkomen. Ik vreesde niets. Ik stond geeren in voor de gevolgen. Ja, dat was liefde. Nu is 't passie, den roep van het vleesch. Dat is ook het werk van de Lente, zoowel bij planten, dieren en menschen. Dat weet ik van vroeger. Het maakt mij ongedurig. Ik kan niet aan hetzelfde werk blijven. En ik zoek en vind voorwendsels om al eens naar huis te gaan, om Frisine te zien, om met de dochter van de Franelle te kunnen praten of om pinten te drinken bij Mie uit den Trommelaar. Ja, ik zing met Frisine, ik lach mee, maar de valsche heks, ze doet alsof er tusschen ons nooit een neiging naar elkaar geweest is. Ik lach met de dochter van de Franelle, ik geloof om Frisine jaloersch te maken, en ik ga in den Trommelaar, meer voor Mie dan voor het bier.

Die Mie geleek zoo wat op ons Fien en ze was van haar jaren. Zij is een plezant hart die met een zotte slag om kan.

Op een van die dagen brengt ze mij een pint, haren man staat buiten naar een paard te zien. En wijl ze de pint neerzet, denk ik bij mij zelf: ik wil mijnen angst overwinnen, en ik nijp eens in haren arm.

- Malsch vleescheke! zeg ik zoo.

- Doet dat t'huis Wortel, daar hebt ge malsch vleesch genoeg, zegt ze gestoord.

Het sloeg als een klets in mijn gezicht. Ik voelde mij betrapt. Ik vroeg naar geen uitleg en begon over het weer te spreken, en dat we een laten paschen zouden hebben. Gansch de dag bleef het over mijn hart wandelen.

- Doe dat t'huis Wortel, daar hebt ge malsch vleesch genoeg.

Het ging gedurig, gedurig in mijn hoofd, als een horlogie, die tikt.

Dat is de Franelle die mij dat gelapt heeft, met ons dien avond over die Jezus gebogen te zien. Of anders is 't dat z'het aan mijn oogen zien, of het zoo maar puur vermoeden.

- Doe dat t'huis Wortel. Ik kan het in mij niet houden. Ik moet het Frisine vertellen. En 't scheen mij ook een goede aanleiding, om eens te polsen hoe ze het met mij opnam.

Terwijl ze 's avonds buiten komt om een emmer water te putten, en ik de winterpeeën in 't licht van den lantaren aan 't wasschen ben, ik moest nog naar de markt die nacht, moet het van mijn hart.

- Weet ge wat ze zeggen, Frisine?
- Ze zeggen zooveel, wat weet ik.
- Dat ik met u vrij.

Ze laat haren emmer in den put vallen van 't verschieten.

- Wie. zegt dat?
- Mie uit den Trommelaar.
- En wat hebt ge daarop gezegd?
- Daar eens mee gelachen....
- Dat ze dat tegen mij eens zegt, dan zal ik dat slecht wijf haren neus eens doen blinken!

Dat was voor mij maar een koud bad. Ik had zeker verwacht dat ze iets zou gezegd hebben van: En als we vrijen, wie heeft er zaken mee? Dan had ik mijn woord kunnen plaatsen. Maar 't scheen dat het nieuws haar meer gekrenkt dan verheugd had. Hare houding kwetste mij ook, en erg. Nu wou ik haar kost wat kost winnen, meer om haar te vernederen, uit wraak.

Ik was aanhoudend aan 't overwegen hoe ik haar kon krijgen. Haar beeld, haar verschijning vulde mijn gedachten en mijn zinnen. Ik zag niets meer dan Frisine, ik was als blind voor de rest van het leven. Ik probeerde zooveel mogelijk bij haar te zijn en de goede gelegenheid te vinden. 't Was moeilijk, ze was koud als arduin, er lag een groote onverschilligheid in haar oogen, wat mij nog meer opjoeg.

- Zeg eens, zei ze weer op een avond: Ge kunt maken dat die spleten van mijn kamerken gestopt worden!

Stommerik, dacht ik in mijn eigen. Dat ik dat verwaarloosd had, niet om die spleten te bestoppen, maar om door die spleten te loeren!

En 's anderendaags 's morgens bij het krieken van den dag, sluip ik op mijn bloote voeten naar boven en loer door de spleten. Een paar seconden slechts, uit vrees van betrapt te worden, en heel den dag staat ze voor mijn geest, met die bloote armen, dien blooten hals. Als ik het kan en durf gedaan te krijgen neem ik die gelegenheid waar, en van dat secondje teer ik heel den dag. Niet met plezier, want soms sla ik met mijn vuist op mijn voorhoofd: Wortel, wat zijt gij bezig? Zijt ge zot? Ge kunt er vader over zijn. Ik verwijt mij zelve. Ik durf op ons Fien niet meer denken. Ik voel mij laf en leelijk. Ja, het is leelijk wat ik doe. Ik mijd de pastoor. Het beeld van Jezus staat omgekeerd in een hoek.

Ik ben bang 's avonds. Ik denk dat ik behekst ben. Ik beloof elken avond er mee op te houden van niet meer te gaan loeren. Maar het is machtiger dan mij zelf. Zal ik zot worden lijk mijn broer? Of zal het misschien overgaan als het werk in vollen gang is? Ik ben van haar bezeten. Ik bid soms, als men dat bidden wil noemen, tegen uw verlangen iets aan God vragen: O Heer, neem haar beeld uit mijn gedachten. Natuurlijk boter aan de galg. Als ik haar nu ineens eens buiten trapte, en een mannelijk besluit nam? Niets zoo gemakkelijk. Ik voel mij er toe in staat. Maar Liske dan? Het kind waar ik zoo verdomd veel van houd?

Alles bijeen genomen ik voel dat ik vallen zal. Ik beloof nochtans dat het niet vóór Paschen zal gebeuren, want dan moet ik weer te biechten, en dan heb ik weer dezelfde historie als met die vroegere meid.

Ach, ik voel mij zwak lijk een kind, ongelukkig. Ik sla soms met tranen in de oogen op den hecht van mijnen ploeg en probeer mij met vloeken te kalmeeren.

Zou de pastoor iets vermoeden? Hebben ze achterklap verteld? Hij doet zoo curieus, als hij mij ziet, en als hij iets zegt zijn het precies steken onder water.

De Meertsche buien trakteeren het land met hagelbollen en straffen wind.

Zwijgend sta ik met Frisine een kar stalmest af te laden op het veld.

De pastoor komt daar aangewaaid.

- Het zijn nog al eens pepernoten die we krijgen, Wortel! roept hij. Gelukkiglijk zijn dat de laatste kuren van Mijnheer de

Winter. Dat is lijk het oud zot bij de menschen!

En hij waait voort, een binnenweg in.

Het oud zot. Kan hij iets weten? Alles gebeurt toch in mijn eigen hart? Het komt mij voor of iedereen mijn hart in mijn oogen leest. Bij 't minste woord of houding van anderen, meen ik spot of bedoeling te zien.

- Wat zou hij daar willen mee zeggen, Frisine, met dit oud zot?

Ik heb spijt dat ik het gevraagd heb, en ik word rood.

- Dat zult gij het beste weten, zegt ze zonder omzien.

Het is nu de moment om te zeggen: Ja, ik ben zot van u, en in een geut alles te zeggen.

Doch die sterke Wortel is maar een wassen poppeken in 't bijzijn van Frisine, en ik zwijg dat ik er van zweet. Ik vind de woorden niet. Ze zal mij uitlachen, en dan is het om ongelukken te doen.

's Anderendaags, 's morgens, op een zondag teen ik weer de trap op en wil aan de spleten gaan loeren, als ik ineens bijna dood val van 't verschieten; de deur van haar kamerken gaat open. Betrapt! En zonder een spier van haar gezicht te vertrekken zegt ze: Doe gij van achter mijn jak eens vast, ik kan het niet.

Ze had een nieuwe jak aan, die van boven nog los was en haren witten ronden hals bloot liet. Ik treuzel aan haar jak om die haken en oogen in elkaar te krijgen.

- Ge beeft zoo? Wat is 't?

Ik kon er geen woord uit krijgen.

Toen zag ze mij lachend en lokkend vlak in mijn oogen.

- Weet ge nu wat het oud zot is? Of denkt ge dat ik niet weet dat ge mij hier alle dagen door de spleten komt beloeren. Ah! wat zijt gij venten toch lammekakken. Ik geef u de pap in de mond, vijg. Ha! ha!

En wat wilt ge? Een mensch is niet van steen of been, zegt het liedje.

's Anderendaags heb ik nieuw papier voor de spleten geplakt.

Nog vóór Paschen zei ze, dat het verkeerd was.

- Trouwen Wortel, zei Mijnheer Pastoor, er is niets zoo simpel. Er is niets dat u hindert.

- Maar de dood van onzen Fons?

Dat kwam de pastoor zelf bij haar vertellen.

Dat was toen een storm, een verdriet, gramschap.

- Waarom hebt ge mij dat niet eerder gezegd? Als ik niet trouwen moest, ik trok er uit met ons Liske enz.

Ik zweeg maar. Een pastoor is beter ter tale dan een boer.

Hij pinkte naar mij, als wou hij zeggen: dat is maar een eerste woede, dat bluscht zich zelve.

Na de vasten zijn we getrouwd. En we sliepen onder de bedsprei waar al zooveel ruzie om geweest was. Nu was ze van ons. En 's anderdaags haalde ik het verborgen mes uit de schapraai en sneed er boterhammen mee.

Ik voel ik heb van uit den Hemel de goedkeuring van ons Fien. Mijn hart is gerust.

En nu opnieuw aan 't werk. Heelemaal van her beginnen. Het land ligt gereed. Daar is koren op den molen, en als de wind wat mee wilt zullen we nog eens wortelen.

God hier ben ik, uwen knecht!

Invallen door Frans Erens.

Johannes Ruusbroec is een uitnemend schrijver, omdat hij doceert, omdat ieder zijner woorden is gericht tot zijn lezer of leerling. Hij herhaalt zich telkens, maar ook bij die herhalingen wordt geen verzwakking gevoeld van zijn streven om zijn denkbeelden en gewaarwordingen aan anderen in te prenten. Telkens en telkens hamert hij zijn gezegden, zijn meeningen in het luisterend hoofd van zijn toehoorder. Deze voelt rondom zich een kracht, een strooming van beelden en gedachten, waarin hij geheel wordt opgenomen, waarin hij zwemt met vol vertrouwen.

De warmte, die van zijn woorden uitgaat, koestert en verfrischt. Zooals alle groote schrijvers laat hij u niet los. Hij pakt u vast bij uw armen, duwt in u het zoele volle meer van zijn gevoel. En als gij meent er genoeg van te hebben en gij weg. wilt loopen uit zijn bereik, dan grijpt hij u nogmaals en roept: ‘Hebt gij het wel gehoord? Weet gij het nu wel, dat en dat zoo en zoo is’? En of gij schreeuwt: ‘Genade! Genade! laat mij los!’, hij trekt er zich niets van aan, maar dwingt u nogmaals te luisteren.

Hij blijft altijd op dezelfde plek. Zelden of nooit slaat hij een nieuwen weg in. Hij is de man van het onveranderlijke, van den verdiependen stilstand. De stilstand der ziel! Ja, daarin ziet hij het heil en de werkelijke vernieuwing. De beweging is uit den booze, volgens hem. Zij is de vlucht van den lafaard, die in zijn vlucht slechts meeneemt al zijn last en zijn jammer, er nieuw verderf aan toevoegend.

Zijn geest is in innerlijke vastheid gegrondvest en draait in een zelfbewuste rondte. In het zelfbezit der onveranderlijkheid houdt

hij zich vast in eigen voldoening en omdat er nu eenmaal beweging moet zijn, laat hij zijn ziel toevloeien naar God, als de eenige uitweg, waardoor rust wordt verkregen.

Hem was het niet te doen om mooi te schrijven. Hij had iets te zeggen, wilde het zeggen met kracht en geweld en de volheid zijner innerlijke overtuiging schonk hem de gave van het gebruik der volkstaal op een tijdstip, dat deze nog was geminacht door schrijvers en geleerden, die alleen het Latijn als voertuig gebruikten. Zijn vurig temperament moest zich uiten in de jonge volkstaal, vergroeid met zijn wezen en onbekommerd hanteerde hij het vormlooze idioom van zijn streek en bouwde er onbewust een werk van, dat de eeuwen heeft overleefd. Zoo was hij niet alleen de groote mysticus, maar werd hij ook de grondlegger van het Nederlandsch proza.

***

Schrijven is een bedaard, geconcentreerd neerzetten van de door een menschenhoofd gaande gedachten. Het moet een concentratie zijn of een keuze. Wanneer ik maar klakkeloos neerschrijf, wat mij in het hoofd komt, verval ik in schreeuwen. Dan zou het beter zijn in werkelijkheid te gaan schreeuwen, dan met inktregels, die gevoelens weer te geven.

De diep ingrijpende concentratie der menschelijke gedachte of van het menschelijk voelen kan worden geuit op papier, op doek, in staal, in hout, in steen en zoo krijgen wij in den kring van het begrip kunst, woordkunst, schilderkunst, beeldhouwkunst enz. Het scherp begrensde in een werk van woordkunst toont dadelijk den meester. Een stuk muziek roert, wanneer het ver in de ziel grijpt.

Nu in de laatste vijfentwintig jaren het aantal schrijvers zóó zeer is toegenomen en de productie van het bedrukt papier zóó sterk is gestegen, heeft de geconcentreerde gedachte, de volzin, die het doet, een grootere waarde dan voorheen. Meer en meer zullen de menschen uit zelfbeheersching gedwongen zijn het overtollige ongelezen te laten.

Iemand die iets beweert, moet een waarheid verkondigen, die hij op goede gronden veronderstelt op die manier nog niet te zijn gezegd. Wanneer deze waarheid iets bijdraagt tot den rijkdom

der ideeën, wanneer zij opgeborgen kan worden in de magazijnen van gedachten-voorraden, dan is zij waard te worden uitgesproken. Daarom hecht ik niet veel aan de verzekeringen vervat in zoo menigen veel bewonderden volzin. Aan de *enkele* verzekering heeft niemand iets; de waarheid ervan moet worden aangetoond door het blootleggen van een dieperen grond. Zoo heeft het vaak geciteerde woord van Van Deyssel: ‘Ik houd van het proza....’ op mij nooit diepen indruk gemaakt. Vooral komt dit omdat hij verzekert *Ik hond van het proza*. Wanneer hij had gezegd: ‘Het proza in zijn volmaaktheid heeft den glans van een stad van marmer....’ wanneer hij dat *ik* er uit had gelaten, dan had hij, naar mijn meening, een bewering geuit, die sterker stond, dan zijn verzekering van nu.

Pascal had zeker geen ongelijk, toen hij zeide *que le moi est haïssable*.

Ostende.

Aan het strand des avonds een groote leegte van menschen. Een koude wind komt van de zee, die kalm in de gouden verte onder de zinkende zon, de witte toppen der golven wiegt ter rust. Een enkel kind op de waterlijn graaft nog in het zand. Langs de vensters van de rij hotels die op het strand staan, is het doodsch: zij zijn meestal gesloten. De drukke tijd, die slechts kort duurt, is nog niet gekomen. 's Avonds na het avondeten wordt het levendig in de hoofdstraat, die naar het strand voert, en dan is het daar gezellig. De winkels zijn goed verlicht en nu en dan komen uit de nevenstraten de touren van een draaiorgel.

De nieuwe groote kerk is gothisch en de zandsteen, waaruit zij is opgetrokken, is zeer blank. Zij heeft te veel vensters en het licht zal te sterk zijn van binnen, zooals ook in de meeste openbare gebouwen in België en in veel huizen, wat een gevoel van onbehagelijkheid geeft, geen gedachte aan schoonheid laat opkomen en elk genot uitsluit. Ik zonder hierin het station van Brugge uit; er heerscht daar een stemmingsvolle schemering. Ik ken geen andere stationswachtkamer, waar het licht zoo mooi getemperd is. Wachtkamers hebben een psychisch gewicht voor een reis; het vernieuwde leven, dat gewoonlijk met een spoorreis

begint, treedt in een halfdonker vertrek duidelijker voor de verbeelding. De reiziger kan zijn gedachten verzamelen en terecht leggen in de vakjes van een vast plan. Terecht leggen ook het verleden en het afsluiten, als het moet zijn.

Nu uit de zandstreek van de kust de eene badplaats na de andere is opgerezen, is Ostende niet meer zoo verwaand en veeleischend als in vroeger jaren. De menschen met wie men te doen krijgt zijn beminnelijker geworden en de toon der hotelbedienden met de gouden petten is smeekender dan vroeger bij het aankomen der treinen.

Morgen zal ik weer gaan over die zee. De lucht is strak blauw en de zon zinkt in zuiver goud, zonder wolken weg. Verlangen doe ik niet naar het land over de zee. Genot ga ik er niet zoeken, want voor ons, bewoners van het vast land, lijkt mij een andere richting aangewezen door de natuurwet. Wij gaan naar Engeland als naar iets, waar hij heen moeten gaan, zooals in jonge jaren naar de kostschool. Als ik nu langs den Rijn kon gaan, den Rijn op, of naar Noordelijk Italië, hoe veel lichter, hoe veel aangenamer zou ik mij dan voelen.

Op het oogenblik, dat het schip van wal gaat, dat de brug is opgehaald en pal staan op het dek de passagiers en pal staan aan wal de nieuwsgierigen en vrienden en familieleden der vertrekkenden, is er een oogenblik van stilzwijgende spanning, zij duurt slechts enkele sekonden, één supreem oogenblik, de kern eener toekomst en de snit van een verleden. Een heenschieten van den zielepijl in verre duisternis. Maar de zakdoek, die wuift en de hand die wenkt en de zwaluw, die vliegt, brengt weer bezinning en terugkeer uit toekomst naar het lichte van den huidigen dag. Toevallig vind ik een plaats op een beschutte bank, geheel vrij van den wind. In den rieten vouwstoel vóór mij ligt een superbe Engelsche jongevrouw. Zij heeft niet gesproken, maar aan den vorm van haar gezicht zie ik, dat zij een Engelsche is. Zij zou een mooie paardrijdster uit de hoogeschool van een circus zijn. In haar bovenlip ligt de uitdrukking van wil, van de gewoonte edele dieren te temmen. Temmen van mannen kan het niet zijn, daarvoor is zij te maagdelijk en er is geen uitdrukking van genot

in haar mond. Terwijl alle andere reizigers heen en weer loopen, dan eens dit, dan eens dat bestellen, blijft zij rustig liggen, achterover, met haar hoofd tegen de leuning van den stoel. In het gewiegel van het schip strijkt de zware zeelucht voor eenigen tijd haar oogleden neer tot een vredigen slaap. In regelmatigen boog rusten nu haar lange bruine oogharen in de oogkassen. De reizigers hebben hun petten opgezet en de dames liggen gewikkeld in shawls op de vouwstoelen.

***

De Spessart is van Duitschland een der minst bereisde gedeelten Links en rechts glijdt de stroom van menschen in de zonnige zomerdagen naar Schwarzwald en naar Zwitserland henen, maar zij komen niet luisteren naar het kloppen van de specht in het bosch of bespieden de wandeling van het hert; slechts eenige Frankfurters of Würzburgers komen er in den zomer de frissche lucht inslurpen. Wanneer het waar is, dat de bosschen de lucht rein en krachtig maken, dan zal dat zeker zijn in de vallei van de Hafenlohr en de Elsawa. Maar toch zijn de vreemdelingen er niet talrijk en vandaag nog kan de wandelaar, of beter gezegd de trekker, uren en uren gaan zonder een enkelen mensch te zien, berg op, berg af door plechtig zwijgende dalen en over stil jubelende bergkammen. En wanneer hij dan den grond voelende wijken onder zijn voeten, zijn stappen dieper zettend op het zinkende pad ten laatste het dal aanschouwt, dan dauwt in zijn ziel de oneindige rust van der eeuwen langzaam zwoegen. Dan stolt zijn onrustig vlietende ziel in de begenadigde aanschouwing van een vaste rust. Vlekkeloos zuiver welt hier de natuur op en breidt zich uit, in den groei, en de vermeerdering zich vormend in het sprietend getak tot bladerenreien.

Johann Sebastian Bach als mensch door Georg Schlimme.

Het is voor een innig en waarachtig beleven van Bach's kunst noodzakelijk, dat men niet alleen kennis neemt van zijn scheppingen, maar zich ook in het karakter en het gedachtenleven van den grooten Leipziger meester gaat verdiepen, omdat een goed begrip van zijn werk niet mogelijk is, zonder te weten uit welken geestelijken ondergrond het is voortgekomen. Want indien men van één componist kan zeggen, dat zijn muziek de directe aesthetische vertolking is van wat er in hem leeft en omgaat, dan is dat wel van dezen grootmeester der contrapuntiek.

Bach was een persoonlijkheid en in zijn kunst openbaarde zich die innerlijke eenheid, welke wij stijl noemen. Stijlvol waren zijn leven en werk in hooge mate. In Bach's dagen was de kerk het centrum der cultuur; in haar dienst beleefde de kunst haar hoogste volmaking. Het christelijk ideaal, dat alles en allen omvatte, was de levenwekkende kracht die inspireerde tot het volbrengen van heroieke daden en het scheppen van machtige kunstwerken.

Ook Bach's kunst komt voort uit een diep religieus gevoelsleven, zij is daarmede onafscheidelijk verbonden en op zichzelf beschouwd niet te verklaren. Of sterker nog: de kunst is godsdienst voor Bach. Hij heeft er gansch zijn vroomheid in uitgezongen, zonder er zich om te bekommeren of de leerlingen van de Thomasschool zijn werk wel konden uitvoeren en of de menschen in de kerk het zouden begrijpen. Want hij componeerde niet voor de menschen, maar voor God en die zou hem zeker verstaan. Terecht merkt Schweitzer op, dat het ‘Soli Deo Gloria’, waarmee hij zijn partituren siert, voor hem geen formaliteit is, maar een bekentenis.

In het dagelijksch leven is hij een zwijgzaam man, die met een glimlach op het ernstige, maar toch gemoedelijke gelaat kan luisteren naar wat de wereld om hem heen verkondigt. Hij spreekt of schrijft zelden over wat zijn diepste wezen beroert, want zijn ziel spreekt zich niet uit in woorden, maar in muziek. Eerst als hij voor zijn koninklijk instrument, het orgel, is gezeten, geeft hij uitdrukking aan wat zijn gemoed vervult en men zegt dan ook, dat zijn vrije orgelspel zijn composities in schoonheid moet hebben overtroffen. Eens, toen hij zich te Hamburg in de St. Jacobs-kerk liet hooren voor een uitgelezen schare muziekkenners en gedurende een half uur gefantaseerd had op het koraal 'An Wasserflüssen Babylons', trad na afloop de 97-jarige Reinken op hem toe, kuste hem de handen en zei: 'Ik dacht dat deze kunst uitgestorven was, maar ik zie dat zij in u nog leeft.'

Dat Bach de orthodox-luthersche richting was toegedaan, was niet het gevolg van een door innerlijken strijd bepaalde keuze, maar eenvoudig de voortzetting van een familietraditie. Van vader op zoon hadden de Bach's de kerk met hun muzikale talenten gediend en het is dus begrijpelijk, dat ook hun religieuze gezindheid: een eenvoudig, bijna naief, maar toch sterk en diep doorleefd protestantisme, onveranderd in de kinderziel van Sebastiaan was overgeplant, temeer, waar deze in het geheel geen revolutionair was, noch in de kunst, noch op het stuk van geloofszaken en de tradities van zijn geslacht gedurende zijn geheele leven in hooge eere hield.

Dit wil echter niet zeggen, dat Bach een starre dogmaticus geweest zou zijn en zich op eenigerlei wijze een fanatieke partijganger getoond heeft. Ware dit het geval geweest, dan zou het zich stellig hebben geopenbaard bij den strijd tusschen orthodox-lutherschen en piëtisten die in die dagen juist ontbrand was. Wel heeft Bach de zijde van de lutherschen gekozen, hetgeen o.a. blijkt uit een aanteekening in het doopregister te Weimar, waarin vermeld staat, dat Georg Christian Eilmar, 'Pastor primarius bei der Kirche zu M. Virginis und Consistorii Assessor zu Mühlhausen' als peet fungeerde bij den doop van zijn eerste kind. Deze Eilmar, die Bach kende uit de jaren dat hij organist was te Mühlhausen, was een van de vurigste bestrijders van het piëtisme en Bach zou hem dus zeker niet tot een zoo gewichtige functie

bij de doopplechtigheid hebben uitgenoodigd, als hij het met zijn inzichten niet eens was geweest.

Maar, aan den anderen kant vinden wij in de passion- en cantate-teksten, die Bach heeft becomponeerd, een duidelijk piëtistisch element, terwijl zijn bibliotheek, naast de geschriften van oud-luthersche theologen (o.a. bezat hij de verzamelde werken van Luther, in twee uitgaven), werken bevat van Spener (de stichter van het piëtisme) en Francke, benevens eenige boeken van mystieke tendentie, als de preeken van den dominicaner monnik Tauler.

Al deze dingen wijzen er op, dat Bach's geloofsovertuiging boven alle theologische meeningsverschillen uitging. Want dat hij zich in de hitte van den strijd achter de banieren van de luthersche orthodoxie schaarde, vindt zijn oorzaak in het feit, dat de piëtisten niets moesten hebben van de ‘concerteerende kerkmuziek’, zooals die bij hun tegenstanders in gebruik was. De cantate als onderdeel van den dienst met orkest, koor en solisten, was hun een gruwel; zij wilden slechts het kerkgezang in zijn eenvoudigsten vorm en voor den kunstenaar was er dus bij hen geen plaats. Alleszins begrijpelijk, dat Bach zich bij zijn keuze in de eerste plaats liet leiden door zijn artistieke overtuiging, die immers zoo nauw met zijn religieuze inzichten verbonden was. Dat zijn cantate-teksten een duidelijken piëtistischen invloed vertoonen, bewijst dat het frissche en daadkrachtige van deze beweging, die de oude luthersche kerk uit haar zelfgenoegzame rust wilde wekken, hem ongetwijfeld heeft aangetrokken. Want ook voor hem was de praktijk van het Christendom het voornaamste.

Maar toch is zijn godsdienstige overtuiging, zooals deze in zijn muziek tot uitdrukking komt, eigenlijk noch luthersch, noch piëtistisch, maar overwegend mystisch. Er is in dezen eenvoudigen man, die zoo midden in de wereld staat met zijn strijd en tegenslagen, die zoo geheel kan opgaan in de kleine genoegens van het huiselijk leven en wien men een zekeren practischen zin niet kan ontzeggen, een hartstochtelijk verlangen naar het oogenblik, waarop zijn ziel vereenigd zal worden met de Bron van alle leven waarvan hij haar een deel weet. De aria's in zijn cantates, waarin sprake is van den dood (‘Komm, süsser Tod’, ‘Ach, schlage doch

bald, selge Stunde') moet hij met een bijzondere voorliefde behandeld hebben, omdat zij hem de gelegenheid boden, in klanken te vertolken wat hem bezighield als hij met zijn gedachten aan gene zijde van goed en kwaad verwijlde. Het vonkje goddelijke inspiratie, dat vaak met moeite in de tamelijk platte en onbeholpen poëzie van de tekstdichters te ontdekken viel, was voldoende om zijn geest op de breede vleugels der fantasie omhoog te doen wieken, tot in de regionen van het tijdelooze.

Even eenvoudig als in het dagelijksch leven, was hij ook in zijn kunst. Hij haatte alle overbodige versiering en als een zijner leerlingen zich, bij het uitwerken van een door hem opgegeven thema, daaraan schuldig maakte, kon hij gestreng vragen: Wat doet die noot daar?

Op loftuitingen was hij maar matig gesteld. Soms, wanneer ze uit den mond van een bekwaam vakgenoot kwamen, hoorde hij ze vriendelijk glimlachend aan, maar meestal weerde hij de bewonderende opmerkingen over zijn orgelspel af, door eenvoudig te zeggen, dat immers iedereen die ijverig studeerde zoo zou kunnen leeren spelen. 'Het komt er maar op aan, de juiste toetsen op het juiste oogenblik aan te slaan, dan speelt het instrument vanzelf.'

Tot voorspelen was hij steeds gaarne bereid en als men hem daarom verzocht, toonde hij zich nimmer terughoudend. Ook bij het lesgeven achtte hij het voorspelen van veel belang en de zoon van zijn leerling. Gerber vertelt, dat Bach voor zijn vader tot driemaal toe het eerste deel van het 'Wohltemperiertes Klavier' heeft uitgevoerd.

Eigenaardig is, dat Bach bij het fantaseeren op orgel of clavichord (zijn lievelings-instrument ná het orgel) altijd slechts één thema tegelijk verwerkte, ook al speelde hij een uur of langer achtereen. Men zou zoo denken, dat de rijkdom van zijn geest hem in staat moest stellen de melodieën als 't ware uit de mouw te schudden, doch dit was niet het geval. Bach werkte ook bij het componeeren uiterst langzaam, al zal het uitwerken van een eenmaal gevonden melodie hem weinig moeite gekost hebben. Dit is dan ook de oorzaak, dat zijn kunst oneindig veel rijker en oorspronkelijker aandoet dan de voortbrengselen van zijn zooveel productievere voorgangers en tijdgenooten. Toch had Bach ook

voor hen veel waardeering. De composities van Couperin, Frescobaldi, Vivaldi en Corelli bijvoorbeeld trokken hem zeer aan en vele er van schreef hij eigenhandig over, om ze bij zijn onderwijs of in de kerk te gebruiken.

Een duidelijk bewijs van zijn bescheidenheid levert ook de verhouding waarin hij tot Händel stond. Händel en Bach golden als de twee grootste orgelvirtuozen van het toenmalige Duitschland en velen zouden gaarne hebben gezien, dat zij zich in een wedstrijd met elkaar gemeten hadden. Daarvan is echter nooit iets gekomen, omdat een ontmoeting tusschen de beide meesters nimmer heeft plaats gehad. Wel heeft Bach daartoe eenige malen pogingen in het werk gesteld, maar alleen met de bedoeling om iets van Händel te leeren en zeker niet om deze tot een tweekamp uit te dagen.

Alle persoonlijke ijdelheid zoowel als valsche bescheidenheid, die zoo dikwijls het optreden van beroemdheden kenmerken, waren hem vreemd en hij heeft nooit geaarzeld, datgene wat hem waarlijk groot en geniaal voorkwam oprecht te bewonderen. Zelfs onbeduidende kunstenaars trad hij met voorkomendheid tegemoet. Zijn biograaf Forkel vertelt, hoe de organist Hurlebusch hem eens een bezoek bracht, niet om Bach te hooren spelen, maar om hem van zijn eigen kunst te doen genieten. De meester hoorde de weinig geniale voortbrengselen van zijn gast met het grootste geduld aan en toen deze, bij het afscheid nemen, aan zijn beide oudste zoons een bundel sonates ten geschenke gaf, met de opmerking dat zij daar nu maar eens ijverig uit moesten studeeren, lachte hij gemoedelijk en verloor niets van zijn minzaamheid.

Maar Bach kon ook anders zijn. Als hij zich in zijn eer voelde aangetast, of met bekrompen en onrechtvaardige lieden te doen had, kon hij vaak onbesuisd optreden en zich koppig en hardnekkig verweren.

Te Weimar werd hij eens, na een woordentwist met zijn leerling Geyersbach, door dezen buiten met een stok opgewacht. Onmiddellijk trok Bach zijn degen en er zouden stellig ongelukken gebeurd zijn, indien de vechtenden niet door voorbijgangers bijtijds waren gescheiden. Een anderen keer, bij de repetitie van een cantate in de Thomaskerk te Leipzig, ontstak hij in toorn over den organist Görner, die voortdurend de ergste fouten maakte. Hij rukte zich

de pruik van het hoofd, wierp die den schuldige in het gezicht en snauwde hem toe, dat hij beter gedaan zou hebben, schoenlapper te worden.

Al zijn biografen zijn het er over eens, dat Bach eigenlijk ongeschikt was om les te geven en inderdaad heeft zijn ambt als cantor aan de Thomasschool hem weinig genoegen bezorgd. Hij bezat niet voldoenden tact om onwillige en luie leerlingen iets bij te brengen en als het niet naar zijn zin ging, liet hij de dingen op hun beloop. Voor schoolmeester deugde hij absoluut niet, ondanks zijn genialiteit als scheppend en uitvoerend kunstenaar. Dat zijn onderwijs aan de school zoo weinig vrucht gedragen heeft, lag echter minder aan hem, dan wel aan het feit, dat zijn pupillen niet veel meer dan een stelletje vagebonden waren die door het zingen op de straat en bij begrafenissen aan de kost moesten zien te komen. Bach heeft zich dan ook herhaaldelijk beklaagd over het slechte materiaal dat hem ten dienste stond voor de verzorging van het muzikale gedeelte der kerkdiensten, maar noch bij den Raad van beheer, noch bij den rector vond hij steun. Een der rectoren voelde zelfs zoo weinig voor muziek, dat hij de leerlingen die hij bij de studie aantrof gewoonlijk minachtend toevoegde: Jullie wilt zeker speelman in een bierhuis worden.

Alleen het onderwijs aan zijn privé-leerlingen die werkelijk talent bezaten en met vlijt studeerden heeft schoone vruchten afgeworpen, omdat de methode die door Bach werd toegepast buitengewoon grondig en practisch was. Behalve zijn beide oudste zoons Friedemann en Emanuel waren er onder hen verschillenden die later groote bekendheid verwierven als organist of componist, b.v. Krebs, Kirnberger, Agricola, die samen met Emanuel de eerste Bach-biografie heeft geschreven, Johann Goldberg, de clavecinist van graaf Kayserling voor wien Bach de beroemde ‘Aiter mit 30 Variationen’ schreef en ook eenige zijner familieleden, als Samuel Anton Bach, Johann Ernst Bach en Elias Bach, een reeds bejaarde neef van den meester, die organist te Schweinfurt was. Deze zond hem later, als blijk van genegenheid, eens een vaatje wijn, dat echter tijdens het vervoer voor tweederden was leeggeloopen. In een brief die Bach hem daarover schreef, toont hij zijn huishoudelijken aanleg, door den milden gever uitvoerig voor te rekenen dat het edele vocht hem zoodoende, door den tamelijk

hoogen vrachtprijs, op vijf groschen per liter kwam te staan, ‘welches denn vor ein Geschencke alzu kostbar ist.’

De aangenaamste oogenblikken van zijn leven zijn wel die geweest, welke hij in den huiselijken kring doorbracht, musiceerende met familieieden en vrienden. Zijn tweede echtgenoote, Anna Magdalena, een buitengewoon zorgzame en lieve vrouw, met wie hij een voorbeeldig huwelijksleven geleid heeft, bezat een fraaie sopraanstem evenals zijn dochter Katharina Dorothea, terwijl de overige kinderen alle een of meer instrumenten bespeelden, zoodat wij ons kunnen voorstellen dat men de lange winteravonden in den huize Bach dikwijls gekort zal hebben met het uitvoeren van een cantate of een kwartet.

Bach zelf speelde daarbij meestal de altviool, een instrument dat hij eveneens volkomen beheerscht moet hebben. De vioolbouwer Hoffmann construeerde naar zijn ontwerp een nieuw soort strijkinstrument: de viola pomposa, die het midden hield tusschen de altviool en de cello en die Bach gebruikte om er de snelle baspassages bij de begeleiding der aria's op te laten uitvoeren. Verder heeft hij nog een z.g. luitklavier uitgevonden, waarvan de klank echter, volgens Agricola, meer aan een theorbe dan aan een luit herinnerd moet hebben. Zooals elke goede musicus in die dagen was ook Bach met de techniek van het instrument-bouwen en het onderhoud daarvan uitstekend op de hoogte. Vaak werd hij uitgenoodigd om nieuwe orgelwerken te komen keuren en hij stond daarbij bekend als een uiterst streng, maar strikt rechtvaardig kriticus. Zijn clavecimbels en clavichords, waarvan hij er verscheidene bezat, repareerde en stemde hij steeds eigenhandig en voor dit laatste had hij, naar Forkel bericht, niet meer dan een kwartier noodig.

Dat hij ook op andere gebieden bekwaam was, zelfs in vakken waarvan hij geen speciale studie gemaakt had, werd bewezen toen hij eens het Berlijnsche operagebouw bezichtigde en bij het betreden van de restauratiezaal, welke hij nooit eerder gezien had, dadelijk de opmerking maakte dat, wanneer iemand op een zekere plaats met het gezicht naar den muur ging staan en op een fluistertoon sprak, zijn woorden door een ander, die aan de tegenovergestelde zijde stond, duidelijk verstaan moesten kunnen worden. De proef werd genomen en het bleek inderdaad dat Bach gelijk had. Door

een toevallige architectonische constructie was het verschijnsel daar, maar ook alleen op die plaats waar te nemen.

Ondanks zijn bescheidenheid, verraadt het optreden van den meester toch een duidelijk gevoel van eigenwaarde. In zijn houding tot de verschillende raadscolleges waarmede hij in zijn leven te doen heeft gehad, ligt iets zelfbewusts, gepaard aan een sterk zelfstandigheidsgevoel. Toen hij in 1705 organist te Arnstadt was, kreeg hij van den gemeenteraad vier weken verlof om naar Lubeck te gaan en er den grooten organist Buxtehude te hooren. Het schijnt echter dat hij zoozeer van diens meesterschap vervuld was, dat hij inplaats van vier weken bijna vijf maanden wegbleef. Toen hij voor den raad moest verschijnen, om zich over zijn eigenmachtig optreden nader te verantwoorden en tevens over zijn beleid als cantor, waarmede de vroede vaderen niet tevreden waren, beloofde hij een en ander schriftelijk uiteen te zullen zetten. Of hij het gedaan heeft, weten wij niet, maar in elk geval heeft hij zich van de tegen hem geuite beschuldiging weinig aangetrokken.

Ook in zijn brieven aan vorstelijke beschermers is hij, hoewel steeds de goede vormen in acht nemend, toch niet zoo onderdanig en vol strijkages als in die dagen de gewoonte was.

Toen er te Weimar, waar hij eenigen tijd organist was, een nieuwe hof-kapelmeester moest worden benoemd, passeerde men hem en stelde een onbeduidenden musicus aan. Kort daarna werd hij door den jongen zeer musicalen vorst Leopold van Anhalt-Cöthen voor het kapelmeestersambt aangezocht en in zijn haast om bij het streng gereformeerde hof te Weimar, waar hij zich niet erg op zijn plaats voelde, vandaan te komen, schijnt hij bij zijn ontslag aanvrage ietwat kortaf en niet eerbiedig genoeg te zijn geweest naar den zin van den vorst. Deze gaf tenminste van zijn misnoegen blijk, door zijn ‘bisherige Concertmeister und Organist Bach wegen seiner halstarrigen Bezeugnung von zu erzwingender Demission’ te laten arresteeren en pas na een maand weer in vrijheid te stellen.

In den brief, waarmee Bach zijn ‘Musikalisches Opfer’ aan Frederik de Groote aanbiedt, kan men, naar Schweitzer opmerkt, tusschen de regels lezen: ‘Johann Sebastian Bach rekent het zich tot een groote eer tot den roem van Frederik den Groote iets te kunnen bijdragen, door de uitgave van een compositie over een door hem opgegeven thema.’

Steeds is zijn houding waardig en vol ernst, in het besef van zijn beteekenis als kunstenaar, maar nooit coquetteert hij daarmee of laat er zich op voorstaan. Bij al zijn grootheid was hij steeds de eenvoud zelve en immer vervuld van zijn hooge roeping: God te dienen, door het beste wat in hem was zoo concreet mogelijk in klanken om te zetten. Zijn geheele leven was gewijd aan muziek, hij dacht en sprak in muziek en nooit verliet zijn muze hem geheel.

Aardig is de volgende anecdote die Spitta vertelt: Op straat kwam hij dikwijls eenige bedelaars tegen, in wier klagende uitroepen hij een reeks muzikale intervallen meende te ontdekken. Hij deed eerst, of hij ze wat wilde geven maar niets vond: de klaagtonen verhieven zich dan tot een luid gekrijsch. Daarna gaf hij hun eenige malen zeer weinig, waardoor de intervallen iets van hun scherpte verloren, om ze dan tenslotte ongewoon veel te geven, waardoor tot zijn voldoening het onwelluidende geschreeuw tot een volledige oplossing kwam en tot den grondtoon werd teruggebracht.

Zoo kon de groote man zich vaak op kinderlijke wijze met allerlei eenvoudige dingen vermaken. Ondanks het feit dat hij zelf nooit van den strengen stijl van zijn kerkmuziek is afgeweken (zelfs in zijn wereldsche en humoristische cantates bleef die behouden), hield hij toch van de opera, welke in die dagen in Duitschland zeer in opkomst was. Hij beschouwde dezen kunstvorm echter louter als ontspanning en schijnt haar eigenlijk niet heelemaal voor ‘vol’ te hebben aangezien. De Bach's waren zeer bevriend met den directeur van het Dresdener operagebouw, Hasse, die met de zangeres Faustina gehuwd was, en als Bach met zijn zoon Friedemann in Dresden kwam, verzuimde hij nooit naar de ‘aardige kleine liedjes’, zooals hij het noemde, te gaan luisteren.

Ook bezat de meester een sterk familiegevoel. Alles wat Bach heette had bij hem een streepje voor en hij wijdde een belangrijk gedeelte van zijn vrijen tijd aan het bijeenbrengen van allerlei brieven en composities van het wijd vertakte geslacht.

Voor zijn kinderen was hij steeds vol zorg en toewijding en geen moeite was hem ooit te veel, wanneer hij hun door zijn invloed een goede positie kon bezorgen. Overigens is Bach een typisch voorbeeld van den oud-Duitschen huisvader, die er

patriarchale opvattingen op na hield en wiens wil wet was. Toch werd de strenge onaantastbaarheid van zijn vaderschap steeds door een mild en gemoedelijk karakter getemperd, zoodat zijn omgang met allen, ook met zijn leerlingen, steeds bijzonder hartelijk en ongedwongen is geweest.

Een indruk van Bach's uiterlijke verschijning geven ons de drie portretten die er van hem bekend zijn. Daaronder is dat, wat aan de Thomasschool te Leipzig behoort en daar thans nog te zien is, wel het meest populaire. Vermoedelijk is het vervaardigd door een zekeren Haussmann en het toont den meester van den 'Canon triplex à 6 voc.' in de hand, het proefschrift waarop hij als lid van de 'Musicalische Sozietät' te Leipzig werd toegelaten. Een ander behoort aan de muziekuitgeverij Peters en is eveneens met den naam Haussmann onderteekend. Vermoedelijk is het een copie van het eerste. Men vindt het o.a. in het piano-uittreksel van de Mattheus-Passion, in de uitgave van genoemde firma.

Het portret waarop de gelaatstrekken het sprekendst zijn en het meest met de werkelijkheid overeenkomen, lijkt mij dat, wat door Dr. Fritz Volbach werd ontdekt en in Schweitzer's boek is afgebeeld op blz. 148. Het breede, volle gezicht met den forschen neus en de krachtige kin verraden een sterk karakter en groote wilskracht. De tamelijk breede mond is stevig gesloten, hoewel er uit zijn trekken eer gemoedelijkheid dan barschheid spreekt. Het hooge voorhoofd is dat van een geestelijk begaafde, terwijl de sprekende oogen, door niet te zware wenkbrauwen gedekt, een weinig toegeknepen zijn, als gevolg van een bijziendheid, waaraan de meester reeds vanaf zijn kinderjaren lijdende was. Het geheel maakt een indruk van hoogen ernst, al kan men er een zekere vriendelijkheid niet aan ontzeggen. Het is het gelaat van iemand, die het gewaagd heeft in grootschen stijl te leven, diep doordrongen van het besef, dat het beste in hem niet van deze wereld was, maar van een hoogere, waarmede hij zich door een mystieken band verbonden wist en in wier dienst hij zijn gansche leven en zijn kunst heeft gesteld.

Niet alleen als kunstenaar, ook als mensch is hij groot geweest, als godsdienstig mensch, die zich sterk te staan wist temidden van de wisselvalligheden des levens, in het onwankelbaar vertrouwen dat hij eens zou ingaan in het rijk der Eeuwige Harmonie, waarvan zijn muziek het stralend symbool is geworden.

Liedjes door Hélène Swarth.

Suizelt de zeewind...?

Suizelt de zeewind in kruinen van pijnen?
Ruischt er het klagende zeeëlied?
- Stil zijn de kruinen, geen wind doet ze deinen.
Ver zijn de golven, die hoor ik hier niet.

Welke is de zang dan, die ruischt mij in de ooren,
Teeder als weenen, eentonig en zacht?
Zingt weer mijn ziel om de wedergeboren
Zonnige lente en haar scheppende kracht?

Zacht, als een vogel, die zingen verleerde,
Wiekende al over de onstuimige zee,
Droef, wijl naar 't Noorden hij wederkeerde,
Neuriet mijn ziel maar een liedje van wee.

Nooit zal mijn ziel meer van liefde zingen.
Wie mij eens liefde voor eeuwig verdween -
Droef is mijn lied van herinneringen.
'k Zing het maar eenzaam, voor mij alleen.

Die witte kamer.

Sneeuwwit was de kamer behangen,
Sneeuwwit blonk de vensterbank -
Hoe zweeft er nu weer mijn verlangen
Naar die kamer, zoo zonnig en blank?

Naast mijn lieve, mijn hart sprong er open
En het dronk er zijn stemmeklank
En het zong er van lieven en hopen,
In die kamer, zoo zonnig en blank.

Hoe omzweeft nu dat plekje verleden
Mijn verlangen, van heimwee krank -
Maar 'k zal enkel in droom nog betreden
Die kamer zoo zonnig en blank.

Ben je boos?

Ben je boos?
Pluk mijn roos,
Rood van hartebloed.
Dan wordt ál weer goed.

Roos, die 'k bood,
Liefderood -
Hij wien 'k blij haar gaf
Reet de blaadjes af,

Hoonend wreed,
Haar versmeet -
Pluk haar zacht nu af
Van mijn donker graf.

Tijdeloos
Bloeit die roos,
Drong door de aarde zwart -
Drink haar geur van smart!

Blijf niet boos!
Pluk mijn roos,
Vlij haar aan je hart -
't Is mijn eigen hart.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 272.)

Amsterdam, 24 Februari 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Geachte Heer,

Hierbij het kasboek terug. De heer v.d. Goes had u behooren te zeggen, dat het boekjaar niet met 1 Januari, maar met 1 October begint. Alles moet nu overgeboekt worden, zoodat er komen vier boekjaren: I. 1 Oct. 1885-30 Sept. 1886; II. 1 Oct. 1886-30 Sept. 1887; III. 1 Oct. 1887-30 Sept. 1888; IV. 1 Oct. 1888-30 Sept. 1889. Als gij dit gedaan hebt, wees dan zoo goed mij het boek weder te zenden, dan zal ik de juistheid der gegevens nagaan uit de bronnen, d.w.z. de boeken van den uitgever, van den drukker, etc.

Dat de door u ontvangen opgaven niet juist zijn, blijkt o.a. uit het bijgaande papiertje. De eerste optelsom is de optelling van al de bedragen, die door den heer v.d. Goes, volgens diens opgave, van den heer Versluys ontvangen zijn. De tweede is door mij overgeschreven van een eigenhandig geschreven optelling, door den heer Versluys in mijn tegenwoordigheid uit zijn boeken gemaakt.

Het verschil is te groot. De afzonderlijke sommen kunnen natuurlijk door de boekhouding verschillen, maar de uitkomst moet toch dezelfde zijn.

Verder verzoek ik u, er goed op te letten, telkens als er bij den naam van W. Kloos staat: Porto, Brieven, Onkosten, etc., en dat er duidelijk bij te zetten. Die posten toch zijn voorschotten van mij aan de N.G., waarvoor ik nooit geacht kan worden aan de N.G. debet te zijn geweest. Ik druk mij misschien hier onjuist uit, maar u begrijpt mij wel.

Spoedig hoop ik van u te hooren.

Maakt u nu maar de boeken, zooals ik u gezegd heb, dan is het wel op verre na niet in orde, maar dan hebben we tenminste een grondslag. Let u vooral goed op de data van de posten.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

Amsterdam, 26 Februari 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Amice,

Ofschoon ik u, op dien avond ten uwent, reeds alles verteld heb, is het toch misschien niet kwaad al mijne bevindingen hier nog eens op 't papier te zetten, voor het gemakkelijker overzicht. Ik heb dan bij mij aan huis gehad, van Zaterdagavond tot Maandag morgen l.l., een concept-kasboek, door Boekhoudt vervaardigd naar de opgaven van Goes. Dit kasboek hebben van Eeden en ik afgekeurd, om de eenvoudige reden, dat de boeking begon met 1 Jan. 1885, toen er nog geen N.G. was. B. had nl. 1 Jan.-30 Sept. 1886 geboekt als dezelfde data 1885. Vervolgens kwam 1 Oct.-31 Dec. 1885. Vervolgens een lacune van 1 Jan. 1886-1 Juli 1886 en dan ging het geregeld door, maar telkens werd 31 Dec. het boekjaar afgesloten, wat verder heb ik globaal opgemaakt, dat ik zelf aan de N.G. debiteur was voor een 140 gulden, dus geen f 400 zooals Goes beweert. 't Is mogelijk dat ik mij vergis, maar ik kan het niet anders uitrekenen. Andere onjuistheden, die ik heb meenen te ontdekken, voor later bewarende, wil ik u nog even mijn inzicht in de kas van de N.G. geven. Gij moet er geene waarde aan hechten, 't is geen document, maar een voorstelling.

Ontvangsten.

Kapitaal gestort 13 maand.	f 3250
2½ aand.	f 250

Opbrengst abonnementen.

1e jaar 26 × f 4.50	=	f 1170
2e, 3e en 4e jaar	350 abonné's	
	440 abonné's	
	517 abonné's	
	1307 × 4.87½ =	f 6371.25
aparte afl. 4 × 75	=	f 300
		———
		f 11341.25

Dit is dus het totale bedrag, nagenoeg precies, van wat wij van 1 Oct. 1885 tot 1 Oct. 1889 ontvangen hebben of nog moeten. Deze som is natuurlijk niet geheel in contanten door ons ontvangen. Versluys b.v. heeft rekeningen voor ons betaald, 3 jaar lang het papier geleverd, etc.

Nu komen de uitgaven, die ik niet zoo precies kan weten. Ge moet de uitkomst dus slechts beschouwen als een approximatieve schatting, met groote speelruimte. Maar het kan u misschien van gemak zijn, de groote posten zooveel mogelijk in een klein bestek bij elkaar te hebben.

Rekeningen Clausen,	1e jaar	± f 1200 (met papier)
	2e jaar f 1000	
	3e jaar f 1000	
	4e jaar f 1000	
		± f 3000 (zonder papier)
Salaris secretaris,	1e jaar f 300	
	2e jaar f 600	
	3e jaar f 600	
	4e jaar f 600	
		f 2000 (f 2100)
Honoraria (volgens mijn onderzoek)		± f 2000
Tekort Kloos		± f 200
Papier (door Versluys geleverd).		
	3 × 300 =	± f 900
Onkosten (boekenreken., porto's, aankoopen, feestelijkheden, etc.)		
	4 × 300 =	± f 1200

f 10600

Ontvangen	f 11341.25
Uitgegeven	f 10600.00
	———
	f 741.25

Dit bedrag van f 741.25 zou dus volgens deze uitrekening in kas of te wachten zijn.
Ik geef dit echter, zooals ik zeide, om den dood niet, als juist, maar als een mogelijkheid, die voor mij op het oogenblik een waarschijnlijkheid is.

Nog iets: Ik vond dat G. gisteravond verlegen was, en waarom hij zooveel uitstel vroeg begrijp ik ook niet.

Nu, amice, succes en tot ziens.
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

De uitgaven heb ik te hoog geschat, maar dat deed ik met opzet.

Amsterdam, 26 Februari 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Geachte Heer,

Morgen (Donderdag) om half vijf, - zooals de heer v.d.G.u verzoeken zal of reeds verzocht heeft - komt gij bij mijnheer v.d. Goes en zult daar ontmoeten den heer P.L. Tak. Mag ik u opmerkzaam maken, dat al wat de heer Tak alsdan zeggen of doen zal, geheel door mij goedgekeurd wordt, en dat zijn meening over spoed-maken, etc. volmaakt de mijne is. De heer Tak is ook op de hoogte van alles: hij weet dat ik het vorige kasboek heb nagezien en afgekeurd. De heer v.d. Goes weet dat echter niet.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer B. Boekhoudt.

Amsterdam, 26 Februari 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Amice,

Je hebt me nog geen antwoord gestuurd op mijn twee vragen van den 12en l.l. Ik herhaal ze daarom en voeg er bij: Zooeven ontving ik de 1e aflevering van Anton Mauve door Berckenhoff en Zilcken, ter recensie. Zou jij je daarmeê willen belasten, met die recensie nl.? Antwoord mij, dan zal ik je het boek sturen.

Gisteravond heeft P.L. Tak zich bereid verklaard het redacteurschap van De N.G. te aanvaarden. Het was een zeer voedzame vergadering.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Jan Veth.

Amsterdam, 10 Maart 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Waarde Heer,

Gij hebt in lang niets meer van mij gehoord, en ik van u verscheiden malen. Ik weet niet, dat schiet mij plotseling te binnen, of gij De N.G. ontvangt. Wij hebben besloten u voor alle reeds geplaatste en nog te plaatsen copie een honorarium van f 20 per vel toe te kennen, zoodat gij op het oogenblik van ons te vorderen hebt de som van f 113.75, als ik mij niet bedrieg.

Nog altijd echter wacht ik te vergeefs op het stuk door u beloofd. Hebt gij de Kroniek gelezen? Het was voor mij een moeielijke zaak. Uw boek is heel goed, en veel menschen hier zijn er, die het bewonderen, maar ik was teleurgesteld. Ik had tot dusverre niets anders van u gelezen dan die aanschouwelijke, epische tafereelen, en nu kwaamt gij in eens weer met die eeuwige analyse. Ik vond dat gij zoo'n gezonde, bloed-rijke uitzondering op de anderen maakte en nu gingt gij in eens net doen als die anderen. Daarom ben ik zoo nieuwsgierig wat het 2e deel zal zijn. Ook

uw theorieën over een nieuwe kunst, alles goed en wel, maar weet niet wat het is, als ik niet eerst gezien heb, wat er van komt.

Ik weet niet of gij recensies ontvangt. Ik kan er u anders een ter lezing geven, uit den Spectator. Schrijf mij nog eens gauw. Ik lees uw brieven altijd met veel belangstelling. De heer Boeken dankt u voor uw boek en zal u schrijven.

Groetend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer A.P. van Groeningen.

Amsterdam, 10 Maart 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Waarde Heer,

Vergeef mij dat ik u zoo lang zonder taal of teeken liet en schrijf dat niet toe aan eenige onwelwillendheid van mijn kant, maar aan mijn bezigheden.

Ik heb de door u gezondene copie nog niet gelezen, maar zal dit zoo gauw mogelijk doen. Toch moet ik u zeggen, dat wij u in de aflevering van April nog geen plaats kunnen afstaan, daar wij novellistische bijdragen van de heeren Erens en Looy ontvangen, die thans hún beurt hebben.

Verder, u herinnerende aan uw vraag of ik geen betalende gelegenheid voor plaatsing van copie voor u wist, kan ik u tot mijn genoegen mededeelen, uw reeds geplaatste en toekomende bijdragen te honoreeren met f 20 per vel van 16 bladz., zoodat gij op het oogenblik van ons te vorderen hebt een som van f 32.50, betaalbaar bij onzen penningmeester, den heer v.d. Goes, Prinsengracht 293.

Met vriendelijke groeten,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer G.J. Hofker.

Amsterdam, 10 Maart 1890. Jan v.d. Heydenstraat 259.

Amice,

Het is langen tijd geleden, dat ik je het laatste geschreven heb. Wil dit niet daaraan toeschrijven dat mijne vriendschap voor en belangstelling in u minder zouden geworden zijn, maar alleen aan mijn weinige spontaneïteit en initiatief in het epistoleeren.

Ik denk veel aan je en het doet me altijd leed, dat je daar zoo ver weg in dat akelige gat zit. Is het dan niet mogelijk, heelemaal niet mogelijk voor je, om hier of in Den Haag eenige journalistische of literaire werkzaamheid te krijgen? En zou je dat niet prettiger en beter vinden dan zooals je nu bent? Zie je geen kans, door protectie of door vrienden, conservator te worden van een bibliotheek, te worden verbonden aan een archief, aan een periodieke uitgave, of in connectie te komen met een uitgever voor geregeld industrieel werk? Ik hoop, dat ik nu niet over jou-onaangename zaken praat. Ik spreek natuurlijk over dingen, waarover gij mij niet het recht gegeven hebt, mijne meening aan u mede te deelen, maar het komt mij toch voor, dat gij niet uw geheele leven op die manier kunt zitten in Bergen-op-Zoom. Vergeef het mij, als ik hierin iets miszegd heb.

Ik stuur je bij deze, per postpakket, La bête humaine en een roman van Mario. Het eerste wordt u aangeboden door de redactie, met vriendelijk verzoek er uwe meening over te willen mededeelen in De N.G. Dit verzoek verplicht jou natuurlijk tot niets, en als je er geen lust in hebt, behoef je het boek niet terug te zenden. Ik heb ook een exemplaar.

Het tweede komt mij voor veel familiegelijkenis te hebben met de werkjes van ter Burch. Het is goed om bespot te worden. Lees den allereersten zin maar eens. Daar doe ik nog bij twee afleveringen van Nederland, waarin stukken van Netscher over de jongste literatuur. Die zou ik graag na lezing terug ontvangen voor ons archief. In 't algemeen als ik je van dienst kan zijn, met boeken, tijdschriften, etc., b.v. de oude Gids, Dageraad, het Belfort, etc., heb je mij je wenschen maar te doen kennen. De Revue Indépendante schijn ik niet meer te ontvangen. Verder doe ik er bij Aletrino en Martha de Bruyn. Stuur me die s.v.p. terug. En

ik verzoek je vriendelijk, alle door u te maken onkosten van frankeeren etc. te willen zetten op uwe pretentie's op ons, of, zoolang deze er nog niet zijn, en als het sommetje te veel oploopt, mij te willen meêdeelen. Het is niet oirbaar, dat vriendendienstjes voor mijn kant u geld zouden kosten.

Weet gij heusch niet meer, waar die 4-deelige Shelley beland is, dien ik indertijd het genoegen had u uit te leenen? Ik heb er navraag naar laten doen bij Fred. Muller, maar in de bibliotheek uws vaders is hij niet gevonden. Neem mij niet kwalijk, dat ik zoo'n oude koe uit de sloot haal.

Ik heb de literaire beschouwingen in je brief met belangstelling gelezen. Uwe woordspeling, op Ellen, vind ik hoogst treffend, omdat zij met één woord karakteriseert, hoe gij dat gedicht ziet. Als het wat opzomert en je het permitteert, zal ik heel graag eens een middagje bij je komen.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Vriendelijke groeten aan Cateau en Jodocusje.

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXVIII.

Terug-geduwd naar 't voelende Inzijn wierd 'k als kind door 't droge
Huis waar 'k als broos, bleek baasje toefde en stil als schim moest zijn.
Maar zóó, heel jong reeds, wierd ik stoïsch-sterk en iedren schijn
Leerde ik in mijn wijd Binnenst stug verbijten. Ingetogen

Leek ik, want deed ik en wanneer 'k mijn negenjarige oogen
Die wijd-vaag zagen boven-uit het hoekig wang-gelijn
's Ochtends soms even aankeek in den spiegel, voelde ik pijn
Sekonden lang vaak, daar gedachtetjes mij wild doortogen,

Dat 'k nimmer zou gelukkig kunnen worden. Doch gedrein
Om 't eigen Ik verveelde toen reeds gauw me en sterk, en pogen
Ging 'k dra dus, bovenuit mijn daaglijksch Zelf te staan. Gelogen,

Genomen iets van andren, heb ik nooit van dat 'k een fijn,
Suf-schijnend ventje was tot heden. Wen ik eens verdwijn
Zal dát mijn laatst gevoel zijn: al het andre is dan vervlogen.

DCDXIX.

Stroef-recht als kind en mijmerende knaap, hoe langs zoo meer
Mijn Ziel van binnen proevend zonder hoogmoed, ben 'k gelaten
Als jonge man gewaar geworden dat veel schrijvers praatten
Staêg tegen-in mijn psychisch wetend Denken, altijd zeer

Tevreden met hun aangeleerde Wanen. Fijn als veêr
Op zielewinden wuivend schreef en sprak ik zelf. Wen zaten
Sommgen voorheen met mij tezamen, veelal zweeg 'k, want baten
Geen woord haast deed mij van wat zeî'n zij. Uit mijn Zelf je, ik leer

Zoolang 'k moet zijn hier en 'k schrijf altijd logisch. Sterk, fijn-teêr
Tot in de binnenste gewesten van mijn Geest, blijf 'k haten,
Ze in Kunst en Leven proevend, elken schijn, en stilkens eer

'k Elk, die diep-waar dus echt is. Alles, weet 'k, is ephemeer.
Bewustloos voel 'k 't Eene Eeuwige altijd door tot op dees laten
Tijd. 'k Werd als Strevende Eenheid angstig nooit noch ook verwaten.

DCDXX.

Kalm turen deed mijn Daagschheid reeds als teeder kind: luid pieper
Door 't een of ander wat gebeurde, wierd heel schaars ze: ik keek
Van zelf nooit op uit boek, waarin ik zwijgend las en leek
Mijn huisgenooten dus een ‘stiekemert’: wen een me iets riep er

Ontsteld zag 'k op en deed wat mij gelast werd: daar dan zwiep er
Van diep-uit rees mij, niet te weigren: moedloos leefde ik, bleek
En mager maar mijn oogen stonden helder. Fijn-wijd, week,
Ik somtijds ‘mierde’, maar diepst-in een zachte, krachtge ‘Keeper’

Staeg voelde ik waken, die mij sterkte, en nog een heel eind dieper
Een ander stond, die zweeg toen, maar mijn Zijndheid was. Och, leek
Nooit was 'k in 't eigne Wezen: strak-hartstochtlijk, was 'k nooit ‘hyper’,

Daar 'k alles keurde en woest slechts wierd, waar 't onvermijdlijk bleek.
Zalig, wen 'k wijk eens, doch dat duurt nog lang, vervloei 'k als kreek
In 't Ongeweetne Aleeuwge, waaruit 'k rees eens als gezieper.

DCDXXI.

Wijsgeer reeds was 'k als kind, maar met mijn andere even hechte
Helft ben en blijf 'k een krachtig Voeler, die reeds diep verstond
Het een en aêr als knaap, maar sterk-gesloten hield zijn mond
Omdat hij niets wou zeggen, wat niet gansch hij meende. Knechten

Niet anders zag 'k dees, dan ik deed de heeren. En van vechten
Niet veel ik hield: 'k was lijflijk-spierloos, en dus op den grond
Viel 'k veelal gauw. Maar 'k vluchtte nimmer, neen, de gloênde lont
Der eigne Diepte plots mijn oogen aanstak, en 't één-echte

Wat paste, rustig sprak ik uit. 'k Ben in mijn Diepte rond
En haat in Kunst en Leven 't saaie tikken van de spechten
Daar ze eender 't Eendre zeggen staêg. Hartstochtlijk, kern-gezond

Dicht ik, want leef ik psychisch. Liefst ik mijd de dwaze slechten.
Och, wen 'k eens eindlijk week, men ga kalm door met hoonen. 't Echte
Blijft toch bestaan, ofschoon soms tijdgenoot het dwaasheid vond.

DCDXXII.

Al woorden zijn benamingen van Schijn. Materie, Geest
Lijken twee Wezendheên, maar zijn hetzelfde. Stof verdwijnen
Kan als men haar behandelt op de juiste wijze en 't Fijne
Dat Geest heet, evenzeer. Van kindsbeen altijd ben 'k geweest

Naspeurder van, voortdenker op al dingen. Ook een beest
Dat doet, zoover dit lukt hem, volgens eigne rechte lijnen
Die rijzen uit de diepste Ziel van ieder ding. O, mijne
Kalm-geestelijke billijkheid, die reeds me als knaap bedeesd

Van binnen maakte maar mij ferm ook hooghoudt. ‘Kleine’
Licht ben 'k, maar zijn wie joelen luid hoog-grooten? Vredig pijnen
Van kind reeds, zware, staêg doorstond 'k en overwon ik. Zijn en

Niet-zijn, wat scheelt het van elkaêr? Dit heel vreemd Aanzijn, deinen
En stroomen, aêrs niet, doet het. 't Is de Oneindige, Eeuwge Geest
Die blijft in alle Levers als een Rhythmus voort zich lijnen.

DCDXXIII.

Mijn laatste tijden zijn nu, lijk voorzag 'k ze als knaap, toen 'k zat,
Veel zware dagen lang te lezen, peinzend: niet meer vragen
Naar Zin des Aanzijn's doe 'k. Neen, 'k maak mij vrij van diep-in klagen.
Ik was nooit valsch: breed-goedig vredig leef ik, maar schaars glad

Toon ik me in allen omgang. Och, volstrekt niet weet ik wat
Mij noodzaakt zóó te blijven als ik bèn steeds: snel in 't wagen
Nooit was 'k, schoon 'k nooit dwaas-bàng ben: 'k volg stil-strenglijk met gestaegen
IJver het in mijn diepsten Geest mij voorgespiegeld pad.

Zóó was 'k als kind: diep-stil ontroerd, ja, zwaar-hartstochtlijk: plat
Terneder eenzaam viel 'k soms op den vloer, wen felle slagen
Van Tegenheên mij troffen en dan voelde ik mij vervagen,

Doch hoog dan hief 'k weer plots me als stalen zwieping: breed ik mat
Diep in mij zelf al dingen en geduldig droeg 'k weer 't plagen
Van zwakke, nijdge menschjes, die 'k, zoo goed als 't ging, vergat.

DCDXXIV.

O, luide Ziel mijns diepsten Inzijn's, die van kind reeds dwong
Zichzelf om in heel sterk gedragen heen en weder deinen
Te luistren naar mijn lezen of de schaars gestuite pijnen
Haar's Wezens te overwegen, totdat ze eindlijk woorden zong.

O, Geest, dien 'k eer en nimmer schond, Gij zijt mijn Zelf. Mijn tong
Moest zwijgen, ja, niet mocht 'k bewegen, toen 'k als zwakke kleine
Mijmraar nog zitten blijven moest op stoel en langs de lijnen
Van 't schrift voor 't eerst wat letters schreef verbaasd, met kromme wrong

Der vingers, en 'k soms dacht: ‘Dat leer 'k nooit goed!’ O, sprong bij sprong
Kwam 'k verder in dit leven, lijk ook deên eens Heinrich Heine,
Shelley en zoovele Andren, die reeds lang vergingen. Kwijnen

Nog doe 'k niet: 'k leef van binnen en naar buiten even jong
Omdat 'k subtiel voorzichtig bleef in alles. 'k Ben de mijne,
Maar toch doe 'k veel voor andren steeds: ik wil meer zijn dan schijnen

‘Teh’ van Lao-Tse door Willem Kloos.

(Teh. Universeele Bewustwording. 319 Paraphrasen op de Tao Te King van Lao Tse door C. van Dijk. - Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam.)

I.

Omdat ik het geschrift Tao van Lao Tse, dat eveneens door den heer Van Dijk verhollandscht werd, met veel belangstelling indertijd gelezen heb en er dus in Augustus 1934 een bespreking aan wijdde, nam ik natuurlijk de hierboven genoemde poging, om wederom iets van den uitnemenden Chineeschen Wijze nader tot de nu levende Hollandsche menschheid te brengen, met overgave van mijn volledige geestelijke energie, zooals zij den waarachtigen kritikus eigen moet kunnen zijn, vriendlijk ter hand, en las ik het heele boekje, diep-geestlijk objektief iederen volzin er van overwegend, langzaam door zooals ik dat van jonkmensch reeds gewend ben, met al mijn lektuur te doen. Want zóó luidt immers de zedelijke plicht van iedren zuiver-psychisch-voelende maar tevens intellektueel begaafde die als waardehebbend bespreker van literaire voortbrengselen op te treden wenscht in een veelgelezen orgaan. Want wie radweg (gelijk maar al te velen gewend zijn om te doen) het eerste het beste opkrabbelt, wat hem, na een vluchtig doorbladeren van een boek, in de zus of zoo gestemde hersens gaat rijzen, begaat een grove zonde niet slechts aan zijn eigen waarheidsliefde, maar daardoor tegelijkertijd jegens den heiligen Geest van het eenig-juiste Besef.

II.

De oef-oude Denker Lao Tse is óók nog voor onzen tijd in sommige opzichten belangwekkend en ik liet dus bovenstaand inleidinkje hier vooraf gaan, niet slechts om de aangegevene, maar óók nog om een andere reden.

Immers, het kan goed zijn velen, vooral onder de Jongeren. voor eenige oogenblikken uit den hen te verengen dreigenden waan te wekken, dat alles hier op de Aarde voortdurend vooruit blijft gaan, en dat ook het psychische benul der menschheid in zijn essentie gestadig vordert en dus een Peinzer van een heel ander ras en uit een zeer van de onze verschillende beschaving voortgekomen want van twee en een half duizend jaar geleden geen enkele beteekenis meer kan hebben voor het huidige geslacht. De schrijvende geestjes van heden meenen alles te weten en veel beter en juister te verstaan dan alle vorige menschengeslachten bij elkaêr dit hebben vermogen te doen en op tal van punten, want in wat het met het gewapende oog te onderscheiden vermag tegenwoordig is dit ook stellig het geval. Maar over wat de beweginkjes eigenlijk zijn van de allerbinnenste afmetinglooze deeltjes van datgene wat men Materie noemt, want hoe die te ontstaan komen, daarvan, ofschoon zij niet tot dat inzicht raken, valt letterlijk niets te begrijpen. Men houdt eenvoudig bij die beweginkjes stand, omdat men nu, weten zij, zóóver is gekomen als de menschelijke zintuigen en hulpmiddelen in staat zijn om te doen. En verder beperken hun geesten zelf zich er toe, om die kleinste zintuigelijke waarnemingen te definieeren als wat zij zijn. En zij gaan nu kinderlijk-naief wanen, dat zij den Grond van het Leven, dus van alles hebben ontdekt en dat er verder niets te vragen valt, omdat men niet verder met zijn onderzoek te komen weet, en ook niet te komen behoeft. Want men heeft immers voor die allerkleinste beweginkjes en gebeurinkjes namen gevonden, terwijl die namen in waarheid toch niet anders zijn als tautologische woorden, aantrekking en afstooting bv. en dus niets verklaren. Men blijft met die woorden eenvoudig precies op hetzelfde standpunt staan, als waarop men door de waarneming was gekomen. Want het eigenlijkste dier beweginkjes wordt er niet helderder door. Immers zij geven niet de oorzaak aan, die er achter moet schuilen. Och, men kan deze oorzaak wel Zijnsenergie noemen, maar daar komt

men ook niet verder meê. Want dat woord is alleen maar een woord, want een vage nietsbeteekenende verstandelijke abstractie uit alles wat men waarneemt. Rede-gevend kan zij niet heeten. En de primaire Oorzaak, de oorsprong van alles, blijft dus altijd onzeker voor de Rede, hoe ver deze ook moge doordringen. En daar ik van nature steeds redelijk-psychisch ben gebleven, want zoo geboren, ondanks dat ik van mijner arme, nooit bewust aanschouwde Moeder kant een belangrijke mate van wijd-voelen en fijn zien heb geërfd, ben ik mij van kind reeds onbewust aangetrokken gaan voelen tot een kennisname van alle soorten van wijsbegeerte, waartoe reeds haar vader, de nooit veel opgemerkte, maar zeer verdienstelijke Bilderdijkiaansche dichter en wijsgeerige literatuurbeschrijver C. Amelse, blijkens de gedrukte werken, die ik van hem bezit, een niet geringen want ernstigen aanleg heeft getoond. Deze reeds in 1845 overledene moet blijkens de verhalen, die later zijn weduwe, mijn voor een derde deel fransche grootmoeder, lachend over hem deed, een oud-hollandsch stijve karaktervaste figuur zijn geweest, die altijd als hij geen les had te geven, met zijn stijfkoppig en veel ouder hoofd over de boeken zat gebogen, en aan wien zijn een kwart eeuw jongere en levensvroolijke vrouw dus niet veel pleizier schijnt te hebben beleefd. Ik haal dit in de laatste jaren van zelf dikwijls in mijn hoofd, omdat ik daardoor verklaren kan, hoe ik, die overigens uit de oude maar droog-zakelijke familie Kloos stam, zoo tegenovergesteld aan deze van innerlijken aard en geestelijke begaafdheid gebleken ben te zijn. Ja, evenals mijn moederlijke grootvader heb ik de filosofie beoefend en al ben ik er natuurlijk geen expert in geworden - mijn vele andere geestlijke belangstellingen hebben steeds veel sterker in mij gewerkt - ik ben er toch altijd een geheime sympathie voor blijven voelen, want ontdekte in alle wijsgeeren die ik las, iets waar's waar ook een tegenwoordige het nog mee eens kan zijn. En zoo bleek het voor mij ook te wezen met den antieken Lao Tsè. Hij is, heusch, geen waardelooze want niets bevroedende Onnoozele, omdat hij geen moderne Hoogere Burgerschool heeft kunnen afloopen en hij dus met geen woord zelfs heeft kunnen hooren kikken over de vorderingen der moderne exakte wetenschap. Want och, het resultaat van de laatste en allernauwkeurigste bevindingen dier wetenschap nl., dat de Materie

in waarheid niet datgene is, waarvoor de vroegere onderzoekers in overeenstemming met den algemeenen waan haar tot dusver hadden gehouden, nl. een tot in haar diepste reëele Diepte altijd eender blijvende soliede, kompakte massa, daarvan voelde reeds Lao Tse, evenals zoovele latere groote wijsgeeren, onbewust iets met zijn diepsten Geest, al erkende hij als nuchterzinnelijk mensch. evenals ik zelf dat gedaan heb, het op zekere wijze objektief bestaan dier Materie natuurlijk ten volle.

De Materie bestaat, daar is geen twijfel aan, maar dat bestaan is ook volgens de moderne exakte wetenschap volstrekt niet het absolute bestaan, het eeuwig-door blijvende, zooals de in geestelijk opzicht naieve negentiende-eeuwsche materialisten dat meenden.[1)] En de oude Lao Tse had dit reeds, als geniale, onbewust met zijn ziel vermoed. En hij wist als praktische Chinees moralist te blijven tegelijkertijd.

Ik zal thans het een en ander van hem aanhalen, waaruit dan meteen zal blijken dat de moderne moreele begrippen veel langer bestaan hebben dan de Europeesche menschheid, die zich ten onrechte, want uit eigenliefde boven alle andere rassen verheven heeft gewaand, gewoonlijk meent.

Zooals ik reeds zeide, ik zal hier slechts het een en ander laten zien zonder lang commentaar. Wie mijn citaten aandachtig leest en er dan over nadenkt, zal bespeuren, dat het allerbeste gedeelte der menschheid in alle eeuwen en bij alle volken tot in hoofdzaken eendere overtuigingen gekomen is, omdat deze saam verbonden zijn met en dus onweerhoudbaar voortvloeien uit de diepste psyche der voortreflijkste exemplaren van het menschengeslacht en van alles.

III.

Uit trappen van deugd (blz. 11).

(1).

> Wie deugdzaam *doet,* kan goede Daad verrichten,
> Zóó kan men zeegnen met een boos gemoed.
> Wie deugdzaam *is,* kan nimmer onheil stichten,
> Kan boos zich uiten, doch is eeuwig goed.

(Dit is een heel diepe, menschkundige opmerking. W.K.)

1) Men leze, om van deze belangrijke kwestie op de hoogte te komen, de strengwetenschappelijke werken van Dr. Gustave Le Bon (Flammarion, Paris), waarheen ik vroeger al meer verwees.

(2).

Wie snel wil gaan, kan 't tijdloos niet begrijpen,
Wie deugdzaam is, die jaagt niet naar zijn loon.
Er is geen vrucht, die vóór haar bloei kan rijpen,
Wie zoekt naar dank vindt ijdel eerbetoon.

(Dit is een wijze aanmaning tot stoïsche rechtschapenheid en zelf-beheersching. W.K.)

(3).

Wie zich in hoogsten zin is zedelijk-bewust
Wil niet in daad het zedelooze laken.
Hij concentreert zich in zijn innerlijke rust,
Het geestlijk licht kan 't duistere niet raken.

(Van nature reeds zoo aangelegd, heb ik mij, gelukkig, hoe langer hoe meer aan die gedragswijze in schrijven en spreken kunnen houden. W.K.)

(4).

Wie prat gaat op fatsoen, doet naar omstandigheden
En kleedt in 't plichtgewaad de naaktheid van den geest.
Als in een pels hult hij zich in moraal en zeden,
Naar buiten glanst het laken, binnen huist het beest.

(Dit is een prachtige vóórspiegeling van ‘Tartuffe.’ W.K.)

(5).
Uit Het Ware Zelf (blz. 14).

Ik ben, toch kan naast mij het andre sterven.
Ik sterf, toch blijft naast mij het ‘andre’ voortbestaan.
Het mes kan in den vorm een doodwond kerven,
‘Ik ben’ houdt op, wat mij deed zijn kan nooit vergaan.

(Dat het diep-inste van alle levers één is, want het alverste, aleigenste, onbewuste of bovenbewuste Ik, dat de Grond van álle individueele verschijningen is, tot die wijsgeerige waarheid ben ik zelf sinds mijn knapetijd hoe langer hoe meer gekomen en naar ik nu merkte, voelde Lao Tse haar óók. W.K.)

(19).

> Dit is de absolute Nacht, waarin geen oog kan schouwen,
> Het holle ruimtelooze Niets, hier geldt geen enkle norm.
> Toch is dit 't ontzagwekkend beeld van 't eeuwig geestlijk bouwen.
> Hier openbaart zich inhoud in een eeuwig andren vorm.

(Dit is het zinnelijke, zichtbare Zijn, en daarin dus is alles wat wij waarnemen en ook in ons eigen persoon-zijn, werkt de goddelijke Hypergeest, die alles doet want *wil.* Ik, voor mij, vind hierin een aanknoopingspunt met de philosophie van Schopenhauer, die mij altijd lief is geweest, ofschoon ik tevens vind, dat zijn pessimistische resultaten het gevolg zijn geweest van zijn bijzonder temperament. W.K.)

Uit waarachtige en vergaarde kennis (blz. 19).
(19).

> Hij, die nabij is aan de kennis van het Wezen
> Wendt zich daarheen van waar de Bron ontspringt,
> Totdat hij van den eindgen Waan der Stof genezen
> Zich baadt in 't Eeuwig Licht, dat stof doordringt.
> Hij die de kennis heeft vergaard uit wijze boeken
> Is als de vrek die slaaf wordt van zijn glinstrend geld,
> Hij stapelt schatten op in meest verborgen hoeken
> En leeft alleen, wanneer hij rangschikt, weegt en telt.

Als kind, in inwendig opzicht, altijd geheel alleen blijvend, en slechts van tijd tot tijd, als ik niets anders wist te doen, in mijzelf sprekend, of liever denkend, want ik gebruikte daar geen woorden voor, kwam ik er door een uitwendig élan voor een twintigtal sekonden soms toe, mijn merken van de dingen buiten mij heelemaal kwijt te raken omdat ik dan het spontane want niet door mij gewilde beweeg van mijn geestje aandachtig gadesloeg. Ik volgde het heel snel in al zijn wendingen en bereikte dan een eindpuntje, dat mij rust gaf en dat ik dus met mijn daaglijksch, bijna geregeld door, vreedzaam willetje in mijn hoofd prentte, mij zeggend: Zoo is het! Houd je goed! En zoo is het mijn heele verdere leven, met kortere of langere tusschenpoozen, bij mij door blijven gaan

tot op den huidigen dag. En wat ik, als kind natuurlijk, vreemd vond, als dat nog geheel en al naieve gemijmer na een of twee dagen weer even spontaan begon, ging ik mij op eens volkomen herinneren wat er tevoren in mij was omgegaan en merkte ik, aanvankelijk natuurlijk tot mijn genoeglijke verrassing, dat mijn nieuwe mijmering zuiver-logisch aansloot bij wat ik den eersten keer had gevonden, maar waaraan ik daarna volstrekt niet meer had gedacht. Zoo ging het door de jaren heeen van kleinen tot grooteren jongen bij mij door, en zoo kwam ik op mijn 17e of 18e, langzamerhand meer en meer bewustzijn krijgend tot de rationeele slotsom dat ik zelf, dus mijn daaglijksch Zijn, niet degene was, die in mij dacht, neen, dat dit een Ander binnen in mij deed, die veel dieper zat te denken dan mijn daagschheid, mijn heel gewone kalme en zich menigmaal vervelende doen kon, maar dat die andere toch mijn Zelf moest zijn, mijn eigenlijkst Zelf. waarvan ik niets wist, behalve dat het soms onrustig scheen te worden, en mij dan dingen meedeelde, die mijn daaglijksche redelijkheid in den aanvang soms vreemd vond, maar die ik dan, als mijn gezond verstand hen onderzocht had, accepteeren moest, omdat zij mij bleken juist te zijn. En zoo zijn langzamerhand al mijn gedachten over het menschlijke en het Eeuwige zoowel als over alles wat ik las of gelezen had ontstaan. En dien peinzenden raadgever, die in of juister achter mijn uiterlijke verschijning zich verschool en zich alleen als het hemzelf behaagt naar buiten gaat uiten in verzen zoowel als in proza, ging ik toen in mijzelf soms mijn Binnengeest noemen, omdat hij dat wezenlijk blijkt te zijn. En al voel ik mij altijd door hem doordrongen zoodra ik dat wensch - in den lateren tijd van mijn leven gelukte het mij hoe langer hoe lichter om dat te wenschen, daar ik niet meer - zooals door de bank heen, altijd vroeger - uiterlijke zorgen heb, in eerste instantie veroorzaakt door mij krachtens hun natuur, vijandig gezinde menschen, tegen wie ik mij dan pal moest zetten - is mijn Binnengeest thans beter in staat om zich te uiten dan vroeger, en schrijft hij nu moeiteloos, door mijn hand heen, zijn gedachten op het papier. En dit is dan ook de reden, dat ik mijn gedichten van de laatste jaren, die reeds heel lang vanzelf haast dag aan dag uit mijn innerlijkst Wezen blijven rijzen - ik heb er thans nog honderden onuitgegevene liggen - Binnen-

gedachten heb genoemd. Maar ik voel er mij volstrekt niet trotsch op, dat ik eindelijk, op mijn tegenwoordigen leeftijd, van binnen uit in staat werd gesteld, in tegenstelling met vroeger, om aldoor verzen te blijven schrijven. Want al kan ik een een beetje vriendlijk-koppige natuur worden genoemd, daar ik mijzelf onbewust vasthoud zooals iedere stevige mensch dat doet, verwaand met mijzelf pronkend ben ik gelukkig nooit geworden: ik handhaaf alleen maar stil-bescheiden mijn diepste persoonlijke Eigenheid, zooals ik dat alinnerlijkst reeds deed als kleine knaap. En ik heb daar geen spijt over, omdat ik daardoor alleen ten slotte op het plaatsje in de wereld heb mogen komen, waar ik mij nu bevind, maar dat ik nooit zou bereikt hebben, als ik anders van geaardheid zou zijn geweest, en dus met de geestlijke raadgevingen van anderen ware meegegaan of hun bevelen diepst-in had gevolgd en dus volbracht.

Een verdre wijze opmerking van Lao Tse is deze (op blz. 20):

> De hoogste vorm van Kracht is Geest in vorm te kneden.
> Het geestelijk beleefde wordt in den vorm herleid.
> De vorm wekt denken op, dat kritisch gaat ontleden,
> Aldus den vorm herscheppend tot de oorspronklijkheid.

Deze gedachte trof mij omdat ik er voor mijzelf een plotse saamstemming met en tevens een opheldering in vond van mijn eigen geestelijk werken. De geestlijke methode van mijn kritiseeren van letterkundige werken, waartoe ik als jongmensch onbewust dus heelemaal van zelf ben gekomen, en die ik verder mijn geheele leven door ben blijven betrachten in mijn mij ontwikkelende psychische zelfbeschouwing, sluit volkomen aan bij wat Lao Tse hier leert.

Het kwatrijntje, dat op het vorige volgt, is eveneens interessant.

> Gelijk, - wanneer een steen - den effen waterspiegel brekend
> In 't water zinkt - het oppervlak zich cirkelend verspreidt,
> Aldus doordringt ook Geest de Stof, bewustzijn's vonk ontstekend,
> Terwijl het oppervlakkig denken cirklend zich verwijdt.

De in de laatste dezer regelen beschrevene soort van denken wordt door de meerderheid der pratende menschen in praktijk gebracht, waardoor zij zich vaak prettig bij andere menschen voor

kunnen doen, en als zij dan afscheid hebben genomen en weg zijn gegaan, gaan de achtergeblevene soms zeggen, schertsend of in ernst: ‘Daar zit een kop op dien vent, hoor! Hij kan spreken als ‘Brugman.’ Zóó zijn de meeste menschen in groot of klein comité gewend om over literaire kwestie's of gewrochten te beslissen, maar daarentegen de waarachtige beoordeelaars want die daartoe van nature dus psychisch en eveneens door hun reëel-zakelijk weten in staat zijn, zij onderzoeken alles langzaam en degelijk, om den innerlijken Geest te kunnen gaan voelen die achter den vorm van ieder echt letterkundig werk zich verbergend er tegelijkertijd één mee is en voor den fijner ziende overal er doorheen schijnt, en deze gaat dán pas oordeelen. Doch vóór dien tijd, houde hij bescheidenlijk zijn mond, zooals ik dat altijd gedaan heb over allerlei belangrijke kwestie's, van welke ik zelf wel meen vrij goed op de hoogte te zijn, omdat ik er een tijd in werkte en er dan ernstig over nadacht, maar met welke ik toch niet voldoende vertrouwd ben om er een oordeel over uit te durven spreken.

* * *

Ik zou nog wel 70 verdere plaatsen kunnen behandelen, die ik onder mijn lektuur door aanstreepte, omdat zij mij troffen als iets fijns en nieuws. Maar ik heb mij te beperken, want het tegenwoordige geslacht schijnt zich uit den aard der zaak meer te bekommeren om de tijdsomstandigheden en waar deze op zullen uitloopen, dan om de altijd leven blijven zullende wijsheid van den diepen ziener Lao Tse.

> De ware kracht is in zichzelf besloten,
> De ware wil houdt 't *willen zijn* in toom,
> Kracht keert tot kern, waaruit zij is ontsproten,
> De storm beroert de golf, niet de onderstroom.

(Blz. 23.)

Nu ik dit lees, weet ik, dat ik dit ook altijd onbewust zóó heb gevoeld. Want alleen als het niet mogelijk was, want ik door de behandeling, die ik van anderen te verduren kreeg, diepst-in hartstochtlijk was geworden, heb ik wel eens een kort tijdje mijn

levenslang stoïsch zelfbedwang verloren en schreef ik dan wel eens iets, waar een ander zich inwendig over opwond, omdat ik den spijker precies sloeg op den kop. Doch verder deed ik levenslang naar de hierboven staande, schoon mij nog onbekende, Chineesche les.

Maar dan toch spoedig kwam ik, ook van zelf, weer terug tot een andere daaraan tegenovergestelde beschouwing, die op blz. 67 staat:

> Verborgen kracht - geheimnis-eeuwig ongeschonden,
> O, stille klare Bron waaruit het leven welt,
> In 't allerdiepste Wezen zijn we aan U verbonden,
> Uit 't groote Eene vloeit de veelheid ongeteld.

En daar ik deze laatste hier aangehaalde wijsheid onbewust, als jonge man, reeds voelde, en zij mij in moeilijke omstandigheden somtijds volkomen klaar ging worden, heb ik mij, gelukkig, altijd psychisch hoog kunnen houden, boven de dingen uit, en geniet ik daarvan thans het eind-resultaat.

Maandelijksch overzicht

De menschelijke hand.

De chiromancie, - de kunst om uit de lijnen der hand 's menschen lichamelijken toestand en lotgevallen op te maken, - is door de eeuwen heen beoefend en heeft altijd tegelijkertijd in hooge eere en zeer in discrediet gestaan.

Sommigen beschouwden deze kunst hardnekkig als een soort van kunstje, ongeveer op dezelfde lijn staande als het koffiedik, het ei, of het ‘glas spiritisme’, waarmee goedkoope planeetlezeressen beweren, aan de goêgemeente de toekomst te kunnen voorspellen. Anderen daarentegen noemden de handleeskunde een *Wetenschap*, die ernstig bestudeerd verdiende te worden, en dan zeer gunstige, ja, verbluffende resultaten afwierp.

Wat is nu hiervan waar?

Er zal wel geen sterveling zijn, die ontkent, dat, evenals het gezicht, de menschelijke hand haar eigen uitdrukking bezit, en dat men uit den vorm en de bewegingen der hand veel van 's menschen karakter en zijn innerlijken staat kan opmaken. Zelfs de grootste cynicus, zelfs *der Geist der stets verneint*, heeft ontelbare malen opgemerkt, hoe de hand, zonder het te willen, en waarschijnlijk zelfs zonder het te weten, de zieleroerselen vertolkt, in krampachtige, nerveuse, opgewonden gebaren, of door een stille, rustige resignatie, of door sterk tot een vuist gewrongen zijn. Woede, pijn, opgetogenheid, wanhoop, vreugde, ongeduld, verontwaardiging, vrede of harmonie, - alles drukt zich uit in de hand.

De schilders van alle tijden, de schrijvers van alle tijden, hebben ons de menschelijke hand getoond en beschreven in al haar uiterlijke verschijningen en als het instrument van innerlijke gewaarwordingen. Zij hebben er ons opmerkzaam op gemaakt, hoe ver-

schillend de hand van den ouderdom is, - als overtrokken met fijn, droog perkament, met blauwe, bolle aderen als broze koorden er op gelegd, - van de vitale, bloedwarme, krachtige hand van den middelbaren leeftijd; de frêle, zachte, ingenue hand van het jonge meisje, van de nog onontwikkelde, mollige babyhand; de stalen sport-knuist, van de slanke, teeder-gelede hand van den dichter-droomer (Shelley), de efficiënte hand, van die van den sybaritischen weekeling.

Waarom zou het niet waar kunnen zijn, dat de ziel het lichaam opbouwt, zooals wijsgeeren beweren?

Wij kennen in de kunst de muzikale hand, in het leven de hand van den gierigaard, en, zoowel als van den moordenaar, de hand van den minnaar. Wij kennen de smeekende hand, de hand, die bidt; de hand, die grist en graait, en beschermt en redt; de hand, die veroordeelt, (die met den duim naar beneden vonnis wijst), zoowel als de hand, die zich balt in toorn, of die zich in den vrede van den dood ontspant; de hand, die afwijst en de hand, die welkom heet; een hand kan juichen, gillen, krijten in onbeschrijflijk lijden, vaarwel wuiven, en zich toestrekken in een geste van ononderdrukbare vreugd; een hand kan slaan en streelen, kan minzaam zijn of wreed, kan schreeuwen in radeloosheid, of jubelen in zegepraal; een hand.... zag men niets dan een hand, en bleef het overige lichaam verborgen.... kan een geheelen roman of een geheel drama vertellen, reveleert den stand, het oogenblikkelijk gedrag, den aard van den eigenaar, verraadt diens verlangens en bedoelingen, diens liefde en haat, boezemt ons vertrouwen in of afkeer, geeft ons veiligheid, of doet ons terugdeinzen in schrik. De hand openbaart aan den nauwkeurigen opmerker, wat een gezicht, soms gesloten als in de strakke hardheid van een masker, nog te verbergen weet.

En daarom.... kan men zich gerust overgeven aan het onderzoek, dat een ter zake kundige instelt op onze hand. Het zoo juist verschenen boek (bij de firma Kruseman te 's-Gravenhage) *De hand van den mensch* door Noel Jaquin, in de geautoriseerde vertaling van Miek Janssen, geeft een uitgebreide en uitstekend gedocumenteerde handleiding over alles wat er omtrent dit onderwerp te weten is, en zal voor velen, voor geloovigen zoowel als ongeloovigen, een openbaring. zijn. Er zal géén lezer wezen, die

er niet iets interessants in vindt, iets, wat hij nog niet wist, en wat hem verrast; want in deze practische verhandeling worden in het bizonder de psychologische, sexueele, bijgeloovige en medische kanten van het handlezen belicht.

Een der merkwaardigste dingen, welke ik door dit boek ben te weten gekomen, is: dat de binnenvlakte der hand onder bepaalde omstandigheden en in verloop van tijd, *verandert*. Een der bezwaren tegen de chiromancie is van oudsher geweest, dat opgemerkte omstandigheden in de hand blijven opgeteekend, ook al zijn ze lang voorbij. Doch dit is geenszins het geval! Noel Jaquin levert het doorslaande bewijs zijner mededeelingen hieromtrent door foto's te geven van eenzelfde hand in verschillende levensperioden. En rijk is dit werk aan afbeeldingen, hoe ziekten, of aanleg tot ziekten, zich in de hand openbaren.

Inderdaad, dit boek is hoogst belangwekkend, zoowel voor leek als voor kenner beide. Men kan er heel veel uit leeren (o.a. dat de, voor *mijn* smaak, uiterst leelijk gevormde hand van George Bernard Shaw, het 'geheim van zijn genie openbaart'!), en een nauwkeurige bestudeering ervan heldert heel veel op, wat ons duister was. *De hand van de mens* is een boek om bij de 'hand' te houden, en er telkens weer eens iets in op te zoeken. Uit den aard der zaak is de vertaling uitstekend, daar zij werd toevertrouwd aan Miek Janssen, zelve een chiromancienne, die dus alle termen dadelijk begreep en in klaar en duidelijk Hollandsch overbrengen kon. De uitgever, de heer J. Philip Kruseman, heeft de aardige gedachte gehad, om het werk voor Nederland een aparte attractie bij te zetten, en Miek Janssen de hand te laten lezen van een letterkundige, een musicus en een auteur, waarvoor gekozen zijn: Willem Kloos, Willem Andriessen en Fie Carelsen, en van welke handen afbeeldingen gegeven zijn.

'Het is eigenaardig', zegt Miek Janssen zeer terecht, 'dat voor een kenner de handen dezelfde lijdenstrekken vertonen als een gezicht hebben kan, dezelfde weemoed en dezelfde strijd.' Wat zij zegt over de handen van Fie Carelsen en Willem Andriessen lijkt ons voortreflijk, en niet minder het oordeel dat zij geeft over de handen van Willem Kloos, waaraan wij het volgende ontleenen:

....sterk gevoel voor rhythme, *levensrhythme* vooral. Geeste-

lijk streven vèr boven materiëel streven.... Leiding willen geven op geestelijk gebied.... Gevoel even sterk vertegenwoordigd als verstand; er is evenwicht. Geniale aanleg. *Overtuigingskracht*; veel mogelijkheden ook op ander gebied als letterkundig.... Ontzaglijke intuïtie; hij kan daar gerust op *vertrouwen*, ook vooral wat menschen betreft.... Voelt hartstochtelijk, heftig, maar heeft takt.... Heeft wat zijn wijze van denken betreft, oogenblikken, dat hij *ziet*, waar anderen in het duister zijn. Zeer groote fantasie. (Hoofdlijn!)

J.K. - R.v.S.

Hollandsche tooneelspeelkunst.

Het is al meermalen opgemerkt, dat de Hollandsche tooneelspeelkunst, vergeleken met de buitenlandsche in Nederland, niet in een gunstige conditie verkeert. Het is een, door de eeuwen heen waargenomen verschijnsel, dat de Hollander méér belangstelling toont voor producten uit het buitenland dan voor de voortbrengselen van eigen bodem. Dit gaat zóóver, dat de Hollandsche industrie verschillende dingen naar het buitenland zendt, om ze, voorzien van stempels uit de desbetreffende landen, in Nederland in te voeren als Amerikaansch, Fransch, Engelsch, enzoovoort. De wereld wil bedrogen zijn, welnu, laat ons haar bedriegen, zeggen de fabrikanten. De mode moet van over de grenzen komen en evenzoo de lectuur, de tooneelspeelkunst, de muziek, de film, het cabaret. Het is een feit, dat voorstellingen, gegeven in talen, die men hier niet verstaat: Russisch, Jiddisch, volle zalen trekken; het is een feit, dat een stuk 'vertaald' uit het Hongaarsch een doorslaand succes heeft, maar niets meer doet zoodra het bekend wordt, dat de schrijver een Hollander is. Heyermans maakte reeds een veertig jaar geleden het experiment met zijn een-acter Ahasverus, die hij, als uit het Russisch vertaald, deed opvoeren. Vanwaar deze vreemde toestand? vanwaar die overschatting van het buitenland, die onderschatting van het eigen product?

Een der redenen zal wel zijn: dat de buitenlandsche critiek de geesten reeds bevooroordeeld heeft, eer de boeken en de tooneelstukken tot ons komen. Weet men, dat een *Voyage au bout de la Nuit* een 158e druk heeft, dan wil men dit boek natuurlijk lezen. Weet een theaterdirecteur, dat een tooneelstuk in Frankrijk,

Engeland of Duitschland honderden opvoeringen beleeft, dan durft hij het aan, het op zijn repertoire te nemen. Met een Hollandsch stuk blijft het een waag en een afwachten. Dáárom zullen de Hollandsche tooneelschrijvers altijd moeten achterstaan bij de buitenlandsche auteurs.

Dat zij niettemin hard werken en hoop blijven voeden, toont het zoo juist verschenen lijvige Gedenkboek van het Verbond van Ned. Tooneelschrijvers, dat een overzicht geeft wat het gezelschap gedurende tien jaren heeft gepresteerd. En bovendien vinden we hier een waardevolle reeks portretten, overzichten van het leven en het oeuvre van verschillende tooneelschrijvers, fragmenten van tooneelstukken, typische illustraties, verschillende essays, zoodat, om met den uitgever (G. Niessen te Delft) te spreken, hier een werk is gebracht van ‘documentaire, artistieke en literaire waarde.

In het bizonder zij de aandacht gevestigd op het interessante. en van zoo groote letterkundige kennis, belezenheid en inzicht getuigende artikel van Dr. K.H.E. de Jong: *De wijsgeerige gedachte bij de Noord-Nederlandsche tooneeldichters*.

Hij begint er de aandacht op te vestigen, dat reeds bij het Grieksche tooneel de wijsgeerige gedachte zich heeft doen gelden, en dat ‘Euripides, hun meest verfijnde dramaticus, de tooneel-philosoof werd genoemd.’ In een kort overzicht der wereldliteratuur speurt hij deze wijsgeerige gedachte na, om dan te komen tot onze Noord-Nederlandsche producten, te beginnen met het in onze dagen wederom opgevoerde en ‘terecht beroemde’ spel: Mariken van Nieumeghen; hij geeft een beschouwing over de treurspelen van Bilderdijk, welke auteur door A.J.v.d. Aa in diens Biografisch Woordenboek wordt genoemd: ‘wel een zonderling, doch buiten twijfel oorspronkelijk wijsgeer’, om verder te gaan tot op onzen tijd en te eindigen met de woorden:

‘Uit dit ons overzicht blijkt toch wel, dat onze dramatische literatuur, wat wijsgeerigheid van gedachten betreft, bij geen andere ten achter staat, en dat de prestaties onzer hedendaagsche tooneelschrijvers ons het recht geven, ook ten opzichte van de toekomst de beste verwachtingen te koesteren.’

Het allerkeurigst, in groot formaat op kunstdrukpapier uitgegeven Gedenkboek is een nuttig naslaboek, en verdient als zoodanig in ruimen kring te worden verbreid.

N.G.

Aristo.

Wij behouden ons voor, om op een der arikelen van het maandschrift *Aristo*, (dat, onder de honderden moderne periodieken een werkelijke allure heeft van wijsgeerigen ernst) namelijk Critiek en Afgunst, een door Wouter Lutkie vertaald fragment uit Ernest Hello's *Plateaux de la Balance*, nader terug te komen. Onze bedoeling is thans voornamelijk om de aandacht te vestigen op de goed-gedocumenteerde en geheel-verantwoorde artikelen van den jongen schrijver Mr. Herman H.J. Maas, die de poëzie dieper en serieuser beschouwt dan vele ephemere critici, die haar lezen met dezelfde vluchtigheid, waarmee men inderhaast een krant dóorkijkt. *La poésie est une connaissance*, en dit heel goed gekozen motto van Henri Brémond[1)] geeft de richting aan, waarin Mr. Herman Maas werkt. De dichtkunst is een weten. Een innerlijk weten, een *zien*, waar, voor anderen, alles duister is. Het is niet voor niets, dat de dichter eertijds trouvère, trovatore, *vinder* heette. De waarachtige dichtkunst is in haar echtste wezendheid wijsgeerig; niet omdat zij goedkoope 'ideeën' zou bevatten, waarvan er dertien in het dozijn gaan, ('ideeën' is een modewoord, waarmee door sommigen onophoudelijk wordt geschermd, ja, voor velen is het een 'scherm' met gewichtige, vaak kaballistische teekens, waarachter zich echter.... niets verbergt!) maar omdat zij in het ontijdelijke, onruimtelijke schouwt, en daaruit nu en dan 'een luttel grein waarheid' weet te vergaren....

Aristo is het orgaan van een groep, die hun persoonlijke overtuigingen en inzichten tegenover de geijkte, conventioneele frasen stellen, en is dus als het ware een openbare tribune, waar elke eerlijke en goed-geformuleerde convictie een plaats vindt. Zeer wijselijk onthoudt het zich van politiek, en is, behalve literair, in hoofdzaak algemeen-cultureel. Men zal goed doen, kennis te nemen van en rekening te houden met dit tijdschrift, dat zoo ernstig tracht zich hoog te houden, en in zijn genre 'het beste van het beste' te geven; dat toont het publiek te respecteeren door in de eerste plaats zichzelf te respecteeren. Dit immers is de weg, en daarom is de naam Aristo waarlijk niet slecht gekozen!.... Men behoeft het volstrekt niet altijd eens te zijn met alle artikelen in

1) Jean Cassou, in zijn zoo juist verschenen boek *Pour la Poésie*, spreekt van Brémond's 'ardeur' en zijn 'savoureux esprit de finesse'.

dit maandblad, om te erkennen, dat het, zooals de Nationale Unie zegt: ‘de vraagstukken van den dag altoos, als vanzelfsprekend plaatst tegen den achtergrond van de problemen, die niet slechts *onzen* tijd, maar *alle* tijden beheerschen.... en dat het jong, vurig, ernstig en waarachtig is.’ Wat wil men méér? dan dat opinie, critiek, overtuiging de ‘allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ zij? (Voor de zooveelste maal maken wij het hier duidelijk, dat met deze uitdrukking geenszins wordt bedoeld de Ikheid op den voorgrond te plaatsen, maar slechts te uiten datgene, wat men waarlijk en persoonlijk heeft gevoeld en overdacht, - dus dat men niet klakkeloos overgeleverde frasen en inzichten overneemt, maar zèlf onderzoekt, zèlf overweegt, en voor zijn eigen verworven waarheid ook zijn eigen uitdrukking vindt.)

Aristo, zegt de Redactie in zijn Inleiding tot den vijfden jaargang, wil hoeden en bevorderen alles wat moreel en physiek gezond is, en den strijd aanbinden tegen alle, de gezondheid der physieke en moreele natuur ondermijnende machten.... Het is vóór de synthetische wijsheid, *tegen* de geletterde stompzinnigheid.... en *tegen* alle eenzijdigheid op artistiek en aesthetisch gebied, doch vóór veredeling van het zieleleven en verheffing en verfijning van het peil des geestes....

Is dit geen programma, hetwelk ieder onderschrijven kan? en dat deze periodiek maakt tot een tijdschrift van stijl en karakter?

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De ‘ziedende Achilles’, ons reeds uit den aanhef van de ‘Ilias’ bekend, steeds verkeerende in een nimmer te blusschen ‘toorn’, is uit de tijden van den ‘goeden Homerus’ de eerste Helleensche militair, die aan radicale politiek deed. Sedert heeft deze jammerlijke eigenschap zich over heel het Grieksche volk verspreid. Ook heden zijn de Grieken niets, indien zij niet polemiseeren en niet in de politiek intrigeeren kunnen. Het is wel eigenaardig, dat, behalve vele andere en oneindig nuttiger dingen noemende woorden, aan het Grieksch ontleend, in alle beschaafde talen die twee behooren, waarbij elk fatsoenlijk mensch den neus dicht knijpt: ‘politiek’ en ‘polemiek’. Even eigenaardig is het, dat schrijver dezer bladen zich van zijn studie van het Nieuw-Grieksch, voordien ‘Romaïka’ genoemd, waardoor hij, veertig jaar geleden, bedoelde met de hedendaagsche Hellenen in geestelijke gemeenschap te komen, taal welke intusschen door het niet-gebruiken uit zijn geheugen is weggewischt, zich nog het werkwoord ‘politevomai’ herinnert: ‘ik politiseer’ of, bèter, ‘ik doe aan politiek.’ Alle Grieken van heden beginnen reeds in hun onrijpe jeugd dit werkwoord toe te passen. Tegenwoordig zelfs de vrouwen, die veertig jaar geleden nog leefden als onder Turksche haremtoestanden.

‘Alle Kretenzers zijn leugenaars’ is de smaadheid, welke reeds in vóór-christelijke tijden naar het hoofd werd geworpen van de bevolking van het eiland, waar goed zeventig jaar geleden Eleuphterios Venizelos werd geboren. Door dezen doopnaam, welke ‘Bevrijder’ beteekent, werd het wichtje door het noodlot voor-

bestemd om, Kretenzer, leugenaar dus, zijn levensdoel te vinden in de politiek, overal, sinds zij een beroep is geworden, verkernd in den leugen. In zijn zendbrief aan Titus schreef de apostel Paulus van Venizelos' historische landgenooten: ‘De Kretenzers zijn altijd leugenachtig, kwade beesten....’ De zoogenaamde ‘Bevrijder’ Venizelos deed dezer faam eer aan. Hij moèst bevrijden, bevrijden tot elken prijs, wat ook, en hoe ook. Eerst zijn verrukkelijk schoon geboorte-eiland met zijn uiterlijk toch zoo schoone menschenkinderen bevrijden van de toen wezenlijk niet meer zoo drukkende Turksche overheersching. Toen hij aldus Kreta bevrijd had van de Turken, en dit land onder de auspiciën van de mogendheden zelfstandig was geworden onder een gouverneur van Grieksch-koninklijk bloed, prins George, moest de man zijn eiland bevrijden van dezen gemoedelijken prins, meer sportsman dan heerscher. Kreta moest deel uitmaken van Groot-Hellas. Groot-Hellas moest zich uitstrekken tot den Bosphorus: Konstantinopel en Klein-Azië moesten deel uitmaken van Groot-Hellas, volgens Venizelos, den ‘Bevrijder’, en diens medepolitikasters, bevrijders van het Turksche ‘juk’. Sinds het door nawerkingen van den oorlog, ook tegen de Turken, door eindelooze binnenlandsche onlusten, waarin, door toedoen van Griekenlands eeuwigen ‘Bevrijder’, de in het land geboren koninklijke familie van Deenschen oorsprong, was verjaagd, en ‘Groot-Hellas’ eindelijk de republikeinsche zegeningen van democratischen aard kende, nu, in onze dagen, trachtte de Bevrijder Venizelos zijn geboorteland Kreta weer vrij te maken van het tegenwoordige ‘Groot-Hellas’. Tenzij de Grieksche politikasters zich neerbogen voor den naar dictatuur strevenden ‘Bevrijder’. Aldus ontstond dezer dagen dan die militaire opstand, waartoe een groot deel van de vloot het sein gaf, welke zich eerst zoo ernstig deed aanzien, doch die geëindigd is als een operette van Offenbach, zonder geestige muziek evenwel. Griekenland is nu, laat het ons hopen voor zijn toch wel aardig, zij 't ook wat diefachtig volk, bevrijd van zijn Bevrijder. Venizelos, door zijn politieken hartstocht verblind, heeft het bevrijd van zich-zelf. De tegenwoordige regeering kan opgelucht ademen: Venizelos is misschien voor goed van de baan. lafhartig gevlucht naar Italië, met medeneming van den inhoud der Kretenzische schatkist, dien hij echter, dief wien de buit niet

meevalt, terug zond. Waarschijnlijk omdat hij bemerkte, dat deze inhoud deelde in de leugenachtigheid der bevolking. Het goede van dezen zoo ernstig lijkenden opstand, onder algemeen hoongelach geëindigd, is dat er over en weer slechts enkele slachtoffers gevallen zijn. Voor het oogenblik heerscht er weer rust in 'Groot-Hellas'.

De Grieken achten zich niet te behooren tot Europa. Desondanks, verteederd door den 'goeden Homerus', ofschoon ook hij wel eens sliep, en de onovertroffen schoonheid der klassieke cultuur, heeft dit, ruim een eeuw geleden, daartoe opgewekt door de toenmalige dichtersbent, waarbij Lord Byron voorging, Griekenland van de Turken bevrijd, allengs zelfs begiftigd, vergiftigd is een beter woord, met democratische politieke denkbeelden, zoo als die verkernd in een karikatuurachtig parlementarisme. Maar de schijnbare rust, welke thans in dat land, over die eilanden dáár heerscht, bevrijd van hun eeuwigen 'Bevrijder', is heden minder dan ooit het deel van Europa-zelf. In het bijzonder ons Westen verkeert in een toestand van zenuwachtige onrust, welke het noodlottigste zou kunnen doen verwachten, indien men niet wist, dat geen volk, geen regeering, hoe groot, hoe sterk bewapend ook, het op een oorlog durft laten aankomen, wetende, dat, overwinning of nederlaag, deze het eind zou zijn van de Westersche Beschaving over heel de wereld, en het begin van een chaos, zooals de menschheid sinds duizend jaar niet heeft gekend. Duitschland heeft nu openlijk het dolzinnige Tractaat van Versailles, 'vodje papier' ook dit, verscheurd. Het gaat tot algemeenen dienstplicht over. Wijl de groote mogendheden, waarmee het twintig jaar geleden in oorlog was, zich woordbreukig hebben getoond, nadat zij het eerst gedwongen hadden zich te ontwapenen. met de duidelijke bedoeling dit groote volk onder altijd-durende voogdij van overmacht te houden, zichzelf wapenden, stèrker wapenden, altijd maar dóór wapenden, tegen de bepalingen van het Versaillaansch tractaat in. De musschen schreeuwden het van de daken, dat Duitschland zich niet langer hield aan de bepalingen van dit tractaat, welke de bedoeling hadden het in een steeds durenden toestand van weerloosheid te houden, en de regeeringen wisten dit. Welke reden zou de tegenwoordige Duitsche regeering, zoo zelfbewust-Germaansch, zoo sterk-trotsch, hebben om nog

langer aan dit vernederend komediespel mee te doen en, terwijl Frankrijk zijn diensttijd verlengde, Engeland zijn weermachts-begrooting deed stijgen met een zelfs voor zijn volk ontstellend bedrag, alle andere landen in Duitschlands omgeving machtig waren bewapend, het te doen voorkomen, alsof het in dit alles berustte, en alleen weerloos wilde blijven? De wapenfabrikanten juichen. Het *Comité des forges* in Frankrijk, Armstrong-Vickers in Engeland, de leveranciers van wapenen aan den Rijn, allen, waar ook, juichen. En het eenig goede voor ons land en voor België - of is het een kwaad? - is, dat onze overbuurman der Noordzee, het machtige Britsche rijk, de onafhankelijkheid, de onaantastbaarheid dezer twee kleine landen tot zijn zaak maakt. Waarschijnlijk echter onder de ons op te leggen verplichting, dat ook het Nederlandsche volk zich voor zijn bewapening zal uitputten.

Er was immers sprake, dat de Engelsche ministers naar Berlijn zouden trekken om met Adolf Hitler te overleggen wat gedaan kon, moèst worden ter wapenvermindering. Maar 'der Führer' kreeg plotseling keelpijn en kon niet spreken. De Engelsche regeering beging een haast-Pruisischen 'blunder' door de uitgaaf van een zenuwachtig opgesteld 'Wit Boek', waarin vooral de vrees voor een oorlog in de lucht werd te kennen gegeven, en Engeland hierdoor zijn grenzen zag verwijd tot aan genen oever van den Rijn. Immers generaal Göring kondigde de vorming van een Duitsche luchtvloot aan, grootendeels wel al vliegensgereed. Nu, op het lezen van het Engelsche 'Witboek' was Hitlers keelpijn, gepaard aan heeschheid, onmiddellijk genezen. Hij vloog uit zijn Beyersch vacantieoord naar Berlijn, vergaderde met zijn paladijnen en kondigde 16 Maart l.l. een wet aan bevattende drie paragrafen: 1. 'De dienst in de weermacht geschiedt op den grondslag van den algemeenen dienstplicht; 2. Het Duitsche vredesleger, met inbegrip van de daarin opgenomen politie, is verdeeld in 12 legercorpsen en 36 divisiën; 3. De aanvullende wetten ter regeling van den algemeenen dienstplicht zullen door den minister der rijksweer zoo spoedig mogelijk worden ingediend.' Nooit was de geestdrift der Duitsche bevolking grooter dan toen zij hoorde, dat daarmee het ellendige Tractaat van Versailles feitelijk door den 'Führer' was verscheurd.

Waarom echter die algemeene verontwaardiging, welke in het bijzonder in Frankrijk op hysterische vrees lijkt? De Duitsche regeering was niet aan haar eerste verscheuring toe van wat zij met cynische minachting een 'vodje papier' noemde. In dit geval werd zij te gemakkelijker verontschuldigd, wijl de haar gedurende den oorlog vijandelijke regeeringen deden alsof het 'vodje papier' van Versailles eigenlijk niet bestond. Wie was woordbreukig? Het in den oorlog dermate overwonnen Duitschland, dat met het wapen op de keel gedwongen werd een onmogelijk lang te vervullen onderwerpingstractaat te teekenen, of de vijanden, die deden alsof zij zijn bepalingen niet mede hadden onderteekend, en het overwonnen land lichtelijk tot onderteekening konden dwingen, wijl de overwinnaars zich verbonden geleidelijk hun weermacht geringer te vormen? Herinnert men zich nog de algemeene vreugde over heel de wereld, toen het in 1919 scheen alsof de menschheid den laatsten afschuwelijken oorlog had beleefd? Duitschland, het sterke, het gevreesde, kon worden ontwapend. De andere groote mogendheden beloofden zich te zullen ontwapenen. De schatten gelds, voor zulk een groot deel geperst uit het zweet der zwoegende volken, zouden kunnen worden besteed aan werken des vredes, aan hoogere leiding der volken in de Beschaving. Millioenen jonge mannen hadden voor dit doel hun leven geofferd, de anderen, zoo zij niet verminkt waren, ten oorlog gelokt onder de leus dat hun vaderland voortaan zou zijn 'a home for heroes', een 'Tehuis voor helden', keerden naar hun vaderland terug en vonden er de werkloosheid, den honger, de ontbering. De Volkenbond was opgericht om dien Eeuwigen Vrede te consolideeren. de leden kwamen samen in telkens herhaalde vergaderingen met eindeloos gepraat, maar het eene land der overwinnaars wapende zich na het andere, honger en werkloosheid werden grievender, alle vredesconferenties ten spijt, tot eindelijk Duitschland besloot de banden, waarin het door de nederlaag was bekneld, hoe dan ook, te verbreken. De regeeringen wisten, dat het dit deed. Nu heffen zij echter een algemeen en luid gehuil aan, wijl Hitler en zijn mannen, onder toejuiching der Duitsche bevolking, het masker van weerloosheid afwerpen. Zooveel te beter!

Ja, zooveel te beter. Want geen land is, dank zij de gebenedijde crisis, zegening achter een wolk, in staat om oorlog te voeren.

Iedere regeering kan wel haar hongerige wolven, de wapenfabrikanten, de millioenen toewerpen uit het zweet harer noodlijdenden gecondenseerd, maar om oorlog te voeren, al ware het om den hemel op aarde te brengen, heeft geen harer de macht: de algemeene armoede houdt haar tegen. Waarom zouden wij dan niet gelooven aan de oprechtheid der woorden van den Duitschen rijksweerminister, generaal Von Blomberg, die in een rede in de Berlijnsche Staatsopera zei:

'Wij willen blijven streven naar het ideaal van een waarlijk sterk en trotsch Duitschland, dat nooit meer kapituleert en nooit meer zijn handteekening zal zetten onder verdragen en accoorden, die zijn eer, zijn veiligheid en zijn levensrecht beinvloeden. Wij willen echter ook in den wereldoorlog een catastrophe zien voor een herhaling waarvan wij het nageslacht moeten bewaren. Europa is te klein geworden als slagveld voor een tweeden wereldoorlog, en zijn cultureele bezittingen zijn te waardevol, om ze opnieuw aan de vernielende werking van de moderne wapens bloot te stellen.'

'Daar alle landen over deze oorlogsmiddelen beschikken, staat een nieuwe oorlog gelijk met zelfmoord. Wij Duitschers hebben geen wraakoefening noodig, daar wij aan de vier jaren van den grooten oorlog genoeg voor de komende eeuwen hebben.'

'Wij zijn overtuigde voorstanders van de hervorming van Europa en van de geheele wereld op vreedzame wijze, voor zoover rekening gehouden wordt met de natuurlijke levenswetten van de naties en niet door het vasthouden aan uit den tijd zijnde dwangmaatregelen onrecht wordt veroorzaakt.'

Terwijl Adolf Hitler het aldus formuleerde:

'..... in deze ure hernieuwt de Duitsche regeering voor het Duitsche volk en voor de geheele wereld de verzekering, dat zij vastbesloten is nooit verder te gaan dan noodig is voor de Duitsche eer en vrijheid van het Rijk en speciaal in de Duitsche bewapening geen instrument van oorlogszuchtigen aanval te willen vormen.

De Duitsche regeering vertrouwt en hoopt, dat het het Duitsche volk, dat thans zijn eer terugkrijgt, in onafhankelijke rechtsgelijkheid vergund moge zijn, bij te dragen tot de bevestiging van den wereldvrede in vrije en openhartige samenwerking met de andere volken en hun regeeringen.'

De verontwaardiging over deze Duitsche daad, welke zich in het bijzonder in de Fransche pers uit, doet denken aan Dickens' mr. Pecksniff, toen die welverdiend werd afgeranseld. Zij doet het voorkomen alsof Frankrijk, welks volk eens den naam droeg dat het buitengewoon moedig was - er wil hier niet beweerd worden, dat het Fransche volk ook thans niet nog zeer moedig is - het vredelievendste land is ter wereld, en gaarne den oltijftak des vredes in de wereld zou uitdragen, doch daarin verhinderd wordt door het boosaardige Duitschland, in het bijzonder nu dit geleid wordt door Hitler, den schrijver van 'Mein Kampff'. Hoe moedig ook het Fransche volk zij, het verkeert sedert de dagen, dat het met medewerking zijner verbondenen aan de overwonnen volken de vredestractaten oplegde, welke heel de wereld, niet enkel in Europa, in spanning en oorlogsvrees houden, in een durenden angst voor weerwraak der overwonnenen. En, waarlijk geheel ongelijk heeft het niet. Want misdadiger en gedrochtelijker bepalingen zijn als gevolg van den laatsten oorlog aan overwonnen volken nooit opgelegd.

Eindelijk staat dan het sterke Duitschland, volk van nagenoeg zeventig millioen menschen, òp tegen wil en wensch zijner vroegere overwinnaars als volkomen gelijke dezer vreesachtige machtigen, en indien men de wereldontwikkeling van heden slechts wat blijmoedig beschouwde, zou men in het feit, dat de tegenwoordige Duitsche regeering haar lang verroeste ketenen van het Tractaat van Versailles heeft verbroken, eêr een lichtstraal zien schijnen dan een donkerder worden van het uitspansel over de zuchtende menschheid. Volkomen gelijke der andere groote mogendheden, sterk gemaakt door eigen herwonnen zelfbewustzijn, bezield door den wil om, hoe dan ook, en door welke machtsmiddelen dan ook, waarop het er sinds jaren uit is om de kosten zijner tegenwoordige ontwikkeling voornamelijk uit de zakken zijner buren te halen, niet het minst uit die van den Nederlandschen Joris Goedbloed, doch tevens te pompen uit de ontbering zijner bevolking, aan ontbering gewend, verklaart het zich ook bereid, al is het, dat het daarvan een onderhandelingsmiddel wil maken, om terug te keeren in den Volkenbond, om met de overige leden te spreken over een beperking der bewapening, waartoe het zonder de Duitsche medewerking in de wereld niet kan komen. Laat

ons echter te dien opzichte niet te optimistisch zijn. De wapenfabrikanten en hun dagbladpers zullen hun uiterste beproeven om de volken tegen elkaar in onder de wapenen te houden. Hun machtelooze medeplichtigen, de regeeringen, berusten en doen niets om deze vijanden der menschheid uit te drijven.

Overigens moet het erkend worden, dat het algemeen uitzicht op de onderlinge verhouding der volken allerminst doet denken, dat de menschheid een spoedige vervulling der vredesgedachte zal beleven. De wereld is vervuld van vele tegen elkaar in drijvende nationale zelfzuchten, levensbeschouwingen, doelwitten. Japan is de weerwolf, die in het verre Oosten de vredelievende menschheid bedreigt, voor zijn overbevolking een weg zoekt door China, door Mongolië, indien de zoo sterk geworden 'U.S.S.R.' niet altijd waakzaam blijft, door het aangrenzende Siberië heen, om waar te eindigen? Geheim der Toekomst. Deze 'U.S.S.R.'-zelf, de Soviët-republieken, ofschoon van haar toekomstig doel voorloopig door Japan afgeleid, geeft het niet op om de menschheid te winnen voor haar communistische levensbeschouwing, en zou ons Westelijk Europa misschien reeds hebben gewonnen, met uitzondering steeds van de Britsche eilanden en ook, misschien van Nederland - een geestelijk eiland op zich-zelf in het gedachtenleven der volken. - indien Adolf Hitler en zijn paladijnen niet in Duitschland een 'tot hiertoe en niet verder!' hadden geroepen. Gewoonlijk wordt dit vergeten. Voornamelijk in Frankrijk, hoewel dat dichter bij de communistische gedachte staat dan het zelf vermoedt. Dan is daar nog. het Fascistisch Italië, dat naar verwijding ten koste van Abessynië streeft van zijn Afrikaansch gebied, en misschien in zijn streven nog eêr wordt terug gehouden door de telkens herhaalde vermaning van Japan om niet te vergeten, dat Nippon in dat land, dat voor de toekomst zooveel belooft, groote belangen bezit, dan door het soebatten om arbitrage van den Abessynischen 'keizer' en de dreiging van de Abessynische weermacht, ofschoon die niet is te versmaden.

Neen, het ziet er niet uit naar een naderenden wereldvrede. Maar om te gelooven, dat er weldra een oorlog zal uitbreken moet men een door de wapenfabrikanten verleid en betaald Fransch journalist zijn.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Bronte: Charlotte, Emily en Anne, - Currer, Ellis en Acton Bell,
en hun familie. *(Vervolg van blz. 328.)*

Brussel III

Een toeval, zóó toevallig, dat men zich afvraagt: *is* het een toeval?, bracht, *vlak* nadat ik geschreven had over Charlotte's brieven aan Monsieur Héger (verschenen in het Maart-nummer 1935) onder mijn aandacht een artikel in het prachtige Engelsche tijdschrift *The Bookman*, (dat thans, helaas, zal op houden te bestaan, o, die tijdsomstandigheden, die het eerst hun nood op het schoone, kunstzinnige en intellectueele verhalen!) handelende over dezelfde kwestie, en dat er een geheel nieuw licht over werpt!

Ik zal dat opstel hier behandelen, omdat het voor belangstellenden wel de moeite waard is, alles wat over deze omstandigheid in het leven van Charlotte Brontë in het licht werd gegeven, bijeen te hebben, zoodat men er zijn eigen conclusies uit trekken kan.

Het artikel verscheen in December; de schrijfster is Fannie E. Ratchford, en haar beschouwing heet: *Some new notes on the Brontë-Héger letters*.

De vier brieven, die overgebleven zijn van de geheele serie, geschreven door Charlotte Brontë aan Constantin Héger, in de periode, volgende op haar verblijf te Brussel, behooren, zegt Fanny Ratchford, tot de belangrijkste documenten in de Engelsche literatuur. De publicatie in 1913 ervan veroorzaakte een literaire sensatie, die nu, na twintig jaren, nog volstrekt niet is verkoeld. Voor den biograaf

en voor den criticus, zoowel als voor het publiek in het algemeen, waren zij tastbare bewijzen voor de vaak geuite veronderstelling, dat Charlotte verliefd was geweest op haar Brusselschen leermeester, en haar ongelukkige liefde was de verklaring voor Jane Eyre en Villette, boeken, die de traditie al lang gerangschikt had onder de wonderen van het creatief genie. Vóór de openbaarmaking der brieven geloofde men niet zeer aan Madame Héger's bewering, dat Villette beschouwd moest worden als een 'vlammende autobiografie', Lucy Snowe = Charlotte Brontë en Paul = Monsieur Héger.

Evenwel, zegt Fannie Ratchford, deze 'bewijzen' worden volkomen te niet gedaan door Charlotte's ongepubliceerde geschriften, die eerst zeer onlangs zijn bijeen-verzameld en onderzocht, en die dateeren van vóór Charlotte's verblijf in Brussel. Deze *juvenilia* toonen ten duidelijkste aan, dat Charlotte's geest, verre van in Brussel plotseling te zijn wakker geschud, *altijd* reeds zeer levendig, actief en zelfbewust is geweest, 'throbbing, glowing, lyrical', en dit zeer zeker minstens zes jaar vóórdat zij het Kanaal overstak.

Voorts bewijzen zij, dat Paul Emanuel reeds volledig was geconcipieerd, voordat Charlotte den heer Héger had leeren kennen, en dat slechts enkele, uiterlijke karakteristieken (b.v. dat hij lessen gaf en dat hij Katholiek was) terugwijzen op den Brusselschen directeur.

En wat nóg belangrijker is: haar vroegere geschriften openbaren ten volle den aard van Charlotte's genie, door te laten zien, dat het meesterwerk van Villette zijn oorsprong vond in haar fantasie, en niet het gevolg was van een opgedane ondervinding of gemaakte observaties. In de jaren vóór haar verblijf te Brussel geeft Charlotte telkens weer bewijzen van haar acuut voorstellingsvermogen en haar rijke verbeeldingskracht.

Doch, als we Villette nu eens even uitschakelen, blijken de brieven aan den heer Héger volstrekt geen doorslaand bewijs van haar 'liefde' voor hem. Zeker, zij toonen aan, dat Charlotte een warm gevoel koesterde voor haar vroegeren leermeester, dat zij zijn brieven beschouwde als een der grootste zegeningen van haar leven, als ze kwamen, en dat het uitblijven ervan haar op den rand der wanhoop bracht. De heer Héger vond haar brieven zeer overdreven, en deed al zijn best, om binnen de perken van het strikte decorum te blijven. Hij schreef haar slechts zelden, en verbood haar hem

vaker te schrijven dan eenmaal in het half jaar. En als men de brieven van Charlotte met een kalm en onbevooroordeelde attentie leest, staat er feitelijk geen enkele regel in, die iets méér inhoudt dan Charlotte's frank bekennen van haar bewondering en dankbaarheid en haar smachten naar de vriendschap van den eenigen mensch, de beste leeraar en vriend, dien zij ooit had gehad, en die haar geest voldeed. Maar.... wie leest de brieven zoo rustig en zoo critisch-weloverwogen?

Het is wel zeer eigenaardig, dat er onder de velen, die over de brieven hebben geschreven en ze becommentarieerd, niemand is geweest, die de groote overeenkomst heeft opgemerkt in toon en fraseologie tusschen deze epistels en die, gericht aan Ellen Nussey, aan deze geschreven, toen ze leed aan een ontzaglijke geestelijke depressie, door haar pogingen, om haar droomleven te Haworth op een reëeler plan te brengen. Wanneer Charlotte zich te eeniger tijd niet gestemd of geïnspireerd gevoelde voor scheppenden arbeid, leed zij direct aan een 'nervous breakdown'. Als troost zocht zij dan steun en houvast in haar vriendschap voor Ellen Nussey, en stortte over deze, in extravagante bewoordingen, haar overvloeiende gevoelens, die zij niet op andere wijze kwijt kon gaan, uit. De toon van deze soort brieven gaf aan Mrs. Gaskell aanleiding om een desbetreffend hoofdstuk uit haar biografie te noemen: Despondency.

Charlotte, in haar geheim dagboek, klaagt hevig over haar niet in staat zijn, haar verbeeldingswereld op te geven voor de werkelijkheid. Toen zij daar niet meer haar best toe deed, en weer terugkeerde tot haar schrijfwerk en haar gedroom, vertoonen de brieven aan Ellen Nussey weer een heel ander, veel normaler karakter.

Het kan niet ontkend worden, dat Charlotte, na haar tweede verblijf in Brussel, naar Haworth terugkwam in een toestand, die heel veel gelijkt op den staat, waarin zij verkeerde, toen zij van Roe Head thuis kwam, en niet werken kon. Want zie, hoe zij schrijft aan den heer Héger:

'I should not know this lethargy, if I could write. Formerly I passed whole days and weeks in writing.... but now my sight is too weak to write. Were I to write much I should become blind. This weakness of sight is a terrible hindrance to me.'

Daar zij dus niet werken kan, grijpt zij opnieuw naar den troost

der vriendschap. Niet alleen drukken haar brieven aan den heer Héger een overeenkomstigen geest uit als haar epistels vroeger tot Ellen Nussey gericht, maar.... haar gevoelens zijn bijna in dezelfde bewoordingen vervat!....

Zij schreef aan den heer Héger:

'Ik zie uit naar uw brieven, als naar een der grootste genadegaven, die mij kunnen worden gegund. Uw laatste brief was me troost en steun, - voldoende voor een half jaar.'

Aan Ellen Nussey schreef zij, acht jaren vroeger:

'I am at this moment trembling all over with excitement after reading your note.... Write me again if you can. Your notes are meat and drink to me.'

Ieder, die zich van tevoren overtuigd houdt van Charlotte's liefde voor den heer Héger, haalt de volgende passage uit een harer brieven aan:

'Zes maanden lang wacht ik nu al op een schrijven van Monsieur, en zes maanden is een lange, lange tijd! Men lijdt in stilte zoo lang als men de kracht heeft, om het uit te houden, maar als de kracht ons begeeft, dan uit men zich, zonder vooraf zijn woorden te wikken en te wegen. Ik kan niet berusten in de gedachte geheel de vriendschap van mijn meester kwijt te zullen gaan. Als mijn meester zich van mij afwendt, dan begeeft mij alle hoop.... maar bewijst hij mij eenige sympathie, - ach, een heel klein beetje maar! dan ben ik weer voldaan, zelfs gelukkig. Ik voel weer reden om te leven en te werken.'

Evenwel, er is niemand, die gewezen heeft op Charlotte's brief aan Ellen:

'You have cheered me, my darling. For one moment, for an atom of itme, I thought I might call you my own sister in the spirit. If you love me, *do, do do* come on Friday; I shall watch and wait for you, and if you disappoint me, I shall weep.... Week after week I have lived in expectation of your coming. Week after week I have been disappointed. I have not regretted what I said in my last note to you; the confession was wrung from me by sympathy and kindness....

I feel in a strange state of mind, still gloomy, but not despairing.... I wish, I could see you, my darling; I have lavished the warmest affection of a very hot, tenacious heart upon you, - if you grow cold, it is over.'

Eens schreef Charlotte aan den heer Héger in zelfverwijt:

'Ah, Monsieur! ik schreef u een niet goed overdachten brief, omdat mijn hart zoo smartelijk was bewogen.... maar ik zal probeeren niet meer zoo haastig en zoo zelfzuchtig te zijn.'

In eenzelfde soort stemming had zij aan Ellen Nussey geschreven:

'Last Saturday afternoon, being in one of my sentimental humours, I sat down, and wrote you such a note as I ought to have written to none but Mary.... When I glanced it over, it occurred to me that Ellen's calm eye would look at this with scorn, so I determined to concoct some production more fit for the inspection of common sense.'

In den eerste der Héger-brieven schrijft Charlotte:

'Ik hoor, dat u veel te hard werkt, en dat uw gezondheid daar ten gevolge van heeft geleden. En dus uit ik geen enkele klacht over uw lang stilzwijgen. Ik blijf liever zes maanden zonder tijding van u, dan ook maar één gram toe te voegen aan den last, die reeds op u rust.'

Aan Ellen had zij geschreven:

'Yesterday I heard, that you were ill. While I was blaming you in my own mind for not writing, you were suffering in sickness.... If you are well enough, do write to me just two lines, just to assure me of your convalescence; not a line however, if it would harm you, - not a syllable.'

In een harer Brusselsche brieven verklaart zij:

'La bouche parle de l'abondance du coeur, - en het kost me moeite, bij de gedachte, dat ik u nimmer weer zal zien, ooit weer opgewekt te zijn.'

In een opwelling van wanhoop had Charlotte al eerder aan Ellen geschreven:

'If I like people, it is my nature to tell them so. When I parted from you near Whitelee Bar, I had a more sorrowful feeling than ever I experienced before in our temporary separations. I certainly had a feeling that the time of our reunion had never been so indefinite or so distant as then.'

De hartstochtelijke, bijna extravagante taal van haar brieven aan Ellen vindt in die aan den heer Héger een parallel. Men oordeele:

'Ellen, I wish I could live with you always. If we had but a cottage and a competency of our own, I do think we might live

and love on till *Death,* without being dependent on any third person for happiness. I read your letter with dismay. Why are we to be denied each other's society? It is an inscrutable fatality. I long to be with you. Why are we to be divided? Surely, Ellen, it must be because we are in danger of loving each other too well.... of losing sight of the *Creator* in idolatry of the *creature*. It seems as if some fatality stood between you and me. I often plan the pleasant life we might lead together. My eyes fill with tears when I contrast the bliss of such a state, with the melancholy state I now live in.'

De derde der Héger-brieven is de meest dramatische der vier, en veelbeteekenend in zijn smachten naar tijding.

'Mijnheer Taylor is weer terug. Ik vroeg hem of hij ook een brief voor mij had.

Neen, niets.

Geduld, zei ik tot mezelf. Zijn zuster komt gauw.

Juffrouw Taylor is terug. Ik breng u niets van Monsieur Héger, zegt zij, geen boodschap, geen brief.

Ik probeerde mijn tranen te bedwingen, en uitte geen klacht. Maar dag noch nacht vind ik vrede of rust. Als ik slaap word ik gekweld door booze droomen, waarin ik u zie, altijd streng, altijd tegen mij geporteerd, altijd boos en vrontwaardigd.

Vergeef mij, daarom, Monsieur, als ik het eindelijk waag, u nog eens te schrijven. Hoe zou ik mijn leven kunnen dragen, als ik niet tracht de pijn en het lijden ervan een beetje te verzachten? U placht mij eenige aandacht te schenken, vroeger, toen ik nog uw leerling was in Brussel, en ik beroep mij op uw belangstelling van toen.... ik houd me daaraan vast, als hing mijn leven er van af.

Misschien zult u zeggen: Maar ik stel niet het minste belang in u, mademoiselle Charlotte. U behoort niet langer tot mijn huisgenooten, ik ben u vergeten.

Indien dit zoo is, zeg het mij dan open en eerlijk, Monsieur. Het zal een schok voor mij zijn. Doch dit komt er niet op aan. Alles is minder erg dan deze onzekerheid.'

Maar in dezen brief is zóóveel overeenkomst met een tooneel uit een verhaal, door Charlotte geschreven, lang voordat zij naar Brussel vertrok, dat, ware het niet gedateerd, men het ongetwijfeld zou plaatsen *na* haar verblijf aldaar, en aanvoeren als een nieuw,

doorslaand bewijs van haar liefde voor den heer Héger. Deze scène schildert de hertogin van Zamorna, in doodsangst over het voortdurende stilzwijgen van haar afwezigen echtgenoot, die gedreigd heeft, van haar te zullen scheiden, om zich op haar vader te wreken.

'I wish that the mail would come in, continued the Duchess. How long is it since I've had a letter now, Amelia?

Three weeks, my lady.

If none comes this evening, what shall I do, Amelia? I should never get time on till tomorrow. Oh, I do dread these long, weary. sleepless nights, I've had lately, tossing through its many hours, on a wide, lonely bed with the lamps dying round me. Now, I think I could sleep, if I only had a kind letter for a talisman to press to my heart all night long. Amelia, I'd give anything to get from the east this evening a square of white paper, directed in that light, rapid hand. Would he but write two lines to me, signed with his name!

My lady, you will hear from the east this evening and that before any minutes elapse. Mr. Warner is in Verdopolis and will wait upon you immediately.

It was pleasant to see how a sudden bloom of joy shot into the settled sadness of her face. I am thankful to heaven for it! exclaimed she, even if he brings bad news it will be a relief from suspense, and if good news this heartsickness will be removed for a moment.

As she spoke a foot was heard in the ante-chamber. There was a light tap at the door, and Mr. Warner entered.

The first greeting being past.... he walked twice or thrice across the room, and then sitting down he began instantly to enter upon the business that had brought him there....

And - and - continued the Duchess, throwing off restraint and writhing with impatience as she spoke, Have you no letter for me, Mr. Warner? Do you bring no message, no word of his welfare, no inquiry after mine?

My lady, I have not so much as a syllable for you, not so much as a scrap of paper....

He would not mention my name! said the Duchess. I am nothing to him.... Mr. Warner, you don't know what I feel just now, a

restlessness and trembling all over which I cannot endure. To let the Duke lose his impressions of me and to familiarise himself with dark ideas, and grow like rock in his resolution.... And I cannot try one effort to soften him, separated by one hundred and twenty miles.... This irritation throughout all my nerves is unbearable.... When do you return to Angria?

To-morrow, my lady, before daylight, if possible....

Make room in your carriage then for me. I must go with you. Not a word I implore you.... I should have died before morning if I had not hit opon this expedient.'

Men ziet, elk sentiment in Charlotte's 'tragischen' brief werd geanticipeerd in een door haar puur gefantaseerd toonneel, dat zij zeven jaar tevoren schreef!

Verschillende biografen hebben geheele bladzijden van de ontroerendste en ontroerdste adjectieven er aan gespendeerd over het hartbrekende pathos en de tragiek der Héger-brieven. Ze hadden kunnen 'moderate their transports', zooals Charlotte zelf zich zou hebben uitgedrukt, als zij in de brieven de opgewarmde gevoelens en frases hadden herkend van vroegere epistels en een fictieve vertelling.

Mijn conclusie is, zegt Fannie Ratchford, dat Charlotte, met haar levendige fantasie en haar drang tot opschrijven harer verbeeldingen (sinds haar twaalfde jaar had zij al haar vrijen tijd doorgebracht in het schrijven van opstellen en verhalen) ook eens zichzelf tot het onderwerp van een romantisch drama nam, in haar verhouding tot den heer Héger, en haar vriendschap voor hem opdreef tot in het tragische toe. Hij, verstandiger dan de latere critici, beschouwde haar brieven als overdreven, hysterisch, en wierp ze in de prullemand, waaruit ze weer te voorschijn werden gehaald door zijn voorzichtige, jaloersche vrouw. Waarschijnlijk had hij wel eens meer te maken gehad met schoolmeisjesdweperijen!....

Doch, wát de oorzaak mag geweest zijn van Charlotte's geestelijke depressie der jaren 1844-1845, het was daarmee gedaan, toen haar werkkracht, werklust en werkijver terugkeerde, en zij tezamen met hare zusters de uitgave verzorgde der 'Poems' bij Currer, Ellis and Acton Bell.'

Tot zoover Miss Ratchford. Wat dunkt u ervan, lezeressen? De

schrijfster van bovenaangehaald artikel is zeker zeer vernuftig en nauwkeurig; zij had bovendien de beschikking over nog niet-onderzochte Brontë-papieren (zij gaf ook alweder een leven der Brontë's in het licht!), maar om Charlotte's gevoel voor den heer Héger geheel uit te schakelen, lijkt mij ten eenenmale onmogelijk. De door Fannie Ratchford genoemde omstandigheden kunnen er zeker toe hebben bijgedragen, dat Charlotte zich zoo verlaten en ongelukkig voelde, en zeer juist lijkt mij haar opmerking, dat Charlotte haar eigen sentiment en haar eigen toestand onwillekeurig dramatiseerde. Elk auteur, al schrijvende, vereenzelvigt zich *in zekeren zin* met zijn personen; hier was precies het omgekeerde het geval, - ook dit komt bij schrijvers voor. Maar dat Charlotte meer dan gewoon gehecht zou zijn geweest aan haar bewonderden leermeester, kan dit verbazing wekken? Immers neen. De naar kennis en ontwikkeling snakkende ziel van het psychisch gepassionneerde meisje vond in dezen geestelijk aan haar superieuren man (zooals een leerling haar leermeester beschouwt) een idool, aanbiddenswaard. Misschien was het van Charlotte meer een zielsliefde dan een complete hartstocht, - maar een schakeering-van-liefde was het mijns inziens zeer zeker. Liefde is niet voor iedereen hetzelfde, liefde is niet met één woord te definieeren, - de één heeft zóó lief, de ander weer op een totaal tegenovergestelde manier, want het is volkomen waar, zooals August Strindberg zich uitdrukt:

Es gibt eine Menge Arten von Liebe die einander so entgegen gesetzt sind, wie schwarz und weisz!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Tertullian, *De anima mit Einleitung*. Übersetzung und Kommentar von J.H. Waszink. Dissertatie, Leiden (1933). - H.J. Paris, Amsterdam.

De auteur heeft met dit omvangrijke proefschrift (318 p.) over de eerste ons bewaard gebleven christelijke psychologie zeer verdienstelijk werk geleverd.

De tekstuitgave, die op vergelijking van den codex Agobardinus met de vorige uitgaven berust, maakt den indruk van nauwgezette vlijt. Dat er enkele moeilijkheden overblijven valt bij een auteur als Tertullianus niet te verwonderen.

De vertaling verdient grooten lof, al is het Duitsch soms wat gekunsteld. P. 115, r. 19 bijv. is de op Euphorbus (een vorige incarnatie van Pythagoras!) betrekking hebbende zinsnede ‘schon durch den Ruhm der von ihm gestifteten Schilder’ misleidend; beter ware ‘schon durch den Ruhm seines geweihten Schildes’, vgl. p. 109, r. 8 vlg.

De kommentaar is praktisch ingericht en zeer leerrijk. Enkele aanmerkingen zijn er echter op te maken. Bijv. wordt p. 283 onderaan ten onrechte beweerd, dat ‘alle Patres ausser Origenes’ van meening waren, dat bij de bezwering te Endor niet Samuel zelf, maar een demon verschenen zou zijn. Immers Augustinus, nog wel de grootste van allen, heeft zich ten slotte uitdrukkelijk bij de opvatting van Origenes aangesloten, vgl. ons boekje ‘De magie bij de Grieken en Romeinen’ (1921), p. 233 vlg.

Uitvoerige registers verhoogen niet weinig de waarde van deze ook typografisch keurig verzorgde Tertullianus-uitgave.

Louis Halphen, *L'essor de l'Europe (XIe-XIIIe siècles)*. 1932. - Libr. F. Alcan.

Een goed geschreven werk met rijke literatuuropgaven. De auteur weet den lezer te boeien, hetzij hij den strijd tusschen keizer Hendrik IV en paus Gregorius VII behandelt, p. 34-41, of den

toestand van China onder de mongoolsche heerschappij, p. 442-447, of de constructieve philosophie van Thomas van Aquino, p. 553-557 en het meer proefondervindelijk georienteerde denken van Roger Bacon, p. 563 vlg.

Dat de stof hier en daar wat onevenredig is verwerkt en ook wel onjuistheden zijn aan te wijzen, kan bij een zoo omvangrijk werk geen verwondering baren. De 'Minnesinger' (sic) bijv. komen er bij te kort, p. 108 en zoowel de persoonlijkheid van graaf Willem II als de macht die hij in Duitschland heeft uitgeoefend, worden door Halphen p. 363 en 458 vlg. te laag aangeslagen.

Dr. K. Groot, *Die Erweckungsbewegung in Deutschland und ihr literarischer Niederschlag als Gegenstück zu dem holländischen Réveil*. - H. Veenman & Zonen, Wageningen.

De omvangrijke stof, die dit goedgeschreven boek bevat, is niet overal degelijk verwerkt, wellicht tengevolge van een zekere overhaasting, die ook uit enkele spijtige drukfouten blijkt: Bilderdijk overleed niet in 1836, vgl. p. 130 en Da Costa werd niet 'nach 1827' te Leiden student, vgl. p. 135.

Het best geslaagd lijken ons de uiteenzettingen over het pietisme in Duitschland, p. 34-55 en over 'Die Erweckungsbewegung in Deutschland und ihre Literatur', p. 79-126. Daarentegen is bijv. het hoofdstuk 'Die Entwicklung der Philosophie', p. 62-67, vrij oppervlakkig; Schelling, 'de geniaalste der duitsche Idealisten', komt er erg bij te kort.

Alles te zamen genomen een onderhoudend en 'anregend' werk.

Dit boek is zonder jaartal uitgegeven, een misbruik, dat behoorde verboden te worden.

Dr. K. Bos, *Religious Creeds and Philosophies as represented by characters in Sir Walter Scott's works and biography* (1932). - H.J. Paris, Amsterdam.

De schrijver van 'Ivanhoe' trekt weer in sterke mate de aandacht, zooals ook uit deze voortreffelijke studie blijkt.

Dr. K. Bos toont uitvoerig aan, hoe W. Scott trachtte het beste

in iederen godsdienst te doen uitkomen. Met groote onpartijdigheid beschrijft hij, zelf Protestant, den strijd tusschen de Hervormers en de Roomschen, p. 57 f.f. Hij is geneigd, de Israëlieten te idealiseeren, p. 257 f.f. en is er ook niet afkeerig van Mohammedanen te verheerlijken, p. 269 vlg. Hij vindt iedere religie beter dan in 't geheel geen, van atheisme en fatalisme toont hij zich afkeerig, p. 282 f.f.

Opmerkelijk is, dat Scott veel van zijn kennis van het Hindoeisme te danken had aan het grootsche epos van Southey 'The Curse of Kehama', p. 243.

Horatius Zangen, vertaald door Jaap van Gelderen. - De Spiegel, Amsterdam, N.V. Het Kompas, Mechelen. Z.j.

In 'Rekenschap' zet J. van Gelderen de beginselen uiteen, volgens welke deze vertaling is bewerkt. Inzonderheid wijst hij er op, dat 'de strengheid der strofiese geleding' moet worden gehandhaafd, p. 6.

De vertaling is vlot en rijk aan poetische wendingen, maar doet ook wel eens te gemeenzaam aan, vgl. bijv. p. 105. De rijmen zijn soms erg gezocht, vgl. bijv. p. 169: 'verschijnen' op 'verdwijne' en' Men mist in die vertaling te vaak de grootschheid, waardoor het Latijn zich kenmerkt.

Met dat al is het nog niet zoo gemakkelijk, om het beter te doen.

Den Haag.
Dr. K.H.E. DE JONG.

* * *

Het Nationale Kabinet, door Mr. Dr. L.W.R. van Deventer. - Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen.

Mr. Dr. L.W.R. van Deventer is een schitterend bewijs van de waarheid van het oude gezegde: 'die goed kan onderscheiden, kan ook goed onderwijzen'. In bovengenoemd geschrift: 'schets der Nederlandsche partijen. Historische ontwikkeling van het Parlementarisme en het vertegenwoordigend systeem van af de middel-

eeuwen tot de huidige phase', leidt hij den lezer, in den tamelijk beperkten omvang van 165 bladzijden, rond in den doolhof van het Nederlandsche partijleven, niet alleen, doch hij ontwerpt de geschiedenis van het Parlementarisme in het algemeen en van ons staatkundig leven in het bijzonder met een helderheid van betoogtrant, welke het werk aangenaam doet lezen. 'Men mag van een schrijver verlangen, dat hij iets nieuws te zeggen heeft', zoo begint hij de voorrede van zijn studie. Daargelaten of mr. Van Deventer geheel aan dezen zichzelf gestelden eisch beantwoordt, is het toch wel verrassend van hem te vernemen, 'dat er veel meer overeenkomstigs in alle partijen aanwezig is dan aan hen zelve wel bewust is', maar het uitgesproken doel van zijn studie: 'de bevordering der nationale gedachte in dien zin van een begrijpend samenwerken van alle partijen in het algemeen belang', zal zeker worden toegejuicht, al is het twijfelachtig of de schrijver het ooit verwezenlijkt zal zien.

'Men moet duizend boeken gelezen hebben êer men er een kan schrijven'' zoo of in dien zin sprak Dr. Samuel Johnson, de in de 18e eeuw in Engeland beroemde 'wit', zich uit. Misschien heeft de heer Van Deventer over het onderwerp van zijn studie meer dan duizend boeken gelezen, want zijn kennis der betrokken litteratuur is indrukwekkend, waar hij in 't kort de geschiedenis nagaat van het Parlementarisme in zijn principe, zijn wording tot de verwording er van, welke wij heden ten dage beleven, grootendeels te wijten 'aan de totale ongenoegzaamheid van het Marxisme'. Wel wil de schrijver niet spreken over een 'fiasco' van het parlementarisme, zooals het in dezen tijd zich doet kennen', doch het geeft door zijn helft-plus-een-methode' onvoldoende resultaten. Toch is hij allerminst het 'Fascisme' toegedaan: 'Het is een verschijnsel,' beweert hij, 'dat t'huis behoort in staatkundig-cultureel achterlijke landen, en daarom b.v. in Nederland, Engeland en de Vereenigde Staten (sic)..... nooit vasten voet zal krijgen.' Hij is er afkeerig van, evenals van het Communisme. Beiden zijn, volgens hem, 'duidelijke begeleidingsverschijnselen van tijden van roering, die evenwel in een religieus en verstandelijk rijk gezegend land als Nederland niet t'huis behooren.' Fascisme en Communisme: twee kwaden volgens hem. Doch het lijkt wel of de schrijver, indien hij kiezen moest, nog eêr het Fascisme zou verwerpen dan het Communisme. Intusschen acht hij 'de samenstelling van het huidige

crisiskabinet een uiterst heugelijk verschijnsel in de geschiedenis van ons parlementarisme.'

De schrijver verwacht waarschijnlijk niet, dat iedere lezer zijn belangwekkende gevolgtrekkingen voor de volle honderd procent zal onderteekenen, doch dit behoeft niet te beletten, dat men zijn geschrift met ingenomenheid leest. Zijn betoogtrant is helder en kort: een klein bezwaar zijner studie is, dat hij, waarschijnlijk om niet uitvoerig te worden, in den gang van het een betoog herhaaldelijk verwijst naar het andere, bladzijden verder, zoodat de lezer, als 't ware, gedwongen wordt hem in de rede te vallen om hem vast te houden op een vorig of een volgend betoog. Het is in ieder geval een zeer leesbaar geschrift.

Met verlof! Het wordt ontsierd door allerlei slordigheden in het schrijven. Dat de auteur 'uiteraard', woord dat vele malen in zijn geschrift voorkomt, schrijft met één 't', zij hem vergeven, wijl het getal medezondaars in dit opzicht onder de Nederlandsche penvoerders niet te tellen is. Maar 'uitteraard' met één 't' geschreven is zinloos. Erger wordt het echter, waar hij een paar maal schrijft 'doodbloeit', waar hij 'doodbloedt' bedoelt. En misschien nog slordiger is het, dat hij woorden, welke, minister Marchant's nieuwe spelling ten spijt, vrouwelijk zijn en vrouwelijk blijven, als bijvoorbeeld 'democratie' of 'partij' op den eenen regel 'zijn' tot bijvoegelijk naamwoord geeft, en op den onmiddellijk volgende 'haar'. Maar in één opzicht of in een ànder: Nederlandsche schrijvers zijn allen min of meer zondaars tegen de taal, hun met de moedermelk tot voertuig hunner gedachten gegeven, en die hun toch zoo lief is.

MAURITS WAGENVOORT.

* * *

'Enkele Verzen' van Johan de Molenaar. Helikon, October 1933.

In den laatsten tijd treden de dichters S. Vestdijk, Eric van der Steen, Han G. Hoekstra en Johan de Molenaar wat meer op den voorgrond.

Vestdijk imponeert door een zekere hanteering van de taal. Hij

is de krachtigste van het viertal. Een vaste lijn gaat door zijn moeilijk te begrijpen gedicht. Zijn ontroering vindt een markante verwoording.

Eric van der Steen is in zijn jongsten bundel ‘Droesem’ romantisch en lyrisch. Van de nieuwe zakelijkheid en van het chanson, waardoor zijn vorige bunde! ‘Gemengde Berichten’ zich kenmerkte, is in ‘Droesem’ niet veel overgebleven. Dat beteekent geen verlies. Integendeel. De kwatrijnenreeksen ‘Droesem’ zijn sonoor van toets en de doeltreffende en schoon gestyleerde ontladingen van gevoelige waarnemingen. In deze kleurige observaties spiegelt zich het buitentijdelijke en verwijdt ze hierdoor.

Vestdijk is volkomen mijn man, maar dat verhindert mij geenszins om onmiddellijk te zien welk een betrekkelijk groot verschil er nog bestaat tusschen een dichter als Eric van der Steen eenerzijds en de dichters Han G. Hoekstra en Johan de Molenaar anderzijds. Met wat tot nog toe werd bereikt, wint Eric van der Steen het gemakkelijk. ‘Droesem’ is het resultaat van een gerijpte levensvisie, aantrekkelijk van coloriet en talentvol verbeeld, in oorspronkelijkheid van taaleigen en hechtheid van bouw blijft het bij het doorsneewerk van Vestdijk echter ver achter.

Ook een talent als Han G. Hoekstra is best in staat in de toekomst met iets buitengewoons te verrassen, want reeds nu wordt men bij hem door aangrijpende regels getroffen. De kwaliteit van zijn gedichten loopt echter te zeer uiteen, zijn uitdrukkingsmiddelen zijn nog niet de zich vanzelf ordenende beeldteekens van een gerijpt poëtisch vermogen.

Het gedicht van Johan de Molenaar is ‘geläufig’ van taal en komt blijkbaar met niet al te veel moeite tot stand. Om aangrijpend te zijn is het echter meermalen te week van inslag en te rustig-muzikaal. Onopgesmuktheid maakt dit werk wel sympathiek, maar momenteel is hij volgens mijn meening toch nog de minst sterke van de genoemde dichters. Waar De Molenaar's verdienste van het melodische achterwege blijft, wordt zijn gedicht een weinig imponeerend bespreken van gemoedstoestanden en de weergave van niet altijd belangrijke levensnotities. Dan kunt ge ten volle bemerken welk een virtuoos en bekwaam dichter wij aan Vestdijk rijker zijn geworden. Achter diens ferme woordgrepen leeft een andere wereld, opgebouwd uit menschelijke

vermoedens, het ongekende land der onzienlijkheden, en waarvan de openbaring geschiedt door eenvoudige symboliek: een hagedis die voorbijschiet, twee zwijgende vrienden. Dit is eenvoud. Daarbij maken de suggesties die De Molenaar weet op te roepen min of meer een simpelen indruk.

De pessimist Johan de Molenaar maakt ons wel klankvol de idee van het droeve als werkelijken inhoud van alle leven kenbaar, maar, ziet ge, de jonge dichter die in dezen barren tijd debuteert, wiens werk verschijnt nà het onvergankelijke van tachtig en van de periode die aanving met Herman van den Bergh en Marsman, dient toch iets van den baanbreker, iets van den aanvaller in zich te hebben. De zuiver verklankte weemoed zonder meer maakt mij korzelig. Bij een motief: de gevoelige herinnering aan de straat van je geboorte, moet ik iets ondergaan als de scheut van liefde die door je heengaat bij het zien van wijnroode bloemen, iets dat ik niet meer vergeet. En onvergetelijk zijn deze eerlijke gedichten van Johan de Molenaar, voor mij althans, geenszins.

Proeve in strategie. Wanda Koopman. - W.L. & J. Brusse N.V. Rotterdam, 1933.

'Nieuw' in de beste beteekenis van het woord. Ik houd van deze gedichten, van de onvoldragene en volstrekt rijpe, om hun toon, hun moedige verwoording, hun gevarieerd rhythme, de verachting die ze uitademen en hun tastbaarheid alsof ze levende organismen zijn. Die toon is een vooral expressionistische en doet denken aan het werk van jong Rusland. Ik herken Hendrik de Vries, Slauerhoff, Herman van den Bergh en Marsman. Maar is dit bij deze gedichten een fout? Zeer zeker niet.

Wanda Koopman vertoont een heel natuurlijke affiniteit met de jongste poëzie. Dit beteekent nu nog niet: lid van een door lettré's vastgestelde categorie of school, maar geluid en visie van vandaag ontmoeten (hoe kan het anders) hun analogieën. Haar forsche stem is een enkele maal meer sarcastisch dan ironisch, dikwijls ironisch en toch kenmerken sommige vurige uitingen haar als 'lebensbejahend'. Door haar bittere opstandigheid, door haar manlijk-ruime critiek vlagen de beheerschte stemgeluiden van een verlatene. Als een ridicuul en smartelijk niets herkent

haar droom plotseling den mensch, omgeven door het wonder der ruimte.

Proeve in strategie van Wanda Koopman is een bundel van vèrstrekkende beteekenis.

Berijmd Palet. Verzen door S. Vestdijk. De Waelburgh, Blaricum, 1933.

Vèrstrekkende beteekenis bezitten ook de gedichten van S. Vestdijk. *Berijmd Palet* bevat verzen, die gaver zijn dan die van Wanda Koopman. Deze dichter heeft dan ook nagenoeg bereikt wat hij zich in poëticis ten doel stelde. Althans, zoo komt het ons voor. Zijn taalmacht is buitengewoon, zijn techniek opperst virtuoos. Hij buigt het vers als 't ware naar zijn meest innerlijke en fantastische behoefte. Wellicht beseft ge over welk een taalmacht een dichter hiervoor moet beschikken. Maurits Uyldert heeft in het *Handelsblad* het technisch vermogen van Vestdijk tot nul gereduceerd. Onbegrijpelijk. Men moet dan toch wel in een bepaald aesthetisch opzicht versteend zijn om voor de bewonderenswaardige lenigheid van dezen taal- en rijmvirtuoos totaal blind te zijn. Het vers van Vestdijk laat vooral dit buitenissige zien: het woordgelaat van zijn gedicht is tastbaar als een concretum; dit bereikt hij door zijn ingenieuze vindingrijkheid op taalgebied en zijn schijnbaar volmaakte macht over ieder taalmiddel. Zijn vers suggereert het overwerkelijke aller werkelijkheid, het abstracte dat zich achter iedere nuchterheid, hetzij mensch, ding of dier bevindt. Zijn hoogst markant, inkervend gedicht: steen, statig en vergrootend! (en tòch bewegelijk - dit is geen weerspreking!), deels als beelden in kerknissen, deels rap als schrijfmachinegetik, duivels-intelligent, is van gezellig af tot hallucinant-critisch toe.

S. Vestdijk behoort ongetwijfeld tot de kleine groep der voornaamste jonge dichters van ons land. Het gansch eigene van zijn vers dat hem deze eereplaats verleent, is voor ieder hiervoor ontvankelijk en eerlijk keurder onloochenbaar.

MAX KYZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 5]

Nagedachte aan Mr. D. Spanjaard † 3 april 1935
door Willem Kloos.

Hier stil gedenk ik U, mijn goede Vriend, die diep vereend
Nu zweeft, als Geest, met al gestorvnen één, die blijven leven,
Ofschoon hun aardsche Menschlijkheid geheel werd opgeheven,
In mijn, van jongen reeds, gemoedlijk hersenstel, dat meent

Elk woord dat rijst me of steeg er uit. Niet luide klaagt of weent
Mijn toon: ik weet dat alles wijkt weer wat hier kwam, maar streven
Nu gaat van zelf mijn Geest, U te herdenken, daar 'k iets beven
Voel plots in mij van fijn Besef Uw's fijnstens Wezens. Geen 't

Wezen dees Zijn's begreep ooit, maar ik zelf nooit grof-versteend
Van Ziel of Geest herinnren blijf me al Wijzen, die zich geven
Konden met volle Ziel aan Shelley, tot Wien diep gedreven

David, ge u voeldet, juist als ik, op eens. Voor goed gespeend
Van alle zorgen rust thans uit Ge, o, Brave. Stil ontzweven
Ging mij dit vers: 't werd door mijn hand, als buiten me om, geschreven.

Het laatste karwei door M. Mok.

Sinds eenige jaren heeft de heer Bernard Scheffer zich uit het zakenleven teruggetrokken. Hij heeft er den leeftijd en het fortuin voor. Achtenzestig jaren geven hem het recht te rusten. Maar eigenlijk rust hij nooit. Al beklimt hij niet meer elken ochtend de trappen van zijn kantoor, al presideert hij geen vergaderingen van aandeelhouders meer, hij heeft wat men noemt een actieven geest.

Zoomin als vroeger zijn jongste bediende een postzegel plakte zonder zijn medeweten, zoomin kan thans zijn keukenprinses een bloemkool koopen, zonder dat de oude heer Scheffer er zijn goedkeuring aan heeft gehecht.

Gelukkig dat zijn vrouw tegen deze neiging geen bezwaar heeft. Anders had hun huwelijk trouwens reeds veertig jaar vroeger schipbreuk geleden.

Mathilde heet de ongetrouwde eenige dochter van het echtpaar. Met haar negenendertig jaar ziet zij er voor negenenveertig uit. Zij wandelt in de voetsporen haars vaders en meent daarmee een heilige taak te verrichten. In werkelijkheid doet zij niets dan den nobelen aandrang van haar hart volgen.

Het is dan ook eigenlijk onjuist om te zeggen, dat 's heeren Scheffers keukenmeid een bloemkool koopt. De goede ziel heeft in deze betrekking nog nooit zulk een onderneming behoeven te aanvaarden. Juffrouw Mathilde bestiert deze en dergelijke zaken en bij ontstentenis van genoemde juffrouw is mevrouw er nog altijd, die, keurig gedrild door haar gemaal, nauwlettend op de uitgaven en de daarvoor geleverde tegenprestaties toeziet.

Voor een argeloos mensch is het moeilijk denkbaar, hoe de heer Scheffer zijn dagen doorbrengt.

Om met iets anders te beginnen: de nachten van den heer Scheffer zijn vredig en gelukkig. Hij heeft de goede gewoonte, wanneer hij droomt, aangename onderwerpen te kiezen. Tot zijn meest geliefkoosde droombeelden behooren gunstige balansen uit lang vervlogen jaren van de vennootschap, welker directeur hij is geweest. Ook sukkels van boekhouders, die hij vele jaren op zijn kantoor heeft geduld, mag hij gaarne in den droom te lijf gaan. Het mooiste echter zijn de geweldige transacties, die hij listiglijk afsluit, maar die helaas een zoo bitteren nasmaak van onechtheid hebben bij het ontwaken.

Men zou zich kunnen afvragen, waarom de oude Scheffer niet nog wat in zijn zaken was blijven ploeteren, desnoods totdat de Heer zijn moede oogen sloot. Maar zijn zoon en opvolger had hem, met eenige plichtplegingen, doch niettemin nadrukkelijk, het gat van de kantoordeur gewezen. Tegen dezen zoon was de oude niet, of niet meer, opgewassen. De menschelijke geest, onstilbaar, weet zich echter op allerlei wijzen te verzadigen. De droomerijen vormden voor Scheffer geen kwalijk surrogaat.

Daarbij kwam nog, dat zijn machtswellust in zijn eigen gezin een vrijwel onbeperkt terrein vond. Er viel wel niet altijd iets te bedillen, maar wie zoekt, die vindt.

Het is dan ook onjuist om in den ouden man in de eerste plaats een vrek te zien. Hij was een machtswellusteling. Men kan zich moeilijk een te zware voorstelling maken van den slag, die hem had getroffen, toen hij zich uit zaken moest terugtrekken. Maar toen het peil van zijn macht aldaar tot nul daalde, steeg het thuis tot een ongekende hoogte. Zoo brengt de natuur de dingen weer in evenwicht.

Men had hem lief thuis, omdat hij man en vader was, en bovendien op een leven van successen kon terugzien. De oude vrienden, die hem geregeld bezochten, kenden hem als een hartelijken, zij het krenterigen gastheer. Menschen, die hem door positie of karakter nabij kwamen, konden maar weinig kwade haren bij hem ontdekken.

In de Iepenlaan stond het fraaie, drie verdiepingen hooge huis van de familie Scheffer. Eenmaal was deze laan haar naam waardig. Langzaam kwam de stadsdrukte naar deze buitenwijk toegroeien. En op 't oogenblik was de Iepenlaan niet meer dan

een verzameling heerenhuizen, waar tusschen sommige tot winkelhuizen verminkt, zoodat het aspect banaal en rommelig was. De iepen waren ter wille van het ‘snelverkeer’ juist in dit voorjaar tot staken omgetooverd, die men gerust bij het mastklimmen op de kermis had kunnen gebruiken.

Scheffer, op een ochtend zijn woning uitstappend, keek wrevelig naar de snoeiers. Een man maande hem wat op zij te gaan, indien zijn hoofd hem lief was. Het regende zware takken. 's Heeren Scheffers hart bloedde. Niet omdat hier prachtige, sterke takken. die jongen knop droegen, bruutweg van het moederlichaam werden afgehakt en tegen den grond geslagen. Natuurliefde was hem vreemd. Maar de straat werd hopeloos in waarde verminderd.

Op vijftigduizend gulden taxeerde hij zijn huis tot nu toe. Een drukke verkeersweg, met fraaie boomenrijen, heerlijk beschaduwd des zomers. 't Was waar - wie goed toekeek, merkte wel, dat de boel er bedenkelijk ging uitzien, met al die winkels. De statige behuizingen zouden dra in de minderheid komen. Dat zijn eigen huis tot winkel te vertimmeren was, daaraan wilde de oude niet denken. Een onvergeeflijk sentimenteele trek in hem.

Het eerste resultaat van deze bevinding was, dat Scheffer tegen zijn huisvrouw en dochter aan het tieren sloeg. Wat hem weinig baatte, behalve dan dat het hem ietwat lucht verschafte. Maar toch niet voldoende, zoodat er een ingezonden stuk aan de krant werd gestuurd, waarover den volgenden avond de belangstellende hoofden der gezinsleden zich bogen. De redactie merkte in een onderschrift van twee regels op, dat, hoezeer te betreuren, het kaalscheren van de Iepenlaan door den dienst der Publieke Werken met het oog op de ontwikkeling van het verkeer noodzakelijk was geoordeeld.

- Het is erg, zei Mathilde, om haar eensgezindheid met haar vader te toonen.

- Erg is het, maar het uitzicht is er wel fleuriger door geworden, meende mevrouw.

Scheffer stoof op. - Fleuriger! Maar mensch, besef je dan niet, dat je huis naar de maan is? Een deftige laan, waar ze een vieze, rommelige straat van maken!

- Maar we wonen d'r nou toch eenmaal, dus voor ons is de waarde van het huis toch hetzelfde, argumenteerde mevrouw.

- O God! Erger me niet zoo! Ik zeg je, dat het huis stukken, stukken in waarde is gedaald!

- Dan trekken we d'r uit en we gaan ergens wonen, waar 't u bevalt, adviseerde Mathilde. Als u 't voor winkelhuis verkoopt....

- Kind, spreek toch niet zoo'n onzin. Wie zegt nou, dat 't me hier niet bevalt? Wonen we hier niet al tweeendertig jaar? Zoolang ik leef, wordt er geen winkelhuis van gemaakt. Maar de stand, zie je, de stand vermindert dagelijks.

Met deze, niet van logica druipende, woorden zou de kwestie misschien zijn doodgebloed, als de heer Scheffer niet tot in het diepst van zijn gevoelens was geraakt. Hij was vóór alles een gewoonteman. Erbarmloos werden alle aan zijn huis klevende gebreken in de nu kaal geworden straat aan het licht gebracht. Het geval was namelijk, dat de gevel om verf en pleister schreeuwde, sinds jaren al. Maar in den winter pleegt men dergelijke zaken hangende te houden. En zoodra het voorjaar kwam, waren daar ook steeds de barmhartig zich ontplooiende bladeren geweest. Voor men nog veel aandacht aan den verwaarloosden gevel had kunnen schenken, ging deze schuil achter een grilligen muur van loof.

Ondanks deze voordeelen was de heer Scheffer er al eenige keeren toe overgegaan, bij diverse schilders prijsopgave voor het opknappen van den gevel te vragen. De eerste keer, omdat hij er ernstig aan dacht, in den wantoestand te voorzien. De volgende keeren, omdat hij er een groot behagen in schepte, de verschillende opgaven te vergelijken en er zijn conclusies uit te trekken, die van weinig waardeering voor de schilders getuigden.

Maar nu moest toch worden ingegrepen. In de honderden guldens liepen de prijsopgaven. De minste was nog driehonderd gulden geweest. En de hoogste zeshonderdtachtig. Om van te rillen.

De oude heer was niet van zins zich goedmoedig te laten slachten. Zoo goed als hij op het huishoudboekje van zijn vrouw nauwkeurig accountantswerk verrichtte, zoo goed zou de prijs van dit karwei naar alle kanten door hem worden afgeknibbeld en besnoeid.

De heer Vos, een vriend, die zich evenals hij uit zaken had

teruggetrokken, werd voorzichtig over de kwestie gepolst. Het kostte den heer Scheffer eenige moeite, het onderwerp aan te snijden. Men praat nu eenmaal niet graag over dingen die geld kosten (behalve als zij door anderen worden betaald) en daarenboven achtte hij het wel eenigszins met zijn waardigheid in strijd, op de verwaarloozing van zijn huis de aandacht te vestigen. De oude Vos, die zijn naam niet voor niets droeg, had het natuurlijk al jaren in de gaten gehad.

Maar op een middag, het weertje hield zich goed, zij zaten samen in den tuin achter hun kopje thee, begon Scheffer er over.

- Heb jij er een idee van, Herman, vroeg hij onschuldig, wat ik voor een karweije als het schilderen van mijn voorgevel mag betalen?

De heer Vos, die aan chronische grappigheid leed, vroeg weerom: - Je voorgevel? Maar kerel, die ziet er patent uit. Kijk maar eens in den spiegel!

Gelach aan beide kanten. Maar weldra werd de serieuze kwestie aan een behandeling harer waardig onderworpen.

Vos bekeek de oude prijsopgaven, schudde met gepaste bezorgdheid het hoofd bij het constateeren der verschillen en verviel in een diep gepeins.

- Ken je, vroeg hij na blijkbaar rijpe overweging, die ouwe De Boer?

Scheffer herinnerde zich den naam niet.

- Ach, jawel, hernam Vos, je moet hem gekend hebben. Hij sprak me de vorige week aan. Hij is tegen de zeventig en werkloos. Kinderen heeft hij niet. Alleen een zieke vrouw. Hij vroeg me of ik geen werk voor hem had. Hij is altijd schildersknecht geweest.

- Hoe moet ik dien man in Godsnaam kennen? informeerde Scheffer.

- Wel, hij vroeg of ik bij jou ook eens een goed woord voor hem wou doen. Hij was met jou op één school, zei-d-ie.

- Hm, kan me d'r niks van herinneren. Maar weet je z'n adres?

Vos haalde zijn notitieboekje voor den dag en Scheffer schreef het adres over, onder hartelijken dank aan zijn vriend. Hij voelde, dat hij een triomf ging behalen.

* * *

Het dienstmeisje ging den volgenden ochtend naar het adres van De Boer. Ze bracht den man dadelijk mee. Een oude man, maar krachtig van postuur, al kon men van zijn gezicht lezen, dat het leven hem niet met zijden handschoenen had aangepakt.

De oude kon inderdaad niet prat gaan op een rooskleurig verleden. Hij had aan vele kwalen der armoe geleden. Zijn kinderen waren allen op jeugdigen leeftijd gestorven. Zijn leven was een aaneenschakeling geweest van getob met bazen. Hij was een onverwoestbare optimist, wat bijna al zijn superieuren tegen hem had ingenomen. Was hij eenmaal bij een baas werkzaam, dan gaf hij zich ten volle aan zijn werk, ook omdat hij van zijn vak hield. De bazen echter zijn niet gewend met dergelijke naturen om te gaan. De mensch, ondergeschikte of niet, is geneigd over zijn werk te mopperen en te klagen, hoe groot ook zijn innerlijke voldaanheid mag zijn. Eerlijkheid in dit opzicht brengt weinig baat, zooals De Boer had ondervonden, ofschoon hij nooit had geleerd, met deze ervaring zijn voordeel te doen. Was hij aan den slag, dan liep alles gesmeerd bij hem. Hij deed zijn werk naar behooren, was beleefd tegenover zijn baas, ging openhartig met de kameraden om en hield ervan zich de dingen zoo gezellig mogelijk voor te stellen en aan anderen af te spiegelen. Allemaal factoren, die hem spoedig onmogelijk maakten bij de anderen.

Scheffer ontving hem met de allures, die men, volgens hem, tegenover sociaal minderen moest aannemen.

- Mijnheer De Boer, nietwaar? begon hij, toen de man tegenover hem in het kamertje voor bezoekers stond.

- Dezelfde, mijnheer, antwoordde de ander met iets hartelijks in de stem. En wat is er van uw dienst?

- Ja, kijk eens, ik heb een werkje voor je. Maar 't mag niet te veel kosten.

- Te veel zal 't zeker niet kosten. Zegt u maar wat 't is.

- Ja, hm, 't betreft de voorgevel. De deur en de kozijnen hebben een likje verf noodig. En ook het balcon. En de muur is gepleisterd.

- Gepleisterd gewéést, mijnheer. Ik kom hier nog al eens voorbij en dan laat ik m'n oogen d'r zoo wel eens over gaan. Ik ken de situatie.

De Boer lachte met een zekere verstandhouding.

- Zoo, antwoordde Scheffer, onaangenaam getroffen. Toen, omdat hij meende, dat de man den juisten toon niet vond:

- Je vrouw is ziek, hè, heb ik gehoord.

De Boers gerimpelde gelaat betrok.

- Hebt u 't gehoord? Van mijnheer Vos zeker. Ach ja, een ouwe geschiedenis. Maar afijn, met dit karweitje zullen we d'r misschien weer een stootje den goeien weg op kunnen geven!

En, weer zijn joviale houding hernemend: - U is 'n oud schoolkameraad van me. Weet u dat? In de laagste klassen heb ik met u samengezeten.

- Aardig. Nee, daar weet ik niets meer van. Maar laten we even naar buiten gaan kijken.

De Boer nam de zaak op. Hij trok een bedenkelijk gezicht. Zeker vijf minuten lang draaide hij turend voor het huis heen en weer, nu eens met het hoofd naar boven gewend, dan weer naar beneden.

- Minstens een werkje van 'n paar weken, concludeerde hij, voor een ouwe man als ik. Afijn, daar hoef ik u niks van te zeggen. We staan immers, wat dat betreft, zoo ongeveer gelijk.

- Ja, juist, en wat kost me die grap?

- Nou, als ik 't u eerlijk mag vertellen, verleden jaar toen ik nog bij 'n baas was, hebben we met z'n tweeën zoo'n karweitje bij mijnheer Blom, hier verderop in de straat, opgeknapt. We hebben d'r met z'n beiden een dag of tien aan gewerkt. En de baas heeft er vierhonderd pop voor gemaakt.

- Nou, merkte Scheffer leukjes op, wat de baas voor vierhonderd dee, doe jij toch zeker voor heel wat minder dan de helft.

- Dat moet u niet te hard zeggen, mijnheer. Als ik nu reken, dat dat karwei me drie weken bezig houdt, blijf ik zeker aan de lage kant. Ik denk, dat ik d'r een jongmaatje bij noodig zal hebben. En dan m'n materiaal....

- Een jongmaatje? Kan je dat niet alleen af?

De Boer wuifde afwerend. - Ik ben een man van bij de zeventig, mijnheer. Vroeger....

- Nu ja, goed, weet je wat? zei Scheffer, die een inval kreeg. Jij krijgt van mij de beschikking over alle hulp, die je noodig hebt. Je geeft maar 'n kik en een van de meisjes is bij je. 't Zal toch zoo'n heksentoer niet zijn?

De schilder lachte. - Vooruit dan maar! Ik zal m'n best doen.

- Ja, maar de prijs?

De Boer kneep zijn oogen bijna dicht en legde zijn hand tegen zijn voorhoofd. Toen greep hij plots de hand van Scheffer:

- Honderdvijftig gulden! Ja of nee!

De ander maakte snel zijn hand los en sprong achteruit, alsof hij zich hevig had geschrokken.

- Honderdvijftig gulden? Man, waar denk je aan!

De Boer knoopte zijn jasje toe, schijnbaar van plan om weg te gaan.

- 't Spijt me, mijnheer, maar minder gaat het niet. 't Spijt me heel erg - maar even goeie vrinden. Een volgende gelegenheid dan.

Hij keerde zich om, maar Scheffer pakte hem bij den schouder.

- Niet zoo haastig! Laten we nou zeggen honderdvijfentwintig gulden.

- Mijnheer, ik bezweer u, dat d'r met honderdvijftig al niet veel voor me aanzit. 't Is maar dat ik 't hard noodig heb, anders....

- Nou, vooruit dan, honderdvijftig gulden, en jij maakt de zaak piekfijn in orde.

Meteen stapte Scheffer de huisdeur in, bevreesd voor een tweeden handdruk. Toen draaide hij zich om.

- Begin je gauw? vroeg hij.

- Morgenochtend zeven uur ben ik present, mijnheer.

Aldus werd de zaak beklonken.

* * *

Zeven uur 's morgens. Een vroege, grijze voorjaarsdag. De geschonden boomen van de Iepenlaan staan naakt en stil omhoog. De Boer sjouwde in zijn beklodderde werkkiel door de straat. Heerlijk, die frissche voorjaarslucht. Al in maanden had-ie niet zoo vroeg hoeven uit te gaan. De vrouw lag thuis, stakker. Maar beter zoo, dan dat je met die paar rotte steuncenten moest woekeren. Nou had-ie ten minste een aardig kluifje bij den kop. En wie weet wat-ie nog door Scheffers recommandatie zou krijgen. De toekomst zag er niet kwaad uit.

Op een hoogen gast kon Scheffer niet zorgvuldiger hebben gewacht, dan op den ouden schilder. Hij stond om vijf minuten

voor zevenen achter het raam en loerde de straat af. Waarachtig een voordeel, dat ze die boomen zoo gekortwiekt hadden. 't Uitzicht was vrijer geworden. Hij had niet eens meer spijt van zijn honderdvijftig gulden. Want hij wist, dat hij pleizier van zijn geld zou hebben.

Zeven uur wees zijn horloge. Vijf minuten over. Zes, zeven, acht - daar had je 'm! Met de spiritusbrander in zijn hand.

Scheffer had graag de eer aan zich behouden. Maar het leven bood zóó weinig afwisseling de laatste jaren. Sinds zijn vrouw een nieuw ontbijtservies had gekocht, was er niets bijzonders voorgevallen. En dat was al weer een maand of vier geleden.

De schilder stond met één been op straat, met het andere op de stoep en stopte een pijpje, toen de voordeur openging.

De heer Scheffer deed verbaasd. - O, ben je d'r al? 'k Had je nog niet gezien.

- Morgen, mijnheer! Nee, dat kan uitkomen. 'k Ben net gearriveerd.
- Ja, maar je wil toch niet dadelijk gaan afbranden?
- 't Was wel m'n bedoeling, mijnheer.
- Ja, kijk eens, d'r valt nog over een paar kleinigheden te spreken.

Scheffers gelaat spreidde een kinderlijke onschuld ten toon. De Boer stond, rustig trekkend aan zijn pijpje en vriendelijk lachend, tegenover hem.

- Eh, kijk eens, die prijs die staat natuurlijk vast, hè.
- Die prijs die staat vast, bevestigde de schilder.
- Dat is goed en wel, maar kan je niet nog een paar kleine karweitjes d'r bij doen?
- Waarom niet, mijnheer. Zegt u maar, wat!
- Ja, maar ik bedoel voor dezelfde prijs.
- Nee, dat zal lastig gaan. Alle werk is z'n geld waard, nietwaar? De Boer lachte weer, alsof hij van Scheffers appreciatie zeker was.

De oude zeurde verder. Over een keukenkastje en een plint en een tuinstoel. De welwillende schilder verloor zijn gelijkmoedigheid niet. Hij vond gelegenheid tusschen het geredekavel door een vriendelijken groet te zenden naar het dienstmeisje, dat den vuilnisemmer buiten zette. Hij nam, terwijl Scheffer serieus het

woord tot hem richtte, een nieuwe lading tabak in zijn pijp.

Inmiddels sloeg de klok half acht. Het gezin scheen uit zijn rust te ontdooien. Door de open voordeur drongen menschelijke geluiden. De oude mevrouw, eveneens vroeg ter been, schoof voorbij door de gang en gluurde nieuwsgierig naar de deur. Juffrouw Mathilde, even later, zond ook een belangstellenden blik naar het tafereeltje in de open lucht.

De oude heer voelde zich huiverig worden. Bovendien ontging hem zoo langzamerhand, waarover hij eigenlijk met den schilder onderhandelde. Die kerel ook met zijn eeuwigen glimlach!

Gemelijk trok hij zich te zeven uur tweeenveertig terug. De Boer controleerde het tijdstip op zijn horloge. Dat beteekende een dik half uur verprutst. Maar misschien zou hij verder met rust worden gelaten. Bedaard ging hij aan zijn werk.

Scheffer stond met verkleumde handen voor den haard. De dames sloofden zich uit in betuigingen van deelneming en verwijten. Waarom moest Papa zich nou zoo lang met dien schilder ophouden? Als de vent een afzetter was, meende Mathilde, had-ie nooit aan den slag moeten gaan.

Scheffer voelde zich hoe langer hoe vervelender worden. Eigenlijk niet, omdat die man met zijn werk begon. En ook niet, omdat hij honderdvijftig gulden moest neerleggen. Misschien - hij dorst er nauwelijks aan te denken, omdat hij op pijnlijke wijze had gevoeld, hoe klein zijn machtsgebied was geworden. Zijn huisgenooten kon hij drillen. Dat wil zeggen, wanneer ze iets naar hun eigen zin deden, wist de oude er niets van. Deze straatarme, glimlachende De Boer was sterker dan hij, oud-directeur van de N.V. Tabakshandel ‘De Phoenix’. Zou hem vroeger zooiets gebeurd zijn, toen hij nog in volle glorie was?

Hij zette zich aan de ontbijttafel en begon met lange tanden een broodje te eten. Vrouw en dochter hielden voortdurend onderzoekende oogen op hem gericht.

- Papa ziet wat pips, meende Mathilde eindelijk te moeten opmerken.

Scheffer viel woedend uit: - Kind, zwijg toch met je gezanik! Ik kan heusch wel op mezelf passen!

Had mevrouw niet haastig sussende woordjes rondgestrooid, dan zou de arme dochter in tranen zijn uitgebarsten. Nu zat zij

met verwonderden en bedroefden blik op haar theekopje te turen.

Scheffer voelde zich toch werkelijk niet prettig. Zijn overpeinzingen namen weldra een andere wending. Hij kreeg een stekende pijn in het linkerschouderblad. Nu was hij niet kleinzeerig. In geen dertig jaar was hij ziek geweest, voor burgerlijke, zoowel als voor rijkeluiskwalen onvatbaar. Toch maakte deze pijn hem bang. Terwijl hij met den schilder stond te spreken, had hij al het gevoel, iets te doen, dat niet in den haak was. Dat had hem er niet van weerhouden, het geduld van den goeden werkman tot op een zeer hoogen graad te beproeven. Het kon moeilijk zijn geweten zijn, dat hem het onaangename gevoel gaf. De manipulaties, die hij in zijn zakenleven had verricht, waren op zijn gemoedsrust nooit van invloed geweest. In enkele gevallen wel op die van argwanende aandeelhouders.

Scheffer kon voor zijn gevoel maar één woord vinden: Ouderdom.... Vreemd genoeg het woord, dat hij het meest verafschuwde, met betrekking tot zichzelf.

Na het eenigszins mislukte ontbijt, strekte de oude heer zich op den divan uit. Mathilde had het vertrek al verlaten, om op haar eigen kamer een huilbuitje lucht te geven. Misschien om den uitval van Papa, misschien ook, omdat zij nu een gereede aanleiding vond, nog eens haar verloren jeugdillusies te beweenen.

Mevrouw zag, dat haar heer gemaal als een hangerig kind deed.

- Wat mankeert eraan, Ben? Zal ik den dokter even opbellen? vroeg ze, zeer ongerust.

Het kon alweer niet anders dan de ouderdom zijn, dat deze bezorgdheid hem zoo trof. Maar aan den anderen kant verzette hij zich.

- Nee, kind, alsjeblieft geen dokter. Ik heb je wel eens gezegd: voor mijn lijkopening mag je een dokter halen; eerder niet.

- Jasses, zeg toch niet zulke afschuwelijke dingen!

Maar een half uur later lag de heer Scheffer in zijn mooiste pyjama te bed. En juffrouw Mathilde kon zich in de nabijheid van het dienstpersoneel wagen, want ieder hield haar roode oogen voor een bewijs, hoezeer de ongesteldheid van haar vader haar ter harte ging.

De Boer ging onderwijl rustig zijn gang. De zon was door de licht bedekte lucht heengebroken. Waarachtig geen weertje om

triest bij te zijn. Lustig floot hij de wijsjes, die dank zij zijn abonnement op een radiocentrale dagelijks in zijn ooren werden getoeterd.

De dokter verscheen in den loop van den ochtend aan Scheffers sponde en constateerde, dat de oude een zware kou had gevat. - Er onder blijven! beval hij met nadruk. Mathilde bereidde zich voor op nauwgezet nakomen van verpleegstersplichten. Wie weet hoeveel kwaad de uitval van dien ochtend haar vader had gedaan. In ieder geval voelde zij iets van schuld aan zijn ongesteldheid.

De Boer had den dokter herkend, toen deze voorreed in zijn auto. Het was immers dezelfde, die zijn vrouw, maar dan als buspatient, behandelde. Merkwaardig, dat-ie in dit huis ook klanten had. Hier had-ie 't waarschijnlijk makkelijker dan bij zijn vrouw, die aan chronische aderverkalking leed. Die rijke lui loopen voor heel wat minder naar den dokter.

Een tijdje later, de dokter was allang weer weg, vertelde een van de meisjes hem op zijn vraag, dat mijnheer plotseling ziek was geworden. Een kou.

- Zoo, zei De Boer nadenkend, terwijl hij een weerbarstig stuk verf met zijn beitel verdreef, heeft mijnheer kou gevat? Die heeft-ie zeker vanmorgen vroeg opgeloopen. Jammer!

Hij wilde zijn lippen spitsen om den nieuwsten Schlager ten gehoore te brengen, maar bedacht zich en zweeg. Ook zoo kon hij werken.

* * *

De arme heer Scheffer had weinig pleizier van zijn avontuur met den schilder. Eenmaal - wat was dat voor een onzinnige gewaarwording? - had hij het idee gehad, een grooten triomf te behalen door dezen man het karwei te laten verrichten. Misschien waren zijn intenties niet nobel geweest. De schilder was immers arm en goed gehumeurd. Wilde hij die schijnbaar onverstoorbare goedmoedigheid breken? Iets dergelijks moest zijn plan zijn geweest. Hoe zou hem anders nu, in zijn ietwat koortsige visioenen, telkens weer het gelaat van dien oude verschijnen, gerimpeld, met sporen van doorleden armoe, maar niettemin krachtig en - onduldbare kwelling! - eeuwig glimlachend Maar was er iets diabolisch in dit gelaat? Was er niet veel meer in van kinderlijke onschuld?

Zoo heel bewust kon hij niet tot deze overdenkingen komen. Hij slingerde er tusschen heen en weer als een schip zonder roer. Ten slotte fixeerde hij zijn gedachten op één punt. En wel op het getal honderdvijftig. Honderdvijftig gulden.... vijftien briefjes van tien.... of drie van de nieuwe kleine bankjes van vijftig. De schilder zou met hem langs den voorgevel loopen... Hij zag het gebaar, waarmede De Boer hem wees op den keurigen, glanzenden aanblik van het huis. Een juweel van witte schittering.... En dan zou hij, Scheffer, de huisdeur binnengaan, de trap op, naar zijn slaapkamer.... Hij zou de sleutelbos uit zijn achterzak nemen, de brandkast openen en het bankpapier zorgvuldig tellen. Honderdvijftig gulden.... Honderdvijftig.... honderdvijftig.... honderdvijftig....

Mathilde, die met een boek op haar schoot voor het raam zat, keek ongerust naar haar vader. Hij had koorts. Zij had daarstraks zijn temperatuur opgenomen. Veertig-drie. Het mocht niet meer worden - vooral niet.

Aanstonds zou Robert komen, Scheffers opvolger in zaken Louis, de jongste zoon, meester in de rechten, was uit de stad, Er was geen reden tot ongerustheid. Maar achtenzestig jaar is geen kinderleeftijd....

Terwijl Mathilde de dekens van het bed wat recht trok, zat de vrouw van De Boer op haar voorkamertje, drie hoog, in de Boterbloemstraat. Sinds twee jaren was zij niet op straat geweest. Dat genoegen zou zij eerst weer smaken, nadat zij keurig in een kist was verpakt.

Zij wist het wel, maar het leven was nog lang. Er waren menschen heel wat ouder dan zeventig jaar geworden, ook met de ziekte, waaraan zij leed.

Zij zat prettig in een ouderwetschen, leeren leunstoel voor het raam, met dekens dicht om haar beenen gewikkeld. Haar schoonzuster deed het huishouden, nu Jan eindelijk weer eens aan het werk was. Zij had overigens niet veel reden om gelukkig te zijn. Maar zelfs een ziek, oud mensch is niet ongevoelig voor een milden, zonnigen voorjaarsdag. Al heetf hij al zijn kinderen naar 't graf gebracht, al is hij sinds jaren klant van den dienst van Maatschappelijk Hulpbetoon. De mensch is ook eigenlijk nooit gelukkig om een bepaalde reden. Hij is het zoo maar, evenals ongelukkig.

Als Sientje dan voor het andere raam ging zitten en ze praatten wat over en weer, of Sien zette de radio aan, kon het leven voor haar goed zijn als voor geen ander.

Om vijf uur in den middag bracht de dokter een tweede bezoek aan Scheffer en constateerde longontsteking. Bij goede behandeling bestond er geen gevaar.

Op datzelfde tijdstip zocht De Boer zijn bullen bij elkander en stak een versche pijp op.

Zijn zuster Sien daalde in het eigen moment de trap af, omdat Jan nu toch dadelijk zou thuiskomen, en bovendien haar eigen jongens haar zoo aanstonds zouden noodig hebben.

Mevouw Scheffer en Mathilde weenden zeer bij het vernemen van de droeve boodschap. De Boer floot ‘Das gibt's nur einmal, das kommt nicht wieder’, terwijl hij voortstapte als een jonge kerel, en zijn vrouw luisterde met welbehagen naar een radiokniples, hoewel haar eigen handen geen schaar meer vermochten vast te houden.

In het huis der Scheffers werd een streng régime ingesteld. Robert, de oudste zoon, die even nadat de dokter het huis had verlaten, op de stoep stond, zag een papiertje, dat tegen het deurraampje was geplakt, luidende: Verzoeke zacht te bellen. Hierdoor werd de man opgeschrikt uit zijn overpeinzingen, betreffende de slechte prijzen, die Sumatra-zandblad op de jongste veiling had opgebracht. Er was zeker iets ernstigs met Papa aan de hand! Iedereen in het huis versterkte dien indruk. Mevrouw schoof als een schaduw, zoo onhoorbaar, door de gang, en het personeel liep, alsof het een teenendans uitvoerde.

Robert mocht zijn vader niet zien. Hij sliep en was onrustig. Robert verzekerde mama van zijn sympathie met het geval. Hij zou vanavond opbellen, of kon dat niet? Jawel, de telefoon was nu in het stopcontact bij de trap, die naar het sous-terrain leidde, ingeschakeld. Dan kon je er boven niets van hooren.

Met zware rimpels in zijn voorhoofd vertrok Robert Scheffer. De toestand was dus niet zoo ernstig.... Maar de zaken gingen beroerd. Wat nieuw bloed - was kasaanvulling kon hij best gebruiken....

Des avonds werd Scheffers ziektegeval pas naar den eisch behandeld. Een statige zuster, in bruine uniform, betrok de wacht.

De bezorgde hoofden van moeder en dochter vlijden zich op hun kussens, terwijl het hoofd van zuster Nauta onder de nachtlamp over een roman was gebogen.

Iets eerder had de schilder De Boer zijn hulpelooze vrouw ontkleed en in bed gelegd.

De nacht stond over huizen en menschen. De naakte boomen in de Iepenlaan waren sprakeloos. Gevoellooze handen hadden hen met stomheid geslagen. Gevoellooze handen, wier bezitters er geen vermoeden van hadden, dat het kappen van enkele het verkeer belemmerende twijgen, in het leven van een paar oude menschen zooveel teweeg kon brengen.

* * *

De nacht van Scheffer was niet voorspoedig. Zuster Nauta bleef bedaard. Zij had zwaardere patienten bijgewoond. Lijders aan de ijselijkste ziekten, verminkten en voo negen-tienden dooden had zij met correcte lieftalligheid verpleegd. Maar een onwetenden buitenstaander zou de aanblik van den ouden man heel onprettig hebben gestemd. Hij woelde en praatte wartaal. Op gezette tijden werden nieuwe koude compressen op zijn hoofd gelegd. Ook zijn borst werd kunstmatig koel gehouden. De dokter had geconstateerd, dat het hart niet al te sterk was. Scheffer had er nooit merkbaren hinder van gehad. De dokter was zoo verstandig, de huisgenooten voorloopig van zijn bevinding onkundig te laten.

Maar de ervaren verpleegster kon aan den patient zien, dat hij aan benauwdheden leed, zooals alleen bij hartlijders voorkomen. Zij was niet gewend, aan het gestamel van koortspatienten aandacht te besteden. Daarom hoorde zij ook niet, dat, met korte tusschenpoozen, de zieke een onsamenhangend verhaal begon over schilderwerk. En telkens weer mompelde hij: - Honderdvijftig gulden.... honderdvijfig gulden....

Drie uur in den nacht. Zuster Nauta boog zich over den patient met een zaklantaarn in de hand, om zijn temperatuur op te nemen. Bedenkelijk hoog: tweeenveertig.... Nauwelijks had zij het cijfer afgelezen, toen de zieke overeind vloog en schreeuwde: - Ik wil hebben, dat je alles erbij neemt.... Je schildert de gang en de

keukenkastjes en het tuinterras.... Lach toch niet zoo, kerel! Ik kàn je lach niet zien!....

In een pijnlijk kreunen verging de aanval. De oude man was den heelen nacht bezig met den schilder. Dat gezicht, dat vriendelijke gezicht - hij verfoeide het! Hij kòn en wilde het niet zien. En hij mòest het zien. Een straf was het, een verschrikkelijke straf. Eindelijk viel de patient in slaap.

Zuster Naua peinsde na over den uitval. Zij kon er natuurlijk geen touw aan vastknoopen.

Dienzelfden nacht was er geen gelukkiger menschenpaar dan het echtpaar De Boer. De schilder had zijn vrouw des avonds precies voorgerekend, wat hij aan het werk overhield. Op zijn minst de helft. In bed zetten zij hun besprekingen voort. De Boer droomde van meer werk. Had Scheffer het niet over allerlei kleinigheden gehad, die nog te verrichten waren? Voor één prijs, daar was natuurlijk geen sprake van. Maar na zijn ziekte zou Scheffer daar ook niet meer van weten.

Juffrouw De Boer onderging ook nu, zooals reeds gedurende veertig jaren, de opwekkende blijmoedigheid van haar man. Vaak was de rooskleurige stemming op de proef gesteld. Ook in de laatste tijden, met hun werkloosheid en gebedel om steun. Beter was het aan al die dingen niet te denken. Nu was er ten minste een prettige afleiding, die haar zelfs het bewustzijn van haar ziekte voor eenige uren ontnam.

Om zes uur 's morgens reeds kwam Mathilde Scheffer muisstil de gang oploopen, tot de deur van de ziekenkamer. De getrainde ooren van de verpleegster hoorden haar echter. Met een manuaal, dat geen leek haar zou hebben nagedaan, opende zuster Nauta de deur en wipte naar buiten. Op haar verzoek gingen ze naar Mathilde's kamer, waar ze even konden spreken.

Ja, de patient sliep op 't oogenblik rustig. Al sinds een uur of drie. Maar hij had zwaar geijld, en telkens over schilderwerk gesproken en over honderdvijftig gulden.

Mathilde schrok op. - Ach God, dat vervloekte schilderwerk! U moet weten, dat Papa het schilderen van den voorgevel had laten aannemen voor honderdvijftig gulden.... Daardoor is-ie ook ziek geworden....

Ze vertelde de historie en eindigde met bittere verwijten aan het adres van De Boer.

- Had Papa telkens 't gezicht van dien man voor z'n oogen? Ja, die vent lacht bijna altijd. Altijd vriendelijk en beleefd. Een half uur stond-ie met Papa aan de deur! Bah! wat een geschiedenis. En dat kost onze goeie Papa misschien z'n leven.... Zij brak in tranen uit.

De zuster kalmeerde haar tactisch. Toen ze hierin voldoende was geslaagd, loodste ze Mathilde naar de ziekenkamer.

- Blijft u nou een uurtje kalm bij den patient. Wind u zich vooral niet op. Hij zal wel blijven slapen. De dagzuster komt om half acht.

* * *

Mathilde zat in droef gepeins bij het bed van haar vader. Wat was de arme man verminderd in die paar uur! Zij had er nooit op gelet, dat hij eigenlijk een oude man was. Maar nu zag zij het maar al te duidelijk.

Mathilde was al een klein uur op haar verpleegsterspost, toen De Boer arriveerde. Het was een koude, motterige ochtend. De schilder droeg een ouden, zwaren jekker en had zijn werkkiel in een pakje onder den arm.

Goedmoedig begon hij aan zijn werk, met zijn eeuwige pijp tusschen de lippen. Zijn jas had hij aan den deurknop opgehangen. Zoodra een van de meisjes verscheen zou hij voor het ding wel binnen een plaatsje kunnen vinden.

De eerste, die hij aan de deur zag verschijnen, kwam echter niet uit het huis, doch van een hem onbekende plaats. Het was de zuster, die tot taak had, den ouden Scheffer gedurende de eerstvolgende uren te verplegen.

- Morgen, zuster! groette De Boer, die bezig was de pleisterresten van het onderste gedeelte van den gevel te verwijderen.

- Morgen, schilder! groette zuster Bergsma terug, die inmiddels had aangescheld.

- Wacht, schoot De Boer toe, ik zal even m'n jas van die knop afnemen.

- Laat gerust maar hangen, hoor. Hij hangt mij niet in den weg, weerde de zuster vriendelijk af.

Desondanks wilde De Boer, als beleefd man, de jas eraf nemen, toen de deur openging en niemand anders dan Mathilde

Scheffer zich aan hem vertoonde. De jas beging de onwelvoeglijkheid, door de deurbeweging tegen haar aan te slingeren.

- Neem weg, dat ding, zei ze kortaf tot den schilder. En toen, de zuster ontwarend:

- Aha, zuster Bergsma, nietwaar. Komt u binnen. Vervolgens weer tot De Boer:

- Wacht even, ik kom dadelijk terug.

Mathilde sloot de deur en leidde de verpleegster naar de ziekenkamer. Onderwijl stond De Boer op de stoep, met zijn jekker over den arm, en vroeg zich af, waarop hij moest wachten.

Geen twee minuten later kreeg hij antwoord op zijn vraag. Mathilde opende weer de deur en wenkte hem met den vinger, binnen te komen.

- Ik heb geen zin om ziek te worden, zooals m'n vader, zei ze, blijkbaar ter verklaring van haar beleefde handelwijze.

- Ik heb je iets te zeggen, vervolgde ze, toen de schilder in afwachting tegenover haar op de mat stond.

- Vertelt u maar, juffrouw.

- Ja, je aardig praatje kennen we nou wel. Je stopt dat werk!

- Het schilderwerk, bedoelt u?

- Wat anders? En direct!

- Uitstekend, juffrouw. Wilt u me dan maar honderdvijftig gulden uitbetalen?

De Boer was nu werkelijk zonder glimlach. Hij was ten hoogste verbaasd.

Maar Mathilde kreeg een kop als vuur.

- Honderdvijftig gulden! Dat zou je wel willen, hè? Eerst m'n vader een ziekte op z'n hals jagen en dan nog honderdvijftig gulden incasseeren voor werk, dat je niet gedaan hebt!

De Boer kreeg plots medelijden met haar. Het mensch was natuurlijk totaal overstuur door die ziekte van haar ouwe heer.

- Beste juffrouw, laat u me het karwei dan afmaken. Dan hoeven we geen kwestie te hebben.

- Nee, viel Mathilde uit, je maakt het werk niet af! Ik kàn je niet meer zien! Ga weg! En geen cent krijg je!

De Boer vond haar schreeuwstem onaangenaam. Bovendien - was hier niet een zieke? Hij merkte dus vriendelijk op:

- Juffrouw, is 't niet geraden, dat u een beetje zachter spreekt? 't Is wel niet mijn ouwe heer, die hier ziek ligt, maar een mensch is voor mij altijd een mensch.

Dat deed de emmer overloopen. Mathilde trok de knip van de deur open en verwees De Boer naar buiten. Maar voor hij ging, keerde hij zich nog even om.

- Die honderdvijftig gulden zijn natuurlijk goed, daar ben ik zeker van. Dag juffrouw.

De deur werd doodstil achter hem gesloten. Zijn aanmaning tot minder luidruchtigheid had blijkbaar succes gehad.

Het spreekt vanzelf, dat De Boer niet zonder meer naar huis vertrok. Hij ging op de stoep zitten om het geval eens goed te reconstrueeren. Dat die juffrouw overspannen was, kon-ie d'r niet kwalijk nemen. Dat wilde wel niet zeggen, dat ze 't recht had hem honderdvijftig gulden, die hem rechtens toekwamen, te ontfutselen. Om den drommel niet! Maar als die ouwe eenmaal beter was, zou ze d'r wel weer anders over denken. Daar kwam nog bij - hij stond op en betuurde het huis - dat de gevel nou voor een goed stuk in z'n nakende body stond. Dat kon toch geen fatsoenlijk mensch aanzien! De zaak zou zoo'n vaart niet loopen. Hij zou maar heelemaal niet weggaan. 't Beste was, dat-ie een van de meisjes aanklampte, 't beste nog die ouwe, gemoedelijke keukenmeid. Die zou de zaak wel weer gezond maken.

Nauwelijks tien minuten later stond De Boer het geval aan de keukenmeid te vertellen. Hij was inmiddels de emotie geheel te boven gekomen.

Ofschoon hij begrip had voor den toestand van de menschen, kon-ie zooiets natuurlijk niet laten passeeren. Het meisje voelde levendige sympathie voor hem. Hij lachte zoo hartelijk en doorspekte zijn verhaal met kwinkslagen. Waarlijk, de gedienstige van den huize toonde minder medegevoel voor den ouden Scheffer dan de schilder. Toen hij zijn verhaal had verteld, begon zij:

- Ach, daar heb je nou weer es zoo'n gezellig staaltje, hoe of dat 't hier toegaat. Kerel, bij elk hallefie kijken ze ons op de vingers. Voor mijn part lag dat kreng van 'n Mathilde ook maar ziek. Zij en d'r vader kennen allebei.... En ze uitte een collectie verwenscheningen aan het adres van de Scheffers.

- Ja, maar wat moet ik nou doen? vroeg De Boer, die weinig opschoot met deze ontboezemingen.

- Wat je mot doen? Man, ga naar huis, want je centen krijg je toch niet. Of je sleept de zaak maar voor een advocaat.

De Boer lachte uitbundig. Hoe kwam ze erbij! Dacht ze nou heusch, dat-ie 't geval zoo serieus opnam? Als die ziekte maar eenmaal voorbij was, of ten minste Mijnheer weer bij z'n positieven was, zou de zaak wel in 't reine komen.

Inmiddels bleef hem weinig anders over dan z'n biezen te pakken. Hij voelde er niet veel voor, weer een steen des aanstoots voor Mathilde te vormen en zeker niet onder deze voor haar zoo treurige omstandigheden.

Dus nam hij zijn zaakjes bij elkaar, trok den jekker aan, die daarstraks zooveel ergernis had opgewekt, en sloeg den weg naar huis in.

- Die krijgt z'n centen nooit, mompelde de dienstmeid, terwijl ze naar haar keuken slofte.

* * *

Dat was een leelijk geval voor den ouden De Boer. Hij zag de zaak niet zwart in, maar toen hij thuis kwam, had hij allerminst reden tot lachen. In de eerste plaats was zijn zuster niet gekomen, zoodat-ie zijn vrouw nog in bed vond. Kon er wat aan de hand zijn met Sien? Inplaats van zich veel af te vragen, begon hij zijn vrouw dadelijk te verzorgen, bedenkend, dat er dus ook een goede kant was aan zijn onverwachte thuiskomst.

Zijn vrouw, die hij de heele geschiedenis vertelde, bleek minder optimistisch gestemd te zijn dan hij. Maar De Boer zette de radio aan, om met wat muziek ook zijn eigen stemming, die toch niet zoo heel prettig was, wat op te fleuren.

De verrassingen waren echter nog niet ten einde. Juffrouw De Boer zat juist in haar stoel, toen er een ambtenaar van den maatschappelijken steun verscheen. Hij had vóór dien al o.m. een bezoek aan twee buren der De Boers gebracht, en nu werden zij vereerd.

- Je werkt, nietwaar, begon hij tegen De Boer.
- Dat ziet u, antwoordde de schilder.
- Kijk dit briefje dan eens aan.

De ambtenaar hield een kaart in de hand, beschreven in spits, ouderwetsch handschrift en geteekend: Bern. Scheffer. De heer

Scheffer had goed voor zijn zaken gezorgd, alvorens zich op het ziekbed te vlijen.

- En wat zeg je daarvan? informeerde de ambtenaar, toen De Boer de kaart had gelezen.

- Daar kan ik maar één ding op zeggen: wat daar staat is waar gewéést. Hij heeft me wel een karwei opgedragen, maar ik ben middenin weggejaagd. Daarnet ben ik thuis gekomen.

En hij vertelde de heele historie. De Boer was wijs genoeg om niet te reppen van zijn verwachting, dat-ie wel gauw weer aan den slag zou kunnen gaan. Dat was ook niet noodig, want de ambtenaar merkte op, dat dat zaakje wel te beredderen zou zijn.

- Als u 't es wil probeeren, adviseerde De Boer. Want u begrijpt - ik zit met een voorraad verf en betaald heb ik nog niks. Om u eerlijk te zeggen, ik had gedacht, dat ik van mijnheer Scheffer een voorschotje zou krijgen, dus....

- Tja, onderbrak de ander, ik zal er even op uitgaan. Na afloop kom ik hier wel even terug.

Waarmee hij de woning verliet.

Terwijl bij De Boer zich bovenstaande scènes afspeelden, waren er in den huize Scheffer dingen gebeurd, die volkomen aansloten bij het dramatische verloop van de vorige dag en nacht.

Robert was al vroeg naar het ouderlijke huis gekomen, misschien uit belangstelling, maar zeker ook om andere redenen. Hij vreesde, dat in geval van overlijden van zijn vader, door zijn zuster machinaties zouden worden gepleegd, die niet te zijnen gunste zouden werken.

Toch was er geen vuiltje aan de lucht, toen Robert bij moeder en zuster aan de ontbijttafel zat en met het tragische gezicht, dat in deze dagen paste, een kopje koffie meedronk.

Robert beschikte over een zeker respect voor zijn moeder en daarom dorst hij het in hem brandende vraagstuk niet aan te roeren, zoolang de oude dame aanwezig was. Na een paar minuten echter stond Mathilde op. Zij had nog veel te doen vandaag, verklaarde zij. Waarop Robert ter snede zei:

- Begin dan met mij er even uit te gooien.

En na zijn moeder de hand te hebben gedrukt, volgde hij snel zijn zuster naar de gang.

- Mathilde, begon Robert fluisterend, want er kon zich elk oogenblik iemand vertoonen, kom even hier. En hij trok haar mee in het bezoekerskamertje bij de vestibule.

- Ik heb geen tijd, weerde Mathilde af, die haar broer al sinistere gedachten toeschreef.

- Eén moment. Heb jij nog met vader gesproken, toen-ie al op bed lag.

- Ja zeker, dacht je soms, dat ik stommetje speelde. Ze keek hem aan, alsof ze hem wilde verscheuren, maar Robert bleef kalm als tevoren.

- Wees nou verstandig en probeer geen vraag te ontwijken. Ik bedoel niets anders dan of je soms nog over 't testament hebt gesproken.

- Testament? Jasses, vent, schaam je.... Als ik nooit wist, dat je een misselijk creatuur bent, dan weet ik 't nou!

Robart probeerde een glimlach te toonen.

- 't Is beter, dat je weet wat ik ben, dan dat je je van unfaire middelen bedient.

- Man, je raaskalt, riep Mathilde uit, en tranen sprongen haar in de oogen, van woede zoowel als van droefenis, want ze hield toch werkelijk wel van haar vader. Ga alsjeblieft weg en huichel nou maar verder geen sympathie. Als jij je portie maar krijgt....

Robert protesteerde: - Wat jij er allemaal uitslaat, zal ik me maar niet te veel aantrekken....

Maar Mathilde was al de gang in geloopen.

Robert stond in de vestibule en knoopte zijn jas dicht, toen er werd gescheld. Hij zag achter het raamje het gelaat van een man. Robert ontsloot de deur.

- Mijnheer! U wenscht?

- Bent u bij geval een zoon van mijnheer Bernard Scheffer?

- Inderdaad. Wat is er van uw dienst?

- Mijnheer, mijn naam is Sanders, ambtenaar van Maatschappelijk Hulpbetoon. Bent u op de hoogte van de kwestie met den schilder De Boer?

Een dienstmeisje was op het schellen afgekomen en stond achter Robert.

- Nee, weet ik niets van, antwoordde Scheffer Jr. Dan zult

u moeten wachten tot mijn vader hersteld is. Hij is op 't oogenblik ernstig ziek.

- Ja, dat weet ik, mijnheer, maar de kwestie moet werkelijk direct behandeld worden.

- Mijnheer Robert, kwam het meisje tusschen beide. Zij had de geschiedenis in kleuren en geuren van de keukenmeid vernomen. Het personeel, niet onkundig van de verhoudingen, was er altijd op uit, een gezellig vuurtje tusschen de familieleden aan te stoken.

- Ja, wat is er, Trijn? vroeg Robert, zich naar het meisje omkeerend.

- Nou, mijnheer, neemt u me niet kwalijk, maar ik heb toevallig iets van die zaak gehoord, en ik geloof, dat u dat als plaatsvervanger van Mijnheer met juffrouw Mathilde moet behandelen. Ik bemoei me natuurlijk nergens mee, maar....

- Goed, sneed Robert af, die altijd onfrissche vermoedens koesterde. En tot den ambtenaar: - Meneer Sanders, komt U maar even hier.

De beide mannen gingen het kamertje bij de vestibule binnen, waar de ambtenaar het hem door De Boer gedane verhaal oververtelde.

- Zoo, zei Robert, toen de ander uitgesproken was, die schilder beweert dus, dat mijn zuster hem belet heeft om zijn werk te doen. Wacht u even....

En hij ging Mathilde halen. Hij klopte aan haar slaapkamerdeur en op haar roepen ging hij naar binnen.

- Wat beteekent dat, dat jij nog hier bent? verwelkomde Mathilde haar broer.

- Dat zal je hooren, als je even meegaat, naar het voorkamertje. En hij vertelde haar, wie daar zat te wachten.

Mathilde was woedend, maar de ziekenkamer was vlakbij, dus moest ze wel fluisteren.

- Waar bemoei jij je in Godsnaam mee? siste ze. Ik doe wat ik wil! En die schilder, die de ziekte van Papa op z'n geweten heeft, komt hier niet meer aan den slag!

Nu voelde Robert niet zooveel sympathie voor den schilder. Des te meer echter was hij in een stemming om zijn zuster een hak te zetten. Bovendien - 't was een krankzinnigheid wat ze

gedaan had. Hij stak deze opinie niet onder stoelen en banken en besloot:

- Dus je gaat niet mee naar beneden? Dan wordt Papa door jouw schuld gerechtelijk vervolgd.

Mathilde zweeg en verliet de kamer. Robert achter haar aan.

- Ga jij alsjeblieft heen, voegde ze hem toe. Jij hebt je niet in mijn zaken te mengen. Ik kan 't heusch wel alleen af.

- Ja zeker, deed Robert schamper, dat zie ik. Maar ik zal toch zoo vrij zijn, er even bij te blijven. Al is 't maar ter wille van Papa.

Mathilde was uiterst vriendelijk tegenover den ambtenaar.

- Die man heeft u belist verkeerd ingelicht, verklaarde zij. Ik heb hem niet gezegd, dat-ie niet meer aan 't werk mocht gaan. Ik heb alleen gezegd, dat mijn vader ernstig ziek is en 't dus niet gewenscht is, dat-ie voor 't oogenblik met z'n werk voortgaat.

Robert zette groote oogen op.

- Hm, antwoordde de ambtenaar, dat klinkt weer heel anders. Maar we zijn maar menschen nietwaar. Welke zekerheid heeft die man, dat-ie verder kan gaan? En wanneer moet dat zijn? U begrijpt, hij wendde zich nu ook tot Robert, dat die man doodarm is. Z'n steun wordt hem ingehouden, als-ie werkt en bovendien heeft-ie materiaal ingeslagen, dat-ie betalen moet. Ik begrijp wel, dat u door de treurige omstandigheden niet veel lust hebt, nu het huis te laten opknappen, maar daar mag die arme man toch niet de dupe van worden? 't Beste lijkt me, dat u 't karwei maar laat uitvoeren - of anders, dat u 'm 't bedrag vooruitbetaalt.

Robert zat er kalm bij, maar had pret voor drie.

- Vooruitbetalen! stoof Mathilde op. En welke zekerheid heb ik dan, dat die man z'n werk doet?

- Kom, juffrouw, suste de ambtenaar, we moeten elkaar kunnen vertrouwen. 't Is een uiterst fatsoenlijk man.

- Ik ben 't met mijnheer eens, kwam Robert den ambtenaar te hulp. Betaal dien man of laat 'm weer aan den slag gaan.

Mathilde was haar broer graag naar de keel gevlogen, maar er bleef haar niets over dan hem te negeeren.

- Ach, de heele zaak verveelt me, sprak ze tot den ambtenaar. Weet u wat - ik zal even kijken of m'n vader wakker is. Dan overleg ik 't met hem.

Ze verliet de kamer en ging naar boven, maar de ziekenkamer zocht ze niet op. Ze wist hoezeer haar vader met den schilder in zijn koorts was bezig geweest en 't zou hem maar kwaad doen, als ze nu over de zaak begon.

God in den hemel! Hoe zoo'n ouwe ellendeling van een schilder een heel gezin in beroering kon brengen! En die fielt van een Robert! Was 't niet om uit je vel te springen? Maar er zat blijkbaar niets anders op dan dien vent te laten voortwerken.

Ze treuzelde nog wat en verscheen vijf minuten later weer in het voorkamertje.

- Ik heb met m'n vader gesproken. Hij zei, dat de schilder maar moet voortgaan. Dan is 't huis heelemaal opgeknapt als-ie weer beter is, zei-d-ie. Ik hoop het maar, besloot ze met een zucht.

- Ik hoop het ook, juffrouw, zei de ambtenaar, opstaande, 't Is zoo ook 't beste, nietwaar, nu de man toch eenmaal was begonnen.

- U hebt volkomen gelijk, bevestigde Robert.

- Stik, dacht Mathilde, die met een glimlach de beide heeren naar de voordeur begeleidde.

***

Neen, het geluk was vandaag toch niet volkomen met De Boer. Hij was weliswaar in een opgewekte stemming, toen de ambtenaar terugkwam en zeker toen de man hem de goede tijding had verteld, maar hoe moest het nou met zijn vrouw? Sien was er nog steeds niet. Hij had er geen idee van, wat er met haar aan de hand was.

- Hoe dee je dat vroeger dan, toen je nog werkte? informeerde de ambtenaar.

- Toen kon ik nog best mee, hoor, verzekerde juffrouw De Boer.

- Ja, da's alweer zoo'n tijd geleden, voegde haar man er aan toe.

De ambtenaar kende echter behalve zijn plicht van naastenliefde, die van de uitkeeringen zoo laag mogelijk te houden. Wat de oude menschen niet durfden, dat dorst hij. Hij liep de buren af en verzekerde juffrouw De Boer afwisselend een uurtje hulp,

nu van deze, dan van gene. De menschen hadden allemaal kleine kinderen, dus 't was een opoffering voor hen.

Maar zie - nauwelijks waren de zaken beredderd, of Sien kwam de trappen opstommelen. Een van de jongens had zijn been gebroken, vanmorgen toen-ie op de fiets wou stappen en gestruikeld was. Een heele geschiedenis, want hij moest naar 't gasthuis. Sien had d'r nog rooie oogen van. Maar ze had gedacht, dat ze toch maar zou komen, want Jans had d'r noodig en thuis kon ze wel gemist worden. Bovendien was 't even een verzetje uit de misère. Straks moest ze naar 't gasthuis op bezoek, maar dat uurtje kon Jans wel alleen blijven.

De Boer sloeg weer den weg naar het huis der Scheffers in. Hij prakkizeerde over de gevalletjes van dien ochtend. Wat een mensch toch allemaal te beredderen had! Eerst daar bij Scheffer en non weer alle buren opgetrommeld. En dan dat met die jongen van Sien. Waarachtig, 't leven was geen lolletje.

Maar - aan den anderen kant - waarom zou een mensch zich kopzorg maken als 't niet noodig was? 't Ergste was nou alweer voorbij. Hij kon rustig aan zijn karweitje gaan, hij zou wat verdienen. Daar hoorde een versche pijp bij.

Weldra was hij aan zijn bestemming. Hij bukte zich voor het openstaande hekje van het sousterrain. Beneden stond de dikke keukenmeid, die hem met bewondering aanstaarde.

- Dat heb je duvelsch knap klaargespeeld, zeg, uitte ze haar gevoelens.

- Ik? Ik heb niks klaargespeeld. Daar heb ik m'n mannetjes voor, schertste De Boer. Maar hoe weet je 't?

- Mathilde heeft ons daarstraks verteld, dat je weer zou beginnen. Maar je mocht niet met ons spreken. Ze misgunt je zeker je bakkie koffie ook.

- Als dat alles is, daar kan 'k gerust buiten, hoor. 'k Heb al heel wat uurtjes gewerkt zonder te eten of te drinken!

- Ach man, ik trek me d'r toch geen steek van an, wat die rotmeid zegt.

- Nou, begin dan maar met m'n jas daar in 't hoekie te hangen. Ik kan 't ding hier niet bergen.

De jas, die Mathilde zulk een onaangename sensatie had bezorgd, verdween in 't veilige hoekje.

De Boer ging verder aan zijn taak. Waren de goden hem nu weer goed gezind? Een zonnetje brak door. Hij begon een deuntje te fluiten. Maar toch hinderde hem iets. Wat, in Godsnaam?

Plots schoot hem weer te binnen, dat die oude heer ziek lag. En wat hij den dag tevoren had gedaan, deed hij ook nu: hij zweeg. Hij mocht geen uiting geven aan zijn blijdschap, zoolang hier achter den muur een mensch met den dood lag te vechten.

***

Het ging met den zieke inderdaad niet naar wensch. Een dubbele longontsteking op dien leeftijd is geen kleinigheid. De dokter had de ziekte niet gevaarlijk genoemd. Maar het hart was zwak. De patient leed aan hevige benauwheden, zoodat iedereen, en zelfs de medicus, het ergste vreesde.

Scheffer had in zijn leven veel meegemaakt. Hoe langer hij aan koortsvisioenen leed, des te ouder waren de gebeurtenissen, die daarin een rol speelden. De schilderskwestie bestond niet meer voor hem.

Maar Mathilde kon niet naar haar vader kijken, zonder aan De Boer te denken. Het was een obsessie van haar. Wie weet welke ergernissen zij op den persoon van den armen schilder luchtte. De man herinnerde haar aan dingen, die zij graag had gewild en die nooit tot werkelijkheid waren geworden. Het had iets met liefde te maken, maar zij gaf zich geen gelegenheid er dieper over na te denken. Al haar gevoelens werden geconcentreerd tot die éene groote ergernis dat haar goeie Papa hier doodziek lag, doordat die schilder hem zoo'n last had veroorzaakt.

Een dergelijke inbeelding kan gevaarlijk zijn. In dit geval was zij dat te meer, omdat Mathilde geen mensch had, om haar ergernis tegenover te luchten. Haar moeder wilde zij er niet mee lastig vallen, en Robert.... zij spoog gal, als zij aan hem dacht. Jammer, dat Louis, haar jongste broer, in 't buitenland zat. Hoewel ze niet wist, hoe die er tegenover zou staan.

Naarmate de gevel glanzender werd, namen de krachten van den zieke af. Het was alweer Mathilde, die deze tegenstelling ontdekte, ofschoon ze geen voet op straat zette, alleen maar om

den schilder niet te zien. Maar ze zag in gedachten de witte schittering van den gevel en daartegenover de sombere, zwarte rouw, die bij een sterfgeval in 't huis zou heerschen.

Ondertusschen zat toch ook De Boer leelijk in de knel. Hij moest wat geld hebben. De juffrouw erover aanspreken, daartoe had-ie niet den moed, want hij begreep nu wel, dat 't met de goede verstandhouding tusschen hen gedaan was. Door een van de meisjes een boodschap te laten overbrengen ging ook niet. Ze mochten immers geen woord met hem wisselen.

Maar nood zoekt list. En dus klampte De Boer, nadat hij een dag of wat aan den arbeid was, Robert aan. Deze luisterde met belangstelling naar de klacht van den schilder en verzekerde hem, dat hij de zaak voor hem zou bespreken.

Onnoodig te zeggen, dat Mathilde weinig voor de uiteenzettingen van haar broer voelde. Geen cent kreeg die schilder vooruit!

- Tja, merkte Robert koeltjes op, dan loopt-ie weer naar de steun en krijg je die lui opnieuw op je dak.

- God allemachtig! Een mensch is tegenwoordig niet eens meer vrij om over zijn eigen geld te beschikken. Alles voor die paupers, die parasieten, die moordenaars! 't Is arbeiders voor en arbeiders na!

Misschien zou Robert onder andere omstandigheden veel voor haar standpunt hebben gevoeld. Nu buitte hij de situatie uit, om zijn zuster nog wat te tergen. Het slot echter was, dat Robert vijfenzeventig gulden aan De Boer kon overhandigen. Deze dankte hem zeer beleefd voor zijn moeite.

- Niets te danken, hoor, zei Robert.

- En hoe is 't met uw ouwe heer, als ik vragen mag, informeerde de schilder.

- O, dank je, 't gaat wel iets beter.

En Robert ging weg, er over piekerend, hoe 't ook weer met zijn vader gesteld was. Misschien had hij door de discussie wel heelemaal vergeten ernaar te informeeren.

***

Veertien dagen al lag Scheffer op 't randje van den dood. De oude mevrouw was stil en bedroefd, maar zij kon haar gevoelens

niet samenvatten. Zij was eigenlijk gedachtenloos, maar een huilbui af en toe toonde, dat zij leed.

Mathielde was langzamerhand ook niet meer tot denken in staat. Ze leed aan de afgrijselijkste droomen. Ze meende, dat ze door de kwast van den schilder werd bewerkt. Ze voelde het natte, kleverige van de verf over haar lichaam. En steeds het vriendelijk lachende gezicht van dien vent.

Als ze dan wakker werd, was er van haar ergernis niet veel over. Want de werkelijkheid was droeviger dan haar verbeelding. Geen oogenblik had ze van haar vader gedroomd. Maar nu, zoodra ze ontwaakt was, treurde ze weer om zijn ziekte.

Veertien dagen lag Scheffer ziek en veertien dagen werkte De Boer aan den gevel. Hij had er maar een jongmaatje bij genomen. Want het ging voor hem als ouden man toch niet meer, om het werk alleen af te maken. Dan maar liever wat van zijn winst gederfd.

Verwanten en kennissen, die naar den zieke kwamen informeeren, keken verwonderd naar het geschilder. Hoe kon iemand onder zulke omstandigheden aan zooiets denken? Maar er was geen gelegenheid veel te vragen, want allen werden zoo gauw mogelijk afgescheept.

Nu stond de heele muur weer prachtig wit in de pleister. De hekjes van het sousterrain waren keurig groen geschilderd, evenals de hooge voordeur en de raamkozijnen.

Tevreden bezag De Boer op den avond van den veertienden dag zijn werk. Er moest nog wat geglansd worden. Morgen zou hij er de laatste hand aan leggen.

Dienzelfden avond kreeg Scheffer een hevige benauwdheid. Zijn vrouw en kinderen waren om zijn bed geschaard, Louis incluis, die zooeven uit het buitenland was teruggekomen.

Allen weenden heete tranen bij het aanschouwen van het lijden van den patient. De adem ging zwaar en het schuim stond hem op den mond. Hij was volkomen buiten kennis.

Uren bleven de familieleden in angstige spanning in de gang heen en weer loopen. Dokter en verpleegster weken niet van de ziekenkamer.

Om elf uur des avonds werden allen binnengeroepen. De patient was rustig, alsof hij sliep. En voor iemand het wist, had hij den geest gegeven.

Mathilde was het meest van allen onder den indruk. Zij had een zenuwtoeval, schreeuwde en gilde als een bezetene. Op haar beurt moest zij in bed worden gelegd. Laat in den nacht kwam zij weer tot bewustzijn en bleef uren snikken, tot in den vroegen morgen.

_

Toen De Boer op 't appèl verscheen om zijn laatste werk te verrichten, zag hij alle gordijnen neergelaten. Zijn gelaat verloor alle opgewektheid. - 't Is zeker afgeloopen, dacht hij. Voorzichtig tikte hij tegen 't raam van het sousterrain en een der meisjes bevestigde zijn vermoeden. Gisteravond was Mijnheer gestorven.

Afijn, er zat nu niets anders op dan dat De Boer nog even de boel afmaakte. Maar hij was niet in de stemming. Dat dat zoo vreemd moest samenvallen. Hij raakte er over aan 't piekeren. Als hij dat karwei niet had gedaan, zou die ouwe heer misschien nog in leven zijn geweest. Maar ja, hij kon d'r ook niks aan doen, al begreep-ie nu des te beter de opgewondenheid van de juffrouw.

Om elf uur was hij klaar. Kon hij nu over de betaling van het restant spreken? Hij informeerde eens bij de keukenmeid. 't Was beter, dat hij maar wachtte tot na de begrafenis, meende zij. Over drie dagen zou die plaats hebben.

Drie dagen later bij prachtig, zonnig weer werd de kist uit het huis gedragen. De gevel blonk als een juweel. Onder de belangstellende menigte bevond zich ook De Boer, in zijn Zondagsche pak, met een zwarten bolhoed in zijn hand. Hij vond, dat het hem niet paste, in zijn oude, daagsche plunje van zijn belangstelling te doen blijken.

Maar hij waagde het niet, naar binnen te gaan om de familie te condoleeren. Hij had zich ermee vergenoegd per kaartje zijn deelneming te betuigen.

Een week later - de De Boers zaten in dien tusschentijd zeer krap - reikte De Boer beleefd een kwitantie voor vijfenzeventig gulden aan het dienstmeisje over.

- Ach ja, zei Mathilde, die sinds de begrafenis opmerkelijk kalm was geworden, die man krijgt nog de helft van zijn geld. Verschrikkelijk.... verschrikkelijk....

Met een loom gebaar haalde zij het bedrag uit een geldkistje en gaf het de dienstmeid over.

- Zeg hem maar, dat we verder geen werk voor hem hebben, zei ze tot het meisje.

De Boer nam de boodschap aan, met het geld.

- Geen werk meer, heeft ze gezegd. Och, daar had ik heusch niet meer op gerekend. Al is 't jammer. Ik had eerst nog gedacht aan recommandatie, zie je. Maar afijn, niks aan te doen. We zullen 't verder wel zien te redden.

Aldus eindigde de laatste arbeidsepisode in het leven van den schilder De Boer.

Invallen door Frans Erens.

De rijkdom der verschillende litteratuurwegen kan de litteratuur dooden. In onze jeugd hebben wij de romantici bewonderd en liefgehad, die de ouderen van toen ons leerden kennen. Daarna kwamen de absurditeiten met de nu en dan geniale vondsten van Balzac.

Wij hebben gehad de breede tafereelen van Zola, waarin hij zooveel verschillende wezens liet leven en bewegen. Dat was het volgroeide naturalisme, dat wij vonden toen wijzelf volwassen waren.

In den loop van den tijd werden de naturalisten verdrongen door de symbolisten. Later kregen wij de unanimisten. Wij hebben de psychologie op de spits gedreven door Marcel Proust. Wij hebben hier en daar aanloopen kunnen waarnemen tot een soort gemeenschapslitteratuur in den collectieven roman.

Het is een nadeel voor den schrijver van beden, dat hij door de vele voor hem opdoemende wegen niet weet welken hij zal gaan. Zal hij de wereld beschouwen zooals de naturalisten het deden of zal hij de psyche in al rijkdom geven?

Hebben de schrijvers in vroeger tijden zich ook zulke vragen gesteld of zochten zij slechts te bereiken dat ééne ding, dat hen geen rust liet: *de schoonheid*? Zetten zij hun worsteling slechts in om dien top?

***

Het karakteriseeren van een periode in de letterkunde is zeer moeilijk. Wel kan zij benaderd worden, doch het equivalente

begrip kan niet worden bereikt, zoodat het verschil van de eene en de andere periode niet geheel duidelijk kan worden gemaakt.

Er is geen definitie te geven van een stijl der romantiek of van den eigenlijken naturalistischen stijl. Het geheel geeft zijn indruk en het geheel doet zien met welke periode men heeft te doen.

Deze dingen komen het beste uit in de vertalingen. Een vertaling uit den tijd der romantiek, hoe letterlijk ook, zal heel anders klinken dan eene uit onzen eigen tijd, terwijl zij toch beiden goed kunnen zijn. Ik lees heel graag een goede vertaling uit den tijd der romantiek; het komt mij voor, dat ik in zulk een oude bewerking het sujet beter begrijp, dat het met een soort aureool is omgeven, terwijl een moderne bewerking aan mijn verstand en gevoel zwaardere eischen stelt.

Waarom zou dat zijn? Ik waag het niet mij daarin te verdiepen. Misschien zou ik wel iets van den grond hiervan kunnen achterhalen, maar toch niet op geheel bevredigende wijze. De oude Duitsche Dante-vertaling van Streckfuss, die door Goethe wordt geroemd, is gemakkelijker in haar voortgang dan een moderne, hoe goed die ook moge zijn.

Zou het komen omdat ik dien verafgelegen tijd beter in mijn begripsmacht heb dan de laatste kwart eeuw, den pas voorbijgeganen tijd? De Homerus-vertaling van Voss dunkt mij het origineel tamelijk wel te dekken, zoodat zij niet wordt beïnvloed door het afbrokkelen van sommige uitdrukkingen. Voss heeft zich met ijzeren nauwgezetheid aan het origineel geklampt en zelden laat hij een grootere speelruimte toe. Men zegt dat de Homerus-vertaling van Lecomte de Lisle het origineel zeer gebrekkig weergeeft; de dichter Moréas zeide veel meer te houden van de oude vertaling van Madame Dacier.

***

Bij de appreciatie van een stuk litteratuur zijn het niet bepaalde ideeën, al worden zij nog. zoo schitterend verkondigd, maar het is de geest en het intieme leven, dat uit een kunstwerk waait, dat de waarde ervan vaststelt. Die geest is niet onder woorden te brengen, hij is niet weer te geven, maar kan alleen worden gevoeld. Hij doordringt de menschen, die dat stuk litteratuur lezen; hij behoedt het voor bederf en vergetelheid. Ik kan wel

zeggen: De ideeën in dit of dat stuk verkondigd zijn even verheven of diepzinnig als die in dat andere - maar daar schuilt de waaide niet. Die schuilt alleen in het levenslicht, waarin een bepaald stuk litteratuur wordt geboren.

En werkelijk kan hier worden gesproken van schuilen, want verbergen wil zich de levenskiem om te kunnen gedijen. Weinigen dringen tot hem door, vooral in het begin van het verschijnen van een litteratuur-product. Slechts langzaam wordt de waarde daarvan begrepen; dit gebeurt meestal, wanneer de aanvankelijk aan velen even schoon schijnende, maar levenloos geboren producten wegvallen als verdorde bladeren, en spoorloos verdwijnen.

(Naar aanleiding van een uiting van Frans Coenen, die beweerde, dat er stukken voorkomen in *De Broeders* van Van Eeden, die even veel waarde hebben als Goethe's *Faust*.)

***

De voor ons leesbare roman moet steunen op verhaal alleen. Waarom wordt er gesproken van zijn afsterven? Daar is geen gevaar voor, maar wel is de roman in een slechten roep gebracht door de uitwassen, die er in den laatsten tijd aan zijn vastgegroeid.

Bij de naturalisten had de beschrijving alles overwoekerd en elders heeft de dialoog een te groote plaats voor zich opgeëischt. Het zijn vooral de Russen, die geweldige praters, die aan dit laatste misbruik in ruime mate hebben meegewerkt.

In verhalend proza is de dialoog onaangenaam en vermoeiend, omdat hij het verhaal onderbreekt en den geest van den lezer dwingt zich beurtelings in de ziel van twee verschillende personen te verplaatsen. Het is een soort luiheid van den auteur om in plaats van zich zelf twee andere personen te laten spreken; hij geeft dan de actie op, de actie, die de kern is en de oorzaak van het verhaal.

De monoloog daarentegen houdt zich bij één persoon, daarom stoort hij niet en is niet hinderlijk.

Indien de roman zich aan die uitgroeisels weet te ontworstelen, zal hij zijn plaats in de letterkunde voor altijd kunnen handhaven, want de vertelling is van alle tijden. Doch heden is onder de producten der wereldlitteratuur geen volmaakte roman aan te wijzen. De romans van Proust zijn al te veel uitgedijd in het

psychische. Wanneer hij zich daarin in toom had kunnen houden zou hij de volmaaktheid nabij zijn gekomen.

Die roman zou, volgens mijn meening, de beste zijn, waarin het psychische element en de materieele realiteit met de beschrijving harmonisch zouden zijn dooreengevlochten, zoodat de overgang van psyche en materie nauwlijks zou zijn te bespeuren. Een auteur, die oprecht en zonder den wil om verbluffend te werken aan het schrijven zou gaan, steeds den onzichtbaren toehoorder voor oogen houdend, zou vanzelf in het goede spoor blijven. Hij zou dan een product leveren, wortelend in zijn eigen tijd (wat onvermijdelijk is) maar dat tegelijk een kunstwerk zou kunnen zijn, dat door toekomende tijden zou kunnen worden begrepen en gewaardeerd. Wanneer de schrijver wil afzien van al het buitensporige en alleen den belangstellenden toehoorder voor oogen houden, kan bij hem, evenals bij Homerus, de materie met de menschelijke psyche tot een schoon geheel groeien en de samenwerking van creatieve aanschouwing en passieve belangstelling kan een meesterwerk doen geboren worden.

***

Marcel Proust tyranniseert den lezer. Door ieder auteur moet een ruimte worden opengelaten tot een zekere suggestie, maar Proust is niet zoo vrijgevig, hij zegt alles zelf, snijdt voor den lezer alle wegen af en laat hem voortdurend aan de ketenen loopen, waarin hij hem heeft gesloten. Nu is iemand, die onopzettelijk het vermag den lezer zóó sterk in de boeien te slaan, hem zóó vast in toom te houden en te doen gaan juist waar *hij* het wil, een groot auteur; doch ieder mensch verlangt een zekere vrijheid van denken en voelen, en deze staat Proust aan zijn lezers niet toe.

Er komen in *Albertine Disparue* van dezen auteur veel dingen voor, die door het gevoel moeten worden begrepen en niet door het verstand kunnen worden gevat. In dit werk moet de gevoelsvoortgang in zijn sprongen door het gevoel van den lezer worden achtervolgd; deze moet geweldig betalen met zijn persoonlijkheid, want men heeft hier een psychologie, die uitsluitend op het gevoel steunt. Doch om al deze stukken en stukjes van zielkunde te omvatten, moet men ze kunnen doorleven. Men behoeft ze niet te hebben doorleefd, maar toch moeten de grondslagen daartoe in de ziel zijn gelegd door eigen ervaring.

Er is in dit werk een rijkdom van psyche, die de wereld rondom zich verwijdt; maar de schrijver moet hierin op zijn woord worden geloofd, want niet ieder kan op de manier, zooals die hier wordt gegeven, zijn gevoelens laten bewegen. Het kan voorkomen, dat de lezer wanneer hij in een bepaald, hier gegeven geval zou verkeeren, een tegenovergestelde lijn zou hebben gevolgd. Dan is hij verplicht den auteur op zijn woord te gelooven, maar dan ontvalt hem ook de grond, waarop hij steunt en blijft hij hangen in het ijle. Daarom is deze psychologie tot in het minutieuse, tot in het bijna onnaspeurbare uitgewerkt, een gevaarlijk ondernemen van den auteur, en de lezer, die hem blindelings moet gelooven, vraagt zich af of van hetgeen hem hier wordt geboden, alles wel voortkomt uit innerlijke noodzakelijkheid.

Het moet worden gezegd, dat er plaatsen zijn in dit werk, waar de gang der gedachten noodlottig is en de lezer ijdele woorden ziet en hoort, waarvan de beteekenis hem ontgaat. Dat komt omdat de schrijver geen keuze doet, maar *alle* gevoelens en gedachten aanvaardt. Nooit komt hij op een dood punt, nooit is er een stilstand maar doordravend holt hij van het eene sentiment naar het andere.

In het werk van Marcel Proust is het sentiment gekristalliseerd door de rede. Evenals het water tot ijs wordt vervormd en gaat glinsteren in het licht, zoo verkilt de rede het sentiment. Er ontstaat dan iets schoons om te zien, doch de warmte, de gloeiing van het gevoel is verloren gegaan.

O, gij auteur, die iets te zeggen hebt, wanneer gij uzelf ook al moet inspannen om aan anderen uwe gedachten duidelijk te maken, bespaar uwen toehoorder, uwen lezer zooveel mogelijk de inspanning.

Parce! Parce!

***

De taal is een atmosfeer. De individueele actie daarin voltrekt zich onafhankelijk van deze atmosfeer. Zoo wordt de mensch aangedaan, aangenaam of onaangenaam buiten de serie zijner handelingen. Zoo word ik gecaptiveerd door schoonklinkende taaigeluiden onverschillig of die door schoone of leelijke menschen worden voortgebracht.

Dieren in Parijs door Maria Favai - Kievits.

Ik hoop dat de olifanten, in den Jardin d'Aclimatation, zin voor humor hebben, als zij, ter vermaking van het publiek, elkanders kleine staartjes in hun groote slurven moeten vatten en een rondgang moeten maken. Slurven en staartjes vormen dan een renaissance-achtig, decoratief krul-motief, en als ik de vermaakte gezichten der talrijke toeschouwers zie, kan men opnieuw vaststellen, dat met de renaissance - o, ironie van het strevende woord - de decadentie met rustige reuzen-passen voortschreed.

De volwassene olifanten zijn gehoorzaam, ze schikken zich met superieure wijsheid in hun lot. Ze loopen mank op bevel van den kleinen man die ze dresseert, staan op hun voor-pooten en halen centen met hun snuit op, die ze met een zeer voorzichtig, krommend gebaar iets hooger op de slurf leggen. Is de ruimte dezer geïmproviseerde brandkast goed gevuld, dan geeft Jumbo met minachtend gebaar het geld aan den dresseur. Ik geloof niet dat minachting in zijn bedoeling ligt. Zijn levens-inzichten kennen het nut van centen niet; hij, gewend aan de ruimte van verre horizonten en de diepte der hooge wouden, overziet de kleinigheden dezer wereld. Wij menschen oordeelen hem zelfs betrekkelijk gelukkig, dat hij in zijn gevangen staat, de macht van, en den strijd om deze kleine cent, ignoreeren mag. Hij geeft het geld met hetzelfde verveelde, aristocratische gebaar, als waarmee hij even later zand tegen z'n schenen gooit om zich zelf te kriebelen, denk ik, - de ware oorzaak is me onbekend - het is misschien wel uit verveling, net als het weggeven der centen.

De volwassen olifanten zijn tandloos. Uit speculatiegeest van den mensch of voorzichtigheids-maatregel? Vast staat, dat diens suprematie over het kracht-dier, er een leelijke knauw door krijgt.

Alleen kleine Mary krijgt tandjes; ze zijn even groot als een flinke knots. Wat voor haar een kleinigheid is, zou voor een oer-

mensch een flink verdedigingsmiddel zijn. Mary is het lastige kind der familie. Gezegend de lastige kinderen!

Mary leeft nog in den gelukkigen staat van ongedisciplineerdheid, haar levens-opvatting is nog fantastisch, vrij van conventie. ‘Grijp de tucht aan, laat niet af, bewaar ze, want zij is uw leven’, is haar onbekend, leven is nog spel voor haar. Een gegeven cent gooit ze terug, maar een stuk brood eet ze op; ze verbreekt bij voorkeur de geordende rij harer medegevangenen en gaat ergens op zoek naar een boom om dien te ontwortelen. De leer-school van het leven zal ook haar eens buigen, als zij tevoren niemand gebroken heeft.

Als Mary liggen moet, maakt ze een cake-walk, als ze dansen moet, zet ze zich op haar achter-vlak. Van Mary ben ik overtuigd, dat ze zin voor humor heeft.

En de dresseur is heel sympathiek.

Een menschje-toeschouwer wierp, voor de grap, een brandende sigaret in Romeo's slurf. Het dier wierp z'n snuit in de lucht, opende wijd zijn driehoekigen mond, stootte een kreet uit en draaide zich van de menschen af. Beheerschte kracht?

Maar de dresseur was niet zoo ver gevorderd in zelf-bedwang. Hij sprong tusschen de menigte en met z'n stok gaf hij er het menschje van langs, zooals hij er Romeo nooit van langs hoeft te geven. Wee ons, zoo Romeo zijn voorbeeld gevolgd had.

Toen de dresseur weêr in de afgebakende ruimte terug was, liep Romeo op hem toe, legde vertrouwelijk z'n slurf op den schouder van zijn behoeder, zooals een vriendenhand, moed-gevend zich op den onze zou leggen. De bewaker gaf Romeo een klontje suiker.

- Mary kom hier! Mary kom hier!

Mary komt niet hier. Ze gaat stijfhoofdig de verkeerde richting uit en de konsekwenties zal ze moeten bezuren.

‘Denn jeden Schüld nächt sich auf Erden.’ Maar waarom hebben de menschen Mary ook niet in haar oer-woud gelaten?

***

De man die boven de poort van het kerkhof van mijn vroeger woon-stadje, als symbool van ons kortstondig bestaan, twee vlinders liet beitelen, was beperkt in zijn vergelijkings-vermogen. Wat te leggen van Methusalem en meer nabije talrijke honderdjarigen. Hij had bovendien nooit het geluk gehad, de vlinder-tentoonstelling in

den Jardin der Plantes te zien. Want wie onzer behalve dat versleten bestaan, deelt met de vlinders hun lichtheid, hun schoonheid, hun gratie door harmonie in vorm en kleur?

Vlinders tentoongesteld in een plantentuin. Maar ze hooren er thuis, ze zijn verwant aan de bloemen en blaadren; sommige hunner waren eens als fladderende bloemen, sommige hunner zijn nu nog als doode, gave herfstbladeren.

De vlinders bekijkend, herinnerde ik mij de woorden van Ko Doncker. Het was lang geleden in Holland, waar destijds, meer dan elders, met gemak gesproken werd over chaos, God, atheïsme en geloof. Het behoorde tot den 'bon-ton' der huiskamer.

- En jij Ko, geloof jij in God? werd hem gevraagd.

Z'n rare neus ging de hoogte in - het was niet moeilijk voor hem een karikatuur van zich zelf te maken - en hij zei:

- As je, soo as ik, buite woont en bijen houwt, en as je dan het leven van die bije aandachtig bekijkt, dan wor-je eenvoudig.

Geduld en liefde verzamelden de schatten dezer moderne Pandora-doozen.

Onze verbeelding, zelfs haar grootere zuster, de fantasie, kunnen niet benaderen, de menigvuldige en vaneerende schoonheid dezer kleurige scheppingen. Soms zijn ze als ragfijne kantweefsels, of glanzende, veel-tintige ertsen, glinsterende edelsteenen, gevangen licht-glimpen, soms deelen zij de warmte en diepte van fluweelen weefsels, den stralenden glans van effen zijde of bewerkte brokaten. De nabootsing van natuur-producten, als mos, boomschors, erts, tot menschelijke industrie van soepele weefsels, harde mozaiken en emails hervindt men op deze vleugels.

Zelfs in hun verstijving hebben ze hun luchtigheid behouden.

Vlinderwieken verbinden hier Oost en West, Noord en Zuid in beperkte ruimte. En in hun natuurlijke versieringen, hervinden we ze als de leermeesters van den Javaan in zijn grillige, schaduwachtige batik-werken, den Japanees in zijn straf gebeitelde houtsneden, den Mexicaan in zijn sobere kleur- en lijn-figuraties waarmee hij zijn aarde- en leerwerk versiert.

Boven den dood zegepraalt hier de schoonheid der vlinders. In welken zegepraal deelachtig zijn, niet alleen die kunstenaars, voor wie zij onbewust als voorbeeld dienden, maar alle kunstenaars die onbewust de schoonheid dienen.

Het symbool der vlinders op den grauwen steen der kerkhof-poort gaat inderdaad mank.

***

De monsters, die ik het liefst heb, zijn de chimaere rond de torens der Notre Dame. Ook omdat ze geen kwaad kunnen doen, want we zijn laf als we niet moedig hoeven te zijn.

Zoo de meest voorkomende chimaere altijd heel ver weg en onbereikbaar zijn, zoo zijn deze alleen hoog en ook tastbaar. Het doet goed je hand op zoo'n ruigen rug van een verscheidene meters hoogen arend te leggen, een grimmigen leeuw op z'n poot te slaan. Zij reageeren niet op ons als andere chimaere. Hun uitdrukkingen, proporties, houdingen, alles is verschrikkelijk, angstwekkend, duivelsch bijna. Maar ze staan steenvast; al dat verschrikkelijke is louter fantasie van hun makers, en van hùn kant pose.

Aldus gerustgesteld voel ik mij thuis in het domein der chimaere.

Op de ruimte rond de torens houdt een vrouwtje een stalletje, waarin ze briefkaarten verkoopt.

- Vier en dertig jaar woon ik hier, vertelde ze mij, - zomer en winter.

- Ook 's nachts? vroeg ik.

- O nee, 's avonds ga ik naar de menschen. Ze zei letterlijk: ‘je retourne aux hommes’.

Wat was ik voor haar? Wat was de heele complexe, groote menschenstad voor haar? Een hersenschim vanaf haar monsterlijke hoogte?

's Morgens klimt ze de zooveel honderd hooge trappen op naar ruimte en verte, 's avonds onderneemt ze den neêrgang naar nauwheid en beperktheid.

Waar leeft ze inderdaad? Op haar toren of in haar huisje? Met droombeelden of met de menschen?

> Auch kleine Dinge können uns entzücken
> Auch kleine Dinge können teuer sein.

Een zakdoek of een doosje lucifers. Hoe vijandig zullen die haar worden als ze ze vergeten heeft.

Een toeristen-karavaan wil de klokken van meer nabij zien.

- U heeft toch niets te doen, zegt ze autoritair, - past u zoolang op m'n koopwaar.... 20 centimes de gewone briefkaarten en 80 centimes de fotografie-reproducties.

Ik sta in de schaduw van een grooten aap, die een kleinen aap opeet. Ik herken een oude gewoonte daar ver beneden me, ook in gebruik.

Levende duiven loopen kirrend en koerend, pronkend en pralend over vleugels van gieren en torsen van stieren. Ze bevuilen de beelden der heiligen, tout comme chez nous. Niet prettig.

- Niets verkocht? vraagt het vrouwtje me.

- Niets, zeg ik, even teleurgesteld als zij.

Een neger komt naar haar toe.

- Bonjour, madame, ça va toujours?

- Merci et vous?

- Herkent u mij? vraagt de neger.

- Ja, zegt het vrouwtje, hem opmerkzaam aankijkend, - het moet twee jaar geleden zijn dat ik u hier zag.

- Precies zegt de neger, kinderlijk verheugd, - twee jaar geleden was ik voor 't laatst in Parijs.

- Tot ziens Madame.

- Au revoir Monsieur.

Welk subtiel onderscheidingsvermogen heeft dit torenvrouwtje om den eenen neger van den anderen te kunnen herkennen? Welk geheim aantrekkingsvermogen beeft deze stille, vaste toren voor een neger, wiens natuur aan ons bekend is door jaszgeluiden en rumoerigen dans?

Als de avond gekomen is, en de kerk van buiten af verlicht wordt door de helle, kunstmatige verlichting, kan men vanaf het verlaten voorplein, de kathedraal tot in haar uiterste hoogte en kleinste onderdeelen goed waarnemen. Eerst toen bemerkte ik, dat de torens asymmetrisch zijn.

‘Ceci tue cela’ zegt Hugo in een zijner hoofdstukken over Notre Dame, doelend op de verwoesting van oud door nieuw. Maar doet ook herleven. Want zonder het kunstmatige licht, zou men nooit den gevel zoo volkomen kunnen zien. Kartels en kantels, beelden en nissen, pilaren en steenen, het heele groote, geduldige liefdewerk der middeleeuwen, rijst machtig uit het klare licht van modernen tijd.

En chimaere en nog eens chimaere.... ontelbare chimaere. Hun koppen zijn naar de aarde gebogen. Wat zoeken ze er?

Hetzelfde droombeeld waarnaar wij in hun hoogte zoeken?

Lentedagen door Hélène Swarth.

I.
Aprildag.

Een zwarten sluier had mij smart omwonden.
Niet enkel rouwde ik, broeder, om uw sterven,
Maar om een liefde, die mijn hart moest derven.
Mijn loome leden hield mijn smart gebonden.

Bang kreet mijn hart: - ‘Hoe zal ik troost verwerven?’
'k Reet af den sluier, 'k zag het koolzaad blonden
En blijde April, die bode godgezonden,
Vermooien 't land met tulpe- en crocusverven.

Zijn adem in den wind wischte af mijn tranen.
Uit hemelblauw, op 't blanke zand der lanen,
De zon door takken strooide gouden ringen.
Eén was voor mij - Een vogel zong van 't Zuiden.
'k Wist wat die zang, die zonnering beduidden.
'k Zag weer de schoonheid en ik kon weer zingen.

II.
doodsklok.

Toen je werd naar het donkere graf gebracht,
Dien zonnigen lentemorgen,
In mijn kamertje maakten mijn voorhangen nacht,
Wijl je in 't zwart van onze aard werd verborgen.

Ik wilde niet zien meer de goudenen zou,
Die voor jou zou geen vreugd meer beduiden -
Daar hoorde ik hoe plechtig en wijdend begon
De klok van je kerkje te luiden.

Maar zoo ver lag je dorp, in het Oosten van 't land
En ik zat in mijn kamer, in 't Zuiden -
En toch hoorde ik zoo duidlijk, mijn zielsverwant,
Toch hóorde ik je doodsklok luiden.

Toen voor 't laatst ik je kussen en bloemen bracht,
O voelde mijn liefde je beven?
Heb, bevrijd van je lijden, je aan mij gedacht
En wou je me een teeken geven?

III.
lentebloemen.

O mocht ik weer je lentevreugd bereiden
En bloemen brengen, die je woon verblijdden,
Narcis, viool en muurbloem en sering!
Ik wil er niet de zerk mee overspreiden,
Waaronder 't stofkleed van je ziel verging.
Je kamer leek mijn komen te verbeiden.
Op goudbruin vloerkleed beefde een zonnering.
En in je tuin, waar donzen blaadjes reiden,
Een merel floot zijn melodie-gezing.
De sfeer was teeder en je handen vlijden
Mij op de rustbank, waar mij vrede omving.
En 'k voelde al hoe mijn felbedwongen lijden
In weeken weemoed hier versmelten ging.
En zwijgen sloot, gelijk een droom, ons beiden
In zacht erbarmen van zijn tooverkring.

Gedichten door Joannes Reddingius

Rusteloos

Ik voelde de eenheid van het Hier en Boven
dat oogenblik bij 't nevelen-verzweven,
toen zichtbaar werd het woud vol machtig leven,
der bergen trits waar 't floers werd weggeschoven.

'k Zag stralend blauw en edel zonlicht-beven,
kleuren van bloemen en het goud van schoven,
'k wist achter mij de doornen en de kloven
en hoorde een zingen, 's levens wonder-weven.

Dat zingen was een antwoord op de vragen,
die 'k mij gedaan had in mijn duistere uren
als geene lied'ren klonken door mijn dagen.

Het oer-diep-sterke in mijne ziel in staêge
stuwing streeft voort naar een ver doel, het wagen
is mijn geluk en 't evenwichtig sturen.

Het lied der dalende zon

Mijn zegevierende Engel leidde mij
naar een schoon woud en bij een klaren stroom
zaten wij saam bij 't lommer van een boom
en 't zingend water gleed aan ons voorbij.

Het was dat diep-ontroerend avondtij
als zon gaat dalen en de koeien loom
door schemer gaan, gestalten uit een droom
en alles is zoo stil, het bosch, de wei.

Zij drukte zacht haar vinger op den mond
ten teeken mij dat ik geen woord mocht spreken,
maar enkel luist'ren, zien in dezen stond.

Toen wees zij naar de zon en zag mij aan
en alle smarten uit mijn leven weken,
het zonne-liefdelied mocht ik verstaan.

Oorsprong

Wie doolt door avond-groene schemering
door 't zomerbosch hoort wonderschoone zangen
en in zijn hart leeft weêr het oud verlangen
naar melodie, zing, stem van toover, zing.

Wordt daar gesloten rondende elfenring,
is daar de wereld van mysterie-weven,
is dat een dans, zijn 't klanken, die daar zweven,
is 't toekomst-leven of erinnering?

Zoo doolde ik ééns, maar nú bij avondschijn
stijg ik in klaarheid boven stemming uit
en dank de zon voor alles wat zij schonk.

Nu geef ik blij wat in mijn wezen zonk
en mijne liefde leeft in het geluid
waarmede ik dankzeg oorsprong van het Zijn.

Der bloemen muziek

Wie met de bloemen leven mag, hij hoort
zoete muziek in zomerochtendtij,
als nacht is heen, de schemering voorbij;
dan zingt naar 't licht de bloem heur eigen woord.

Soms klank van fluiten, die het hart bekoort,
een orgeltoon vol troostend medelij.
O veel schakeering van muziekgeglij
klinkt in de stilte door geen macht verstoord.

Soms is 't geluid zoo fijn dat men niet weet
of het nog klinkt of dat het heeft geklonken,
maar zacht geluk is in de ziel gezonken

En straalt weêr uit, verwaaid is al het leed.
Zoo sta ik bij mijn bloemen vaak te luist'ren
als dag begint of droom-stil bij het duist'ren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXXV.

Mijn verste wil als knaap reeds was, diepst in mijzelf te zijn,
Al onderschikte ik me altijd aan 't Fatale. Rustge Rede
Kalm-wijd subtiele, die beziet mijn Diepte, deelt mij mede
Wat 'k doen moet om omhoog te staan en zelfs den kleinsten schijn

Van nimmer me eigne Onechtheid te vermijden. Zware pijn.
Lichaamlijke, steeds droeg ik stroef, gelaten met een breede
Beheersching van mijn binnenst menschlijk Wezen in dit wreede
Schijnzijn, dat wierd mij reeds als kind een kwelling voor mijn brein,

Daar 't bleek de Meerdre van mijn eigen zedig Wezen, dat tersnede
Harmonisch zeggen blijft met mijn steeds scherp bevroedend rein
Begrip van alles. Och, als dikwijls langzaam pas gereede

Helper van allen, niets ik wensch dan heel op 't eind tevreden
Verglijdend in 't Oneindge, steeds te zijn een schrander-fijn
Begrijper van al dingen langs mijn eigne rechte Lijn.

DCDXXVI.

'k Verbeeldde nooit van eigen Zijn me iets, doch ik weet, dat 'k strikt
Eerlijk-eenvoudig bleef van kleinen knaap reeds. Mijn geweten
Voelt, dat ik nimmer deed iets laag's. En als een knaap gezeten
Heb 'k, steeds diepvol door al wat 'k las en, vredig, vaak gemikt

Naar allerversten Zin dees heelen Zijn's en fijn-gewikt
Mijn simpel doen en laten, mijn belang soms gansch vergeten,
Zoodat mij levenslang geen enkel ding heeft diep gespeten,
Daar 'k 't al goed meen en meenen blijf. Och, vroeger schaars verkwikt

Wierd ik door wat men vond van mij, dus zei me of deed. Geblikt
Heb 'k elk, wien ook, steeds open aan, doch óók wel doodgebeten
Wie dit verdienden door onechtheid. 'k Pas niet bij de asceten

Maar minder nog was 'k ooit wild-levend. Want mijn Ziel 't vertikt
Haar geestlijk willen te verliezen. Och, eens ongeweten
Maar verst-in wijd nog, word 'k naar 't Eeuwge Zijn terug-gesmeten.

DCDXXVII.

Eerst thans ik leef volwassen. Levenslang een peinzend kind
Ik was, dat nooit een sterver kwaad deed, dan waar 't móest. Geboren
Zwak-teêr voor zware levenstaak, volbreng 'k haar naar behooren
Vriendlijk, maar stug van geest en hart.
Steeds bleef 'k mijn Zelf, gezind

Was, blijf ik, jegens goeden, goed, maar smeerde vreemde of vrind
Nooit zoeten honig om den mond, daar ik gestreng mij schoren
Voel door mijn diepsten Achterwil, Dien 'k hoogacht, dus bekoren
Andren nooit ging 'k met lieve woordjes. Brave of booze wind

Joeg geesten naar mij heen, die 'k dan gemoedlijk heb bemind.
Maar 'k bleef mijn eigen Meester toch en wen zij stierven, hooren
Liet 'k dan soms zangen, óok weer klein gehoond, omdat men vindt

In Holland, dat men alles koel moet blijven zien. Och, 'k bind
Sinds knapetijd me aan 't verste Psychische, welk's wijde Koren
Mij zenden verzen. Want nu kat 'k door niets mij meer verstoren.

DCDXXVIII.

De spot, dien 'k losliet eens, toen 'k gruwlijk wierd gemarteld, leefde
Soms me even reeds in 't Binnenst, toen ik kwijnde als kind. Maar 'k liet
Geen woord er los van dan, neen, dwong terug hem sterk. Een vliet
Mijn daaglijksch Wezen blijft, waar alles rijst, wat diep mij weefde

De stoere Ziel, mijn eigne, die hartstochtlijk voelde en streefde
In al mijn jaren staeg naar zuiver-menschlijke uiting. Niet
Vroolijk, neen, strak-weg denkend voel 'k me een wijd en ver gebied
Waar alles groeit. De Geest de gids is van mijn stil-doorbeefde

Standvastge Ziel, die stuwt mij sinds mijn jeugd. Maar heden 'k geef de
Waning dees Aanzijn's weg voorgoed. Ik heb gezaaid, gewied,
Ik groeide als Ziener, Denker uit een Diepte, Die nooit sneefde

En 't dwaas gejaag van andren, dat gestadig naar mij stiet,
Ontwortlen nooit mij kon, daar ik als jongen reeds niet kleefde
Aan 't Alledaagsche, neen, aan 't Zijnde, dat mij stutte en ried.

DCDXXIX.

Nu 'k zie, dat wat reeds rees me als brozen knaap, die stil-bescheiden
Zijn vrijen geestelijken gang bleef gaan en naar 't gepraat
Van andren vredig hoorde maar er schaars naar deed, daar baat
't Niet gaf mij voor mijn eigenste Eigente, die voort blijft glijden

En zich hoe langs zoo meer door heel mijn Wezen uit gaat breiden,
Mag 'k me over 't wijze van mijn diepsten Achtergrond, Die staat
Blijkbaar nog willend in me omhoog, zonder een greintje haat,
Daar een jaloersche me eens wou fnuiken, vriendelijk verblijden.

Bewusteloos-bewust ik werkte steeds. Een Verte raadt
En ried steeds aan mij, wat ik doen moet en mijn vroeger lijden
Omdat 'k toen staeg gehoond werd, wijkt thans. 'k Heb geschaad

Geen enkel juist begrip want wist als knaap reeds te onderscheiden
Het echte en valsche in kunst en leven met mijn diepe maat.
'k Leef zonder eengen trots en zal eens needrig overlijden.

DCDXXX.

Gerust diep-in en veelal ook naar buiten, bleef ik schrijden
Door dingen heen en Lieden, nooit veel denkend aan gevaar.
'k Bewoog me eens vredig-stevig tusschen 't joelen van de schaar
Bij 't Paling-oproer, waar 'k niet diep voor voelde. Zóó te strijden

Daar avrechtsch volksvermaak verboôn werd, dacht ik, brengt zwaar lijden
Zonder dat iets hoog-heerlijks wordt bereikt. Ik heet een baar
In openbare dingen, en dat kán wel, maar ik paar
Aan mijn diep-geestlijk voelend willen ook een buitenzijde,

Die lijkt een vredig vlak, en laat hoe langs zoo min mij leiden
Door wat vele andren, in hun vlotheid, ongedegen-raar
Opeens met luide, leege woorden als Verdwaasden zeiden.

Och, 'k blijf een mensch, niets aêrs. die nooit een ander ging benijden
En wen 'k stok-oud eens sterf, ben 'k ook in 't Aardsche ganschlijk gaar
Omdat mijn Ziel reeds streefde als kind, heel scherpjes te onderscheiden.

DCDXXXI.

'k Was steeds echt-hollandsch in mijn aard en doening: schijnbaar koel,
Zoodat ik veel teweegbracht in 't belangrijk aantal jaren,
Dat 'k veel meer vrijheid voor mijzelf en allen bleef vergaren
Van voelen, denken, zeggen dan er was vóór Tachtig. En op stoel

Veelal gezeten, ging ik langzaam-aan mijn levensdoel
Hoe langs zoo vaster inzien, om te zijn de diep-in ware
Verklaarder van al raadslen, diepste van de Dichtkunst. Sparen
Mijzelf nooit deed ik: 'k las en werkte en dacht steeds, want ik voel

En onderzoek nog alles. Och, dit leven, wilde boel
Steeds leek 't me en is 't, maar in mijn saaie jeugd reeds peinzend varen
Voort bleef mijn Geest door storm en stilte en aldoor krachtig staren

Naar Tijden van de Toekomst en als veel bereisde Roel
Zie 'k vredig thans terug als naar een onweer, giftig zwoel,
Naar 't dwaas weerstreven, dat ik van zoovelen kreeg te ervaren.

Over een weergave van menschlijk-levende realiteit door Willem Kloos.

(Erik van Werve. Sirocco. Uit het leven van een Legionnair. Allert de Lange, 1935.)

Het is mij volstrekt onbekend en vermoedelijk zal het altijd door mij ongeweten blijven, hoe de bekwame auteur Erik van Werve tot het suggestieve opstellen is gekomen dezer ruim twee honderd bladzijden lange beschrijving van het doen en laten der koloniale Fransche militairen in de noordelijke strook van Afrika. Maar het lijkt mij geheel en al buitengesloten dat deze in zakelijk opzicht blijkbaar akkuraat zijn willende reeks van rustige maar interessante voorstellingen uit de scheppende verbeelding van den auteur zou zijn gerezen en dus ‘romantisch’ kan worden genoemd in den goeden zin van dit woord. Of is dit toch wel wezenlijk zoo en is dus Van Werve op kleine schaal een Flaubert te noemen, daar deze groote Fransche auteur in zijn Salammbo iets overeenkomstigs heeft gedaan, omdat hij in dien langen roman tot leven wist te brengen gebeuringen van het antieke Semitische Karthago, dat reeds 2000 jaar geleden door de Romeinen met den grond gelijk is gemaakt.

Dus dan zou deze pas bijgetreden auteur, wiens boek door Van Deyssel met een vriendelijke voorrede werd vereerd en die dus tot ridder werd geslagen, een geniaal nieuweling zijn, wiens verdere stappen of ritten in het renperk der Letteren goed in het oog zullen moeten worden gehouden. En inderdaad, nu ik Van Werve's boek bladzijde na bladzij, ja, volzin na volzin aandachtig heb gevolgd, meen ik te kunnen vaststellen, dat hij reeds in dezen, naar ik geloof,

eersteling een begaafd auteur is, die zeer veel voor de Toekomst te beloven schijnt. Want dan heeft hij, na een beetje inlichtende lektuur over de uiterlijke bijzaken, dus hoofdzakelijk van zelf want krachtens zijn eigen binnenste psychische vermogens, gewaar weten te worden, wat hij hier op schrift moest brengen, zooals dit b.v. óók het geval moet geweest zijn met enkele reuzenhoog te schatten want ons van duizenden jaren later nog altijd vasthouden kunnende immers van diep-uit gewerkt hebbende Auteurs uit een veel vroegere Periode der Menschheid, toen deze, om zoo te zeggen, bloeiend-jong en frisch was, en nog niet, zooals die van heden, door een heirleger van subjektieve expresse gedachtefantasieën in de war was gebracht.

**

O, ik hier voor mijn schrijfbureau zittend, als standvastige want logisch-voelende Geest, die als eens eenmaal vanzelf peinzen dus werken gegaan zijnde knaap en thans als nog even natuurlijk, want echt van binnen uit denken blijvende meer dan volwassene Man nu reeds een goed deel van mijn voortdurend zoo stevig mogelijk geordend en ook steeds in geestlijk want psychisch opzicht vordren blijvend Aanzijn moet hebben afgelegd, kan natuurlijk wel gezegd worden van zeer vele dingen en vooral ook van mijn eigen persoonlijk Binnenst op de hoogte te wezen, maar in elk geval schijn ik altijd nog veel minder te weten over alle aangelegenheden, tot zelfs over mijn allereigenste want diep-in psychische Achterafheid dan zeer vele, die uit de verte over mij praten, en dan dat gepraat op schrift brengen, menigmaal zelfs zonder dat zij mij ooit hebben ontmoet.

En even zoozeer op allerverzekerdsten toon spreken en stellen die overigens in geestlijk opzicht onderling zeer verschillende soorten van Levers over allerlei belangrijke vraagstukken en kwesties, waar ik zelf, ondanks meer dan een halve eeuw langen geestlijken arbeid nog niet genoeg van weet, om er een mond over open te durven doen.

Want al ben ik van jeugdigen knaap tot heden altijd een mensch geweest en gebleven, die diep-in verstandig en voorzichtig zooveel mogelijk alle dingen en kwestie's, die hem van binnen sterk en spontaan interesseeren konden, want op welke zijn geest door de

Natuur was ingesteld, diep-in psychisch heeft onderzocht, totdat hij zich daarover een eigen algemeen oordeel had kunnen vormen, door de bank heen bleef ik toch over al die belangrijke stoffen, als liefst achteraf blijvende en bescheiden te doen wenschende entiteit in mijn geschriften het stilzwijgen bewaren, omdat ik altijd alken datgene volgens mijn rustig geweten op het papier wil bestendigen, waar ik 't mijn heele verdere leven mee eens zal kunnen bijven, daar ik voel, dat het uit de diepste bijzondere geaardheid van mijn eigenst Wezen rees.

Maar heel ver onder die evenmatige intelligente buitenzijde mijner algeheele Menschlijkheid, die mij nooit algeheel mijn bedaardheid kwijt deed raken, die ik aan mijn vaderlijke afkomst dank, diep onder die koelte in uiterlijk opzicht, verschuilt zich de andere helft van mijn Wezen, die hartstochtlijk ziend en wetend óók nog in mij blijft leven, evenals van zelf sprekend de andere eveneens in mij aanwezig blijft en de diepere laag reguleert. De laatstgenoemde heb ik aan het Fransche voorgeslacht der Moeder mijner Moeder te danken en door die mengeling van drie bloedsoorten dus, want van het Gallische, het Duitsche en het Oerhollandsche ben ik zooals het vroeger velen onbewust of half bewust te lijken bleek, niet altijd door een berekenbare, neen, zonderling geheetene mensch geworden, die zichzelf echter langzamerhand hoe langer hoe beter heeft leeren begrijpen en thans reeds jaren lang het spontaan zingende resultaat van zijn geestlijk zelfonderzoek telkens zonder dat hij dit zich expres voor gaat nemen in de ‘Binnengedachten’ genoemde gedichten, door zijn van binnenuit bestuurde hand heen op het papier komen ziet. O, de studie omtrent het ontstaan van letterkundige scheppingen verkeert hier te lande tenminste bij de meesten nog in haar kinderdagen, omdat men gewend blijft, zooals de Hollanders dat gewoonlijk hebben gedaan, alles naar aangeleerde en dus hun eigen geworden gewoonte-beginseltjes te zien en te bepalen zonder dat de diepere geest, de ziel van den kijker of lezer in werking komt. De psychische ontvankelijkheid, d.i. het vermogen om zich diep te laten suggereeren voor eenige oogenblikken door wat men in een boek leest en dat nog al erg verschilt van wat men zelf gewend is te zien en te meenen, blijft den doorsnee-Hollander, omdat er niets onmiddellijk nuttigs voor hem schijnt te schuilen in wat hij onder oogen krijgt, nog al eens te blijven ontbreken, in

tegenstelling tot andere natiën, die universeeler voelend en begrijpend weten te zijn. Het moet ons in letterkundige gewrochten niet zoozeer te doen zijn, om boeken te lezen, waardoor men kan blijven ronddraaien in zijn eigen reëel zienings- of gedachte-leven, neen, maar om daardoor te komen in een ruimere Sfeer.

Erik van Werve heeft niet ons in doorsnee nog al gemoedelijk Holland naar de Afrikaansche Noordkust verplaatst. Neen, wij komen door hem op voortreflijke wijze thuis in het doen van soldaten uit vele natiën, die daar voor Frankrijk bezig zijn. Het gedragen der veelal jonge mannen daar is natuurlijk een beetje vrijer want ongegeneerder dan men in de straten van Parijs zal zien geschieden, maar het houdt zich bij dezen schrijver binnen de grenzen eener geen enkel redelijk mensch tegen de borst stuiten kunnende vrijmoedigheid.

***

Ik heb thans dit boek voor de tweede maal gelezen en het bevalt mij nu zelfs nog beter dan den eersten keer. Want ik ben nu gewend geworden aan den niet langademigen, neen, kort en stevig maar vlug-stappenden stijl, en nu ik geheel en al op dezelfde maat als de schrijver zelf behoudt, met hem meeloop, zooals dit den lezer natuurlijk past, die zijn auteur op de juiste wijze vergezellen wil, want hem geheel en al wil verstaan, kan ik zeggen dat dit Sirocco een blijvende aanwinst is voor onze letteren, want dat het alle goed in hun binnenste voegen zittende moderne lezers altijd pleizier zal kunnen blijven doen, al nemen ze het voor de tweede of derde maal op. Het staat op iedere bladzijde vol van klaar want kort-plastisch geteekende of meer vluchtig aangeduide bijzonderheden, ons verschillende levensondervindingen en wereldsche avontuurtjes voor oogen stellend van een beschaafden jongeman die door een onpleizierige ervaring van zijn hart en de daarop van zelf volgende nalatigheid in het behoorlijk blijven vervullen der plichtjes zijner betrekking, zoodat hij een ontslagbrief daarvoor ontving, tot het besluit kwam om het geld van zijn spaarbankboekje op te nemen en daarvoor een pleizierreisje te maken naar Italië. En wat hij daar dan ondervindt wordt ons op leuk-menschelijken, prettigen toon verteld, zoodat zoowel de

rijp-psychische, maar nog altijd inwendig-leven blijvende als de meer vluchtig beschouwen en oordeelen willende mensch het met veel genoegen kan lezen en er een sympathieken indruk van overhoudt.

Ik heb zelf, zooals men weten kan, een groote 40 jaar geleden, door Italië mogen reizen en heb daar, door mijn heele verdere leven heen, aangename herinneringen van overgehouden, zoodat ik ook nog heden soms door de plots in mij verrijzende voorstellingen mijner herinnering zoo geestlijk aangenaam bewogen word, dat verzen er over omhoogschieten heelemaal van achteren uit mij naar mijn tegenwoordigen Binnengeest. De goede menschen, die mij daartoe in de gelegenheid stelden, maar wier namen ik niet mocht vernemen, ben ik daarvoor in gedachten altijd dankbaar gebleven: vermoedelijk zijn zij allen reeds lang vertrokken naar ‘the undiscovered Country’, waarin ik veel later zelf ook eens, 't al of niet wetend, zal moeten opgaan, wanneer mijn verstandelijk besef zoowel als mijn gelukkig nog volkomen normaal-gezonde ledematen van het diepste Inzijns mijner Algeheelheid weggevallen zijn. Ik heb altijd wel zoo veel mogelijk praktisch kalm maar nooit klein-zelfzuchtig-nuchter gehandeld of geschreven, en indien ik, durendinwendig en ook dikwijls naar buiten geworsteld hebben moetend mensch eenmaal geheel en al en voorgoed vergaan moet, heb ik mij te onderwerpen daaraan, en is het mij best. Want ik merk nu sinds lang dat wat ik diepst-in willend, maar het slechts zelden geheel bewust wordend, dus naief bestreefd heb, en daaronderdoor nooit laag of zelfs maar leugenachtig wordend, voor mijn eigen deel bereikt heb met mijn nooit versuffenden Geest. Dus als deze, mijn innerlijkst Binnenst ten slotte toch niets is dan een klein deeltje van de algeheele Wezendheid van Alles, en daarin weer vergaan moet, dan berust ik daarin vredig, zooals het dan trouwens vanzelfsprekend, niet anders mooglijk is.

Dit is de Levensfilosofie, die ik reeds als jongen soms in mij voelde, zonder haar nog uit te kunnen spreken, en die mij stand heeft doen houden, onder alle moeiten door, die ik moest ondervinden, in mijn diepste Inwezendheid, die ik op het voorbeeld van sommige wijsgeeren ‘onbewust’ blijf noemen, omdat ik alleen Haar uitwerkingen waarneem, maar volstrekt niet kan weten, wat Zij in zichzelve waarlijk is. Ik kan haar niet definieeren, neen

alleen maar op rustige wijze, bij reflektie, gewaar worden, en dus rees eens spontaan de vers-regel in mij naar boven: ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten’, waarmede ik eenvoudige Voeler en Denker, natuurlijk niets krankzinnig verwaands wou te kennen geven. Neen, het van uit zijn eersten oorsprong onbewust schrijvende Achterzijn mijns Zijn's, gaf met die woorden alleen maar zijn overtuiging te kennen, dat het stand wou blijven houden tegen-in elke uiterlijke aanranding en dit ook zou blijven doen ondanks alles wat er tegen aanvloog en het delgen wou. Ik stelde mij natuurlijk met mijn daaglijksche gemoedelijke zakelijkheid nooit voor, dat er diep-in mij een Macht troont, die God kan worden genoemd. Ik voel mij te zijn niets anders als een behoorlijk mensch, die, door onverstaanbare Oorzaak, beter stand te houden wist tegen alles wat hem aanviel, dan de velen die hem gekjes hoonden, maar nu verloren zijn gegaan.

En als ik hier nu weer zoo spreek want voel, dan doe ik dit volstrekt niet in opgewonden verwaandheid, aan welke dwaze eigenschap ik mij, gelukkig, nooit schuldig heb gemaakt, maar alleen, omdat ik voel, dus vast weet, dat het zoo *is,* want dat mijn bestaan en mijn arbeid er getuigenis van geeft.

Ik spreek hier over mijzelf, zeer zeker, want dit aardsche Leven loopt over van onjuiste voorstellingen, die dan weer druk worden gepropageerd, maar mijn altijd zwaar gebleken geweten zegt mij hier plotsling, dat ik, die gewoonlijk zachtmoedig verdraag, nu eindlijk eens voor goed moest postvatten tegen-in zoovele dwaasheden, die door nauwlijks iets wetende lieden over mij zijn verbreid.

Reeds als knaap streefde ik onbewust er naar alles kalm te zien, en gelukkig wist ik daarin meestentijds volkomen te slagen, en ik leefde dus stoïsch voort, maar de stoïsche wijsgeeren, zooals uit de van hen overgeblevene fragmenten en werken blijkt, wisten ook wel eens de puntjes op de i te zetten.

Het stoïsche standpunt, het echte, dus niet datgene wat eigengerechtig zichzelf op den voorgrond stelt maar het juist en scherp invoelende is de goede methode der kritiek, van dengene, die zichzelf en alle anderen op de juiste waarde weet te schatten, en dus zichzelf steeds innerlijk gelijk blijft, zooals ik dat altijd heb gedaan, want door mijn gretig Achterzijn daartoe van zelf bewogen werd. 'k Stond met dat Achterzijn waarmede ik, als klein kind reeds,

vriendlijk-vredig redeneerde, wanneer ik er plots een licht trillen merkte en het mij raad ging geven, altijd op goeden voet. Het is mij steeds blijven raden, en dus heb ik soms gedacht: Is dit mijn Moeder misschien? Doch, al bezit ik genoeg fantasie, ik heb er toch nooit van gehouden, om me aan datgene wat ik begreep dat verbeelding was, geheel en al te onderschikken, en zoo kon ik altijd blijven een gezondverstandig maar volstrekt niet als wezenloos-hard mensch. Ik bewaarde in mijn innerlijkst Zijn altijd volledige harmonie en vond van daaruit met zeldzame uitzonderingen in vroeger dagen, want wanneer ik onverwachts door onnoozel, maar kwaadwillend treiteren zeer driftig was geworden, een harmonische psychische subtiliteit in mijn verzen, zoowel als in mijn proza, die me ook bijblijft in den daaglijkschen omgang en mijn stem nooit luider doet klinken, dan strikt noodig is.

***

Ik wensch Erik van Werve in ware vreugde erover, dat hij zijn voortreflijke schepping het licht heeft kunnen doen zien, gaarne een goede ontvangst toe bij Pers en Publiek en durf er op vertrouwen dat dit niet de laatste maal zal wezen, waarop hij iets van zich merken laten zal.

Maandelijksch overzicht

Het verstand der dieren.

Het is al een eeuwenoud vraagstuk: hebben de dieren verstand? Of handelen zij alleen uit instinct, uit een soort van subliminaal bewustzijn uit 'toeval'.... De moderne wetenschap behandelt als nieuw leervak de dieren-psychologie, en met eindeloos geduld worden proefnemingen gedaan, met honden, katten, en zelfs met wormen, in hoeverre die eigen initiatief hebben, herinnering en overleg. Gebleken is, dat het eene dier soms vanzelf logisch op de een of andere omstandigheid reageert, terwijl het andere dier in denzelfden toestand zich hoogst dom gedraagt. (Als voorbeeld neemt men een, met den poot in een strik gevangen lijster; de vogel fladdert eindeloos omhoog, en denkt er geen oogenblik aan te trachten, het touw stuk te pikken. Raakt echter een muis met den poot in een strik, dan is de strik in een minimum van tijd doorgeknaagd.)

De eene geleerde beweert: het dier heeft geen geheugen, het handelt bij elke gebeurtenis opnieuw volgens zijn instinct. De andere geleerde zegt: een dier heeft *alleen* geheugen, en anders niets; geen intellect, geen voorzienden, uitrekenenden geest, geen overleg. Er zijn dingen, die een dier nooit leert, vertelt ons een derde, en er zijn dingen, die een dier direct tot gewoonte maakt, en blindelings herhaalt. Dit moet dan echter een gemakkelijke handgreep zijn, want alles waar 'denken' bij te pas komt, is niets voor het dier.

De wetenschap der dier-psychologie verkeert nog in haar eerste stadium. Zij is dan misschien ook wel een der moeilijkste vakken, welke er bestaan, omdat men met de te bestudeeren objecten geen persoonlijke communicatie heeft, hun geen vragen kan stellen, geen gesprek met hen kan voeren, hen niet kan hooren praten met huns gelijken. Men moet alles afleiden uit opmerken, afluisteren, herhaalde proefnemingen.... en komt dan vaak met twee dieren van één-

zelfde soort tot heel verschillende conclusies. Geduld is, als men het dier bestudeert, wel een eerste vereischte, en dàn een volstrekte exactheid, en een tot in het oneindige herhalen van de proef. Tot het nader komen aan de psychologie van het dier, zijn natuurlijk o.a. het prachtige standaardwerk Brehm's Tierleben, Dr. Zell's Hebben de dieren verstand; William Long's werken, de boeken van Fabre en honderd andere van onzegbaar veel nut, evenals de moderne film, die de dieren der aarde, der lucht en der zee tot ons brengt, *pris sur le vif*. Ook boeken van 'amateurs', indien zij scherpe opmerkers zijn, kunnen ons verder brengen, zooals bijvoorbeeld *La vie des abeilles* en *La vie des termites* van Maurice Maeterlinck. Ondanks de langdurige bestudeering is men er tot dusverre nooit achter gekomen, wat of wie het regelend principe is in den bijenkorf of den termitenheuvel: *wie* aan de insecten de opdracht geeft om de lucht te ververschen of het gezamenlijke 'huis vol dieren' te reinigen, of om de koningin te voeden, of om de darren in den herfst te door-angelen. En zeer terecht zegt Maeterlinck, dat wij, zelfs waar het ons zelf betreft:

'Nous n'en savons rien, nous ignorons totalement qui, dans notre propre corps, donne les ordres essentiels dont dépend le maintien de notre existence; nous doutons s'il s'y agit de simples effets mécaniques, automatiques ou de mesures délibérées emanées d'une sorte de pouvoir central ou de direction générale qui veille au bien commun. Dès lors, comment pourrions-nous pénétrer ce qui a lieu hors de de nous et très loin de nous, dans la ruches, la fourmilière ou la termitière, et savoir qui la gouverne, l'administre, y prévoit l'avenir, en promulgue les lois? Apprenons d'abord à connaitre ce qui se passe à nous!....'

'Notre corps aussi est une association, un agglomérat, une colonie de soixante trillions de cellules, mais de cellules, qui ne peuvent pas s'éloigner le leur nid, ou de leur noyau, et demeurent, jusqu'à la destruction de ce nid ou de ce noyau, sédentaires et captives. Si terrible, si inhumaine que paraisse l'organisation de la termitière, celle que nous portons en nous est calquée sur le même modèle. Même personnalité collective, même sacrifice incessant, d'innombrables parties au tout, au bien commun, même système défensif, même cannibalisme des phagocytes envers les cellules mortes ou inutiles, même travail obscur, acharné, aveugle, pour une fin

ignorée, même férocité, même spécialisation pour la nutrition, la reproduction, la respiration, la circulation du sang, etc., mêmes complications, même solidarité, mêmes appels en cas de danger, mêmes équilibres, même police intérieure.... sans que jamais notre intelligence, qui croit régner au sommet de notre être soit consultée ou à même d'intervenir....'

'Avouons plus au moins franchement que nous ne savons rien, que nous ce comprenous rien et que l'origine, le sens et le but de toutes les manifestations de la vie nous échapperont longtemps encore.... et peut-être à jamais....'

* * *

De meest interessante proefnemingen zijn en worden gedaan, om nader te komen aan de psyche en den ontwikkelingsgang van het dier. Professor Kellogg (professor in de psychologie, aan de Indiana University) en zijn vrouw wilden het probleem beginnen in den allereersten aanvang en den eenvoudigsten vorm. Stel u een pasgeboren kind voor, zeggen zij, in hun onlangs verschenen boek *A study of environmental influence upon early behaviour,* dat onmiddellijk van de ouders zou weg-genomen zijn, en volledig opgevoed zou worden onder de dieren, - welke menschelijke eigenschappen zou een dergelijk kind tenslotte vertoonen en tot ontwikkeling hebben gebracht? En andersom, als een dier vlak na de geboorte bij menschen werd ondergeschoven, en als een kind groot gebracht?

Professor Kellogg en zijn vrouw besloten over te gaan tot een experiment, en een jong chimpanse'tje tegelijk met hun eigen baby groot te brengen, precies onder dezelfde menschelijke condities, terwijl het paar onafgebroken werd gadegeslagen en bestudeerd. De baby was hun eigen zoontje Donald, tien maanden oud. De chimpansé was een vrouwtje van zeven maanden, in gevangenschap geboren in het Oranje Park te Florida, waar zij was gevoed door haar moeder.

Men noemde de kleine chimpansé Gua, aan welken naam zij zeer spoedig wende, en gedurende negen maanden werd het experiment volgehouden.

De twee schepseltjes leefden samen als speelmakkers en leden van

hetzelfde huisgezin; hun omgeving, hun behandeling was precies dezelfde, en zooals gezegd, gedurende negen maanden werd het onderzoekingsproces voortgezet. Daarna werd Gua naar haar vroeger verblijf in het dierenpark terug-gebracht.

Natuurlijk is een experiment van negen maanden niet lang genoeg om tot definitieve resultaten te kunnen komen. Het kan evenwel niet worden ontkend, dat het ten hoogste interessant moet worden genoemd. De proef was natuurlijk niet heelemaal zuiver, aangezien Gua reeds zeven maanden bij haar moeder in de chimpanséomgeving had doorgebracht, en dus vanzelf reeds eenige indrukken daarvan had gekregen en gewoonten aangenomen. Ofschoon zij jonger was dan Donald, maakte de snellere ontwikkeling van het dier haar, biologisch gesproken, ouder dan de jongen, en het is merkwaardig, dat het menschenkind aan het eind der proefneming het apenkind in menig opzicht overtrof.

In elk geval was het experiment hoogst interessant. Gua leerde spoedig een groot aantal woorden (hetgeen bleek, doordat zij er, op de juiste wijze, op reageerde). In éénzelfde periode leerde Gua 58 en Donald 68 woorden. Deze woorden waren bijvoorbeeeld: Ja. Neen. Stil, Ga zitten. Doe je mond open. Wijs eens op je neus. Doe de la toe. Ophouden. Liggen. Stoelstoel! (Dit laatste had betrekking op de zindelijkheid, en Gua, gauwer dan Donald, leerde door gebaren en een speciaal geluid aanduiden, dat zij den ‘stoelstoel’ noodig had. Wanneer men aan Gua en Donald gekleurde platen gaf, dan probeerden zij beide in een eersten impuls de figuren er af te krabben; Gua at na eenigen tijd veel netter dan Donald, die zijn mond en gezicht met den lepel vol met pap smeerde, terwijl Gua direct den vollen lepel in haar mond mikte. En als op een afstand den naam Gua geroepen werd, dan keerde Gua zich onmiddellijk om en liep in de juiste richting van het geluid. Maar het jongetje liep, verward, naar alle kanten. (Dit laatste is misschien een uiting van het oer-instinct der diersoort, die altijd in de wildernis heeft geleefd.)

Is met deze proefneming bewezen, dat, als zij met geduld door geslachten van dieren heen werd voortgezet, men eindelijk een dier zóóver zou kunnen ontwikkelen, dat het op gelijk peil stond met een lager staand mensch?

Ieder, die dieren heeft gehouden, voornamelijk honden en katten,

weet wel, dat deze in den langen, huiselijken omgang, ontzettend veel leeren verstaan. Een schrandere, leerzame, oplettende puck, dien wij vijftien jaar hebben gehad, en die werd behandeld en toegesproken als een kind, kon tot drie tellen; driemaal blaffen, als het hem werd gevraagd, kon hij uitstekend; toen ik probeerde hem vier maal te laten blaffen, raakte hij in de war, en blafte onophoudelijk door. De woorden 'uit' en 'hebben' verstond hij al heel gauw; maar later praatten wij met hem als met een kind; als hij bedelde, en ik zei: Het is op, bleef hij nog bedelen; maar als ik zei: Het is *eerlijk* op, ging hij weg. Hij liep eens zijn etenbordje voorbij; toen ik zei: Neen, het is geen brood, het is vleesch, liep hij er gauw naar toe, en at het leeg. En zoo ging het met alles. Hij was aan ons verknocht als een mensch, troostte ons in verdriet, en was vroolijk als er werd gelachen. En alle woorden, als: Stil! In je mand! Nu, kom dan maar. Wil je op schoot? enz. verstond hij na heel korten tijd.

Eén vermogen hebben dieren op menschen voor. Ik zal daarvan twee voorbeelden geven. Mijn moeder zat in haar kamer voor het raam, en Puck lag rustig in zijn mand. Daar ik uit was, keek mijn moeder telkens als er een bus stilhield bij de zijstraat, of ik er ook uitkwam. Dit was al herhaalde malen gebeurd. Opeens zag mijn moeder Puck uit zijn mand en naar de deur gaan, en weer uit het raam kijkende, zag zij een bus stilhouden, en ik stapte eruit.

Wij hadden een zwervend katje tot ons genomen. Wantrouwend, schuw, agressief, werd hij, na eindeloos geduld en veel verdraagzaamheid, van een liefhebbende, vleiende aanhankelijkheid. Een zijner liefste genoegens was, dat ik met hem speelde, hem een bal liet naloopen, popjes liet springen (als ik zei: vangen! vangen! ving hij, de in de hoogte veerende popjes in zijn beide pootjes op) en al dergelijke dingen meer. Het was mijn gewoonte, om dit elken avond om zeven uur een poosje te doen.

Eens was het poesje den heelen dag weg-gebleven. Hoe we ook riepen over de tuinen, hij kwam niet terug. Niet met het eten, zelfs niet toen er een hevig onweer losbrak. Maar 's avonds, precies om zeven uur, daar kwam hij heel bedaard binnen stappen!

Plaatsgevoel, tijdsgevoel zijn eigenschappen die de dieren in hooge mate bezitten. Zijn ze ons in den oertijd óók eigen geweest? en zijn we ze kwijt gegaan, doordat wij, door de eeuwen heen, veel te *bewust* zijn gaan leven?

De puck heeft geweten, vóór hij me kon zien, dat ik uit de omnibus stappen zou. Ook wist hij het altijd, of mijn moeder in haar huis was, ja of neen. Als moeder uit de stad was, logeerde het hondje bij ons, en dagelijks gingen wij met hem naar huis, voor de brieven, enz. Dan liep hij heel gewoon mee. Maar was moeder weer thuis, en brachten wij hem terug, dan stormde hij ons vooruit.

Wij hebben vele honden gehad in den loop van ons leven. Vijf maal een puck (eens vier tegelijk), een newfoundlander, een bulldog, een Italiaansch hazewindhondje, maar met uitzondering van één puck, met wien wij geen contact konden krijgen, en het hazewindje, dat absoluut onbevattelijk bleek, waren het allen trouwe, lieve, verstandige huisgenooten, waarvan wij veel pleizier hebben gehad.

Het zoo juist verschenen boek: Mijn hond. Een boek voor allen die van honden houden, en voor hen, die een hond willen aanschaffen door Johan Pieterse (verzorger der rubriek hondensport der 'N.R.Ct.', erkend keurmeester van den raad van beheer op kynologisch gebied in Nederland) uitgave van J.M. Meulenhoff, Rokin 44, Amsterdam, is in de eerste plaats een vreugde voor hondeneigenaars, maar bevat zooveel wetenswaardigs en interessants, dat een geheel publiek met aandacht en belangstelling naar den schrijver zal willen luisteren. Dat deze spreekt met kennis van zaken, behoeft geen betoog; maar ook de wijze, waarop de verschillende hoofdstukken zijn geschreven, is zoo aantrekkelijk, dat men, zelfs zelve niet veel van het onderwerp wetende blijft voortlezen, geboeid tot het einde.

Het vraagstuk 'de hond' is hier wel van alle kanten bekeken. Keuze, karakter, verzorging, opfokking, dressuur, huisvesting, alles wordt degelijk in oogenschouw genomen; ook vernemen wij alles wat noodig is om te weten van: rashonden, tentoonstellingen, hondensport, en krijgen wij practische wenken bij lichte ongesteldheden, over de voeding, en een beschrijving van de meest verschillende rassen.

Een kostbaar boek over een onderwerp, dat de meesten onzer toch wel ter harte gaat. En de tallooze, goed uitgevoerde afbeeldingen brengen ons de verschillende soorten ten duidelijkste bij.

De meeste, ja, alle menschen, die honden hebben, houden er ook van, - en de ontdekking van Dr. Robert Cornish, die beweert doode honden, die door een ongeluk plotseling gestorven zijn, levend te

kunnen maken, zal velen hondenliefhebbers een blij vooruitzicht zijn.

Maar ook zijn er, en vooral bizondere mannen, die ontzettend veel van katten hebben gehouden, ja, Aurélien Scholl zegt zelfs, dat de monographie der katten is verbonden aan de universeele biographie der beroemde personen. Barbey d'Aurevilly, Théophile Gautier, Anatole France, Baudelaire, Stéphane Mallarmé, J.K. Huysmans, zij allen waren kattenvrienden, en wanneer men de liefde van een kat weet te winnen, mag men zich wèl gelukkig rekenen. Want een kat is veel individueeler, veel zelfbewuster dan een hond, en houdt hij eenmaal van iemand, dan is het ook voor altijd. De Franschman zegt ironisch: *un chat ne vous caresse pas, il se caresse à vous,* - maar als een kat zich aan u wil liefkoozen, bewijst dit toch reeds een groote mate van liefde. Een kat is stellig niet minder intelligent dan een hond, en even stellig, niet minder dan een hond, onze liefde en belangstelling waard.

J.K.-R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

'Stresa was goèd, maar Genève was beter', moet Ramsay Mac Donald, de Britsche premier, gezegd hebben, toen hij van de jongste Volkenbondsvergadering in Downingstreet terugkeerde vergadering, waarin Duitschland dan, mag men wel zeggen, wegens woordbreuk aan den internationalen schandpaal werd gezet. In Berlijn merkte men daar tegen op, dat Genève met los kruit had geschoten. De volken van Europa moeten hun regeerders, in het bijzonder die der groote mogendheden, dankbaar zijn, dat zij zoo voortdurend heen en weer reizen, over en weer, om elkaar te bezoeken en te overleggen wat zij moeten doen om den vrede te handhaven. De brave mannen doen er ernstige ziekten, hartziekten, bij op. Doch in de dankbaarheid van nederige onderdanen moet er toch hier en elders wel eens een twijfel opkomen of zij, d.i. de leiders der volken, niet wel eens aangaande het lot hunner geadministreerden, comedie spelen? Het is een volkomen nieuw verschijnsel, dat de volksleiders, sinds de noodlottige conferentiën van Versailles, Saint-Germain, Trianon en Neuilly, waarin, door in hun gezond verstand gedeerde staatslieden in oorlogspsychose, heel de wereld werd geworpen in het vagevuur der internationale, gevaarlijkste verwikkelingen, nu bij elkaar komen om te trachten goèd te maken wat toen grondig werd bedorven. Men kan ook in dit feit slechts een teeken zien, dat, ten spijt van de misdadige machten, welke in het geheim werken om de volken tegen elkaar op te drijven, wijl zij in oorlog, althans bewapening, ook in devaluatie van het betaalmiddel, hun voordeel zien, het oorlogsgevaar zooveel mogelijk wordt bestreden. Maar als men dan opmerkt

hoe elke nieuwe conferentie begint met zware hoofden, met pessimistische voorspellingen in de dagbladpers, doch steeds eindigt, althans nagenoeg steeds, met een heerlijke harmonie der beraadslagingen, dan lijkt elke golf van pessimisme vast en zeker gevolgd te worden door een van optimisme. En dit schijnt wel een beetje kunstmatig te geschieden.

De Britsche staatslieden 'Sir' John Simon, Buitenlandsche Zaken, en de 'Groot-Zegelbewaarder', Mr. Eden, waren naar Berlijn gereisd om Adolf Hitler te polsen naar aanleiding van het feit, dat Duitschland plotseling het Vredesverdrag van Versailles met betrekking tot de daarbij gewilde eeuwige weerloosheid van het groote Duitsche volk tot een 'vodje papier' had gemaakt. Precies hetzelfde dus wat Frankrijk jarenlang had gedaan door na te laten wat het op zich genomen had te doen. Trouwens de andere groote mogendheden eveneens. Het was verklaarbaar, dat de twee partijen in dit geval het spel van pessimisme en optimisme niet ondernamen. Adolf Hitler en zijn paladijnen, generaal Göring, minister Göbbels en de andere grooten van Hitlerland, hadden nu eenmaal aangekondigd, dat het Tractaat van Versailles 'Hekuba' voor hen was, en zij dachten er niet aan, al ware Onze Lieve Heer-zelf tot hen gekomen, ofschoon diens gezag in het nieuwe Duitschland toch al wordt aangetast, om op hun besluit terug te komen. Maar zoolang de staatslieden met elkaar spreken volgen hun volken niet Malbroeks voorbeeld: zij gaan nièt ten oorlog. Moskou werd daarna door Mr. Eden alleen bezocht, die er een ernstige, dus in dit geval nièt-diplomatieke hartziekte van mee thuis bracht. Geen wonder: Daniël in den leeuwenkuil, en dit nog wel gedurende het ruwe Moskou'sche voorjaar. Warschau werd door hem bezocht en toen Praag, in steeds haastiger tempo. Praag kreeg maar een halven dag, waarschijnlijk om reden van Edens Moskou'sche hartziekte. Daarop volgde Stresa, of liever Isola bella in het Lago Maggiore, waar Italië's machtige 'Duce' voor een conferentie-décor had kunnen zorgen, zooals nergens ter wereld schooner, lieflijker kon worden gevonden.

Laat ons daarover de geestdriftige beschrijving lezen van den ter plaatse, maar niet ter conferentie aanwezigen correspondent van het 'Algemeene Handelsblad'.'

‘Wie Stresa binnenkomt denkt aan een voorjaarsfeest. De mooiste en warmste Italiaansche zon schijnt uit een azuren hemel over een romantische décor van bloemen, palmen, lachende meeroevers, lyrische eilanden, die omstreeks 1900 de romanschrijvers inspireerden tot hun stoutste liefdesverhalen. Vandaag wapperen er de vroolijke vlaggen van Italië, Engeland en Frankrijk. Half Stresa is frisch opgeschilderd in bonte kleuren en des avonds is het geïllumineerd als een bal-champêtre. Het straatfeest van lanterfanterende toeristen en een begin van mondain gedoe op de terrassen van de hotels en de café's wordt nog eens zoo bont door de uniformen van de tallooze heel- en half-militairen, die ter opluistering van het gewicht, dat de Italiaansche gastheeren blijkbaar aan deze conferentie willen hechten, in en om de vriendelijke hoofdstraat van het plaatsje zijn ingekwartierd en onophoudelijk langs de wegen paradeeren. Dat de uniform in Italië van zeer jong tot zeer oud uiterst populair is wordt hier door een gamma van generaties metterdaad bewezen’.

Maar het werd nog mooier. Want Stresa, aan den oever van het Lago Maggiore (het ‘Grootste Meer’), is niet ‘Isola Bella’, (het ‘Schoone eiland’), dat er in ligt, en waarop de Milaneesche voorname familie Borromeo, een dier Italiaansche villa's heeft laten bouwen, waaraan zij in den Baroque-tijd hun vaderlijk of, ‘nepoten’, hun kerkelijk erfdeel hebben verkwist. En ondanks deze onvergelijkelijke heerlijkheid van décor in de eerste uren het zwartgalligste pessimisme. Maar het eind was Mussolini en Isola Bella waardig: een apothese, zeg ik U. Men het oog op Genève.

En nu wil Mac-Donald, het goedige vadertje van de Britsche politiek, dien, jammer genoeg, niemand meer in Engeland ernstig neemt, ons doen gelooven, dat de jongste conferentie te Genève deze apothese nog overtreft? Het is niet waar. Ook Genève is mooi, ligt aan een prachtig meer, maar de Volkenbond en zijn vergaderingen zijn nièt mooi, hoewel gezegend-goèd. Men moet niets overdrijven. Het resultaat was immers, dat er, naar aanleiding van Duitschlands reeds grootendeels in stilte tot stand gekomen herbewapening, om Frankrijk tevreden te stellen, dat deze herbewapening evenmin kan beletten als de heele Volkenbond, gewikkeld in een resolutie, door alle aanwezigen onderteekend behalve door den afgevaardigde van Denemarken, een

keisteen werd geworpen naar Adolf Hitler en zijn mannen, keisteen als een nieuwe oorlogsleugen, dat het Duitschland is, dat het Tractaat van Versailles te niet doet door zijn 'doèn', ofschoon men van Duitsche zijde terecht zegt, dat Frankrijk en de andere mogendheden daarvan het voorbeeld gaven door hun 'laten'. Duitschland wapent zich opnieuw, omdat de tegenpartij zich niet, zooals zij beloofde te zullen doen, grootendeels heeft ontwapend. 'Voilà tout'!

'Genève was beter nog dan Stresa', beweerde de uitmuntende Ramsay Mac-Donald. Hij bedoelde, dat men er nu allerlei voorzieningen had getrokken, waarin ook Soviët-Rusland werd betrokken, 't welk in de toekomst twee gevaarlijke vijanden ziet: Japan en Hitlerland. Immers, in zijn nieuw evangelie 'Mein Kampf' openlijk verkondigt, dit laatste openlijk, dat, waar het Duitsche volk er wel van wil afzien naar gebiedsuitbreiding te streven, welke het voor zijn overbevolking zoozeer noodig heeft, naar het Westen toe: Frankrijk, België, Nederland, Denemarken, dit zeker niet het geval is met zijn blik naar het Oosten gericht, Rusland, om over Polen te zwijgen. In Rusland allereerst stammen millioenen Duitsch-sprekende menschen. Wat Rusland in den loop der eeuwen is geworden dankt het aan Duitsche krachten. Aan Armenische, aan Joodsche krachten tevens. Doch deze laatste worden in den Duitsch-Arischen gedachtengang opzettelijk vergeten. En ten deele terecht, omdat Sovjët-Rusland eigenlijk zijn bestaan dankt aan Armenische en Joodsche samenzweerders tegen het rotte Czarisme. En nu zouden drie groote mogendheden, Frankrijk, Engeland, Italië, Duitschlands overwinnaars in den oorlog, wenschen, dat laatstgenoemd land toetrad tot een verbond van non-agressie niet alleen, maar zelfs, in geval van aanval door derden, van verdediging van Rusland? 'Niemals'! heeft Adolf Hitler uitgeroepen, en dit is verklaarbaar.

Zoo is dan ook de Geneefsche conferentie geëindigd met optimistische erkenningen. 'Genève nog beter dan Stresa'? Maar dan, zou men denken, gaan wij het Duizendjarig Rijk tegemoet, in plaats van een nieuwen wereldoorlog. Het is echter verklaarbaar, wijl nu van Duitsche zijde gezorgd wordt voor het naar 't schijnt noodige pessimisme voor het moreele evenwicht.

Het is waar, dat door de gevolgen van het Tractaat van Versailles, door aan oorlogswraakzucht lijdende staatslieden - de goede Woodrow Wilson was de eenige, die zijn wel Amerikaanschbeperkt maar gezond verstand had bewaard in zijn Volkenbondsidealisme - Duitschland telkens wordt geprikkeld door de machthebbers over de kleine brokken van het vroeger keizerlijke Duitschland, waarvan een groote minderheid der bevolking Duitsche van afstamming en taal is, en wijl deze, door haar vreemde heerschers geknecht, van berusten niet wil weten. Dit was dan nu weer het geval in Litauen, dat, naast Dantzig, als een doorn steekt 't in het Duitsche nationale lichaam. De plaats ontbreekt hier om in bijzonderheden deze Duitsche oorlogswond te verklaren. Litauen had geen recht op Memel, vrije stad, en mocht er slechts de haven van gebruiken voor zijn uitvoer over zee. Maar het heeft Memel eenvoudig bezet, hoewel zijn bevolking hartelijk Duitschgezind is, immers grootendeels uit Duitschers bestaande. Dit is ook het geval met haar omgeving, bevolgt door geboren Litauers. Niet minder Duitschgezind, beweert men, dan de Memelingen. De Litausche gewelddaad viel ongeveer samen met den dag van het bezoek der Britsche staatslieden aan Berlijn. Geen wonder, dat het den ‘Führer’ gelegenheid verschafte om er over uit te pakken, dat de overwinnaars te Versailles het overwonnen Duitschland moreel hadden gebonden, gekneveld, mishandeld, en dit terwijl men had moeten inzien, dat het een dijk was tegen den vloedgolf naar het Westen van het Bolsjewisme, toen dit nog de geestdriftige kracht bezat zijner jeugd, zoo spoedig door de ‘graue Theorie’ van de kapitalistische wereldpractijk bedaard.

De drie groote mogendheden van Europa's Westen: Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië hebben dus, hoewel hevig morrend, te berusten in Duitschlands herbewapening: een 550.000 man sterk leger in vredestijd, een sterke luchtvloot, welke thans die van Engeland, dat door dit wapen zijn grenzen hoopt te kunnen beschermen tot aan de oevers van den door Vader Borger bezongen Nederlandschen Rijn, met een derde overtreft, en een vloot van tenminste 400.000 ton sterkte, in ieder geval gelijk aan die van Frankrijk, en tevens teruggaaf van aan Duitschland ontrukte koloniën. Er zullen nog heel wat conferenties van

staatslieden moeten worden gehouden eêr er in den door Versailles op geroepen chaos eenige vreedzame orde komt.

Intusschen heeft de minister van de Schatkist in Engeland, Neville Chamberlain, een juichkreet aangeheven voor het a.s. budget over den schitterenden staat der Britsche financiën. 'n Budgetje, lieve menschen, om onzen waardigen minister Oud razend te maken van jaloerschheid. Haast te mooi om eerlijk te kunnen wezen. Overschot van inkomsten op uitgaven, verlaging van enkele belastingen of zelfs vrijstelling, terzijdelegging van een belangrijk bedrag voor de aflossing van schuld, en zoo nog enkele zegeningen meer. Ieder weet, dat er met cijfers kan worden gegoocheld, en dat ook voor optimistische ministers van financiën het papier geduldig is. Bewijs dat Neville Chamberlain, indien het niet oneerbiedig is, hem zoo maar kortaf te noemen, een beetje met de cijfers van zijn heerlijk budget goochelde is, dat hij er op rekent, dat genoeg rijke lieden hem het genoegen zullen doen te sterven om hem te helpen aan 80 millioen ponden, gekelderde ponden sterling, aan successierechten. O, de glimlach van innige verblijding, waarmee deze gelukkige minister van financiën, de eenige op heel de wereld van dezen tijd, zich vooraf liet fotografeeren: foto ook in onze dagbladen verschenen, waar er zoovele zijn, wien de vastheid van den ‘eerlijken’ gulden een doorn in het oog is van hun op ‘baisse’ gericht winstbejag. Maar ofschoon dan deze gelukkige minister in het Parlement kon uitroepen: ‘wij hebben tachtig procent van onze welvaart heroverd’!, de toehoorders ontvingen zijn mededeelingen slechts met een bedaarde geestdrift.

In de politiek heerscht slechts voor een gering deel de zuiverende en zuivere eerlijkheid. Vandaar, dat er steeds zoo'n onaangename lucht aan is. Laat ons tenminste gelooven aan de eerlijkheid der leidende staatslieden. Ofschoon dit reeds moeilijk is. Zij staan ongetwijfeld onder den invloed van dien ‘Vijand nommer Een’, zooals men tegenwoordig in ‘the States’ de chefs der gevaarlijkste ‘gangsters’ betitelt, ‘the enemies number One’ der volken: de wapenfabrikanten en hun aanhang in de door hen in het leven geroepen wereldpers. Hun belang, het werd reeds meermalen in deze bladzijden te kennen gegeven, is, misschien niet zoozeer om de volken door hun nationale tegen-

strijdige geschillen tegen elkaar tot oorlog op te drijven, doch om hen, door vreesaanjaging, zich voortdurend tot kostbaarder bewapeningen te brengen. Al moet er dan ook dier financieele ondergang op volgen. Zij zijn de eenige fabrikanten ter wereld, die goede zaken doen. Zij hebben, na leger en vloot van voorheen, er de luchtvaartvoorziening tegen een oorlog bij gekregen. Sinds eenige jaren worden de volken en hun regeeringen bang gemaakt voor den oorlog uit de lucht met gifgassen, waaraan ook de burgerlijke elementen der natiën zouden bloot staan. Er moeten niet slechts in alle steden bomvrije kelders worden gebouwd, maar alle stedelingen moeten voorzien zijn van maskers, welke hen tegen de uit de lucht op hen neerdalende gassen zullen beschermen. Hoewel de wapenfabrikanten dan al geen voordeel zullen hebben bij den aanleg der bomvrije kelders, zij zijn wel zoo goed om tegen item zooveel te zorgen voor de gasmaskers.

Welnu, het gezond verstand is, goddank, nog niet heelemaal uit de wereld, en het schijnt wel in hoofdzaak te worden gecultiveerd onder de kleine volken. Terwijl, blijkens een proef in ons Haagje genomen, ietwat komiek wijl er slechts sprake kon zijn van één bomvrijen kelder, en de menschen er niet eens in weg scholen, en op een terrein niet grooter dan een plein, komiek ook wijl duizenden gelukkig ook bomvrije toeschouwers er bij stonden te lachen, ook onze overheid onder den invloed dier vrees schijnt te leven, is het even nuttig als verblijdend wat de regeering van het kleine Denemarken daarover denkt en zegt. Ten eerste twijfelt zij aan een toekomstigen luchtoorlog met gifgassen, althans tegen de bevolkingen der steden. Vervolgens twijfelt zij aan de doelmatigheid der anti-gasmaskers, voor iedereen, - wat 'n buitenkasje voor de leveranciers, indien het zoover kwam! - en, indien het zoover kwam, aan de doelmatigheid, ten eerste van die gasmaskers-zelf en aan hun juiste toepassing door man, vrouw en kind, daarin onvoldoende geoefend. Denemarken althans belast zijn oorlogs-budget voorloopig niet met den aanleg van vele bomvrije kelders, noch met het aanschaffen van gasmaskers voor zijn heele stadsbevolking.

Gij ziet, dat in dat land althans, met wat gezond verstand, ook nog wat blijgeestig geloof in de toekomst schijnt te leven.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne, Currer, Ellis en Acton Bell en hun Familie.
(Vervolg van blz. 426.)

Branwell.

Charlotte kwam uit Brussel weer te Haworth terug, den 2en Januari 1844, een diploma medebrengende, dat geteekend was door dh. Héger, en voorzien van het zegel van het Athenaeum, dat zij de Fransche taal volkomen meester was, en in staat, er les in te geven. Anne en Branwell waren beiden thuis voor de vacantie; Branwell was ongeveer een jaar geleden tot gouverneur benoemd bij de familie Robinson te Thorp Green, waar zijn zuster reeds een poosje gouvernante was geweest. Anne en Branwell keerden na een paar dagen naar hun betrekking terug, en Charlotte en Emily bleven met hun vader alleen, en hervatten hun lange, eenzame wandelingen over de moors, en bespraken lang en breed de plannen, om eventueel samen een school op te richten.

Maar hoe meer zij daarover discussieerden, hoe grooter en onoverkomelijker de moeilijkheden en hinderpalen begonnen te lijken. Het is waar, dat zij een prospectus lieten drukken, een pathetisch document, dat men heden ten dage nog op de pastorie te Haworth kan zien.... maar veel verder kwamen zij niet. De oude heer Brontë was nu bijna zeventig en zijn oogen gingen sterk achteruit; het huis was veel te klein om er een school te vestigen, maar misschien zouden zij er een paar lokalen kunnen laten bijbouwen voor het geld dat hun tante hun had nagelaten; maar het kerkhof lag te vlakbij, en de geheele ligging en omgeving was weinig aantrekkelijk. Bovendien werd Branwell de geheele familie hoe langer hoe meer tot een last. Hij had de zonderlingste manieren, was soms uiterst zwaarmoedig, en dan weer krankzinnig opgewonden en vroolijk. Na Kerstmis

1844 werd zijn gedrag nog vreemder, en Anne's brieven verriedden groote angst en bezorgdheid. Er was iets niet in orde met Branwell; mijnheer Robinson was allang niet meer tevreden over hem, en te eeniger tijd zou hij wel moeten worden ontslagen.

De slag viel in Juli 1845, juist toen Charlotte terugkeerde van een bizonder aangename logeerpartij bij Dominé Henry Nussey en zijn vrouw, de broer van Ellen Nussey, die er met haar samen had vertoefd. Zij vond Branwell thuis, ontslagen uit zijn betrekking. De details van deze droevige historie kennen wij alleen door de uitlatingen der zusters, en later door Charlotte's biografe, Mrs. Gaskell. Het schijnt, dat de ongelukkige jongen aan de opium was verslaafd, als een substituut, voor wat hij wel eens had genoemd ‘demon whisky’. Onder den invloed van dit middel verbeeldde hij zich verliefd te zijn op mevrouw Robinson, die zeventien jaar ouder was dan hijzelf, en wat erger was, hij fantaseerde, dat zij zijn liefde beantwoordde. Tenminste hij maakte zijn zusters wijs, dat hij het slachtoffer was van een slechte, bedriegelijke vrouw. En drie jaar lang was Branwell het onheil en de vloek van het gezin. Hij voerde absoluut niets uit; al het geld, dat hij machtig kon worden, verspilde hij aan drank of opium, en maakte het leven van zijn vader en zusters tot een hel op aarde. Eens stak hij in dronkenschap zijn bed in brand, en werd nog juist bijtijds gered door de moedige Emily, die de vlammen doofde, en haar broer naar haar eigen bed droeg. In haar brieven zinspeelt Charlotte er herhaaldelijk op, dat Branwell zich naar lichaam en ziel ruineerde en hoe langer hoe meer in gezondheid achteruit ging. Hij had, zooals Leyland's boek aanduidt, ook wel perioden van helderheid en zelfinkeer, en verschillende pogingen werden aangewend om hem opnieuw een betrekking te bezorgen. Maar naarmate de maanden verliepen, werd de kans al minder en minder, dat Branwell nog ooit iets behoorlijks uitvoeren zou. De arme meisjes zochten zoo goed mogelijk den uiterlijken schijn te bewaren, verborgen Branwell in zijn kamer, en wendden zich weder tot hun eenigen troost, de literatuur.

Letterkundige ondernemingen.

Het was in den herfst van 1845, dat er iets gebeurde, wat een lange poos het leven der drie Brontë-zusters veranderde, en een beteekenisvolle bladzijde toevoegde aan de rijke Engelsche literatuur.

Charlotte vertelt ons in de biografische inleiding, welke zij publiceerde in een latere editie van Emily's *Wuthering Heights*, dat zij op zekeren dag een notitieboek had gevonden, waarin Emily gedichten had neergeschreven. Zij las ze, en was verbaasd over hun diepte en kracht en de gedurfdheid der uitdrukking. Emily was ontzaglijk ontstemd door wat zij noemde: een inbreuk op haar vertrouwen maken. En Charlotte had uren en uren noodig om het met Emily weer goed te maken. En toen dat eindelijk gelukt was, kwam Anne kalm voor den dag met de vraag, of, als Charlotte Emily's verzen zoo goed vond, zij ook niet eens naar de hare wilde kijken? Er waren reeds eenige van geaccepteerd door de redacties van verschillende periodieken. Charlotte had ook zèlve verzen gemaakt, en na heel veel redeneering werd er besloten, om een uitgever te zoeken, die een bundel hunner drieër gedichten zou willen publiceeren. Charlotte dacht, dat de verzen van haar en Anne wel onder de vlag der zooveel betere van Emily konden meevaren. Hun identiteit zou strikt verborgen blijven, - vooral de eisch van Emily, - en als namen kozen zij: Currer, Ellis en Acton Bell. (Bell was de naam van een van den heer Brontë's hulppredikers, en, daar een vrouw nu eenmaal altijd liefdesgeschiedenissen vermoedt, spreek ik hier de veronderstelling uit, door verzen van Emily in mij opgewekt, dat Emily dezen Bell heeft lief gehad.)

Al gauw moesten de zusters ondervinden, dat geen enkele uitgever bereid was, dezen bundel op eigen risico uit te geven, en eindelijk kwamen zij met de firma Aylott and Jones te Londen overeen, dat deze de publicatie op zich nemen zou tegen betaling van £ 30. -. De proeven moesten worden gezonden aan Currer Bell c/o Miss Brontë, The Vicarage Haworth, en het hoek verscheen in Mei 1846, getiteld: *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell,* en bevatte 165 pagina's. Er werden ongeveer tien recensie-exemplaren verzonden; het belangrijkste orgaan, dat er notitie van nam, was The Athenaeum, in zijn nummer van den 4en Juli, en het totaal der verkochte exemplaren bedroeg.... 2.

Aldus het lot van het pathetische bundeltje, waarover Charlotte later schreef, toen haar medewerksters beiden reeds ter ziele waren:

'The book was printed, it is scarcely known, and all of it that merits to be known are the poems of Ellis Bell'. Inderdaad zegt K.R.A. Sugden, bevat de bundel 'one of the greatest poems in

our language, melancholy, sonorous, passionate, masterly in rhythm and diction, a splendid love-poem which sets Emily Brontë among the immortals.'

Het is het vers, dat begint: Cold in the earth, - and the deep snow piled above thee, en dat o.a. dit prachtige couplet bevat:

> No later light has lightened up my heaven,
> No second morn has ever shown for me;
> All my life's bliss from thy dear life was given,
> All my life's bliss is in the grave with thee.

en dit vers is het ook, dat mij op de gedachte bracht, dat het gewijd was aan den gestorven Bell.

'Ill-succes failed to crush us', om Charlotte's eigen woorden te gebruiken, en na veel overleg en eindelooze redenatie's, besloten zij hun geluk verder te beproeven, en elk een roman te schrijven. In een paar maanden voltooide Charlotte *The professor,* Emily haar verrassend werk *Wuthering Heights*, en Anne een korter verhaal *Agnes Grey*.

The Professor werd eenstemmig door.... zes uitgevers geweigerd, en eerst gepubliceerd in 1857, na Charlotte's dood. (Als ik over het werk der zusters schrijf, zal ik over dit boek uitvoeriger uitweiden.') Doch *Wuthering Heights* en *Agnes Grey* werden spoedig geaccepteerd.

Niet ontmoedigd begon, in Augustus 1846, Charlotte aan een nieuwen roman, - in een ziekenhuis te Manchester, waar zij zat te wachten, of de operatie, die haar vader voor cataract (staar) moest ondergaan, gelukken zou. *Jane Eyre* heette deze nieuwe onderneming, en in Juli 1847 stemden de heeren Smith en Elder er in toe, het manuscript ter lezing te ontvangen. En.... het boek werd onmiddellijk aangenomen. De literaire adviseur der firma, de heer Williams, was erdoor overweldigd, en een der firmanten nam het handschrift mee naar huis en zat er den heelen nacht in te lezen. Zes weken later, in October 1847, zag *Jane Eyre* het licht. De eerste editie was in nog geen twee maanden uitverkocht. De tweede eveneens. De derde werd niet minder gretig gekocht. Het boek was de Schlager van het seizoen, en de geheele wereld vroeg zich verwonderd af, wie wel deze Currer Bell mocht zijn!

Op hetzelfde tijdstip, dat de tweede druk van Jane Eyre ver-

scheen publiceerde de uitgever Thomas Cantley Newby te Londen *Wuthering Heights* van Ellis Bell en *Agnes Grey* van Acton Bell. Deze uitgave trok in het geheel niet de aandacht. *Als* er al op gelet werd, beschouwde men deze boeken als een poging om Jane Eyre uit de publieke belangstelling weg te dringen. Het was eerst in 1850 dat er een serieuse bespreking verscheen, n.l, in het Palladium, (doch eerst in de zeventiger jaren erkende men het merkwaardige genie in Wuthering Heights). The North American Review noemde Ellis Bell 'a man of uncommon talents, but dogged, brutal and morose'. En dezelfde recensent meende in Currer Bell de kenmerken te ontdekken van 'more than one mind and sex'.

Jane Eyre, waarvoor, - het is interessant dit te weten, - de schrijfster *f* 6000. - ontving (hetzelfde honorarium, dat zij ook voor *Shirley* en voo*r Villette* genoot), werd in de pers bijna algemeen ongunstig beoordeeld, terwijl het publiek zich daar blijkbaar niet aan stoorde, en het boek kocht en kocht. De meest felle aanval verscheen in *The Quarterly,* en was geschreven door Miss Rigby, later Lady Eastlake. We zullen er iets van aanhalen om drie redenen: 1e is het interessant om te weten te komen, waarom Charlotte er zoo door gehinderd werd, 2e omdat er werd beweerd, dat Hugh Brontë, een oom van Charlotte, uit County Down overkwam, gewapend met zijn *Shillelagh* (knuppel) om den criticus eens eventjes van repliek te dienen (of deze historie waar is, wordt in twijfel getrokken, men vindt haar in Dr. Wright's boek: *The Brontë's in Ireland)* en ten derde omdat de wijze, waarop Charlotte zich hierover wreekte, de lachende bewondering werkte van Mr. Augustine Birrell. (Charlotte gaf exacte quotaties er uit, later een harer fictieve personen in den mond, en Mr. Birrell geeft den raad aan andere verontwaardigde auteurs, dezelfde methode ook eens toe te passen, om hun gemoed lucht te geven.) Dit is het belangrijkste deel der recensie:

We have said, that this book portrays a heart entirely lacking in grace. That is, in our opinion, the great, the horrible defect of *Jane Eyre.* The heroine is throughout, the personification of an undisciplined and unregenerate mind. It is true that she behaves well and displays great moral strength, but it is the strength of a soul, which is utterly pagan and a law unto itself. We do not find in it the single trace of Christian grace. It has inherited the direst

sin of our fallen nature, the sin of pride. Jane Eyre is proud and consequently ungrateful. It has pleased God to make her an orphan, without friends, without money, nevertheless she thanks nobody, - least of all the friends, companions and teachers of her lonely youth, - for the food and clothing, the care and education they have had the goodness to give her until she could provide for herself. In short, the autobiography of Jane Eyre is an anti-Christian work.

It is a long murmur against the well-being of the rich and the privations of the poor that is to say, a murmur against the divine will, It is a proud affirmation of the rights of one, which nothing in God's Word or the dispensations of His providence authorize. It is that tone of discontent which forms the most subtle evil to be combated by the courts, the Christian pulpits, and civilized society.

(Deze manier van critiek schrijven, waarbij de personen van het boek worden afgekeurd en daarmee het werk-zelf veroordeeld, is een al lang overwonnen standpunt, en sinds de critiek van De Nieuwe Gids wordt ook in Nederland deze averechtsche methode nauwelijks meer toegepast.)

Aardig is het om hier even in te lasschen, hoe Charlotte aan haar vader mededeeling deed van haar succes, ofschoon dit gesprek al over- en overbekend is.

‘Papa, ik heb een boek geschreven.’

‘Zoo, kind?’

‘Ja, en ik wou graag, dat u het las.’

‘Al ik mijn oogen er maar niet te veel mee inspan.’

‘Maar 't is geen handschrift, 't is al in druk.’

‘Maar kind, al in druk? Heb je dan heelemaal niet aan de onkosten gedacht? Er zal wel heel wat geld bij moeten, want hoe zullen ze een boek koopen van jou, een totaal onbekende?’

‘Neen, Papa, wees maar gerust; we zullen er geen verlies door lijden. Ik heb er zesduizend gulden voor gekregen.’

Waarop de heer Brontë zijn twee andere dochters binnen riep en zei:

‘Girls, do you know Charlotte's written a book, and it is much better than likely?’....

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

‘Germany Unmasked’, by Robert Dell. Uitg Martin Hopkinson Ltd., 25 Soho square, London, 1934.

Robert Dell's werk onder bovenstaanden titel, welke op-zichzelt genoeg zegt omtrent den inhoud, is een onafgebroken uit spuiting van venijn naar den man, zijn medestanders en den geest, welke, beweert men, in het tegenwoordige Duitschland heerschen En om er de rechtmatigheid van te bewijzen en zijn Britsche lezers vijandig tegen hen te stemmen - ondanks het feit, dat Adolf Hitler in ‘Mein Kampf’ zich jegens Engeland van de oorlogsperiode en van heden uitlaat op een wijze, welke zijn achting en stille vriendschapsgevoelens bewijst - steunt de schrijver op, natuurlijk langs slinkschen weg in zijn bezit gekomen, ‘streng vertrouwelijke’ staatsstukken der laatste jaren door het Duitsche ‘Nazi’-bewind aan zijn buitenlandsche agenten, in het bijzonder in Noord- en Zuid-Amerika uitgevaardigd. Daarin wordt hun voorgeschreven hoe zij zich in hun arbeid, spreken, streven en optreden in den vreemde, waar zij verblijven, hebben te gedragen om regeering en volk het standpunt der tegenwoordige regeering van het ‘Derde Rijk’ beter te doen begrijpen, en er zoo mogelijk voor in te nemen. Dergelijke Duitsche propaganda is ook in ons land niet onbekend gebleven. Sinds lang, van vóór den oorlog reeds, weten wij, dat het velen Duitschers, in het bijzonder velen Pruisen, aan tact ontbreekt. Zonder het te willen, misschien zelfs zonder het te vermoeden, dat zij er in het vreemde land en onder het vreemde volk ergernis mee opwekken, hoewel zij het sympathiek hopen te stemmen. Overigens moet gezegd worden, dat er in die door Adolf Hitler en zijn paladijnen opgestelde en uitgevaardigde staatsstukken niets voorkomt, dat aan welk ander

volk ook maar eenige vrees behoeft in te boezemen. Zij kunnen zelfs een voorbeeld genoemd worden voor de verdediging der nationale belangen van welk ander volk men wil.

Onlangs werd openlijk meegedeeld, dat Adolf Hitler voor een voorgenomen geautoriseerde Fransche vertaling van 'Mein Kampf' die uitingen zou weglaten of verzachten, waardoor de Fransche publieke opinie rechtmatig kon worden gekwetst. Wat is daar tegen? 'Woorden vervliegen, maar wat geschreven is blijft.' Kwaadwilligen, in den trant van bedoelden Engelschen schrijver, zullen toch steeds in staat zijn aan te toonen hoe vijandig en met hoeveel wraakgevoel Adolf Hitler eens over Frankrijk heeft geschreven. Maar een andere 'wijsheid der volken', nog wel een speciaal Fransche 'wijsheid', zegt, dat men geschriften moet beoordeelen naar hun datum.

Dit doet Robert Dell nièt. Integendeel. Uit het feit, dat de Engelsche wedergave van 'Mein Kampf' slechts een uittreksel is uit Hitler's, hier en daar wat langdradig geschrift, dat niet kan gelezen worden zonder bij elken onpartijdigen vreemden lezer de stille critiek op te wekken, dat de auteur erg zwaar op de hand is en doordraaft, en dat de vertaler der Engelsche uitgaaf in het bijzonder die passages heeft weggelaten, waarin de toen tot vestingstraf veroordeelde schrijver van 'Mein Kampf' zich jegens Frankrijk, in het bijzonder, en, in weerwraakbezieling, jegens de geheele vijandige wereld, welke zijn volk in den oorlog overwon, bond, neertrapte en beroofde, zich het hevigst uitlaat, acht Robert Dell zich geroepen om zijn inktpot van zwarten haat over zijn geschrift uit te storten. Om daarvan een voorbeeld te geven slechts dit eene citaat, hier zoo getrouw mogelijk vertaald. 'Wij moeten ons land schoon maken van Goebels agenten, en toezien, dat zij er buiten blijven. En het publiek moet deze aangelegenheid ter harte en ter hand nemen. Daar moet een moreele boycott over Duitschland komen. Wij moeten geen betrekkingen onderhouden met Wittekind's*) opvolgers, die hun wraakneming voorbereiden op Karel den Groote's nakomeling-

*) De Duitsch-nationalen, of liever dier min-of-meer verbijsterde historische woordvoerders, zien in Karel den Groote een slecht Germaan. Of liever heelemaal geen Germaan. Zij verdedigen tegen hem den Saksischen volksleider Wittekind, door hem overwonnen.

schap, dat wil zeggen: op ons. Daar moet geen uitwisseling meer zijn van studenten, geen uitzending naar Duitschland van kinderen of jonge menschen, geen deelneming meer tezamen met Duitschers in sportfeesten of wedstrijden van welke soort ook. De Engelschen, Franschen, Amerikanen behooren zich terug te trekken van de Olympische spelen, welke in 1936 in Duitschland zullen worden gehouden. De Duitsche regeering vaardigde een besluit uit ("gave an undertaking") dat Joden niet mochten worden belemmerd daar in mee te dingen. Doch het is strijdig met dat besluit, wanneer zij de Duitsche Joden belet zich er voor te "trainen". Moreele afkeuring bezit voor de "Nazi" 's weinig of geen kracht. Maar wij kunnen Duitschland op economische en financieele wijs schade doen, en wij zijn verplicht dit te doen. En tenminste kunnen wij het Duitsche vok toonen, dat het zich niet terzelfdertijd kan stellen buiten de Westersche Beschaving en toch in betrekking blijven met beschaafde volken. Het wenscht een "geschlossenes Deutschland." Laat het dit hebben. Wat hebben wìj, "niet meer dan menschelijke wezens", zooals wij worden gekenmerkt, uit te staan met dat "Herrenvolk", geleid door Hitler-Wittekind'?

Uit dit citaat spreekt, maar het is ongevaarlijker, immers door een vrijwel onbekenden publicist, Robert Dell, uitgespoten, gelijke haat als die, daardoor Hitlers geschrift, maar geweldige, onverzoenlijker, nog verblinder zich kenmerkt jegens den Jood en jegens den Marxist: in de meeste gevallen, over heel de wereld. voor hem vereenigd.

Maar zouden wij niet bedenken in welk tragisch uur, onder welke tragische omstandigheden 'Mein Kampf' is geschreven, en dat Adolf Hitler nu zijn strijdschrift niet zou publiceeren, of bedaarder, logischer, minder 'Germaansch', d.i. Duitsch-eenzijdig van inhoud, indien hij het nu nog te boek moest stellen? In 1918 is Duitschland door een geheele wereld tegen zich in het veld, overwonnen, neergeslagen. Door het Tractaat van Versailles wordt het gebonden, verminkt. Het wordt door in den oorlog dol geworden staatslieden, militairen en burgers vertrapt, gescholden, verguisd. Het tot voor kort zoo fiere en gevreesde Duitsche Keizerrijk is verdwenen als damp. Daarvoor in de plaats komt een Marxistische republiek, welker verdienste het is, dat zij zich al dadelijk met succes te weer stelt tegen den opkomenden vloed-

golf van het Communisme, dat zich hier en daar door zoogenaamde ‘raden-regeeringen’ tracht vast te zetten. Doch zij is door de prediking van drie kwart eeuw sociaal-democratisch internationalisme en daarmee zich parend onnatuurlijk pacifisme verslapt, en kan dus niet op tegen de wraakzuchtige overwinnaars, noch tegen de openbare meening van heel de wereld, welke zooveel door den oorlog, dien men aan Duitschland wijt, heeft geleden. Slechts zoetsappig tracht zij zich daartegen te verzetten.

Maar Duitschland van 1918, '19, '20, '21 is nog steeds Duitschland: een volk, behalve zijn verslagen krijgsmacht, een volk van dulders, arbeiders, doordringende denkers, fier op zijn verleden, ja, fierder dan dit verleden het daartoe recht geeft. Er leeft in zijn ziel, zonder dat dit zich nog openlijk uitspreekt, een heftig verzet tegen de vernederende wijze, waarop het moet erkennen verslagen te zijn, en bij velen een stille vijandschap tegen een leer, welke zoo lang het Duitsche volk, evenals alle andere volken, geestelijk verzwakt door het heulsap van een slecht begrepen internationalisme. Zooals dit wordt gepredikt door het Marxistische Evangelie, dat echter onafwijsbaar uitloopt op Communisme. Maar deze stille vijandschap heeft nog geen woordvoerder. Daar is intusschen uit dezelfde proletariërsgeledingen, deze in het bijzonder aangedaan door het Marxisme, dat een volk, welk volk ook, geestelijk ondermijnt, een bouwvakarbeider opgestaan, Adolf Hitler. Ofschoon het toeval hem deed geboren worden in Oostenrijk, aan de Duitsche grens, heeft hij zich voor den oorlog gevestigd in het ‘Vaterland’, en is als vrijwilliger in het Beyersche leger mee te velde getrokken, ook in den oorlog gewond. Deze Adolf Hitler, nu ja, bouwvakarbeider, gewoon soldaat met een ondergeschikt rangetje, weet zich reeds gedurende den oorlog in zijn enge omgeving te onderscheiden door zijn historische belezenheid, in het bijzonder door zijn historischen haat jegens Oostenrijk, of liever jegens het Huis Habsburg, den verachten en slappen bondgenoot van Duitschland. Het Duitsche volk heeft op dat oogenblik een man noodig, een kerel veel meer, die het weet te verpersoonlijken. Zijn geniale gaven, waartoe allereerst een natuurlijke welsprekendheid behoort, verkernd in groote belezenheid op allerlei gebied, veel doch niet steeds logisch begrip, veel kennis van den mensch als nationaal volksdeel, en

een haast verblinden en verblindenden hartstocht, wijzen hem aan, van zelf, als leider van dat overwonnen, geknevelde, verguisde volk, dat hij liefheeft op een wijze, welke zijn liefde steeds doet balanceeren naar den kant van onredelijken haat. Proletariër, is hij ook socialist. Maar hij ziet in, dat het door Karl Marx gepredikte socialisme het individu losmaakt van de gemeenschap, en derhalve naar den chaos drijft. Hij is socialist in nationalen zin, d.i. Duitschen zin. Hoe de oorlog ook is ontstaan, gevoerd, geëindigd: hij zoekt naar de bewerkers van de katastrophe, en vindt den Marxist, volgens hem vereenzelvigd met den Jood, die het parlementaire regeeringsstelsel heeft vermolmd en doorziekt, in Duitschland en over heel de wereld.

Het Marxisme, de Joodsche internationale invloed: een volk dat zelf geen vaderland meer heeft, doch zich overal heeft genesteld, zij heerschen in Duitschland oppermachtig, en de nationaal-socialistische ‘levensbeschouwing’, want een ‘partij’ wil zij niet wezen, door hem en zijn aanhangers verkondigd, worden door hen bestreden eerst met spot, daarop met mishandeling. Doch allengs weet Adolf Hitler een groote schare om zich heen te verzamelen in steeds indrukwekkender volksvergaderingen. Dan, in 1922, '23 is de ‘Nazi’-wereldbeschouwing zoo sterk en voor de machthebbers van het oogenblik zoo gevaarlijk, dat er in de Duitsche landen meer bloed vloeit dan te voren nog bij de klopjachten der Marxisten op de Nazi's. Op den 9 November van het jaar 1923 wordt een kleine twintigtal volgelingen van den ‘Führer’ te München, waar de ‘Nazi’ 's hun hoofdkwartier hebben, neergelegd. Het jaar daarop zit Adolf Hitler in de vesting Landsberg a. L. gevangen, en schrijft zijn tweedeelig verweerschrift ‘Mein Kampf’: het Evangelie voor heden van het Duitsche volk, zooals Karel Marx' geschriften het drie kwart eeuw lang zijn geweest. Deze, echter, niet alleen voor het Duitsche volk.

Van Adolf Hitler's ‘Mein Kampf’ kan men zeggen wat Walt Whitman zei van zijn poëmen: ‘dit is geen boek, die het aanraakt raakt een mensch aan’.... In ‘Mein Kampf’ doet Adolf Hitler zich kennen als een ontegenzeggelijk geniaal strijder en leider, van wien het niemand verwondert, dat hij zijn merkteeken diep heeft ingedrukt op het karakter van een groot deel van het Duitsche volk. Maar gegeven de ontstellende en verschrikkelijke gebeurte-

nissen der laatste zeven jaren, welke aan zijn gevangenschap zijn voorafgegaan, jonge man nog, is het geen wonder, dat het gezond verstand wel eens bij hem en bij zijn volgelingen op den loop gaat, en zij het nadenken daarbij verliezen als voor hen te wijde schoenen. De haat, welke uit 'Mein Kampf' spreekt, is verblind en onberedeneerd. Zelfs doet de haat, welke hij voor den Jood te kennen geeft, denken aan een naar binnen geslagen liefde, en geeft voedsel aan de waarschijnlijk-lasterlijke bewering, dat hij-zelf Joodsch bloed in de aderen heeft. Men denkt er in ieder geval bij, dat de Jood wel zeer groote intellectueele gaven moet bezitten om zooveel kwaads te kunnen veroorzaken, kwaads waarvan de volken aan de Noordzee, die toch ook met hem omgaan, en sinds lang, nauwelijks eenig begrip hebben, doch dat hij bij voorkeur den blonden en blauwoogigen Germaan, toch geen idioot, aandoet.

De geniale Adolf Hitler is in zijn hart een geloovig man. Hij bidt tot God, en doet tot God bidden. Allereerst voor de toekomstige wedergeboorte van Duitschland, dat machtiger en dus gevreesder zal zijn dan nog het Duitsche Keizerrijk, pas zoo armetierig verdwenen. God? Vraagteeken wellicht. Maar Satan is geen vraagteeken. Satan is de Jood en de Marxist, veelal, ook in den vreemde, vereenigd, en meester van de Beurs en de dagbladpers der wereld. Hij haat den Jood-Marxist met een venijnspritsenden haat, zooals Robert Dell Adolf Hitler en zijn Duitsch-nationalistisch volk haat. Voor allen, die hem niet volgen, zijn 'levensbeschouwing' niet slaafs deelen, heeft hij in 'Mein Kampf' geen scheldwoorden genoeg. Men beluistert in zijn geschrift den machtigen volksredenaar, die de weinig-nadenkende en geestelijk bijna onmondige volksmenigte weet mee te slepen, weet te winnen met veronachtzaming van eigen veiligheid en leven. Hij is de hyper-Duitsche of liever hyper-Germaansche kerel van het oogenblik, 'l'homme fatale', zooals Napoléon het was aan het eind der Fransche revolutie. Ook in dit opzicht is Adolf Hitler echter Duitscher, dat zijn geschrift zich veelal verliest in langdradige, ofschoon paradoxale betoogen, in het bijzonder waar hij het heeft over de zuiverheid van het Arische ras, zooals het zich in den Germaan, dit is nù de tegenwoordige Duitscher, doet kennen. Over den Jood en den Marxist is hij haast nog eêr uitgepraat dan over het Arische ras, dat zich zoo heerlijk heeft geopenbaard in den

Germaan, zijn bloem. Het is duidelijk, dat hij daarin volgt den Jodenhater, Richard Wagner's en diens begaafden intiemen Franschen vriend, den 'Vicomte' de Gobineau, in Duitschland sinds lang hoog geëerd door zijn werk 'Essay sur les différences des races humaines': doorloopende lofrede op het Germaansche ras. De daarbij tot fanatiek Duitscher vergroeide Engelschman Huston Chamberlain is zijn derde bezieler. Als de schrijver van 'Mein Kampf' over het Germaansche ras begint is het eind van zijn redeneering zoek, en hij schijnt ze te zien vliegen. Maar wat kunnen Joden en Judophielen tegen zijn theoriën over raszuiverheid aanvoeren? De Joden, 'Gods uitverkoren volk', zooals zij zich achten, hebben sinds den tijd der aartsvaders voor de zuiverheid van hun ras gestreden met een fanatisme, waardoor zij zich zelf een 'Ghetto' bouwden, ook in landen, waar dit niet noodig ware geweest.

Wat het Marxisme betreft: de sociaal-democraten, ook buiten Duitschland, zien in, dat hun in het begin misschien weldadige propaganda, later zoo noodlottig voor het parlementaire stelsel, gematigd dient te worden. Wat het Joodsche ras aangaat: het spreekwoord is waar, dat elk volk den Jood heeft, dien het verdient. Er is althans geen anti-semitisme noch in Engeland, noch in ons land, noch in Italië of Spanje en slechts in geringe mate in Frankrijk. De Joden in die landen geboren, sinds vele geslachten er gevestigd, hebben er zich maatschappelijk met de Christenen vereenzelvigd. Maar zij moeten zich afvragen welke ongunstige wijziging de fanatici van het Zionisme, en in het bijzonder de toevloed sedert den oorlog van Poolsche en Russische Ghetto-Joden hebben veroorzaakt in hun Christelijke omgeving, wier traditie het toch meebracht 'dit uitverkoren volk van God', ondanks zijn eigenaardige denkwijzen en levenswijze, en zelfs ondanks zijn felle en niet altijd faire mededinging, gastvrij in haar burgerschap op te nemen. Misschien zullen zij dan minder vijandig staan tegenover Adolf Hitler en het door hem gevormde Duitschland van heden.

MAURITS WAGENVOORT.

* * *

R. Schokker, *Bilderdijk en Duitschland,* Academisch proefschrift (1933). - Harderwijk, N.V. voorheen boekdrukkerij Gebr. Mooy.

Een zeer verdienstelijke studie, waaruit men leert, dat Bilderdijk, die op den leeftijd van een en twintig jaren begonnen is, zichzelf het Duitsch te leeren, p. 23, die taal nooit zonder fouten heeft leeren schrijven, p. 25, echter van de Oud-duitsche, vooral Middelhoogduitsche literatuur zich een vrij uitgebreide kennis verwierf, p. 109, en, terwijl hij voor Klopstock, Schiller en Kant weinig voelde, p. 109 vlg., Hagedorn, Lessing, Mendelssohn, Wieland, Goethe hoog schatte, p. 109 vlg., en Leibniz zelfs als 'meer dan enkel sterveling' prees, p. 104.

In zijn eerste stelling zegt de auteur terecht: 'De Bilderdijk-uitgave van Kruseman is voor nauwgezette studie onbruikbaar.' Wanneer komt er een betere?

Den Haag.

Dr. K.H.E. DE JONG.

* * *

***Uit de Friesche Middeleeuwen,* door Dr. W. Tombrock, Bergen op Zoom. - Firma P. Harte, 1934.**

Het was een moeilijke zaak, die deze schrijver ondernam, het onverenigbare te verenigen: hij wou leesbaar zijn èn wetenschappelijk, een boek met autentieke aanhalingen uit het middeleeuwse Latijn, uit het Oud-Fries, de taal van de Hanze-oorkondenboeken en die van de oude kronieken geven en daarbij toch niet met saaie noten van vertalingen daarvan de lezing te bemoeilijken; voor de geleerde 21/2 blz. titels van werken, maar ook voor hun blijft weer de moeite om te vinden, waar iets staat in het genoemde werk, afgezien nog van de kamer vol boeken, die men er voor moet hebben. Of de afkortingen van de namen nu al tussen de tekst staan, het helpt niets, omdat er een bibliotheek bij hoort. Laat mij één proefje uit vele talloze aanhalen: 'Vlamen, de naam wijst er op, zijn misschien "uitgeweken" Friezen geweest.' Of Boeles, waarnaar even later verwezen wordt, dit beweert, laat de schrijver in 't midden. Waar te zoeken? Voor

de leek worden deze bezwaren nog veel talrijker. Veel oude historie van deze landen is kroniekachtig en dus lastig. Ik herinner mij echter nog steeds met genoegen, hoe Van Lennep die geschiedenis aan zijn kinderen vertelde, zonder halve geleerdheid. Die had ronduit partij gekozen.

Nu wil ik in 't geheel niet zeggen, dat in dit boek geen aardige dingen staan b.v. waar hij de strafbepalingen van de Lex Frisionum (Wet der Friezen) bespreekt en er op wijst, dat de handen van harpspelers, goudsmeden en weefsters zo duur waren, 1/3 duurder dan andere handen van dezelfde stand, wat wijst op het hoge aanzien van de kunst, het belang van de goudsmeed- en weefkunst en, in verband met het zenden van ‘witte, grijze, geruite en gele Friese mantels’ door Karel de Grote aan Haroen al Raschild, geeft dat verschieten van handelsmogelijkheden voor onze Twentenaren - nu om van te watertanden. Ook het hoge weergeld voor de vrijgeboren man, niet edeling, vergeleken met dat in Holland en Groningen geeft voor de Westerlauwerse Friezen een blik op demokratischer levensgrondslag dan in de aangrenzende gewesten, op meer volkseenheid en minder standsverschil. Wat we nu nog kunnen waarnemen. Jammer dat schr. hier niet tevens bij vermeldt de gelijkwaardigheid in 't Westerlauwerse in rechtzaken, erfenisverdelingen, van man en vrouw. (‘Die Friesen’, ‘blz. 116.) Verder is er nog iets te zeggen: de schr. beroept zich van 't begin af op de kroniek van Eggerik Beninga, een Oostfries; en de tweede helft hiervan vond ook al genade bij de grote geleerde Ubbo Emmius; maar nu krijgen we dan ook de hoofdelingenstrijd in Oost-Friesland van stukje tot beetje: het duizelt je soms van al die “Hoogduitse namen”, zou tante Martha van Willem Leevend zeggen, en men ziet uit de chaos het eenheidsprobleem zich oplossen eerst onder de Tombrocks, dan onder de Cirksena's, tot aan 't eind er graven van Oost-Friesland zijn. Ik wil alleen maar de schr. even plagen, als ik zeg, dat je soms glimlacht en zegt: hij heeft de stam der Tombrocks, waar hij zelf toe behoort, wel hoog gehouden. Dit in 't voorbijgaan. “Quade Foelk” van J.S. Bartstra’ behandelt dezelfde geschiedenis meer uitbeeldend; daar is het dan trouwens ook een roman voor. Maar de Westerlauwerse geschiedenis is in vergelijking hiermee er wel wat kaal afgekomen en toch raakt

die ons meer dan de Oost-Friese, maar de andere kronieken zijn wellicht minder betrouwbaar. Dat moet men dan eerst weer naslaan in de kritiek door Dr. J. Bolhuis van Zeeburgh daarop uitgeoefend en zo kom ik alweer tot dezelfde gevolgtrekking: Als er een tweede druk van dit werk komt moet de schrijver kiezen tussen de populaire èn de wetenschappelijke behandeling. Hij zal het meeste genoegen kunnen beleven van de eerste. De romantische bewegelijkheid met al haar ups and downs kan best blijvend boeien, maar welke weg hij ook kiest, het apparaat van aantekeningen, vertalingen enz. zal nooit geheel gemist kunnen worden - nu staan er voor mij b.v. op blz. 378 drie vraagtekens bij moeilijke zinnen. Het is jammer, want het werk is met vuur geschreven. Misschien was het alles wat meer tot zijn recht gekomen, als de schrijver rustiger was geweest; dan was het kroniekachtige hier en daar meer tot brede historieschildering geworden.

Haarlem, 16 Januari 1935.
J.B. SCHEPERS.

* * *

Cath. Ypes. *Petrarca in de Nederlandsche Letterkunde.* - 'De Spieghel', A'dam '34.

De figuur van Petrarca trekt alle literaturen door als 't bewonderde dichterbeeld bij uitstek en ook in Holland kon men onder de vroegere dichters niet bladeren zonder iets over den Arno of woordspelingen betreffende Laura en laurier te vinden, ja, laatst vond ik zelf bij dien goeden Spandaw iets van dien aard. In 'n zeer uitvoerig geschrift heeft Catrien Ypes den roem en den invloed op onze letterkunde nagegaan vanaf de eerste latijnsche gewagmakingen omtrent den humanist voornamelijk, over de schier religieuse vereering welke de renaissance hem toedroeg tot de volledige bekendheid met zijn heele werk in onze dagen toe. Ze heeft nauwkeurige onderscheidingen gemaakt tusschen 's mans beteekenis als denker en als dichter der Italiaansche verzen. Ze deinst niet terug voor auteurs als Dionysius de Karthuizer, haar belezenheid strekt zich uit ver buiten de regionen der letterkunde. Ze heeft zich er niet mee vergenoegd te tellen hoe vaak de namen Petrarca en Laura in onze letteren voorkomen, maar de opper-

vlakkige kennis, vaak uit de derde hand streng gescheiden van werkelijk inzicht, b.v. in zijn dichtkunst, die ze als, elegisch en subtiel, ijl en lyrisch kenschetst in tegenstelling met de heerschende opvattingen. Wij verwarren vaak Petrarca met de Petrarquisten, die 't uiterlijk vernuftige spelletje naderden en tot den gevoeligen zanger niet toekwamen. Ze laat ons zien, hoe Hooft in zijn beste verzen meer aan Ronsard verwant is, dan aan Petrarca en in zijn minder geslaagde juist Petrarquist is, met klinkende trouvailles en zoetelijke verkleinwoorden, die we later bij Couperus, den dichter, zoo terug vinden. Huyghens drong dieper in den Italiaan door, hoewel de schrijfster diens opvatting betreffende de schending van Petrarca's graf, welke 'n heelen verzenregen hier ten gevolge had, moet bestrijden. Dr. Ypes is 'n vurig bewonderaar van den Zuidelijken geest en verstaat meer van 't Italiaansche volkskarakter, zooals zich dat door de eeuwen heeft ontwikkeld dan de nuchtere Hollander, die de antipapist Huyghens was. Verschuldigde schroom voor de ontzagwekkende geleerdheid van de schrijfster, die echter niets afdoet aan haar levendige schrijfmanier, weerhoudt me 't geheele boek te bespreken en ik beperk me dus tot 't laatste hoofdstuk dat over de nieuwere tijden handelt. Het blijkt dadelijk, dat de Nieuwe Gids zich meer voor Dante interesseerde, dat Kloos zijn sonnetvorm eer bij Platen had leeren beminnen, terwijl ook Perk hem voornamelijk bij Duitsche sonnettendichters, en bij Hooft (en Vondel) had ontmoet. Dat hij Petrarca wel in 'n Duitsche vertaling las, heeft echter naar Kloos' oordeel niet veel met de Mathilde uit te staan. Kloos vindt Petrarca ‘'n koel redeneerder’, waarschijnlijk wijl Dante hem meer te *zeggen* had. Ook Boeken en Verwey zijn langs Dante tot Petrarca, en hun vertalingen van hem, gekomen, voor de laatste blijft Dante de ‘titanische heros’ en Petrarca ‘de menschelijk bewogen zanger’. Dr. Ypes acht de Platonische liefdesidee, die Donker zoo fervent bestreed bij Perk, Kloos en Van Eeden geheel van zelf en zonder kennis van Petrarcalectuur ontstaan, wat mij precies juist lijkt. Gorter was met Petrarca verwant en hij moet hem op de wijs van de schrijfster hebben gezien en niet als de officieele dichter, die op 't Capitool gekroond is. Vooral bij Couperus met zijn Zuidelijke ziel, heeft de Italiaan 'n groote rol gespeeld. Niet alleen dat zijn meest gewaardeerde verzen over de liefde tot Laura

gaan, maar Petrarca heeft de ‘Metamorfoze’ naar zijn zeggen in hem bewerkt. Hij wilde zelfs 'n roman over hem schrijven, die echter niet is ontstaan, wel bevat de bundel Orchideeën daar misschien fragmenten van: ‘In het Huis bij den Dom’ en ‘Een middag bij Vespaziano’. In de dagen van ‘Wereldvrede’ had Couperus 't herhaaldelijk over 't Humanisme, waarbij hij inderdaad aan 'n ideale, deugdzame menschheid dacht, maar Couperus heeft toch meer den wisselzieken mensch in Petrarca dan den humanist in beperkten zin gewaardeerd.

Geen wonder dat de Amsterdamsche letterkundige faculteit een zoo moeizaam, echter met voortdurende geestdrift volbracht werk met haren lof onderscheidde.

JACOB HIEGENTLICH.

* * *

Albert Kuyle. *Tusschen Keulen en Parijs.* Met zestig schetsen van Charles Eyck. - Rotterdam, 1934. W.L. en J. Brusse N.V.

Prachtige werkers, deze Charles Eyck en Albert Kuyle. Kunstenaars van de bovenste plank! Zij hebben op hun wonderlijke reizen de vreugd gekend van elkander te begrijpen en dat wil niet meer of minder zeggen dan elkander onbewust aan te vullen. Op den lezer en den aandachtigen beschouwer van deze teekenschetsen zal iets van het genot en hooge gestemdheid van deze saamhoorigheid overgaan. Want het uitzonderlijke van deze prevelaars en zieners bestaat hieruit, dat zij met even persoonlijke als eenvoudige middelen, gevoelig als een graveernaald, de schoonheid en verhevenheid, de nooddruft en rampspoed, het heilige en moordend leege noteerden van het hen omringende.

Geest en geestigheid en een voornaamheid, die zich in zin en prent styleert, maken deze geteekende en geschreven reisimpressies tot iets opvallend moois. Subtiliteit kenmerkt dit proza, dat nochtans nooit ook maar eenigermate te week wordt. Wie den schoonen droom van het reizen wakend wil ondergaan, geve zich geheel over aan Kuyle en Eyck. Bij Roosendaal zal zijn vreugdevolle belevenis nog niet geeindigd zijn.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 6]

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.

I.
Ik ben zoo gelukkig.

Gelukkig!.... ik ben gelukkig.... ik zou het wel tot in het oneindige willen herhalen, dat ik gelukkig ben, gelukkig, gelukkig, gelukkig....

Het is een gezoem in mijn hoofd geworden, - een slaaplied, en op den eentonigen, zachten dreun ervan *slaap* ik ook.... ik slaap als een in sluimer gezongen kind.... en weet niet anders en denk niet anders dan: ‘ik ben zoo gelukkig.’

Hoe zalig is het te slapen. Zonder droomen, zonder jagende gedachten, zonder vrees voor het ontwaken.

Want juist het ontwaken brengt de zekerheid, dat ik recht en reden heb om gelukkig te mògen zijn.

Vanmorgen zei de dokter tegen mij, en keek me lachend in mijn vakerige oogen:

- Jongeman, je slaapt je nog gezond.

Toen ben ik geschrokken, en oogenblikkelijk klaarder wakker geworden, en tot vol besef van mijn toestand gekomen.

Ik ben ziek geweest, zwaar ziek aan een dubbele longontsteking.

Neen, ik ben niet ziek *geweest*, ik ben het nog, ik ben zelfs ongeneeslijk ziek.

Mijn eene long is tamelijk wel verwoest, ik heb er de Röntgenfoto van! Niemand kan me meer verontrusten door valsche voorspellingen van beterschap. De doktoren wisten geen raad meer met mij. En ze stuurden me naar Meran, naar het paradijzige dal, dat als een 'Garten Gottes' is, om er mijn laatste maanden, weken misschien in vrede en afzondering door te brengen.

Hoe ik hierheen ben getransporteerd, daarvan weet ik weinig. Ik heb met me laten doen, alsof ik een stuk vrachtgoed was. Ofschoon het 'pak' dat van de eene auto in de andere en van den eenen trein in den andere werd geschoven, misschien wel eens last heeft veroorzaakt, vanwege zijn benauwdheid en zijn koortsdelirium. Op het laatst van de reis begon de zware bewusteloosheid van een looden slaap me al van lichamelijke nooden, en de 'bestrevingen van 'verzorgers' te bevrijden.... en toen ik eindelijk in een stille witte kamer lag, alleen.... en ik weer ademen en rustig liggen kon, in de zekerheid niet meer versjord en versjouwd te worden, is er als een stille, dichte nevel door mijn hoofd gevaren en vaagde er alle aardsche gedachten uit weg.... en als een fijne lichte muziek begon het in mijn hersens te zingen: Ik ben zoo gelukkig, gelukkig, gelukkig....

Ik schijn me onbewust te hebben verbeeld, dat ik nu op deze wijze in vrede mijn eindje kon halen. Het stoorde mij als er aan mijn mond een glas werd gebracht, of een kop. Maar de melk die ze me toedienden was koel en zacht aan mijn heete droge lippen. En als ik, koortsvrij, een kop leeg dronk, dan proefde ik iets krachtigs en pittigs, een sterken bouillon, die me goed deed, want ik bleek honger te hebben.

Hoe lang ik verkeerd heb in dezen staat van argelooze gelukzaligheid?

Ik weet het niet en ik vraag het niet, het kan me niet schelen. Tijd bestaat niet meer voor mij. Ik ben al een deeltje van de eeuwigheid, van het onbewuste, van het Niets.

O.... kan iemand, die niet in den toestand van een ten doode opgeschrevene verkeert, ook maar eenigszins beseffen, wat het is de wereld en de menschheid 'abhanden gekommen zu sein'?

Menschen, als je het nog niet weet, dan hoop ik, dat je het eerlang ervaren zult.... en dat al je angst voor den dood daardoor zal verdwijnen.

Menschen, weest toch niet bang voor den dood. In den dood is alles wat je in je leven zoo brandend, zoo wild hebt verlangd; veiligheid, bevrediging, vervulling, rust!

In het leven *is* geen rust, geen vervulling, geen bevrediging, geen veiligheid te vinden.

Je weet dat toch ook even goed als ik? dat er in het leven geen rust is te vinden? maar onrust en strijd en geschreeuw en lawaai en kwaadaardigheid en daverende frases en bruut geweld - en dat je midden in het leven staat als in een razenden orkaan, een wervelenden maalstroom, een verbijsterend amalgma, een chaos?....

Menschen, je weet het toch even goed als ik? Dat er in het leven geen vervulling is? Maar enkel bittere teleurstelling en smart en angst en vergeefsch verlangen? En dat een mensch alleen maar leeft van *hoop?* Dat hoop het krachtvoedsel is dat hem, ondanks vertwijfeling en bijna vernietiging, weer doet opveeren als een rubber bal, na de ergste vernedering, de diepste ellende, de noodlottigste menschelijke ondervinding? Dat de hoop de eenige pijler is onder de levensbrug, en had het toeval die er niet onder gevestigd, het heele menschelijke bestaan, in stukken uiteen zou vallen in een troostelooze scherven-ruïne?

En je weet het toch eveneens, dat er in het leven geen bevrediging is? Dat je eeuwig blijft haken en snakken naar iets anders, iets meer, iets hoogers en beters dan je hebt verkregen? Dat je niet tevreden bent, nooit tevreden, met wat je hebt maar blijft zeuren en dwingen om 'het andere'?

Dat je alles wat je wordt gegund: gezondheid en liefde en rijkdom en een goede positie heel gewoon vindt, en geen bijzondere reden tot dankbaarheid - net zoolang totdat er je iets van wordt afgenomen en dan klaag je en voelt je verongelijkt.... Neen, in het *leven* is de bevrediging niet te vinden....

En het duidelijkst en het stelligst van al weet je, dat er in het leven geen veiligheid is. In de wereld is immers geen enkel mensch veilig voor zijn medemensch. Vertrouw hem maar en je komt bedrogen uit, er wordt misbruik van je gemaakt, en je argeloosheid, op den koop toe medelijdend uitgelachen en bespot. Hier op aarde heerschen nijd en afgunst, haat en wreedheid immers oppermachtig. Wat is de liefde? *Ein Kampf zu zweien* èn een strijd op leven en dood. Wat brengt het genot van een

goede positie, rijkdom, gezondheid mee? Dat je de jalouzie opwekt van alle minder bedeelden, en dat dezen je kwaad wenschen, en het ongeluk over je hoofd afsmeeken, en hijgend hopen dat je te eeniger tijd je voorrechten verliezen zult.... dat zij je gaan belasteren, en je belagen in het geniep en je afbreuk doen met hoonend insinueerend woord, en elke niet-strafbare daad.... Tusschen de menschen ben je op gevaarlijker terrein dan tusschen slangen en tijgers en haaien en krokodillen.... van *beesten* weet je, wat je ervan hebt te verwachten, van *menschen* noòit. Het beest huichelt niet en kijkt je valsch en veinzend, vriendelijk in de oogen, het beest houdt niet hoffelijk het deksel van je drinkbeker vast, om daarachter zijn dolk te verbergen.... de mensch is 's menschen vijand - met zijn rede denkt hij de gruwelijkste en wreedste gemeenheden uit, en past ze toe met een verfijnd raffinement. Tusschen de menschen te leven beteekent voortdurend in levensgevaar te verkeeren; van alle kanten word je beloerd en belaagd; als een onophoudelijk bespiede vogelvrij-verklaarde, kruip je in doodelijk angstige voorzichtigheid voort van dag naar dag, van minuut tot minuut, totdat je eindelijk, hetzij lichamelijk, hetzij geestelijk den genadestoot ontvangt....

Neen, menschen, weest niet bang voor den dood. Want in den dood *en slechts in den dood*, is rust en vervulling, is veiligheid en bevrediging.

Alleen de ter dood gewijden kennen de verlossing; niets kan hun meer deren van het akelige leven. Zij zijn als arbeiders in een donkere bedompte mijn, die ineens zijn overgebracht naar de wijdheid en de vrijheid van een zonnige vlakte, waar koelte is en frissche lucht en weldoende eenzaamheid.

O, menschen. Luistert naar mij. Zet van je af de vrees voor den dood. En een last die je neergedrukt hield naar de aarde, zal van je afvallen, en je zal je bestaan niet meer vloeken, en niet meer in opstand komen tegen smart en nood en pijn.... want je ziet voor je opengaan het licht, het ledige niets, waar geen rampen meer zijn, en geen ontgoochelingen, waar je beseffeloos rusten kunt in ononderbroken vrede.

Mijn dag begint met slapen. Mijn dag verloopt met slapen.

En mijn dag eindigt met slapen. En dan komt de nacht, de goede, de vertrouwde, de altijd veel te korte nacht.

Voor mijn part bleef ik het heele etmaal in bed. Ik zie er het nut niet van in, naar de galerij te worden getransporteerd, en daar op een ligstoel, dadelijk toch weer te slapen.

Maar veel kracht tot tegenweer heb ik niet. En het pension, waar ik ben, is me door mijn huisdokter aanbevolen als 'uitstekend'. Ik onderwerp me dus maar en lig dag aan dag in een nu eens wat helderder, dan eens wat doffer en dieper droom.

De jonge verpleger Moritz komt me elken morgen wekken, en elken morgen is zijn belooning een hartgrondige zucht.

De jongen is goedig en handig, en geeft mij zoo weinig mogelijk aanstoot. Hij spreekt niet veel, hij glimlacht alleen maar flauw: op wat ik zeg, waar hij overigens niet veel notitie van neemt - want hij heeft zijn voorschriften die hij met toewijding tot de letter volgt.

Nadat mijn toilet is gemaakt en ik heb ontbeten en de dokter is geweest - die mij, wij weten het beiden, alleen plichtmatig en voor den vorm bezoekt, ik ben immers geconfisqueerd, - brengt Moritz me naar mijn ligstoel. De goede knaap moet me dan bijna dragen. Misschien zou ik me wel wat meer kunnen inspannen, maar waarvoor?.... Het is heusch wel een huiselijk en gezellig gevoel, als er met je omgeleefd wordt als met een verwend schoothondje. Moritz legt me neer, schudt mijn kussen zoo, dat ik hoog lig met mijn hoofd; hij weet precies hoe ik het hebben wil, of liever, hebben moet, opdat ik het maximum adem kan krijgen - zet op een tafeltje bij me een schaal met druiven, naast een boek, een glas, een bel en de verdere utensiliën voor den teringlijder, en verwijdert zich op zijn vilten zolen.

Zie zoo, ik ben alleen.

De neergelaten zonnezeilen doen een aangename, goudlichte schemering heerschen onder de galerij. De lucht is fijn en frisch en ligt als een koele lichte hand tegen je brandend en kloppend hoofd. En vooral het is hier stil, van een wonderbaarlijke stilte, die ik nooit ergens ter wereld, zelfs niet op zee heb ervaren, waar toch nog altijd het monotone majestueuse ruischen was en het radergestamp van de boot.

Na een poosje bedaart het gebons in mijn hoofd, veroorzaakt

door de beweging van de ochtend-besogne. Ik word soezerig.... en kom in mijn, nu gewonen toestand van algeheele tevredenheid. Wat kan een mensch op aarde meer verlangen? en vooral een zwak en ziekelijk en nutteloos, dus overbodig mensch?

En daar begint het al weer zacht te zingen in mijn hoofd.... Ik ben zoo gelukkig; want nooit kan dit me weer worden afgenomen, deze rust, deze stilte, deze eenzaamheid.

Ik ben voor niemand op de wereld meer noodig maar ook *ik* heb niemand meer noodig. Ik ben vrij! Ik heb vacantie van het leven!

Ik sluit mijn oogen in een volkomen animale tevredenheid.

Niets kan me meer deren, niets kan me meer genaken. Ik ben alleen. Ik wensch niets meer. Ik verwacht niets meer. Ik ken niemand meer. En als de dokter er niet was, en Moritz er niet was, dan genoot ik nu reeds de zalige stoorloosheid van den dood.

Enfin, zoo lang kan het niet meer duren. Maar wat *zou* 't overigens of het nog lang of kort zoo duurt?

Ik heb het goed.

Ik ben gelukkig.

En ik mag slapen.... slapen.. .. slapen....

II.
Dick Terhorst.

Wie is het, die me roept?

Heb ik goed gehoord?

Het is niet de dokter, want die zegt: Herr Damme. Het is niet de goede Moritz, die altijd zegt: ‘Ja, Herr. Nein Herr en misschien nooit mijn naam heeft gehoord, voor wien ik waarschijnlijk niets ben dan een nummer.

Het was me net of ik Karel hoorde zeggen: Karel Damme.

Ik lag al een poosje wakker. En heb vermoedelijk wat heen en weer gedraaid zoodat iemands attentie er is door opgewekt. Maar wie kent me hier, en noemt me bij mijn naam?

Ik leg mijn hoofd naar rechts en.... dicht naast me, ook op een ligstoel ligt een persoon, daar zeker juist neergezet, want ik heb hem nog nooit eerder opgemerkt.

- Riep jij me? vraag ik.

- Ja, lacht de jonge man. Ik vond dat je nu genoeg dagen verslapen hebt en dat we best een beetje kunnen ‘gezelsen’.

- Dagen? vraag ik verbaasd. Je bent hier toch nog geen *dagen?* Hoe komt het dan dat ik je nooit heb gezien?

- Tja, dat lag aan uedeles somnolentie, snap u. Ik heb me nooit gegeneerd voor je. Ik heb gekucht en gerocheld naar hartelust, gelachen, gepraat, met kranten geritseld - soms expres wat veel beweging gemaakt om je aandacht te trekken.... Ik heb ook wel eens Damme geroepen, en zelfs Karel Damme, maar niks hoor. Je was en bleef ontoegankelijk en onbereikbaar.

- Is 't waarachtig?

- Zoo waarachtig als ik Dick Terhorst heet.

- Dick Terhorst? Maar hoe weet je, wie ik....

- O, man je faam is je al vooruit gevlogen naar Meran. Je bent toch de schrijver Karel Damme.

- Ach, god, ja 't is waar. Ik heb 'n boek geschreven. Ja! soms voel je behoefte je eens uit te spreken, daar kan je niets aan doen.

- Je hoeft je er toch niet over te verontschuldigen. Een boek schrijven is geen misdaad. Er zijn erger dingen in 't leven.

- Och, ja en daar troost ik me maar mee. Maar zeg me hoe....

- O, heel eenvoudig. Ik ben ook een patient van Dokter Harmsen. Hij heeft me over jou gesproken en....

- En?

- En jou in mijn zorgen aanbevolen! lacht Dick Terhorst. Hij is goedhartig, Dokter Harmsen, en....

Ik begin te begrijpen. Dokter Harmsen kent me als een gevoelsmelancholicus, als een verstandspessimist, en was bevreesd ‘dat mijn laatste dagen’ van een bittere, booze ondragelijkheid zouden zijn. Ik kijk in Dick Terhorst's gezicht; een joviale blonde jongenskop heeft hij, die niet veel sporen vertoont van een ongeneeslijk lijden. Hij is hier waarschijnlijk voor ‘herstel van gezondheid’ en dus best in staat den ‘armen’ Karel Damme wat op te monteren.

Maar, ik zie het aan zijn verbaasd nieuwsgierigen blik - hij vindt heelemaal niet het hoopje ongeluk, het wrakkige overschot-mensch, dat hij zich verbeeldde te zullen aanschouwen. Hij vindt

een kameraad, die volkomen gelijkgezind, zijn vriendelijke avances beantwoordt, die hem frank in de oogen kijkt, en bij wien de geamuseerde lach niet wijkt van de lippen.

En wat is zijn conclusie?

Natuurlijk deze:

De ‘arme’ Karel Damme is niet op de hoogte van zijn hopeloozen staat. Hij denkt te kunnen genezen. Dat is heel natuurlijk.

Een tijdjelang blikken we elkander zoo, sprakeloos aan. En geen van beiden weten we hoe lang dat vorschende kijken duurt - maar dit zwijgen is als een verklarend gesprek; we beginnen elkaar al beter en beter te begrijpen, en, na dit geestelijk onderzoek, krijgen onze zielen contact; we gaan beseffen ‘vogels van dezelfde veeren’ te zijn en het is nauwelijks noodig dat Dick eindelijk de stilte verbreekt, door te zeggen:

- Als ik het goed in zie, Karel, dan ben jij in de zelfde positie als ik. Wij beiden zijn....

- Dus jij ook....? Jij ook ben door de doktoren....

- Opgegeven, ja. En nu voel ik me zoo vrij, zoo vrij als een vogel in de lucht. Ik voel me als Gulliver, nadat hij uit de gevangenschap van de Lilliputters is verlost.

- O, wat een aardig beeld!

- Ja, hè, zegt Dick, niet zonder zelfvoldoening. Was het niet zoo dat de Lilliputters elke haar van Gulliver met een pen in den grond hadden bevestigd, zoodat hij zijn hoofd niet kon oplichten zonder de verschrikkelijkste pijn? Zoo was het vóor mijn ziekte ook met mij. Ik lag vast aan mijn eigen haren, en ik kon niet los. Nu heeft het toeval me los gemaakt, me met één ruk bevrijd van alles wat me kwelde, - hoè erg kwelde weet ik eerst nu. Och, je leeft in een sleur, en je weet niet beter. En zelf sla je, onbewust een menigte pennen in den grond. Je neemt een betrekking aan, je trouwt, je krijgt kinderen.... ach lieve hemel, en tot je ouden, je oudsten dag zit je er aan vast.

En nu, ik ben vrij man. Nog juist bijtijds ontsnapt uit de strikken en klemmen van 't leven. Als ik niet ziek was geworden, Damme, en och, hoe gemakkelijk is dat gegaan! een nat pak, en daarmee blijven loopen, 'n bloedspuwing en de rest.... dan was ik een braaf, burgerlijk bestaantje gaan lijden, duf en zorgelijk; ik had geploeterd en gezwoegd, om het op mijn levensavond

‘goed’ te hebben, dat wil zeggen, om dan niet meer te hoeven werken, dus in den toestand te komen waarin ik nu al ben. Geen zorg voor de toekomst, want ik heb geen toekomst, geen verdriet om het verleden dat voorbij is.... Ich habe genossen das irdische Glück, ich habe gelebt und geliebet!

- Een gelukkige levensphilosofie, zeg ik. Maar zoo ver zijn de meeste menschen nog niet, jongen.

- O, neen. En toch. 't Leven kon zoo veel minder beroerd wezen, dan de menschen het maken. Ieder mensch weet dat hij eenmaal dood moet. Dat hij onverbiddelijk afstand zal moeten doen van wat hij bezit. Van al zijn dierbaren, van zijn geld, van zijn goed. Maar denkt hij er ooit aan? Welneen. Hij zit op zijn eigendommen te broeien als een struisvogel op zijn ei. Hij durft er niet af. Inplaats van blij en vrij de tamarindebosschen door te rennen, of luchtig te fladderen door ondiepe stroomen van lokkend zuiver water.... Een mensch gedraagt zich altijd, alsof hij eeuwig leven zal en alsof hij onmisbaar is voor 's wereld's inrichting, en zijn milieu. Hij hecht te veel aan zijn bezittingen, alsof die hem nooit kunnen worden afgenomen door allerlei calamiteiten of door den dood. ‘Geleend goed’ wordt er in de kerken gepreekt en ‘hier beneden is het niet’, wij hebben hier geen blijvende stad - maar wat helpen die waarschuwingen? iedereen, iedereen slaat ze in den wind en voelt zich reeds op aarde onsterfelijk. Neen, Damme, er is maar één geluk op aarde, dat zeker is, één geluk dat je nooit teleur stelt of bedriegt, - en dat is....

- ....de stelligheid van het sterven.

- Ja!.... Als de dood er niet was, als absolute uitkomst, als afsluitend einde, dan.... wat geloof je dan, dat er met de menschheid zou gebeuren, Damme?

- Ze werd op staanden voet en ‘en masse’ krankzinnig!

We lachen beide. En kijken elkaar vermaakt en in prettige verstandhouding aan. We ‘kennen’ elkaar pas sinds vanmorgen, we weten feitelijk niets van elkanders levensomstandigheden af, we zijn niet officieel aan elkaar voorgesteld.... maar we voelen ons samen op ons gemak, we zijn zonder restrictie familiaar, en zijn elkaar zonder eenig bedenken, vanzelf gaan tutoyeeren en bij den naam gaan noemen.

- Heb je nu nog slaap, Karel? plaagt hij. Keer je dan maar weer om, en negeer mijn aanwezigheid, zooals in de vorige dagen.

- Dank je, lach ik, als je het me toestaat wil ik liever nog wat met je 'gezelsen'.

- Zeer vereerd. Ik verveel je dus niet?

- Integendeel, je persoonlijkheid electriseert me. Ik was tot dusverre als een in de sneeuw verdwaalde, die overweldigd wordt door slaap. Maar nu wil ik graag naar je luisteren. Vertel me wat van jezelven, Dick.

En Dick vertelt.

III.
Dick Vertelt.

- Wat moet ik je vertellen. Onbelangrijker leven dan ik heeft zeker nooit iemand geleid.

- Onbelangrijk? Neen! Ten eerste is niemands leven onbelangrijk, en zeker niet een leven van jou, die uit jezelf bent gekomen tot je zoo juist verkondigde levensphilosophie.

- Och. Is dat zoo bizonder?

- Ja! En dat weet je wel. Het is bizonder, als een jonge man zoo tegenover het leven staat en tegenover den dood.

Dick kijkt peinzend voor zich uit. En ik zie nu, dat hij niet zoo jong is als hij leek, toen hij geanimeerd lag te lachen en te praten. Ook merk ik nu duidelijk de sporen van zijn verraderlijke ziekte. De wangen zijn hol; diepe schaduwen liggen onder de jukbeenderen. De oogen schitteren te veel, en de lippen zijn koortsig rood. Zijn adem gaat soms moeilijk, als moet hij door een te nauwe buis worden opgetrokken.

Opeens welt er in mij voor dezen vreemden jongen een warme genegenheid op, als bij de ontmoeting van een geliefden broer, dien men in lang niet had gezien. En ik zegen het toeval dat me hem deed ontmoeten, hier, nu we als schipbreukelingen op een verlaten eiland zijn en niet vroeger in de wereld, toen we elkaar waarschijnlijk onverschillig waren voorbij gegaan....

- Als je denkt, dat ik een interessante levensgeschiedenis kan opdisschen, Karel, dan kom je bedrogen uit. Alles bij mij

is heel gewoon, heel normaal geweest, zooals men dat noemt. M'n jeugd.... 'n goede vader.... 'n goede moeder.... Schoolleven.... ik blonk niet uit, maar kon goed mee. Vriendjes, later vrienden, veel. Ik heb nooit pretenties gehad, nooit veel eischen gesteld, ik had onbewust 'n soort principe; alles aanvaarden want alles is goed. In mij heeft nooit een geest van opstand en van contradictie geheerscht; ik was nooit overzenuwachtig, niet onberekenbaar, niet recalcitrant, - in één woord: een gemakkelijk mensch om mee om te gaan.

Een middelslagmensch dus. En die daardoor niet veel vijanden had. 't Was alles een beetje oppervlakkig bij mij (voor 't uiterlijk tenminste). Zoo was 't ook met mijn verliefdheden. Ik vond het prettig verliefd te zijn, en te worden 'wederbemind'. Maar was 't voorbij, dan was ik óók tevreden, begrijp je. En daarom kon ik zooeven zoo luchtig zeggen: 'Ich habe genossen das irdische Glück', zooals wanneer men een perzik gegeten heeft, en genoot van geur en smaak, niet aldoor blijft treuren, omdat hij nu op is, en blijft zaniken om hem weer terug te hebben.

- Je moet niet zeggen dat je oppervlakkig was, Dick. Ik zie veeleer in jou een soortgenoot van de oude Indiërs, die zeiden: hebt gij een aardschen schat gewonnen, verheug U niet daarover, het is niets.... En is u een aardsche smart weervaren, bedroef u niet daarover, het is niets....

Dick strijkt zich over zijn voorhoofd, en drukt vluchtig de hand tegen de oogen.

- Ja, zegt hij langzaam, dat is zoo.

- Ik heb niets in het leven heel gewichtig gevonden. Andere jongelui kunnen zoo hevig bewogen worden door wat mij allemaal zoo onbelangrijk scheen.... Of ze door een examen zouden komen. Dat ze ruzie hadden met hun vader. Dat een meisje niets van hen wou weten. En.... na een poosje waren ze de zorgen zelf weer vergeten! Ik vond alles goed; ik hoopte nergens op, ik werd niet boos als ik iets niet kreeg; ik maakte me niet druk over onaangenaamheden en teleurstellingen; mijn temperament hielp me over alle 'tegenheden' heen, zooals ze dat noemen; mijn natuur is opgewekt, ik mag graag lachen en gekheid maken.... en daar ik het zelf niet deed, nam ook niemand me erg *au serieux*. Maar.... ja, glimlacht hij, ik ben het niet

gewend mezelf zoo te analyseeren.. enfin, ik ben nu eenmaal een meegaande kerel, en wil het voor jou wel doen.... Laat ik probeeren mezelf duidelijk te worden.

Ik geloof eigenlijk dat het zóó is. Ik heb altijd zoo'n beetje apart van 't leven geleefd, en nam daardoor de levensdingen nooit zoo diep op. In vroeger eeuwen zouden de bijgeloovigen en eenvoudigen van geest van me gezegd hebben: hij is niet van deze aarde. En.... kan 't nu niet zijn dat ik altijd intuïtief heb gevoeld, niet lang te zullen leven, en dat dit de reden was, dat ik me weinig aantrok van m'n heele bestaan?

- Ja, dat kan heel goed wezen. Dus dat je zoo gelaten en berustend den dood tegemoet gaat, dat is niet omdat de ellende van 't leven.... je zoo zwaar weegt, dat het je pleizier doet er aan te ontsnappen?

- O, neen. Ik zou haast zeggen: integendeel. Want de ellende van 't leven.... ja, die lijkt me zoo ellendig niet. Driekwart ervan is inbeelding.

- Ah! geloof je dat?

- Maar ja, dat geloof ik. Er bestaat geen objectieve ellende. Alle ellende is subjectief....

- O!.... protesteer ik.

- Ja! houdt hij vol. Wat is ellende. Dat kan alleen maar zijn wat je zelf voelt. Een ander kan niet tegen je zeggen: je hebt pijn, of: je hebt geen pijn. Dat kan alleen jijzelf bepalen. Ik beweer: een mensch heeft precies het quantum pijn dat hij zelf verlangt.

- Nu scherm je met paradoxen.

- Toch niet. Karel! In mijn opvatting word ik gesteund door de psycho-analyse. Alle pijn, alle smart is het gevolg van een onbewusten wil.... Je noodlot maak je zelf.

- Dus zou er geen noodlot zijn, buiten den mensch? een anangkè waaraan je je blindelings hebt te onderwerpen, omdat er geen ontkomen aan is? ‘Met het noodlot strijden zelfs de goden niet.’

- Natuurlijk niet! hoe zouden ze? het noodlot zit in henzelf. Een mensch maakt zijn eigen leven, zijn eigen lot, zijn eigen noodlot.... al naar gelang van zijn aard, zijn karakter-aanleg, zijn temperament.

Ik zwijg in peinzen verloren. Heb ook ik mijn eigen leven niet gemaakt? of liever niet gemaakt.... En nauwelijks heb ik dit gedacht, of Dick zegt:

- Ik heb je boek gelezen, Karel. ‘Het Gezellenhuis’. Ik kende je niet, maar ik heb toen dikwijls het hoofd over je geschud. Als ik dat boek had moeten schrijven, nu, dan zou het anders zijn geworden, dat verzeker ik je. Jij, ook jij hebt je eigen leven gemaakt, of liever niet gemaakt.

Ik antwoord niet, ik ben te zeer getroffen. Maar dan moet ik nog even protesteeren.

- Maar je staat toch machteloos tegenover natuurrampen, tegen oorlog, tegen laster, tegen verraad....

- Och, machteloos? zegt hij, niet zoo erg. De melancholicus bezwijkt onder een muggenbeet; de sanguinicus lacht er om, de cholericus slaat de mug vloekend dood, de flegmaticus haalt de schouders op en zegt: dat kon iedereen gebeuren. Neen, Karel, 't is mijn vaste overtuiging, dat in 't leven elke dosis leed door den mensch zelf veroorzaakt is, en dat het zijn eigen schuld is, als hij er niet objectief tegenover blijft staan, maar er zich subjectief door heeft laten verpletteren. Heb je nooit gehoord, vraagt hij lachend dat als één van Freud's kinderen zich op de tong heeft gebeten, hij vraagt:

- Waarom doe je dat?

- O, ja, zeg ik, ook lachend, ik las, dat struikelen, vallen, zich vergissen door Freud allemaal geacht wordt uit jezelf voort te komen. Maar ik wéét het nog niet, hoor. Ik geloof niet, dat ik ooit erge behoefte heb gevoeld me ergens voor te bestraffen.... omdat ik me nooit in 't leven heel schuldig heb gevoeld.

- Als je goed zoekt, dan.... begint Dick. Maar hij moet ophouden, een benauwde kuchhoest overvalt hem, en hij drukt zijn zakdoek tegen zijn voorhoofd, waarop het klamme zweet in parels staat.

- Ik heb je te veel laten praten, zeg ik berouwvol. Maar hij schudt al weer glimlachend het hoofd. Licht hijgend ligt hij achterover in de kussens, ik werk me uit m'n deken los en sta op den vloer; en ik heb Dick aan een fleschje vlugzout laten ruiken, en hem een stukje ijs met den ijslepel tusschen de lippen geschoven, als ik plotseling realiseer, dat ik op den vloer sta,

en niet in elkaar zak, of duizelig word.... dat kan ik dus? waarom houd ik me dan zoo zwak en weerstandsloos?

- Dank je, dank je, zegt Dick. De blauwe wazen over zijn gezicht vervagen, het doffe floers voor zijn oogen schuift weg.... hij kijkt me lachend aan.

- Wat sta je te staren? vraagt hij.

Inderdaad, ik sta te staren.

Waarom weet ik niet, maar ik heb me aldoor verbeeld te logeeren in een klein pensionnetje, met ik als eenige gast. De ontdekking van Dick was me al een verrassing. En nu zie ik dat de galerij lang is en hoog, en dat er nog meer patiënten liggen, en.... zonderling, nu hoor ik ook hun geruchten, heel duidelijk zelfs.... de een smijt in arren moede zijn boek, waarbij hij zijn aandacht niet houden kan, op den grond; een ander snuit z'n neus, een derde schelt driftig en aanhoudend....

Ik vertel mijn vreemde illusie aan Dick.

Die moet er natuurlijk om lachen.

- Zie je nu wel, zegt hij, dat je zelfs je eigen *omgeving* maakt? Als je mij niet toevallig had ‘ontdekt’, dacht je nu nog, dat je hier alleen was, amice!

Ik doe een paar schreden verder, leun over de balustrade en kijk naar buiten. De lucht is zoel en bedekt. Men ziet hier ver in het dal vooruit, tot aan de populieren-allee, die naast den Passer loopt. Bergen rijzen in de verte omhoog.... en het is hier zoo stil.... dat ik stemmen van wandelaars buiten den tuin kan hooren. Een paradijs is het hier van rust en eenzaamheid.

En eensklaps komen mij de woorden te binnen:

Two paradises 't were in one

To live in paradise alone.

En ik denk: gisteren zou ik dit volkomen hebben beaamd. Alleen te zijn! het leek mij de meest begeerenswaardige toestand der wereld. Maar nu.... nu ik Dick heb leeren kennen?

Neen, nu niet meer.

Ik keer tot hem terug.

En zeg hem mijn gedachten.

Hij glimlacht op zijn innemende aantrekkelijke manier en zegt:

- Ik geef je het compliment van harte terug. Ik heb in jou een soort van broer ontmoet.

- Datzelfde heb ik zooeven ook gedacht!.... Maar ben je nu weer wat bekomen, jongen?

- O, ja, Karel. Weet je, we moeten elkaar wat beloven. Niet te schrikken, niet bezorgd te zijn of te doen, en liefst geen notitie te nemen van ‘symptomen’. Geloof me: (misschien is het bij jou òòk wel zoo?) ik merk weinig van lichamelijke ongemakken, nu mijn geest zoo helder is en verlost.

- Goed, ik beloof het je. Je hebt gelijk. Het zou wezenlijk absurd zijn als we nu nog angstig voor elkaar waren, zòò dicht in het aangezicht van den dood. Wij glimlachen beiden en Dick zegt:

- Wij verkeeren in dezelfde positie als de Fransche aristocraten, die tijdens de revolutie in de Conciergerie waren opgesloten. Ze waren allen ten doode opgeschreven, dat wisten ze. Maar ze waren overeen gekomen daar nooit over te spreken, of er zich naar te gedragen. Ze gingen den heelen dag rustig hun gang; ze converseerden samen, ze speelden samen kaart en als er een naam werd afgeroepen, dan werd en geen larmoyant afscheid genomen.... waardig verliet de geroepene het gezelschap.... en de anderen converseerden of speelden voort. Die levenshouding, Karel heeft al in mijn kinderjaren mijn diepste bewondering gewekt; ze was voor mij het bewijs van waarachtigen geestesadel; en ik dacht altijd, zòò zou ik ook willen zijn. Later begreep ik dat mijn wensch was geweest: je verheven te voelen boven leven en dood. Niet klagen, niet in opstand komen, niet de verzenen tegen de prikkelen slaan, maar aanvaarden, ondergaan.

- En *kalm* te aanvaarden, *kalm* te ondergaan.

- Ja, Karel, daar gaat het om.

Ik ben gaan zitten op het voeteneind van mijn ligstoel, en begin mijn druiven te eten. Ze smaken me. Ze zijn koel en zoet en toch niet flauw. Maar, hoeveel goed ze me ook doen, en mogelijk mijn gloeierige verhooging wat weten te verminderen, - aan de heilzaamheid der beroemde Meran'sche druivenkuur geloof ik nog niet zoo hard.

- En waarom lach je nou weer, gekke kwibus?

- Omdat je zooveel levendiger bent dan de vorige dagen. Toen lag je als een blok en was totaal unconscious van wat je

omgaf. En nu merk je dat je best kan staan en loopen en rechtop zitten en je oogen open houden en indrukken opdoen.

- Ja! 't is waar.

- Maar als dat zoo is amice, dan moet je nu in 't vervolg ook niet meer zoo hulpeloos doen.

- Neen.... hulpeloos? deed ik zoo hulpeloos?

- En of! Je liet je voor 't gemak door Moritz bijna heelemaal dragen.

- Ja, dat is zoo, herinner ik me. - Maar ik vind dat niet zoo erg. Daar is Moritz toch voor?

Dick leest de gedachten van mijn gezicht.

- Hij is er voor, zeker. Maar als je nu weet, dat hij òòk een patiënt is?

- Wat?

Een zwakte trekt door mijn armen, bij mij altijd het teeken van een hevige ontroering.

Moritz ook een patiënt. Een arme jongen, niet in staat zijn eigen verplegingskosten te betalen, en die nu deze betrekking heeft aangenomen, in de hoop op beterschap.

Maar hoe zal hij beter kunnen worden als hij in loondienst is, als hij te hard moet werken, en zware patiënten moet tillen, die te lui zijn om te loopen....

Ik schaam me, ik schaam me onzegbaar.

- Ik heb daaraan geen oogenblik gedacht.

- Zag je het hem niet aan? vraagt Dick. Hij is zoo mager, en hij hijgt nog zoo lang na, als hij je heeft neergelegd, en zijn handen trillen als hij je tafeltje in orde maakt.

- Ik heb het niet gezien. 't Is een verduivelde schande en ik schaam me onnoemelijk, Dick.

- Och, dat hoeft niet. Je was zoo in je zelf verzonken. Maar nu je 't weet....

- In mezelf verzonken, ja, hoon ik, zòò verzonken, dat ik er beestachtig egoïst door werd. Maar nu zal hij me nooit meer aanraken, dat zweer ik je, hij hoeft niets meer voor me te doen....

- Neen, wees voorzichtig, waarschuwt Dick. Je mag Moritz niet laten merken, dat je iets hebt begrepen van zijn toestand. Dat zou hem vreeselijk schokken. Hij mag feitelijk niet ziek zijn,

begrijp je wel. Als de directeur maar even vermoeden krijgt, dat hij niet geschikt is voor zijn taak, wordt hij onverbiddelijk ontslagen. Dus.... wees zoo gewoon mogelijk tegen hem, maar spaar hem ongemerkt.

Ik waardeer Dick's tact. Dien *ik* niet bezit, helaas. Maar Dick is hij aangeboren. Een kwestie van een gelukkige bloedmenging misschien?

De melancholicus is uit den aard der zaak 'zelfzuchtig' hij verdiept zich in zichzelf, en bekommert zich niet veel over anderen....

- Moritz is nog heel jong?

- Ja, hij heeft de beschermende dertig nog niet gehaald.

- En denkt je, dat hij ongeneeslijk is?

- Dat weet ik niet. Ik geloof dat hij tegenover zijn geval maar één gevoel heeft: verwondering. Hij begrijpt het niet. Hij begrijpt niet, dat hij niet gezond is. Waaròm hij niet gezond is. Dat de horizon van zijn toekomst opeens zoo dicht naar hem is toegeschoven.... Als hij een steek voelt in zijn borst of in zijn rug.... als het zoo zwaar wordt in zijn borst, als het branderig klopt in zijn bloed.... dan verwijden zich zijn pupillen als bij een kind, dat zich angstig over iets verwondert.... Hij begrijpt het niet. En sinds zijn ziekte is zijn eenige gedachte geworden, de vraag:

- Waarom?

- Kunnen we niets voor hem.... doen? vult Dick aan. Neen. ik geloof, dat het beste voor hem is, zich te verbeelden, dat hij nuttig is; hij verdient hier kost en inwoning, wat voor hem tegelijkertijd beteekent: een gratis verblijf in een gezondheidsoord.

Ik leg me neer en druk mijn hoofd in het kussen. Ik ben moe. Ik voel me ineens zoo machteloos en afgemat. De mensch is niets, vermag niets, bereikt niets, beteekent niets.

(Wordt vervolgd.)

Dostojewsky en Toergenew door Dr. Boris Raptschinsky.

De strijd tusschen Dostojewsky en Toergenew, de felle haat van Dostojewsky tegen Toergenew en de minachting, welke deze laatste voor den grooten schepper van de ‘Gebroeders Karamazow’ voelde, heeft reeds lang de aandacht getrokken van vele onderzoekers zoowel in Rusland als in het buitenland. Doch slechts de laatste jaren, na de publicatie van de brieven van Dostojewsky, van zijn notitieboekjes, onbekende ontwerpen enz. is er meer licht gekomen in deze duistere zaak. Vele dingen, waarnaar wij vroeger slechts konden gissen, staan nu vast, sommige opvattingen bleken onjuist te zijn en het beeld van de twee rivalen is veel duidelijker geworden.

De tijd voor een onpartijdig onderzoek naar de oorzaak en den aard van deze vijandschap is dus reeds gekomen. De onderzoekingen, welke sinds de publicaties van de brieven en het overige materiaal zijn verschenen, onderscheiden zich echter door gebrek aan onpartijdigheid. De werken, die in Rusland verschijnen (en daar verschijnen uit den aard der zaak de meest belangrijke werken over dergelijke zuiver Russische onderwerpen), moeten aan den strijd, die het gevolg was van een botsing tusschen twee sterk verschillende persoonlijkheden, tusschen twee antipoden des geestes, twee elkaar uitsluitende wereldbeschouwingen, het karakter toeschrijven van een strijd tusschen twee vertegenwoordigers van verschillende sociale groepen. In het beste bolsjewistische boek over dit onderwerp heet het letterlijk: ‘De strijd tusschen Toergenew en Dostojewsky, hun vijandschap, is niets anders dan de strijd tusschen twee vijandige sociale groepen. De een (Dostojewsky) is een vertegenwoordiger van de burgerij; de ander (Toergenew) is een bevoorrechte edelman, een grand seigneur.’ En

in dezen geest wordt de worsteling toegelicht, alles op een primitieve marxistisch-leninistische wijze.

Doch ook zij, die buiten Rusland wonen en dus in staat zijn hun meening te uiten, zonder rekening te houden met hetgeen de in Rusland gekanoniseerde leer van Marx-Lenin voorschrijft, zijn niet in staat zich te bevrijden van hun vooringenomenheid. De voorstanders van Dostojewsky (en dezen zijn tegenwoordig in de meerderheid) wijten de schuld uitsluitend aan Toergenew en beschuldigen hem van alle mogelijke en onmogelijke zonden. Zij zien de oorzaak van den strijd in de uitdagende houding van Toergenew, in zijn manieren van grand seigneur enz. Sommigen gaan zelfs zoo ver, dat zij beweren als zou de geheele strijd het gevolg zijn geweest van het feit, dat Dostojewsky een door hem geleend bedrag niet zou hebben betaald. De partijgangers van Toergenew schilderen op hun beurt Dostojewsky in de zwartst denkbare kleuren en beweren, dat het *zijn* schuld was Wij willen hier, op grond van de nieuwste documenten, de werkelijke oorzaak van deze vijandschap beschrijven. Om niet in herhalingen te vervallen zullen wij de feiten, welke wij in een vorig opstel, aan dit onderwerp gewijd (Vragen des Tijds, December 1926), hebben besproken en die bij de bespreking van het onderwerp gemist kunnen worden, onbesproken laten.

In den eersten tijd van hun omgang was er geen sprake van eenige vijandschap. Integendeel, de twee schrijvers waren een tijd lang met elkaar bevriend. Dostojewsky zelf schreef 15 November 1845, dus kort na zijn eerste ontmoeting met Toergenew, aan zijn broeder het volgende: ‘Dezer dagen is uit Parijs gekomen de dichter Toergenew en hij hechtte zich van af de eerste ontmoeting zoozeer aan mij, dat Belinsky (de bekende Russische criticus) zegt, dat Toergenew verliefd op me is geworden. Maar, wat een merkwaardige man is dat! Ik ben ook bijna verliefd op hem geworden. Een dichter, begaafd, aristocraat, een schoon uiterlijk, schrander, rijk, een uitstekende opvoeding, 25 jaar oud - de natuur heeft hem alles gegeven. En ten slotte is dat een heerlijk karakter, oprecht, onkreukbaar.’

De vriendschap duurde vele jaren, al verloor zij in den loop der tijden een gedeelte van de onstuimigheid. Zelfs in de jaren 1860-1865 was de verhouding tusschen de twee schrijvers zeer

vriendschappelijk, hetgeen duidelijk blijkt uit hun brieven uit dien tijd. Die brieven hebben hoofdzakelijk betrekking op literaire vraagstukken; in de toekomst zullen de Russische critici op grond van de gegevens, vervat in sommige dier brieven, verschillende fouten en onjuistheden in de oude beschouwingen kunnen verbeteren. Voor ons onderwerp is van belang alleen een episode, die in de briefwisseling tusschen beide schrijvers behandeld wordt. Het was in dien tijd in Rusland zeer moeilijk verlof te krijgen een tijdschrift uit te geven. Met veel moeite lukte het Dostojewsky verlof te krijgen tot de uitgave van het tijdschrift 'Wremja' (De Tijd). Tengevolge van een opstel over 't Poolsche vraagstuk, de strekking waarvan in de regeerende kringen verkeerd opgevat was, werd het tijdschrift verboden. Na veel moeite en talrijke vernederingen lukte het den gebroeders Dostojewsky verlof te krijgen, een nieuw tijdschrift, 'Epocha', uit te geven. Daarbij moest Dostojewsky verplichtingen (van politieken aard) op zich nemen, die zijn nieuw tijdschrift in de oogen van de vooruitstrevende Russische intellectueelen - en zijn tijdschrift was uitsluitend voor deze groep berekend, - zeer verdacht maakten. Om den slechten indruk eenigszins uit te wisschen en het vertrouwen van de intellectueelen te herwinnen, besloot Dostojewsky een verhaal van Toergenew, wiens oppositie tegen de regeering algemeen bekend was, op te nemen. In zijn brieven trachtte hij nu Toergenew te bewegen, een verhaal voor de 'Epocha' te schrijven. In een brief, die over de medewerking van Toergenew handelt, schreef Dostojewsky o.a. over den bekenden roman van Toergenew 'Vaders en Zonen' en zijn meening was zoo gunstig, dat zij op Toergenew een zeer sterken indruk maakte. Dat zien wij o.a. uit de volgende passage in een brief van Toergenew aan Dostojewsky:

'U hebt op zulk een schitterende wijze datgene geformuleerd, wat ik met de figuur van Bazarow (den held van den bovengenoemden roman van Toergenew) heb bedoeld, dat ik er paf van stond. Het is als hebt u diep in mijn ziel gekeken en zelfs datgene gevoeld, wat ik onmogelijk vond uit te drukken. God geve, dat allen al was het maar een gedeelte zien van hetgeen u in het boek gezien hebt. Nu ben ik gerust over het lot van mijn verhaal: het zal zijn taak verrichten en ik hoef geen spijt te hebben.'

Om deze laatste uitdrukking te begrijpen moet men weten, dat Toergenew aan Dostojewsky voor zijn tijdschrift het verhaal ‘Schimmen’ had gezonden. Langen tijd kon hij er echter niet toe besluiten, den uitgever van het tijdschrift verlof te geven, het verhaal te plaatsen, omdat hij bevreesd was, dat het verhaal door het publiek verkeerd begrepen zou worden. Deze ‘phantasie’, zooals Toergenew zelf zijn vreemd verhaal noemt, was inderdaad eigenaardig en kon tot ongewenschte commentaren aanleiding geven. Dostojewsky, die belang had bij de daadwerkelijke medewerking van den algemeen geachten schrijver, den woordvoerder der vooruitstrevende elementen, drong bij Toergenew aan op een besluit. Hij trachtte Toergenew daarbij te overtuigen, dat hij, Toergenew, geen rekening hoefde te houden met hen, die van de literatuur slechts ‘bekrompen utilitarisme’ eischten. Dostojewsky schreef in dien brief het volgende: ‘Geef hun het meest poëtische werk en zij zullen het toch op zij leggen en liever een verhaal nemen, waarin een beschrijving gegeven wordt, hoe de boeren geranseld worden. Zij beschouwen de poëtische waarheid als onzin, zij eischen alleen een natuurgetrouwe weergave van de feiten. Ons proza ziet er daardoor vreeselijk uit. Schijnheiligheid! Wij moeten daarom geen rekening houden met hun meeningen. Het gezonde gedeelte van de maatschappij, die nu ontwaakt, verlangt van de kunst een daad van moed. En uw “Schimmen” zijn gedurfd; het zal een uitstekend voorbeeld zijn voor ons allen. wanneer u de eerste zult zijn, die den moed zal hebben zoo iets te doen. De vorm van uw “Schimmen” is uitstekend.’

Deze brief van Dostojewsky moet echter niet te letterlijk opgevat worden. Tegen dien tijd was reeds van de oude vriendschap van Dostojewsky voor Toergenew niets meer overgebleven. In zijn hart haatte hij al den grand-seigneur, maar hij vond het noodig te veinzen, iets wat Dostojewsky vaak en op zeer meesterlijke wijze deed. Er bleef echter nog de bewondering voor den poëtischen geest van den schrijver, dus een voor Dostojewsky zoo eigen complex van tegenstrijdige gevoelens, waarbij bewondering en haat naast elkaar konden bestaan. Hoe weinig oprecht Dostojewsky in zijn brief aan Toergenew was, zien wij uit het volgende feit. Na het verschijnen van de eerste aflevering van de ‘Epocha’ schreef hij aan zijn broeder het volgende over het verhaal van

Toergenew: ‘Naar mijn meening is er in het verhaal “Schimmen” veel minderwaardigs, er is iets walgelijks in, - kortom, het wezen van Toergenew in al zijn eigenaardigheid, met al zijn overtuigingen, maar de poëzie zal veel goed maken.’

Sindsdien werd de verwijdering tusschen de twee vroegere vrienden met den dag grooter, waarbij naast het verschil in temperament, opvoeding, karakter zich nog het steeds toenemende verschil van politieke opvattingen voegde. Dostojewsky, die vroeger ongeveer tot dezelfde strooming had behoord als Toergenew en bevriend was met den radicalen criticus Belinsky en zijn kring, evolutioneerde steeds meer en meer naar rechts om ten slotte het absolutisme te verheerlijken en een verbitterde vijand van een moderniseering van Rusland volgens Westersch voorbeeld te worden. In dien tijd had Dostojewsky al een groot gedeelte van den weg afgelegd, die hem uit het radicale kamp naar het kamp der reactie leidde. Wij hebben reeds geschreven, dat Dostojewsky bij de oprichting van zijn tijdschrift ‘Epocha’ tegenover de regeering verplichtingen op zich had genomen, die hem verdacht maakten in de oogen van de vooruitstrevende groepen van de intellectueelen. Dostojewsky miste toen den moed om openlijk voor zijn gewijzigde meeningen uit te komen. Dat wekte bij zijn vriend Majkow veel verbazing en verontwaardiging. Majkow eischte vaak van hem, openlijk te verklaren, dat hij de opvattingen der vooruitstrevenden niet meer deelde, dat hij de autocratie niet meer als een geesel voor Rusland beschouwde. In plaats daarvan bleef Dostojewsky de bijeenkomsten van de vooruitstrevenden bezoeken en wanneer de jongelui, die hij innerlijk minachtte, hem verwijten maakten over zijn medewerking aan de reactionnaire bladen, trachtte hij die medewerking te rechtvaardigen door zich op zijn moeilijke financieele omstandigheden te beroepen, hetgeen bij de jongelui slechts hoon wekte.

Toergenew was zijn leven lang een ‘zapadnik’ (d.w.z. een voorstander van de Westersche beschaving, van de volkomen ‘europeïsatie’ van Rusland) gebleven. Zijn verhouding tot de radicale groepen werd na het verschijnen van zijn roman ‘Vaders en Zonen’ slecht; na het verschijnen van den roman ‘Onontgonnen grond’ werd die verhouding zelfs zeer gespannen. Toergenew was gematigd liberaal, tegenstander van een revolutie, die

in Rusland tot vreeselijke gevolgen zou moeten leiden. Onder de gematigde groepen der vooruitstrevenden werd hij als een der erkende leiders en woordvoerders beschouwd en als zoodanig vaak gevierd. Deze gematigde vooruitstrevendheid irriteerde Dostojewsky.

De onstuimige, prikkelbare, ziekelijke Dostojewsky, wiens zenuwen voortdurend in gespannen toestand verkeerden, voor wien het leven zoo hard was, die zooveel van het leven, de menschen en zich zelf te verduren had, die in voortdurend conflict met zich zelf verkeerde, die zijn overtuigingen verkreeg door veel lijden, zelfpijniging, zielsconflicten, - Dostojewsky vatte ten slotte een fellen haat op tegen Toergenew, die het leven niet tragisch opvatte, die geen zielsconflicten kende, voor wien alles zoo makkelijk was, die zijn politieke overtuigingen nooit wisselde. Wij zullen later zien, tot welke gevolgen die tegenstrijdigheid van de twee naturen heeft geleid.

Acht jaar na de breuk tusschen de twee schrijvers persifleerde. Dostojewsky zijn vroegeren vriend op een vreeselijke, stuitende wijze. In zijn beroemden roman ‘De Daemonen’, een zijner beste werken, waarin het profetische vermogen van den schrijver zich bijzonder sterk heeft geuit, gaf Dostojewsky een minderwaardige, den roman ontsierende, caricatuur van Toergenew (in den persoon van den schrijver Karmazinow). Iedereen herkende onmiddellijk Toergenew in de caricatuur. Toergenew was begrijpelijkerwijze verontwaardigd over deze daad van zijn vroegeren vriend. Wat hem echter bijzonder verbitterde was het feit, dat Dostojewsky tot onderwerp van persiflage het verhaal ‘Schimmen’ van Toergenew had gekozen. Toergenew schreef daarover in een brief het volgende: ‘Het is vreemd, dat hij voor zijn parodie het eenige verhaal heeft gekozen, dat ik in zijn tijdschrift heb geplaatst, en daarbij een verhaal, waarvoor hij mij met dankbetuigingen overlaadde, dat hij in zijn brieven in hoogste mate verheerlijkte.’ De verontwaardiging van Toergenew is inderdaad volkomen begrijpelijk.

Het leven van Dostojewsky was vol van dergelijke daden, die verontwaardiging en verzet bij ons wekken. Dostojewsky, die zich zelf voortdurend analyseerde en pijnigde, die zijn eigen gebreken kende, gaf in den merkwaardigen brief aan Majkow

(voor de kennis van de psyche van Dostojewsky een der allerbelangrijkste documenten) de volgende meedoogenlooze beschrijving van zijn eigen karakter: ‘Mijn inborst is laag en te hartstochtelijk. Overal en in alles moet ik tot het uiterste gaan, altijd moet ik alle perken te buiten gaan.’

Dat deze eigenschappen van Dostojewsky bij Toergenew weer zin moesten wekken, ligt voor de hand. De kalme, evenwichtige Toergenew moest in opstand komen tegen deze ziekelijke, phantastische en hartstochtelijke natuur. Er was nog iets, wat bij Toergenew weerzin wekte, nl. de speelzucht van Dostojewsky. Toergenew kon niet begrijpen, hoe iemand zoo weinig zelfbeheersching kon bezitten om zijn laatste geld naar de speeltafel te brengen en zijn vrouw zonder geld te laten. In 1865, dus twee jaar vóór de definitieve breuk tusschen de twee schrijvers, verloor Dostojewsky te Wiesbaden in het speelhol al het geld, dat hij bezat. Hij zond toen Toergenew een brief, waarin hij o.a. het volgende schreef: ‘Ik ben al vijf dagen te Wiesbaden en heb alles verloren. Alles tot den laatsten cent, ook mijn horloge, ik heb zelfs in het hotel schulden gemaakt. Ik schaam me u lastig te vallen, maar u bent de eenige, tot wien ik me kan wenden. Ten tweede bent u veel verstandiger dan de overigen, het is dus voor mij makkelijker u lastig te vallen, dan een ander.’ Dostojewsky vroeg om honderd thaler en beloofde de schuld ‘hoogstens binnen een maand’ te betalen. Toergenew zond vijftig thaler. Dostojewsky, die in voortdurende geldverlegenheid zat en al het geld, dat hij kreeg, naar de speelholen bracht, kon de schuld natuurlijk niet betalen. Dat werkte deprimeerend op hem en.... maakte zijn haat tegen Toergenew nog feller. Hij vreesde, dat Toergenew hem minachtte, voelde dat Toergenew het recht had dat te doen, en daarom beschuldigde hij Toergenew van alle denkbare en ondenkbare misdaden en beweerde, dat de niet betaalde schuld de eenige oorzaak van hun oneenigheid was.

Wij hebben reeds geschreven, dat Dostojewsky nog tijdens zijn verblijf in Rusland begon te evolueeren in de richting van het slavophilisme. In 1867 moest hij Rusland verlaten en met zijn jonge vrouw naar het buitenland vluchten, omdat de schuldeischers hem in Rusland met gijzeling bedreigden. Zoolang hij met de schuldeischers geen accoord had gesloten, kon hij niet naar Rusland

terugkeeren, en de onderhandelingen met de crediteurs duurden eenige jaren. Op deze wijze was Dostojewsky genoodzaakt vijf jaar in het buitenland te toeven. Dostojewsky voelde zich in het buitenland als in een verbanningsoord. Hij beweerde zelfs, dat deze verbanning erger was dan in Siberië. Het bewustzijn, dat hij niet naar Rusland kon terugkeeren, maakte zijn verlangen naar Rusland nog grooter, veranderde zijn verblijf in het buitenland in een voortdurende marteling. Hij kon niet begrijpen, hoe Russen, zonder eenige noodzaak, uitsluitend voor eigen pleizier, jarenlang in het buitenland bleven. Hij trok uit de eene stad naar de andere, maar overal zag hij alleen schaduwkanten. Zijn antipathie tegen het buitenland nam steeds toe en bereikte, zooals alles bij Dostojewsky, ziekelijke afmetingen. Daarbij kende hij het leven in het buitenland slechts oppervlakkig en gaf hij zich niet de moeite het te leeren kennen. Alle buitenlanders - zoowel de Duitschers als de Zwitsers en Franschen - waren in zijn oogen onmogelijk dom, stompzinnig, zij leefden als ‘echte wilden.’ In hun leven zag hij alleen hebzucht, ruwheid, onzindelijkheid, oneerlijkheid. Tot deze conclusies kwam hij alleen op grond van hetgeen hij ondervonden had in de hotels en pensions. En ook het gedrag van die menschen overdreef hij; hij wilde niet begrijpen, dat hij in de oogen van al die burgers eveneens een wilde was, dat zij recht hadden verontwaardigd te zijn over zijn onrechtvaardige uitvallen, zijn gemis aan zelftucht, zijn verslaafdheid aan het spel, zijn onregelmatig leven. De eigenlijke oorzaak van zijn verbittering was de zeer moeilijke financieele positie van zijn gezin, als gevolg van zijn speelzucht. En Dostojewsky hekelde het Westen, schilderde het leven in het buitenland in de donkerste kleuren. En tegelijkertijd keerde hij zich met een fellen haat tegen zijn vroegere medestanders, de vooruitstrevenden, tegen Belinsky, Herzen, Toergenew enz., tegen al die ‘minderwaardige liberalen’, waarbij hij menschen van uiteenloopende opvattingen, vaak politieke tegenstanders, tot één groep maakte. Bijzonder veel ergernis wekte bij hem toen Toergenew, die in het buitenland leefde, er niet aan dacht naar Rusland terug te keeren. In een brief aan zijn vriend Majkow formuleerde Dostojewsky deze stemming als volgt:

‘Hoe kan men zoolang in het buitenland blijven wonen? Zonder

het vaderland moet je toch lijden! Ik begrijp nog, wanneer iemand voor een halfjaar, laten wij zeggen voor een jaar, naar het buitenland gaat. Maar voortdurend in het buitenland leven!'

Intusschen gebeurde iets, dat den haat van Dostojewsky tegen Toergenew ten top deed stijgen. In 1867 schreef Toergenew zijn roman 'Rook', waarin hij een zekeren Potoegin zijn overtuigingen van een 'zapadnik' in den mond legde. In dien roman komen veel overdrijvingen voor, al het Russische wordt daar op een ongemotiveerde wijze afgekamd. De roman had geen succes, wekte in Rusland veel verzet en verbittering. Bijzonder verontwaardigd was natuurlijk Dostojewsky, voor wien toen ál het Russische goed en edel was, hoog verheven boven het buitenlandsche leven, waarin hij, zooals wij hebben gezien, niets dan minderwaardige, bekrompen en kleingeestige uitingen had opge merkt. De verontwaardiging van den slavophiel Dostojewsky tegen den zapadnik Toergenew kende geen grenzen.

In 1869 vond te Baden-Baden een ontmoeting plaats tusschen de twee tegenstanders. In het dagboek van Anna Grigorjewna (de vrouw van Dostojewsky) vinden wij de volgende aanteekening: 'Daar Fedja (d.w.z. Dostojewsky) Toergenew 50 roebel schuldig is, moet hij beslist even bij hem aanloopen, anders denkt Toergenew, dat Fedja niet gekomen was uit vrees, dat hij gemaand zou worden. Daarom zal Fedja morgen naar Toergenew gaan.'

Dienzelfden dag begaf Dostojewsky zich opnieuw naar het speelhol en verloor er al het geld, dat hij bij zich had. Daarna keerde hij naar huis terug, viel op de knieën voor zijn vrouw en smeekte haar hem nog twee goudstukken te geven: hij zou beslist winnen. Die twee goudstukken, zoowat het laatste geld van het gezin, verloor hij natuurlijk eveneens. In gedrukte stemming, gekweld door gewetenswroeging, niet wetend, hoe aan geld te komen voor de huishouding, liep Dostojewsky den volgenden dag naar Toergenew. Hij was verbitterd, haatte zich zelf en de geheele wereld. En de gedachte, dat hij naar Toergenew moest gaan, die niet aan de speelzucht verslaafd was, die nooit in zulk een toestand verkeerde, die geen geldzorgen kende, voerde zijn wrevel tegen den grand-seigneur ten top. Onwillekeurig herinnerde hij zich alles, wat hem in Toergenew ergerde, overdreef hij volgens

zijn gewoonte (Dostojewsky was niet in staat de dingen in hun werkelijke afmetingen en verhoudingen te zien, bij hem kreeg alles geweldige afmetingen, werd elke kleinigheid tot een drama, kreeg elk misnoegen de afmetingen van een ineenstorting) de gebreken van Toergenew. Daarbij moest hij natuurlijk vooral aan den laatsten roman van Toergenew (Rook) denken, aan Potoegin, die ontegenzeggelijk de gedachten van Toergenew weergaf. Het ongeloof van Potoegin (dus van Toergenew) aan Rusland wekte verontwaardiging en verbittering bij Dostojewsky, de slavophiel liep zich te ergeren over den zapadnik, de Rus over den Europeaan.

Indien de twee mannen een neutraal gesprek hadden gevoerd, dan zou deze ontmoeting wellicht niet tot die pijnlijke gevolgen hebben geleid, welke wij reeds kennen. Maar een neutraal gesprek was onmogelijk. Beiden waren vervuld van gedachten over Potoegin. Dostojewsky was verheugd over de mislukking van den roman van Toergenew en kon zich niet bedwingen, hij moest over deze mislukking spreken, moest zijn hart lucht geven. Toergenew op zijn beurt leed zoo onder de mislukking van zijn roman en de vaak onrechtvaardige verwijten van de Russische critici, dat hij over niets anders dan over dien roman kon spreken. De botsing was dus onvermijdelijk en, gezien de stemming van Dostojewsky, moest zij tot een breuk leiden.

Over de stemming, waarin Toergenew toen verkeerde, kunnen wij oordeelen naar de volgende uitlating van hem in een brief van dien tijd: ‘Het komt me voor, dat nog nooit iemand zoo eendrachtig door alle partijen gehoond werd als ik nu, dat nog nooit naar iemand zoo met steenen gegooid werd als naar mij.’ Toergenew was zeer gevoelig van aard en leed sterk onder die menschelijke onrechtvaardigheid. Zijn verbittering was des te grooter, wijl hij zelf den roman ‘Rook’ als zijn beste werk beschouwde, als ‘het eenige goede en nuttige ding’ in zijn oeuvre.

Er was geen derde bij dat gesprek aanwezig. Toergenew heeft nooit een uitvoerige beschrijving gegeven van dat pijnlijke gesprek. Daarentegen beschreef Dostojewsky dat gesprek in een brief aan zijn vriend Majkow zeer uitvoerig. Dostojewsky schrijft, dat hij reeds lang een hekel aan Toergenew had, dat die man hem ergerde, dat hij zijn manier van spreken en zijn

houding niet kon uitstaan. Daarna gaat hij over tot het eigenlijke onderwerp van het gesprek, tot den roman 'Rook'.

'Hij erkende, - schrijft Dostojewsky, - dat de hoofdgedachte van den roman, het centrale punt van het boek, weergegeven wordt in de uitlating van Potoegin: "Indien Rusland plotseling van den aardbodem was verdwenen, dan zou het menschdom geen verlies hebben geleden, dan zou niemand bedroefd zijn geweest." Hij verklaarde mij, dat dit zijn eigen opvatting over Rusland was.

Hij was ten zeerste geprikkeld door de mislukking van zijn roman "Rook". Hij schold op weerzinwekkende, afschuwelijke wijze Rusland en de Russen uit. O.a. zei hij tegen mij, dat wij Russen op onze knieën voor de Duitschers moeten liggen, dat er slechts één weg voor alle volkeren bestaat, één weg dien alle volkeren moeten bewandelen, - de civilisatie, en dat alle pogingen iets uitsluitend Russisch en oorspronkelijks vast te leggen een domheid en een schande zijn.'

In hoeverre heeft Dostojewsky hier de uitlatingen van Toergenew juist weergegeven? Er zijn critici (bewonderaars van Dostojewsky), die overtuigd zijn, dat die brief een stenographisch juiste weergave bevat van het gesprek. Deze meening is echter volkomen ongegrond. Zelfs een zeer evenwichtig man, bekend om zijn onpartijdigheid en eerlijkheid in den strijd met andersdenkenden, zou niet in staat zijn na een lang gesprek, waarin het tot een botsing was gekomen over een zeer belangrijk vraagstuk, en waarbij beide partijen min of meer in een opgewonden toestand verkeerden, een eenigszins betrouwbare beschrijving van het gesprek te geven. Hoogstens zou zoo iemand den algemeenen geest van het gesprek kunnen weergeven met enkele uitlatingen van hem zelf en van de tegenpartij en zelfs dan zou hij niet kunnen instaan voor de woordelijke juistheid van de weergave. Hier hebben wij echter te doen met een weliswaar in hoogste mate genialen man, maar tevens met iemand, die zich voortdurend aan den rand van waanzin bevond. Wij hebben reeds gezien, in welke stemming die man verkeerde, toen hij naar Toergenew ging, wij weten, dat hij Toergenew haatte, wij weten ook, hoe onredelijk en vaak belachelijk zijn uitlatingen waren over de vreemdelingen. Het is dus duidelijk, dat zoo iemand niet

in staat was een eenigszins onpartijdige weergave van het gesprek te geven, dat hij Toergenew woorden in den mond legde, die deze laatste niet gezegd had, maar die hij volgens Dostojewsky had moeten of kunnen zeggen. Zooals steeds in dergelijke gevallen zal hier heel veel Dichtung en een zeer kleine hoeveelheid Wahrheit aan te wijzen zijn. Het is voor de hand liggend, dat Toergenew voor de opvattingen van Potoegin opkwam; het is zeer waarschijnlijk, dat Toergenew daarbij gezegd heeft, dat hij de opvattingen van Potoegin ten volle deelde, maar dat Toergenew met haat over Rusland zou hebben gesproken en daarbij in de bewoordingen, die Dostojewsky hem in den mond legt, is zeer onwaarschijnlijk. Dergelijke scherpe uitlatingen waren overigens niet in den geest van Toergenew, die zich zelf steeds beheerschte.

Dostojewsky schrijft verder, dat hij opzettelijk Toergenew tergde, waarin Dostojewsky overigens een meester was. Toergenew zei, dat hij van plan was een groot artikel te schrijven, waarin hij met de slavophielen zou afrekenen. Dostojewsky geeft het verdere verloop van het gesprek op de volgende wijze weer:

'Ik raadde hem aan te Parijs een telescoop te bestellen. 'Waarvoor?' vroeg hij. - 'U zit hier te ver van Rusland', zei ik. 'Als u een telescoop hebt, dan hebt u kans iets van het Russische leven te zien, anders gaat het heel moeilijk.' - Toergenew werd woedend. Toen ik zijn woede bemerkte, zei ik met zeer goed geveinsde naïveteit: 'Ik heb nooit kunnen denken, dat al die critieken en de nederlaag van uw roman u zóó zouden kunnen opwinden. Het is heusch niet de moeite waard.' - 'Ik ben heelemaal niet opgewonden. Hoe komt u er aan?' zei hij en bloosde. Ik viel hem in de rede, bracht het gesprek op persoonlijke en familieaangelegenheden, pakte mijn hoed en begon plotseling mijn meening over de Duitschers uiteen te zetten.'

Dostojewsky wond zich natuurlijk daarbij op en sprak met fellen haat over de Duitschers, over hun bekrompenheid, domheid enz. Wij weten niet, wat hij precies gezegd heeft, want zijn mededeelingen in den brief kunnen natuurlijk geenszins als een min of meer woordelijke weergave van zijn philippica beschouwd worden, maar het ligt voor de hand, dat hij daarbij alle perken van het toelaatbare te buiten was gegaan, en onredelijke, onrechtvaardige dingen heeft verkondigd. Wij weten reeds, wát Dosto-

jewsky van de vreemdelingen in het algemeen en de Duitschers in het bijzonder dacht. Zelfs zijn uitlatingen in zijn geschriften doen ons vaak blozen om de onredelijkheid van den grooten schrijver. In het gesprek met Toergenew wilde Dostojewsky bovendien Toergenew kwetsen, hem ergeren. Het is dus niet moeilijk te begrijpen, in welke uitersten hij verviel, nu hij dat alles tegen den overtuigden zapadnik Toergenew, dien hij fel haatte, kon zeggen. Hij zelf erkent te hebben gezegd, dat de lagere kringen van het Duitsche volk voor een groot gedeelte uit schurken en schavuiten bestonden, dat de mannen uit het volk in Duitschland veel erger waren dan personen van denzelfden stand in Rusland, dat zij bovendien veel dommer dan de Russen waren. De beschaving heeft den Duitschers niets gegeven, zij hebben er niets bij gewonnen enz.

Het is niet moeilijk te begrijpen, welk een indruk dergelijke woorden moesten maken op een man als Toergenew, die bovendien natuurlijk begreep, dat Dostojewsky dat alles zei om hem te tergen. Volgens Dostojewsky werd Toergenew bleek en zei: ‘Door zoo te spreken beleedigt u mij persoonlijk. Ik heb me hier voorgoed gevestigd, ik beschouw mezelf als een Duitscher en niet als een Rus en ik ben er trotsch op.’ Dostojewsky zou hem hierop hebben geantwoord: ‘Ik heb uw roman “Rook” gelezen, maar zelfs na dien roman en na ons lang gesprek kon ik niet verwachten, dat u zooiets zoudt zeggen, ik verzoek u daarom om excuus, ik wilde u niet beleedigen.’ Volgens Dostojewsky zou Toergenew hem den volgenden dag hebben bezocht. Eenige dagen later hebben de twee gewezen vrienden elkaar ontmoet op het station, maar zij groetten elkaar niet. De breuk was definitief, de strijd kreeg een openlijk karakter.

Het is natuurlijk niet te zeggen, in hoeverre Dostojewsky de woorden van Toergenew over zijn breuk met Rusland juist heeft weergegeven. De bewoordingen zijn in elk geval niet van Toergenew; de formuleering is die van Dostojewsky, dat valt iedereen, die eenige studie van den stijl van beide schrijvers heeft gemaakt, dadelijk op. Het is echter best mogelijk, dat Toergenew in zijn opwinding iets gezegd heeft, dat eenigszins op de formuleering van Dostojewsky leek. Per slot van rekening hangt alles van de formuleering af. Dergelijke gevoelens tegenover Rusland kenden

overigens verschillende Russische schrijvers, zelfs mannen, die meer het standpunt van Dostojewsky dan dat van Toergenew innamen. De reactie in Rusland, de politiek van onderdrukking der Russische regeering, het misdadige gedrag van de overheid, de vreeselijke censuur enz. brachten vaak Russen tot wanhoop en dwongen hen dingen te zeggen, die niet veel verschilden van hetgeen Dostojewsky zijn tegenstander toeschrijft. Zoo bijv. komen in het dagboek van den grooten Russischen dichter Block, den schepper van de 'Twaalf', iemand wiens liefde tot Rusland, tot het Russische volk, wiens 'Russendom' boven elken twijfel verheven is, uitlatingen voor, die nog veel feller zijn dan de woorden, die Dostojewsky beweert van Toergenew te hebben vernomen. In zijn opwinding zegt een mensch vaak onredelijke dingen.

Volgens Dostojewsky zou Toergenew tijdens dat gesprek ook hebben verklaard een overtuigd atheïst te zijn. Dostojewsky vaart dan tegen Toergenew uit en tegelijkertijd tegen alle liberalen en vooruitstrevenden. Daarbij vervalt hij in zijn gewone overdrijvingen. Hij schrijft het volgende:

'Het deïsme heeft ons Christus gegeven, d.w.z. zulk een verheven voorstelling van een mensch, welke niet te begrijpen is voor hem, die geen ontzag en vereering voor dat beeld koestert; iedereen zal moeten toegeven, dat dit het hoogste en eeuwige ideaal der menschheid is. En wat hebben zij geschapen - al die Toergenew's, Herzen's Oetin's, Tsjernysjewsky's - wat hebben zij ons aan te bieden? In plaats van de hoogste goddelijke schoonheid, die zij minachten, zien wij bij hen allen zulk een minderwaardige zelfoverschatting, zulk een schandelijke prikkelbaarheid, zulk een lichtzinnigen trots, dat ge u in verbazing afvraagt: waarop hopen zij eigenlijk, en wie zal hen volgen?

In deze tirade zien wij Dostojewsky met al zijn eigenaardigheden, al zijn overdrijvingen. Hij plaatst naast elkaar den aestheet Toergenew en den fellen vijand van elke aesthetica, Tsjernysjewsky. Dat was bewust verdraaien van feiten, een ontoelaatbare wijze van polemiek. Denken wij aan den brief, dien Dostojewsky aan Toergenew had gezonden, toen hij hem trachtte te overreden het verhaal 'Schimmen' aan het tijdschrift 'Epocha' af te staan, dan wordt ons de onredelijkheid van

Dostojewsky nog duidelijker. Hij beschuldigt nu van utilitarisme denzelfden Toergenew, bij wien hij zich eenige jaren voordien beklaagd had over het utilitarisme van de Russische intellectueelen. Nog paradoxaler klinkt de vereeniging van Toergenew en Oetin tot een groep. En wanneer wij bedenken, dat Dostojewsky zelf jaren lang de opvattingen van Toergenew c.s. deelde, dat hij zelf in vroegere jaren het Westen, de Westersche beschaving bovenmatig ophemelde, met het hem eigen gebrek aan maat verheerlijkte, - dan krijgt deze brief aan Majkow, die een beschuldiging was tegen verschillende, uiteenloopende groepen van de Russische intellectueelen, een bijzonder onaangenaam karakter. Dostojewsky had inderdaad gelijk, toen hij aan dienzelfden Majkow schreef, dat zijn karakter minderwaardige, gemeene trekken had, dat hij nooit binnen de grenzen van het redelijke kon blijven, dat hij zijn leven lang moest overdrijven. En hij deed het in den regel volkomen bewust. Dostojewsky gaf zich natuurlijk rekenschap van het minderwaardige van die beschuldigingen, maar de demon, die in hem leefde, was sterker dan zijn eerlijkheid, dan zijn verantwoordelijkheidsgevoel.

Indien die brief aan Majkow geheim was gebleven, dan had het niet tot een verscherping van de vijandschap tusschen de twee mannen geleid. Maar Majkow vond het evenwel noodig aan dien ongelukkigen brief ruchtbaarheid te geven. Hij handelde overigens, naar het schijnt, in opdracht van Dostojwesky. In elk geval is het niet waarschijnlijk, dat een man als Majkow zonder medeweten van Dostojwesky diens brief aan derden zou hebben laten lezen. Hoe dan ook, eenige weken later kreeg de hoofdredacteur van het tijdschrift ‘Roesskiej Archiw’ (Russisch Archief), Bartenew, een kopie van dat gedeelte van den brief, waarin Dostojewsky zijn gesprek met Toergenew beschrijft. Er was geen afzender vermeld en de anonieme schrijver van het begeleidend schrijven verzocht Bartenew deze kopie van den brief van Dostojewsky, met beschuldigingen tegen Toergenew, aan de Tsjertkowsky-bibliotheek in bewaring te geven, om op deze wijze die beschuldigingen voor het nageslacht te bewaren.

Welken indruk deze brief op Bartenew heeft gemaakt, weten wij niet. In elk geval staat het vast, dat hij geen geheim had gemaakt van den brief en verschillende letterkundigen op de hoogte

had gebracht van de aanklacht van Dostojewsky tegen Toergenew. Onder de letterkundigen, die dat document hadden gelezen, bevond zich o.a. Annenkow. Hij was verontwaardigd over de geniepige wijze, waarop die beschuldigingen verspreid werden, en bracht Toergenew op de hoogte van het geval. Toergenew was overtuigd, dat de anonieme afzender niemand anders dan Dostojewsky zelf was, hetgeen zijn haat tegen dezen laatste nog sterker maakte. Toergenew zond onmiddellijk een brief aan Bartenew, waarin hij in de meest categorische bewoordingen de juistheid van de beschuldiging bestreed. Hij qualificeerde die beschuldigingen als 'weerzinwekkende en onzinnige uitlatingen over Rusland en de Russen'. Toergenew schreef verder als volgt: 'Ik spreek er al niet over, dat een dergelijk misbruik van vertrouwen niet te rechtvaardigen is. Ik zie mij gedwongen van mijn kant te verklaren, dat ik reeds daarom in geen geval mijn verborgen overtuigingen aan een man als meneer Dostojewsky zou gaan toevertrouwen, omdat ik hem als iemand beschouw, die, tengevolge van zijn ziektetoevallen (Dostojewsky leed, zooals de lezer wel zal weten, aan epilepsie) en andere omstandigheden, niet geheel toerekenbar is. Overigens wordt deze mijne opvatting gedeeld door vele andere personen. Ik heb toen Dostojewsky slechts één keer ontmoet. Hij bleef hoogstens een uur bij mij zitten en, na zijn hart te hebben gelucht over de Duitschers, waarop hij erg schold, over mijn laatste boek en mij persoonlijk. ging hij heen. Ik had bijna geen tijd en in het geheel geen lust zijn beschuldigingen te weerleggen. Ik behandelde hem, ik herhaal het, als een zieke. In zijn ziekelijk brein zijn, naar het schijnt. daarna al die argumenten opgekomen, die hij verwachtte van mij te zullen hooren, en hij haastte zich een geniepige beschuldiging tegen mij op te stellen, bestemd voor het nageslacht'.

Hier hebben wij dus de lezing van Toergenew. Evenmin als wij bereid waren elk woord van Dostojewsky als onbetwistbaar juist te beschouwen, zijn wij geneigd de lezing van Toergenew voor een waarheidlievende weergave van het gesprek aan te nemen. Toergenew bevond zich in een moeilijke positie. Na zijn laatsten roman was een kleinigheid noodig om hem in Rusland voorgoed onmogelijk te maken. De brief van Dostojewsky was echter erger dan een 'kleinigheid'. Die brief kon hem niet alleen tot een

'verrader', een 'afvallige' maken, hij kon hem ook, onder de toenmalige omstandigheden, tot 'revolutionair' stempelen, hetgeen voor hem, die in Rusland bezittingen had, zeer onaangename gevolgen zou kunnen hebben. Het zou dus volkomen menschelijk geweest zijn, wanneer hij, vooral tegenover een tegenstander, die zich, volgens zijn overtuiging, van zeer minderwaardige middelen bediende om hem in een lastige positie te brengen, bewust de feiten verdraaide en een lezing gaf, die niet geheel juist was. De Rus, die van aard vergevensgezind is en de opvatting huldigt, dat wij allen maar zwakke menschen zijn en dat wij het recht missen van iemand meer te eischen dan waartoe wij zelf in staat zijn, zou dus Toergenew dezen leugen hebben vergeven, vooral nu hij in een noodtoestand verkeerde en zich tegen een unfairen aanval verdedigde.

Daarbij komt, dat Toergenew, wanneer dat om de een of andere reden in zijn kraam te pas kwam, niet terugdeinsde voor een leugen. Hoewel zijn psyche veel gezonder was dan die van Dostojewsky en hij in geen geval als een slechts ten deele toerekenbare beschouwd kan worden, was zijn psyche toch niet geheel vlekkeloos. Ook bij hem zijn, hoewel natuurlijk in veel mindere mate dan bij zijn tegenstander, zekere geërfde minderwaardigheidscomplexen aan te wijzen. Toergenew was nu eenmaal de zoon van zijn moeder, hij was geinfecteerd door het vergif, dat zich bij haar op zulk een vreeselijke wijze had geuit en dat haar tot een despoot had gemaakt, een schrik voor haar duizenden lijfeigenen. Ook van vaderskant kon hij weinig goede eigenschappen erven. Wij nemen daarom aan, dat Toergenew, zelfs indien de noodzaak niet zoo gebiedend was geweest, toch niet voor een leugen zou zijn teruggedeinsd, om Dostojewsky in een moeilijk parket te brengen.

Wij gelooven daarom, dat de waarheid wel tusschen deze twee lezingen zal liggen. Dat Toergenew, geprikkeld door de onrechtvaardige en ongemotiveerde aanvallen van Dostojewsky op de Duitschers en de Westersche beschaving, deze in bescherming had genomen en daarbij, om den Slavophiel en Russophiel Dostojewsky, den man die toen reeds sympathieën voor de autocratie der tsaren koesterde (in latere jaren werd hij een hartstochtelijke

verdediger van het tsaristische regime), een hatelijkheid te zeggen, onaangenaamheden over Rusland en het Russische volk had gezegd, is zeker. Toergenew kende de Russische massa beter dan Dostojewsky (al zijn de boeren, die in Toergenew's boeken beschreven zijn, vooral in de 'Herinneringen van een Jager', wat gephantaseerd), een typische stedeling, voor wien de wereld zich beperkte tot Petersburg. Toergenew wist, welke vreeselijke, destructieve krachten in de Russische volksmassa huizen, hij voelde intuïtief, tot welke ontzettende gevolgen dat zou kunnen leiden. Zijn meening over de toekomst van Rusland was zeer pessimistisch, en indien Dostojewsky in zijn roman 'De Daemonen' een profeet bleek te zijn, zoo was Toergenew dat zoowel in sommige zijner werken als in zijn brieven en gesprekken in nog meerdere mate, waarbij de zienerskracht van Dostojewsky zich beperkte tot de intellectueelen, terwijl Toergenew in zijn voorspellingen de rol van de boeren, d.w.z. de overweldigende meerderheid van het Russische volk, doorgrondde.

Het is dus begrijpelijk, dat Toergenew, die gekweld was door dergelijke gedachten, geërgerd werd door het volkomen ongegronde optimisme van Dostojewsky, door diens bovenmatige verheerlijking van de Russische massa, en dat hij daarbij meer had gezegd, dan goed was.

Dostojewsky van zijn kant had ongetwijfeld deze uitlatingen sterk aangedikt en ze in dien geest voorgesteld, welke volgens zijn meening aan den geestestoestand van Toergenew het best beantwoordde.

Dit geval maakte de vijandschap tusschen de twee schrijvers tot een fellen haat. Toergenew bleef daarbij de grand seigneur, hij sprak met minachting over den gedesequilibreerden en ontoerekenbaren Dostojewsky, dien je, wegens zijn ziekte, veel moest vergeven. Nu en dan hield hij deze rol niet vol en dan konden de menschen merken, dat achter die hautaine houding een gekrenkt gemoed, een felle haat school, die in bedwang werd gehouden. Toergenew sprak met een minachtend lachje over Dostojewsky en vertelde daarbij het een en ander over zijn vijand. Daar Dostojewsky, die voortdurend aan den rand van waanzin balanceerde, vaak in een toestand verviel, die al aan den overkant van dat

randje was, ten prooi was aan zijn felle hartstochten, zoo was er veel in zijn leven, dat bij de evenwichtige menschen (of bij hen, die graag voor evenwichtig wilden doorgaan), afschuw kon wekken, vooral wanneer het geval op een schitterende wijze door een causeur als Toergenew verteld werd. Zoo was het voor een groot gedeelte aan Toergenew te danken. dat het verhaal over de verkrachting van een minderjarige door Dostojewsky algemeen bekend werd.

Dostojewsky sprak over Toergenew schuimbekkend, beschuldigde hem van verraad aan de Russische zaak, van aristocratische vooroordeelen enz. Hij ging zelfs zoover, dat hij een banket door de vooruitstrevende elementen onder de intellectueelen ter eere van Toergenew gegeven, in de war wilde sturen. Toergenew sprak op het banket over de wenschelijkheid, de hervormingen van de zestiger jaren te voltooien. Iedereen begreep, dat hij daarmee bedoelde de instelling van een volksvertegenwoordigend en wetgevend lichaam. Dostojewsky, die ook op het banket aanwezig was en wiens jaloersch gemoed onder de eerbetuigingen aan Toergenew zwaar moest lijden, viel Toergenew in de rede en eischte luid, dat Toergenew duidelijk uiteenzette, wat hij onder die voltooiing verstond. Dat was nu iets, dat sterk aan provocatie deed denken, omdat het spreken over een grondwet, over de beperking van de autocratie en de instelling van een parlement in tsaristisch Rusland, vooral in dien tijd, door de regeering als een zware misdaad werd beschouwd. De uitroepen van Dostojewsky wekten daarom bij allen verontwaardiging. Toergenew gaf geen antwoord en deed als bestond Dostojewsky in het geheel niet. Deze laatste wilde echter zijn prooi niet loslaten en bleef aandringen op een antwoord, maar Toergenew, innerlijk bevend van haat, bleef volharden in zijn houding van minachting en gaf geen antwoord. Het was ongetwijfeld een der ergste dagen in het leven van Dostojewsky.

Zelfs de dood kon den haat van Toergenew niet doen verdwijnen. Dostojewsky, die ten slotte volkomen naar het reactionnaire kamp was overgeheld, werd door de vertegenwoordigers van de kerk op plechtige wijze gehuldigd. De overheid liet toe, dat zijn begrafenis een manifestatie van veel beteekenis werd. Toergenew liet zich toen woorden ontglippen, die hij beter had gedaan niet

uit te spreken (hij sprak met zijn minachtenden glimlach over ‘den heiligen Dostojewsky’ enz.). Dat zou meer in overeenstemming zijn geweest met de door hem ingenomen houding van grand seigneur, voor wien die Dostojewsky slechts een zieke, onevenwichtige, ontoerekenbare was. Maar in de ziel van Toergenew heerschten haat en wrok tegen den overledene, en die gevoelens bleken sterker te zijn dan de aangenomen houding.

De geschiedenis van de vijandschap tusschen Dostojewsky en Toergenew is de geschiedenis van twee zielen, het is de geschiedenis van een worsteling tusschen twee werelden. Die vijandschap en strijd zijn typeerend voor beide mannen, zij stellen ons in staat de psyche van beiden te doorgronden.

Invallen door Frans Erens.

De eenzame.

Van alle zijden stapelden zich de moeilijkheden op, zij omringden hem, zij groeiden aan tot een muur. Hij wist niet hoe hij er moest uitkomen; hij was de gevangene. Ook was hem alles onverschillig geworden; oorzaak en gevolg deerden hem niet meer. Hij gaf de worsteling op, dat bracht rust en uren lang kon hij zitten mijmeren. Dan kwam hij tot de slotsom telkens opnieuw, dat hij niets meer zou doen, geen actie meer, geen strijd, geen in beweging zetten van krachten in hem of buiten hem. Zijn geest zou stil zijn, niet meer zoeken te zijn, waarvoor hij niet was geschapen, niet meer zoeken te doen, wat niet lag in de lijn van zijn wezen en hij zou zijn verzwakt lichaam niet meer dwingen te gaan herwaarts en derwaarts en te doen, wat het niet scheen te kunnen of te willen. Hij zou dan rust hebben, het wenschen zou voorbij zijn en dat was het geluk.

Was niet een onverbiddelijke grens gesteld aan des menschen kracht, een grens, die niet kon worden overschreden of hij ziek was of niet ziek, moedig of niet moedig? Zou hij toch nog opnieuw kunnen beginnen den strijd? Maar zou het iets helpen? Was daar niet de grens? Wie kon dat raadsel oplossen? Wie kon hem zeggen, hoe de banen waren geweest afgelegd door zijn krachten; of zij nu uitgeput zouden zijn of niet? En wie kon licht laten vallen op het werken van zijn geest? Dat is immers onnaspeurlijk. Niemand nog heeft er licht op laten vallen en zal het ooit doen. Wist hijzelf wat in hem was geweest, wat nu in hem was? Wist hijzelf hoe zijn innerlijke krachten

hadden gewerkt? Als hij het wist, ja, dan zou een licht opgaan over de in grijsheid voortijlende dagen en uren. Dat waren er al vele geweest, want hij was niet jong meer; hij was op een leeftijd gekomen, wel niet hoog, maar waarop de jaren toch een lange rij telden.

Nu stond hij geheel alleen in het leven. Zijn vrouw was van hem weggeloopen. Veel had hij haar niet betreurd; de reden waarom zij ten slotte gegaan was, hij wist niet waarheen, was, dat hij niet in haar liefde had kunnen gelooven. Ook in die van andere vrouwen had hij nooit vertrouwen gehad. Zij waren hem voorbij gegaan, sommigen hadden hem betreurd, dat wist hij; maar hij meende altijd, dat zij toch niets voor hem konden voelen, dat zij rijkere, schoonere, meer handige, meer in-het-even-grijpende-mannen zochten.

Hij had met een vriend gestaan op het perron van een station en tusschen de wachtende menschen heen en weer liep een jonge vrouw aan hem voorbij, telkens opnieuw. De vriend had gezegd: ‘Zij kent je, zij zoekt je.’ Maar hij had niets gedaan, hij had geen blijk van toenadering gegeven. Het was niet tot hem doorgedrongen, dat hij nu zijn afwijzende houding moest opgeven, en de treinen waren vertrokken naar Zuid en naar Noord.

Ook in een kerk had hij gezien een jong meisje, dat lang op hem wachtte. Zij wilde met hem uitgaan, dat had hij begrepen. Zij bleef staan bij den wijwaterbak en haar oogen hadden een trekkende uitdrukking gehad; zij boorde een blik in zijn wezen, die scheen iets daaruit in zich te willen opzuigen. Zij had allures gehad, alsof zij hoopte, dat hij haar zou aanspreken. Hij deed het niet en later herinnerde hij zich hare bewegingen. Pas later, jaren daarna, had hij gedacht: ‘Zij zocht mij, ja zeker, zij zocht mij. Ik had haar kunnen hebben. Zij voelde misschien de mogelijkheid, dat zij en ik elkaar zouden beminnen.’

Waarom had hij al die vrouwen aan zich voorbij laten gaan? Waarom had hij allerlei andere levensmogelijkheden aan zich voorbij laten gaan? Mannen van invloed hadden hem hun steun aangeboden en hij had hun hand niet aangenomen. Hij wilde nu in zichzelf staren en boren diep in zijn wezen om te vragen waarom, waarom hij nooit had kunnen grijpen de voorbij

glijdende kansen. Was het een onmacht, diep in zijn wezen, die hij wist te bestaan? Maar was die onmacht zelf misschien een veiligheid voor hem, die hem moest bewaren voor de vreemde aanraking, waardoor om hem heen een huis zou zijn gebouwd, waarin hij niet behoorde, waarin hij zich zou hebben gestooten aan alle hoeken en kanten, dat hem mogelijk zou hebben verstikt? En had dat bewustzijn, dat bestond in het onnaspeurlijke, hem steeds den blinddoek voor de oogen gebonden, zoodat het voorbij ijlende niet doordrong in zijn waarneming? Wie zou hem zeggen of er waarheid was in al die in hem opkomende mogelijkheden? En die vrouwen, waarom in haar liefde nooit geloofd? Wist hij, dat hij niet kon zich geven in eenvoud, dat dat zou strijden met den aanleg van zijn wezen, die hem dreef tot een onderzoek verder gaande dan de menschelijke realiteit, waardoor de verlamming zou komen in de liefde?

Nu dacht hij: had ik niet te diep willen zoeken in het geheim van mijn eigen zieleleven en in dat van anderen, dan had ik als al die anderen gegeven en ontvangen in genotvolle onbewustheid en de liefde der vrouw zou niet zijn verstoord door mijn borenden blik.

En had ik niet overwogen al de mogelijkheden der voorbij ijlende kansen, dan had ik toegegrepen en de daad had andere daden gebaard. Had ik niet steeds willen kennen de wijdte van den sprong en de plaats, waar ik zou neerkomen, dan had ik misschien een hoogtevlak bereikt. Maar had ik wel anders gekund en moest niet alles komen, zooals het kwam?

De eenzame, die hij was, moest hij blijven. Zijn deur was niet open voor die hem kwam zoeken. Op straat dook hij diep weg in de dikke jas, het beschuttende pantser, waarvan hij de kraag opzette stijf in de hoogte tot hij schuurde zijn grijs-grauwe baard en de rand van zijn hoed weerde af den langs glijdenden blik.

* * *

In de latere jaren ben ik Schiller hooger gaan schatten dan vroeger. Hij is een der beste proza-schrijvers der Duitsche taal en de meest volmaakte dramaticus. Zijn werk heeft weinig ballast, dat van Goethe meer, maar diens Faust en Werther,

Iphigenie en Tasso en Hermann und Dorothea winnen het van Schiller's producten. Toch is de dichter van Wilhelm Tell en Wallenstein meer de vertegenwoordiger van zijn volk en land dan de schepper van Mephisto.

* * *

Ik vraag mij soms af waar ik in mijn leven het mooiste of het grootste of het meest belangwekkende heb gezien, of gehoord of waargenomen. Zoo herinner ik mij, dat ik in de tram van Genève naar Annemasse een der merkwaardigste vrouwen heb gezien. Het was vooral de expressie van haar gezicht, die ongeëvenaard was. De schoonheid daarvan en van haar lichaamsbouw was gelijk aan die van veel andere vrouwen, maar de uitdrukking van het gelaat en van de oogen was buitengewoon. Haar wangen waren van een voorname bleekheid. In haar gezicht lag een overgave, een ernst en weekheid, die de merkwaardige schoonheid van haar verschijning uitmaakten. Zij was in de tram met een mijnheer, die haar man scheen, want zij spraken niet te zamen. -

Op de f e r i a van San Isidro aan de Manzanares bij Madrid heb ik eens een vrouw zien staan, een limonade-verkoopster in een kleine drinktent. Zij leek van Moorsche afkomst. Haar gezicht was bijna een driehoek, haar wangen waren bleek en haar haar zwart; haar schouders waren vierkant. Dat zegt alles nog maar heel weinig, want het bizondere van haar, was dat in haar gezicht zulk een uitstraling van een vrouwelijk wezen lag, als ik nooit had gezien en dat ik daarna nooit bij een andere vrouw heb gevonden.

Toen een klant, die een glas bij haar kwam drinken, haar even tot vroolijkheid bracht, straalde het van binnen uit door haar gezicht en haar oogen als een intens licht. Dat was niet een vrouw om verliefd op te worden, want haar straling drong die sensatie terug, maar wel leek het, dat als zij eenmaal beminde, het vast en onverzettelijk zou zijn.

Zij was niet een buitengewone schoonheid, maar zij was volkomen harmonisch, niet al te groot en niet te klein. Ik had haar graag aan haar bezigheden willen zien buiten haar tentje,

dan zou zij mij meer duidelijk zijn geworden. Dat heb ik niet. De straling van haar groote, zwarte oogen was onbeschrijfelijk fel en toch leek geen trots in haar te zijn, maar zij was, zooals zij was, vast in haar wezen. -

Op een bank boven aan de trap, die leidde naar de eerste verdieping van den 'Salon des artistes français', zag ik eens een vrouw zitten. Zij was misschien wel zeventig jaar oud, haar haar was grijs; zij zat en steunde met de handen op een stok. Zij bleef onbewegelijk. Haar groot gezicht was geheel en al dat van Louis XIV. Wanneer deze vorst een vrouw ware geweest, kon hij niet anders zijn. Er lag zulk een majesteit in haar gezicht, dat ik er mij door verpletterd voelde.

Zij sprak tegen niemand, zij maakte geen beweging. Toen ik uit de bovenzalen terug kwam, zat zij daar nog als een beeld. Beneden gekomen moest ik nog eens naar haar opzien; niet de minste verandering kon ik waarnemen in houding of gezicht.

Verzen
door
Hélène Swarth.

I.
Uw Aangezicht.

Ik zag in den hoogen uw aangezicht.
Ik sloeg neder mijn oogen, verblind door uw licht.
Toen zag, aan den zoom van 't omploegde land,
Ik uw aanschijn, geteekend in wegezand.

Lang tuurde ik, vol huiver van stil ontzag,
Naar uw voorhoofd van vrede en uw smartelach,
Naar uw oogen van liefde en uw teederen mond,
Die voor ons in den Hemel uw woorden vond.

Rond uw hoofd, in uw haren, de wreedheid stak
Van tot spotkroon gebogenen dorentak.
Een cirkel ik trok, die uw beeltnis omving,
Beveiligend als een magische kring.

En 'k vertrouw dat geen voet, langs het landepad,
In achtlooze ontwijding, uw beeltnis vertrad -
Uit een engelhand zeker 't op aarde viel.
Het leeft nog en beeft nog diep in mijn ziel.

II.
Bloemenschaduw.

De schaduw van blanke bloemen
Ligt zwart op tapijtegrijs -
Als bijen erinnringen zoemen,
Eentonig, een droomige wijs.

Ik lig naar de hanglamp te staren,
Die roze vol rozelicht,
Of haar straling de smart kon bedaren,
Die in mij te weenen ligt.

Zij kreunt, als ik sluimer even,
Zoo luid dat ik wakker schrik -
Mijn Koning, hoe zal ik beleven
Uw rijk in het diepst van mijn Ik?

Uw lieveling uitverkoren,
Uw Zoon, dien ge op aarde zondt,
Die liet het den Jongeren hooren
Uit zijn teederen liefdemond.

Maar ik, hoe daar zoekt mijn verlangen,
In mijn binnenste alleenig ik vind
De smart, die daar ligt gevangen,
Als een arrem geslagen kind.

Wel streng heb ik haar gedwongen
Voor de menschen heel stil te zijn -
In haar cel heeft zij liedjes gezongen,
Zoo ver van den zonneschijn.

Nu zie hoe die bloemtuil als armen
De sneeuwige ranken spreidt -
De schaduw van 't kruis van erbarmen
Ligt zwart op het grijs tapijt.

III.
Roep.

Ik bad: - ‘Mijn God, wat wilt gij dat ik doe?’
En wachtte op antwoord, doch ik wist niet hoe -
  Tot, luid melodisch, mij in de ooren drong
  Een hemelstem, die Roep! in 't hart mij zong.
Wel door die roepstem werd mijn ziel doortrild,
Doch was door 't antwoord geen verlang gestild.
  - ‘Tot u, mijn God, ik riep, mijn leven lang.
  Gij hoorde 't nooit, al werd mijn roep een zang.
Mijn zwakke roepstem bleef u ál te ver.
In zwijgen troont gij boven zon en ster.
  Hoe zal ik stijgen tot uw koninkrijk?
  O leer gijzelf mij hoe ik u bereik!’
Weer zong die stem melodisch: - Roep! en weer
Hief 'k ziel en armen tot den Hemelheer.
  - ‘Erbarm u, God, uw kind werd roepensmoe
  En wankelt, duizlend, naar een afgrond toe.
Hoe vind 'k, in duister, nog den weg, die leidt
Naar 't Vaderhuis, waar Christus plaats bereidt
  De zijnen, uit den doolhof, waar ik dwaal?’
  Weer klonk dat: ‘Roep!’ Ik hoorde 't zevenmaal.
Als na een wonder, bevend van ontzag,
In vroom gepeinzen bleef ik, héel dien dag,
  Tot aan mijn venster vleugelkleppend zong
  Droefzoet een duif, die mij te luistren dwong.
Kon 't zijn die roep, vermooid, in droom gehoord?

Doch klonk weleer gelijk een hemelwoord
  Niet Augustinus uit een kindermond
  Het: ‘Neem en lees!’ dat hem aan God verbond?
Duif met d'olijftak! duif van Heilgen Geest!
'k Bid dat uw roep mijn dorre ziel geneest
  En twijfel zwijge en 'k doe naar úw gebod -
  Tot God zelf antwoordt roep ik weer tot God.

Verzen
van
Anton van der Stok.

Onze rozen.

In den Schemer bloeien nu de Rozen
Als de Uwe, Lief, en als de mijne
Zooals droomen in het Tijdelooze
in hun schoon en tijdelijk Verschijnen.

In hun bloeien is het of zij blozen
om het zoo gelukkig makend Reine,
dat onwezenlijk hun door het broze,
Schoone van hun Wezen heen komt schijnen.

O, het is maar voor een korte pooze,
dat we in zúlk Geluk tezamen zijn en
koozend droomen in het Tijdelooze,
waar wij als een Droom weer in verdwijnen....

In den Schemer bloeien nu de Rozen
Als de Uwe, Lief, en als de mijne....

Waroeng.[+]

[+]Waroeng = stalletje voor den verkoop van versnaperingen.

Onder heilige Waringinboomen,
waar het in de Schaduw koel kan zijn,
heeft hij weer zijn ouden tampat ingenomen[+]
met zijn pikoelan met lekkernij'n.[+]

[+]Tampat = plaats.
[+]Pikoelan - draagbaar stalletje.

Keurig, onnavolgbaar in zijn zorgen,
heeft hij zijn versnaperingen uitgestald;
Altijd rustig en bezadigd, van den morgen
af volhardend totdat de Avond valt

Zit hij voor zijn pisangs en djeroeken,
klappernoten en gedroogde visch,
voor zijn koffiepot en kleffe glibberkoeken,
waaromheen gezoem van vliegen is;

Zit hij bolgebuikt ineengedoken,
puffig achter wasem van zijn waar,
onverstoorbaar zijne strootjes op te rooken,
op zijn kalen kop wat sprietjes haar,

Monsterend zijn klanten, die daar hurken
en zich zelf bedienen op den grond,
waar ze uit kopjes dampigzwarte koffie slurpen
en genietend smakken met den mond

van het zoete, dat zij vingerpikkend
eten, tot ze er van verzadigd zijn
en, zich suf gevoelend, in de middaghitte
lui en languit zich te dutten vlij'n.

Soendaneesche vrouwtjes.

's Avonds in het schijnsel voor de bioscoop
is er druk en lest geloop
van veel vrouwtjes, soendaneesche,
die met hun gepoederd Wezen
en hun welgevallig en uitnoodigend gebaar,
met hun glad-gepomadeerde haar
en hun baadjes, saroengs, van zoo bonte kleur,
in bedwelmenden tjempakageur
aandachttrekkend trachten te imponeeren
schuwe en schichtigblikkende europeesche heeren,
'wijl zij, met hun lach en leut en groetjes
van hun glunderfijne poppensnoetjes,
zich bewegen elegant en losjes
op hun kleppende en klappende slofjes.

Dieper in de donkere Kanarielaan
klampen zij ondeugend europeesche heeren aan,
pogend hen met velerlei aanhalerijtjes te bekoren,
die, in duister ongezien zich wanend, hooren
hoe nu achter hen de soendaneesche vrouwtjes gaan,
verder volgend in de donkere Kanarielaan,
zich bewegend elegant en losjes
op hun kleppende en klappende slofjes.

Keeren in dat eene....

Menschen worden eindlijk wijs na bar ontberen -
Als de kluisters van weerbarst'ge Onwetendheid
Slaken eens na Eeuwen van vergeefschen Strijd -
Als ontdaan van d'ouden Last van menschelijk begeeren

Zij verklaard het diep-in nooit geleerde leeren,
dat tot Meesters hen van Dood en Leven wijdt
en zij, komend uit den Kruisgang van den Tijd,
schaduwloos ontkruisd zich tot het Eeuw'ge keeren,

Dat hen heeft gewekt en levens-lang deed zwerven
doelloos schier van d'eene Kust tot d'and're Kust,
onbevredigd om het onbegrepen Derven,
dat zich nimmer werd zijn lichtend Doel bewust -

Tot zij eindelijk na duizenderlei Sterven
keeren in dat Eene en Eeuwige tot rust.

Van onze mensch-geboorten af.

God, van onze mensch-geboorten af
bleef Uw Leven in ons branden -
O, tot aan de Stilten van ons Graf
hieven wij onrustig onze handen,

vragend en hervragend om de Rust,
die ons koestrend op zou heffen
uit de Hel van last en leed en lust -
Om opnieuw in klaarheid te beseffen,

dat wat eenmaal levend is geweest
zich verreinend voort blijft branden -
Dat door 's Levens Stofbrand eens de Geest
zich ontdoen wil van die Banden,

Die ondraaglijk werden; en dat Die
Geest door die gestage Schrijning
zich verklarend tot Uw Harmonie
zich bevrijdt van Herverschijning

in der Wording wereldlijk Tumult,
dat - waar slechts de Zielen droomend zijn en
Zielsvervulling zich in Droom vervult -
zich verdelgend, eenmaal zal verdwijnen!

Ontmoeten?

Aan mijn Kind.

Zeker zullen we eens elkaar ontmoeten
Als wat scheiden deed ons weer verbindt -
Waar ik U als Vader zal begroeten
blijven wij vereend, voor goed, mijn Kind!

Veel wat ik verwierf werd mij ontnomen,
Wat voor U ik moeizaam heb gegaard -
Wat van Uwe Liefde is gekomen
bleef mij veilig in mijn hart gespaard.

Vraag niet wat het was, dat ons deed scheiden
in den Kruisgang van ons Zijn op Aard -
Eens wordt van dit onbegrepen Lijden
ons de diepre Zin geopenbaard.

In Vertrouwen en ons-Zelf-vergeten
wordt de Hoop, die in ons bleef, vervuld -
Waar wij eens ons onafscheidlijk weten
is geen Twijfel meer en scheidt de Schuld.

Dat wat ons vervreemden deed en vreezen,
Wat ons hart deed krimpen in zijn Nood,
Ach, het zal voor ons onwerklijk wezen
als bevrijd wij worden van den Dood.

Heb geduld, mijn Kind, en weet te beiden
dàt Beleven, waar Geluk ons wacht -
Eenmaal zullen we er als Ingewijden
dankbaar worden tot elkaar gebracht.

Zwervers gebed.

Zie, zijn handen zijn tot U gevouwen,
Vader, zegen Uw verzworven Zoon!
Laat hem zoo van 't Leven blijven hou'en,
dat door U werd levenswaard en schoon.

Laat hem verder dolen langs Uw wegen
met zijn last, eenzelvig vaak en stug -
Dat wat hij van U heeft meegekregen
brengt hem toch weer eens tot U terug.

Hoe ook smaad hem trof, zijn hart geschonden
en zijn eer hem, weerloos, werd onteerd -
Wat door hem in Tegenspoed gevonden
bleek van U en bleef hem ongedeerd.

Vader, doe hem zóó zijn Leed genezen,
Laat hem zóó zijn Last in U verstaan -
Leidt hem door de lout'ring van zijn Wezen
waar hij zwervend verder moge gaan.

Verzoening in een ver bereiken?

Is er toch Verzoening in een ver Bereiken,
Is er vordering, die dringt door tegenstand?
Zal er toch, in wat er kwam en ging, Verband
en in wat vernietigd werd Bestemming blijken?

Zal van deze Zondekust de Ellende wijken,
waarop menig edel Streven is gestrand?
Zal de Waanzin, die den Mensch in Tweedracht bant,
ééns voor ál, zijn bloedigroode Vanen strijken?

Zullen Zij, die uit het Eene voortgeschreden,
In hun Kracht gerijpt en in den Geest ervaren
- door geen twist meer noch door Twijfel overmand -
zich vereenend uit den Dool van hun Verleden
duurzaam om hun Eenheid-in-dat-Eene scharen,
Meesters worden van de Toekomst van hun Land?

Als de lente....

Als de Lente zacht ontwaakt
en Uw hart wordt, ongerust,
door iets vreugdigs aangeraakt,
dan ben ík het, die U kust....

Als ge tusschen bloemen gaat,
zelf een blije bloem gelijk:
lentebruid in bruidsgewaad,
dan ben ík, die naar U kijkt

En U, kijkend, stralen doet;
dan ben ík het, die U leidt,
vóóraan in den voorjaarsstoet,
naar Uw feest van Zaligheid,

Feest, dat éénig is op Aard,
waarin bloesemvreugde is,
zóó, dat gij aan mij bewaart
onvergetelijke heugenis.

Lente-tamarinden.

Ik loop langs vreemden weg te dwalen
en speur den geur van oostersch loof en hout....
Het Land ligt loom in Zonnestralen,
bestoven met zijn Stof van avondgoud.

Ik loop, verdwaald, langs tamarinden,
die mij verrukt van vroeger droomen doen
En tracht een Lente weer te vinden
in teeder tamarinden-loovergroen.

Er gaat iets licht-gelukkigs leven,
dat door het loof van tamarinden ruischt;
Het schijnt daar in de Lucht te beven
waar Stof van goud het in de Zon bestuift....

Ik ga verdwaald weer Lente vinden,
die droomend ik in dezen Avond speur;
Ze strijkt uit loof van Tamarinden
zoo licht in d'eenzaamheid als bloesemgeur.

Onweer in de tropen.

De Vogels vluchten laag langs riet en veld....
Het Onweer nadert over sawahs, die vergrauwen;
Verlaten in het blazend Windgeweld
staan kopgeheven de onraadspeurende Karbouwen.

Het bliksemflitst en knettert keer op keer,
Het kraakt in bamboebosch en kreunt in bamboehagen....
Daar striemt de Regen scherp zijn geesel neer
en barst het Onweer los in barsche donderslagen.

Een dos-à-dos waadt spattend door den Vloed
van wild en woelig slik langs overstroomde wegen;
Zijn kreupel-trekkend paard houdt de koetsier
met moeite en vreezend roepen aan de teugels tegen,
waar bij de brug, die hij nog over moet,
zich stort, onstuimig wassend, de Rivier.

Regenzon.

Voor Alona.

Het Zonlicht zilvert in den regen;
Ik zie mijn tuin door glinsterdraadjes
van regenzon en zonneregen
zoo vol verrukte bloemgelaatjes;

Ik zie de boompjes, die verlegen
staan voor coquet-gekraagde planten,
die spinnewebben-blousjes dragen
met zilverig gesponnen kanten;

Ik zie beminnelijk als prinsjes,
wat afgezonderd, mijn chrysanten
En verderop de Zonnebloemen,
die stijfjes doen als afgezanten;

En dan die and're, zoo charmante,
zoo vlinderige Vlinderbloemen,
die teeder-mauve en elegante
naast die parmant zich ridders noemen;

Ik zie mijn rozenstruiken blozen
om rozenroerende gesprekjes,
die fluist'rend zij te voeren lijken
als echte schalksche lachebekjes;

Ik zie het vonken in hun oogen,
Ik zie het bloeien op hun wangen,
Ik zie door alle glinsteringen
hun bibberende bloemverlangen;

Ik zie het zilv'rig, droom-bevangen,
hoe rillig ze in hun welig Wezen
verrukkelijk gelukkig glanzen
in Regenzon en Zonneregen.

Binnengedachten
door
Willem Kloos.

DCDXXXII.

'k Schijn aêrs te zijn als andren: van klein kind gewend, alleen
Te zijn steeds met mijn Zelfje, werd 'k heel vroeg reeds stille Peizer
Lief toegesproken nooit, staeg mijmerde ik, maar heel veel wijzer
Daardoor 'k aanvanklijk nog niet wierd. Wèl steeds precies, niet één

Woord sprak ik tegen huisgenooten, vóórdat 'k wist, dat geen
Onjuistheid was 't. Doodstil staeg las 'k, maar diepst-in woelde als Geiser
Me iets héél ver's, vreemds, dat 'k hoorde, maar verstond nog niet. Een Keizer
Soms dacht 'k te zijn, maar dra terug mij vond 'k als Boy, die scheen

Elk onbelangrijk, want stil, bleek en zwak was, schoon 'k reeds Deizer
Voor eigen domheid wierd en die van andren. Neen, een Prijzer
Nooit ben 'k mijn's eignen Zelfs, ofschoon 'k er alles uit ontleen.

Ik weet me als diepe gloed, maar veelal blijf ik strak als steen
En dies nooit ging ik wezen een me aan anderen Ophijscher.
Uit diepsten klaren Zielswil houd 'k mij zelf nog op de been.

DCDXXXIII.

'k Heb pret, omdat ik eindlijk voel: al hoon is relatief.
Lijk 't mijn diepst Voelen reeds soms vóórkwam in de alvroegste dagen
Toen al mijn geestelijke Waarheên door elkaêr nog lagen
En 'k dus slechts uiterst zelden mij bleef uiten. Grief op grief,

Lichte of zeer zware merkte ik staeg dat velen kregen: vief
Daarover spraken met elkaêr ze en dan in blijkbaar-grage
Verdediging hun's Doens zij redeneerden. Tusschen magen
En vrienden zag ik altijd twisten. En wen 'k zelf een brief

In vers of proza schreef (zóó zijn mijn werken) telkens hief
Haast heel de Pers den kreet aan, dat 'k een uiterst-lage
Probeerder was, die prutste en dom steeds doen bleef. Tal van Blagen

Jongere en oudre hielden staeg hun grappig autoglyph
Van wat hun Willem Kloos leek, boven 't hoofd mij. 'k Bleef dat dragen
Veelal stilzwijgend, want nog nimmer hield ik van lang klagen.

DCDXXXIV.

'k Sprak vroeger soms van 't Ik: 't besef schonk houvast me in 't vreemd Dwalen,
Elk, in zijn eigen cirkel, van de Waners om mij heen.
Ja, daardoor bleef mijn diepste Wil gestadig op de been
Die leerde logisch mij mijn denkend Zelfje te bepalen.

Vriendlijk weemoedig leefde ik steeds: ik had geen ‘idealen’
Behalve wat mij rees uit alverst Weten, waar 'k niet ween
Of lach, neen opdelf diepe Waarheên, die 'k dan schrijf. 't Zwaar Veen
Mijn's breeden Geestes schenkt mij bloemen, vruchten, schoon 'k een Schrale

Den vlotten Praters scheen steeds, die dan scherpjes gingen smalen.
Doch veelal droeg 'k geduldig wat 'k moest hooren. Och, ik meen
Alles wat 'k zeg, en leef steeds diep-in puur. Maar 'k weet: alleen

Zweeft hier mijn Geest, als ieder, met zichzelf, totdat hij dalen
Naar 't Grondelooze moet en heel het Restje als Stof verdween.
Laag lig 'k dan, maar ik hoor geen zotheên over mij verhalen.

DCDXXXV.

Omdat ik, vloeibaar-forsch, nooit als onnoozle lage leefde,
Mocht 'k durend blijven groeien in 't aleigenst Zijn der Ziel
Die droeg mij stoer door 's Leven's stormen als een steevge Kiel.
'k Voel als een zeeman mij, die naar 't Onweetbre vaart, en streefde

Schaars praktisch, neen, op eignen vreemden Geest gewiegeld, beefde
'k Nooit voor gevaar terug, ofschoon 'k er schijnbaar soms door viel.
Ik blijf een goedge Droomer, maar leef diepst-in wijd-subtiel,
Dus nooit aan eenige Aardschheid, met mijn versten Geest, ik kleefde.

'k Schijn sommgen simpel, daar 'k steeds deed eenvoudig, maar ik bleef de
Stil-vaste Willer, die niets wenscht, dan om heel versatiel
Te zijn in 't Aardsche, dat mij nooit de baas wierd. Dus labiel

Mijn Ziel en Geest nooit wierden, neen, hun Stormen vlagend zweefden
Dra boven Dwazen uit, die kwelden me als 'k hun niet beviel.
En 'k hoop, dat 'k sterk mag blijven werken, totdat 'k eindlijk sneefde.

DCDXXXVI.

'k Sprak nooit verwaand. Wie waagt verwaand te doen? Gekomen
Hier zijn we, en gaan eens, buiten eignen wil, weer wèg. Waarheen?
Zóó voelde ik onbewust reeds uit mijzelf in 't ver Verleên
En dit soms plots geweetne Vragen noemde ik toen mijn Droomen.

Wie weetloos zelf met vage woorden speelden aan de zoomen
Des waren Zijns, dies lachten me uit vaak, meenend dat ik geen
Reedlijk beseffen toonde van des Aanzijns werklijkheên
Vooral omdat 'k, als breed-bescheidne, rustig in bleef toomen

Mijn spreken en mijn doen in 't bijzijn van wie nimmer schromen
Het eerste 't beste van de talloos-vele onzinnigheên
Die rijzen in elk menschenhoofd te laten vlotjes stroomen

Als echte vloeibre Wijsheid van hun lippen. Wat 'k zelf meen,
't Voelend, schrijf 'k op voorzichtig, heel zorgvuldig en alleen
Praat ik, wen 'k leuk of praktisch iets kan zeggen: 'k Was nooit Loome.

DCDXXXVII.

Als nauwlijks opgemerkte diepst-in vredig-sterke, ging
Mijn Geest van jongen knaap reeds door dit Aanzijn, niet voorzichtig
Te zeer, maar ook nooit dol in 't Doen, en geen wou 'k ooit schatplichtig
In 't eigen Denken worden, en dus kreeg 'k soms aarzeling

Voordat 'k iets schrijven durfde. Want als vreemde Warreling
Waar alles door elkander lag, en waar 'k nog niet genoeg inzichtig
In wist te worden, zag 'k heel jong mijn Binnenst. En zoo dichtte ik
Toen schaars slechts, want elk vers moet wezen een heel sterk gespring

Van tonen, dat de Dichter diep-in hoort. Neen, 't sterk gezing,
Dat huppelt langs 't papier, mag worden nooit saai droog-gewichtig
Hoe diep zijn duikend voelen denkt ook. En dus lichtlijk-schichtig

De Dichter voelt zich soms in andrer bijzijn, want een kring
Steeds weeft hij om zich heen, die hem weerhoudt van sterk gedring
Naar voren: 't Leven zie 'k als Waan, geen Sterver meer beticht ik.

DCDXXXVIII.

Als knaapje, zwijgend-luistrend, trouw steeds deed 'k wat de Oudren zeiden,
Al wilde ik, heftig in mijzelf, vrij dikwijls heel iets aêrs.
Bleek, tenger, broos, staêg radjes stappend, voelde ik soms iets raar's,
Als Droom, wat mij dan bijbleef, want zich vriendlijk uit te breiden

Door heel mijn Wezen scheen. En daar 'k spier-vaag mij wist, nooit strijden
Ging 'k gauw met sterkren, maar wen één op me afkwam, recht als kaars
Bleef 'k, weetloos-moedig, staan en zei, vlug-rustig raak iets gaar's
Hem in 't gezicht, waardoor hij lachte, en week, maar, bij dat scheiden,

Me een schertswoord riep, dat kwetste. En plots dan wierd het me, of 'k verbeiden
Een Toekomst moest, waar 't beter zou vergaan me. Iets heel vreemd-klaar's,
Vaag-mooi's, toen voelde ik reeds bijwijlen, iets ver-weg onaardsch'.

Nooit vroolijk was 'k, doch zelden droevig: tusschen-in die beiden
Kalm bleef ik zweven en mijn best steeds deed ik, nooit benijden
Anderen gaand, want soms reeds vond 'k opeens iets treffend-waar's.

Naar aanleiding van Johann Wolfgang von Goethe door Dr Willem Kloos.

(Science et philosophie chez Goethe, par René Berthelot, Membre de l'Académie de Belgique). Paris, Felix Alcan.

Wel moet ik tegenwoordig natuurlijk beschouwd worden als iemand te wezen, die in het laatste kwartaal van zijn leven kwam te verkeeren, maar daar (voeg ik er eveneens schertsend bij), mijn als kind, lijk die van een woudbewoner stugge haardos nog altijd volkomen dicht en kan ik ook zeggen, vrijwel donker op mijn stevigen kop blijft staan en ook de rest van mijn menschzijn in alle mogelijke opzichten volkomen normaal, tot mijn genoegen blijft doorwerken, begin ik uit den aard der zaak met hoe langer hoe meer liefdevolle belangstelling te denken aan thans reeds lang verdwenene levensgenooten, wien een soortgelijk aangenaam Fatum ten deel is mogen vallen, want die eveneens bij het eind van hun langdurig, bestaan, met wel eenigszins anders zich voordoende maar toch volstrekt niet verminderde kracht geestlijk bezig hebben mogen zijn. En des te vreemder lijkt dit raadseltje van mijn leven mij, omdat ik, zooals ik wel eens meedeelde, als zwijgend schijnbaar lijkje ter aarde gekomen ben. Dit laatste, vermeldt de Historie, is ook met Goethe het geval geweest. En ik heb dan ook mijn heele leven lang, want sinds mijn 18e, van tijd tot tijd zijn tallooze werken opgeslagen en verscheidene er van herhaalde malen gelezen met eerbiedige toewijding, zonder dat ik daaronderdoor mij overgaf aan mijn met mij meegeborene scherpe kritische neiging, daar ik van knaap reeds psychisch-

intuitief gevoeld heb, dat iedere kleinere geest alle groote moet laten in hun geheel, omdat deze door de Natuur zoo zijn gevormd en altijd hun allerbeste best hebben gedaan. Men kritiseert toch óók niet burgerlijk-weg een boom, omdat deze wel eens takken blijkt te dragen, die over den weg heen reikend ons in het gezicht dreigen te slaan, terwijl buitendien de vruchten niet passen voor onzen eigenen partikulieren smaak. Neen, de echte kritische geest ontwijkt die enkele takken door er onderdoor te loopen en de vruchten steekt hij niet in zijn mond, terwijl hij ondertusschen het bestaan van den geheelen boom toch goedkeurt, omdat deze is een breed-levend en sterk gegroeid produkt van den scheppenden Algeest, dien wij weten dat eeuwig bestaat en die doet wat Hij wil.

Zoo is het natuurlijk in de eerste plaats met den grooten Goethe óók gesteld. Hij is een breed en hoog-gegroeide, neen, eer een wijd woud vol sterke boomen, waarin men telkens zijn heele leven een kortere of langere poos kan ronddwalen, zonder dat het ons gaat vervelen, omdat men, als men er soms moe door is geworden, zich gemakkelijk uit kan strekken op de zoden over den bodem, en dan rustig opzien naar de toppen, die tezamen zijn machtig-welvende gedachtewereld zijn.

En zoo greep ik dan ook gretig het hierboven vermelde boek, dat de Fransche uitgever ons ter beoordeeling zenden wou.

***

Zooals ik reeds aanduidde, ik leerde dezen nog altijd grootsten Duitschen schrijver reeds kennen op mijn 19e jaar. En ik tel hier dus mijn beetje lektuur van hem in mijn schooljaren niet mee. Want daar ik nooit, ook niet in mijn vroegste jaren, een Wezen ben kunnen zijn, dat zich heel gemakkelijk door anderen laat suggereeren, ofschoon ik desondanks toch nooit verwaand ben geworden en dus ook nimmer eigengerechtig ben gaan spreken, daar ik mijn diepste binnenste Eigenheid steeds onbewust-sterk vasthield, en daarop alleen bleef steunen door alle levensmoeilijkheden heen, daarom, zeg ik, luisterde ik op de 5-jarige H.B.S. met aandacht en soms langdurig naar de onderwijzende woorden van den leeraar, die rustig zat of stond en op meer of minder

gewichtig doenden toon, maar soms daartusschendoor ook heel natuurlijk menschlijk sprekend zijn voor jongens en meisjes belangrijke mededeelingen liet hooren aan de klas. Ja, ik begon dan veeltijds met goed op te letten, maar de meeste keeren dwaalden diep-in mijn gedachtetjes al gauw een heel klein beetje af, en ik vernam dus veel van wat er werd verteld slechts met een half oor en met een gedeelte van mijn geest, zooals dat met heel veel jongens gebeurt. Doch daar ik toen reeds niet lui was, en een extra ijzeren geheugen en een vasten goeden wil bezat, haalde ik 's avonds of wat later het op school gemiste uit mijn boeken spoedig in, zoodat ik dan ook altijd gelijk op met de schranderen mee kon blijven gaan. Want ik was toen reeds geheel en al van zelf, dus onbewust verlangend om mij zoo weinig mogelijk, ja, kan ik wel zeggen, niets te laten ontgaan van alle dingen, die ik wenschte te weten, en als ik dan vreedzaam daarvan kennis had genomen, dacht ik, zonder dat ik expres daarvoor een plannetje gemaakt had, met mijn gewoonlijk stil Binnenste daarover door, totdat ik eindelijk merkte, dat ik een resultaatje had bereikt, waar alle denken ging ophouden, want overging in een vage, wijde voeling, waar de wil van mijn meer nuchtren en zakelijken daagschen geest, die mij nooit geheel losliet, slechts als een van tijd tot tijd waarschuwend en tegenhoudend machtje verband mee hield, ook in lateren tijd, daar hij alles streng beziet wat mijn eigenlijkst Wezen, mijn onbewuste psychische Diepte op het papier brengen wil. Want deze laatstgenoemde, die ik mijn Ziel noem, en die onafgebroken in mij werkt, zonder dat ik haar altijd duidelijk bespeur, wil als het ware alles en verbeeldt zich alles, maar onderschikte zich in den langen loop van mijn leven allengskens hoe langer hoe meer gewillig en geduldig wordend aan mijn rustige Rede, die mij altijd, als ik het in het Aanzijn zwaar te verduren kreeg, gebleken is te willen en te kunnen worden mijn onverbiddelijk handelende en mij dus redden gaande Levenstoeverlaat. En deze tweeledigheid van mijn menschlijk Wezen, die men het gevoel en het verstand kan noemen, zijn, elk van hen beide, gelijkelijk maar op verschillende wijze sterk, het hoe ouder ik wierd, ook hoe langer hoe meer harmonisch eens met elkander geworden, en staan thans in mijn Binnenste als vertrouwelijk gearmde oudere en jongere broêr naast elkaêr, want zij doorzien elkander wederzijdsch geheel. En

zij gaan nu, beide gelukkig, nog, vol leven, zonder verder onderling te diskussieeren, den eenen rechten weg, die leidt naar het Einde, den altijd mystisch-blijvenden Dood, dien ik wel niet lijden mag, maar toch in mijn diepste Diepte nooit heb gevreesd, want erger dan wat ik met mijn altijd eerlijke geestlijkheid en ook dikwijls met mijn volstrekt niet bruut lichaam door heb moeten maken, kan hij moeilijk zijn.

***

Goethe was trouwens op de 5-jarige H.B.S. geen auteur, op wien men in de lesuren onthaald werd. Hoogstens werd een zeer enkelen keer zijn naam genoemd, in verband met dien van Schiller, wiens Wilhelm Tell mij vervelend-druk leek, terwijl daarentegen Maria Stuart, vooral toen ik haar door Clara Ziegler had zien spelen, mij innerlijk een beetje vasthield. Onder zijn lyriek vond ik de balladen nog al aardig, zonder dat zij mij evenwel diep konden treffen. En het Lied von der Glocke, waar de leeraar, de brave heer Dr. C.E. Poser, het dikwijls met Duitsche geestdrift over had, bleef mij, toen ik het op zijn aansporing zelf was gaan lezen - och, ik was pas zeventien jaar - een wel lyrisch doend maar tamelijk langdradig want vaag gezeur. Mijn Binnenwezen zag weinig of heelemaal niets van wat ik daar las.

Schiller is dan ook nooit, zelfs later niet, een mijner lievelingsdichters kunnen worden, zooals ik er wèl een zeer groot aantal onder de Duitsche, de Fransche, maar bovenal onder de Engelsche, en wat later, toen ik in de oude talen ging studeeren, ook onder de Grieksche en Romeinsche gekregen heb.

De Hollandsche poëten echter, dus de Dichters mijner eigene taal, gingen mij niet zoo spoedig ‘bekoren’ om eens dat grappige ouderwetsche woord te gebruiken, vermoedelijk omdat ik slechts voor een derde deel, want door mijner moeder vader, den ernstigen literatuur-beschrijver en dichter C. Amelse, van zuiver-Nederlandsche, want Noord-Hollandsche afkomst ben. Later echter heb ik deze tekortkoming, zooals men haar kan noemen, ruimschoots in kunnen halen, want heb vooral natuurlijk met behulp van mijn nog altijd aangroeiende bibliotheek, een zuiverder inzicht in de wezenlijke dichterlijke waarde van zeer vele oud-Hollandsche poëten weten te krijgen en van tijd tot tijd ook op schrift gebracht

- ik noem hier vóór alles Jeremias De Decker, vele 18e-eeuwers, zoowel als Bilderdijk en Feith, - dan wat aan den op zijn wijze verdienstlijken maar in letterkundig aanvoelings-, dus waardeeringsvermogen volslagen te kort schietenden prof. Jonckbloet eigen bleek te zijn. Deze op zich zelf beschouwd goede en vermoedelijk-aardige mensch wou onbewust den schijn om zich heenweven van universeel te zijn, d.w.z. ook op de hoogte te wezen van den inhoud der buitenlandsche letteren, maar de subtielere, psychische kwaliteiten, die, vooral bij het beoordeelen van dichterlijke scheppingen van anderen, absoluut onmisbaar zijn, miste hij algeheel. En daarop nu juist, d.w.z. op het leeren volkomen verstaan dus genieten van alle mogelijke dichters ben ik mij mijn heele leven, omdat ik nu eenmaal ben zooals ik ben, tot heden toe blijven leggen en ik had daarvoor natuurlijk, voelde ik halfbewust, ook noodig de studie der wijsbegeerte, waartoe ik op mijn 19e jaar, aan het stalletje van een Israëlitischen koopman op de Amsterdamsche 'Botermarkt', De Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen van prof. C.B. Bellaer Spruyt voor één gulden vijftig kocht. En dat boek werd voor mij in den waren zin des woords een openbaring, omdat ik daarin zoo heel veel aantrof, wat mij reeds spontaan maar natuurlijk nog tamelijk onzeker blijvend in mijn eigen hoofd was komen dagen, namelijk dat de Materie, zooals wij haar waarnemen met onze zintuigen, niet de grondleggende Kern der wereld kon heeten. Immers de aanschouwlijke stevige Substantie - zoo ging het eens in mij redeneeren, terwijl ik buiten Amsterdam op een der landwegen daar langs een sloot, in mijn eentje wandelde - de stof, als men er diep over denkt - ik had dat op de H.B.S. geleerd - is opgebouwd uit volkomen afmetingslooze, dus logischerwijze onstoffelijk-zijn moetende deeltjes. En bij die snel zich voordoende ontdekking stond ik even stil op dat eenzame pad, want ik vond haar vreemd. Maar natuurlijk ging ik al spoedig tegen mijzelf zeggen: 'Hoe heb ik het nu met je?' En hoofdschuddend liep ik door. Doch thuis gekomen en weer voortgegaan zijnde met het heel voorzichtig woord voor woord lezen van het hier bovengenoemde boek, kwam ik eindelijk aan het hoofdstuk over Berkeley. En onderwijl ik daarmee bezig was, ging ik plots een diepe vreemde vreugde ondervinden, omdat ik daarin merkte dat wat ik eerst voor een

kinderachtige dwaasheid van mijzelf had gehouden, in waarheid een reeds lang bekende wijsgeerige stelling was, die deze sympathiek-schrijvende Engelsche wijsgeer uit het begin der 18e eeuw zelf reeds had gevonden, zoodat ik er zeker van kon wezen, dat het diepere deel van mijn eigen gezond verstand in zijn bevinding ook hier weer gelijk had gehad.

En die mij verrassende ontdekking over mijn altijd vreedzaam-regelmatig handelend en naar buiten bescheiden zich gedragend Zelfje, nl. dat ik uit mijzelf had weten te vinden, wat door een geheel en al volwassenen uitzonderlijken filosoof van toen anderhalve eeuw geleden was gekonstateerd geworden, de zuivere waarheid te zijn, zette mij rustig-sterk aan om den mij blijkbaar van binnen uit aangewezenen levensweg te vervolgen en dus literator te worden, waarvoor ik, vond ik, het meeste geschikt was, omdat ik altijd door romans en gedichten las en over het gelezene dan telkens nadenken bleef, waaronderdoor ik steeds voet bij stuk hield, dus van zelf zorgde, dat ik niet al te ver afdwaalde en mij in vaag woordgespeel verloor.

III.

In het hierbovenstaande deelde ik als van kleinen knaap reeds, in mijn onbezette uren, altijd spontaan hartstochtlijk-mijmerende maar toch haast zonder uitzondering, tegelijkertijd diep-in melancholisch-gestemde dus vreedzaam-blijvende Levendheid, die zichzelf altijd bleef waarnemen, weer het een en ander mede uit de geschiedenis mijner geestlijke ontwikkeling. Want dat kan dienen om te ontzenuwen de averechtsche opmerkingen, die ik vroeger en ook nog heden soms zie maken door enkele buitenstaanders, die zonder iets positiefs over mijn daaglijksche menschlijkheid te weten en met bovendien heel oppervlakkige kennis van het zeer vele wat ik vroeger schreef en wat ik ook thans nog gelukkig met steeds onverzwakt blijvende geestlijke kracht voortga geheel en al overeenkomstig met de waarheid, onder woorden te brengen, toch voortdurend uit de hoogte losjesweg over mij babbelen op papier, alsof zij, uit hun eigen wil en geest beter op de hoogte over alles van Willem Kloos kunnen wezen dan wie hem een derde eeuw lang volkomen-objektief gadesloegen en alles gelezen

hebben wat hij onder woorden bracht. Mijn heele leven is het mij eigenlijk zoo blijven vergaan. Terwijl ik nu reeds 56 jaren lang, kan ik zeggen, regelmatig en volkomen logisch doorwerkte, nimmer in de eerste plaats voor mijn eigen voordeel, en mijn kennis van de letteren en alles, o.a. ook van de wijsbegeerte, hoe langer hoe minder individueel-lyrisch getint werd, al deed vroeger mijn persoonlijke psychische hartstochtlijkheid mij toch nimmer de zuivere waarheid voorbijzien, werden mij toch telkens nu door deze dan door gene allerlei dwaasheden naar het hoofd geslingerd, die ik dan meestal bedaard langs mij heen liet vliegen, omdat ik in mijn diepste Diepte voelde, dat ik zuiver en objektief was, en ook zoo deed en schreef, ook al stoof ik op bijna de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd gekomen, wel eens tot het uiterste gebracht door het diep-in onbepaald-blijvende maar naar buiten scherpe zeuren en handelen van later geestlijk zwak geblekenen een enklen keer met mijn driftig temperament, dat ik overigens altijd in toom hield en nog houden blijf, wel eens inwendig-woest op in woorden, waar de toenmalige levers door werden verschrikt. Maar voor het overige bleef ik, want leefde en schreef ik, altijd zoo zelfbeheerscht psychisch vredig, als een verstandig mensch heeft te doen. Van nature ben ik steeds, van knaap reeds, niet alleen een ziend en voelend dichter, maar door mijn altijd mijmrend peinzen ook een wijsgeer in den dop, want ik streefde er uit mijzelf als kind reeds naar, wanneer ik onaangenaam behandeld werd, zooals dat geregeld-door schoon meestal zwijgend gebeurde, mijn diep verdriet daarover te verbijten met een zich stil houdend hoofd en een mond, die niets zei. En wat later als ik alleen was, ging ik dan trachten om na te denken over wat mij was gebeurd, en hoe ik dat moest zien, waarin ik dan veelal slaagde. Zoo wist ik mij als jonge knaap reeds te gedragen als een zichzelf in zijn macht hebbend vredig menschje, en buitenshuis in de levendige straten of in de stille laantjes van het Vondelpark, dacht ik spontaan als in een snellen van binnen uit opzwaai, na langen tijd gedachteloos met mijn hoofd omhoog naar de lucht ziende, gewandeld te hebben, over de binnenste geaardheid van alle dingen, dus over hun Wezen na, en ook over die van allerlei menschen, maar zonder dat ik daarin veel vorderde, want diepst-in wel uiterst susceptibel maar tegelijkertijd, waar het noodig was, nuchter-

zakelijk willend en recht-door praktisch handlend, onthield ik mij ook in dieper geestlijk opzicht altijd er van om mij door snelle verbeelding te laten leiden, dus deze te volgen.

Ja, door mijn bedaarde van diep-uit komende wilskracht, die mij reeds als achterafgehouden en onderdrukt kind, dat nooit een vriendlijk woord hoorde, ja, meestal onminzaam werd behandeld, zonder dat ik mij dit toen bewust maakte, op de been bleef houden, ben ik daar ik als een psychisch-vriendelijke werd geboren, allengskens hoe langer hoe meer tot innerlijke harmonie met mijzelf weten te komen, en ben als zoodanig goed en behulpzaam voor vele anderen geweest, wat zij niet altijd met dezelfde onbaatzuchtige eerlijkheid vergolden. Maar al kwam ik daardoor wel eens in moeilijke maatschappelijke omstandigheden te verkeeren, ik kon toch altijd mij omhoog blijven houden krachtens den inwendig-sterksten en goedwillenden geest van alle dingen, dien ik ook steeds in mijzelf voelde leven en aan al de subjektieve uitingen eener zich met resolute stem naar den voorgrond dringende menigte heb ik mij nimmer veel gelegen laten liggen, evenmin als de universeele Goethe dit heeft gedaan.

Ik mag dit nu wel zeggen, nu ik mijn tegenwoordigen leeftijd heb bereikt, en vredig kan terugzien op mijn langdurig, altijd werkzaam gebleven en telkens anderen ook nog heden, stuwen en helpen blijvend leven dat altijd vrij van persoonlijke eerzucht bleef. Eerzucht in een literator, vooral in een waarachtig Dichter, heb ik altijd, vooral als zij zich door slinksche middelen wil bevredigen, iets klein's ja min's gevonden, want men werkt natuurlijk omdat de Geest ons daartoe aanzet, zoodat men het niet kan laten, en geenszins om voor een korter of langer tijdje bij een meer of minder, ja, soms bij een in 't geheel niet inzichtig publiek in 't gevlei te komen, zooals dit laatste b.v. het geval was bij een aantal nu nagenoeg geheel en al vergeten schrijvers van het vorige geslacht. Zij werden door de toenmalige pers, die heelemaal geen benul van de echte Dichtkunst had, nu en dan tot den hemel verheven, alsof zij haast de evenknieën der evenmin door haar gelezene zeventiende-eeuwers zouden zijn. En dit eenvoudig omdat die heeren belangrijke posities in het openbare leven, als predikanten b.v., hadden. Ik zelf, die nooit jaloerschheid in mij voelde op wien of om wat ook, zoolang ik nu reeds leef, heb al die

goedwillende rijmers meest ongemoeid gelaten, zooals uit al mijn werken kan blijken, evenals ik ook de dagbladschrijvers dier dagen veelal met rust liet, die mij alle mogelijke belangrijkheid, want begaafdheid, ja zelfs degelijke kennis en ijver bleven ontzeggen alsof de beide hier eerstgenoemde dingen hun zelf wèl eigen waren geweest, wat dan door het brave publiek voor goede munt werd opgenomen, dus - het leest altijd liefst romans - als waarheid werd beschouwd. Ik heb dat alles echter haast geregeld door langs mijn kant laten gaan, en alleen een enkelen keer, als hun haastige mededeelingen zakelijk geheel en al averechtsch waren, hen door de naakte mededeeling der wezenlijke feiten kalmpjes weerlegd. Goethe echter, al bestond er tijdens zijn leven een heele verzameling van 'Goethe-Gegner', trok zich in zijn Olympische rust heelemaal niets aan van de ook hèm den altijd-duren zullende plagende kleinere geestjes van zijn tijd. Dit breede gelaten aanschouwen van alle wereldsche en universeele dingen, dat ik als diepst-in wild geestje reeds onbewust als knaap mij te verwerven trachtte, was in den natuurlijk zooveel belangrijkeren Goethe in veel sterkere mate aanwezig en daardoor is hij de groote Mensch geworden, naar wien wij allen, een eeuw lateren, nog op moeten en willen zien van uit het kaleidoscopisch wisselende schouwspel, dat de geschiedenis is van het menschelijk geslacht.

Ik heb hier weer het een en ander wat ik nog niet meedeelde uit mijn letterkundige studie vermeld, zooals ook ieder oudere maar nog frissche literator doen mag, en beveel de lektuur van bovenstaand boek, dat er mij toe bracht een nieuw aspekt op mijn letterkundige aanvangen te geven, in de aandachtige belangstelling van iedren geestlijken willer aan.

N.B. Men gelieve in de Mei-afl. op blz. 490 en volgende Eric van Werve te lezen als Eric ten Werve.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Heeft het niet den schijn, dat de brave regeeringen der twee groote mogendheden, Engeland en Frankrijk, de brave regeering van Italië vergunnen het zelfstandige en onafhankelijke Abessynië, zooals het naar het Arabisch wordt genoemd, doch dat eigenlijk Etiopië moet worden geheeten, op een langzame manier, daarom niet minder effectief, zij dit dan wat melodramatisch gezegd: te wurgen? Er is wel reeds sprake van geweest, dat zij er tegen protesteerden. Maar diplomatisch, dus zwakjes. Doch de pootige 'Duce' liet zijn tanden zien en antwoordde, dat hij in gevalletje tusschen hem en den Abessynischen 'Koning der koningen' geen inmenging zou dulden. De Volkenbond, machteloozer waar het een machtige regeering betreft, dan ooit te voren, de Volkenbond toch geroepen om ook nu luide zijn stem te verheffen, immers het idëeele orgaan van vele groote en kleine natiën ter wereld, verzuchtte en klaagde nauw hoorbaar. Wijl toch ook het mishandelde land deel uitmaakt van zijn instituut. Doch de woestijn van Italiaansch machtswillen bezat geen echo op zijn zwak geluid. De wereld is vol van brave lieden, die zich gemakkelijk verontwaardigen over wat zij andermans wandaden achten: ook de schrijver dezer bladen meent er toe te behooren. Maar zijn braafheid belet hem niet om de handeling van den 'Duce' en diens geestdriftigen aanhang in zijn land, te begrijpen, en dus, zij 't ook met een zucht in den trant van den Volkenbond, te verontschuldigen.

Evenals elk ander volk, groot of klein, heeft het Italiaansche behoefte aan expansie, waaraan koloniale mogendheden kunnen voldoen in hun overzeesch grondgebied voor zooveel klimaat en natuurlijke omstandigheden het voor Europeesche energie geschikt

doen zijn. Aller bevolking is veel te talrijk voor haar enge grenzen, en met de zwakwillende en daadarme meerderheid, sedert de laatste jaren, waarin alle internationale grenzen werden gesloten, vinden thans ook die jongere menschen de omheining van hun land te eng, te benauwd, die de toekomst in hun hoofden en daadkracht in hun elbogen en vuisten dragen. Het Italiaansche volk, vooral het zuidelijke deel, langen tijd door vreemde reizigers in hun land miskend om zijn schijnbare luiheid, waar de slechte regeeringen van voorheen het aan bedelarij hadden gewend doch het arbeid onthielden, bestaat uit noeste zwoegers, die, aan half tropische weersomstandigheden gewoon, zeer goed in tropische landen gedijen. Het Romeinsche Rijk van zijn verleden had zijn kolonisatie tot ver in het vroeger 'donker' genoemde Afrika uitgezet, maar de moderne tijd had in de openbreking van dit slechts betrekkelijk kort nog bekende werelddeel, zich wijde en veelal vruchtbare gebieden uitgezocht, niet denkende aan het Italiaansche volk, zoo zeer door zijn ligging, aard en verleden aangewezen om zijn woon aan de andere kusten der Middellandsche zee te verleggen. Het deed zich vergeten en werd vergeten. De streek, welke de Latijnsche zuster, Frankrijk, het aandeed door vijftig jaar geleden de hand te leggen op het zoo zeer naburige Tunesië, waar een talrijke Siciliaansche kolonisatie onder Mohammedaansch bestuur zich reeds sinds langen tijd had gevestigd en het land tot grooten bloei gebracht, en waarop het moederland recht meende te hebben, was de grievendste teleurstelling, welke Frankrijk Italië, eindelijk tot eenheid en zelfbewustzijn gekomen, kon aandoen. Sedert won het met groote moeite en veel opoffering van Turkije de landstreken Lybië en Tripoli: onmetelijke dorheden met enkele oasissen er in, te heet zelfs voor de taaie bevolking van Zuid-Italië om er zich te vestigen, en er wat van te maken, dat vruchtbaar is. Wat de Italiaansche energie er toch van gemaakt heeft strekt haar tot eer.

Doch daar ligt dan, verder Zuidwaarts en aan de onafgebakende grenzen van zijn reeds gewonnen bezit aan de Roode Zee, naar het achterland toe, het hoog-gebergte van Etiopië, Christenland met zijn oud en eervol verleden, de heugenis van zijn strijd tegen Islamietischen aandrang en de overwinning van zijn geloof, een eigenaardige en Oostersch soort Christenheid met

de overleveringen van zijn vorstenhuis, dat zijn ontstaan toeschrijft aan de oud-testamentische hulde, welke de schoone koningin van Scheba kwam brengen aan den wijzen koning Salomo, lang, lang geleden. Er zijn weinig vorstenhuizen, wier oorsprong zulk een poëtische en lieflijke legende bezit. Maar, Afrikaansch en zeker niet Arisch van natuur, is, ondanks veel goeden wil om den Westerschen Vooruitgang - voorbedacht wordt hier niet van Beschaving gerept - te naderen, na te volgen en bij te houden. Zijn Vorstenhuis en de onderscheiden volksstammen van Etiopië, zijn Oostersch gebleven, d.w.z. zij belemmeren hem en maken van hun land nièt wat een Westersche expansie er van zou kunnen maken. En dit, terwijl Italië, van welks koloniale bekwaamheden schrijver dezes jaren geleden in Eritrea aan de Roode Zee zeer gunstige indrukken ontving, er sinds langen tijd begeerlijke blikken naar werpt en, om het machtig te worden, reeds veertig jaar geleden tegen een Abessynische overmacht een nederlaag van lange heugenis leed, toen het allerminst was wat het sedert geworden is: een machtig, zelfbewust, prachtig georganiseerd land met een volk, dat zich binnen eigen grenzen benauwd gevoeld. Te eêr, wijl thans ook haar volksverhuizing naar Noord-Amerika onmogelijk geworden is.

En hier zal de schrijver dezes aantoonen, dat hij even braaf is als de regeeringen der groote mogendheden, die zoo zwakjes opkomen, met zooveel zalvende rechtschapenheid, tegen het langzame wurgen, dat de ‘Duce’ en zijn reeds tot drie honderd duizend man gekomen wel gewapende leger, vorst en volk van Etiopië aandoen. De wereld is een eenheid. De Vooruitgang een goddelijke noodzaak. De nationale grenzen zijn even denkbeeldig als de benamingen der sterrebeelden. Zij lossen zich langzaam in elkaar op. Heeft een bevolking een natuurlijk en onaantastbaar recht op den bodem, waarop de natuur haar deed ontstaan? Jà, waar zij bewust is beiden zoo vruchtdragend te kunnen maken als het aan het menschelijk arbeidsvermogen en zijn intellect mogelijk is. In dit geval is haar overmeestering door een andere bevolking, beter begaafde of minder scrupuleuse, een onrecht, een misdaad. Nèèn, wanneer zij door haar aard, zeden, geloof tegenover de goddelijke kracht van den Vooruitgang zwak en achterlijk blijft en instellingen behoudt en koestert, welke de

uitbating van het haar gegeven natuurlijk bezit schaden of tegenhouden. Dit, lijkt het hier, is de natuurlijke rechtvaardiging van elk koloniaal bezit, 't zij het ontstond door lang geleden gewetenlooze overwinning, 't zij door jongere wegcijfering van gemoedsbezwaren. Oostersch van aard, zijn de onderscheiden bevolkingen van wat Abessynië genoemd wordt in vele opzichten innerlijk anders, doch weinig minder beschaafd dan de Zuid-Italianen. Doch zij missen dier arbeidskracht, dier daadvermogen om een vruchtbaar, doch woestliggend land te ontginnen, in het bijzonder ook de Westersche eigenschap van juiste administratie. Deze, het is waar ook nog niet zoo lang aan de Zuid-Italianen eigen, doch dank zij het 'Fascisme' tot gunstige ontplooiing gekomen. Er bestaan in deze Afrikaansche hooglanden en laaglanden, onder de gekleurde en nog steeds gedeeltelijk nomadische volksstammen, nog volstrekt feodale toestanden gepaard aan slavernij, instituut waaraan echter door Oostersche volken nooit een dergelijke brutale toepassing werd gegeven als dit het geval was bij Westersche volken in hun overzeesch bezit of in eigen land van voorheen. Om het kort te zeggen: de Abessynische overheid verkernd in den 'koning der koningen' van het oogenblik, wiens machteloosheid ondanks zijn goeden wil om zijn land en volken te doen aansluiten bij den Westerschen Vooruitgang, maakt van haar natuurlijk eigendom niet wat een Westersche overheid, in dit geval een Italiaansch- 'fascistische', er op den duur van zou kunnen maken. En ziedaar de verklaarbare en niet onverdedigbare reden waarom de Italiaansche regeering in het belang van de vrije ademhaling en de noodzakelijke expansie van haar volk den blik richt op en de hand uitstrekt naar dat prachtig en vruchtbaar Afrikaansche hoogland, omgeven door even vruchtbaar, zij 't ook door zijn nomadische bewoners kwalijk bewoond omringende laagland, dat wijl de grenzen nog steeds niet zijn afgebakend ineen vloeit met de koloniale bezittingen aan de Roode Zee, waarin het nieuwe Italië sinds eenige tientallen jaren bewijst wat het van het oude Latijnschje kolonisatie vermogen nog bezit. Voor een behoorlijk voorwendsel, waardoor deze daad werd verklaard en in het oog der, waar het den buurman geldt, zoo strenge moreele veroordeeling der andere volken, werd met de incidenten aan de bronnen van de Wal-Wal-landstreek door

de Italianen gezorgd. Sedert roept de Abessynische heerscher hemel en aarde tot getuigen van de bedreiging, van het onrecht dat Italië hem en zijn volk aandoet, Abessynië toch ook lid van den Volkenbond. Overigens is deze volstrekt geen uitgelezen gezelschap, hoewel van gezegende bezieling. Doch het gevolg is slechts een zwak gelamenteer, een hoofdschudden bijna van verontwaardiging, en een verzwegen erkenning van de volstrekte machteloosheid van den Volkenbond om ook in dit drama tusschen twee volken krachtig handelend op te treden. Wat de groote mogendheden betreft, die met Italië een Europeesch Verbond hebben gesloten: ten eerste weten zij geen recht te bezitten, en ook geen macht, om het Italiaansche optreden jegens deze Afrikaansche natie te keeren, en tevens, wat ook de individuen van fijner moreelen aanleg misschien, doch zonder verantwoordelijkheid in het bestuur van eigen land daartegen hebben in te brengen, geen reden.

Hier zal de Volkenbond steeds een gezegende instelling geheeten worden, doch hij is duidelijk te vroeg geboren. Tegenover den zelfzuchtigen aard, zelfs nog van de zoogenaamd beschaafdste volken, verkernd in het kapitalistisch systeem, dat dien aard nog staalt, hoewel het in materieelen zin voor den Vooruitgang der volken nog van zooveel beteekenis is, is het idealisme van den Volkenbond heden nog slechts iets van een betere en hoogere wereld. Zal het ooit tot een verwerkelijking in de onderlinge verhouding der volken komen? Wij staan dus opnieuw voor een oorlog, zij 't ook een, waar de Europeesche volken buiten kunnen blijven. Het tegenwoordig Italië, dat zich de smadelijke nederlaag herinnert nog betrekkelijk zoo kort geleden ondergaan in zijn strijd tegen de manhafte, moedige en aan ontbering gewende volkstammen van het land, dat het hoopt te kunen bemeesteren, is zich welbewust, dat het voor een uiterst moeilijke, gevaarlijke en langdurige taak staat, welke het zeker niet lichtzinnig op zich neemt. Voor het overige Europa is dit een teeken van gunstige voorspelling: de ‘Duce’ en zijn paladijnen zouden ongetwijfeld dit oogenblik om deze taak, welke heel de geestdrift voor oorlog van het eigenlijk steeds oorlogzuchtige Italiaansche volk, dat nooit zijn aard van ‘conquistadores’ heeft verloochend, noodig heeft, te aanvaarden, niet aangrijpt, indien zij niet de overtuiging be-

zaten, dat de mogelijkheid van een Europeeschen oorlog voor vele jaren uitgesloten is. Misschien is het juist daarom, dat Italië het doel, dat het in een toekomstigen oorlog in dit werelddeel zou hopen te bereiken, doch welks verwerkelijking, onder de gegeven omstandigheden geen uitzicht bezit, maar al vast op eigen risico begint na te streven, op gevaar af, dat het daarin opnieuw voor gevaarlijke teleurstellingen komt te staan. De geestdrift zijner jonge menschen, die ter oorlog trekken als naar een feest, juichend en zingend, zou dan vallen en omslaan, en komen tot opstand tegen de leiders, die hen ten oorlog hebben gelokt.

De openlijke en de sluikhandel van Europeesche of Noord-Amerikaansche leveranciers van tweede-handsch en waarschijnlijk tegenover de Italiaansche bewapening waardelooze oorlogswerktuigen beleven een gulden tijd door leveranties aan Abessynië, welks leger nog gedeeltelijk bewapend is overeenkomstig zijn middeleeuwsche gewoonten: met speer en schild. Hoe wel het daarmee, in een guerrilla, waartoe het waarschijnlijk zal komen en gedeeltelijk reeds gekomen is, wondere dingen weet te doen. En nog zou waarschijnlijk de ‘Duce’ er niet toe gekomen zijn de bezwaarlijke taak te ondernemen om Abessynië, op welke wijze dan ook en onder welken lateren staatsvorm ook, misschien als Italiaansch protectoraat, de ‘Negus’ regeerende onder contrôle van Rome - indien deze daarin ooit zal willen toestemmen, wat twijfelachtig is - wanneer hij niet met den braven heer Laval, van het Fransch verbond, een overeenkomst had gesloten buiten Engeland om, een soort koopcontract, waartegen de Britsche vrienden het niet waagden op te komen, wilden zij niet den tegenwoordigen Europeeschen vrede van kraakporselein breken. De Londensche ‘Times’ werpt daarop een duidelijk licht. Dit ‘pact’, eigenlijk een koopcontract tusschen Frankrijk en Italië, gold gedeeltelijk ook voor bepalingen, welke den vrede in Europa waarborgden, en garandeeren den status quo in het Donaubekken, naar den zin zoowel van Italië als van Frankrijk.

‘Het afstaan door Frankrijk van 43.000 vierkante mijlen Lybische woestijn (waardoor Lybië een natuurlijke zuidgrens krijgt door het hoogland van Tibesti) was niet meer dan een vervulling van artikel 13 van het verdrag van Londen, dat rijkelijk laat kwam. Economisch is de waarde van dit gebied niet groot, daar

de belangrijke karavaanhandel tusschen Tripoli en de landstreken om het Tsjadmeer sinds eenige jaren in zuidelijke richting is geleid naar de Britsche haven Lagos en in westelijke richting naar de Fransche haven Dakar. Daarin zal moeilijk verandering zijn te brengen. Zoo is deze concessie een betrekkelijk mager resultaat van de bittere rassen-conflicten en cultureele geschillen tusschen Italië en Frankrijk in Tunesië, welke meer dan 50 jaar hebben geduurd.'

'Veel belangrijker zijn de gedeelten van het pact van Rome, die de Italianisatie van Oost-Afrika ongetwijfeld begunstigen. Het afstaan door Frankrijk van een kuststrook aan de Straat van Bab-el-Mandeb, tezamen met de erkenning van de Italiaansche souvereiniteit over het eiland Doemeira, dat de nauwe zee-engte beheerscht; het verkrijgen door Italië van een aanzienlijk aandeel van den spoorweg Djiboeti-Addis Abeba (waarlangs 80% van den totalen handel van Ethiopië geschiedt en welke de hoofdstad verbindt met een welvarende haven, waarin jaarlijks twee millioen ton waren worden verscheept) - dit zijn stevige voordeelen, die Italië's prestige in Oost-Afrika en in Abessynië flink zullen verhoogen. Deze voordeelen en hun ontwikkelingsmogelijkheden alleen hebben compensatie-waarde voor de groote opofferingen, welke Italië zich ten behoeve van Frankrijk in Tunesië heeft getroost.'

Men ziet hieruit waarom althans Frankrijk Italië's optreden tegen de begeerde Afrikaansche volkengemeenschap, stilzwijgend toelaat. Ofschoon, nu dit wordt geschreven, de 86e vergadering van den Volkenbond, het geval toch blijkt te zullen bespreken.

Als dus schrijver dezer bladzijden vrijwillig den schijn op zich laadt Italië's machtsdaad, door haar te verklaren, goed te keuren, dan verhindert dit hem toch allerminst om haar een bedroevende noodzakelijkheid te vinden, ontstaan uit de jammerlijke politieke en economische omstandigheden, waartoe de Westersche volken door den vervloekten oorlog zijn gekomen. Misschien is hij hier er te lang bij stil blijven staan.

Intusschen gaan de volken voort zich te bewapenen, immers Duitschland markeert daarvan de pas. Doch daartegenover staat het gelukkige nieuwe element in de Europeesche staatkunde, 't welk de regeerende staatslieden er toe beweegt over en weer

elkaar te bezoeken, met elkaar te spreken, en dan zoo mogelijk bonden te sluiten van ‘non agressie’, of zelfs van wederzijdschen bijstand in geval van onuitgelokten aanval. Met dit doel heeft de Fransche minister Laval dan eerst Warschau bezocht, waar, jammer genoeg voor zijn streven, Polens machtige en sterke man, Pilsoedski te sterven lag. De begrafenisplechtigheid van wien de minister nog te Krakau, op zijn terugreis van Moskou, kon bijwonen. En wijl ook voor Duitschland minister generaal Göring daarheen was gereisd viel het zoo, dat de beide staatslieden elkaar onofficieel konden spreken. Hun onderhoud, ofschoon er niets over bekend werd gemaakt, heeft de politieke toestanden van dit wereldeel allerminst geschaad. Woorden zijn geen daden. Terwijl de woorden echter een geheel persoonlijken oorsprong bezitten, worden daden vaak beïnvloed door oorzaken buiten iemands wil. Maar het is bijvoorbeeld reeds iets, wanneer een man als Adolf Hitler, volgens een interview met een Noord-Amerikaanschen journalist, als zijn meening te kennen geeft, dat Europa eigenlijk ‘voor een modernen oorlog niet groot genoeg is’. Verrassende betuiging, inderdaad. ‘De moderne Europeesche legers’, zei hij, ‘doen mij denken aan een 100 P.K. motorboot manoeuvreerend in een meer, dat maar 5 kilometers lang is’. Dus zou een toekomstige oorlog onwaarschijnlijk, zoo niet onmogelijk worden juist door de technische kracht en de volmaaktheid der oorlogsmiddelen.

Hier is reeds meermalen te kennen gegeven, dat een Europeesche oorlog door de economische crisis, waaraan alle volken maatschappelijk dreigen te gronde te gaan, voor de eerste kwarteeuw onwaarschijnlijk lijkt. Met ingenomenheid constateert de schrijver dus steeds, dat een staatsman van zoo groote beteekenis als de waarnemende premier van Zuid-Afrika, generaal Smuts, deze meening deelt, al laat de staatsman de economische crisis buiten beschouwing. Opnieuw zei generaal Smuts onlangs, dat zoodra Duitschland door de overige mogendheden erkend zal zijn als haar volkomen gelijke - en dit zal toch wel eerlang moeten geschieden - de kansen op vrede er beter voor staan dan ooit te voren.

Deze bladzijden mogen ditmaal een schoon slot vinden in een korte herinnering aan het jubileum van koning George van

Groot-Brittanië, zijn 25-jarig koningschap-herdenking, in de maand Mei gevierd. Gelukkig juist in de enkele mooie lentedagen, welke de 'wunderschöne Monat Mai', overal zoo gierig dit jaar met haar zoozeer begeerden en geroemden zonneschijn, aan dit deel van West-Europa wilde besteden. De feestviering over heel Engeland, Schotland en Noord-Ierland was voorbeeldig door haar geestdrift voor den jubileerenden vorst en koningin Mary, haar goede orde, ook door de bevolkingen aan de herdenking gegeven waardigheid. De politiek, nationaal en internationaal, is eigenlijk een leelijk ding, en ook de Engelsche bezit haar bedenkelijke zijden. Maar wanneer men de staatkunde van een volk, geleid veelal door zijn verantwoordelijkste individuen, beoordeelt naar tijdvakken van kwart eeuw, dan moet men aan die van Groot-Brittanië den lof toezwaaien, dat zij, gegeven de ingewikkelde toestanden der wereld, in het algemeen 'fair' is geweest. Een Fransch denker heeft eens gezegd: 'een bepaalde mengeling van verstand en gevoel maakt den mensch verheven'. Iets dergelijks, gewijzigd, zou men van de volken kunnen zeggen. Bijvoorbeeld: 'een bepaalde mengeling van eerbied voor goede volksoverleveringen, van waardeering voor wat de traditie voor het heden lèvend heeft gelaten, en een ruim inzicht in de verheffende mogelijkheden der toekomst, maakt een volksgemeenschap voorbeeldig.' Dit kan men dan der Engelsche volksgemeenschap nageven. Het is zoozeer verklaarbaar, dat men het Engelsche Parlement 'de moeder der parlementen' heeft genoemd. Al moet men dan erkennen, dat deze moeder al zeer jammerlijke kinderen heeft gebaard. Doch wanneer men de Engelsche geschiedkundige en politieke ontwikkeling nagaat van tijd en wijze, dat het 'Magna charta' ontstond, tot de vorming van het Britsche wereldrijk van heden, grooter dan het Romeinsche van eertijds, dan voelt men hartelijken eerbied voor deze natie en haar vorstenhuis. Wanneer Groot-Brittanië heden-ten-dage machtiger is in de wereld dan eenig andere natie dan is dit geheel en al te verklaren door de innerlijke gaven van de volken dier betrekkelijk zoo kleine eilanden aan de andere kusten der Noordzee.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne, Currer, Ellis en Acton Bell en hun familie.
(Vervolg van blz. 518.)

Toen het jaar 1848 aanbrak, was de wereld nog totaal in het duister omtrent de identiteit der schrijvers Currer, Ellis en Acton Bell. Doch slechts een paar maanden behoefden nog maar te verstrijken, eer voor Charlotte's uitgevers het geheim werd onthuld.

Kort na de publicatie van *Shirley* in 1849 herkende een vroegere inwoner van Haworth de omgeving door de beschrijvingen, die er in voorkwamen, en waarschijnlijk ook de dominé's, die erin werden beschreven, en het werd bekend, dat de auteur van Jane Eyre de ongehuwde en toen nog eenig overlevende dochter was van een obscuur Yorkshire geestelijke. De eerste openbaring geschiedde op de volgende wijze, doch alleen bij de uitgevers.

Een uitgever in Amerika was met de heeren Smith en Elder overeengekomen, dat hij de proefvellen van Currer Bell's nieuwen roman zou mogen zien. Ondertusschen voltooide Anne Brontë haar tweeden roman *The Tenant of Wildfell Hall,* en zond het manuscript naar Newby, haar uitgever. Hij, op zijn beurt, beloofde de lectuur der proefvellen aan weer een anderen uitgever, terwijl hij hem wijs maakte, dat de auteur eveneens de auteur was van *Jane Eyre* en *Wuthering Heights,* maar dat deze roman nog veel beter was dan de genoemden.

Toen deze transactie toevallig aan de heeren Smith en Elder ter oore kwam, vroegen zij aan Currer Bell natuurlijk om een uitleg.

En nu leek het méér dan tijd voor de drie schrijfsters, om zonder eenig uitstel hun anonymiteit op te heffen, en aan Char-

lotte's uitgevers te vertellen, dat er *drie* personen waren, die schreven. Emily vond het absoluut overbodig, maar zij werd door haar zusters overtuigd, doch Emily wilde toch niet mee naar Londen. Dus bleef zij bij haar vader, terwijl de andere twee, dienzelfden avond nog, op reis gingen. Onder een hevigen storm en onweer liepen zij vier mijlen naar Keighly, en namen daar den nachttrein naar Londen.

's Morgens vroeg in Londen aangekomen, begaven zij zich naar het Chapter Coffee House, en vandaar wandelden zij naar de uitgevers te Cornhill, om met hen te spreken over den door hen aan Currer Bell geadresseerden brief.

Het moet wel een vreemd schouwspel zijn geweest, toen de twee kleine, smalle juffertjes, doodelijk verlegen, het kantoor kwamen binnenstappen, en toen Charlotte den brief aan Currer Bell te voorschijn haalde, klonk de natuurlijke vraag van een der heeren:

- Hoe komen jullie daaraan?

Ik had wel eens het gezicht der heeren willen zien, toen Charlotte, bijna bevend van confusie, zeide:

- Ik ben Currer Bell, en Anne, niet minder beschroomd en blozend, er aan toevoegde:

- En ik ben Acton Bell.

Beloften van absolute geheimhouding werden gedaan; en in het *Life of Charlotte Brontë* door Mrs. Gaskell kan men (het is een heel aardig gedeelte) lezen, hoe de zusters hun enkele dagen in Londen doorbrachten, daar de uitgevers alles deden, om hun het verblijf aangenaam te maken, en hun zooveel mogelijk te laten zien.

Het is een weemoedige, maar troostende gedachte, dat de arme Anne toch nog iets van het Londensche leven heeft mogen bijwonen, eer de dood haar, eenige maanden later, wegnam.

Dit bezoek was de aanvang van de meest vriendschappelijke verhouding tusschen Charlotte en haar uitgevers, ofschoon zij al lang in aangename correspondentie met haar hadden gestaan, en ook met den adviseur Williams.

Charlotte behield altijd een dankbaar gevoel tegenover haar uitgevers, die zoo vriendelijk en behulpzaam waren om haar werk het licht te doen zien, en zij spreekt herhaaldelijk den wensch

uit, dat haar boeken voor hen geen tegenvallers en teleurstellingen zullen zijn. Zij scheen ze zoo'n beetje als haar weldoeners te beschouwen! Maar we moeten niet vergeten, dat de bedragen, die zij haar uitkeerden, iets ongelooflijks waren voor het, achter de wereld levende, meisje, dat altijd vrijwel aan den rand der armoede had verkeerd.

Vele harer brieven aan den heer Williams zijn zeer interessant, levendig en intiem. De heer Williams was een man van middelbaren leeftijd (hij was geboren in 1800), die bevriend was geweest met Keats, Hazlitt en Leigh Hunt. Ongetwijfeld waren zijn raadgevingen voor Charlotte hoogst waardevol, maar ook *zij* gaf in haar correspondentie met hem blijk van een zeer gezond literair oordeel en haar onafhankelijk denkvermogen.

The Tenant of Wildfell Hall, die in Juli 1848 verscheen. wederom in drie deelen (zooals het in die dagen het verlangen was van het publiek) werd in de pers niet gunstig ontvangen over het algemeen, doch reeds vóór het einde van het jaar was er een tweede druk noodig; en voor dezen herdruk schreef Acton Bell een voorwoord, waarin zij zeide, dat, als door dit boek slechts één meisje belet werd in de dwalingen der heldin te vervallen, het boek niet vergeefs zou zijn geschreven.

Tragedies.

Branwell Brontë was in Juli 1835 uit zijn betrekking ontslagen, en al duidelijker werd het, dat hij nooit meer tot iets degelijks deugen zou. Hij werd hoe langer hoe onbetrouwbaarder, gebruikte allerlei lagen en listen om maar aan drank of verdoovingsmiddelen te komen, en allengs werd de, eenmaal zoo parate, aantrekkelijke en onderhoudende jongen, zoowel lichamelijk als geestelijk, een volkomen wrak. En het gezin voelde met smartelijke bitterheid, dat hij, zoolang hij leefde, voor hen een last en een schande zou blijven.

De heer Grundy vertelt ons van een bezoek, dat hij in den nazomer van 1848 bracht aan den Black Bull, en beschrijft tot in details, hoe Branwell daar met hem den maaltijd gebruikte, en hoe hij de herinnering aan den ongelukkigen man nimmer heeft kunnen vergeten, die, toen de avond voorbij was, den weg naar zijn huis insloeg, overvallen door een bui van krampachtig gesnik.

De heer Leyland, in een ingenieuse poging tot ‘hero worship’, geeft te kennen, dat Branwell gewoonlijk levendig en opgewekt was, en dat hij als gastheer de honneurs waarnam, wanneer zijn begaafde zusters op de wandeling waren of gepreoccupeerd met hun letterkundigen arbeid. We weten echter uit Charlotte's brieven hoe ellendig en angstig de nachten waren, en hoe zij overdag voortdurend op hun hoede moesten zijn, en eigenlijk geen oogenblik rust hadden.

Het einde kwam betrekkelijk nog onverwacht, en op Zondag, den 24en September, na een paar dagen bedlegerig te zijn geweest, in welke ongesteldheid hij juist weer teekenen van helderheid van geest, opkomend berouw en genegenheid voor zijn familie had gegeven, overleed Brontë's eenige zoon.

Het scheen, dat hij er een tegenzin in had om op zijn legerstede te sterven, want de heer Leyland spreekt van ‘the last strange and inconsistent flash of expiring manhood, which forbids us to regard with unmixed contempt the sufferer who had resolution enough to die standing if he had lived prostrate.’

In de pastorie kon bij zijn dood weinig meer dan verlichting worden ondervonden, dat de ontzettende tragedie eindelijk een slot had gevonden.

Charlotte, die, zooals altijd zei ‘the right thing in the best possible words’, schreef een week later:

> ‘The removal of our only brother must necessarily be regarded by us rather in the light of a mercy than a chastisement. Branwell was his fathers and his sisters pride and hope in boyhood, but since manhood the case has been otherwise. It has been our lot to see him take a wrong bent; to hope, to expect, wait his return to the right path; to know the sickness of hope deferred, the dismay of prayer baffled; to experience despair at least, and now to behold the sudden early obscure close of what might have been a noble career. I do not weep from a sense of bereavement, there is no prop withdrawn, no consolation torn away, no dear companion lost, but for the wreck of talent, the ruin of promise, the untimely dreary extinction of what might have been a burning and a shining light....’

Swinburne, in zijn woorden, was minder tolerant; hij noemde hem ‘that lamentable and contemptible caitiff, contemptible, not so much for his commonplace debauchery as for his abject selfishness, his lying pretention, and his nerveless cowardice’, maar de heer Grundy besluit zijn beschrijving van Branwell met deze, werkelijk treffende woorden:

‘He was no domestic demon; he was just a man, moving in a mist, who lost his way.’ En Matthew Arnold:

> On thee too did the Muses
> Bright in thy cradle smile;
> But some dark shadow came
> (I know not how) and interposed.

* * *

Toen Branwell gestorven was, en Charlotte nauwelijks wat overheen was gekomen over den schok, moest zij wel merken, dat Anne's zachtjes wegkwijnen hoe langer hoe duidelijker werd. en bovendien verwekte Emily's toestand bij haar de grootste ongerustheid.

Was het een verwaarloosde verkoudheid, was het een aangebohen aanleg, die plotseling te voorschijn brak, was het 't verdriet om haar broeders dood, dat haar ondermijnde (want Emily was altijd Branwell's voorvechtster geweest) of dit alles tezamen.... maar Emily's gezondheidstoestand ging hard achteruit, en den 29en October schreef Charlotte aan Ellen Nussey, dat Emily's hoest maar niet wou overgaan. Zij had pijn op de borst en was zeer kortademig, en zag bijna doorschijnend bleek.

> ‘Her reserved nature occasions me great uneasiness of mind. It is useless to question her, you get no answers. It is still more useless to recommend remedies, they are never adopted.’

En slechts vier dagen later schreef Charlotte aan den heer Williams:

> She is a real stoic in illness; she neither seeks nor will accept any sympathy. To put any questions, to offer any aid, is to annoy; she will not yield a step before pain or sickness

> till forced; not one of her ordinary avocations will she voluntarily renounce.... Hitherto she has refused medicine, rejected medical advice; no reasoning, no entreaty has availed to induce her to see a physician.

In dezen brief krijgen we het laatste levendige tooneel van de drie zusters gezamenlijk. Charlotte las hardop de recensie voor over *Wuthering Heights* uit de North American Review (die ik reeds vermeldde), en ondertusschen zat Ellis Bell, ‘the man of uncommon talents, but dogged, brutal and morose’, terug-geleund in een stoel, en trachtte zoo rustig mogelijk adem te halen en zich goed te houden. Nu glimlachte zij, half minachtend en half geamuseerd, naar de bovenaangehaalde woorden. Acton zat te naaien; ‘hij’ zeide nooit heel veel, en glimlachte dus ook nu alleen maar.

Den 9en December liet Charlotte door den heer Williams een beschrijving van Emily's toestand sturen aan Dr. Epp, om van hem misschien eenigen raad te ontvangen, maar er was thans geen hoop meer. Elken dag verergerde zich haar hoest en ademde zij moeilijker. Haar zusters smeekten haar letterlijk om een dokter te raadplegen, of om tenminste naar bed te gaan. Maar Emily weigerde obstinaat. Om zeven uur 's morgens worstelde zij zich uit bed, stond er op, haar deel van het huiswerk te verrichten en van het verstellen, en ging, uitgeput door het verscheurende hoesten, 's avonds om tien uur naar haar kamer.

Den 19en December stond zij, zooals gewoonlijk, op en nam na het ontbijt haar breiwerk, maar het was haar aan te zien, dat zij onlijdelijke pijnen leed. En in den middag zeide zij eindelijk:

‘Als jullie nu den dokter wilt laten halen, laat hij dan maar eens naar me komen zien.’

Maar slechts enkele oogenblikken na die woorden zonk zij achterover op de sofa, en was niet meer. Haar hond Keeper volgde de begrafenis, en was niet van haar graf te verjagen.

Emily's laatste gedicht, door Charlotte in haar rozenhouten lessenaar gevonden, was de vreemde zwanenzang, die thans gerekend wordt tot de ‘grandest poems’ in de Engelsche letterkunde.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Herman Heyermans *Keur uit de beste vertellingen van Samuel Falkland*. N.V. Querido, A'dam.

Ter gelegenheid van Herman Heyermans tien jaar geleden verscheiden, kwam de Commissie, die het beheer heeft over Heyermans' literaire nalatenschap op het uitmuntende denkbeeld, een bloemlezing te laten samenstellen uit dat deel van Heyermans' oeuvre, dat zooveel sterk eigen karakter toont, en waarin geest en vernuft van den schrijver in verrukkelijken overvloed leven: de schetsen van Samuel Falkland.

De heeren Henri Dekking en Frans Mijnssen hebben deze taak aanvaard, en, het moet gezegd worden, allervoortreffelijkst ten uitvoer gebracht.

Dit boek met meer dan vijftig schetsen, vijftig *novels in a nutshell!* (Heyermans-zelf zeide wel eens, dat hij aan vele auteurs door zijn enkele bladzijden stof voor romans en drama's aan de hand deed) is een kostbaar bezit, en schenkt een ontzaglijk genot. Waar men het opslaat, pakt het u plotseling, en boeit u, zonder dat ge het merkt, uren lang. En als ge het eindelijk uit hebt, en het sluit met een zucht *omdat* het uit is, zegt ge bij uzelf in hartgrondige overtuiging: ‘Das biebt's nur einmal, das giebt's nicht wieder’.

Nicht wieder, *nie* wieder.... want Heyermans was uniek. Hij was onvergelijkelijk. Wij voelen het, als wij deze, al zoo lang geleden geschreven schetsen overlezen. Hoe velen het hebben geprobeerd óók een ‘Schetsboek’ te schrijven!, het leek naar niets. Eén was er maar, die, week in, week uit, het bestond, het eerste het beste onderwerp, - hoe onbelangrijk ook, - te nemen en er, als een vaardig beeldhouwer, een beeldje van te fatsoeneeren, dat een *joy for ever* werd. O! Heyermans!

Ik herinner mij.... ik was nog jong, en als mijn zwager een weekend bij ons doorbrengen kwam, en hij bracht de Telegraaf mee met een schets van Heyermans, dan noemde ik dat altijd ‘mijn wekelijksche tractatie’. *Toen* al bewonderde ik Heyermans onvoorwaardelijk. Zijn Sabbath, zijn Diamantstad, zijn Kamer-

tjeszonde, zijn Ghetto. En nú nog, als men een van deze boeken opneemt, b.v. het voorlaatste, dan is het onmogelijk om met de lectuur uit te scheiden. Het is mij juist onlangs gebeurd. De stijlmanier van Heyermans was zóó origineel en zóó typisch, dat geen ander schrijver in Nederland deze ooit heeft kunnen benaderen.

Voornamelijk voor de jongeren stelden de vrienden dezen bundel samen. En het is te hopen, dat dezen die verzameling meesterstukjes zullen kunnen genieten, die vol kostelijken humor staan en vol schrijnende tragiek, evenals de ouderen ze genoten, - en nòg. Hoe door en door menschelijk is dit werk, en met hoeveel begrip en hart is ook het kind en het dier gegeven. *De dood van de poes* kan in geen enkel opzicht onderdoen voor Jac. van Looy's beroemd verhaal onder gelijken titel. En wie had ooit het verschrikkelijke van den vliegenvanger beseft, vóór Heyermans er een schets over schreef. Lees, lees, lees dezen bundel. Vraag niet per se naar het nieuwe, nieuwere en nieuwste (hetgeen blijkens een enquête het publiek schijnt te willen doen) maar besef, dat ook het oudere, - ook voor ù! - onwaardeerbare schatten bevat.

Jo van Ammers-Küller. *Heeren, knechten en vrouwen*. J.M. Meulenhoff, Rokin. Amsterdam.

Van dezen levendigen roman is nu reeds een vijfde druk verschenen. Is er grooter aanbeveling noodig? Het publiek schijnt het wel zeer eens te zijn met Dr. P.H. Ritter, die van dit boek zeide: ‘Een historische roman, waarop wij speciaal de aandacht moeten vestigen. Een sterk, knap geschreven boek en zeer spannend.’ En ja, zoo *is* het ook!

Anke Servaes. *Bezoekuur*. Hollandia Drukkerij. Baarn.

O, wat een fijn en teeder boekje is dit. ‘Zuster’ Anneke is verpleegster in een kinderkliniek, en....

Maar lees zelve deze eenvoudige verslagen der ondervindingen in een kinderziekenhuis, die soms navrant zijn en soms humoristisch, - maar die allen getuigen van een groot-menschelijke begrip en een groot-vrouwelijke liefde. Bartje.... een tragedie in het

klein, snoert ons de keel toe. Maar alle andere schetsen brengen iets in ons aan het bewegen, aan het trillen.... want dit boekje is méér dan lectuur, het zijn *tranches de vie,* die ons worden voorgelegd, nog warm van het werkelijke leven. Geef ons méér, Anke Servaes, geef ons aldoor meer, want met uw gaven maakt ge ons rijker, begrijpender.... en ook beter misschien.

(Gevoelig zijn de teekeningen van Henri van de Velde, en het geheel is allerliefst uitgegeven, een echt cadeau-boekje.)

Fenna de Meyier. *Magda en haar vader*. Hollandia Drukkerij. Baarn.

Heusch, het is goed, als schrijfsters van naam er zich ook eens toe zetten, een meisjesroman te schrijven, en zij dit niet alleen overlaten aan beroepsauteurs, die er hun vak van maken, te zorgen voor 'lectuur voor de jeugd', zooals het vroeger veelal het geval was. De schrijver, de uitgevers volgen tegenwoordig wel een betere methode; oorspronkelijke verhalen worden ook oorspronkelijk geïllustreerd, en afgedaan is met de akelige gewoonte bij beroepsschrijvers een kinderboek te bestellen, dat geschreven moest worden bij uit het buitenland overgenomen platen.

Neen, als men iets te zeggen heeft, wat de jeugd interesseert, dan doet men dat. En vindt dan meestal wel een uitgever, die zorgt voor een 'passend gewaad', zooals de vroeger-eeuwsche idiote uitdrukking luidde.

En Fenna de Meyier *had* iets te zeggen, en natuurlijk vond zij een uitgever bereid, haar verhaal de wereld in te sturen, tot leering en vermaak der opgroeiende bakvisschen.

'Magda en haar vader' weet het *juste milieu* te houden. Geenszins ontbreekt in dit boek de lach en de scherts, maar zij voeren niet den boventoon. We kennen meisjesboeken, die zelf wel door bakvisschen schijnen geschreven, en die een aaneenschakeling zijn van pretmaken en gegiechel, en die ons aandoen als het schuim van een *omelette soufflée*, waaraan de eigenlijke omelette ontbreekt. Maar bij Fenna de Meyier is het juist de omelette, waar het op aankomt, en het sneeuwige schuim is een extra'tje, dat wij dankbaar op den koop toenemen!

Fenna de Meyier, de ons zoo sympathieke schrijfster, deed een

zeer gelukkigen greep. Haar meisjesboek wijkt geheel af van het geijkte schema. (Ik wees er al eens meer op, hoe sommige auteurs het zich gemakkelijk maken, en allen werken naar hetzelfde model; een armgeworden meisje, dat haar eigen brood moet verdienen, een armgeworden familie, die kinderen in huis neemt, of een pension gaat beginnen, enz.) Het boek 'speelt' in Frankrijk en Engeland, van welke beide landen de schrijfster de gewoonten en omstandigheden goed blijkt te kennen; en de verhouding tusschen Magda en haar vader, brengt een nieuw, subtiel element in dezen jongemeisjesroman. Magda is een dapper kind, dat zich met gevoeligen ernst in haar levenstoestanden schikt.

Een boek voor onze meisjes om blij mee te zijn, en dat ik, hoewel het niet noodig is: de naam der schrijfster is uw garantie, - een woord van warme aanbeveling medegeef.

Dr. Marie H.v.d. Zeyde. *Hadewych*. J.B. Wolters, Groningen-den Haag.

Er zijn persoonlijkheden, die ons door alle tijden heen blijven interesseeren, en onder deze behoort zeer zeker Hadewych. Dr. Marie v.d. Zeyde heeft voor ons een belangrijk werk gedaan; haar studie over de vrouw en de schrijfster heeft mij ten zeerste geïnteresseerd, want, voor de eerste maal, is al het materiaal, betreffende Hadewych bijeen gebracht en gerangschikt op een overzichtelijke wijze. Dr. v.d. Zeyde heeft alles nagespeurd, alle bronnen geraadpleegd, en haar geschrift van nuttige, verklarende noten voorzien. En merkwaardig is het, hoe zij deze mystieke dichteres in verband brengt met moderne dichters als Boutens, Gorter, Henriëtte Roland Holst - v.d. Schalk. Knap, boeiend, goed-gevoeld is deze studie, die een plaats verdient, niet alleen in alle officieële bibliotheken, maar ook in elke particuliere verzameling.

De Karavaan-serie. Uitg. Boucher. 's-Gravenhage.

Krijgt Nederland zijn eigen Albatross-uitgave, de bibliotheek, die in korten tijd de geheele wereld veroverd heeft, en zelfs de Tauchnitz ingeslikt, omdat zij de drie allereerste principes van den tegenwoordigen tijd weet te huldigen: handig formaat, moderniteit en veelverscheidenheid?

Welnu, deze drie qualificaties zijn óók op de Karavaan-serie van toepassing, een uitgave, die door den uitgever Boucher te 's-Gravenhage, met een uitstekend intuïtief élan op touw is gezet, en waarvan tot heden vier deelen verschenen zijn, in alleraangenaamst uiterlijk, geschikt voor elken heerenzak of damestasch, met goeden, duidelijken druk, in fleurige omslagen. De keuze had niet beter kunnen zijn, want is zóó gevarieerd, dat ieder er kan vinden, wat zijn speciale smaak het meeste aantrekt.

Nummer een is de uitmuntend door S. Vestdijk vertaalde roman Voor hun vaderland van Bruo Brehm, de Oostenrijksche schrijver, die persoonlijk den moordenaar van Franz Ferdinand Gavrilo Princip heeft gekend; hij schreef een geschiedenis van Servië sinds de tijden van Alexander, zóó boeiend, zóó spannend, als de avontuurlijkste *thriller* maar nauwelijks kan zijn. De executie aan het slot is onvergetelijk.

Nummer twee is een roman van Louis Bromfield: Het wonder; een geschiedenis vol mystiek, bijgeloof, religieuse zwendel, suggestie, - die tezamen een grotesk mozaïek vormen. H.A.C. Snethlage gaf er een goede overzetting van. In den tegenwoordigen tijd, nu we zooveel hooren van de ‘wonderen’', die zich in verschillende plaatsen voordoen, zal dit boek stellig de aandacht trekken.

Nummer drie is: Niemand ontkomt zijn noodlot van James Cain, en hier verdient de vertaler, - J.C. Bloem, - een extra woord van lof, want hij had waarlijk geen gemakkelijke taak, die hij er voortreffelijk heeft afgebracht. ‘Een sensationeel genot’ noemt de Engelsche pers dit boek, dat zich vol tempo en temperament, ‘rauw en ruw, met het catastrophaal geweld van dynamiet’, uitstekend aanpast bij de hevigheid van den tegenwoordigen tijd. Een roman als deze toont zoo ontzettend duidelijk het verschil aan van ‘eertijds’ en ‘nu’. Vergelijk eens dezen moord-uit-hartstocht-roman en de onmogelijkheid om daarna geluk te vinden, met Dostojewski's Schuld en boete, of Zola's Thérèse Raquin!

Nummer vier is weer van een geheel ander genre. E. Arnot Robertson beschreef in De Vlucht een reis door ons Indisch Malakka, met alle gevaren, avonturen, ontberingen en levensondervindingen daaraan verbonden. Zeer suggestief! en aan-

nemelijk tegelijk! De vier passagiers, die ontvluchten van het schip, waar pest aan boord is, maken de eigenaardigste omstandigheden als van oermenschen mee.

Arthur van Schendel. *Drogon*. 2e druk. Meulenhoff, Amsterdam.

Een tweede druk van dezen opmerkelijken eersteling van Arthur van Schendel, die ingeleid werd door ‘den fijnen, ranken geest’ Diepenbrock, is voor ons allen een groote verheuging. Hoezeer was de jonge schrijver van even twintig jaren reeds zijn onderwerp meester, en hoe harmonisch, plastisch en beheerscht, vertelt hij zijn verhaal! In zijn voorrede zegt Diepenbrock: Hem is de eer te beurt gevallen, den bijval te mogen erlangen van Willem Kloos, die hem aanried ‘zoo door te gaan en te blijven wat hij is: ernstig en echt’. Van Schendel *is* zoo doorgegaan, en *is* zoo gebleven. En dit voortreffelijk uitgegeven werkje, met fraaie letter op fraai papier, worde voor velen ‘het’ geschenk van den dag.

Etsu Sugimoto. *Een Japansch huwelijk*. Vert. J.E. Kuiper. Meulenhoff, A'dam.

Hoe bekoorlijk is dit boek.... zoo fijn en teer als de los over het papier uitgestrooide bloesems der ons zoo onzegbaar charmeerende Japansche prenten. En de vertaling lijkt wel aan het oorspronkelijke geheel recht te doen. Wie eens ‘iets heel anders’ lezen wil, en dat een flagrant contrast vormt met de huidige rauwe realistiek, verzuime niet zich dezen roman aan te schaffen, tot een verfijnd en blijvend genot.

Phyllis Bottome. *Uit de wereld van het onbewuste*. Z.-Holl. Uitg. M.t. 's-Gravenhage.

Hebt ge zin in een onbeschrijfelijk boeiend boek, dat niets extravagants-avontuurlijks heeft, maar geheel binnen de grenzen der waarschijnlijkheid blijft? Een boek, dat u in ademlooze spanning houdt, en waarin ge voortjaagt van bladzij na bladzij, méégaand met de uiterlijke beschrijvingen en de psychologische analyse der personen? neem dan bovengenoemd werk ter hand. Het brengt u in de sfeer van een krankzinnigengesticht, maar

spits u niet op sensationeele griezeligheden. De schrijfster heeft blijkbaar literair inzicht en zelfrespect genoeg, zoodat haar boek ons nergens aandoet als ‘overdone’. Ik heb met de meeste belangstelling dit werk gelezen, dat ons weer wat nader brengt aan de kennis der roerselen van de menschelijke ziel, en ons levenswijzer en begrijpender maakt.

Ernst Wiechert. *Het leven ligt in God's* hand. Vert. Mr. P.J.A. Boot. Z.-Holl. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

Dit boek is bekroond met den Wilhelm Raabe-prijs. En welk werk zou het beter verdienen, dan dit zoo eenvoudige en tegelijk zoo diepe verhaal? De innerlijke strijd, die ten slotte tot een verschrikkelijke catastrophe leidt, in Marte, is zóó waarachtig voelbaar gemaakt, dat we alles aannemen, als ware het werkelijk gebeurd. De figuur van Jürgen Doskocil doet in zijn primitieve volkomenheid denken aan de figuren van Knut Hamsun, en dit is wel de grootste lof, dien ik aan deze uitbeelding geven kan.

Caroline Miller. *Stoere zwoegers*. Vert mevr. van Nes-Uilkens. Z.-Holl. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

Welk een uiterst gelukkige keuze heeft de Directie Z.-Holl. Uitg. Mtsch. bij haar vertaalde boeken, èn bij haar vertalers, èn hoe keurig en aantrekkelijk geeft zij ze uit. De vertaling van Stoere Werkers moet, denk ik, voor Mevr. van Nes ‘juist een kolfje naar haar hand’ zijn geweest. Het karakter van dit werk zal precies in haar geest zijn gevallen. Het is, in al zijn eenvoud, ontzaglijk boeiend, en waarlijk, dit prachtige boek doet onze aandacht nimmer een oogenblik verslappen. Hier heeft zich het wonder voorgedaan, dat, evenals bij Marguerite Audoux' *Marie Claire* indertijd, een *coup d'essai* een *coup de maître* werd. Caroline Miller had, toen zij met dit boek voor den dag kwam, dat in Amerika den Pulitzerprijs en in Frankrijk den Prix Fémina verwierf, nog nooit geschreven, en haar eerste werk bleek een meesterstuk Het is een greep uit het werkelijke, dagelijksche leven, en het boek zal u dierbaar worden en blijven, als een lieve, betrouwbare vriend.

R.C. Hutchinson. *Morgenstond*. Vert. Willy Corsari. Z.-H. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

Een diep doorvoeld boek, dat tot nadenken stemt, en misschien nog meer dan de directe oorlogsboeken een bittere aanklacht vormt tegen den menschelijken vernietigingsdrang, zooals die in den krijg tot uiting komt. De menschen in dit boek *leven,* en de wijze, zooals zij reageeren op goede zoowel als slechte invloeden, interesseert ons voortdurend. Een auteur, boordevol deernis en menschenliefde is hier aan het woord, en hij weet u, voor alles wat hij verhaalt, een intense belangstelling in te boezemen. Hij voert ons rond in het rampzalige Duitschland van na den oorlog, maar hij is menschelijk genoeg, om het in zijn roman ook niet aan humor te laten ontbreken. Het eene oogenblik huiveren wij, het andere amuseeren wij ons, zooals het ook toegaat in het gewone dagelijksche leven. De levensgeschiedenis van Klaus, het product van twee nationaliteiten, die beiden op hem inwerken, is ontroerend en boeiend. Een magnifiek boek.

Marie Gevers. *Muziek in den Meinacht* Vert. Dr. M. Premsela. Z.-H. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

Nog bijna nooit heb ik een vertaling gelezen, die zóózeer den indruk maakte, een oorspronkelijk werk te zijn! Dr. Premsela heeft, dunkt mij, hier een boek gegeven, dat *volkomen* het origineel equivaleert! Het is een genot, de lectuur van een dergelijke overzetting! En zeg nu niet, dat het zoo bizonder niet is, als iemand tegenwoordig goed uit een der moderne talen vertaalt. Het is wèl bizonder. Want men moet niet alleen, de vreemde taal goed machtig wezen, men moet ook het *Hollandsch* meester zijn, èn bovendien een fijngevoelig begrip hebben en geheel kunnen medeleven met den auteur. ‘Muziek in den Meinacht’ is een boek van onvergelijkelijke charme. Het is een verkwikking in de jazz en de jacht van den modernen tijd. Het is geen wonder dat het bekroond werd met den *Prix populiste*. Het is in waarheid een gedicht in proza, maar tegelijk zoo realistisch, dat zoowel romantisch-gevoeligen als werkelijkheidszoekers hunne *Freude d'ran* kunnen hebben.

M. Stiernstedt. *Vier Levens*. Vert. N. en A. Basenau. J.M. Meulenhoff, A'dam.

Marika Stjernstedt is bezig zich een belangrijke plaats in de Zweedsche literatuur te veroveren. Van vier levens vertelt dit boek, waarvan elk op zichzelf een roman zou kunnen vullen. Levendig, origineel, spannend van stijl, verstandig, gevoelig, frisch, krachtig en toch zich geheel op den acrtergrond houdend, bezit deze schrijfster alle qualiteiten, om haar ten zeerste populair te maken, en ook in Holland zal zij stellig worden gewaardeerd, want wij, Hollandsch publiek, houden van een schrijfmanier, waarbij meer wordt gebeeld dan analyseerend beschreven. Ik las dit boek met een geboeide belangstelling, en kan het warm ter lezing aanbevelen.

Nis Petersen. *Volk in tweestrijd*. Vert. Dr. Annie Posthumus. Z.-H. Uitg. Mtsch. 's-Gravenhage.

Een boek met een wereldreputatie, en thans bereikbaar voor iedereen, in de prachtige uitgave, zooals die in 't Hollandsch voor ons ligt, versierd met een gekleurde omslagteekening van Anton Pieck. Hoog boven de gewone amusementslectuur verheft zich dit boek, dat een vrijheidsstrijd schildert, en een geheel nieuwe wereld voor ons opent: een levensspel van ontzaglijken ernst.

P. Dijkema. *Aphorismen*. C.A.J.v. Dishoeck. Bussum.

Een enkel woord, ter aanbeveling van een aardig, nuttig boekje: Aphorismen voor grootere meisjes. Houdt dit werkje in uw sleutelmand (als ge er die nog op nahoudt), moeders, en put er wijsheid en troost uit; en als uw dochters oud genoeg zijn, geef het dan aan hen, en laten zij het ernstig lezen en herlezen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen brochures, vertalingen, bloemlezingen, woordenboeken, enz.

M.v.d. Velde, Maagdelijkheid der mystiek - *Jinarajadasa Christos de Logos*, Laat ons den oorlog ontwapenen - *G.S. Arundale*, Het pad van dienst - *G. Hodson*, Het wonder der geboorte. Allen bij Theos. Uitg.-Mtsch. N.V. te Amsterdam.
Arnold Zweig, De Vriendt keert weer. Querido, Amsterdam.
Herman de Man, Over de Joden.
Ch. Bémont et Roger Doucet, Histoire de l'Europe au moyen-âge. Librairie Félix Alcan.
Sandor Marai, Vreemdelingen. Vert. L. en M.H. Szekely-Lulofs.
De bloeiende bongerd, 2e dr. Wolters, Groningen-den Haag.
Van Goor's Beknopt Woordenboek der Ned. taal. Nieuwe spelling. v. Goor, den Haag.
Bloeml. uit Hadewych door *Joh. Snellen*. J. Ploegsma, Zeist.
Henri van Booven, Procha. De historie van Peter van Provence en Magelone van Napels. Wereldbibliotheek, Amsterdam.
Kerstbrief door *Jeanna Oterdahl*, vert. N. Basenau-Goemans. J.M. Meulenhoff, A'dam
Mr. J. Linthorst Homan, Het stiefkind Drenthe. v. Gorcum en Co., Assen.
A. Waterbroek, Havelte, van Gorcum en Co., Assen.
A.H. de Hartog, Uut 't lève, 2e druk. D.A. Daamen N.V., 's-Gravenhage.
Prof. Dr. J.R. Slotemaker de Bruïne, De Steunregeling. N.V. Dr. C. Blommendaal, 's-Gravenhage. (Rede van den Minister van Sociale Zaken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.)
Het Vondel-Museum. 16e Verslag. M.J. Portielje, Amsterdam.
Andreas Latzko, Helden en Figuren uit de Fransche Revolutie. N.V. De Spieghel, Amsterdam. Het Kompas, Mechelen. Vert. van Johan van der Woude.
International Counciliation Carnegie Endowment, Jan.-Febr. 1935.
F. Legueu, The question of gold in France. Centre d'Informations documentaires, Paris.
E. Smedes, Amsterdam contra Moskou, Rome, Potsdam. Het stoïcijnsch religieus humanisme. L.J. Veen, N.V., Amsterdam.
Mr. A.M. Joekes, Volk en Regering in Crisistijd. Van Gorcum Comp., Assen.
H.F.J. Keip, De volkshuishouding in de corporatieve staat. E. Wegelin, Bussum.
Bulletin Intern. kunst. Lange Voorhout 58, 's-Gravenhage.
H. Wolmes, Hammer-Wurf. Drei Freundesreden. Dantzig.
Dr. H.E. Enthoven, Aan den vooravond van het Saarplebisciet. Kemink Zn., Utrecht.
Andreas Latzko, Lafayette. Vert. door Nico van Suchtelen. W.B., Amsterdam.
Dr. M.H.v.d. Zeyde en *Dr. J.H. Hoornweg*, Toe maar.
F.L. Aardema, Nooit ruzie. Het Kwaret. De vechtersbazen. De Kattenmoedertjes. Chinese Kooplui. Tooneelfonds. Van Gorcum en Comp. N.V., Assen.
The views of four statesmen. Carnegie Endowment, New York.
Alice Bailey, The next three years. Lucis Publishing Co., New York.

Dr. J. Endepols, Lijst van woorden volgens de spelling 1934. Wolters, Groningenden Haag.
Ir. W.F. Staargaard, Fascisme en Marxisme. Tjeenk Willink, Haarlem.
M.A.P.C. Poelhekke, Woordkunst. Herzien door Gerard Brom, 13e dr. Wolters, Groningen-den Haag.
W.M. van Neyenhoff en *C.W.A. Oyens*, Theorie en Practijk van het Zweefvliegen. J.M. Meulenhoff, Rokin, Amsterdam.
Ir. K.F. Mallée, Beteekent technocratie het bankroet van de economische wetenschap? J. Noorduyn en Zoon, N.V., Gorinchem.
H. Boschma, De weerloze Christen in een wereld van geweld. Uitg. Licht en Liefde, Ruurlo.
Dr. D. Loenen, Mens en Maatschappij in Plato's Republiek. v. Gorcum Co., Assen.
Dr. T. Goedewaagen, Wat is een volk? Van Gorcum Co., Assen.

Een beetje laat om nog alle boeken afzonderlijk te bespreken, maar nog niet te laat om er dankbaar melding van te maken, verschijnt de nieuwe collectie jongensboeken van de Gebr. Kluitman te Alkmaar. Welk een verrukkelijke verzameling voor de groote vacantie! Géén jongen is er, die niet dolblij zal zijn met zoo'n aantrekkelijk, keurig en kleurig uitgegeven boek, om het mee te nemen in de *Sommerfrische* of naar een kamp of om er zalig van te genieten op regenachtige dagen thuis. Na ontvangst van het welkome pakket heb ik uren lang allerprettigst doorgebracht met deze hoogst verscheiden lectuur. Schrijvers van jongensboeken hebben *dit* voor boven de auteurs van meisjesboeken, dat zij een veel grooter veld kunnen bestrijken en ons vertellen van reizen, uitvindingen, ontdekkingen en avontuur. Eén vertaald boek is erbij, en ja, ook dit is boeiend, en verhaalt interessant van de werkzaamheden eener bergingsfirma (die wrakken licht uit de zee), maar de oorspronkelijke werken doen *niets* onder bij dit product van buitenlandschen bodem *(De schat van den zeekapitein* door Percy Westerman. opperbest vertaald door Jhr. R.H.C. Nahuys). Want J.E. Hoving's *De lotgevallen van Jonker Hans van de Sparrenborgh* is zoo allerprettigst geschreven, dat ik er mij kostelijk mee heb geamuseerd, en Hans' lotgevallen zullen het jonge publiek ten zeerste boeien. Wouter Walden's *Drie jongens en een auto* is niet minder vermakelijk, en geeft tegelijk een aardige beschrijving van verschillende plaatsen in België. En Johan Mulders' *De club der vliegende Hollanders* dan? dit boek, dat zoo velerlei belangwekkende inlichtingen geeft omtrent het vliegwezen (ook wat de keuring betreft, enz.) zal door de jongens worden verslonden. Jac. van der Klei's *Onder de gulden ster* is een avonturenboek van de bovenste plank. Tengevolge eener weddenschap onderneemt een jongmensch een tocht over den oceaan in een notedop van een scheepje. En Walter Tomson's *Op goed geluk naar Mexico* is als een interessante film, maar heeft boven een film *dit* voordeel, dat het verhaal niet voorbij flitst en dan ook weg is, maar rustig kan worden tot zich genomen. Wij danken de firma Kluitman voor de goede zorgen aan onze jongens besteed, door deze mooie, boeiende, zeer verscheiden, en leuk geïllustreerde boeken.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 7]

Na mijn zeer pleizierig terugzien van de Amsterdamsche universiteit waar ik in 1884 litt. hum. cand. worden mocht door Willem Kloos.

Aan Prof. Dr. B. Faddegon.

Jung einst ich glich dem Buddhabild, das nie noch hörbar sprach
Ich schaute ruhig Jeden schweigend an aus eignem Wesen
Das, tief, nie wankt nur scheinbar wechselt. Alles ernsthaft lesen
Tu' jetzt ich noch, wie schon als Knabe that ich's, denn mir brach

Nimmer der Seele Wollen, das stets weise blieb. Ich stach
Sie, die dumm hassten mich, ins eitle Herz, doch oft genesen
Ich ging sie, wen ich sah, es war Einfältigkeit von Thesen
Auswärtige, die machten ihre Seelen geistlich-schwach

Sodasz unwissend Sie bemühten sich den Todeskrach
Der urgermanischen, urgallischen Kultur mit Besen
Von eiserner Struktur herbei zu schaffen. Nein, kein Lach

Lebt mir im Grund des Herzens, doch gutmütig: Antithese,
Sag ich, das Sein ist: was jetzt völlig wahr scheint, soll verwesen
Und etwas ebenso halbwares dämmert dann zum Tag.

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Vervolg van blz. 547.)

Wij zitten op een van de banken van de Wassermauer, de pantoffelparade van Meran.

'Wij' dat zijn natuurlijk Dick Terhorst en ik. Zelden is een vriendschap in zoo korten tijd zoo hecht en zoo intiem geworden.

Soms zitten we uren naast elkaar te zwijgen en dit is wel het zekerste teeken van saamhoorigheid, en vooral van vertrouwen. Ik weet niet of anderen dat ook hebben, maar ik word altijd onrustig, wanneer er in gezelschap wordt gezwegen. Ik begin dan, zonder het te willen, de gedachten van de andere menschen te raden, en.... ik houd niet van de gedachten van andere menschen.

Na een stilte van eenige minuten begin ik dan maar zelf die stilte te verbreken, en te babbelen. Er is altijd wel iets, waarover men praten kan, ja, het is eigenlijk verwonderlijk, *hoeveel* topics van gesprek er zijn, letterlijk één voor elke van je ontelbare stemmingen. Voel je je sentimenteel, de heele wereldliteratuur staat je ten dienste met een overvloed van poëzie. Ben je agressief gestemd, dan is daar de politiek waarop je je, als op een welkome prooi werpen kan: er is altijd wel een bepaalde partij, die je misnoegen opwekt, of die je met een hartstocht, een betere zaak waardig, noodig vindt te verdedigen. Ben je pessimist, o! dan vind je wel duizend aanleidingen tot schimp en hoon; ben je

optimist, wel er is toch altijd de zon en de blauwe lucht en het vogelgekweel om mee te dwepen. En je citeert met suggestieve kracht:

> Turned to earth, alive?
> Up, man! the sun shines on thee!

Ben je voorvechter van vrouwenrechten, dan zijn er tientallen sympathieke vrouwen, voor wie je van je appreciatie en bewondering kan getuigen. Heb je een manie voor vegetarisme, geheelonthouding, onderzoek vóór het huwelijk, rauwkost, theosophie - dan ben je in uren niet uitgepraat. Heerlijk om een manie te hebben! heerlijk, om je inzichten over sadisme, nudisme, soefisme, alcoholisme, met vuur te verkondigen, heerlijkst van al, om te trachten proselieten te maken. Clairvoyance.... daar weet ik staaltjes van! En telepathie, gelooft u aan telepathie? Ik zal u daar een paar voorbeelden van vertellen.... nou, is dat sterk?.... En als je gereisd hebt, dan ben je vooreerst niet uitgeput. In de woestijn heb je een leeuw hooren brullen.... o, neen, dat is hèèl iets anders dan het geluid van een leeuw in een kooi, o, neen, dat moet je hebben bijgewoond, om te beseffen wat dat is: 't is alsof een vliegmachine levend geworden is en op je afstormt.... alsof een donderend hagelstorm-onweer zich vlak boven je ontlast.... Jazeker, jazeker, dat was ik, die in een kano de zwarte zee heeft overgepeddeld, ja! dat was mijn grootvader, die, toen hij een jongmensch was, een man uit zee heeft gered. Weet u 't? Kent u de historie? Wel, een soldaat van de detachementstroepen naar Indië, wou deserteeren en was van plan, als de boot langs Italië voer, overboord te springen en naar land te zwemmen. Maar hij had zich verslapen en de kust was reeds te ver verwijderd. Enfin, hij sprong toch. En toen mijn grootvader dat zag, ja, hij was toen nog jong, greep hij een reddinggordel en sprong den man achterna, om hem dien te brengen. En 't is hem gelukt. Ja, ja, 't is hem gelukt. Nou, je kan begrijpen wat een kranig stukje, hè? En hoe mijn grootvader, ja, hij was toen nog maar een jongmensch, gefêteerd is aan boord. En de deserteur.... die werd dadelijk in 't cachot gesloten. Ja, hè, dat zat hem niet glad. Maar m'n grootvader, die was de held van de reis, en later in Indië.... Ja, m'n grootvader....

Of je bent theosoof. Dan kan je geuren met je kennis over de levensstaten van den mensch; zijn aardestaat en zijn zonnestaat en zijn Saturnusstaat.... en je kan doceeren over de reïncarnatie, want daar heb je de bewijzen van, man, de bewijzen.... Of het spiritisme doet je de kostelijkste ‘voor's’ en ‘tegen's’ aan de hand.... Weet u wat ik geloof, mevrouw? dat het medium kijkt in de onderbewustzijnen van de menschen, ja! dat is niet zoo gemakkelijk te begrijpen, maar dat is toch de eenige mogelijkheid, mevrouw! want luistert u eens: de geesten vertellen nooit iets anders dan wat de levende menschen weten, ja! ja, o, zeker! er zijn dikke boeken over geschreven, en die heb ik ook wel gelezen, maar wat brengen ze me verder over de kwesties van hiernamaals en onsterfelijkheid? Neen, luistert u nu eens, mevrouw: ik zeg, nietwaar? dat, volgens mijn overtuiging, 't medium kijkt in de onderbewustzijnen van de aanzittenden; nu, daarvan is dìt het bewijs: op een séance vertelden ze me, dat de geest van mijn vader aanwezig was, en of ik hem een vraag wilde doen. Ik zei, laat hij mij de naam noemen van zijn eerste vrouw. En het medium antwoordde: Pietersen. Ik stond geslagen door dit frappante (ik had nl. altijd gedacht, dat de eerste vrouw van mijn vader Pietersen heette). Maar toen ik thuis kwam en 't aan mijn moeder vertelde, zei die: Neen, jongen, de eerste vrouw van je vader heette niet Pietersen, maar Jansen. Jij bent in de war geraakt door je tante Pietersen, maar dat was geen zuster van je Pa, maar een schoonzuster, en die heette van zichzelf Jansen.

Het medium had dus in mijn onderbewustzijn gekeken, mevrouw! en daar den verkeerden naam Pietersen gezien. Mijn vader zou zich niet hebben vergist, niet waar?

En ben je militarist of dienstweigeraar, of heb je een kennis die hongerstaker is, of ben je bloemenliefhebber, of voorstander van dierenbescherming; heb je toevallig iets gelezen over bijencultuur of over den ouderdom van de aarde, of over de zwavel-bronnen in Galicië, of over den dikken kroonprins van Roemenië of kweek je cactussen, of ben je muntenverzamelaar, houd je veel van de comedie of de film, ben je voor of tegen de *bains mixtes* en van 't zitten in een badpak in de tram, adoreer of verfoei je parfums, heb je verstand van cocktails, van de mode, van wedrennen, van voetbal, van kinderverzorging, van korte of lange

golven, van radio en radium, van truffels of pruimedanten - altijd kan je je welsprekendheid botvieren, zonder nog te vervallen in de afgezaagde trivialiteiten over het weer, de wederzijdsche gezondheid en het dienstbodenvraagstuk. En hoe dan ook; alles is beter dan te zwijgen in gezelschap, en de vrienden en vriendinnen hun eigen onheimelijke gedachten te laten uitbroeden.

Maar met Dick ben ik veilig, mag ik, kan ik zwijgen. O! rust, o, zaligheid! Bij Dick kan ik stil zitten en onderwijl in mijn hersens den grootsten onzin uitkramen, en als ik opkijk, dan zie ik zijn jongenskop, die naar me knikt met een oolijk knipoogje van verstandhouding, terwijl het niet in zijn brein zou opkomen. om te informeeren: Waar denk je aan?....

- Zeg, begin ik, in de oogenblikken, dat ik zweeg heb ik in gedachten een heel heterogeen gezelschap interessant bezig gehouden met mededeelingen over de meest diverse onderwerpen. O, dat praten om te praten....

- Ja, dat is niets voor jou.

- Toch doe ik het nog liever dan in gezelschap te zwijgen. Dat maakt me zoo kriebelig onrustig, ik word verlegen, gloeierig, nerveus; o, neen, veel liever sla ik er dan de grootste nonsens uit. Daarom, je weet niet hoeveel goed het me doet bij jou te kunnen, te mogen zwijgen.

- En toch zijn we in ons zwijgen niet dof of stomp, zegt hij. We doen voortdurend indrukken op en verwerken die; we maken onze gevolgtrekkingen en doen menschenkennis op. En vooral doe je dat in een plaats als hier. Ach, god, Karel.

- Wat is er Dick, m'n jong?

- Och, ik ben vanmiddag in een vreemd humeur. Wat is een mensch toch een tegenstrijdig wezen. Als ik hier rondkijk, en naar al die ten doode opgeschrevenen zie, dan.... je kent mijn theorieën - ik moet ze niet beklagen, en toch doe ik het. Ik heb met al die stumpers medelijden; als ik ze zoo moeizaam voorbij schuifelen zie, met hun mandje druiven aan den arm, of die lange man, die een thermometer heeft hangen aan de knoop van zijn jas, om op ieder oogenblik zijn temperatuur te kunnen opnemen.... dan....

- Je hebt gelijk, zeg ik een beetje kort. Ik heb nu geen zin me uit m'n evenwichtige stemming te laten halen, om medelijden

te gaan voelen met totaal onbekenden. Ze zullen gauw genoeg verlost zijn, reken maar, zeg ik.

Hij zwijgt, ik zwijg, maar mijn zwijgen is nu geladen met een beetje ontevredenheid. Die Dick!....

Ik heb zin, hem Nietzsche's ‘Werdet hart!’ toe te duwen, als er een persoon langs ons gaat, dien Dick toeroept:

- Goedendag, Olsen! Waarom heb ik je in zoo lang niet gezien?

De aangesprokene loopt stijf recht door, brengt even zijn hand aan zijn hoofd als militair saluut.

Dick springt op.

- Nee, zeg! wat heb je? Ik heb al lang verlangd, je in kennis te brengen met....

Olsen kijkt me zoo vijandig aan, dat ik opeens begrijp: hij is jaloersch op Dick's vriendschap voor mij.

Wat een kinderachtige vent. Ik verbaas me er altijd eenigszins over dat, met den dood voor oogen, de menschen nog al hun kleingeestige, menschelijke bedenkinkjes en argwaantjes en gevoeligheidjes blijven aankweeken. Maar.... nam ik het zelf Dick zooeven niet kwalijk, dat hij zijn belangstelling en medelijden aan onbekenden verspilde?

Dick brengt Olsen bij me.

- Karel, mag ik je even in kennis brengen met mijn vriend Olsen. Hij is een Zweed. Overigens in dezelfde conditie als wij. We hoeven dus niet veel pourparlers te gebruiken. En ook het ‘aangenaam’, dat gebruikelijk is bij de eerste introductie, kunnen jullie gevoegelijk achterwege laten; of je elkaar aangenaam vindt weet je pas later, veel later, vind ik altijd.

Ik steek Olsen een koele, stijve hand toe, die hij drukt met een even koele en stijve hand. Hij gaat tusschen ons in zitten op de bank en kruist de armen over de borst. Ostentatief ziet hij voor zich uit, en mij niet aan. Nu is het zwijgen niet rustig meer. Bij dezen ongewenschten ‘Dritter im Bunde’ begint er dadelijk iets als mieren door mijn bloed te kruipen.

Een poosje later merk ik, dat Dick den stuggen kerel aan het praten heeft gekregen.

- Helga von Strehlenau is weer hier.

- O ja, vraagt Dick geïnteresseerd.

- Ze logeert bij haar tante, de ‘levensredster’.

- Ah, ja, lacht Dick. Die is me in het begin van m'n verblijf hier oók wel eens op mijn dak gekomen. Karel, zegt hij, wees maar blij, dat je onder mijn protectie staat. Anders had je al lang bezoek van Mevrouw von Strehlenau gehad. Die is zóó liefdadig....

- Zóó bemoeiziek, bromt Olsen.

- ....dat zij alle patiënten, die alleen zijn, komt opbeuren, troosten en gezelschap houden. Ze is tot alles bereid; tot voorlezen, wandelen, tochtjes maken, medicijnen toedienen, babbelen....

- ....je uit den slaap houden, als je doodmoe bent, je flauwe verhalen doen, juist als je bezig bent jezelf te verdommen, je dingen te laten eten die zij zelf heeft bekokstoofd, en waar je van gruwt....

- En is haar nicht van 't zelfde kaliber? vraag ik, Dick's belangstelling in dit meisje is mij niet ontgaan, - en opeens moet ik innerlijk lachen; ben ik nu zèlf jaloersch, wat ik Olsen zooeven zoo kwalijk nam....? Een mensch blijft toch altijd maar een mensch, zelfs onder de meest bizondere levensomstandigheden!

- O, neen! Helga is een schat, zegt Dick warm. En juist door dat woord en door die warmte in zijn stem, weet ik, dat ik op ‘Helga’ niet jaloersch behoef te wezen....

Olsen en Dick praten voort. Het is een rustig onbeduidend gesprek en Olsen kalmeert allengs hoe langer hoe meer. Als vanzelf raakt hij op het thema, dat alle menschen hier bezielt: van ziekte, dood en leven.

- De sterrenkundige Jeans, zegt Olsen, beweert, dat het leven op onze aarde een uitzonderingsgeval is in het heelal. En dat men 't feitelijk een ziekte zou kunnen noemen van onze planeet.

- Een soort van schimmel? opper ik.

- Ha, ha, een grappige soort ziekte, die zelf ziekten heeft! lacht Dick. En een oneindig gevarieerde ziekte, - wat een vormen, kleuren, geuren zijn er niet! lieve hemel, daar heeft intellect achter gezeten, hoor, en fantasie!

- Ziekte, ziekte, zegt Olsen. Dat is eigenlijk het eenige leed. 't eenigst kwaad van de wereld. Ziekte van jezelf, ziekte van anderen, die je lief zijn. En ik heb nooit begrepen, waarom je, terwijl je op aarde zooveel lijden moet aan groote en kleine

gebrekkelijkheden, aan kiespijn en oorpijn en keelpijn, aan stofjes in je oog en splinters onder je nagels, om van de grootste kwalen maar te zwijgen, waaraan je arme lichaam met z'n honderden organen is blootgesteld, waarom je, terwijl je dag aan dag lijdt of ziet lijden, wat dikwijls nog erger is, - nà je dood nog zal moeten branden, eeuwen en eeuwigheden door. De euvelen die jij ooit hebt begaan, zijn niets en niets in vergelijking met de euvelen, die tegen *ons* worden begaan! En daarom....

- Wind je niet zoo op, Olsen, vermaant Dick gemoedelijk, 't geeft zoo weinig te fulmineeren tegen het bestaande.

- En daarom, gaat Olsen hartstochtelijk voort, als het waar is zooals Sutton Vane dat in Outward bound heeft beschreven, en er op de grenzen van leven en dood een Ondervrager bij je komt, om je al je slechtheden en onrechtvaardigheden en laster en misdaad te laten biechten, dan zal *ik* aanklager worden, en hem alles in het gezicht gooien, wat er aan *mij* voor verkeerds is begaan, waarvan *ik* slachtoffer ben geweest in 't leven, waarin ze tegen mij te kort zijn gekomen.... en dan zal ik niet gauw gedaan hebben, dat verzeker ik je!....

Het is een idee. Een goed idee. En ik begin alvast te bedenken, wat *ik* dien Ondervrager voor de voeten zal smijten. 't Zal niet weinig zijn. Ik heb van t' leven niets gehad. Niets dan verdriet en ontbering en teleurstelling en strijd. ‘Moet ik nu nog boeten in ‘'t hiernamaals’, zal ik verontwaardigd roepen, en nog langer gemis voelen en de boosheid der menschen, en pijn en smart... Neen! ik wil als ik dood ben van niets meer weten, niet van belooning en niet van straf.... van niets.... van niets.

Het gesprek tusschen Olsen en Dick is verder gegaan. Waar hebben ze 't nu over? Hoor ik goed? Over een picnic? naar Obermais?....

Waarachtig, het is zoo. En waarom ook niet? Zoolang we ons nog kunnen bewegen, zou het toch dwaas zijn, de eenvoudige vreugden des levens mokkend uit den weg te gaan!

Zoolang we ons kunnen bewegen. Ik kan me heel goed nog bewegen, dat heeft Dick me wel aan mijn verstand gebracht. Hij is begonnen kleine wandelingen met me te maken. Ik liep dan langzaam, gesteund op zijn arm en een stok. Gauw ging het beter. En als ik niet te haastig, maar wat voorzichtig loop, kan ik het best een tijdje volhouden, zonder kortademig te worden.

- Een picnic? vraag ik.

- Ja, een uitstapje op muildieren.

- Ah, lang niet kwaad. Wanneer? met wie?

- Wij drieën, en Helga, en....

Hij noemt nog een paar menschen op, die ik niet ken en wier namen dus niet in mijn geheugen blijven zitten.

Maar Helga, dat is een andere kwestie. Ik vraag Dick naar baar uit, maar: je zal wel zien, zegt hij: elke beschrijving is net als een portret; 't geeft de persoonlijkheid toch nooit volkomen weer.

De dag van het tochtje is nog niet bepaald, want de deelnemers moeten nog, worden uitgenoodigd, en verschillende preparatieven gemaakt.

Hoe komt die Helga me zoo te interesseeren?

Onzin, onzin, ze interesseert me heelemaal *niet*.

V.

Is het door den invloed van Dick?

Is het door het gezegende klimaat, hier in het dal (ofschoon we óók wel eens regen of een sirocco hebben, hoor!) - ik weet het niet, maar ik kan véél meer dan in het begin van mijn verblijf hier in Meran.

Dick beweert wel:

- Je kan niet méer, want, wat je nu kan, heb je altijd gekund. je liet je alleen maar gaan in een te groote traagheid. Maar neen, dat is het toch niet alleen. Zeker, toen ik kwam, was ik ontzettend lui. En vond de grootste weldaad op de wereld, en het heerlijkst bedrijf: te kunnen slapen. Ik schaamde me daar niet voor, want, ofschoon het zoo niet moest wezen, maar zoo *is* 't.... arbeid is den mensch *zuwider*. De groote vloek, die Adam op zich laadde door zijn ongehoorzaamheid, was: ‘In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen.’

Nu ja, men werkt, omdat de maatschappij nu eenmaal in stand moet worden gehouden (waarvoor?), maar het gaat noodgedwongen en *à contrecoeur* en alleen, omdat er een geldelijke belooning tegenover staat. Je merkt toch wel dat bij de minste aanleiding, de arbeiders het werk neerleggen, en liever dan iets uit te voeren,

het handje ophouden voor Regeeringssteun? Ze laten de werkeloozen nog niet eens voor een paar uren per dag werken (er is toch altijd wel iets te doen: wegen aanleggen, heide ontginnen, onbewaakte overwegen beveiligen) èn waarom niet? Omdat ze niet *durven*; de overheid is bang voor revolutie.

Nu zie je eens de waarheid van mijn betoog; als ze die lui een paar uren per dag lieten werken, dan dreigde er direct revolutie. Is dat nu afkeer van werk, of niet?

Als ik iets te zeggen had als dictator (gelukkig heb ik dat niet, ik ben veel te lui) dan transporteerde ik al die werkeloozen (de onwillige werkeloozen dan) naar een eiland met goede levensvoorwaarden: geschikt klimaat, water, vruchtbaren bodem en liet ze daar *schalten und walten*. Ze zijn in elk land overbodig, de werkeloozen: uit elk organisme verwijder je toch de niet noodige, schadelijk kunnende worden, elementen?

Ik voor mij, menschen, (maar dan alléén), ging graag naar zoo'n eiland toe. Een fijn klimaat, vruchten, water, (den bodem bebouwen zou ik niet, neen, ik lag liever op mijn rug onder een palm naar de lucht te kijken in het zalige blauw van den Oosterschen hemel) en ik had niets meer van noode.

Geen menschelijke geruchten, geen geluiden van machines, geen gramofoons of radio, geen menschenstemmen zelfs.... een ononderbroken stilte.... zon op je warmte-behoevende huid.... en binnen het bereik van je hand een manga of ramboetan....

En zou je dan nooit behoefte hebben aan gezelschap, Karel?

Och, Dick zou wel eens bij me op bezoek mogen komen. Dick hindert me nooit. Hij weet precies, wanneer ik verlang te zwijgen of wanneer ik een praatje wensch. Neen, Dick zou wel eens mogen komen, en ik stel me zelfs voor, dat ik, voor zijn komst, me de inspanning zou getroosten een dubbele portie manga's en ramboetan's te verzamelen.

En zou er niemand anders mogen komen, Karel?

Onwezenlijke vrager, ik zie terwijl je deze woorden uitspreekt een Glimlach in de lucht als een oolijk vraagteeken. (Men kan een glimlach zien, denk maar eens aan ‘den glimlach zonder kat’ uit ‘Alice in het wonderland’, dat ik als jongen een idioot boek vond, maar dat ik nu op mijn ouden dag (daar komt de Glimlach weer) weet tot mijn aardigste kinderherinnenngen te behooren.)

Glimlach, moet je antwoord hebben, of wéét je het antwoord al?

Goed, ik wil het wel zeggen, als je het wenscht:

De eenigste, die ook op het eiland zou mogen komen, wier gezelschap me zelfs hoogst welkom zou zijn, en die me zou doen denken, dat het gezegde: 'Il n'y a plus des îles bienheureuses'.... een groote onwaarheid bevat, die eenige is

H e l g a .

Ja, Helga.

Helga, Helga, Helga.

Wanneer ik haar zie, dan....

Wanneer ik haar hoor, dan....

Wanneer ik haar aanwezigheid weet, dan....

'Ben je verliefd, Karel'?

Neen, Glimlach, ik ben niet verliefd. O, neen. Iemand, die op de grens staat van leven en dood, is niet meer 'verliefd'.

Verliefdheid heeft een wil, een hoop, een doel. Ik heb niets van dat alles. Maar Helga verkwikt mijn oogen als de pracht van den Oosterschen hemel, of als de sterke teederheid van volle, bloeiende rozen; ze verkwikt mijn gehoor, als muziek, die iemand ontvoert aan de aardsche sfeer, en omhoog stuwt ten hemel.... ze verkwikt mijn ziel door haar persoonlijkheid, de krachtige, schoone, en....

Mijn gedachten, in hun poëtische vlucht, stoppen abrupt. Ach, Glimlach, je hebt gelijk. Ik ben een dichterlijke dwaas, nietwaar, over den rand van het sentimenteele heen?

Goed, ik zal me niet meer zoo laten gaan. En alleen maar zeggen:

Helga is mooi, ze is kloek, ze is gezond. Ze is bekoorlijk in haar krachtige charme, en ze boeit mij als was ze de eerste vrouw in mijn leven.

Ze is zoo zelfbewust, zoo gezond, zoo levensvol; ze is spontaan en de natuurlijkheid zelve.

En ze begrijpt je zoo, met een wonderbare intuitie, die haast als clairvoyance is.

Nooit heb ik ook maar eenigszins een zweem van medelijden in haar oogen gezien. Ze kent mijn toestand; we hebben er eerlijk

en frank met elkaar over gepraat. En ze heeft me gezegd, mijn gevoel van rust en geluk te kunnen medevoelen.

En toch is zijzelve vol levenslust, en gezond. Is dat niet prachtig?....

Gaat dat niet ver uit boven het gewone, banale, menschelijke begrip?....

De eerste kennismaking met Helga is *het* evenement in mijn leven geweest.

Ik zag haar komen aan de zijde van de 'Levensredster', die me ondanks Dick, toch nog te hulp heeft willen snellen, en me van alles aangeboden; lectuur, een solitaire spel, menthol eau de cologne.... ze meent het goed, maar ze is lastig als een mug, en Olsen heeft eens de niet zoo erg aardige aardigheid gedebiteerd: laten we die anti-moustique eau de cologne maar aannemen, dan kunnen we die tegen hààr gebruiken. De 'levensredster' is kort en gezet, heeft een gezicht, dat er uitziet, als werd het voortdurend door een gullen zonneschijn verguld; goedhartigheid is als merk *zoo* stellig er op gedrukt, dat zelfs bij de onbeleefdste 'snubs' de kleine oogen nog blijven glimmen en de volle lippen nóg frases vinden als:

Maar wil je dan niet *dit?* Zal ik *dat* voor je klaarmaken? toe, weiger nu niet alles; eucalyptus extract, een beetje op je kussen gestrooid, verlicht de ademhaling.... of anders een mixtuur van ceder-olie en phellandreen....

En naast haar ging de mooie, jonge, kloeke, groote gestalte der *fesche Wienerin:* Helga von Strehlenau.

Er werden niet veel plichtplegingen gewisseld. We waren direct met elkaar op ons gemak, zooals dat heet. De 'levensredster' weet alles van ons mannen af, van onzen toestand, van onze ongeneeslijkheid, en....

Helga is de natuurlijkheid zelve; zij neemt de situatie, zooals die is; zij spreekt geen woorden van valsch beklag, zij wendt geen conventioneel medelijden voor; neen, zij is zelfs inzichtig en fijnzinnig genoeg, om geen medelijden te voelen met menschen, die op het punt staan, afscheid te nemen van 's werelds hel.

Helga.

Helga. Helga.

Ik praat met haar over duizenderlei dingen. Ik praat met haar,

zooals ik in mijzelven denk. Onsamenhangend, van het een op het ander overvliegend, zonder logisch verband.... we praten samen over allerlei vraagstukken van het leven, den geest, het wereldbrein, het al of niet voortbestaan na den dood.... we praten samen over de nieuwste filmster, de nieuwste zomermode, de nieuwste kralen kettingen, den nieuwsten detective-schlager... en ik weet niet, bij wèlk onderwerp van gesprek ze mij het innigst voorkomt....

***

Eén ding is er in haar, dat ik nog niet begrijp. Soms in het interessantste oogenblik van een gesprek, snelt ze weg, en ik zie haar niet terug voor over eenige uren, of eerst den volgenden dag.

In het eerst werd ik hevig gehinderd door de onverklaarbare zonderlingheid van dit gedrag. Ja, ik voelde me gegriefd, en natuurlijk vroeg ik, eenigszins kort, om opheldering.

- Heb ik je verveeld? Kon je m'n gesprek niet meer verdragen? Heb ik iets gezegd, dat je me kwalijk nam?

- O, neen, zei ze, en keek me zoo trouwhartig aan, dat ik onmiddellijk al mijn argwaan en gegriefdheid voelde versmelten.

't Is een hebbelijkheid van me, dat ik niet lang stil op één plaats kan blijven. Stoor er je niet aan, wil je? Neem er geen notitie van, en vraag me niet naar de reden. Als je dat wel doet, Karel, dan.... dan zou ik je opeens als een volslagen vreemde voelen, en ik sta zoo graag met jullie allen op vertrouwelijken voet.

Ik zweeg natuurlijk en zwijg.

Maar ofschoon ik een beetje gewend ben aan haar eigenaardige bewegelijkheid, en die, gelukkig, ook niet altijd vóorkomt, prettig vind ik het niet, natuurlijk. En haar gezegde: ik sta zoo graag op vertrouwelijken voet.... *met jullie allen*.... heeft de angel niet gehéél kunnen verwijderen....

Enfin. Volmaakt is het nu eenmaal niet op de wereld. En geen mensch is volmaakt. Zelfs Helga niet.

Als ik haar volmaakt zag, dan.... zou ik vreezen, dat mijn einde àl te nabij was, daar alleen de stervende, die geen achterdocht en geen jaloerschheid en geen zelfzucht meer kent, die volmaaktheid in een ander kan zien.

Glimlach, bèn je daar weer? En vraag je mij de beteekenis van die woorden, ‘dan zou ik vreezen, dat mijn einde àl te nabij was....’?

Nu wil je weten, of ik nog wat wil blijven leven? Of ik nog gráág wat wil blijven leven?

Och, ja, Glimlach, zooals ik nú ben, mag het best nog een poosje duren.

We hebben een gezelligen omgang. Praten, leenen elkaar boeken, hebben een geanimeerde bridge-club, wandelen, of zitten op den Wassermauer; liggen onze zóóveel uren op onze stoelen, en doen gehoorzaam onze druivenkuur. Graag, ja, graag wil ik het nog een tijdje volhouden, tenminste zoolang Helga hier is. Helga, veel meer dan haar tante, verdient den naam van levensredster. Of laat ik liever zeggen zielenredster.

Door haar tegenwoordigheid, door er alleen maar te *zijn*, redt zij menig onzer van vertwijfeling. Laatst hoorden we een verhaal van een jongen, die uit radeloozen angst voor den dood zichzelf van kant had gemaakt, als een ter dood veroordeelde, die zich ophangt in zijn cel. Toen zei ze, zoo eenvoudig:

- Was *ik* maar hier geweest.

Anders niets. Maar ik begreep haar: Neemt het niet allen angst voor het einde van je af, het besef dat de dood niet komen zal als een beul, die je schreeuwend wegsleept naar den electrischen stoel.... maar als een bedwelmende medicijn, die je wordt toegediend, terwijl Helga het doodszweet van je slapen veegt, en haar koele zachte hand op je oogen legt....?

Helga, Helga, zal je er bij zijn, als.... als ik....

Ik heb haar die vraag nooit gedaan. Toch weet ik, dat zij ‘ja’ zou zeggen, als ik het haar vroeg. En dat bewustzijn jaagt door mijn aderen een stroom van tintelend geluk.

Helga weet met een kwinkslag het moordendst humeur om te tooveren in een dragelijke stemming. Zij is nooit oppervlakkig, maar verdiept zich met ernst in het onderwerp, dat je haar opgeeft.

We spreken veel over droomen. Geen van beiden begrijpen we, waar die vandaan komen. En we zeggen de verschillende theorieën daarover voor elkaar op:

Droomen zijn reminiscenzen van gebeurde dingen.

Droomen zijn een amalgama van gedachten, doorleefdheden en

verleden; droomen zijn verbeeldingen. Droomen zijn wenschvervullingen.

In den droom verlaat het *Ik* en het astrale lichaam ons lijf en gaat op stap naar een andere sfeer.

Droomen komen voort uit de onbewustheid van den mensch. Die onbewustheid slaapt nooit, ook niet als ons bewuste brein slaapt. En die onbewustheid is oneindig, en daarin bestaat geen ruimte en bestaat geen tijd. In die onbewustheid is *alles*. Alles, wat we hebben ondervonden, en alles wat we nog *zullen* ondervinden. Vandaar de droomen, die tot herinneringen zijn terug te brengen, en de voorspellende droomen.

- Het eigenaardigste kenmerk van den droom, zegt Helga, is: *dat de verwondering* daaruit is weg-geschakeld. Over niets van wat je droomt verwonder je je, zoolang je droomt. Je kan in de gekste kleeding over straat gaan, de menschen mogen zich nog zóó idioot tegen je gedragen, of zelf mag je de zotste dingen doen, je kan je in de onmogelijkste milieus bevinden, en de situatie kan opeens zonder overgang in een andere verwisselen, - maar je verwondert je nooit. Je accepteert eenvoudig alles.... En toch ben je niet heelemaal dood of bewusteloos. Want in den droom heb je wel degelijk onlustgevoelens en angst en verdriet en vreugde. Is dat niet vreemd?

- Ja, het is vreemd. Maar dat komt misschien, omdat in den droom onze onderscheidende en oordeelende rede, die scherp waarneemt, conclusies trekt, en altijd critiseert, niet meer bestaat. Maar wat ik ook zoo vreemd vind, is dit: Dat je alles, wat in je droomen gebeurt óók ziet, alsof het buiten je om geschiedt.... terwijl je toch zelf je droomen maakt.

- Ja. Ik kan 't ook niet anders zien, dan dat jezelf je droomen maakt, zegt Helga overtuigd.

- Ja, zeg ik, maar als jezelf je droomen maakt, dan ben je niet alleen de schrijver van 't tooneelstuk, dat wordt opgevoerd, maar ook de bouwer van 't decor en je bent zelf een der *dramatis personae*. Je kan geen klein stukje droom droomen, of je maakt daarbij de passende omgeving. Vannacht droomde ik, dat ik mijn tasch miste en me verbeeldde die in een winkel te hebben laten liggen. Ik ging naar dien winkel toe, en vond daar m'n tasch.... maar, voor dat miniem kleine onbeduidende stukje droom, had

ik toch 't heele decor van een winkel opgebouwd! En zoo is het met elken droom, 't zij die in een landschap speelt, of in een hotelkamer, op zee of op een zolder.... 't is alles prachtig en scène gezet, precies zooals 't behoort.

- 't Is nóg vreemder, zegt de schrandere Helga. Want al maak je ook zelf het tooneelstuk, *je weet toch nooit vooruit*, wat er voorvallen zal. Je moet dat eenvoudig maar afwachten, net als in 't gewone leven, waarbij je ook nooit weet, wat er gebeuren zal, of wat de een of ander zal beweren.

- Ja, kind, 't raadsel van den droom is nog nooit, door niemand opgehelderd. Ik geloof, als iemand het kon verklaren, we een heel eind verder zouden komen met de oplossing van het levensprobleem.

- 't Levensprobleem.... zegt Helga peinzend. En ze zegt:

- Ons leven is te kort, Karel, om daar achter te komen. Misschien gaan we over in een andere dimensie en zullen dan meer weten dan nu, evenals *wij* meer weten dan de twee-dimensie-personen.... Als er twee dimensionalen waren, dan konden wij, drie-dimensiërs daar *in* kijken, en alles van hen te weten komen, niet? Zoo kunnen we misschien als vier-dimensionalen in de drie-dimensiërs kijken, en daardoor heel veel meer begrijpen, dan we nu van de wereld ervaren.

- En zoo gaan we dan voort, tot de vijfde, zesde, tiende, honderdste dimensie.... en weten telkens wat méér.... En de n'de dimensie, dat is dan de absolute wereldgeest, waarin we ten slotte, als een druppel in den oceaan terug vallen.

- Ja, zegt Helga, maar niet bewusteloos als de waterdroppel, maar wetend en bewust! *alles* wetend, wat geweten kan worden, en bewust van alles.... en dat *alles* goed is, zooals het is.

***

Helga, Helga.

Ik heb nooit zoo iemand als jij ontmoet.

Helga.... ik geloof....

Neen, Glimlach, weg.... ga *even* weg, ik bid je.

Helga, ik geloof.... Ik geloof, dat je *wel volmaakt* bent, Helga.

VI.

Ik heb Helga in den zadel geholpen, en, alsof het vanzelf zoo spreekt, rijden onze muildieren naast elkander voort.

De atmosfeer is mild en helder.

Aangenaam worden wij, en op gemakkelijke wijze, over den overloofden weg gedragen en over de brug, waar langs de balustrade eenige Kurgasten staan, die onzen stoet bestaren, en ons op meer of minder vriendelijke manier, becommentarieeren.

Ik vind alles goed. Ironische blikken ontwijk ik niet; ik speur niet naar de bedoelingen van sarcastische mondvertrekkingen of veelbeteekenende schouderophalingen; ik heb op het oogenblik alles wat ik wensch en ben in harmonie met het heelal.

Vanmorgen werd ik luchtig en vroeg wakker. Ik stond op, want ik had lust me zorgvuldig aan te kleeden, en maar niet zoo nonchalant als mijn gewoonte is, als de eene sweater me even goed is als de andere.

Ik koos een sport-colbert in rossig homespun, met wijde pantalon, en niet mijn plusfours, want die staat me niet zoo goed bij mijn smalte en magerte. Een pullover met een Oxford fantasiehemd en een das (geen vlinder) in de kleuren van pullover en hemd (blauw en rossig-bruin) bruine pigskin schoenen met rubber zolen en een slappen hoed van licht, bruinkleurig vilt. Mijn raglan in een riem gegespt - en zoo was ik voldoende geëquipeerd.

Wat nu?

Het was me toch net, alsof ik nog wat had te doen - en dat *had* ik ook, de Glimlach wijst me naar den spiegel.

Haja. De spiegel. Voor ééns van mijn leven mag ik toch wel kijken hoe ik er uit zie, nietwaar, vooral wanneer ik met dames uitga, nietwaar?

En....

Ik heb zeker in lang niet in den spiegel gekeken, want.... zie ik er zóó uit? Ik was het haast vergeten. Ik.... ja Glimlach, word gerust tot een schaterbui, ik wil het toch denken: ik val me mee!

Nu ja, mooi ben ik niet. Maar.... leelijk toch ook niet. Neen, zelfs wel.... interessant.

Ik bekijk me heusch objectief. Dat *wil* ik natuurlijk, omdat het er niet op aankomt, wat *ik*, subjectief, van menschen vind - maar.... wat anderen van mij zullen vinden.

Ivoorbleek is mijn gezicht, maar dat staat wel goed bij mijn donkere oogen en mijn gladde, donkere haar. Clean shaven. Ik zou me mijzelf trouwens niet vóor kunnen stellen met een knevel of baard, of met een snorretje *American fashion* (welk borsteltje op de bovenlip overigens in Amerika onbekend is).

Ja, nu weet ik opeens, *waarom* ik me meeval.

Een poos geleden was mijn dun-gelipte mond altijd strak toegedrukt, en hadden mijn oogen niet de minste uitdrukking. Ze stonden altijd dof, en waren van een uiterste, kleurlooze onverschilligheid.

Nu zien mijn oogen me in een joligen twinkel aan, en mijn lippen hebben zich weg-gelachen van mijn gelijke blanke tanden.

Hoezee! ik val me mee!

En nu, Glimlach, mag je mij gerust vergezellen op mijn uitstapje. Je zal nog menige gelegenheid hebben je met me te amuzeeren, en je dus te vertoonen.

Ik snel de trappen af, - waarachtig ‘ik snel’! en haast me naar het rendez-vous, waar de meeste anderen (die niet zoo lang hun tijd voor den spiegel in ijdelheid hebben verbeuzeld) al verzameld zijn.

Ben ik wel ooit in mijn leven zoo volop tevreden geweest, als thans, nu ik nog maar weinige maanden te leven heb? Ik heb me nooit zoo goed gevoeld, - nu ja, de dokter hoort nog vele ‘geruischen’ en hier is een demping en daar is een (vul maar in) en ik hijg bij de lichtste inspanning en dat ‘snellen’ heeft me nu een lange kuchbui veroorzaakt) maar toch, neen, *nooit* heb ik me zoo goed gevoeld, zonder dwanggedachten over de ellende des levens en de verdoemelijke beestentroep, die de menschheid is, waarvoor de apen zich schamen, dat ze als stamvaders over hen zijn gesteld....

Nooit, nooit, nooit in mijn leven ben ik zoo rustig van zenuwen geweest, zoo vrij van innerlijke hoon en afschuw en minachting en angst.... ik weet nu van niets dan van den zonneschijn en de milde lucht en.... van mijn beminnelijk gezelschap. Een mensch heeft toch heusch zoo veel niet noodig om gelukkig te zijn!

Waarom, waarom bederft hij alles zelf met zijn gemier en getob, en zijn vrees voor alles, en zijn onvruchtbaar gepeins?

Blauwe lucht, mooie omstreken.... en het meisje dat je toelacht, en naar je luistert, en met je gekheid maakt.... dat is alles, *alles*, dat is het toppunt van geluk.

Hoe het komt, weet ik niet, maar de scherts vloeit me welig van de lippen. Helga lacht zoo, dat ze er van hijgt, glinsterende tranen maken haar oogen tot een ongelooflijke flonkerende schoonheid.... waarvan ik zoo onder den indruk raak, dat ik geïmponeerd, eenige oogenblikken zwijg. Maar dan begin ik weer. Ik ben 'irrepressible', ononderdrukbaar.

Ik kan niet ophouden met vertellen, nog nooit van mijn leven ben ik zoo druk geweest, allerlei voorvallen van mijn reizen als zeeofficier vallen me in, en het zijn juist allemaal grappige details, heel toevallig!

Ik vertel haar van de Curaçaosche meisjes, die zich nooit wasschen, alleen zich droog afwrijven, en zich vervolgens onder de poeder zetten. Met een mes zou je wel een millimeter poeder van hun gezicht kunnen krabben.... Of het waar is weet ik niet; ik heb het niet geprobeerd.

- Had je 't wel gewild, ondeugende jongen?

- O, ja! om dan te zien wat er onder de poeder te voorschijn kwam! Zelfs de negerinnen poederen zich. wat een absurde impressie maakt. Overigens zien ze er beelderig uit in de mooiste zomertoiletjes.

Aardige meisjes panteren rond met witte schoenen, roode korte kousjes, rose rok, groene jas en blauwen hoed. Stel je daarbij voor een koolzwart gezicht, kort wollig kroeshaar, een mond met zwellende roode lippen en blikkerende witte tanden, - je ziet ook altijd de onderste rij, - en daarbij de rollende zwarte oogen met het glimmende wit....

Je moet er heusch aan wennen.

- O, - Karel, zoo'n meisje was er een, om mee op avontuur uit te gaan!

Ja, - als dat maar kon! Maar ze gaan nooit alleen uit, helaas. Ze worden altijd vergezeld door hun broer of, bij gebrek aan dezen, door een oude negerin, die als een herdershond haar zwarte schaapjes op de hielen volgt.

Ik vertel haar van een instuif, die we eens aan boord gaven. Iedereen mocht komen en iedereen kwam dan ook, zoodat de état major van de boot zelf wel had kunnen wegblijven. Er werd in de longroom gedanst, en zóó gedanst dat sommige officieren dien avond drie witte jassen noodig hadden. Later werd er ook nog op dek gedanst bij een draaiorgel en de muziek van een 'wiri', dat is een neger-instrument van ijzer, waarop ribbels zitten die met een driehoekigen ijzeren stok worden bewreven.

- Dat zal mooi geklonken hebben, proest Helga.

- Rythmisch, opzweepend, om er dol van te worden. Nu, al dat dansen veroorzaakte honger en dorst, en als ik me niet vergis, is er in die paar uren, van vijf tot zeven, voor f 581. - geconsumeerd, aan dranken, ijs en sweets en savouries.

- Goeie genade.... dat doe ik jouw negerinnen niet na, Karel!

- Ja, maar dit waren geen negerinnen. 't Waren Willemstadsche meisjes, hoogstens Creoolschen.

- En de Creoolschen zijn mooi?

- Ja, mooi zijn ze, voor wie van dat genre houdt. Ik....

Ik ben op het punt iets over Helga's schoonheid te zeggen.... en het zou me, ondanks mijn aangeboren verlegenheid en terughoudendheid, heel goed zijn afgegaan.... Maar Helga valt me snel, met nog een paar vragen, in de rede.... en ik laat haar weer lachen, tot ze eensklaps zegt:

- Karel, ben jij een melancholicus..?..?

Een melancholicus. Het woord legt zich opeens als een zwart kleed over mijn lichte stemming heen.

Een melancholicus, dat *ben* ik toch? Met die qualificatie ben ik toch mijn heele leven gedoodverfd, en Brink van der Helst met zijn proefneming van het samenbrengen der vier menschelijke temperamenten, koos mij immers uit als het zuivere type der melancholie.

Een melancholicus.

Wat is er plotseling in dat woord om me zoo te hinderen? Een melancholicus is toch niet iets minderwaardigs? integendeel, ik heb den melancholicus altijd beschouwd als iemand die dieper voelde en ernstiger nadacht dan de meeste menschen.

En zelfs als kind, als jongen, ben ik nooit heel vroolijk geweest. Ik zag altijd, eerst onbewust, later bewust.... de keerzijden van

het leven, den donkeren ondergrond.... en ik was het o, zoo eens met de philosofen, die het leven een ‘vergissing’, een ‘verkeerdheid’ noemen....

En nu....

Sinds mijn verblijf te Meran voel ik me gelukkig. En ben me steeds gelukkiger gaan voelen; eerst in de vriendschap met Dick.. en daarna door de kennismaking met Helga.

Haar zien, haar dicht bij me weten, brengt me in een toestand van geestelijke extase, die niets, wat ik ooit in mijn leven heb beleefd, nabij komt. Ik ben *niet* verliefd op haar, ik heb volstrekt geen behoefte haar aan te raken, haar hand te vatten, haar te kussen.... het is me genoeg, haar te *zien* zooals men ook een volstrekte voldoening vindt in het beschouwen van een bloem, een landschap, een blauwe lucht....

Als ik haar zie, dan, zeker, ben ik geen melancholicus meer. Een melancholicus is iemand, die denkt en peinst, net zoo lang tot het piekeren en grübeln wordt.... bij haar denk ik niet, ik laat me gaan in een kinderlijke, argelooze ongebondenheid, en ben niet een wel- of een niet-melancholicus.... bij haar ben ik niets dan een onbewust-bewust genieter van het heerlijke oogenblik.

- Een melancholicus, Helga? Hoe.... waarom....?

- Hoe ik dat weet? waarom ik dat vraag? Wel.... och.... 't is hier zoo'n kleine gemeente en ieder weet alles van elkaar.

En vooral mijn tante, 't lieve goede mensch stelt zich op de hoogte van iederen nieuw aangekomene. Nu, een reputatie van melancholie schijnt je vooruit te zijn gegaan. Je hebt een boek geschreven, niet?

- Ja, - ik heb een boek begaan, maar....

- En dat moet zoo droefgeestig zijn, zóó neerdrukkend, zóó hopeloos....

- Och, gaat er die roep van uit? Ik weet 't niet meer, Helga. Dat boek is een afgesloten stuk verleden, - ik denk er nooit meer aan, ik geef er niet meer om, - sinds mijn ziekte bestaat 't niet meer voor mij als *leven*, maar uitsluitend als ‘boek’.

Ik.... ja, ik ben veranderd bij vroeger. Ja, goed dan, ik was een ‘melancholicus’.... Maar mijn ziekte heeft als een reinigingsproces op mijn ziel gewerkt, een genezingsproces. Ik ben nu geen melancholicus meer, dat wil zeggen, ik heb niet meer bij

alles, wat me weervaart, een nevengedachte; nu ja, dat is nu wel prettig, maar wat beteekent 't diep-in? Zoo meteen is het weer voorbij, en wie weet, of 't ooit weer terugkeeren zal. En wat wil zoo'n klein beetje vreugde zeggen bij de onmetelijke smart, die er door alle menschen wordt geleden, over de heele wereld.... Als je goed luistert met je zielsgehoor dan wordt het schaarsche lachen van enkelen, rauw overstemd door de ontzaglijke jammerklacht, die stadig opstijgt van de aarde....

- Och, neen, Helga.... een melancholicus ben ik niet meer. Maar ook geen enkel ander etiket kan me worden opgeplakt. Ik ben nu alleen nog maar een kleine stroom, die zich rustig en tevreden laat voortvloeien naar den eeuwigen oceaan.... Geen golven bewegen dien kleinen stroom, geen stormen hebben er vat op, geen innerlijke beving gaat er door heen, kalm vloeit hij voort, in een zalige egaalheid naar het dichtbije, alles vereffenende eind....

Ik houd op, want vergis ik me of vergis ik mij niet: er hokt een snik in Helga's keel.

Ja, ik vergis mij wèl. Want als ik verschrikt mijn muildier dicht bij het hare breng, blikt ze me aan met heldere oogen en een zachten lach.

En in mijn blijdschap daarover grijp ik haar hand....

En voor ik weet, wat ik doe, breng ik die hand aan mijn lippen.

Ik sluit mijn oogen, en houd die hand aan mijn lippen. Voelt het zóó...., zoo alles overweldigend, zoo als een duizelig makend wonder, Helga's hand aan je lippen te voelen?....

- Karel, maant zij.

Ja, ik hoor het wel, Helga, maar.... o, laat me nog even, even.... Nu bestaat de aarde niet meer voor mij.... ik ben in een lichten hemel.... en er is niets, er is niets dan de zaligheid van je hand, jouw hand aan mijn lippen....

Nu is het voorbij.

Opeens is alles voorbij. En in een vreemde afwezigheid, een starre verwarring, rijd ik voort.... en voort.

(Wordt vervolgd.)

Het leven van een groot utopist door G.D. Lutke Meyer. Thomas Morus, 7 februari 1478-6 juli 1535.

De katholieke werk heeft dezer dagen Thomas Morus, den schrijver van het boek over den heilstaat Utopia, heilig verklaard en daarmede hulde gebracht aan een man van ongewone geestkracht, aan een staatsman, die één was met zijn geloofsovertuiging, waarvoor hij tenslotte zijn leven op het schavot heeft gelaten, aan een schrijver die in zijn werk Utopia blijk heeft gegeven van een onafhankelijkheid van geest, die zijn dagen ver vooruit was.

Toen hij dit boek schreef, leefde men in een wereld, die al even rijk was aan schokkende gebeurtenissen als die van onze dagen. Men had zoo juist de onmetelijke landen van over-zee ontdekt, spannende reisbeschrijvingen waren verschenen, waarin een geheel nieuwe wereld open ging met groote onbekende mogelijkheden. Drie jaar voor de publicatie van Morus' werk, was Macchiavelli verschenen met zijn merkwaardige boek over den ‘rücksichtlosen’ staatsman en een jaar nadien sloeg Luther zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkerk te Wittenberg.

Thomas Morus zelf stond half in de oude katholieke wereld, half in die der hervorming. Hij had nauw contact met de vooraanstaande denkers van zijn eeuw, zoowel met onzen Erasmus en met andere voorlichters van het humanisme als met de kopstukken van de oude leer. En de strijd van zijn eeuw, de strijd tusschen het geloof in de menschelijke rede en het oppergezag van de moederkerk, was het conflict in Morus' eigen hart.

Als jonge man van 20 jaar worstelde hij met een half mystiek fanatisme: hij onderwierp zich aan de strenge discipline der Kartuizer monniken - echter zonder zich vooralsnog aan te sluiten - hij droeg een harige pij op zijn bloote lijf, geeselde zijn vleesch op Vrijdagen en andere vastendagen, en legde zich den harden plicht op, te slapen op den kalen grond met een blok hout onder het hoofd bijwijze van kussen, om na vier, vijf uur slapen, vooral niet meer, weer op te rijzen en na vroom gebed zijn studie te hervatten.

Zijn lievelingsstudie was het Grieksch, waarmede hij al vroeg het zaad der Renaissánce in zich op nam.

Het leeren van Grieksch was in die dagen in Engeland een heel ding. Het gold als een nauwelijks te dulden kettersche excentriciteit, iets zooals bij ons in heel christelijke gemeenten het beoefenen van de een of andere huisvlijt op Zon- en christelijke feestdagen. Toen de oude Morus zag met hoeveel toewijding zijn zoon zich gaf aan de bestudeering der oude heidensche schrijvers en philosophen, achtte hij het zijn plicht zijn zoon van deze verderfelijke wegen af te houden. Dies onderbrak de jonge Thomas zijn studie aan de universiteit te Oxford om zich naar den wensch van zijn vader toe te leggen op de rechtsgeleerdheid.

Thomas Morus was een trouw zoon en een bijzonder leerling: hoewel zijn liefde niet uitging naar de rechten, deed hij naarstig zijn best en onderwijl woedde in zijn hart de strijd tusschen het moderne humanisme en een fanatiek katholicisme. Het is aan Erasmus te danken, dat de moderne gedachte in Morus' hart overwon. De briefwisseling met den Hollandschen geleerde, dien hij in 1497 had leeren kennen, schonk hem de kracht zich heen te zetten over deze moeilijke ascetische levensperiode en zich open te stellen voor het humanisme. Langzaam consolideerde zich dit uit zoo ongelijksoortige deelen bestaande karakter tot een mensch met een rotsvaste geloofsovertuiging, met een onverzettelijken wil, met een fijne satire en volkomen onafhankelijken geest.

Zijn bekwaamheid als rechtsgeleerde sprong zoozeer in het oog dat hij reeds op 24 jarigen leeftijd de belangrijke rechterlijke positie bekleedde van onder-sheriff van Londen, en een jaar of wat later deel uitmaakte van het Lagerhuis.

Zijn karakter kende geen compromis en de conflicten met de buitenwereld lieten dan ook niet lang op zich wachten. In 1504 vroeg koning Hendrik VII ter gelegenheid van het huwelijk van zijn dochter een som geld voor haar bruidschat. Maar hij vroeg veel meer dan waarop hij volgens de grondwet recht had, meer ook dan hij van plan was aan zijn dochter mee te geven.

Eigenlijk had het Lagerhuis er weinig zin in, hem dat hooge bedrag te geven, maar geen der leden durfde de kat de bel aan te binden en den koning daardoor tegen zich in het harnas te jagen.

Er heerschte langen tijd stilte en het scheen reeds dat 's konings verzoek zonder slag of stoot zou worden ingewilligd, toen Thomas Morus opstond en tegen de hoogte van het bedrag protesteerde. Het Lagerhuis viel hem bij en de huwelijksgift werd tot een redelijker bedrag teruggebracht.

De gevolgen voor Morus bleven niet uit. Hendrik VII wreekte zich over de vermetelheid van den ‘baardeloozen knaap’ door onder een of ander voorwendsel diens vader in den Tower te werpen en den ouden rechter niet eer vrij te laten, dan na betaling van een hooge boete. Om erger te voorkomen trok Thomas Morus zich uit het openbare leven terug. Hij wierp zich op velerlei studie, behalve zijn oude Grieksch, op muziek, rekenen, sterrekunde en Fransche taal. Ook kwam de oude belangstelling weer boven voor het geestelijke leven en reeds stond hij op het punt de priesterpij te aanvaarden, toen het lot hem in contact bracht met drie zusters, voor wie hij een groote vereering opvatte.

Typeerend voor Thomas More is, dat hij wel van de middelste het meeste hield, maar de oudste niet wilde affronteeren door haar voorbij te gaan en met haar is getrouwd.

In 1509 stierf de koning; More kon toen zijn oude werk weer hervatten. Door scherpzinnige pleidooien maakte hij naam en toen hij eens een proces tusschen den Paus en koning Hendrik VIII voor eerstgenoemden won, nam de koning hem deze nederlaag niet kwalijk, zooals iedereen vreesde. Integendeel, hij verhief den bekwamen advocaat in den adelstand en maakte hem lid van den Privy Council, den Britschen Raad van State.

Als gezant van de Britsche kroon vertoefde hij langen tijd in

de Nederlanden en te Calais. Het was in dezen tijd, dat hij zijn wereldberoemde werk schreef over Utopia, het land, waar geen particuliere eigendom bestaat en waar de algemeene welvaart doel is van ieders arbeid - een der beste Utopieën, die ooit is geschreven. Het boek bracht hem een zekere populariteit, door de vooruitstrevende ideeën, die hij er in had verkondigd en kardinaal Wolsey, die in die dagen na den koning de hoogste man van het Britsche koninkrijk was, meende deze populariteit te kunnen gebruiken. Hij had geld noodig en alleen More, zoo dacht hij, zou het Lagerhuis met nieuwe belastingen en grooter uitgaven kunnen verzoenen. More werd op aandrang van het hof benoemd tot Speaker van het Lagerhuis. Maar ook in deze functie bleef hij de zaak van het land getrouw: dank zij zijn invloed werden de door Wolsey gevraagde nieuwe uitgaven niet toegestaan. Wolsey zag dat hij het paard van Troje had binnengehaald en trachtte More weer zoo spoedig mogelijk kwijt te raken. Hij wilde hem met een diplomatieke missie naar Spanje zenden, maar More had geen zin en wendde zich tot den koning zelf met een beroep op zijn gezondheid.

De koning was hem goed gezind en benoemde hem tot kanselier van het graafschap Lancaster. Een merkwaardige tijd brak toen voor More aan: Hendrik VIII zocht zijn gezelschap, hij ontbood hem in zijn kabinet om met hem te spreken over godsdienst en wetenschap, en - toen More zich allengs wat aan zijn gezelschap onttrok - zocht hij hem zelfs op in zijn woning om daar den maaltijd met Morus samen te deelen. More moest stil en afgetrokken doen, alvorens de koninklijke belangstelling weer begon te luwen.

Nog eenige malen behaalde More een overwinning op zijn tegenstander Wolsey, tot hij in 1529 - bij wijze van concessie aan de opkomende volkspartij - door den koning tot Wolsey's opvolger werd benoemd en dus tot de hoogste positie steeg, die het staatkundige leven in Engeland hem kon bieden.

Hendrik VIII had daar echter nog een speciale bedoeling mede. Hij zag nl. in More een ruim denkend hervormer, zonder kettersche neigingen en meende, dat deze hervormingsgezindheid het hem mogelijk zou maken te scheiden van zijn vrouw en te hertrouwen met Anne Boleyn, die jonger was en veel aantrek-

kelijker dan de koningin. Deze was nl. acht jaar ouder dan haar gemaal en begon wat ziekelijk te worden. Zij was de vrouw geweest van zijn broer en hoewel hij al twintig jaar rustig met haar had geleefd, had hij daarover thans plotseling gewetensknagingen en voerde hij het feit aan als reden tot echtscheiding.

Toen Thomas More zag aankomen, dat hij dit machtsmisbruik van den koning met zijn autoriteit zou moeten bezegelen, bedankte hij voor die eer en nam hij zijn ontslag als rijkskanselier, waarbij hij zich wederom beriep op zijn zwakke gezondheid. De koning had echter zijn zinnen op Anne Boleyn gezet en bewoog hemel en aarde om haar te krijgen. En slaagde daar natuurlijk in, zij het dank zij pressie en omkooperij. More weigerde op 's konings trouwdag tegenwoordig te zijn en haalde zich daarmede voorgoed den haat van den despoot op den hals. De eene venijnige aanklacht volgde de andere. Eerst was het corruptie, die dezen absoluut onomkoopbaren staatsman werd ten laste gelegd, later was het landverraad. Hij had, zoo betoogde men, er den koning toe aangezet in het boek dat hij geschreven had tegen Luthers leerstellingen: het Adsertio septens sacramentorum adversus Lutherum, zich al te krachtig uit te spreken voor de autoriteit van den Paus. Dit was den Paus zoo welkom geweest, dat hij koning Hendrik VIII den eeretitel ‘defensor fidei’ had geschonken, verdediger des geloofs. Later had hij de al te krasse uitspraken van den koning tegen den vorst zelf in het veld kunnen voeren. More wist zich tegen de beschuldiging, dat hij de gewraakte passages den koning in den mond had gelegd, afdoend te verdedigen. Wel had hij den koning bij het schrijven geholpen, maar hij kon bewijzen, dat hij voldoende tegen genoemde uitlatingen had gewaarschuwd.

Het einde kwam toen vrij snel. De koning ontwikkelde zich tot een steeds heerschzuchtiger tyran. Hij kondigde de successiewet af, volgens welke zijn huwelijk met zijn schoonzuster Catherina ongeldig geweest was, en waarin verder werd bepaald, dat de nakomelingen van Anne Boleyn recht hadden op den troon. Hij eischte dat al zijn onderdanen dit met een eed zouden bekrachtigen. Wie weigerde, werd schuldig geacht aan hoogverraad.

Een van de eersten van wie deze beëediging werd verlangd,

was Thomas More, wiens populariteit nog was toegenomen door de rechtvaardige vonnissen, welke hij tijdens zijn kanselierschap had gewezen. Morus was echter slechts bereid een deel van de successiewet met zijn eed te bezegelen, nl. dat deel, dat niet betrekking had op het huwelijk: volgens hem was het parlement bevoegd over de kwestie der opvolging te beslissen, echter niet ten aanzien van de rechtsgeldigheid van 's konings huwelijk met zijn schoonzuster.

Zooveel onverzettelijkheid was den koning te veel en More belandde dan ook in den ‘Tower’. Zijn geestigheid verliet hem ook hier niet; toen de gevangenisdirecteur hem met veel eerbied welkom heette, moet hij hebben gezegd: ‘Mijnheer, dit zeg ik U, zoodra ik over het eten klaag of u op andere wijze tot last ben, zet me dan zonder complimenten het huis uit.’

More ging eerst achttien maanden later het huis uit, maar slechts om zijn onverzettelijkheid op het schavot met zijn hoofd te betalen. Het vonnis was eerst van griezelige middeleeuwsche wreedheid, maar werd later verzacht tot onthoofding en zoo verscheidde Thomas Morus op 6 Juli 1535, nu 400 jaar geleden.

* * *

More's ‘Utopia’ heeft niet alleen in zijn tijd veel belangstelling gevonden - er verschenen van 1516 tot 1520 vier Latijnsche edities, een te Antwerpen, een te Bazel, een te Parijs en een te Weenen - ook nadien heeft het boek zich nog lang kunnen verheugen in de belangstelling van het lezend publiek, dat zich in die dagen meer en meer uitbreidde.

En nog heden is het die belangstelling tenvolle waard. More's boek is geschreven in onderhoudenden trant, het tintelt hier en daar van humor en het schijnt af en toe direct van toepassing te zijn op de misstanden van onzen tijd. Vermoedelijk is een reisbeschrijving over de ontdekkingen van Amerigo Vespucci uit het jaar 1507 hem aanleiding geweest het boek te schrijven en dan wel in het bijzonder een passage erin, volgens welke een groep personen in de nieuw ontdekte landen was achtergebleven met mondvoorraad voor den tijd van zes maanden.

Een dezer personen, den Portugees Hythlodaye, voert de schrijver

nu sprekend in. Na veel rondzwervingen is hij teruggekeerd in Europa waar hij te Antwerpen aan Thomas Morus wordt voorgesteld.

Er ontspint zich een interessant gesprek waarin Hythlodaye de bestaande staatkundige misstanden geeselt, de hebzuchtige bedoelingen der heerschende prinsen en vorsten hekelt en afgeeft op de zucht naar bezit, als wortel van alle kwaad. Het behoeft nauwelijks vermelding, dat deze onafhankelijke figuur niet werkelijk bestaat. Zijn naam beteekent ‘onzin’, en is evenals de naam van het land Utopia, waarvan hij later verhaalt, afgeleid van het Grieksch. Utopia beteekent nl. nietbestaande plaats.

Het is een wonderlijk land, dat Utopia, een wereld waar bezit en hebzucht hun rol hebben uitgespeeld, en ofschoon wij bij iedere schrede in het land der verbeelding weten, dat het de hand is van More die ons leidt, worden wij toch bekoord door het landschap dat hij ons toont. Wij hooren Hythlodaye gewagen van de patriarchale verhoudingen in het gezinsleven der Utopiërs en denken onmiddellijk aan More's eigen huisgezin, waarvan alle schoonzoons en kleinkinderen deel uitmaakten. Hij huwde uit piëteit met de oudste zuster, ofschoon hij van een jongere zuster hield, en het verwonderd ons dan ook niet, dat ook in zijn heilstaat de jongere de dienaar is van zijn ouderen verwant.

More is door en door godsdienstig en van hooge ethische beginselen en zoo zien we dan ook, dat de priesters in Utopia een heel groote rol spelen. Zij zijn belast met de opvoeding der kinderen en hebben het recht menschen van den eeredienst uit te sluiten, waarna deze spoedig belanden in de handen van den wereldlijken rechter. Dit riekt eenigszins naar den mutserd. De priester zelf is boven de wet verheven, zijn bestraffing wordt overgelaten aan god en eigen geweten.

Maar tegelijk is More, die trouwens zelf ook aan geloofsvervolgingen heeft meegedaan, humanist en uit zijn beschrijving van de godsdienstige opvattingen der Utopiërs, spreekt dan ook een groote verdraagzaamheid, de gedachte dat God zelf die verdeelheid in geloofszaken gewild heeft en dat ieder op eigen beenen zalig moet worden.

Hij is staatsman en politicus, maar veel meer dienaar van zijn volk, dan van zijn vorst, en ook dit vinden wij weer in zijn

werk, bv. in zijn houding tegenover den oorlog en het militairisme. In Utopia veracht men het krijgsbedrijf als iets beestachtigs, niets is minder eervol dan de eer, welke op het slagveld wordt behaald. Maar ofschoon de Utopiërs slechts die overwinning als een werkelijke zegepraal vieren, die door overtuigingskracht en overleg is verkregen, worden toch zoowel mannen als vrouwen geoefend in den militairen dienst en gewend aan discipline. Op dit punt is trouwens More's beschrijving van de Utopische toestanden soms wat vaag en dubbelzinnig. Het gebruik van oorlogzuchtige volksstammen, om de Utopiërs zelf te sparen, doet b.v. eenigszins cru aan.

Voor de oogmerken van den oorlogvoerenden vorst heeft More niets anders dan een minachtend schouderophalen. Tegenover de zucht tot verovering, die de vorsten volgens More bezielt, stelt hij de eisch, dat zij zich krachtiger toe leggen op de welvaart van het land dat zij besturen. De bevolkingspolitiek in Utopia is er dan ook op gericht de beteekenis van het land en zijn welvaart te vergrooten. Iedereen heeft, aldus meent men in den heilstaat, krachtens de natuur het recht op den grond, dien hij voor zijn bestaan noodig heeft, indien niet een ander vóór hem er de ploeg in heeft gezet. Als de grenslanden weigeren den Utopiërs toegang te verleenen tot den grond, dien zij onontgonnen hebben laten liggen, dan is dat voor Utopia zelfs reden om deze landen een oorlog aan te doen.

De vorst in Utopia wordt voor zijn leven gekozen bij ‘getrapte’ verkiezingen. Hij is geen absoluut heerscher maar heeft naast zich een parlement, bestaande uit drie vertegenwoordigers uit iedere stad, die één keer per jaar in 's lands hoofdstad een vergadering houden. Bij gewichtige problemen kan een volksstemming worden uitgeschreven. Aan het volk is dus in 's lands bestuur een zeer groote plaats ingeruimd.

More is goed katholiek en het is dus, vooral na hetgeen wij schreven over zijn strijd met Hendrik VIII, duidelijk dat het huwelijk ook in Utopia een heilige instelling is. Strenge straffen bedreigen hem of haar die sexueelen omgang heeft vóór het huwelijk. Scheiding is niet toegestaan behalve bij overspel of perversiteit. Bij echtbreuk kunnen beide partijen zwaar worden gestraft: de schuldigen kunnen worden veroordeeld tot slavernij.

Dat is trouwens de straf voor velerlei zonde. Erg hard hebben ze het niet, die slaven, alleen moeten ze allerlei werk verrichten, dat den Utopiërs te min is, b.v. het slachten van vee, dat naar hun meening verruwend werkt, en het smerige werk in de markthallen. Deze slavernij stelt More in de plaats van de meedoogenlooze straffen, welke in zijn tijd werden toegepast. Vergeleken met de galg en het blok, waarmede Engeland toen zijn dieven en andere misdadigers strafte, is deze slavernijdwangarbeid van Utopia werkelijk nog zoo kwaad niet.

More liet zich hierbij leiden door de gedachte, dat alle arbeidskracht, zelfs die der misdadigers, aan 's lands welvaart dienstbaar moet worden gemaakt. En zoo komen we op dat deel van More's werk, dat ons in dezen tijd van economische verwarring het meest interesseert, n.l. hetgeen hij zegt over de sociale verhoudingen en het economische leven in Utopia. Veel van zijn ideeën op dit gebied zijn als geschreven voor onzen tijd. En al beseft men misschien, dat de Utopist hier en daar wat al te veel het woord krijgt, waar hij spreekt van de geordende productie in deze maatschappij zonder geld, men voelt ook, dat het de moeite waard is naar zulk een samenleving te streven en dan bekruipt ons de gedachte, dat wij met wat meer geloof en grooter beginselvastheid misschien wel de bergen zouden kunnen verzetten, die ons van Utopia scheiden.

Ieder krijgt in dit beloofde land, wat hij behoeft. Men gaat eenvoudig naar de markt en neemt mede, wat men noodig heeft. De fijnste groenten en andere producten gaan naar de ziekenhuizen en andere instellingen. De maaltijden worden gezamenlijk genuttigd door groepen van dertig gezinnen en natuurlijk ook gemeenschappelijk klaar gemaakt.

Geld is onbekend in dit land. Ieder heeft den plicht om te werken. De volksvertegenwoordigers hebben erop toe te zien, dat niemand luiert. De werktijd is kort; er zijn, aldus More, zooveel menschen die werkeloos zijn of onnut werk verrichten, dat bij een goede organisatie van den arbeid zes uur per dag reeds voldoende zouden zijn om in ieders behoefte te voorzien. Blijkt die werktijd nog te lang, dan wordt het aantal uren verminderd.

Ieder betaalt dus voor zijn onderhoud met zes uur arbeid per dag. Men is verplicht ook het landbouwvak te kennen en heeft

daarnaast het recht twee andere beroepen te leeren en naar eigen keuze te beoefenen. Om de twee jaar verhuist men van de stad naar het land of van het land naar de stad, zoodat een volkomen homogene bevolking ontstaat, die zoowel vertrouwd is met den landarbeid als met het handwerk in de stad. Toestanden, zooals die in More's tijd het Engelsche platteland ontvolkten, t.w. de verandering van goed bouwland in terreinen voor de schapenteelt, zijn in Utopia onmogelijk.

'De toeneming van de groote landgoederen, aldus More, maakt dat van de anders zoo goedaardige schapen kan worden gezegd, dat zij menschen verslinden en niet alleen dorpen, maar geheele steden ontvolken'. Alleen omdat de schapenteelt in dien tijd voor de bezitters van den bodem winstgevender was, werden de landbouwers in Engeland uit hun woning verdreven en steeg de werkloosheid en de ellende. Zulk een bijkans misdadige dorst naar het goud is in Utopia onbestaanbaar. Het goud is er in de ban gedaan. Men maakt er waterclosets en nachtspiegels van en ketens voor de slaven, zoodat het tot ieder doordringt hoe verachtelijk en onnut dit metaal is. Zoodra ieder inziet, aldus More, dat 'fraude, diefstal, roof, vechtpartijen, opstanden, moord, verraad en tooverkunsten, die in werklijkheid meer worden bestraft, dan beperkt door de gestrengheid van de wet, als bij tooverslag zouden verdwijnen, indien het geld in onze wereld niet meer in tel was', dan wordt het gemakkelijk 'zich al de noodzakelijkheden van het leven te verschaffen', want 'dat gezegende ding, dat men geld noemt en dat naar beweerd wordt is uitgevonden om die noodzakelijkheden te verschaffen, is juist het eenige ding, dat aan hun verschaffing in den weg staat.'

En Raphael Hythlodaye zegt ergens in het boek: 'Om mijn ware gevoelens te zeggen moet ik erkennen, dat zoolang er eenig bezit is en zoolang geld de standaard is van alle andere dingen, ik mij niet kan voorstellen, dat een natie rechtvaardig of gelukkig kan leven. Niet rechtvaardig omdat de beste dingen het deel zouden worden van de slechtsten en niet gelukkig, omdat alle dingen zouden worden verdeeld onder enkelen terwijl de rest is overgeleverd aan absolute ellende.'

Utopia heeft overvloed en exporteert. In More's tijd was er nog geen contingenteeringsstelsel uitgevonden. De overproductie

ging dus, nadat voor twee jaar voorraad was opgeslagen, naar het buitenland en werd tegen zeer geringen prijs verkocht, met die merkwaardige conditie, dat een zevende gedeelte der producten werd uitgedeeld aan de armste lagen der bevolking.

Zoo vormt More's Utopia een merkwaardig boek, dat ondanks de vele eeuwen, die er over zijn weggeleden, nog frisch en actueel is, niet in de laatste plaats door den stillen humor, die hier en daar doorsijpelt, b.v. bij de hekeling van den Engelschen geest van traditie, en bij de merkwaardige functie, die aan het goud wordt toebedeeld. Actueel ook door de ironie, waarmede hij spreekt over de taak der vorsten en de waarde van verdragen en internationale verplichtingen. Het is met dit laatste alsof hij geschreven heeft voor onze eeuw en over onze dagen.

Vraagt men echter of het boek andere dan ideëelen invloed heeft gehad, dan moet dit worden betwijfeld. Een tijdlang hebben de wederdoopers in Duitschland er een soort leerboek van gemaakt, als steun voor hun verwarde communistische idealen. Daarvoor is More's werk echter weinig geschikt, zijn doel is hoogstens de oogen der lezers te openen voor bestaande misstanden en voor de mogelijkheden, die de toekomst nog biedt. More's werk heeft echter een geheel nieuw soort literatuur geschapen. Zijn boek over den heilstaat Utopia werd op meer of minder geslaagde wijze nagevolgd door een heele serie schrijvers, o.w. Bacon, met zijn technische ‘New Atlantis’, Thomas Campanella met zijn ‘Civitas Solis’, James Harrington met ‘Oceana’, en verder de Fransche schrijvers Fénélon en Etienne Cabet met hun ‘Voyage en Salente’ en ‘Voyage en Icarie’, om niet te vergeten den modernen schrijver Bellamy, die thans weer meer schijnt te worden gelezen, en verder William Norris, Wells en Hertzel, den vader van het zionisme.

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden notities en gedachten door H.H.J. Maas.

I.

> Die Mädchen, über die man klatscht, sind immer glücklicher als die, welche klatschen.

'Je n'ai jamais rencontré l'homme', schreef Joseph de Maistre. Neen, natuurlijk niet; omdat *de* mensch niet bestaat, evenmin als *de* hond, *de* boom, *de* tafel. Er is iets algemeen-wezenlijks, dat een mensch onderscheidt van de dieren, de planten, de steenen. Maar overigens zijn er verschillende menschen. 'De eene mensch is de andere niet'. Alleen een indeeling in 'typen' is mogelijk, omdat er velen zijn, in wier geest eenzelfde verschijnsel sterk domineert. Wijl die verschijnselen echter aan het mensch-wezen gebonden zijn, schijnt het getal vrij beperkt; toch is een indeeling in 'typen' slechts benaderend, want complicatie en gradatie veroorzaken weer een haast oneindige verscheidenheid.

Toen Joseph de Maistre dat schreef, had hij zich voor een moment losgemaakt van het spraakgebruik, zooals abstract denken dat vermag. Het spraakgebruik (in Nederland) individualiseert in zekeren zin met de lidwoorden *de* en *het* de algemeener aanduiding met *een*. Ik heb 'een' man ontmoet (onverschillig welken). Ik heb 'den' man ontmoet (dien we bedoelen).

Even later sprak Joseph de Maistre weer van ‘l'homme’, alsof hij ‘den mensch’ honderdmaal per dag ontmoette. Dat is niet anders mogelijk; buiten het spraakgebruik kunnen wij het nu eenmaal niet meer stellen, ook zij niet, die zich een zeldzame virtuositeit in de taalbeheersching verworven hebben.

‘We zijn allemaal menschen’ duidt op iets wezen-overeenkomstigs, iets aan de ‘menschelijke natuur’ eigens. We maken bijvoorbeeld allemaal fouten, allen hebben we gebreken, geen enkele geest kan bepaalde levensraadselen oplossen.

‘De eene mensch is de andere niet’ zegt men met het oog op verschillen van gemoed of karakter, enz.

We zouden het aldus kunnen formuleeren: Er zijn zooveel ‘mannen’ als er mannelijke menschen en zooveel ‘vrouwen’ als er vrouwelijke menschen zijn.

Het oude ‘Si duo faciunt idem, non est idem’ kan een gelijke strekking hebben als het voorgaande. Het kan ook meer bepaald gericht worden op ‘de omstandigheden’, als stand, milieu, opvoeding, positie, bijzondere situatie e.d.

‘De omstandigheden *maken* den mensch’. Daar is ongetwijfeld wel iets waars in, maar ‘de omstandigheden *toonen* den mensch’, laten zien, welke krachten en mogelijkheden in een individu schuilen, is zeker niet minder waar.

Er is in de litteratuur veel te doen geweest over de drie-éénheid, waarvan de karakteréénheid een der elementen is. Kwam de doctrinaire opvatting daarvan niet in botsing met de realiteit, die toch een wezenskenmerk van alle litteratuur is? Wáár was de ‘milde’, die altijd en jegens iedereen ‘mild’, wáár de ‘vrek’, die altijd en jegens iedereen ‘vrekkig’ was? ‘Die Tiefe der Seelen’ kan veel bergen en is zeer moeilijk te peilen.

‘Les moments où l'on ne peut pas mentir sont précisement ceux où l'on ment le plus, et surtout à soi-même. Croire une femme “au moment où elle ne peut pas mentir”, c'est croire à la fausse générosité d'un avare’: (bijv. tegenover een maîtresse). Dit citeer ik uit Raymond Radiguet's roman ‘Le diable au corps’.

Het kan zijn, dat iemand het liegen ‘in het bloed’ zit, dat hem of haar het liegen een natuur geworden is, dat zoo iemand dus *altijd* liegt en juist dàn het hardst, als hij of zij (ook eens een keer) ‘de waarheid’ spreekt, wegens oorzaak of bedoeling.

En wàt is de waarheid? Heel dikwijls kan dat niets anders zijn dan - in de gunstigste gevallen! - de rotsvaste *overtuiging,* dat iets waarheid *is. 'Weten'* is vaak *gelooven, meenen*.

Ook als alle menschen nauwkeurig denken en nauwkeurig taalgebruik leerden (slordig denken en slordigheid van taal zijn kenmerken van onzen tijd, ondanks het peperdure schoolonderwijs), ook dan nog zou het spraakgebruik moeilijkheden veroorzaken. Het spraakgebruik werkt vlug in beteekenisnuanceeringen, vooral door de individueele gevoelswaarde in de woorden. De spraakverwarring is een voortdurende plaag. 'Wo man spricht, beginnt man schon zu irren' (Goethe, Schopenhauer).

Nog daargelaten, dat de dankbare geholpene iemand 'mild' prijst, die door den teleurgestelde voor 'vrek' uitgescholden wordt, wanneer is nu eigenlijk iemand *waarachtig,* dus tot in het diepst van zijn ziel en in *alle* handelingen, mild of vrekkig?

Elk menschelijk individu is een complicatie van eigenschappen en verschijnselen. Als iemand, die volgens het spraakgebruik 'mild' is, een daarmee tegenstrijdige daad stelt, dan is er voor den fijnen waarnemer in die ziel wel iets te ontdekken, waardoor dat - schijnbaar mysterieuze! - tegenstrijdige volkomen duidelijk gemaakt wordt. Een 'vrek' heeft zijn ziel gebonden aan het geld, maar als dat geld voor hem het eenige middel is om aan zijn sterken erotischen drang te voldoen, dan kan hij dien band misschien wel los krijgen voor een moment.

In mijn roman 'De Hamerslagen' is Frits Verhagen diep teleurgesteld, als Paula - na hun intieme liefdesverhouding - een geldhuwelijk aangaat. Maar genot en weelde waren Paula dwingende behoefte, dàt had zij altijd getoond. Als meisje van een jaar of achttien dacht zij er niet aan, dat de zekerheid om die behoeften te kunnen bevredigen afhing van geldbezit. Eenige jaren later dringt dat wel tot haar door, en daarmee de vrees, dat zij als winkeljuffrouw in een heel anderen toestand dan dien van het moment zou kunnen komen. Een huwelijk met den man, die een groote winstgevende zaak, een prachtige auto, enz. bezit, biedt haar alle kansen. De mogelijkheid op liefdesgenot is voor haar bovendien niet aan één mannelijken persoon verbonden. Dat had Frits Verhagen allemaal kunnen weten (en 'wist' hij het eigenlijk niet?), maar doordacht, begrepen, had hij het nooit, zelfs niet,

ofschoon zijn individueele natuur zoo nauw met háár individueele natuur verwant was.

Toen ik een paar jaren geleden in een artikelenserie over Kloos, de Tachtigers, wezen en waarde van de litteratuur, enz. voor de 'Nieuwe Venlosche Courant' en 'Romen's Aankondiger' (Roermond) ook een studie schreef over 'De Kleine Johannes', kwam ik bij herlezing (na langen tijd) van dat boek tot de conclusie, dat er aan de visie van den jongen Van Eeden op de ontwikkeling van Johannes heel veel hapert. Die kleine Johannes leek mij niet aanvaardbaar. Terwijl ik daarover nadacht, rees de figuur van Frits Verhagen in een Limburgsch milieu van de oorlogsjaren voor mijn geest op. Ook ik heb wel eens gedacht onder leerlingen jongelui met litterair talent of wetenschappelijken aanleg voor mij te zien, en dan vertoonde het verloop toch niets anders dan een doodgewoon burgerlijk individu met geen hoogere aspiraties dan een betrekkelijk goed baantje met de kans op de gewone alledaagsche genietingen. Die ervaring plaatste mij voor een probleem overeenkomstig dat van den kleinen Johannes. Daaruit ontstond mijn roman 'De Hamerslagen'. De vrouwelijke psyche beheerscht het leven van Frits Verhagen. Talent, aanleg voor studie, verlangen naar een sociaal hervormingsschap zijn in zijn ziel niet meer dan rudimentaire verschijnselen, - evenals in de ziel van den kleinen Johannes.

* * *

Schopenhauer leert, dat een vrouw altijd liegt, dat liegen haar natuur is.

Volgens de gangbare opvattingen is de vrouw van aard nieuwsgierig, geneigd tot kwaadspreken, bewaart zij zorgvuldig haar eigen, maar verklapt een anders geheimen. Elke vrouw draagt, bewust of onbewust, het verlangen naar het moederschap in zich om, naast het verlangen om te 'dienen', en die twee krachten drijven haar tot den man, las ik herhaaldelijk; de vrouw is dienende liefde. De vrouw is in de eerste plaats gevoelsmensch. De vrouw is beschermengel, goede geest, troosteres, balsemende hand, zij is de zonneschijn van het leven, licht en warmte. De liefde van een vrouw is, zich geven, zich opofferen. In een vrouw heerscht geloovende, ver-

trouwende liefde. Onverzoenlijke haat en wraakzucht kunnen een vrouw verteren, zooals een brandende zinnelijke hartstocht haar innerlijk verschroeit. De vrouw is zeer materialistisch aangelegd, in veel hoogere mate dan de man. Een vrouw gaat op in kleinigheden. Zij is de zachtheid zelf. Een vrouw is wreed, onbarmhartig. Zij is licht geneigd tot sentimentaliteit, koestert 'het lieve hondje' en jaagt met een snauw den armen drommel van de deur. Kracht en geweld imponeeren een vrouw. Door uiterlijkheden voelt zij zich sterk aangetrokken, vooral door uniformen. Een vrouw is een geboren intrigante. 'Zoolang als er vrouwen bestaan, zullen de oorlogen ook blijven' is een gedachte, die in menigen oorlogsroman voorkomt. Van aard zijn vrouwen polyandrisch, en als zich dat bij vele niet openbaart, ligt de oorzaak daarvan in onderdrukking van die natuur door bepaalde invloeden. Enz. enz. Een eindelooze variatie op het thema '*de* vrouw', in philosophischen zin; maar ook als '*de* vrouw' of '*een* vrouw' wordt gezegd, is de bedoeling: deze vrouw, die vrouw, een derde, enz. Deze vrouw is vóór alles moeder, die vóór alles minnares, en daarbij is de 'geslachtslooze' nog ontdekt onder de 'vrouwen in het beroep'!

De litteratuur noteert alle verschijnselen en stelt voor elk individueel geval een diagnose.

Als men iemands taal kent, bezit men den sleutel voor al zijn (haar) geheimen. De groote moeilijkheid schuilt in de voorwaarde. Daar is veel meer voor vereischt dan 'taalkennis' in den gewonen zin; in de eerste plaats het aangeboren talent van de intuïtie om door uiterlijkheden en maskers, ook van de gesproken woorden, heen te dringen, diep in het individueele wezen.

De litteratuur is de concrete psychologie van het individu. De psychologie, als wetenschap, streeft naar het ontdekken van algemeene waarheden.

* * *

'Das ewig Weibliche zieht uns hinan' zijn de bekende slotregels van Faust II. Dat vertoont zich in verschillende tijden echter anders. De menschen maken de omstandigheden, en deze maken dan ook weer de menschen: daar is wisselwerking; maar vooral laten zij zien, wat in het individu schuilt, aan latente krachten.

Verandert een vrouw diep-innerlijk, als zij de tot aan de kin

gesloten en over de voeten hangende jurk vervangt door de diep uitgesneden en nauwelijks tot aan de knieën reikende kleeding? Of toont die verandering, wat voorheen ook in haar leefde, maar toen door conventie-zedigheid en mode bedwongen werd? Ook daar zal wel gelden, dat de kap niet den monnik, dat de mode niet de vrouw maakt.

Een heer wandelt in het randgedeelte van de stad, waar veel plantsoen is, een natuurpark met kreupelhout en paadjes. Het weer is goed. Hij had met diepe concentratie van zijn geest zitten studeeren. Nu ondergaat hij de reactie van het volle concrete leven.

Zijn aandacht wordt geboeid door een elegante damesfiguur een eind vóór hem. Bijzonder sjiek schijnt zij gekleed, smaakvol, gracieus. Haar slanke lenigheid beweegt zich soepel, veerkrachtig. Het scheef tegen de permanent-krulletjes geduwde hoedje staat een tikje brutaal, niet te veel, juist genoeg, om te laten zien, dat de draagster voor een beetje 'boemelen' niet bang is.

'Toch wel een fijne dame', denkt hij. 'Ofschoon, men kan tegenwoordig niet weten... Maar me dunkt, uit alles op te maken, het moet wel een èchte dame zijn!'

En hij versnelt zijn stap. Hij zou haar graag van nabij willen zien. Zou hij haar durven aanspreken? Misschien lost de gelegenheid dat vanzelf op. Een mensch kan bij boeken alleen niet leven!...

Zijn gedachten en zinnen beginnen verliefd te worden.

Dan plotseling rijst van een door het hout verborgen bank een mannengestalte voor haar op. Een kerel met een schuin-scheeve pet haast dwars tegen een ruwen haarbol gesmeten, waarvan een dikke kwast tot op zijn oogen hangt. Verweerd en ongeschoren het gezicht. Een sigaret bengelt tusschen de cynisch getrokken lippen. Een slordig jasje hangt om een goor hemd, dat aan den hals diep open is en een stuk ruige borst bloot laat. Een broek met rafels, om de heupen vastgehouden door een leeren riem, hangt zakkerig op de afgetrapte schoenen. Een kerel, een sjappie op-en-top.

Cynisch verliefd kijkt hij haar aan. Zij slaat een arm om zijn middel, hij om haar middel, en zij drukt zich vast tegen hem aan. Haar lichaam hunkert. Zoo verdwijnen zij in een paadje tusschen het dichte hout, onverschillig voor den wandelenden heer, die het staat aan te zien.

Die wandelaar is pijnlijk-verrast, teleurgesteld.

‘Dus toch maar een ordinaire fabrieksmeid!’ moppert hij kwaad inzichzelf. ‘Met afgekeken en handig nagedane damesmanieren!’...

‘De man naast haar categoriseert de vrouw’, is zijn conclusie. Woedend, dat hij zich voor niets uit zijn denksfeer en uit zijn daarvoor zoo noodige gemoedsgesteltenis heeft laten rukken, bespot hij zichzelf met een citaat uit Kipling:

‘Daar was eens een dwaas, en hij aanbad een hersenschim!’

* * *

Zoo vond die wandelaar een maatstaf voor categoriseering van de vrouwen.

Het motto boven dit - inleidend - artikel categoriseert weer anders: de om haar successen in de liefde benijde vrouwen en de door jaloezie bewogen moraliseerende kwaadspreeksters.

Emil Utitz wijdt in zijn ‘Grundlegung der Allgemeinen Kunstwissenschaft’ een uitvoerige en grondige beschouwing aan het kwaadspreken, in verband met de imitatiezucht en wat daarmee nog verder samenhangt, omdat in de imitatie - hoewel ‘grundfalsch’ - langen tijd een verklaring gezien werd van het ontstaan van kunst.

Müller-Freienfels (Poetik) laat op een ander aspect de aandacht vallen. ‘Besonders in unsrer Kultur bringt es die Stellung der Frau mit sich, dass sehr viele vom normalen Geschlechtsverkehr ausgeschlossen sind’. En als gevolg: ‘Hier nun bietet die Dichtung einen gewissen Ersatz, indem sie wenigstens in der Phantasie diejenigen Erlebnisse verschafft, die die Realität nicht zu bieten vermag. Das kann nach der groben wie nach der geistigen Seite geschehen. Es kommt bekanntlich ebensowohl vor, dass hochgebildete und feinddifferenzierte Frauen mit Wollust sich in Schilderungen des Dirnenlebens vertiefen, ebenso wie prostituierte über irgendwelchen sentimentalen, platonischen Liebesgeschichten schluchzen. Wie jene Strassendirne in Gorki's Novelle haben sie in der Phantasie irgendeine reinere Liebe, ebenso wie manche Demi-Vierge der besten Stände in der Phantasie sämtliche Sündenfälle, die möglich sind, durchgemacht hat’.

Het groote raadsel, dat ‘vrouw’ heet, trok ten allen tijde veel belangstelling; zoo de vrouw, zooals zij zich geopenbaard heeft ten

tijde van de matriarchaatscultuur, waarvan sporen gevonden worden in de Keltische sagen, en vooral de vrouw in de patriarchaatscultuur. ‘Om de vrouw en het geld draait de heele wereld’. De laatste jaren vertoonden zich teekenen, die volgens sommigen op een terugkeerende matriarchaatscultuur wezen.

In een serie artikelen zal ik behandelen, hoe de litteratuur, de wetenschap van de menschelijke ziel (Georg Hermann), de vrouw ziet. De litteratuur van alle tijden: met treffende overeenkomst naast even treffende nuanceeringen. De West-Europeesche litteraturen van alle tijden bevatten zooveel gegevens en problemen voor de kennis van de vrouwelijke psyche: de werken van de Middeleeuwen, van de Renaissance, van de Romantiek, van het Naturalisme; en vooral de moderne litteraturen met veelal zeer verdiept psychologisch inzicht, zooals de werken van Ibsen, Strindberg, Schnitzler, Max Brod, Margueritte, Philippe Hériat, Stephan Zweig, Arnold Zweig, Marcellus Emants, Cyriel Buysse, Jeanne Reyneke van Stuwe, Ali Smeding, Constant van Wessen, Marsman, enz. enz., om met enkele namen uit de lange rij maar eenige aanduiding te geven.

Voor dezen keer nog slechts een paar grepen. De oud-Fransche Cantilène de Sainte-Eulalie beschrijft de heldin aldus:

> Buona pulcella fut Eulalia,
> Bel avret corps, bellezour anima.
>
> Voldrent la veintre li Deo inimi,
> Voldrent la faire diavle servir.
>
> El nout eskoltet les mals conseillers
> Qu'elle Deo raneiet chi maent sus en ciel,
>
> Ne por or ned argent ne paramenz
> Por manatce regiel ne preiement...

(9e eeuw)

(Eulalia was een goed meisje, mooi van lichaam, nog mooier van ziel. De vijanden van God probeerden haar in hun macht te krijgen, zij wilden haar den boozen geest doen dienen. Zij luisterde niet naar hun slechte raadgevingen, die de banden met God zouden verbreken, die woont in den hoogen hemel. Noch voor goud, noch

voor zilver, noch voor sieraden, noch voor bedreigingen van den koning, noch voor smeekbeden...)

V. de la Montagne dicht ‘Een oudt Liedeken’ naar Jean Richepin, dat het erotische element ziet in de wreedheid van een vrouw:

> Tsag eens een cnape stervensgeern
> een valsche, vreede, boose deern.
>
> Sei totten cnape: ‘hael mi terstont
> din moeders herte vor minen hont’.
>
> Hi ging en sloech sin moeder doot
> en vluchtte mettet herte root.

Maar daarnaast de oneindige moederliefde in een andere vrouw:

> Mer terwyl hi loopt, stuict oppen steen
> en valt, - dat erme hert meteen.
>
> Al botsen op de harde baen,
> vingh plots dat hert te spreken aen:
> ‘Och jongen, hebs di seer gedaan?’

Ook de bekende Middeleeuwsche Maria-legende ‘Beatrijs’ is een interessante visie op de vrouwelijke psyche.

(Wordt vervolgd.)

Het land van herkomst
een Europeesche roman over Indië

Men zou terug moeten denken aan de schrijfdrift die Multatuli bezat en aan een menschelijken rijkdom in het werk van Couperus om in dezen roman van Du Perron een concentratie te zien van de grootste vertelkunst en de warmste natuur. In Indië geboren en tot zijn 23e jaar in dat land wonend, kreeg zijn gevoel dien nuchteren, meesleependen gloed, die al sprekend iedere pose verliest om alleen in de intiemste oprechtheid te kunnen bestaan. Men vergeet bij geen boek als juist dit, dat er nog wetten en schema's bestaan, waaraan een ‘roman’ zou moeten gehoorzamen. Men geeft zich er in over aan den toon van een mensch, die altijd in onze nabijheid, onze aandacht zou eischen in een reeks toegewijde, vertrouwelijke brieven of in den naakten toon van een gesprek. In déze vertrouwelijkheid hebben wij schrijvers tot onze vrienden gemaakt: zij houden zich in onze nabijheid op, soms met 't geduld, dat wij er ons voor moesten schamen hen niet eerder te hebben gekend. Het is overbodig om de oprechtheid van iemand, met wien wij eenmaal verkeeren, aan een aesthetische critiek te onderwerpen, wanneer wij zijn atmosfeer als de onze hebben aanvaard. Wel verre van een harmonisch geschrift, is deze eerste roman van Du Perron de volledigste bekentenis van *een natuur* en de rijkste openbaring van de generatie waartoe hij behoort. Evenals Marsman en Slauerhof f in 1899 geboren, tusschen twee eeuwen in, leek Du Perron direct bij zijn optreden voorbestemd tot het groote, dynamische verhaal. Zijn onbedorven genie, dat nooit veel last had van scholen of van het geloof, zocht altijd zichzelf te bepalen in een kogelsnellen, exacten verhaaltrant. In die jaren werd ook bij ons het proza vernieuwd, met de stof en de middelen, die de periode na den oorlog aan de schrijvers als voorwaarde stelde. Het geserreerde verhaal, zoo min mogelijk slachtoffer van de romantische fictie's en toch binnen het gestelde gehoorzaam aan de verbeelding, voor zoover ook die psychologisch verantwoord zou zijn, dit werd het streven van de generatie van schrijvers, die met deze verhaalkunst omstreeks 1925 in ons land een begin maakte.

Voorzien van een vernuft, waaraan nooit een Romaansche humor ontbrak, maar vooral gewapend met een verteldrift, die soms het knetterend geluid had van een artillerievuur, wierp Du Perron zich op als schrijver van verhalen, waarin het 'cynisme' bijna gymnastisch beoefend scheen en waarin hij zijn Franschen aanleg bewees door de omkeerbaarheid, waarmee de Ernst er behandeld was.

Na een 'roman' van zijn 22e jaar *Een Voorbereiding,* die zijn ontgoochelde Bohème bevatte, verschenen zijn bundel 'grotesken': *Bij gebrek aan Ernst* (1926/28), en zijn verhalen in *Nutteloos Verzet* (1929), waarin hij in dialogen een kwellenden vorm gaf aan zijn obsessies. Zijn dramatische kracht bleek daar reeds grooter en klemmender dan die van zijn tijdgenooten, die hun pogingen tot het 'verticale' prozaverhaal meestal nog in een lyrisch rhythme verloren lieten gaan. Tegelijk scheen de drang naar uiting in Du Perron nog sterker te zijn: zijn gepassionneerd schrijverschap openbaarde zich ook in verzen, waarin een grijnzend, vermoeid gevoel zich plotseling ontspande in een wegstroomende innigheid. (*Poging tot afstand,* 1928; *Parlando,* 1930; *Mikrochaos,* 1932). Eén van zijn verzen bevat den herinneringstoon, waarop zijn roman zou worden gebouwd, en dat voor mij het grootste gedicht is van de verloren, Indische sfeer:

'De herfst is kort geweest. En 't mij verdiepen
in wat mij nableef van het zachte land,
als roepen van nachtvogels die lang sliepen,
neemt in de duisternis weer de overhand.

Een kleine stem die mij vermanend riep en
soms voor mij zong houdt zwak maar helder stand;
de palla-tuin herrijst, waardoor wij liepen
op blote voeten, bij de kali-kant.

De bruine en rimplige bescher'mgeesten,
Alima, Bogèl, Yoeng; maar ook het spook
van de Arabier, huizend in de oude bomen.

"Yoeng had een dubbel hoofd van schrik toen gistren
een baardgezicht opééns in 't venster dook!"
't Is lang voorbij..... En waartoe weergekomen?'

En intusschen verschenen, in beperkte oplage eerst, voor de ‘happy few’ in den vorm van ‘cahiers’, de indrukken van zijn lectuur: drie bundels (*Voor kleine parochie,* 1931; *Vriend of Vijand,* 1931; *Tegenonderzoek,* 1933), die misschien 't sterkst zijn vijanden, maar niet minder zijn vriendenkring hebben bepaald: men zou terug moeten gaan tot de *Ideeën* om ook hier, in deze invallen, essay's en artikelen een schrijver te zien, die weer *spreekt* als hij schrijft, en het schrijven verstaat als een onthullenden brief, een gesproken gevecht, als een manier van krachtig bestaan. Zich bemind maken òf gehaat, zooals hij eens schreef, het was ook zijn dilemma, toen hij zich tegenover een wantrouwend, Hollandsch publiek zag gesteld..... Men koos één gedicht uit zijn poëzie, één verhaal uit zijn proza om hem daarmee als ‘letterkundig’ te canoniseeren, wat hij nooit wilde zijn. Zijn werk was steeds een ontwikkeling, een vuur tusschen twee stilten, waaraan het publiek zich liever niet brandde. Hij prikkelde zijn lezers met een oprechtheid, die zij niet in die mate bezaten; hij vernielde hun steenen helden en stelde er levende voor in de plaats, die zij blijkbaar niet kenden. Multatuli verscheurde de faam van den letterkundige Bilderdijk, Du Perron kloof Dirk Coster in stukken..... Zijn redacteurschap aan 't maandblad *Forum* besloot hij na twee jaar met de verzameling van de aldaar verschenen essay's, die op een breederen grondslag van zijn Europeesche belezenheid als van zijn desperaat individualisme rekenschap gaven. (*De Smalle Mens,* 1934). Al critischer, niet minder jegens zichzelf en van de eigen grenzen zich voortdurend bewust, scheen Du Perron op weg naar de stilte. waarvan men zegt, dat zij vruchtbaar kan zijn. Reeds dacht hij aan een roman, die Indië zou bevatten, zoo exact als zijn herinnering het zag..... Meegesleurd in een failliet, plotseling ontdaan van de steunpunten, die zijn gevoel noodig had om aan zichzelf te gelooven, werd zijn herinnering aan Indië en aan zijn diepste verleden een onmiddellijke wereld, waaraan hij zich vastklampte, waarin hij zich met de werkelijkheid om zich heen trachtte te verzoenen: *Indië* werd een domein, waar hij 't diepst mee vertrouwd was, *Europa,* waar hij toch wóonde, een gebied, waar hij voortdurend bespied scheen te worden..... Duidelijk valt de wereld in stukken, wanneer het gevoel in verlangen en vrees leeft, terwijl de werkelijkheid nèrgens bevredigend lijkt.... In *Het land van herkomst* is

Indië de romantische voorraad, een stroomende bron, waardoor Arthur Ducroo in Europa kan leven. Nooit was 't Indische leven, dat plantaardig samenstel van menschen en dieren, zoo volledig als hier, nooit de Indische toon, het ‘espagnolisme’ van den Indischen djago (= kemphaan) zoo *authentiek* weerspiegeld als hier. Men zou slechts de Indische stadsatmosfeer er even uitvoerig hebben gewenscht als de zeekust en het land er volledig en weergaloos zijn. De Indische sfeer, in 14 hoofdstukken in dit boek verspreid, ademt van humor, even getint met een weemoed, die zich echter nooit aan kreten of aan een duistere romantiek wil verliezen: als ‘Indische roman’ is *Het land van herkomst* uniek. Maar 't water van de Zandbaai stroomt ook in de Seine: Arthur Ducroo woont in Europa, en in de stad waar hij 't meest vertoeft, in Parijs, ontmoet hij zijn vrienden. In gesprekken tracht hij hardnekkig hùn wereld te peilen, hun onrust of hun kalmte te vinden: bestaat zijn wereld nog, nu hij in twee tegelijk zweeft, en nergens meer absoluut lééft? Parijs in de troebelen van Februari 1934, ook nu nog niet uit-gewoeld, het bloedbad op de Place de la Concorde, Parijs in een brullende golf, een collectivisme, dat het individu dreigt te verstikken, - bijna grimmig zoekt Arthur Ducroo zijn nieuwe vermaak in een hoogmoedige beschouwing van den mensch in Europa. Hier wint 't boek aan een wanhoop, die even hardnekkig als de herinnering aan 't jeugdland 't was, een direct Europeeschen inhoud verkrijgt, een documentaire exactheid, die den geest van den huidigen intellectueel zoekt te peilen. Met een ‘open einde’ besluit dit boek, dat met de variaties van een menschelijke stem, van gloeiend tot staalkoud, het dwingendst geschrift in ons land werd, dat na de *Max Havelaar* verscheen.

Men behoeft zich bij dézen rijkdom niet te bekommeren, om de beoordeelaars, die met een Katholieke jeugd in het Seminarie of een zedelijken maatstaf voor de Censuur, hun afkeer verspreiden. Misschien duurt ook hier de Eerlijkheid weer het langst.

(E. du Perron: *Het land van herkomst*. - Em. Querido: Uitg.-Mij., Amsterdam, 1935.)

FRED BATTEN.

Invallen
door
Frans Erens.

Indertijd zeide Allard Pierson, dat de menschheid heele plassen muziek zou noodig hebben om niet in een hopeloos pessimisme te vervallen. Die plassen muziek zijn er gekomen, maar op een andere wijze dan Pierson heeft bedoeld. Millioenen en millioenen radio-toestellen overstroomen nu dagelijks de woonkamers met muziek, maar welke muziek brengen zij? In het algemeen de meest ellendige composities, die alleen het resultaat hebben de menschen af te stompen. Er zijn een vijftigtal componisten van den eersten rang, wier werken, bij herhaling aangehoord, men niet moede wordt, maar juist zij worden opzij geschoven voor de foxtrot- en schlager-componisten, wier producten met schallend geluid de heele wereld over worden gezonden. Dit is een ongeluk voor het geestelijk leven der menschheid.

De radio heeft echter ook het nadeel gehad, dat hij alle andere muziek voor het grootste gedeelte heeft weggevaagd. In vroeger jaren kon in onze steden het melodieus geluid van de occarina weerklinken; ook onder familieleden en vrienden was er licht iemand te vinden, die het instrument bespeelde, zoodat men dikwijls het genot kon hebben te luisteren naar dat zoet-klagend geluid, dat de ziel in beroering bracht. Waar zou het nu nog te vinden zijn? Op zoele zomeravonden weerklonken soms de tonen van een occarina over de grachten van Amsterdam en als ik aan dat geluid denk, verlang ik het opnieuw te hooren.

Ging ik vroeger op een Zondagavond door de dorpen, dan zag ik hier en daar op de bank voor het huis een man zitten, die harmonica speelde. Soms was hij een slecht muzikant, maar men kon ook een speler aantreffen, die met begrip en gevoel zijn

instrument hanteerde. Dan kwam een weemoed op in de zielen van die hem hoorden en jongens, meisjes en kinderen kwamen in groepjes naar hem staan luisteren, aangetrokken door iets, dat zij geen naam konden geven. Voor den man zelf was het spel een genot; dat kon men zien aan zijn gezicht vol ernst en diepe aandacht, aan de bewegingen van armen en handen.

Nu is dat uit. In de dorpen wordt de harmonica niet meer gehoord; de speler heeft zich een radio-toestel aangeschaft en ligt nu uitgestrekt op een stoel zich te vervelen, terwijl zijn toestel bralt. De zelfinkeer, de hoeveelheid geestelijke energie, die hij bij zijn spel in werking moest stellen, het nadenken, al die dingen, die hem een innerlijke verdieping bezorgden en zijn beschaving vermeerderden, zijn uit zijn leven verdwenen. De radio bracht hem een boozen slag toe.

Vroeger was het hooren van een stuk muziek iets, wat niet alle dagen gebeurde en bood zich de gelegenheid aan, dan gaf men zich de moeite om er naar te luisteren; maar waar de muziek nu den geheelen dag bij golven in de woonkamers wordt uitgestooten, luisteren de menschen er niet meer naar, ja, zij stellen hun radio niet af, omdat zij hem niet meer hooren. Muziek begeleidt zonder ophouden hun dagelijksch doen en hun ledigheid, zij stoort hen bij het werk en het werk stoort hen in het opnemen der muziek. De stilte der woonkamer is verdwenen, zelfingekeerdheid is niet meer mogelijk.

Vroeger liet de dienstmeid, die de gang schrobde, onder haar werk een lied weerklinken en als de naaister in huis was, dan hoorden wij haar allerlei liederen zingen, soms afgebroken door den slag van een neergeworpen schaar op de tafel of het ratelen van de naaimachine. En of zij al zongen: ‘Ach, moeder die zeeman....’ of ‘Hedde gij nooit een mooi meisje gezien, - Zeg, schele Pauwelien?’ en ‘Achter de traliën van een klooster - In het stille avonduur....’ of ‘Ik arme slaaf, wat moet ik zuchten - Terwijl het heele menschdom juicht....’ of van ‘de schoone Suzanna’ en andere liederen, haar zang was oprecht en was voor haarzelf een genot; het werk werd er lichter door gemaakt en de eentonigheid ervan werd gekleurd. Nu zwijgen zij; de radio heeft haar stom gemaakt en de straatliederen zijn verdwenen.

In vele huiskamers stond vroeger een piano. Ik weet wel dat de musiceerenden, meestal dames, buren en huisgenooten soms met hun spel konden vervelen, maar wat was die onaangenaamheid vergeleken bij de verveling en de ergernis u bezorgd door het radiotoestel van uw linkerburen en van uw rechterburen, door dat van uw achterburen en van uw overburen, wier geluidsgolven u onophoudelijk geeselen. En al meent gij er aan te zijn gewend geraakt, dan nog schaadt de voortdurende inspanning om die geluiden niet te hooren het uithoudingsvermogen van uw zenuwen.

En niet alleen is er in de radio een publieke hinderlijkheid opgekomen, er is ook een verlies geleden, doordat er een genieting voor het grootste deel is verdwenen, n.l. het genot, dat de musiceerende zelf aan de piano beleefde. Daardoor is de menschheid armer geworden. Al heb ik geen groote vaardigheid in het pianospel, wanneer ik een notenblad voor mij zet en ik slaag er b.v. in de melodie van het Largo van Händel uit de toetsen te voorschijn te halen, dan ondervind ik een grooter genot dan wanneer ik dezelfde compositie op onberispelijke wijze zou hooren ten uitvoer brengen. Die uitvoering kan torenhoog staan boven mijn muzikaal gestamel, maar zij doet mij niet de conceptie van den meester doorleven, zooals gebeurt, wanneer ik haar met inspanning uit het instrument doe klinken. Dan is zij mijn eigendom geworden; zij is door mijn gevoelsvermogen en mijn hersenen heengetrokken, deze hebben haar gegrepen en vorm gegeven naar buiten toe. Ik heb haar doorleefd sterker en beter, dan wanneer ik haar alleen had hooren uitvoeren. Het notenblad, de piano en ik waren te zamen een eenheid geworden, die de muzikale creatie van den meester opnieuw deed geboren worden, want wordt niet ieder stuk kunst telkens opnieuw geschapen in het innerlijk van hem, die het in zich opneemt? En de muziek richt zich juist geheel en al tot het innerlijk oor van den mensch. Al komt de litteratuur haar van alle kunsten het meest nabij, dan nog bestaat tusschen beiden het groote verschil, dat de woordkunst uiterlijke vormen noodig heeft om gedachten en sensaties in te huisvesten, terwijl de muziek de naakte sensatie grijpt en haar borrelend en bruisend doet leven in tonen. Aanbidding, eerbied, liefde, moed, opoffering, geestdrift, haat, woede, berouw, afgrijzen kan de

muziek u laten ondervinden. Van al wat schoon is en al wat gruwelijk is, van alle gevaren en alle avonturen kan de muziek u de sensatie laten doorleven. Laat een geniaal verteller, zooals Stephenson, u eenige van deze dingen verhalen, dan kunt gij ze ook doorleven, maar uw hersens hebben daarbij een heelen arbeid te doen, terwijl de muziek u dadelijk de quintessence van de sensaties bezorgt.

De piano kan u dat allemaal geven, zonder dat gij daarvoor een goed speler op dat instrument behoeft te zijn. Nu de radio hem uit zooveel kamers heeft verdreven, is er een hoeveelheid geestelijk genot, ontwikkeling en verfijning van gevoel minder in de wereld en zoo zou men kunnen zeggen, dat zóó hoog als de groote componisten de menschheid hadden opgeheven, de radiotoestellen haar omlaag hebben geduwd.

* * *

(Uit mijn dagboek.)

Onlangs woonde ik in Gulpen, in Z.-Limburg, een eigenaardig feest bij; het was van godsdienstigen aard. In het Zuiden grijpen openbaar en innerlijk leven meer in elkaar dan in het Noorden van Nederland en er heerscht daar een mentaliteit en er gebeuren daar dingen, die door menig 'Hollander' niet zouden worden begrepen. Ik wil hier niet ingaan op de aanleiding tot deze feestelijkheid, ik wil alleen iets zeggen over de menschen, die haar uitvoerden. De bewoners van meer dan twintig dorpen en gehuchten uit den omtrek hadden een gecostumeerden optocht weten samen te stellen, waarvan het resultaat was een stoet van twintig praalwagens met daar tusschen groepen van de autochtone bevolking. Ik heb in mijn leven allerlei gecostumeerde optochten gezien, o.a. herhaalde malen die van de Leidsche studenten en den Carnavalszug van Keulen, maar veel eigenaardiger was deze stoet, door een landbevolking samengesteld en daarvan alle kenmerken dragend. Wat die menschen door middel van twintig praalwagens hadden beproefd uit te beelden waren geestelijke realiteiten. De ervaring van een lang leven doet mij hun gelijk geven in hun trachten om zich vast te houden aan *geestelijke*

realiteiten, nu wij om ons heen zooveel hebben zien wankelen en schudden, dat wij van onze jeugd af als vaststaande realiteit hebben leeren beschouwen. De dingen van den geest verouderen niet en de pure vreugd wordt alleen beleefd in de genietingen des geestes. Die menschen zullen zich den gang der genotssensatie wel niet bewust zijn geweest, maar zij voelden toch iets van de veiligheid, gelegen in het werken voor een ideëel goed, waardoor zij gevrijwaard bleven voor de onplezierige en bittere reactie van het zingenot.

Wat die Limburgsche landbevolking in die twintig tafereelen wilde voorstellen was de rol der Maagd Maria in de geschiedenis van het menschelijk geslacht, een onderwerp, waarover in den loop der eeuwen de grootste geesten hebben gediscussieerd. Zij discussieerde niet, maar trok de mystiek in haar dagelijksch leven en zóó kwam die reusachtige stoet tot stand, waarbij, objectief beschouwd, zeer fraaie tableaux vivants te zien waren, maar waarvan het meest bewonderenswaardige en aandoenlijke was de bevolking zelf in haar houding van ernst en wijding gedurende dien langen tocht naar den Gulpener-berg, waar een reusachtig Mariabeeld werd onthuld op een hoog voetstuk, dat uit alle richtingen is te zien.

Nu was deze stoet eigenlijk een voorstelling van het geheele volk van Z.-Limburg, dat altijd bizonder rijk is geweest aan allerlei vereenigingen; deze waren er dan ook allen in vertegenwoordigd. Daar ieder dorp zijn eigen groep vormde en al die groepen ingeleid werden door hun eigen schutterij, zag men telkens de karakteristieke figuur van een Schutter-generaal daar tusschen marcheeren. Deze, meestal oude mannen, met een steek met pluimen of een hooge berenmuts op het hoofd, liepen dan ook alleen, hun commandostaf balanceerend in de handen of naar voren gestrekt in gebiedenden zwaai. Sommigen gingen zoo geheel op in hun ambt en hun waardigheid, dat zij werkelijk indrukwekkend werden. In het midden van iedere schuttersgroep liep de Koning, behangen met zilveren platen, teekenen der triomfen van het gilde; die van Gulpen prijkende met den zilveren vogel, geschenk van Keizer Maximiliaan. De Vaalsers, grensbewoners bij uitnemendheid, maakten den indruk van oer-Duitschers met groene uniformen en hoeden gesierd met een vederbos. Er waren

scherpschutters en ook handboogschutters, gewapend met manslange bogen. En dan was er de muziek van al die 'Harmonieën', want geen enkel dorp is zonder zulk een vereeniging; aan die van Margraten ging een president vooraf, dragend in de hand een ouden, langen, koperen staf, versierd met rinkelende koperen bellen. Er was geen vereeniging in het land of zij was er en ieder droeg haar vaandel voorop; duivenclubs ontbraken niet.

Ook zag ik een groep mannen aanstappen gehuld in zwarte, lange kleederen en zwarte mantels, die de wind deed opfladderen, met op den linkerschouder een groot rood kruis. Ik vernam dat dit de ordesdracht was der Camillianen, wier klooster te Vaals is gelegen en met genot keek ik naar die prachtige, karaktervolle figuren, die deden denken, dat wij tot de middeleeuwen waren teruggekeerd.

Toch was het mooiste van alles dat bewegelijke lint dier tallooze menschen, jonge en oude, mannen, vrouwen, meisjes en kinderen, die allen voorbij trokken met den uitgestrekten rechterarm het eeresaluut brengend aan de rose-violette bisschopsfiguur. Oude vrouwtjes, die die nieuwe manier van groeten wel wat vreemd vonden, durfden den arm niet zoo hoog opheffen en menig vader leerde zijn zoontje hem strekken. En al die handen waren teekenend als menschelijke gezichten. Daar waren de handen van oude boeren, samengetrokken van het zich klemmen om spade en ploeg, handen van oude vrouwen gekerfd door al de zorgen aan anderen gegeven, handen van heel jonge meisjes en kinderen, nog week en ongerimpeld, die nog vóór zich hadden al wat moet worden gedaan in het leven. Er was een langzaam voorbijgaande stroom van duizenden handen, symbolen van den arbeid, die de straf en het geluk is van het menschengeslacht.

Verzen
door
Hélène Swarth.

I.
Stormnacht.

Tokkelt de regen zoo tegen de ruiten?
Klopt er een vogel, door kaarsvlam verblind?
Hoor in den schoorsteen de stormwind ik fluiten?
Kermt, in de verte, een verlaten kind?

Is 't wel de regen, die klopt aan de ruiten?
Is 't wel een vogel, die 't nest niet meer vindt?
Is het de wind wel, die weeklaagt daarbuiten?
Is 't wel gekerm van een angstig kind?

Stil! die geluiden, ik wil ze niet hooren.
Veilig nu schuil ik in peluw en dek -
Ruischt nu de zang van mijn bloed mij in de ooren?
Hoor ik nu kloppen in 't eigen vertrek?

Hoorde ik dien stormwind dan nimmer tevoren?
Hart, laat mij luisteren, bons niet zoo bang!
Diep in den nacht wordt de Lente geboren -
Is het haar adem, die beeft op mijn wang?

Is het de Lente, die rukte aan de ruiten,
Vond ze gesloten en vloog door een kier?
Is het een ziel, die moet zwerven daarbuiten?
Vond je in het donker den weg niet? - Kom hier!

Ziel, die mij liefde, ben jij 't? Geef me een teeken!
Zwervende vogel, die rust in mijn hand,
Ben je om vertroosting hier nedergestreken?
Vond je geen vrede in het Eeuwige Land?

II.
Koel als de wind.

Koel als de wind van een vogelewiekslag,
Zacht als een bloemblad, zoo donzen en licht,
Zweefde er een zegen, waar droef ik en ziek lag,
Streelde er een adem mijn aangezicht,

Streek als een vlinder mij over de slapen,
Wuifde om mijn oogen en drukte ze dicht,
Kalmde mijn hartklop en dwong mij te slapen,
Troostte mijn ziel met een droomgezicht.

'k Vond er, weer jong, onder bloeiende boomen,
Vrienden verloren, zoo lief mij weleer,
Voelde hun liefde mij sterkend doorstroomen,
Zweefde zoo licht als een vogeleveêr.

Droomde ik één oogwenk? Verbleef ik daar uren?
Trok mij omlaag weer de zilveren band?
Moet ik weer eenzaam dit lijden verduren?
Stortte ik op aarde uit dat hemelsche land?

III.
Troost.

Wie troosten nog Nayaden en Dryaden,
In manedamp bezielend stroom en boom
En Muzen blank, bezingend heldendaden
En Nymfen, dansend aan den woudezoom?
Wie, levensmoe, verlaten en verraden,
Kan blij nog spelen met een schoonen droom?

Mij troost geen God, die suizelt in de boomen,
Met wolken fronst, met zonneglanzen lacht,
In sterren praalt en weent in regenstroomen,
Bespeelt de windharp, ruischt in golvenklacht,
Met vooglen zingt en ademt in aromen
Van blad en bloemen, in den blauwen nacht.

Ik roep om redding, waar ik lig gebonden,
In wanhoops afgrond en ik wacht op Hem,
D'erbarmen-God, tot Hij mij heeft gevonden,
Al slonk tot zucht mijn stervend-zwakke stem,
Dat uit mijn duister van ellende en zonden
Zijn vaderhand mij óplichte en omklemm'.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXXXIX.

In heel mijn werk laat zich mijn Geest zien, lijk dees was en is.
Geen radde drieste ben ik, maar veel minder nog een luie:
'k Zag levenslang naar 't Lot der Menschheid van het Noorden, 't Zuiën.
Van 't Westen, 't Oosten, want diepst-in ik voel 't Geheimenis

Dees Aanzijn's dat geen sterver ried ooit. Och, in diep gegis
Vroeg 'k reeds als knaap: Wat is dit Al en de Ikheid? Lange buien
Toen reeds ik had van streng-bezadigd werken, maar wild kruien
Ging soms mijn Wil omhoog zich plots ten steevgen kop. Ik mis

Noch miste ooit eigne stille Kracht. En dus nog heden visch
'k Uit 't innigst Zelf en Andren alles wat iets kan beduiën
Voor mijn klaar-zoekend Inzijn, dat 'k mijn Ziel noem, en uitspuiën

Zich blijft in stoere verzen en breed proza. Nooit als klis
Hang 'k aan mijn Eigente, neen, aan de Waarheid
en fijn-scherp beslis
'k Stil over alles: mijn daagsch Wezen kon nooit veel mij bruien.

DCDXL.

Velen ik leek een vreemd soort mensch te wezen, ja men vond
Me een dwaas zelfs en dies trok terug 'k mij vroeg, daar 'k staeg beladen
Wierd met zeer vele vreemde namen, die mij zelf niet schaadden,
Maar wèl het juist begrip van wat 'k hier moet en wil. Mijn mond

Was nooit heel rad in 't spreken, dus gestadig kijkend stond
Ik in dees wereld en zag velen aan, gelaten raden
Blijvend naar wat elk Wezen was. Het valsche, kwade
Reeds diep-in haatte ik als klein kind. Ik leefde onschuldig-rond.

Maar deed al gauw voorzichtig onderdoor mijn kalmpjes waden
Door alle dwaze praatjesgolven heen, omdat mij bond
En hielp gestaeg mijn diepre Wezendheid, die mij bleef braden

Sterk door tot nú: Zij deed mij 't goede volgen, en wen 'k spade
Verging eens, weet ik: Voortaan liggend in den donkren grond
Vind 'k weetloos daar oneindgen Vrede als Eeuwige Genade.

DCDXLI.

't Zal vreemd zijn, als 'k laat wijk naar 't Eindelooze waar geen tijd
Of plaats meer zijn zal. 'k Dacht daarover door als wijde jongen
En 'k voelde 't wel, lijk thans, maar niet begreep 't. Och, wen 'k besprongen
In latre dagen eensklaps wierd door Lagren, lijk hier glijdt

Al eeuwen door, dit menschenleven dwaas, heb 'k dra gewijd
Weetloos me onmiddlijk aan mijn Diepte en 't wierd me of klare tongen
Zeer spoedig achter mijn veelal bedaarde Aldaagschheid zongen.
En spoedig heeft dan weer mijn puurste Zijndheid zich verblijd.

Mijn arme Ziel, die kwam hier eens als Vreemde, stil verbeidt
Den dag staêg dat zij heel iets anders worden gaat: gedrongen
Word 'k Aardling langs zoo meer, niet boos te worden. Eenzaamheid

'k Doorleefde als kind en knaap en man en werd dus wijs, en breid
Hoe langs zoo meer thans uit mij zonder gekke expresse sprongen.
Totdat 'k op 't laatst verdwijn weer in de Oneindge Alwezendheid.

DCDXLII.

Gelaten voelend, lijk reeds leefde ik, toen 'k nog slechts een zwak,
Schraal, doodsbleek knaapje was, dat haastig in gepeins bleef stappen
Liefst vèr-weg buiten, uren lang, terwijl de wind soms flappen
Mij wilde omver. Maar wen 'k dit merkte, ging 'k heel gauw mijn hak

Zetten in 't zand en boog mijn kop, of soms met arm-gepak
Omvatte ik boom, daar 'k diepst-in bang werd, dat 'k boos woord met klappen,
Enkle, zou krijgen, thuis, wanneer 'k gevallen 't stijve, krappe
Hesje of iets aêrs gescheurd zou hebben of besmeurd. Doodsch-vlak,

Woordloos, gedwee-gehoorzaam, deed 'k als kind en bleef een pappen
Pop schijnen huisgenooten, Latren, doch geen mensch me ooit brak.
Zij sluimren eeuwig nu, wie hoonden me eens, want élkeen kappen

De vreemde Dood gaat, doch gelukkig ben ik nog hetzelfde strak
Doch diepst-in vriendlijk ding, dat zich verwondert. 't Leven ‘lak’
Nu vind ik, want de Dood elk naakt, étappe voor étappe.

DCDXLIII.

Naief hield op 't-gezicht-af ik van sommgen toen als kleine
Verlegen jongen half bewust mijn voeten over straat
Snel liepen en ik anderen soms aankeek, diep-paraat
Doch zonder één bedoeling, schoon ik psychisch kreeg reeds mijne

Meditatieve Menschlijkheid, die heen en weer bleef deinen.
Der Aarde schijn 'k soms lastig, schoon 'k geen enkel mensch meer smaad.
'k Probeer spontaan met elk mij te verstaan, doch vroeg en laat
Ik kon en kan niet wijken, daar 'k stil hoog steeds voel het fijne

Besef der verste Ineigendheid, die nimmer nog ging kwijnen,
Neen, staan mij doet, want steunt. Dat noem 'k mijn stevig Ik. Och, 'k raad
Van kind reeds, maar vergeefs. Doch 'k weet thans: Heel dit Zijn is Schijnen

Van Eenen Algeest, Die zich zelf wil vatten, dus een Daad
Betreklijk, die weer in zichzelf terugvloeit langs de lijnen
Der eigne Ziel, die als 't Aleenig-wezende bestaat.

DCDXLIV.

Een Nest, ja, lijkt nu de Aarde mij, waar 'k, na veel vreemde tochten
Door verdre Sferen ben gedaald en lang in 't ijl geraas
Van andrer menschen woorden, daden heb vertoefd. Geen baas
Wou 'k zijn, maar óók geen vleiend dienaar. Wie mij soms bezochten

Zagen een lang, bleek man, die zich gelaten ging verknochten
Aan velen, wen dees leken puur hem en met weinig praats
Bleef 'k vol van wat 'k, als Ziener, kreeg te doen. Nog nooit op schaats
Vloog 'k voort, neen, mijmrend, altijd zat ik het ineengevlochten

Wezen mijn's Zijn's athletisch-worstlend stug te ontraadslen. Bochten
Nooit maakte ik in mijn handlen, neen schreed voort bedaard, en kaats
Geen oogwenk ooit met leege woorden. En 'k vond maats

Al gauw, maar die 't niet wisten voort te zetten, want geen Krochten
En Heemlen beurtlings in zich vonden. Och, een vreedge plaats
Nu vind ik, die 'k door voelend Denken eindlijk heb bevochten.

DCDXLV.

Ben 'k ijdel op de Stuwing mijner Ziel? Neen, enkel blijde,
Dat 'k houd me in alles nog 'of 'k jong ben, schoon zoo vaak de vleet
Der liên dwaas zeide, dat ik sinds mijn eerste jeugd niets deed,
Wat leek de moeite waard er zich diep-ernstig aan te wijden.

'k Bezat een vreedge Sterkte reeds als kleine knaap: al lijden
Lijflijk of psychisch pijnlijk nooit beletten kon, dat 'k breed
Bleef groeien geestlijk-vol en hoog, omdat 'k steeds mat en meet
Wat 'k zélf vermag, wat *niet*. Want 'k bleef mijn Diepte en nimmer vleide

Of laakte ik andren, dan waar 'k had geheel gelijk. 'k Wou spreiden
Mijn Geest als schutsdak over velen, en een woeste kreet
Hief 'k, jong, slechts aan soms wen 'k wierd laag belasterd. Kalm ik beet

Die dwazen dood dan met de feiten, schoon 'k verwrong me in 't lijden.
'k Houd steeds nog voet bij stuk, maar wen 'k mijn Zelfje gansch vergeet
Na 't sterven, is 't mij best. 'k Leef boven 't dol gewoel der tijden.

Een zeer genietbaar boek van Elisabeth Augustin door Dr. Willem Kloos.

(Elisabeth Augustin. De Uitgestootene. - Amsterdam, P.N. v. Kampen en Zoon N.V.)

Levenslang, want als kind reeds, ben ik diep in mijzelf datgene geweest wat men een ‘idealist’ te noemen pleegt. Maar daarom nog volstrekt geen redekunstig-opgewondene dwaze Dweper, dus geen idealist in den algemeen-gangbaren boekerigen zin van dat woord. Want tegelijkertijd bleef ik altijd met mijn voor alles fijn ontvankelijk blijvende maar zeer krachtige hersens, door mijn spontaan zoo veel mogelijk goed oplettende zintuigen heen de zonderling door elkaêr gewarrelde werklijkheid waarnemen en leerde ik deze dus, thans reeds 73 jaar lang want sinds het allereerst helder opkomen van mijn in dien eersten tijd natuurlijk nog heel weinig wetend bewustzijn hoe langer hoe meer voldoende kennen, omdat ik er van nature eveneens op ben aangelegd, om logische konklusies uit het door mij opgemerkte te trekken. En onder al mijn zintuigelijke aanschouwingen troffen mij vooral de menschen. En daar, nevens mijn zinnelijke ook mijn psychische aanvoelingskracht altijd sterk is gebleven, ontving ik van hun Binnenste hoe ouder ik wierd, ook hoe langer hoe juistere indrukken, zoodat ik allengskens hoe verder ik in mijn leven kwam, ook hierin hoe langer hoe objektiever worden mocht, omdat ik zonder mij dit nog expres voor te nemen, altijd precies inwendig bleef nadenken over hoe alles eigenlijk moet worden beschouwd.

Immers ik heb door de minder prettige omstandigheden waarin ik als moederloos kind altijd verkeeren moest, welke onpleizierigheid mij telkens klaar als het zonlicht naar de hersens ging

rijzen, wanneer ik in den huislijken kring van goede schoolvriendjes van tijd tot tijd een uurtje mocht doorbrengen zoowel als door mijn latere menigmaal zeer onaangename ervaringen van vreemden en zelfs van vrienden maar die ik veelal geregeld door vredig verduurde veel te bijster goed de Realiteit, de daaglijksche natuurlijk bedoel ik hier, leeren kennen. Maar sinds mijn veertigste jaar heb ik het, gelukkig, in uiterlijk opzicht voor mijn zeer susceptibele, maar zichzelf bijna zonder uitzondering in de macht houdenden Geest vrediger en ook langzaam-aan in alle dingen wat voorspoediger gekregen, en ben ik dus veel meer logisch-standvastig met mijn literairgeestlijken arbeid door kunnen gaan, zoodat ik thans minstens evenveel op het papier heb weten te brengen, daarmeê nog altijd rustig voortgaand, als de menschjes, die mij kleintjes vroeger soms hoonen gingen, omdat ik volgens hen, geen werkkracht bezat. De wezenlijke Waarheid echter is, dat ik steeds volkomen vrij van eenigerlei soort van losbandigheid gebleven, en gezond zoowel van uiterlijke als innerlijke constitutie ook heden nog alle dagen ongestoord kan blijven arbeiden, als een bevorderaar, voor mijn deel, van de Hollandsche letteren o.a., zoowel als voor de vervoltooiing want verrijking van mijn eigenen nooit waarlijk-geluierd hebbenden menschlijken Geest. Maar ik laat mij daar volstrekt niets op voorstaan: ik ga stil en eenvoudigweg mijn eigenen gang nog, zooals ik dat altijd placht te doen, zonder daarbij ooit, door welk mij onverwacht treffend groot ongeluk ook, algeheel dus voor goed ontmoedigd te worden, omdat mijn zenuwen van kind reeds volkomen in orde waren en zichzelf dus onder alle omstandigheden de baas zijn kunnen blijven, tegen iedere verdrukking in.

En zoo begrijp ik nu, dat ik steeds het beste want krachtigste en goedwillendste deel van mijn Zelf ben kunnen blijven. Ik ken het Aardsche thans, want zag er van jongen reeds heel van zelf en zonder eenige belangzuchtige bedoeling, want louter met belangstelling naar en bestudeerde onbewust-psychisch alle menschen met wie ik omging, want ik voel mij niet alleen gestadig met mijn Geest aangetrokken door de diepere Sferen waaruit mijn mij nog altijd vriendlijk verrassen blijvend, want steeds geheel en al onverwacht ontstaand dichtwerk rijst, maar

ook, nu ik het geleidelijk wat aangenamer in het leven kreeg, omdat het aantal der menschen, die mij, zooals de Hollanders dat kunnen, raar-'boersch' bleven hoonen, hoe langer hoe kleiner is gaan worden maar óók, herhaal ik, naar den buitenkant der wereld, want naar de zich praktisch-bewegende menschheid heen, die eindlijk voor een goed deel blijkt te zijn gaan beseffen, dat de echte literatuur volstrekt niet een er niet veel op aankomend maakwerkje is, maar een natuurlijk-groeiend product der verste psychische Inziendheid zoogoed als de echte wijsbegeerte en de waarachtig-gevoelde godsdienstigheid dat zijn.

Ja, ik ben met een derde deel van mijn inwendigst Wezen, altijd een soort van realist, dus een goede opmerker geweest, al blijf ik mij ook tháns nog met de twee andere derden mijner algeheele menschlijkheid veel beter vertrouwd voelen met, en dus meer aangetrokken tot de Binnensfeer van het Psychische, waar ik reeds als jonge Jongen iets van te merken begon in mij, omdat ik dan plots een zingen in mij hoorde, een heel diep-in rhythmisch zingen, waarna ik dan zonder veel moeite, en tot mijn eigen verbazing, verzen op het papier bracht. En ook bleef ik als schooljongen tot mijn 18e geregeld door romans lezen van allerlei soort. Maar ik ben van nature,, zooals het heele geslacht Kloos inwendig, (ondanks mijn eigenen dieperen gemoedsaard) tamelijk nuchter-voorzichtig gebleven, en heb er dus steeds voor weten te zorgen b.v. dat ik bij geen der vele examens, die ik in mijn jeugd, als ieder, had af te leggen, op 't eind terug ben moeten worden gestuurd. En ik heb ook de, toen ik jong was, nog levend geblevene oudere Dichters, die door de toenmalige organen der Pers tot den Hemel werden verheven als reusachtige waarachtige poëten - al wist hun werk mij volstrekt niet te suggereeren, - ik vond slechts uiterst zelden een wezenlijk psychisch-gevoelde, dus diepst-in dichterlijke plaats in hun geschriften - ik heb die zoogeheeten godsdienstige poëten, zeg ik, in mijn jeugd nooit afgekeurd, al maakte ik een heel enkelen keer wel eens een vriendelijk-schertsende toespeling op hen. Zonder eenige zelfverheffing kan ik zeggen, dat ik sinds mijn 20e jaar altijd veel te veel geestlijk-aesthetischen ernst heb bezeten, om te gaan bestoken, wat voelde ik toen diepst-in reeds, wel zijn eigen natuurlijken dood zou sterven gaan.

Al ten ik ook op mijn tegenwoordigen leeftijd nog altijd een vredig-sterk en zich, gelukkig, nog jeugdig-voelend mensch gebleven, die den heelen dag kan zitten te arbeiden en oordeel ik nooit over iets, vóórdat ik er alles stellig van weet, in tegenstelling tot sommige huidige Jongeren met de een of andere soort van aanleg, die fiertjes blijven inhakken op wie nu reeds een halve eeuw bezig zijn en blijven, om onze huidige Nederlandsche letteren te houden op peil.

Ik zelf interesseer mij nog altijd sterk voor de Jongeren, omdat deze het zijn, die als het geslacht der Tachtigers eens tot den laatsten man van de aarde zal zijn verdwenen, ons van nature in ons gestegen en nog altyd psychisch-ernstig willend streven van ons over zullen moeten nemen en even stevig voortzetten tot heil van de Toekomst onzer Nederlandsche letteren die thans niet meer, zooals vijftig jaar geleden b.v., onder behoeven te doen voor wat in het Buitenland verschijnt.

***

Ja, op de Jongeren houd ik natuurlijk thans vóór alles mijn blik gevestigd, nu haast alle omstreeks 1860 geborenen geborgen gingen worden in onze Moeder Aarde, waar alles ten slotte in vergaat.

En nu blijkt er weer een schrijfster te zijn gekomen, die er wezenlijk mag zijn. Het boek is in goed Hollandsoh geschreven, maar het doet een heel klein beetje Duitsch aan, alsof de schrijfster zelve van Duitsche afkomst is, of tenminste langen tijd in Duitschland zou hebben gewoond. Bij de eerste veronderstelling sluit haar familienaam zich aan. Maar enfin, wat doet dat er toe? Twee honderd jaar geleden waren mijn toenmalige voorouders van vader's zijde, zooals ik vroeger reeds meedeelde, van echt Duitsch bloed. En schoon dit feit voor anderen niet belangrijk is, voor mijzelf, want voor de verklaring van den vreemden toestand, waarin ik hier altijd ben blijven verkeeren kan het wèl belangwekkend zijn. Ik zit hier nu eindlijk op mijn gemak, dat wil zeggen, vrijwel ongestoord bezig want vervuld steeds van het Levensdoel mijner Onbewustheid, niet alleen in mijn eigen geestlijken arbeid, neen, ook overal helpend met mijn psychische Kracht allen die in literair opzicht vooruit willen

komen, want zich een plaatsje willen veroveren in de rij onzer goede auteurs, evenals dat op zijn destijdsche wijze mijn nabije bloedverwant want grootvader, de literaire beschouwer en verdienstelijke verzenschrijver Cornelis Amelse tot zijn sterfjaar (in 1845) is blijven doen. Naar de familieverhalen over hem te oordeelen, die ik hoorde in mijn jeugd, moet hij een stijve, strenge door en door godsdienstige maar voor dien tijd lichtelijk-vrijzinnige want alles vrij breed beziende Natuur hebben bezeten, zooals mij trouwens ook uit zijn gedrukte werken blijkt. Hij werd op het eind der 18e eeuw omstreeks 1780 geboren en 14 jaar voor mijn geboorte is hij reeds gestorven, zoodat ik hem jammer genoeg nooit persoonlijk heb kunnen ontmoeten, maar door mijn Moeder, zijn Dochter heen, die zelve eveneens letterkundig begaafd was, heb ik vermoedelijk want volgens de afstammingsleer van hèm mijn als knaap reeds in mij wakker gewordene neiging tot de letteren geërfd. De appel valt niet ver van den stam. Hij was wat men noemt een stugge ouderwetsche maar universeel-studeerende Geest, die ook buitenlandsche dichters las en kende, en ik denk nu op mijn leeftijd, dankbaar aan hem omdat ik, als ik hem niet bestaan zou hebben, vermoedelijk niet de doorzettende literaire energie zou hebben kunnen blijven toonen, die mij altijd heeft bezield. Die grootvader, ofschoon zelf een dichter, zooals ik reeds zeide, was een praktisch nuchter realist: hij rekende zijn veel jongere en door haar fransch voorgeslacht, zeer levendig voelende en willende vrouw, dus mijne grootmoeder, altijd exakt voor wat zij uitgeven mocht en telde het geld dan voor haar neêr, zooals die goede want brave maar levensblijde dame wel eens vertelde, die hem 15 jaar overleefde en mij, als brozen zuigeling, nog juist gezien heeft, en als zelf toen zestigjarige, mij op haar armen wiegend, door de kamer heeft gesprongen onderwijl zij operaliedjes zong.

Zóó ben ik eens geboren uit zeer verschillende menschensoorten, maar ook de tak van het geslacht Kloos, waaruit ik zelf afkomstig ben, deed niet expres-onvriendlijk maar hield zich altijd recht-uit koel, zooals van zijn kant, ook de Vader mijner Moeder had gedaan, zooals ik zoo even liet doorschemeren.

En door dat onderling tegenstrijdige voorgeslacht van beide zijden, is mijn eigen temperament zoo gekompliceerd. Aan den

eenen kant van binnen uitbundig zuidelijk-woest maar tevens stijf in toom gehouden, aan den andren kant even kalm-strak doch Duitsch gevoelig te zelfder tijd. Doch dit laatste óók bedwongen door een daar tegenover wegende koele kracht van soms stroef doorzettenden Wil.

En zoo ben ik, gelijk ik reeds aanstipte, niet alleen een Dichter, maar ook een, waar het noodig bleek, nuchter realistisch kijker en verstandig beoordeelaar kunnen worden, en kan ik dus ook het als kort afgebeten geschrevene werk van Elisabeth Augustin waardeeren.

Ik sprak hier weer over mijzelf, zooals klein-zielige geestjes mij wel eens spottend hebben willen verwijten. Doch ik behoef mij dat niet aan te trekken, want ik ben altijd eer te zwijgend dan te veel pratend over mijzelf geweest, ondanks dat ik nu sinds mijn eersten tijd heb moeten vernemen van de zijde der Hollandsche persorganen, van een belangrijk deel er van tenminste, dat alles wat ik schreef en deed volstrekt niets om het lijf had, en dat mijn persoonlijk menschzijn, dat zich geregeld-door zooveel mogelijk op den achtergrond bleef houden, zelfs in den kring mijner wezenlijke of zoogenaamde vrienden in allerlei opzichten te kort schoot, want aan gebreklijkheden leed, zoowel psychische als letterkundige, van welke ik mijzelf toch in alle kalmte volkomen vrij wist en weet te zijn. En als het geraas dier op schrift babbelende monden dan al te hard de spuigaten uit soms ging loopen, en ik mij dan natuurlijk ging verdedigen door kalme mededeeling van simpele feiten, die verkeerd waren voorgesteld, dan ging en gaat men dit met stilzwijgen voorbij, of beweerde dat ik anderen, die ver boven mij heetten te staan, beleedigen durfde, terwijl ik toch wezenlijk niets anders had gedaan dan scheeve voorstellingen rechtzetten, al ging ik hierbij, erken ik gaarne, omdat ik geen droog-koel zuiver-hollandsch temperament heb, wel eens wat al te psychisch-hartstochtlijk te werk.

De geestlijke essentie, want den psychischen Achtergrond van alles wat ik ooit op het papier heb gebracht kan ik nog altijd ten volle blijven handhaven, want dieper dan, dus achter mijn gepassioneerde ontboezemingen voelde ik toch altijd mijn koelen onbewusten wil om mijzelf te handhaven maar die niettemin

altijd der waarheid getrouw bleef spreken. En daar deze laatste gelukkigerwijs gebleken is, de sterkste in mij te zijn en waar het noodig is, droog-nuchter alles bekijkt: ik heb hem aan mijn vaderlijk voorgeslacht te danken, ben ik ook altijd in staat geweest, niet alleen dichterlijke maar ook realistische scheppingen tot op hun bodem te doorproeven en ga ik thans wel niet langdurig maar toch aangenaam-sympathiseerend iets zeggen over dit boek van Elisabeth Augustin.

Ik heb het van a - z met mijn heele Binnenwezen gevolgd, zooals ik dat mijn heele leven met alle boeken, die ik te bespreken heb, blijf doen. Want tegen geen enkel soort van letterkundige kunst, als het voor mij liggende boek tenminste waarachtig-echte letterkunde was, heb ik, op welk tijdstip van mijn leven ook, iets in te brengen gehad: een letterkundig kritikus, zoomin als een scheppend kunstenaar mag geen zedepreeker zijn, en ofschoon ik zelf, zooals ik hierboven reeds aanduidde, met de verst-inne helft van mijn ziening en voeling, een stevig idealist ben te noemen, heb ik toch nimmer in mijn beoordeelingen van uit die verst-inne gesteldheid mijner ziel eenigerlei realistisch kunstwerk afgekeurd. Is een werk idealistisch, om het eens zoo te noemen, geconcepieerd en uitgewerkt en is het dan echt van binnen-uit de ziel des Scheppers gevloten, dan vind ik het fraai, ja dikwijls prachtig mooi b.v. de werken van Shelley, maar is een ander kunstwerk daar tegenover een beetje onmeedoogend hard of wat de burgerlijk-maatschappelijke doorsneê Hollandsche beschouwer in zekere mate grof wenscht te noemen, dan vind ik het eveneens goed, als tenminste de taal, de uitdrukingswijze er van voortreffelijk zijn.

En zoo heb ik dit werk van deze schrijfster met pleizier gelezen en raad ik allen lezers, die in zich zelf natuurlijk zijn weten te blijven, want die niet tot hun keel vol zitten van conventionaliteit, vreedzaam aan, er kennis van te nemen. Want zij zullen een onbanaal uurtje doorleven kunnen er meê zooals men ook tusschen zijn kanten gordijnen door eenige oogenblikken met veel belangstelling kan kijken naar een levendig bewogen maar toch behoorlijk-blijvend tooneeltje op straat.

Ik ben zelf, zooals ik reeds aanduidde, nooit wat men noemt, een ‘uitgaander’ geweest, want zóó beveelt mij van zelf, want

onbewust mijn temperament, maar toch heb ik, zooals ieder, het menschelijk leven in alle opzichten leeren kennen, al zat ik toch steeds het allerliefst op mijn kamer tusschen de boeken, en studeerde ik dan en las ik dan, ernstig mijn zóó gewonnen bevindingen over alles ophalend en te zamen voegend tot een logisch-psyohisch geheel.

En zoo kan ik ook nog heden in staat blijven om te doen wat de mij door mijzelf opgelegde plicht wil, nl. om te werken en te denken, dus te studeeren altijd-door. En ook het schijnbaar-vervelendste want meest preciese en droogst-geheetene deel van mijn werk zette ik rustig ernstig voort met vasten wil, als ik het voor het een of ander wezenlijk noodig bleek te hebben of blijk. En dan vat ik met mijn gelukkig altijd flink-gebleven geheugen plotseling in mijn voorstellingsvermogen met één blik samen wat ik te weten gekomen ben. En ik zeg dit hier, omdat Elisabeth Augustin een soortgelijke innerlijke geaardheid blijkt te hebben. Want in slechts 135 korte bladzijden, geeft zij onomwonden, maat wat de woorden betreft, overal strikt ‘in het nette’ blijvend, een levensdrama dat zich afspeelt in de Duitsche steengroeven. De, er in te voorschijn tredende personen zijn heel eenvoudige dorpsbewoners, die wij met belangstelling blijven volgen, want die nergens lyrisch worden. Er wordt in deze levensschets, die - 't kan zijn - haar eersten oorsprong vond in een wezenlijk geschied gebeuren geenszins geredeneerd en evenmin psychologisch verhandeld, neen, de schrijfster laat ons in haar korte volzinnen scherp-plastisch zien de menschen uit die vreemde streek zooals zij zijn, van buiten en van binnen, en, even, waar zij 't noodig vinden, radicaal-handlen, zoodat men haar scheppinkje van het begin met veel belangstelling blijft volgen tot aan het tragische eind, dat eenvoudig-weg wordt verteld en heel in het kort, want slechts in de hoofdtrekken wordt beschreven, dus eigenlijk alleen maar meegedeeld, maar zoodoende juist een te sterkeren indruk maakt. Het verhaal deed dat slot volstrekt niet vooruit vermoeden, maar als men het treurige einde gelezen heeft, denkt men in zich zelf: Ja zóó kon het gaan want het is geenszins in strijd met den aard der gebeuringen, die er toe heen leidden. Het zet als het ware een krachtig slotpunt achter alles. Dus het kan ons voldoen.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Menschen onder schijnwerpers.

> Ressuciter dans l'être humain la bête et le dieu.... c'est que le mime fait au pied de la lettre. C'est sa propre chair qu'il a affranchie de la maladresse, de la lourdeur péniblement apprises par l'homme social; il a retrouvé la course effarée du jeune faon, les bonds gracieux du chat, les sauts effrayants du singe, l'élan fulgureux de la panthère.... et en même temps cette fraternité avec l'air, avec l'espace, avec la matière invisible, qui fait l'oiseau et qui fait le dieu....
> Gabriël Mourey (Fêtes foraines).

Het artiesten-leven der ‘kunstenmakers’, zooals men ze vroeger noemde, - ‘menschen onder schijnwerpers’ is de, veel teekenender en juister tegenwoordige benaming, - met zijn sportief en gevarieerd voorkomen, heeft het publiek altijd geïnteresseerd. Dit zoo openlijk geleefde en toch voor bijna iedereen mysterieuse bestaan!

Het wekt daarom verwondering, dat er over het circus en het cabaret betrekkelijk zoo weinig boeken geschreven zijn.

Romans! ja, natuurlijk! romans in overvloed, waarvan de meeste ons echter meer een ‘romantisch’ dan een ‘realistisch’ kijkje achter de schermen gunnen. Een zeer gunstige uitzondering maakt hierop het boek van Leo Ott, verschenen bij de N.V. Uitg.-Mtsch. C.A.J. van Dishoeck te Bussum. ‘Mensen onder schijnwerpers’ is een roman ‘waar men wat aan heeft’, omdat de auteur blijk geeft, zijn onderwerp degelijk te hebben bestudeerd, en hij dus geen fantasie geeft, maar ‘levende beelden’.

Maar standaardwerken, waarin men zich volledig over het artiesten-bestaan renseigneeren kan, zijn er weinige, en biographieën van ‘beroemde’ circus-kunstenaars zoo goed als in 't geheel niet. (Een uitgave als over den clown Grock is een zeldzame uitzondering.)

Het zou zeker interessant wezen als een circusdirecteur zijn ervaringen eens te boek stelde, en de gewone terughoudendheid

liet varen, om ons de mysteriën te onthullen en de historie te verhalen, en de keerzijde te laten zien van het leven, waarvan wij tot nu toe alleen de voorzijde kunnen aanschouwen.

Het heeft stellig een jaar of negen geduurd, eer ik genoeg kennis had opgedaan en stof verzameld had, en mijn roman *De groote Voltige* durfde gaan schrijven. Toen echter had ik van verschillende circus-directies op Scheveningen toestemming gehad om repetities bij te wonen, geheele avonden achter de coulissen door te brengen, zoo lang ik wilde te vertoeven op het opstelterrein of in de dames-kleedkamers, en de stallen ongehinderd te mogen bezoeken.

Ik had dus gelegenheid, verschillende dingen op te merken, die men anders niet ziet, een goed inzicht in de werkelijke toestanden te krijgen, vragen te stellen, die door de artiesten-zelf konden worden beantwoord, gesprekken te voeren, en toe te luisteren bij verhalen en bij het mededeelen van technische bizonderheden.

Toen leerde ik de ijzeren volharding, het onuitputtelijk geduld, de onvermoeide energie, de taaie doorzettingskracht der artiesten bewonderen, voor wie het woord ‘dat kan niet’, niet schijnt te bestaan.

‘Entre l'adjectif *possible* et l'adjectif *impossible*’ l'artiste a fait son choix: il a choisi l'adjectif *impossible*.

C'est dans l'impossible qu'il habite; ce qui est impossible, c'est ce qu'il fait. Il se cache où on ne peut pas se cacher; il passe à travers des ouvertures, plus petites de son corps; il s'établit sur des supports trop faibles pour supporter son poids; il exécute, sous le regard même qui l'épie, des mouvements, absolument invisibles; il se tient en équilibre sur un parapluie; se blottit, sans être gêné, dans un violon; et surtout et toujours, il s'enfuit, il s'évade, il s'élance, il s'envole....’

Het is of de artiesten zich, als aan een fanatiek noodlot, overgeven aan hun taak. Zij klagen niet, zij vragen niet, zij aarzelen niet, - zij *doen*.

Hun leven is, aan den eenen kant, bont en vol afwisseling, aan den anderen kant zeer eng en monotoon. Zij doorreizen vele landen, maken met ontzaglijk veel menschen kennis.... maar hun geregelde, eentonige arbeid gaat aldoor voort, alsof zij machines waren, door een onbarmhartigen motor gedreven.

Zij hebben veel menschenkennis, en vooral veel talenkennis, maar weinig wat men noemt ontwikkeling, ofschoon er natuurlijk uitzonderingen bestaan. Ik hoorde bijvoorbeeld wel van artiesten, die veel en ernstige lectuur hebben, en een kleine bibliotheek verzamelden op het gebied van costuumkunde, ethnographie en folklore; en één was er, een Duitscher van origine, die grondig Engelsch was gaan leeren, om Shakespeare in het oorspronkelijk te kunnen lezen.

Hun kennis der meest verschillende talen is verwonderlijk, en nóg verwonderlijker de wijze, waarop zij er gebruik van maken. Uit de talen kiezen zij de woorden, die het kortst en het snelst hun bedoelingen kunnen verduidelijken. Zoo prijzen zij nooit anders dan met het woord: brav! brav! Zij zeggen vlak daarop: Down! of: Ready? en spreken van hun salaris als de 'touche'.

Met het grootste gemak vallen zij van de eene taal in de andere en spreken zonder het zelf te merken Italiaansch, Fransch, Duitsch en Spaansch door elkaar, met nu eens een woord Russisch, dan weer Engelsch ertusschen.

De vrouw van den circus-directeur Pierre Althoff, met wie ik zeer dikwijls praatte, sprak Italiaansch met haar kleine nichtje Rossi, het dochtertje van den olifanten-dresseur van dien naam; vlak daarop zeide zij in het Duitsch tegen haar dochtertje Adele, dat deze den kleinen hond moest weghalen, die op de barrière lag, en die gevaar liep een trap te krijgen van de in de arena oefenende paarden, en riep tot een jongen artiest, die zijn paard liet knielen dat gevaarlijk naar één zijde overhelde: Prends garde! en tegen mij zeide zij: Je suis fatiguée, nous avons répété le numéro des cinquante chevaux.

Deze gemakkelijkheid van conversatie met iedereen, van welken landaard hij ook zij, kenmerkt elken cosmopolitischen artiest.

Het is interessant het oefenen der kinderen in het circus gade te slaan. Er bestaan nog de overdrevenste voorstellingen, waarbij men zich verbeeldt, dat het uit-rekken, zelfs het breken van ledematen zoowat tot de gewone bijkomstigheden behoort. Wanneer men echter weet, dat kinderen van een jaar of vijf al uit zichzelf gaan 'meedoen' en spelenderwijze vele kunsten leeren: buitelingen maken, springen, ton-loopen en dergelijke, dan begrijpt men tevens, dat aan de soepele lichaampjes niet veel geweld

behoeft te worden aangedaan, om ze ‘lenig’ te maken. Circuskinderen hebben een atavistischen aanleg om ‘kunsten te maken’; zij loopen ‘voor de pret’ op hun handen over de barrière, voltigeeren met alles wat zij in handen krijgen, en zijn van jongsaf met paarden vertrouwd. Begint de oefening echter in ernst, dan staan zij onder streng régime; zij leven vaak op diëet, en moeten stipt de bevelen van hun leermeester opvolgen.

Over het algemeen heerscht er onder de artiesten sterk een geest van kameraadschap. Zeer zeker bestaat er een *esprit de concurrence*, maar dit is misschien meer nog een soort van eerzucht dan een werkelijke jaloerschheid. En bovendien, het voortdurend levensgevaar, waaraan zij bloot staan, brengt gewoonlijk een verbroedering te weeg, die afgunst buitensluit, en het verlangen elkaar steeds te evenaren, zoo niet te overtreffen, kweekt een gezonden wedijver, en hierdoor is tevens te verklaren, dat de toeren steeds zwaarder worden.

De artist, die het eerst een salto mortale te paard uitvoerde, werd als een genie beschouwd; vóór zijn nummer trad de directeur in de arena, om het publiek er goed attent op te maken, welk een zeldzaam schouwspel hun wachtte.... en thans? een artiest, die dezen sprong te paard niet zou kunnen maken, zou beslist als een minderwaardige worden beschouwd en nergens een engagement kunnen krijgen.

De opinies over het ‘kermis-volk’, zooals men de artiesten met een grooten verzamelnaam dikwijls nonchalant hoort noemen, houden in, dat men hen zonder eenig verantwoordelijkheidsgevoel waant te zijn, dat zij er maar ‘zorgeloos op toe leven’ en zelfs onzedelijk zijn in de hoogste mate. Niets is evenwel minder waar.

Zeker! de artiesten zijn luchtig in hun levensopvattingen; ze zijn los van geld, en spelen en dobbelen graag. Zij zien er ook weinig tegen op, ‘er stil van door te gaan’ als een contract hun niet bevalt. Maar onzedelijk?.... met eenig nadenken begrijpt men toch zelf wel, dat een artiest moeilijk zeer onzedelijk kan zijn! ten eerste omdat hij een zoo zwaar, lichamelijk vermoeiend leven leidt, dat daardoor vanzelf de brute hartstocht geen mogelijkheid heeft van bestaan, en ten tweede, omdat loszinnigheid tijdens de uitoefening van hun beroep een direct levensgevaar

zou beteekenen. Zelfbeheersching, een absoluut bedwang van het zenuwgestel is een eerste vereischte. Het is hetzelfde geval als bij een sportsman: zoolang deze in training is, wordt elk exces hem vanzelfsprekend verboden, en moet hij zoo sober mogelijk, bijna ascetisch leven, - en een artiest is immers voortdurend in training!

Het spreekt vanzelf, dat er op dezen regel uitzonderingen bestaan, maar volgens de uitzonderingen mag men een geheelen stand niet beoordeelen. Bij de meeste artiesten treft men nog patriarchale zeden aan, en velen van hen leiden een gelukkig huiselijk leven.

Jolig, monter, gezellig van natuur, pronklievend, praatlustig, pretlustig, - zóó heb ik de artiesten leeren kennen, en men treft bij hen niet per sé meer ondeugden aan dan bij welken anderen stand in de maatschappij.

Eén eigenschap is aan haast alle artiesten eigen, en dat is een zekere bijgeloovigheid.

De heer W.H. ten Hoet Parson, die de allerinteresantste levensondervinding heeft opgedaan, eenigen tijd met een circus te reizen en daarin zelfs met een nummer op te treden, waarbij hij verbluffende staaltjes van rijkunst vertoonde, vertelt daaromtrent aardige bizonderheden in een brochure, getiteld: ‘Geloof en Bijgeloof in de Circuswereld’ (uitgave van den Dienst voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen van Brabant, Oud Koornhuis 12, Brussel).

‘Het bijgeloof’, zegt de auteur, ‘is in deze wereld zoo vast ingegroeid, dat men het niet meer als bijgeloof voelt en erkent, maar als een noodzakelijk, integreerend deel van hun leven.’

Een artiest zal nooit zakenpapieren op een bed leggen, dan ‘gaat het Geschäft slapen.’

De eerste entrée moet absoluut aan een vrouw worden verkocht. Komt een man het eerst, dan verzint de caissière een smoesje om hem even te laten wachten.

Een varken brengt ‘reuzemazzel’ aan; vele circussen houden er dan ook een varken op na, zelfs Sarrasani deed het. Ze waarborgen veel bezoekers, veel geld, veel geluk.

Maar als bizonder fortuinlijk wordt het beschouwd, wanneer men, met de wagens onderweg, een begrafenisstoet tegenkomt!

en menschen die zeer gevoelig zijn in het dagelijksche leven, juichen bij het passeeren van een lijk!

Een artiest zal nooit verzuimen op de plaats, waar hij gevallen is, driemaal met de hand te slaan.... en zoo vertelt dit merkwaardige boekje nog meer dingen, die, als komende van een oog-en-oor-getuige, hoogst belangwekkend zijn.

Wie een indruk wil krijgen van het *vie foraine* verzuime niet, het zich aan te schaffen; het laat weer eens een heel anderen kant van het circus-leven zien, en niet een der minst interessante. Het werd ook goed geschreven, en is verlucht met foto's, naar eigen opnamen van den schrijver.

Ook het reeds hierboven genoemde boek van Leo Ott beveel ik in de algemeene belangstelling aan. In zijn werk laat de auteur al zijn karakters recht wedervaren, hij brengt afwisseling in de persoonlijkheden, zoowel als in de gebeuringen; hij geeft ons een uitstekend inzicht in de nummers, en laat ons het drukke, woelige leven der artiesten een pooslang intiem medemaken.

In zijn werk brengt hij ook een leeuwentemster op den voorgrond; er zijn meer mannelijke dan vrouwelijke temmers; de laatste verkiezen meestal honden, vogels, katten, apen, en munten uit in wat men noemt *dressage artistique*. Er zijn temsters van wilde dieren, die het worden omdat zij de zuster, vrouw of dochter van een dierentemmer waren; anderen verkiezen dit métier uit vocatie, en zóó stelt Leo Ott zijn Mary Handrock-Breitmann aan ons voor. We krijgen een voortreffelijken indruk van deze dressuur, en machtig suggestief is het tooneel van den vervaarlijken kop van een leeuw, die de dresseuse nadert met onafwendbare gewisheid.

Zooals ik al zei, het boek ‘Mensen onder schijnwerpers’ is boeiend van het begin tot het einde, en geeft een enorm interessanten blik op het artiestenleven. Het zal ongetwijfeld vele lezers trekken, en de vondst op het laatst, dat een artiest de eer van zijn beroep boven zijn passie stelt, is overtuigend van waarheid. Ik kan dit werk met warmte aanbevelen, daar het heusch meer ‘realiteit’ dan ‘romantiek’ bevat! Ik heb het met het meeste genoegen gelezen.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

'Een kryghsman wint genoegh al wint hij niets als tijd'. Deze les van Vondeliaansche strategie schijnt 'duce' Mussolini in toepassing te willen brengen door er, zich onderwijl sterker nog bewapenende, in toe te stemmen, dat het geschil tusschen zijn land en Abessynië, naar aanleiding van de incidenten bij de bronnen van Wal-Wal, met den nasleep van oorlogsmaatregelen wederzijds, aan een arbitrage onderworpen wordt. En wel in ons knusse Haagje, dat daarvoor een onbestreden internationaal recht bezit. De groote IJzervreter kwam hiermee schijnbaar tot een belangrijke concessie. Eerst had hij er op gestaan, dat de geschilpunten zouden besproken worden door Italianen en Ethiopiërs. Het is gemakkelijk te begrijpen, dat een dergelijke samenspreking in het nadeel van het rijk van den Negus zou zijn geëindigd. Doch de Afrikaansche vorst stond er op, dat zij zou geschieden door Italianen tegenover neutrale scheidsrechters en in een neutraal land, waardoor, indien de uitspraak dan nog op tijd kwam om den oorlog te verhinderen, het geschil en zijn vuur misschien gebluscht zouden kunnen worden. Tenminste was er daardoor eenige kans op een rechtvaardige uitspraak. Op dit punt heeft de 'duce' toegegeven. Zooal niet volstrekt onder Vondels wijze bezieling, dan toch naar den geest van diens woord. En voor Italië terecht. Door het jaarlijksche regenseizoen beletten de weersomstandigheden van den zomer in deze Afrikaansche land- en bergstreken met hun gemis aan gebaande wegen, hun woestenijën, hun tropische ziekten elke oorlogsverrichting. Reeds zijn tal van Italiaansche vrijwilligers,

dadelijk zoo geestdriftig opgekomen, toen de ‘duce’ hen riep, neergezakt. De Italianen kunnen echter van dit respijt gebruik maken om zich beter in te richten, wegen te verharden, afwatering te regelen. Dus heeft de Italiaansch-Afrikaansche weermacht er belang bij, dat onder een aannemelijk voorgeven, de eigenlijke oorlog worde uitgesteld. Hoe de toekomstige uitspraak der arbitrage-commissie zij, de ‘duce’ en zijn paladijnen zijn zich ongetwijfeld wel bewust, dat ook Italië elk belang heeft bij een redelijke vervulling van zijn wenschen wat Abessynië (Ethiopië) betreft, zonder een wezenlijken oorlog. Want dit zou een vervaarlijke onderneming moeten worden wat haar duur aangaat en de ontzettende offers, welke aan beide zijden zouden worden gebracht. Abessynië en zijn volk, hoe ook geregeerd, hoe ook van verleden, zeden, mentaliteit, zijn vervaarlijke in meer dan één opzicht. De mannen van dit land zijn geduchte strijders, hoe ook aangevoerd, gewapend en bezield. Reeds eenmaal hebben het Italiaansche volk en zijn regeering tegenover die van dat land een beschamende nederlaag geleden. Ofschoon deze beiden er thans in alle opzichten beter voorstaan dan in de jaren negentig der vorige eeuw, heel gemakkelijk zouden zij den Abessynischen tegenstander niet op de knieën kunnen dwingen. Het is dus voor beide partijen wenschelijk, ook uit het oogpunt beschouwd van de algemeene vredesgedachte, dat de arbitrage-commissie het kan brengen tot een aannemelijke oplossing.

Italië, zegt men, heeft thans binnen zijn grenzen en daarbuiten een millioen man onder de wapenen: het grootste leger, dat Europa na den jongsten oorlog heeft geteld. Het spreekt wel van zelf, dat de werkloosheid daardoor in het land nagenoeg is verdwenen. Maar het is duidelijk, dat deze plaag, welke alle andere landen der wereld, het onze misschien wel het ergste van allen, teistert, allerminst voor goed weg is en daardoor het land er economisch gunstiger voorstaat dan alle andere. Het tegendeel is het geval. Al worden daarover thans geen gegevens verstrekt. De stemming van het Italiaansche volk, ook van Mussolini, wordt echter geprikkeld door de wijze, waarop over het Italiaansch-Abessynisch incident in den vreemde wordt gesproken en geschreven. In het bijzonder trekt men zich daar aan wat bij de

groote mogendheden, waarmee Italië min of meer vriendschappelijke betrekkingen onderhoudt, te kennen wordt gegeven door de publieke opinie. In Frankrijk en Duitschland houdt deze zich vrijwel gedekt en geeft slechts in weloverwogen termen haar bedenking over het geval te kennen. Maar in Engeland, dat gaarne optreedt als zedepreker over de zonden van anderen, heeft men zich ten spijt van het veel belovend politieke onderhoud van het lieflijk Stresa, waar een Engelsch-Fransch-Italiaansch 'front' tot stand kwam, van regeeringswege, in het bijzonder door den begaafden staatsman Anthony Eden, thans Engelands officieele vertegenwoordiger bij den Volkenbond, dermate in afkeurenden zin over het Italiaansche geval jegens Abessynië, lid van dien bond, uitgesproken, dat Mussolini, die nooit een blad voor den mond neemt als hij wat heeft te zeggen, daartegen te Cagliari, op Sardinië, bij gelegenheid van het uitzenden van een Sardijnsch legercorps, tegen deze Britsche houding, welke in zoo korten tijd in haar vriendschap jegens den bondgenoot van Stresa zoo heel erg is afgekoeld, wat men zou kunnen noemen 'de waarheid' heeft gezegd. 'Wij hebben tegenover Abessynië oude rekeningen te vereffenen', zei de 'duce', 'en wij zullen ze vereffenen. Wij zullen in het geheel geen rekening houden met wat buiten onze grenzen gezegd wordt. Want de eenige rechter over onze belangen, de maker van onze toekomst, zijn wij, alleen wij, uitsluitend wij, en niemand anders. Wij zullen letterlijk het voorbeeld navolgen dergenen die ons thans de les lezen. Zij hebben bewezen, dat wanneer het erom ging een imperium te scheppen of te verdedigen, zij nooit eenige rekening hielden met de wereldopinie. Als het regime der zwarthemden de jeugd van Italië thans te wapen roept, dan doet het dit omdat het zijn plicht is zulks te doen en omdat het daartoe genoodzaakt is. Heel het Italiaansche volk voelt dit en heel het volk is gereed als één man op te springen, wanneer het gaat om de macht en den roem van het vaderland.'

Deze verwijzing voor Engeland naar zijn strijd tegen de Zuid-Afrikaansche 'Boeren', vijf-en-dertig jaar geleden, was wel zeer ter snede en 'mister' Anthony Eden, hoe goed bedoeld ook zijn voorzichtige afkeuring van het Italiaansche optreden jegens Abessynië was, kon het zich voor gezegd houden. Deze betrek-

kelijk nog jonge Engelsche staatsman wordt klaarblijkelijk beheerscht door zijn zorg voor het voortbestaan van den Volkenbond. Dit strekt hem tot eer. Het gevaar, dat ook Italië uit Genève zou weg loopen, indien men dààr, of daarvòòr, al te onstuimig tegen dit land zou doorslaan, is niet denkbeeldig. Een dergelijke verzakking en verzwakking van de Geneefsche vredesinstelling zou zeer zeker den jammer, waarin heel de wereld voortstrompelt, nog drukkender maken. Reeds echter heeft Italië te kennen gegeven tevreden te zijn indien Abessynië er in toestemt, dat door Italiaansche arbeid en kapitaal een spoorweg kan worden gelegd, dwars door dat Afrikaansch land heen, van Massouwa, de Italiaansche haven aan de Roode zee, naar Magadoxo, de haven van Italiaansch Somaliland en ten Westen langs Adis-Abeba, de hoofdstad, zoodat hij niet den door Frankrijk aangelegden spoorweg zou kruisen van die plaats naar Dzjiboeti. Dit is namelijk een lijn, waarin nu ook de Italiaanschen regeering een belangrijk financieel aandeel bezit. Van Italiaanschen kant beweert men, dat Abessynië zich reeds in 1928 daartoe heeft verplicht, doch het aanvankelijkst begin van den aanleg moet nog geschieden. Echter stelt de Italiaansche regeering een zeer bedenkelijken eisch. Namelijk dat aan weerszijden van dien spoorweg een breed grondgebied zal worden afgebakend, waarop slechts de Italiaansche weermacht recht en autoriteit, woord en macht zal bezitten. Zooals dit ook bijvoorbeeld met den aanleg van spoorwegen door andere dan Italiaansche belangen, aangelegd in China het geval is.

Het Italiaansch-Abessynisch geschil is een zeer gevaarlijke zweer in het zwakke levensbeginsel van den Volkenbond, waarvan de politieke tuberculose menig welmeenend voorhoofd doet rimpelen. Italië, door de gewenschte arbitrage onder gezag van den Bond te aanvaarden, heeft, welke daarbij dan des ‘duce’ 's overwegingen waren, in ieder geval bewezen, dat het niet in elk geval zijn bedoeling is Abessynië als een zelfstandige mogendheid op de Afrikaansche landkaart uit te wisschen.

‘Mr’ Anthony Eden heeft zich gehaast daarover de beide landen eenige vriendelijke woorden toe te voegen. Men doet vooral in de laatste jaren in de kringen der Britsche staatkunde veel aan wat men noemt ‘gevoelspolitiek’. Wanneer het andere

dan Britsche belangen en handelingen geldt. ‘The milk of human kindness’ stroomt daarbij zoo rijk, dat zelfs onze bij melk betrokken minister, die met den overvloed van dit edel vocht in ons land ongenadig weg weet, er van zou schrikken. Immers daar is ook voor Groot-Britannië het opnieuw tot machtsbewustzijn herwaakt Duitschland. Het is waar, dat Groot-Britannië minder, althans àndere vrees gevoelt dan Frankrijk. Niet zonder eenig onderbewustzijn van zijn innerlijke politieke zwakheid, wijl toch het roode partijleven er dreigt als een hevige scharlakenkoorts en het opperste staatsbelang aantast, vreest Frankrijk dat herwaakte Duitschland voor den dag van morgen, die wel eens een ‘Dag der Wrake’ zou kunnen zijn. Het als eiland gebenedijde Britsche Rijk is echter voor de Duitsche toekomst ook niet zonder zorg. Temeer, wijl het Duitsche Rijk zich beijvert het reeds zoozeer door de nieuwe Duitsche Eenheid en haar mannen, Adolf Hitler aan het hoofd, gescheurde Tractaat van Versailles nog verder door te scheuren. Tegenover Engeland heeft Duitschland het recht gewonnen zich een vloot te bouwen voor 35% van de de sterkte van de Britsche wereldvloot: verhouding welke het nieuwe Duitsche Rijk dan de gelijke maakt van Frankrijk en Italië, welke zich eveneens met deze verhouding tot de Britsche vloot tevreden zouden stellen. Maar Frankrijk althans is daar niet voor te vinden. Reeds heeft de tegenwoordige Britsche regeering, welke in de laatste weken een wijziging onderging, waardoor Mac-Donald, gegeven zijn bedenkelijke gezondheidstoestand, wat meer op den achtergrond en Baldwin wat meer nog naar voren is gekomen, voor zich in zulk een verhouding, welke over weinige jaren tot werkelijkheid zal komen, toegestemd. Het heeft zelfs op zich genomen Frankrijk met deze voor de roode Marianne zoo bittere regeling te verzoenen. Maar het is de vraag of dit Eden zal gelukken. Ook Italië, dat er wel niet op tegen zal hebben, tenzij Frankrijk zijn oorlogsvloot danig versterkt.

Met zijn gewone openhartigheid, zoo ruw misschien, maar niettemin heilzaam, heeft Mussolini kort geleden gezegd, dat ‘de ontwapening’ voor goed van de baan is. Helaas, het is zoo. Men moet wel een verblind strijder voor den Wereldvrede zijn, om niet in te zien, dat deze verder uit het menschelijk bereik is

dan ooit. Duitschland wapent zich ontzettend, te land zijn leger, in de lucht zijn vliegvloot, op zee zijn spoedig te bouwen zeekasteelen, welke nu niet meer ‘in zakformaat’ behoeven te bestaan. Men herinnert zich, dat in het bijzonder Frankrijk zich ongerust maakte over den eersten kruiser ‘in zakformaat’, welke Duitschland van zijn Kielsche helling deed afloopen.

De Volkenbond beleeft ongunstige tijden en men kan gerust zeggen, dat de verzwakking en verzakking van het Geneefsche instituut, dat toch reeds menigmaal zijn gezegenden invloed heeft doen gevoelen, indien het tot geheele instorting zou komen, den ‘Dies irae’ voor heel de menschheid zou aankondigen. Het is toch immers ook door zijn invloed, dat eindelijk de door de economische belangen van derden tot razernij opgestookte Bolivianen en Paragueezen, voor tenminste driekwart van hun verhit bloed Indianen, zonder eenig geestelijk besef, tot den verwoeden strijd om het rijke, maar voor de bevolking dorre gebied van den ‘Gran Chaco’ tot een driejarigen oorlog vol wreedheid zijn gekomen. Eindelijk zien zij zich gedwongen vrede te sluiten ‘faute de combattants’, zou men haast zeggen. Ook deze twee volken waren leden van den Volkenbond. Misschien zijn zij het nog. Doch zij stoorden zich niet aan zijn machtelooze inmenging. Ware het niet om het schoone beginsel van de vredesgedachte, dan had het den anderen volken onverschillig hebben kunnen laten, dat deze twee luipaard-volken elkaar verscheurden en bezig waren dood te bloeden. Hun wederzijdsche verzwakking en uitputting hebben hen tot het neerleggen der wapenen gebracht. Ook de invloed van den Geneefschen Bond heeft hen eindelijk bewogen gehoor te geven aan zijn tusschenkomst, wijl de wreede strijd ten slotte voor beiden de doodsklok zou hebben geluid. Het is waar, dat zelfs Zuid-Amerika in zijn overige volken geen klachten zou hebben geuit, indien de twee dolle vechtjassen zich ten slotte volslagen machteloos hadden gevochten. De kern der economische oorzaak, waartoe zij tot den strijd kwamen, moet natuurlijk nog worden opgelost. Doch indien hun overlevenden het daaromtrent niet tot een beide partijen bevredigende beantwoording kunnen brengen, zal ook dit vraagstuk worden onderworpen aan bespreking en oplossing door het Haagsche Hof van Arbitrage.

Wijl men dan in Engeland heeft ingezien, dat teveel gevoels politiek, welke, naar het scheen, voornamelijk uitging van den uitmuntenden Mac-Donald - 'God bless him'! - eerder schaadt dan baat, is daar nog altijd in de wereld een volk - het Japansche - dat daarvan allerminst last heeft. Gegeven de chaotische toestanden in het denkbeeldig nauwelijks te overziene China, zijn naasten buurman, in het bijzonder naar den Noord toe, zou men het slechts kunnen goedkeuren, indien het den Nipponschen landroover gelukte daar zijn macht te vestigen, zooals het reeds in Mandsjoekwo deed, ware het niet, dat een steeds in macht en kracht groeiend Japan een nauwelijks te miskennen bedreiging vormt voor alle volken, die aan den Stillen Oceaan levensbelangen bezitten. Allermeest voor ons, tegen zulk een machtigen vijand, hoezeer ook misschien geholpen door sterker gewapende machten, niet opgewassen. Wijl ons eilanden-bezit toch immer wel een onverdedigbare koloniale toekomst zal hebben, waarvan het verleden, vooral het jongste, toch zoozeer ons volk tot eere strekt. Reeds nu is er jegens ons een wat vijandige stemming merkbaar onder het chauvinistische Japansche volk. Hoewel wij het toch reeds sedert een halve eeuw op velen onzer eilanden een ruim gastrecht hebben verleend. Gelukkig, naar het schijnt, wordt zij niet gevoed en gestookt door de Nipponsche regeering. Maar reeds wordt er in het uiterlijk zoo poëtische land van den jaarlijkschen kersenbloesem heel onaangenaam, zelfs verachtend gesproken over ons Nederl.-Indische weerstandsvermogen. Men vergelijkt onzen mogelijken tegenstand, waarvan de taaiheid en de onverzettelijkheid van den Hollandschen aard, nog niet den Japanner zijn gebleken, met een mestkever, die, op den openbaren weg, een oorlogstank zou willen tegen houden. Wat ons taai weerstandsvermogen aangaat, geestelijk geven wij den Japanschen handel, zeevaart en nijverheid daarvan reeds een voorbeeld in ons jongste verzet, ondanks de economische bedreigingen van genen kant, tegen onmogelijk te bevredigen Japansche verlangers.

Het feit, van belang voor de naaste toekomst der overige mogendheden in dat Verre Oosten, is dat de Japansche landroover nog veel te doen zal hebben met het onderwerpen van steeds meer en steeds verder grondgebied van zijn Chineeschen buurman,

dien hij beschuldigt hem te hebben uitgedaagd. Allereerst door georganiseerden ‘boycot’. Reeds zijn de Japansche troepen doorgedrongen tot bezuiden den bekenden ‘Grooten Muur’. Er is sprake van onderhandelingen tusschen beide partijen, doch hoe die gaan, en wat Japan er mee bedoelt, blijkt uit het feit, dat de Nipponsche regeering niet onderhandelt met Nanking, welke toch nominaal gezag voert, al houdt haar werkelijk gezag ook op niet ver ten Noorden der stad, maar met de generaals: rebellen eigenlijk jegens Nankings militair gezag. Doch zijn eischen, vooral waar het den Chineeschen ‘boycot’ betreft, zouden gelden voor heel China, terwijl Noord-China een reusachtige gedémilitariseerde zône zou moeten worden. Wat meer zegt van Japans heerschzucht: het blijkt, dat zij niet tevreden is met volkomen onderwerping van Noord-China allèèn, doch voor de toekomst reeds een begeerig oog slaat op Zuid-China tevens. Het eischt van de regeering van Peking een algeheele onderdrukking van de anti-Japansche beweging over heel het Chineesche gebied en prijsgeving van elke gedachte aan mogelijke hulp van buitenlandsche mogendheden, die daaraan trouwens niet denken. Deze zijn zoo weinig geneigd om daartoe over te gaan, ofschoon zij reeds sinds den ‘Bokseropstand’ gewoon waren hun vele belangen militair te bewapenen, dat de Vereenigde Staten reeds nu vrijwillig hun troepen, aangewezen om Noord-Amerikaansche belangen en menschenlevens te beschermen, hebben verplaatst, verder van den opdringer af, om te voorkomen, dat deze dit eerlang zou eischen. Wat is dit anders van deze ook ter zee zoo machtige mogendheid dan een bewijs van zwakheidsgevoel en vrees voor de toekomst? Misschien zou het van meer nationale waardigheid hebben getuigd, indien Washington tegenover het wel heel sterke Nippon, dat de waarheid van het woord van Montesquieu bewijst, dat het onfeilbaarste middel tot succes ‘est d'avoir un bon estomac et un mauvais coeur’, het er op had laten aankomen, dat deze opdringende landroover het werkelijk had gewaagd Washington eischen te stellen.

Wat meer belangrijks in de afgeloopen maand? Naast het vele, dat hier terzijde kan worden gelaten, dìt, dat Frankrijk in enkele dagen tijds drie ministercrisissen kende. Sedert de Derde Republiek bestaat, 64 jaar, onder ging zij de operaties van negen-en-negentig

verschillende ministeries. Geen wonder, dat zij politiek zienderoogen achteruit gaat, verscheurd door het roode partijleven, dat als een alles doorvretende kanker aan haar bestaan knaagt. Het blad der oudstrijders 'Croix de Feu' geeft den verschrikkelijken toestand van het Fransche volk in deze enkele regels weer: 'De staatskassen zijn leeg. De vrede is onzeker. Het volk verwacht arbeid en brood. Een regeering waagt het Parlement te zeggen: "Wij bestrijden de speculanten, laat ons werken". Binnen 24 uur is die regeering gevallen. Afgevaardigden van rechts en links. slaven der kapitalistische Internationale, zijn bereid een burgeroorlog op te roepen. Wij roepen U halt toe'.

Neen, Nederland is er, zijn noodlottig partijleven ten spijt, ondanks al zijn economische misères, ondanks de troosteloosheid van een arbeidsjeugd zonder toekomst, nog niet het slechtste aan toe. Het heeft zijn gezond verstand behouden en bezit nog een krachtig bewind, dat aanvallen weet te doorstaan.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne, Currer, Ellis en Acton Bell en hun Familie.
(Vervolg van blz. 620.)

Tragedies II.

Kort na Emily's dood, bevestigde de dokter, die men had laten roepen, om Anne te onderzoeken, Charlotte's ergste vrees, dat haar jongste zuster leed aan tering, in een vergevorderd stadium, en nog maar een paar maanden kon leven.

In het voorjaar van 1849 leek zij een beetje beter te worden; en men besloot haar met Charlotte en Ellen Nussey voor eenigen tijd naar Scarborough te laten gaan, in de hoop, dat de zeelucht en de afleiding haar goed zouden doen.

Zij verlieten Haworth den 24en Mei, en brachten den nacht door te York; den 25en Mei bereikten zij de zeekust, en den 26e vertoefde Anne een uur aan het strand. De 27e was een Zondag, en de andere meisjes overreedden haar om niet naar de kerk te gaan.

Den Maandag daarop stortte zij weer in; en de ontboden geneesheer waarschuwde, dat het einde nu wel spoedig nabij zou zijn.

Dienzelfden dag, omstreeks twee uur, stierf zij, zeer rustig, en glimlachend verzekerend, dat zij zich zeer gelukkig voelde.

Twee dagen later werd zij begraven op het kerkhof te Scarborough.... de eenige der familie, die niet op den doodenakker te Haworth ter ruste werd gelegd.

Niet lang voor haar heengaan dichtte zij een karakteristieke kleine hymne, waarvan Charlotte zegt, dat het haar laatste literaire uiting was, en die dikwijls werd aangehaald en gezongen in het oord harer geboorte. Laat ik hier een paar coupletten citeeren.

I hoped that with the brave and strong
  My portioned task might lie,
To foil amid the busy throng
  With purpose pure and high.

But God has fixed another part
  And He has fixed it well;
I said so with my bleeding heart,
  When first the anguish fell.

Then let me serve Thee from my heart,
  Whate'er may be my fate,
Whether thus early to depart
  Or get awhile to wait.

En zoo bleef Charlotte, nadat zij Branwell, Emily en Anne had zien sterven, alleen met haar vader op de pastorie....

Zij was toen zevenentwintig jaar.

Beroemdheid.

Currer Bell's tweede roman *Shirley* werd, spoedig na de goede ontvangst van *Jane Eyre* aangevangen, maar gedurende den verschrikkelijken tijd der ziekte en den dood van haar broeder en zusters, moest deze arbeid telkens worden onderbroken. Hij werd in October 1849 uitgegeven.

Dit boek heeft duidelijke kenmerken van de zorg en de zenuwspanning, waaronder het werd geschreven, en het derde deel, beginnende met het hoofdstuk, dat tot titel draagt: *The Valley of the Shadow of Death*, maakt den indruk, alsof het veel later geschreven is dan de twee vorige.

Shirley had ook een groot en onmiddellijk succes, vooral onder het publiek der noordelijk-landelijke bevolking, en wie het boek thans leest, wordt direct getroffen door de eerste tooneelen van den roman, die even nieuw als aantrekkelijk zijn.

Dominé's waren nog niet veel in Engelsche romans voorgekomen, behalve dan om daarin met den grootsten eerbied te worden behandeld, en de eerste woorden van dit boek:

'Of late years an abundant shower of curates has fallen on the North of England.....'

trekken aanstonds de aandacht, ofschoon sommige menschen, waaronder Charles Kingsley, maar matig waren ingenomen met deze beschrijving.

Het karakter van de 'whimsical but noble girl', Shirley Keeldar, was door Charlotte ontleend aan het type van haar zuster Emily.

Zooals ik een vorige maal reeds mededeelde, het was deze roman, waardoor Charlotte's identiteit voor het geheele publiek werd onthuld. Een persoon, geboortig uit Haworth, thans te Liverpool woonachtig, las het boek, en herkende het landschap en eenige der dommé's en was ervan overtuigd, dat het door niemand anders kon geschreven zijn dan door iemand uit Haworth. Maar wie was daartoe in staat, behalve de stille, schuwe dochter van dominé Brontë, die, zooals men wist, zich met letterkundigen arbeid bezig hield? Aldus werd het geheim bekend, eerst in het Noorden van Engeland, en toen in Yorkshire, waar iedereen er zich mee vermaakte, en niet het minst de beide dienstboden in de pastorie Tabby en Martha, (want sinds de *f* 6000, die Charlotte voor *Jane Eyre* en eveneens voor *Shirley* ontving, was er een betere toestand in de pastorie ingetreden (en de dominé's, die er zich blozend in verblijdden, dat zij thans onsterfelijk waren gemaakt. Charlotte Brontë was een beroemdheid geworden, en de afglans van haar faam scheen over Haworth. Groote menigten menschen kwamen van alle kanten aangereden, om het verborgen genie van aangezicht tot aangezicht te kunnen aanschouwen. En dat bleef zoo voortduren: men woonde den kerkdienst bij, alleen maar om de schrijfster en haar vader te kunnen gadeslaan; en ofschoon Charlotte-zelf te bescheiden was om zich op deze plotselinge bekendheid te beroemen, haar vader was er trotsch op en er enorm mee ingenomen, en alle bezoekers, die kennis kwamen maken met zijn befaamde dochter, werden zeer vriendelijk door hem ontvangen.

In November 1849 bracht Charlotte geruimen tijd te Londen door. Zij verbleef aldaar bij mevrouw Smith, de moeder van haar uitgever, te Westbourne Place, en werd door haar behandeld met een reverentie, welke haar verlegen maakte, doch de hartelijke wijze, waarop zij welkom werd geheeten, deed haar alleraangenaamst aan, en het comfort in de Londensche woning was een weldaad voor

haar, die gewoon was aan de Spartaansche levenswijze te Haworth, het eenvoudige eten en de koude, dampige steenen vloeren.

In den loop van haar toenmalig verblijf was het dat zij kennis maakte met Thackeray, die altijd een soort van afgod voor haar was geweest en eveneens met den Duke of Wellington, aan wien zij in vereering den tweeden druk van *Jane Eyre* had opgedragen. Thackeray zelf verhaalt van deze ontmoeting:

> I saw her first just as I rose out of an illness from which I had never thought to recover. I remember the trembling little frame, the little hand, the great honest eyes. An empetuous honesty seemed to me to characterize the woman. Twice I recollect she took me to task for what she held to be errors in doctrine. She spoke her mind out. She jumped too rapidly to conclusions. She formed conclusions that might be wrong, and built up whole theories of character upon them. New to the London world she entered it with an independent, indomitable spirit of her own, and judged of contemporaries, and especially spied out arrogance or affectation, with extraordinary keenness of vision. She was angry with her favourites, if their conduct or conversation fell below her ideal. Often she seemed to me to be judging the London folk prematurely: but perhaps the city is rather angry at being judged. I found an austere Joan of Arc marching in upon us, and rebuking our easy lives, our easy morals. She gave me the impression of being a very pure and lofty and high-minded person. A great and holy reverence of right and truth seemed to be with her always.

Het was ook tijdens haar verblijf in Londen, dat haar vriendschap met Miss Harriet Martineau begon. Misschien is vriendschap hier niet het precies juiste woord, want het schijnt steeds of Charlotte door Harriet Martineau een beetje overweldigd werd, - ‘that strange, restless, intolerant personage’, met haar koudwaterkuren, haar proefnemingen met een modelboerderij in Ambleside, en haar onderzoekingen omtrent het mesmerisme, dat toen in de mode kwam.

Charlotte kwam bij Miss Martineau logeeren in haar woning in het Lake District, en steeds door onderhielden zij een levendige

correspondentie. Miss Martineau was bezig aan een roman, waarvoor zij graag wou, dat Charlotte een uitgever zocht; maar aan hun vriendschappelijke verhouding kwam een einde, toen Charlotte doodelijk beleedigd werd door een critiek van Miss Martineau op *Jane Eyre,* en ondanks dat deze alle moeite deed om den band weer aan te knoopen, wilde Charlotte er niets van weten. (Misschien was zij blij, dat er aan Harriet's overheersching een einde was gekomen.)

Charlotte keerde naar huis terug, om Kerstmis in de pastorie te kunnen vieren..... doch het moet wel een treurig feest zijn geweest met haar vader alleen, en dit voor den eersten keer.....

In 1850 ging Charlotte logeeren bij de Nussey's in Brookroyd. In Januari van dat jaar verscheen G.H. Lewes' aanval op *Shirley* in de *Edinburgh Review,* die Charlotte's geestigen brief tengevolge had, waarin zij schreef:

> I can be on my guard against my enemies, fout God deliver me from my friends!

Later in 1850 begaf zij zich voor de derde maal naar Londen; gedurende dit verblijf poseerde zij voor George Richmond, die het beroemde portret van haar schilderde, hetwelk zich thans bevindt in de *National Portrait Gallery,* waaraan het vermaakt was door den heer Nicholls, Charlotte's echtgenoot.

Het is hier de plaats om een woord in te voegen over de Haworth'sche hulppredikers. De bevolking van deze plaats was voortdurend sterk toegenomen, en sinds 1838, toen dominé Brontë over de zestig was, werd hem een hulpprediker toegestaan.

De eerste heette William Weightman, van wien het schijnt, dat het geheele huisgezin veel heeft gehouden. Hij was vol vriendelijke attenties voor de jonge meisjes in de pastorie, en hij wordt in de brieven van Charlotte aan Ellen Nussey dikwijls op grappige wijze voorgesteld als Miss Celia Amelia. Hij schijnt bovendien de eenige vreemde te zijn geweest, wiens gezelschap Emily kon verdragen. Hij lijkt een aangenaam mensch: ‘bonny, pleasant, light-hearted, good-tempered, generous, careless, fickle and unclerical’; dit zijn de adjectieven, door Charlotte in 1841 op hem toegepast. Hij stierf in September 1842, kort voor de tante der meisjes, Miss Branwell, terwijl Charlotte en Emily in Brussel waren. Branwell Brontë noemde hem zijn besten vriend, en de heer Brontë vervaardigde

voor hem een grafrede, die werd gedrukt en verkrijgbaar gesteld voor de somma van..... 30 cent.

Zijn opvolger heette James William Smith, die door Charlotte aan de kaak werd gesteld als Mr. Malone in *Shirley*. In 1844 schreef Charlotte aan Ellen Nussey:

> Mr. Smith be hanged! I never thought very well of him, and I am much disposed to think very ill of him at this blessed minute.

Daarna kwam er een Mr. Grant, door Charlotte beschreven als Mr. Donne, dominé te Whinbury in *Shirley*. (Mr. Bradley van Oakworth is de heer Sweeting van Nunnely.) De laatste hulpprediker was Arthur Bell Nicholls, die een jaar jonger was dan Charlotte, en later haar man werd. Hij was de Macarthey in *Shirley*.

De heer Nicholls, verlegen van natuur, maakte zich, naarmate men hem langer leerde kennen, ook meer en meer bemind, en allen moesten zijn *sterling qualities* tenslotte waardeeren.

In Juni 1851 ging Charlotte wederom in Londen logeeren, nu om de Tentoonstelling te zien in Hyde Park. Thans merkte zij ten volle wat het wil zeggen beroemd te zijn en te worden gevierd. Zij maakte kennis met verschillende vooraanstaande personen; de Earl of Carlisle, de markies van Westminster en Lord Ellesmere; ook zag zij Rachel tooneelspelen.

Charlotte schreef aan haar vader over haar successen op de bescheidenste wijze. De interessantste gebeurtenis was voor haar de avond, waarop Thackeray een lezing hield. In de pauze bracht Thackeray de beroemde ‘Currer Bell’ in kennis met verscheidene zijner vrienden, en aan het eind zijner lezing, kwam hij naar haar toe, en vroeg haar meening erover.

(Dit voorval is later door haar vereeuwigd in *Villette,* als Paul Emanuel aan het slot van zijn voordracht vraagt aan Lucy Snowe: Qu'en dites-vous?)

Toen Charlotte wilde vertrekken, zag zij tot haar groote ontsteltenis, dat al het publiek aan weerskanten van de zaal zich had geschaard, om haar een doortocht te laten, alsof zij het een of andere vorstelijke personage was. Wij lezen deze episode bij Mrs. Gaskell met geamuseerd genoegen!.....

(Wordt vervolgd.) JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.
C.J. Kelk. *Baccarat.* Een episode uit de 60-er jaren. - Amsterdam-Mechelen, 1934. De Spieghel, N.V. Het Kompas.

Kunst vermag zich op zeer uiteenloopende wijze te openbaren. Ook en juist de literatuur maakt hierop geen uitzondering. Integendeel. De plastische kunsten zullen zich, trots haar zeer gevarieerde uitingsmogelijkheden, toch in grootere evenwichtige groepen placeeren dan de kunst gedragen door den vorm en inhoud van het woord, dat bijkans oneindig in zijn beteekenissen en mogelijkheden is. De scholen in de schilderkunst zijn te bepalen, haar voortbrengselen te onderscheiden van de haar voorafgaande of opvolgende met een tamelijk groote artistieke verwantschap en harmonie tusschen de kunstwerken van een en dezelfde school onderling. Ook in de literatuur is dit verschijnsel overbekend, maar toch vormt hier een opvallend boek, een waardevolle dichtbundel meer een apart geheel. ‘Maria Lecina’ van Werumeus Buning en ‘Sine Nomine’ van Jan Engelman ontstonden ongeveer in denzelfden tijd en zijn specimina van dien tijd; in Engelman's bundel staan echter verzen die van kleur, rhythme en bedoeling belangrijk afwijken van de prachtige verzen die de verleidelijke zeemanshoer bezingen. Dit verschijnsel van diepgaand soortverschil der kunstwerken komt meermalen zelfs bij een en denzelfden schrijver voor. Vergelijk de deemoed, de grijze weemoedige schoonheid van veel uitsluitend serene lyriek uit de bundels ‘In Memoriam’, ‘Dood en Leven’, ‘Hemel en Aarde’ van Werumeus Buning met de kleurenrijkdom van zijn lyrische epiek in ‘Maria Lecina’ en ge komt tot een dergelijke conclusie. In een letterkundig kunstwerk van waarde zult ge, nog eerder wellicht dan de school, de persoonlijkheid herkennen die het te voorschijn riep.

In de bijzonderheid van dit persoonlijke ligt de waarde van een kunst-werkstuk. Terwijl bij een anoniem schilderij, dat werkelijk kwaliteiten bezit, u allereerst de ‘school’ zal tegemoet treden, herkent ge hoogstwaarschijnlijk uit een ongesigneerd sonnet van Jacques Perk of dito prozastukken van Hildebrand of Ary Prins den werkelijken auteur. Zeker, de dichters Frans Bastiaanse en en Simon Vestdijk, de prozaïsten Gerard van Eckeren en Willem Elsschot zijn representanten van een school. Onbewust groepeert de kunstenaar zichzelf. De waarde van bovengenoemde werkers berust echter op de geheel persoonlijke manier waarop zij deze school vertegenwoordigen: hun taalhanteering, hun levensvisie, de bijzondere aard en verve van hun kunstenaarsdroom. Wie de grootste fantast van deze willekeurige vier ‘dichters’ is, heeft de grootste kans om te blijven leven. De kunst van het open, klare en tegelijkertijd mystificeerende, slagschaduwen en sterrenhemels openbarende Woord zal volledíger, spontaner en bijkans zonder belangrijke hulpmiddelen de allerfijnste nuances van het gemoed, de diepste geheimen van het dierlijke lichaam verraden. Een waarachtig gedicht is het verraad van lijf en hart. Het meest terughoudende karakter, de geresigneerdste taalhanteering zal dit niet kunnen en mogen beletten. In den zich veruitwendigenden droom van den grooten taaldichter is iedere ingreep van het verstand vernietigd en de techniek mede tot kleur of glans geworden. Voor de letterkundige kunst moge een moeizaam veroverd vakmanschap van niet geringe beteekenis zijn, in de plastische kunsten blijkt toch de loutere, aangeboren techniek en de door noeste vlijt nog te veroveren routine van meer ingrijpende waarde. Tot de Haagsche schilderschool behoorde een bepaald technisch procédé waarvan zij uitging en dat al deze schilders karakteriseert: impressionistisch, natuurgetrouw en normale proporties van mensch en ding, berustend op de betrouwbaarheid der directe zinnelijke waarneming. De meer of mindere literair-lyrische of romantischreligieuze inslag bijv. behoort dan weer overwegend tot het persoonlijk stempel van den kunstenaar.

Ook Kelk bespeelt meerdere instrumenten van de jazz-band. Wanneer men zijn gezamenlijken arbeid zoo in gedachten overziet, dan tril je werkelijk van pleizier nu eens met een bekwaam Hollandsch kunstenaar te doen te hebben, die, een goede dertiger,

nog geen jeugdige grijsaard is geworden. ‘Jan Klaassen’ heeft zijn ernst, maar vóór al het andere zijn onschuldige pret. Harlekijn moge zijn aparte droefenis voor het hart bezitten, hij heeft zijn opgewekte wijsheid voor het oor. Kelk moet ons weer tooneel geven. Hij is een der zeer weinigen die een natuurlijken dialoog schrijven. (Hij, Defresne en Ben van Eysstelsteyn hebben hiervoor dé kans!) Hij wist in zijn verschillend werk jong te blijven en opgewekt, speelsch en vol humor en in ‘Baccarat’ is hij de verbeelder van een luchtig, galant en gracieus avontuur. Hij kent de jolijt, den lach en den glimlach. Hij is vooral de dichter van den luchtigen ernst en de ernstige klucht. Want hij is vertrouwd met de disharmonische zigzags en de onwelluidende en toch intieme luidheid van de jazz en het melancholische klaaggeluid van de saxophoon is hem niet ontgaan. In ups and downs, het frappantst gekleurd in het bestaan van een volbloed artist, voltrekt zich het zware, mooie, lachende en schreiende menschbestaan. Hij nam als voorbeeld Jan Steen. Dit werk slaagde niet geheel. Het is te precieus, te precies. Dit leven was te rauw om het saam te vatten in met zorg gekozen kunstwoorden. Ik heb sympathie voor dezen werker, die moed heeft, iets aandurft en toch zeer voorzichtig is. Dit laatste wordt ondubbelzinnig bewezen door de magnifieke, smaakvolle wijze waarop deze auteur ook in ‘Baccarat’ zijn zuiver gestemd taalinstrument weet te bespelen. Menige romanschrijver van langeren adem kan aan deze zuiverheid van uitdrukking een voorbeeld nemen. Juist die vederlichte, charmante vertelstukken eischen een uiterst gevoelige taalintuïtie en een beproefde beheersching van de dikwijls al te gewillige pen en in het gunstigste geval gedreven door het bloed dat stuwt maar niet ordent. Geniale schrijvers als Thomas Mann, Joseph Roth bijv. beschikken over het vermogen om te dien opzichte stuwing en rem tegelijkertijd te zijn.

Gelijk Den Doolaard en Greshoff is ook Kelk een dichter, die een gedicht kan schrijven: vroolijk, bewegelijk en ironisch van gelaat. Eerlijkheid gebiedt mij te zeggen, dat ik de balladen en andere gedichten van A. den Doolaard veel sterker, meer gekleurd en gespierd, tout court genialer vind dan de charmeerende, mij persoonlijk zeer goed liggende gedichten van Kelk. Want wat voor goeds ik u ook aanstonds ga vertellen van ‘Orient Express’,

geen enkel prozawerk door A. den Doolaard geschreven, doet mij den genialen bundel ‘De Wilde Vaart’ vergeten. De beelden, welke Den Doolaard in zijn romans gebruikt, zijn meestal goed, persoonlijk zelfs, maar ze zijn niet zeer bijzonder persoonlijk, ze zijn niet onuitwischbaar uit 's menschen geheugenis; dàt zijn z'n prachtige rauwe balladen! Niemand meer dan onzen jongen Paul Fort ontsiert een journalistiek element in een kunstwerk. Zonder ook maar één moment aan zijn belangwekkende verdienste van romanschrijver te willen of te kunnen te kort doen, beweer ik slechts dat degenen die met zijn verandering van dichter in auteur van ‘De Druivenplukkers’ zoo verheugd waren, wellicht van hun standpunt ook hun ‘gelijk’ hebben, ik deel hun blijdschap niet.

Ook als verteller blijft Kelk bij zijn tijdgenoot Den Doolaard nog een flink stuk achter, maar bij den eerste hinderen gelukkig geen ergerlijke journalistieke elementen. ‘Baccarat’ is nog wat opera-achtig en de compositie, wanneer de auteur mij wil toestaan dit hier even zoo aan te duiden, eenigszins ‘loszanderig’. Hij zal echter ook op romangebied zijn weg wel weten te vinden. Hindevlug volgen de scène'tjes elkaar op en niet geheel uit de verf, veroorzaakt dit tempo een zekere vaagheid. Zijn beelden zijn niet stijf of roerloos als uit graniet gehouwen, wat weer een gansch andere schoonheid kan overzichtelijk maken, zij wiegen bevallig met het klare proza mee als witte zeilscheepjes op een speelsch kabbelend zomermeer. ‘Baccarat’ geeft de adellijke intriges en hartstochten, een pittoresque liefdesscène uit de 60'er jaren, bevallig en kritiek overwinnend als op het moment dat gij achter een even koelte toewuivenden waaier het mooie verleidelijke gelaat van een lokkende blondine gewaarwordt. ‘Baccarat’, een coquet avontuur en toch een kunstwerkje, dat tusschen veel schreeuwerige simili even het leven plezierig maakt als een parel in het donkerfluweel van een bijouterie-doosje.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 8]

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Vervolg van blz. 21.)

De feestgangers genieten allen zeer van den tocht.

Het is zoo romantisch, van verre en van dichtbij het stampen in de groote druivenkuipen te hooren, het is zoo schilderachtig een jongen Tiroler te zien, met zijn breed schonkig ossen-span, het is de moeite óverwaard om neer te blikken in het Eschdal en tusschen de heuvelen de oude riddersloten te zien wegduiken tusschen hooge kastanjeboomen, en donkere cypressen, of een blik te zenden naar het kleine Passeier kerkje, dat omhoog streeft in een windstille vallei. Het is wondermooi overal.... zoo móói, dat Helga en ik er eenlettergrepig door worden, en blij zijn als we het dorpje Schönau bereiken, en het oude slot, dat een restaurant is, - het doel van onzen tocht.

We zijn moe en hongerig en stijf van den langen rit.

In de zaal is het koel en donker. En wat van de anderen af zet ik me neer in een erker, en moet even mezelf terugvinden.

Ik weet niet, wat het is.... ik weet niet, hoe het komt, dat ik zoo gelukkig ben.... en zóó beklemd. Waar lijkt het op, het gevoel, dat ik heb?

Het is het gevoel, dat iemand heeft, die in een formidabelen ren plotseling is gestuit.... dat iemand heeft, die alle sluizen zijner welsprekendheid had open gezet, en eensklaps stom en lam

is geslagen.... dat iemand heeft, die midden in een ontzettende krachtprestatie wordt tegengehouden, als liep hij aan tegen een muur.

Ja, dat is het gevoel. Ik moet me even terugvinden in het werkelijke leven....

O, maar nu is alles weer goed en gewoon. Want Helga, alsof het vanzelf zoo spreekt, is bij me komen zitten aan het tafeltje in de diepe vensternis, en is aardig tegen me, en schenkt mijn glas vol met melk uit de bruin geglazuurde aarden kan.... en drinkt me toe, met een vriendelijken blik, en valt me niet lastig met vragen, en verwacht niet, dat ik veel praten zal, maar is lief en redelijk en gewoon.

De zaal vult zich met het overige gezelschap. Een stemmengezoem verzweeft in de ruimte. Er wordt besteld en bediend en weldra is het smakelijke eten in vollen gang.

- Heb je ook zoo'n honger, Helga? vraag ik, als ik haar met veel eetlust toetasten zie van de zoete meelbrei, de beschuiten met kaas (die bij den eersten beet flauw lijkt, maar bij het dooreten juist zeer pittig blijkt te wezen) de versche eieren, de room, en de verrukkelijke pruimen en perziken. En ik geef haar niets toe, en in een minimum van tijd ben ik al aan mijn vierden perzik.

Neen, op mijn ‘welgelukzalig eiland’ heb ik geen manga's of ramboetans noodig, ik stel me best tevreden met pruimen, groote, goudgele, of sappige purperen pruimen, of met perziken, die naar ‘meer’ smaken.

Helga ziet, dat er weer een vroolijke gedachte door mijn hoofd speelt, en ze knikt me tevreden toe.

Ik kan mezelf natuurlijk niet wijsmaken, dat ze mijn oogenblik van zelfvergeten straks niet zou hebben gemerkt. Dat moment was daarvoor te vreemd. Het te beschrijven is haast onmogelijk. Thans, nu het voorbij is, geloof ik, dat ik toen eenige seconden *dood* ben geweest, maar niet zonder bewustzijn dood, dus wèg van alles, neen, opgenomen in het hiernamaals zooals de goeden dat verwachten; opgenomen in een oneindige gelukzaligheid.

De overgang van den hemel naar de aardsche wereld is moeilijk. Dien overgang heb ik nu echter bestaan, dank zij Helga's liefderijke tegemoetkoming.

Want natuurlijk heeft zij, de intuitieve, de gevoelige, gemerkt,

dat ik aan al het menschelijke werd ontvoerd, toen ik haar hand aan mijn lippen hield. Zij is niet als haar tante, die me lachend zou hebben vermaand:

- Jongetje, jongetje, wat ben jij sentimenteel!.... *Helga* weet veel te goed, dat in het aangezicht van den dood van geen sentimentaliteit meer sprake kan zijn.

In de zaal werd, door de etenslucht, de atmosfeer drukkend. Verschillenden, klaar met den maaltijd, zijn reeds naar buiten gegaan.

Ook Helga en ik staan op, om, evenals de anderen, nog een kleine wandeling te maken, eer de terugtocht wordt aanvaard.

Langzaam, zonder te spreken, drentelen wij door de lauwe, windlooze lucht.

Kinderen, die naar school gaan, slaan ons nieuwsgierig maar bescheiden gade; boeren voeren hun koeien naar de watertroggen, om ze te laten drinken.

Wij gaan langzaam de smalle paden verder, maar, daar de weg stijgt, word ik spoedig moe, en ik kijk om naar een plek, waar wij kunnen zitten en rusten.

Maar nog voor ik iets heb gezegd, heeft Helga zich al neer gezet op een bemosten steen en met een zucht van tevredenheid strek ik me uit aan haar voeten.

Mijn hoofd ligt op mijn arm, en ik denk:

Nu geen woord meer spreken.... maar in slaap vallen.... en.... niet meer ontwaken.

Dan, door den weldadigen invloed van de diepste stilte om ons heen, en het prachtige uitzicht door de kastanjetwijgen op de groene hellingen van den Passeier, en de opwekkende radioactieve lucht, word ik wat levendiger.... en wil dan juist weer wèl, dat Helga spreken zal, opdat ik haar stem zal hooren.

Maar zij zegt niets, en staart stil voor zich uit. Ik kijk naar haar.... over haar blanke donzige wangen ligt een fijne blos; en ik denk er aan, hoe de Turken zoo 'n blos noemen: *numuk,* dat is ‘zout der schoonheid.’

Zal ik het haar zeggen? zij is juist iemand, om de beteekenis van deze uitdrukking te begrijpen, namelijk, dat die blos de schoonheid van een meisje ‘assaisonneert.’

Maar neen, Helga ziet er uit alsof ze nadenkt over iets. En ik

wil haar liever niet storen en blijf me dus met mijn eigen gedachten bezig houden.

Het is vreemd met een mensch gesteld! Waarom vreemd? Omdat op al zijn streven, op al zijn willen, hopen, wenschen, verwachten, onherroepelijk de dood volgt.

En dit wetende, streeft toch de mensch, en hoopt, en wil en verwacht, - ook al weet hij, dat het einde.... onherroepelijk is de dood.

Hoe komt het dat een mensch bijna nooit aan zijn sterven denkt? Hoe komt het, dat hij werkt en handelt en zooveel mogelijk banden aanknoopt, alsof hij niet ieder oogenblik kon worden neergeveld als een boom door den storm?

Hoe komt het dat niemand beseft: alles wat ik doe, wat ik wensch, wat ik verkrijg, is vergeefsch?

Hoe komt het dat de mensch zich altijd een toekomst droomt, ook al kan hij weten, - neen, wéét hij natuurlijk, dat die toekomst misschien nooit voor hem aanbreken zal?

Ik zou me zoo'n levenshouding kunnen begrijpen, als de mensch uitsluitend van ouderdom stierf. Maar nu dat niet zoo is, en geen sterveling eenigerlei berekening kan maken, *wanneer* hij sterven zal, want dat kan immers ieder oogenblik gebeuren, nu begrijp ik van het menschelijk wroeten en ploeteren niets.

En ook begrijp ik niets van het menschelijke zorgen en tobben, dat toch vanzelf een einde neemt. En ook begrijp ik niets van den levenswil van den mensch, daar toch bijna ieder volop reden heeft tot klachten en er bijna geen mensch ter wereld is, die niet wel eens heeft gesteund: Och, was ik maar dood.

Vreemd, vreemd, vreemd is het leven. Vreemd is het raadsel van den dood. Vreemd is het wezen van den mensch. Vreemd is zijn bewust doodsverlangen en zijn onbewust willen-voortbestaan.

Met ons geboren worden is tegelijk ons doodvonnis geteekend. en het eenige, wat mensch van mensch onderscheidt, is, dat de ten uitvoer legging van dat vonnis niet voor allen hetzelfde tijdstip is. Ik heb, in mijn ziekte, dikwijls moeten lachen, als de menschen me meewarig bestaarden, omdat ik dood moest gaan. Ik zou dan wel willen zeggen: Maar menschen, wat voor verschil is er tusschen jullie en mij? Jullie moeten toch ook dood, is 't niet? Reken maar!

Wat een gekke gedachten, als je in een volkomen tevreden gemoedstoestand verkeert, omdat je rustig ligt in een volkomen frissche zuivere atmosfeer, en je vlak in je nabijheid hebt het volmaakte meisje.... Maar ik ben mijn heele leven een beetje gek geweest, en altijd onder alle omstandigheden gekweld geworden door mijn gepeins....

Lieszen mich Gedanken frei
Ich wüsste nichts von Ungemach.

Maar nooit, nooit, nooit lieten mijn gedachten mij vrij. Als jongen was ik al nooit onbevangen. En telkens, onder de vroolijkste en gezelligste omstandigheden, werd er als een hand voor mijn oogen gelegd, opdat ik van de buitenwereld niets meer zou zien, en naar binnen kon staren naar mijn donkere innerlijk, waar de gedachten kronkelden en krioelden als een nest onontwarbare slangen.

Zoo is het mij altijd vergaan. Ik herinner mij eens een picnic in de Haagsche duinen, toen ik nog adelborst was en zoo'n uitgang de Willemsoorders het toppunt van verrukking leek. Er werd gestoeid en gelachen en krijgertje gespeeld en stuivertje gewisseld, en ik had zoo'n beetje meegedaan en toen opeens holde ik weg van de drukte en het rumoer en gooide me neer in een kom en borg m'n hoofd in m'n armen. Ik herinner me nóg wat ik toen voelde.... Het was een heimwee.... een snakkend heimwee naar iets.... naar wàt?

Ik was bang voor het leven, het leven, het lange leven, dat voor me lag, het onbelangrijke, eentonige leven.... en ik smachtte naar iets van volheid en schoonheid, van goedheid en vervulling....

Wat het was.... in welken vorm het tot me zou moeten komen, dat wist ik niet.... maar als een kramp in mijn ziel voelde ik een bijtend, snijdend verlangen....

En terwijl die herinnering nu zoo sterk in me naar boven komt, wéét ik opeens, waarom dat het geval is....:

Omdat ik nú, nu in dit gezegend oogenblik, de schoonheid en de volheid, de goedheid en de vervulling heb bereikt.

Helga.... Helga.... Helga.... wat maak je mij gelukkig...

En als ik je dit vertel, zal het je dan eenige voldoening geven, dat je een medemensch zóó gelukkig maakt....?

Ik vertel het haar.

Precies alles zooals ik het heb doorleefd. Het brandende vergeefsche verlangen.... en de voldoening, de bevrediging van dit oogenblikkelijk moment.

Zij zwijgt.

En ik herhaal:

- Doet het je niets, Helga? dat je een medemensch zóó gelukkig maakt?....

Ze heeft het hoofd van me afgewend en zich half van me afgekeerd en tot mijn ontzetting zie ik een beweging in haar rug als van iemand, die snikt.

- Helga, zeg ik gesmoord.

Maar zij draait zich al naar mij toe, en ofschoon haar oogen neergeslagen zijn, is het me toch alsof zij me aankijkt, met sterken, dringenden blik.

En geheel onverwacht doet zij mij de vraag:

- In je vorig leven was een meisje, dat je liefhad, is 't zoo niet?

Hoe eigenaardig is het, dat een mensch vele gedachten tegelijk denken kan. Hoe goed drukt zij dat uit: *je vorig leven.* Sinds ik in Meran ben, is een nieuw, een ander leven voor me begonnen. En tegelijk voel ik een steek, nu Helga spreekt over het meisje, dat ik liefhad. ‘Waarom doet ze dat? Dat doet ze.... omdat.... zij mij van zich wegduwen wil, omdat zij straks gemerkt heeft, hoe ik werd, door de enkele beroering van haar hand....

- Ben ik onbescheiden? vraagt zij zacht. Maar je hebt die episode toch openlijk verteld in je boek.... en zoo heb ik er ook van gehoord.

‘Openlijk verteld in je boek....’

Zij heeft gelijk. Mijn meest intieme levensbizonderheden heb ik openlijk verteld in een boek. O, Helga, Helga. En moet ik je nu vertellen waarom ik dat heb gedaan, terwijl ik het niet eens meer weet? Het was uit een soort van *‘Lebensüberdrusz’,* een walgende onverschilligheid voor alles, een schreeuw om bevrijding van het al te kwellende, een behoefte om buiten mij te stellen, wat mijn ziel verstikte....

Maar, neen, zij vraagt niet waarom ik dat boek heb geschreven, zij aanvaardt het.... omdat zij er natuurlijk niets om geeft. Neen,

zij deed haar vraag, omdat zij mij te kennen geven wil: jij hebt een ander meisje lief, jij hoort bij haar.

- Een meisje, dat.... begin ik.

Hoe moet ik verder gaan? De woorden vormen zich slechts traag in mijn hoofd. Ik weet niet, wat ik zeggen moet.... ik weet niet, wat ik zeggen wil.... of niet zeggen wil....

- Een meisje, dat....

Maar ik moet toch verder gaan. En opeens vat ik een besluit. In het leven komt veel, zoo niet alle onheil voort, doordat de menschen tegen elkaar de dingen verzwijgen. Zij doen dat, omdat zij niet *durven* spreken.

Zij zijn bang voor een catastrophe, zij zijn bang om zich bloot te geven, zij zijn laf, of zij vreezen den ander te kwetsen....

Maar waar blijven al deze bedenkingen in het aangezicht van den dood? Het zou toch al te waanzinnig zijn, als een mensch dan nòg niet zou spreken. Hij mag 't, hij kan 't, wie met den eenen voet staat in het graf.

- Er was eens een meisje, dat ik liefhad. Iedereen weet het, want ik heb daar openlijk over gesproken in mijn boek. Ja. Zoo is het. Maar zelf spreek je van *mijn vorig leven,* Helga. En je begrijpt natuurlijk wel, dat de zekerheid van mijn naderenden dood een scheidingslijn heeft getrokken tusschen toen en nu. Mijn vorig leven bestaat niet meer voor mij, Helga. *Het bestaat niet meer.*

- Karel, zegt zij, en er is een roerende, teedere klank in haar stem, vergeef me, dat ik over je verleden sprak. Ik deed 't alleen, omdat....

- Waarom.... deed je het, Helga?

- Omdat....

- Kan je 't niet zeggen?

- Ik wou, dat je 't, zonder dat ik 't zei, begreep.

- Maar ik *begrijp* het.

- Begrijp je het?

- Ja. Je bedoeling is.... om mij van je weg te drijven.... naar dat andere meisje.

- Ik dacht.... zegt ze hulpeloos, dat dat misschien veiliger voor jou zou zijn.

- Veiliger? herhaal ik vragend.

Als je weet, dat dat meisje me nooit heeft liefgehad, en nu getrouwd is met een ander?

Zij doet een smartelijken uitroep.

- O, vergeef me.... vergeef me.... zegt ze nauw hoorbaar. En nog één seconde die blik van haar in mijn oogen, die warme, koesterende blik, of ik beheersch mij niet langer en sluit haar in mijn armen, totdat wij.... totdat wij van liefde vergaan....

- Op den terugtocht, zegt ze, zal ik je alles zeggen, Karel. Nu kunnen ze ons elk moment storen. Nu ga ik dus weg.... maar straks.... dan zal ik je alles zeggen.

Zij staat op en snelt van me vandaan, zooals ze al vele malen heeft gedaan. Maar zij hindert er mij nu niet mee.... want straks.... zal er niets geheimzinnigs meer tusschen ons zijn, dan zal alles opgelost wezen in liefde.... in liefde....

- Karel, Karel, ben je hier? Ik heb je overal gezocht.

Het is Dicks stem.

- Kom, sta op, we gaan weg. Was je in slaap gevallen?

- O, neen. Ik sliep niet. Ik lag gelukkig te zijn....

Ik rijs overeind. Nu het oogenblik nadert van het verklarend gesprek tusschen Helga en mij, voel ik mij zwaar en loom, als iemand die ademloos staat voor een te groot geschenk.

- De muildieren zijn al gezadeld. Kom, dan rijden we samen terug.

- Neen.... ik.... ik sprak af met Helga, om samen te gaan.

- Met Helga? en die is al weg.

- Wat!?

- Ja. Ze is al weg.

- Wat?!.... Hoe is ze dan weg-....gegaan?

- Met haar tante in hun auto. Kom nu, Karel. De anderen wachten.

(Weg?.... is ze weg....? nadat ze mij.... had beloofd....)

- Dat is toch niet waar? zeg ik klankloos.

- Ja zeker.

Dick neemt mij onder den arm, want mijn beenen weigeren mij den dienst. Hij steunt mij, half draagt hij mij:

- Deze dag in de buitenlucht is te veel voor je geweest, Karel. Er zijn meer, die niet daartegen bestand zijn, en nu niet meer

naar huis kunnen rijden per muildier. De waard van 't restaurant heeft een wagen beschikbaar gesteld. Daar moet je ook maar mee gaan.

Ja, denk ik. Want ik heb niet meer de kracht om ja te zèggen. Men tilt mij in den wagen, en ik zink neer op een bank, en mijn hoofd zinkt achterover tegen het beschot. En ik hoor nog vaag een stem, die zegt:

- Wat is hij moe en zwak.... hij is nu al in slaap gesukkeld.

De onthulling.
VII.

Ben ik in slaap gesukkeld? Of bewusteloos geweest?

Neen, bewusteloos niet. Want ik weet, dat ik door Dick en Moritz bij onze aankomst, na den rit, waarvan ik mij niets meer herinner, naar boven ben gedragen, ontkleed en te bed gelegd.

Ik heb geslapen, denk ik, lang en vast.

Want het is nu heelemaal donker om mij heen. Ik ben nu heel alleen en in het donker. En kan dus nadenken, ongestoord. Nadenken, want dat moet ik.

Ik kan niet langer leven, als ik niet de oplossing krijg van Helga's gedrag.

Mysterieusers is mij nooit in mijn leven voorgekomen.

Op het beslissend moment, als alles goed had kunnen worden tusschen ons, is Helga terug-gedeinsd, en is zij gevlucht.

Waarom?

Waarvoor is zij bang?

Heeft zij spijt gekregen van haar spontaan besluit?

Maar had zij dan zoo ruw en bruusk moeten handelen, zóó kwetsend en onverschillig, als kwam ik er in 't geheel niet op aan?

Waarom verbrak zij haar belofte, nadat zij die nauwelijks had afgelegd? En ofschoon ik zelden cynisch ben, komt nu toch Strindberg's hoonend woord me in de gedachten:

‘Ihr Wort nicht halten, - was bedeutet das für eine Frau’!

O, Helga, o, Helga, had ik je maar nooit ontmoet. Waarom was dat nu noodig, dat mijn laatste dagen door jou verellendigd moeten worden.

Ik was gelukkig. Ik had mijn rekening met het leven afgesloten en was tevreden in mijn wenschloosheid.

Maar, neen, nog op het uiterst oogenblik moet ik tot slachtoffer worden gemaakt. Waarom, o, god, waarom?

O! als bij den overgang van leven en dood ook voor mij de Aanklager komt, dan zal ik, evenals Olsen, zèlf aanklager zijn over alles wat mij, weerlooze, is aangedaan....

Ik heb te veel verdriet. Ik heb zooveel verdriet, dat ik het zeker niet lang meer zal kunnen dragen.

En wordt het dan nog zóó met mij, dat ik het einde zelf verhaasten ga?

Ah! is het dan nooit genoeg. Wordt een mensch nooit genoeg gepijnigd, zelfs al heeft hij van alles afstand gedaan, en gaat hij gelaten het slot van zijn leven tegemoet?

Het is te erg, het is te veel, deze jammer.

Kon ik maar inslapen voorgoed.

Want lang kan ik dat schrijnen in mijn ziel toch niet meer uithouden. En ik wil niet sterven met bittere klachten op de lippen, krampachtig schreiend als een teleurgesteld kind.

En dat zal er van komen, ik voel het.

Ik heb geen kracht, geen weerstand meer.

En als ik nog maar even zwakker word, dan breek ik door, en geef toe aan mijn smart, en krijt het uit van ellende, en schreeuw mijn verwijten aan Helga uit, zoodat het heele pension het te weten komt, dat zij me slecht heeft behandeld, en dat zij valsch en onbetrouwbaar is, en meer dan monsterlijk van karakter, om een stervende te vleien met bedrieglijke hoop en hem dan, zonder verklaring, aan zijn lot over te laten.

O, Helga, als ik tot het laatste moment de kracht maar heb, om mij te bedwingen, en je naam te verzwijgen.

Het beste zal zijn iets in te nemen. Ik heb toch wel slaappoeders.... of....

Een korte bewusteloosheid heeft me even verlichting gegeven. Vannacht als ik zeker weet, dat Dick me niet meer bezorgd bezoeken zal, dan....

Ik schok op uit een droom. Ik droomde dat ik dood was, en alles voorbij.

Neen, helaas, ik leef nog. En als ik van alles bevrijd wil zijn, dan moet ik wel de hand aan mijzelven slaan, want het lot helpt me niet, niemand helpt me.... er bestaat op de wereld geen mededoogen, geen liefderijkheid....

- Ah, Dick. Neen, kom binnen. Je stoort me niet.

- Ik was bang, dat ik je wakker maakte.

- O, neen.

Dick heeft het middenlicht opgeknipt in de flauwste capaciteit. Ik zie hem heel goed, maar hij moet tastend den weg vinden naar mijn bed.

Hij zet zich bij me neer en grijpt mijn hand.

- Je hebt koorts, zegt hij.

- Ja.

- Heb je geen dorst? Wil je niets drinken?

- Neen. Ja. Geef me wat citroen met ijs.

Dick schelt. En even later wordt het koel-beslagen glas met citroen en ijs gebracht. Ik drink en hoor tot mijn verbazing, hoe mijn tanden klapperen tegen het glas.

Heb ik het dan koud? Ja, ik ben tot in het merg van mijn beenderen koud. Hoe heb ik om ijs kunnen vragen? Maar ik gloei toch? Ik gloei als vuur.

- Wat ben je zenuwachtig, zegt Dick meewarig.

Zoo, er bestaat dus toch nog wel mededoogen en liefderijkheid op de wereld. Maar wat heb je er aan? Kan Dick mijn invretende zielepijn genezen?

- Zenuwachtig, zeg ik hard. Ja. Dat ben ik. En waarom? Omdat het zoo verdomd lang duren moet, eer ze je afmaken, eer ze je den genadeslag geven. Stel je voor, Dick, stel je voor, dat ik, ik, die geconfisqueerd ben, die zware tuberculose heb - ik kan je de röntgenfoto laten zien, - wil je hem zien? er is daar een ronde vlek op; een caverne of holte, waar het longweefsel geheel vernietigd is, - dat ik, die ten doode opgeschreven ben, Dick, me tenslotte nog zelf uit de wereld zal moeten helpen, omdat het niet gauw genoeg gaat, omdat het te lang duurt, eer ik finaal word afgeslacht!

- Karel! Karel!

Ik barst in lachen uit.

- O, 't leven, 't is krankzinnig, 't is hoog-komisch van onlogischheid, 't is de bespottelijkste belachelijkheid zelf. Hier lig ik en ik ben op sterven na dood, maar heelemaal dood ben ik nog niet, neen, o, neen, allesbehalve; 't einde moet ik zelf veroorzaken, 't einde, 't definitieve slot....

- Karel! zegt Dick geschrokken.

Ik heb er een flauwe notie van, dat ik niet zoo moest spreken als ik doe, dat het de grootste domheid is, want dat de arme, gruwelijk ontstelde Dick me nu wel van oogenblik tot oogenblik zal bewaken.... maar.... is het de koorts? zijn het mijn ontredderde zenuwen? Ik kan me niet beheerschen, en ik hoon hem toe:

- Zet niet zoo'n verbijsterd gezicht, jong, 't is toch niets, wat ik zeg? Wat komt het er in vredesnaam op aan? Ik moet dood, dat weten we, maar nu vertel ik je erbij, dat ik dood wil, is dat zoo erg? Erger zou het zijn, als ik dood moest, en 't niet wou, o, dat was een tragedie Dick, om bij te huilen. Over mijn geval moet je je verheugen; ik moet dood en ik wil het ook, nu, stemt dat niet mooi overeen?

Ik zink hijgend, uitgeput, in mijn kussen terug na de verschrikkelijke opwinding, waarin ik toch nog lang niet alles, lang niet alles....

- Karel, zegt Dick, en hij legt mij een vaste koele hand op het hoofd. Spreek nu alles uit. Alles, versta je.

Dat wil hij dus? Dat ik alles zeggen zal? Maar dan ook alles hè, niets verzwijgen, hoor. Alles, alles, alles.

- Ja, ja, zeg ik haastig. Alles wil ik zeggen. Maar dan ook alles. Alles, alles, alles.

- Je weet hoe ik hier ben gekomen. Ik was gelukkig, niet waar? Ik was volkomen tevreden in de zekerheid van mijn spoedigen dood. Neen, nooit in mijn leven heb ik me zoo vrij, zoo van alles af gevoeld, als toen ik hier kwam. Ach, je weet het. En waarom mocht dat zoo niet blijven? Was dat beetje rust nog te veel voor me, dat me dat zelfs niet eens kan worden gegund?

- Karel, 't grijpt je te veel aan. Wil ik morgen....

- Neen, nu. Waarom niet nu? Je weet trouwens al veel. Niet alles. Want toen je me den eersten keer over Helga sprak, bleek me, dat je van haar houdt met een warme appreciatie. Maar, o, Dick, wat ben je een slecht menschenkenner.

- Neen, Karel, dat ben ik *niet,* zegt Dick met nadruk.

- Niet? Luister dan verder. Ik heb veel gepraat met Helga. En.... ik ging haar ook apprecieeren met een warme sympathie. Neen, verliefd werd ik niet op haar; verliefdheid klinkt zoo dwaas in verband met iemand in mijn positie. Maar.... Neen, verliefdheid is het niet. Maar....

- Ik begrijp dat wel, Karel, zegt Dick op zachten toon.

- Iemand als ik, die geen toekomst heeft, kan, mag zich niet meer met liefde inlaten. Natuurlijk niet. Maar.... wèl mag hij zich verheugen in de nabijheid van een volmaakt wezen. Ach, ik hield Helga voor volmaakt....

- Maar is ze dat dan niet?

- Neen! O! *zij* volmaakt? Ze zit vol caprices en onverwachtheden, ze is onbetrouwbaar in de hoogste mate. Als ze je iets belooft....

- Zij.... onbetrouwbaar?

- Ja! O, ik merkte 't al lang. Maar ik wóu het niet merken, al vond ik wel, dat ze vreemd deed, telkens en telkens weer.

- Dan zaten we gezellig en rustig samen te praten, en opeens snelt ze weg, en nooit geeft ze me opheldering over die plotselinge luimen. Enfin, ik aanvaardde dat. Ik raakte er al een beetje aan gewend. Maar....

- Vandaag was het de mooiste dag van mijn leven. O.... nog nooit heb ik me zoo gelukkig gevoeld. Helga en ik....

- Ik weet het, zegt Dick, ik heb jullie vaak hooren lachen. Maar nog eens, vertel niet verder, Karel, 't grijpt je te veel aan.

- Ach neen, wat zou me nu nog kunnen aangrijpen. Ik.... ja, wat gebeurde er toen ook weer?.... Hoe gebeurde het? O, ja, ik weet het al weer. Ik zat moppen te debiteeren en grappen te vertellen.... en opeens zegt Helga tegen me:

- Ben jij een melancholicus, Karel?

't Antwoord wat ik haar daarop gaf ontroerde haar. 't Ontroerde haar *zoo* dat er een snik hokte in haar keel.

En zelf word ik bij deze herinnering zoo ontroerd, dat er ook in mijn keel een snik hokt, en Dick bezwerend zijn hand legt op de mijne. Maar, hemel, nu zwijgen? nu er nog niets is gezegd, van wat me als een wild vuur op de lippen brandt?

- Ik heb haar hand gegrepen, en die tegen mijn lippen gehou-

den, en toen ik dat deed, Dick, ben ik eenige seconden dood geweest van geluk. Daarna.... komt eerst een lichte leegte. Dan de maaltijd in de zaal van 't oude slot. Helga was onuitsprekelijk goed tegen me, vooral goed, omdat ze gewoon tegen me was.

Toen liepen we weer buiten, en Helga vond een steen, waarop ze zitten kon, en ik strekte me uit aan haar voeten.

En toen, zooals 't altijd met me gaat, begon ik te denken, te ‘voeldenken’, als je dat begrijpt. Ik dacht over leven en dood. En allerlei herinneringen kwamen over mij.

Ik herinnerde me, hoe ik als jongen wel eens was weggevlucht van een vroolijke partij, en me had neergegooid in een heimwee, dat me brandde als een kramp in de ziel.... een heimwee, waarnaar? Dat wist ik niet.... maar nu wist ik het - het was het verlangen naar de goedheid, de schoonheid der volle bevrediging, zooals ik die nu, op dit gezegend moment genoot.

De wensch werd me te sterk om dit aan Helga te vertellen.

Ik vertelde het haar.

En ze zweeg.

Toen zei ik:

- Geeft het je geen voldoening, Helga, dat je een mensch zoo gelukkig maakt?

Nog altijd zweeg ze. En toen.... toen vroeg ze me.... naar mijn verhouding tot een meisje, zooals ik dat had beschreven in mijn boek. Ik zei, dat in dat boek een afgesloten periode van mijn leven was neergelegd. Toen zei ze iets vreemds: Ze dacht, dat ik bij dat andere meisje veiliger zou zijn.

- O, Karel, zegt Dick, en begreep je toen nóg niets?

- Zeker begreep ik het. Ze wou me van zich wegduwen naar dat andere meisje dat trouwens nooit om me gegeven heeft, en met een ander is getrouwd.

Dick schudt het hoofd, en wil wat zeggen, maar ik ga al weer voort:

Toen ik haar dat zei van dat meisje schrikte ze heel erg, en vroeg me vergeving, en zei:

- Op den terugtocht zal ik je alles vertellen. Nu worden wij misschien gestoord. Maar straks zal je alles weten.

En weer snelt ze van me weg, zooals zoo vaak bij vorige malen. Maar ik wachtte rustig en geduldig dezen keer, totdat jij kwam,

Dick, en aan mijn vertrouwen een einde maakte. Want nu weet ik dat Helga een frivool, coquet, onbeduidend wezen is, valsch en capricieus....

- Scheld haar niet uit, zegt Dick waarschuwend, je zou er later spijt van hebben....

- En nu heb ik er genoeg van, barst ik uit. Begrijp je dat? Ik bedank er verder voor. Ik laat me niet langer door het lot mishandelen, ik wil niet langer de dupe zijn van een onscrupuleuse vrouw!

- Karel, zegt Dick. Ofschoon 't me de grootste moeite kost, ik moet nu spreken. Ik kan je de verklaring geven van Helga's vreemdschijnend gedrag. Ik zal je zeggen wat zij je heeft willen zeggen, maar niet heeft gekund.

- Niet gekund! stuif ik op. Niet *gewild*! Omdat ze spijt had van haar belofte. En daarom is ze gevlucht, bijtijds nog gevlucht!

- Niet *daarom.*

- Waarom dàn?

Het aarzelen van Dick geeft me een onheimelijk gevoel. Wat is er voor geheimzinnigs aan Helga dat Dick me niet durft te zeggen en wat hij toch voelt me te móeten zeggen?

- Karel, zegt Dick, wat ik je zeggen ga, zal je een vreeselijken schok geven....

- Vreeselijker dan de schok, dien ze me al gegeven heeft, kan die schok niet zijn, Dick. Het ergste en vernietigendste is voor mij geweest, dat ik Helga als onbetrouwbaar moest zien.

- Dan zal ik spreken, zegt Dick vastbesloten. Want zij moet gezuiverd worden van die verdenking.

- Als je dat kan....

- Ja, dat kan ik. Luister, Karel, je houdt Helga voor zoo gezond, nietwaar?

- Ja! Zij is kerngezond, zoo sterk en krachtig, en....

- Dat is zij *niet,* Karel.

- Niet? Dat groote, kloeke meisje.... niet....

- Neen....

- Ga voort.... ga voort....

- Helga, Karel.... heeft eenzelfde kwaal als wij.

(Wordt vervolgd.)

Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden
losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.

Door de vroegere Turksche regeering en de orthodoksch-Islamietische bevolking van Klein-Azië verfoeid als ‘Ongeloovig’, en daarom ‘Ismir dsjaoer genoemd, was Smyrna, dank zij zijn gunstige ligging aan zee, zijn autochthon-Grieksche bevolking en de eeuwenoude nederzettingen der Westersche handelsvolken, de belangrijste handels- en havenstad geworden van den Levant. De lezing van Mr. van Oordt's academisch proefschrift, destijds advocaat bij de toen nog bestaande Gemengde Rechtbank te Caïro, getiteld ‘De Nederlandsche koopman in de Levant’, schonk mij inzicht op de zeer belangrijke beteekenis, welke deze stad en haar verleden en heden bezat ook voor de Nederlandsche zaak, en zij deed mij het plan opvatten er eenigen tijd door te brengen om er het stuk Nederlandsche koloniale geschiedenis, dat er nog in leven is, te gaan bestudeeren. De volgende bladen zijn van die studie echter niet de vrucht: zij geven slechts een levend beeld van dit wel zeer verbasterd, doch toch nog steeds achtenswaardig stuk Nederlandsch leven aan die verre kust, zoo als het dertig jaar geleden door levende menschen geleefd werd, doch sedert grootendeels verwoest is.

Smyrna, 1 December, 1903.

Smyrna maakt eerst geen aangenamen indruk: een rumoerige, vuile, lange kade, en daarachter de tegen de bergen in het rond opklimmende stad. Van de aanzienlijke Hollandsche kolonie, welke

hier sinds eeuwen is gevestigd, kwam het eerste Smyrniootsch specimen-landgenoot op Samos tot mijn kennis: een goedige, élégante jonge man Raoul Domino, zoon van een moeder van Hollandsche afkomst. Hij sprak gemakkelijk Hollandsch, maar met hoorbaar vreemd accent. Zijn vader was een Griek. De tweede, hièr, droeg den echt-Hollandschen naam Van der Zee. Ofschoon hij onze taal zeide te verstaan, sprak hij er geen woord van: een rijke cargadoor, welgedaan, grijs, blozend van gezicht met kleine grijze bakkebaardjes, witte das en in zijn rond gezicht levendige vriendelijke oogen. Naar zijn spreken was hij vol belangstelling voor het oude land en een oudere broêr van hem heeft zich zelfs voor goed met zijn vrouw in Den Haag gevestigd. Hij stelde mij zijn zonen voor, van wie de jongste Hollandsch bestudeert onder leiding van een Nederlandschen pater, vader Katz.

2 December, 1903.

Ons consulaat hier wordt gevoerd door jonkheer De Sturler, die den titel bezit van consul-generaal. Hij is zeer ijverig, zeer beleefd en ontving mij hartelijk: een goede veertiger, breedgeschouderd, forsch, met een Zuidelijk voorkomen en zwaren, kort geknipten baard, donkere bijziende oogen, die ietwat loenschen, wanneer hij zijn lorgnet afneemt. Hij vertelde mij dadelijk veel van de Hollanders en de Hollandsche instellingen, o.a. dat de kort geleden gestichte Nederlandsche Kamer van Koophanel, welke reeds wezenlijk onze handelsbetrekkingen heeft uitgebreid, een idee is, hem door de Koningin ingegeven.

Hij geleidde mij dadelijk door een labyrinth van straatjes naar het Hollandsche grondgebied bij uitnemendheid: Hollandsche kerk, Hollandsch hospitaal, Hollandsche begraafplaats. Kerk en hospitaal zijn in één gebouw: een gewitkalkt breed gebouw, welks voorgevel haast geheel bedekt wordt door een dubbel-opgaanden hoogen stoep, maar een zeer hóóge stoep, niet in verhouding tot het gebouw. Dien stoep onderdoor komt men in een groote hal gesteund door witte kolommen. Rechts de bestuurskamer en de concierge-woning, links een groote zaal, welke het eigenlijke hospitaal moet zijn. Maar het huis is heel oud, ten minste een eeuw, en dit hospitaal is met dien ouderdom in overeenstemming:

d.w.z. deze ziekenzaal, waarin nu een stuk of acht ledige bedden door bruine wollen dekens gedekt staan, is heel naargeestig. Zij ontvangt licht door kleine hooge venstertjes en voldoet in geen enkel opzicht aan de behoeften der tegenwoordige ziekenverpleging.

Daarboven is de kerk: een kleine zaal met eenvoudige houten banken aan weerszijden van den met een looper bedekten vloer; een serafien-orgel, een preekstoel geflankeerd, aan den achterwand, door een paar bijbelsche spreuken in het Fransch. Alles van den uitersten eenvoud.

Het bestuur denkt er nu over het hospitaal met de bovenliggende kerk te vergrooten en te verbeteren en een nieuw kerkje te bouwen op een achterliggend terrein, dat het vroegere kerkhof was Maar daarvoor zijn f 60,000 noodig, waarvan het slechts f 6000 in kas heeft. De verbetering van het hospitaal is volstrekt noodig, want sinds lang gaan de Hollandsche zieken naar goed ingerichte vreemde hospitalen.

De heer De Sturler voerde mij toen op het kerkhofje: een plekje vol piëteit met enkele zeer fraaie graftomben uit de 17e, 18e en 19e eeuw, o.a. ook twee wit-marmeren rijk gebeeldhouwde sarcophagen van de O.-I. Compagnie, die niet lang geleden ergens in de buurt van Smyrna in de aarde bedolven zijn gevonden.

Sommige graven waren geheel begroeid met struikgewas, over andere hing een treurwilg, in de buurt bloeiden oranjeboomen wier fonkelende rijpe vruchten geurden in den zonneschijn. Het kerkhofje is nu geheel ingebouwd, dus mist het horizon, doch een zeer wijden geestelijken horizon bezit het niettemin. Het is vol van de schoonste herinneringen van ons volksbestaan.

De heer De Sturler leidde mij nu naar een koffiehuis, waar hij mij voorstelde aan een heer Schmid: een in ons land geboren Hollander, die reeds een kwart eeuw hier woont: bedaard, fijn man, die langzaam en keurig spreekt, grijs van haar, maar nog blozend en wat blond, droefgeestige blauwe oogen, zwaar in den rouw om den dood van zijn eenigen zoon, en daarover treurende. zoodat de tranen hem in de oogen sprongen, toen hij mij van zijn verlies vertelde.

Hoewel hij een zeer gunstigen indruk maakte, is hij een dier Hollanders, die al wat Hollandsch is aftuigen. Ik raakte daarover

met hem in gesprek, en hij scheen mijn verdediging van ons volk niet ongaarne te hooren.

Op mijn verzoek om aan mevrouw De Sturler voorgesteld te worden noodigde de consul-generaal mij uit 's middags bij mevrouw te komen thee drinken, wat ik natuurlijk deed. Zij is een mooie, rijzige blondine, eenvoudig en élégant, met een zelfbewusten, hooghartigen oogopslag, schijnbaar koel, doch van een gewilde koelheid, welke een zeer levendigen, hartstochtelijken aard kwalijk bedekt.

Ik vond haar in gezelschap van de barones D'Acton, de jonge, mooie vrouw van den Italiaanschen consul-generaal, van de Belgische consulsvrouw, wier naam mij ontschoten is, en van een jonge gravin De Hochepied van de Hollandsche kolonie: aardig meisje, in zwaren rouw. Genoeglijk behandelden de dames de ‘chronique scandaleuse’ van Smyrna, en zij lieten zich van haar visite niet afleiden door mijn binnentreden, zoodat ik er dadelijk te hooren kreeg ‘de toutes les couleurs’. Heel veel interesseerde mij het gesprek nièt. En nog had de heer De Sturler mij niet genoeg vriendelijkheid bewezen. Hij ging met mij naar zijn club en introduceerde mij daar.

3 December, 1903.

De heer De Sturler stelde mij voor aan onzen vice-consul, den heer Alfred van Lennep, een man over wien ik reeds veel goeds had vernomen om zijn geleerdheid en beminnelijkheid. Hij interesseert zich voor archeologie en penningkunde en moet een belangrijke verzameling bezitten. Oudachtig heer met magere, vriendelijke trekken en den grooten gebogen neus van onzen Jacob van Lennep, die zijn achterneef was. Hij vertelde ons hoe hij op achttienjarigen leeftijd in handen van roovers was gevallen en eerst na geruimen tijd tegen een belangrijk losgeld, door zijn vader betaald, was vrij gelaten. Op mijn vraag bevestigde hij, dat de roovers hem overigens geen kwaad hadden gedaan. Hij was weg gevoerd in de bergen, en wijl zijnn lichaam reeds gehard was door de jacht, had hij weinig geleden van de vermoeienis en koude. Zooveel te meer van ongedierte en vuil, zoodat het eerste wat hij deed, in zijn vaders huis terug, was een bad te nemen.

De Nederlandsche regeering had er dadelijk bij de Porte werk van gemaakt om schadevergoeding te krijgen, oók, wijl zijn vader Zweedsch consul was, de Zweedsche regeering, maar de Engelsche gezant had er achter gezeten om het der Porte af te raden een précédent te stellen. Immers dan zou zij er in het vervolg méer last van krijgen en zou ‘ieder’ zich ‘voor de aardigheid’ door de roovers laten pakken. Maar toen een dergelijk avontuur een Engelschman overkwam, stapte de Britsche diplomaat van dit beginsel af. Hoe 't zij: schadevergoeding werd niet gegeven, maar de roovers werden gepakt en gedood, hun hoofden op pieken gestoken, waarvan nog een foto bestaat.

‘Troostrijke gedachte’, merkte ik op, ‘troostrijk, dat het hoofd van uw vijad op een piek zat.’

Hij bevestigde mij voorts het verhaal van den heer Van Lennep, onzen gezant in Athene, van die Hollandsche vrouw, die in de achttiende eeuw door een Janitzaar op straat werd beleedigd, waarom de soldaat den volgenden dag werd opgeknoopt. Maar ik had waarschijnlijk verkeerd verstaan, zij was niet een mevrouw, maar een juffrouw Van Lennep, getrouwd met den Hollandschen consul van dien tijd graaf De Hochepied, Hollander hij-zelf. Zij was zeer populair in Smyrna en werd algemeen ‘la Madama’ genoemd. Zelfs bestaat er nu nog een ‘han’ - Turksche ‘herberg’ en ‘magazijn’ - welke naar haar de ‘Madama-han’ heet.

In den namiddag bezocht ik den Hollandschen pater Katz in het klooster der ‘Propaganda fides’: een jonge man nog, met een rooden wild-gegroeiden baard, mager en asketisch gezicht, groote blauwe oogen vol zachtheid en een mooi voorhoofd onder recht-opstaand licht-blond haar. Hij is de leeraar van een Hollandsche klas en verzocht mij een zijer lesuren bij te wonen.

4 December, 1903.

Ik bezocht van morgen den heer Slaars (Bonaventure F.), een ‘homme de droit’, ‘homme de lettres’ en weet-ik-wat-al-meer. Grijsaard met geestigen kop: grijzen baard, grooten gebogen neus, bolle oogen achter brilleglazen, maar die oogen zijn heel levendig, een zwaar gerimpeld voorhoofd onder zilverwit vlokkig haar, onder den grijzen baard een trek om den mond vol uitdrukking.

Ik bezocht hem in zijn bureau in de ‘Yovanogloe-han’: een groot lokaal aan drie zijden bezet met boekenkasten, waarvan men den inhoud wanordelijk had uitgeworpen over een ouderwetsch schrijfbureau, dat er tegen aan stond. In het midden twee groote tafels naast elkaar, een bedekt met een Smyrna'sch tapijt, maar beiden hoog belegd met boeken en paperassen. Een ander tafeltje in een hoek dito.

Hoogst-belangwekkend man, ook deze ‘Hollander’. ‘Al wat in boecken steeckt is in dit hoofd gevaeren’, heeft men gelegenheid van den heer Slaars te zeggen.

Hij schonk mij eenige zijner geschriften: krantenartikelen over recht, hygiene; een brochure getiteld ‘Réponse à M. Gaston Deschamps, rélevant ses appréciations ineptes (sic!) sur Smyrne, ses calomnies contre les habitants de cette ville; ses erreurs historiques, archéologiques etc.’ Met dit opschrift kon Deschamps het doen. Voorts een ‘Etude sur Smyrne par Constantin Iconomos, traduite du grec par Bonaventure F. Slaars, et enrichie par le traducteur d'un appendice et des notes nombreuses, étendues et variées qui la complètent ou....’ en zoo gaat de titel voort.

Onze landgenoot heeft nog een 18e-eeuwschen Hollandschen zin voor lange titels - atavisme! - maar dit is ook het eenige Hollandsche, dat hij bezit. Want hij verstaat geen woord van onze taal, ofschoon het hem niet aan belangstelling in het Hollandsche nationale leven ontbreekt. Hij had een Fransche vertaling gelezen van Vondels ‘Lucifer’ en wist van de relatie tusschen dit werk en het ‘Paradise Lost’.

Hij vertelde mij hoe hij lang geleden een studie had geschreven over de Hollandsche kolonie te Smyrna en daarvan 100 exemplaren had gezonden aan minister Thorbecke, ter verdeeling in de Nederlandsche bibliotheken, wat ook, blijkens een dankbrief, was geschied. Overigens vertelde hij mij van zijn leven: hoe hij zes volwassen kinderen had verloren en nog een dochter over had, die zijn liefde voor studie van hem overgenomen had.

Dat hij en andere lieden van Hollandsche afkomst geen woord Hollandsch spraken verklaarde hij zeer logisch door de huwelijken met vreemde vrouwen. De kinderen zijn wat de moeders zijn en de Hollandsche kolonie van Smyrna bezit een sterke vermenging met Jonisch bloed.

Iets dergelijks zei mij ook de heer Alfred van Lennep, die mij tegen den avond een bezoek terug bracht. De grootste helft van de kolonie, hoewel van Protestantsche afkomst, is Roomsch-Katholiek geworden door de huwelijken met Roomsch-Katholieke vrouwen. Hij-zelf, ofschoon met een R.-K. vrouw getrouwd, maakte op dezen regel een uitzondering: hij had op zijn familietraditie geen uitzondering willen maken.

Hij vertelde mij, dat het bij liggend dorp 'Sevdikeuï' - de naam beteekent 'Liefdedorp' - zoo goed als een stichting was van de vroegere Hollandsche kolonie, zoodat er nog vele families van Hollandsche afkomst wonen, en er nog vele huizen staan van Hollandsche makelij, zoo sterk gebouwd, dat zij het houweel van den slooper trotseeren. De familie De Hochepied, met de Van Lenneps verwant, woont nu in het groote familiehuis der Van Lenneps en eens, tijdens de 'Christenmoorden' op Samos, werd het gerucht vernomen, dat de Turken van de omliggende bergen zouden afkomen om de bewoners van Sevdikeuï te dooden. Toen zochten allen - Grieken meest - een schuil in het huis van de Van Lenneps, en toefden daar tot het gevaar niet bleek te bestaan, of althans sterk was overdreven.

Om deze en andere redenen waren de Van Lenneps in Sevdikeuï zoo gezien, dat allen, ook de grijsaards, op hun weg opstonden, zelfs voor een kind Van Lennep, en beleefd groetten. Een gebruik, dat nog voortduurde in de jeugd van den verteller.

5 December, 1903.

In het gebouw der 'Propaganda Fides' woonde ik een Hollandsche les bij. De opkomst der leerlingen was gering: vier. Een jonge Griek van een moeder van Hollandsche afkomst, de oudste leerling - 21 jaar - die alreeds heel goed Hollandsch sprak, en er ook ernstige plannen mee scheen te hebben. Een jonge Van Lennep, een De Hochepied en een Sperko. De intelligentie keek dezen drie kinderen, de oudste was 15 jaar, de oogen uit, maar behalve de kleine Van Lennep was hun kennis van onze taal nog gering. Trouwens de cursus duurt pas vier maanden en werd nog onderbroken door een vacantie. De jongelui schenen, behalve met de uitspraak, vooral last te hebben van onze onregel-

matige en zich verdeelende werkwoorden, als ‘doordringen’.... ‘de vijand drong in die landen door’ - ‘afbreken’.... ‘hij brak het huis af.’ Geen wonder! Onze dierbare moedertaal is als een jong meisje: vol grillen, nukken en onberekenbaar als het Hollandsche klimaat.

Vooraf voerde ‘vader’ Katz mij op het dak van het gebouw: een prachtig uitzicht op de bergen, zacht en toch gloeiend getint door de ondergaande zon. De Pagus, de hoogste en dichtstbijë bekroond door den bouwval van den Byzantijnschen burcht. Iets verder het dorp der van Kreta weg gevluchte Mohammedanen, die verwoed zijn op de Christenen. Nog al natuurlijk! Dan, aan de helling van den Pagus, de omlaag brokkelende stad tot waar de huizenmassa de vlakte bereikt en in haar lijnenverschuiving, waaruit kerktorens en minaretten opsteken naast de koepels der heiligdommen, de zee bereikt met de schaduw van Methelin aan den horizon.

Met breed gebaar over de stad wees ‘vader’ Katz mij de plek, waar men het graf van den H. Polykarpes vermoedt. Hij sprak mij van Ephesus, vooral over de pas gevonden woning van de H. Maagd en den apostel Johannes, waarvan de bouwvallen onder den grond waren verborgen, door Katharina Emmerich heel in Duitschland in visioenen gezien. Jarenlang was de verwerkelijking van Katharina's droom afgestuit op het scepticisme der kerkelijke voogden-zelf tot ‘le père’ Jung en de Fransche consul Borel aan het onderzoeken gingen en werkelijk op korten afstand van Ephese, half onder den grond, de bouwval van een huis werd gevonden, dat reeds door de Grieken ‘Panaghia Kapouli’ - ‘de Poort der Heilige Maagd’ werd genoemd en sinds onheuglijke tijden voor hen een bedevaartsoord was geweest. Hoewel dit gebruik in de laatste eeuw was vervallen.

En hoè kon nu de eenvoudige Katharina van die dingen weten? Zij die noch Grieksch noch kerkgeschiedenis had bestudeerd, nooit in deze streken was geweest?

Op een diner bij den heer en mevrouw De Sturler maakte ik kennis met mevrouw Alfred van Lennep, Engelsche van afkomst, en den heer en mevrouw Daponte, hij een Italiaan, zij een juffrouw Biben uit Amsterdam.

Mevrouw De Sturler, die een aardige manier van kort en

gedecideerd spreken heeft, was in een fraai wit kleed, het type van de mooie, frissche, rijzige Hollandsche vrouw; mevrouw Daponte een blondine met fijn-geestig gezicht en mooie oogen, waarom zij een lorgnet draagt. Ik merkte nu eerst goed hoe mooi juffrouw De Hochepied is. Zij heeft rijk zwart haar, zwarte wenkbrauwen en het paar mooiste en grootste blauwe oogen, dat ik ooit zag. Zij is zeer gedistingeerd.

Wij spraken veel over beesten, wijl de vrouw des huizes twee mooie katten heeft, die een beetje de verwende kinderen van het huis zijn, en mevrouw Daponte, vertelde deze mij, een geheele ménagerie houdt: honden, apen, een schildad, pluimgedierte, maar geen katten van wie zij niet houdt. ‘Zij zijn valsch.’

‘Ik geloof niet, dat katten valsch zijn’, antwoordde ik, ‘maar zij zijn schrikachtig’, wat mevrouw De Sturler toegaf. Mevrouw Van Lennep sprak over haar droomen met betrekking tot haar zoon, die in Holland wordt opgevoed. Het eene beteekent dit, het andere dàt.

‘U weet’, zei ik, ‘dat men aan al die dingen in de laatste jaren geheel andere beteekenis toekent. “Nous avons changé tout-celà”, om met Molière te spreken. Wat vroeger verdriet was is nu pleizier; wat rijkdom beteekende is nu armoede, en omgekeerd.’

Later taquineerde ik de dames 'n beetje door de bewering, dat zij stijfhoofdig waren, waartegen allen met vuur van overtuiging opkwamen.

‘Monsieur est journaliste’? vroeg mevrouw Van Lennep - het gesprek werd slechts nu en dan in het Hollandsch gevoerd - ‘parfaitement, madame’, antwoordde ik. Maar mevrouw De Sturler er dadelijk op: ‘neen, neen, m'nheer is nièt journalist, m'nheer is romanschrijver.’

Dit wil zeggen, dat de journalisten hier zeer laag staan aangeschreven en niet worden ontvangen.

Ik ben in vier clubs ingeschreven als ‘homme de lettres’ hièr, dààr als ‘archéologue’.

8 December, 1903.

Zondagmorgen ben ik naar de Hollandsche kerk gegaan om met ds. Le Bouvier kennis te maken: zoo op het oog een Engelsche

clergyman: de eigenaardige zwarte jas met het witte boordje, den platten, lagen hoed; hij is blond gekneveld, draagt de haarscheiding in het midden, zijn voorhoofd is recht doorrimpeld, zijn oogen zijn lichtblauw. Zijn uitspraak van het Fransch, waarin hij preekte, kwam met zijn voorkomen overeen: Engelsch. Geen wonder! Hij is in Engeland geboren, van een Engelsche moeder, gehuwd met een Engelsche, zijn dochter, die heel mooi moet zijn, volgens haar portret, is gehuwd met een Engelschen officier. Maar.... ds. Le Bouvlier is Nederlandsch onderdaan. Overigens een joviaal man, misschien niet zonder een tikje scepticisme.

De opkomst in de kerk was gering door het slechte weer: een gietende regen. Wij waren met z'n tienen.

's Middags een bezoek gebracht bij den heer en mevrouw Daponte, die een prachtig huis bewonen in een der voorsteden. Ik was er in gezelschap van den heer en mevrouw De Sturler en den Belgischen vice-consul en diens vrouw, en maakte ook kennis met mevrouw de wed. Biben, mevrouw Daponte's moeder, die alle winters naar Smyrna overkomt: een statige oude dame, vriendelijk en fijn. Er werd o.a. gesproken over een rooverhoofdman in de buurt, den echten rooverhoofdman uit den roman, weldoener der armen, schrik der booze rijken. De heer Daponte, die een ‘boezemvriend’ kent van dezen interessanten weldoener der menschheid, beloofde mij moeite te doen, dat ik met hem kennis maken kon.

Heden bracht ik een bezoek bij ds. Le Bouvier en mevrouw. bij wie ik kennis maakte met een ouden dr. Eichstorff, Nederlander van geboorte, en gaarne Hollandsch sprekende. Maar wijl hij zoo doof is als een pot, was de conversatie met hem moeilijk. Onmogelijk om met hem ‘sub rosa’ te spreken.

10 December, 1903.

Een soirée bij Dr. Mordtmann en mevrouw, den Duitschen consul-generaal, denzelfden dien ik te Saloniki ontmoet heb. Verschillende mooie vrouwen en meisjes, zeer gedécolleteerd, de eene, zeer burgerlijk-juffrouwachtig, de ander: leden van het ‘corps consulaire’ en van de Duitsche kolonie.

Het eigenaardige van de Duitsche kolonie, ietwat minder dan

elke andere, wijl zij jonger is, veel minder dan de Hollandsche, de oudste, is rasvermenging. Dat schaart zich, deze, onder die vlag, gene onder de andere, maar allen zijn van één gemengd ras, en allen zijn min of meer familie van elkaar. Fransch, Hollandsch, Engelsch, Grieksch, Italiaansch en Duitsch, en nog een paar andere landaarden er bij, hebben zich gemengd tot een: het Levantijnsche ras, dat aan ethnische ontleding ontsnapt.

Zoo ook op deze soiree: men zag er vlasblonde typen en anderen zoo donker, dat de Afrikaansche afstamming er duideijk aan te bemerken was. De heer De Sturler en de gastheer en gastvrouw hadden de vriendelijkheid mij aan deze en gene voor te stellen. Maar, onder ons gezegd, ik vond het er eer eigenaardig dan aardig.

11 December, 1903.

De heer Alfred van Lennep leidde mij naar het oude consulshuis der familie Van Lennep, ten bezoek bij mevrouw Arlaud, geboren Van Lennep, zijn tante. Het is een statig dubbel-huis met groote kamers en aan de wanden hingen oude familieportretten en oude landschappen. Wel een comfortabel Hollandsch huis, dat ik, om zijn herinneringen, bijna een heiligdom vond. Wijl mevrouw Arlaud eenige jaren geleden een ongeluk heeft gehad en slechts met krukken kan loopen, werd ik naar haar slaapkamer gebracht. Daar zat zij op een sofa achter een tafeltje met een gezellig petroleumlampje: een krasse, negentigjarige vrouw, zwart gekleed, met een zwart mutsje op het dunne grijze haar, het gezicht tanig en gerimpeld, de neus klein, de kin wat vooruitstekend, de oogleden rood, maar haar blauwe oogen vol verstand en levenslust, welke in een glimlach uitstraalde over heel haar wezen. ‘L'aieule’ der familie Van Lennep, en van de Hollandsche kolonie.

Wij waren gekomen om haar te hooren vertellen van de oude dagen en zij vertelde ook, opgewekt, pittig, zonder omhaal van woorden, precies wetende wat belangwekkend was en wat nièt. Het was een genoegen die oude vrouw aan te zien en aan te hooren.

Smyrna strekte zich niet zoo ver uit als heden. De kaden waren niet aangelegd, het water bereikt soms de ‘Rue franque’.[1)]

1) ‘Franque’ beteekende in het Turksch spraakgebruik ‘Europeesch’.

zoodat de Hollandsche kerk toen dicht aan zee stond. Het leven was heel anders, geheel patriarchaal: vrouwen gingen haast niet uit. Om twee huizen ver de straat op te gaan, werden ‘wij’ begeleid door de ‘kawassen’. De Turksche soldaat - een Janitzaar - die, een halve eeuw voor de geboorte der vertelster, de gravin De Hochepied had beleedigd, en deswege den volgenden dag werd opgeknoopt, had ook niet veel meer gedaan dan haar een oneerbiedig kneepje te geven. Dus, behalve dan het aangename van het familieleven en de levensvreugde zelve, welke ondanks alles bestaat, was het leven in Smyrna voor Europeanen weinig aangenaam. In tijden van pest bleef ieder in eigen huis, gevangen, het verkeer met de buitenwereld was afgebroken. ‘Wij’ waren dan in Sevdikeuï, in het groote huis, waarin nu, zei de vertelster, mijn zoon woont, en slechts bij hooge noodzakeijkheid werd iemand binnen gelaten, niet zonder vooraf berookt te zijn. Zelfs werd ons verboden op het terras te gaan, uit vrees voor overwaaiend vuil, of voor de katten, die van het eene terras op het andere sprongen en, wie weet, de smetstoffen overbrengen. Maar wij moesten toch wel eens 'n luchtje scheppen, en dit deden wij ook. Dan zagen wij op de bergen de dooden begraven. ‘Het oude huis.... m'n zoon heeft het laatst willen laten herbouwen, maar het weerstond het houweel, zelfs de balken waren als ijzer.’

Pest, aardbeving - de heer Alfred van Lennep zei onder de hand, tijdens een aardbeving te zijn geboren - gingen allen in tenten wonen tot de vrees langzamerhand verdween, en de huizen weer werden betrokken. Na de aardbeving, de ‘basjibozoeks’.[1)] Die waren vooral een schrik tijdens de Christenmoorden op het eiland Chios: met somberen tamboerijnenslag - dien de heer Van Lennep nadeed - kwamen zij van de bergen omlaag, om de Grieken te vermoorden, zooals het gerucht ging. Dan zochten de Grieksche bewoners van Sevdikeuï schuil in het groote huis der Van Lenneps, of in het huis van De Hochepieds, en enkele andere, die goed gesloten konden worden, en werden in de tuinen gekampeerd, waarbij soms kinderen het levenslicht zagen. Maar ook dit gevaar trok af, en misschien was de dreiging wel erger geweest dan het gevaar.

1) Half berglandlieden, half krijgers, zooals in Rusland kozakken en Strelitzen.

Trouwens, ook voor de Turken was het leven niet altijd prettiger: ‘moet ik dat van den “derebey” vertellen?’ vroeg mevrouw Arnaud haar neef.

‘Zeker, waarom niet’? antwoordde deze. Maar vooraf verklaarde hij wie de ‘derebey's’ waren: onafhankelijke leenmannen van den sultan, die enkel verplicht waren hun leenheer in tijd van oorlog met hun opgezetenen bij te staan, niets anders.

‘Het scheen’, ging mevrouw Arnaud voort, ‘dat de “derebey's” den sultan over het hoofd dreigden te groeien, en hij wilde hen uitroeien, zooals hij in Konstantinopel ook de Janitsaren deed ombrengen. Mijn vader was met een “derebey” bevriend aan wien Sevdikeuï en omgeving toebehoorde, en deze kwam hem op een dag bezoeken.

“Het leven van mij en mijn gezin wordt bedreigd”, zei hij, “ik moet heengaan om ergens een veilige schuilplaats te zoeken. Ik wil jou mijn vrouw en kinderen toe vertrouwen, want ik weet, dat ze nergens zoo veilig zijn als in jouw huis. Zoodra ik een schuilplaats heb gevonden zal ik een knecht zenden, die dezen ring zal bezitten - en hij toonde mijn vader een ring - geef hem mijn vrouw en kinderen dan mee.”

Zoo werd afgesproken. Inderdaad op een nacht kwam een neger met de vrouw en de dochters van den “derebey”, die mijn vader in veiligheid bracht in den kelder van ons huis.... “je weet wel”, zei de spreekster tot haar neef, “onder mijn kamer.” Daar bleven zij eenige weken, goed bewaakt en verzorgd, tot diezelfde neger weer 's nachts aanklopte, den ring toonde, en de vrouw en dochters van den “derebey” meenam. Voor dat zij dan zouden vertrekken, wierpen de ongelukkigen zich aan de voeten van mijn vader, omarmden zijn knieën en bedekten zijn handen met kussen, zoodat hij en die het aanzagen er heelemaal van ontroerd werden, en hun tranen niet konden bedwingen. Toen gingen zij met den neger heen, en wij hebben sedert nooit meer iets van hen gehoord.’

‘Jammer, dat u geen mémoires heeft geschreven’, merkte ik op.

‘Ah’, zei de oude dame lachend, ‘daarvoor is mijn opvoeding niet voldoende geweest.’

‘Tante is wel wat bescheiden’, meende de heer Van Lennep.

‘'t Is waar’, ging mijn vertelster voort, ‘de opvoeding der kinderen kon toen niet anders dan gebrekkig zijn. Althans wat

schoolgeleerdheid aangaat. Want voor het overige werden wij zoo goed opgevoed als, misschien beter opgevoed dan de jongelui van tegenwoordig, die veel meer uitgaan dan wij. Maar om de kinderen opgevoed te krijgen in den zin van hen te onderwijzen, daarvoor moest een gouverneur uit Europa komen, wat niet iedere familie betalen kon; of er kwam in Sevdikeuï een leeraar uit Smyrna, een paar keer in de week.'

'Dat was een ideale tijd voor de kinderen', zei ik.

'Wij waren dus veel in de vrije natuur. Ik had tien broêrs en met hen klauterde ik tegen de bergen op. en wij jaagden.'

'Tante', zei de heer Van Lennep, 'was in haar jeugd vlug als een ree, en zoo goed ter been is zij heel haar leven geweest tot zij, denkende dat zij nog altijd zoo jong en vlug was als voorheen, onvoorzichtig is geworden, en het ongeluk heeft gekregen, waarom zij nu met krukken moet loopen.'

De oude dame lachte half-verlegen en sprak er maar over heen. Maar wij waren al langer dan een uur gebleven. Ik vreesde haar te vermoeien, hoewel zij antwoordde volkomen onvermoeid te zijn, en noodigde mij uit eens terug te komen.

(Wordt vervolgd.)

Invallen door Frans Erens.

Hoewel in onze dagen het metier van letterkundige veel van zijn bekoring moet hebben verloren in vergelijking met vroeger eeuwen, kan men constateeren, dat tegenwoordig het aantal letterkundigen, in verhouding tot de overige bevolking, in de meeste landen dat van eertijds verre overtreft. Toch was de invloed van den dichter of prozaschrijver toen grooter dan in onzen tijd en zoo was het ook gesteld met de consideratie, die men had voor zijn persoon.

Van de producten dier zeer geëerde oude litteratoren is er echter weinig overgebleven, dat nu nog met plezier kan worden gelezen en een koude rilling kan ons, schrijvers van heden, door de leden gaan, wanneer wij over de kerkhoven der litteratuur dwalen, d.w.z. wanneer wij onze gedachten laten gaan over de mannen, die vroeger zooveel bewondering hebben gewekt en soms zooveel beroeringen hebben teweeggebracht. Vergeten zijn zij, vergeten: Het stof der tijden is als een lavaregen op hen neergedaald en heeft hen bedolven, totdat er niets meer overbleef dan een naam in een litteratuurgeschiedenis, soms zelfs niet eens dat. Ik vraag mij op die litteraire wandelingen dikwijls af wie van ons schrijversgeslacht het diepst onder het stof zal raken en dan kan ik niets anders doen dan met resignatie denken, dat ik heb gedaan en heb geschreven, zooals ik het niet anders kon en dat ik mij over de toekomst niet bekommeren wil.

Mij heeft altijd de Italiaansche dichter Marino geïnteresseerd, die zichzelf een reusachtig genie moet hebben gevonden en die door vele zijner tijdgenooten ook als zoodanig is beschouwd,

terwijl hij later als de bederver van den goeden smaak van zijn eeuw is aangewezen en er geen stuk van zijn roem overeind is blijven staan. Wel had hij het heilig vuur in zich en schijnt hij te zijn geweest een dichter bij Gods genade, maar zijn gelukkige aanleg heeft hem niet behoed te verdwalen in den meest gekunstelden, overladen stijl en in een warnet van vèrgezochte metaforen en overdikke beschrijvingen, die hij door zijn zelfverzekerdheid werkelijk eenigen tijd voor buitengewone vondsten deed doorgaan. Dat de geschiedenis zich herhaalt en het verre verleden in den grond niet zoo ongelijk is aan later tijd, wordt den mijmeraar aangetoond door de aberraties van de vele eeuwen later gekomen naturalistische beschrijvingen, die tusschen 70 en 80 door sommigen als het bereikte toppunt der der litteratuur werden beschouwd. Ook dat is voorbijgegaan.

In het besef van zijn dichterroeping verzette zich de jonge Giambattista Marino tegen zijn vader, den strengen rechtsgeleerde, die van zijn zoon verlangde, dat ook hij zich aan de studie der Rechten zou wijden, een strijd, die eindigde met de vlucht van den zoon uit het ouderlijk huis, waarna de vader hem zelfs onterfde; maar deed zijn liefde voor de poësie hem den steun zijner familie verliezen, hij vond het verlorene terug bij bewonderaars van zijn poëtisch talent, bij Napolitaansche en Romeinsche edellieden, waaronder de kardinaal Aldobrandini, vriend en beschermer van Tasso. De rijken en voornamen zochten in dien tijd de vriendschap van den kunstenaar en wisten, dat zijn werk van een ander en edeler soort was dan hun geldzaken, hun krijgsbedrijven en politiek. Ik geloof niet, dat de geestesgesteldheid der menschheid deze lijn is blijven volgen.

De jonge Marino begon zijn loopbaan als secretaris van den vorst van Conca, maar spoedig kwam hij wegens een zedendelict in de gevangenis te Napels en had zijn vrijheid slechts te danken aan de voorspraak van den vorst en aan die van zijn vriend Manso, den eersten biograaf van Tasso. Ten allen tijde heeft de gevangenis de dichters geïnspireerd en ook Marino schreef er ‘Il Camerone’, een gedicht op den beruchten kerker van Napels. Na een jaar werd de onvoorzichtige jonge man opnieuw opgesloten, ditmaal om een eervolle reden, daar de oorzaak van zijn

vrijheidsberoving was de hulp, door hem verleend aan een vriend, die zich onder den druk van een zware beschuldiging in doodsgevaar bevond. Ook uit deze moeilijkheid werd hij door Manso gered, doordat deze het hem mogelijk maakte te ontvluchten.

Tweemaal gevangenisstraf en lijfsgevaar hadden Giambattista's overmoed niet getemd en tot verovering van roem en fortuin trok hij naar Rome, waar hij in dienst kwam van den kardinaal Aldobrandini, die hem meenam op diplomatieke reizen en hem ten slotte aan het hof van Turijn bracht. Hij had er veel succes en werd door den hertog tot ridder benoemd, welk voorrecht hem echter den haat en de afgunst bezorgde van des hertogs secretaris, den Genuees Gaspare Murtola, die ook verzen maakte en zichzelf als een veel grooter dichter beschouwde dan de jonge ridder. Genuees en Napolitaan bestookten elkaar met puntdichten en smaadschriften, de strijd werd steeds vinniger en eindigde met een pistoolschot door Murtola op zijn mededinger gericht, welk schot echter een ander trof. Toen de bedrijver van deze wandaad daarvoor werd bedreigd met het doodvonnis door den strop, werden hem op voorspraak van Marino vrijheid en leven geschonken, waarvan hij onmiddellijk profiteerde om zijn edelmoedigen redder valschelijk te beschuldigen een satirisch gedicht op den hertog te hebben gemaakt; dit had ten gevolge dat de goedhartige en lichtzinnige dichter voor de derde maal in een kerker werd opgesloten en er twee jaar gevangen bleef. Voor de derde maal bezorgde zijn vriend Manso hem de vrijheid.

Na eenige jaren dreef zijn zin tot avontuur hem naar Parijs, waar hij aan het hof in de kringen der ‘beaux esprits’ goed ontvangen werd. Zijn roem was hem vooruit gegaan en zijn dichtkunst werd zoozeer bewonderd, dat hij onder meer gunsten een jaargeld van koning Lodewijk kreeg, zoodat hij rijk werd en in staat was een villa te koopen bij zijn vaderstad Napels. In Parijs voltooide hij zijn hoofdwerk de ‘Adone’, een gedicht in twintig zangen, dat de liefde van Venus en Adonis tot onderwerp heeft. De dichter kon zich in dien tijd in zulk een glorieuse bekendheid verheugen, dat er naar het werk in Italië en Frankrijk met verlangen werd uitgezien en het eindelijk als een groote gebeurtenis werd beschouwd, toen het 1623 verscheen in een

zeer fraaie uitgave, opgedragen aan den koning van Frankrijk.

Lang zou Marino niet genieten van de verworven rijkdom en roem, hij stierf 56 jaar oud in zijn vaderstad Napels, waar hij de laatste twee jaar van zijn leven had doorgebracht. Gedurende de geheele XVIIe eeuw gold hij als de groote dichter, de geestige volmaker van den fijn geslepen en versierden stijl, welke in zijn tijd werd beschouwd als een vooruitgang na de meer eenvoudige en waarachtige uitdrukkingswijze van vroeger. Deze overladen stijl ging ten koste van 's dichters talent, dat werkelijk aanwezig was en een verklaring geeft van de door hem zoo lang gevoerde heerschappij. Toch was hij niet de initiator van den gekunstelden stijl; de neiging daartoe zat reeds in de lucht, gedragen door de geestesgesteldheid van het gecultiveerde lezerspubliek. In Engeland was het ‘euphuïsme’ hem reeds vóór geweest, in Frankrijk vond hij verwante zielen, de in Napels gevestigde Spaansche families, met wie hij veel omgang had gehad, hadden bij hem den smaak er van aangewakkerd, want de Spanjaarden schijnen van nature een voorliefde te hebben voor het overdrevene en spitsvondige, wat misschien nog gedeeltelijk op Moorschen invloed berust. Marino dreef de gekunsteldheid op de spits; bij een gelukkige vondst, een geslaagde vergelijking, een geestige gedachte ging hij altijd iets te ver, het oorspronkelijke herhalend, aandikkend en uitwerkend om ten slotte daardoor zijn eigen schepping van het leven te berooven. Hij wilde verbluffen; de dramatische stof werd hem voorwendsel om zijn fantasie te laten voorthollen in een doolhof van beschrijvingen, die ons menschen van heden ontzettend vervelend voorkomen, maar in dien tijd werden bewonderd. Hoewel den dichter bij zijn dood de meest hyperbolische loftuitingen werden gegeven, kwamen er toen reeds scherpe en meedoogenlooze veroordeelingen van de ‘Adone’ los en dit werk, hol en ziek in de kern door verwijdering van de realiteit, zonk zoetjes aan weg in de vergetelheid. Het is alsof de doode dichter wraak wilde nemen op den Spaanschen geest, welks invloed zoozeer had bijgedragen aan het bederf van zijn talent. De jonge Spaansche krijgsman en dichter Carillo, die het Marinisme in Italië leerde kennen, geraakte er zoozeer voor in bewondering, dat hij er de grondslag van maakte voor zijn eigen poësie en in zijn werken

een tractaat over het onderwerp opnam. Dit pleidooi zou volgens sommigen, den dichter Gongora zoo sterk getroffen hebben, dat hij zich voor den gekunstelden en overladen stijl gewonnen gaf, waardoor hij zijn schoonen eenvoud opgaf en verstikte in den woekergroei van het 'Marinisme of Gongorisme'. De auteur van 'Adone' had een edel slachtoffer gemaakt.

Bij de overdenking van Marino's persoonlijkheid verwonder ik mij steeds over zijn avontuurlijk en succesvol leven, dat zeer zeker zijn inzinkingen heeft gehad, maar toch over het algemeen op een hoogvlakte van welslagen is verloopen. Zijn lotgevallen trekken ons aan, ons schrijvers van heden, aan wie het leven vlak en plat voorkomt, vergeleken met zijn loopbaan. Toch is dat misschien een misvatting. Op een afstand en in groote lijnen gezien is zulk een levenshistorie wonderlijk en aantrekkelijk, maar het beleven ervan zou waarschijnlijk geen bizondere genotssensatie geven. Onze gelukkigste tijden hebben geen geschiedenis van uiterlijke gebeurtenissen en als wij ons leven nauwkeurig nagaan, vinden wij de beste gedeelten ervan terug in tijden van schijnbare eentonigheid, waarin de dagen op elkander volgden, de een gelijk aan den ander en waarin toch geen verlangen in ons opkwam naar het scheuren dier eenvormigheid.

Degenen die de litteratuurhistorie de 'romantici' heeft genoemd, hadden ook een meer ongewone levensgeschiedenis, dan wij die na hen kwamen en toch weten wij van hen, dat zij voor het meerendeel stakkers waren, dat zij geslagen door de branding der aanrollende en wegtrekkende golven van het geestesleven van hun tijd, verzadigd van smart hebben geworsteld om vorm te geven aan wat er opwelde in hun ziel. Van hen weten wij wel, dat hun avonturen hun geen vreugde brachten, want zij zijn nog onze broeders, wier smart en onrust door ons kunnen worden nagevoeld. Van het zieleleven dier ouderen weten wij niets; zij legden het niet in hun werk, ten minste niet op een wijze, dat wij het kunnen naspeuren. Wanneer ik de afbeelding van Giambattista Marino bekijk, voel ik sympathie voor dien mooien kop met den grooten neus en het hooge voorhoofd, omgeven door het volle haar. De mond half verborgen door den knevel lijkt sensueel en het geheele gezicht schijnt doorwerkt

van aandoening of smart. Zóó zou ik mij den dichter van dat kille gewrongen product, de ‘Adone’, niet hebben voorgesteld. Maar misschien speurden de tijdgenooten meer in de regels en tusschen de regels, dan wij er nu nog in kunnen terugvinden. Hij was van hetzelfde vleesch en bloed als zij. Zij dachten en voelden als hij en begrepen wat hij niet uitdrukte. Zij kenden den grond, waaruit zijn verzen zijn gegroeid en zij hebben hem bewonderd en hoog verheven. Hij was zelf op een superlatieve manier gelijk aan zijn lezerspubliek, een superlatief, dien zij niet konden bereiken, maar waarnaar hun verlangen uitging en zij hun handen ophieven. Ridder Marino kan ons uitlachen, ons die zijn werk versmaden; hij was geheel van zijn tijd en heeft genoeg gehad aan de liefde en bewondering van zijn broedersen zusters-tijdgenooten.

***

Het is misschien de muziek, die van alle kunsten in de laatste 30 jaar het meest achteruit is gegaan. Ongetwijfeld is daaraan schuld het gekners, getoeter en geraas der moderne machines op den openbaren weg in het dagelijksch verkeer, en in de gebouwen in steden en op het land. De moderne muziek heeft zich zoeken aan te passen, heeft gepoogd die geluiden op te nemen en te verwerken, maar zij kon geen melodie scheppen als Schubert's:

‘Am Brunnen vor dem Thore - Da steht ein Lindenbaum.....’ Dit lied kon alleen ontstaan in een andere wereld dan wij nu kennen; het zou niet meer kunnen uitgroeien in de onze. Er ligt in dat lied een pracht en een diepte van sentiment, die zelfs bij dezen grooten componist in de rij zijner liederen zelden wordt aangetroffen.

Ik moet zeggen, dat ik liever een mij bekend stuk mooie muziek hoor dan een onbekend, omdat ik mij er in dat laatste geval moet inwerken vóór de bewondering en de emotie komen. Bij het hooren van de hedendaagsche composities is het mij echter nooit kunnen gelukken de muzikale ziel te vinden. Misschien ligt het aan mij. De voornaamste werken van Verdi zou ik elken dag kunnen hooren en ik geloof niet dat ik ze ooit moe zou worden of dat mijn appreciatie er door zou dalen.

Over muziek denkend heb ik mij dikwijls afgevraagd waarom het ‘Wien Neerland's bloed’ slechts zelden meer wordt gehoord en waarom bij gelegenheden, dat het volkslied moet klinken, tegenwoordig steeds het ‘Wilhelmus’ wordt gekozen. Zeer zeker is dit laatste een prachtige creatie, maar het ‘Wien Neerland's bloed’, dat meer dan een eeuw lang het volkslied is geweest, heeft een sobere en statige melodie en er zijn goede regels in den tekst, die met de muziek ineensmelten; het maakt geen slecht figuur in de rij der volksliederen. Het heeft ook het voordeel door iedereen te worden begrepen, terwijl voor het juiste begrip van het ‘Wilhelmus’ eenige kennis van de historie noodzakelijk is. Het is een vreemd toeval, dat de woorden van Marnix, den auteur van de Bijencorf, zijn gekoppeld aan de fraaie melodie van een oud Maria-lied. Mij dunkt, dat het onverstandig zou zijn het ‘Wien Neerland's bloed’ te doen verdwijnen; het Prinsenlied kan er naast bestaan.

***

Een eigenaardigheid van den tijd, dien wij beleven: Er wordt in sommige huizen tegenwoordig meer met afwezigen dan met aanwezigen gesproken. Maurice Barrès heeft nooit de telefoon in zijn huis willen toelaten; hij was dan ook een meester in de conversatie.

Een andere eigenaardigheid van dezen tijd: Vroeger werd er gezegd of geschreven: ‘Die man of die vrouw is in dat of dat jaar overleden.’ Nu is het dikwijls niet o v e r l e d e n maar o v e r r e d e n.

Vergunning door Willem Eges.

Mevrouw, als iederen middag na de koffie in het salon bij het venster gezeten met haar lezenaar bij zich, waarop een geopende roman, wendde zich met een resoluut gebaar van haar lectuur en nam haar toevlucht tot het verschikken van de rozen op tafel, die zij opeens vreeselijk onordelijk gerangschikt vond. Zij was in hevige mate ontstemd. Hetgeen zij nu weer meemaakte noemde zij ontzettend. Voor de zooveelste maal van haar leven kwam zij tot de minder aangename overtuiging, dat zij hoegenaamd niets aan anderen kon overlaten. Noch haar man, noch de meiden durfde zij zoogezegd om een boodschap sturen. Alles moest ze zelf doen. En dat terwijl haar opdrachten toch meestal heel eenvoudig, om niet te zeggen simpel waren: zelfs voor een kind te begrijpen! Het scheen, dat men slechts met een half oor luisterde. Andere verklaring was onmogelijk. Hoe bestond het anders, dat zij een dergelijk boek ter lezing kreeg! Vulgaire geschiedenisjes hoorden toch allerminst in haar huis. Charles moest dat begrijpen. Zoover was het dus reeds gekomen, dat hij haar, zijn eigen vrouw, met ongepaste lectuur lastig viel.

Mevrouw schelde.

Het tweede meisje verscheen.

'Kind,' beval zij met nadruk, 'zeg meneer dat ik hem dringend wensch te spreken.'

Na enkele oogenblikken kwam meneer.

'Maar Charles!' begon zij onmiddellijk, 'wat heb jij je weer prachtig van je taak gekweten.'

'Hoe zoo, Louise?'

Inplaats antwoord te geven, nam zij het boek en legde het op

tafel, waar het met de bloemen een aardig motief voor een stilleven vormde. Maar dat ontging mevrouw. Zij deed of ze vies van het boek was.

‘Ik begrijp je niet, Louise,’ stelde hij uitdrukkelijk vast.

‘Charles,’ reageerde mevrouw te deftig voor een mevrouw, ‘speel asjeblieft geen comedie!’

Het geduld van den heer Charles was ten einde.

‘Wanneer je de hebbelijkheid hebt zoo geheimzinnig te blijven, Louise, ga ik direct weer naar mijn kamer,’ zei hij. ‘Ik heb betere dingen te doen dan raadsels op te lossen.’

Mevrouw was stom van verbazing. Toen besefte zij blijkbaar haar ongelijk en uitte zich duidelijker.

‘Jij begrijpt nooit iets,’ begon ze. ‘Inplaats dat je een fatsoenlijk boek meebrengt, kom je met een ordinair ding thuis. Besef dan toch, Charles, dat ik van dergelijke lectuur verschoond wensch te blijven. Hoe haal je het in je hoofd! Jij laat je maar wat in je handen duwen. 't Is gewoon affreus, dat je niet eens in staat blijkt te zijn een behoorlijk boek te koopen. Natuurlijk heb je weer niet voldoende naar mij geluisterd. 't Is immers maar voor mij. Als het voor een ander....’

Meneer stuitte haar woorden.

‘Zeg toch niet zulke nonsens!’ stootte hij uit.

‘In elk geval,’ wees mevrouw op het boek, ‘duld ik dit vod absoluut niet langer in mijn huis.’

De heer Charles keek zijn vrouw oplettend aan. Hij nam zich voor de wijste te zijn. Louise overdreef. Als steeds. Zijn boekhandelaar had het boek zeer aangeprezen en hem beviel de titel. Sterker nog: juist iets voor Louise, had hij direct gedacht. Zijn vergissing, hoewel te goeder trouw begaan, was nu een feit geworden.

Mevrouw wist niet hoe zij het had: Charles ging het salon uit zonder verder van haar noch het boek notitie te nemen! Zij peinsde. Wat stond haar te doen? Zij wist het niet. Toch zou zij geen letter meer in het ordinaire ding lezen. Liever ging zij verder aan haar haakwerk. Het kussen moest nu eindelijk eens gereed komen. Jeanne vierde reeds over een maand haar jaardag. Nu, zij had met genoegen iets voor het lieve wezentje over, al was het dan maar een ver nichtje.

Mevrouw haakte ijverig. Haar teleurstelling met het boek opgedaan scheen zij vergeten. Telkens keek zij naar buiten. De breede straat was zoo goed als uitgestorven. Zij vond de straat hoe langer hoe ongezelliger worden, waarmee zij bedoelde minder deftig. De oude boomen had men - waarom? - verwijderd, het nieuwe grasperk deed armoedig aan, om nog maar te zwijgen van de kale, scheefgezakte banken er omheen. En wat zij het ontzettendste vond was, dat er zoo veel huizen onbewoond waren. Telkens kwamen er zelfs bij! De crisis natuurlijk. De zaken floreerden niet meer. Men vloog achteruit. Ach, hoe heerlijk deftig was vroeger de straat. Aan de overzijde, op nummer 281, de Van Haerens. Zeer gedistingeerde familie. De beide lieve dochters behoorlijk getrouwd en de zoon een goede positie, naar men zei. Hoewel de jongen, nu ja.... lichtzinnig mocht het niet heeten.... Enfin. En op 279 de familie Laarhoven. Alleraardigste menschen. Meneer een chique verschijning. Mevrouw snoezig mensch. Men zei, dat zij uit een eigenaardig milieu kwam. Was hoegenaamd niet aan haar te merken. Men sprak toen zoo licht met booze bedoelingen. Zoo bijvoorbeeld geloofde niemand in de beweringen van mevrouw Bruining, die telkens zei dat de jongeheer Van Haeren naar zijn pa aardde. Hoe durfde mevrouw! Fidonc! Mevrouw Bruining behoorde sedert een jaar al niet meer tot de levenden, dus over haar gezwegen. Toch een goed mensch intusschen. Charles moest den ouden heer Bruining weer eens bezoeken. 't Zou in den smaak vallen, zij was er zeker van. Ten slotte had men vooral beschaafde connecties in stand te houden.

Er reed een groote vrachtauto voorbij. Het gevaarte maakte zulk een lawaai, dat mevrouw met een bizonder ernstig gezicht naar buiten keek. Als ging er een monster door de straat, zoo zag zij het ding na. En nog een heelen tijd nadien staarde zij naar de plaats waar de auto verdween. Hoe bestond het! Vroeger zou een dergelijk brutaal gerij door de straat niet geduld worden. Daar zouden de bewoners over geklaagd hebben. Maar natuurlijk, de tijd had alles verkeerd. Het onmogelijke was mogelijk geworden. Ook in haar buurt. Charles scheen het niet te willen beseffen. Hij zei dat zij overdreef, dat zij voor zulke dingen geen oog had. Nu nog mooier! Vanzelf moest een man tot zulk een opvatting komen. Doch het viel niet te ontkennen dat zij een en

ander nu eenmaal zelfs zeer goed zag. Daar was zij vrouw voor, en niet voor niets tot zulk een leeftijd gekomen. Neen, volgens haar bleef Charles blind voor de feiten. Nam zij bijvoorbeeld hun straat.

Mevrouw had gelijk. Door de jaren veranderde het aspect hunner straat op buitengewone wijze. De deftige huizen geraakten onbewoond of werden aan menschen verhuurd die er pension in gingen bedrijven. Aan zooiets moest zij niet denken, zei mevrouw meer dan eens. Waar bleef zoodoende het cachet van de buurt? Lieden van allerlei slag huisden er op het laatst. Het ontbrak er nog maar aan of men ging er een huurkazerne bouwen! Maar dan bleef zij geen uur langer in haar huis wonen. Moest Charles hun pand - al viel het dan ook hard - verkoopen.

Uit haar gedachtengang opgeschrikt, kwam mevrouw tot de overtuiging dat zij met haar haakwerk slecht vorderde. Nu moest ze toch waarlijk voortmaken. Zij reinigde de glazen van haar uilenbril en wilde juist herbeginnen, toen zij opnieuw naar buiten keek. Zij tuurde. Zij bukte zich een weinig, zette haar bril af, kwam daarna met den neus tot vlakbij het vensterglas en bleef in die houding aandachtig kijken. Mevrouw was een en al verbazing. Op den hoek der straat, waar het groote pand van de familie Van Duyn al maanden leeg stond, zag zij dat werklui bezig waren een heining te timmeren. Wat beteekende dat? De familie Van Duyn had zich elders gevestigd, wist zij. De oude heer trok zich voor een halfjaar uit de zaken terug en ging stil wonen. Alles goed en wel, maar de schutting?

Aandachtig bepeinsde mevrouw het voor haar zoo zonderlinge geval, dat goed beschouwd drieledig was: de familie, het pand en de heining.

Het haakwerk werd opnieuw met rust gelaten.

Mevrouw schelde andermaal.

Het tweede meisje was ook nu direct aanwezig.

‘Meisje,’ begon mevrouw, ‘waarschuw meneer even. Ik wensch hem te spreken.’

‘Jawel mevrouw’.

Het duurde lang eer de heer Charles verscheen.

‘Heb je me al weer noodig!’ zei hij humeurig.

‘Ja, dat heb ik.’

‘En....?’

Haar stem veranderde.

‘Kijk eens, Charles,’ wees zij, eigenlijk zonder inleiding naar het onbewoonde pand van de Van Duyns, ‘daar komt een schutting voor.’

‘Dat zie ik,’ bevestigde hij.

‘Begrijp jij daar iets van?’ vroeg zij.

Meneer zuchtte diep.

‘Wat is daar nu aan te begrijpen!’ sprak hij boos. ‘'t Interesseert me zelfs geen steek. Heb je nog meer?’

Zij schudde het hoofd.

‘Wat ben je weer kort aangebonden, Charles,’ bestrafte zij.

Even was er een stilte.

Mevrouw tuurde al maar naar de schutting.

Meneer wilde de kamer verlaten.

‘Heb toch niet altijd zoo'n haast!’ hield zij hem tegen.

Hij was echter niet te houden.

‘Ik heb te werken. En laat me asjeblieft een poosje met rust,’ kreeg zij te hooren.

‘Zooals je verkiest,’ mokte zij.

Toen ging ze weer bij het venster zitten en keek.

De volgende dagen gaven mevrouw ruimschoots gelegenheid zich telkens opnieuw te verbazen. Zij wilde per se weten wat de Van Duyns, die volgens haar toch altijd nogal geheimzinnig deden - werd niet hun chauffeur op onverklaarbare wijze ontslagen, zonder dat een ander hem opvolgde? -, met hun pand van plan waren. Zij kwam door haar nieuwsgierigheid tot vele veronderstellingen. Doch hoe zij zich inspande om tot een bevredigende oplossing te komen, zij slaagde er niet in. Het mislukken ervan maakte haar nerveus. Zij voorvoelde zelfs een verrassing. Daarom concentreerde zij haar gedachten op het bewuste huis en keek met ongekende belangstelling. Niets scheen in staat haar interesse voor de plaats waarvan het ongewone komen zou, af te leiden. Het bijna voltooide kussen voor nicht Jeanne niet, en nog veel minder de nieuwe, ook weer door haar man meegebrachte roman. Het nieuwe boek vond zij noch goed noch slecht, om de eenvoudige reden dat zij er enkel den titel van kende. Onmogelijk kwam zij tot lezen. En dan, zij had reeds al

teveel woorden aan het boek besteed, vond mevrouw. Of eigenlijk golden haar woorden het oude boek, den verafschuwden roman, waarmee haar man een onaangenaamheid ondervond toen hij hem wilde ruilen. De boekhandelaar kon er tot zijn zeer grooten spijt niet toe overgaan, had hij meneer beleefd gezegd. Mevrouw was verontwaardigd. Zich zelve moest zij bekennen, niets meer te begrijpen van den tijd waarin zij leefde. De menschen legden een onverschilligheid aan den dag, was haar meening, om van te rillen. Hoe durfde de boekhandelaar zooiets doen! Dat hij jaren aan de familie leveren mocht scheen tegenwoordig weinig meer te beteekenen.

De geheimzinnige schutting was inmiddels gereed gekomen. Na enkele dagen werd het mevrouw duidelijk dat men het huis niet opknapte, hetgeen zij aanvankelijk dacht, maar dat er een verbouwing op handen was. Zij informeerde bij haar man en, gecamoufleerd, bij de meiden. Men kon haar echter geen belangrijke mededeeling doen. Toen, dat was de reactie, zweeg zij een heelen tijd over het pand. Wel keek zij telkens. Tot haar groote verbazing zag zij vreemde heeren achter de schutting verdwijnen. Er werden metingen gedaan. Men loste zand.

Eindelijk werd de onzekerheid mevrouw te erg. Zij bereidde zich op haar laatste pogingen voor. Zij moest en zou achter het geheim komen. Toch ging er meer dan een week voorbij eer zij een daad deed.

Weer zat zij op haar gewone plaats in het salon, toen zij een schilder aan de schutting bezig zag. De man voltooide groote letters. De kleur ervan was fel. Toch nog te onduidelijk voor mevrouw. Zij nam dan ook haar kijker te hulp en....

Met een bewust gebaar begaf zij zich opeens naar de kamer van haar man. Een paar maal kuchte zij.

Meneer werkte. Toen hij haar aanwezigheid merkte, lichtte hij het hoofd. Hij kreeg echter geen gelegenheid iets te zeggen.

‘Nee maar!’ overrompelde mevrouw hem,’ ‘zooiets heb ik van mijn leven niet meegemaakt, Charles. 't Is gewoon absurd! 't Is ontzettend! Dat houd ik niet uit zoo. Dat....’

‘Waar heb je 't eigenlijk over?’ vroeg hij.

‘Waar ik het over heb, vraag je? Maar natuurlijk over 't pand van de familie Van Duyn!’

Nu stond meneer spontaan op.

‘Wat wil je dan toch met dat pand!’ voer hij uit. ‘Laat ze verbouwen, opknappen.... 't kan me niet schelen wat ze er mee doen. Jij interesseert je voor dat huis alsof het van ons is. Wat mij betreft maken ze er een bank-van-leening van!’

‘Maar Charles!’ vermaande mevrouw.

‘Ik meen het,’ ging hij verder. ‘Die onnoodige belangstelling van jou ook! Ja, onze buurt verandert nu eenmaal. Is niets aan te doen. Wij hebben ons aan te passen of te vertrekken.’

‘En dat keur jij goed.’

‘O-o-o-o, Louise, wat doe jij conservatief!’

‘Luister nu eens, Charles,’ trachtte mevrouw hem te overtuigen. ‘Je weet niet eens wat er komt. Op de schutting staat vergunning, en dat is mij genoeg.’

Meneer lachte hartelijk, tot verbazing van mevrouw.

‘Heel goed,’ bevestigde hij, ‘heel goed. Dan maar een kroeg. Bij de opening neem ik er een borrel.’

Verontwaardigd kreet mevrouw:

‘Maar Charles!....’

‘Wat zeg ik,’ vervolgde hij vroolijker, ‘twee borrels neem ik er! En nu heb ik te werken.’

‘'t Is ontzettend wat je mij aandoet, Charles,’ zuchtte zij. ‘'t Is gewoon ontzettend....’

De heer Charles werkte.

Mevrouw ging als geslagen naar het salon. Het kussen voor nicht Jeanne wachtte.

1934

Verzen door Hélène Swarth.

I.
In de oude kamer.

Op 't vloerkleed, als in najaarswoud,
Mosgroen, bestrooid met bladergoud,
Namiddagzonlicht binnenzweeft,
Door rietgordijnen fijn gezeefd
En wekt een stillen tintellach
In 't glanzend koperen beslag
Van 't roodgevlamd mahoniehout
Der strenge meubels, plechtig oud.
Ook zegent nog een zweem van zon
De gele rozen, van 't balkon
Gelezen voor een vaze blank
En de anjers, op de vensterbank,
Die, rood, ompluimd van varengroen,
Scharlaken mondjes opendoen,
Met perzikgeur der rozen loom
Vermengend specerij-aroom.

Bij 't venster, waar die Aronskelk
Zijn beker opent, rein als melk,
Daar wacht en lokt mij de oude stoel,
Waar 'k zoet mij in verzinken voel,
Die welig sluit, met week gestreel,
Me in armen zacht van bleek fluweel -
Omgeurd van anjelier en roos,
Daar wil ik droomen eindeloos
En rusten van de levenspijn
En weer dat prille meisje zijn,
Dat hier kwam schuilen, droef en moe
En, of zij sliep, hield de oogen toe,
Tot ze uit dien rust weer vroolijk sprong
En als een vogel liedjes zong.

II.
In d'ouden tuin.

Ik lag en dronk den blauwen zonnedag.
Jasmijnen bloeiden, blij een lijster kweelde.
In zoelen wind, die zoet fluweelig speelde,
Een looftak wapperde als een lentevlag.

Verlangenloos, verzonken in die weelde,
Rustte ik al uren. - Plots ik voelde en zag
Dat zwart en koud een zware schaduw lag
Op 't wuivend gras, dat welig mij omstreelde.

'k Sprong op, verwonderd. - Vóor mij stond een god,
Te groot, te streng voor 't kleine meisjesleven.
Ik vroeg: - ‘Wie zijt gij?’ En hij sprak: - ‘Uw Lot’.

Zijn hand zonk op mijn hart. - En 'k ben gebleven
Hem onderworpen, waag ik 't, hem weerstreven,
Hij straft mij wreed. Zijn wil is mijn gebod.

III.
In den trein.

Als het grauw van een zerk een verlaten graf,
Waar zich de arme van wègwendt, die 't liefste er aan gaf,
Sluit het grauw van de wolken den hemel af.

En in 't razende rhythme van rennende spoor
Is het me of ik rebellie en wanhoop hoor,
Van vrouwen een snerpend verwenschingkoor.

Eerst klonk het nog droef, als ontroerende zang,
Maar nu jaagt er de trein met zoo ijlenden gang
En het klagende koor wordt zoo wild en zoo bang.

Als een aanklacht, als vuisten, gebald naar omhoog
Tot de noodroep om redding een God dwong, die boog
Tot haar lijden, dat eindlijk tot meelij bewoog.

Neen, die troost en die hoop zijn haar lijden geroofd.
't Is geen beê, die verkalmend de smarten verdooft
En geen ziel van dat koor in den Hemel gelooft.

En dat tragische klagen doorhuivert mijn bloed,
Tot mijn vrede vernevelt en zwijmelt mijn moed
En in 't koor van die wanhoop ik meezingen moet.

Verzen van Bob Stempels.

Melancholie.

Voor A.

De avond is heel helder en de houtzaagmolen
Geurt krachtig. 't Is zoo stil, alleen
Het water stroomt, maar donker en verholen:
Stilte vloeit in stilte ruischend heen.

Ik laat mijn stappen springen op de wegen,
Wil vroolijk doen, maar voel me te alleen.
Mijn luide voeten maken mij zoowat verlegen.
Een zwak complex? Maar dat heeft iedereen.

Enfin, ik dwaal alweer naar huis, ofschoon -
Wat moet ik doen? Het is een lenteavond...

Daar staat mijn huis, prozaïsch en gewoon,
En ik ben aangeland in veil'ge haven.

Gezeten lieden.

Wij drinken bier en zitten dicht opeen.
- De zweetlucht heeft de ramen zwaar beslagen. -
't Is hier te vol, maar men moet nimmer klagen;
Liever te veel, dan met zichzelf alleen.

Een band speelt, niet zoo best: dat is niet erg;
Wij zoeken hier toch slechts een tijdelijk verdooven.
Wij hebben niet veel moed en konden nimmer gelooven
Het woord dat Jezus sprak op dien befaamden berg:

Laat òns die beker maar voorbijgaan, Heere!
Wij zijn niet zoo dat wij ons heiland denken.
Wij hebben om ons tegen droefheid te verweren
Dit luid café, waar z'ons royaalweg schenken.

Diaz.

De morgen brandde toen de schepen landden;
Over het heete zand vluchtten de wilden,
Een schrille, stâge tritonhoorn gilde.
De eerste booten schuurden aan het strand en
Zwaar en wagg'lend klommen donkre mannen
Naar deze wouden die zij nimmer zagen.
Eén kwam met een verschoten vlag aandragen:
Dan knielden zij en zongen kerkgezangen.

Een spotlach gleed om een verwoesten mond,
Een harde hand die met den degen speelde,
Sprak van den haat die in de oogen smeulde:
Diaz! Hij was geheel alleen en stond
Verveeld en van zijn laatsten droom verlaten...
Dan daalde hij tot waar zijn makkers zaten. -

Afgedaan.

Wij leven ergens op de kleine aarde
En sterven snel: dit leven is zoo kort.
Wanneer wij stil over de landen staren,
Wordt uit ons hart de tijd toch weggestort.

Wij hebben ook bemind. Het was om niet,
En de bevrijding door die wanhoopskussen
Was al het eerste dat ons gansch verliet.
Wij zijn niet polygaam als deze musschen.

En vrienden, vrouwen en een weinig geld,
- Dit eentonig verhaal is zoo gauw verteld -
Wij hebben 't al opzettelijk verloren.

Wij blijven nu nog voor een laatste tijd;
Het hart is oud en zijn verlangens kwijt.
Men kan zijn willoos sterven hooren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDXLVI.

Als kind reeds vroeg mijn Diepte vaak zich af: ‘Waaròm moet 'k zijn?’
Spraakloos ik mijmerde gestaeg, nog weinig klaar mij makend,
Zelfs niet, dat 'k deed die vraag mij vruchtloos. Slecht steeds sliep 'k, half-wakend
En daar 'k zoo jong was, volgde ik willig steeds der Oudren Lijn.

Schaars hield 'k van vechten, joelen, ja, den spotters heette ik ‘fijn’
Omdat ik in hun woeste herrie meêdoend, plots soms stakend
Mijn al-onhandigst ‘woê'n’ geworden was, wanneer 'k fel rakend
Met voet of hand geweest was andren allerheftigst. Pijn

Van wie 'k graag mocht, deed mij verdriet dra. 'k Was nog klein,
Twaalf jaar slechts, doch reeds had 'k gevoel van billijkheid: 'k bleef hakend
Er naar geen aêr iets aan te doen, al waar' het slechts in schijn.

En dies wierd 'k zelden ook in woorden bits. Scherp afgebakend
Toen leefde ik, diepst-in eenzaam. Och, 'k vermoed, dat 'k laat verdwijn,
Want 'k voel nog flink-gezond me, als jong, en voor al 't Echte blakend.

DCDXLVII.

Vaag-diep en wijd-hartstochtlijk, maar gelaten-koel naar buiten
Leefde ik als zwijgend knaapje en mijmringsvolle jonge man
En langs zoo meer sterk-voelend en inzichtig-denkend kan
Nu 'k al wat levend in mij stijgt in klare rhythmen uiten.

Sterker ik bleek te wezen dan de booze of beetre guiten
Die soms beproefden te gaan sollen met het dubbelspan
Van Ziel en Geest, die flink besturen me in de wilde Pan
Dees vreemden Aanzijn's. Als 't te kras mij wierd, onhoorbaar fluiten

Eerst ging 'k, en deed dan forsch maar juist. Ik had nooit heel veel duiten
Op zak en leefde rustig-sober meestal heel ver van
't Maatschaplijk babblen, waar ik vrijwel buiten kon en kan.

En eindlijk zal 'k, vermoed ik, mijn lang leven hier besluiten
Glimlachend, daar 'k hier in een tijd, toen onder zware ban
De oer-echte Dichtkunst lag, de Dilettanten wist te stuiten.

DCDXLVIII.

Steeds wist 'k me een Zelf, een Ik. Maar wàt is 't Ik, het Zelf? Die vraag
Soms half bewust me als knaap al rees, daar 'k diep-alleen gelaten
Van kind reeds langzaam aan ging denken. De andren hoorde ik praten
Op effnen, wijzen toon, maar niets ervan begreep 'k, en laag

Want allerkleinst dus bleef 'k mij voelen lang. Maar geen geklaag
Daarover liet ik hooren. Wen mijn huisgenooten zaten
Met andren samen op een feestdag en gezellig aten
Kreeg ik slechts koelen scherpen blik en langzaam-aan een vaag

Vermoeden, dat 'k niet bij hen thuis behoorde, daar mijn maag,
Die hongerde, geen woord mocht laten hooren. Nooit verwaten
Deed 'k toen bewustloos reeds mijn plicht, en later ook gestaêg

Hard werken bleef 'k, en leef diep-in gerust thans, daar 'k al maten,
Mijn eigne, en die van andren, scherp-fijn ken. Och, 'k slechts iets waag
Voorheen en thans, wen 'k voel: ‘'t Is rijp.’ Heel jong reeds was 'k geen blaag.

DCDXLIX.

Wat 's Ouderdom? Geen groot getal van jaren, neen, 't verloren
Gaan van den geest en 't lijf. 'k Leef voller thans dan ooit voorheen
Toen 't lasterpraatje liep, dat 'k zwak was en niets waard. Ik speen
Mij van 't weerleggen van al verdre jokkens. 'k Ben geboren

Van beide zij'n uit krachtig voorgeslacht, dat liet veel sporen
Achter behalve mij, die sterk bleef door al moeite heen.
Want kracht van diepsten Wil 't bezat reeds eeuwen lang geleên
En eens ook botte uit tot den boom, die 'k zelf ben. Hooge koren

Nog klinken uit mijn takken, want geen storm, hoe wild, wierp heen
Over den bodem mijn konstanten Wil, die wijs te boren
Wist door het vlak-glad rijmspel dat eens leeken heerlijk scheen.

'k Heb levenslang al geestelijke plichten naar behooren
Volbracht: ik was en ben geen oogenblik onnoozle steen,
Maar minder nog een buigbre: ik werk standvastig diep-alleen.

DCDL.

Millioenen maal millioenen eeuwen *niet* te wezen, 'k vraag
Wat kan 't mij raken, daar mij niets meer raakt dan? Streng-bescheiden
Ik leefde pijnlijk voort als kind reeds in een vredig beiden
Van al het Verdre. En toen ik langzaam-aan als schrale blaag.

Die vreemd steeds mijmerde, genaderd was de hooge haag,
Waarachter zich het dwaas-verwarde menschenwoelen breidde,
Voelde ik geen hoop, neen zware onzekerheid, waarheen zou leiden
Het pad, dat 'k heel ver scheemrend vóór mij zag. Van binnen vaag

Wist ik, het zou verdriet mij geven nagenoeg gestaêg
Door wat half-kwade, onnoozle willers deên of van mij zeiden.
Maar 'k dacht: Dit Aanzijn was mij reeds van heel klein knaapje een plaag

En dies blijf 'k verder sterk volharden: diep-in woest 'k verdraag
En door mijn stroeven Wil dus liet 'k mij steeds gemoedlijk leiden
En stoer, van 't Eind nog ver, ik werk thans zonder dat ik klaag.

DCDLI.

Schaars kon 't mij schelen wat de menschen zei'n mij, Wen 'k gedaan
Had wat zij woû'n, zou 'k stugge leeraar zijn geweet, en 't dichten
En al de lettren proeven had 'k aan verre neven, nichten,
Die niets diep lazen, moeten laten. Doch getrouw bleef 'k staan

Kalm-sterk van uit de Diepste Ziel, die staeg mij voort doet gaan
Ook thans, of 'k ware een jeugdig strever. 'k Weet mijn eigen plichten
En zijnslang lettend òp, góed doe 'k, ofschoon ook nú soms schichten
Mij plagen van onnoozlen. Maar stoer-psychisch klaar vermaan

'k Jongren en oudren, geenszins wil 'k van wien dan ook, dra daên,
Neen, 'k eisch bescheidene bezinning, lijk behield ik van dat 'k stichten
Als stille sterke, logisch ging mijn eigen Denken. Waan

En toch bedachtzaam, 't leven is een lijf met veel gewrichten.
Ik ben een deel er van en dus in 't diepste bleef ik richten
Als Geest mij naar de Verte. Logisch deed 'k en doe 'k spontaan.

DCDLII.

Mijn stemmingen zijn vele, sinds mijn jeugd reeds, want ik kom
Van Fransch geslacht door mijner moeder moeder, die te praten
Vuurvol verscheiden wist met wie toevallig even zaten
Met haar te saam. Doch tevens blijf ik zaaklijk en dus som

'k Reeds van jongmensch 't àl diep-in op wat als geluid van trom,
Viool en fluit rijst naar mijn vasten kop, die, nooit verwaten,
Diep over alles peinst. Van kind bezoek reeds 'k alle straten
Mijns vreemden Binnenwezens, waar ik telkens weer een drom

Ontmoet van hier door 't volk gehoonde ideeën. 'k Ben nooit dom
Of laag, neen sterke Ziel alleen, die krachtig lieven, haten
Blijft, maar fijn-willend leeft en weinig denkt aan eigen baten

Want meer aan wat ontstijgt aan 't aller-innigst Heiligdom,
Mijn Achterziel, op breeden toon van eigen zuivre maten.
't Is vèr muziek, dat zet ik thans in wijze woorden om.

Dr. H. Gerversman over zijn Zwitsersche reis door Dr. Willem Kloos.

(Dr. H. Gerversman. Naar 't Land van Tell. D. van Syn en Zonen, Rotterdam.)

Altijd want reeds van kindsbeen met weinig opzettelijke aandacht, maar toch heel precies, lettend op het zonder eenige door mij gemerkte uiterlijke aanleiding spontaan voortloopend bewegen van mijn binnenst Wezen, zoowel als op het gedraai der dingen om mij heen, ben ik als kleine jongen, die zich nog slechts zeer weinige vast-staan blijvende opinie's uit zichzelf had weten te verwerven - en deze waren dan veelal negatief - reeds een vrijwel redelijk mensch geweest, die zich op alle punten in zijn eigene, zich rustigvoelende macht hield, en anderen liefst zoo weinig mogelijk last bezorgde, zooals hij zelf deze ook van niemand wenschte te krijgen, wanneer hij met zijn eigen dingetjes bezig was.

Ja, ik ben van opgroeiend kind geweest en sindsdien steeds gebleven een mensch met twee zijden, die van onderuit stammen uit hetzelfde psychische fondament, waarin zij één zijn, en dat hen beiden gelijkelijk opwaarts stuwt. De eene van deze, naar de buitenwereld gericht, doet vriendlijk-verstandig en, door de bank heen, blijft zij ijverig lezen, en alles wat zij daardoor in zich krijgt, gaat zij nauwlettend na, in welke eenvoudige bezigheid zij wordt bijgestaan door de andere eenigszins aan haar tegengestelde, maar toch met de eerste harmonisch blijven willende zijde van mijn tweevoudig temperament. Het laatste minst-onbelangrijke deel van

die tweevoudige persoonlijkheid, die eens weer zal moeten vergaan, noem ik mijn Binnengeest, en is mijn door iets nog diepers, wat ik daarachter voel, gestuwde literair-wijsgeerige Helft, die buiten mijn heel gewone daaglijksche wilskracht om, thans reeds 60 jaren krachtig voelend en ziend, maar tevens intellektueel-willend werkzaam is geweest. En ook deze laatste behoudt nu gelukkig nog steeds de sterke, maar door haar aanhoudend wijsgeerig-voelend doordringen in den schijn van al het Aardsche langzaam-aan meer evenmatig gewordene kracht, om zich aan anderen te doen vernemen geregeld door, dus voort te zetten nog méér gestadig dan ooit, haar hollandsch levenswerk, dat in tegenstelling tot vroeger, eindelijk blijkbaar succes heeft behaald, omdat ik altijd ben blijven voortgaan langs de logisch-rechte lijn van mijn eigenen Geest. Ja, dit eindelijk welslagen van mijn binnensten half-bewusten Zielswil heeft zich door niemand en allerminst door mijzelf laten voorzien.

Want mijn allereerste verzen werden, toen ik er mee voor den dag kwam, onrhythmisch genoemd en duister, en mijn gedachten ‘gekunsteld’ en vrijwel niets zeggend, ja, dwaas, eenvoudig omdat zij niet overeenstemden met wat iedereen toen gewend was, gedachteloos te herhalen. En buitendien scheen ik in lichamelijk opzicht een volstrekt niet stevig mensch te zijn. Halfdood geboren, heb ik reeds als kind alle mogelijke ziekten door moeten worstelen, van welke andere kinderen er slechts een of twee krijgen te ondergaan. Eens bv. - ik herinner het mij nog als den dag van gisteren - werd ik als elfjarige jongen op een kwaden of, laat ik zeggen, een goeden morgen wakker en voelde me in de volstrekte onmooglijkheid om op te staan - ik had mij toen al een week of wat lang, minder energisch-inwendig dan gewoonlijk gevoeld. De oude dokter, die vroeger reeds menigmaal geroepen had moeten worden, en die mij dus goed kende, betastte en beluisterde mijn uit de kluiten gewassen, beenig lichaam overal, en zei toen half fluisterend, maar met mijn scherp gehoor verstond ik hem opperbest: ‘'t Is goed, dat u mij heeft laten halen, want ‘het staat met Willem niet goed.’ En toen kwam er een krisis, die wekenlang heeft geduurd. Ik at niets, en kon niets tot mij nemen, behalve de leelijk smakende bittre geneesmiddelen die mij in werden gegoten. En iedren nacht maakte ik krisisjes door, waarin ik stil zuchtte en half-luid gilde, want ik had de

typhus en worstelde met de koorts. En eindlijk na 3 weken kwam de dokter, zooals altijd 's middags. Ik lag doodsbleek en roerloos bijna zonder eenig vleesch op mijn botten meer, en zei - hij dacht dat ik niets meer hoorde - ‘ja, vannacht loopt het af, morgen-‘ochtend kom ik terug.’ En de nacht daarop was inderdaad verschrikkelijker dan alle vorige: tusschen steile grijze rotswanden viel ik aldoor naar beneden en ik gaf mij willig over daaraan, want ik begreep, dat dit het einde zou zijn, en dat vond ik best.

Maar allengskens ging 'k mij in dien nacht wat lichter voelen, zoodat ik niet meer vallen bleef, maar te zweven scheen. Doch tevens kreeg ik een groote moeheid en dacht in mijzelf: nu zal ik gaan sterven. Doch toen kwam de dokter, om te kunnen konstateeren, dat ik er niet meer was. Maar toen hij zich over mij heenboog en merkte, dat ik hem met half-suffe menschenoogen aankeek, zei hij: ‘Hè, dat valt mij erg mee, 'k wist niet dat die jongen zóó sterk ‘was, maar nu halen wij hem er wel weer boven op. ‘Heb je trek?’ vroeg hij mij toen. Waarop ik bijna onhoorbaar zei: ‘Ja, dokter, wel een beetje.’ ‘Goed zoo’, antwoordde hij. ‘Maar nu niet dadelijk te veel eten, hoor, want dan loopt het weer mis. Alles zachtjes-aan. Dag, beste vent, hou je nu maar verder flink. Morgen kom ik nog wel eens naar je kijken.’ En hij gaf toen eenige orders aan de huisgenooten, hoe zij in mijn reconvalescentie met mij om moesten springen. En vertrok.

Na een paar weken was ik weer dezelfde tamelijk-bleeke en zeer schrale, maar gelaten het leven doorgaande, want altijd op mijn manier geestlijk-bezige en ijverige knaap, die alles wat hij in handen kon krijgen, las, en dus door vele jaren heen een beetje bekend werd met allerlei algemeene kwesties, die toen aan de orde van den dag waren, welke belangstelling ook in andere dingen als de literaire, ik mijn heele leven tot heden ben blijven behouden, omdat ik gelukkig in cerebraal opzicht altijd sterk en flink ben gebleven, ondanks den gestadigen weerstand, dien ik sinds mijn voor de eerste maal als literator in het publiek treden gestadig van haast allen heb te verduren gehad en dien ik zelfs nog tegenwoordig soms ondervind. Maar langzamerhand blijkt nu het diepe besef gerezen te zijn, en kringen, die zelve ook altijd ernstig-geestlijk bezig blijven en zich dus niet bekommeren om het dagelijksch gebabbel, dat in drukletters verschijnt, dat ik een serieus Willer ben, die altijd in vollen

ernst zijn best is blijven doen en zoodoende verscheidene nuttige dingen voor het algemeene geestlijke welzijn heel langzaam-aan te volbrengen wist.

* * *

Och, ik ben levenslang een volbloed literator geweest, want van uit mijn familie-oorsprong die zich in mijn innerlijke Zijndheid onbewust voortzette en ook van aanleg zoo geboren, en daar ik gelukkig altijd ruimte van geest bezeten en dus nooit geëischt heb, dat alle mogelijke auteurs precies zoo zouden doen, d.i. leven en schrijven als ik, maar integendeel ieder heb aangemoedigd om op zijn eigen weg door te gaan, als hij dien weg maar echt, dat is zuiver-goed betrad, zooals dat eveneens mijn levenslange goede vriend Lodewijk van Deyssel heeft gedaan, heb ik natuurlijk met oprechte dankbaarheid de mij aangebodene waardigheid van het eeredoktoraat aanvaard, zonder dat ik mij zelf daarom hooger ben gaan schatten in welk opzicht ook. Nooit, wat mij achtereenvolgens ook toe is mogen vallen, liet 'k mij op mijzelf of op iets van mij voorstaan, al ben ik mij in alle vreedzaamheid volkomen bewust wat ik door mijn onafgebroken studeeren en denken, waard kan worden geacht. Ik ben gelukkig gebleken gestelsteviger in elkaêr te zitten, dan het meerendeel mijner in aardsche opzichten voorspoediger tijdgenooten, van welke enkele telkens weer tegen mij optraden met onjuiste aantijgingen en daarop volgende daadjes en daden, die niets in mij hebben achtergelaten dan het bewustzijn dat ik precies zoo karaktervast en rustig door moest gaan als ik sinds mijn vroegst bewustzijn geweest was, want dat ik dan eens alles verkrijgen zou, wat ik mij in mijn diepste Onbewustheid soms, toen ik nog slechts 16 jaar was, een paar sekonden op eens ging voorspiegelen, allervaagst dus onbepaald toen nog, dat over een paar menschengeslachten of vroeger misschien mijn menschelot zou kunnen zijn. Dat vooruitzien duurde dan slechts een momentje, zooals ik reeds zeide en daarna de spieren van mijn nek en mijn schouderbladen tot waar hun uitloopers door mijn bovenarm liepen, psychisch-krachtig bewegend, alsof ik een zwaren geestlijken wagen helpen moest om voort te blijven rollen, ging ik dan maar weder langzaam peinzen en eindelijk schrijven, doch aanvankelijk zonder eenig publiek succes, gelijk ik zei.

Zoowel het prozaschrijven als het dichten gingen mij in de eerste jaren daarna, dus van mijn 20e tot mijn 30e nog niet zoo vreeslijk vlot af: ik las wel voortdurend alle mogelijke soorten van dichtkunst en proza, en dacht daar dan lang en ernstig met mijn binnenste helft over na, maar het verband tusschen mijn Binnenstheid en mijn Buitenkant was nog niet zoo onverbreeklijk als thans. Ik leefde in gewoonlijk neerdrukkende uiterlijke omstandigheden; ik moest, zoo goed en zoo kwaad als het wou, jaren lang zien rond te komen van vijftig gulden in de maand, die ik dan dadelijk afgaf aan mijn pension. Een zeer zeldzamen keer verdiende ik iets extra's, doordat ik voor een paar honderd gulden iets te vertalen kreeg, maar innerlijk, want psychisch robuust, zooals ik altijd geweest ben, wist ik mij toch door mijn leven heen te slaan. En ik heb dus alle moeilijkheden van het uiterlijke Aanzijn even goed leeren kennen en raakte er precies zoo vertrouwd mee, als ik dat van knaap reeds met mijn allerinwendigst-psychisch beweeg ben geweest. En doordat dit laatste altijd het geval met mij was, en mijn uiterlijke omstandigheden eindelijk burgerlijk-behoorlijk zijn geworden, zooals dat voor een mensch van mijn leeftijd wenschelijk is, kon mijn ingeboren Kracht, die ik altijd, maar soms slechts op heel latente wijze in mij ben blijven voelen, zich spontaan blijven ontplooien. Ik heb datgene wat men de Werklijkheid noemt, op alle mogelijke manieren ten volle leeren dulden en dus houd ik in mijn lektuur tegenwoordig evenveel van realistisch proza, als ik dat in mijn eerste jeugd hoofdzakelijk van goede gedichten deed. En dus vind ik het nieuwe boek van mijn goeden vriend Harri Gerversman zeer interessant, ja, gevoelig-krachtig-mooi.

Zuid-, Midden- en Noord-Duitschland: het uiterlijk voorkomen van alles daar en de soort der bewoners of liever de verschillende soorten van deze, heb ik zoo'n beetje leeren kennen, toen ik, een groote veertig jaar geleden, in staat was gesteld, tot volledig herstel van gezondheid, vier maanden lang een reis door West-Europa te maken grootendeels per spoor, maar ook soms te voet. En ik kan mij nog sterk te binnen brengen, dat ik verschillende Duitsche steden bezoekend en daar dan door henen flaneerend en alle mooie en aardige dingen bekijkend hier en daar, dus verscheidene malen, mij plotsling op eens voelde stil staan terwijl ik

mijzelf inwendig zeide: ‘Hè, 't is precies of ik hier nóg eens ben geweest.’ En daar ik nooit een dwaze fantast was, maar integendeel een goede dosis rustige inwendige nuchterheid, als alle Hollanders, in mij meedraag, ging ik dus later er wel eens over denken, hoe die vreemde gewaarwording in mij ontstaan kon zijn. En de eenige eenigszins rationeele oplossing, die ik er voor vond, is deze, dat het Hollandsche geslacht Kloos, dat omstreeks 1730 naar Holland trok, in den vorm van drie broêrs, die toen elk voor zich weer aparte familie's gingen vormen, afkomstig is van het evenzoo genoemde en nog heden onder onze Oosterburen voortbestaande Duitsche geslacht. Zoodat het redelijk is, om te denken, dat de wonderlijke psychische gewaarwordingen, die in Midden-Duitschland in mij rezen, te wijten zijn aan het feit, dat mijn eeuwenoude voorvaders datzelfde hebben gezien, dag aan dag, en den indruk, dien zij daarvan kregen, hebben overgeplant op hun ver nageslacht, waartoe ook ik zelf behoor.

Ik was toen, in 1893, in Duitschland gekomen van uit Zwitserland. Maar dáár, dus in die mij, destijds nog naieven Hollander, door mijn Binnenziel voorgespiegelde verrukkelijke bergstreek viel het mij, om heel precies de volledige waarheid te zeggen, verschrikkelijk tegen. Nadat ik in Milaan uitstekend eten had gehad, (het is een moderne Europeesche wereldstad, zoodat ik er mij soms ging voelen, of ik eigenlijk in Parijs was) wat mij, al was ik nooit een gastronoom, allerbijzonderst verraste, omdat het middagmalen in al de overige Italiaansche steden die ik toen bezocht had, behalve misschien in Florence en Bologna, mij een zeer twijfelachtig genoegen had geschenen, bereidde ik mij inwendig voor op wat mij, verbeeldde ik mij, te wachten zou staan in Zwitserland. Maar daarin kwam ik van een koude kermis thuis. Omdat ik slechts met een handkoffertje in de hotels kwam en er in het geheel niet uitzag als een reizende rijke Engelschman, werd ik door de kellners scheef aangezien en het eten wat ik te slikken kreeg, was veel duurder maar over het algemeen van veel mindere kwaliteit dan dat wat men krijgen kon en kan in het eerste het beste eenvoudige Hollandsche restaurant. En of het door al die kleine teleurstellingen kwam: ik weet het niet, maar de bergen, die natuurlijk heelemaal echt waren, gingen soms voor mij lijken op een soort van tooneelfabricages, dus lieten veel minder indruk

in mij achter dan alles van dien aard wat ik een enkelen keer, in Frankrijk bv. uit de verte had bespeurd. En ook de bergen, die ik een week later in Beieren te zien kreeg, vond ik mooier dan de Zwitsersche steengevaarten, die mij zoo koud lieten alsof ik zelf een steenen gemoed had gehad. En door de krachtens mijn veelverscheidene afstamming, van mijner moeder zijde ben ik voor de eene helft levendig gallisch, wat door de andere stijve Kennemerhelft in sterk bedwang wordt gehouden, terwijl ik van den kant der Kloozen in psychisch opzicht eveneens stug-hollandsch, maar aan de andere zijde oerduitsch-gemoedelijk ben, ging ik in de 7 à 10 dagen van mijn reis door Zwitserland eigenlijk nergens van binnen mij heelemaal op mijn gemak voelen, zoomin als ik dat vóór dien tijd in mijn eigen land was geweest. Ik leef van kind reeds vol sterke spontane indrukken, die dan altijd in mij bewaard blijven, maar die zich van zelf omschorsen met mijn gelijkmatige uiterlijke vastheid, waar soms iets diepgemoedelijks uit te voorschijn schiet, maar daar dit zich niet aanpaste bij de Zwitsers, die er tegen vreemdelingen alleen maar op uit zijn om veel geld te verdienen, zonder dat zij, gelijk mij dit wel in Frankrijk, Duitschland en vroeger in Engeland en België ook, dikwijls gebeuren mocht, iets van hun eigen innerlijke gemoedelijkheid laten merken, die zij natuurlijk wel onder elkander betrachten, was ik blij, dat ik er eindlijk uit was en in Beieren gekomen, daar een meer beschaafde want vriendlijk-doende bevolking vond, waar ik mij onmiddellijk onder thuis voelde alsof ik een der hunnen zou zijn geweest.

En daarom heeft mij de lezing van Gerversman's boek zooveel genoegen gedaan, omdat ik een vriendelijker idee er door over de Zwitsers heb kunnen krijgen, dan ik eens als drie-en-dertigjarige innerlijk reeds als heden nog, altijd geestlijk-bezig en dus vrijwel teruggetrokken levende jonge man door mijn aanschouwing en persoonlijke bijwoning van hen overgehouden heb. Niets menschlijks is mij vreemd, nihil humani a me alienum puto, zooals Terentius mij eens deed weten, toen ik hem las als litt. hum. stud. en ik werd er sterker door dan door al het andere van dien Romein getroffen, heel diep-in omdat ik spontaan er door ging voelen: Ja, zóó is het, van klein kind reeds, ook reeds bij mijzelf geweest, en zal het in mijn verdere leven ook met mij blijven gaan.

En daar Harri Gerversman, die natuurlijk ouder is, dan ik zelf toen nog zijn moest, duidelijker heeft laten zien dan ik als arme uitsluitend op mijzelf aangewezen jongen, die geregeld door zat te peinzen en de werklijkheid wel zag en soms fijn bespiedde maar niet alles er van begreep, dan ik zelf toen, herhaal ik, vermocht te doen, ben ik gelukkig door dit boek geworden. Ik ging de dingen en menschen voor mij zien, zooals ik deze een veertig jaar geleden ook zelf had gâgeslagen, maar zonder er toen alles van te begrijpen, omdat ik de menschen te veel met de maat mijner eigene psyche mat, waar zij nog tienmaal minder van begrepen dan ik toen zelf hun eigen Binnenwezen vermocht te doen.

Och, als een vreemde, want alleen daar waar het onvermijdelijk was, plotseling sterk-aardsch opstaande en dan nuchter-droog praktisch handelende Natuur als de mijne, voelde ik mij door de lektuur van *Naar het Land van Tell,* waaruit ik de geaardheid der Zwitsers veel beter leerde begrijpen dan ik tot dusver had gedaan, door de voorstelling die hij van hen geeft, veel meer dan ooit vroeger tot hen aangetrokken, want ik weet thans: als ik langren tijd onder hen geleefd had, zou ik het best met hen hebben kunnen vinden, zooals ik dat ook met echte Belgen, Engelschen, Franschen, Amerikanen en Duitschers, met wie ik wat korter of langer omging, diep-in altijd heb kunnen doen.

De echte Hollanders hebben mij dikwijls een beetje zonderling gevonden. In het dagelijksche leven ben ik, door mijn volkomen harmonisch huwelijk, reeds bijna zes en dertig jaren lang, gebleken de meest zelfbeheerschte, dus ook in de allermoeilijkste levensomstandigheden steeds zich sterk-rustig houdende man te wezen, die ik reeds in mijn allereerste jaren als klein ventje wist te zijn. En dat kost mij soms wel moeite, of liever het heeft mij veel vroeger soms ontzaglijk veel moeite gekost omdat ik veel dieper dan achter die harmonische kalmte, een psychisch temperament vol van wenschen en voorstellingen berg, die volstrekt tegenstrijdig zijn met de aangeleerde konventioneele gedachten en bevindingen der doorsnee-Hollandsche menschheid tto welke ik niet in alle deelen behoor. En dit laatste was dan ook de oorzaak er van, dat ik in mijn jeugd wel eens eensklaps in verzen losbarstte, wier accent door de koeltjes-nijvere Hollandsche burgerij onaangenaam gevonden werd. En ik matigde mij, in mijn dichterlijke uitdrukkings-

wijze dus voortaan nog meer, dan ik tot dusverre had gedaan, waarop sommige mijner heele of halve kollega's, die mij niet goed konden zetten, verbreiden gingen dat ik nooit werkte en dus niets wist en dat ook mijn literaire begaafdheid verdwenen was, want dat ik na mijn dertigste jaar niets meer op schrift had gebracht, wat de moeite loonde dat men het las, precies zooals sommige heeren van de Pers die niets van de Dichtkunst en weinig van de overige letteren wisten, reeds over mijn werk hadden gefoeterd in mijn allereersten, nog weinig voortbrengenden tijd.

Och, daar ik diep-in psychisch, zoowel als konstitutioneel lichamelijk altijd volkomen-normaal, dus sterk ben geweest en nooit in iets over mijn eigen schreef ben gegaan, zoodat ik mij ook nog op mijn thans zes-en-zeventigjarigen leeftijd, zeg ik schertsend nog gelukkig, in alle opzichten volkomen in orde als een jong mensch kan voelen, hoop ik en vertrouw ik, dat ik nog zeer vele jaren zal mogen doorwerken, om eindelijk in de verre toekomst eens voor altijd te vergaan, d.w.z. weer te worden opgenomen in de wijde algemeene hyperpsychische Onbewustheid of Bovenbewustheid, die alles van zich uitzendt en beheerscht, en waaraan mijn eigene Onbewustheid of Achterbewustheid zich ten slotte altijd met stoïsche gelatenheid heeft onderschikt. Als ik het vroeger soms heel beroerd kreeg in mijn leven, begon ik met mij inwendig hartstochtlijk te verzetten, maar ten slotte, als dat niet bleek te helpen, gaf ik mij gemoedelijk over aan mijn binnenste Eigente, en dan kwam ten slotte alles prachtig terecht.

Ik gaf hier weer een zeer exakte beschouwing over mijn individueel Zelfje en eindig met te zeggen: Ik hoop dat het boek van Harri Gerversman, waardoor men zich wezenlijk een meer levensvollen indruk kan verwerven van het fraaie Zwitserland en zijn ferme bewoners, dan door de meeste andere beschrijvingen, algemeen gelezen moge worden: het is aesthetisch geïllustreerd.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

I. De literatuur in beeld.

Een der aantrekkelijkste vormen, waarin de literatuur aan kinderen op school kan worden toegediend, is dezen aan hen *in beeld* voor te zetten. Daarnáást kunnen dan de, tegenwoordig verblijdend-vele uitgaven bestaan, die ernaar streven, de literatuur meer een algemeen goed te maken voor het groote publiek. De 13e druk van Poelhekke's Woordkunst (herzien door Gerard Brom), waarin deze geleerde op duidelijke wijze de begrippen woordkunst, rhythme, epiek, dramatiek, didaktiek, en nog oneindig veel meer, omschrijft, is het bewijs, dat de belangstelling voor letterkunde toch niet geheel door de papegaaienschreeuwen van de jazz is overstemd. Deze uitgave van de energieke, inzichtige, van ouds altijd betrouwbare en hoog-serieuse firma Wolters te Groningen, wordt vergezeld door een nieuwe onderneming: Het nieuwe Nederlandsche proza in novellen (in 4 deeltjes) verzameld door H. Godthelp en A.F. Mirande.

In de inleiding aan hun collega's spreken de samenstellers hun bedoeling aldus uit:

> ‘Wij beschouwen 't, als literatuur-docenten, als onze belangrijkste roeping onze leerlingen tot geestelijk bewuster levende mensen te maken; geestelijke energieën in hen wakker te roepen door hen met velerlei mensen-in-taal in contact te brengen’.

En terecht klagen zij over den kleinen omvang, die het onderricht in letterkunde in het leerplan der scholen beslaat:

> ‘In het bitter klein beetje tijd, dat we voor ons literatuuronderwijs in de drie hoogste klassen hebben, kunnen we uit vroegere tijden maar zoo weinig werkelijk doen leven.... Krachtiger en sneller, door de bestaande verwantschap, wordt de geestelijke bewustwording van onze leerlingen bevorderd door met hen door te dringen in de literatuur van schrijvers na 1880; daarom ook neemt de behandeling daarvan bij ons de belangrijkste plaats in’.

Het jaar 1880. Een mijlpaal in de Nederlandsche literatuurhistorie. En een mijlpaal, die werkelijk de grens stelt, tusschen waarachtige letterkunde, en....

Hoe moet men het noemen, wat er vóór tachtig was? toen er gegalmd werd en gegild, gezedepreekt en gesentimenteeld, maar (de weinige goede uitzonderingen niet te na gesproken) niet waarachtig werd gevoeld, niets waarachtig werd uitgedrukt, - toen de ‘allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ nog niet werd geëischt of toegepast, toen valsche beeldspraak en geijkte rhetorische vormen gedachteloos en gevoelloos werden nageschreven, toen een minnaar zijn arm sloeg ‘om de nette leest zijner dame’, en een hevige ontroering zich aldus manifesteerde; ‘vlammen voor zijn oogen, trommelslagen in zijn ooren, kanonschoten in zijn hart’!....!

Beter besef van de waarde der taal, een beter uitdrukkingsvermogen, een beter zich rekenschap geven van wat men gevoeld heeft en zeggen wil, - dit, nevens de eigen productie, - is de groote winst, die de moderne tijden door '80 hebben verworven. En dat dit meer en meer wordt ingezien, is het verheugend bewijs van den, (moge zij langzaam gaan, doch langzaam gaat zeker) geestelijken vooruitgang van Holland.

Maar om thans terug te komen op het prachtige boek: ‘Onze Litteratuur in beeld’ (uitgegeven bij ‘De Sikkel’ te Antwerpen en N.V.P. Noordhoff te Groningen), dat met de uiterste zorg is samengesteld door J. Kuypers en Dr. Th. de Ronde, met medewerking van Dr. J.G. Moormann en D. Wouters, - wij gelooven niet, dat *iets* beter in staat zal zijn, de liefde voor onze groot-Nederlandsche letterkunde aan te wakkeren, dan deze kostbare, grandiose verzameling van literair materiaal. Wáár

ge dit kloeke deel opslaat, is het interessant, en de samenstellers gaven blijk van hun ruim begrip en hun helder inzicht, door ook portretten en afbeeldingen te geven van andere stroomingen, die invloed hebben gehad op de ontwikkeling des lands, (bouwwerken, schilderkunst, beeldhouwkunst, tooneel, muziek, enz.)

> 'Daarom hebben wij het noodzakelijk geacht, de enge grenzen, die de titel van deze platen-atlas ons stelde, gedurig te overschrijden'.... en documenten te toonen der vaderlandsche geschiedenis, de boekenwereld, schilder-, bouw- en beeldhouwkunst, enzoovoort.

En op schitterende wijze zijn de verzamelaars er in geslaagd, hun doel te bereiken: 'telkens de geest van de tijd, en door de eeuwen heen, onze volksaard uit de veelheid der verschijningsvormen naar voren te brengen.'

En het resultaat is: 'een (de samenstellers noemen het 'een bescheiden', doch dit is waarlijk ál te bescheiden!) overzicht-door-het-beeld van de Nederlandsche beschavingsgeschiedenis, dat boeit van het begin tot het einde.

Men behoeft niet te vragen, hoeveel tijd, moeite, voorbereiding en overleg er toe noodig zijn geweest, om uit het voorhanden materiaal een dergelijke uitstekende en voldoend-volledige keuze te doen, èn hoeveel smaak, verstand en fijngevoeligheid! Dit is een uitgave, die stellig in geen enkele openbare bibliotheek mag (maar weldra ook niet zal) ontbreken, doch ook in private boekverzamelingen zal men prijs stellen op het bezit ervan. Portretten, facsimilés van brieven en handschriften, afbeeldingen van gebouwen, reproducties van schilderijen, boekomslagen, gezichten op feesten en plechtigheden, kaarten van het Nederlandsch taalgebied, foto's van tooneeluitvoeringen, boek-illustraties, landschappen en binnenhuizen, spotprenten, titel-pagina's van tijdschriften, - dit alles en nog veel meer vormt een collectie, zóó belangrijk, dat ontelbaar velen, behalve de school-leerlingen en de studenten in letterkunde, er hun gretige aandacht aan zullen geven. Dit zeer fraaie boek wordt een doorslaand succes.

Dat de hulp der heeren Moormann en Wouters het geheele oeuvre ten goede is gekomen, staat vast voor ieder, die hun zoo geanimeerde en consciëntieuse werkmethode kent, zooals blijkt

uit hun uitgave van *Het Straatlied*, waarvan onlangs tot algemeen genoegen, de tweede bundel het licht zag. (Uitg. Mtsch. Holland Amsterdam.) Het geeft een zeer bizonder, humoristisch genot dezen bundel te doorbladeren, en telkens oude goede bekenden, met een verteederend gevoel, te herkennen. Deze nieuwe verzameling, óók weder ‘met onvergelijkelijken speurzin en onvergetelijken ijver’ (zooals Dr. Ritter zegt) bijeen gebracht, is in elken huiselijken kring een kostelijk bezit, daar de samenstellers, zonder onnoodige pruderie, er toch zorgvuldig tegen hebben gewaakt, dat er niets scabreus' in werd opgenomen, terwijl de onderverdeeling in verschillende rubieken het overzicht zeer vergemakkelijkt.

N.G.

II.
Naturalisme en romantiek.

Onder dezen titel is een lijvig boekwerk verschenen (J.B. Wolters Groningen-Batavia) van de hand des bekwamen, fijn-inzichtigen, gevoeligen criticus W.L.M.E. van Leeuwen, dien wij méér gelegenheid hadden te waardeeren om zijn kennis, zijn belezenheid, en te bewonderen om zijn volstrekte objectiviteit.

Moet men een criticus *bewonderen* om zijn objectiviteit?

Is objectiviteit dan niet vanzelf sprekend in een letterkundig beoordeelaar? behoort zij dan niet een integreerend deel te wezen zijner begaafdheid, zijner bevoegdheid? is zij een uitzondering, waar zij regel moet zijn, een quantité, die négligeable is, in plaats van een eerste voorwaarde?....?

Bij den waarachtigen criticus, de eenige, die dezen naam verdient, moeten de eerste en tweede vraag met een volmondig: ja!.... de tweede en derde vraag met een even volmondig: neen! worden beantwoord.

Bij den toevalligen ‘criticus’ evenwel, bij hem, die niet in staat is, zichzelven weg te cijferen voor het boek, dat hij bespreekt.... die zóó boordevol is van manieën, dogma's, vooropstellingen, overtuigingen, dat er in zijn hersens geen plaats over is voor redelijke, bedaarde beschouwing, die met alle geweld wil propageeren, polemiseeren, proselieten-maken, is het precies

andersom. Maar natuurlijk past de naam ‘criticus’ dan ook niet op hem: men moet hem ijveraar noemen of propagandist, polemicus of theoreticus, maar in géén geval is hij, als recensent ‘zuiver op de graat’. Wat zou men zeggen van een dokter, die, alvorens zijn patient te onderzoeken, een rooden, groenen of blauwen bril opzette? En zou men een keurder van b.v. koffie of thee bevoegd achten, als hij, vóór te proeven, een anderen sterken smaak in zijn mond nam: kruidnagel, kaneel of saffraan?....

Welnu, aldus doet de tendentieuse criticus. Hij *neemt,* alvorens te keuren, kruidnagel, saffraan of kaneel in den mond, - en op gezag van deze condimenten *veroordeelt* hij de koffie of thee.

De tendentieuse criticus wil in de zuivere literatuur een element mengen, dat er geenszins bij behoort. ‘Al zou men aan brood goud willen toevoegen’, zegt, scherp-juist, Dr. Alfred A. Haighton, ‘dan zou toch iedereen merken, dat het er niet bij paste’.

Zóó is het. Literatuur is literatuur. En géén tractaatje, libel, of propaganda-geschrift. Wie zijn innerlijke opinies wil verkondigen, hetzij religieuse, communistische, ethische, astrologische of pedagogische, doe dit in den vorm van lezingen, voordrachten of brochures, en dwinge het natuurlijke, organisch-gegroeide, niet in zijn vooraf klaar-gezet Procrustus-bed.

Er worden tegenwoordig méér vreemde theorieën over critiek verkondigd, bijvoorbeeld staan sommigen het ‘steeds veranderen’ vóór, met andere woorden: de criticus mag iets den eenen keer leelijk vinden, hetzelfde den anderen keer mooi, en omgekeerd. Kan men op een dergelijken criticus áán? Is hij betrouwbaar? Is zijn oordeel zuiver en juist?

Jazeker! zeggen de bovengenoemden. In zijn jeugd dweepte hij met den schrijver A. Later, het werk van A. overlezende, vond hij het minder dan niets, - en als hij dit eerlijk toegeeft, is hij een goed criticus.

Zeer zeker is het appreciabel, dat iemand indien hij zich heeft vergist, dit ruiterlijk bekent.

Maar.... het komt hier voor den criticus niet op de royale erkenning aan, maar *op de vergissing,* die hij vroeger beging! Een criticus, die zich *kan* vergissen, wiens oordeel (hoe jong hij ook mag zijn) niet onmiddellijk en exact is, zoodat hij het later

nooit meer behoeft te herroepen, is geen geboren criticus, maar iemand die door toeval, propagandazin, ambitie, pedantisme, of broodnood zich als criticus opgeworpen heeft. Een criticus kan zich breeder ontwikkelen, maar zijn eens gegeven oordeel moet hij altijd onveranderlijk kunnen blijven handhaven!....

* * *

De heer W.L.M.E. van Leeuwen daarentegen is een literator, die wegens aard en aanleg, goed begrip, uiterste voorzichtigheid, ruim verstand-en-redelijkheid, en een streng-doorgevoerde objectiviteit, een waarachtig criticus verdient te worden genoemd. De heer van Leeuwen is geen partijman, hij brengt geen rechtsche of linksche theorieën in het spel; hij begint niet met vooropzettingen, waaraan de door hem behandelde, schrijvers of richtingen hebben te voldoen; neen, volkomen rustig overschouwt hij zijn stof, die door zijn groote belezenheid en zijn uitgebreide kennis, altijd voor iederen literatuurliefhebber van bizondere interesse is.

De heer van Leeuwen plakt geen van te voren gereed gemaakte etiketten op de auteurs of de literaire stroomingen. Slechts na zorgvuldig onderzoek, na diepe peiling, vermeldt hij het resultaat van zijn speurderstocht; hij is vrij van elke tendenz, hij leeraart niet, hij predikt niet, hij tracht niet zijn subjectieve meeningen ingang te doen vinden: hij laat de dingen zien, zooals zij zijn, en hij doet dit in een zoo helderen, aangenamen stijl, en zoo bedaard en weloverwogen, en zoo volkomen onbevangen, dat men voelt: Aan dezen leidsman kunnen wij ons in volle zekerheid toevertrouwen.

Dat is een prettige sensatie, die helaas, tegenwoordig niet al te dikwijls voorkomt (nu de literaire wereld wel een chaos lijkt van opgewonden stemmen, als bij een jazzband, waar nú eens de drum, dan weer de, steeds tegen den toon áan blazende saxofoon, dan weer de swanee whistle den voorrang eischt! Waar thans de enormiteit gelanceerd wordt, dat een criticus *niet* een religieus werk bewonderen kan, als hij een socialistisch dito apprecieert! Hebben wij dan nu nóg niet het ouderwetsche standpunt verlaten, wat in de schilderkunst al jaren-lang is opgeheven! dat het onderwerp ‘het 'm doet’, - en dat dus Jozef Israëls in

zijn Ary Scheffer'schen tijd gróóter zou zijn, dan later, toen hij ‘zichzelf’ had gevonden?....

Kunst *is* de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. En al mag deze uitspraak vaak verkeerd zijn geïnterpreteerd en valsch zijn uitgelegd, of op domme of opzettelijke wijze misverstaan (ook de heer van Leeuwen wijst erop, dat sommigen in plaats van individueel ‘individualistisch’ lezen (synoniem met ikzuchtig), zij blijft een der exacte, onaantastbare waarheden, waaraan alle letterkundige uitingen, dienen te worden getoetst, - óók, en misschien vooràl! de critiek, om te weten te komen, of men te maken heeft met een eerlijk, echt, uit de onbewustheid spruitend product, of dat het gewrocht een akelig maakwerk is, voortgekomen *niet* uit de diepte der ziel, maar uit de buitenschors der hersenen, - géén louter goud, maar een minderwaardige alliage, die niet tegen den tijd, die telkens andere alliages verlangt, bestand zal blijken, zooals het betrouwbare, onvervalschte goud. En men vergete nooit, dat kunst een schepping moet zijn, en geen mechanische arbeid, die.... een ander óók wel zou kunnen doen.

Op blz. 162 van zijn voortreffelijk, en waardevolblijvend werk óók in de toekomst, noemt de heer van Leeuwen verschillende recensenten, die bleven vast houden aan de ‘door Tachtig zoo scherp en waar gestelde eis van objectiviteit’, en die zuiver aesthetisch oordeelen, welke opsomming ons echt een hart onder den riem steekt, en ons hoop geeft voor het verdere literaire leven in Nederland.

Men leze het bovengenoemde boek van den heer van Leeuwen met aandacht en overgave. Iedereen kan er heel veel uit leeren, en menigeen zal er zijn eigen gedachten door voelen verhelderen. Een dergelijk boek is als een cadeau, dat de schenker met ontzaglijk-veel moeite en liefderijke toewijding heeft gereed gemaakt, - laten wij het in dankbaarheid en blijde waardeering aanvaarden!....

J.K.-R. v. S.

Buitenlandsch overzicht
door
Maurits Wagenvoort.

De op handen zijnde oorlog tusschen Italië en Ethiopië (Abessynië) verwekt in de zomersche wereld van het oogenblik een consternatie, welke een gevaar op-zich-zelf is. Immers, zij is de onbewuste, althans zwijgende erkenning, dat het tegenwoordige kapitalistische wereldbeheer op intuimelen staat. De pilaren waarop het door den loop der wereldvorming is neergezet: het Christendom en den Islam mee; de vrije gedachte, het vrije woord en de internationale mededinging op economisch en koloniaal gebied, verkernd in het veel geprezen particulier initiatief, staan te wankelen als geschud door een nog ongekende aardbeving. Het spook van een wereldoorlog staat ieder voor oogen als een nog vreeselijker herhaling van wat de ouderen in 1914-'18 hebben beleefd, doch waarover de jongeren reeds beginnen te spreken met de luchthartigheid en het gemis aan ervaring van de jeugd. De menschheid heeft geen eind willen of kunnen maken aan den oorlog: de oorlog maakt een eind aan haar. Dat is: aan de menschheid, welke de leus 'après moi le déluge' tot haar devies heeft gemaakt. Oorlog dreigt. Niet enkel in Afrika, niet enkel tusschen Italië en Abessynië - indien het niet erger ware zou de tegenwoordige Beschaving dien wel overleven - maar een burgeroorlog schijnt overal op komst. Misschien zal de oceaan daarvoor Engeland behoeden en het Nederlandsche volk kan zich redden achter zijn nuchtere bedachtzaamheid. Maar er is geen volk elders, onder welks voeten niet een aanstaande burgeroorlog gromt. Tenzij de ramp worde voorkomen door een ijzeren dictatuur. Er is overal een teveel aan menschen die gebrek lijden en een teveel aan machines, die produceerend het ambacht vernieti-

gen en de arbeiders de straat op drijven in uitzichtlooze ontbering en armoede. Terwijl de overproductie van voedsel, waarmee men geen weg weet, land- en tuinbouw tot krankzinnige vernietiging drijft.

Dit is in kleuren, welke menigeen, bezield door onverwinnelijke blijgeestigheid, te donker zullen lijken, de toekomst aangewezen, welke onvermijdelijk schijnt, nu door fascistische dictatuur en langzaam herwonnen volksbewustzijn Italië, opnieuw vereenigd, staat te doen wat andere koloniseerende volken, wij niet uitgesloten, nog voor eenige tientallen jaren in overzeesche gebieden deden. De natiën hebben zich terug getrokken in autarkie, achter tariefmuren, welke den zoogenaamden 'vrijhandel' tot een schoonen droom uit het verleden hebben gemaakt. Geen mogelijkheid van afzet van het overal teveel. Waar moet Duitschland met zijn teveel aan Jeugd heen, indien het deze niet over een kwart eeuw offert aan den moloch van opnieuw een wereldoorlog? Waar Italië met zijn noeste en onvermoeide, intelligente zwoegers, die tot voor betrekkelijk korten tijd een goed beloonden arbeid vonden in Noord- en Zuid-Amerika, waar zij met hun scherp gespitst vernuft, eerlijk of niet, zich konden verrijken om desgewenscht na jaren, als kapitalistjes, terug te keeren naar hun Sicilië en Calabrië? De volken van Europa hebben, evenals lucht om te ademen, overzeesche gebieden noodig, waar zij door arbeid hun brood kunnen winnen. Door oorlogswaanzin beheerschte staatslieden hebben in 1919 te Versailles Duitschland van zijn gewonnen koloniën beroofd. Voor Italië ligt daar echter nog Ethiopië, in Oost-Afrika. Het strekt er de hand naar uit om zich van dit land, ten spijt van den dreigenden Negus en zijn niet licht te tellen strijders, meester te maken. Groot misbaar allerwege. Over korten tijd echter zal de zich als verontwaardigd gebarende en sprekende menschheid een fellen strijd zien ontbranden, welke de bloedigste veldtochten der koloniale wereld-geschiedenis in herinnering zal brengen en in hevigheid ver overtreffen de oorlogskracht, waarmeer, onder Van Heutsz' geniale leiding, de noodzakelijke Nederlandsche expansie het dappere volk van Atjeh tot behoorlijk bestuur heeft gebracht.

Wij leven echter nu eenige tientallen jaren later en beleven een wereldnood, waarvan niet werd gedroomd, toen het Nederlandsche

volk het felle en hardnekkige zeerooversvolk had te onderwerpen, dat van uit Noord-Sumatra de zeeën onveilig maakte. Ook zijn de impulsieve Italianen niet bedeeld met de koele nuchterheid van ons volk. De strijd tegen de Ethiopiërs zal waarschijnlijk lang duren en ontzaglijke offers vergen van het Italiaansche uithoudingsvermogen, dat nu leeft als in een koorts van oorlogsopwinding. Zal het echter bestand zijn tegen een langen duur van den strijd met mogelijke nederlagen?

Een hooggeplaatst Abessynisch ambtenaar heeft aan een vertegenwoordiger van Reuter een schildering gegeven van de wijze, waarop Abessynië in een eventueelen oorlog met Italië zal strijden. 'De Keizer', zoo zeide hij, 'zal een wit strijdros bestijgen en persoonlijk zijn troepen aanvoeren. Ten minste een millioen man zullen met lansen en dolken en eenige moderne wapenen, welke zij bezitten, strijden. De vrouwen zullen haar mannen op het oorlogsterrein zelf bijstaan, en priesters de strijders vergezellen en tot de overwinning aansporen.'

'In den oorlog, dien ik als onvermijdelijk beschouw', zoo vervolgde hij, 'zullen vele Abessyniërs sterven, doch ook een goed aantal Italianen zullen omkomen. Het Abessynische volk is fatalistisch, het weet niets van den gruwel van den modernen oorlog en is er onverschillig voor.'

Toen Reuter den ambtenaar vroeg wat Abessynië tegen de bombardementsvliegtuigen zal doen, antwoordde deze: 'Niets, wat zou men kunnen bombardeeren? Addis Abeba zal waarschijnlijk bij het begin der vijandelijkheden worden ontruimd en de bevolking zal in de bergen en ravijnen een wijkplaats zoeken. De natuur zal Abessynië te hulp komen.'

Op een vraag naar Abessynië's kansen om met succes weerstand te bieden, antwoordde de ambtenaar: 'Wij zullen zien. Het geluk is niet steeds aan de zijde van de groote troepenmacht.' Hij besloot met de meening uit te spreken, dat als de Europeesche mogendheden niet vroeg of laat tusschenbeide komen, zij dit bitter zullen betreuren.

Hoe echter zùllen, kùnnen deze tusschenbeide komen, anders dan met woorden tegen een daad, waartoe Mussolini en zijn mannen ten behoeve van hun volk verplicht zijn? Zullen Engeland en Frankrijk, twee machtige mogendheden, welke nog slechts enkele

tientallen jaren geleden elders in de wereld precies hetzelfde deden wat Italië nu doet, den moed hebben dit tot expansie gedwongen volk uit den Volkenbond te drijven, waar de laatste gloor der vredesgedachte op het zich doovende altaar weg huivert? Zal dan de Volkenbond misschien doen, alsof er geen vuiltje aan den vredeshemel is? Of zal zijn bestuur het herboren Italiaansche volk stilzwijgend machtigen aan het onafhankelijk voortbestaan een einde te maken van een gekleurd Afrikaansch volk, dat als 't ware door een idealistische vergissing van dien Bond lid is geworden, terwijl zijn nationale instellingen tien eeuwen bij die van Europa ten achter zijn? Van een compromis wil Mussolini niets weten. Trouwens dit zou op den duur tot niets goeds leiden. De Britsche en de Fransche regeeringen onderzoeken nog elke mogelijkheid om hem van zijn aanslag op Ethiopische zelfstandigheid te doen afzien. Zij willen hem paaien met een vergrooting van het woestijngebied in dat deel van Afrika, en den Negus verlokken tot een toegevende houding jegens den overweldiger van morgen, op voorwaarde van een haven te zullen krijgen aan de Roode Zee. Doch niet tot dien prijs willen de een en de ander een strijd ontwijken, welke over enkele tientallen jaren waarschijnlijk een nieuwen strijd zou doen ontstaan. Abessynië is twaalf jaar geleden lid van den Volkenbond geworden, voorgesteld door twee leden: Frankrijk en.... humoristisch genoeg.... Italië. Wist Mussolini toen niet, dat men er slavenhandel en menschenroof bedreef, dat de toestanden er nog middeleeuwsch waren, minder schitterend doch even gewelddadig als die in het Italië der Renaissance? Hij wist dit wèl. Doch twaalf jaar geleden was het door fascistisch zelfbewustzijn herboren Italiaansche volk nog niet zoo volgroeid als het nu is, en bovendien waren zijn nood, zijn landhonger, zijn expansie-behoefte niet wat deze nu zijn.

Echter is Engeland, dat nu met zijn ‘milk of human kindness’, waarover hier vorige maand iets werd gezegd, den aanstaanden brand tracht te blusschen, niet geheel en al onpartijdig in het geschil tusschen den Negus en Mussolini. Het bezit de opperheerschappij over den Soedan en met de prachtige economische drijfkracht, welke het reeds in Opper-Egypte heeft doen blijken, wil het den heelen Nijl, den machtigen stroom, welke in de Afrikaansche meren en op de bergen dààr zijn oorsprong vindt,

dwingen tot bevruchting van den door den fellen zonnebrand tot dorheid veroordeelden Afrikaanschen bodem. Verder en hooger dan de samenvloeiing van den Witten Nijl, die, heb ik gezien, blauw, en den Blauwen Nijl, welke wit, althans geel is, heeft het zijn waterwerken reeds gebouwd. Maar het heeft nu het Tanameer noodig, dat op Ethiopisch gebied ligt. De door regens gezwollen bergstroomen storten zich 's zomers in dit meer uit, dat voor de bevruchtingsdammen van den Opper-Soedan van groot belang is. Engeland, Frankrijk en laatstelijk ook Italië wenschen dit meer te bezitten, omdat water de noodzakelijke voorwaarde is, waarmee de woestijn tot leven kan worden geroepen. Frankrijk heeft zich na het geval van Faschoda uit deze omgeving voor Engeland terug getrokken. Wijl laatstgenoemd land oververzadigd is van koloniaal gebied, en Italië daarnaar hongert, vraagt men zich af of de Britsche staatkunde wel de geroepene is om dit land van zijn gewaagde poging een vruchtbaar koloniaal gebied te veroveren, terug te houden?

Op den achtergrond van dit brandend vraagstuk dreigt het zich opnieuw bewapenend Duitschland, dat zich er schijnbaar althans afzijdig van houdt, hoewel niemand wel zal denken, dat het door zijn verloop onbewogen blijft. Frankrijk heeft er vergeefs naar gestreefd Duitschland tot eeuwigen gevangene te maken door het westwaarts af te sluiten achter vestingbouw en oostwaarts door het onder bewaking, te stellen van in den wereldoorlog vrij gevochten cipiers. Maar het neergeworpen volk is opnieuw opgestaan, heeft zelfs reeds een vlootverbond gesloten met zijn zee- en landvijand van gisteren, die zich steeds, ofschoon voorheen ‘perfide’ geheeten, behalve jegens Napoleon, een ruim denkende overwinnaar heeft getoond. Neen, nog steeds lijkt het mij niet toe, dat uit dezen smeulenden brand, welke echter elken dag in wereld-vlammen dreigt los te breken, een nieuwe wereldoorlog zal ontstaan. Maar de algemeene verwarring, de overal voelbare verzwakking van het kapitalistisch systeem, dat de wereld nog tracht te beheerschen, is zoo ernstig, dat een gewelddadige instorting, veroorzaakt door burgeroorlog, allerwege dreigt. Vergeefs, de kortstondige Scheveningsche vredesconferentie, welke na enkele dagen samenspreking reeds uiteen ging. Toch blijft het wel zeer zwakke vredesbeginsel van Genève gehandhaafd en dit is de eenige

dageraadsgloor, welke in den heerschenden onweersnacht is te ontdekken. Misschien is het noodzakelijk den Volkenbond te herscheppen. Het ontbreekt er nog slechts aan, dat ook Italië zich uit Genève terug trekt. Men zal het echter om het jammerlijke Ethiopië niet dwingen er uit heen te gaan. De Negus en zijn dapper volk zijn tragische figuren in dit leven van een gespannentragisch tijdperk, maar in anderen, minder sympathieken zin, zijn Mussolini en het Italiaansche volk dit ook. Dit laatste dringt zich op in zijn te enge grenzen en Abessynië is er ter wereld het eenige venster voor om te ademen in den heerschenden geweldstrijd van volk tegen volk. Wel mag. dan het volk van Ethiopië met zijn trotschen 'Negus-negesti' - zijn koning der koningen - lid zijn van den Volkenbond, maar evenmin als de twee Zuid-Amerikaansche republieken Bolivia en Paraguay, na een drie-jarigen verwoeden oorlog tot vrede gedwongen, heeft het ooit recht gehad te Genève met de Westersche volken in het vredesstreven zijn stem te verheffen. Dit is immers de fundamenteele zwakheid van de Geneefsche stichting, dat zij alle schijnbaar zelfstandige volken, ongeacht hun verleden, beschaving, mentaliteit en reden van onafhankelijk bestaan in één schoone, maar voor verre toekomst nog niet te verwerkelijken gedachte heeft willen samenbinden. Zeer terecht zegt men in Italië dat, hoewel dan de grondslagen van den Volkenbond achtenswaardig zijn, hun bepalingen slechts kunnen gelden voor beschaafde natiën. In de eerste plaats voor die van Europa, helaas van oude tijden af tot wederzijdsche vijandschappen veroordeeld, vijandschappen, welke men tracht te verzachten en te Genève te effenen. De Negus mag het zoo goed met den vrede en de vrije ontwikkeling van zijn volk meenen als hij voor geeft, niemand kan borg staan voor zijn wissels op de toekomst, tenzij het aan de Italiaansche legermacht gelukt hem te verdringen of in een protectoraat te doen berusten.

Sir Herbert Samuel, de liberale leider in het Britsche Parlement, heeft het gehad over de aan dictaturen verbonden gevaren voor den vrede. Hij kan gelijk hebben. Maar de gevaren voor den vrede, ofschoon van andere soort, van een liberalistisch-socialistisch-communistisch volksbeleid zijn niet minder werkelijk dan die van een dictatuur, waartoe zij trouwens zelf zich leiden. Van Fransche zijde, het land, dat op het scherp van dictatuur en

communisme balanceert, tracht men er wat het Italiaansch-Abessynisch conflict betreft dit op te vinden, dat Abessynië met meer of minder goed fatsoen uit den Volkenbond wordt weg gewerkt: veroordeeld om het niet nakomen zijner belofte, slavernij en menschenhandel binnen zijn onafgebakende grenzen te keeren, waartoe het bij zijn intrede tot den Volkenbond de belofte heeft afgelegd. Met goed vinden van den Bond zou Italië dan door een 'legalen oorlog' - 'il est avec le ciel des accomodements', óók te Genève - Ethiopië mogen onderwerpen, mits.... aan Frankrijk en Engeland bepaalde invloedzônes werden toegekend. Maar noch de Negus noch Mussolini is tot dezen onwaardigen 'Kuhhandel' bereid. Zou Da Costa niet opnieuw heden zijn wanhoopsvraag stellen: 'Wachter, wat is er van den nacht'?!

Terwijl het Nederlandsche volk kans heeft door zijn nuchterheid en overleg aan het dreigendste van de zoo dichtbij zijnde wereld-gevaren te ontsnappen, wil dit niet zeggen, dat het in de volken-gemeenschap en haar dreigingen geheel zal blijven wat het was, wat het gedurende den jongsten oorlog door een wonder bléef, dank vooral aan dien eminent-voorzichtigen en beleidvollen staatsman Cort van der Linden, juist in deze donkere dagen ter eeuwigheid ingegaan, dank zij hem en zijn kundige medehelpers in den tijd van den wereldoorlog. Groote gevaren bedreigen het oude Nederland van ver overzee. De machtsverhoudingen in de wereld zijn bezig zich te verplaatsen. Wij bezitten een koloniaal gebied, dat zelfs door de grootste zeemacht ter wereld niet is te verdedigen: meer dan tien duizend groote en kleine, bewoonbare en onbewoonbare eilanden, welke de roemrijke Nederlandsche vlag en het beleidvolle Nederlandsche bestuur tot nu bijeen konden houden. Nog meer door geluk dan door wijsheid. Toch werd ons beleid om dit te volbrengen sinds eeuwen geprezen. 'Sir' Josuah Child, een der machthebbers van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, noemde ons daarom in Karel II's tijd 'the wise Dutch.' Maar onze wijsheid en kracht om die eilanden en hun volken te overwinnen en bijeen te houden kunnen niet meer gelden in een tijd, waarin slechts brute en egoïstische kracht der groote zeemogendheden de wereld regeert. In het blad 'The Naval and Military Record' werd daarop onlangs gewezen. Het Nederlandsche volk bezit nog, de voorbeeldelooze tocht der onderzeeboot

K. XVIII, onder bevel van den ‘schipper naast God’ Hetterschij, bewijst het, uitnemende zeevaarders. Ongelukkig ontbreekt ons al het andere om een zeemogendheid, welke ons overzeesch bezit wil aanranden, het ‘hands off’! toe te roepen. Op welke zeemogendheid zùllen, kùnnen wij in de toekomst steunen, waar het ons in dezen tot dusver nooit gekenden economischen nood onmogelijk is een scheepsbouw te ondernemen onzen zeevaarders waardig? Men begint in Nederlandsch-Indië te spreken over de mogelijkheid, dat Duitschland opnieuw van beteekenis kan worden voor dit onmetelijk eilandengebied, waaruit het na en door den wereldoorlog werd verdreven, terwijl het reeds vasten voet had gezet in het tot nu onherbergzame Nieuw-Guinea, waarop het na den oorlog en zijn koloniaal verlies elders, door bemiddeling van een broêr van wijlen onzen prins Hendrik, opnieuw zich hoopte vast te zetten. De poging is toen door onze regeering afgeslagen. Het is de vraag of het Nederlandsch-koloniaal bestuur er wijs aan deed de Duitsche geestkracht te weren uit een gebied, dat door Nederlands geestkracht, gegeven de overweldigende taak, welke ons volk door het voorgeslacht op de schouders werd gelegd, toch niet kan worden ontgonnen, gegeven tevens de onbeschrijflijke bezwaren daartegen van 's lands gesteldheid en zijn primitieve bevolking. Vooropgezet, dat de overige koloniale mogendheden ons zouden toestaan een deel van dit eiland aan onzen eeuwig strevenden nabuur af te staan. Maar Duitschland heeft geen geld tegenwoordig om iets anders te financieren dan zijn geruchtmakend en dreigend ‘Nazi’-bewind. Te minder wijl het door een geestesafdwaling gelijk aan die van den ‘Zonnekoning’ in de laatste kwart eeuw van diens ‘État c'est moi’-bewind, zij die de financiën van een volk 't geniaalst beheeren, de Joden, tegen zich op drijft. Juist zoo als Lodewijk XIV te keer ging tegen de Hugenoten tot schade en schande van zijn volk.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne, Currer, Ellis en Acton Bell en hun familie.
(Vervolg van blz. 92.)

Beroemdheid. II.

Zoo gingen de jaren 1851 en 1852 voorbij.

Als zij te Haworth was, werkte Charlotte hard aan Villette. Maar behalve de vreemdelingen, die de schrijfster als een curiositeit kwamen bekijken, begonnen ook de notabelen uit de omgeving zelf al meer en meer belang te stellen in het genie uit hun buurt.

Sir James Kay-Shuttleworth en zijn vrouw, die te Gawthorpe Hall woonden, kwamen de moors overgestoken, om haar een bezoek te brengen, en vroegen haar te logeeren. Gedurende haar verblijf aldaar ontmoette zij voor het eerst Mrs. Gaskell, en eveneens Matthew Arnold, ook Miss Martineau was er toen eveneens. Matthew Arnold schreef over haar aan een vriend:

> 'I talked to Miss Brontë, - (past thirty, with expressive grey eyes though) - of her curates, of French novels, and her education in a school at Brussels, and sent the lions roaring to their dens at half past nine.'

En de zuster van Matthew Arnold, Mrs. Forster, zeide van haar:

> 'There is something touching in the sight of that little creature, entombed in such a place, and moving about in a spirit, especially when you think that the slight, still frame encloses a force of strong, fiery life, which nothing has been able to freeze or extinguish.'

In het begin van 1853 verscheen Villette, en genoot een enthousiaste ontvangst. De recensies waren over het algemeen zeer gunstig, en ik persoonlijk houd van *dit* booek het meeste van Charlotte's vier romans. Aangezien men tot heden toe nog altijd roept over Jane Eyre, Jane Eyre, en nog eens Jane Eyre, - en ik Villette daarboven verre prefereer, deed het mij ontzaglijk veel pleizier in The Bookman, (een der best geïnformeerde tijdschriften van Engeland, prachtig uitgegeven op groot formaat en kunstdrukpapier, met een ongelooflijken overvloed van portretten en facsimilé's, dat, helaas, door de tijdsomstandigheden is moeten verdwijnen, omdat er zulke enorme onkosten aan verbonden waren) te lezen, dat Villette is ‘one of the greatest novels’ van de negentiende eeuw, en dat de schrijver eener levensgeschiedenis der Brontë's, die algemeen zeer wordt geapprecieerd, K.A.R. Sugden, dien ik al meermalen noemde, zegt, dat Villette tegenwoordig is: ‘usually regarded as the greatest of her four novels’.

Ja! in Villette is ‘het groote’, en als ik Charlotte's werken behandel, zal ik gelegenheid hebben, er meer van te vertellen.

Met de publicatie van Villette begonnen er voor Charlotte twee hoogst gelukkige jaren, waarschijnlijk de gelukkigste van haar geheele leven. Haar gezondheid, die na den dood van Anne zeer veel te wenschen had overgelaten, was aanzienlijk verbeterd; het geld, dat zij met haar boeken verdiende, maakte het leven op de pastorie oneindig veel gezelliger, comfortabeler en luxueuser; haar uitgevers stuurden haar geheele pakken van de nieuwst verschenen boeken, waarover zij aan hen brieven vol met haar opinies schreef, en in de eerste plaats genoot zij het gezelschap van den heer Nicholls.

Wanneer deze hulpprediker van haar vader verliefd werd op Charlotte? Wij kunnen daaromtrent slechts veronderstellingen uiten, maar het zal waarschijnlijk wel zijn geweest, toen hij haar karakterbeschrijving van hem las in Shirley..... en de eerste maal, dat hij haar een huwelijksaanzoek deed, was in 1852. En daar Charlotte de gewoonte had, om Ellen Nussey van al haar aangelegenheden en dus ook haar aanbidders op de hoogte te brengen, schreef zij ook nu weer het volgende:

> ‘As usual Mr. Nicholls sat with papa till between eightand nine o'clock; I then heard him open the parlour door as if

> going. I expected the clash of the front door. He stapped in the passage; he tapped; like lightning it flashed on me what was coming. He entered; he stood before me. What his words were you can guess; his manner you can hardly realize, nor I forget it. Shaking from head to foot, looking deadly pale, speaking slow, vehemently, yet with difficulty, he made me for the first time feel, what it costs a man to declare affection, where he doubts response.'

Charlotte beloofde hem den volgenden dag haar antwoord te zullen geven, nam haastig afscheid van hem, en snelde naar haar vader, wien zij alles vertelde. De mededeeling deed den vijfenzeventigjarigen heer Brontë zoo hevig ontstellen, - hij had zooiets blijkbaar in de verste verte niet verwacht, - dat zij hem dadelijk gerust stelde, door hem te beloven, dat zij het aanzoek afwijzen zou.

De heer Brontë, die zooveel aanzienlijke lieden zijn dochter eer had zien bewijzen, was in het eerst waarschijnlijk ontdaan over het feit, dat zoo'n arme en onaanzienlijke hulpprediker het waagde zijn oog naar Charlotte op te slaan. Immers, het was slechts een paar jaar geleden, dat een der uitgevers van het Cornhill Magazine, James Taylor, zich aan Charlotte had gedeclareerd, zoodat het geen wonder was, dat papa (om Charlotte's eigen woorden te gebruiken) zeide:

> '.....the match would be a degradation, that I should be throwing myself away, that he expects me, if I marry at all, to do very differently.'

Bovendien was Charlotte, ofschoon zij later heel veel van haar echtgenoot leerde houden, op dat tijdstip nog vrijwel onverschillig voor hem.

Zij schreef: Attachment to Mr. Nicholls, you are aware, I never entertained, en: My own objections arise from a sense of incongruity and uncongeniality in feelings, tastes, principles.

Charlotte ging weder eens te Londen logeeren, en toen zij terugkwam, was de heer Nicholls nog niet uit Haworth vertrokken, aangezien hij nog geen andere betrekking als hulpprediker had kunnen vinden. En den 4en Maart was er een onaangename scène, toen de

Bisschop van Ripon, Dr. Longley, den dag te Haworth kwam doorbrengen en verschillende geestelijken kwamen soupeeren, en de hr. Nicholls zóó ongehumeurd tegen zijn dominé deed, en zóó terneergeslagen was, dat het zelfs den Bisschop opviel. En eens wierp hij zulk een radeloozen blik op Charlotte, dat een der dienstboden ervan schrok.

Naarmate de tijd verliep, bleef hij, hetzij mokkend op zijn kamer, of maakte lange, eenzame wandelingen, of bezocht zijn eenigen vriend, Dominé George Sowden te Hebden Bridge, maar tot Dominé Brontë of diens dochter richtte hij nauwelijks het woord.

Hij verliet Haworth, oogenschijnlijk voor goed, den 27en Mei 1853, waar hij negen jaren zeer tot genoegen der parochianen had vertoefd, maar vóór zijn vertrek, hadden zij met hem nog twee pijnlijke tooneelen door te maken. Op Pinksteren gedurende den dienst, plotseling realiseerende, hoe spoedig hij weg zou zijn uit de nabijheid van haar, die hij liefhad, verloor hij volkomen zijn zelfbeheersching. Charlotte zegt:

> 'He struggled, faltered, then lost command over himself, - stood before my eyes and in the sight of all the communicants. white, shaking, voiceless. Papa was not there, thank God!..... He made a great effort but could only with difficulty whisper, and falter through the service. I suppose he thought, this would be the last time.'

Toen deze omstandigheid aan den hr. Brontë werd verteld, noemde hij Nicholls een sentimenteelen dwaas, en was zeer ontstemd over zijn gedrag.

Den avond voor zijn vertrek, kwam de teleurgestelde minnaar afscheid nemen op de pastorie; hij ging naar de studeerkamer, en zag Charlotte niet, zoodat hij, zonder een woord tot haar te kunnen richten, het huis verlaten moest. Maar Charlotte, die zag, dat hij in den tuin bleef aarzelen, ging uit medelijden naar hem toe, en vond hem staan snikken met zijn hoofd tegen de tuindeur, in een paroxysme van verdriet. Zij sprak hem een paar vriendelijke, bedarende woorden toe, waardoor de arme jongen begreep, dat zij niet 'wholly blind and indifferent (was) to his constany and grief'.

In September 1853 kwam Mrs. Gaskell voor de eerste maal op

de pastorie te Haworth logeeren, nadat Charlotte in het voorjaar haar een bezoek te Manchester had gebracht. In deze dagen was het, dat zij zooveel te weten kwam van het leven en de omstandigheden, de zorgen en bestrevingen der familie in vele, vele rustige gesprekken met Charlotte.

In haar beroemde biographie van Charlotte en de haren geeft zij ons een poignant beeld van de jeugd der eenzame kinderen, in het doodstille huis en de verlatenheid der uitgestrekte moors; zij geeft een schilderachtige beschrijving van het huis en de omgeving; zij zag ook het portret van Branwell zijner drie zusters (en dat het eenige is, dat er van Emily en Anne bestaat) en het portret van Richmond van Charlotte. Zij discussieerde met de schrijfster over de nieuwst verschenen romans en verzamelde aldus kostbare stof voor haar later *Life of Charlotte Brontë*.

Charlotte voelde zich gezonder dan in langen tijd, en zoo was alles pais en vree op de pastorie, behalve dat de heer Brontë het in 't geheel niet vinden kon met zijn nieuwen hulpprediker, den hr. de Renzi, en op het idee kwam dat Nicholls maar terugkomen moest, en met zijn dochter trouwen.

In April 1854 schreef Charlotte aan Miss Wooler:

> ‘I must tell you, that since I wrote last papa's mind has gradually come round to a view very different from that he once took; and that after some correspondence, and as the result of a visit, Mr. Nicholls paid here a week ago, it was agreed, that he was to resume the curacy of Haworth, as soon as papa's present assistent is provided with a situation, and in due course of time, he is to be received as an inmate in the house. It gives me unspeakable content to see that now my father has once admitted this new view of the case, he dwells on it very complacently. In all arrangements his convenience and seclusion will be scrupulously respected. Mr. Nicholls seems deeply to feel the wish to comfort and sustain his declining years.’

Aldus werd besloten. De kleine, donkere, beknopte ruimte onder de trap, - weinig meer dan een groote kast, werd netjes ingericht als ‘studeerkamer’ voor den heer Nicholls, en ondertusschen legde

Charlotte drie bezoeken af: het eerste bij Mrs. Gaskell op Plymouth Grove te Manchester en bij twee andere families.

Den 22en Mei was zij weer thuis; en toen werd de huwelijksdag bepaald op 29 Juni 1854. De eenige genoodigden waren Ellen Nussey en Miss Wooler. De trouwjapon was wit, gegarneerd met groen, en de huwelijksvoltrekking werd bepaald om..... acht uur 's morgens.

Alles ging goed, maar aan den vooravond van het trouwen kondigde de heer Brontë aan, dat hij te onwel was om de ceremonie bij te wonen, dus nam Miss Wooler de taak op zich, die anders den vader toekwam, om ‘de bruid weg te geven’, volgens Engelsch gebruik.

De huwelijksreis ging naar Banagher, King's County, Ierland, waar de wittebroodsweken werden doorgebracht ten huize van bloedverwanten van den bruidegom, de Bell's, en daarna betrokken de echtgenooten een huis in Yorkshire, waar zij een rustig leven leidden.

In Ootober 1854 kwam Ellen Nussey bij hen logeeren, en toen was het, dat Charlotte haar vroeg, al haar, vroeger aan haar geschreven brieven te verbranden, op verzoek van Arthur. Maar Ellen, - en dit is zeer gelukkig voor de wereld! - had maling aan ‘Arthur’, en gehoorzaamde dus niet. Maar zeer jammer is het, dat haar eigen brieven aan Charlotte, benevens alle andere, aan deze gerichte correspondentie, waaronder ook de briefwisseling van den hr. Héger, wèl vernietigd zijn, - men veronderstelt, *niet* door Charlotte zelf, maar, na haar dood, door Arthur Nicholls, waarschijnlijk jaloersoh op alle vroegere belangstellingen zijner vrouw.

In November 1854 bood Sir James Kay-Shulleworth hem een voordeelige positie aan te Pakenham, maar de verplichting jegens zijn bejaarden schoonvader, noopte den hr. Nicholls ervoor te bedanken.

Wij bezitten één tooneeltje uit Charlotte's huwelijksleven. Eens, tegen het einde van 1854, zaten zij samen bij den haard, luisterend naar het geloei van den wind om het huis, toen Charlotte zei:

- Als jij nu niet bij me was, zou ik gaan zitten schrijven, dat deed ik altijd op zulke avonden.

Hij vroeg haar, waaraan zij bezig was, en zij haalde een manuscript te voorschijn, en las hem het begin van een nieuwe

novelle voor. Doch de heer Nicholls vreesde, dat de critiek haar zou verwijten, zichzelf te herhalen.

- O! antwoordde zij, dat komt wel in orde. Ik begin altijd twee- of driemaal opnieuw, eer mijn verhaal mij bevalt.

Het fragment, dat zij voorlas, was Emma, waarvan slechts twee hoofdstukjes, zestien pagina's, bestaan. Het vangt aan met een tooneel op een school, - Fuschia Lodge genaamd, waar de leerlingen f 480. - per jaar betalen. Een rijke landeigenaar, Conway Fitzgibbon genaamd, heeft zijn dochter haar in den kost gedaan. Als verwend kind wordt zij gevleid en bedorven, totdat het blijkt, dat haar 'vader' slechts een *homme de paille* is. Dan toont de directrice, Miss Wilcox, niets dan wreedheid en vijandschap tegen het onechte kind, welks vader Ellin genaamd is.

Charlotte schijnt veel van haar echtgenoot te hebben gehouden, en Arthur Nicholls lijkt, blijkens verschillende uitingen van haar, ook wel heel goed, vriendelijk en zacht voor haar te zijn geweest.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Johan Fabricius. *De Dans om de Galg*. - 's-Gravenhage, 1934. H.P. Leopold's Uitgevers-Mij.

Zooals men weet is dit het derde en laatste deel van de reeds beroemd geworden trilogie, waarvan als eerste en tweede deel respectievelijk ‘Komedianten trokken voorbij’ en ‘Melodie der Verten’ verschenen. Fabricius en Den Doolaard behooren momenteel tot de meest gelezen auteurs. Beiden munten uit als verwekkers van het romantisch avontuur, beide auteurs geven met hun boeken volledige filmscenario's. Heeft een of andere film-exploitatie deze trilogie van Fabricius en ‘Oriënt Express’ van den Doolaard nog niet ingepalmd? Geen buitenlander zal in staat blijken boeiender filmsmulwerk bij elkaar te fantaseeren dan bijv. Den Doolaard met zijn bloedige, verrassende, dubbelverdubbelde avonturenroman ‘Oriënt Express’. Het Venetiaansch avontuur, dat de naneef van Casanova pittores ue en charmant uitbeeldt, is galanter, poëtischer en fataler dan de attaques van hartstocht, moed en liefde waarvan de naneef van Aimard ons zonder blikken en blozen werkelijk laat smullen. Want dit is het typische bij deze talentvolle, vruchtbare auteurs, dat ge meeleeft, ziet en voelt de schoone of ruwe landschappen door hun willige taal uitgebeeld en de avonturen van hun helden gedreven door idealisme, liefde, roem of misdaad.

Het is de niet geringe verdienste van Johan Fabricius, dat hij in ‘De Dans om de Galg’ ons de diepere instincten van den voortvluchtigen Benedetto heeft weten te ontvouwen. Het is natuurlijk zijn beeldende macht, die in staat is ons onder suggestie te brengen van het fatum dat het leven van den componist Benedetto, die zich in Venetië Bussoni noemt, beheerscht. Het verraad dat hij eens zelf pleegde, drukt hem. Gracias, de jonge, raadsel-

achtige Spaansche, zal hem eens verraden. Venetië, voor den componist de stad die een liefde beteekent, wordt hem tot kleurig en onvergetelijk visioen in de heerlijke melodieën die hem als met tooverkracht ontspringen. Achter den spiedenden gondelier: verraad. In de heerlijke zangen die hij dicht, Venetië ter eere, mengen zich de dissonanten van zijn intuïtieve angsten voor Gracias en Venetië. Ook in de stad zijner droomen schuilt het verraad. De vloek van het schuldbesef beheerscht Benedetto. Maar nog tijdens zijn leven zal hij het eindelijk weten, dat geen menschenhanden in staat zijn deze pijn van het hart van hem af te nemen. Even schijnt hij aan zichzelf te zullen ontkomen. Den ernst van het mooie Jodinnetje Lea ondergaat hij bijna als een zegening. Zij is te ongerept, hij is niet in staat haar de gehavendheid van zijn gansche bestaan te toonen. Als een zegen eindelijk een vrijwillige dood.

De compositie van deze trilogie is volmaakt. De taal buitengewoon kleurig en in al haar wendingen en schakeeringen toch gemakkelijk aansprekend. De Venetiaansche sfeer is meesterlijk getroffen en de psychologie die in avontuur en verwikkeling tot uiting komt ontegenzeggelijk verantwoord. De stijl, hoe fraai ook, is echter in geenerlei opzicht nieuw. Dit laatste zou nog niet zooveel zeggen, maar zij is ook zeer beslist niet bijzonder persoonlijk. Minus de adjectieven stamt deze uitbeelding toch uit de school van Querido. Waar deze taalhanteering volkomen slaagt, geeft zij romantische tafereelen van leven, natuur en dood, van den dood schrijdend door het leven. Wij zien den gondel sierlijk glijden door het Venetiaansch grachtwater, de wereld van Casanova gaat in een symphonie van kleuren, geheimzinnige gestalten en hun schaduwen langs onze gretige, bewonderende oogen. Johan Fabricius heeft drie zeer mooie boeken geschreven, waarin weelderige landschappen met plastische kracht voor ons werden opgetrokken, waar de schaduwen van misdaad en fatum zich als fantastisch-groote duistere vogels doorheen bewegen en waar de zoete doem der liefde zich vermomt als wisselvallig en roekeloos avontuur. Maar er dreigen gevaren. Fabricius' schrijverstalent weet dit alles te bewerkstelligen met beelden, die, hoe goed zij ook zijn mogen, cliché's zijn van beelden die min of te meer reeds voor voorafgaande generaties tot gemeengoed zijn geworden.

Wanneer ge precies wilt weten wat ik bedoel, dan moet ge eens ‘Jonas’ lezen van Albert Kuyle, een auteur ongeveer van denzelfden leeftijd als Fabricius. Een tweede gevaar en waarschijnlijk slechts voor den aandachtigen lezer te bemerken is de neiging van Fabricius om te vulgariseeren. Men bemerkt dit behalve aan de taalbehandeling - in de laatste gedeelten van ‘De Dans om de Galg’ hinderen slordigheden - aan kleinigheden die de fijnheid van een beschrijving verminderen, een dramatische scène angstig dicht in de nabijheid brengen van het ridicuul melodramatische. Dan werken de hersenen alleen en missen zij de juiste stuwing en rem van het gemoed. Fabricius toont zich in deze enkele gevallen te veel uitsluitend virtuoos ten opzichte van zijn artistiek geweten, dat toch waarschijnlijk het eenige sieraad is waarop een werkelijk kunstenaar prijs stelt.

Dez. *Leeuwen hongeren in Napels*. - 's-Gravenhage, 1934. H.P. Leopold's Uitg.-Mij.

Direktor Gottfried Sturm komt met zijn reizend circus te Napels. Volgt een levendige beschrijving van den intocht van het circus. Als voornaamste attractie Saul, de éénoogige leeuwentemmer met zijn zestig leeuwen. Vermakelijk is de weergave van de slagers die hun vleeschoffertes maken voor het voederen der wilde dieren. De Sardijn Ferrazzo, later wanneer het Direktor Sturm tegenloopt een der lastigste schuldeischers, krijgt de leverantie. Leerzaam is hetgeen de schrijver ons mededeelt omtrent het dagelijksch wel en wee van zulk een deftig uitzienden opgeblazen circusdirecteur. In zijn circus, temidden van zijn artisten, is hij machtig. Zorgen dreigen. De onkosten zijn hoog, het publiek grillig. De bioscoop: de gevreesde bijna niet te overtroeven concurrent. Hij heeft één doel: den winter door! Cijferen, rekenen, tallooze besprekingen en beslommeringen van den meest uiteenloopenden aard, eindelijk: de première! Toeschouwer is de jonge advocaat Rambaldo Fittipaldi. De jonge Meester in de Rechten bezit om in de juridische wereld vooruit te komen genoeg Italiaansch vuur en bovendien de minstens zoo noodige relatie-zucht en handelsgeest. Aanvankelijk raakt hij echter wat overstuur van de kortgerokte circusrijdsters. Wat het circus brengt is dan ook niet mis.

Direktor Sturm kent letterlijk en figuurlijk het klappen van de zweep. Madame Sylvia speelt, een raadselachtigen glimlach om de lippen, het Oostersch vuur puilt om zoo te zeggen haar oogen uit, om van haar boezem maar geen woord te reppen, terwijl ze dan zoo onderhand mir nichts dir nichts eenige wilde panters streelt, alsof het schoothondjes of getemde minnaars waren. Naderhand is men eigenlijk in de koelbloedigheid van Madame Sylvia een weinig teleurgesteld, wanneer blijkt dat Saul, de leeuwentemmer, het eigenlijke werk doet. Deze zwijgende Saul met zijn 60 leeuwen is de held van het programma. Waar hij verschijnt sidderen niet alleen de leeuwen, maar zelfs de vrouwen. Temmer Saul geeft echter geen krimp. Zijn wereld, zijn doel, zijn eigenlijke leven wordt gevormd door de 60 verscheurende en verraderlijke viervoeters. Hij besteedt zijn beste zorgen aan de ziekte van Mustapha, zijn lievelingsleeuw. Saul, de beroemde Duitsche leeuwentemmer, weet het verwende Napelsche publiek toch te overrompelen. Hij is meer dan de rechterhand van Direktor Sturm, al laat hij zich hierop nimmer voorstaan. Het is voornamelijk aan hem te danken dat er in het begin geld wordt verdiend. Maar tegenover storm, regen en koude is ook hij niet bestand. Saul wordt verraderlijk door den leeuw Sultan, de gevaarlijkste van den troep, aangevallen en krijgt een diepe vleeschwond. De voorstelling wordt afgelast. De koude blijft. Het geld slinkt. Direktor Sturm radeloos. Het publiek moet overdonderd. Saul forceert zich en treedt weer op met Sultan er bij. Er is publiek, maar Saul's sombere voorgevoelens worden werkelijkheid. De publieke belangstelling, kunstmatig opgevoed, vermindert naarmate de koude stijgt. In het bange jaargetijde ondernemen de menschen den langen tocht naar de tent niet. Faillissement dreigt! De jonge Rambaldo krijgt dé kans! Wanneer de crediteuren onder de schreeuwerige aanvoering van Ferrazzo weigeren voedsel te leveren voor de dieren, is het door de juridische en commercieele politiek van Rambaldo dat zij voorloopig van dit voornemen afzien. Hij weet ze door schitterende manoeuvres steeds weer te imponeeren. Zijn naam begint klank te krijgen, de kranten behandelen uitvoerig de zaak van het circus, waarbij zijn naam als juridisch adviseur herhaaldelijk wordt genoemd. Innerlijk verteert Rambaldo van eerzucht en.... liefdesmart, want hij bemint op hartstochtelijke wijze Grazia, de

schoone dochter van een beroemd rechter, die hem niet zoo lang geleden, toen hij, Rambaldo, nog een niets beteekenend advocaatje was, met minachting en trots had bejegend. Eens zou de groote jurist bemerken wat er in dat jeugdige advocaatje eigenlijk school, dan zou de grijze rechter hem moeten erkennen als gelijke en daarna.... O Grazia! Genoeg, de jonge jurist gloeit dus dubbelop van liefde en ijver en laat niets onbeproefd om het circus met zijn mannen uit de impasse te redden, wat echter niet wegneemt dat het faillissement wordt uitgesproken. De openbare veiling. Rambaldo redt wat er te redden valt. De zestig hongerige leeuwen blijven over. De crediteuren weigeren nu positief om met hun leveranties door te gaan. Zelfs Rambaldo weet ze niet meer met zijn peroraties te verblinden. Geld eischen ze en dat is er niet. De leeuwen brullen van den honger. Immer zwijgzaam doet Saul alles voor zijn dieren wat in zijn vermogen ligt. Op zich zelf slaat hij geen acht. Ten einde raad vraagt Rambaldo in de courant met daverende woorden den burgers van Napels om hulp voor de zestig dieren die dreigen om te komen. De menschen helpen. Er stroomt voedsel naar het circus. Voor weken en nog eens weken, maar die gaan om. De roofdieren brullen. Den ondernemenden Rambaldo loopt het hoofd om en tot over zijn ooren verliefd op de verleidelijke dochter van rechter Guerra, wordt hij noodlottigerwijze op een goeden nacht verleid door de pantertemster Sylvia. De leeuwen brullen! Weer een aanslag in de courant op de dierenliefde van de burgerij. Het vlammende opschrift van Rambaldo's smeekbede luidt: Leeuwen hongeren te Napels. Een paar dagen voedsel. Niets vernietigt Saul's innige hoop de dieren en bloc te verkoopen. Direktor Sturm, eens zoo hoog gezeteld, is onzichtbaar. De nood stijgt. De leeuwen op rantsoen. En masse bestormen de gezamenlijke schuldeischers Saul. Zij vinden hem, als altijd, vlak bij zijn dieren. Zij zinspelen er op dat de leeuwenvellen veel geld kunnen opbrengen. Saul beseft. Als een tweede burgemeester Van der Werff richt hij zich in zijn volle dierentemmerslengte op, zijn ééne oog rolt. Goed, maar eerst zullen zij nog vreten. De crediteuren verstommen in een vraag. Saul slaat zich op zijn borst: mij zelf! Doch wanneer de nood het hoogst is.... Als een wervelwind stormt de geluksmare over hen, uit den mond van Rambaldo: een kooper van alle zestig leeuwen! Mister Jeffries

uit Buffalo! Happy end van de leeuwen en van den glorieuzen advocaat Rambaldo, die met roem overladen uit den strijd komt en linea recta in de omhelzende armen van zijn zoolang begeerde Grazia.

De gebreken van dit verhaal zijn de volgende. Dat Fabricius naast zijn gewone werk bijv. een luchtig verhaal wil schrijven, valt slechts te loven. Ik was indertijd met zijn 'Venetiaansch Avontuur' verrast als met een onverwachts ontvangen geschenk, waar men langen tijd in stilte naar heeft verlangd. De roman 'Leeuwen hongeren in Napels' echter pretendeert ernstige karakterontledingen en tracht zelfs dramatische accenten op te wekken. Daarvoor nu is het verhaalmotief te simplistisch en daarvoor zijn eveneens de figuren te veel en passant waargenomen en in overeenstemming hiermede beschreven. Van eenige karakterologische verdieping is nergens sprake. Bovendien wordt in de uitbeelding voortdurend gestreefd naar een zoo groot mogelijk effect. Blijft over een grof filmscenario. Voor de film zal dit wel geen bezwaar blijken. Die slokop verorbert alles wat maar tot sensatie aanleiding kan geven: grof en fijn, melodrama en grootsch kunstwerk. Op die manier kan Fabricius juist met dit boek nog een groot succes behalen. Maar in zooverre een werkelijk goede roman uiting van oorspronkelijke en gevoelige taalhanteering behoort te zijn, schiet dit werk van dezen zeker niet ten onrechte beroemden schrijver op ergerlijke wijze tekort.

Albert Helman. *Waarom niet.* - Rotterdam, 1933. Nijgh & van Ditmar N.V.

Uit het boek van Helman blijkt, dat hij het eigenlijk tot een misdaad rekent en in ieder geval volkomen nutteloos acht, wanneer een kunstenaar thans niet door middel van zijn arbeid medewerkt aan het maatschappelijk opruimen van het wereldvuilnis, de oude immoreele waarden helpt verbreken en zelf daadwerkelijk zijn medeproletariërs assisteert bij het hakken en houwen, om eindelijk in de oude muren een ingang te verkrijgen, waardoor het uitkomst brengend nieuwe zich toegang zal weten te verschaffen. Het communisme dus. Het is sympathiek van Helman dat hij zoo frank en vrij voor zijn bekeering uitkomt. Het is antipathiek van

Helman dat hij zijn vroegeren (schrijf)kameraad Albert Kuyle in de Groene Amsterdammer van 4 Aug. j.l. min of te meer verraadt. Wat hij van diens stijl zegt is bovendien onwaar. Eens beweerde Helman ergens dat hij het schrijven eigenlijk van Van Schendel en Kuyle had geleerd, de eenigen ongeveer, volgens hem, die dan ook werkelijk schrijven kunnen. Al begreep ik toen onmiddellijk de overdrijving in ieder opzicht van een dergelijke uiting, zij was mij toch heel wat aangenamer dan dit kwaadaardig 'groene' geschrijf. Ter zake echter. In dezen roman vulgariseert hij de idee Gods geenszins doordat hij nogal natuurlijk God als personificatie naar het land der sprookjes doet verhuizen. In zijn boek laat een der hoofdpersonen, de vurige communist Jan de Veer, zijn partijliefde zonder de minste aarzeling boven zijn persoonlijke liefde gaan. Volkomen juist. Zoo handelt een betrouwbaar communist. Ronduit gevraagd echter: weet de auteur deze dingen nú eerst? Dit pleit niet voor zijn intelligentie. Zijn boek geeft ons wel een uitstekenden kijk in de meest uiteenliggende revolutionaire gemoederen. De instincten van zeer jeugdige levens worden we van heel dichtbij gewaar; we voelen hun adem, kennen hun wenschen en neigingen en weten hun avontuurlijke verlangens. Van den volwassen communist - man en vrouw - heeft hij ons onvergetelijk gemaakt die bijna vrome koelheid, waarmede zij hun driften temperen en zelf daardoor weerbaar weten te blijven. Wanneer werelden, vreemd aan elkander, een Spanjaard en een Hollander, een communist en een handelsman-met-de-politiek-van-den-dag, tegen elkaar ingaan, tenslotte vertrouwd worden of onverzoend blijven nog tot na dit leven, ontwikkelen zich vanzelf gesprekken die op peil staan, althans wanneer een figuur als Helman aan de touwtjes trekt. Verstandige, zelfs wijze en zeer zeker gevoelige opmerkingen weet Albert Helman te lanceeren. 'Waarom niet' is ook een goed boek, omdat het gevoels- en gedachteleven van Helman op zichzelf belangrijk genoeg is. Voor de zooveelste maal heeft Helman bewezen een goed schrijver te zijn. Voor het eerst echter heeft hij eveneens met meer zekerheid dan ooit te voren ons de verwachting, die wij van hem hadden, ook gedeeltelijk ontnomen. Dit boek beteekent de omwenteling in Helman's leven en liefde. 'Waarom niet' had het boek van Holland moeten worden of veeleer wellicht het boek van Europa

En dit wordt het niet, dit verdient het althans niet. Begrijp mij wel: al wordt het in alle talen van de wereld vertaald, al wordt het gelezen tot in den uitersten uithoek van China, het raakt mij niet. Werkelijk Europeesch kan een werk alleen zijn door zijn 'artistieke' waarde. De groote kunstenaar ontstijgt zijn vaderland en draagt de etiketlooze naam van zijn kunst. Helman is intelligent, maar niet intelligent genoeg; hij is ruim, maar niet ruim genoeg; hij wil de waarheid, maar de naakte schenkt hij ons niet. Wanneer hij nogmaals een dergelijk tendentieus werk schrijft, hoop ik dat hij tot de uiterste doch noodzakelijke grenzen gaan zal.

Dez. *Orkaan bij Nacht.* - Rotterdam, 1934. Nijgh & van Ditmar N.V.

Wanneer ge - eenzijdig genoeg - onder een roman uitsluitend het objectieve en boeiende relaas van opeenvolgende gebeurtenissen en avonturen wilt verstaan, de karakterontwikkeling van een aantal in nader of wijder verband met elkander in betrekking staande personen, dan hebt gij, wetenschappelijk gezien, het literair gelijk aan uw kant, maar dit is dan ook alles. Eischt gij dus tout court: de spannende ontmoeting met een verteller, dan kunt ge bij den Helman van dit boek niet terecht. En hebt gij bovendien nog een week lang onder de ban geleefd van een verteller bij Gods of duivels genade, zooals Louis Ferdinand Céline, de grandioze pessimist en vivisector van de diepst liggende geheimen van het menschelijk karakter en lichaam, dan raad ik u naar mijn beste weten aan, het 'poëem' van Albert Helman voorloopig tusschen de andere diklijvigheden van uw boekenkast onaangeroerd te laten. Zoover behoef ik echter nog niet eens te gaan. Flaubert, Dostojefski, Thomas Mann, Céline, Slauerhoff, ze zullen de eeuwen door een klasse op zichzelf vormen. Wie een boeiend, kwalitatief Nederlandsch verhaal verlangt, hij zal, mits met selectie te werk gaand, bij auteurs als Johan de Meester, A.M. de Jong, Joh. Fabricius, A. den Doolaard, Antoon Coolen en Maurits Dekker, vogels van zeer diverse pluimage, ongetwijfeld ten volle vinden wat hij begeert. Maar er is iets anders. Kunst laat zich nimmer aan banden leggen. Er zijn aesthetische wetten; in hoogsten zin valt over (kunst)smaak wèl te twisten! Overschrijding van het

formeel aesthetische oordeel, dit laatste als hypothesis gedacht in volmaakte hoedanigheid, beteekent: wansmaak, dus: geen kunst. Deze aesthetische wereld, waarin de kunst zich kan en moet bewegen, is echter wereldgroot, haar inhoudelijkheid ontzaglijk gevarieerd en haar grenzen zijn zeer ver uiteenliggend.

De roman 'Orkaan bij Nacht' van Albert Helman beantwoordt wel aan een ruime, maar desniettemin ernstig verantwoord asethetische norm. Zijn lyrisch gecomponeerd liefdeverhaal heeft de hooge charme, de edele motieven van het ontvankelijke en scheppende onderbewustzijn. De allengs zich temperende kleuren van levens-intimiteiten, die voorbij schenen, mengen zich als lokkende onweerstaanbare geuren doorheen de betooverende wierook van een geheiligd nu. Nadat het bijtend zielsverlangen in vervulling is gegaan, meldt zich onweerstaanbaar en dreigend als een gevaar: de herinnering. Van herinnering naar verlangen, van verlangen naar herinnering gaan de schoone, maar eenzame wegen van den dichter. In zijn visioen is het leelijke en liefdelooze der werkelijkheid aan zijn blikken ontstegen. In 'Orkaan bij Nacht' werd de liefdedroom van den dichter Albert Helman tot een grijslichte zichtbaarheid. Dit laatste is geschied, omdat de auteur zijn zuiver afgestemd taaiinstrument op bijzondere wijze en met technische bekwaamheid weet te bespelen. En dit is eveneens de reden waardoor ik vermoed, dat veel van zijn werk zich zal weten te bestendigen.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 9]

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Vervolg van blz. III.)

Een verlammende zwakte trekt door mijn armen. Ik wou ze opslaan in de lucht, maar ik kan het niet. Ik ben verlamd. Het gonst in mijn ooren, met een hoog, hel geluid. Vlammen dansen voorbij mijn oogen....

Dick grijpt mijn hand, en houdt me tegen van het wegzinken in den dood.

- En daarom, als ze een benauwdheid voelde opkomen, dan snelde ze weg, omdat ze dan alleen wou zijn. Dat begrijp je wel. Helga is sterk, tenminste geestelijk sterk, en haar ziekte heeft ze altijd genegeerd. Ze wou er niets van weten. Temidden der zieken wou ze gezond lijken.... ze wou geen afschuw voor hen zijn, ze wou geen medelijden opwekken.... Ze wist dat ze geconfisqueerd is, maar ze droeg haar lot, en het hielp haar dat er nooit op haar kwaal gezinspeeld werd, en dat iedereen zorgvuldig vermeed, er ooit over te spreken.

Wij allen, die alles toch heel goed wisten, hebben haar naar ons beste vermogen geholpen. Ik zou het je ook niet verteld hebben, als het niet noodzakelijk was geworden, omdat ze door jou zoo verkeerd beoordeeld werd.

En vanmiddag....

O, Karel, denk je eens in, hoe ongelukkig ze nu moet zijn, nu ze jou teleurgesteld heeft, en jij wel denken moet, dat ze je heeft bedrogen.

- Helga.... Helga is....

Meer kan ik niet uitbrengen. Ook mijn spraakorgaan is verlamd. En toch sterf ik nog niet. Nog niet.

Bezinning.

Welk een tijd!

Mijn koorts is zóódanig gestegen, dat ik niet meer weet, wat ik zeg of doe.

Ik heb aldoor het gevoel gehad of ik naar Helga toe wilde, en tegen gehouden werd door een woeste horde, die tegen me schreeuwde met donderende stemmen en kletterend geraas van wapenen.

Van dien nacht is me één indruk overgebleven, die van mijn woedend verzet tegen een vechtende overmacht en van wilde gillen mijnerzijds, die niet alleen uit mijn mond kwamen, maar door mijn heele lichaam werden uitgegild.... rauwe, smartelijke gillen, die mijn eigen gehoor verscheurden, en die ik toch niet bedwingen kon.

Is het zóó geweest?

Ik weet het niet, en niemand zegt het me. Geen van allen, die me hebben verpleegd, en ten slotte, waarschijnlijk door een inspuiting, hebben getemd. Dick heb ik in lang niet gezien. Moritz ziet er magerder en afgetobder uit dan ooit, maar ik vraag hem niets. De dokter kijkt me ernstig-suggereerend aan, alsof hij me zwijgend vermaant: Pas op, als je weer begint!.... maar ik begin niet weer, ik vraag hem zelfs niets, ik lig maar doodstil te lijden en tracht mijn verstrooide wezenskrachten weer bijeen te verzamelen.

Mijn hoofd doet ontzaglijk pijn, al mijn ledematen doen pijn, ik heb een zeeziek gevoel door heel mijn lijf. En van tijd tot tijd zucht ik in mijzelf: hoef ik asjeblieft niet te denken....

> Lieszen mich Gedanken frei,
> Ich wuszte nichts von Ungemach.

Ja, het komt mij voor, dat al mijn lichamelijke ongemakken veroorzaakt worden door mijn gedachten. Stond mijn brein maar even stil, dan zou ik tenminste kunnen slapen en na een lange poos uitgerust wakker worden.

Al lig ik nu ook al weken in bed, ik rust niet uit. Het lijkt me

zelfs, of ik telkens bij het ontwaken nog wat vermoeider ben.

Die moeheid is een akelig gevoel. Erger dan pijn. Die penetrante sluipsche, wroetende moeheid geeft je lust om erbij te huilen, om lang en aanhoudend te huilen, als een al te zeer gekweld kind.

Toch slaap ik wel.... Van oververmoeidheid zink ik wel eens in soezing weg, - misschien door kunstmiddelen, dat weet ik niet, want telkens moet ik iets drinken, en gedwee slik ik het door, zonder te weten wat het is, - maar het ellendige is het wakker worden.

Dan dreunt er een schok door mijn heele lichaam.... en ik ben weer in de werkelijkheid terug. En ik zou wel kunnen vloeken van beroerdigheid. Nog.... nog.... nog is het niet gedaan.

Zal ik het eens aan den dokter vragen, hoe lang die marteling nog moet duren?

Ik vraag het aan den dokter.

Hij kijkt me uiterst verbaasd aan en zegt:

- Maar wat beeldt u zich in, mijnheer. Het einde is nog lang niet, nog heel lang niet in 't zicht. Op 't oogenblik is het zelfs heelemaal niet in 't zicht.

- Wat? fluister ik, en wil me oprichten, maar ik heb het gevoel of al mijn leden stijf in gips zijn geklemd, en ik me niet bewegen kan.

- U hebt een *shock* gehad, die uw zenuwen erg heeft aangegrepen, maar die met uw eigenlijke ziekte niets te maken heeft. Uw zenuwen zijn zeer ontredderd, en die zijn we nu bezig te kalmeeren, omdat uw temperatuur ook weer wat is gestegen.... maar uw kwaal is, sedert uw verblijf hier in Meran heelemaal niet achteruit gegaan. Integendeel.

- Wat.... fluister ik, en ik hoor, dat het klinkt als een kreun. Ik moet dus nog langer.... nog veel langer.... leven....?

- Maar ja, mijn beste heer.... waarom niet. U heeft toch weinig te klagen, nietwaar? Uw sputum-onderzoek toonde de laatste maal een vermindering van tuberkelbacillen, pneumococcen en streptococcen aan.

- O, dokter.... dokter.... zeg dat niet....

- Waarom zou 'k 't niet zeggen? verwondert de dokter zich. Kom, kom, niet zoo mismoedig wezen. U is nog veel te jong, om

nu al te wanhopen. Tja, ik weet: is van nature en door toegeven een soort van melancholicus....

(.... ‘een soort van melancholicus’.... ....‘door toegeven’)

- ....maar nou ja, nou ja.... men kan alles overdrijven.

Deze dokter staat nog op het ouderwetsche standpunt, dat melancholie een kwestie is van willekeur en van wil. Ik zwijg. En de dokter peroreert nog een poosje voort, waarnaar ik niet luister. Want te verschrikkelijk is het, wat hij mij daar zoo juist heeft verteld. Ik ben vooruit gegaan? En het einde is nog heelemaal niet in zicht....?

Maar hoe moet het dan met mij? Moet ik dan toch zèlf.... Ik kan niet langer zwijgen, ik protesteer.

- Maar dokter, ik voel me toch zelf het best. Nooit ben ik zoo miserabel geweest. Ik dacht.... ik voelde.... dat het niet lang meer met me kon duren.

De dokter begint te lachen.

Wat lacht hij hard. De heele kamer, die leeg is en hol, dreunt er van.

En in mijn ooren weerkaatst dat onbehouwen geluid met onmeedoogende kracht. Ik voel een vlaag van woede in mij oprijzen, en ik denk: Lach niet zoo, kerel, of ik geef je een stomp op je mond.

- Miserabel.... dat maakt u jezelf.

In uw gestel is er geen aanleiding toe. De tocht naar Schönna is wat te inspannend voor u geweest. Heeft trouwens meer anderen aangegrepen, ook Fräulein von Strehlenau en Herr Olsen.

Ik krimp in elkaar bij het hooren van Helga's naam. Hoe is zij nu, na al dien tijd?

- En zijn.... die twee.... al weer beter?

- Ja, natuurlijk. Ik heb ze beiden een dag bedrust aangeraden, net als u.

- Een dag?

- Ja. Maar u kunt vandaag en morgen ook nog wel in bed blijven, dat zou ik u zelfs aanraden.

- Een dag....? óok nog wel....?

- Ja....

- Maar heb ik hier dan geen dagen gelegen.... niet wel weken of minstens een week?

- Nu, u is danig uw tramontanen kwijt, zegt de dokter met zijn ongevoeligen lach.

- Maar wanneer was dan die tocht naar Schönna?

- Eergisteren.

- Eergisteren?

- Ja zeker.

O, het lijden, het lijden van den geest. Dat vertiendubbeld wordt door het feit, dat er voor den geest geen tijd bestaat. Het waren geen zes of zeven dagen en nachten of langer, dat ik hier gemarteld werd door mijn gedachten.... Eén dag.... twee nachten.... en verder niet. Het is dus ook nog niet zoo lang, dat ik Dick niet heb gezien....

- En hoe maakt 't mijnheer ter Horst?

- Ja, die was ook één der ‘aangegrepenen’, maar ik denk dat hij straks wel zal kunnen opstaan.

Ik durf den dokter niet verder vragen naar Helga. Ik zal het straks aan Dick wel doen, want Dick komt natuurlijk zoo gauw hij kan.

- Dus dokter, dat gillen dat ik heb gedaan, heeft me niet geschaad?

- Gillen? U *hebt* niet gegild.

- Niet gegild?

- Welneen. U was wat onrustig, ja, en woelde heen en weer in bed, maar overigens hebben we geen last van u gehad.

- Heb ik dan niet al die dagen en nachten.... o, neen, dien eenen dag en nacht gegild?

- Welneen, jongeman, welneen. U dacht toch niet, dat we gillen hier in huis kunnen dulden? Dat zou wat moois zijn voor de overige patienten. Neen, dan kreeg u gauw een spuitje, hoor, reken daarop. Gedroomd hebt u, nachtmerries gehad, en ja, die visioenen kunnen soms heel wild en kwellend zijn, maar nu is u weer bij uw positieven en houdt u nu vandaag nog wat kalm, dan zijn we morgen weer een heel stukje verder.

Hij gaat.

En....

Hoe vreemd is het gesteld met den mensch.

Een kwartier geleden hoopte ik niets anders dan op een spoedigen dood.

Ik was zoo opgewonden dat ik Helga al stervend zag, en mezelf met haar.

En nu....

De woorden van den dokter hebben me een wonderlijken ópstoot gegeven.

Ik ga dus vooreerst nog niet dood. Het einde is zelfs nog heelemaal niet in zicht? En Helga, ja zij is aangetast, zij is ongeneeslijk, dat weten wij, maar....

Zij kan toch nog veel, Helga. Zij is groot en kloek, en al dien tijd is zij in staat geweest, haar ziekte voor mij te verbergen. Dan.... kan zij toch onmogelijk zoo ziek zijn,.... of ik zou haar toestand gemerkt moeten hebben.

Maar dàn.

Dan zijn ons armen toch nog eenige dagen gegund, waarop wij elkaar kunnen spreken en zien, en ik in haar gezelschap gelukkig kan zijn.

Een mensch is een vreemd wezen. En wat heeft hij weinig noodig om terug te keeren tot verlangen, hoop, en verwachting. Het zware hameren in mijn hoofd heeft opgehouden, en is vervangen door een aangename loomheid. Ik kan me nu ook ineens beter bewegen, en de bijna vernietigende moeheid die als een knagende kiespijn door mijn leden kroop, is nu een welbehagelijke matheid geworden, die stellig aanleiding is tot een rustigen slaap.

Ik keer me met mijn gezicht naar den muur, en mijn mond opent zich in een langdurigen en verkwikkenden gaap.

O, ik zal zeker slapen.

- Hallo, Dick!

- Ah, je bent veel beter, zie ik, zegt Dick opgeruimd.

- Ja, ik heb den dokter bij me gehad, en die heeft me zoo kranig opgekalefaterd. Hoe laat is het?

- Drie uur.

- Drie uur? Heb ik dan.... vijf uur achter elkaar geslapen?

- Klaarblijkelijk, lacht Dick. Heeft 't je goed gedaan?

- Enorm, Dick.... weet je ook, hoe 't nu met Helga is?

- Ik heb haar nog niet gezien. Maar ik heb zooeven onze levensredster ontmoet, en bij haar informeerde ik naar Helga's toestand. O, die was heel goed, zei ze. De tocht naar Schönna

had haar vermoeid, maar de gevolgen daarvan waren nu weer overwonnen, zei ze. Ja, en weet je wat ze ook nog zei?

- Neen?

- Ze zei:

Ja, stel je voor, die jeugd. Helga komt bij me terug, nadat ze in Schönna met de anderen een wandeling had gemaakt. Ze was gloeierig en hijgerig en ik voorzag weer zoo'n aanval, als ze dikwijls heeft, van hartsasthma. En dat koppige kind wou toch nog terug rijden per muildier.

- Zei ze dat? - ....o....!

- Ja, en ze zei: Ik heb haar bijna met geweld in de autodroschke moeten duwen, stel je voor, wat een calamiteit, als ze zoo'n aanval had gekregen, met al de anderen erbij, daar heeft ze toch zoo vreeselijk 't land aan, de ziel....

- Ach, Dick, en had ze dat toch willen trotseeren om mij?

- Ja, is dat niet roerend? treft je dat niet?

- Ach ja, verschrikkelijk treft me dat. En.... Dick....

- Ja, ze heeft haar aanval toch gekregen. Maar ik alleen was er bij, zei haar tante, dus hoefde ze zich niet te geneeren, en kon zich laten gaan, zooals ze wou.

Je begrijpt, zei haar tante, dat ze nog veel benauwder wordt, als anderen om haar heen staan haar aan te gapen, en haar willen helpen....

- Misschien, Dick, tobt Helga er nu over, dat ze mij in den steek heeft gelaten, kan dat niet?

- Niet misschien, maar *zeker*. Enfin, Karel, dat is nu niet zoo erg, dat komt gauw genoeg in orde, als jij ook weer op de been bent.

Ik lig me even te vermeien in het vooruitzicht Helga weer te zien. Hoe zal dat gaan? Waar zal het zijn? Ik weet het niet. Ik weet alleen, dat wij dan samen alleen moeten zijn, en niet met anderen erbij.

Maar wat wil ik eigenlijk van Helga?

Wat mag ik willen, ik ten doode opgeschrevene..... van háár ten doode opgeschrevene....?

Dick laat me een poosje aan mijn eigen gedachten over. Hij wil wel iets zeggen, ik zie het, maar hij wacht liever, de verstandige, de bescheidene, die hij is, totdat ik kan beginnen. Dán

weet hij, wat ik van hem verwacht: troost of bemoediging of tegenspraak of....

- Dick, zeg ik, andere menschen die zich niet in onzen toestand bevinden, kunnen met geen mogelijkheid vermoeden, hoe wij ons gevoelen.

- Neen, dat is zoo. Voor ons zijn de verhoudingen zoo heel anders geworden. Wij staan volstrekt anders tegenover leven en dood. Verschillende, voor ‘gewone’ menschen zoo vreeselijk gewichtige en belangrijke dingen bestaan voor ons niet. Wat hebben wij nog te maken met de menschen, met het qu'en dira-t-on.... Wij die buiten de wereld staan.... wij moeten maar zien, zoo goed en gemakkelijk en gelukkig mogelijk ons eindje te halen, glimlacht hij.

- Dat is, zooals ik er ook over denk. Ik.... je begrijpt me zoo volkomen, Dick....

- Dat geloof ik wel, jongen; spreek je gerust tegen me uit.

- Ik.... heb laatst tegen je gezegd, dat ik niet verliefd op Helga ben. En verliefd.... in den banalen zin van het woord, dat ben ik ook niet op haar.

- Wat ik wèl voor haar voel, dat kan ik niet beschrijven. Ik zal niet zeggen dat ik in de eerste, de eenige plaats, geluk wensch voor háár. Dat is niet waar, neen, ik ben egoïst genoeg om zelf ook wat geluk te willen hebben.

Maar. Ik ben veel meer een reflectieve dan een spontane natuur. Ik heb mijn heele leven altijd gewikt en gewogen, en alles overdacht, voor ik iets deed. En nu.... weet ik niet....

- Wat weet je niet, Karel? vraagt Dick, met de zachte fijnheid van den waarachtigen vriend.

- Ik zie, dat je mij begrijpt. Ik kan het dus ronduit zeggen. Ik weet niet of het mij veroorloofd is, of 't mij nog toekomt om.... om.... aan Helga.... mijn gevoelens voor haar te openbaren.

- Waarom zou 't je niet veroorloofd zijn? Ons is alles veroorloofd, alles wat ons lot verzachten en wat vermooien kan. Alleen in één geval zou ik je het moeten afraden, zegt hij, en kijkt me aan met een werkelijke teederheid in zijn oogen.

- En wat is dat geval? vraag ik.

Maar een gloeiende opstijging van bloed naar mijn hoofd

verraadt, dat ik weet, waarop door Dick gezinspeeld wordt.

- Dat zou zijn, in 't geval, dat 't meisje niet van je hield.

- En geloof je dan.... dat....

- Ik geloof 't, ja, zegt Dick eenvoudig. Ik geloof dat Helga van jou houdt, zooals jij van haar. En dan.... je begrijpt 't zelf, mag je niet om drogredenen blijven zwijgen.... en haar een mogelijk geluk onthouden.

IX.
De brief en.... het antwoord.?

De woorden van Dick hebben een wonderlijk bemoedigenden indruk op mij gehad.

Och, mijn heele leven ben ik het zoo gewend geweest, mezelf als iets minderwaardigs aan te zien, ben ik het zóó gewend, me als een *quantité négligeable* te beschouwen, dat ik nauwelijks begrijpen kan, hoe iemand mij anders ziet!

- Ik geloof, Karel, dat Helga van jou houdt, zooals jij van haar.

Dus nu, op het laatst van mijn leven, wordt mij nog en in schoonste volheid gegund, waarnaar ik mijn heele leven onbewust heb gehunkerd en gesmacht.

En als Dick niet had gesproken, en als ik in deze dagen gestorven was, dan had ik het nooit geweten, en was verbitterd en verslagen heengegaan.

Eens las ik:

> If you could know after all
> You would cease to hunger and ache....

To hunger and ache.... dat is mijn leven geweest. Altijd heb ik vergeefs begeerd en altijd.... ontbeerd.

Maar nu.... maar nu....

O, het is nog niet te laat. Het is nooit te laat om gelukkig te zijn!

Wat komt het er opaan, dat.... zij en ik.... aan het eind van ons leven staan?

Het gaat er niet om, hoe lang, maar hoe intensief we leven!

O, Helga. Eén dag van geluk, en mijn heele leege, erbarmelijke verleden is vergeten.... én vergeven.

Dat je van me houdt, ik kan, ik durf het nog niet gelooven.... Maar wat zou het, als jij mij maar toestaat te houden van jou, en je te mogen zien, in al je volmaaktheid....

Want je bent volmaakt, Helga. Nooit heb ik zóó iemand als jij ontmoet, van wie een zoo groote suggestie uitgaat ten goede.

Ik ben al zoo gelukkig als ik jou maar in mijn nabijheid weet.

Maar waarom zou je houden van mij....?

Ik kan het niet gelooven. Doch het komt er niet opaan. Als je mij maar toestaat, je te aanbidden, je zwijgend door mijn oogen, je mijn liefde te belijden, dan zal ik al volkomen gelukkig zijn.

Helga.... wil je gelooven, dat ik schroom heb voor onze eerste ontmoeting?

Ik zal zoo verlegen voor je staan als een schooljongen, en kleuren en stamelen, en geen raad weten met mijn figuur.

Was die eerste ontmoeting maar voorbij.

Wat zal ik zeggen? wat kan ik, wat durf ik zeggen?

En zij?....

Wanneer ik nog gezond was, en midden in het echte leven stond, och, dan was alles ‘natuurlijk’ en ‘gewoon’. Maar hoe anders is het voor diegenen, die morgen, overmorgen kunnen sterven.... die geen toekomst meer hebben, aan wie slechts het kleine, smalle plekje, dat heden heet, is toegewezen!

Toch voelen wij even sterk en heftig als de gewone menschen, maar alles om ons heen is vaag en nevelachtig, en als met een fijnen, zwarten sluier bedekt.... Het is, alsof.... en toch leven wij nog!.... de werkelijkheid niet meer voor ons bestaat. Alsof wij niet meer in het leven mogen mededoen, en er toch nog een rol in willen spelen.

Maken wij ons daardoor belachelijk? Zijn wij sentimenteel?

Och menschen, oordeelt niet over ons. En vooral: oordeelt niet *te hard* over ons. Laat ons begaan. Laat ons belachelijk zijn en sentimenteel, als we dat willen. Sta ons toe, ons op onze eigen wijze op den dood vóor te bereiden.

Niemand, die met een doodvonnis in den zak loopt, weet wat wij voelen, en hoe wij ons voelen.

Groote literatoren hebben er soms een *Ahnung* van, zooals Leonid Andrejew in zijn, van verschrikking bijna onleesbaar boek: Het verhaal der zeven gehangenen.

Al die zeven ter dood veroordeelde personen reageeren anders op de zekerheid van den dood. Ze zijn bang, ze zijn gelaten, ze zijn moedig, ze zijn onverschillig, en ik, ter dood veroordeelde....

Ik was gelukkig. Ik was overmatig, bijna extatisch gelukkig, door de stelligheid van mijn onafwendbaren dood.

In het begin van mijn verblijf hier heb ik dagen doorgebracht van zóó grooten vrede, van een zoo volkomen zielswelbehagen, als ik in mijn heele leven niet had gekend.

De oude melancholicus was uit me weg-geschrompeld, en vervangen door een tevreden, ja, blijmoedig mensch, dat schertsen kon en lachen, en zich nog nooit in zijn leven zoo had geamuseerd met kleinigheden, en nog nooit zoo had genoten van zon en blauwe lucht en een koelen dronk of een luchtig gesprek.

Ja! ja! ik was gelukkig omdat ik dood moest, gelukkig, gelukkig, gelukkig....

'Ik ben zoo gelukkig'.... dat was het slaaplied, waardoor ik in rustigen slaap werd gezongen - dat waren de woorden die 's morgens het eerst op mijn lippen kwamen.

Ben ik nu nog zoo gelukkig, omdat ik dood moet? Omdat het einde onontwijkbaar is?....

- Je weet het wel, Karel, neen.

Daar is de Glimlach weer, die me altijd zoo leuk beïroniseeren kon, die zacht en goedhartig, zoo dikwijls den draak met me stak.

O, Glimlach, die me zoo goed hebt gekend, die me heelemaal doorschouwde tot in mijn verborgenste aandriften en bedoelingen, wat heb je nu een ernstige uitdrukking gekregen, nu je zoo met serieuzen nadruk zegt:

- Je weet het wel, Karel, neen.

Hoe *kan* ik gelukkig zijn, als me een kostbaar geschenk in de hand wordt gelegd, met de waarschuwing erbij, dat het binnenkort zal worden teruggenomen?

Ik voel me onrustig, blij en bang, ik weet niet, wat te doen....

moet ik mij verheugen.... mag ik mij verheugen? Mag ik mijn liefde aan Helga verklaren? Hoe staat zij tegenover ons probleem? Ik ken haar, o, ik weet dat ik haar ken. Maar.... als ik me herinner hoe ze heeft gezegd: er is toch een meisje dat je liefhebt.... en is 't niet veiliger je tot haar te wenden dan to *mij*? Dan denk ik:

Dat heeft ze me te kennen gegeven.... en waarom deed ze dat?

Waarom deed je dat, Helga?

Ik dacht dat het was, omdat je niet van mij hield.... maar Dick overtuigde me van het tegendeel. Je deed 't in 't besef, dat ook jij spoedig zal moeten heengaan.... en om mij.... misschien ook jezelf, verdriet te besparen.

En dus....?

Wat moet ik nu doen? Wat wordt van me verwacht?....

Ach, was ik maar niet zoo'n eeuwige twijfelaar, weifelaar, piekeraar, was ik maar iemand, die recht op het doel afgaat, zonder zich te laten hestoren door duizend overwegingen.

Ik meende me vrij van alles, van tobben en grübeln en alles-om-en-om draaien en van alle kanten bekijken en ‘befletcheren’, zooals een kameraad van boord geestig mijn uitrafelings- en herkauw-manie noemde, - maar neen, de oude Adam steekt den kop weer op, en kwelt me, en wat nog erger is, zal misschien ook Helga kwellen, arme, arme.

Ik weet heusch niet hoe ik me in de eerste ontmoeting met Helga gedragen moet. Zal ik haar onmiddellijk in de armen sluiten, met een woordelooze smeeking om niets te hoeven zeggen? Zal ik haar langdradig uitleggen, hoe ik me altijd verhouden heb tegenover het leven, en hoe ik me nu verhoud tegenover den dood?.... Zal ik haar vragen, of zij zich rustig, of onrustig voelt in de zekerheid van onze liefde?.... O, Glimlach, ga weg, ik kan je nu niet velen.... in godsnaam, plaag me niet.

Wat?.... wil je me een raad geven, en zeg je dat de zaak heel eenvoudig is? Wat? wat zeg je?.... Een brief? Ah! dat is de oplossing.

Een brief, ik zal Helga een brief schrijven.... om de ontstellende verlegenheid van een onderhoud te vermijden.

Oh, dat ik niet eerder op dit idee gekomen ben. Een brief. Een brief.

Schrijven is mij altijd heel gemakkelijk afgegaan, even gemakkelijk als denken. Ik heb m'n heele leven zoo'n beetje de gewoonte gehad, mijn overpeinzingen te boek te stellen en het heeft me altijd verluchting en afleiding gegeven dit te doen. Ik ga schrijven aan Helga. En nu niet te lang er over denken, wat ik schrijven zal. Kom, Karel, wees nu 's ééns van je leven spontaan.

> Helga, mijn lieve, mijn dappere, ik weet alles. Het viel je moeilijk mij de bekentenis van je ziekte te doen, je wilde niet beklaagd of bemedelijd worden, ik begrijp het zoo!.... Na den tocht naar Schönna was ik, ik wil 't je wel bekennen, vreeselijk teleurgesteld. Ik dacht dat je spijt had gekregen van je belofte en die daarom verbrak. Ik leed daaronder, Helga! dat mag ik toch wel zeggen, nietwaar? En toen hij zag hoe ik leed, heeft Dick Terhorst me alles verteld, en je een moeilijk onderhoud met mij bespaard.
>
> Het bestaan is dus voor ons beiden gelijk, Helga! En ik dacht je zoo goed te kennen, maar dit weet ik toch niet van je: hoe sta je tegenover de zekerheid van den dood?
> Je hebt me eens gevraagd, of ik een melancholicus ben.
> Ja, Helga! dat ben ik mijn heele leven geweest.
> Ik zag altijd en overal, dat ons leven ‘een erfenis van ellenden is, ons nagelaten door ons voorgeslacht.’
> Ik zag niets moois in de wereld.... niets anders dan de smart, de ontbering, de boosaardigheid, de kwelling, de tekortkoming van het leven. Welnu.
> Je kan begrijpen, Helga, wat er gebeurt wanneer zoo iemand de aanzegging krijgt van ongeneeslijkheid, en dus de zekerheid van een spoedigen dood. Dan wordt hij gelukkig, Helga. Voor 't eerst van zijn leven gelukkig. Op raad van m'n dokter heb ik me laten transporteeren hier naar Meran. Niet om er genezing te zoeken; genezing vinden hier alleen zeer lichte gevallen van tuberculose, maar om mijn laatste dagen zoo aangenaam mogelijk door te brengen in een goed klimaat en een mooie omgeving. Helga, ik was zeer ziek, toen ik hier kwam. Zware koorten brachten en hielden me in een toestand van bijna bewusteloosheid. En toch ik bezweer je, al die lichamelijke ongemakken waren

niets in vergelijking met mijn geestelijk geluk; de overtuiging, dat het weldra met me uit zou zijn, en ik voor eeuwig bevrijd van deze wereld. Zoolang ik bestond had ik dit gevoel alsof ik me als een onwillig kind door het leven bij de hand liet meetrekken.... en nu alsof door een goedertierende beschikking van het lot, het akelige nare leven me had los gelaten.
Helga, Helga, ik was zoo gelukkig! Ik geloof dat niemand beseffen kan hoe gelukkig ik was.
Het was als een zoete melodie in mijn hoofd; ik ben zoo gelukkig.... en nooit, Helga, in mijn heele leven niet, heb ik zoo oprecht geschertst en gelachen als in dien tijd.
Het zal de menschen vreemd voorkomen, iemand die zoo gelukkig is in de zekerheid van den dood. Maar wat de menschen vreemd of niet vreemd vinden, dat raakt me natuurlijk niet.
Maar wat me wel heel diep raakt, dat is, hoe jij, Helga, staat tegenover het vraagstuk van mijn verhouding tegenover leven en dood.
Helga, vind me niet te zakelijk, te nuchter, te ongevoelig.
Geloof me, nuchter, *matter of fact,* ongevoelig ben ik nooit geweest.
Maar 't gaat hier om te gewichtige dingen, Helga. Je zal je herinneren, dat je me sprak over een meisje, dat ik in mijn vorig leven zou hebben liefgehad.... en of het niet veiliger zou zijn, me tot dat meisje te wenden.

Wat beteekende het, dat je dat vroeg?
Het beteekende *dit:*
Je kende je eigen toestand. En je vreesde, dat, als ik jou liefkreeg, ik ongelukkig zou worden, omdat mijn geluk wellicht dan maar kort zou duren.
Nu zijn er twee dingen mogelijk:
Of je kent mij niet genoeg om te weten, hoe ik in deze kwestie sta.
Of.... je deelt mijn inzicht niet, dat het niet gaat om den duur van het geluk, maar om het *wezen* van het geluk.
Misschien ben je het eens met Nietzsche, waar hij Zarathustra laat zeggen:

Schmerz spricht: Vergeh!
Doch alle Lust will Ewigkeit
Will tiefe, tiefe Ewigkeit.

Maar, ben je het dan niet met me eens, dat elk moment van geluk een eeuwigheid omsluit?
Couperus zegt: 'De grootste vergelukkingen duren maar seconden-kort.'
Seconden-kort? Ze zijn eeuwig.
Helga, ik dacht dat het gemakkelijker zou zijn, als ik je eerst schreef vóór we elkander ontmoetten.
Ik wou zoo graag, zoo dolgraag, *natuurlijk* met je omgaan. Ik bedoel, zonder conventies, zonder bedenkingen, zonder reflecties, zonder voorbehoud.
Maar de mensch blijft altijd mensch. Zelfs de brutaalste en voortvarendste heeft in sommige oogenblikken nog een zekere schuwheid.... omdat.... omdat.... sommige dingen niet beredeneerd kunnen worden, nauwelijks uitgesproken, alleen maar *gevoeld*.
Ik geloof dat ik je genoeg ken, Helga, om te weten dat je dezen brief en de reden waarom hij geschreven werd, zult begrijpen. Ik heb alles impulsief neergeschreven zooals het in me opkwam, zonder eenige restrictie.
Schrijf me ook zoo terug, wil je?
Laat je gaan, zooals ik me heb laten gaan en zeg me al je gevoelens en gedachten.
Of als je dat beter vindt, laat me dan komen, en laten we samen praten, alles uitpraten en tegenover elkander staan als de vergeestelijkte menschen van generzijds, die geen reden meer hebben iets voor elkaar te verbergen, elkander iets wijs te maken, die niet meer behoeven te werken met vergoelijkingen en doekjes voor het bloeden, die tegenover een ander mensch niet meer noodig hebben zich te beschermen en te verdedigen met ontwijking en onwaarheid, met ontkenning en leugen. Wees waar tegen me, Helga, en toon me je ziel, zoo open, als ik de mijne voor jou heb blootgelegd.
Neem geen maatschappelijke scrupules in acht, overleg niet elken zin.... Maar schrijf me, zooals je in jezelven denkt. Alles, alles, alles.

En Helga....
Als je dezen brief leest, en óverleest, en wellicht teleurgesteld bent, omdat hij geen woord van liefde bevat, denk dan niet, denk dan niet.... dat ik zoo kalm van binnen ben, als ik me voordoe, Helga, omdat ik geen woord over je ziekte spreek en je niet vraag, hoe het daarmee staat, en maar aanneem, dat het daarmee precies gesteld is als bij mij.
Och, in mijn tegenwoordigen toestand, is mijn lichaam en mijn ziekte het voornaamste niet. En daarom, Helga, ook al staat er geen woord van liefde in.... deze brief is niets dan liefde, liefde, liefde.

KAREL.

(Wordt vervolgd.)

Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden
losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.
(Vervolg van blz. 125.)

13 December, 1903.

De heer Van Lennep bezit een hoogst-belangrijke verzameling oudheden, die hij mij liet zien: groote verscheidenheid van antiek glaswerk in sierlijke vormen en met mooie regenboogkleurspelingen van een duizendjarigen ouderdom. Voorts antiek pottenbakkerswerk: beeldjes, vaasjes, lampjes. Er was zoowat van alles, wijl hij als verzamelaar en kenner door heel het land bekend is, en men hem alles brengt wat men in de aarde vindt, zoodat hij ook hoogst-belangrijke vondsten heeft kunnen leveren aan de Nederlandsche regeering, die echter voor haar museums niet steeds even scheutig en even goed bij kas is, en aan de Engelsche, welke ook over ruimer middelen beschikt. Maar belangrijker, en fraaier ook, was zijn kleine collectie cameeën en ‘intagli’, en andere kostbare oude sieraden, als zegelringen, oorbellen e.d. A propos van de ringen, welke opmerkelijk nauw zijn, hadden wij een verschil van meening. De heer Van Lennep meende, dat zij niet aan den vinger, maar aan een ketting of in den zak werden gedragen, wijl de menschen van toen kleiner waren dan die van tegenwoordig en dus in evenredigheid kleinere handen en ook dunnere vingers bezaten. Het feit, 't welk mijn denkwijze kracht bijzette, was ook, dat in de collectie ook de andere ringen, enkel als sieraad

bedoeld, veel te nauw waren voor ons, volwassenen van heden, en slechts aan een kinderhand zouden passen.

Intusschen was het belangrijkste van alles nog een door hemzelf en mevrouw Van Lennep, een even kundige numismate geworden als haar man, aangelegden katalogus. ‘Een paar honderd-duizend stuks oude munten’, zei hij, ‘zijn mij door de vingers gegaan.’ Van de zeldzaamste, belangrijkste maakte hij potloodafdrukken op dun, glad papier en 't zijn deze afdrukjes, die hij, geclassificeerd, in zeven deelen heeft verzameld met een index op ieder deel er bij. Zoodat men slechts deze afbeeldingen zeer duidelijk heeft na te gaan om een blik te slaan in de vroegste en latere geschiedenis van de Klein-Aziatische en andere Grieksche en Latijnsche landen. En dan blijkt 't welk een mooie en rijke studie de numismatiek is, en hoe zij heel een volksleven weerspiegelt.

Een hoogst-beminnelijk en kundig man. Zijn vader Charles David van Lennep was het trouwens niet minder, hoewel diens talenten meer neigden naar litteratuur. Er is van hem een novelle uitgegeven, ‘Anthoula’: aardig, klein ding van romantisme, wat sentimenteel.

16 December, 1903.

Er was op het Consulaat en daarna in de Hollandsche kerk een trouwpartij, waarbij, als zijnde deze twee plechtigheden openbaar, de heer De Sturler mij uitnoodigde eens te komen kijken. Ik gaf daaraan gevolg en werd toen uitgenoodigd, na voorgesteld te zijn, door de moeder van de bruid, een mevrouw Abbot, om mee naar huis te rijden en een glas champagne te drinken. Zelfs had ik op het Consulaat als getuige moeten fungeeren. Een der vooraf genoodigde getuigen kwam namelijk niet opdagen: een Amerikaan, die op de mededeeling, dat hij op het ‘Dutch consulate’ moest komen, naar het Duitsche consulaat was gegaan.

Ik volg vrij geregeld de lessen in het Hollandsch, die vader Katz geeft, en zelfs geef ik daarin les aan twee van de oudste jongelui: conversatie, met Savopoulo en Van der Zee. Wij praten bijna dagelijks, een uur, in het Hollandsch.

Op het consulaat maakte ik kennis met den kanselier, graaf Edmond de Hochepied, die gemakkelijk Hollandsch leest en het

ook schrijft, maar eenige moeilijkheid heeft het te spreken. Hij heeft een zoontje op den Hollandschen cursus en was zoo vriendelijk mij te zeggen, dat mijn belangstelling in de Hollandsche les van vader Katz een krachtigen invloed ten goede op de jongens heeft.

's Middags vergezelde mij de heer De Sturler en wij vonden toen een leerling meer, zekeren De Jongh, de een tijd lang de les had verzuimd wegens ziekte: een opgeschoten jongen. Zoo zouden er meer zijn, indien de les verdeeld kon worden in grootere en kleinere leerlingen. Immers, die leeren niet geijk op. Een der leerlingen, waarmee de cursus aanving, is intusschen al getrouwd. Er is belangstelling genoeg, en liefhebberij genoeg. Maar onze regeering moet iets doen om dat gaande te houden.[1)]

20 December, 1903.

De heer Slaars had mij uitgenoodigd bij hem, te Bourhabat, te komen dejeuneeren. Het weer, dat den vorigen dag zware regens had gegeven, scheen wat te willen opklaren, en op den bepaalden tijd vond ik mijn gastheer aan het station te Bournabat, die mij voorstelde aan twee mooie Grieksche meisjes en dier broêr, een jongen man, zijn nichtjes en neef, die met mij in denzelfden trein hadden gereisd.

Wij gingen toen naar zijn woning, een huis, reeds langer dan een eeuw in zijn familie: een door muren ingesloten landhuis met groote oort. Het is niet veel meer dan een lange gaanderij met een breede veranda met kolommen: een groote, ietwat woeste tuin ligt er voor. 's Zomers moet het er heel aangenaam zijn, maar 's winters is het er kil.

Het was een waar Pantagruel-maal dat de goede heer Slaars had doen aanrichten: ‘pilaf’, natuurlijk, - vette rijst met stukjes schapenvleesch, nationaal gerecht van Grieken en Islamieten - gebraden kip, gebraden lamsbout met aardappelen, balletjes gehakt met salade, roomgebak en nog andere zoetigheden, en daarbij, hoewel de gastheer zeide anders geen wijn ie drinken, diverse kostelijke wijnen van Efesus.

1) Sedert werd, ook door mijn artikelen in verschillende dagbladen, en een onderhoud met minister Rink, eenige jaren lang een Hollandsche leerkracht naar Smyrna gezonden.

Vooraf had ik kennis gemaakt met zijn dochter, een eenigszins gezette jonge vrouw met donkere, verstandige oogen. Zij aardt naar haar vader en is een ‘érudite’, leest het liefst over geografie, zei zij.

Na den maaltijd maakten wij allen een wandeling naar een heuvel in den omtrek, van waar wij een prachtig uitzicht genoten op de Bocht van Smyrna, en de stad zelf tegen den Pagus opgebouwd, welke hier, wijl omgeven door veel hooger bergen, laag leek. De heer Slaars wees mij alle bergtoppen met hun klassieke en Turksche namen aan, en wees mij den loop der bergstroomen.

In Bournabat, stadje van 15000 inwoners, veelal door Engelschen bewoond, zooals Sevdikeuï door Hollanders, kent ieder hem. Vooral in de Grieksche wijk groetten hem klein en groot. Het was er feest. Behalve dat het Zondag was hadden de Grieken hun Sint-Nikolaasfeest en de inwonende Mohammedanen hun ‘Beiram’ - Islamietisch slachtfeest na lange vasten. Daarom zag men overal mooie nieuwe kleeren, en vreedzaam neerzittende groepen, en op de bergen dartelde de jonge jeugd.

Onder weg réciteerde de heer Slaars ons verzen van Lamartine, zijn lievelingsdichter, bijvoorbeeld:

‘L'univers est le temple et la terre est l'autel,
Les cieux en sont le dôme, et ces astres sans nombre,
Ces feux demi voilés, pâle ornament de l'ombre,
Dans la voûte d'azur avec ordre semés,
Sont les sacrés flambeaux pour ce temple allumés.
Et ces nuages purs, qu'un jour mourant colore,
Et qu'un souffle léger du couchant à l'aurore,
Dans les plaines de l'air repliant mollement,
Roule en flocons de pourpre au bord du firmament,
Sont les flots de l'encens qui monte et s'évapore
Jusqu'au trône du Dieu que la nature adore.’

24 December, 1903.

De heer De Sturler nam mij van middag mee naar de ‘Konak’ - Paleis - om een bezoek te brengen aan de ‘Vali’, ‘son Altesse’ Kiamil-pasja. Een grijsaard van bijna tachtig jaar, die

eenige malen Groot-Vizier is geweest en derhalve den titel van ‘Hoogheid’ draagt. Een gerimpeld, tanig gezicht met grijzen ringbaard en knevel, krommen neus boven de mummelende lippen, heldere en doordringende blauwe oogen en onder den wijd-ouderwetschen ‘fez’ en breed-doorgleufd voorhoofd. Als geheel het voorkomen van een nog levendigen ouden man, die door de gewoonte om te gebieden iets voornaams heeft bewaard. Hij was gekleed in de eigenaardige zwarte lange jas van den Konstantinopelschen ambtenaarsstand en daarom ‘stambouline’ genoemd, en ontving ons in een groot vertrek met drie vensters, breed, voor zijn schrijftafel, welke klaarblijkelijk nooit werd gebruikt. Naast hem stond zijn adjudant: een jonge élégante man.

Het vertrek was gemeubeld als alle ministerieele ontvangstvertrekken in Europa: eenige middelmatige schilderijen aan de wanden, op den vloer een Smyrna'sch tapijt, lederen stoelen en sofa's, voor het middelste venster de groote schrijftafel met eenige groote ingebonden boeken en een monumentale koperen inktkoker er op.

Zijn Hoogheid wees ons plaats te nemen op een lederen sofa, ging zelf zitten op een fauteuil naast een étagèretje, waarop zijn paperassen lagen, en dat hem klaarblijkelijk als schrijftafeltje diende. Koffie werd ons uit den ‘harem’ gebracht, een paar sigaretten werden in een schoteltje op een klein tafeltje aangeboden. In het eerst hoorde hij met belangstelling naar de uitlegging hem door den heer De Sturler gegeven van acetyleen, waarvoor, naar het schijnt, een maatschappij te Magnesia de concessie vraagt. Vervolgens ondervroeg hij mij naar mijn reizen, naar mijn verblijf in Jeruzalem, dat hij kende, en toen ik hem zei, dat daar niet het beste van den Christelijken godsdienst was te zien, glimlachte hij fijntjes en zei enkel ‘Bethlehem’. Hij kende dus de schandalen, die daar gewoonlijk gedurende den Kerstnacht door Christenen in de z.g. ‘Geboortekerk’ worden bedreven.

Wij spraken nog over de oudheden in dit land, over die van Pergamon, grootscher dan de Akropolis te Athene, over Magnesia en Efeze, en hij merkte op, dat het jaargetijde ongunstig was om die streken nu te bezoeken.

Na een poosje namen wij afscheid en werden door hem geleid tot de deur van zijn vertrek, waarna wij gevoerd werden naar

het vertrek van den gouverneur, den vroegeren Turkschen ambassadeur te Athene, toen de Grieksch-Turksche oorlog uitbrak: een jongeren ambtenaar, vijftiger, lijdende aan rheumatische aandoeningen, die hem den rechterarm onbruikbaar maakten. Ook hier onderhielden wij ons een kwartier.

Voor het 'Réveillon de Noël' - den Kerstmaaltijd - was ik uitgenoodigd door de familie Van der Zee. De oude heer is t'huis voortdurend in gezelschap van twee of drie 'cliënten' in de antieke beteekenis dezer benaming: lieden die het, naar het schijnt, verder gebracht hebben in verstand dan in middelen, een advocaat, een archéoloog en een journalist. Dit zijn zijn huisvrienden, zijn staf van geduldige toehoorders zijner eindelooze mededeelingen, niet onbelangrijk, maar die altijd door vloeien zonder ophouden. Dus rust het drietal gaarne van zijn cliëntenplicht uit, wanneer er een andere gast is, zooals ik, over wien de gastheer zijn mededeelingen en herinneringen uitstort.

Overigens een gastvrij, lief huis: mevrouw Van der Zee een opgewekte verstandige vrouw, juffrouw Van der Zee een élégant meisje met mooi zwart haar en levendige oogen, en de jongste zoon, wien ik les geef.

Het maal bestond uit Smyrniootsche ouderwetsche gerechten, maar boven de tafel hing een bosje hulst met de vlaggetjes van alle volken. Natuurlijk was de Hollandsche vlag daarbij niet vergeten.

25 December, 1903.

De heer De Sturler, ten wiens huize ik at, vertelde mij na tafel ongelooflijke dingen over de wanorde en de schrielheid aan ons departement van Buitenlandsche Zaken. Een referendaris zei hem eens, doelende op de consulaire belangen van ons land: 'Wat kan mij die rommel schelen'? N.b.: hij was, na den minister, de eerst-aangewezen chef om voor 'dien rommel' zorg te dragen. Maar hoe kon ook zoo'n chef in werkelijkheid iets voor dien 'rommel' gevoelen, wanneer hij er niets van afweet? In plaats van tot referendaris te benoemen een man, die zelf een consulair ambt op een of meer gewichtige posten heeft bekleed, althans wat heeft gereisd, gaat de regeering voort daartoe menschen aan te stellen, die misschien veel aangeleerde kennis bezitten, maar

nooit hun neus buiten de grenzen hebben gestoken dan voor een reisje naar Zwitserland. ‘Toen ik’, zei de heer De Sturler, ‘te Dsjeddah kwam, vond ik er een Augiasstal, dien ik er heb gereinigd. Ik heb er moeilijke en gevaarlijke tijden beleefd, tijden, waarin ik en andere consuls door bedowienen met den dood werden bedreigd. De Nederlandsche regeering taalde er niet naar om mij eenig blijk van goedkeuring en aanmoediging te schenken, en toen ik naar Bangkok werd overgeplaatst, zette zij er een oud-Indischen ambtenaar neer, die mijn werk ongedaan maakte. Hier laat men mij sinds jaren zonder ‘drogman’ - tolk - terwijl zij vier jaren lang van de ‘drogmans’-diensten van een vreemde profiteert, niet enkel zonder hem met een cent te beloonen, maar zelfs zonder een ridderorde, waaraan zulke menschen zooveel waarde hechten. Wanneer een consulair ambtenaar wordt overgeplaatst krijgt hij geen cent vergoeding voor zijn verhuizing, niet alleen, maar moet hij zelf den overtocht betalen van zijn vrouw. Ik vergelijk in die dingen ons land niet met de groote mogendheden, maar enkel, bij voorbeeld, met België, dat ons in alles wat het consulaire wezen betreft een voorbeeld is.’

28 December, 1903.

Alweer een Hollander ontdekt, die althans Hollandsch verstaat! De heer Alfred Keun, voornaam koopman, consul van Roemenië, wiens eenige dochter, eenige jaren geleden, met een Italiaanschen prins Borghese gehuwd is. Een vriendelijk, élégant heertje van middelbaren leeftijd, die mij, toen ik hem had meegedeeld een geschiedkundig aperçu over de Hollandsche kolonie te willen schrijven, mij een door hem in het Engelsch geschreven stuk voorlas, waarin hij genealogisch aan den ouden prins Borghese mededeelde wie en wat de familie Keun was geweest had gedaan, en hoe ‘oud’ zij was. Dit wil zeggen: vóór dat de Borgheses's, die toch ook niet van de Kruistochten dagteekenen, zich met hem parenteerden, had hij zijn ‘kwartieren’ te bewijzen. Onder zijn lezen dacht ik aan ‘monsieur Poirier, le beau-père du marquis de Prèsles.’ Maar hij bezit meer ‘bonhommie’ en tevens meer fijnheid.

De familie Keun dagteekent haar Smyrniootsche afstamming

van Bernard Keun, die in het midden der 18e eeuw (1756) predikant werd van de Hollandsche kerk en het bleef tot 1801. Een man hoog geleerd in de klassieke letteren, en die daardoor grooten invloed heeft bezeten op Adamance Koraïs, die men gerust den geestelijken vader mag noemen van den Griekschen opstand tegen de Turksche overheersching in de eerste tien jaren der vorige eeuw. Dominé Keun was zijn beschermer, opvoeder en vriend. Sedert waren de meeste Keuns in den Nederlandschen diplomatieken en consulairen dienst in het Oosten geweest.

Deze heer Keun is de zoon van een Engelsche moeder, zoodat hij zei het eigenlijk zelf een wonder te vinden, dat hij het zoover in de studie van onze taal had gebracht, dat hij haar las en verstond, en zich-zelf zoozeer Hollander gevoelde. Want al zijn verbindingen, zijn belangen zelfs, ook zijn opvoeding dreven hem naar den Engelschen kant. Maar, neen, hij was Hollander, en wilde niets anders zijn. Gedurende den Boerenoorlog had hij hartelijk partij getrokken voor de 'Boeren' en om een conflict met zijn vrienden te vermijden hun gezelschap ontweken. Hij was nu bezig om de geschiedenis van de Nederlandsche kerk te Smyrna in het Engelsch te vertalen om, wijl hij over een paar maanden naar de Vereenigde Staten moest, haar voor te leggen aan Roosevelt, en andere voorname Amerikanen met Hollandsche neigingen, om hun geld te vragen voor de verbouwing van ons 'palladium'.

Wij waren beiden het eens, dat het Hollander-zijn al een goede eigenschap op zich-zelf is.

29 December, 1903.

Zekere heer Van Heemstra, broêr van dien Van Heemstra dien ik in Algiers heb gekend, woont in de buurt van het oud-Hollandsche dorp Sevdikeuï, en is daar sinds eenigen tijd getrouwd. Gisteren kwam hij in de stad en de heer Schmid stelde ons aan elkaar voor: een jonge, blonde kerel met roode gelaatskleur en de eeltige handen van een, die aan ruw buitenwerk gewoon is. Zijn manieren zijn aangenaam en joviaal. Hij noodigde mij uit met hem te déjeuneeren, en had mij al dadelijk willen mee hebben naar zijn hoeve. Maar wijl dit een heele reis is, heb ik het maar tot later uitgesteld.

2 Januari, 1904.

Van-middag in mijn kamer bezoek gehad van drie Hollandsch sprekende mannen! Dit is mij nog nooit ergens in het buitenland gebeurd! Savopoulo, de jonge Griek, met wien ik s avonds in het koffiehuis wel eens Hollandsch spreek, bracht vader Katz mee, en deze een Hollandschen franciscaner, ‘pater Augustus van Schiedam’, in de wereld Ham geheeten. Een jonge, breedgeschouderde kerel met lichtbruine baard en knevels: joviaal en blijgeestig van gezicht, een ‘musketier in het klooster’ zou men zeggen. Ook niet afkeerig van een scheutje cognac in de thee, die ik hem aanbood. Wij spraken over de Hollandsche les. Hij geeft in Konstantinopel - hij is hier slechts op de doorreis voor zijn ‘gezondheid’, naar hij zei, maar ziek ziet hij er allerminst uit - aan drie kinderen Van Lennep les in het Hollandsch.

Ik las van-morgen het volgende citaat uit het blad van Californië. Het spreekt voor zich-zelf en er behoeft niets bij, behalve dat het een compliment verdient voor zijn openhartigheid.

‘Touched by the wand of American enterprise, fertilized with American capital, these islands (de Filippijnen) would speedily become richer than Golconda was of old. But unfortunately they are infested with Filipinos. There are many millions of them there, and it is to be feared that their extinction will be slow. Still every man who believes in developing the islands must admit that it cannot be done succesfully while the Filipinos are there. They are indolent. They raise only enough food to live on; they don't care to make money, and they occupy land which might be utilized to much better advantage by Americans. Therefore the more of them killed the better. It seems harsh. But they must yield before the superior race and the American syndicate. How short sighted then, to check the army in its warfare upon these savages; particularly when the army is carrying out its orders and the duly expressed will of the American people, as shown through their elections and their representation.’

De Westersche Beschaving aan het begin der 20e eeuw!

7 Januari, 1904.

Met de ‘Iris’ is een jonge geneeskundige student uit Amsterdam, Van Blommensteyn, meegekomen. Met hem en met zekeren

heer Hymans, een jong Nederlandsch koopman, maakte ik een wandeling om den Pagus te beklimmen. Het was heerlijk frisch winterweer. Hymans, beducht voor gevaren, die ons van de zijde der Muzelmansche bevolking, docht hem, konden overkomen, sprak er van een ‘kawas’ van het Consulaat mee te nemen. Wat ik hem afried. Toen, wat later: ‘toch jammer, dat ik mijn revolver niet bij mij heb gestoken.’ Ik was toen zoo vrij hem 'n beetje uit te lachen.

De waarheid is, dat wij op onzen weg niemand vonden of hij, zelfs ‘zij’ betoonde ons vriendelijkheid en goeden wil. De klim was vrij moeilijk, maar werd beloond door het prachtige uitzicht over stad en Golf. De burcht is nog in enkele brokstukken van torens over, toch nam ik een kiekje van een poort, waardoor de stad is te zien.

Er was op den bouwval een klas jongens onder leiding van een Franschen geestelijke en dadelijk werd ik van dien kant gewaarschuwd, dat het nemen van foto's verboden is. Inderdaad kwam een Turksch soldaat op ons af, maar de man had klaarblijkelijk zulke vreedzame bedoelingen, dat ik hem een sigaar gaf, die hij aannam. Wij maakten een praatje met hem - maar hij sprak slechts enkele woorden Grieksch - en gingen door, maar de Fransche geestelijke kon niet nalaten ons te waarschuwen, dat wij door den armen duivel gevolgd werden. Er zijn menschen, die overal gevaren zien, en anderen altijd voor die gevaren willen behoeden. Wààr, dat de soldaat ons volgde, maar even wààr, dat dit was omdat hij zich alleen gevoelde en gaarne een praatje maakte. Ook misschien hoopte op een fooitje.

Wij zetten onze wandeling voort over den berg naar het graf van den H. Polykarpes, ofschoon de heer Slaars ons heeft aangetoond, dat het dit onmogelijk kan zijn: een Muzelmaansch simpel ‘hoekje’ naast een groote, gewitkalkte graftombe zonder opschrift, onder een alleenstaanden cypres en op een begraafplaats groot als een hand. Niet veel bijzonders, maar vol echt-Oostersche piëteit.

Wij kwamen, ondanks dat wij ‘kawas’ noch revolver hadden meegenomen, springlevend en ongedeerd in Smyrna terug.

(Wordt vervolgd.)

De psyche van de vrouw in de litteratuur van alle tijden notities en gedachten door H.H.J. Maas. II.

> ‘Und Amfortas war wie Weininger doch nur ein allgemeiner Psychologist über die Frau, d.h. ein völliger Unkundiger.’
> (Franz Blei. ‘Gott und die Frauen’.)

De middeleeuwsche legende-verteller zag Beatrijs als een vrouw met een allesoverheerschende neiging tot uitersten. Als kloosternon en kosteres vervulde zij zóó nauwgezet haar plichten, dat geen van de andere nonnen merkte, wat in haar innerlijk omging. Zij wist dus haar aandoeningen achter haar uiterlijk verborgen te houden. Maar ‘dese ioffrouwe en was niet sonder der minnen, die groot wonder pleecht te werken achter lande.’ De duivel kwelde haar dag en nacht met wellustige gedachten en begeerten. En zij bleef niet lijdelijk afwachten, doch stuurde een boodschap aan haar minnaar, met de belofte, dat het hem wel naar genoegen zou gaan, als hij dadelijk kwam. Na het klooster heimelijk verlaten te hebben werd zij de hartstochtelijke minnares. Vervolgens, door den man in den steek gelaten, voorzag zij als prostituée in het onderhoud van haar kinderen. En tenslotte verliet zij ook die kinderen om als boetvaardige zondares weer in het klooster terug te keeren en aldus voor de zaligheid van haar ziel te gaan leven.

De dwang van onthouding, haar door haar religieusen staat opgelegd, verhevigde natuurlijk haar sexueele begeerten, wat de

verteller duivelsche bekoringen noemt. De verlokking van de verboden vrucht kan men daarmee wel verwant beschouwen. Dan komen we tot de Eva-natuur in de vrouw. En denken haast als vanzelf aan de visie van Marcellus Emants (Lilith):

> 'Al wie in d'arm der wellust werd geschapen,
> Valt vroeg of laat der wellust weer ten prooi!'

(Maar moeten dan toch onmiddellijk daarbij voegen: 'De mensch is man en vrouw geschapen. Dus....')

Eva en de verboden vrucht. De Vlaming J.Th. van Rijswijck berijmde een geestige vertelling op het motief, dat vrouwen geen verbod kunnen verdragen. Een man moest enkele weken na zijn huwelijk eenige dagen op reis.

> 'Zij weent en zucht: 'Blijf toch niet lang,
> Of ik verga van smart; ach, keer
> Toch spoedig in mijn armen weêr!'

Ondanks die ontboezeming is hij er toch lang niet gerust op, dat er gedurende zijn afwezigheid geen liefdesverhouding zal ontstaan tusschen zijn jonge vrouw en hun buurman. Daarom stuurt hij onderweg zijn knecht terug met de opdracht, dat zij elke toenadering, ook de allergeringste, van dien buurman vermijden moet. De knecht gaat, maar wijzer dan zijn meester zegt hij in zichzelf: 'Hij kent der vrouwen aard niet, al wat men haar slechts eens verbiedt, kwelt onweerstaanbaar heur gemoed, en zet de neiging zoo in gloed, tot zij 't bevel trotseeren....' en zegt haar, dat zij volgens den uitdrukkelijken wil van haar man den hond niet van den ketting mag losmaken en hem zelfs niet mag streelen. Natuurlijk doet zij het dan juist, wordt ernstig door den hond gebeten en moet het bed houden. Het gevaar voor minnarij met den buurman is dus geweken!

> 'De heer begreep die zaak te recht
> En dankte hartlijk zijnen knecht.'

Volgens Dr. Leon Kellner ('Die Englische Literatur der

neuesten Zeit', 1921) schreef de moeder van Oscar Wilde: 'De zonde is het zoetste van het leven.' Kellner noemt haar 'eine überaus geistreiche, sprachenkundige, zur Schwärmerei geneigte überspannte Dame' en zegt, dat die regel van haar 'als einer ihrer gottlosen Aussprüche zitiert wird.' Mij zijn de geschriften van Wilde's moeder niet bekend, maar de vraag lijkt mij niet ongegrond, of in die kritiek, door Kellner aangehaald, niet het kwaadsprekende, lasterende gemoraliseer onder de menschen aan het woord is, dát gemoraliseer, dat in de jalouzie zijn oorsprong vindt.

* * *

Beatrijs had het genot van de min gesmaakt, maar het leed van de min bleef haar ook niet bespaard. Zulke gedachten zijn in de middeleeuwsche litterauur niet vreemd. Bijvoorbeeld, in 'Der Nibelunge Nôt' lezen we, dat Uote tot haar dochter Kriemhilde zegt:

> 'soltu immer herzenliche zer werlde werden vrô,
> daz geschiht von mannes minne, du wirst ein schoene wîp,
> ob dir noch got gefueget eins rehte guoten ritters lîp.'

en dat Kriemhilde daarop antwoordt:

> 'Die rede lât belîben, sprach si, frouwe mîn,
> ez ist an manegen wîben vil dicke worden schîn,
> wie liebe mit leide ze jungest lônen kan,
> ich sol miden beide: son kan mir nimmer missegân.'

Dat recept volgt Kriemhilde standvastig, zij sluit de min buiten haar gemoed, niemand begeert haar en zoo wordt zij 'met eere' de vrouw van een ridder. Ook zonder de min? Blijkbaar moeten we het zoo begrijpen. Als louter verstandshuwelijk. Zonder liefde om het leed te voorkomen. Als een oplossing van het huwelijksvraagstuk, dat alle eeuwen door zooveel moeilijkheden gebracht heeft tusschen man en vrouw, kan het allerminst aanvaard worden. De litteratuur telt honderden romans, die al den weedom van verstandshuwelijken beschrijven. De zoogenaamde 'vrije liefde'

heeft velen aangelokt: ze zou den dwang en den sleur van het huwelijk uitsluiten en met name het frissche en vurige van den sexueelen omgang beter kunnen behouden.

In een drama van Ibsen, een roman van Cyriel Buysse (‘Daarna’), een roman van Marcellus Emants (‘Waan’), enz. volgt op een scheiding van getrouwden een vrijwillige hereeniging zonder huwelijk. ‘Het kan droog blijven, maar het kan ook op regen uitdraaien’, philosofeert de boer. Jeanne Reyneke van Stuwe beschrijft in een van haar romans, hoe een tijdje huwelijksvacantie de ‘vermoeienissen’ van het huwelijk genezen kan.

In Bruno Daalberg's ‘Komische Vertoogen’ lezen we: ‘Depuis que le monde est monde (sedert dat de wereld de wereld is), hoorde ik eens eenen castraat in eene opera zingen: on s'y marie, on s'y marie; on s'y ennuye, on s'y ennuye (trouwt men er en verveelt men er zich)’. Het betoog vervolgt dan, dat Adam en Eva zich alleen door de verveling aan de liefde moeten overgegeven hebben. - Met de methode van Bruno Daalberg (pseud. van De Wacker van Zon, begin 19e eeuw) zou men ook kunnen betoogen, dat het vijgenblad de oorsprong van de erotiek geweest is. - Maar zoo wordt het in zekeren zin een vicieuse cirkel. In zekeren zin, omdat liefde en huwelijk geen identieke begrippen zijn; of, zoo ze het ooit zijn geweest, of het althans moesten zijn, het in ieder geval in de werkelijkheid niet meer zijn sedert vele eeuwen. In menig litterair werk speurt men aangaande de vrouwelijke psyche de gedachte van de getrouwde vrouw: ‘voor den geliefde de warme hartstocht, voor den echtgenoot het koude lichaam.’ Wat natuurlijk zelden zonder verdere conflicten zal blijven. Het omgekeerde geval is ook niet ondenkbaar.

Het behoeft volstrekt niet als opvallend beschouwd te worden, dat de waarachtige litteratuur zoo zelden gevallen geeft van vrouwen, die een huwelijk aangaan, waardoor zij financieel in *veel* bekrompener omstandigheden komen dan waarin zij gewoon waren te leven. Dat is geheel en al overeenkomstig de realiteit en wijst op den materialistischen aanleg van de vrouw. Zelfs de romantiek geeft zulke gevallen niet, ofschoon zij toch naar veler opvatting *de werkelijkheid ontvluchtte*. - Mijns inziens is dit echter een onjuist begrip van het wezen der romantiek. Realiteit en romantiek zijn voor mij absoluut geen tegenstrijdige begrippen.

De Tachtiger Beweging in Nederland, die toch het realiteitsbeginsel in de litteratuur herstelde, zie ik als de opkomst van een waarlijke romantiek in ons land. - In krantenfeuilletons en dergelijke amusementslectuur kan men misschien wel eens vrouwen als zooeven bedoeld ontmoeten. Maar de vele lezers en vooral lezeressen daarvan behooren niet tot de menschen, die van het wezen der litteratuur eenig besef hebben en haar als ken-vorm kunnen waardeeren, zooals de betrekkelijk weinige serieuze litteratuurbeoefenaars. Er wordt in de wereld wel ontzaggelijk veel gepraat over 'waarheid', doch het getal menschen, die er belang in stellen de 'waarheid' te leeren kennen, is uiterst klein. 'Davon wollen (die Menschen) *durchaus* nichts hören, weil sie *feige* sind, feige, wie jede Masse und jede Sklavenseele, feige vor der Wahrheit.' (Wilhelm Lange-Eichbaum, 'Genie, Irrsinn und Ruhm', 1928.) Dat de man in de liefde afdaalt, in materieel opzicht in den uitgebreidsten zin, dus stand, enz. inbegrepen, en dan zoo bedoeld, dat hij de vrouw door een huwelijk aan zich bindt, komt in de litteratuur overeenkomstig de realiteit veelvuldig voor. Iets anders is het, dat een vrouw ook wel hartstochtelijk verliefd wordt op een man, met wien zij wel de liefde genieten wil, maar met wien zij niet wenscht te trouwen. In de romanlitteratuur zien wij ook vrouwen, die erin slagen haar hartstochten voor een man verborgen te houden, of althans die te beheerschen, misschien ook voor dien man zelf, en in elk geval voor de buitenwereld. In den onlangs verschenen roman 'Schaduw der Bergen' van Anthonie Donker toont een man zijn gevoelens voor de vrouw Giulia door iederen blik en iedere beweging, terwijl zij in het bijzijn van de andere sanatoriumpatiënten een strakke, neutraal-koele houding weet aan te nemen en te bewaren en onder vier oogen hem gaarne haar begeerten openbaart. In de meeste litteratuur zien wij den man voorgesteld als de natuur, die zich beheerschen kan tegenover zuiver zakelijke aangelegenheden, maar minder dan de vrouw in staat is erotische aandoeningen te maskeeren. 'Als maar niemand er iets van weet!' Dat is voor de vrouw de beslissende factor in menige liefdesverhouding. Misschien hebben de vrouwen zoo de vrouw gemaakt door haar babbelzuchtig veroordeelend gepraat over een bevoorrechte sexegenoote.

‘Mijn hartje treckt mij wel soo seer,
Soo seer, dorst ick het waeghen’,

‘Maer oft 't u miste, domme maeght,
Ghy siet hem niet van binnen.
Dan 't schijnt wel die gheen rust en waeght,
Kan qualijck lust ghewinnen.
Oft ick hem oock lichtvaerdich von,
En 't bleef in dit Bosschage,
Indien dit Bosje klappen kon,
Wat melde 't al boelage!’

zucht verlangend Dorilea in Hooft's ‘Granida’. Als maar niemand er iets van te weten komt!’ De overgroote meerderheid van de vrouwen in de litteratuur hebben een verborgen ‘verleden.’

Het erotische element in de vrouwelijke psyche heeft in de letterkunde steeds een groote rol gespeeld. Natuurlijk is de intuïtie, die een integreerend deel is van het litteraire talent, sterk gericht op alles, wat zich schuil tracht te houden achter een uiterlijk. En heel dikwijls zullen we de woorden, die in een letterkundig werk *gezegd* worden, moeten verstaan als heimelijke *gedachten* in de *werkelijkheid*. Veel litteratuur stelt de vrouw voor als van nature prostituée. Vanzelfsprekend hangt in deze alles af van de vraag, wat men door het woord ‘prostituée’ wil aangeduid zien. ‘Welche Frau sollte dies nicht fertig bringen; dem Manne diese Täuschung, dass sie ihn liebe, zu geben?’ - aldus Franz Blei in ‘Gott und die Frauen’ - en ‘Viele Geheimnisse des Mannes kennt die Frau aus Instinkt, und die andern, die noch bleiben, entlockt sie ihm in den schwachen Stunden, die nur der Mann hat und welche die starken Stunden der Frau sind. Sie entlockt sie ihm, indem sie ihren Leib als Preis setzt oder so tut, was auf dasselbe herauskommt, denn dieser Preis ist im Denken der Frau eine Fiktion des Mannes.’ Over Ninon de Lenclos schrijvende zegt Blei: ‘Ninon machte sich nichts aus der erotischen Metaphysik; sie erklärte: aimer, c'est satisfaire un besoin’, en verder: ‘Beständigkeit in der Liebe hielt die Ninon nur für eine sehr mittelmässige Tugend, ja sie nannte sie die Furcht, ein anderes Herz zu finden, wenn das eine auf-

gegeben.' Als het erotische element in de vrouwelijke psyche van nature zoo sterk is - in hoeverre opvoeding, milieu, conventie, enz. de vrouw ertoe gebracht hebben dat te onderdrukken, doet hier niets ter zake -, dan is het ook natuurlijk, dat de vrouw sympathie gevoelt voor den man met heftige sexueele driften, zooals ik las in den roman 'Le maître du moulin-blanc' van Mathilde Alanic. De nog pas korten tijd getrouwde jonge vrouw van een soldaat aan het oorlogsfront neemt in den roman 'Le diable au corps' van Raymond Radiguet den jongen van een jaar of zestien mee naar bed, in wien zij erotische verlangens heeft gemerkt, ofschoon hij nog 'onwetend' is en zij hem in de geheimen van de liefde moet inwijden.

Als Tibert de kater in 'Reinaert de Vos' den pastor gewond heeft, jammert de vrouw: 'Al ghenase hi vanden wonden, hi blivet ten soeten spele mat!'

In de middeleeuwsche sotternie werkt de vrouw van Lippijn listig en lief haar man uit de buurt om met haren suete lieve ongestoord haar riveel te kunnen driven. Daar hebben we een met goede visie beschreven staaltje van de listigheid in de vrouwelijke psyche, die door liefdoenerij en vooral door zonder overhaasting haar plan uit te voeren, elke achterdocht weet te voorkomen om haar erotische verlangens te kunnen bevredigen. In de Keltische sagen maakt de ridder, die ter eere van de geliefde jonkvrouw zijn langen tocht onderneemt om den graal te vinden, wel eens den indruk van een onnoozelen hals, die zich voor een waan laat wegsturen, omdat zijn geliefde gaarne de gelegenheid had voor ander liefdesspel. Dat was ook de visie van Paul van Ostayen in zijn vers 'Ridderstijd' (Music-Hall). De mooie gravin heeft twee ridders gepaaid met haar beloften:

'Wie vandaag d'overwinnaar mag zijn,
Zal ook van nacht de minnaar zijn.'

'Van het duel
Komt fel en snel,
Met machtige schreden,
d'Overwinnaar gereden
En bonst met de hamer

Op d'aloude slotpoort,
Terwijl op haar zwoele kamer
De dame verbreekt,
Hartstochtelijk, haar levenswoord.'

'En die nacht heeft de dame haar woord gebroken
En de pracht van haar lijf den stalknecht geboden.'

De ridders hebben verwoed gevochten om haar bezit voor een moment, op haar verlangen; een hunner is gedood, en onderwijl genoot zij de omhelzingen van een bruten kerel. Daar liggen verschillende psychische elementen in: listigheid, lust in wreedheid, drang naar de oerkrachten in de erotische gevoelens.

Het element van de wreedheid in de erotische aandoeningen van de vrouwelijke psyche komt in de litteratuur herhaaldelijk voor. Het hoofd van Johannes moest telkens weer ten offer gebracht worden. En als het niet zóó erg is, dan is het toch dikwijls een tergend wreed spel. Zoo bijvoorbeeld in 'Hartstocht' van Jeanne Reyneke van Stuwe, wellicht niet haar gaafste, maar volgens mijn oordeel toch haar beste roman, waarin de geraffineerde erotische vrouw den man aanhoudend met den appel lokt en dien telkens prikkelend achter den rug houdt, als hij meent hem te kunnen grijpen.

Veroveren - bezitten - versmaden - en toch uitsluitend voor zichzelf willen behouden: dat is weer een andere drift in de vrouwelijke psyche, markant geteekend door Alie Smeding in haar roman 'De Zondaar'. De vrouw, die zich aan haar verloofde geeft, alsof zij getrouwd waren; die in haar huwelijk de physieke vereeniging weerstreeft, blijkbaar uit een gril van 'reinheids'-bevlieging, en daarna, als de man geen toenaderng met haar meer zoekt, omdat hij elders bevrediging vindt, naar den dokter gaat om raad te vragen, hoe zij hem weer terug zal kunnen krijgen.

Het onweerstaanbare verlangen naar de bevrediging van de erotische aandoeningen en de volle bereidheid tot alles, wat daartoe leiden kan, gepaard echter met een onoverwinnelijke vrees voor dat eene, 'het uiterste', zien we suggestief beschreven o.a. in 'Stille Kracht' van Couperus en in 'Het lichtende Strand' van Gerard van Hulzen.

Invallen door Frans Erens.

Er is iets dat ik altijd heb gevreesd, omdat het alle élan in mij naar beneden drukt, iets dat ik de ‘opzettelijkheid’ wil noemen. Het is het element, dat vijandig staat aan de onbewustheid, de veilige bodem voor alle ontkiemende leven. Verbergen de wortelen der planten zich niet in de aarde om te kunnen groeien? Zoo wil het in de menschenziel ontkiemende zich verbergen in de onbewustheid. Ik heb dan ook altijd een gevoel van onbehagelijkheid gehad, wanneer ik ergens bloembollen heb zien staan, wier wortels niet veilig door de aarde waren omsloten, maar voor ieder zichtbaar in een glas water hingen; medelijden met de plant kwam dan in mij op.

Zoo heb ik meermalen kunnen constateeren, dat wanneer van iemand wordt verwacht, dat hij bij een daad of gebeuren zijn meening zal zeggen, men niet te veel aan zijn woorden moet hechten, omdat zij het uitvloeisel zijn van een op hem uitgeoefenden drang. Had hij over hetzelfde onderwerp geschreven ongevraagd, zoodat vrij de gedachten en gevoelens in hem waren opgeweld, dan zouden die zuiverder hebben weergegeven, wat lag op den bodem zijner ziel. Zij zouden niet ontijdig aan het licht zijn gebracht, maar volgroeid naar boven zijn gerezen en zij zouden den menschen iets van waarde hebben kunnen geven.

Zoo herinner ik mij, dat Renan schreef bij den dood van Victor Hugo: ‘Victor Hugo a été créé par un décret nominatif de la Providence tandis que les autres hommes ne l'ont été que par un décret collectif.’

Ik vraag mij af wat men aan zulk een uiting heeft, die mij

altijd pure onzin heeft geleken. Het is duidelijk, dat Renan haar niet kan hebben gemeend, maar dat hij, wetende, dat van hem een uitspraak werd verwacht, zich geweld heeft aangedaan om een klinkenden zin te maken en zijn landgenooten een handvol bombast in het gezicht te gooien. Schiet iemand in het gesproken woord op die manier te kort, dan heeft het niet zoo veel gevolgen, want de gesproken woorden vervliegen in de lucht, die ze niet vasthoudt, maar van het geschreven woord weet men niet vooruit hoe lang het zal bestaan en zulk een uiting blijft soms liggen als een hoop puin op den weg, waarvoor de wandelaar op zij moet gaan om er niet over te struikelen.

Zoo kan het ook gebeuren, dat iemand een vriend of een vriendin verwacht. De twee hebben elkaar in lang niet ontmoet en zij verheugen zich beiden op het weerzien. Dat zal zijn zooals vroeger, meenen zij; de woorden zullen rustig vallen in de oude atmosfeer en over en weer zal de strooming gaan van het begrijpen. Zij hebben beiden veel moeite gedaan om dit samenzijn mogelijk te maken, maar als het werkelijkheid is geworden, gebeurt er niets. Onwezenlijk en klankloos lijken de stemmen en beiden zwijgen, omdat in hen gedachten en gevoelens vastgevroren liggen. Hadden zij elkaar op straat toevallig getroffen, dan zou het niet zóó zijn geloopen, maar nu zij de ontmoeting opzettelijk hebben gezocht, staat het hun altijd voor den geest, dat zij iets moeten doen. Zoo ging het mij eens met een goeden vriend.

Wij hadden een afspraak gemaakt, die wij met veel moeite hadden uitgevoerd, maar toen hij eenmaal bij mij op mijn kamer was gekomen, zaten wij elkaar aan te staren en geen van ons wist iets te zeggen. Hij ging uit het venster liggen kijken naar het bewegen op straat. Ik stak een sigaar aan, liet mij in een grooten stoel vallen en begon over werk te denken, waaraan ik bezig was. Draaiorgel-tonen klonken. Ik vergat hem, hij vergat mij. Dansende kinderen hadden zijn oog getrokken. Ik schreef iets op en hij maakte misschien krassen in een schetsboek. Ik weet het niet meer. Na een tijd kwam hij van het venster, ik zat nog weggedoken in mijn stoel.

‘Zoo, ben jij daar?’

‘Wel, hoe maak je het?’

Toen hadden wij haar, de rustige, de noodzakelijke onbewust-

heid; de opzettelijke komst was vergeten. Wij waren daar en wij wisten niet meer waarom wij er waren gekomen; wij begonnen te praten en vruchtbaar waren de woorden, die nu los kwamen en lang bleven vallen.

* * *

Toen ik niet lang geleden in een gesprek met een letterkundige mijn meening uitsprak over vaagheden in het werk van een dichter of prozaschrijver, wierp deze mij tegen, dat hij in de litteratuur wel van vaagheden hield, omdat daarin somtijds groote schoonheid schuil gaat. Er is echter een vaagheid, die moet worden afgekeurd en eene die kan worden verdedigd.

Wanneer wij te doen hebben met een gewilde opzettelijke vaagheid, waaronder een rijke inhoud ligt verborgen, dan kan zij een stratagème zijn van den schrijver. Ik houd persoonlijk echter niet van deze manier van werken en beschouw haar niet als een teeken van innerlijke kracht. Het is de sterke opeenvolging van duidelijke incisieve gedachtereeksen, die de litteraire meesterstukken doet ontstaan. Stendhal heeft op die manier geschreven en er zijn roem aan te danken gehad. Wij vinden die scherpe opeenvolging van naar voren dringende, onstuimige maar in toom gehouden gedachten bij Machiavelli. Deze realiteitsliefde van den kunstenaar, die zijn werk doordrenkt, wordt door de na hem komenden begrepen en op prijs gesteld. De in vaagheid gehulde uitingen van ideeën en sentimenten kunnen later moeilijk op hun volle waarde worden geschat, want het omhulsel kan door de tijdgenooten, die dezelfde manier van voelen en denken hadden als de schrijver, die de zelfde waarde en beteekenis toekenden aan de woorden, gemakkelijker worden doorschouwd dan door later komende geslachten. Zoo is, volgens mij, klaarheid en een logische onmiddellijke opeenvolging van gedachten- en feitenreeksen een voorwaarde voor de blijvende waarde van een litterair product.

Wanneer vaagheid een bewijs is van zwakheid, van weinig incisieve gedachten bij den auteur, dan moet zijn werk onfeilbaar in waarde achterstaan bij dat van de concrete expressie.

Er kan ook een vaagheid zijn van een derde soort, die ik inhaerent aan de stof zou willen noemen, niet aan den vorm. Over de mogelijkheid en de noodzakelijkheid van het uitspreken van

tot nu toe in de menschheid latente gevoelens, wil ik niet twisten, want indien wordt bewezen, dat het werkelijk latente gevoelens zijn, zou een dergelijk dichter zeer welkom zijn. Doch in elk geval moet hij ze zoo duidelijk uitspreken als de bekende en de den mensch sedert vele eeuwen aandoende gevoelens zijn geopenbaard. Deze zielsverborgenheden, willen zij werkelijk aandoen, moeten tastbaar worden uitgedrukt, zoodat op het gesproken woord vanzelf en spontaan de aandoening bij den lezer volgt. Gebeurt dit niet, dan moet de geest van den lezer zich inspannen, waardoor de aandoening wordt verzwakt, zooals dat gebeuren zou bij de aanschouwing van schilderwerk tot welks begrip een uitlegging noodzakelijk is.

De gevoelens en gedachten aanwezig in den mensch zijn voor hemzelf, maar giet hij ze in woorden, dan behooren ze hem niet meer geheel. Het woord is op de eerste plaats voor den anderen mensch bestemd, die het aanhoort en pas in de tweede plaats voor hem, die het uitspreekt. Zelfs de monoloog is voor een ander bestemd, indien hij ook voor zichzelf wordt gezegd of gezongen.

Het is zeker waar, dat in den loop der eeuwen in de litteratuur een verandering is gekomen in den aard der uitgesproken gedachten en gevoelens, vastzittend aan veranderingen in de geestesgesteldheid der menschen. De liefde van mensch tot mensch is altijd bezongen, maar de liefde tot de natuur om haarzelfswille, vindt men eerst algemeen in de uitingen der negentiende-eeuwers. Deze eeuw en de daarop volgende tientallen van jaren hebben de uiteenrafeling gezien der menschenziel, die poogde zich bloot te maken voor ieders oog. Sommigen, vooral in den lateren tijd, zijn daarin te ver gegaan, doordat zij dingen naar boven hebben willen halen, die daar niet geschikt voor zijn, die in embryo liggen op den bodem van het onbewuste. Hebben zij gemeend daardoor een weerklank op te roepen bij den lezer, bij hem den bodem zijner ziel om te woelen om op te doen stijgen het verwante, dat daar rust? Maar zoo aan hunzelf niet geheel duidelijk was, wat zij wilden uitdrukken, zoo aan hun woorden de klaarheid heeft ontbroken, leggen zij een last op de schouders van die hen aanhoort. Zij geven hem de taak te zoeken, te kiezen in twijfels, tot klaarheid te brengen wat troebel was en duister. Hij is den dichter niet dankbaar, die hem aldus bezwaart; als een last

drukken hem diens uitingen, veranderend ieder oogenblik naar zijn eigen believen en vermoeid wendt hij zich af van den man, die hem dingen wil toonen niet geschikt voor ons daglicht, die mogelijk altijd verborgen zullen blijven. Zij behooren niet thuis in het rijk van het woord, omdat de adequate uitdrukking niet bestaat voor hen die in hun eigen rijk en gedaante de eigenlijke schat der menschenziel uitmaken.

Zoo hebben de bevoorrechten, die de toestanden der hoogere mystiek hebben gekend, zelden beproefd iets daarvan in woorden vast te leggen. Het is duidelijk, dat dit geheel onmogelijk was, daar deze toestanden behooren tot een andere wereld dan in die van het ons bekende menschelijk leven. Ook de bekende sterrekundige, l'abbé Moreux raakt dit aan bij een bespreking van de Metageometrie, waar hij zegt: ‘Et je conçois fort bien que si, par un miracle, certains saints ont pu être ravis et voir Dieu ou contempler des esprits, comme nous le dit saint Paul, je n'en conçois pas moins parfaitement que, revenus à leur condition naturelle, ils n'aient pu nous dire ce qu'ils avaient vu, car leur récit n'aurait eu aucun sens pour nous, aucune image sensible n'eût pu traduire leur pensée’

Met een enkel woord wil ik hier nog aanstippen, dat de poesie, die volgens mij, het diepst heeft gegraven in de menschenziel en iets van haar geheimen in het licht heeft uitgestrooid, de Psalmen zijn, in wier wonderlijke en bewonderenswaardige verzen zielekreten weerklinken, zoo sterk als ik nergens anders heb gevonden. Hoewel ons niet steeds onmiddellijk duidelijk is, welken zielstoestand de dichter der Psalmen wil uiten, kan hij nooit ingedeeld worden bij de modernen, die onvoldragen vruchten in het licht willen brengen. Voor het snelle begrip zou een even sterk geestelijk leven noodig zijn, als dat van den Psalmdichter, iets wat zeldzaam is in onzen tijd, waarin de mensch al te veel gelegenheid heeft om zich te verstrooien en te versnipperen. Daarom is de lezing ervan bij uitstek geschikt voor het tegenwoordige geslacht, dat kan genezen aan de wateren, die daar opborrelen.

Mijn nicht Edith door Willem Eges.

Wij zitten in de kamer die uitzicht geeft op het plein. Ik zie zwijgend naar de haastige voorbijgangers. Mijn nicht schenkt thee. Ik hoor haar met het servies bezig. Is Edith veranderd? Ja en neen. Zij is *vrouw* geworden. Haar gezicht was nooit mooi te noemen, wel sympathiek.

- Wat een land! valt zij uit, doelend op den regen.
- Och, zeg ik gelaten, - dat merken wij niet meer.

Zij spalkt haar oogen; ik verwacht een uitval; maar zij zwijgt.

- Alsjeblieft, doet zij kalm, - hier is je thee.
- Merci.

Dan schuift zij op haar divan, leunt onvrouwelijk tegen de opgestapelde kussens. Haar beenen zijn stevig; haar japonnetje lijkt mij het product van een bezoek aan een uitverkoop.

Wat doe ik hier? Haar brief kwam als uit den hemel gevallen. Hij herinnerde mij er opeens aan, dat ik niet geheel zonder familie ben. Hoe kwam Edith aan mijn adres? Brussel is geen enorme stad, zeker, maar -

- Ben je nog niet over je eerste verrassing heen? vraagt ze onverwacht.
- Om je de waarheid te zeggen....
- Mij verrast niets meer.
- Blasé dus, stel ik vast. - Je bent zeventien.... zoowat tijd.
- Hoe kom je aan dat idiote woord! Nee, oververzadigd ben ik niet. - Een pensionaat is 'n kinderbewaarplaats. Meer niet. - Noem m'n houding *gestorven passibiliteit.*
- Doe weer gewoon, waarschuw ik haar.
- Ik poseer niet.

- 't Heeft er toch allemachtig veel van, is mijn meening.

Onze woorden stuiten.

Over het plein gaan kinderen. Met de puntzak van hun cape op zijn zij trippelende kabouters.

Zoo was Edith toen ik haar voor het laatst zag. Wij schelen meer dan tien jaar. Haar ouders - toen nog in goeden doen - hielden de familiebetrekkingen met hiaten aan, wat op wederzijdsche vervreemding uitliep. 't Was te voorzien. Mijn vader en die van Edith, hoewel broers, waren in zichzelf gekeerde antipoden; de schoonzusters kozen de partij van hun man. Met den oom en de tante verdween de nicht voor mij.

Later kwam de hoop, iets van haar te zullen hooren. Vergeefs echter. Noch bij den dood van mijn vader, noch bij dien van mijn moeder vernam ik een teeken van leven van haar. Ik deed geen pogingen haar te vinden. Het maakt immers geen verschil of men mét of zónder een nicht leeft.

Mijn ouders lieten mij zonder geld achter, hetgeen mij heel weinig interesseerde. Want voor mij was het een vanzelfsprekend iets. Zoo het anders ware geweest, had ik het een misdaad gevonden.

Mijn vader en die van Ediht hadden een eigenschap met elkaar gemeen: zij waren slechte financiers.

Als jongen van zestien ontgingen mij de financieele capriolen van mijn vader niet. Waar haalde hij, zoo vroeg ik mij af, het geld ervoor vandaan? Moeder noemde mijn opmerkingsgave bemoeizucht.

Later kon ik haar afkeuring te dien opzichte begrijpen; eerst niet.

De gevolgen van mijn vaders levenswijze bleven niet uit. Zijn dood was voor hem, geloof ik, een gewenschte uittocht. De tranen mijner moeder imponeerden mij in 't minst niet. Zij waren te opzettelijk. Echter niet, toen ook zij haar levensgang afsloot. Zij wist mij arm achter blijvend; en dat weten deed haar met oprechte tranen in haar goede oogen sterven.

Ik ging naar Brussel, waar ik een betrekking trof, die mij in staat stelde behoorlijk te leven.

Jaren was ik een eenzame; doch ook daar komt een einde aan. Collega's werden vrienden, oppervlakkige bekenden bevorderden zichzelf tot meer intiemere kennissen. Vanzelf ontging mij het idee nog langer een eenzame te zijn.

Tot ik den brief van Edith ontving. Ik had dus toch nog een bloedverwante!

Nu nog kan ik haar verzoek, om op dezen dag en dit uur bij haar te komen, niet vatten. Zij spreekt anders dan ik mij voorstelde; zij doet zelfs anders! Haar optreden is zonder achtergrond.

- Ik verwachtte veel van het leven, hoor ik haar stem weer. - 't Is geweldig stom van me geweest....

- Nu ter zake, Edith, zeg ik met nadruk. - Ik wil weten waarom je mij op dezen dag en dit uur....

Zij strekt haar rechterhand uit om mijn woorden te stuiten.

Ik doe humeurig. Dat kind ook!

- Ik zeg je dat ik veel van het leven verwachtte. Ontzettend veel. Hoe vader en moeder leefden, had ik geen notie van. Geld was er, wist ik, dus alles zou terecht komen. Maar het kwam niet terecht.... Tenminste, niet goed....

Ik voel dat ik kwaad word. Wat scheelt het kind! Van haar onbenullige praatjes word ik geen cent wijzer.

Er wordt gescheld en ineens springt Edith op. Haastig schikt zij haar kapsel en gaat naar de gang.

Ik kijk maar weer naar den regen en het plein. Mijn boord doet pijn en mijn teen voelt een gat in m'n sok. Buiten gaan nog steeds haastige voorbijgangers.

Ik vind deze huiskamer banaal. De gordijnen zijn niet meer dan doorzichtige lappen.

Wat blijft zij lang weg! Eerst hoorde ik gestommel, stappen, zacht praten; daarna stilte. Wat beteekent dat alles?

Als Edith met een ontdaan gezicht weer op haar divan zit en zwijgt, vraag ik met mijn oogen wat al deze geheimzinnigheid beduidt.

Eindelijk breek ik op. Wat gaat mij m'n nicht aan!

- Ga niet, zegt zij opeens, - wat ik je verzoeken mag, ga niet weg.

Het is geen genoegen zoo een nicht te hebben....

- Maar begrijp nu toch eens goed, zeg ik. - Ik haat al die onnoozele dingen; ik vind jouw geheimzinnigheid eigenlijk geweldig belachelijk.

Ik vind mijn eigen woorden irriteerend.

- Ik zal je niet langer in 't onzekere laten, belooft zij. - Als de klok vier slaat zal ik je alles zeggen.

Hier neem ik genoegen mee.

- Kijk zoolang maar naar buiten, helpt zij mij.

Toch doe ik dit liever dan het onzinnig gepraat met haar voort te zetten.

Wij wachten op vier slagen. De wijzers hebben een slakkengang. Het tikken van het uurwerk slaat gaten in de stilte.

Er schijnt voldoende regen gevallen te zijn. De lucht wordt helder en de stappen der voorbijgangers worden trager. Kinderen gaan in groepjes voorbij. Zij komen uit school; hun boekentasschen puilen.

De vier slagen zijn er.

Ik zie mijn nicht aan, en zij mij.

- Ik heb je hier laten komen, begint ze ijselijk kalm, - omdat ik wil afrekenen. Je weet dat ik nog niet lang hier ben; dat ik van 't pensionaat kom; dat ik financieel gedwongen werd hier te komen. Maar je weet niet, dat mij hier een man wacht.... door m'n voogd uitgezocht! *Uitgezocht* zeg ik je....!

Ik antwoord haar niet. Zoo zij nu zit is ze mooi en flink.

Zij begint heen-en-weer te loopen; haar handen houdt zij op den rug.

- Dat m'n voogd een man voor me uitzocht, och.... dat vind ik niet zoo erg. Nu de zaken eenmaal zoo staan.... M'n voogd is koopman dus practisch. Het ergste is dit: *dat ik me niet verkoop.* Hoor je me goed?! - Daarom wil ik afrekenen.

Voor ik haar kan antwoorden is ze bij de deur en roept in de opening:

- Alf!.... Alf, kom je?!....

Ik kijk als naar een onbegrepen spel.

Er komt een heer binnen, die stijf bij de deur gaat staan.

- Nu neef en Alf, jullie moeten het weten! roept zij met een sterke stem. - Ik verkoop me niet! Ik ver -

Haar revolverschot lijkt dat van een kanon.

- Ben je gek! ontstelt de heer dien zij Alf noemde.

- Edith! roep ik.

Op onze knieën zijn we bij haar. Haar stevige beenen steken vreemd van onder haar japonnetje dat van een uitverkoop lijkt.

De heer dien zij Alf noemde jammert en ik ga om een dokter.

Herfst door Hélène Swarth.

I.
Langs groene landen.

Langs groene landen loopt de laan.
De wolken dreigen.
De donkre boomen zien mij aan,
In somber zwijgen.

Zij lijken fier met zomerpracht
Van loof beladen.
Zij strooien heimlijk, in den nacht,
Hun doode bladen.

Het late licht komt bleek een eg
Met zilver zoomen.
De donkre boomen, langs den weg,
Staan stil te droomen.

Een enkle tuin mijn oogen troost
Met helle kleuren.
Oranje en malve en teêrberoosd,
De kelken fleuren.

Een wingerd tooit met purperdos
Een ranke gevel.
Uit groene landen maakt zich los
Een blanke nevel.

Ik voel de zoele klamme lucht
Vol doodegeuren -
En 't heil, waarnaar verlangen zucht
Zal nooit gebeuren.

II.
Geur van dood.

Zacht zong mijn hart op 't rhytme van mijn bloed,
Geslagen kind, geheven boven leed
Door schoonheid der landouw, dat blij vergeet
Hoe ál wat leeft toch éenmaal sterven moet.

Het roze en purpren heidal lag gereed
De zon te ontvangen in haar bloemengloed.
De boomen van den woudzoom geurden zoet -
Toen brak haar zwijgen zij, die naast mij schreed:

- ‘Ik speur alom den bittren geur van dood.’
't Dreunde in mijn hart als in een donkre trom.
Mijn lichte leden sloeg het zwaar als lood,
Mijn oogen star, mijn neurielippen stom.
De schoonheid week van zonne- en heiderood.
Ik speurde alleen den geur van dood alom.

III.
Tooverslot.

- Wat bouw je zoo hoog op dien heuvelkruin,
In het rood van papaver- en rozentuin?
- Ik bouw voor je droomen een tooverslot.
Daar woon je wel veilig voor wereld en lot.

En weet je waarvan dit paleis ik bouw?
De zon gaf mij purper, juweelen, de dauw,
De hemel, azuur en de regenboog
Zond zeven kleuren mij van omhoog.

In d'ivorenen toren een sponde wacht.
Daar spreid ik een peluw van wolken zacht
En ik dek je met duiven- en zwanedons
En je treedt er op geurend chrysantenbrons,

Door parelen zalen je schreden gaan.
Daar vind je veel sneeuwige beelden staan.
Daar groeten je, als vooglen, met teeder gezing
De beelden van jeugd en herinnering.

Toen rees mijn verlangen ten horizon,
Waar in rozen al neerzonk de stervende zon -
Ik steeg er, al zingende, hoopvol en stout,
Tot donkerde, in schemer, het suizelend woud.

Insteê van het slot, mijn verlangen beloofd,
Vond ik enkel een raaf, die me omklapwiekte 't hoofd.
In den klagenden wind was meewarige spot,
Wijl, geloovend ik klom naar een wolkenslot.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDLIII.

Mijn Levensenergie kalm-wijd nog werkt: verwaand wierd 'k nooit.
'k Doorspeur de Diepten, schoon 'k veel zweef in 't Hoogste en breed-gedegen
Vereenend beide sferen en elk Willer breed genegen
Steun 'k hem, zoolang hij 't Echtste willend, peinst. Nooit heb 'k vergooid

Mijn ferme Ziel en Leên aan 't kwade en me evenmin getooid
Met fraai-versierden schijn: mijn fijn-ziend Geestje leek verlegen
Als kind, maar heel geleidlijk ben 'k als bloode knaap gestegen
Van radden vagen Voeler tot begrijpend Mensch. Geschooid

Heb 'k nooit op 't goed of 't doen van andren en geen werk vermooid
Omdat het deed als 't mijne, ja 't, juist dan, heel vaak verzwegen.
'k Glimlach om dekadenten en heb vriendlijk soms gerooid

Kortaf hun schijnkunst, waaraan nimmer nog me iets was gelegen.
Mijn arme Ziel, die leeft van kind reeds, voel 'k, eng-streng gekooid
Gij zingt hoog-blij nu, want wat 'k jong voorzag reeds heb 'k gekregen.

DCDLIV.

Bewustloos-diep vertrouwen op mijn Zelf had 'k reeds als kind,
Maar ongenadig 'k af 't mij leerde om 't fermpjes-weg ooit te uiten
Daar Vader en wie 'k Moeder waande onmiddlijk gingen stuiten
't Alminst bewegen van mijn inverst Binnenst. Stil-gezind

Dus was 'k reeds in mijn jongenstijd, daar 't binnenst Diep me een ‘hint’
Gaf telkens, dat 'k moest zwijgen, wen 'k wou spreken. En naar buiten
Veel minder dan naar binnen richtte ik 't Geestje, waar 'k soms guiten
Of guitjes aantrof, die 'k dan wegjoeg. Och, vriendschaplijk bindt

Mijn diepste Ziel zich aan mijn Aardschheid steeds, lijk hooge wind
Soms vliegend wijd, maar dan weer mijmrend. Jublen kan ze en fluiten,
Maar veelal peinst Ze in vreemde Diepten vredig. Nooit gezwind

Door 't leven schreed 'k, mij voelend vaak, of 'k blootvoets liep op grint.
Maar thans, op 't laatst, vind 'k vrijwel vrede en ga dus niet meer muiten.
Het Zijn 'k nog wel diep-raadslig, maar niet meer ellendig vind.

DCDLV.

Hoe langs zoo meer heel 't Zijn mij schijnt een vreemde fraaie Waan
Te wezen, lijk 't mij somtijds leek als knaap al, wen 'k ter Hooge
Ongrijpbaar-wijde Ruimte starend voelde zacht-bewogen:
‘'k Bevat dit niet: gaat aldoor 't voort zóó maatloos?’ Onvoldaan

Wendde ik mij wèg dan weer, en weldra neder ging, ik slaan
Mijn anders recht-uit kijkende, heel licht verwonderde oogen
Die 'k als klein kind reeds uiterst zelden stevig had te drogen
Omdat ik schaars vergoot, wàt ook gebeuren mocht, een traan.

'k Was nooit sentimenteel: diep-in ik wist hoe 't moest. Gestaan
Heb 'k tusschen vreemd-jaloerschen, die mij mochten niet noch mogen
En wilden brengen mij ten neersmak eens met kwaden logen.

Maar, simpel, houd 'k mij stevig en sta 'k thans nog ongebogen
Ondanks het vele, wat 'k verduren moest. Stil wou 'k eens gaan
Breed-peinzend naar 't Al-eeuwge, wat ik nooit nog kon verstaan.

DCDLVI.

Gestuwd door Wanen 't Menschdom wiebelt. 'k Bleef er vrij van. Sluw
Noch suf ik wierd ooit: voelend denkend logisch verder schuiven
Van broozen knaap reeds bleef ik, vredig-eerlijk, dus geen druiven
Zuur noemde ik, wen ik niet kon plukken. Van elk sterver duw

Kreeg ik, om af te gaan van eignen weg en dies vrij schuw
Heel dikwijls leek ik: schaars vlot durfde ik, zoodat Vlakken gnuiven
Soms gingen, daar 'k vreemd-áarzlend bleek te doen, dus scheen te kluiven
Op 't onbeteeknende Eigne. Doch, in waarheid nimmer ruw,

Doorvoelde ik kalmpjes alle kwestie's. Schaars deed 'k mede aan fuiven.
Stoer wijd-uit ziende, houd 'k mij sterk ook tháns nog. Stevig stuw
'k Andren in goede richting voort en nooit van eerzucht snuiven

Klein-ijdel ging 'k, en blijf ook thans nog eender. Hoog de Duiven
Des Vredes zag ik reeds als jongen en van toen tot nú
Voel 'k blij mij soms door 's Al's Oneindgen Wezensschijn omwuiven.

DCDLVII.

Ik ken mijzelf, zooals geen ander weet mij, want den Grond
Der Diepte, waar we uit zijn gerezen, schoon langs vaste lijnen
Hij handelt, kent geen suffig sterver. Zelf ik hield me aan mijne
Zielskracht en Denkkracht vast toen reeds, maar niet veel meer verstond

'k Nog, dan dat 'k leefde. En 'k vroeg mij dus: Hoe ben 'k? Slechts losjes bond
'k Me aan Oudren, die bevalen kort me. Om zware ziekten, pijnen
Nauw gaf ik. Psychisch-sterk reeds was 'k en van heel lang chagrijnen
Niet hield ik: vredig werkte en leefde ik, schoon 'k niet prettig vond

Dit Aanzijn, waar 'k als mijmrende Eenling zat of liep. Terstond
Wou 'k buldren soms, maar liet dat na, want dacht dan: Plots verdwijnen
Voor goed, van alles weg, zou beter wezen, doch een kleine

Jongen nog ben 'k: wie weet wat later daagt me. En dan in 't rond
Plots zag 'k, of naar de lucht of in mijn boek weer. Traaglijk mijne
Inwendge Weet toen vaag reeds zág iets als een rustge fijne.

DCDLVIII.

Diepst-in bewustloos leef ik boordevol, maar zeg nooit druk
En zelden lang mijn dingen. Geestlijk voel 'k en doe 'k en streven
Dus ging ik schaars naar andren heen, want bleef veel liever weven
Mijn eigene gedachten voort, vrij schaarsch op Aardschheên tuk,

Schoon 'k laak ze nooit. Och, nimmer leek mij mijn privaat geluk
Onmisbaar. Met mijn allerverste Ziel ik vredig steven
Iets aêrs toe: kalm heel veel te doen, wat steeds me is bijgebleven.
Ik leef, van kind, diepst-in hartstochtlijk steeds maar elke nuk

Schoon echt van binnen rees zij, sloeg ik breed-gelaten stuk
Omdat 'k nog dieper-in door iets vèr-vreemds en mooi's gedreven
Als knaap reeds voor geen enkle juistheid ooit ging beven,

Zoodat 'k mijn werk, mijn Zelf nooit met versierde frases smuk.
Rivalen, vaaglijk-literaire noemden dwaas me een Kruk,
Maar onvermoeid mij bleef ik aan mijn Levensarbeid geven.

DCDLIX.

De Dwaasheid riep eens, dat 'k geen Gave of Wil had, ja, geen Geest,
En dies als vreemde Onvaste zotjes droomend liep te zwieren.
Maar zie, hier loop 'k en streef 'k als jong nog, schoon 'k geen grove spieren
Meekreeg en dus op school reeds geen gymnast ooit ben geweest.

Alleen mijn hersens stuwen lijk de kalme, die diep leest
Al wat 'k ontdekte en doen nog blijf, bevroedt. En nu 'k stil vieren
Halfwillens mocht zoo'n breed meevoelen, ondanks 't scherpe sneeren
Van wie slechts eert zichzelf, blijf 'k zelfbeheerscht, dus half bedeesd.

'k Wierd nooit hoogmoedig, schoon ik heb geen weerstand ooit gevreesd.
Mijn Geest hield streng zich in, ofschoon ik eens luid-lyrisch gieren
Moest om vlot-zwakken, die verdelgen wou'n me. Maar bestieren

Ging 'k daadlijk toen mijzelf geheel weer, daar me op eens weer rees 't
Besef, dat 'k geven moest niet om mijn Lot. Nooit nog de beest
Ik speelde, neen, hield kalm mij hoogstens als een vriendlijk-Fiere.

Dr. J.H. Leopold door Willem Kloos.

(Verzamelde verzen van J.H. Leopold. W.L. en J. Brusse. N.V. Rotterdam. 1935.)

Sinds ik voor de eerste maal een klein aantal verzen van Leopold in handschrift onder oogen had gekregen, is hij mij sympathiek geweest en dit door de jaren heen gebleven en met een licht schokje van ontroering las ik dus in 1925 het bericht van zijn dood.

Slechts eenmaal heb ik hem, een groot aantal jaren geleden, persoonlijk mogen ontmoeten. Want, nadat ik een maal of wat iets van zijn werk, dat hij in wou sturen, had geplaatst, had hij mij uit zichzelf geschreven dat hij naar den Haag wou komen, om kennis te maken, en zoo viel mij en mijn vrouw het voorrecht te beurt, ons te onderhouden met hem een paar uur lang. En ik heb aan dat zoo lang geleden bezoek een in mijn innerlijke visie nooit vervaagde herinnering behouden, omdat belangrijke visueele en auditieve gewaarwordingen mij in mijn Achterwezen altijd bij blijven, al stapelen zich ontelbare latere herinneringen aan andere dingen er om heen of er boven op. En zoo zie ik ook thans nog nu ik dit wil, Leopold de deur van de studeerkamer hier binnenkomen, alsof het pas gisteren was gebeurd. Ik aanschouw hem weer met zijn lange, eenigszins jongensachtig-onzekere gestalte en zijn vreemde als in een andere wereld kijkende oogen, en hoe hij vlug gaat zitten op een stoel. Zonder wezenlijkbeschroomd te doen, leek hij mij niettemin toe, in zijn Binnenste eer een beetje aarzelend te wezen dan flink-resoluut. Maar ondanks die aanvankelijke als afwachtende ingetogenheid, kwam hij al vrij gauw beter op zijn gemak met ons, omdat hij intuitief

merkte, dat wij beiden, mijn vrouw zoowel als ik, heel gewone natuurlijke en zich nergens en tegen niemand aanstellende lieden zijn, en dat wij dus in ons binnenst psychisch Wezen geen kontrast vormden met zijn eigene menschelijke natuurlijkheid.

Leopold is, vermoed ik, zijn heele leven lang een eenling gebleven, in zichzelf levende en met zijn eigene diepere Ikheid bezig en dus luisterden wij allengskens meer en meer aandachtig naar zijn naief-frissche want uit zijn eigen Binnenste komende, en veelal zachtmoedig krachtig-kort, maar als met een nauw bespeurbaren gelaten-weemoedigen ondertoon gezegde opmerkingen over literaire dingen en personen, die hem zoowel als mij bijzonder interesseerden.

Hij sprak aldoor vriendelijk gematigd, zonder eenig krachtig élan, maar toch fijn-incisief, en vrij van alle lyrische levendigheid, zoodat zijn uitspraakjes, den ander, in dit geval mij, niet tot tegenspraak konden prikkelen. Maar in dit geval was er ook geen tegenspraak noodig. Want hij liet zich, in die conversatie, soms wel, als langs zijn neus weg, dingetjes ontglijden in een paar woorden slechts, waar het haar door suggestie bijgebrachte algemeene begrip der menschheid vierkant anders over oordeelt, en dan kordaat beslist, maar onderwijl ik zijn vluchtig aangegevene meeningen vernam, over literaire en andere kwestie's, merkte ik, dat ik zelf heel lang geleden reeds er ongeveer evenzoo over was gaan denken, zonder dat ik het echter op schrift brengen ging. Want het geheel der Dingen buiten ons zit zóó ingewikkeld in elkaêr, en de meeningen, die men er door verschillende menschengroepen over hoort verkondigen, verschillen onderling zóó geweldig, dat een Intelligentie, zonder sterke Eerzucht, die al die dingen zelve onderzocht heeft het verstandigst doet, als hij zijn mond er over houdt in geschrift zoowel als in zijn gesprek, en zich dus naar buiten bijna uitsluitend blijft bepalen tot datgene, waarover hij door zijn eigen ondervindingen want zakelijke studie sinds zijn vroegsten geestelijken tijd volkomen op de hoogte gekomen is.

Ik ben, mijzelf als 15 jarige jongen, reeds voor de letteren gaan interesseeren, niet omdat ik een vak voor mijn toekomst zocht, want door de menschen, die toen macht over mij hadden, was ik er toe bestemd om ingenieur te worden, daar ik voor de

wiskunde en andere exakte vakken goede hersens en ook een belangrijke dosis van belangstelling bleek te bezitten. En ik berustte dus in dat plannetje, ofschoon ik soms in mijzelf ging aarzelen, want mij een enkelen keer afvroeg, of dit wel het beste pad voor mij in mijn toekomstig leven zou zijn. Doch, zoodra ik was gaan merken, dat er zonder dat ik mij dit opzettelijk had voorgenomen, langere en kortere geheelen uit mijn pen op het papier waren komen te staan nu eens in rijm en dan weer in onrijm ging het mij in de vijfde klas van de Hoogere Burgerschool langzamerhand hoe langer hoe duidelijker voor oogen staan, dat er hoogst vermoedelijk een soort van auteur in mij stak, en dat ik dus niet in de exakte wetenschappen maar in de letteren te studeeren had. Want behalve dat ik, zooals het mij in mijn aangeboren bescheidenheid, vóórkwam, op jongensachtige wijze zelf wel eens iets voortbracht, bleken mijn hersenen, buiten mijn heel gewoon, daaglijksch op en voor de school werken om, zich naieflijk te interesseeren voor de in mij opkomende vraag, hoe ik er toe was kunnen komen, om in verschillende talen, want in het Hollandsch, Duitsch en Fransch versjes en prozastukjes op het papier te brengen, geheel en al uit innerlijksten aandrang, want die ik eerst achteraf in mijn hersens had hooren klinken, doch die in geen enkel verband bleken te staan met wat ik toen leerde op school en ook niet leken op iets in de gehuurde of geleende boeken, die ik las.

Dit waren de eerste aanloopjes tot mijn levenslang voortgezet psychisch peinzen over den aard der menschlijke ziel, zoowel als tot het juiste besef van het Wezen der Dichtkunst, met de oplossing van welke vraagstukken ik mij mijn heele verdere leven, tot den dag van heden, bezig ben blijven houden, gelijk dat voor ieder redelijk en objektief-zijn willend mensch uit het niet onbelangrijke aantal mijner gedrukte geschriften kan blijken. Terwijl ook de enkele goede vrienden, die op hun verzoek de zich nog wekelijks vermeerderende massa mijner nog niet openbaar gemaakte Binnengedachten mogen lezen bevestigd zien, dat mijn innerlijkste geestvermogens nog altijd flink bezig blijven met scheppend werken, omdat zij zich gelukkigerwijs nog jeugdig voelen en thans niet meer zoo gehandicapt worden door moeilijke uiterlijke omstandigheden en onnoozelen hoon. Ik spreek hier van

‘hoon’. Want dit is inderdaad het juiste woord voor de bejegening die ik sinds mijn allereerste letterkundig werken en streven ben blijven ondervinden, van een gedeelte der Hollandsche perslieden, die zonder eenig benut van de dingen, waarover ik sprak, voortdurend laatdunkend zich uitlieten over alles wat ik nu reeds meer dan een halve eeuw lang, krachtens mijn energische psychische Achterdiepte op schrift brengen blijf. Men begon met te verzekeren, dat ik geen dichter was, ja, zelfs niet in staat bleek om wezenlijke verzen te schrijven, want dat, wat ik als zoodanig wist gedrukt te krijgen, gebrekkig van vorm was en buitendien niets meedeelde wat voor een ander mensch interessant heeten kon.

Ik kwam er spontaan toe deze historische feitjes in mij terug te roepen, omdat onder het lezen en geestlijk bestudeeren, of juister onder het psychisch-diep aanvoelen, van Leopold's werk plotseling de gedachte in mijn rees: Wat zou men in 1880 zoowel als in een aantal latere jaren, gesteld dat ze toen verschenen zouden zijn, gezegd hebben van deze zeer ongemeene poëzie? Ik ben er uit eigen ondervinding zeker van - immers ik heb zelf dien tijd moeten doormaken, of juister-gezegd doorworstelen, - dat wie toen als de literair-beschaafden werden beschouwd en wel eens hun meeningen en beslissingen over poëzie en dichters op schrift brachten, deze zeer bijzondere psychische ontbloeiingen met telkens grooter wordende verbazing zouden hebben doorgezien telkens weer bij 't omslaan van een bladzij, zichzelf bekennend: ‘Waar heeft die meneer Leopold het toch eigenlijk over? Wij ‘worden er nooit uit wijs’. Immers de leden van het geslacht, dat men de Veertigers kan noemen, waren geestelijk heel anders als de tegenwoordige lezers, die voor het meerendeel hun kleinkinderen zijn. Voor hen was zachtmoedig vloeiend rijmen op het thema van een ‘juiste’ want elk reeds lang bekende en dus onmiddellijk bij ieder inslaande ‘gedachte’ er in, het ideaal en toppunt der dichtkunst welke volgens hen alleen als zij aan die twee vereischten beantwoordde, inderdaad genoemd kon worden ‘poëzië’. En van daar dat de groote goede mensch en denkende Ziener Everardus Johannes Potgieter niet in den algemeenen smaak kon vallen en dus voor het doorsnee publiek op den achtergrond bleef, omdat zijn verzen geen gesneden koek voor den eersten den besten vluchtigen doorkijker bleken te zijn.

In het vorige geslacht, ik bedoel hiermede dat van voor Tachtig, heerschte de algemeene waan, dat een vers-stuk voor de eerste de beste meneer of mevrouw onmiddellijk want reeds bij de allereerste inzage even vlot-verstaanbaar moest zijn als een snelopgeschreven couranten-artikel, dat over stellige kwestie's handelt en waaromtrent ieder gewoon-verstandig mensch dus dadelijk beslissen kan, hoe hij er over te denken heeft, want of hij het belangrijk of onbelangrijk vindt; en eveneens of het hem toeschijnt juist te zijn dan wel aangedikt min of meer of volstrekt verkeerd.

Dichterlijke scheppingen echter zijn geen nuchtre zakelijke mededeelingen maar uit de Ziel van den psychischen Maker opeens omhoog gestegene muzikale verwoordingen van diens binnensten Geest, die ieder waarachtig want in essentie diep levend mensch met behoedzamen ernst heeft te naderen en zich er willig voor openstellend dan aandachtig heeft te lezen, - waar dit noodig mocht blijken voor hem - verscheidene malen zelfs, voordat hij op rustige en bescheidene wijze zijn oordeel er over uit te spreken waagt. Zóó heb ik zelf mijn heele leven kritisch gearbeid want ik voelde intuitief dat men slechts op die wijze, nl. door geestlijk, met zijn heele Wezen, iederen regel, ja ieder woord te doorproeven en het onderling verband van alle regels te onderzoeken kans krijgt, iets op het papier te brengen, waar ook een volgende generatie nog ‘ja’ tegen knikken kan. En vooral geldt zoo'n poging om te oordeelen voor den lezer der poëzie van Leopold.

Dag op dag, nu eens een korter en dan weer een langer aantal uren, mijn gansche leven door, ben ik heelemaal van zelf bezig geweest met de psychische bestudeering van Dichters van allerlei grootte en soort. En daar ik zelf van nature ook altijd verzen heb geschreven - ik heb mij dit nooit met mijn denkende Rede gelast: altijd kwamen zij, en blijven zij komen ook nog op mijn huidigen leeftijd, veelal heelemaal onverwacht - daarom kan ik, zonder ook maar een greintje zelfverheffing, zeggen, dat ik volkomen thuis in het innerlijk verstaan, want aanvoelen kunnen van de Poëzie ben geworden. En dus als ik Leopold las of lees, kreeg en krijg ik wel altijd een heerlijk gevoel van de diepst-in innerlijke echtheid zijner Dichtkunst: Want hij is een heel groot dichter en zal in de verdere tijden van het letterkundige leven hier te lande, hoe langer hoe meer als zoodanig beschouwd gaan worden. Maar

tegelijkertijd met dat voort blijven vloeien zijner psychische onthullingen in mijn Binnenstheid moet ik mij soms gaan afvragen: wat bedoelt de Dichter hier op die plaats? Wat wil hij precies zeggen? De groote Leopold was een klassiek literator, evenals ik gelukkig zelf óók altijd ben gebleven en buitendien ben ik zooals hij dat ook steeds was, een serieus mediteerende over alle mogelijke levensvragen, maar toch moet ik erkennen, dat ik niet onmiddellijk iederen regel zijner gedichten diep-in verstond. Doch dat kwam: Leopold zong niet over dingen, die iedereen reeds bekend kunnen zijn; neen op naieve wijze legt hij voor ons bloot, wat er in hem omgaat, doch gedeeltelijk bloot slechts. Want hij laat ons in breed vloeiende muziek van woorden den buitenkant, de toppen als het ware alleen, van zijn in hem omhoog gekomen nog bewustloos binnenleven zien, en de meer reëele psychische grondslagen, om hen zoo eens te noemen, die daaronder en daarachter schuilen blijven ons verborgen zooals zij dat misschien gedeeltelijk voor hemzelf zijn geweest.

Zóó was het ook indertijd want thans bijna een halve eeuw geleden, gesteld met den magnifieken eersten bundel ‘Verzen’ van den braven Herman Gorter, die toen buitenom het nietige menschlijke gebabbel en geharrewar der toenmalige Nieuwe Gidsredakteuren, waar ik mij door de bank heen zooveel mogelijk buiten bleef houden, plotsling verscheen als een groote Figuur. Zijn - Gorter's - Mei had ik magnifiek gevonden, en omdat er een soort van verhaal in stak, had ook de Pers dat dichtstuk geprezen, maar tegenover dien eersten bundel Verzen die mij zelf, als van jongen reeds altijd wijsgeerig-wijd kijkenden Mijmeraar, eigenlijk nog beter behaagden, bleven de recenseerende penners een beetje verwonderd staan. Zij wisten niet wat ze er van denken moesten, en volstonden met vage verzekeringen terwijl sommigen lieten doorschemeren, dat de bundel hen niet zoo sterk aantrok, als Mei dat had weten te doen.

O, de eenig-waarachtige kritiek, dus die welke de altijd-blijven zullende waarheid weet te geven is een evenzoo uitzonderlijke voorname bezigheid, als de wezenlijke Dichtkunst-zelve dat is. En aan die beide innerlijkste ontvloeiingen ben ik mij nu reeds bijna zestig jaren in vollen ernst steeds blijven wijden, er naar strevend om nooit nonchalant-hoogmoedig over wien of wat ook

te beslissen, wat voor een geestlijk-hartstochtlijke natuur als de mijne, die zich nooit vergaloppeeren wil, een zeer zware psychische werkzaamheid heeten moet.

Hartstochtlijk-diep-in voelende en spontaan-sterk-willende natuurlijke aandrang, maar die geregeld door in toom gehouden wordt, door mijn gemoedelijk-eerlijke Reedlijkheid, is steeds mijn binnenst grondstuk geweest en gebleven, en daar buitendien die verste geestlijke Helft mijns Wezens zintuigen, om ze zoo eens vergelijkenderwijze te noemen, bezit, waardoor ik heel veel van kind reeds gewaar ben geworden, wat niet door de uiterlijke zintuigen van gezicht en gehoor wordt bespeurd, heb ik steeds van zelf gemerkt, over welke dingen en aangelegenheden, ik mijn mond te houden heb of eer zwijgend dan veelzeggend heb te zijn. Met woorden morsen stuitte mij altijd tegen de borst en dus al weet ik Leopolds gedichten fijn sterk aan te voelen, en krijg ik op vele plaatsen een vreemde ontroering, als ik hem lees, ik onthoud mij er toch geheel en al van, natuurlijk, om het scherpe mes van mijn eigen kritisch onderscheidingsvermogen in zijn levende kunst te zetten, en dus misschien hier of daar een blaadje er van te snoeien.

Want volleerde dichters zooals hijzelf er oôk een was, weten natuurlijk nóg beter dan de fijnste kritikus dat zou vermogen te bepalen, wat hun persoonlijk Binnenst hun toefluistert, en hoe, dat is met welke woorden zij dat te brengen hebben op 't papier.

En zoo heb ik mijzelf altijd heel objektief kunnen houden in mijn lektuur van alle mogelijke Hollandsche en buitenlandsche poëten. Ik ben het werk van alle dichters altijd genaderd heel behoedzaam, want zonder eenigerlei vooropzetting maar geenszins met de bedoeling om psychisch-eerbiedig te bukken voor alles wat ik bij hen te lezen krijgen zou. Blinde bewondringszucht bij voorbaat is mij nooit eigen geweest, evenmin als mij dat de wil ooit was, om iemand's werk af te keuren voordat ik het door-en-door onderzocht had, want van a-z geproefd. Men zou natuurlijk maandenlang dag aan dag met dezen op subtiele wijze levensvollen bundel bezig moeten blijven, totdat men alle regels er van tezamen goed in zijn hoofd had, voordat men een volledige want alles er in precies typeerende studie daarover schrijven kunnen zou.

Maar al heb ik mijn bemoeienis met Leopold's werk natuurlijk

niet zoo lang van duur kunnen maken - ik heb tientallen van andere studiën en belangstellingen aan mijn kop - en las ik dus de meeste zijner verzen in deze nalatenschap slechts een enkele maal, kan ik toch met krachtige zekerheid zóóveel ervan zeggen, als ik hier volgen laat.

Wie meer om het psychisch levend-geborene geeft, dan om overgeleverde en dan gedachteloos nageprate algemeenheden, die bij de versificatoren, die hen sufjesweg in rijmmaat herhalen, banaliteiten lijken te zijn, koope dezen bundel en leze hem van tijd tot tijd met zijn binnenst gemoed.

Want ik ben er zeker van: hij zal er dan telkens iets ontdekken wat hem stil ontroert en buitendien een straaltje licht er door voelen vliegen naar zijn eigen psychisch binnenleven, dat hem onbewust bleef, omdat hij er nooit aan dacht.

Kameraadschap door Max Kijzer

Voor Salvador.

Kameraadschap is een begrip als zoovele andere. Daar het echter in zijn samengesteldheid niet alleen tot de wereld van het verstand of de rede behoort, maar onmiddellijk verbonden is aan 't menschelijk gemoed, is het een wonderbaarlijke grootheid waarvan meer nog te droomen dan te zeggen valt. De waarachtige kameraadschap, de zeer uitzonderlijke vriendschap is een vorm van liefde. Het is vooral bij deze grootsche eigenschappen van den mensch dat wij duidelijk waarnemen dat het geschreven of gesproken woord eigenlijk niet bij machte is het wezen dezer versluierde karaktereigenschappen te ontvouwen. Meer dan ooit weten wij dan het woord als ontoereikend. Een fijne signifische hanteering van de taal, een ontroerend artistieke interpretatie, een philosophische doordachtheid mag ons in veel tegemoet komen, hier blijft wel eens bij de meest geslaagde uiteenzetting het voornaamste voor zichzelf te beleven en, onmachtig om te worden uitgesproken, te ondergaan.

Wie over vriendschap, over welke kwaliteit, uiting, karakter-gesteldheid van het menschelijk zieleleven dan ook spreekt, spreekt altijd over de liefde. En wat bedoelt hij dan? Wat is liefde? Liefde is de toestand der ziel die zich in alle mogelijke aparte gevallen, onder alle mogelijke benamingen en vormen openbaart en zich veruitwendigt. Hier ligt een groot gevaar der analyse, een serie moeilijkheden die wij niet alleen niet zoo eenvoudig

kunnen oplossen, maar waarvan zeer zeker veel voor de menschelijke vermogens niet meer te ontwarren zal zijn. Hier dient men als ware het een gebod naar deze formule te luisteren: men kan niet generaliseeren! De eenheid in de veelheid voorondersteld, de onzichtbare draad der liefde die zich door de meest uit elkander liggende werelden slingert, die zelfs polen weet te vereenen, is in haar volstrekte wezen en in haar zeer talrijk voorkomende gedaanten en uitingsmogelijkheden moeilijk afgerond te bepalen. Dit laatste is bij de onvergelijkelijke gecompliceerdheid van haar wezen niet alleen moeilijk, maar we kunnen gerust zeggen zelfs onmogelijk. De kennis van het menschelijk gemoed kan zich slechts als gespecialiseerde kennis en dan nog maar ten deele in het woord openbaren. De dingen van het menschelijk hart vragen er naar om ieder in hun eigen geval geheel op zichzelf te worden gefixeerd en te worden ontleed. Dit geldt nog maar alleen in hoeverre zij in hun verbijzondering zijn waar te nemen, feiten die wij leeren kennen als de som onzer ervaringen, daden, geestestoestanden en karaktergesteldheden, die wij vermogen te kennen door een inzicht a priori. Kortom, vele moeilijkheden doen zich voor in zooverre zij op zichzelf, zooals men dat dan noemt, dus objectief bestaan. De ontzaglijke variatie waarin de liefde in tal van haar nevenvormen kan voorkomen, vraagt onderscheiding en onderbrenging in gespecialiseerde categorieën, wil men eenigszins hun wezen kunnen benaderen. Maar nog dringender wordt de vraag naar het geval op zichzelf, dus om specialiseering in alle opzichten, wanneer wij ons duidelijk voor oogen stellen dat zijn kenschetsing de kleur zal, neen moet dragen van het oordeelende subject. Met andere woorden: vele zelfde vormen der liefde zullen door meerdere personen geheel anders bekeken, uitgelegd en beoordeeld worden. De mensch als menschelijk object ontzaglijk gevarieerd zal op zijn beurt als menschelijk subject te oordeelen hebben over een ander menschelijk object, d.w.z. over zich zelf, over de Idee van zich zelf, echter in andere verhoudingen en in andere proporties. Zoovele menschen er zijn, zoovele variaties. Het menschelijke, de Idee van het mensch-zijn gaat door allen, maakt hen allen als species hominis aeterni gelijk, maar in ditzelfde en als ditzelfde door hun persoonlijkheid, door hun individueerende werkzaamheid verschillend. Wie subject zegt zegt object. Wie object zegt zegt

subject. Wie weet dat een dualistische methode om den wereldzin, de houding van den menschelijken geest en ziel te bepalen een ongerijmdheid is, een fout zal blijken die veel begripsverwarring gebracht heeft en zal blijven brengen, heeft althans begrip van het begrip en doorschouwt dat de bepaling van den mensch als objectieve werkelijkheid afhangt van het menschelijk subject. Dat de vormen der liefde voor de menschelijke kenbaarheid tot de categorieën behooren die wij gewoonlijk aanduiden met ziel en gemoed, en dat zij behooren tot de gebieden waarvan wij dikwijls spontaan weten hoe in bepaalde gevallen te handelen, daartoe even spontaan geleid door een in ons voorhanden zijnde norm van goed en kwaad, een ethisch richtsnoer, een maatstaf a priori, heeft ze althans in een wijsgeerige wereld geplaceerd.

Ik weet niet of er iets hoogers is dan de wijsbegeerte, althans dan de menschelijke rede. Wellicht niet. Wellicht is er ook niets lagers. Er zijn van die oogenblikken dat wij, zonder Socrates na te spreken, zelfs in onze kleinheid beseffen dat wij niets weten. Ik ben van meening dat de volmaaktste redelijkheid zoover is dat men niet veel verder kan komen. We kunnen dit dan het hoogste goed noemen, maar ik weet niet eens of het wel altijd om het *hoogste* goed gaat! Als wij van het laatste en het eerste, van het gemakkelijkste en het moeilijkste, van wat ooit was of niet was, van wat ooit komen zal of nooit zal komen, van het ooit of het nooit eigenlijk niets weten, welke waarde heeft dan nog menschelijke beduidenis van het hoogste en laagste geestesgoed? Ik bedoel dit: ik zeg niet dat er iets hoogers is dan de meest volkomen rede, maar ik weet er is ook iets anders. Er is iets naast. Nogmaals, zou met het hoogste en het laagste werkelijk het hoogste en laagste bereikt zijn zoolang menschenoordeel daar een antwoord op kan geven? Maakt dat wij het hoogste als zoodanig kunnen benoemen reeds niet dat dit hoogste het hoogste niet is? Weet ge wat ik den hemel vind? Een oord waar alles gelijk is. Het gelijke zou dan het hoogste zijn? Maar dat is het gelijke dat door den mensch gekend kan worden en dan is het al niet meer het hoogste om de reeds genoemde reden, dat het door den mensch gekende hoogste niet het hoogste kan zijn. Omdat het door den mensch gekend kan worden, maakt het mij in sommige oogenblikken van mijn leven onrustig. Dan wordt mij een zekere kennis deelachtig

naast mijn logisch wijsgeerig kenvermogen. Nogmaals: wellicht iets voor ons kenvermogen lager aan te slaan, iets er buiten, op zich zelf, onnoembaar in wezen, getal en verschijning. Nu denkt ge dat ik godsdienstig wil gaan worden, den godsdienst boven alles zal gaan stellen. Ik denk het niet. Religieuze aandrift in wijdste beteekenis als uiteindelijk weten, vermoedt ge? Er is een ongeloovige religieuze geaardheid, er is een geloovig ongeloof. Spinoza was geen dogmaticus. Ik bedoel in den zin van ancilla theologiae. Spinoza was geen atheïst. Spinoza was een religieus denker en zijn wijsbegeerte van een praemisseachtig aannemen van een goddelijke substantie (deus causa est), waaruit al het andere wordt afgeleid of beter gezegd eigenlijk meer wordt in teruggebracht (inductief) is kenkritisch niet scherp genoeg onderscheiden. Maar er is een religieuze vlam die zijn leven begeleid heeft, een levenshouding van een vèrreikend zien over eigen kennis en onjuistheid heen, die hem bezorgd heeft juist datgene wat hij niet doelbewust nastreefde: de onsterfelijkheid. Er is een ongelijk tienmaal waardevoller dan het meest verantwoorde gelijk. De ontroerende eenvoud die hem geschonken was doet hem leven nog tot in onze dagen en door dienzelfden eenvoud zag hij waar hij niet naar keek, drenkte zijn leven in eeuwigheid en deze deed hem iets aanraken van datgene dat ik nu niet anders te noemen weet dan het buiten-kenbare. De eenheid die den kosmos beheerscht wist hij te fixeeren en onder woord te brengen. Het was zijn specialiteit, zijn grootheid. De redelijkheid die de zedelijkheid moet toonen, wil zij waarlijk dien naam verdienen, wees hij aan en dat maakte hem tot denker in gunstige afwijking van de velen die hem vooraf waren gegaan en die het niet verder hadden kunnen brengen dan tot onzelfstandig (bij)geloof. Want ieder geloof op gezag, ieder geloof zonder bewijs of met een zoogenaamd bewijs uit het ongerijmde is bijgeloof.

Maar ge ziet, het wezen der liefde en u hiervan door het woord iets voelbaar te maken, zijn wij nog niet genaderd. Ik heb echter geprobeerd iets te stamelen en ik hoop dat dit stamelen toch wellicht door u te begrijpen is, omdat ik de overtuiging heb dat degeen die over het wezen der liefde iets te zeggen heeft, moet wachten op de oogenblikken dat hem dit gegeven zal zijn, met andere woorden, ik meen dat zelfs de meest redelijke ontvouwing

van het wezen van dit wonderbaarlijke nog belangrijk minder zal openbaren dan waartoe het *buiten-kenbare* in staat is. De liefde is de stem Gods in ons en we herkennen deze stem door een emotie die wij aanduiden met den naam ontroering. De liefde is de onzichtbare draad die door al het geschapene heen gaat en die dit geschapene veredelt. De menschen, vatbaar voor de groote ontroering, zijn de kosmisch ontvankelijken. Zij zijn daarom nog niet in staat hun gevoelens tot vormen te laten stollen, eenvoudiger gezegd: zij zijn daarom nog niet in staat tot de daad der creatie. Een kosmisch mensch is nog niet altijd een kunstenaar. De oneindigheidsdrang kan in een mensch leven, hem goed, groot en onsterfelijk maken zonder dat hij daarvoor kunstenaar behoeft te zijn. De ontzaglijke variëteit die in het levende voorkomt, in het bijzonder bij den cultuurdrager den mensch, maakt het bijna ondoenlijk om een scheidslijn te trekken die de menschen in twee soorten verdeelt. Ieder mensch is een wereld op zichzelf, een kosmos; ieder individu heeft zijn eigen kleur en het recht ontleed en onderscheiden te worden. Wanneer we echter een algemeen menschelijke eigenschap willen bespreken zooals kameraadschap, zijn we niettemin genoodzaakt om te generaliseeren.

De menschen verdeelen zich vanzelf in de groote groepen: de ontroerden en de nuchteren. Onder deze groepen bevinden zich weer een onnoemlijk aantal variaties, differentiaties en gradueele karakterverschillen. Bijna overbodig om dit te zeggen. Bekijken wij eerst de minder gecompliceerde menschengroep, die der nuchteren, der onontroerden die slechts een zeer gering deel kregen van de goddelijke Caritas, de liefde. Het eerst valt ons bij deze groep op dat zij helaas numeriek verre in de meerderheid is. De horden der verstandelijken, der nuchtere practici bevolken niet alleen ongeveer geheel Amerika, maar ook in Europa bijvoorbeeld beslaan zij het overgroote gedeelte van de bevolking. Zij zijn vooral de maatschappelijk strevenden, de practici, ijverig om hun afgeteekend doel zoo spoedig mogelijk en zoo goed mogelijk te bereiken, zij willen vooral in de maatschappij slagen, hun brandkast vullen. Een hunner belangrijkste deviezen is: een appeltje voor den dorst. Onder hen zal men uren, weken, maanden, jaren zelfs bedroefd en tevergeefs zoeken naar wat de Franschen noemen *un bon camarade*. De maatschappij is hun moeder, hun patroon of cliënt

hun vader, hun salaris of winst de bon camarade. Het zijn diegenen die foeileelijk contrasteeren met de blauwduistere natuurschoonheid van een zachten avond in de met woningen beplekte wouden in de omgeving van een stad in Achter-Indië. Zij zijn degenen die al het leelijke van het Westersche hebben opgezogen; het zijn de actieven, de tegendeelen van de discipelen van Rabindranath Tagore. Hun werk is nimmer hun liefde, maar hun gelijkvloersche liefde vinden zij in hun voordeeligste werk. Het entelechische van de Oostersche Idee is hun vijandig. De Amerikaansche en Westersche practicus, zoo hij bij uitzondering interesse heeft voor de gedachte enkel als gedachte, interesseert zich overwegend voor de teleologische Idee. De Oosterling, daar waar hij in het denken achterblijft, vertolkt zijn hunkering in een religieuze Idee; daar waar zijn liefde verklaard wordt, bewegingloos leeft in hemellichte blankheid, stijgt hij tot mystische extase. De Westerling stelt daar echter tegenover, in zooverre hij behoort tot de secten der nuchteren, hoogstens een pragmatische philosophie, dat wil zeggen een wijsbegeerte die haar waarde ontleent aan de nuttigheid. De secte der nuchteren, men zou ze kunnen noemen de materialisten, zij die de materie stellen boven de onnoembaarheden van het hunkerend hart, zal nooit één waren kameraad opleveren. Zij worden niet ontroerd, althans niet voldoende, want zij zijn de liefdeloozen. Zij zijn niet de met liefde geborenen.

De liefde is een positiviteit in een liefdemensch. Hij behoeft geen tusschenweg om die liefde te openbaren. Onbewust openbaart deze liefde zich zonder te denken, zonder aanleiding van. De positiviteit hunner psychische werkzaamheid is de liefde. Geest is de werkzaamheid, de openbaring van het denken. Ziel is de werkzaamheid, de openbaring van de liefde. De verstandsmensch doet dikwijls schijnbare liefdedaden. Zij geven den jarige hun bouquet als geschenk. De liefdevolle geeft de bloemen als symbool of.... hij geeft ze niet. Alles wat de liefdemensch doet is symbool en altijd een en hetzelfde symbool: teeken van het hart. De positiviteit van den liefdemensch is het hart, zijn liefde, zijn ontroering, zijn onbewustheid. De positiviteit van de liefdeloozen is het verstand, het liefdelooze, het voorzichtige argument, hun practische waakschheid, hun gebrek aan emotie. De liefdemensch

is spontaan. De verstandige Westerling denkt na, wikt en weegt, is voorzichtig, ontledend, psychologisch. De liefdemensch is roekeloos en onvoorzichtig, hij zoekt en draagt het risico. Zonder na te denken vat hij soms op eminente en juiste wijze samen. De verstandsmensch vecht om zijn gelijk en voelt zich tevreden wanneer hem dit deelachtig is geworden. De liefdemensch vecht om zijn geluk dat hij slechts bereikt wanneer hij anderen gelukkig ziet; wanneer hij anderen tevreden ziet, stijgt zijn geluk. De nuchteren vindt men onder alle standen, rangen en gezindten Men treft ze aan onder slagers, kruideniers, professoren en lantaarnopstekers, onder schilders, romanschrijvers en dienstmeisjes. Een romanschrijver behoorend tot de groep der liefdeloozen kan een behoorlijk vakman zijn, een kundig werk componeeren, een artiest, een fantaisist is hij nooit. In zooverre de kunstenaar hemel en hel ziet, de fantasie der mystiek hem geschonken is, is hij werkelijk scheppend. De waarachtige kunstenaar, tout court, de fantaisist van top tot teen, de creator, de mysticus is ziener vanaf dat hij zijn schoen over zijn likdoornvoet wringt tot aan zijn avondlijken sterrendroom. Men kan een knappe penteekening maken, een vlot essay schrijven, een behoorlijk declamator zijn, vakkundig een roman virtuoos in elkaar timmeren, zelfs voor Noach spelen, zonder een greintje hiervan in zijn ebbebloed te hebben. Het is de verwaande onnoozelheid van hem die waant een drinker te zijn, omdat hij zich na de derde klare nog zoo frisch voelt.

De echte materialist materialiseert alles, dus ook de vriendschap. Het is zijn doem. De ware idealist idealiseert alles. Het is zijn zegen. Dus ook en juist de absinth!

Want wat wij zien, wat wij ruiken, wat wij proeven, wat wij hooren, wat wij genieten, wat wij liefhebben is in fijnste essence de essentie van onze eigen gevloekte en gezegende persoonlijkheid. De halfdoode Fransche stoker met zijn roode puistengezicht en zijn klein gedrongen lichaampje, met zijn verglaasde alcoholoogen, dien ik ontmoette in een nachtestaminet in Antwerpen, is een bon camarade. Mijn stadgenoot, de gele Portugees met zijn wangen ingehold als gebeukt plaatijzer en zijn lorgnetje op, de auteur met zijn piepstemmetje en zijn pruimenmondje, de rhetorische grafredenaar is het niet. Ik heb den man nog nooit tien tellen in mijn

nabijheid gehad, zijn adem heeft me nog nooit beroerd, maar ik durf er op zweren!

De ronde volksche kameraadschap is uitzonderlijk. Het egoïsme ondermijnt den sterveling, zijn idealen zijn schijnidealen, het zijn slechts wenschen om zich zelf te bevoordeelen. De liefdelooze wordt gestraft met den dood. De bon camarade wordt gezegend met den dood. Onsterfelijk als de ziel, dat is de positiviteit van de fantastische persoonlijkheid, is de kameraadschap. Het slechte verteert zich zelf, krepeert. Het sterft gelijk het geleefd heeft, zonder eenig hooger verband met het omringende: verdoemd. Het goede blijft leven, eeuwig, onafhankelijk in verband met gansch het kosmische als een droom onder de droomen in het volle licht van de eeuwige aandachtigheid der menschelijke liefde.

Maandelijksch overzicht

Over de grenzen van het heden.

Zoodra de op aarde levende mensch zich bewust begon te worden, werd hij gekweld door de twee groote, de wereld beheerschende machten: den levensangst en den doodsangst.

'In raadselen wandelt de mensch op aard.' En niemand heeft ooit het hoe en waarom dezer raadselen doorgrond. De mensch is machteloos onderworpen aan zijn angst voor elken volgenden dag, en vooral.... voor den dood.

Wat komt er na dit leven?

De godsdiensten geven antwoord op deze vraag in velerlei vorm. En ieder kiest daaruit wat hem het rationeelste en aannemelijkste lijkt, en is daar rustig en gelukkig in. Maar de wetenschap, die feiten wil, kan zich niet neerleggen bij metaphysische opvattingen; onvermoeid zoekt en vorscht en speurt zij, en spreekt van de vierde dimensie, en onderzoekt de mogelijkheid van het leven op andere planeten, en neemt experimenten met de dematerialisatie der stof. Maar na afloop der proefnemingen, hoe ontzaglijk interessant deze ook zijn, blijven de geleerden zoo 'klug als wie zuvor'. Het eigenlijke, het wezenlijke, het 'het' ontsnapt aan alle herseninspanning. Wat is het 'leven'? Wat is de kracht, die het onbezielde en anorganische tot een waarachtige, bewegende werkelijkheid maakt? Die kracht is God, zeggen de geloovigen. Die kracht is de Wereldwil, zeide Schopenhauer, en nam 'nu hij het levensraadsel had opgelost', als zegel aan een sphinx, die zich in den afgrond stort. Weer anderen noemen die kracht 'de fantaseerende wereldgeest', het 'wereldbrein'.... maar van die kracht zien wij alleen de gevolgen, maar kennen *den oorsprong* niet.

Men is er thans in geslaagd een stoffelijk mensch samen te stellen door een in de juiste verhoudingen samenvoeging van kool, fosfor, zwavel, calcium, potassium, sodium, magnesium en ijzer, zuurstof, waterstof, stikstof, chloor en fluoor.... maar! aan dit savante

samenstel van gassen en vaste stoffen ontbreekt nu nog alleen maar 'het'.... namelijk precies datgene waar het op aan komt.[1)] Wij weten thans, dat elk atoom uit een proton bestaat, omringd door electronen, die zich gelijk onze planeten om de zon bewegen, en hoe er dus veel kans bestaat, dat elk atoom een infra-wereld is.... *Dit* weten wij nu, maar.... tot de eigenlijke kern van alles heeft onze kennis ons nog nooit geleid....

Wat is het leven?

'Het leven is een uitzondering in het heelal, een toeval, misschien wel een ziekte van onze planeet', meende de knappe en populaire sterrenkundige Sir James Jeans, om daar later echter weer op terug te komen (en zelfs te zinspelen op leven elders) toen hij begreep het poneeren van ziekte niet te kunnen volhouden, daar een ziekte, die zichzelf bewust is, en bovendien zelf ziektes heeft, ondenkbaar is. Het leven, zeiden de materialisten? Wel, heel, eenvoudig. Op een zekeren dag kwamen toevallig kool, fosfor, en nog zoo het een en ander bij elkaar, en ontstond het leven. Het leven? zegt een geleerde. Electriciteit. Het leven? vraagt een andere geleerde. Radio-activiteit. Het leven? zegt een derde geleerde. Geest, die zich heeft gemateraliseerd. Het leven? zegt een wijsgeer. Verschijning. Het leven? zegt een dichter. Ben droom.

En weten wij het nu?

Weten wij nu, wat het leven is? Of moeten wij tot dezelfde slotsom komen als Prof. Dr. Ernst Schwalbe, als hij aan het einde zijner studie, getiteld *Die Entstehung des Lebendigen* zegt: Ignoramus. Ignorabimus....?

En als wij nu, na zooveel eeuwen, nog niet weten, *wat* in zijn diepsten grond het leven hier op aarde is, hoe willen wij ons dan wijs maken, dat wij *alles* weten van het leven na den dood?

Toch *zijn* er velen, die het weten. Niet alleen, *dat* er een voortbestaan is, - maar óók, hoe het leven na den dood is ingericht. De theosofen weten het precies, de anthroposofen kunnen het u tot in de kleinste bizonderheden vertellen, en de spiritisten kennen er ook het fijne van. Alleen moet men tegen hun beweringen één bedenking aanvoeren, namelijk deze: hoe komt het, dat alle voorstellingen van het hiernamaals *verschillen*, terwijl zij, uit den aard

1) Het ingenieuse boek van Villiers de l'Isle Adam 'l'Eve future' is in dit opzicht zeer leerzaam.

der zaak, allen exact met elkander zouden moeten kloppen? *Er kan toch slechts één waarheid bestaan*. En wat hebben wij aan een 'waarheid', die slechts wáár is voor den theosoof, den soefist, den anthroposoof.... maar niet objectief geldt voor iedereen, zooals dit wèl het geval is met de wiskunde of de chemie? Over de geheele wereld is men het eens, dat 2 × 2 = 4 en dat water uit 1 deel zuurstof en 2 deelen waterstof bestaat. Maar over het au-delà zijn de meeningen zóó verdeeld, dat, wie nogal veel lectuur heeft, letterlijk verbijsterd raakt, en zijn inzicht in plaats van verhelderen, hopeloos verwarren voelt.

Wijlen Kees Meyer, de redacteur van 'Het Nieuwe Leven', vermoedde, dat het leven hiernamaals gelijk zou zijn, aan het droomen, dat wij doen in onzen slaap. Heel aangenaam is dit vooruitzicht niet, daar onze droomen veelal zeer onsamenhangend zijn en meestal ongeacheveerd blijven. Maar de heer Meyer bedoelde waarschijnlijk: evenmin als in onze droomen bestaat er hiernamaals ruimte en tijd. Zeer aannemelijk!

Maar.. thans lezen wij in 'Grensgebieden' (maandblad, gewijd aan psychische en aanverwante verschijnselen) in het Juli-nummer van dit jaar, dat de doodstraf een verfoeilijke wijze is om een mensch naar de geestenspheer te zenden. 'Hij komt aan, slecht en ongelukkig voor misschien *vele maanden lang*, enz.'

Hier wordt *mir nichts dir nichts* het woord 'maanden' gebruikt, alsof met deze uitdrukking niet iets ontzaglijk belangrijks werd gezegd. Er is dus in de geestensfeer tijd. En deze tijd wordt onderverdeeld in 'maanden' en 'jaren', *tout comme chez nous*.

Wij menschen verdeelen den tijd naar zonsopgang en zonsondergang en naar den omloop van de aarde om de zon, enz. en krijgen op die manier, dagen, weken, maanden, jaren, eeuwen. Dus mogen (moeten) wij aannemen, dat er in het hiernamaals óók dag en nacht bestaat? dus ook licht en donker? en wordt daar dus nog altijd gerekend naar aardsche tijdverdeeling??

Vele voorstellingen van het leven na den dood zijn uiterst stoffelijk. Vele jaren geleden lazen wij eens in het Toekomstig Leven, dat b.v. een geleerde 'een uitgebreide bibliotheek zou vinden, met bustes van zijn afgestorvenen op de kasten', - dus zoo ongeveer alsof deze geleerde een verdieping hooger was gaan wonen. Maar wat beteekenen ten eerste die 'bustes van de afgestorvenen'?

Zijn die ‘afgestorvenen’ degenen, die *op aarde gestorven* zijn? Dan vindt de geleerde ze hiernamaals persoonlijk terug en behoeft hij zich aldaar niet met ‘bustes’ tevreden te stellen, zooals wij *hier* genoodzaakt zijn om te doen. Hoogstens kan hij dus bustes verlangen van degenen die hij op aarde achtergelaten heeft, dus van zijn ‘overlevenden’. Doch wat zijn het voor bustes? Zijn ze van brons, van marmer, van gips, of zijn het ‘verbeeldingsbustes’? En zijn boekenkasten, zijn die ‘echt’, en zijn boeken?? heeft men hiernamaals dan hout en papier, en handen om de boeken aan te vatten, en een vloer om de kasten op neer te zetten, en misschien ook een stoel bij den haard, waarin men gezellig kan zitten lezen??

Inderdaad is er aan ‘gene zijde’, volgens de berichten, toch iets stoffelijks. Er zijn bijvoorbeeld ook boomen en bloemen. De ‘overgeganen’ moeten diverse voorwerpen scheppen, huizen, kleeren.... wellicht tijdelijk, maar opdat daardoor een harmonische en geschikte omgeving gecreëerd wordt, waarin zij kunnen leven en werken. (Zie blz. 17 van De weg naar onsterfelijkheid door E.B. Gibbes, met voorwoord van Sir Oliver Lodge, in Nederlandsche bewerking van H.P. van Walt en Ir. F.J. Blom. W.P. van Stokkum & Zn. N.V., 's-Gravenhage.)

Dit ‘scheppen’ van den geestgeworden-mensch komt dus eenigszins overeen met de opvatting van Kees Meyer, want een mènsch ‘schept’ óók zijn droomen, waarin alle voorwerpen zeer reëel zijn, met dit onderscheid, dat hij het in zijn aardeslaap *onbewust* doet, maar hiernamaals door de noodzakelijkheid gedreven, dus *met bewusten wil*.

Het bovengenoemde boek werd, naar men gelooft, door den zeer bekenden Frederic Myers aan de aardsche wereld gegeven door middel van het mediumschap van Geraldine Cummins. Fr. Myers stichtte in 1882 met Prof. Henry Sidgwick, Sir William Barrett en Edmund Gurney de *Society for Psychical Research*. Hij stierf in 1901. Miss E.D. Gibbes is de vriendin van Geraldine Cummins, en door háár hulp is dit boek tot stand gekomen.

Sir Oliver Lodge schreef een voorrede, waarin hij zegt, werkelijk te gelooven, dat deze mededeelingen afkomstig zijn van Frederic Myers. In zijn *Phantom Walls* schrijft hij zeer verstandig, nooit lyrisch of fantastisch wordend, maar zooveel mogelijk realistisch blijvend, over het leven na den dood. Zijn opvatting, dat er tusschen

deze twee 'levens' vóór en nà den dood slechts *phantom walls* bestaan, en dat zij eigenlijk ineen loopen, lijkt zeer plausibel. Evenwel zijn opvatting is, dat wij er in ons volgend leven niet op vooruit zullen gaan; immers, wij zullen daar geen hersens hebben, en hoe kan men zonder hersens denken, studeeren, en zich herinneren? Deze vraag wordt echter in het bovengenoemde boek zeer helder en uitvoerig beantwoord, en als men in deze kwestie van 'positief' zou kunnen spreken, zouden wij willen zeggen: hier wordt zeer positief gesproken over verschillende vraagstukken, die ons enorm veel belangstelling inboezemen; over den vrijen wil, over de onderbewuste ikheid, over het geheugen, over het bewuste denken, en al dergelijke onderwerpen meer, die ieder denkend mensch bezig houden. Frederic Myers (wij nemen nu maar aan, dat hij dit werk heeft geïnspireerd) zegt dat een mensch zeven staten heeft door te gaan; ook de theosofen beweren dit, maar Myers, in plaats van Aardestaat, Saturnusstaat, Zonnestaat, enz., benoemt zijn verschillende sferen met: de sfeer van de stof; de tusschensfeer; de sfeer der verbeelding, de sfeer der kleur, de sfeer van de vlam, de sfeer van het licht, en de sfeer van het onbegrensde, het tijdelooze.

De beschrijvingen van deze sferen zijn zeer aannemelijk. Deze sferen wijzen op een voortdurende evolutie, een steeds aan omvang winnend inzicht, zoodat er een groote kans is om de reden van ons bestaan te ontdekken, en niet langer te gelooven, dat het een 'doelloos mechanisch drama van afgrijselijke eentonigheid' zou zijn.

Met een, verheven geestelijk hiernamaals maken wij kennis in dit boek: De weg naar onsterfelijkheid. De mededeelingen blijven in hoofdzaak abstract, en onze 'lagere' nieuwsgierigheid, om deze maar eens zoo te noemen, over het 'dagelijksche' leven na den dood wordt niet bevredigd. Er wordt gesproken van vóórtbestaan, en wij hooren, dat ginds, zooals wij ook wel hadden gedacht, geen lichamelijke pijn bestaat; dat wij geen voedsel zullen noodig hebben, en dat wij er desgewenscht onze begeerten naar genot 'zonder eenige moeite of strijd' kunnen bevredigen, maar zóo snel, dat wij al heel gauw oververzadigd raken en naar een nieuw, beter leven gaan verlangen. (Oliver Lodge meende, dat de overgeganen wèl verlangens hebben, maar ze nooit kunnen vervullen, aangezien zij de organen ter bevrediging niet langer bezitten.) Ja! wij zullen in het hiernamaals zelf merken, dat wij de betere soort sigaar, die wij op

aarde wenschten, aldaar ‘tot vervelens toe’ kunnen rooken. (Blz. 61 van ‘De weg naar onsterfelijkheid’.)

Deze informaties strooken met de mededeelingen in de *Letters from a living dead man*, tot ons gebracht door Elsa Barker. In dit boek wordt gezegd, dat we ‘outre tombe’ alles zullen hebben, wat we wenschen. Verbeelden we ons ‘en pension’ te zijn en biefstuk en pudding te eten, dat *zijn* we *en pension* en *eten* biefstuk en pudding, en zelfs zijn deze niet altijd naar ons genoegen en moeten we er tegen anderen over klagen. Verbeelden wij ons in Londen te zijn, dan *zijn* we op 't zelfde moment in Londen.... en zoo gaat het in het hiernamaals met alles. De mécanicien vindt er werktuigen, de ijverige vrouw handwerken, en daar het hier*na*maals tegelijk ook een hier*voor*maals is, kan men er zijn eigen ouders kiezen, wat wel eens gebeurt, als de aanstaande vader en moeder (op aarde) nog niet eens zijn getrouwd....!

Maar ook dit boek, dat zoovéél vertelt, vertelt ons toch niets van de preciese manier van verblijf. Zijn er ginds dag en nacht, licht en donker, werk en ontspanning; is er verveling, amusement, muziek, lectuur, gezelschap, afzondering? Ontmoet men er hen, die ons zijn voorgegaan, kan men geliefden opzoeken en vijanden vermijden; zijn daar alle verwijten, alle veeten vergeten, en wordt aan alles wat wij hebben misdaan en wat aan ons werd misdaan, amnestie verleend? of blijft zwart er zwart en wit er wit, en kent men er haat en nijd en jaloersheid en sympathie.... of zijn alle menschelijke hartstochten vereffend, alle idealen verzweefd, alle animositeit opgeheven, en is enkel de liefde gebleven; de verdraagzaamheid, de vergevensgezindheid, omdat men thans *alles* weet....? of....

Is er een dagkring met geregelde bezigheden, is er ontspanning na arbeid; is er harmonie of gejaagdheid, rust of strijd; resignatie of opstand.... wordt alles genivelleerd.... of moet er nog veel leeds geleden zijn, veel strijds gestreden zijn, en veel gebeds gebeden zijn, wil 't alles met ons vrede zijn?....’

De vertalers heeten bovengenoemd boek een ‘standaardwerk’, en inderdaad mag het ook wel zoo worden genoemd. Wij zouden allen, die belang stellen in het leven na den dood, en wie is er die dit niet doet?, willen aanraden er kennis van te nemen, want onder de ontzaglijke hoeveelheid werken, die er over dit onderwerp zijn

verschenen (en waarvan *wij* er een aanzienlijke collectie bezitten) is het in elk geval hoogst serieus en zeer helder, en het is nergens kinderachtig of caricaturaal, zooals b.v. Florence Marryat's bekende boek: *There is no death*, waarin deze schrijfster o.a. vertelt, dat twee gestorven dochters en een zoon bij hun ouders elke week een muziekavond kwamen houden, of dat een (gestorven) Indiaansche squaw zeer jaloersch was op dames, die zich bemoeiden met haar (eveneens gestorven) echtgenoot. Of in het, eveneens zeer veel gelezen, boek *Clothed with the sun*, waarin Anna Kingsford beweert God te hebben aanschouwd in de gedaante van een beeldschoonen jongeling.

De vertalers hebben er een goed werk aan gedaan, een Hollandsche uitgave in het licht te zenden. Het Engelsche origineel is niet overal gemakkelijk en de belangstelling voor dergelijke boeken is in Nederland enorm.

Sinds mijn 15e jaar, toen ik met een vriendinnetje heimelijk het tijdschrift van Roorda van Eysinga las, waarop haar moeder was ingeteekend, heb ik mij altijd hoogelijk voor het vraagstuk van het hiernamaals geïnteresseerd. En ik weet nog, hoe toen het volgende verhaal een grooten indruk op mij heeft gemaakt:

Multatuli, in het hiernamaals aangeland, zag zich door een volkomen donker omringd, en altijd bleef hij in duisternis wandelen.... totdat hij begon na te denken, en te beseffen, dat er toch wel een reden voor die ondoordringbare zwartheid moest zijn, - en toen werd het opeens rondom hem licht.

Ja, dit overgeleverde verhaal was bij mij het begin van mijn belangstelling en sedert bleef ik zooveel mogelijk kennis nemen van de verschillende uitingen omtrent spiritisme en occultisme, woonde séances bij, enzoovoort. Maar tusschen de vele *rubbish*, die er voortdurend van de persen komt, staat dit bedaarde, ernstige boek als een baken omhoog, en bevelen wij het met nadruk ter lezing en overweging aan.

J.K. - R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Zij onder de lezers van ‘De Nieuwe Gids’, die den schrijver dezer bladen de gunst bewijzen zijn beschouwingen bij te houden, kunnen zich herinneren, dat hij het èn voor Italië èn voor Ethiopië (Abessynië) een weldaad zou vinden, indien eerstgenoemd land er in slaagde het oude zwarte Afrikaansche rijk aan zijn gezag te onderwerpen. Om der traditiewille zou het wenschelijk zijn, dat zijn ‘Negus’ als figuratief hoofd van het rijk werd gehandhaafd. Zooals Engeland dit deed in Hindoestan en elders, naar het Nederlandsche voorbeeld op Java. Zooals Frankrijk dit ook heeft gedaan in zijn laatst gewonnen koloniën. Reeds de Spaansch-Portugeesche ontdekkingsreizigers der vijftiende eeuw, ofschoon zij niet door drongen binnen in het Afrikaansche land, maken melding van het zwarte Christenrijk, dat daar aan de Roode zee een Afrikaansch gebergte omvatte, en geregeerd werd door den ‘Priester Johannes’. Deze zwarte natie bleek sinds zeer oude tijden het geloof aan Christus naar Armenisch-Koptische verklaring, te hebben beleden. De legende der laatste tijden vertelt daarbij, dat haar vorstenhuis zijn ontstaan dankte aan de hulde, welke de schoone koningin van Scheba bracht aan den ‘Wijzen’ koning Salomo, wijs geheeten ondanks de dwaasheid zijner duizend vrouwen. Tegenwoordige feministen kunnen misschien zeggen, dat het getal zijner vrouwen hem juist zoo ‘wijs’ maakte, of ook de oorsprong zijner wijsheid was.

Overigens is Abessynië een rijk, dat niet kan vergeleken worden wat zijn economische en maatschappelijke toestanden

betreft, met de door Westersche volken overheerschte koloniale gemeenebesten. Het ligt daar in zijn bergen, deze omringd door met snoeren oasissen gesierde woestijnen, welke waarschijnlijk genoeg ondergrondsch water bevatten om voor een belangrijk deel ontgonnen te kunnen worden, en zijn geestelijk geheel onontwikkelde volken, waarvan een groot deel tot den Islamietischen godsdienst behoort en een ander deel heidensch is, leven als in den tijd der aartsvaders. Zij zijn veel te gering in getal voor hun wijd uitgestrekt land, hoezeer dit ook nagenoeg geheel ongecultiveerd is. Daar is dan Italië, dat zich als een been in een ruiterstevel uitstrekt in de Middellandsche Zee, of als een naar Afrika uitgestrekt arm, waarvan de gesloten vuist klaar is om zich te openen en een greep te doen. Maar de vuist blijft gesloten: een greep naar de overzijdsche kust is onmogelijk, omdat daar Frankrijk zich sinds een eeuw aan de inlandsche volken heeft vergrepen: inlanders, waartoe in Tunesië de Italiaansche Sicilianen en Calabreezen sinds langen tijd behoorden, en daar het land van den 'Dey' tot groote welvaart hadden gebracht. En dat Italië bezit thans, nu alle grenzen, vooral de Noord-Amerikaansche, waarheen zijn onvermoeide en natuurlijk-intelligente volk bij voorkeur uitging, zijn gesloten, een leger proletariërs, die snikken en snakken om arbeid voor hun stalen spieren en brood voor hun groote gezinnen. Zij voelen zich in hun land opgesloten als in een schoon en vrij 'domicilio coatto', gevangenis in de openlucht.

Door historische omstandigheden hebben de machtige volken van West-Europa zich in de wereld groote koloniale rijken kunnen vormen, doch Italië is daarvoor nog later zelfs gekomen dan Duitschland, dat door ongeveer gelijke omstandigheden - politieke verdeeldheid - voor het koloniaal bezit gevaar liep achter het net te visschen. Maar nog vroeg genoeg kwam om hier en daar een goede vangst te doen, welke echter aan het bij den opgelegden vrede zoozeer mishandelde Duitsche volk door de onverzoenlijke overwinnaars werd ontrukt. Met het in een staat van beginnende wedergeboorte zich bevindende Turkijë heeft Italië toen hardnekkig gevochten om Tripolitanië en deze woestijnen met hun oasissen gewonnen, ook tegen de daar wonende fel-fanatieke Mohammedaansche geloofsijveraars in. Doch het hongert naar grooter koloniaal bezit, dat het om zijn

reeds een paar duizend jaar-ouden kolonialen aanleg tenminste even zeer verdient als welk ander Westersch volk ook.

Maar onder de nawerking der verschrikkingen van den bloedigen wereldoorlog met zijn niet minder ontzettende bleeke verschrikkingen van economische gevolgen, is de Volkenbond ontstaan, verkernd in een luid uitgesproken begeerte der massa's naar vrede, duurzamen vrede, ofschoon de kapitalistische ondergrond, waarop de natiën zijn gevestigd, reeds doorschokt wordt door de voorbereidingen van den volgenden, misschien nog ontzettender oorlog. In dezen zoo begrijpelijken en zelfs zoo zeer verdedigbaren wensch wordt nu het fascistisch Italië, dat zonder eenige fraseering om zijn bedoeling goed te praten, te kennen geeft, dat het zich wil meester maken van dat slechts voor een zeer gering deel door zijn feodalen vorst en zijn wilde bevolking ontgonnen Abessinische land, verfoeid. Er gaat een algemeene kreet daarover op van afkeuring, van afschuw haast. Vooral onder de vergeetachtige menigten der koloniën-bezittende volken, wier regeeringen nog slechts enkele tientallen van jaren geleden precies hetzelfde deden, wat Italië nu zegt te zullen doen. Het is waar, dat er tusschen hun daad en de bedoeling van Mussolini en zijn volk de wereldoorlog ligt, en ook de Volkenbond, welke, hoe zwak dan in uitwerking, niet moèt, niet màg ondergaan.

Onder de volken, waarin het verzet tegen het Italiaanschfascistische drijven zich het hevigst gebaart en het luidste schreeuwt, is Engeland, dat naar ouden en eigen stijl zich het masker voor doet der edelste bedoelingen, waarmee, iedereen weet het thans, de zelfzuchtigste beweegredenen zich vermommen. Het Britsche wereldrijk ziet terecht in de vestiging aan de Roode Zee van een machtigen Westerschen mededinger een gevaarlijken vijand voor zijn overzeesch gebied. Niet dat het behoeft te vreezen, dat een fascistisch Italië het daarvan zou berooven: zijn staatkunde der laatste decenniën is zoo verstandig, haast zou ik zeggen zoo toegeeflijk geweest, dat al die overzeesche rijken, welke in Engelands koning hun symbolisch hoofd zien, nagenoeg volledige autonomie genieten, zoodat de verschillende volken zich zelf zouden verweren tegen een vreemden aanslag op hun vrijheid. Neen, maar in de kolken der wereldpolitiek is zooveel lava vloeiende en broeiende op kookhitte, dat elk oogenblik een

uitbarsting is te vreezen. In het bijzonder in het Verre Oosten. Daarom is het voor Engelands koloniale heerschappij noodig. dat de Roode Zee, aan wier toegangen het reeds bij Gilbraltar en Tanger, de vroegere 'Kolommen van Hercules', op wacht staat, geheel en altijd voor zijn oorlogschepen open blijft. Vooral het Suezkanaal, dat het een halve eeuw geleden Frankrijk uit den zak heeft gerold.

Als er één land ter wereld is, dat zich door den wereldoorlog en ondanks de jammerlijke gevolgen heeft weten te verrijken, dan is het wel het reeds in koloniaal bezit zoo overvloedig rijke Groot-Britannië. Het heeft zich zelfs niet ontzien nog de beste brokken van het aan Duitschland ontroofde koloniaal bezit in te palmen. Het grootste en beste deel van Afrika, van Caïro tot den Kaap, staat onder Britschen invloed, en met Frankrijk slechts had het in dit werelddeel tot nu te doen. Wanneer daar thans echter het in zoo korten tijd sterk geworden en zelfs aanmatigende fascistische Italië bij komt, zelfs in een gevaarlijke positie aan de Roode Zee, waardoor het de macht van het 'British Empire' zou kunnen fnuiken, dan zou dit wereldrijk veel aan vrijheid van beweging in boeten. De bevolking van Abessynië wordt geschat op elf à twaalf millioen inwoners. Voeg daarbij de talrijke scharen van binnenstroomende overheerschers, welke sinds twee duizend jaar hebben bewezen, zooal niet de beste dan toch de meest voor een tropisch land geschikte kolonisatoren te zijn, dan zou dat Abessynië, hoewel nu nog te onderwerpen, zoo genaamd onder geestelijk gezag van den Negus, aan de doorvaart van de Britsche vloot in de Roode Zee een macht kunnen in den weg leggen, waardoor Groot-Britannië zijn gebied aan de verre zeeën slechts zeer moeilijk zou kunnen bereiken. Voor het geval, dat dit Afrikaansch-Italiaansch land beheerscht zou worden door een Britsch-vijandigen geest.

Tegen een dergelijke mogelijkheid komt de Britsche politiek, thans voornamelijk vertegenwoordigd door haar bekwamen en wel sympathieken staatsman Eden, 'minister voor den Volkenbond', in verzet. Boven aangegeven, en geen andere, bedoeling bezit de Britsche regeering als zij tracht het Italiaansch-Abessynisch conflict te verzwakken, voor zich-zelf ongevaarlijk te maken en een oorlog tusschen die twee landen te voorkomen. Ten

slotte is dit te loffelijker, wijl dat Abessynië, die 'Negus Negesti', die wilde bevolking van den wijden en tamelijk vruchtbaren Mid-Afrikaanschen bodem, een land, een vorst, een volk zijn, wier verovering van dit nu zoo overmoedige Italië onberekenbare en langdurige offers zou eischen. Dermate, dat Italië wel eens uit den strijd zou kunnen komen als overwonnen overwinnaar: krachteloos, machteloos, verlamd en naar adem snakkend. En wat dan met het oog op het zoozeer labiele evenwicht in Europa, waarin het nu nog sterke fascitisch Italië op zijn plaats aan de Middellandsche Zee en aan de Alpen zulk een overwegende beteekenis bezit? Bovendien, Engeland, beheerscht door een gezonde, doch tot schijnvroomheid geneigde zelfzucht, wenscht het oppergezag te behouden over de jaarlijksche toevloeiing der wateren van den Nijl, aan wiens opperstroom het van het eertijds dorre Soedan bezig is een vruchtbaar land te maken. Het Tanameer, nu nog in Abessynisch gebied gelegen, gunt het niet aan een anderen overheerscher, die de wateren er van zou kunnen afleiden.

Om de zedelijke waarde van de Engelsche politiek van het oogenblik te kunnen schatten, moet men de nu openbaar gemaakte overeenkomst van 1906 kennen. Engeland, dat het nu met zooveel vroomheid en ijver voor de onafhankelijkheid van den Negus en zijn volk opneemt, is bezig geweest met Frankrijk en Italië het Abessynische land in beginsel te verdeelen. Achter den rug van den Negus om. Maar.... daar is nu de Volkenbond, en daarvan is Abessynië lid, nog wel op voorstel van Italië, met Frankrijk mee, en het Handvest van den Bond verleent aan ieder lid de macht om de besluiten van den Bond, welke ook, te verhinderen. In 1923 deden Italië en Frankrijk het zwarte gemeenebest den Bond binnen gaan. Van meer dan één zijde is er toen op gewezen, dat het verkeerd was Jan en Alleman in den Bond te halen, en niet te letten of een volk of een natie door zijn ontwikkeling en de mogelijkheid van zelfverweer tegen een indringer, daartoe waardig was. Men wist toen in den Bond, dat Abessynië in zijn gemeenschapsleven ongewenschte eigenschappen bezat: zijn slavenhandel bijvoorbeeld. Het verbond zich schriftelijk om dien te bestrijden. Doch de regeering, of wat daar in dat land voor doorgaat, zijn dappere 'Negus', die reeds op zijn

witte oorlogspaard is geklommen en Italië bedreigt met zijn legers van honderdduizenden krijgshaftige ijzervreters, thans, beweert hij, ook zoo modern en sterk gewapend, was machteloos dien geheel te beletten. Nog steeds wordt in dat wilde berglandschap slavenjacht bedreven en slavenhandel gepleegd. Wat niet verhindert, dat de vredesvrienden, overal, geneigd zijn dit zwarte gemeenebest gelijk te stellen met andere kleinere, doch oneindig beschaafder volken. Door het te doen voorkomen, dat wat Italië nu jegens Abessynië tracht te doen, wel eens zou kunnen worden herhaald door machtige vijanden dezer kleine volken. Maar als twee hetzelfde doen, is het toch nièt het zelfde.

In ieder geval is het goed, is het wenschelijk, dat, ware het mogelijk, welke ook hun verzwegen beweegredenen zijn, Engeland, Frankrijk en Italië met Abessynië verder overleg plegen om de heele wereld, en tegelijkertijd Mussolini en Haile Selassië, den Negus, te bevredigen. Alleen Mussolini en den Negus? Men vergeet het weer gevaarlijk geworden Duitschland, door de overwinnaars zoo schandelijk van zijn koloniaal bezit beroofd, onder voorgeven, dat het niet in staat was fatsoenlijk te koloniseeren, en dat sinds vele jaren ten hemel schreit om voor zijn overbevolking daarheen een uitweg te vinden, welken het juist zoo noodig heeft als Mussolini voor de overbevolking van Italië. De stem, onlangs opgegaan, dat het zoo wenschelijk zou zijn een wereldconferentie te beleggen om een eerlijker en redelijker verdeeling van het koloniaal bezit te erlangen, verdiende welwillendheid en nadenkend gehoor. Maar zoover zal het niet vrijwillig komen. Italië is echter allerminst afkeerig van overleg over een vreedzame oplossing van het vraagstuk, zoo deze mogelijk ware. Het blijft echter staan op zijn recht om, met eerbiediging van anderer koloniaal bezit, naar de mogelijkheid van expansie te streven; het wil ook Engelands vrees voor het Tanameer eerbiedigen. Maar, zooals hierboven is aangegeven, Engeland heeft meer vrees nog dan voor zijn waterentoevloed in den Nijl, voor de mogelijke belemmering door een machtigen staat aan zijn weg door de Roode Zee naar Indië, naar den Stillen Oceaan. En dan, de conservatieve ‘Morningpost’ wees er zeer terecht op, al gaf het deze vrees niet met even zoovele woorden te kennen, Italië is thans een sterk element voor het behoud van den vrede in

Europa, maar wanneer het al zijn krachten moet geven aan het overwinnen van een Afrikaansch volk, welks strijdvaardigheid en oorlogslist het reeds een kleine halve eeuw geleden zoo noodlottig heeft leeren kennen, en het laat zich aanzien, dat het jaren zal duren eer Mussolini en zijn nu zoo geestdriftig voor den oorlog gestemd volk met de Abessyniërs klaar zullen zijn, en dan economisch en physisch voor langen tijd geheel uitgeput zullen wezen, dan koestert Engeland ook, gegeven de moderne aanvalsmiddelen uit de lucht, een gegronde vrees voor eigen veiligheid, waarmee die van zijn geheele wereldrijk samenhangt. Italië, dat aan de Roode Zee twee koloniën bezit: Erithrea en Somaliland, zonder onderlinge verbinding met elkaar, behalve langs den zeeweg, wil een spoorwegverbinding dwars door Abessinië heen bezitten om dier veiligheid ook over den landweg te verdedigen. Begrijpelijk genoeg zegt de Romeinsche 'Tribuna', dat, waar het fascistisch bestuur wel overwogen zoo ver op den oorlogsweg is gegaan, de verovering van het land van den Negus, in welken vorm ook, hetzij als mandaatsgebied of als 'Dominion', voor het Italiaansche volk een levensnoodzakelijkheid is geworden. Met andere woorden: het gaat om een ondernemen, ten opzichte waarvan het nu erger zou zijn er van af te zien of een compromis te aanvaarden, dan om het spel op eerlijke wijs te verliezen. En de 'Popolo d'Italia', naar het schijnt Mussolini's spreektrompet, schrijft: 'Abessynië moet ontwapend en gecontrôleerd worden. De met koloniale rijken overladen mogendheden mogen ons den weg niet versperren, zij dragen de verantwoordelijkheid ons te hebben beroofd van de vruchten der overwinning. Een weerstaan van onze vitale behoeften zou een misdaad zijn tegen de geschiedenis en de beschaving. Wat zouden morgen de volken zeggen, indien een dolle en onmenschelijke Europeesche oorlog veroorzaakt zou worden door de ongehoorde aanmatiging, dat de groote mogendheden Italië een vergelegen land in Afrika zouden willen betwisten, nadat zij onderling de vette oorlogsbuit van alle continenten hebben verdeeld? Welke natie zou bereid zijn alles op het spel te zetten voor een kwestie, welke Europa niet interesseert en met uitzondering van Italië de vitale behoeften van geen enkele mogendheid raakt?'

In dit laatste opzicht gaat het blad echter te ver: het Abes-

synische vraagstuk raakt wel waarlijk de belangen van het 'British Empire'. Ziedaar waarom 'mister' Eden een zoo welsprekend, overtuigd en geestdriftig voorstander is van de onafhankelijkheid van den Negus en daarbij gesteund wordt door alle vredesgezinde menschen, die naievelijk gelooven, dat de wereldvrede behouden kan blijven in een wereld, die door den waanzin en den verblinden haat harer vroegere, voor een deel reeds gestorven regeerders, tot een brouwketel van het ondenkbaarst oorlogsgevaar is gemaakt.

Bovendien, zegt men terecht in Italië, Engeland heeft geen recht om op te treden als kampioen voor Abessinië, waar het toeziet hoe Japan handelt met China, welks volken en dier aard en levensomstandigheden niet de mindere, wat ontwikkeling aangaat, zijn van die van Abessynië. Het is waar, dat China, behalve gedurende de Mandsjoesche overheersching, altijd een politieke warboel is geweest, tot chaos geworden door het streven zijner onberedeneerdste groepen naar verwestering en communistisch bezielde politiek. Dat kan men van het welna zwarte volk van Ethiopië niet zeggen. Doch hierdoor juist is bewezen, dat de Chineezen geestelijk wat hooger staan dan de Abessyniërs, al zou juist daardoor het Japansche om-zich-heen-grijpen in dat verre vasteland kunnen worden verdedigd.

De spanning der wereld om het Italiaansch-Abessynisch conflict is zoo hevig, dat er niets kan bij komen of zij ontploft. De tegenwoordige Fransche regeering, in deze verpersoonlijkt door den energieken heer Laval, tracht door het geschut zijner welsprekendste overreding, optredende als bemiddelaar tusschen Engeland en Italië' - want tusschen die twee licht voor Europa het opgestapelde buskruit - tot een vreedzaam compromis te geraken, en vervolgens met Abessynië, dat even oorlogsgeneigd is als Italië. Dit als voorbereiding tot een nieuwe sessie van den Volkenbond in September, wanneer de oorlog echter reeds kan zijn ontbrand. Daartoe werd dan tuschen de drie mogendheden nog eens een vooraf tot mislukking veroordeelde conferentie gehouden, welke dan ook geëindigd is met een jammerlijk fiasco. Ziet men dan in Engeland niet in, dat Mussolini en zijn fascistisch volk het voor goed met Abessynië wil uitvechten? Dat Italië niet meer terug zou kunnen op den oorlogsweg, al hielden de vredes-

vrienden het daarvoor ook de zwartste mogelijkheden, ook voor de overige wereld, voor oogen? Zijn de heer Eden en zijn omgeving zoo naief, of dient dit moeizame drievoudige onderhandelen slechts om den schijn te redden tegenover de publieke opinie ter wereld? Mislukt, deze drievoudige conferentie! Mussolini wil van geen toegeven weten, kan er niets van aanvaarden, geen jota, geen tittel. ‘De teerling is geworpen’! Dit woord van een anderen Italiaanschen overwinnaar, een kleine twee duizend jaar geleden, kan nu herhaald worden door Benito Mussolini, dien men wel eens vergelijkt met Julius Caesar, die 't eerst het ‘alea jacta est’! uitsprak.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne, Currer, Ellis en Acton Bell en hun familie.
(Vervolg van blz. 185.)

Charlotte's einde.

In November 1854 vatte Charlotte een zware kou, en toen zij daarvan eindelijk was hersteld, en in het begin van 1855 met haar man te Gawhtorpe Hall ging logeeren, werd zij opnieuw ziek.

En van dat oogenblik af ging haar gezondheid gaandeweg achteruit, en den 25den Januari werd zij bedlegerig.

De dokter had haar vermoedens bevestigd, dat zij een kindje moest krijgen, en deze episode wordt door Mrs. Gaskell, in haar *Life of Charlotte Brontë,* zeer pathetisch verhaald.

Toen men haar vroeg, of zij blij met het vooruitzicht was, moeder te zullen worden, antwoordde zij:

- Later, later misschien.... ik ben nu zoo moe....

De arme Charlotte.... evenmin als haar zusters en broeder bezat zij voldoende levenskracht. De geest was, in tegenstelling tot het zwakke lichaam, geweldig sterk en tot alles in staat, maar de vooze gezondheid van dit geniale gezin werkte altijd tegen.

Charlotte, die van de zes kinderen het nog het langste kon uithouden, was toch niet bestand tegen de eischen van het nieuwe leven, dat zich in haar ontwikkelde....

Haar laatste gedateerde brief was gericht aan Miss Laetitia Wheelwright.

Deze werd den 15en Februari 1855 geschreven, en bevat dit mooie getuigenis over haar huwelijk en haar echtgenoot:

> No kinder, better husband than mine, it seems to me there can be in the world. I do not want now for kind companionship in health and the tenderest nursing in sickness.

In het begin maakte men zich niet ongerust over haar, en scheen er geen reden tot bezorgdheid, en schreef men haar onwelzijn voornamelijk toe aan haar toestand.

Maar in de tweede helft van Maart werd zij ernstiger, en het werd duidelijk, dat haar constitutie, die toch nooit van nature sterk was geweest, haar steeds verergerende zwakte niet kon overwinnen. De laatste woorden, die men van haar hoorde, zijn geweest:

I am going to die, am I? He won't separate us, - we have been so happy.

Zij stierf op Paaschavond, 31 Maart 1855, in haar 39e jaar, en werd bij haar moeder, broeder, en drie zusters bijgezet in het familiegraf in de kerk te Haworth.

* * *

Het nieuws van den dood van Charlotte Brontë veroorzaakte weinig sensatie in de publieke pers. In de vijftiger jaren verschenen er veel minder herdenkingsartikelen dan thans in de bladen. Het was eerst Vrijdag, den 6en April, dat *The Times* in kleinen druk een aankondiging uit de Manchester Guardian overnam:

> We regret to announce the death of Mrs. Nicholl, formerly Charlotte Brontë, who under the nom de plume of Currer Bell established a lasting reputation by the publication of *Jane Eyre*. We have two other novels from her pen, *Shirley* and *Villette,* and all are especially distinguished in their power of conception and vigorous portrayal of character. The unfortunate lady, who was the last survivor of a family of six, died on Saturday last, at her father's, Haworth, Yorks.

Charlotte had reeds vier maanden geleden het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, toen haar echtgenoot en haar vader op het denkbeeld kwamen, dat er een biographische uitgave over haar

moest verschijnen, omdat er in de pers verschillende vergissingen waren begaan. Zij vroegen aan Mrs. Gaskell om deze taak te ondernemen. Al eenige weken vroeger had Ellen Nussey haar verzocht te antwoorden op een kwaadaardig artikel in *Sharpe,* getiteld ‘A few words about Jane Eyre’, maar meneer Brontë zelf kon er niet boos om worden, het was al te belachelijk.

Mevrouw Gaskell, door haar begaafdheid en haar eigen literaire reputatie, was uiterst geschikt om Charlotte's leven te beschrijven, daar zij immers ook veel persoonlijk met haar had verkeerd. En zij begon aanstonds aan het werk, en met groote energie.

Zij bezocht zooveel mogelijk alle plaatsen, waar Charlotte zelf in haar kort leven had vertoefd; zij liet zelfs niet na naar den Black Bull te gaan, en volledige informaties in te winnen aangaande Branwell's gedrag en karakter. Zij correspondeerde met den heer Héger, en zij zond bladzijden vol met vragen aan Ellen Nussey.

Toen het boek gereed was, verscheen het in twee deelen.

De pers ontving het niet kwaad, en de heer Brontë, die thans bijna blind was en er alleen de gedeelten uit kende, die hem door zijn schoonzoon werden voorgelezen, was er ten hoogste mee ingenomen.

Maar het duurde niet lang, of mevrouw Gaskell ondervond allerlei moeilijkheden over haar werk, want het scheen, dat er weinigen waren, die niet om de een of andere reden aanstoot hadden genomen aan het boek.

Bij nader inzien vond de vader het allesbehalve aangenaam, dat er zoo vaak gezinspeeld werd op zijn slecht humeur, dat het bekend werd, hoe hij gewoon was met een pistool op de moors te gaan schieten, het verbranden van kleeren, en dergelijke, waarvan hij beweerde, dat het alles de lasterlijke aantijgingen waren van een dienstbode, die hij had moeten ontslaan.

De heer Nicholls vond, dat hij onverdiend als een koud en verre van liefhebbend echtgenoot geschilderd werd. De Yorkshire menschen kwamen er tegen op als onbeschaafd te zijn uitgebeeld. Alle vrienden van den heer Carus Wilson waren verontwaardigd over de onthullingen van de school te Cowan Bridge. Oud-leerlingen stuurden ingezonden stukken naar de bladen en beweerden, dat het voedsel volstrekt niet slecht was geweest, en dat er

niemand aan typhus gestorven was. Maar het hevigst geïndigneerd waren Lady Scott en haar vrienden. Lady Scott was vroeger Mrs. Edmund Robinson geweest, waar Branwell gouverneur was, en Charlotte had alle wilde beweringen omtrent deze dame, die haar broer vertelde, woordelijk geloofd, en mevrouw Gaskell, op haar beurt, had niet alleen Charlotte geloofd, maar dikte de feiten rhetorisch nog een beetje aan: 'his pockets were found filled with letters from the woman to whom he was attached.' Er dreigde een publiek schandaal, en een aanklacht bij de Justitie, en de eerste druk moest worden teruggenomen. In hetzelfde jaar verscheen echter een tweede druk met vele der geïncrimineerde plaatsen gewijzigd.

Echter is en blijft het werk van mevr. Gaskell een der beste en waardevolste biografieën uit de geheele Engelsche literatuur, en staat op één lijn met Lockhart's *Life of Scott* en Boswell's *Life of Johnson* als een der klassieke levensbeschrijvingen, die beroemd zijn om hun volledigheid en om de wijze der stofbehandeling. En men mag gerust zeggen, dat Charlotte's bekendheid over de heele wereld stellig voor een groot deel te danken is aan dit uitvoerige en nobele werk. En we mogen het toeval dankbaar zijn, dat Charlotte Brontë een zoo ontzaglijk toegewijde en tegelijk begaafde vriendin heeft gehad.

In hetzelfde jaar, dat haar Leven verscheen, zag ook de laatste van Charlotte's vier romans (of liever haar eerstgeborene) *The Professor* het licht, hte boek, dat, toen zij haar carrière begon, van uitgever tot uitgever had gereisd zonder succes, slechts elf jaar tevoren.

Van de zes volgende jaren na Charlotte's dood weten wij weinig. De heer Nicholls woonde bij zijn schoonvader tot aan diens dood, in 1861 op vierentachtigjarigen leeftijd.

Over den vader der Brontë's hebben vele dwaze geruchten geloopen. Er is evenwel geen twijfel aan, of hij was in de hoogste mate egoïst, slecht gehumeurd en een querulant. Het beviel hem te Haworth maar matig; op zijn 35e jaar was hij er vrijwel geheel van de bewoonde wereld afgesloten, waar hij geen enkele gelegenheid had om door een geschikten omgang zich geestelijk te ontwikkelen. Bovendien werd hij zeer gekweld door digestiestoornissen, en leed hij al spoedig aan een slecht gezicht.

Op zijn ouden dag werkte de beroemdheid van zijn dochter eenigszins als een verjongingskuur op hem. Hij was ontzaglijk trotsch op haar. Hij was echter nooit een bizonder aangenaam huisgenoot, hij zonderde zich veelal af, in pessimistische overpeinzingen, en men zegt, dat hij niet in staat is geweest zijn zoon Branwell ten goede te leiden door zijn zelfzucht en zijn onverschilligheid.

Na den dood van zijn schoonvader keerde de heer Nicholls, die zeventien jaar te Haworth had gewoond, naar Ierland terug en vestigde zich als heereboer te Banagher, waar hij met Charlotte hun wittebroodsweken had doorgebracht. Na eenigen tijd hertrouwde hij met een nichtje van hem, een miss Bell, en 'lived happy ever after.' Hij stierf in 1906, op bijna negentigjarigen leeftijd.

'Like Jacob', zegt de heer Sugden, 'he served a long apprenticeship for the hand of his wife, and when they were married in the end, it is certain that he brought her real happiness.'

In 1873 werd een nieuwe vleugel aan de pastorie aangebouwd, en tot 1928 toe hebben er verschillende dominés gewoond. In 1893 werd er een Brontë Society opgericht, en in een paar kamers werden alle relieken der familie ondergebracht. Maar in 1928 kocht Sir James Roberts of Strathallan Castle, die een groot bewonderaar der Brontë's was, het huis, en gaf het ten geschenke aan de Brontë Society. Alles werd gedaan, om de inrichting zooveel mogelijk gelijk te maken aan den tijd der Brontë's. Elke kamer is van duidelijke aanwijzingen voorzien en goed verlicht.

De opening van het museum geschiedde in 1928, met een lezing van Lord Haldane, een der weinige overgeblevenen, die de Brontë's persoonlijk hadden gekend. Hij herinnerde zich den ouden heer Brontë, in zijn pathetische blindheid te hebben hooren preeken.... maar boven allen rees in zijn geest 'the frail and unforgettable figure of Charlotte Brontë', en hoe zij, toen hij nog maar een jongen was, vaak vriendelijk met hem had gepraat.'

Uit vele landen komen jaarlijks de pelgrims dit oord bezoeken, en kostbare giften werden aan het museum afgestaan. In de eerste plaats moet worden vermeld een prachtige collectie, verzameld door Mr. Henry Bonnel van Philadelphia; hieronder behooren de kleine notitieboekjes, waarin de Brontë-kinderen hun

eerste verhaaltjes schreven in het microscopische handschrift, dat ze bijna onleesbaar maakte. Daarbij was ook de eerste novelle van Charlotte, op achtjarigen leeftijd, beginnende: 'There was once a little girl whose name was Ane.' Er is ook een brief van Charlotte aan haar vader bij, waarop deze heeft geschreven 'Charlotte's eerste brief.' Verschillende manuscripten van Branwell, waarvan Leyland, in zijn boek over hem, gebruik heeft gemaakt. Emily's rozenhouten lessenaar, met memoranda in haar eigen handschrift, en verschillende uitknipsels, met recensies over *Wuthering Heights*.

De meubelen zijn zooveel doenlijk op de oude plaatsen gezet, en de nieuwe vleugel wordt benut om er de boeken der Brontë's van allerlei aard in te bergen, en voor het plaatsen van dingen, die niet tot de familie Brontë-zelf hebben behoord.

De kerk bestaat niet meer, maar het woonhuis is gelukkig intact gebleven. Volgens een afbeelding maakt het een aangenamen, solieden indruk; twee ramen aan elken kant van de deur, waarheen eenige treden leiden, en daarboven vijf ramen in den gevel.

En thans hoop ik deze studie voort te zetten met een beschouwing over het oeuvre der Brontë's. Over deze begaafde familie te schrijven is niet moeilijk, - maar wèl moeilijk is het, dit in een beknopt bestek te doen! Er is over de Brontë's zóó ontzaglijk veel geschreven, en nóg steeds verschijnen er boeken, artikelen en uitgaven van en over hen, dat men door de veelheid en de verscheidenheid bijna verbijsterd raakt. Want neemt men van alles kennis, dan vindt men het geen gemakkelijke taak, om een keuze te doen: *dit* wil men niet onvermeld laten, *dat* dunkt ons jammer om te verzwijgen.... en zoo is overvloed van stof haast nog bezwaarlijker dan gebrek aan stof! Eere echter aan de Engelschen en hun ontzaglijke trouw aan hun klassieken, waardoor het mogelijk is, dat over hen voortdurend nieuwe werken het licht blijven zien.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

A. den Doolaard. *Oriënt Express*. - Amsterdam, 1934. N.V. Em. Querido's Uitg.-Mij.

Het is maar alweer hoe je het bekijken wil. Kunst of geen kunst. Letterkunde of ontspanningslectuur. We kennen allemaal de foto van Den Doolaard, den romantischen krachtigen Den Doolaard te paard tegen het Macedonische berglandschap. En als wij zoo aan hem denken en aan zijn onstuimige vurige balladen, dan kunnen wij toch niet anders dan toegeven, dat ook dit boek ontstaan is uit zijn eerlijke romantische jeugd, die hem met veel te gretigen hartstocht naar de beschrijving van het enkele avontuur deed grijpen in plaats van ons de werkelijke drijfveeren van den grooten voivoda (aanvoerder) Fodor Alexandrov: zwerverslust en zucht tot avontuur, te ontrafelen in evenzoovele bladzijden.

Dit boek spant en boeit door de beschrijving van het avontuur, zooals een Wild-West film, die goed in elkaar zit, ons kan prikkelen. Steeds worden wij echter door den buitenkant bezig gehouden. Het laat geen grooten indruk na. Wij vragen ons af: wat zijn wij nu eigenlijk rijker geworden? Dan moeten we antwoorden: we hebben slechts een vluchtig kijkje gekregen in het leven van de Macedonische boeren en vrijheidsbeweging, zooals die vanaf 1903 tot nu toe zich heeft ontwikkeld. Overigens enkel: rennende ruiters, conspireerende opstandelingen, knallende revolvers, heldin van het verhaal op het laatste moment gered door den voivoda die haar minnaar wordt en blijft (tot na den dood; dezen te wreken blijft dan haar eenig levensdoel) met de noodige afwisseling van geheime zendingen en schildwachten voor een eenzaam huis, daar tusschen door. Alles op uitstekende en vlotte wijze beschreven en voor de film geknipt. Wij meenen echter niet dat dit een aanbeveling is voor de kunstwaarde van dezen ongetwijfeld spannenden roman.

S. Vestdijk. *Terug tot Ina Damman*. - Rotterdam, 1934. Nijgh & van Ditmar N.V.

Een jong auteur, die als dichter reeds een zeer opmerkelijke en typische plaats inneemt. Dit romandebuut is met wijs beleid ten tooneele gevoerd, want Vestdijk's boek handelt maar over enkele personen. Vitalistische, tegen elkaar optornende daden en een psychologische problematiek, zich uitstrekkend over een groot aantal figuren, vermeed hij. Maar de auteur is er in geslaagd ons hevig te interesseeren voor het simpele liefdegeval van een H.B.S.er, omdat hij het heeft klaar gespeeld ons in deze jeugdpassie iets van de eeuwige vreugde en smart der gerijpte liefde te openbaren. Voor een niet gering deel werd dit bereikt, omdat Vestdijk's taal, het geheele boek door, de zuivere weerklank is van zijn psychische afgestemdheid. Gevoed door een groot temperament wordt het woord tot een bijkans tastbare gevoeligheid. Wat deze schrijver ook verricht, hetzij gedicht, essay en nu deze roman, en welke bezwaren men ook zou kunnen aanvoeren, belangwekkend is het altijd.

Theun de Vries. *Koningssage*. - Amsterdam, 1934. N.V. Wereldbibliotheek.

Juist met dit boekje kan ik u nu zoo prachtig aantoonen, waarom ik Vestdijk een taalartist noem, dus een createur van het woord en Theun de Vries, den auteur van deze zuiver en met smaak geschreven Koningssage, niet, of althans veel minder.

Dit werkje van Theun de Vries is gaaf, maar steriel, het onderwerp te simplistisch voor deze woelige, tragische, maar grootsche tijden. Ary Prins bijv. deed dit in zijn tijd reeds met tienmaal origineeler middelen. Hier hebt ge nu een boekje dat min of te meer een school vertegenwoordigt, in dien zin dat het een bepaald procédé meer imiteert dan creëert. Theun de Vries heeft ons er echter op attent gemaakt, dat ‘Koningssage’ tot zijn jeugdwerk behoort. Ik erken dan ook gaarne dat zijn romans van veel grootere beteekenis zijn, zoowel wat de taal als wat het onderwerp betreft. Deze laatsten echter vertoonen het nadeel van dit rijpere eveneens. De taal in ‘Koningssage’ mag, om zoo te

zeggen, anoniem zijn, verstarde beelden zooals in zijn later geschreven werk, treft men er niet in aan. Lees Slauerhoff na Theun de Vries en ge zult heel spoedig bewerken wie over een werkelijk oorspronkelijke taalmacht beschikt en wie niet. En dat de eerste tienmaal meer te vertellen heeft, zal wel voor geen vakman noch leek aanvechtbaar zijn. Kunst is een gecompliceerde zaak, want bovenstaande bezwaren verhinderen niet, toch te moeten toegeven dat Theun de Vries ons zoowel met zijn poëzie als met zijn proza meermalen iets geschonken heeft waarbij de lezer, die over literairen smaak beschikt, ongetwijfeld de kwalificatie schoonheid naar de lippen zal zijn gedrongen. En ook deze sage van Radbod en Theusinde laat zich aangenaam lezen. Maar, nog steeds wenschen wij 'omhooggestooten' te worden. En dit is in zake kunst onherroepelijk van niets anders te verwachten dan van een openbarende rasoorspronkelijkheid, die doet opschrikken en overmeestert.

J. Slauerhoff. *Het Leven op Aarde*. - Rotterdam, 1934. Nijgh & van Ditmar N.V.

'.... ik had al gedacht voorgoed aan het ruimteleven genoeg te hebben en was nu weer in het mensch-zijn teruggedaald'. (Blz. 115.)

'De maan taande, de wolken dreven weg, zeker door een wakker geworden morgenwind daarginds en onder de top zag ik nu een zachtroode zone. Was het morgenrood of was het een rood meer? Als ik daar leven kon, op die witte top aan de oevers van dat meer, zou ik veilig zijn en niet verder willen gaan. Dat dacht ik nu. Maar ik kwam immers overal van terug. Op zee zag ik het land als het beter bestaan, eenmaal daar zocht ik mijn heil in de lange reis, en dacht onderweg door mij in te leven in een zuiver Ghineesche stad gelukkig te worden en bevrijd; eenmaal nauwelijks daar hing ik aan een raam en tuurde naar een onbereikbare top.' (Blz. 192 en 193.)

Om aan zichzelf te ontkomen, verlost te worden van zijn aardsch zijn schijnt dit leven waar wij allen doorheen moeten, noodig. Vanaf een bergtop gezien: menschen krioelend in de dalen en tegen de zijwanden van de heuvels een smal dun lijntje, traag

voortkruipend: een karavaan opiumsmokkelaars of wapensmokkelaars naar nog niet geheel modern uitgeruste Chineesche steden. Opium: droom of werkelijke werkelijkheid. Wapenen: symbool van de betrekkelijkheid van dood en leven op deze aarde en op al die andere werelden buiten onze planeet, die misschien al eeuwen lang dood in de ruimte hangen. En de mensch Cameron, in zijn aardsche bestaan: de Iersche marconist van een vrachtboot die jaren achter elkaar de zee bewoont, totdat het hem walgen gaat van het eeuwige water en den eeuwigen wind. Deze aan lager wal geraakte Ier, die gemeene zaak maakt met den Chinees en wiens verlangen tenslotte niet verder reikt dan opgenomen te worden als koelie onder de koelies, in zijn eeuwigheidsbestaan: de ziel die naar den grooten overgang hunkert, het Vagevuur voor hen wien op den bodem der ziel het groote verlangen naar de Vereeniging gedurende hun aardsch bestaan blijft branden.

Sampans als zwermen insecten op de groote rivieren, ravijnen, oude Chineesche stadsdeelen, Europeesche concessies, de opiumpijp, die de menschen tot vreemde wezens omgetooverd heeft, de giftige kleuren der papavervelden, een aan de pijp verslaafd Fransch zeeofficier Sylvain, een drankzuchtige Rus, gewezen legeraanvoerder, ‘Op-één-na’, de uitgestooten Chineesche geletterde, Fong Siën, de vrouw met het ettergezwel en Hsioe, sluikhandelaar, die al deze menschen uit de modder van hun mislukt leven heeft opgevischt tot het ten uitvoer brengen van zijn onderneming. Het transport door rijstvelden, llang, akkers en velden, maandenlang, van een grooten voorraad munitie en wapens naar Tsjong King, gebouwd vóór de Han-dynastie en gelegen buiten den grooten muur, waar Kia-So priester is - dit alles beschreven of liever voor onze oogen en ooren getooverd om ons iets te doen gevoelen van de zoekende ziel van Cameron, om met deze mee te hijgen, te wanhopen en weer te hopen op de uiteindelijke bevrijding. Het komt er immers niet op aan waarin onze ziel huist, mits zij strevend blijft, al is 't het lichaam van een door de maatschappij verworpene, een verloopen Engelsch officier, een koelie.

Hierin toont de ik-persoon van dezen roman: Cameron, wonderlijk veel overeenkomst met de ik-figuur van ‘Voyage au bout de la nuit’ van Louis-Ferdinand Céline: Bardamu. André Malraux'

boek ‘La Condition humaine’ lijkt daarentegen meer uiterlijk op ‘Het Leven op Aarde’. Immers Malraux' werk speelt eveneens in China en wij vinden dus soortgelijke typen eerder bij Malraux dan bij Céline. Evenals (Céline) Bardamu zoekt (Slauerhoff) Cameron de verlossing door de *verandering*. Geen verandering van een *groep menschen,* van een *staatsvorm*: het communisme als bevrijder (Malraux), doch een anders worden van het *individu*. (Céline, Slauerhoff.)

Het binnentreden van het westelijk paradijs, den zaligen opium vervoerde is het een belemmering om in het Land van de Sneeuw te komen, waar de vreeselijkste aller gevechten wordt geleverd: de strijd van de ziel tegen de demonen om te geraken tot het vormlooze bestaan waarvan de groote Chineesche wijzen spreken. Voor hen, die nog deel nemen aan het leven op aarde, heeft dit leven slechts één zin: ‘andere levens verwekken of verdelgen en plaats maken voor nieuwe komenden’. Doch Cameron, de ik-persoon van het verhaal, heeft den zin van het leven volbracht door zijn lotgevallen, ‘zich bevrijd uit de samenzwering van afstamming en belagende geesten en verwekt tot de smalle rest van eigen bestaan’. Tenslotte - en hiermede eindigt dit zeer bijzondere boek - vindt hij geen anderen zin dan zichzelf voor zijn leven op aarde.

Een meesterwerk, dat de menschen op aarde dienen te lezen.

MAX KIJZER.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 10]

Rede van 20 september 1935 te 's-Gravenhage (bij de opening der ten-toon-stelling betreffende het tijdvak 1885-1895 der Nederlandsche letterkunde-geschiedenis) door Dr. Lodewijk van Deyssel

Het is mij een groot genoegen op den eersten dag, dat deze ten-toon-stelling gezien zal kunnen worden, eenige woorden te spreken tot de hier samengekomenen.

Het doel van den Gemeente-archivaris van 's-Gravenhage, Dr. W. Moll, bij het bij-een-brengen van zoo veel mogelijk gegevens, die betrekking hebben op het tijdvak onzer Letterkunde-geschiedenis van 1885 tot 1895, is geweest een volledig overzicht te geven van dien bloeitijd, en dien grooten tijd met haar aspiraties en haar verwezenlijkingen, ook door het uiterlijk van de dingen, waarachter het innerlijk zich bevindt, te doen herleven voor de belangstelling.

De áller-meeste belang-stelling hebben waarschijnlijk de tachtigers zelf, voor zoo ver die nog in leven zijn, èn hun het meest hun na-staande bloed- en geestverwanten. Voor de tachtigers zelf zal het terug zien van die oude documenten, het terug zien dier bestand-deelen zelf uit het ver en heerlijk verleden, uit een deel dus van het zelfde leven, dat zij nu nog leiden, van een wel-doenden weemoed zijn.

'Zóó was de jeugd, ónze jeugd', zal het in hun binnenste heeten, en deze opmerking zal allicht gevolgd worden door de vraag: 'zijn wij nóg zoo?'

Het antwoord op die vraag zal, meen ik, bevestigend luiden. In bijzaken, door den voortgang van het leven, noodzakelijk wel veranderd, zijn de tachtigers in hoofdzaak het zelfde gebleven. Nu geen verzet meer tegen het vieren van het ondeugdelijke, slechte, geringe, nu wij sedert zoo vele jaren leven te midden onzer ontzachlijk rijke, bloeyende Letterkunde. Dáárin dus verandering. Maar wat aangaat de hoofdzaak: de uit een, zeer diep in het wezen gestadig brandende, warmte oprijzende, zich hoog verheffende, geest-drift voor het schoone, samen met den vasten wil dat schoone in de Letteren te doen gedijen en te doen zegevieren als een der grootste nationale waarden - wat aangaat deze *hóófdzaak* geen verandering in ons denken en gevoelen sedert vijftig jaar.

Terwijl wij Dr. Moll, den bekwamen Gemeente-archivaris, bedanken voor zijn liefde voor onze Letteren, die hem er toe gebracht heeft de, nu reeds zoo rijk geworden, Letterkundige Verzameling in deze Gemeente-instelling van de Residentie een plaats te geven, en die hem nu weder met zóó veel toewijding deze ten toon stelling heeft doen inrichten, - noodigen wij U uit, Dames en Heeren hier thands aanwezig, zoo wel als de zeer vele die, naar wij hopen, na U zullen komen, de hier voor U uit gelegde stukken en voorwerpen te bezien, van de belangstelling uit, waarvan uw opkomst blijk geeft, en verzwijgen wij niet hoe zeer uw belang stellende blik in waarde voor ons nog zoû vermeerderen indien die doorfonkeld mocht worden door een weinig van den zelfden geestdrift als welke de Letterkundige Beweging van achttien honderd tachtig ononderbroken tot haar doel heeft gedragen.

Invallen door Frans Erens.

Nu is De Nieuwe Gids 50 jaar oud. ‘Die goeie, ouwe Nieuwe Gids’, schreef Roosdorp mij in 94, toen het tijdschrift een ziekteperiode beleefde, waarvan het trouwens herstelde. Nu in 1935 kan dit woord van Roosdorp wel worden overgenomen en kunnen wij in allen ernst spreken van ‘die goeie ouwe Nieuwe Gids’.

‘De Nieuwe Gids’ is een woord, dat de tegenstrijdigste gedachten en gevoelens heeft opgeroepen. Groote illusies hebben zijn eerste levensjaren gestuwd; hij is bemind geworden en gehaat en dikwijls had het ‘ni cet excès d'honneur ni cette indignité’ kunnen worden toegepast op veel, wat over hem is te berde gebracht. Na jaren moest ikzelf nog eens de nawerking van deze gevoelens ondervinden, toen een oude dame-huiseigenaarster weigerde mij een huis te verhuren, omdat ik ‘een Nieuwe-Gidser’ was geweest.

Een der ‘mannen van tachtig’ heeft er eens zijn spijt over geuit, dat wij allen niet vóór ons vijftigste jaar waren gestorven. Dat zou beter geweest zijn voor onze reputatie, meende hij. Dit is een gedachte met vele facetten, die het onnoodig is in beschouwing te nemen, daar iedereen den hem toegemeten tijd geduldig moet uitleven.

Hoewel De Nieuwe Gids en de beweging van tachtig door sommigen als identiek wordt beschouwd, is dit volgens mij wel voor een groot gedeelte juist, maar niet geheel. In ieder geval waren De Nieuwe Gidsers kopstukken van de beweging van tachtig, die woei als een verfrisschende wind, vóór zich uit jagend de dorre bladeren. Het was een schoone tijd, toen zij jong was en wij jong waren en het is niet verwonderlijk, dat wij misschien

in overmoed ooit gemeend hebben, dat van ons af de Nederlandsche literatuur opnieuw begon, of dat wij ons aan paradoxen hebben te buiten gegaan. Toch waren wij er ons wel altijd van bewust, dat bij ons optreden werken van blijvende waarde bestonden, die door ons niet konden worden verdrongen. Het begin der negentiende eeuw had V. Alphen geleverd, in wiens gedichten voor kinderen ik veel had gevonden, dat echt was; dan was daar Jacob van Lennep, de voortreffelijke verteller, een werkelijke charmeur, zooals De Nieuwe Gids er geen heeft gehad. In de gedichten van den Schoolmeester vond ik humor en geest, terwijl men ook niet kan zeggen, dat hij tegen het principe van 'vorm-en-inhoud-zijn-één' heeft gezondigd. Het bundeltje van Piet Paaltjes is uniek; het heeft een zwaren ondertoon van tragiek. Ook werden over het algemeen Huet en Potgieter door ons gewaardeerd, maar toch haden wij het verleden juister moeten schatten. Wij mochten trotsch zijn op het nieuwe geluid op de stemmingskunst van dichters en prozaschrijvers, zonder dat geringschatting voor het verleden dit gevoel aanblies. Dit is in zekeren zin een zelf-aanklacht.

Wanneer er later zal worden geoordeeld en veroordeeld, wanneer de Tijd zijn onvermijdelijk schiftingswerk zal hebben gedaan, dan zullen wij allen reeds weggevlogen zijn, daarheen waar literaire successen en nederlagen ons niet meer kunnen aandoen. Laten wij er ons dus niet om bekommeren. Eén ding is er toch, dat van ons is en dat niemand ons kan ontnemen: het genot, ja, het geluk de periode van vernieuwing te hebben beleefd; het geluk te hebben gevochten tegen onwerkelijkheid en vóór nieuwe schoonheid.

Wat was het heerlijk, dat praten, praten in café's, op lange wandelingen of in gemeubileerde achterkamers, waarvan wij het akelige niet zagen, vervuld als wij waren van nieuwe droomen. Het was een genot te betoogen en de plotselinge vondst vóór zich te zien oplichten. Het was geluk, het stille werken voor zich zelf, de overzetting in de realiteit van het gedroomde project, dat hoe inferieur ook aan het in den geest geziene, toch was een nieuw ding, nog niet gedaan.

Het waren schoone jaren van jeugd en scheppingsdrang, van het vinden van nieuwe ideeën. Schoone jaren ook van vriendschappen, die zouden duren een menschenleven lang, van oprechte

bewondering van den een voor het werk van den ander met een intens begrip daarvan.

Het is alles historie geworden, een halve eeuw oud. De meesten der vrienden zijn dood. Ik wil hen allen gedenken, de levenden en de dooden te zamen. Geen onderscheid tusschen deze beiden; de wand is zoo dun, die ons van hen scheidt en ik voel mij met de heengeganen vereenigd, zooals ik dat was in de goede dagen van vroeger, in de jonge jaren, toen een woord van den een het wederwoord opriep bij den ander, toen gedachte botste tegen gedachte en er vonken spatten, die rillingen lieten gaan door ziel en lichaam.

Ik wil allen groeten, de vrienden uit den kring omsloten door een onzichtbaren band. Ik wil zijn als het kleine meisje uit Wordsworth's gedicht, dat geen onderscheid kende tusschen haar doode en haar levende broertjes. Ook de schilders wil ik gedenken, die één waren met de schrijvers en ons werk meeleefden, zooals wij het hunne.

Wanneer wij de rekening willen opmaken van de voorbijgegane jaren, kunnen wij zeggen, dat weinig tijdschriften zulke wederwaardigheden zijn te boven gekomen als De Nieuwe Gids. Toen Roosdorp mij schreef: ‘Het tijdschrift is nog niet verschenen en niemand weet wanneer het komt.... arme, ouwe, nieuwe Gids’, toen dachten hij en ik, dat De Nieuwe Gids werkelijk dood was en dat hij niet meer zou herrijzen. Maar in een lateren brief heette het alweer: ‘Wat zeg je er van, dat die goeie Nieuwe Gids weer uit zijn graf is gekomen? Heb je ook iets gestuurd als belanghebbend redacteur? Ik denk 't niet, want toen ik toevallig dezer dagen je ouden vriend Boeken sprak, vroeg hij mij met geweldige belangstelling waar je was. Hij scheen in geen eeuwen iets van je gehoord te hebben. Natuurlijk heb ik hem niet veel wijzer gemaakt. Die rare redacteur woont nu weer in de Noorderstraat en ontvangt de medewerkers in zijn borstrok. Nieuws is er niet. De literatuur is en blijft 't zelfde.’

En nu in 1935 is dezelfde Nieuwe Gids een deftig en geacht tijdschrift.

Hoewel ik in deze herinnering geen namen heb willen noemen, omdat ik haar wilde doen omvatten al degenen die op de een of andere wijze samenhangen met De Nieuwe Gids, wil ik hierop

een uitzondering maken en mijn bewondering uitdrukken voor Willem Kloos, die het tijdschrift in stand heeft gehouden tot op den huidigen dag.

Kloos is de groote dichter van 80. Over hem zou veel te schrijven zijn, b.v. over zijn liefdesgeschiedenis met De Nieuwe Gids. Hij is er mee getrouwd als met zijn wettige vrouw. Door dik en dun, door licht en donker, door storm en onweer heeft hij hem vastgehouden en uit alle troebelen is hij te voorschijn gekomen met, in zijn hand geklemd, De Nieuwe Gids, zooals Camoëns eens opdook uit de stortvloeden der zee, omklemmend zijn Lusiade.

Aan Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel opgedragen ter gelegenheid van het vijftig-jarig jubileum van De Nieuwe Gids en hun beider bevordering tot doctoren in de letteren en wijsbegeerte door den senaat der Universiteit van Amsterdam op 27 mei 1935 door Professor B. Faddegon.

Trotsch voel ik, dat mijn woord zijn deel mocht wegen
In blij besluit, dat meest de geefster siert,
Mijn Alma Mater, die Uw feestdag viert,
Doorluchte Vrouw, wie 'k opdroeg hart en degen.

De jaren gingen, doch zij heeft gezwegen,
Al schold men haar het willoos week gediert,
Dat op den golfslag drijft en nimmer wierd
Noch scheen beroerd door bui of zonnezegen.

Zij overwoog: hoe zou mijn onderscheiding
Den kunstnaar voegen? ook: zij schonken leiding,
Mijzelf vernieuwd diep inzicht! Op haar staf
Mijmerde ze, toen lentelucht kwam dragen
Het beierend getal van vijftig slagen
En Zij Uw roem Haar wijdend Amen gaf.

Alfons Diepenbrock door Joan C. Hol.

> En als op Viool
> Diep in mijn Wezen hoor 'k al tonen heerlijk lachen, weenen.

Hij was een muzikaal genie van de eerste grootte. Daarom strekt het den Nieuwen Gids tot eer en verhoogt het den glans van zijn 50-jarige zegepraal, dat Diepenbrock tot de aanvankelijke bentgenooten, tot de stichters in ruimen zin heeft behoord. Kloos-van Deyssel-Diepenbrock, dat is de trias van diamanten van het helderste water, fonkelend aan de kroon die wij allen bij zijn gouden feest de Nieuwe Gids om de slapen drukken. Wel valt het lichter ons kruit droog te houden dan de oogen, nu, om dit feest mee te vieren, Diepenbrock er niet meer is. Want al blijft het leven een strijd en al was hij een combattief - als strijder is Diepenbrock gevallen op het veld van hartstocht - deze Fons was ook een fons amoris. Zijn zangen zijn gedrenkt in muziek, doch ook in liefde. Immers alle groote Nieuwe Gidsers en bij uitstek Willem Kloos, de voorman, ziel en leider, waren groote erotici in den geest van Plato.

Strekt dus thans Diepenbrock den Nieuwen Gids tot eer door zijn werken die leven en leven moeten, daar nog niet alle tot leven zijn gewekt; in het lang verledene waarop wij thans dankbaar terug zien, werd Diepenbrock door de Nieuwe Gids geëerd en vooral gesteund in zijn eenzaam muzikale streven door de geboden mogelijkheid zich literair te uiten. Hoewel hij zoo heel anders was. Want breed was de basis van den Nieuwen Gids en allen stond hij open, wanneer echtheid niet ontbrak en kunnen.

Hier moet onderscheiden worden tusschen den literator Diepenbrock en den componist. Want het noodlot wilde, dat hij die geboren was uit en voor de muziek, officieel de letteren zou bestudeeren tot in haar laatste consequenties, met leeraarschap, na verovering van den doctorshoed. (Kloos en van Deyssel lieten doelmatiger, meer overeenkomstig de rang-orde van hun kunstenaarschap, zich dezen als eereblijk opzetten.)

In de muziek, daarentegen, voerde Diepenbrock eenzamen strijd met enkele groote voorgangers en voornamelijk met zich zelf. Want de muziek had hij in zich. Soms bracht dit verbittering en verbijstering, gelijk alle naar binnen gekeerde worsteling. Aanvankelijk en nog heel lang werd zijn muziek slechts geduld; men kreeg er laat vertrouwen in, omdat hij doctor was, geleerd man die zijn hoorders op feestmalen met ‘de Hellenen’ om de ooren gaf.

Het kenmerk van den Nieuwen Gids is betere, hoogere rechtvaardigheid in Dicht- en Proza-kunst. Daardoor heeft hij vijftig jaar geleefd en scharen steeds meerderen thans zich om hem. Van Deyssel, wilsman, trachtte voluntaristisch deze op te leggen (zie eere-promotie-rede prof. Verdenius, blz. 13). Kloos verwerkelijkte en verwerkelijkt haar zijn leven lang Olympisch rustig, soms met Homerischen lach om zijn volksgenooten (Nieuwere Literatuur-Geschiedenis II, 76) of, lachend het strenge zeggend, met kostelijk satyrische fictie (ibidem I, 108). Zoodat met groote welwillendheid, betrouwbaar, zakelijk, hij steeds in eere liet al wat in onze schrijverskunst maar eenige waarde heeft.

Diepenbrock's eerste muziek, die hij reeds als student publiceerde is ook bezonken, vrij van onnoodige heftigheid, ingetogen, vol innigheid in de mélopée (‘Was hat man dir, o armes Kind gethan’). Er zijn volkomen meesterwerken bij deze liederen naar Goethe, Uhland, Heine. Maar in zijn eerste Nieuwe-Gids-opstellen over muziek werkte als terugslag de onmogelijkheid voor hem, zich in tonen door te zetten, daar hij als vak de philologie moest beoefenen, die hoe verwant ook, toch in laatste instantie zijn roeping niet was. Dit dubbel-bestaan als van een kaars die aan beide einden op-brandt, is een der redenen waarom wij te vroeg hem moeten missen. Zoo werden zijn geschriften

heftig en encyclopedisch (wat voor de oorspronkelijkheid geen voordeel is) en van ‘betere rechtvaardigheid’ daarin op muzikaal gebied was slechts zelden sprake. Vol-vertrouwen wekkend door zaakkennis en bevoegdheid zijn de literaire en algemeen-cultureele opstellen, Le Latin mystique en Dilettantisme (Maurice Barrès), meer dan de muzikale, waarin vooral muziek-historisch veel staat, dat niet door den beugel kan (hij studeerde immers oude letteren en niet muziek-geschiedenis). In de heftig-exclusieve propaganda voor Wagner, die in Henri Viotta reeds een practischen weg-bereider gevonden had, gaf hij zich zelf te zeer prijs, terwijl hij in zijn muziek, aanvankelijk gelijk later, meer aan de oudere, intieme romantiek gehecht bleef. Hoewel ook hier aan Wagner-Liszt niet onverschillig voorbij werd gegaan (Heine's Der Abend kommt gezogen, in opus 1), bleef hij muzikaal toch meer zich zelf dan literair. Wie deze opstellen in de oude Nieuwe Gids-jaargangen herleest of dóórziet, voelt dat zij daar op hun plaats zijn als phasen van het événement Diepenbrock. Dat voelde de schrijver zelf ook; hij liet zijn opstellen daar en heeft ze niet doen herdrukken. Dit is eerst na zijn dood, zonder eenige verklarende restrictie gebeurd. Het zou goedkoop en kinderachtig zijn, en in strijd met onze huidige feeststemming, nu nog op de boven aangeduide vergissingen en kleine en groote onrechtvaardigheden in te gaan. Maar voor twee uitingen van Diepenbrock die mij lang en vaak hebben bezig gehouden, daar zij van hoog en diep belang zijn, wil ik hier de aandacht vragen. Over kerk-muziek en speciaal over Beethoven's Hoogmis sprekend, noemt hij dit toppunt der moderne mis-compositie een eenzaam-achtergeblevene ‘sombere ruine’ (Ommegangen, blz. 149). In hoe verre is dit juist? Wat heeft Diepenbrock daarmee bedoeld? Toch niet alleen dat in deze richting na Beethoven voor de mis-compositie niets meer te doen valt, hoewel dit inzicht er zeker een rol bij speelt. Zoomin als de Binnengedachten in hun geheel somber kunnen genoemd worden, hoewel er sonnetten in voorkomen als nr. CXXXIV (N.G. Nov. 1925) die een tragische slagschaduw werpen, zoomin kan men Beethoven's mis als geheel somber noemen omdat een text als deze bij een Beethoven natuurlijk diep-ernstige stemmingen teweeg brengt die leiden tot tragische momenten. Want

er staat zooveel tegenover. De symfonicus Beethoven moest op contrasten bedacht zijn, ook al hadde hij niet op de verhevenste wijze geheel zijn rijke menschen-ziel in deze mis geprojekteerd. Dit is de overeenkomst met de Binnengedachten, dat beide werken geheel modern zijn en de menschen-psyche zich er niet in boeien laat slaan. In dit opzicht zou iemand, die gelijk Diepenbrock van de middeneeuwen komt, Beethoven's Mis als ruineus kunnen aanvoelen, maar de term ‘ruine’ blijft voor dit gave, voltooide werk dat van intens leven straalt, onverklaarbaar.

Een tweede geval waar de herdruk van Diepenbrock's Ommegangen om verklaring roept, is als hij (blz. 81) Huysmans' ‘esthetisch mysticisme’ (Brémond) voor eigen rekening aanvaardt en het Satanisme als ‘noodzakelijk correlaat’ van het ‘mysticisme’ verklaart. Hier, komt ons voor, heeft Diepenbrock zich als Germaansch mysticus te kort gedaan, want bij al zijn groote voorgangers op dit gebied is de contrasteerende psychische polariteit, als behoorend tot den schijn, opgeheven.

Wat is nu Diepenbrock's beteekenis voor de Nieuwe Gids? Dat in zijn midden een dichter-componist is opgestaan die enkel in tonen dichtte, maar in zoo sterke verwantschap, zoo innige aanvoeling van den verklankten text, dat er werken van een poëtische eenheid ontstonden, die bij ons hooge uitzondering was en in hem tot regel werd. Dit was niet de eenige kant van Diepenbrock's muzikaal genie en het ontwikkelde zich voortdurend verder. Maar het is toch vooral hierom dat wij bij den Hoogtijd van Kloos en de Nieuwe Gids, die hem beiden in ongebluschte kracht overleven, zijner in weemoed en dankbaarheid gedenken.

Bij het halve-eeuwfeest van De Nieuwe Gids door Dr. Willem Kloos.

I

Het door mijn altijd bezig blijvend want levend geestlijk Inzijn reeds omstreeks 1882 voorgenomene en in 1885 tot stand gebrachte maandschrift De Nieuwe Gids mag met deze October-aflevering zijn vijftig-jarig bestaan vieren en dit feit verheugt mij natuurlijk wezenlijk diep doch op vreedzame wijs.

Want ieder voortdurend sterk-psychisch aan den gang zijnd levend Wezen heeft kalm-willend de neiging om zichzelf te handhaven en stand te blijven houden tegen elke verdrukking in, en ondanks mijn lang niet gemakkelijk letterkundig-wijsgeerig Bestaan, dat zich telkens vernieuwend nu reeds zes-en-vijftig jaren inwendig geleidelijk voortging zich te ontwikkelen, mag ik mij thans gelukkig in alle opzichten nog frank en flink voelen, en zie dus geenszins ontevreden op dien zoo langen tijd van denkend werken en nu en dan, waar het noodig wierd, ook praktisch handelen, terug.

Als ieder in zijn wezenlijkst Wezen verstandig-voelend en dus, waar het niet anders kan, ook daadwerkelijk krachtig optredend mensch en die het dientengevolge ten slotte mocht winnen, ben ik hoe langer hoe minder in staat geworden, om het gedoe der wisselende vluchtige gebeuringen zoowel als het telkens weer er anders uitziende zich gedragen der menschen tegen mij allerbelangrijkst te vinden. En daar mijn geestlijk zoowel als

mijn lichaamlijk samenstel tot mijn genoegen zijn bevonden in hun binnensten Grond soliede te zijn en streng logisch doch zeer verscheiden in elkaêr te zitten, houd ik steeds goeden moed, en vier ik thans vredig-opgeruimd dezen half-eeuwschen herdenkingsdag wel vol van gedachten maar inwendig rustig mee.

* * *

Van binnen-uit ging ik, als jongmensch van nog geen achttien jaren reeds, ondanks allerlei zeer moeilijke uiterlijke en ook innerlijke omstandigheden, langzaam-aan en heel kalmpjes arbeiden voor de Letteren, die ik sindsdien zonder onderbreking altijd voor oogen ben blijven houden en daar ik van dat mij gestelde Levensdoel nooit afliet, mag ik thans, zonder eenige zelfverheffing, ja, doodbedaard konstateeren, dat, voornamelijk door het altijd er aan mee-doen kunnen blijven van dit historisch geworden tijdschrift, de Nederlandsche Letteren op een breeder en hooger vlak zijn kunnen komen, dan waarop zij zich bevonden toen het geslacht der Tachtigers te verschijnen begon.

In de diepste Inheid, die achter mijn daaglijksch Wezen schuilt, en die ik altijd merkte, heb ik reeds als rustige jongen gevoeld iets van datgene te hebben wat men ‘mystisch’ noemt, al sprak ik dat woord nooit uit, en kwam ik ook nooit met vreemde beweringen aan, die op geen enkelen grond steunden, behalve op een toevallig-gerezene en dus later weer vervagen kunnende wolk van Fantasie, want van eigengerechtigde persoonlijke verbeelding, die spoedig weer kan vergaan. Neen, als alle echte literatoren zou ik een mysticus kunnen genoemd worden, omdat bij hen, als bij mij, ieder waarachtig gedicht zonder dat we er moeite voor doen, want buitenom onze daaglijksche hersens uit een ons onbekend-blijvende Bron rijst, die in onze diepste Wezendheid verborgen blijft toeven, evenals dit na herhaalde dus lange en degelijke lektuur plotseling al mijn bevindingen in proza kwamen en blijven komen doen. Op deze, zeg ik, vrijwel mystiek te noemen, want wel eenigermate verstaanbaar aan te duiden, maar niet geheel en al tot in haar diepste Diepte rationeel verklaarbare wijze, is steeds al

mijn letterkundig werk voor den dag gekomen en blijft het óók nog heden in mij stijgen en zóó zijn ook de literaire stellingen ontstaan, die ik eens in mijn jeugd formuleerde zoowel als al de letterkundige oordeelen, die ik ooit uitgesproken heb.

De Hollanders wilden daar echter in den aanvang volstrekt niet aan, zoomin als dat zij, op enkele toevallige uitzonderingen na, mijn letterkundig werk wisten goed te keuren, of zich konden schikken in het niet zoozeer hollandsch karakter van mijn persoonlijkheid, die logisch voortging en alles bleef verrichten, op psychisch-denkende wijze, totdat zij nu eindelijk bereiken mocht wat ik reeds als aankomend jongmensch soms in verre en vage verschieten voor mij heb meenen te zien. En ik heb daarom ook nooit - doch ik ken mij daarvoor geen lof toe; want het is mijn aangeboren natuur - in de eerste en allerminst in de eenige plaats voor mijzelf geleefd, maar voor de letteren en inzonderheid voor de Hollandsche Dichtkunst, en hoop met mijn gewone volhoudendheid te kunnen voortgaan daarmeê, totdat ik eindelijk bezwijk.

* * *

Het hieraan voorafgaande is de kern van de zaak zooals ik alleen, die mijzelf van nature, want van kind reeds observeerde en kritiseerde, haar strenglijk-juist kan weten. Doch homo homini inimicus (de mensch is 's menschen vijand) dat oude spreekwoord blijft gelden altijd door. En zoo zijn er in die vijftig jaren aan De Nieuwe Gids zoowel als aan zijn ontwerper allerlei wonderlijke eigenschappen toegedicht door lieden, die van deze beide slechts hoogst onvoldoende op de hoogte bleken te zijn. Ja, zóó erg liep dat soms, dat het den schijn kreeg, of de schepping van mijn binnensten psychischen Wil en ook mijn heele eigene persoonlijkheid gedoemd zouden zijn ten ondergang voor goed.

Doch zie, ik bleef nu nog voortleven en mijn tijdschrift met mij, ondanks elken tegenstand even vreedzaam voelend, als ik reeds in mijn vroegste jeugd was, want ik moest, en bleef dus, diep-in ernstig willen. En daar ik zelf nooit een Pop in de handen van andere menschen bleek te zijn, maar een het altijd

goed bedoelend en diep-in levend en stevig willend mensch, en tal van gelukkige gebeuringen mij telkens helpen kwamen, gaat De Nieuwe Gids ook thans nog door, op zijn eigen pootjes te staan, evenals ik zelf dat gelukkigerwijs vermag te doen. Want ik bleef mij van jongen reeds, minder om mijn persoonlijk menschlijk Zelf en zijn wenschen en genoegens bekommeren, dan om de exakt-juiste bevordering van het Doel dat ik reeds als twintigjarige van tijd tot tijd voor oogen kreeg, en waarop ik dus steeds ben blijven afloopen ondanks alle moeilijkheden van mijn leven, totdat ik het thans eindlijk, hoop ik en vertrouw ik, voor goed heb bereikt.

In volkomen oprechtheid, en zonder eenige verwaandheid zeg ik: Ik heb altijd minder om mijzelf en mijn tijdelijk belang gegeven, dan om de wezenlijke hoofdzaken van mijn leven, mijn eigen geestelijk werk en de bevordering der Nederlandsche Letteren. Maar nogmaals, ik verhef mij daarop geenszins, neen ik, voor mij zelf, vind dat heel gewoon, zooals ieder redelijk mensch trouwens dat de taak vindt waarvoor hij werd geboren en daarna in de wieg gelegd, gelijk ik dat zelf ook eens werd als een half-stervend kind. Neen, ik ben niet trotsch daarop en voel me er ook niet sentimenteel door. Want alleen maar ben ik blij, dat ik mij tot dusver nog verheugen mag in een voortreflijke gezondheid, daar ik in niets ooit buiten de maat van mijn lichamelijk kunnen ben gegaan, zoodat ik vertrouwensvol mag hopen, dat het met die beide Eenheden van mijn Geheelheid, mijn lichaam en mijn Geest, ook in de verdere jaren van mijn Aanzijn hier goed zal blijven gaan.

***

Onbewust, dus in mijn alverste Diepte, ben ik nooit te veeleischend geweest.

Ik weet en voel als nuchter waarnemer, dus met de eene verstandelijke helft van mijn Wezen, dat alles, menschen en dingen hier, geregeld door verdwijnen, hoe belangrijk het ons moge lijken, of hoe lief het ons moge zijn. En ik kwam dus langzaam tot de slotsom, nadat ik veel geaarzeld had, want diep-in gedacht en gedroomd, dat alles hier niet substantieel-

reëel is, maar slechts een verre weerschijn van iets heel Anders. Doch, daar ik, als kind reeds, dus van nature, nooit egoïstisch, noch op kleine wijze egotistisch was, bleef ik, op onbaatzuchtige wijze, mijn eigen gang gaan, zoowel in het wereldsche als in het geestlijke, nu eens gul en toeschietelijk jegens anderen, en dan weer heelemaal teruggetrokken in mijzelf bestaande, en daar werkend, want denkend en voelend in mijn Eigenstheid.

Als anderen, die mij sympathiek vonden, mij iets schenken of schonken, vond en vind ik dit natuurlijkerwijze aangenaam, want ik doe nooit mal-hoogmoedig, omdat ik als innerlijkgepassioneerd kind reeds door de altijd eendere strenge strakheid van allen om mij heen die ik steeds bleef eerbiedigen, van alle uitwendige luidruchtigheid mijnerzijds werd weerhouden. Een straffe berisping volgde onmiddellijk op elke kleine ‘misdaad’ van tegenspreken of zelf iets willen, zooals die bij elken kleinen jongen kunnen voorkomen, zoodat ik mij geheel en al tot mijzelf leerde beperken en, als jongen van twaalf jaren reeds, mij gewend had in mijn huis te doen als een mechanischbewogen figuur, wat intuïtief-verstandig goed want wijs van mij was, omdat ik evenals mijn goede Moeder, die ik nooit bewust aanschouwd heb, een van tijd tot tijd zeer levendig worden willend temperament bezat. En die mij opgelegde zelfbeheersching is goed voor mij geweest want daardoor ben ik begonnen, op zeer vroegen leeftijd reeds, in mijn Binnenste te verkeeren en zwijgend bezig te blijven met mijn eigen dingetjes, nl. met lezen en een beetje natuurlijk nog kinderlijk mijmeren over die lektuur, en ten slotte mijn bevindingen over dat alles in mijzelf zoo'n beetje vast te stellen.

Zoo ging ik reeds spoedig iets meer weten en begrijpen dan mijn klassegenootjes, al hield ik over alles, wat ik ontdekt meende te hebben, mijn mond tegenover hen. Want als ik een heel enkelen keer onwillekeurig probeerde losweg te praten over wat ik in mijzelf, natuurlijk toen vaag nog, over verschillende dingetjes dacht, merkte ik dat zij mij verwonderd even aanzagen, en er niet op ingingen, zooals mij dat later want op twintigjarigen leeftijd b.v. ook met Jacques Perk gebeurde, zoodat ik sedert dien mijn mond er over tegen andere menschen hield en mij er mee vergenoegde in mijzelf spontaan door te denken, het

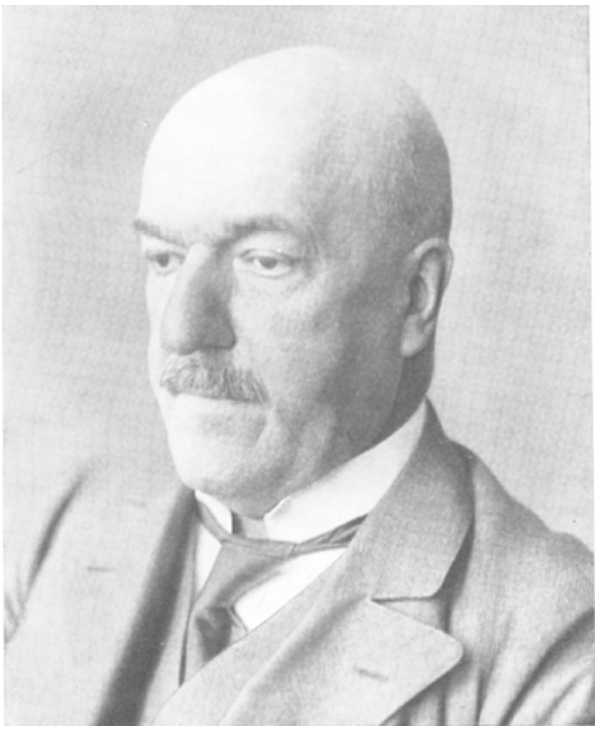

DR. LODEWIJK VAN DEYSSEL

definitieve resultaat waarvan mijn vele prozageschriften zijn.

En zóó bracht ik mijn heelen vroegren leeftijd door als jonge en oudre en veelal apart-gelaten mensch en denker en kwam ik er dus geleidlijk toe, mij hoe langer hoe meer in mijzelf te concentreeren, omdat ik, zonder eenige hoovaardij, een oorspronkelijke Geest voel te wezen, die uit zichzelf denken ging, als jonge knaap reeds, en dit altijd doen bleef, en thans op mijzelf nog sta, ondanks mijn vele jaren, als een volledig ontwikkeld want zich nooit vergissen gaand letterkundig Ziener, en in alle dingen van het Leven, zoowel als in de Dichtkunst bedreven mensch. En ik leerde daarin volkomen op mijn eigen binnenst Wezen af te gaan, omdat alles wat andren mij zeiden hoogstens slechts gedeeltelijk uitkwam, want te veel naar den eenen of naar den anderen kant week.

Ik heb er nooit aan gedacht om tot Doctor in de Letteren benoemd te zullen worden, maar nu dit zoo kwam te gebeuren, dank ik alle heeren, die daartoe mee wilden werken, hartelijk daarvoor, maar blijf dezelfde die ik steeds geweest ben, nl. een stil Man zonder pretenties, die zichzelf steeds heeft vastgehouden in alle wisselingen zijns rollenden Bestaans.

Het kan best wezen, tenminste het is mooglijk, dat ik niet zoo vele er minder op aankomende feiten en feitjes in mijn hoofd heb, als vele lieden, die zich uitsluitend tot die feitjes bepaald hebben in hun studie, gelijk de Akademie verplicht is, dat vóór te schrijven en te bevelen, maar ik heb, zonder eenige zelfbehagelijkheid gezegd, alle kwesties, die wezenlijk tot het geestelijk Inwezen der Dichtkunst behooren, beter in mijn hoofd dan zij, omdat ik er altijd mee bezig was, want er van nature altijd belang in stelde en er mij dus zonder ophouden op toe heb gelegd.

Maar ik keek van zelf ook onbewust naar de Buitenwereld, en nam alles wat ik daarin gewaar werd objektief in mij op, zoodat ik er dan ook een aantal malen in mijn Werk vanzelf over spreek.

Doch het allermeeste bleef ik mij toch aangetrokken voelen tot boeken en met mijn aangeboren want van mijn moederlijken grootvader, den kostschoolhouder en dichterlijken literator Cornelis Amelse († 1845) geërfde neiging om alles haarfijn te

leeren weten rustte ik nimmer, vóórdat ik alles in die boeken haarfijn begreep. En zoodra ik dus, tot mijn verrassing, reeds op mijn zestiende of zeventiende jaar zelf was begonnen met schrijven, in verzen zoowel als in proza, werd ik, ondanks, dat ik toen mijn afkomst nog niet wist - er werd thuis nooit over gesproken, want mijn Moeder was reeds in 1860 overleden - begrijpelijkerwijze nieuwsgierig er naar, hoe ik menigmaal tot het spontane schrijven van verzen en van andere wijsgeerigliteraire uitingen kwam. En ik ging dus mijn eigen Psyche haarfijn aanvoelen en trachtte er in door te dringen en over wat ik daar waarnam maakte ik toen mijn gedachten op, en kwam zoo langzaam aan tot een juister begrip van mijn eigenen Geest, en van wat daarin bezig bleef, en verzen en proza schiep.

Ik schreef echter in dien aanvang van mijn leven nog slechts weinig. Want ten eerste was ik bezig mij voor mijn kandidaats in de oude letteren klaar te maken, waarvoor ik in 1884 slagen mocht en ten andere werd het weinige wat ik deed, mijn allereerste verzen en proza-opstellen door de toenmalige redacties slechts in hoogst zeldzame gevallen geplaatst. Zij staan nu herdrukt in het begingedeelte van mijn verzamelde werken, en worden door enkele huidigen ver boven hun verdienste in de lucht gestoken soms, maar van 1880-1885 werd dat weinige door de nu vergetene recensenten gedoodverfd als te zijn wat de poëzie betreft, onrhythmische duistere wartaal te wezen en wat het proza aangaat, slecht gesteld en onbeduidend gezeur. En hoewel ik met mijn koel-hartstochtlijk willend temperament mij kalmpjes inhield en al mijn uitdrukkingen harmonisch matigde, zoo erg zelfs, dat mijn eerste kritieken mij, als ik ze later overlas, tamelijk tam gesteld leken te zijn, vonden de heeren van de toenmalige Pers ze toch veelal te sterk uitgedrukt en geheel en al averechtsch-meenend. Ik sprak, naar het oordeel dier menschen, te kras, en vond dus spoedig geen toegang meer tot eenig dagelijksch of maandelijksch periodiek. En de reeds, zooals ik mededeelde hierboven, reeds lang in mij gerezen meening, dat er een ander tijdschrift behoorde te komen, dat sterker was doordrongen van het waarachtige literaire besef en genoeg ingeboren geestlijken moed bezat, om een wijziging te brengen in de toenmalige literaire toestanden hier te lande,

waar het dilettantisme hoogtij te vieren bleek, werd sterker in mij. En ik zocht toen vier andere jongelieden aan, die mij elk op zijn eigen wijze, iets voor de Nederlandsche letteren der Toekomst schenen te beloven en daar deze elk ook, ofschoon niet zoo gedurig als ik, reden meenden te hebben om over de toenmalige letterkundige toestanden hier te lande ontevreden te zijn, gingen zij mede met mijn rustigen en konstanten wil, zoodat op 1 October 1885 tot mijn genoegelijke verrassing de eerste aflevering van dit tijdschrift, dat ondanks het meer of minder langdurige verzet van sommige kanten, nu onlangs, want op 1 October zijn 500ste à 600ste maandaflevering het licht mag doen zien.

Over de lotgevallen dier stevige reeks kan ieder belangstellende objektieve want der waarheid getrouwe en rustig gezegde mededeelingen vinden in het tijdschrift zelf want in mijn talrijke daar gepubliceerde proza-artikelen en ook soms in mijn gedichten, die wel eens wat te heftig misschien geschreven werden, maar in den grond van de zaak toch waarachtig zijn. En wat de buitenwereld betreft, zij heeft reeds veel over mij geschreven wat kant noch wal raakt en dus ter vergankelijkheid was gedoemd.

Maar betrouwbare inlichtingen zoowel over mijn persoonlijke Eigenheid als over mijn werkzaamheden vooral, kan men vinden in het monumentale boek van Dr. K.H. de Raaf zoowel als in de zich meer tot onderdeelen bepalende werken van de heeren Khouw Bian Ti en Max Kijzer, die ieder geheel en al uit eigen aandrang wat ik op het papier mocht brengen onderzocht hebben en hun geestlijke bevindingen daarover met de grootste zuiverheid op schrift hebben gebracht, geheel en al buiten mij om. Deze drie volwassene menschen hebben zich allen met den grootsten ernst ingeleefd in mijn levenswerk en zijn zoodoende tot veelal lijnrecht tegengestelde resultaten gekomen als wat vele vluchtige tegenstanders te berde hebben gebracht. En ik hielp hen daarbij geenszins: neen zij werkten geheel op zichzelf, en kwamen dus tot het besef der objektieve waarheid, zooals deze wezenlijk is en blijven zal, voor welk onbaatzuchtig verricht feit ik hun bij deze mijn vriendelijken dank betuig.

***

Ja, ik ben als alle eenvoudige en natuurlijke menschen een veertig jaar geleden, toen ik het door onbillijke behandeling al te hard te verantwoorden kreeg, wel eens een enklen keer over de schreef heen der Hollandsche bedaardheid gegaan, doch dit geenszins in mijn diep-psychische overtuigingen, neen, alleen in de wijze, waarop ik daaraan uitdrukking gaf, doch daar ik van inhoud en gedrag altijd streng-waarheidlievend ben geweest, en ik dus nooit meer heb gezegd of gedaan dan ik voor mijn eene exakte, kritische helft verantwoorden kon, doet wie de zuivere waarheid over alles wil leeren kennen, wijs, als hij met al het door mij op schrift gebrachte gemoedelijk rekening blijft houden daar ik proefondervindelijk al de door mijzelf geheel en al onvoorziene, want door het eenigszins averechtsche Binnenst van Anderen bewerkte verwarring van menschen en dingen, zelf standvastig eender blijvend heb bijgewoond en ik dus de eenige ben, die het precies weten en er ook over oordeelen kan.

Dit schrijf ik hier voor het nageslacht. Want och, in het geroezemoes der latere beweerders, van welke de eene voor korteren of langeren tijd weer dit meende en dan weer dat, is het moeilijk voor de buitenstaanders om de juiste waarheid te leeren kennen. Doch voor wie een vaste handleiding, een rustiggeschrevene wil bezitten, om de hoofdzaken te weten te komen van wat er is gebeurd, en hoe het is gebeurd, en hoe de verschillende medespelers in het kurieus lijken kunnende drama, waartoe ik zelf geenerlei waarachtige aanleiding gaf, zich gedragen hebben en gehandeld, zeg ik nogmaals, leze het belangrijke historische boek van Dr. K.H. de Raaf.

II

Ik ben mijn heele leven sinds mijn allereerst bewustworden, dus, meen ik, sinds mijn derde jaar, op niets anders blijven vertrouwen, onbewust-weg, dan op mijn allereigenst, diepst-in Zelf, dat ik steeds in mijn Achtergeest, als daar aanwezig zijnde, rustig ben blijven voelen, en die Achterwezendheid, die ik in mijn aanvankelijke spontane naïeve Emotie, die ik nagenoeg voortdurend in mijn macht heb weten te houden, op zoek naar

een woord er voor, beurtelings God, of Ziel of Geest of Ikheid noemde want als zoodanig gewaar werd, heeft zich dan ook in zijn zuiver-geestlijke want, buiten mijn daaglijksch Zijn om, in mij geborene uitspraken nimmer en in mijn oordeelvellingen over personen slechts uiterst zelden en dan nog maar weinig vergist.

Want zoodra ik een mensch voor de eerste maal ontmoette, en klaar in zijn oogen zag, voelde ik, door den schijn heen, die er onder het gesprek door over die oogen kwam te liggen, hoe hij was, nl. betrouwbaar of niet, dus diep-in psychisch-redelijk met zichzelf en voor anderen, of wel geheel of gedeeltelijk het tegenovergestelde ervan.

Ik wil hier natuurlijk geen reeds lang voorbije kwesties uit den ouden schoot der vergetelheid ophalen waarin zij zijn verzonken. Neen, ik wil alleen maar konstateeren, dat het eerste stelletje redakteuren van dit maandschrift voor zichzelf groot gelijk meenden te hebben, toen zij elders hun geluk zochten, en zonder felle woordenwisseling na een acht of negen jaren korte samenwerking dit orgaan verlieten.

De naïeve rechtuitheid mijner altijd opene oogen, die hun vermoedelijk onnoozel leek, maar die soms plotseling, als mij iets onverstandigs of antipathieks in hun uitingen tot mijn bewustzijn kwam, omdat zij het banale op gewichtigen toon bepraatten, sterk gingen lichten en dan weer, als in zichzelf terug gingen zinken, die oogen, waaruit zij niet wijs konden worden, leken hun vermoedelijk eenigszins zonderling, omdat ik zelf zooals dat ook thans nog mijn gewoonte blijft, nooit heel veel sprak, en slechts bij hooge uitzondering, als het mij al te dwaas leek, wat ik hoorde, ten halve mij verhief uit mijn schijnbare in mijzelf verlorenheid en dan iets met korte woorden zei wat uit kalm psychisch inzicht geboren tout court kon gezegd worden hout te snijden, zoodat het dan aangenomen werd, met algemeene stemmen, ofschoon een hunner de zijne nooit gulweg en ronduit gaf.

Van nature ben ik een psychisch-heftig mensch, spontaan-fel voelend en denkend, in de eene helft van mijn Wezen, maar door mijn meegeboren melancholische wilskracht en zucht tot mijmeren, heb ik reeds, evenals door de behandeling, die ik

thuis ondervond, en die niets van mij gedoogde, geleerd mijzelf te bedwingen en uiterlijk volkomen rustig te blijven welk ongeluk of wat voor ellende me ook overkomen mocht. En zóó vermocht ik mij steeds ook te toonen, omdat ik van vaders zijde stam uit het altijd vreedzame en wijdverbreide want ook thans nog in Duitschland levende geslacht Kloos (Duitsch is het van oorsprong). En door dien oorsprong heb ik levenslang mijn kalme kracht kunnen behouden, evenals ik deze gedeeltelijk dank aan mijn moederlijken grootvader, die eveneens zijn heele leven altijd bezadigd bleef, waarom hij naar de familietraditie door zijn vrouw, dus mijn grootmoeder Catharina Hébert, wier verre voorouders Franschen waren, wel eens werd aangeschertst, en nog lang na zijn dood vrouwlijk-schertsend werd besproken, naar ik vernam. Zij heeft, naar ik ook hoorde, op zestigjarigen leeftijd, met mij, toen ik een eenjarig of anderhalfjarig kind was, dikwijls door de kamers rondgesprongen, terwijl zij mij in haar armen hield, onder het zingen van fransche operaliedjes, want zij had een mooie stem, maar overleed kort daarna, evenals mijn goede arme Moeder, die een geheel en al tegenovergesteld temperament als haar man, mijn braven vader had, en beurtelings opgewonden vroolijk en diep-neerslachtig was, en die kort vóór of na haar Moeder moest sterven onder den wanhopigen kreet: Wat moet er nu van mij en mijn twee arme kinderen worden! Zij leed namelijk aan de tering en had, behalve mij, nog een jonger zoontje, Jan, dat slechts heel kort, een half jaar, heeft bestaan, want vermoedelijk aan dezelfde kwaal, als zijn en mijn Moeder leed. Ikzelf echter, die bij deze, vijftigjarige herdenking van mijn Idee en ten uitvoer gebrachte schepping, De Nieuwe Gids, dit zeker wel mag meedeelen, ben ondanks mijn als kind en knaap en jonge man tamelijk fragiele constitutie, behouden gebleven, doordat ik mij, al spaarde ik mijzelf, waar het noodig werd nooit, voortdurend intuitief maar zonder eenige overdrijving in acht ben blijven nemen en nooit in physisch of psychisch opzicht, boven de macht mijner uiterlijke en innerlijke vermogens gestreefd heb en geleefd. En De Nieuwe Gids, heb ik ondanks alle tegenslagen en den weerstand van velen, steeds in stand weten te houden, geholpen misschien neen vermoedelijk - ik voelde dit laatste tenminste dikwijls - door

geheime Krachten, die mij buiten mijn persoonlijk Zelfzijn om, bestaan, en die door den eenen als Tuchè worden genoemd en door den andere de Universeele Geest van het heele Zijnde. Ik gaf aan dat Eene Voornaamste geen naam ooit, omdat alle namen daarvoor, die door de naar men meent, reeds duizend eeuwen bestaande Menschheid daaraan gegeven werden, telkens op andere wijze worden uitgelegd en gedefinieerd. Doch ik vertrouw op die kwintessens van alles van welke ik zelf een deeltje ben, en hoop dus dat ik nog lange jaren ongestoord met mijn letterkundig-psychisch Werk zal kunnen doorgaan totdat de altijd zich in zichzelf verwarren blijvende Wereld op het eind voor mij verdwijnt, want mijn Zelfheid zich oplost in het Eeuwige, dat niets en tegelijkertijd alles heeten moet. En daarboven dus, van al dat gewirwar los, nog iets Anders te vermoeden, heb ik van kind reeds, krachtens mijn voorgeslacht gedaan, maar ik zeg er niets over uit, want mijn hersens, zoomin als die van eenig ander Sterver, zijn in staat om het te omspannen en dus heb ik altijd, als ik diep-in voelde, dat het aanwezig was, erin berust. De drang er heen leeft in alle sterke naturen: het is leven en dood tezelfder tijd; ik weet, dat ik eens sterven zal, en ben tevreden, als ik dan wegben, voor allen volgenden tijd. En dus vereerde ik het nooit en verguisde het nog minder, want dat is kinderlijke dwaasheid tegenover rationeele Ideeën. Ik weet alleen: ik ben zonder ooit te veel eischend te zijn mijn heele Leven mijn best blijven doen, wat in aanmerking genomen de zware omstandigheden, waarmee ik gewoonlijk te worstlen had, niet geregeld door, langs een geregeld-glad lijntje kon gaan, zoomin als bij wien ook, maar De Nieuwe Gids mag nu toch zijn vijftigsten jaardag vieren, en dat stemt mij welgemoed.

1885 - Vijftig jaar! - 1935

Toen schoten op de bloemen uit het gras,
het rose kleurde in de effen luchten,
als wierook geurend vloden de geruchten:
De Nieuwe Gids van Kloos geboren was!

Van 't Woord de krankheid eindelijk genas:
de naaktheid die wij jaren lang reeds duchtten,
het blanke lichaam, amoureuze luchten,
trots die loutert omdat zij scheppend was!

En nimmer zal de Tacht'ger meer vergaan,
het leven was hem kunst en kunst zijn leven,
hij heeft zijn daad voor d'eeuwigheid gedaan

en dit slechts kan hem loon naar werken geven.
Ware schoonheid zal d'oude steeds verstaan:
De Tachtiger, De Nieuwe Gids zal leven!

MAX KIJZER.

De beweging van De Nieuwe Gids en haar invloed op de vaderlandsche cultuur door Max Kijzer.

I

Een vijftigjarig leven van een Tijdschrift in ons land, bijna uitsluitend aan de letterkunde gewijd, is een merkwaardigheid waarover ge niet gering moogt denken.

Tot de Hollanders, die van hun eigen land weinig of niets weten te waardeeren en steeds een eldorado zien in het karakter en de werkzaamheden van het roemruchtige Engeland en Frankrijk bijv., behoor ik niet. Het is mij bekend dat het ook in deze landen voor een ploeterend auteurtje, economisch gezien, soms een hel kan zijn. Overal is de belangstelling voor reclame-geschreeuw, kortom voor het oppervlakkige, abnormaal groot in verhouding tot de appreciatie voor het werkelijk ernstige. Het is deze groote ernst, die altijd de kern was, is en zal zijn van goede kunst waarvoor de massa terugschrikt. De virtuoos Casanova had zijn diepverscholen ernst. De clowns Fratellini benaderden philosophische overdenkingen.

Dit buitengewoon belangrijk individueele, dit geheim der persoonlijkheid is juist datgene, waardoor zich een brok letterkundige kunst, een stuk proza van Arthur van Schendel bijv. onderscheidt van en verheft boven een roman van idem zooveel bladzijden van een of anderen vaktimmerman. Van dit geheim is het bloed de stuwkracht. Het zijn om te beginnen lijfelijke driften die de scheppende macht van het individu in werking stellen. Iedere dichterlijke natuur is aan die lijfelijke krachten verbonden, zooals een plant met zijn wortels aan de aarde. Ook hij die slechts kunstgevoelig is, zonder de macht der verwoording te

bezitten, zal deze koortsen in zich voelen branden. Lauwheid is de dood van de kunst. Wie lauw is, kan niet bewonderen. Het is deze voortdurende extase die ik bij mijn dikwijls buitengewoon knappe landgenooten mis. De cinema's zijn vol, de schouwburgzaal bij de vertooning van een Strindberg-drama is leeg. Het gedicht, laat het ons maar eerlijk zeggen, wordt hier in Holland niet meer gelezen. Wij vervlakken.

Willem Kloos, de oprichter van De Nieuwe Gids, onze wijdvermaarde sonnettist, stond meer dan vijftig jaar geleden tegenover een letterkundig vaderland dat ingedommeld was. Tegen deze lauwheid over alle liniën moest hij aanvankelijk heel alleen vechten. Hij heeft zijn land van dit gif bevrijd. Grandioos maakte hij zich vele vijanden, die hem niets hebben gedeerd en een enkelen jongen vriend: Jacques Perk, wiens werk thans nog ons vaderland rijk maakt door zijn zeer aparte schoonheid. Zijn temperament was zijn stuwkracht. Zijn innerlijke aandriften ontsprongen spontaan en direct het gemoed en het is uit deze bewogenheid, dat hij zijn diepste gevoelens in poëtische taal blijvend kon verwoorden. Deze kwaliteit geeft de jeugd de volle rijpheid van een aanzienlijk gewas. Deze zelfde kracht doet den ouderdom onverschrokken blijven als een bekwaam bestuurd zeilschip in stormzee.

De Nieuwe Gids had slagen te verduren. Willem Kloos heeft moeten worstelen. Het zijn deze oerkrachten, die het hem mogelijk maakten de gevaren te trotseeren en te blijven bestaan. De Redactie van thans is een driemanschap, dat in waarheid de schoonheid van de nieuwe en nieuwste kunst heeft voorvoeld en in schrift kenbaar gemaakt.

Wat Kloos voor de poëzie deed, deed Van Deyssel voor het proza. Zijn lyrisch woord is eveneens onvergankelijk. In zijn korte schetsen, in zijn roman ‘Een Liefde’ staan bladzijden, die psychologisch en vitaal tot het bijzonderste behooren wat wij naast Couperus, Marcellus Emants, Jac. van Looy, Johan de Meester van deze generatie bezitten. Groote mannen heeft het Tijdschrift van Kloos en Van Deyssel opgeleverd. Zij bleven groot en persoonlijk in hun critiek en waardeering. Zij wisten hun persoonlijke voorliefdes uit te schakelen, wanneer het er om ging een opmerkelijk talent in De Nieuwe Gids te introduceeren.

De wijsgeer Bolland, de barokke romanticus Ary Prins, de platonische Ch. van Deventer, de subtiele Delang, de zwaardroefgeestige Aletrino, de krachtige Netscher, Karel van de Woestijne tot Felix Timmermans, Roel Houwink en Marsman toe kregen de lezers van De Nieuwe Gids de jaren door te lezen.

Frans Erens, het derde Redactie-lid, behoort bij deze nieuwlichters op natuurlijke wijze, zooals de klaverbladen bij elkander behooren. Langen tijd voor de Jongeren maakte Erens ons al op de schoonheid van Charles Baudelaire's werk attent. Zijn merkwaardige persoonlijkheid kwam onvergelijkelijk origineel als taal en visie in de schetsen van ‘Dansen en Rhythmen’ tot haar recht. Tot aan zijn ‘Invallen’ van thans toe blijft hij de man van de verrassingen, de gracieuse opmerker, de literaire avonturier van aristocratischen huize. Het Zuiden met zijn gloed, zijn paars en ultramarijn bezit in dezen teekenaar een gelukkig vertegenwoordiger, althans voor dengene die in staat is den loop zijner gracieuse wendingen te volgen. Iets van de sereniteit der religieuze opvattingen van Marie Koenen en Felix Rutten, iets van de wijnroode jeugd van Mathias Kemp komt in zijn gezamenlijke aesthetisch-critische geschriften tot uiting.

Kort geleden ontviel der Redactie de klassiek gevormde Hein Boeken. Deze trouwe dienaar van de klassieke voorbeelden, deze lyrisch geëmotioneerde en zeer verfijnde literaire kunstenaar, wiens groote en zuivere hart bij elke gelegenheid sprak, zal iedere Nieuwe Gids-lezer op dit oogenblik met waardeering en aanhankelijkheid gedenken.

Mogen wij naast de Redactie nog even onze warme hulde brengen aan Mevrouw Kloos. Jeanne Reyneke van Stuwe, de vruchtbare schrijfster, zijn trouwe gade, wij weten het allen, zij is de groote liefde en de eerbiedwaardige hulp van den leider van De Nieuwe Gids. Moge zij het geluk ontvangen dat haar zoo rijkelijk toekomt, namelijk dat haar beroemde en levenskrachtige echtgenoot nog een reeks van gezegende jaren met haar zal mogen samenwerken ter eere van De Nieuwe Gids, ter eere van de beweging, die men voor nu en altijd onder de historische naam van de Nederlandsche Renaissance zal moeten te boek stellen.

Het zij zoo!

II

Van een nieuwe strooming in de kunst kan men vóór al het andere twee voorname bijzonderheden constateeren, die kenmerkend zijn en daardoor van historisch belang.

Ten eerste is een dergelijke beweging nimmer geïsoleerd. Zij deelt zich in den loop der eeuw aan de voornaamste landen van de wereld in een of anderen vorm mede; zij is minstens Europeesch.

Ten tweede blijft zij ook qualitate qua nimmer beperkt en breidt zich uit over het geheele cultuurgebied van een land. Gaat de herleving aanvankelijk uit van de plastische kunst, beteekent zij een nieuwe methodiek of technische verandering in boetseering, compositie, vlakverdeeling of materiaal, dan zal bijna ongemerkt, want volkomen natuurlijk, een dergelijke verandering ontstaan in de literaire kunst van dit land. Dit alles geldt uitsluitend voor een vorm-inhoudelijke herleving die groot genoeg is van formaat en zich uitstrekt over alle lagen en standen - zij het niet altijd direct - van een bevolking.

Hellas en Rome hadden hun eigen kunst. Zelf bleven zij gedurende langen tijd van vreemde smetten vrij. Zij waren weinig mededeelzaam. De oorspronkelijkheid van hun kunstgenre bleek echter grootsch genoeg om zich thans nog te doen gelden. De weelderige renaissancist, die zich bij al zijn schoonheidsverlangen toch hoedt voor de overvolheid van de Barok, grijpt bewust of onbewust naar de gestyleerde bondigheid van den Helleen terug.

Kunstdaden medebeleven in den geest kan men niet met het verstand, zelfs niet met de rede. Alleen de hiervoor ontvankelijke kan zich inweven in het geheim van de creatie. Kunstvoorwerpen, schilderijen, beeldhouwwerk, gedichten en scheppende geloofslyriek, men moet het hooren, voelen, ja zelfs tienmaal eerder ruiken dan verstandelijk uitpeuteren; men kan het, meen ik, wanneer het op de volle klaarheid van hun openbarend wezen aankomt, slechts zien! Als zoodanig moet ge het opvatten, wanneer ik zeg: de Florentijn leeft nog. Zijn strengheid is in aanleg de waarheid van de nieuwe zakelijkheid, de lijn de architecturale noodwendigheid van Berlage en De Bazel.

Het primitieve bijv. is van alle tijden, want het is een uitwas van dit alles overwegend atmosferische, dat wij de romantiek noemen. De romantische ridderspelen, het helden-epos der graalridders, de middeleeuwsche Carel- en Arthur-romans hadden hun eige naïef cachet. Deze structuur vinden wij in den tachtiger Ary Prins terug.

De Nieuwe Gidser, de Nederlandsche renaissancist verlustigt zich in een schoonheidscultus. Hij drinkt met volle teugen de gelukkig makende Bourgogne, die Eros hem in de verleidelijkste metamorphosen schenkt. De zintuigelijke wereld is hem de voorhof van het paradijs. Gorter, bedwelmd door de natuur, viert zich uit in een poëzie, die zelve op haar beurt weer, mits klankvol voorgedragen, het stille bosch laat ruischen van muziek. Er is echter meer. De Nieuwe Gids-Beweging, zoo duidelijk genavelstrengd aan de 'Aufklärung', aan Herder, Goethe, Heine, Klopstock en Novalis, aan Shelley en Byron, aan Victor Hugo en Alfred de Musset, streeft de Heracles-mythe van lijfelijke kracht voorbij. Haar romantische inslag vaart zijn schepen te pletter op de stormen der heidensche zee van zinnendronkenschap en kracht. Het romantisch verlangen, de blauwe bloem van weemoed en liefdesmart, het verlangen naar oneindigheid en hemelsche verrukking wordt een ander belangrijk bezit van vele kunstenaars van die dagen. De moderne mensch, de Nederlandsche renaissancist van tachtig moest door zijn meest complete daad: zijn kunstwerk, de zegen Gods, de loutering althans in welken zin dan ook, verdienen. De mythe van den Griek is als inhoud en styleering eenvoudiger. De gecompliceerde tachtiger getuigt in zijn werk, varieerend van roman en these tot lyrische ontboezeming en gedicht, dat hem de droom der ontijdelijke verrukking, die hij achter de wereld der verschijnselen vermoedt, geen oogenblik met rust laat. De pijn om de onkenbaarheid der eeuwigheid geleden, de heilige vreugd der uiteindelijke verlossing zijn de onuitputtelijke en atmosferische inhouden van vele hunner romantisch-schoone gedichten of prozawerken. De Olympiër, de Grieksche God, aanvankelijk schrijdend zwaar drachtig van het vleeschelijk kleed des menschen, dat hem belemmert, behoeft dit slechts van zich af te werpen om tot zijn eigenlijken staat te geraken. Het menschelijk

kleed is geweven uit de purperen smarten van verlangen en ontberen. De Grieksche God is affirmatief tot in de geringste zijner bedoelingen, hij is 'lebensbejahend', de aarde en haar bedwelming, de zinnelijke liefde is hem genoeg als bevrediging en als schoonheid. Hij is compleet in zich zelf. De daden der tachtigers, de daden van den modernen kunstenaar van Arnout Drost tot Vestdijk, zijn pogingen door het onbewuste gedreven, om tot een verzoenende compleetheid eens te geraken.

Omstreeks 1860 werd het hier anders. De handel leefde op, geraakte tot bloei. De herleving van Europa op het eind der achttiende en aan het begin der negentiende eeuw werd ons vaderland deelachtig onafwendbaar als een natuurverschijnsel. Wie met zijn geheele temperament open staat voor het leven, bekent zich naakt en hartstochtelijk aan de natuur. Wie aan zijn zinnen lijdt en nochtans door zijn artistieke macht door diezelfde ziekte der eeuwige verliefdheid eveneens weet te 'leiden', is met al zijn onzichtbare aanknoopingspunten verbonden aan de blonde schoonheid van het uiterlijke leven en aan de waarheid, die dezen aardschen schijn openbaart en beheerscht. In iederen zinnenvervoerde, zooals de tachtiger was, schuilt de weergalooze drift om de wegen waarnaar het menschelijk bloed kan heenstuwen te volgen en als een stuk werkelijkheid te overzien. Die drang van het temperament om een ander temperament te doorgronden schiet meermalen realistische details, ja gansche realistische tendenzen voorbij en bekent zich open en vurig aan de reguleerende of verwoestende maar harmonische natuur, onvermurwbaar in haar onaantastbare souvereiniteit. Tot in erfelijkheidsleer, tot in de kunstmatige maatschappijleer toe herkent de naturalist biologische en physiologische krachten, die het leven van individu en gemeenschap beheerschen. Zola, Balzac en Flaubert in hun even natuurlijke als groote verschillen zijn hierin de grandioze leermeesters van de evenzoo gevarieerde tachtigers Marcellus Emants, Jacobus van Looy, Johan de Meester, Louis Couperus ('Eline Vere'), Gerard van Hulzen, Lodewijk van Deyssel ('Een Liefde') en vele anderen.

De impressionistische kunstenaar staat vis-à-vis met de natuur. Den indruk dien hij van een of ander gegeven in de ruimte ontvangt, noteert hij trouwhartig, zij het verinnigd,

althans op een of andere wijze vervormd door zijn kunstenaarsvisie. Wie waarneemt ontvangt een impressie. Hoewel hij het nimmer zal vermogen als kunstenaar dezen indruk volkomen onaangetast te laten, zal hij zich als naturalist kenmerken, wanneer hij er naar streeft de objectiviteit van het waargenomene zooveel mogelijk intact te laten. De impressionist in de schilderkunst en de naturalist in de literatuur reiken hier elkaar de hand. De naturalistische tachtiger, er naar strevend het natuurgeluid, de natuurschoonheid zooveel mogelijk compleet weer te geven, bemerkte reeds spoedig, dat het surplus op de photographie der werkelijkheid niets anders was dan zijn eigen hunkering om het wezen der natuur te herkennen. Met de wereld der verschijnselen stelt hij zich niet meer tevreden. Er is een goddelijke klank in den zang der vogels, er is een ordenende architectuur in het oogenschijnlijk chaotische van bosch of ander landschap. Met de gewone werkelijkheid neemt de tachtiger geen genoegen meer. Het mysterie lokt. Faust is niet tevreden met het hem omringende, zijn gevoel en verbeelding roepen werelden op, die in hun charmeerende geheimzinnigheid de aardsche daden beïnvloeden en sturen.

De drang naar vrijheid, de drang naar avontuur, het verlangen naar het andere dan het nuchtere en onmiddellijk zichtbare neemt reeds in de Middeleeuwen een ontzaglijke vlucht. Deze vrijheidscultus, deze handhaving van de persoonlijkheid gaat over in een schoonheidslyrisme, dat zich bovendien kenmerkt door een aanbidding van het Woord. Het maatschappelijke heeft geen waarde meer voor den romanticus. Het is te begrijpen, dat romantici als Novalis, Jacques Perk, de hartstochtelijke critieken en sonnetten van den jongen Kloos, de muziekorgie in ‘Mei’ en de gouden en dwepend-schoone woordattaques van Van Deyssel, alle typische specimina van De Nieuwe Gids-Beweging, geheel buiten het kader vallen van de maatschappij-leer en de ethica, die Frederik van Eeden, eens hun geestverwant, naderhand zal verkondigen. Deze aesthetisch verliefden, die zich het Woord als een schoonheidstotaliteit droomden, die in een ideëele wereld verkeerden, hoog verheven boven het gedoe van iederen dag, draaiden trotsch, hautain zoo ge wilt, de maatschappij den rug toe. Zij werden eenzaam in de grootheid van hun streven.

Dat dit ideaal, typisch-romantische trek, onvervuld moest blijven, dat het geluk eener vrijheid, die slechts hand aan hand leeft met de ongerepte schoonheid, eveneens niet verwezenlijkt werd, is voor den objectieven historischen beschouwer gemakkelijk te begrijpen. Maar uit deze 'Weltschmerz', uit deze zucht om het mysterie te benaderen, ontstonden blanke kunstwerken, wier waarde wellicht de eeuwen door onaangetast zal blijven.

De ontvluchting dezer werkelijkheid bracht ze dikwijls wederom tot de natuur terug. Wanneer de naturalist zijn eigen persoonlijkheid koestert: met zijn liefde en weemoed verwijlt in de somberheid van het woud, dan zal zijn eenzaamheid zich juist aan de natuur weer moeten sterken. Er is in den werkelijken renaissancist een saamgaan van dit natuur-impressionnisme en romantiek. De verschillen tusschen den naturalist Emile Zola en den romanticus Chateaubriand zijn, wanneer het er op aankomt zoo groot niet. In Victor Hugo en Flaubert brandt de werkelijkheid in dezelfde mate. De eerste omsluiert haar, de tweede ontleedt haar. De zuivere zielslyriek, de fijne weergeving der natuur en de droom van het oneindigheidsverlangen, de adoratie voor schoonheid en schoonheidsmiddel, al deze waarden heeft de letterkundige tachtiger Beweging overgebracht op de schilderkunst, de tooneelkunst, de muziek en de beeldhouwkunst. *Zij heeft het middelbare en hoogere onderwijs met haar vrije kunstinzichten, haar onvergankelijke formules verruimd en gelijk de literatuur en critiek zelve van enghartigheid verlost. Daarom is deze Beweging verreweg de grootste die Nederland ooit heeft gehad en zij is in haar elementen een laatste stadium van een Europeesche verschuiving.*

Ge kunt Marcellus Emants met zijn 'Lilith' vooraf laten gaan, ja zelfs met zijn romanwerk. Emants' wereldbeschouwing in 'Een nagelaten Bekentenis', af en toe lyrisch van taal, sluit aan bij het pessimisme van Schopenhauer. Het is het lyrisme en de levensafwijzing, die ge naderhand terug vindt in het romanwerk van den Nieuwe Gidser Aletrino. Ge kunt ook in zijn romantische en natuurverheerlijkende 'Lilith' een voorlooper zien van het werk van Perk en Gorter. Reeds Marcellus Emants heeft niet genoeg aan de nuchtere werkelijkheid. Als een echte tachtiger draagt hij het kenmerk van een scrupuleuze taalhanteering en

MR. FRANS ERENS

ge kunt hem reeds beschouwen als iemand van een atmosferische verfijndheid, die phenomenaal afsteekt tegenover het sentimenteele en tamelijk grove gedoe van vele zijner voorgangers. Huet heeft nog niet den verfijnden smaak om de echte poëzie te waardeeren en de artistocratische lettré Vosmaer ziet niet waarvan de jonge Kloos reeds vervuld is, driftig en onomstootelijk zeker, zooals de hartstochtelijk bewogen ziener zeker is van zijn visioen. De gedichten van Jacques Perk met de Inleiding van Willem Kloos zijn ook volgens Albert Verwey de eerste bazuinstooten die een beweging inleiden, waarvan de grootheid eerst langzamerhand maar dan ook ten volle zal doordringen. Die Inleiding van Kloos is een meesterstuk van schoone lyrische hanteering eener objectieve critiek, die onomstootelijk oude waarden vernietigt en er nieuwe, spontaan geformuleerd, voor in de plaats geeft. De Mathilde-cyclus en 'Iris' kan men dan als de eerste zuivere poëtische daden zien van deze roemruchtige strooming. Te jong is Jacques Perk ons ontvallen.

Paul Verlaine's 'de la musique avant toute chose' is in de tachtigers gevaren. Muziek, melodie werd het onvervreemdbaar bezit van Kloos en Gorter, naderhand van Boutens en Leopold. Het op Shelley geïnspireerde 'Iris' is een heldere klankenval, charmeerend van rhythme en kunstig van rijm. De Mathildecyclus is de ideëele liefdezang van een jongen minnaar en tevens het complete ideaal dat de tachtigers van de dichtkunst verlangden en in hun beste oogenblikken zouden brengen. Deze sonnetten zijn verbeeldingen van velerlei extase, gestuwd door een onvervalscht sentiment. Het zijn de expressies van allerindividueelste liefdesemoties en natuurindrukken. De Mathildecyclus is het complete kunstwerk van die dagen, een tachtiger voortbrengsel tot in de allerfijnste finesses. Het beweegt zich in de kristallen sferen van het hyper-persoonlijke. Aan de romantiek: een dwepende liefde voor een onbereikbare vrouw en aan een grandioze en even grootsch verwoorde liefde voor de schoonheid van de rijk geschakeerde natuur, dankt deze waardevolle sonnettenkrans zijn ontstaan. De Mathilde-cyclus is het hooglied van de dichterlijke verheerlijking. Diep en sonoor treden ons d'avondlijke grotstemmingen der Ardennen tegemoet. Een zacht-blauwe gemoedsgolving breidt zich zienderoogen uit.

De transparante of bedauwde vergezichten van liefde en dood, herinnering en extase zijn de dreven waar deze gevarieerde menschelijke bewogenheid zich in onvergankelijke beeldteekens onsterfelijk maakt. Atmosferisch en picturaal, religieus van devote natuurliefde zijn deze gepassionneerde en niettemin architecturale openbaringen van den schoonheidsdronkenen en verliefden Perk. Hij waardeerde Hooft, had Dante's 'Vita nuova' in het Duitsch gelezen. De groote minnaar Petrarca had waarschijnlijk zijn eigen verrukkingen omhooggestuwd.

De Mathilde-cyclus: er is bloemengeur en klankveredeling, er is een roes van beelden en de natuur gaat in zijn Ardennen, rivieren en rotsen-grootheid als perspectieve schoonheid langs je en geeft sensaties die een hiervoor licht ontvankelijk reiziger in den trein kan ontvangen, wanneer hij door een dergelijk landschap spoort. Soms gaat de hoorbare stroom van den waterval over in een rust, die de ziel van den lezer ten volle toucheert. Deernis om niet beantwoorde liefde raakt in volkomen harmonie met den weemoed van het donkerende landschap. Jacob van Ruysdael heeft deze herfstkleuren naast de liefde doorflonkerde, geschilderd, die lichtender nog ook in de Mathilde-cyclus in regels en verzen zich bevinden. Phenomenaal jong heeft Jacques Perk dit volbracht. Een schoonheidsuitbarsting, een leven vol van het zwartblauwe zilv'ren coloriet van bosch en rivier; een belijdenis. De amoureuze Perk deed de geniale jeugddaad, die Rimbaud en Keats wereldberoemd maakten. Er zijn gebreken. Er is een enkele maal een niet gevoeld beeld, dat onmiddellijk contrasteert met de nobele zuiverheid van het geheel. Het rijm noodzaakt af en toe tot kunstmatigheid. Een zelfde zeldene keer is de diepte afwezig; een fraaie ansichtkaart vermag ons niet te ontroeren. Hij ging te jong van ons weg. Kloos heeft ons zijn grootheid even mathematisch precies als lyrisch-spontaan volledig geopenbaard.

Kloos heeft de gedichten uit de Mathilde-cyclus overtroffen en schonk ons zijn beroemde sonnetten waar het te-veel, het kunstmatige of uitsluitend virtuoze, dat bij Perk nog hindert, volkomen afwezig is. Maar dat neemt allemaal niet weg, dat Jacques Perk als groot kunstenaar de vrouw die hij (vergeefs) lief had, het eenige antwoord heeft gegeven dat hem tot de

onsterfelijkheid siert: hij schreef zijn leed en vreugd, zijn trots en zijn deemoed, kortom zijn doodsbedroefdheid en eeuwigheids-verlangen in weelderige, hoogst persoonlijke verzen uit en gaf Mathilde hiermede hetzelfde antwoord als eens Petrarca Laura de Sade. De buitenwereld wordt hem een droom, een lusthof, een droef en voorgoed wegnevelend paradijs. De muziek van liefde en dood....., het rhythme en de welluidendheid van de natuur, de vervoering waartoe de oneindigheidshunkering kon leiden, gesymboliseerd door het firmament met zijn betooverende maanglanzen en het waterheldere licht der sterren - hij heeft het vernomen en als rijke gebeden uitgezegd. Kloos en Gorter brachten onmiddellijk hierop deze schoonheid in schier volmaakte kunstwerken. Willem Kloos. Hoevele malen heb ik zijn pure schoonheid en zijn welluidende passies op magistrale wijze verwoord, in werkelijkheid dicht bij hem of provincies van hem verwijderd, genoten, neen, geleefd!

Wat Kloos, Gorter, Frederik van Eeden, Albert Verwey, Leopold en Boutens in poëticis, wat Couperus, Van Looy en Van Deyssel op het gebied van het proza en Herman Heijermans op tooneelgebied presteerden kan de toets met het allerbeste van het Buitenland ongetwijfeld doorstaan. De volmaaktheid van Gorter's ‘Mei’ en van de eerste sonnetten van Kloos wordt door Shelley, Keats en Hölderlin geëvenaard m.i., niet overtroffen. De beroemdsten der tachtigers schreven brokstukken poëzie en proza, die bovenmenschelijk volmaakt voldoen aan het zuiver aesthetisch criterium van woordschoon, welluidendheid, monumentale verbeelding en fantastisch gekleurd visioen. Men heeft op de grootheid hiervan willen afdingen. Hoe ondoordacht en in wezen kwajongensachtig! Een klein deel van de bekendste Fransche en Duitsche poëzie heb ik gelezen en toch durf ik verklaren, dat er gedichten zijn van Adwaïta, Marsman, A. Roland Holst, Slauerhoff en Werumeus Buning, die tot het merkwaardigste en schoonste behooren, dat de wereldliteratuur de laatste decennia heeft opgeleverd. Maar doet dit iets af van de ongerepte pracht van ‘Mei’ of Kloos' ‘Okeanos’, vermindert dat voor een atoom de waarde van Lodewijk van Deyssel's fantastisch en hervormend proza? Enkele jongeren waren dwaas genoeg om dit te meenen. De nivelleeringsexperimenten van

Herman van den Bergh en eveneens zijn prachtig geslaagde poëzie zullen overeind blijven staan, al zou men moeten erkennen dat Marsman, Slauerhoff of een ander op dit gebied nog iets schooners bereikt hebben. Herman van den Bergh is voorgegaan. Om diezelfde reden, maar dan nog duizendmaal dwingender zal Kloos voor onze literatuur onvergankelijk blijken te zijn.

De Kloos-figuur is de spil van Tachtig, de theoretische voorvechter, de man die clairvoyant geheel doelbewust de klappen opving. Zijn magische aantrekkingskracht deed wonderen. De rijmsoezerigheid vermoordde hij met een heftigheid, waarin slechts Multatuli hem evenaart. De critische dommel metamorphoseerde in vurige, heldere aanvallen. Het sentimenteele, zeurige proza groeide uit tot den visionairen realiteitsdroom in 'De wonderlijke avonturen van Zebedeüs' van den schilderschrijver Jacobus van Looy. Fijn-geestige bladzijden van een esprit, zinrijk als een aphorisme van La Rochefoucauld, grillig en boeiend als een onverwacht avontuur, charmeerend-vreemd als de vlammende bloemen van een exotisch gewas. Kloos en Van Deyssel vernieuwden levenselementen die zich verderfelijk als sleur en traditie in het kunstwerk hadden genesteld, als de worm in een meubel. Zij vernieuwden hiermede het woord en als gevolg daarvan het uiterlijke architecturale vormschoon en de innerlijke structuur van de taal. Het woord dat leefde bleek nu zijn eigen plaats in het gedicht te bezitten en was daar op geheel natuurlijke wijze onvervangbaar.

De nerveuze zinnen, opengesteld voor alle prikkels van buiten af, waren blind, doof en stom voor de inlassching van andere waarden dan die der schoonheid. De persoonlijkheid werd hersteld. Men hoorde, zag, voelde zelfstandig. De stijl wordt modulatie en afspiegeling van het kloppende bloed en de fijnste zielsbewegingen; het woord maakt als het ware het teere ademhalen van de ziel hoorbaar. De dichter verslapt niet in een nuchter kijken, hij ziet! Zijn woord leeft als een organisme! Waar het bij poëzie op aan komt, heeft Kloos - en als beginsel onaanvechtbaar - geformuleerd. Hoe het proza behoort te zijn, heeft Van Deyssel met zijn eigen werk getoond. Dit is het surplus van den leider Kloos op den dichter Kloos, ja zelfs op den metaphysischen doorgronder van bovenzinnelijke verschijn-

selen en gewaarwordingen, waaraan naderhand de Binnengedachten haar ontstaan te danken zullen hebben en waarvan deze diepte en ruimte experimenten in een geheel daaraan adaequate zakelijke of occulte verwoording, kenmerkend en typisch spreken. Van de figuur Kloos bleven zelfs de verwatenen en nuchteren met hun grijpvingers af. Intuïtief begreep men en had men ontzag - een enkele al te grove of ziekelijke geest daargelaten - voor de onaanrandbaarheid van den mensch, waarin de Idee van deze Nederlandsche Cultuurvernieuwing over alle liniën was belichaamd. Hij heeft voor de Nederlandsche poëzie paleizen omhoog gezet, waar wij allen, zonder uitzondering, op gelukkige of minder gelukkige wijze aan verder bouwen.

Dat deze revolutie ook een ingreep deed op de sociale orde is gemakkelijk te begrijpen. Mannen als Tak en Van der Goes behoorden als vernieuwers eveneens tot De Nieuwe Gids. De revolutionnair in de wijsbegeerte, de Hegelaar Prof. G.J.P.J. Bolland, liet zijn driftige stem hooren over de rustige aangelegenheid des geestes in De Nieuwe Gids. Zijn aanval op het dogma van den Godsdienst, zijn zucht naar de wezenlijke kern van het Al in zijn zichtbare en onzichtbare geledingen, behoorde geheel bij het trotsche zelfonderzoek naar hoogste waarden van Kloos en zijn mannen. Het Nieuwe Gids-beginsel is zuiver aesthetisch. Het is tegen elk dogma gekeerd en de erfvijand van traditie, die men in de poëzie als gemeenplaats herkent. De Nieuwe Gids-Idee is een antimaatschappelijke, een puur artistieke en in haar aesthetische veruitwendiging anti moraal, politiek of religie. Haar norm is die der kunst, haar godsdienst en moraal die der schoonheid.

Van Eeden met zijn ethische tendenzen en maatschappelijk georiënteerde geschriften schoof vanzelf uit de rij. Zijn aanvechtbare lyriek uit ‘Ellen’, een lied van de smart, behoort nog tot het kader van De Nieuwe Gids. De belangrijke werken ‘De kleine Johannes’ en de roman ‘Van de koele meren des doods’ eveneens. Doch vooral zijn critieken en theoretische ontboezemingen, waar hij de kunst op de tweede plaats stelt, verwijderen hem geheel uit den gezichtskring van De Nieuwe Gids. ‘De Broederveete’, m.i. zijn voornaamste werk, bestaat uit godsdienstige, wetenschappelijke, sociale en wijsgeerige tendenzen.

Verwey is zeer bekwaam als criticus. Niet altijd heeft zijn proza het elastische, fijn-gelede van Kloos, het virtuoos vlammende en bruisende van Van Deyssel. Het is echter monumentaal van stijl. Albert Verwey is de taal-architect van De Nieuwe Gids. Zijn kundige onderscheidingen van metrum, rijm en rhythme, zijn professorale vakkennis doet hem eveneens de leermeester zijn van velen die geslachten na hem kwamen. Voor zijn dichtkunst was zijn vriend Kloos een der eerste inspiraties en zeer zeker de grootste. Zijn beginwerk staat onder diens invloed, evenals bijna al het werk van de tijdgenooten. Aan de hand van Kloos drong ik naar voren, heeft Boutens gezegd en deze royale erkenning heeft noch het prachtige kunnen, noch het nobele werk van den dichter van ‘Lentemaan’ ook maar voor het geringste beschaduwd. De werkelijke dichter vond, gedragen door Kloos' stem, zijn eigen geluid, zijn eigen woordkeus en rhythme. Het belangwekkende en schitterend geschreven essay van Verwey ‘Toen de Gids werd opgericht’, een meesterlijke ontvouwing van den geest die de 19e eeuw beheerschte, is thans terecht een klassiek geworden geschrift. De hinderlijke fout, die veel van Verwey's poëzie verminkt, is op onnavolgbare wijze door Kloos zelf geanalyseerd. De Hollander, de verstandsmensch in Verwey heeft in dit verband veel kwaad op zijn geweten. Het doet mij om meerdere redenen werkelijk goed in het jubileerende tijdschrift thans voor de tweede maal in de gelegenheid gesteld te worden op de in den edelsten zin des woords verheven epische en andere gedichten te mogen wijzen (‘De Maker’ o.a.), die Albert Verwey de laatste jaren aan zijn poëzie-oeuvre èn de Nederlandsche dichtkunst heeft toegevoegd.

Kort vóór '80 bestond er een ‘vlak’ impressionnisme in de schilderkunst dat onbewogen laat. Tachtig openbaart ook hier het sentiment. De weergave van een boom is thans een stuk frisch zomersche of melancholische werkelijkheid. De literatuur laat niet meer alleen de animale instincten spreken bij haar personenbeschrijving. Het psychologische detail, de mensch als kuddedier èn als persoonlijkheid wordt aan alle kanten belicht. Het leven wordt meer dan eens anecdotisch overzichtelijk gemaakt, maar met algemeen-menschelijke geldigheid: de mensch bevoorrecht of gehandicapt door zijn maatschappelijke omstan-

digheden, zijn milieu, zijn godsdienstige en politieke wereldbeschouwing.

De tendenz wordt duidelijk zichtbaar. Het realistische tooneel en de literair-verfijnde, minder goed speelbare tooneelschets zijn beide aan De Nieuwe Gids-belletrie verwant. De groote voorganger is hier de populaire Herman Heijermans. Onnavolgbaar als typeur onder zijn pseudoniem Samuel Falkland en minutieus, geestig en raak romanschrijver, ligt zijn grootste kracht toch in het tooneel. Zijn overbekende stukken als Ghetto, Op Hoop van Zegen, Het Zevende Gebod, Schakels, Eva Bonheur, Allerzielen, De Opgaande Zon, De Meid, het poëtische Uitkomst en vele andere munten alle uit door een geraffineerde techniek, die bijv. van een stuk als Schakels een schitterend speelstuk maakt. De duidelijk sociale tendenzen zijn bij zijn geslaagde tooneelstukken virtuoos verwerkt. Het zijn gevoelige karakterstukken, die van groote menschenkennis en humaniteit getuigen. Het atmosferische Uitkomst springt min of meer uit het realistisch-dramatische verband der overige stukken. Zijn tooneelwerk boeit meer dan het doorsnee Hauptmann-drama. Het magisch groote: geheim van de beroemde Russische schrijvers, situaties fataal en smartelijk als de pijn en het schrijnen van een vuile wond, die August Strindberg weet op te roepen - een atmosfeer van occulte beklemming en angst, dikwijls met de eenvoudigste middelen bereikt - missen zij volkomen. De sociaal-demokraat Herman Heijermans, ook als taalkunstenaar Nieuwe Gidser, staat als recht geaard tachtiger ruim en vrij tegenover ieder vooroordeel. Zijn middelen zijn soms te grof..... het supra reëele van Strindberg en Ibsen ontbreekt; hun grootheid bereikt hij nimmer.

Niet grof, integendeel, fijn van psychologie is ‘Ida Wahl’ van Frans Mijnssen. Het is in de reine taal geschreven van het goede tachtiger gedicht en wellicht te literair om als speelstuk het succes te hebben dat het verdient. Invloed van De Nieuwe Gids ondergingen eveneens de tooneelschrijvers Nico van Suchtelen, Jan van Epen, Jan Fabricius, Willem Schürmann en de tooneelschrijfster Mevrouw Simons Mees, om maar enkele van de voornaamsten te noemen. Het gevoelige, doch niettegenstaande zijn krachttermen sentimenteele realisme van Herman Bouber, rasechte volkskunst, sluit onmiddellijk bij de tooneelkunst van Heijermans aan.

De Nederlandsche Renaissance wist zich behalve heel duidelijk in de schilderkunst ook in de vaderlandsche architectuur en beeldhouwkunst uit te drukken. De gestyleerdheid en schoonheid van uitdrukkingswijze van de schrijvers Lodewijk van Deyssel en Arthur van Schendel, van de schilders Thorn Prikker, Toorop en Willem van Konijnenburg vindt ge in de architectuur van Cuypers tot Berlage en in beider werk zelf, ten deele en op verschillende wijze geaccentueerd, terug. Van Mendes da Costa's geestige boetseer- en beeldhouwwerk, klein van formaat, noemen wij het tafereeltje van den vischverkooper met zijn gevarieerd publiek om zijn kar: een Falklandje in klei.

Er bestond tusschen de schilders, musici en schrijvers uit die dagen een zekere uitwisseling en een onderling saamgaan, een waardeering voor elkanders persoonlijkheid, die niet zelden tot hechte vriendschap overging. De genegenheid van Kloos en Van Deyssel voor den persoon en het werk van den schilder Willem Witsen en den componist-essayist Dr. Alphons Diepenbrock is kenmerkend en een bewijs hoe nauw de band was, die de verschillende kunstenaars verbond.

Instructief voor deze verhoudingen is het gevoelige opstel van Lodewijk van Deyssel ‘In Memoriam Dr. Alphons Diepenbrock’, dat ge in zijn bundel ‘Werk der laatste jaren’ (J.H. Meulenhoff 1923) kunt vinden.

‘Zoo over Diepenbrock schrijvende, beseft men, dat iets wel heel intiems van ons is weggenomen. Ja, dit was zéer dichtbij. Wat was het alles zilveren en zacht. Licht grijs waren zijn oogen, zacht. Iemand, die je werkelijk begreep. Juist in kleinigheden. Die het met je eens was over de superioriteit der qualiteit van de eene helft der bladzijde boven de andere van je werk. In een vertrek met veel menschen, waar hij was, wist men, dat wat ook overigens de gratie- en jovialiteitswaarden der anderen waren, het eigenlijke fijne, echte, aantrekkelijke, iets als een schat van zilveren licht doorwemeld grijs, dáár was, alleen in die figuur’. (Blz. 245.)

‘Zijn muziek is voor een aanzienlijk deel metaphysische mijmering. Dat wil zeggen: die bewoog zich in de hoogste geestesregionen door den menschengeest in de laatste twee eeuwen bewandeld. De andere Nederlandsche componisten-

praestaties uit den zelfden tijd zijn er dan ook min of meer kermistoeren of kerkkosters-geliefhebber bij. Johan Wagenaar heeft ook iets van een vurig juweel. Maar niet déze breedte èn diepte, niet déze ontzachlijke schema's. In Diepenbrock's ‘Vondel's vaart naar Agrippina’, op dien echten 19e-eeuwsche-Renaissance-van-Renaissance-text, komen klink-klare Wagner-phraseeringen voor, en zelfs een kort-regelig Fransch liedje van Verlaine heeft hij gehuld in de hooge storm-huilingen van Germaansche paraphrase. Hoe vreeselijk jammer, dat hij zijn laatste, volgens sommigen rijpste, aller-beste werk, de Elektra, niet meer heeft kunnen bijwonen’. (Blz. 253 en 254.)

De rij der schilders is een lange. ‘De hartstocht voor het rijke veel verscheiden leven vierde zich weldra uit in de natuurlijke, impressionistische of visionaire kunst van de gebroeders Maris, Mauve, Isaäc Israëls, Dijsselhof, Nieuwenhuis, Karsten, Van der Valk, Van Looy, Breitner, Bauer, Witsen, Vincent van Gogh en anderen’, zegt Dr. K.H. de Raaf in zijn bekende werk Willem Kloos De Mensch, De Dichter, De Kriticus (Blz. 52). Dezelfde schrijver geeft ons een beeld van de hechte vriendschap die er bestond tusschen Willem Kloos en den schilder Willem Witsen.

‘Met Willem Witsen (1869-1923) was Kloos in 1883 of '84 bevriend geraakt; in 1888 woonden ze samen eenige maanden in Londen, waar Witsen toen werkte. Heftig-mooie en sterke indrukken zijn Kloos daar altijd van bij gebleven. Aan Witsen heeft hij zijn sonnettenreeks Het Boek van Kind en God opgedragen en aan hem wijdde hij in Mei, Juli en Augustus 1923 een serie van 29 herinneringsgedichten. In een brief aan Jeanne Reyneke van Stuwe schreef Kloos over wat hem onderscheidde van andere mannen en over zijn groote sympathie voor Witsen: ik heb altijd ook gemerkt, dat ik zelf, met een paar nuancen, verschil van de meeste andere mannen, die ik zag. Ik zeg niet dat ik meer ben of beter of zóó iets, ik voel alleen, dat ik anders ben. 't Ligt, geloof ik, in den aard van mijn gevoeligheid. Een van de weinige mannen, die ik ooit ontmoette, die wat dieper-sympathisch met mij is aangelegd dan de anderen, is Wim Witsen. Hij is, misschien nog meer dan ik, een gesloten natuur, die verschrikkelijk weinig spreekt, ja, zich bijna nooit uit. Maar drie

maanden heb ik in Londen bij hem gelogeerd, en soms heb ik toen wel eens iets bij hem waargenomen, in zijn uitingen en daden, waar andere mannen als grof-gefabriceerde marionetten bij afstaken. Het kwam altijd plotseling, en was, oppervlakkig-bekeken, heel eenvoudig en gewoon, maar toch werkelijk zóó bizonder, als het nooit in een ander man zou opgekomen zijn. Wij hebben er nooit samen over gesproken, maar 't is, of hij 't ook eenigszins begrijpt, want hij is dikwijls, zonder zich in de verste verte aan te stellen of op te dringen, intiem-verstandig-goed voor me geweest'. (Blz. 102.)

In tegenstelling met den saaien pruikentijd is er met de Beweging van Tachtig een element in de natie opgekomen, dat groote overeenkomst vertoont met de bedrijvigheid, het talent en de energie die de Zeventiende Eeuw niet alleen in kunst en wetenschap, maar ook op handels- en scheepvaartgebied roemruchtig maakte. De lauwheid verdween. De oude navigatiedrift van ons volk blijkt thans ook o.a. bij de K.L.M. op moedige wijze voortgezet te worden. Slachtoffers maakt iedere nivellering van waarde, tegenslag ondervindt ieder die oude waarden poogt te vernietigen, omdat hij meent en veelal bewijst er betere voor in de plaats gevonden te hebben. Ieder op zijn gebied! Kloos en Plesman volgen het aloude devies van den grooten Zwijger: *saevis tranquillus in undis*. Inderdaad zal dit devies voor de leidende figuur van de vaderlandsche renaissance boekdeelen spreken.

Een groot deel van het succes, dat dit tijdschrift een halve eeuw mocht boeken is aan zijn hardnekkig doorzettingsvermogen te danken. Hij bleef rechtop, een muur tegenover de openbare en sluiksche aanvallen van de jaloerschen en benepenen.

Moge ons vaderland zich aan deze vitaliteit, aan deze vruchtbare kracht blijvend schragen. Een volk is groot en heeft reden en recht van bestaan door zijn gezamenlijke cultuurdaad. De Beweging van Tachtig is ver-strekkend genoeg om de voortdurende inspiratie-bron te zijn voor het Nederlandsche volk. Moge het zich daardoor tusschen de andere volken met schoone en vruchtbare daden kunnen handhaven en zich als een werkelijke cultureele Eenheid weten te bestendigen.

In memoriam Prof. J. Prinsen JLzn. door Dr. J.E.v.d. Laan.

Niemand die prof. Prinsen heeft gekend, zal zich er te zeer over verbazen, dat op deze plaats een woord wordt gewijd aan de nagedachtenis van den man, die er zooveel toe heeft bijgedragen eerbied te wekken voor de nieuwere litteratuur bij hen, die geroepen zijn deze eerbied weer over te dragen op het jongere geslacht.

Nieuwe-Gidsbeweging en Universiteit waren aanvankelijk geen vrienden. En hoe kon het ook anders. Hier een beweging jong als de eerste dag, daar een instituut beladen met een eeuwenoude traditie, hier hartstocht, daar bezadigdheid, hier een leven ín de kunst, daar een leven ván de kunst. Wat de artist in een moment van hoogste verrukking heeft voortgebracht, dat komt na jaren in de historisch-aesthetische snijkamer terecht en wat er daar van overblijft is dikwijls weinig aanlokkelijk. Wat grootendeels onbewust is voortgebracht, dat wil de academicus nog eens bewust narekenen. Dat wil zeggen: het dichterlijk élan wil hij tot stilstand dwingen, den Pegasus in zijn vaart stuiten.

Een ondankbare taak en wel het ondankbaarst in perioden, waarin het zuiver-artistieke streven, de wil tot voortbrengen zich het hartstochtelijkst openbaart. Nu heeft onze geheele Nederlandsche litteratuurgeschiedenis geen periode aan te wijzen, waarin het litteraire leven schooner opbloeide dan die van ‘de hernieuwing onzer poëzie’. Onverzoenlijk stonden ze tegenover elkaar: de vurige ridders van het jonge, het nieuwe,

van de intuïtieve aanschouwing en de oude paladijnen van de traditie, de conventie, van de vlijtig verzamelde kennis. Kennis en kunst, het schenen twee volstrekt gescheiden begrippen, juist omdat een vorig geslacht ze zoo dikwijls in één adem had genoemd.

Hoe Kloos in de studie der klassieken aan de Universiteit werd teleurgesteld, weet men. Zou het hem met de Nederlandsche letteren anders zijn gegaan? Jan ten Brink was wel een zwierig man, op zijn manier. Maar wie herinnert zich niet hoe Van Deyssel over hem schreef. En wanneer Kloos al geen smaak vond in de philologische colleges van zijn leermeester in de klassieken, hoe zou hij die dan hebben kunnen vinden in de bibliografische van Te Winkel. Zelfs een Allard Pierson kon in de oogen der Tachtigers ternauwernood genade vinden. Slechts een heel onprofessoraal professor zou het in het vervolg kunnen wagen over litteratuur te spreken.

Wie bij prof. Prinsen de collegezaal betrad, bemerkte vanaf het eerste oogenblik, dat hier de litteratuur op onprofessorale wijze werd behandeld. Zij verscheen in haar meest eenvoudige gedaante, zonder de plechtstatigheid, waarmee een vroeger professorengeslacht haar had bekleed, maar ook zonder de diepzinnigheid, waarmee weer anderen haar belangwekkend trachtten te maken. Het scheen den aanvankelijk wat verbijsterden studenten werkelijk, of zij nu eerst de reëele schoonheid van hun eigen letterkunde zouden leeren kennen. En mocht een enkele al meenen, dat Geldersche openhartigheid en gemoedelijkheid niet steeds met het onderwerp harmonieerden, dan leerde hij bij nauwer contact met zijn hoogleeraar inzien, dat deze van ernst en waardigheid van zijn vak toch voldoende doordrongen was.

Wetenschap en Kunst, zij behoeven niet onder alle omstandigheden elkaars vijanden te zijn. Immers ook de wetenschap kent dat bij uitstek artistieke element: de intuïtie, kent de boodschap uit het onzienlijke; en ook de kunst kent de bezinning. De voormannen van de Nieuwe Gidscritiek zijn er levende voorbeelden van, hoe momenten van krachtige inspiratie in den waren kunstenaar kunnen afwisselen met andere van de diepste en klaarste bezinning. Maar die bezinning blijft artistiek, zij richt

zich op het kenbare, niet op het weetbare. Allerminst wordt zij abstract-theoretisch.

Er zijn onder de Tachtigers enkelen geweest, die met hartstocht bepaalde theorieën hebben aangehangen en verkondigd. Van te voren echter waren zij gedoemd te falen. Het is niet eens noodig hun namen te noemen, om ieder direct hun mislukte pogingen te binnen te brengen. De Nieuwe Gids-beweging was lyrisch, niet intellectualistisch. Men kan niet beide tegelijk zijn: een vervoerde en een pluizer. Zeker, men kan in vervoering een theorie aanhangen, maar daarmee is deze tevens ontheven aan de menschelijke discussie, overgebracht naar het dichterlijk rijk der visioenen, onaantastbaar voor iedere critiek.

Ook Prinsen was geen theoreticus. Hij kwam er gaarne rond voor uit, dat elke abstractie hem een raadsel was. De waarde van zijn onderwijs was dan ook meer gelegen in een sappige, temperamentvolle weergave van wat onze letterkunde en die van andere landen aan levenskrachtige verschijningen bezat, dan in de mogelijke theoretische conclusies, die daaruit in aesthetisch of cultuur-historisch opzicht te trekken vielen. Toch voelde hij heel goed, dat een eerste eisch van hooger onderwijs is: stelselmatige ordening van feiten, het vinden van algemeene gezichtspunten, waaronder zich de individueele gegevens scharen. Wij komen niet aan de universiteit alleen maar om onze voorraad parate kennis belangrijk te vergrooten, maar om rijker te worden aan inzicht, dat wil zeggen, om te leeren onderscheiden het bijzondere dat verdeelt, maar vooral het gemeenschappelijke dat vereenigt. En zoo wees Prinsen gaarne op de historische continuïteit, op het voorgaande als grond voor het volgende, op het volgende als voortzetting van het voorgaande, op het gemeenschappelijke in dat wat hier en wat elders gebeurde.

Voor iemand, die zich aan het artistiek individualisme der Tachtigers verwant voelt, beteekent dat een overwinning op zichzelf. Want historische continuiteit bestond er voor de Nieuwe Gidsmannen niet. Hier en Nu was hun devies. Een litteraire schepping was voor hen iets volkomen individueels, dat slechts in zichzelf kon worden begrepen en artistiek kon worden aangevoeld. Gegevens buiten dat kunstwerk, omtrent maker of wijze van ontstaan, konden ter ‘verklaring’ niets

bijdragen, meenden zij. Hun artistieke geweten was hun eenige vraagbaak. Het andere kon wel belangwekkend zijn, maar deed aan de waardeering niets toe of af.

Door zijn Handboek en verschillende artikels had Prinsen de aandacht op zich gevestigd als de langgezochte man, die artisticiteit en wetenschappelijkheid in zich vereenigde. Zoo kon het dan ook gebeuren, dat, toen Jan te Winkel aftrad als hoogleeraar aan de Amsterdamsche Universiteit, er verscheidene stemmen opgingen voor Prinsen als zijn opvolger en wel alleen voor Letterkunde. Dat men tot scheiding van Taal- en Letterkunde overging, hield op zichzelf al een erkenning in van de zelfstandige positie van deze laatste en dat ten slotte Prinsen tot hoogleeraar werd benoemd, was nogmaals een triomf voor de 'letterkundigen'.

Het is 27 October van het jaar 1919. De aula van de hoofdstedelijke Universiteit is gevuld met velerlei belangstellenden, waaronder ook enkele Tachtigers, dan reeds vijftigers. Zij luisteren aandachtig naar de intreerede van den nieuwen hoogleeraar en, ondanks de slechte accoustiek, vangen zij bekende klanken op. 'Wij zoeken de ziel der menschen en der dingen, het levende in de natuur, in de politiek, in den godsdienst, ook in de kunst de man der wetenschap behoort daarin voor te gaan, zelfs al zou daardoor misschien theoretisch de nimbus van zuivere wetenschappelijkheid naar de oude traditie, in gevaar komen..... de docent in kunstgeschiedenis behoort wel degelijk min of meer zelf kunstenaar te zijn in het verstaan van de kunst van anderen, behoort als kunstenaar naar de mate zijner gaven de stof, die hij bespreekt, te voelen en ervan te getuigen.'

Zoo hoorden ze het graag, zoo hoorde men het voor het eerst van een Nederlandsche katheder. 'De wetenschap laat ons hier in den steek', klonk het terecht. Maar even later: 'Met het hart, maar ook met het verstand moeten we steeds dieper indringen in het schoone der dingen Wetenschappelijke methode is hierbij niet geheel uitgesloten. Naast zuiverheid van gevoel is bij dit werk helderheid van geest en logische gedachtegang onmisbaar. Menigmaal zullen we ons hierbij kunnen afvragen: staan we nog in de wetenschappelijke methode of zijn we reeds hooger op gezweefd in de sfeeren, waar enkel het gevoel ons leidt? Ik

wil u wel zeggen, dat ik door dezen twijfel nimmer mijn gemoedsrust in gevaar zal laten brengen.'

Dat klinkt zeer stellig, maar schijnt niet onbedenkelijk. Kan en mag het ons werkelijk zoo onverschillig zijn, of het gevoel of de logische gedachtegang ons leidt, aangenomen dat wij voor een oogenblik met deze eenvoudige termen de aesthetische en de wetenschappelijke waarneming van elkaar mogen onderscheiden? Zijn deze beide niet zoo volstrekt in hun eischen, dat wij de scheidingslijn niet ongestraft kunnen negeeren? Werden hier niet te groote verwachtingen gewekt bij de aesthetici en te duistere voorgevoelens bij de academici?

Hoe het ook zij, wij, Prinsens oud-leerlingen, zijn blij, dat hij zich bij zijn onderwijs hoofdzakelijk gehouden heeft aan het wetenschappelijk deel van zijn program, zooals hij dat verder in zijn intreerede ontwikkelde, terwijl een grooter Nederlandsch publiek door hem vertrouwd is geraakt met heel veel, dat bij de oude litteratuuropvatting gedoemd was 'Schall und Name' te blijven. Bewust heeft hij meegewerkt aan een beter begrip van en grooter waardeering voor litteratuur ook buiten de universiteit bij een volk, dat eerst door de Nieuwe Gids-beweging tot litterair leven werd gewekt.

De Nieuwe Gids en ik door H.H.J. Maas.

De Tijd, onder de aardsche rechters niet de minste, omdat hij weinig oog heeft voor de mode van den dag, weinig oor voor geschetter van reclame, en dus des te zekerder dwaling en waarheid onderkent, reikt de Gouden Kroon aan De Nieuwe Gids toe voor een leiderschap van vijftig jaren, trouw en met eere vervuld.

Ook ik heb de eer, sedert dertig jaren met De Nieuwe Gids verbonden te zijn.

* * *

Nu gaan mijn gedachten terug naar den tijd, toen hij zijn tocht nam naar het Venraysche land, bij het begin van onze eeuw voor het eerst gedurende zijn bestaan, en mij als volgeling koos.

Wel was hij daar een *nieuwe* Gids!

Men ziet de bewegingen, als de gestaltenissen gevormd zijn, maar mysterieus zijn de krachten, die beschikken.

* * *

Wat was die stem?

Dikwijls hoor ik den naklank van een stem uit vroeger dagen. Dan vraag ik plotseling aan iemand uit mijn omgeving: ‘Wat zei je?’ En het antwoord luidt: ‘Ik zei niets.’

Den laatsten tijd leeft mijn geest veel in mijn geboorteplaats. Ik voel, hoe innig ik verbonden ben gebleven aan het Venraysche land. Nooit is die band doorgesneden. Heb ik als een vreemdeling

DR. WILLEM KLOOS

rondgezworven, sedert ik dertig jaren geleden mijn geboortedorp verliet? Zoolang ik in Limburg bleef, is mij dat niet zoo bewust geworden. Het is pas tot mij doorgedrongen, toen ik door de politieke intrigues uit Limburg weg moest. Een onderwijsautoriteit begroette mij elders met de woorden: ‘Banneling van het Duivelseiland!’ Precies zoo voelde ik het zelf. Mijn Jaren in het land van Weert en vooral die in Roermond waren nog echte Limburgsche jaren. Het was de bloeitijd van de Onafhankelijke Beweging gedurende mijn redacteurschap van het weekblad ‘Limburg's Belang’.

Het politieke clericalisme dreef mij Limburg uit. Mijn hart, mijn geest, mijn gevoel bleven er.

Misschien heb ik zelf mijn Roermondschen tijd den mooisten tijd van mijn leven gevonden.

Naderhand zijn mijn gedachten en gevoelens, die we samen ‘herinneringen’ noemen, zich vooral gaan concentreeren op de jaren, die ik in mijn geboortestreek heb doorgebracht. Het begon daarmee, dat ik soms opeens in een rijzige priestergestalte gelijkenis meende te zien met rector Van Hegelsum, die in mijn kinderjaren de kerk van mijn geboortedorp Venray-Oostrum bediende. Hij was zeer aan mij gehecht en ik hield veel van hem. Zijn figuur stond levend voor mijn geest, toen ik mijn roman ‘Om de School’ schreef. Voor mijn kinderlijke aanschouwing was hij een heilige. Zijn stem met al haar eigen nuanceeringen hoor ik nog duidelijk. Het is lang geleden, dat hij stierf op jongen leeftijd. Er was een verheven persoonlijkheid in zijn door de tering wegkwijnend lichaam.

Daarmee begon het, en vervolgens hoorde ik den naklank van een stem uit vroeger dagen. Wie riep mij?

In mijn Venraysche omgeving leefde ik eenzaam tusschen de mij omringende menschen, maar mijn geest had het druk met andere geesten. Liefst was ik alleen. Het gepraat van de anderen over de dingen van den dag, over het weer en over die-en-die, stoorde mij en maakte mij gemelijk. Nauwelijks had ik toegegeven aan de vraag, of ik meeging, hierheen, daarheen, of ik had er spijt van, dat ik niet was thuis gebleven met mijn boek of niet alleen dwaalde met mijn gedachten, mijn droomen, mijn verlangens. Men had mij graag in het gezelschap, en ik ontvluchtte het gezelschap,

omdat het mij hinderde. Men zei, dat ik heel anders was dan alle anderen, en ik geloof, dat men het mij niet kwalijk nam, omdat ik op dat oordeel geen acht sloeg. Mijn eenzaamheid was een wachter voor mijn lippen om het uitvloeien van mijn gedachten te bewaken. Liefst dwaalde ik zoo-maar rond door de velden, over 'De Eikenhof' van het vroegere ridderslot Spraelandt-Oostrum, door de bosschen van het kasteel Geysteren. Mijn geest leefde zich uit in de rijke romantiek van mijn land.

Eens dwaalde ik zoo door de velden, ik was toen nog maar een jongen van twaalf jaren.

Plotseling hoorde ik een stem, mannelijk, vol, duidelijk en toch van héél veraf, niet bevelend, maar diep indringend, mij toeroepen:

'Herman!'

Er was geen mensch in wijden omtrek te zien. Ik bleef lang op diezelfde plek staan. De klank van die stem bleef in mij hangen.

In mijn zeventiende jaar wandelde ik eens naar het kasteel Geysteren. Op mijn terugweg liep ik over een uitgestrekte hei. Plotseling hoorde ik een licht geknetter rondom mij heen. Ik zocht over den grond, maar ontdekte niets. En weer kwam diezelfde stem tot mij, van wijden afstand en toch duidelijk gearticuleerd, mannelijk vol en krachtig, niet bevelend van toon, maar eer trillend van genegenheid:

'Herman!'

In den heelen omtrek vertoonde zich geen levend wezen. Den klank van de stem nam ik mee.

Ik was eenentwintig en schreef artikelen en litterair-bedoelde schetsen. Het politieke clericalisme viel op mij neer met de ruwe slagen van den haat. Op een Zondagmiddag dwaalde ik moedeloos rond door de verlaten-stille velden. Een diepe zwaarmoedigheid drukte mij neer. Ik voelde het leven als een niet meer te dragen last.

Daar drong de stem tot mij door. De krachtig-mannelijke volle stem uit niet te bepalen verte, omfloersd en toch helder van intonatie, zonder eenig accent van bevel, veelmeer een uiting van meegevoel en vertroosting:

'Herman!'

De klank van de stem bleef in mijn ziel.

Een paar jaren later verliet ik het Venraysche land. Nooit heb ik de stem meer gehoord.

Maar dikwijls hoor ik den naklank van die stem uit vroeger dagen.

* * *

In het Venraysche land, waar ik geboren werd, waar de jaren van mijn jeugd en dus van mijn eerste vorming liggen, waar de eerste helft van mijn levenstijd tot nu toe achterbleef, daar was ik met de litteratuur alleen.

Wordt soms niet een leven in een bepaalde richting gestuurd door een glimlach om een paar roode lippen, door het fronsen van een wenkbrauw, door den klank van een stem, door den wenk van een schim, door den plotselingen drang van een intuitie, als door een macht, waaraan niet te ontkomen valt?

Als kind ontdekte ik op zolder in mijn ouderlijk huis in groote kisten en manden de rijke verzameling boeken en tijdschriften met nog allerlei andere bescheiden, nagelaten door Joannes Deenen, die langer dan een halve eeuw koster-schoolmeester was geweest in Venray-Oostrum. Die boekenschat stempelde hem reeds tot een merkwaardig man, en meer nog deed dat zijn loopbaan, zooals ik die uit de toelichtingen van mijn ouders, van een broer van mijn moeder, die bij ons inwoonde, en van anderen, benevens uit geschriften van hemzelf leerde kennen. Joannes Deenen was mijn grootvader van moederszijde. Mijn moeder overleed in 1930, haar vader werd geboren in 1801, zoodat hun beider leven een periode van honderdendertig jaren bestrijkt.

Ik vond er zeer vele Fransche en Duitsche boeken, een belangwekkende verzameling landkaarten met fraaie attributen enz., en ook een groote collectie Nederlandsche letterkunde. Van toen af nam de litteratuur mij in bezit om mij nooit meer los te laten. Weldra kwam iets over mij, dat mij aandeed als een dwang om ook schrijver te worden. En de levensgeschiedenis van mijn grootvader, die de laatste jaren van zijn leven verzonk in een diepe zwaarmoedigheid, omdat hij in den strijd tegen miskenning en tegen hem aangedaan onrecht niet had kunnen overwinnen, stuwde dien drang met onweerstaanbaar geweld een bepaalde richting in.

De taal van die boeken, waar ik mij buiten de schooltijden haast

elke minuut mee bezig hield, vereenigde zich met de verhalen aan den huiselijken haard en met de rijke romantiek van de streek. Wel is het Venraysche land, en daarin vooral Oostrum, een merkwaardige cultuurhistorische plek. Daar woonde immers in de vroege middeleeuwen, waar nu sedert eeuwen het Ursulinenklooster Jeruzalem staat, de heilige Oda, afkomstig uit Schotland, die, zooals een oud handschrift zegt, in Luik op wonderbare wijze van de blindheid harer oogen genezen was en voorspeld had, dat op de plaats van haar woning in Venray een nonnenklooster zou verrijzen. 'Ende die oversten solden cleyne tympens aen oer coevelen dragen'. Een half uur oostwaarts daarvan zou volgens de overlevering Sint Willebrordus het Evangelie van het Christendom verkondigd hebben, waaraan een oude Sint Wilberts-kapel met put in de bosschen nog herinnert. Van de vroege middeleeuwen af heerschten in Oesterham of Oosterheim (thans Oostrum) de ridders van de heerlijkheid Spraelandt of de heerlijkheid Oostrum, gezeteld op hun burcht Spraelandt, waar nu De Eikenhof ligt Vooral de ridders Van Ooy en meer nog de ridders Van Broeckhuysen verwierven zich door hun invloed in het Graafschap (later Hertogdom) Gelder en in het Cleefsche gebied en door hun avontuurlijk krijgsmansleven een groote vermaardheid. In de nabijheid van De Eikenhof liggen nog de hoeven Groot en Klein Spraelandt, de Heerenpas en de Valkenkamp, waar de ridders hun valken ter jacht africhtten. Op een paar minuten afstands van het ridderslot Spraelandt werd volgens de Oostrumsche Marialegende in 1350 het miraculeuze Lievevrouwenbeeld in een vlasakker gevonden, waardoor Oostrum zich ontwikkelde tot een wijdvermaarde bedevaartsplaats. Precies een eeuw later, in 1450, stierf ridder Jan van Broeckhuysen na een stormachtig leven van oorlogen en rooftochten in het Heilige Land, nadat hij per testamentaire beschikking vóór zijn boetetocht bepaald had, dat in de nabijheid van dien vlasakker het Convent Bethlehem gesticht moest worden. Dat Convent met bloeiend pensionaat en commensalenafdeeling werd in 1802 door het Fransche bestuur opgeheven. De laatst levende oud-religieuse stierf in 1862, de laatst levende oud-pensionaire in 1879. Lang niet altijd was het tusschen de inwoners van Oostrum en de heeren van Spraelandt en evenmin tusschen de bevolking en de nonnen van het Convent pais en vreê.

De ridders traden soms hardhandig op en de nonnen voerden wel eens langdurige processen over eigendomsrechten. De heeren verboden enkele malen aan de ingezetenen 's avonds na negen uur te vertoeven in herbergen om daar te dryncken bier ofte waechholenwater (jenever) of bruilofts-, kraam- en begrafenisfeesten te houden met meer dan vijftig gasten. De nonnen beklaagden zich bij het Hof van Gelderland, dat de ingezetenen haar geld ‘nae hunne phantasye aen geloeghen van slempen ende drincken syn employerende tot groete ontstichtighe van de geheele gemeynte en apparentelick oyck groot nadel ende prejuditie van hunne ziele salicheyt ende schaede des voorscreven convents.’ De Oostrummers gaven geen haarbreed toe; natuurlijk ontbrak het niet aan wederzijdsch geplaag, maar met de feiten, waarvan de nonnen hen beschuldigden (groote injuries) schijnt het zoo erg niet geweest te zijn! Waarschijnlijk heeft de phantasie daar de nonnen ook parten gespeeld.

In den huiselijken kring hoorde ik van de reuzen, die in de omgeving bodemlooze kuilen hadden gegraven en heuvels opgeworpen; die om de twaalf jaren onder dat werk een woord spraken, totdat een hunner dat een geklets noemde, waardoor het werk niet opschoot. Van den zwaneridder, die het land van de reuzenplaag had verlost. Van den in Maas- en Rijnland beroemden rooverhoofdman Schinderhannes, en zoo meer.

Midden in die romantische sfeer van historische herinneringen, van sagen, legenden en overleveringen staat mijn geboortehuis in Oostrum, waar het station Venray van de spoorlijn Venlo-Nijmegen ligt. *Moest* ik daar dan niet met de litteratuur aangedaan worden?

Een met boomen begroeide heuvel op De Eikenhof, waaromheen de half dichtgegroeide grachten, wijst de plek aan, waar de burcht Spraelandt stond. De sage spreekt van het verzonken kasteel. Toen de roofridders vervallen waren tot een gewoonte van woeste uitspattingen met de vrouwen uit de omgeving, gebeurde het eindelijk, dat op klokslag van middernacht, terwijl de orgieën aangezweept werden tot een nog nooit bereikt toppunt, het kasteel ineens in de diepte van de aarde verdween. Soms stijgen de gesmoorde gillen van joelende en tierende vrouwen in het middernachtelijke uur nog uit den diepen grond op in de toppen van de boomen. Dat was geregeld zoo in tijden van bijzondere gebeurte-

nissen, zooals in de Tachtiger jaren, toen de spoorweg Venlo-Nijmegen werd aangelegd tegen den zin van sommige personen, die daarvan allerlei onheilen voorspelden. Die-en-die hadden het klagende krijschen uit de diepte met hun eigen ooren gehoord!

Daar, op De Eikenhof en in de nabijliggende uitgestrekte Geystersche bosschen, die met Spraelandt één geheel vormen, heb ik rondgedwaald, overdag, 's avonds en 's nachts, bij elk weer. Ik mag zonder overdrijving zeggen, dat daar een stuk van mijn leven ligt. Ik heb er mij overgegeven aan de wilde natuurpracht; aan de zachte mijmeringen van een jong menschenkind, dat aan den ingang van het leven staat. Daar heb ik gedroomd en geleden. Gedroomd over het leven, zijn beteekenis en zijn doel. Geleden onder de zwaarmoedigheid van den twijfel, die onvermijdelijk het strijdende jeugdige gemoed schijnt neer te drukken.

Als veertienjarige jongen ontcijferde ik daar, moeizaam nog, den tekst van *Histoire d'un Sous-Maître* en *Les Orateurs de mon village,* par Erckmann-Chatrian, in één band. Ik kan niet met een paar woorden zeggen, welk een diepen indruk die verhalen toen op mij gemaakt hebben. Op zestienjarigen leeftijd las ik in die wilde bosschen *Max Havelaar.* In die dagen las ik ook Hofdijk's *Historische Landschappen* en een groot aantal verzen en romans. Maar toen ik zoowat achttien werd, overviel mij het troostelooze, diep teleurstellende gevoel, dat ik van de Nederlandsche letterkunde hartgrondig genoeg had. De gedichten van Tollens, Staring, Bilderdijk, Da Costa, De Genestet, enz., de romans van Van Lennep, e.a. voldeden mij niet meer. En de *Camera Obscura* en de *Mastlandsche Schetsen* vond ik onbenullig schrijfsel. Dat heeft mij toen een groot verdriet veroorzaakt, omdat ik dacht, dat het aan mijzelf lag. Nu kan ik nog navoelen, hoe de voordracht van het hoofd der lagere school op mij inwerkte, als hij uit Haafner voorlas: ‘Schoon zijt gij’ Taprobané! Boven alle landen ter wereld zijt gij schoon!’ Of uit Jan ten Brink: ‘Soldats! Songez que du haut de ces pyramides quarante siècles vous contemplent!’ Hij stak daarbij zijn arm omhoog, alsof hij den degen trok en zelf Napoleon was. Ook een anderen leermeester hoor ik nog. Het Haantje van den Toren vond hij zoo aandoenlijk, omdat de tering ook in zijn gezin offers had geëischt. En in vuur geraakte hij door Het Vogelnestje van Spandaw:

Ziet gij ginds den pronk der dalen,
Dien verheven eikeboom,
Breedgetakt met fierheid pralen
En zich spiegelen in den stroom?
Lente's adem heeft hem leven,
Dos en bladerkroon gegeven,
En een minnend vogelenpaar
Koos van al 't geboomte in 't ronde
Dezen eik tot bruiloftssponde,
Wijdde hem ten echtaltaar.

(Ik citeer alles uit het geheugen.)

Eens was ik door die rhetorische klanken meegevoerd. Nog herinner ik mij, hoe absurd dat alles mij tenslotte leek, toen ik die opeenstapeling van vergelijkingen ging ontleden. Vooral trof mij het wanstaltige geknoei van de beeldspraak in Het Haantje van den Toren. Nog erger vielen de romans mij tegen. Ik wist er geen raad meer mee. Gelezen werd er in mijn omgeving wel, dat kan men uit het voorgaande zien; ik geloof zelfs, dat toen meer gelezen werd dan tegenwoordig. En goed gelezen werd er ook. Maar licht voor mijn twijfelvragen zocht ik vergeefs..

Rond het jaar 1900 was van de Tachtiger Beweging, De Nieuwe Gids, enz. taal noch teeken in het Venraysche land doorgedrongen! Zooals ik op goede gronden mag aannemen, waarschijnlijk in het grootste gedeelte van het heele Zuiden niet. Zeer zeker ben ik de eerste geweest, dien De Nieuwe Gids in het Venraysche land ontmoette, en wellicht ook een van de eersten in Limburg. Iets anders is mij naderhand in elk geval nooit gebleken. Het is mij toen een groote vreugde geweest, de Tachtiger Beweging en De Nieuwe Gids in wijderen kring bekend te maken. Een groote vreugde, ondanks de woede, waarmee dat van sommige zijden werd beantwoord! Men verweet mij niets minder dan het steunen van de Godloochenarij, de zedeloosheid en de verknoeiing van onze ‘zoo schoone moedertaal’. Daar kon ik het mee doen, als nauwelijks twintigjarige dorpsjongen! Ik heb toen in mijn eenzaamheid de tanden op elkaar gebeten. Zoo stuwden ook die

aanvallen mij voort. Het Venraysche land en de Limburgsche machthebberijgeest bestemden mijn litteraire loopbaan.

* * *

De wilde warreling van den natuurgroei had ik op De Eikenhof en in De Geysterschе bosschen, die op vele plaatsen aan de beschrijvingen van het oerwoud deden denken, aanschouwd. Daar omzweefden mij de geesten uit het verleden en overpeinsde ik hun invloed op de ontwikkeling tot het heden. Daar roerde veel mijn gemoed tot opstand. En aldoor bleef de levensgeschiedenis van mijn grootvader op mij drukken, alsof ze mij een taak oplegde, die mijn leven vroeg.

Op omstreeks achttienjarigen leeftijd ging er meer in mijn geest om dan mijn physieke krachten van tengeren lichaamsbouw schenen te kunnen verdragen. Ik werd gekweld door het pijnlijkknagende gevoel, dat de Nederlandsche letterkunde toch eigenlijk niets om het lijf had, mij althans niets meer had te geven. Als ik Vondel las, dan bekroop mij steeds de lust tot vragen: 'Man, waar maak je je toch druk over?' Die godsdiensttwisten verveelden mij als het meest doellooze, dat onder de menschen denkbaar is. En zoo voort. De Nederlandsche letterkunde leek mij onecht, onwerkelijk, moralistisch gepreek, onbeduidend, heenstrijkend als uit schuwe verte langs het waarachtige leven. Zelfs mijn nog zoo jeugdige ervaringen van het menschenleven in mijn omgeving vond ik in die litteratuur niet terug. Het was alles verdoezeld en verdraaid weergegeven. De lange natuurbeschrijvingen in romans riepen de vraag in mij op, waartoe die eigenlijk dienden, want met de gebeurtenissen en de menschenlevens hadden zij toch niets te maken. Ik zag opeens de natuur als een zielloos ding, dat niets kan en dus niets doet, dat onveranderlijk bleef, hoe de menschen ook heen en weer geslingerd werden. Als de mensch zelf in een heerlijke stemming is, dan ziet hij de natuur als iets opwekkends; als hij zich somber gevoelt, vertoont de natuur zich aan hem als triest en neerdrukkend, al brandt de zon in een effen blauwgrijs. Zoo kwam mij de werking in waarheid voor, niet omgekeerd, zooals de voorstelling algemeen luidde.

Toen ging ik zelf schrijven. Ik werkte met koortsachtigen ijver

aan artikelen en litterair-bedoelde schetsen en novelletjes. Ik verzamelde en overdacht mijn indrukken, waaruit mijn latere romans *Verstooteling*[1], *Landelijke Eenvoud*[2], *Het Goud van de Peel*[3], *Om de School*[4] enz. ontstaan zijn. Oppervlakkig beschouwd ligt daar iets tegenstrijdigs in voor iemand, die dacht met de litteratuur voorgoed afgedaan te hebben. Maar achteraf bezien was dat natuurlijk de kracht van het onbewuste verlangen, zich van die kwellende pijn te bevrijden en de liefde te behouden.

In die dagen las ik eens een geschrift van mijzelf voor aan een ouderen vriend van mijn jeugdjaren. De vochtige glans van zijn oogen getuigde, dat hij getroffen was. Zijn oordeel zei: ‘'t Is mooi! Het trilt van hartstochtelijke waarheidsliefde. Maar ik zie sombere dagen voor jou aanbreken. Je komt met zulk werk in het Zuiden een halve eeuw te vroeg.’

Dat drukte mij opnieuw, want strijdlustig was ik niet. En hoezeer had hij gelijk met zijn voorspelling!

In diezelfde dagen ook leerde ik wijlen H.N. Ouwerling van Deurne kennen, die in 1908 zijn boek over mijn roman *Verstooteling* schreef. Hij wist heel veel van litteratuurhistorie volgens de methode van Jonckbloet e.d., die echter voor mij weinig beteekende. Overigens ging hij nog op in Conscience, de Gebrs. Snieders, enz. Maar wat mij aantrok, was zijn grondige kennis van de gewestelijke historie en van Peelland vooral. En bovendien zijn beleving van den schoolstrijd in Deurne, die hem zijn betrekking kostte. Eens, dat ik bij hem logeerde, wandelden we 's avonds door het dorp. Plotseling stond hij stil voor de pastorie en stootte met gebalde vuist uit: ‘Zij zijn de schuld van driekwart van alle leed op de wereld!’ Als men bedenkt, dat hij meer dan tweemaal zoo oud was als ik en dat hij in levenservaring en in kennis toen verre mijn meerdere was, dan kan men begrijpen, hoe zooiets werkt op een ontvankelijk gemoed, destemeer nog, als dat door een vrome opvoeding gevormd is. Zulke uitingen zijn in staat een jeugdig menschenkind aan te zweepen tot pogingen om de wereld te verwoesten! Hijzelf werd redacteur van een courant en wist

1) 1907.
2) Als feuilleton in ‘Limburg's Belang’ in 1909, ah boek in 1910.
3) 1909.
4) 1913.

'practisch' genoeg te zijn om in de gratie te blijven. *Ik* verstond die kunst van 'practisch' te zijn niet!

Zijn werk over *Verstooteling* betitelde hij: *Het Boek uit de donkere Gewesten naar aanleiding van Verstooteling.* Hij liet het met 'kerkelijke goedkeuring' verschijnen, wat hem natuurlijk tot concessies dwong. Waar men het in necrologieën na zijn overlijden vandaan haalde, dat zijn onderwijzersloopbaan de stof geleverd zou hebben voor mijn roman *Het Goud van de Peel,* begrijp ik niet. Ik weet van zijn onderwijzersloopbaan zoo goed als niets.

Rond mijn twintigjarigen leeftijd schreef ik heel veel. Zooveel, dat diezelfde Ouwerling wel eens zei: 'Ik begrijp niet, waar je den tijd vandaan haalt. Slaap jij nooit?' Veel is daarvan destijds ook in druk verschenen.

De storm, die toen rondom mij heen losbrak! Dat was de liberaliseerende heer Maas! Dat was socialistisch, zoo niet anarchistisch geschrijf! Mijn artikelen en schetsen ruiden de goede Limburgsche en Brabantsche menschen op tegen het wereldlijk en geestelijk gezag! Zij beroofden de bevolking van den grooten schat der tevredenheid! Zij waren in één woord de baarlijke duivel, over het goede Limburgsche land losgelaten!

Ocharme, de twintigjarige Venraysche jongen, die van liberalisme, socialisme, enz. nog nooit had gehoord, behalve in nietszeggende algemeenheden van den kansel, hoe stond die te kijken, toen hij aldus gebrandmerkt voor het publiek werd geleid! Maar bang maakte dat gebral hem niet.

Men bedenke, dat dit omstreeks het jaar 1900 gebeurde. In 1901 werd een gedeelte van die schetsen gebundeld uitgegeven te Helmond onder den titel: Jan van Houtum's Schetsen van over de Peel.

Solliciteeren naar een betrekking hoefde ik niet te doen; het stond van te voren vast, dat ik nergens kans had. Ik heb er mij dan ook maar een enkelen keer aan gewaagd. De pastoor van Maasniel bij Roermond, dezelfde, die de laatste levensjaren van mijn grootvader vergald had, maar *mij* nooit gekend heeft, vond nog gelegenheid om de raadsleden zonder opgave van eenige reden te verbieden op mij te stemmen, toen ik daar in dien tijd no. 1 van de voordracht was geplaatst (niet alphabetisch). Ik had hem ook geen bezoek gebracht!

Verzot op boeken was ik altijd. Zoo kocht ik in 1900 uit een catalogus van een tweedehandsboekhandel een pakket. Het ging mij om het hoofdnummer Valcoogh's Reghel der Duitsche Schoolmeesters. (Ik schreef daarover een serie artikelen in De Vacature, 1901-1903.) Nu wilde het toeval of de beschikking, of hoe men dat beschouwen moge, dat het pakket eenige losse afleveringen van De Nieuwe Gids bevatte, in den catalogus aangeduid door 'enz.' Die afleveringen waren voor mij een openbaring! Daar vond ik dezelfde problemen, die mij zoo verontrust hadden, en waarvan ik geen oplossing had kunnen vinden. Den romantischen geest van Willem Kloos en zijn philosophisch denken begreep ik onmiddellijk. Het leek mij toe, dat ik van de duisternis in het licht was getreden. Het nieuwe weten droeg ik uit, en zooals reeds gezegd, viel de verkettering weer op mij neer. Maar nu voelde ik mij niet alleen; immers De Nieuwe Gids stond naast mij! Om den nieuwen weg te kunnen volgen, moest ik een massa ballast weggooien. Het heeft toen nog tot einde 1904 geduurd, eer ik Kloos mijn eerste bijdrage durfde aan te bieden. Ze werd dadelijk geaccepteerd en in Februari 1905 geplaatst (Somber Leven). Intusschen had ik mijn geboortestreek verlaten voor het land van Weert, waar van de Tachtiger Beweging en De Nieuwe Gids toen ook nog niets bekend was en ik wederom de boodschapper werd van die vernieuwde inzichten in de litteratuur. Sedert dien tijd heb ik mij altijddoor met de bestudeering van de Tachtiger Beweging en van Willem Kloos bezig gehouden.

Kort na mijn eerste bijdrage plaatste Kloos mijn naam in de lijst van medewerkers. Dat haalde den band tusschen De Nieuwe Gids en mij aan en versterkte dien. Dertig jaren zijn inmiddels verloopen. Nooit is er tusschen Kloos en mij eenige strubbeling geweest; onze langdurige correspondentie zou slechts van een wederzijdsch begrijpen en waardeeren kunnen getuigen. In handschrift heb ik de Litteratuurphilosophie van Willem Kloos bewerkt; de tijdsomstandigheden hebben de verschijning in boekvorm na die in couranten ('Romen's Aankondiger' te Roermond, 'Nieuwe Venlosche Courant') helaas nog niet vergund. Kloos en De Nieuwe Gids waren voor mij altijd één: daaruit volgt vanzelf, dat ik De Nieuwe Gids steeds trouw gebleven ben, zooals ook uit mijn medewerking blijkt.

Bij gelegenheid van het vijfentwintigjarig bestaan schreef ik: ‘De drang der tijden bracht vijfentwintig jaar geleden De Nieuwe Gids voort en stuurde hem het leven in met de zending, een omwenteling te brengen in de litteratuur. Hij heeft die zending aanvaard met het heilige vuur van de liefde, en daardoor heeft hij zijn zending kunnen vervullen ondanks veel tegenwerking en miskenning. Het opleven van onze litteratuur in zoo korten tijd, dat wondere, en voor de maatschappij zoo zegenrijke werk, omdat het den sluimerenden zin voor *waarheid* heeft gewekt, zal voor den historieschrijver een getuigend monument zijn.’ - ‘Nog geen tien jaren geleden was De Nieuwe Gids voor velen in Limburg de verpersoonlijking van alles bijeen, wat maar slecht, verderfelijk, bespottelijk kon heeten, ofschoon de meesten hunner slechts afkeurden en scholden in commissie.’ (Gedenkboek 1910.)

In 1930 schreef ik in De Nieuwe Gids: Na een halve eeuw, eenige opmerkingen over de cultureele beteekenis der beweging van 1880.

Wat ik in De Nieuwe Gids zoo hoog waardeer, sedert ik zijn leiderschap een openbaring vond in de jonge jaren van mijn twijfelend zoeken, meen ik van mijzelf te mogen zeggen: dat ik mijn litteraire bestemming zonder aarzelen tot nu toe heb vervuld, zooals ik die van den aanvang af heb begrepen, hoe fel de miskenning en de vervolging mij vaak getroffen hebben. Willem Kloos wijdde zijn aandacht aan mijn romans, als *Verstooteling, Landelijke Eenvoud* en den onlangs verschenen roman *De Hamerslagen,* enz. Hij heeft erop gewezen, hoe hard ik in mijn letterkundig streven ben tegengewerkt.

Na mijn romans *Verstooteling, Het Goud van de Peel, Landelijke Eenvoud* en *Om de School* werd ik wederom en telkens overstelpt met verwijten en beschuldigingen, dat ik een smet wierp op het goede Zuiden, dat ik ‘zedelooze’ boeken schreef, enz. Nooit heeft men willen inzien, hoe dierbaar Limburg mij steeds geweest is; nooit hebben mijn vervolgers willen begrijpen, wat het wezen is der litteratuur en wat het probleem van de litteratuur en de werkelijkheid. Men heeft mij naar het hoofd geslingerd, dat ik zulke boeken schreef om geld! Mogelijk kan het hen tot inkeer brengen, dat ik voor *Verstooteling* (4 drukken, waarbij groote oplagen), *Het Goud van de Peel* (2 drukken), *Landelijke Eenvoud*

(2 drukken) en *Om de School* samen zes honderd gulden ontvangen heb! Om geldelijk gewin ben ik dus mijn taak zeker niet begonnen, hoe hard ik het dikwijls noodig had. De waardeering van De Nieuwe Gids stemde mij in den moeilijken strijd des te dankbaarder, waar men mij overigens van litteraire zijde wel eens met *mijn* litteratuur en mijn litteratuurstrijd alleen liet, zooals ik in mijn jeugdjaren met *de* litteratuur alleen geweest ben.

Ik zal hier geen opsomming geven van alles, wat mij is aangedaan. In een naschrift bij den 2en druk van *Landelijke Eenvoud* (1920) heb ik een overzicht daarvan gegeven. Ook dat was nog niet alles, en nadien is de tegenwerking fel doorgegaan! Een bepaalde aanval door een politiek relletje naar aanleiding van mijn leeraarsbenoeming aan een Rijksschool in Venlo in 1915 (zie even genoemd naschrift) werd door verslagen en artikelen in de dagbladpers in heel Nederland bekend. Het heeft mij toen pijnlijk verbaasd, dat het overgroote deel van de vaklitteraire pers dien bruten aanslag op de litteratuur zwijgend liet passeeren. Mijn persoonlijk lot kon de Nederlandsche litteratoren onverschillig laten, maar het recht van de litteratuur om haar eigen wezen te handhaven tegen alle politiek gedrijf in, toch zeker niet? Lag hun de litteratuur niet zoo aan het hart als mij? Hun houding sloeg mij met zulke bittere ontgoocheling, dat ik er voor eenige jaren door verstomde, zooals in mijn jeugdjaren, toen ik tot het besluit meende te moeten komen, dat de litteratuur en ik niet langer konden samengaan; totdat De Nieuwe Gids mij weer met haar vereenigde en ik daarna voor haar elk offer heb gebracht, dat zij vroeg.

* * *

Ik heb eenige jaren later gevraagd benoemd te mogen worden aan een andere Rijksschool in Limburg, die de meeste kans had het lot van opheffing te zullen ontkomen. De persoon, die practisch gesproken mijn benoeming in de hand had, antwoordde mij, dat hij overtuigd was die school den grootsten dienst te bewijzen door mijn benoeming, en dat ik die benoeming ten volle verdiende door mijn studie en mijn docentschap in Taal en Litteratuur. De vacature heeft over het jaar gehangen. Het ging maar altijd over mijn letterkundig werk, en tenslotte durfde hij niet, uit vrees voor

de herhaling van de oppositie. Wegens mijn litterair werk mocht ik niet benoemd worden en moest ik Limburg uit! (Ik heb dien persoon zijn zwakheid nooit kwalijk genomen, omdat ik zag, hoe hij daar zelf onder leed. Gebrek aan den moed van zijn overtuiging te moeten bekennen is voor niemand aangenaam.) Men heeft het ook volstrekt niet verheeld, dat de campagne tegen mij geen ander doel had dan mij te vernietigen; dat is openlijk en ronduit verklaard. Er is wel eens verschil tusschen de christelijke leer en de practijk.

* * *

De Noordnederlandsche litteratoren hadden echter wel eens mogen bedenken, dat het geen kleinigheidje was den toegang tot een groot deel van het Zuiden voor hen open te breken. Ik heb het recht te verklaren, dat ik dat gedaan heb, door gesprek, geschrift, lezing, cursus, enz. en al de moeilijkheden daarvan alleen heb moeten torsen.

Zoomin als De Nieuwe Gids heb ik mij ooit druk gemaakt over ‘litteraire richting’. De vraag, of een geschrift litteratuur is, kan niet afhankelijk gesteld worden van de vraag, tot welke richting het behoort. Dat zou in strijd komen met het wezen van de litteratuur. ‘Elke richting is goed, mits zij goede kunst voortbrengt’ (Kloos). Evenals De Nieuwe Gids heb ik mij steeds afkeerig gevoeld van modeschrijverij en reclamegeschetter. Het realiteitsbeginsel vloeit mijns inziens voort uit het wezen van de litteratuur, zoodat het woord realisme geen ‘richting’ aanduidt, zooals bijv. de termen romantiek en naturalisme dat doen. In onze eeuw volgen de ‘richtingen’ in de litteratuur in Nederland elkander op als windvlagen, heel anders dan in het buitenland; elke ‘nieuwe’ richting, is dan de alleenzaligmakende, terwijl die van een jaar tevoren in het hoekje van de verdoemde nietswaardigheid wordt geslingerd. Zoo komt het, meen ik, dat waarachtig goed werk soms niet wordt verstaan en gewaardeerd.

Van ‘niet verstaan’ in verband met eigen werk gesproken, zoo hebben sommige recensenten in mijn laatsten roman (*De Hamerslagen*) een folkloristisch werk gezien! Tot zulke verdwazing vervalt men door de zucht naar classificatie onder het etiket ‘richting’ als een maatstaf tot prijzen of laken. Toen ik in het

najaar van 1931 een studie over Van Eeden's *De Kleine Johannes* schreef voor de 'Nieuwe Venlosche Courant', kwam ik tot de conclusie, dat de jonge auteur V.E. de ontwikkeling van Johannes niet goed had gezien. Terwijl ik dat overdacht, verrees voor mijn geest de figuur van Frits Verhagen. Als leeraar kreeg ik meermalen den indruk, een leerling met ontluikend litterair talent of met een wetenschappelijk aangelegden geest voor mij te zien, en dan vertoonde het verdere verloop toch niets anders dan een allergewoonst burgermensch met geen hoogere aspiraties of vermogens dan het verlangen naar een zoo goed mogelijk baantje in het meest banale gareel. Dat werd voor mij een belangwekkend probleem. De studie van *De Kleine Johannes* gaf den stoot tot de uitbeelding van de ontwikkeling eener overeenkomstige figuur, belichaamd in Frits Verhagen en geplaatst in een Limburgsch milieu van onzen tijd. Zoo ontstond *De Hamerslagen.*

De Nieuwe Gids heeft nooit meegeloopen achter de proclamaties van de duizend-en-een 'richtingen' aan. Hij heeft met vasten tred van het begin af de rechte baan gevolgd, die het wezen van de litteratuur hem aanwees. Hij heeft met helderen blik en strijdvaardige hand steeds het zuivere litteraire beginsel verdedigd en het in zijn leiding ongerept weten te handhaven. Dat is zijn niet te overschatten verdienste.

Een hoogeren lof acht ik niet mogelijk.

Voor den derden keer wensch ik De Nieuwe Gids en Willem Kloos geluk!

En Nederland wensch ik geluk met dit gouden jubileum!

Oude erinneringen door Joannes Reddingius

Als scholier, die veel van boeken hield en las wat hij onder de oogen kon krijgen, bezocht ik meermalen de open boekenstalletjes in de Oudemanhuispoort. Ik hield er van naar de boeken te kijken en de titels te lezen en mijn zakgeld werd dikwijls omgezet in letterkundige schatten, die mijn geest konden verrijken en deze had ik noodig, want jong als ik was, begreep ik, dat zelfopbouw in staêge worsteling met tegenwerkende krachten, den mensch tot die hoogten doet klimmen waar hij als stille, fijne weter, luisterend naar het woord, dat in hem klinkt, met open blik kan schouwen naar verten, terwijl zijn hart klopt en hij ademt, een levend, denkend en voelend wezen in de groote natuur, diep-in deel van het Groote Onbegrensde, dat voortdurend in beweging is en dat alles doordringt. Ik kon dat geestelijk aanvoelen toen nog niet onder woorden brengen en dikwijls stond ik voor een muur en hoorde niets in mij tot opeens het lichter werd en ik het Oogenblik genieten kon. In zoo'n stemming nu ging ik graag dwalen langs de Amsterdamsche grachten en wist mij dan plotseling gaan langs de boekerijen van welke ik sprak. En nu was daar een boekverkooper, een zekere Boekman, met wien ik bevriend raakte, hij had zijn uitstalling naast den ouden Blok, die altijd naar gerookte visch rook, die weêr grensde aan een koopman, die een erfenis had gehad en zóó in het bezit was gekomen van een aantal pakken, zoodat hij eenige malen per dag zich in een ander costume vertoonde en zoo waren er nog meer boekverkoopers in dien Boekengang van het oude Amsterdam.

Op een woensdagmiddag daar vertoevend wenkte Boekman mij reeds van ver en deelde mij mede, dat hij nu iets moois voor mij had, de eerste vier jaargangen van ‘De Nieuwe Gids’. 't Was of er iets in mij open sprong. ‘De Nieuwe Gids’, daar had ik over gehoord, want de oogarts, die aan de Muidergracht naast ons woonde, heette Th. Swart Abrahamsz en deze had een brochure geschreven over Multatuli, die eerst in ‘De Gids’ had gestaan en die fel bestreden was door jongere schrijvers, die aan ‘De Nieuwe Gids’ medewierkten. Deze Dr. Swart Abrahamsz had mijn oogen onderzocht en aan mijn moeder ‘Een Ziektegeschiedenis’ ten geschenke gegeven. Voeg daaraan toe, dat menschen uit de onmiddellijke omgeving van Multatuli met mijne familie bevriend waren, dan kan men begrijpen hoe gewichtig ik het vond een man te kennen, die over hem had geschreven.....

Maar ik stond in de Oudemanhuispoort tegenover mijn vriend Boekman, die vier jaargangen, elk bevattende zes blauwe afleveringen, voor me had neergelegd. De touwtjes werden ontknoopt en al spoedig stond ik te bladeren en te lezen. Ik was er opgewonden van.

Al lezende hoorde ik de woorden van Boekman:

‘U moet ze allemaal nemen, ze worden goud waard’.

‘Ze worden goud waard’, ik hoor het hem nog zeggen.....

Met mijn pasverworven schat ging ik naar huis, zoo arm als wijlen Job, maar rijker dan ooit en Elias P. van Bommel heeft ze voor mij ingebonden, zwart leeren rug en met hoeken en later kocht ik de jaargangen der eerste reeks, die nog volgden, en zoo kwam ik in aanraking, geestelijk, met de mannen van Tachtig en werden die grondslagen in mij gelegd waarop ik kon voortbouwen, om ten slotte mijn eigen weg te gaan, luisterend naar de mij leidende, innerlijke stem, die mij zegt te streven zoo lang het dag is, en gesteund door de studie, die mij lief is en die van terra incognita maakt bekend land.

Tusschen den rijperen man van nu en den scholier uit de Oudemanhuispoort, den jongen zoeker, die intuïtief aanvoelde alles wat tot hem kwam, ligt een menschenleven, aan ervaringen rijk, maar denkend aan de gouden uren van heil, voel ik een groote dankbaarheid in mij leven voor 't geen ‘De Nieuwe Gids’

mij heeft gebracht aan Schoonheid, die loutert, aan klaar Begrip, dat verheldert en aan Vriendschap, die kostbare schat, die het hart verwarmt.

Ik denk aan de velen, die reeds gegaan zijn naar het Groote Onbekende, naar de eindelooze sfeer van het Wordende, waar Goethe van zong in het tweede deel van zijn Faust, ik denk eveneens aan die mannen en vrouwen van Tachtig, die nog in leven zijn en werken als scheppende Kunstenaars.

Aan de eersten een lauwerkrans bij de Urn-van-nooit-vergeten, aan de anderen een bloesemtak, getuigend van voortdurende metamorphose, van Eeuwige verjonging.

Den Haag, 28 Augustus 1935.

De Nieuwe gids en de midden-generatie door Dr. P.H. Ritter Jr.

Iedere belangrijke cultuurstrooming vertoont zich in twee gedaanten. In de gedaante eener beïnvloeding van den algemeenen gang der historie, en in de gedaante eener beïnvloeding van een bepaalden tijd.

In hare eerste gedaante heeft zij deel aan een oneindige beweging, in hare tweede gedaante aan iets dat eeuwig is door zijn eenmaligheid. Een richting-gevende cultuur-strooming vormt een Idee, - zij vormt ook een menschentype.

De Nieuwe-Gids-beweging heeft gestalte gegeven aan een Idee: de Autonomie der Schoonheid, maar zij heeft ook een mensch geschapen. Die mensch is niet: de Tachtiger, die mensch is de vertegenwoordiger der tusschengeneratie, die op de Tachtigers volgt. In de voorlieden der Tachtiger-beweging krijgen de verschillende schakeeringen der Tachtiger-Idee gestalte, maar in den mensch, die op hen volgt, de Tachtiger-psyche.

Ik heb mij tot taak gesteld, een korte kenschetsing te geven van de Tachtiger-psyche, zooals zij in de kunstenaars en intellectueelen, die zich thans tusschen het vijftigste en vijf en zestigste levensjaar bevinden, aanwezig is.

* * *

Die psyche wordt bepaald door den eigenaardigen paradox, dien wij in de beweging van Tachtig aantreffen. Ziethier onstuimige geestdrift, die eindigde in een neiging tot bezonkenheid, ziet hier

Vaart, die uitmondde in verdieping en verfijning, ziet hier Impressionisme dat zich verbizonderde tot uitgewogen aandacht voor het détail, ziet hier: een roes van vreugde, die leidde tot het reëel besef der levensversombering en levenstragiek, ziet hier: eindelijk een beweging die op hartstochtelijke wijze den mensch eenzelvig heeft gemaakt. Ik ben ervan overtuigd dat wij, figuren der middengeneratie, onze taak, stem te geven aan het voorgevoel van het naderend onheil, dat in de jaren die aan den oorlog voorafgingen de menschheid beving, niet hadden kunnen vervullen, indien onze zenuwen niet zoo uiterst gevoelig waren geworden door onze verbondenheid aan den Nieuwen Gids. En ik ben er ook van overtuigd, dat die verbondenheid ons allen het martelend conflict gebracht heeft tusschen onze eenzelvige, van de wereld afgewende neiging en den plicht die ons gesteld is, omdat wij leven in het Nu, met de wereld mee te doen. Of gij haar romans, novellen, levens-overpeinzingen dan wel haar poëzie doorbladert; overal, van Johan de Meester, van Frans Mijnssen af, tot aan Annie Salomons, Gossaert, van Eyck, Bloem, Greshoff, - overal ontwaart ge die algemeene melankolie, die ironische gesteldheid tegenover het leven, die vreemd is aan de vreugde.

Wij hebben dit Fatum pas begrepen, toen er een nieuwe, jongste generatie de teugels in handen nam, toen de schrijvers en dichters, die na den oorlog kwamen, de levensvertwijfeling aanvaardden als een feit, als een booze werkelijkheid, niet langer als een boozen droom. Handelen in nood, of zelfs maar door den nood overmand worden, geeft een andere zielsgesteldheid dan den nood verwachten; wij waren de verwachters van den nood, de dragers van het voorgevoel van den ondergang, die nu aan het komen is.

* * *

Het is onjuist, dat een tijdsperiode door ééne generatie wordt bepaald. Iedere eeuw draagt, omdat het tijdstip waarop een mensch zich bewust werd zijn psyche bepaalt, het veelgeschakeerde beeld van opeenvolgende cultuur-symbolen. Er leven Tachtigers, vooroorlogsche nakomelingen der Tachtigers en menschen met het na-oorlogsche werkelijkheids-sentiment in éénzelfde tijdsgemeenschap. Zooals voetgangers, wielrijders, koetsiers, automobilisten

en vliegers tezamen het verkeersbeeld scheppen. Wij, middengeneratie, vormen, in tegenstelling tot de ouderen, wier werk voorwaarde was tot den tijd van nu, in tegenstelling tot de jongeren, die door dien tijd worden bepaald, de contrastwerking in de tijdsgedachte.

Maar deze noodlotsbestemming geeft aan ons wezen een dualistische natuur. Ons werk mist het élan der niets-ontziende revolutie van de voorgangers, het mist de klare stelligheid van de opvolgers. Onze neiging balanceert tusschen de individualistische begeerte van onze ziel en de maatschappelijke, collectivistische neiging van onze vitaliteit, die bij het Heden wil aansluiten. In de verwachting van een nieuwe wereldwending hebben wij de voorgangers gekritiseerd, maar nu die wending er is, zijn zij ons liever dan ooit.

***

Intusschen: in den brand dezer tegenstrijdigheid zijn wij ons van enkele dingen bewust. Onze wankelheid is geen gemis van levensdurf, maar een fatale gedetermineerdheid. Anders dan sommige decadenten, die ook de Nieuwe-Gids-beweging heeft gekweekt, laten wij na, ons te verlustigen in onze onmacht, - wij weten die te begrijpen in haar objektiviteit. In zekeren zin zijn wij de slachtoffers van het mateloos individualisme, dat de beweging van Tachtig te voorschijn riep, maar omdat wij haar slachtoffers zijn, hebben wij haar lief. Ons, die tot rijpheid kwamen, toen de overwinning was bevochten, bleef de strijd, de smaad, de geestdrift vreemd. Ons werd alleen gegeven de bewondering. Maar dat fonkelende licht kon ons den uitweg niet geven uit de somberheid.

Toen Van Deyssel, nog onlangs, gewaagde van een bloeiende literatuur, die na de Nieuwe-Gids-periode was ontloken, moet hij alleen het oog gehad hebben op hoedanigheid. Richting gevend echter, is er maar zeer weinig in het werk der midden-generatie. Wanneer de geschriften van deze zestig jaren worden opgedolven uit het stof der eeuwen, dan zullen alleen de werken der voorgangers worden vermeld.

***

Toch behooren wij, middengeneratie, waarschijnlijk tot het essentieelste wat de Tachtiger-Beweging heeft geschapen. In òns schiep zij den tragischen mensch. Het woord lijden is een verschrikkelijk en machtig woord, waarmee men behoedzaam moet omgaan. Toch durven wij zeggen: wij die de Schoonheid achter ons zagen als een brand aan den horizont, en die nimmer den heiligschennenden moed hadden, haar te verloochenen, - toch durven wij zeggen, dat wij aan de Tachtiger-beweging hebben geleden. En dáárom, omdat alles ons werd ontnomen en niets ons werd gegeven, omdat wij haar om geen ander Doel dan Haar Zelve in ons hebben ontvangen, - dáárom hebben wij haar zoo lief.

Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos door Dr. Benno J. Stokvis.

Van Deyssel is één van die zeldzame genialen onder de kunstenaars van alle tijden, wier geest in de elkander opvolgende perioden van hun leven, zich telkenmale op andere ongekende schoonheidsdoelen concentreerende, telkenmale de nieuwe aan den einder hunner phantasie opgedoemde visioenen, weet te benaderen, in een sublieme omvademing van alle waarden door het menschenbrein ontdekt.

Subliem was de titanische voorvechter die in zijn vlammende scheldkritieken de letterkundige tegenstanders meedoogenloos vernietigde; subliem de hartstochtelijke lyricus van ‘Een Liefde’, en de koel observeerende ontleder van ‘De Kleine Republiek’, doch niet minder subliem werd de nuchter redeneerende literair-historicus A.J. in ‘Multatuli’, de heroische individualist van ‘Het Ik’; de woordenschilder der subtielste waarnemingen en sensaties van ‘Menschen en Bergen’, ‘Verbeeldingen’ en van het werk der laatste jaren.

Naar volledigheid, naar perfectie heeft Van Deyssel in elken volzin dien hij vormde getracht, en alle onderdeelen van zijn oeuvre, hoezeer ook onderling verschillend, vertoonen dit gemeenschappelijke kenmerk.

Een groot kunstenaar is Van Deyssel.

De stralende veelzijdigheid van zijn universeel genie, die hem evenzeer als tot een prozaïst van uniek formaat had kunnen laten

worden tot een leidend staatsman, of een diepzinnig mathematicus of tot een baanbrekend rechtsgeleerde, verleent aan de som van wat hij voortbracht een kleurenrijkdom, een steeds wisselende verscheidenheid van vormen en schakeeringen, zeldzaam, wellicht zonder weerga in de wereldliteratuur. Wonderbaarlijk, omdat dóór alle phasen van zijn scheppend kunnen, deze menschengeest in wezen blijft zichzelf gelijk.

Een groot kunstenaar is Van Deyssel. Zijn uitzonderlijke visie van het leven, van dien gesublimeerden hartstocht die tot 'kunst' kristalliseert, deed hem in steeds zich vernieuwende bezinning verborgen onontgonnen geestelijke schatten vinden. De laaiende drift van zijn eerste tijdperken, verzuiverde tot edele bewogenheid en beheerschte ontroering. De verdelgende macht van zijn woord, dat zich in de trotsche cohorten van zijn volzinnen voortstuwde naar de overwinning, verstilde in de tijdlooze contemplatie van een vreemde buitenaardsche wereld. Maar hij bleef in alles het spoor naspeuren naar de schoonheid. En de fascineerende cadansen van zijn rhythme bleven.

Hij zocht, en in den somberen gloed van Rembrandts visioenen scheen het in woorden onuitsprekelijke te zijn omvangen. Doch in de effen voortwenteling van zijn onbewogen uiterlijke leven doolde hij voort. En als een wonder, dat zich aan hem openbaarde, zag hij het óók in de wit-koppige wolken aan de wijde lucht boven de velden, en in het trage zon-doorplekte water in de oude burgwallen, en in de vochtig omwaasde donkere oogen in het rimpelige gelaat van een oude boerin uit de bergen. Het lag in de vredige poëzie rond een onschuldig meisjesgezicht op een kalenderplaatje; het zweefde ontastbaar in de schemer-doorweven valleien van het kamerlandschap.

Strak, ingetogen en gespannen wordt Van Deyssels kunst der latere jaren. Het is de superieure objectiveering van eigen leven, en van dat wat buiten het menschenleven staat: de ontroering ademend zich te mogen bevinden te midden van alle zichtbare en onzienelijke schoonheid, waarvan het zijnde schijnt vervuld te wezen.

Van Deyssel! Hij is de onsterfelijke vernieuwer van het Nederlandsche proza. Het schrijftaal-Nederlandsch van dezen tijd is

Van Deyssels Nederlandsch. Zijn invloed drukte een stempel op het geheele geestelijke leven van zijn land. In dissertaties zal dit later worden vastgesteld.

En ook zal daarin worden aangetoond wat de onmetelijke beteekenis is geweest van het tijdschrift ‘De Nieuwe Gids’, waarin gedurende een halve eeuw deze figuur nevens Willem Kloos - beiden de trots, de onvergankelijke glorie van hun volk - het beste en schoonste gegeven heeft, wat hij het menschdom had te schenken.

De ontroerende menschelijkheid, het diep-innerlijk doorleefde lijden van een naar geluk smachtende menschenziel, van een menschenziel in radeloos wild begeeren omhoogworstelend uit de duisternis, een menschenziel, eenzaam dwalend door de sombere dalen van dit bestaan, en door de wonderlijke werelden van den droom, de toomelooze verrukkingsroes van een menschenziel, die plotseling als in een flits heeft aanschouwd de Schoonheid, de Waarheid, de ontraadseling van het Waarom van alle dingen, - dat is het wat Kloos' verzen der eerste tijdperken van zijn dichterschap hun onschatbare, immer blijvende waarde verleent; wat Willem Kloos den grootsten van de Nederlandsche dichtertijdgenooten worden deed. Een dichter, zijn versregels uitstuwend, omdat hij gedreven door een onaanduidbare macht, niet anders kan, in eenvoud waarachtig: onovertroffen beheerscher van alle technische geheimen van zijne kunst. Een dichter later, en een wijsgeer: een dichter die in zijn verzen het mysterie van zijn binnenleven peilt, beladen met de vage herinnering aan weggedreven, in vroegere levens geweten, verre dingen; zoekend naar wat den menschengeest ontzonken is: een hardnekkig en vastberaden jager naar de waarheid. Tastend en struikelend langs de steile paden van een nieuw levensbegrijpen, zoekt hij, zoekt door de jaren, den weg naar het licht:

> ‘Ik ben de Zoeker naar het Nooit-Behaalde,
> Ik ben de Strever naar het Ware Zijn;
> Ik ben de dronkene van 's Levens Wijn,
> Die wonderlijk-krachtig mijn spieren staalde’.

En merkwaardig, de problemen die hij in minutieuse analyse in zijne ‘Binnengedachten’ achtervolgt, kan men reeds aanwijzen in zijne oudste lyrische emanaties. Hij was en bleef, de edele peinzer, die met ontroerden vaag-verwonderden blik den schoonen schijn der tastbare levenswereld aanschouwt, eenzaam zijn weg vorschend door de raadselen van dit bestaan, het innerlijk oog vast gericht op een in verre verten omnevelden onzichtbaren dageraad. Doorgronden wat is, wat was, en wat zal zijn; omvademen alle weten, alle kunnen, alle lijden, alle vreugde van dit onveilige menschenbestaan! Zijn verzen bleven de sublieme sensatie van een ziel, verzonken in de innerlijke beschouwing van iets onbeschrijfelijk verhevens en schoons, dat van buiten deze aarde is, een ziel die de verrukkingen heeft leeren kennen van het nirwana der eindelooze stilte. De ‘aller-individueelste expressie van aller-individueelste emotie’, van ‘aller-individueelst ontdekken’ is de dichter-arbeid van dezen delver van precieuse wijsheid tot op dit oogenblik gebleven. Onwrikbaar. zonder afwijkingen links of rechts, ging hij in ernstig-zeker weten, zijn eigen rechten weg. Men heeft het gezegd, en het is waar: ‘Zijn gedachtenleven heeft een verloop gehad van zeldzame logica’.

Een zelfde bezonkenheid als in zijn scheppend werk, treft den lezer in Kloos' critische uiteenzettingen. Diep en onwankelbaar is deze criticus zich bewust van de relativiteit van alle waarden, alle zekerheden, van alles wat onfeilbaar schijnt, en zonder vooroordeelen, in rustig afwachten van alle indrukken die het voorwerp zijner beschouwing in hem zal opwekken, zet hij zich tegenover dit: ‘met door geen enkele vooropzetting verstelselden geest’. Ook hier bleef Kloos de in het wezen van het Zijnde en in dat van de Schoonheid indringende kunstenaar. Belangrijk in eenigerlei opzicht is alles wat hij critisch schreef. Zijn ‘Veertien jaar Literatuurgeschiedenis’, de bundels ‘Letterkundige inzichten en vergezichten’ zijn fundamenten voor de kennis der Nederlandsche letterkunde in een bepaald tijdvak, en voor de toetsing van Kloos' eigen kostbare dichterziel. Zij zullen eenmaal als een standaardwerk worden nageslagen.

In nauwen samenhang met deze zijde van zijn kunnen, staat de enorme cultureele taak die Kloos, thans gedurende een halve

eeuw vervuld heeft als redacteur van ‘De Nieuwe Gids’, nog altijd het geestelijk middelpunt der voornaamste Groot-Nederlandsche publicisten. Op dit tijdschrift heeft Kloos het teeken geplaatst van zijn persoonlijke levensleer, zijn persoonlijke, zuivere waardebepaling van de geestesuitingen in dit land van dezen tijd.

Willem Kloos: de mensch!

Twaalf jaar geleden schreef ik zijn portret. ‘Een krachtig-fijne, licht verweerde kop, met scherpe, sprekende trekken, en grijzenden steil-opgeborstelden haardos. Men had terstond de sensatie in de nabijheid van iets zeer edels te zijn; er lag in het wezen van dat gelaat een onaantastbare hoogheid, die onuitwischbaar in de meest verschillende uitdrukkingen daarvan te voorschijn trad. En de oogen schenen mij twee meren van onpeilbare pracht; er lag een zacht licht in, en zij leken van binnen teer omwaasd, zoodat zij de nederige dingen dezer aardsche werkelijkheid niet in hun naakte ware gestalte aanschouwen konden, maar die vanzelf in schoon-sluierende toovernevels hulden; waardoor het bestaan van dezen man iets van een heilige had, die van het goddelijke dat hij der menschheid mededeelen moet vervuld, door onze wereld schrijdt, zonder met haar zich te vergemeenzamen’.

Sterk en midden in de realiteit der twintigste eeuw staat deze groote, wiens binnenleven zich door de droomensfeer beweegt van eene andere hoogere onzichtbare wezenlijkheid.

October door Hélène Swarth.

Octoberwoud liet gele blaadren zweven
En winter wachtte en rouwde om zomerpraal.
De zon leek dood, de wolken hingen vaal,
De vogels vluchtten uit de al ijler dreven.

Een kille windvlaag striemde boomen kaal,
De bruine struiken stonden bang te beven.
En raven, krijschend, in de luchten schreven
De zwarte runen van een doodsverhaal.

De grijze regen 't blad sloeg van de stammen,
De voet zonk weg in sponzig mos en zwammen
En héel de sfeer werd zwaar van ziektegeur,
Verdervensgeur, die deed de hoop verlammen,
Die 't bloed verkilde en 't leven deed verklammen.
En nevelgrauw verzwolg de laatste kleur.

Onstuimig blij kwam 't herrefstwoud doorwaren
De krachtige adem van den lentewind,
Wègblazend wolken als een hemelkind.
Wijd spreidde zon haar gouden stralenharen.
En waar de vogels, zwermend, vluchtgezind,
Alreê op weg naar Zuiderstreken waren,
Verwonderd, keerend, waar 't azuur ging klaren,
Zij zochten weer hun plekjes trouw bemind.

Zoet vleiend riep - en duizend knoppen sprongen -
Een stem de vooglen, die een Meilied zongen,
Uit dras en molm ontsproot een bloemenwei.

Frisch groen ontlook waar dorde stervend loover -
Wie zwaaide een staf tot sprookjesmooi getoover?
't Leek geen October, maar een nieuwe Mei.

En zingend toog - én minnestreel én leider -
Een blonde knaap, bezield van lentegloed,
Gevolgd, omringd door héel een jonge stoet,
Die, trouw, vol geestdrift, héel het leven, wijdde er
Genie en schoonheidsliefde en zingend bloed
Aan 't heerlijk wonder, elk een zielverblijder
Met lied en proza prachtig, soms ook strijder,
In 't woud, herlevend door hun kracht en moed.

Is uit die groep in de Eeuwigheid verdwenen
Al meer dan éene, die wij trouw beweenen,
En doofden andren jaren 't lokkengoud,
Nog leeft en zingt de dichter en de stichter,
Die, half een eeuw al, maakte ons leven lichter,
In 't bloeiend rijk van Schoonheids lentewoud.

Verzen van Augusta Peaux.

In laten herfst.

De late herfst zendt zacht zijn stilte uit
langs 't parelmoeren pad der blanke wolken
tot op de kruinen van het zilveren bosch,
De zon is weg, verweeduwd bleef het licht
en gaat als een gebogen, stille vrouw
gesluierd over de aard, een zachte tred
in vochte blaren en op donker mos
en alles om haar heen is soberheid
en peinzensrust.
Maar zilveren schalen wachten op haar komst,
wij zien ze blinken in den glans der slooten
de schalen van den herfst voor t' rijpe fruit,
de rijkdom van den herfst, wij zien het vuur
opvlammen in de warrig bruine rijzen,
ruiken den geur van 't brandend, knappend hout,
harsige herfstgeur, zien beslotenheid
der wanden, zien het schaduwbeeld
daarover schuiven tot de zoldering

en zich verliezen boven in de balken.
De kaarsvlam zien wij branden op de kast
tusschen 't gerei van bontgebloemde kopjes;
wij zien den herfst in 't kleine, donkere raam
bewasemd, als met goud, wij zien den herfst
in 't schijnsel uit dat raam over een stoep
van roode klinkersteentjes, over t' wit
van een paar klompen, dat staat opgezet
tegen den muur, rechts van de buitendeur,
hooren doen wij den herfst als van die deur
de klink wordt opgelicht en dan een stap
op kousevoeten komt, als over mos
en zachte, vochte blâren, als de groet
Van ‘goeden avond’ klinkt en man of vrouw
komt buurten in de schemering bij 't vuur,
een rustig praatje houden over niets,
nu hebben zij den tijd en lange stilten
vallen er tusschen, stilten van den herfst.

Het oerwoud.

Liefde's wezen is zoo teer
en ons hart is het ruige bosch
en wij weten haar daar in de wildernis
alléén en van alles los,
van alles, van wereld en schoonen schijn
om enkel te zijn wat zij is:
een vlam, een verlangen, een felle pijn,
een kreet in de duisternis.

Wie 't spoor in de bosschen bijster raakt
is daar aan den dood gewijd,
en liefde zwerft argeloos en naakt
door ons donkere hart en den tijd
en wij kunnen niet redden, het leven is wreed
en het lot een verscheurend dier
en angst om zijn liefde is 'smienschen leed
door al zijn dagen hier.

De kolenkar.

Het is maar een klein gegeven:
een weg in een lange lijn
om een boomstam wat bladers die beven
en wind en zonneschijn.
Daar komt met horten en schokken
een kar, waar een man op zit
en die driftig wordt getrokken
door een felle, kittige hit.
De man houdt de leidsels in handen,
donker zijn jas en broek,
de kar heeft kleppende wanden,
de man leunt scheef in een hoek,
op den bodem liggen wat takken
van rijshout en resten van gruis
en de slappe, leege zakken
die brachten de brandstof aan huis.
Het is een eenvoudig gegeven,
simpel en nietig en klein
dat den winter op doet leven
in den zomerzonneschijn.

De vogelvrij verklaarde.

Hij zwerft daar buiten om, dat weten zij,
en luistren of hij niet klopt aan hun deuren,
in angst en vreeze, sprak hun medelij
zij zouden 't lieve leven zelf verbeuren.

Zij zien naar 't groote mes en naar het brood,
zij weten, dat zij 't hem niet mogen snijden,
zien naar het bier, zoo één 't den zwerver bood,
zij kwamen allen in ellende en lijden.

En dronk en bete boeit hun oog te lang,
o, dat hij ga voorbij.... in winternachten
spreekt meegevoel zoo luid, zij worden bang
en vreezen 't eigen hart en zijn gedachten.

Hij ga voorbij.... En hij is mijlen ver,
ver van hun huizen, op de smalle paden
tusschen de rotsen zwerft hij her en der
en zal hun vaste veiligheid niet schaden;

Want wat hij zoekt is niet de bete brood
die honger stilt, de dronk die dorst moet laven,
al zijn gedachten keeren tot den dood
en tot de plek waar hij een graf kan graven,

Hij voert zijn doode mee, het blonde haar
valt langs zijn schouder, 't wicht der slappe leden
- zijn eigen lichaam is de doodenbaar -
draagt hij behoedzaam met vertraagde schreden.

Zóó weet hem niemand, voor den mensch is hij
de voetstap slechts, verschrikking in hun leven,
de klop aan deuren, ieder uur nabij
altijd verwacht en overal verdreven.

Verzen van Anton van der Stok.

Blik uit een vliegmachine.

Eerbiedig opgedragen aan W. Kloos.

Hoog vliegen wij in onze ronkende machine -
Boven ons: het blauwe spansei van den Vrede,
En in het grauwende, het nevelig-geziene
ligt de woel'ge wereld van den Nood beneden,

Waar menschen, in het Stof geboren, zelfzucht dienen,
zich verliezen in het stoflijk levenswreede,
En nog geen Vrede zegevierend kon ontkiemen
waar verblind de volkeren elkaar bestreden -

Maar als de bergen, die zich blank met sneeuw bekleeden
en verlaten staan in het verworden grijze,
zoo staan er Enk'len in der wereld woeligheden:

Stille Zieners, onbegrepen Levenswijzen,
wier Geesten uit den grauwen Nood, dien zij er leden,
fier omhoog gestegen zijn en sneeuwblank rijzen.

Negerchef te Kivu.

Met gestamp en helsch gekrijsch en tromgeroffel van de
geitenvelomgorden, stoere volgers, die hem toebehooren,
treedt de slordig-jas-gekleede Negerchef voornaam naar voren,
machtbewust en lachend met zijn hagelwitte tanden;

Hij gebaart een breed saluut en schudt mij forsch de handen,
mij vereerend hoffelijk met zijn geschenken: een ivoren
talisman, die feilloos is, en een korf met kafferkoren -
En hij prijst zijn uitgestrekt Gebied-van-kale-landen
- dat geen blanke blijvend om zijn panterkatten kan bekoren -
met zijn hoornig Vee, dat zich in kralen 's nachts vergaart en
zijne zwaargeborste vrouwen, die, beringd aan voet en ooren,
zeer meegaande zijn en vruchtbaar als de donkerste aarde,
die den boozen geest van ziekte zegevierende bezworen
en een ras van zwarte prachtige onderdanen baarden.

Oude koloniaal.

Vergeten leeft de Koloniaal, verarmde Veteraan -
die als fuselier op avontuur in rimboestrijd[+]
menig maal zich onderscheiden had - en slijt
en rekt nu in zijn kampoenghuisje zijn vergrijsd bestaan.

[+]Rimboestrijd = strijd in de wildernis.

Geen oudgedienden komen zooals vroeger bij hem aan,
En de wein'ge vrienden uit dien goeden tijd,
die met wie hij dazend dronk zijn glaasjes pait,[+]
Ze waren hem in het vergetend-leege voorgegaan;

[+]Pait = bitter = borrel.

En hoorend naar het sloome sloffen van zijn oude meid -
donk're vreemde, die hem jarenlang heur zorgen gaf,
die hem heur lichaam bood en hem zoo vreemd bleef toegewijd,
zwijgend, volgzaam als een schaduw - vraagt hij stil zich af
of hij haar zóó zal hooren komen, als de Dood hem spreit,
en hij rusten mag in 't ongenoemd soldatengraf.

Tropische maannacht.

Ongenaakbaar in haar weidschen hemelluister troont de Maan,
koninklijk om wat door haar Gezag zich klarend openbaarde,
onbewogen, koud voor het verderfelijk gebroei der Aarde
ruig en duister in de gladde Koelte van den Oceaan.

In zijn stug Geweld van Steen staat hoog de opstandige Vulkaan,
goren adem dampend uit de zwavel-krochten van zijn Krater -
Langs zijn onbegroeide flanken flitsend schiet het hemelwater
zilver-speren in de zwarte Vacht van prangend Woud-bestaan.

In het diepgekloofde bergland, waar het levend duister tiert,
door het open Veld, dat wuivend zwoel is van het wassend graan,
sluipt onhoorbaar langs de halmen de gevreesde rooverkrijger,
koning van het nachtlijk roofgediert, de sluwe Koningstijger,
die zijn prooi ontwaart en sprong-gespannen fonkeloogend giert
naar wat bloedwarm siddert in het koude schijnsel van de Maan.

Dit is niet het einde.

In memoriam Dr. J.P. van der Stok, overleden 29 Maart 1934.

Uw Kind'ren waren bij U, aan Uw Sponde,
Vader, in den Nacht van Uw Verscheiden,
toen een eind kwam aan Uw lange Lijden
en Uw gezonken Oogen, die niet konden

zien meer, verstarden in Uw stervensstonde;
toen ook Uwe handen, zoekend beide
rustloos naar wat niet was te onderscheiden,
tenslotte, smal en teer, hun Vrede vonden;

Wij, die Uw uitgeleefd omhulsel zagen,
wit en wezenloos als wij het nimmer kenden, -
dat straks door ons zal worden uitgedragen

om, rustend waar Uw Vaders resten lagen,
enkel Stof te worden in het zichtbaar Zijnde
van dit Leven - voelden: dit is niet het Einde.

De geruststelling door Eva Asscher.

(Herinnering).

Bij een zeventienjarig kennisje was een tot nu verborgen ziekte aan den dag getreden. Haar onverwachte kwaal bracht een onrustige stemming in het gezin.

'Ik heb Greet nog hedenmiddag naar Zwitserland gestuurd', waren de eenige voor mij verstaanbare woorden uit het korte gesprek van Vader en Moeder.

Ik geloofde Vader weer. En toch doorvoelde ik sedert, dat tegenover ons, meisjes, een sfeer van wantrouwen was geschapen uitgaande van Moeder.

Onze volkomen vrijheid kwam in 't gedrang.

Toen kort daarop een 'ondernemende' familielogée mij vroeg mede te gaan naar de voorjaarskermis, bedankte Moeder resoluut voor die uitnoodiging.

Wanneer deze op zúlk een wijze optrad, zou het zelfs een Brugman niet gelukt zijn haar te overreden.

Moeder weigerde veertien dagen later een dame, beslist in den ongevaarlijken leeftijd, me mede te nemen naar de Wereldtentoonstelling.

Jammer. We vonden het daar zalig!

De veelheid van indrukken, welk een jolijt, het Bilseorkest, de gebruikelijke proefschenkingen, vooral die op de uitheemsche afdeeling met haar schoon geheelden Turk, die zoo sympathiek manifesteerde in zijn gebroken taaltje: 'Kein fléschje..... kein zákdoek'. Voor kleine meisjes was hij echter toegeeflijk en hij strooide royaal zonder koopdwang het doordringende parfum op ons voorgehouden lapje rond. Dagen lang wekte die geur nog een aangename herinnering op, telkens wanneer ik iets uit mijn kastje haalde.

‘Je moogt voortaan in Artis niet in de bibliotheek gaan zitten, het is beter dat je in de frissche lucht blijft’.

En ik kreeg het beste dier- en plantkundeboekje mede ter beschermende leering.

‘Gegenstand führt an’.

Op de oogenblikken van zijn komst aan en zijn vertrek van de bibliotheek liep ik Jansen tegemoet en ik kreeg zijn gezellig babbeltje onder vriendelijke oogkoesteringen.

We gingen met Moeder naar een matinée. In de pauze speelden we op den zandheuvel, die aangebracht was voor het te bouwen ethnologisch museum. Daar ravotten een dertig jongens en meisjes van tien tot zestien jaar. Op hun beurt moesten telkens van de twee, één de vlag in top hijschen, terwijl zijn tegenstander dit trachtte te beletten. Haast in hetzelfde oogenblik, dat ik de zege behaalde, sloeg mijn partner de armen om mijn hals en kuste me bezield.

Los rukte ik me en schold ‘dief!’

We holden beiden naar ons familietafeltje terug.

De waarlijk lieve nette jongen deed een hartstochtelijk beklag.

In het bijzijn van groote kinderen had ik hem voor ‘dief’ gescholden, terwijl hij een grapje had gemaakt. Hij vond me een leutig, rond meisje.

Verontwaardigd beklaagde ik me op mijn beurt van wege mijn vrijheidsberooving.

Moeder zorgde er voor, dat ik den knaap mijn verontschuldiging bood, al deed ik het uit trage harte.

Later hoorde ik, dat Moeder voortaan de snaren weer minder strak spande, gerustgesteld door mijn spontanen moreelen afweer.

En op volwassen leeftijd vernam ik, dat het lieve Greetje, van zeer goede familie, naar Zwitserland was gestuurd, omdat haar binnenkort een kind zou geboren worden, met als Vader:

‘Den mooien Turk’.

8 Juni 1934.

(Fragmentje uit ‘Een Meisjesleven’, eerlang te verschijnen in de ‘Wereldbibliotheek’).

Scheveningsche novelle door Jacob Hiegentlich.

Aan Caesar Hiegentlich.

‘Pardon, meneer’, schreeuwde de bruine grijsaard, ‘u moogt hier niet zwemmen, u kunt dáár zwemmen’, en hij wees 'n onduidelijk stukje van de onmetelijke zomerzee aan, waar de lange meneer met 't kleine kneveltje zich door de blauwgroene golven mocht laten kussen en omhelzen naar welgevallen.

‘Maar ik wil juist híér zwemmen!’ riep de in blauw maillot zeer slanke heer, terwijl hij met moeite door 't water aan kwam stappen, tot hij vlak bij den badmeester was.

‘Het is hier alleen voor vrouwen’, verduidelijkte de in vochtig wit linnen gekleede grijsaard met 't triomfantelijk, maar in den grond zielig hulpeloos lachje van 'n haremknecht.

‘Maar ik bén 'n vrouw’, antwoordde half woest en half lachend de zwemmer, met 't kleine snorretje, waarop de badknecht medelijdend z'n schouders ophaalde. 'n Beetje wanhopig keerde de ander naar z'n koetsje.

De zaak was wel deze: op een stralenden ochtend van de maand Mei wandelde Laurens Pauw tegen elf uur over den Scheveningschen pier. Hij was zijn kasteel ontvlucht, wijl omtrent dezen tijd de belastingen komen en hij het altoos prettiger vond of met zijn secretaris of met zijn vrouw van die hinderlijke lectuur kennis te nemen. Er wandelden nog niet veel lieden, 't woei nogal ferm, maar op 'n bank zat 'n eenzame vrouw met 'n rood hoedje en 'n zwarte voile en in de hand 'n boekje, waarin zij veinsde te lezen. Hoewel

Pauw van Wickefort zijn vrouw in zijn hart liefhad, maakten toch andere schoone wezens, vooral tijdens de vaak al te langdurige afwezigheid van Diane, op zijn gevoelige ziel eenigen indruk. Hij kruiste enkele malen om de dame heen, zonder ander resultaat, dan dat hij bespeurde dat 't haar, hetwelk 't roode hoedje vrijliet, van 't glanzendste lichtblond was en dat - eene minder verheugende ontdekking - het boek dat ze in haar zwartgeschoeide en desondanks heel slanke vingers hield, 'n roman was van 'n zeer veel gelezen en zeer afschuwelijken auteur van frivole treinlectuur. Laurens haalde de schouders op, wat bliksemde 't, hij zelf las tijdens zijn zakenreizen evengoed Maurice Dekobra, en bovendien, de dame las niet, zooals gezegd, doch veinsde te lezen.

De veertigjarige, zeer jeugdig uitziende, slanke man, was niet verlegen van aard. Toch kon hij niet, zooals vaak geschiedt, naast de vrouw plaats nemen, al was hij er niet voldoende van overtuigd, dat zij zijn avances ongunstig op zou nemen en met goedgespeelde verontwaardiging zou verrijzen om zich ginds in 't café onder de beschermende blikken der kelners wederom neer te laten zinken. Hij was 'n man van goeden smaak, wij hadden bijna geschreven van goede opvoeding, maar eene goede opvoeding is meestal geen bezwaar om een vrouw, waarvan men vermoeden kan, dat zij de zeden lichter neemt dan de kerkvaders, op de hier vermeden wijs het hof te maken. Neen, Laurens Pauw, terwijl hij verder wandelde, voelde dat hij, ondanks zijn erotische loopbaan, bloosde, hij voelde zich warm worden, en keerde na eenige oogenblikken weer terug, op gevaar af door eenige dames uit de Anna Paulownastraat ongedistingeerd te worden gevonden, naar 't voorwerp van zijn schielijke genegenheid en de dame, die nog altoos toefde op pagina 16 van De Madonna der Slaapwagens, doezelig van de zomersche loomheid, die achter de glazen ruiten door geen bries kon worden verdund, keek vluchtig op, waarschijnlijk in haar subconscientie geënerveerd door den om haar heen zwervenden slanken man, hief haar blauwe oogen en keek Laurens even aan. 't Volgend oogenblik daalden haar oogen weer op 't boek en ze sloeg eene bladzijde om.

Het is niet overdreven als wij zeggen dat Laurens geschokt was door dien blik. Hij bedreef in zich zelf poezie van den tienden rang door haar oogen myosotis te noemen. Maar toen hij met sidderende lippen dit bizonder woord vormde, dat immers zwoeler klinkt dan

vergeetmijnietje, werd 't verlangen naar de blonde dame met den rooden hoed zoo sterk, dat hij haar in hevige spanning ontvluchtte, en den Pier afsnelde.

Hij begaf zich in 'n taxi naar de stad en wel naar 't Mauritshuis. Dit museum is niet groot, maar de schilderijenminaar en koffiehandelaar voelde er zich zeer thuis en, geagiteerd als hij was, beantwoordde hij ternauwernood de groeten der suppoosten, die hem allen kenden. Voor 'n schilderij uit de 18e eeuw van Mignard, 't eenige wat 't Mauritshuis van hem bezit, stond hij hijgend stil. 'Het is warm', zei hij toonloos tegen 'n schilder, die 't stuk aan 't copieeren was. Het stelde voor Mademoiselle de Vauban met 'n tamelijk groote strooien hoed en 'n tamelijk bête lachend gezicht, men kent overigens de al te zoete manier van den Franschen meester, maar Pauw scheen zeer getroffen en wel door iets heel bizonder toevalligs. De dame, die zoo even op de Pier zijn bewondering, zelfs zijn verlangens had opgewekt, geleek heel veel, zoo niet volkomen op de kinderachtig glimlachende achttiend'eeuwsche freule. Zij had hem al aan de Mignard herinnerd, toen hij haar gelaat over 't boek gebogen ternauwernood had kunnen waarnemen. Hij keek nog even naar den ouden man, die de copy aan 't fabrieken was, haalde even zijn neus op, zei toen dat 't sprekend geleek, waarbij hij aan de dame op den pier dacht, wat de oude schilder natuurlijk anders begreep. Die glimlachte gelukkig om 't compliment, wilde wat antwoorden, doch zag tot z'n teleurstelling dat de rijke Pauw vroolijk op en neerveerend heensnelde.

Spoedig daarna dwaalde hij zoekend op den Pier, maar Mademoiselle de Vauban was verdwenen, en hij stampte van drift, zocht met z'n kijker over 't strand, waar hij haar hoopte te zien en niet hoopte te zien, daar 't strand voor vulgair gold. Doelloos starend door zijn kijker (welk ding hij later vreeselijk is gaan haten) meende hij in 't vrouwenbad Mad.elle de Vauban uit 'n koetsje te zien stappen. Vervolgens ijlde hij de Pier af als 'n door waanzin gegrepen beursman, nam bij 't vrouwenbad 'n koetsje met 't onbevredigend gevolg dat we in den aanvang van ons verhaal hebben trachten te schetsen.

Hij kleedde zich langzaam aan, trachtte van uit zijn koetsje de bewegingen der vrouw te volgen, hij beefde even om de goudachtige blankheid van haar huid, het was de eerste keer, dat 'n

badende vrouw hem belang inboezemde, hij vond aesthetisch gesproken 'n kinderbad mooier, vijand als hij was van omvangrijke wezens, zoowel van 't mannelijk als van 't vrouwelijk geslacht. Hij bemerkte dat de andere badende dames veel bruiner van teint waren en hij vroeg zich af of 't deugdzaamheid was, die de vrouwen daar hun kloosterlijke afzondering deed verkiezen boven 't bain mixte. Hij verliet 't koetsje en bleef bij de dameskoetsjes zwerven in de hoop Anne de Vauban er uit te zien dalen. Ze hield 't lang uit in 't water, want vele dames van veelal luttele bekoorlijkheid kwamen in slordige badmantels van niet slechts schreeuwende, doch brullende kleur naar buiten. Hij kreeg zand in z'n schoenen, werd gemelijk en waande de freule reeds verdronken in de zilte Noordzee, toen hij 'n zilverachtigen mantel ontwaardde en haar blonde haar zag, die 't wondere wezen droog had weten te houden. Hij liep met groote sprongen op haar af, zijn weg nemend tusschen fortjes bouwende knaapjes. Een der bouwsels deed hem vluchtig aan de Wickefort denken, zoodat hij er over struikelde en hij 't monument tot groot verdriet der kinderen omverwierp. Hij fluisterde eenige woorden van berouw, doch zijn moed was nu gebroken en hij was de woorden vergeten die hij de dame zeggen wilde. Het is ongelooflijk hoe timide mannen zijn als ze werkelijk door 'n vrouw overrompeld worden. Het was alsof Mad.elle de Vauban hem lachend aankeek toen ze langs hem schreed, maar in de zon lachen alle menschen. Maar nu hij haar weer gezien had, wilde hij niet naar 't Gooi terug voor hij haar had leeren kennen. Het was in zijn kring wel geen gewoonte vrouwen, wien men niet in gezelschap is voorgesteld, op straat te volgen, doch hij kon zich niet weerhouden, achter de schoone zilverblonde aan te gaan en zich over haar sierlijken gang te verbazen, die zij ondanks haar moeilijke schoentjes van slangenhuid, wist vol te houden. Pauw vroeg zich af of ze weten zou dat 'n man haar volgde, want het leek hem toe dat deze bijna dansende gang onmogelijk uit der vrouwen natuur zelve stamt. Hij wilde er niet aan denken, hoe wellicht dadelijk de vrouw mat van zwemmen, in haar hotel aangekomen in elkaer zinken zou en alle houding zou vergeten. In 't dorp verloor hij haar, wijl hij discreet te veel afstand hield, uit 't oog, maar nogmaals nam hij zich stellig voor hier niet vandaan te gaan voor hij haar kende.

Aan de bar van Casino stond Ferwerda, zijn rechterhand,

grijnzend aan 'n sterke katz met 'n ander bookmaker, die ondanks de betrekkelijke mondainiteit van de gelegenheid z'n bolhoed ophield, beide mannen droegen 'n roos in hun knoopsgat. Zoodra Pauw de lieden zag, wilde hij rechtsomkeert maken, maar Ferwerda riep hem met door jovialiteit gereduceerde eerbiedigheid en Pauw, 'n beetje geërgerd, kwam op hem toe, gaf hem de hand. De ander tikte aan den hoed.

'U hebt weer gewonnen', zei Ferwerda lachend, 'in Auteuil en ook in Grünewald', en haalde Veine uit z'n zak en toonde Pauw welke paarden zijn geluk hadden uitgemaakt. Ook liet Ferwerda onder den naam van Pauw van Wikkevoort dieren uit zijn eigen stal loopen voor gemeenschappelijke rekening.

''t Is noodig ook', zuchtte Pauw iets vertrouwelijker dan zijn bedoeling was, 'thuis zal wel weer 'n aanmaning liggen of godweet 'n dwangbevel.'

Als zoovele groote bezitters had Pauw de gewoonte zijn belasting zoo laat mogelijk te vereffenen, het ging hem overigens sedert zijn huwelijk zeer goed, behalve met zijn koffie en zijn paarden, speculeerde hij met veel geluk, dank zij zijn sluwen genoot uit minder voorspoediger dagen, Ferwerda. Zooals Ferwerda's paarden onder Pauw's welluidenden naam liepen, werden in Zwitserland en Frankrijk schilderijen van diverse kunsthandelaars verkocht onder 't schitterend motto: Uit de collectie van Laurens Pauw van Wickevoort! En van elken verkoop ontvingen Pauw en zijn agent Ferry hun deel. Ferwerwa kon alles. Het zou Pauw maar 'n woord kosten en Ferry bezorgde hem vanavond nog de blonde vrouw. Maar de man was hem in zijn hart zeer antipathiek, al mocht Ferwerda met de grootspraak dergelijke lieden eigen beweren dat hij voor den heer Van Wickefort door 't vuur wilde gaan!

En hij stootte aan en zei met 'n komische herinnering aan oud-Hollandsche gebruiken: 'Nu op Arabella', dat was 't peerd dat dit jaar voor 't eerst in Longchamps zou uitkomen, 'zwik'....

'Zwak', zei Ferwerda en slokte zijn katz naar beneden.

'Eet je niet van die bitterbollen', zei Pauw die honger had gekregen en hij wilde er naar grijpen, doch bevreesd dat ook de bookmaker met zijn klauwen aan 't heerlijk uitziend schoteltje had gezeten, bedacht hij zich en nam van 't zuurschaaltje dat er ongerepter uitzag.

Hij bezocht dien avond nog allerlei café's, dancings en terrassen en ten slotte werd zijn moeite beloond in 't Palais d'Eté, waar hij tot zijn verrassing Mad.elle de Vauban zag dansen met 'n jongeman, die, naar zijn uiterlijk te oordeelen, ongetwijfeld gaarne in Leiden zou studeeren. Daarna vroeg Pauw haar met meer egards wellicht dan tegenwoordig gebruikelijk zijn. De blonde vrouw was in mauve mousseline, zij lachte vriendelijk, zoet en misschien wat dom, tegen haar partner, die nerveus zei blij te zijn eindelijk met haar kennis te maken of eigenlijk kende hij haar al lang; en zij, glimlachend, wijl deze fraze wel heel bekend is, antwoordde met de tegenfraze, waar u me dan eerder gezien heeft, waarop hij antwoordde: ‘in 't Mauritshuis’.

‘Dat kan’, zei ze, wellicht om erudiet te schijnen. En toen had hij den moed niet om haar van 't schilderij te vertellen. Zoo zwegen ze, zwevend op 't onschoone maar aangenaam prikkelend orkest, toen dat zachter ging, wilde hij over 't boek beginnen waarmee hij haar op de Pier gezien had, deed dit echter niet, half wijl hij vreesde dat ze 't niet correct zou vinden dat hij haar zoo had bespied, half ook wijl hij vreesde dat ze zelve niet meer weten zou welk boek ze in haar slanke zwartgeschoeide vingers had gehouden, hoewel ze ongetwijfeld weten zou dat ze niet dit mauve matelotje, doch 'n rood hoedje met zwart voiletje dien gedenkwaardigen ochtend gedragen had. Hij voelde haar slanke vingers op zijn schouder en idealiseerde haar zeer, want terugdenkend vond hij geen enkele vrouw in zijn geheugen, wier druk op zijn schouders zoo voelbaar en heerlijk kwellend geweest was, hoe licht die druk dan was. Licht was deze vrouw en heerlijk, hij had haar ternauwernood om 't middel, want hij wilde bij haar niet den indruk oproepen, die andere mannen waarschijnlijk bij haar hadden gewekt. Maar toch werd het verlangen in hem sterker en wreeder deze blonde Mad.elle de Vauban te bezitten, bij zich te hebben, als iets edels en dansends voor goed.

Hij bracht haar naar haar tafeltje, er zat toch 'n vriendin, hij bekeek haar ternauwernood, opeens wilde hij hier niet langer blijven in deze hem afstootende gezochte mondaniteit en vroeg haar blozend of zij hem 't genoegen doen wilde morgen in Claridge te komen, opdat ze dan saam zouden kunnen dineeren en hij hoopte half dat ze weigeren zou. De vrouw echter, wie dergelijke proposities

waarschijnlijk vaker gedaan werden, stemde na eenige aarzeling toe. En vroolijk begaf zich Laurens Pauw naar zijn hotel.

Bij Claridge wachtte hij op den afgesproken tijd vergeefs, hij zat er heel alleen, met enkele vrouwen, welke hij echter gezegd had, dat hij apart wilde blijven, dewijl hij 'n rendez-vous had, welk rendezvous de vermoeide courtisanes eerbiedigden. Hij zat er uren alleen, tot hij honger kreeg, 't orkest speelde alleen voor hem, tot wat uitgaande heeren kwamen, die met de vrouwen spraken. Hij werd onrustig en vroeg den negerportier of hij geen dame gezien had met viooltjesoogen; de man keek hem aan, zooals men 'n rijken gek aankijkt en zei dat 't hem speet; toen gaf Pauw hem 'n gulden en ging weer naar binnen, begon hevig te drinken. Hij veronderstelde dat men Mad.elle de Vauban omtrent zijn persoon had ingelicht en dat ze met ordinair vrouwenraffinement terade gegaan, besloten had hem te laten wachten, om hem zoodoende te ‘lekkerder’ naar haar te maken en Pauw stiet 'n platte vloek uit. Zoodra hij dronk kwam hem 'n lang verdrongen vocubulaar weer terug. Het eene glas sherry volgde 't ander op en nu raakte hij weldra in 'n soort indifferente vroolijkheid, waartoe 't hier als overal afgrijselijk orkest niet weinig bij droeg. Hij had nu 'n formidabelen honger, vertrok, gaf den portier nog 'n rijksdaalder en ging op zoek naar 'n restaurant. Hij wandelde, mogelijk onder den invloed van drank, 'n verkeerde straat in, die al heel donker was en aan de ontucht bleek gewijd zonder dat hij daar erg in kreeg. En opeens kloppen hoorend met 'n ring op 'n venster, keerde hij schielijk om te zien, waar 't geluid vandaan kwam; 'n geschilderde dame aan 'n venster ontwarend, nam hij zijn hoed af en vraagde: ‘Had u geroepen, dame?’ De vrouw lachte, 'n ander deed open en nam Pauw bij den arm. Hij was niet gewoon tegen te stribbelen. Hij bevond zich in 'n bordeel, doch vaag zich Mad.elle de Vauban herinnerend, in afschuw door meelij getemperd zich bezinnend op de usances die in dergelijke huizen bestaan, begon hij de dames op champagne te tracteeren, streelde hen over hun onfrissche haren en bracht hen schaterend aan 't lachen door plotse zotte invallen, waarvan hij zich vast voornam ze aan zijn vrouw Diane te vertellen, zoodra die weer uit Parijs terug was.

Hij zei 's avonds aan den portier van 't hotel dat hij morgen weer naar huis ging en dat zijn kamers dus vrij kwamen. Hij draaide zich om en zag opeens door 't tourniket in 'n grijze avondcape Mad.elle de Vauban komen. Hij zette groote oogen op.

'Tiens', zei hij, 'u hier?' Ze lachte bij wijze van antwoord, keek snel naar den portier, die zich discreet afwendde en heusch niet zeggen zou, dat deze dame pas sedert vandaag hier woonde. 'Hoe toevallig', zei hij en zich herinnerend dat hij zich niet had voorgesteld, zei hij dat zijn naam Pauw was, zich er niet van bewust dat de dame voor zich zelf den naam van Wickefort erachter voegde. Ze noemde ook haar naam, een naam zonder veel beteekenis. In de lift zei Pauw, dat hij haar Mad.elle Anne de Vauban wilde noemen. Of ze dat goed vond. Zooals de neger filosofisch in de zotheden des rijken instemde, deed de vrouw ook, zij vond 't goed en wij zullen haar in de uren dat Laurens haar liefhad, dus ook maar met dien luisterrijken naam noemen. Hoewel Anne's kamer eenige verdiepingen boven die van Pauw lag, bestond er na 't tochtje in de lift weinig bezwaar van haar kant zijn appartiment te deelen. En hij vermeide zich in de schoonheid van haar lichaam, dat bij hem talrijke gewaarwordingen en kunstzinnige herinneringen aan beelden in Versailles en Florence wakker riep.

'Ja', zei hij, 'Anne, toen je uit je koets kwam, struikelde ik over 'n kasteel dat die jongetjes aan het bouwen waren....' Hij zei kasteel in plaats van fort, wijl hij vaag iets dacht.

Zij lachte en sprak: 'Ik hoorde hoe die joggies tekeer gingen.... jij hebt ook 'n kasteel, is 't niet, dat zou ik zoo dolgraag 's zien....

Hij keek haar snel aan en moest zich bekennen dat hij dezen wensch der vrouw wel verwacht, doch niet gehoopt had. Hij had haar voor willen stellen tesaam ergens heen te gaan, wellicht naar Knocke, dat toen nog voor 'n ongemeene badplaats gold. Hij overwoog echter dat er weinig tegen zou zijn, waar zijn vrouw nog niets uit Parijs had laten hooren, deze Anne de Vauban, die hem steeds liever werd, mee te nemen naar den Wickefort. In plaats van haar te antwoorden, nam hij den huistelefoon en verwittigde den portier ervan dat de koffers van hem en Mevrouw (hier noemde hij haar gewonen naam) morgen naar de Hollandsche Spoor moest worden gebracht.

Toen de vrouw 's anderendaags op haar bed haar ontbijt genoot

en zich in deze gemakkelijke weelde zeer gelukkig voelde, bevond haar vriend zich reeds bij den Minister van Buitenlandsche Zaken, dien hij om eenige faciliteiten ten behoeve van zijn Zuidamerikaansche ondernemingen verzocht en Zijne Excellentie, die wel wist hoe zeer vooral in oorlogstijd de Nederlandsche Staat den heer Pauw voor tallooze aangelegenheden verplicht was, zei zeer gelukkig te zijn Laurens van dienst te kunnen wezen en noodde hem te eten en Laurens was zeer gelukkig voor deze beleefdheid te kunnen bedanken, omdat hij vanavond reeds op zijn slot met Anne de Vauban hoopte te avondmalen. Hij ging nog snel op zijn lange beenen naar 't Braziliaansche gezantschap, waar men hem ook te dineeren vroeg, om vervolgens in 't Mauritshuis bij Anne de Vauban te belanden. De oude weemoedige copiïst was weer vlijtig aan den arbeid.

'Voor wie wordt die copy?' vroeg Laurens.

De schilder zuchtte als om moed te verzamelen: 'Voor u meneer Van Wickefort.'

Het antwoord beviel Laurens, hij was bovendien 'n weinig snob en het deed hem goed genoemd te worden naar de heerlijkheid die hem niet toekwam. Maar nu hij de vrouw vannacht beter had bekeken vond hij de gelijkenis met de schilderij al minder frappant, de echte Anne had vollere lippen en tevens 'n onschuldiger blik. Hij vroeg toen droog wat 't kosten moest en zei daarna dat hij 't wel hebben wilde, want nu hij gelukkig was, wou hij ook blij maken den ouden sukkel. Die gaf hem geroerd de hand. Het is wel verdrietig als men zelfs niets maken kan, dan de genieën na te bootsen.

Pauw had 'n zonderlinge afschuw voor auto's 'Mijn zoon in Brussel rijdt auto', bekende hij, 'maar wil je gelooven dat ik altijd bang ben voor hem, hij is zoo wild.'

'Zóó, heb je al 'n zoon?' zei de vrouw bevreemd, terwijl vlugge en sierlijk glanzende paarden met hun koets door de weiden van Wickefort voortsnelden. Ze kneep in de anjelieren die hij haar in Den Haag op den schoot geworpen had, ze bespeurde ternauwernood de lompe gratie van den donjon, den rechtertoren van den Wickefort boven de boomen tegen de blauwe lucht. Ze hadden dien middag

geluncht, er was 'n soort meneer bij geweest, minder eenvoudig gekleed dan Pauw, de lunch had de uitvoerigheid van 'n diner gehad, Pauw had den man, dien hij Ferry noemde, genoopt zooveel mogelijk van de lekkernijen te nemen, terwijl hij haar en zich zelve slechts schaars bediende, alleen rijkelijk haar van den wijn schonk, zelf ook hierin matig blijvend.

''t Schijnt', had de man met de roos gezegd, 'dat u er plezier in heeft uw gasten 'n indigestie te bezorgen.'

En 't scheen wel dat Laurens 't daar op toelei, want hij lachte listig en mild.

Nu keek Laurens over de akkers en over de weiden, in 'n rijtuig kon je rustig zien hoe de koeien er uit zagen en of ze last hadden van de vliegen, maar Laurens was tevreden met hun glanzende schoonheid en opeens kuste hij Anne in haar hals, die even daardoor opschrikte, doch dan weer in haar loomheid van mooie vrouw terugviel, slaperig door den donkeren wijn, den warmen middag en 't egale beweeg van de koets. Zoodat ze er geen erg in had dat ze de ophaalbrug overreden, die overigens nimmer werd opgehaald.

Hij stapte uit en hielp haar gracieus uit den wagen, het personeel wachtte hem in de hal vroolijk op, ze schenen wel meer vrouwelijk bezoek te hebben gezien. Deze hal was tamelijk nieuw en een kleurige weelde van glas-in-lood, overdadig en bekoorlijk toch als in de Sainte Chapelle, die den zonderlingen restaurateur-architect ongetwijfeld bij dezen profanen bouw voor oogen had gezweefd. In al die luxe van tapijten en geschilderd glaswerk was iets van de melancholie van 'n kerk, er was veel heterogeens, veel gemengds in de herschepping van de oude ruïne tot modern comfortabel huis door den laatsten leerling van Viollet-le-duc, veel onechts. Laurens zei allemaal aardige woordjes tot de bedienden en de vrouwen, hij sprak hun taal naar 't ruwe af en gaf bevel 't avondmaal aan te richten. Hij leidde Anne met 'n kamenier naar haar slaapvertrek, 't was geheel in gotischen stijl tot zelfs de roodmarmeren moderne lavabo en haar breede bed was vol spits snijwerk. Ze wilde niet laten merken hoe deze tooverachtige weelde haar overweldigde en trachtte terug te denken aan Nice en Biarritz waar ze in de meest somptueuse hotels had gewoond, ze wilde iets tegen Pauw zeggen, die naast haar stond en die trachtte te verbergen dat iets van de zelfvoldaanheid van den nieuwen rijke ook hem niet vreemd was.

Geen raad meer wetend met zijn linksche bevalligheid wierp hij haar zoodra het meisje verdwenen, op 't Gothische bed en begon haar gotisch of spits te kittelen en te kussen, zoodat ze klaar wakker werd en bijna ging gillen, wat Pauw weer tot zich zelf bracht en hem zijn hand op haar mond deed leggen. Hij ging en zij wiesch zich. Verscheen eenigen tijd later in sober zwart gekleed, dat zij passender vond bij de voorname schoonheid van den Wickefort, aan de eettafel, waar hij haar ongeduldig wachtte met de krant in de hand en 'n leege whiskyglas voor zich. 'n Lakei nam beide niet meer ter zake doende tijdpasseeringen weg en men diende 'n voortreffelijk hors d'oeuvre op, op schoteltjes die regelrecht uit de Middeleeuwen schenen te stammen. En wijn dronken zij uit gotische kelken. Tusschen de gangen door nam zij de eetzaal op en toonde zich vol bewondering voor de gobelins, die Pauw niet kon waardeeren, doch waarvan de architect de noodzakelijkheid ten sterkste had betoogd. En Laurens dacht: ik wil dadelijk dat lieve vrouwtje 's mijn schilderijen laten zien, 't allerbeste wat de Wickefort herbergt, en hij glimlachte bij 't denken aan haar verbazing om zijn Italiaansche en Vlaamsche schatten, waarom Europa en Amerika hem benijdden. Hij verwachtte zelfs dat ze er hem om verzoeken zou, hij zag haar oogen vragend op hem gericht; er was iets ondeugends om haar mond, toen ze vroeg of 't kasteel ook 'n spook had.

'Natuurlijk', braniede hij, ''t zou geen fatsoenlijk slot zijn, als 't geen spook had, al is 't maar 'n heel kleintje, maar hier komt 't niet, dit is 't nieuwe gedeelte, laten we maar 's naar den ouden toren gaan', en hij vertelde haar allerlei overigens bekende bizonderheden van 't kasteel, zoo over 't donkere gat, waar de gevangenen in geworpen werden, op scherpe messen terecht kwamen, doodbloedden of van honger stierven. Het deed hem iets, aan 'n schoone vrouw, die hij in z'n armen hield zulke narigheden te vertellen. Alles kwam prachtig uit nu ze zelf in die richting van den ouden vleugel wilde en hij zegde haar terwijl 't donker werd en 't personeel zich uit den rechtervleugel heenspoedde, over de zwarte Joffer zonder Kop, die hier rondspookte, ze was de vrouw van een der heeren van Wickefort geweest en had haar man met een kemenadejuffrouw verrast, en resoluut als de dames toen waren, sloeg de wettige echtgenoote met 't goede zwaard de overspeligen 't hoofd af. Maar nu moest 't mensch voor straf spoken en nog wel

zonder kop, hoewel sommigen beweerden, dat, wijl ze non was geworden, zij 'n zwarte wijle droeg.

'Die zwarte muts moet haar niet flatteeren', voegde Pauw er teeder aan toe, doch in Annes ooren klonk 't als 'n bedreiging, ze was zeer gevoelig voor akeligheden. Toen ze 't kleine trapje opgingen, huiverde zij; 't was er zeer donker en ze schrok toen hij snel op 'n electrische schakelaar drukte en dat moderne licht uit 'n gotische kroon opfloepte. Ook hier lagen zware tapijten.

'Jammer, dat 't al zoo donker is, maar ik kan je toch nog wel even m'n schilderijen laten zien', en hij nam haar bij de hand. Ze zweeg. 'Of interesseert je dat niet erg?' vroeg hij twijfelend.

En zij met bang vleierige stem, ze had al zooveel gezien: 'Vind je 't erg als ik eerlijk ben? Ik hou niet zoo van schilderijen.'

Nu zweeg hij langen tijd, er leefden dus menschen die niet van schilderijen hielden, dat was dus hun recht. Hij keek de vrouw aan die hij zoo even nog aanbiddelijk had gevonden. Hij keek haar koud aan, had spijt van zijn heele avontuur.

Ze merkte iets en vroeg angstig: 'Ben je nu boos?'

En hij even bewogen door 't geluid van haar stem toch weer, die van 'n domme zoetheid was, drukte haar tegen zich aan, dwong haar plaats te nemen op 'n groote gemakkelijke rustbank.

'Ik heb 't koud', zei ze.

Hij trok de mooie vrouw zijn jas aan. 'Je bent toch wel lief', zei hij, maar zijn liefde was al uit. Hij wilde 't raam sluiten, maar ze duwde hem neer, was angstig in dezen leegen geruischloozen toren. Hij kuste haar op den mond, drukte de slanke tegen zich aan en was weer half verzoend met de dingen.

Opeens hoorden ze de kleine poort beneden in zijn hengsels bewegen.

'Vreemd', dacht Pauw, die 't grint voor den toren niet had hooren kraken, 'wie kan dat zijn?'

De vrouw liet 'n kleine kreet van schrik hooren, dacht aan de verschijning waarvan zooeven sprake was geweest, zoodat Pauw weer zijn hand op haar lippen lei en haar stevig tegen zich gedrukt hield, hij hoorde 'n lichte schred den steenen trap op komen.

'n Moment later stond op den drempel 'n smalle, zwartkrulharige vrouw.

Pauw stond oogenblikkelijk van de bank op en liep op de vrouw toe, welke hij poogde te omhelzen. In booze drift weerde de donkere vrouw hem af en begon in rad Fransch hem de gruwelijkste verweten toe te voegen, te snel dan dat Anne er iets van verstond, behalve ‘sale bête’ en ‘Ferwerdà’. Laurens wilde gekscherend 'n paar woorden in 't midden brengen, de vrouw echter draaide zich om, ijlde de trap af en sloeg de zware poort met onheilspellenden donderslag in 't slot. Laurens wendde zich onthutst tot de sidderende Anne de Vauban.

‘Mijn vrouw’, zei hij vaag, ‘is onverwachts teruggekomen, ze is wat nerveus van de reis. Je moest maar naar bed gaan....’

Ze volgde hem met knikkende knieën, het was 'n lange weg, eer ze bij haar kamer belandde. Hij kuste haar op 't voorhoofd, maar wierp haar niet meer op 't Gotische bed. Hij zei hulpeloos: ‘ik kan d'r ook niks aan doen.’

Toen Pauw, meer dan twintig jaar geleden, in Parijs aankwam, gaf hij zich uit voor 'n berooid edelman. Berooid wás hij, en verder was hij de bastaard van den laatsten bezitter van de Wickefort, die 'n ruïne was met daaromheen liggende zwaar belaste landerijen. Hij werd de erfgenaam. In Parijs liet hij teekeningen zien hoe eenmaal de Wickefort geweest was. Daarover deden zeer interessante berichten de ronde. Hij kreeg 'n invitatie van den baron De Hirsch. Ook zijn dochter Diane wilde graag de teekeningen zien.... Viollet-le-Duc en zijn anarchronistische kunstwerken waren nog en vogue. Diane de Hirsch verloofde zich met den jongen eigenaar der interessante teekeningen en oogenblikkelijk begon de restauratie van den vervallen burcht....

Toen Anne den volgenden ochtend belde in de hoop dat men haar thee met beschuit brengen zou, verscheen niemand. Ze dorst haar kamer bijna niet verlaten, maar door den honger gekweld ging ze naar benede, dwaalde door het slot om de eetkamer te vinden, vroeg aan de bedienden, waar meneer van Wickefort was, de een sprak Engelsch, de ander Duitsch, het personeel was zeer internationaal, maar niemand wist haar antwoord te geven, tot ze 'n meneer gewaar werd in 't zwart, de onderwijzer-gouverneur, die haar met 'n Zeeuwsch accent en met 'n weemoedige vriendelijkheid te verstaan gaf, dat meneer op 't kantoor was. Verwonderd over

die commercieele wanklank in dezen feodalen luister, vroeg ze hem haar 't bureau te wijzen.

Buiten haar wil was ze getuige van 'n gesmoord praten: ‘Je moet je, zoo lang als Mevrouw Wickefort hier is, niet laten zien, Ferry. Je weet, ze mag je niet en meent dat jij me tot noodlottige speculaties verleiden zult.’

Anne klopte en stond in 'n modern ingericht kantoorlokaal. Voor haar stonden Pauw en de man met de roos. Verder op zaten ijverige meisje voor schrijfmachines. Ze werd ellendig hongerig in dat koude licht van 't groote raam, waar hier overigens het licht gedempt binnenviel. Ze zei niets.

Pauw ontroerde toen hij de bleeke vrouw zag. Ferwerda verdween, de heer Van Wickefort kwam op zijn kortstondige geliefde af en zei: ‘Je zult me wel 'n grooten lafaard vinden. Maar je moet hier weg. M'n vrouw wil scheiden. Ik heb 'n chèque voor je geschreven, arme meid, ik kan niet anders, ik mag er niet alles aan wagen.’

‘Ik heb honger’, zei de vrouw trillend.

Pauw schrok even dat 'n zoo frêle wezen honger kon hebben, hij zei z'n secretaris dat hij spoedig terug zou zijn.

Zwijgend zat hij bij haar ontbijt, af en toe vragend of 't haar smaakte. Hij was triest, de hedendaagsche kasteelheer. Hij gaf haar daarna 'n papier, dat haar in staat zou stellen vele jaren zonder zorg te leven.

‘Ferwerda brengt je met z'n wagen weg’, zei hij.

De bediendes droegen haar koffers in Ferwerda z'n prachtigen Italiaanschen wagen. Pauw die haar twee dagen vaak gekust had, gaf haar toen 'n hand. Ferwerda lachte haar bemoedigend toe, maar zweeg, tot ze door de landerijen reden. Zij zat achter bij haar bagage.

‘Met groote heeren is 't slecht kersen eten’, begon hij als om haar te troosten, ‘dat wijf is de schuld van alles. Mal is ze. Ze heeft al meer willen scheiden. Stel je voor in Parijs woonden ze 's winters in 'n prachthuis. Op 'n keer zegt ze, we moesten dat huis van hiernaast er bij hebben, dan hebben we 'n mooiere ingang als we 'n soiree geven, nou toen voelde hij er niet veel voor, maar toen ze jarig was, lag 'n briefje naast haar bord, dat 't huis gekocht was. Maar toen werd ze juist razend: “Jij opmaker!” schreeuwde ze tegen Pauw. Wor daar nu maar wijs uit. Waarom komt u niet naast me zitten?’

Hij stopte en de vrouw die hunkerde naar wat hartelijkheid, nam naast hem plaats. Het gelukte hem in z'n half ruw, half vleiend gepraat haar in weinig tijd weer op te fleuren en bij 't station lachte ze hardop. Toen bracht hij haar per wagen naar Scheveningen terug.

Hij huurde 'n flat voor haar, de bookmaker Ferwerda, hij hielp heur geld beleggen. Hij bleef bij haar wonen, bij Anne de Vauban. Van tijd tot tijd wist hij haar mededeelingen te doen omtrent de scheidingsproceduur van de baronne De Hirsch en Laurens Pauw, heer van Wickefort. 'n Groot deel van hun vermogen kwam aan de barones terug. Kort na de uitspraak vertelde Ferwerda, dat de zoon in Brussel bij 'n auto-ongeluk was overleden.

Het beeld der liefde door Dr. H. Gerversman.

Toen de componist Pierre Antoine man geworden was, toen zijn haren al begonnen te zilveren en het leven zich ernstig had vastgelegd in zijn trekken, leerde hij ‘na vele ervaringen en vele liefden, de verwondering der eerste liefde kennen.’ Hij had die woorden ergens gelezen, hij had ze zich ingeprent, en, alleen, mijmerend turend in de verte, of streelend de ivoren toetsen van zijn vleugel, herhaalde hij ze, fluisterde ze, zong ze fluisterend uit tot een lied, dat hij opschreef in de teekens zijner taal: de teekens der muziek: dat was het lied van het Wonder der eerste Liefde.

Het is moeilijk, om met een wonder tot de menschen te gaan en erover te praten; nóg moeilijker is het, te worden begrepen. Maar Pierre Antoine was zóó vol van het groote, laat in hem opgebloeide wonder, dat hij na langen tijd van angstvallig zwijgen niet meer zwijgen kon. En soms speelde hij het lied en men luisterde, bevreemd, of men schudde 't hoofd, of men gaf hem raad, dít te wijzigen of dát weg te laten, zelden glimlachte men beleefd-welwillend, nóg zeldzamer kwam 't voor, dat men hem trachtte te begrijpen en met hem méé genoot, diep en eerlijk.... Ja, 't geschiedde, dat men minachtende woorden wierp door zijn gevoel als steenen door een bloeienden appelboom.... En Pierre Antoine begon te begrijpen, dat niets zóó eenzaam is onder de menschen, als de tweezaamheid der liefde....

Toen trok hij zich terug met het wonder in zijn leven, waarnaar hij gehunkerd had, zóóveel jaren lang; honger en dorst had hij geleden naar liefde, hij had gebedeld en gebeden om liefde; hij

had rondgezworven in holle nachten, die niet leeger waren dan zijn leven, langs diep-zwarte grachten, die niet donkerder waren dan zijn ziel en waarin de sprakelooze wanhoop lag van verdronken levens.... En toen was het toch gekomen als een droom in een zingenden zomernacht, als het lied van den merel in den open avond, als de zon, wanneer de nevelgordijnen openscheuren in den koelen herfstmorgen en het late loover als een donkergouden sluier om de stille boomen hangt, die neerdroomen in den gladden vijver....

Pierre Antoine vertelde: ‘Weet je 't nog, mijn Lief, toen wij rondwandelden in 't park en wij 't wonder niet beseften, zoomin als wij 't nog tháns beseffen?.... De vlugge meezen schoten heen en weer, maar soms kwamen ze héél dicht bij ons, wanneer we naast elkaar zaten op de ruw-houten bank voor den vijver.... Weet je nog, hoe bundels licht vielen, het late, bronzen licht van 't mooie jaar, uit puur-blauwe lucht over de breede ruggen der omzoomende boomen?.... Weet je 't nog, hoe we elkander telkens in de oogen keken, als om elkanders liefde te peilen en hoe onze blikken verdwenen in 't eindelooze, want het wonder weet van geen einde?.... Lief, had jij ooit eerder geschreid van geluk?.... Ik herinner mij één oogenblik in mijn jeugd, dat ik weende, omdat een geluk was voorbijgegaan.... Maar dít zal níet voorbijgaan en het zal telkens weer nieuw zijn, zooals elke ochtend nieuw is, die ópklimt boven de roode daken van 't dorpje aan den zoom der stad.... Deze liefde zal één zijn met mijn leven; ik zal haar opvangen in àl mijn organen, zoodat zij met mij zal vergroeien tot een voller en rijker en beter leven....’

Toen gebeurde het, dat Pierre Antoine begon te voelen, hoe de sensiviteit zijner zenuwen al fijner werd. Tinten en schakeeringen, die hij nooit eerder had gezien, allerfijnste geluiden, die hij nooit eerder had gehoord, nam hij waar en als zijn handen gleden over fluweel of zijde, voelde hij het teere rhythme der stof trillen in zijn vingertoppen.... Ja, hij voelde het nog ná, hij hoorde nog de geluiden, hij zag nog de kleuren als een echo van licht, lang nadat hij ze waargenomen had.... En hij zei: ‘Lief, wanneer je mij aankijkt met de blauwe sterren van je oogen, is het, alsof ik je nog steeds zie, ook al ben je weggegaan.’

Toen kwam die avond, die voor eeuwig het beeld der liefde in

zijn oogen zou prenten.... Zij zaten tegenover elkander, hand in hand.... Pierre Antoine vertelde van zijn jeugd en vervolgde zijn leven, van toen hij Moeder verliet, door jaren van hongerige eenzaamheid doolde en zocht, totdat hij háár vond, wier witte handen hij thans in de zijne hield.... de rhapsodie van zijn leven.... En terwijl hij zoo vertelde en al de dagen en jaren hem voorbijgingen, zag hij vóórt-durend haar blauwe, stralende, diep-fel starende oogen op hem gericht en het was hem, alsof die oogen door zijn geheele leven hem gevolgd waren, steeds dichter en dichter bij hem waren gekomen, zelf gedreven door een wonderlijk-groot en diep-eenzaam verlangen en alsof nu, in elkánders oogen, twee zielen in elkaar opgingen tot ééne sfeer van zingende harmonie....

Pierre Antoine zweeg en om beiden lag het volle zwijgen als een mantel, die twee levens omhulde. Nog altijd staarden hare oogen hem aan, zóó vol licht, zóó vol geluk en zóó vol liefde, dat hij 't voelde als een héél fijne prikkeling op 't netvlies zijner eigen oogen. En die prikkel zette zich voort door alle zenuwvezels van zijn lichaam en vervulde hem met licht, geluk en liefde, zooals de fel-warme zomerdag een dalkom opvult van den diepsten grond tot de hoogste omranding der heuvels.... Even fluisterde hij: ‘O, dat dit blijven kon!....’ En zij glimlachte, stond op, drukte zijn hoofd tegen zich aan, streelde over zijn haren.... En tóen gebeurde het wonderlijke: ‘Mijn Lief’, zei hij, ‘je bent opgestaan, ik voel, dat je mijn hoofd tegen je aandrukt, ik voel je handen over mijn haren gaan, maar.... ik zie je nog steeds, hoe je vóór mij zit en je oogen mij aanstaren!....’

‘Liefste!’ riep zij, ‘groote God! Liefste!....’ En ze hield zijn hoofd tusschen haar beide handen en keek in zijn oogen, die omhoog staarden.... Maar hij glimlachte: ‘Ik weet, Liefste, wat je zeggen wilt. Ja.... ik ben blind geworden.... Maar kan er gelukkiger blindheid zijn, dan mijn leven lang jóuw beeld te mogen zien, jouw beeld van geluk, van licht en van liefde?....’

Van dien dag af zagen de menschen den blinden componist Pierre Antoine, hoe hij wandelde aan den arm zijner vrouw, of later ook wel aan de hand van zijn zoon, of hoe hij zelfs, alleen, met zijn witten wandelstok tastend den weg zocht over de wegen

en in de straten der stad. Zijn blinde oogen straalden van geluk en een glimlach was om zijn lippen. Maar telkens, wanneer hij, als op dien avond, voor haar zat, hand in hand, en zij hem aanstaarde, dan weerspiegelde het beeld zijner oogen de werkelijkheid.... en de blinde zág en hij zag méér, dan wie ook, omdat hij dieper zag.... Zoo bleef het, vele, vele jaren lang.... En tusschen het beeld zijner oogen en de werkelijkheid schoof zich langzamerhand de ouderdom.... Maar Pierre Antoine zag hem niet: voor hem bleef de Liefste steeds dezelfde.... want hij zag dieper.... Zijn haren waren wit geworden, zijn hooge gestalte was even gebogen, wanneer hij langzaam voortwandelde.... De menschen weken voor hem uit, eerbiedig zij groetten hem, ofschoon zij wisten, dat hij hun groet niet opmerkte, maar zij voelden het wonder, dat in zijn oogen lag....

Voordat hij stierf vroeg hij zijn zoon: ‘Speel me nog eens het Wonder der Liefde....’ Luisterend stierf hij.... Toen het laatste accoord in de eeuwige stilte was weggesmolten, voelde zijn vrouw, die zijn hand vasthield, hoe deze plotseling verstarde. Zij keek op, boog over hem heen.... en kuste zijn doode, glimlachende lippen.... Maar zijn oogen stonden, als steeds, wijd en stralend open.... en toen zijn zoon ze eerbiedig wilde toedrukken - zijn vrouw was er niet toe in staat - zag hij, zich over-buigend, in de pupil van den doode.... het Beeld der Liefde....

* * *

Zijn kinderen bewaren als heilige herinnering een portret: het stelt voor het hoofd eener vrouw met groote, diep-doordringende oogen, zóó vol liefde als een dauwdroppel vol zon.... Dit portret werd genomen van het oog van Pierre Antoine, eenige minuten na zijn dood....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDLX.

Bejaard, ben 'k nog als ooit stil-streng en stevig. IJdelheid
Nooit deed mij spreken, neen de zuivre Waarheid. 't Verst-in weten
Als knaap reeds staeg bezielde me en toch werd mij suf verweten
Al wat ik ernstig had verricht of klaar en juist gezeid.

Maar 'k had gelijk te zijn, te doen lijk 't blijkt. Der Kunst gewijd
Was, is mijn Leven en ik werk konstant nog door. Gebeten
Wierd 'k fel door hoon van niet-verstaners, doch wie speurend meten
Want wijs zijn, zien thans allerkalmst, dat 'k vredig te allen tijd

Dezelfde bleef en rustig vorder. 'k Ben Natuur en glijd
Reeds sinds mijn allervroegste jeugd in mijn stil-diep vermeten,
Door donkre Waarheên verder. Mensch ik weet me en trotsch gezeten,

Nooit voel 'k me op hoogen troon. En thans, omdat ik niet meer lijd
Gestaeg ik werk gelaten. Niets wat 'k deed heeft mij gespeten.
Ver in de oneindge Wijdte ik stoeren Dood gedwee verbeid.

DCDLXI.

'k Wou nooit een Heiige wezen, want wie kàn dat? Maar laag-slecht
'k Nooit leefde: 'k wou voor alle menschen zorgen en gelogen
Heb 'k tegen niemand ooit, in wèlk ding ook; diepst-in bewogen
Steeds denk ik, schrijf ik, nooit veel sprekend en werd niemand's knecht.

Het Hooge, Schoone, Wijze lief ik sinds mijn jeugd oprecht.
'k Deel sprekend, schrijvend, zingend mee slechts wat 'k wis weet. Gevlogen
Ben 'k nimmer boven 't eene exaktlijk-ware uit, daar 'k als droge
Koele beschouwer van mijn Zelf steeds stond en streng het echt

Begrip van alles boven fraaie frases koos. Gehecht
Diepvast aan 't Zelf ben 'k reeds van kindsbeen en wat 'k waarlijk pogen
Diep-psychisch mag want billijk is, beslis ik zelf: 't vermogen

Daartoe, dat 'k heb, steeds kritiseerde ik scherp. 'k Blijf kalm een echt
Geheel van menschlijkheid en schoon reeds zeer bejaard, mijn oogen
En hart zijn klaar steeds wen 'k mijn verzen en mijn proza vlecht.

DCDLXII.

'k Leef krachtig-diep van Wil steeds maar laat leiden soms me als Breede,
Wen 'k wijs en goed en waar vind wat ik hoor. Als steevge Geest
Ziend alles reis 'k vrij door dit raar soort Aanzijn, waar 'k geweest
Gestaeg ben Hulp voor velen maar gemoedlijk-sterk tersnede

Streng deed 'k wat de gelegenheid vereischte. Nooit ging 'k mede
Volkomen met wat deze of gene wou. Stug-stroef bevleesd
Ben 'k reeds van kindsbeen: 'k denk aan aardschheen schaars en nooit gerace'd
Heb 'k wild om andren te overtroeven: lichtlijk ontevreden,

Steeds nauw-voldaan 'k leef voor mijn Daad, mijn Werk. Of men mij leest
En smaadt dan heel schaars raakte mij. Neen, in 't aardsch Zijn verweesd
Al vroegst, nóg streef 'k als zielvol-geestlijke Eenling, die bestreden

In-boost, standvastig menschen noch het Noodlot heeft gevreesd
Van knaap, 't verkeer met anderen slechts heel zelden heb 'k gemeden,
Maar kijkend, zwijgend, peinzend leefde als mensch ik, nooit als beest.

DCDLXIII.

Domheid is een der ergste dingen, die 'k ooit merkte. Als Wezen
Lichaamlijk-broos maar vast van Ziel, ik keek steeds rond, gelaten
Al dingen onderzoekend, of ik vond iets fraai's: geen baten
Zocht 'k voor mijzelf dan door te wachten. Maar heel ernstig lezen

Steeds bleef ik alle boeken, die geruimen tijd voor deze
Beroemde heetten: Beets en naast vele andren ook Ten Kate.
Maar zei 't mij veel? Ik was niet dom en liet mij nooit bepraten
Door andren. 'k Onderzocht steeds zelf, want was een weinig-vleeschen

Knaap, die zichzelf in spiegel streng bekeek. Och, stil geheschen
Heb 'k uiterst langzaam boven alles me uit. Het vreedge laten
Was even lief me als 't lange doen. Alles ik deed met mate

Want bezig bleef ik steeds van binnen. Och, ik ben gerezen
Van fijn-gevoelgen knaap tot fijn-droog man. 'k Ben antithese
Der meesten, daar 'k nog leef slechts voor 't elk mensch begrijpend wezen.

DCDLXIV.

'k Weet, dat mijn eigenste Eigente eens vergaan zal, onbewust
Neervallend in 't Aleeuwige als een druppel in die vloeden
Persoonloos, vrij van Weet en Wil en Kracht. Ik leefde als goede
Koel-vriendlijk ijvrig reeds als knaap. Nooit gaf ik veel om lust,

Peinzend, zwaar-ernstig hield 'k me er buiten zelfs. Ik schreed aan Kust
Der Levenszee, ziende alles en sterk-streng veelal te moede.
Soms wenschte ik, dat 'k zou sterven, maar als simpel-vaste vroede
Heb 'k elke levenssmart door 't vredig-denkend doen gesust.

De onbillijkheid van velen sloeg mij dikwijls als met roeden,
Doch 'k sloeg terug pas, als 'k bezweek haast. Steeds heel breed behoeden
Bleef mij mijn psychisch streven. Och, heel kalmpjes-stroef berust

Heb 'k eens in 't ergste, wetend: 'k zink eens diep weer weg, doodmoede
Vrij van al Wanen, waar de menschen durend voort in spoeden.
'k Aanschouw, doorzie thans alles wijd-begrijpend diep-bewust.

DCDLXV.

'k Gaf in mijn jeugd soms veel om menschen, maar nog nooit schatplichtig
Mijn streng-rechtvaardge Geest hun wierd, zoodat ik nooit iets deed
Aan andren wat zij niet verdienden, lijk ik 't wist en 't weet.
'k Deed uit mijzelf nooit kwaad, want billijk voel ik: diep-inzichtig

In alles leefde en leef 'k nog en gemoedlijk voel 'k, schoon spichtig,
Neen, scherp, hard woord mij soms ontvlood, dat juist was. Thans meer breed
Want ouder 'k wierd en zwijgend draag ik veel. Nooit spijt me of speet
Iets wat ik zeide of deed. En langs zoo meer bedaardjes richtte ik

Mijn Geest naar alle kanten, en zóó zag 'k: zijn levensleed
Heeft elk te leeren dragen. Maar soms zwakkeren verplichtte ik
Zoolang zij hulp behoefden. Steeds bleef 'k eerlijk en geen meed

'k Wanneer zij zuiver-diep gemoedlijk bleven. Och, ik kweet
Mij levenslang van al mijn plichten streng. En nooit verdichtte ik
Eén ding wen 'k spreek of schrijf: eerlijk ik leefde en leef in 't leed.

DCDLXVI.

Joeg 'k méér ooit na, dan zei mijn kalme menschelijke Rede
Die stuwt steeds me, als de sterkste, wees mij, dat 'k bereiken kon?
Mijn Daagschheid werd nooit wild, ofschoon mijn aldiepste Inheid spon
Me als kind reeds heel veel droomen. Doch gelukkig reeds ter snede

Berispte ik dan mijn Binnengeest, wen deze niet tevreden
Te blijven kunnen scheen met wat als pure Geest hij won
Op de Aarde, die me afwerend eerst, verduisterde de Zon
Mijn's Inzijns korter, langer telkens. Mijn aldaagsche zeden

Waren maatschaplijk steeds maar nooit strikt-eng. Doch met een breede
Kracht hoogop strevend uit een diepe me onbekende Bron
Houd 'k staande me ook in dezen tijd, nu 'k in mijn huisjapon

Als vroeger liefst gezeten, overweeg 't al wat 'k geleden
Heb sinds 'k hier kwam op de Aarde uit andre Streek. 'k Bezon,
Bezin me op alles sinds mijn jeugd totdat 'k ben overleden.

Die Afrikaanse literatuur deur P.J. Nienaber.

Vergeleke by die Nederlandse, is die Afrikaanse literatuur heel jonk - ongeveer sewentig jaar. Maar ten spyte daarvan het dit al mooi hoogtes bereik, slaan sommige Afrikaanse romans en veral die poësie ná 1910 n' goeie figuur naas die beste Nederlandse, en ons durf dit sê sonder enige chauvinisme. Met hierdie artikel wil ons probeer om die Afrikaanse boek onder u aandag te bring, asook die Afrikaanse boeketentoonstelling wat in Amsterdam vanaf 7 tot 12 Oktober saam met die Paul Krugertentoonstelling plaasvind in die A.M.V.J.-gebou. Die tyd het aangebreek dat die Nederlandse leser ook die Afrikaanse letterkunde kan waardeer en geniet en hom nie bekommer oor die afgesaagde en sagenaamde ‘kinderlikhaid’ van die Afrikaanse taal nie.

Jonk is die Afrikaanse letterkunde as sulks, en tog nie, want dit begin met die dagboek van Jan van Riebeeck in 1652 en sluit al die Nederlandse pennevrugte in op Afrikaanse bodem ontstaan. Maar dit is eers vanaf 1875 dat boeke in die Afrikaanse taalvorm geskryf word.

Hierdie eerste letterkundige produkte is van weinig waarde, en dis alleen van kultuur-historiese belang. Bijna alle gedigte is propagandisties en herinner sterk aan die Geusepoësie. Dit getuig van 'n ontwakende nasionalisme; dit is godsdienstig, gemoedelik en sentimenteel, hoewel hier en daar afgewissel deur 'n glans-puntjie.

Die Anglo-Boere-oorlog (1899-1902) het die Afrikaner tot geestelike ontwaking gebring. Uit die skynbare nederlaag is 'n nuwe nasie gebore met 'n eie letterkunde. Daar ontstaan begrijpelikerwyse 'n oorlogspoësie wat klae oor verydelde hoop en ween

in lewensmoegheid, en tog hoopvol na die toekoms wys, na die herrysenis van 'n nuwe volk. As die Unie van Suid-Afrika in 1910 tot stand kom is ons reeds 'n entjie weg van die oorlogatmosfeer, maar die oorlog is nog nie vergeet nie. Leipoldt se ‘Oom Gert Vertel’, Totius se ‘Wilgerboombogies’, Celliers se ‘Vlaktebundel’ het in één atmosfeer ontstaan, soseer is die digter kind van sy tyd, en so kragtig het die volksgevoel van verdriet en lyding die digters se werk deurstroom. Daardie gees word suiwer weergegee in die ‘Winternag’ van E. Marais:

‘O, koud is die windjie
en skraal!
En blink in die doflig
en kaal -

So wyd as die Heer se genade -
Lê die velde in sterlig en skade....’

Maar die tye het verander, en die tyd genees alle wonde. Die eerste voortstuwing, gedra deur die diep deining van 'n geweldig ontroerde volksgemoed, het sy kulminasie reeds in die digterlike uiting van Celliers, Totius en Leipoldt bereik, om daarna in sagte glooiing na die tweede groep van die eerste geslag, Langenhoven, Visser en Malherbe te verloop. As volksdigter bewandel Langenhoven die pad van Suid-Afrika met sy volk wat hy in sy puntdiggies pitkos vir padkos weergee. Maar die volkslied wat hy nagelaat het kyk vorentoe:

Ons sal antwoord op jou roepstem,
Ons sal offer wat jy vra:
Ons sal lewe, ons sal sterwe -
Ons vir jou, Suid-Afrika.’

Malherbe soek die ewige reeds buitekant die tydelike gebeurtenisse van land en volk:

‘Die see is vol van ewigheid,
von golwedeining op en neer
tot wiegelwêrelde uitgespreid
op maat van eindloos kom en keer.’

Omstreeks 1920 kom 'n aantal jongeres op die voorgrond, en in hul werk kan 'n nuwe klank gehoor word. Ook die toon van die ouer digters se werk verander, en Celliers, Leipoldt en Malherbe laat al meer die persoonlike klank hoor wat hulle digterlike motiewe betref. Toon van der Heever se bundeltje *Gedigte* (1919) was 'n verrassing, want hier het die individuele gevoel in wonderlike subtiele, fijn-afgewerkte verse 'n uitdrukking gevind. So is die poësie van Dr. J.R.L. van Bruggen, Wassenaar, Fagan bv. 'n uitdrukking van dié nuwe gees, 'n gretige genieting van die weelde van natuurskoonheid en sinnelike skoonheid.

Omstreeks 1929 kry ons die jongste geslag in die Afrikaanse digkuns, C.M. v.d. Heever, en 'n paar jaar later, Mocke, I.D. Du Plessis, Eitemal, en dan die jongstes: W.E.G. Louw en Uys Krige. Hulle poësie wys in die rigting van vergeesteliking, van 'n dieper delwing in die innerlike fynhede van die gees waar die lig van die uiterlike lewe tot simboolwaarde omgetoor word.

As daar een ding duidelik word uit hul werk, dan is dit die heilsame, verpurende invloed van die moderne Nederlandse digkuns.

Die Afrikaanse drama sal ons hier verbygaan, omdat daarin geen besondere kunsprodukte tot dusver gelewer is nie, maar van die allergrootste belang is die prosa, omdat die jong Afrikaanse letterkunde op hierdie gebied sy grootste triomf gevier het in die afgelope kwarteeu.

Voor 1910 het die prosakuns as heel beskeie vertelkuns begin in die historiese roman van De Waal: *Johanms van Wyk*. Dan kom na enkele jare D.F. Malherbe met sy eerste roman *Vergeet Nie* en Jochem van Bruggen met *Teleurgestel*. De Waal het sy eerste liefde getrou gebly en historiese romans gelewer waarvan die intrige hoofsaak en die vertelling bysaak is, terwyl die verbeelding geen saak maak nie. Malherbe se eerste roman het egter dadelik literêre en stilistiese kenmerke geopenbaar wat die aanspraak op 'n aparte plek in die kader van die historiese roman gegee het. Die artistieke eigenskappe van *Vergeet Nie* het tot volgroeiing gekom in sy moderne romans *Hans die Skipper, Die Meulenaar* en *Die Hart van Moab*.

Malherbe is een van ons beste stiliste en romanskrywers. Hy het skool gemaak in ons prosakuns, en langs sy lyn vind ons in

die eerste plek C.M. v.d. Heever wat in die ontwikkelingsgang van sy romans *Langs Die Grootpad, Droogte, Groei*, 'n geleidelike emansipasie van Malherbe vertoon en mettertijd sy eie weg vind.

Jochem van Bruggen, goed bekend in Nederland, het die Afrikaanse prosa hoog vooruit gestoot. Hy begin met die meesterlike *Ampie,* met sy vervolgverhaal, *Die Meisiekind*. Maar daarmee was hy ongelukkig uitgeskrywe, en het die uitbeelding van die armblankedom kragtens sy voorbeeld 'n literêre manie geword.

In 1922 verskyn *Onder die Olyfboom* van Fichardt en *Japie* van J.R.L. van Bruggen met die mensbeelding voorop. Byna gelyktydig met *Ampie* verskyn Marie Linde se *Onder bevoorregte Mense* (1925) waarin o.a. die botsing tussen uitheemse idees en voorvaderlike sedes sterk beklemtoon word.

Verder is daar die unieke figuur, Langenhoven, die Multatuli en Hildebrand van S.A. met sy *Doppers en Filistyne, Sonde met die Bure*.

In ons prosakuns moet 'n besondere plek aan die skrywers van diereverhale toegewys word, meer bepaald aan Sangiro, die gebroeders Hobson en E. Marais. Hierdie werk van Sangiro *Uit Oerwoud en Vlakte* het vir ons land, ons taal en ons literatuur in die buiteland bekendheid verwerf.

Kragtens die omvang van die produksie op die gebied van die kort-verhaal staan hierdie kunsvorm seker vooraan onder ons prosaliteratuur oor die afgelope dekade. Ons noem slegs die name van Van Bruggen, Leipoldt, Jonker, van den Heever en Marie Linde.

Die Afrikaanse letterkunde is jonk, maar dit is mooi, 'n weerspiegeling van 'n jong volk in Suid-Afrika, 'n jong volk en literatuur wat verwant is aan die Nederlandse!

N.S. Gebruik is gemaak van die artikels van S.P.E. Boshoff in ‘Die Burger’, C.M. van den Heever in ‘Die Volksblad’.

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Vervolg van blz. 212.)

X.
Het antwoord.

Nu reeds heb ik haar antwoord ontvangen.

Ik houd haar brief in mijn handen. Een brief is als een geschenk.... een brief van Helga is als een begenadiging.

Ik houd het couvert in mijn koesterende handen.... dat zij mij geantwoord heeft, en zoo gauw geantwoord heeft, en mij den brief niet over de post heeft gezonden, maar hem mij heeft laten brengen, zegt immers al genoeg.

Dick Terhorst, die mijn besluit om Helga te schrijven, zeer goedkeurde, nam me mee op een wandeling om me wat afleiding te geven.

En pas toen ik buiten was, bedacht ik me, dat ik nog gisteren te bed lag in ijlende koorts (al was die dan ook maar inbeelding, toch voor mijn gevoel niet minder reëel, zoo zelfs, dat ik mijn einde nabij waande) en nu weer kan stappen over den weg, al was het ook, dat Dicks arm, bij stijgende gedeelten, mij steunde.

We zaten lang op een beschaduwde plek, en Dick praatte en vertelde me allerlei verhalen, die hier in den omtrek in zwang zijn, en eens, toen hij mij een verschrikkelijken *thriller* had verteld en lachend vroeg:

- Vind je 't niet precies een slechte film? moest ik antwoorden:
- Wat?

Toen lachte Dick nog meer en zei:

- Karel, houdt nu eens even op met te *denken*. Ik maak me sterk, dat je dat uit en ter na hebt gedaan, voor je je brief schreef, en nog bovendien dat je brief een meesterstuk was van welbepeinsd overleg. Dus.

Nu lach ik ook, en zeg:

- Je hebt gelijk, Dick. Ik heb ook op 't oogenblik niets meer te denken. Ik moet nu maar afwachten, wat Helga over me beslist.

- Eigenlijk weet je dat wel, niet? vraagt Dick vriendelijk.

Ja, ik weet het. Ik vermoed het tenminste. Maar zeker weten, neen!

En het is aardig van Dick dat hij probeert, me een beetje van mijn, als in een draaimolen steeds om hetzelfde middelpunt rondtollende gedachten, af te leiden.

- Kom dan nog maar eens voor den draad met je slechte film, veroorloof ik hem.

- Nu, omdat jij het bent, hoor!

En hij vertelt me het volgende ‘haarsträubende’ verhaal, dat zooals we vroeger in onze kindercourant lazen, ‘op waarheid gegrond moet zijn.’

- Er woonde hier een man met twee dochters.

De oudste was een wilde meid, vol zucht naar avontuur. Ze woonde op een steile hoogte, wel twee uur ver loopen van Meran, en ze beminde een jongen knaap, dewelke soldaat was, maar toch elken nacht naar boven sloop, om eenigen tijd bij haar door te brengen. De sage wil evenwel, dat er, - ze zaten dan samen in een schuur, - nooit iets onbehoorlijks gebeurde.

- Dat is dan werkelijk wel een ‘sage’, spot ik.

- Enfin, om kort te gaan, de oorlog breekt uit, en de jongen wordt opgecommandeerd. Hij vertelt dat aan zijn meisje, en zegt, dat hij den volgenden nacht niet meer komen kan, daar hij zich nu, in oorlogstijd, niet meer van zijn regiment verwijderen kan, daar zij 's morgens vroeg moeten uittrekken.

Het meisje eischt evenwel van hem, dat hij dien nacht toch komen zal. Hij legt haar uit, dat, als hij gemist wordt, hij als deserteur zal worden beschouwd; het baat niet, het meisje blijft bij haar eisch; de jongen stemt toe, en 's nachts is hij bij haar.

- ‘De heks’, mompel ik. Ik hoop dat ze haar gerechte straf niet ontging?

- Luister. De jongen gaat terug naar de kazerne. Bij het ditmaal zeer vroege morgen-appel was hij niet aanwezig. Zooals hij wel wist wordt hij als deserteur beschouwd, en, zonder vorm van proces, en zonder pardon, op staanden voet gefusilleerd.

Hij is dus dood.

Goed. Later op den morgen komt het meisje, door wroeging gedreven, naar beneden, vraagt den commandant te spreken, en vertelt hem, dat haar jongen geen deserteur is, dat ze hem geprest heeft, dien nacht bij haar door te brengen, dat hij dus onschuldig is en dat ze hem niets mogen doen.

- En hij was al gefusilleerd.

- Dat was hij ook, maar dat wist ze nog niet. En de luitenant belooft haar alles voor haar geliefde te zullen doen, en te zorgen, dat hij gespaard blijft, als....

- Als....

- Begrijp je 't nog niet?

- Neen?

- Ingénu. Als zij hem ter wille is, natuurlijk.

- En?

- Ja, om het leven van haar geliefde te redden, stemt zij toe.

- Wat een dubbeldoorgefourneerde schurk!

- Zulke dingen komen meer voor, nooit van gehoord? vraagt Dick kalm. Enfin, we gaan voort.

- Het meisje komt weer naar buiten, ontmoet daar den oppasser van den luitenant, en....

- En....?? vraag ik met goed geveinsde spanning.

- Die vertelt haar, dat haar geliefde 's morgens al is gefusilleerd.

- Het meisje barst uit in een schellen lach, zij schatert het uit en is niet tot bedaren te brengen.

- Hu!

- En 's avonds....

- 's Avonds??

- Is de luitenant verdwenen.

- Waar is hij dan?

- Ja! waar is hij. Eerst dagen later wordt hij gevonden. Maar hoe!

- Ja, hoe!?

- Het meisje, hoe ze het gedaan heeft, begrijpt niemand, maar ze heeft den luitenant ‘bemachtigd’, heeft hem naar een eenzame plek gesleept, hem daar opgehangen met zijn hoofd naar beneden!

- Met zijn hoofd naar beneden? Hoe geraffineerd!!

- Het wordt nog veel geraffineerder. Met zijn hoofd naar beneden.... in een mierennest.

- Hè?....

- Nou, wat zeg je ervan? Is dat effen een film?

- Dus, was hij levend....

- Ja!....

- Hoe kwam ze op het idee!

- Ja, zooiets schijnt wel meer te zijn voorgekomen in Tirol, als ze wraak moesten nemen.

- Netjes!

- Nu, maar 't meisje kwam er óok niet zoo goed af. Weer thuis gekomen bleek ze stapel krankzinnig te zijn. Ze deed maar niets dan roepen:

- Die Ameisen! die Ameisen! en zoo wisten ze dat zij de schuldige was, en sloten haar op in een krankzinnigengesticht.

- Nou Dick, laten wij van deze geschiedenis een scenario maken, we verdienen er de schatten van de Lutine aan.

- Maar 't is nog niet uit!

- Nog niet uit? Wat kan er nu nog komen!

- Wel, de man had toch nog een andere dochter?

- Ah!

- Nu, die tweede dochetr, ofschoon de man haar als een cerberus bewaakte, zag kans zich toch te laten verleiden.

- Jongejongen.

- En toen de man er achter kwam, begaf hij zich naar den verleider en sprak:

- Zult gij mijn dochter huwen?

De jonge man kon dat maar niet zoo op staanden voet beloven. Hij vroeg bedenktijd.

- Neen! zei de oude. Nu of nooit. 't Is ja of neen!

Enfin, om kort te gaan, na veel pourparlers was 't.... wat raad je?

- Was 't ‘neen’, natuurlijk. 't Is toch geen film met een happy ending, hoop ik. Dat is al te goedkoop.

- 't Was neen. En met reuzenkrachten slingerde de oude den jongen verleider in de Passer.

- En toen?

- Toen ging hij naar huis, zette zich, vermoeid van zijn daad, op een bank, nam zijn tweede dochter in zijn armen, en zoo vielen ze samen idyllisch in slaap.

- En is dat het slot?

- Kan je begrijpen. De moord was gezien door de dienstbode van den bakker. Die waarschuwde den burgemeester, die zich met eenige gendarmes onmiddellijk op weg begaf, om den oude te arresteeren.

Dat gebeurde. En....

- Toen zij alles hoorde werd ook de tweede dochter op staanden voet krankzinnig. Ze zit nu met haar zuster in 't zelfde gesticht, en de vader houdt voor zooveel jaren verblijf in 't gevang.

- Tragisch, tragisch.

- Nou, Karel, zegt Dick, met zijn goedhartigen spot. Gebeuren er in 't werkelijke leven ook soms nog erger dingen dan die zich afspelen in je ziel?

- Je hebt me een goed lesje gegeven, Dick. Als ik me soms weer eens mieren in den kop haal, dan zal ik aan de werkelijke ‘Ameisen’ denken, en me schamen voor mijn inbeeldingen.

- Zoo heeft dus zelfs deze geschiedenis een moraal, die te behartigen is, zegt Dick. En ondertusschen is het laat genoeg geworden, om weer naar huis te gaan, Karel.

We gaan naar huis, en daar.... nu al, o, nu al, ligt haar brief.

- Ik had het wel gedacht, zegt Dick, en je daarom zoolang bezig gehouden. En dan laat hij mij alleen.

En nu heb ik den brief in mijn handen, en draal hem te openen, en heb me het heele verhaal herinnerd, om nog wat uitstel te hebben.... want iets heerlijks heeft men immers liefst zoo lang mogelijk in het vooruitzicht?....

Helga's handschrift karakteriseert haar geheel. Het is groot en kloek, als zijzelve.

En nu is de brief open.... en ik tracht me nog te bedwingen en hem niet ineens te lezen.... maar.... mijn oogen vliegen over de bladzijden.... en....

Karel, ik kan je niet zeggen hoe dankbaar ik ben, dat je mij hebt geschreven. Dat je mij zóó hebt geschreven.

Men zegt wel eens, dat praten gemoedelijker is, en dat er in een gesprek minder aanleiding bestaat voor misverstand.

Dat is zoo *niet,* dunkt me. In een gesprek wil men haastig antwoorden, en bovendien, men voelt zich niet geheel onbevangen tegen de open ooren, de open oogen van den ander.

In een brief worden je categorische vragen gedaan, die je goed overdenken kan, eer je ze beantwoordt.... (Deze briefaanvang is precies zoo, als *ik* hem zou kunnen hebben geschreven.... O, Helga, Helga, zijn wij werkelijk de gelijkgestemden van ziel?)

In de eerste plaats, Karel, vraag je mij: Hoe sta je tegenover de zekerheid van den dood?

Daarop kan ik je antwoorden, dat de dood mij nooit een verschrikking is geweest. En toch heb ik geen eenzame droevige jeugd gehad, en ben ik ook nooit melancholisch geweest.

Ik geloof dat het kwam, omdat mijn vader en moeder - als kind al was ik ten doode opgeschreven, - mij nooit den dood als iets afschuwelijks, afschrikwekkends hebben voorgesteld. Zij.... wel overtuigd van mijn vroege sterven, want begrijpend dat ik geen hoogen ouderdom zou halen... spraken over den dood als iets heel gewoons (en dat is het toch ook, waar iedereen, niemand uitgezonderd, aan sterven onderhevig is!) ze stelden den dood als een noodzakelijk einde voor, waarvoor niemand bang behoeft te wezen, omdat in het leven immers aan alles een einde komt, vroeg of laat, en dat dit de natuurlijke gang van zaken is. Ze hebben me dus geleerd, den dood te aanvaarden zooals men ook den slaap aanvaardt. Voor den slaap zijn we niet bang. Waarom dan voor den dood?

Ik ben nooit bang geweest voor den dood.... Nooit in het minste of geringste. En wat mijn ouders mij óók hebben geleerd, en waarvoor ik hun altijd, altijd dankbaar zal zijn, dat is: mijn tijd, al den tijd, die me gegund werd, goed te gebruiken, en *hierop* kwam het vooral aan, van alles te genieten wat ook maar eenige aanleiding tot vreugde gaf.

Kinderen vinden alles gewoon, wat hun weervaart. Prettige

dingen beschouwen ze onbewust als een recht, onprettige als een onrecht, dat hun wordt aangedaan.

Maar neen, leerden mij mijn ouders. Alle prettige dingen zijn een gave van het lot, waarvoor we erkentelijk moeten zijn, en ze als iets bizonders aannemen. Je houdt niet van regen en mist? Goed, wees dan blij als de zon schijnt, of als je 's avonds de sterrenlucht ziet. Je houdt niet van de een of andere spijs? Dan moet een gerecht waar je wel van houdt, je dubbel lekker smaken. Je houdt niet van sommen? Als je ze gauw afmaakt kan je heerlijk aan je leesboek gaan.

En zoo hebben mijn ouders me geholpen aan wat je noemt een gelukkig temperament.

En nu weet je ook meteen, hoe ik sta tegenover den dood. De dood is me nooit voorgekomen als een vijand, als een wreedaard, een meedoogenlooze roover, neen, mijn ouders hebben me geleerd hem niet te schuwen, niet te vreezen, maar hem rustig te aanvaarden, als hij komt.

En nu begrijp je ook wel, dat ik jouw gemoedsstemming, toen je de zekerheid kreeg van je dood, heel goed meevoelen kan. Voor iemand met een verleden van zwaarmoedigheid en levenshaat moet de dood wel een deugd, een vreugde, een uitkomst zijn. Voor de meeste menschen zal jouw toestand wel onbegrijpelijk wezen; zooals je zegt:

'Het zal den menschen vreemd voorkomen, iemand, die zoo gelukkig is, in de zekerheid van den dood.'

Ja, den menschen. Den banalen menschen, - maar niet aan mij. Ik begrijp je in dit opzicht, Karel. Volkomen.

En ook begrijp ik, dat je weten wou, weten moest, hoe ik me tegenover het vraagstuk van leven en dood verhoud. Nu weet je het. En ben je er tevreden over, Karel?

Ik hoop het, maar ik denk het wèl!

En nu vraag je mij nog wat anders.

Je vraagt mij, waarom ik je sprak over het meisje uit je vorig leven. Waarom ik het 'veiliger' voor je vond om je tot dat meisje te wenden dan tot mij, aan wie immers geen lang leven meer is beschoren.

Ja, Karel, jij met je subtiele mannenpsychologie, jij, met je logische denkwijze, moet dat natuurlijk wel vragen, daar

er een tegenstrijdigheid in schijnt te liggen, dat ik, die met jou op één lijn sta, en dus beter bij je behoor, je toch naar een andere vrouw verwijs.

Een meisje zou me in dit opzicht wel begrijpen....

Maar ofschoon het niet gemakkelijk is, ik wil toch probeeren, 't je uit te leggen.... ik wil den eerenaam ‘dappere’, dien je me gegeven hebt, trachten te verdienen. Dat ik je dat vroeg is.... Ja, ik *wil* het zeggen.... is een bewijs van mijn liefde, Karel.

Nu zou ik kunnen eindigen, blij met mijn zelfoverwinning en wetende, dat je me nu voldoende begrijpt.

Maar ik wil toch nog wat verder schrijven, want.... men concentreert zijn gedachten beter op papier, en ik merk, dat schrijven me heel gemakkelijk afgaat.

Waarom het een bewijs van mijn liefde is, *mein Jungen?* Omdat ik al mijn eigen wenschen verloochende, mijn zelfzucht onderdrukte, om alleen aan jou te denken.

Ik dacht:

Als hij van me houdt.... dan zal hij lijden om mij. Dan verliest hij me misschien gauw.... en blijft eenzaam en ellendig achter.

Kan hij zich verbinden met een gezond meisje - die kan veel meer voor hem zijn dan ik. En *deze* gedachte kostte me véél, Karel. Want de zorg voor den liefste, een zorg die iedere vrouw dierbaar is, over te laten aan een ander, een man weet niet, hoe onnoemelijk hard dat is!

Maar ten slotte: het komt er niet op aan, wie de zorg geeft, *als* de zorg maar gegeven wordt. Ik heb in mijn leven geleerd, veel dingen anders te beschouwen dan ‘gewone’ menschen. Ik heb ook geleerd lichter te berusten en gemakkelijker afstand te doen....

En daarom was ik in staat je te spreken over dat andere meisje, ofschoon ik.... ofschoon ik jaloersch op haar ben. Ik weet niet, of jij dat ook kent: jaloezie?

Ik heb eens een meisje gekend, die zei:

‘Wanneer ik trouw, dan zal ik tegenover alle vroegere liefdes van mijn man volkomen onverschillig staan. Het verleden is verleden, en daar hij mij tenslotte heeft verkozen,

kunnen al die vroegere vlammen me volstrekt niets schelen.'

Dat zei ze. En de theorie is mooi. Maar ach, lieve hemel, hoe ging het in de practijk?

Nauwelijks was ze getrouwd, of al de vroegere liefdes van haar man spookten haar door het hoofd. Ze ging lijden aan een verschrikkelijke retrospectieve jaloezie. Eiken dag ondervroeg ze met haatgevoelens haar man over zijn verhouding tot die.... en die.... en die andere. (De man had, in argeloosheid vertrouwende op haar mooie theorie, haar alles verteld.)

In 't begin stelde de man haar geduldig gerust. Neen, met die was 't heusch geen liefde geweest. En dat andere, dat was heelemaal een vergissing, toen hij haar beter leerde kennen.... En dat derde avontuur, nu, dat was al heel onbeteekenend, een beetje flirt, en anders niets.

De vrouw concludeerde dus: 'geen liefde', 'een vergissing', 'flirt'. Dat waren de drie gevallen. En onophoudelijk eischte zij van haar man, dat hij zeggen zou: 'Geen liefde. Een vergissing. Flirt. Dat zweer ik.'

En hoe liep het af? zal je vragen. Ja, dat het huwelijk, dat heel gelukkig had kunnen zijn, verwerd tot een harde, conventioneele, koude verbintenis, waarin de echtgenooten elkaar met moeite verdragen. O, jalozie is zoo'n verschrikkelijke kwaal, zoo'n intens geestelijk lijden als waarvan menschen, die er niet mee behept zijn, geen idee hebben. En tot mijn spijt heb ik ontdekt.... daar ook niet heelemaal vrij van te zijn. Maar ik heb er niet aan toe gegeven, en je, hoe veel me 't ook kostte, gewezen op de andere.

Want....

Als twee menschen, die niet lang meer te leven hebben, elkaar hun liefde kenbaar maken.... vergaat het hun dan niet als Paola di Malatesta en Francesca da Rimini in Dantes Hel?

Je kent de episode.

Paolo en Francesca hebben elkander lief, en worden tezamen doorstoken door den degen van haar echtgenoot. En zoo komen zij in de Hel.

En nu dacht ik vroeger als kind: Dat is geen straf. Samen, altijd samen te mogen zijn.

Maar nu, Karel, nu ik ouder ben, nù denk ik:

Hun lijden is nu oneindig grooter, dan wanneer zij elk alleen in de Hel zouden zijn. *Omdat* zij lijden door en voor elkaar.

En nu vraag ik je:

Zou dat met ons ook niet het geval wezen, Karel?

Zouden wij niet te veel lijden door elkaar?

Denk hier goed over na, en zeg of schrijf me dan, wat je er van vindt.

En nu, Karel, ik bid je, noem dezen brief niet te koel en beredeneerd.

Geloof me, ik heb me moeten dwingen, hem zoo bedaard te houden. Maar het is beter voor jou, voor mij, nietwaar? Het eenige, wat ik wil, is, dat jij gelukkig wordt. En jij bent de eenige, die beslissen kan, op welke wijze, je het gelukkigst zal zijn.

Ik leg mijn lot in jouw handen, Karel, beslis, beschik over mij.

Wat jij beslist zal ik goed vinden, want....

Ja, je weet 't nu wel, dat ik je liefheb. En als je dat óók nog weten wilt, dan wil ik je wel vertellen, dat ik nooit zóó van iemand gehouden heb. Ik heb altijd bij mezelven gezegd: Ik ben niet voor liefde. Ik ben niet zooals anderen. Laat ik mezelf en een ander niet ongelukkig doen worden. En daarom, als ik het hof werd gemaakt en mijn aanbidders heel aardig vond, dan coupeerde ik de zaak onmiddellijk, en liet er geen ernst van komen.

Maar.... dat ik dit kon doen, en er weer gauw overheen was - dat beteekent toch wel, nietwaar, dat 't bij mij nooit zoo heel diep heeft gezeten! En dat heeft 't ook niet, dat weet ik nu wel. En ik hoop dat je dit aangenaam vindt! En nu.... maar nu.... ja, met ons is alles zoo heel anders, Karel, zoo ontzaggelijk serieus, bij vroeger vergeleken. Daarom: denk en handel voor ons beiden. Ik zal me aan alles onderwerpen. Ik heb geen geduldige onderworpen natuur, maar.... Ik moet nu eindigen; als ik nu niet eindig, dan....

Karel, Karel, lieve Karel, neem jij voor ons beiden het besluit. Wat jij doet is welgedaan, en ik zal je beslissing hoe die ook zij, aanvaarden.

Je Helga.

(Wordt vervolgd.)

Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden
losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.
(Vervolg van. blz. 222.)

8 Januari, 1904.

Bij Costi, een koffiehuis, waar de zakenmenschen 's morgens komen, zonder er ooit veel andere zaken te doen dan om bij een der vele in- en uitloopende venters van delicatessen te dobbelen om een geplukte kalkoen, om een cervelaatworst, maakte ik kennis met Jonkheer Mock, die te Sevdikeuï een olijfperserij heeft. Een eenvoudige jonge kerel van vriendelijke manieren en een goedig, fijn gezicht met zacht-bruine oogen en een bruin kneveltje. Hij is hier getrouwd met een juffrouw Van Lennep en, zegt hij, ‘ik zal mijn kinderen geheel Hollandsch laten opvoeden.’

Mijn leerling Willie van der Zee, die zijn les kwam nemen, terwijl de jonge Van Blommensteyn bij mij was, waagde het reeds een aardigheid in het Hollandsch te zeggen. Een vertaling van het Fransche ‘l'habit fait pas le moine’ in ‘het is niet de overjas, die het hart warm maakt.’

10 Januari, 1904.

Eindelijk Sevdikeuï - ‘Het Liefdedorp’ der Hollanders - gezien. Het ligt achter Smyrna, in de bergen, op drie uur afstands, in een vruchtbare vlakte. Sevdikeuï wordt nu grootendeels door

Grieken bewoond, die er de Mohammedanen geheel hebben verdrongen. De moskee is een ruïne.

Jonkheer Mock en graaf Edmond de Hochepied hadden mij uitgenoodigd. De eerste om bij hem te déjeuneeren. Al dadelijk zijn woning, een oud-Hollandsch huis, en daarin, in de reusachtige vestibule, welke in al de Smyrna'sche huizen tot ruim salon is ingericht, een oude staande Hollandsche klok, die hij hier bij de Franciscanen heeft gevonden. Mevrouw Mock is een geboren Van Lennep: lief jong moedertje, gelukkig in het bezit van haar eerste kindje. Zij spreekt geen Hollandsch, maar leest en verstaat elk woord.

In den namiddag brachten wij een bezoek bij Edmond de Hochepied, in het oude huis met zijn groote kamers, die bijna zalen zijn. In een der kleinere ontving hij ons: zijn studeerkamer met een paar oude boekenkasten, waarin een rijke oude boekenverzameling. ... niet verder gaande dan 1830. Dit wil zeggen: tot dien tijd was de familie nog in goeden doen.

Men zegt, dat toen een der Hochepieds in de familie, tot toen altijd Protestantsch, om geloofswille uit Frankrijk heen gegaan om zich over Holland in Smyrna te vestigen, voor het eerst een Katholiek meisje trouwde, de vader zei, dat het geluk der familie zou keeren, zoodra zij Katholiek werd. De voorspelling is uitgekomen.

Daar hij wist, dat ik mij voor die dingen interesseer liet hij mij zijn famiiepapieren zien: een voorname Fransche baronnenfamilie, in 't laatst der 17e eeuw door keizer Leopold tot graven verheven al belooning voor de vrijmaking van de Christenslaven uit Moorsche gevangenschap. Het familiewapen doelt daarop. Daar waren prachtig gepenteekende adelsbrevetten met miniaturen en verluchtsels op velijn en perkament, geteekend Leopold en Maria Theresia, en aan linten en gouddraad groote rijkszegels in doozen er aan hangende. Dan, van Willem I, een dergelijk, doch kleiner brevet, dat de familie in den Nederlandschen adel is opgenomen met den titel van graaf en gravin.

Ook liet hij mij allerlei papieren inzien: brieven, rekeningen, kennisgevingen betrekking hebbende op de Nederlandsche kolonie te Smyrna en in het bijzonder op zijn familie, en vergunde mij o.a. mee te nemen een rekening van uitgaven voor een reis van

een ambassadeur De Hochepied, van Utrecht naar Konstantinopel, in de tweede helft der 18e eeuw, waaruit het verloop der geheele reis is op te maken.

Nu kwam de beurt aan de familieportretten, welke hier en daar verspreid hingen. In het voorbijgaan had ik al opgemerkt, dat het meest dingen waren zonder eenige kunstwaarden, maar voor de geschiedenis der familie ongetwijfeld kostbaar. De beste stukken waren nog tweede soorts. Misschien ook van dien Cornelis de Bruyn, die hier eind der 17e eeuw kwam. Vooral trok in het armoedig salon met de resten van een verloren weelde gemeubeld, mijn aandacht het portret van de 'Madama', dat mij nu bleek niet een Van Lennep, maar een Colyer te zijn, beroemde familie in de Hollandsch-Turksche diplomatie. Een 'croûte', de schilderij, maar toch gaf zij de statige verschijning weer en het mooie, fiere gezicht der vrouw. Zij is half-Turksch, half-Europeesch gekleed en heeft iets uitdagend-kokets in haar oogopslag, wat verklaart, dat juist zij door een jannitzaar werd aangesproken, wat de arme kerel duur genoeg betaald heeft. Bij haar staan haar kinderen, Turksch gekleed eveneens, één gedragen echter door een negerin. Tegenover deze schilderij, de grootste van allen, hing een fijn borduurwerk, dat wel een gobelijn leek: het wapen der Hochepieds door de 'Madama' zelve gestikt.

Maar overal hingen schilderijen, ook in de huiskamer, waar ik nu werd voorgesteld aan mevrouw Edmond de Hochepied, knappe, maar burgerlijk uitziende jonge vrouw, moeder van vijf roodwangige kinderen, en men zou haar gravinschap zoo in 't eerst niet aanzien. Toch leek zij mij in het gesprek hee lief en verstandig. Daar kwam een jongere broer De Hochepied, die Fransch leeraar in het dorp is, druk, bewegelijk, schreeuwerig, Fransch-Grieksch en een ietsje verwaand.

Vervolgens een bezoek bij den heer Arnaud, zoon van die aardige oude vrouw, die ik heb bezocht. Hij woont in het groote oude huis der familie Van Lennep, als het ware het moederhuis van alle andere Hollandsche huizen in Sevdikeuï. Zes-en-twintig groote kamers, elke kamer zoo groot als drie gewone, en de vestibule een zaal van haast grootsche afmetingen.

In dit groote huis nu, stil van peinzen aan verleden dingen, in een der kamers zat een oude man bij een Carcel-lamp te

studeeren: de heer Arnaud, die mij eenige herinneringen aan de familie Van Lennep liet zien, o.a. een album met teekeningen van verschillende Van Lenneps bijeen. In een gedeelte der bovenverdieping huist de jonge Hochepied met zijn familie, waaraan ik nu ook een bezoek bracht: een nog burgerlijker uitziende jonge vrouw met haar onderlijf, tegen de kilheid van het vertrek, in den 'tandoer.'[1] Het verval der familie was hier haast tot het uiterste te merken. Maar in Edmond de Hochepied, geestige jonge kerel, is nog wel iets van den 'grand-seigneur' over.

In het voorbijgaan wees de heer Mock mij nog andere Hollandsche huizen, allen even groot, allen eertijds het bezit der Van Lenneps. Want de eerste Van Lennep had verscheidene dochters, en telkens als er een trouwde werd er een nieuw huis bijgebouwd. Zoo werd Sevdikeuï het 'Liefdedorp' der Hollandsche nederzetting in Smyrna.

13 Januari, 1904.

Een gesprek met pater Augustus over het Pantheïsme. Ik verdedig mijn denkwijze, hij de zijne, maar hij verraadt zijn zwakstaan door te zeggen: 'wanneer men er niet op voorbereid is.' Heel gezellige prater, met 'jandories' in zijn spreken en een gul lachen, dat, geloof ik, veel oprechte vroomheid verbergt.

15 Januari, 1904.

Mijn bezoek aan de Hollandsche huizen in Sevdikeuï heb ik betaald met een zware verkoudheid, welke mij vandaag in mijn kamer houdt. Als landhuizen gebouwd zijn zij niet op den winter ingericht, en vooral die vestibules bezitten bij het binnentreden een kelderachtige kilheid.

17 Januari, 1904.

Gisteravond diner bij den heer A.A. Keun. Daar hij gescheiden of weduwnaar is recipieert met hem een dochter van een broêr: jonge dame, blond, rijzig fijn besneden gezicht, schoonheid met zeer expressieven, wat droefgeestigen blik en even expressieven

1) 'Tandoer': een groote koperen vuurpot onder de tafel, welke met zware dekens is bedekt, welke hangen over de knieën der aanzittenden.

mond. Zij is in een fijn wit kleed van zijde en gaas met lange, over de hand vallende doorschijnende mouwen.

Ik ben de eerste gast, die komt. ‘Koud weer geweest; nu regen; koude mij liever.’ De heer Keun presenteert mij zijn zoon: goedhartige lummel, erg verliefd, naar 't schijnt, op zijn nichtje, die hem ook wel gaarne mag. Er zijn voorts de heer en mevrouw De Sturler: zij weer zeer mooi: zwart zijden kleed met gaas, blauwe ‘berthe’, op den gevulden blanken boezem een bloedkralen collier. De Deensche consul en zijn vrouw: hij een goedig, grijzend mannetje; zij een pikante brunette, een Weensche, wèl een echte ‘Wienerin’.

Prachtig huis: groot, mooi salon, maar gemeubeld zonder smaak en dan steeds: ‘m'n dochter, de prinses.’ In een hoek staat het portret van ‘m'n dochter, de prinses’, omhangen met kostbare Indische sjaal. Een ets is het, welke te Parijs op het ‘Salon’ heeft gehangen: het nummer zit er nog aan! Maar mooi is ‘m'n dochter, de prinses’, heerlijk blond haar, waarop zij trotsch is, waarmee zij, het haar geheel los hangend, zich laat fotografeeren, enkel om het te laten zien. ‘Net of ze bij den kapper is, vindt u niet’? fluistert mevrouw De Sturler mij in.

Het diner is waarlijk dat van een prinsen-schoonvader: een Rumeensch orchest van mannen en vrouwen in Rumeensch nationaal gewaad, speelt onderwijl Rumeensch-nationale wijzen, en zingt in het Italiaansch.

Ik ben hier ‘de beroemde schrijver’, wiens boeken men ‘helaas’ niet heeft gelezen. De heer De Sturler spreekt over ‘Rabbi Paulus’. ‘Aha, “Quo vadis”!

“Pas si amusant”, antwoord ik.

“Comment”, zegt de Deensche consulesse, “Quo Vadis” amusant? Mais c'est une tragédie’!

Enfin, ik geniet hier en bij andere menschen nog meer roem, wijl zij mijn boeken niet hebben gelezen, dan wanneer zij ze kenden. Gelukkige onbekendheid!

Nog dit: de kok van den heer Keun heet Dandolo, en beweert, ‘op goede gronden’, zegt zijn meester, die als schoonvader van de prinses Borghese er verstand van kan hebben, van de doges van Venetië af te stammen.

‘Het rad van fortuin draait’. Maar zij die boven aan zijn, denken daar gewoonlijk niet aan.

20 Januari, 1904.

Van avond was hier de Maeterlinck-troupe, gedirigeerd door den ‘impresario’ Schürmann. Madame Leblanc speelde de ‘Monna Vanna’. Doch ik kon er niet heengaan, bij de Van der Zee's ten eten gevraagd. In het naar huis gaan liep ik even op de ‘Sportingclub’ aan, waar het theater aan belendt, en vond daar J.H. Schürmann de recette aan het afrekenen, waarover hij niet tevreden was. Opsnijder, ik ken hem van vroeger. Overal groot succes met al zijn ondernemingen, de eenige ‘impresario’, die geld verdiende: in Athene voor drie avonden ‘het huis’ uitverkocht, ridder van die en die orde: alle orden van Turkije, van Portugal, van.... van.... hij had de Oranje-Nassau-orde geweigerd, een orde die de Koningin aan haar koetsier geeft. Wilde men hem in Holland décoreeren dan moest het zijn met den ‘Nederlandschen Leeuw’. Trouwens zijn ‘Legioen van Eer’ verbood hem orden te aanvaarden, welke minder hoog staan aangeschreven. Maar uit Holland niets, niemendal! Hij dacht er ook over Fransch burger te worden. Voorts, ook hij schrèèf: geregeld artikelen in de ‘Figaro’, in het ‘Journal’. Zijn broer schreef artikelen in de ‘Nieuwe Rotterdammer Courant’, zeker gelezen? - Ni vu, nu connu’! - maar die gaf hem maar *f* 15, terwijl ‘Het Vaderland’ hem *f* 40 bood - ik: ‘hahahaha’! Nu schrijft hij in ‘Het Vaderland’, en gaat hij voor de ‘Rotterdammer’ naar Sint-Louis.

De ‘Commédie’ ging uit: daar kwamen de heer en mevrouw Daponte, de heer en mevrouw D'Acton, en andere Grieksche dames en heeren. De gewbne praatjes over het stuk, over den man, die niet beter verdiende, over het onbevredigend slot, en, de heeren, dat Monna Vanna eigenlijk geheel naakt onder haar mantel had moeten wezen, wat zij niet was. Daar kwam mevrouw Georgette Leblanc de zaal binnen. Zij werd begluurd, en de een vond haar nù beter dan op het tooneel, de ander haar op het tooneel beter dan nù.

Ik liet mij aan madame Leblanc voorstellen: niet, wat men noemt ‘mooi’, de neus onregelmatig. Maar oogen vol uitdrukking, blauw, ook een gelaat vol uitdrukking. Zij beantwoordde mij glimlachend en vertelde mij van haar avonden in Amsterdam: een zeer intellectueel publiek.

‘Schrijft “le maitre” weer een nieuw stuk’?

Voorloopig nog niet. Hij heeft al twintig ‘volumen’ uitgegeven. Dat is vrij aardig.’

In het gezelschap bevond zich ook de acteur, die haar partner was, wèl het type, dat hij in ‘Monna Vanna’ moest voorstellen: een ‘condottiere’. Men zou hem uit de school der ‘Quattro cento’ in de ‘Uffizi’ te Florence weggeloopen hebben gewaand: een jonge, breed-geschouderde kerel met sterk-beenig, maar fraai gelaat, zwaren gebogen neus, zelfbewusten oogopslag, lange, dikke sluike haren, de kin kaal. Groote, breede maar fijne handen, gevormd een zwaard te hanteeren. Ik heb zelden een tooneelspeler gezien, die zoozeer het personnage van zijn rol was.

21 Januari 1904.

‘Joyzelle’, dat de Maeterlinck-troupe van avond gaf, is een teeder sprookje vol ontroering van hartstocht, teleurstelling en liefdeleed. Het werd heerlijk gezegd en gespeeld daar madame Leblanc, wel waarlijk een poëtische ‘Joyzelle’ was, en door den acteur Albert Darmont, denzelfden dien ik den vorigen avond had gezien, en die, nu in een mooi dertiende eeuwsch costuum van fijne kleuren, levend leek te zijn geworden van een Florentijnsch schilderij. De costumes waren allen van den uitersten smaak en tot in kleinigheden getrouw aan den tijd, en wijl ook de décors vrij goed waren, was er dus weinig storends.

Tot slot gaven zij ‘L'Intruse’, het sombere stemmingstukje van den binnentredenden Dood. Darmont speelde aangrijpend den grootvader en aller spel maakte een diepen indruk. Een genotvolle avond.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De wereld houdt den adem in. Het is nacht, doch er worden ontzettende dagen geboren. Een nieuwe Apokalyps is op komst. Ziedaar dan waartoe de zoekende menschheid is gekomen. Zij heeft door haar instrumenten den weg gevonden in het oneindig kleine, terwijl zij zich vermeet het oneindig groote onder haar wetten te brengen. Zij tast Gods geheimen aan en, steeds dieper doordringende in de oceanen, stijgt zij op, steeds hooger en verder, in het heelal. Aan den aether heeft zij stemmen en muziek geschonken; de afstanden bestaan niet meer voor haar. Zij maakt de wereld steeds kleiner en zich-zelve steeds grooter. Maar wat en waar is het einde van haar hoogmoed? Het einde? Zelfzucht, onderlinge nijd, vijandschap, begeerten, onbevredigde en onbevredigbare verlangens. Het is nacht, doch wij zien aan den horizon twee roode vuurgloren: oorlog of communisme. Waarschijnlijk ineenvlammende tot één algemeenen wereldbrand, waaruit een nieuwe toekomst moet worden geboren. Terwijl, wat men de publieke opinie noemt, wordt beheerscht door onverstand en misverstand, en de verst in het beleid der volken voortgeschreden natiën allengs tot de erkenning komen, dat zij een maatschappelijken dwaalweg hebben ingeslagen, welke noodlottigerwijs uitloopt op het communisme, zoo niet op anarchie, lijkt er geen andere terugkeer mogelijk dan door dictatuur met zijn stuitende reactie en oorlogen, om welke te ontgaan de menschheid geneigd is zich zonder bezinning te storten in oproer, opstand, verwoesting: een orgie van geweld, als eenig mogelijke zuivering tot bezinning en nieuwen opbouw.

Zal hier dan nog gesproken worden over den oorlog, dien de menschheid zien zal, dien van Italië tegen Abessynië, brand welke mogelijk overslaat naar heel Europa? En waarover zal hier anders worden gesproken? De publieke opinie van misverstand en onverstand is er vol van. Ook in Italië zijn deze aan het woord, waar de regeering zoozeer uitpakt tegen de onder het Ethiopische volk nog heerschende slavernij. Deze slavernij, gegeven de woeste zeden van land en volk met hun patriarchale gebruiken, heeft op zich-zelf niets wreeds, beoordeeld, niet door Europeesche vrijheidsvoorstanders, doch door het achterlijke menschenras, dat het land van den Negus bewoont. Slechts de slavenhandel is wreed en moet worden tegen gegaan, terwijl er weinige redenen bestaan waarom de slavernij van menschen in dienst van anderen geboren en opgevoed en veelal als leden van de familie of stam beschouwd, met geweld zou moeten te keer worden gegaan. Voor een deel verontschuldigt de Italiaansche dictator zijn wil om voor zijn bedrongen volk een onontgonnen arbeidsveld te winnen achter dit argument. Maar het zou eerlijker geweest zijn indien hij niet mée op het kwalijke begrip der overige natiën had gespeculeerd, wier egocentrisch gezichtsveld zich verduistert, zoodra iemand spreekt over de slavernij ergens.

Daar is nog steeds de Volkenbond, gelukkig, doch die is machteloos, jammerlijk genoeg. Want de Volkenbond is een te vroeg geboren verwerkelijking van een gedachte, welke, zooal van deze aarde, dan toch niet van dezen tijd is. Maar zij mag niet ten onder gaan, moet worden gehandhaafd, al staat de Bond op dit oogenblik voor een noodlottig bankroet. Groote en kleine volken, zijn leden, vertegenwoordigd door groote en kleine staatslieden, zoeken naar een uitweg voor het hangende conflict, een middel om Mussolini's wil om de Ethiopische wildernis in alle opzichten, door Italiaanschen arbeid en, ongetwijfeld met opoffering van zeer vele Italiaansche menschenlevens, tot een toonbaar stuk koloniaal werk te maken en den Negus tot een schijnvorst in den trant van onzen ‘soesoehoenan’, den Franschen sultan van Marokko of den Dey van Tunis, misschien, als hij met zich laat praten, tot een bijna-onafhankelijk heerscher naar den trant der Britsch-Indische ‘maharadja's’. Per slot van rekening: wat zou daar tegen zijn, indien het kon geschieden langs vreedzamen weg en door over-

reding van dien zeker op eerbiedwekkende overleveringen zetelenden feodalen vorst, wiens heerschersverleden terug wijst naar vóór-christelijke geschiedenis? Niets. Doch de wereld wordt tot nu nog beheerscht door vroegere roofvolken, waartoe ons verleden ook ons stempelt. Sinds een eeuw is onder hen echter het bewustzijn geboren, dat zij een zielelast hebben te torschen, een enkele maal zelfs te zwaar voor hun geweten en hun geestkracht, om de gekleurde rassen, die zich lieten onderwerpen, in leven en handelingen bruikbaar te maken voor een mentaliteit, welke echter indruischt tegen hun natuurlijke zielegesteldheid, en voor een maatschappelijk stelsel van kapitalistische uitbuiting, deze geboren in West-Europeesche daadkracht, zelfzucht en strijdbegeerte, stelsel, dat door zijn hatelijke overdrijving zich-zelf heden ondermijnt. dreigt in een te storten en de wereld onder zijn bouwval te begraven. De groote oorlog, gewonnen door van haat en wraakzucht vervulde volken, geleid door zenuwoverspannen staatslieden, heeft midden in ons werelddeel andere groote volken, het Duitsche, het Hongaarsche, gekneveld, beroofd, vernederd, terwijl zijn gevolgen zich deden gelden in een algemeene sluiting der grenzen voor anderer levensontwikkeling, verergerd nog door een ongebreidelden aanwas der bevolkingen. En de overwinnaars in dien oorlog, die bij de vredesopleggingen aan de overwonnen volken meenden, dat zij hun medestrijder, Italië, gevoegelijk bij de verdeeling van den buit konden vergeten, wijl hij intusschen machteloos werd gemaakt door zijn communistische woelingen, het anarchistische vergif uitgestrooid door Bolsjewistische soviëtbegrippen, waardoor het zich in den chaos zou hebben gestort, indien niet Benito Mussolini's genie er door de fascistische schepping een dijk tegen had weten op te werpen, zij willen nu niet erkennen, dat het Italiaansche volk bij zijn overdaad aan arbeidslust en geestkracht in zijn kleine schiereiland dreigt te stikken. Zij trachten het nu te beletten zich den eenigen weg te openen, waardoor het zijn van-alles-teveel kan afschuiven náár, behalve delfstoffen, welke het hoopt te vinden in dat Afrikaansche werelddeel, waarin Groot-Britannië met Frankrijk zich economisch oververzadigd hebben.

Misverstand en onverstand juichen daarbij, ook in ons land, ook in dat zich oververzadigd gevoelende Groot-Britannië, dat

zich nog steeds zoo gaarne het mom van schijnvroomheid, gepaard aan de edelste bedoelingen vóordoet, omdat, ja, het fascistisch Italië en zijn leider het gewenschte Abessynische voorland niet zal kunnen bereiken zonder opoffering van vele menschenlevens aan eigen en Abessynischen kant met de mogelijk ook voor andere volken jammerlijke gevolgen van dien. Denkt men niet daarbij aan het gezegde van den jongen Napoléon op zijn wonderbaarlijken overwinningstocht in Italië, een opgaan der zon: 'het is een groot ongeluk voor een natie van dertig millioen inwoners, en in de achttiende eeuw, verplicht te zijn tot het geweld der baïonetten voor het welzijn van het vaderland.' Op dit oogenblik denkt Mussolini er wellicht ook zoo over. Het kan niet anders. Behalve, dat hij moet spreken van vijf-en-veertig millioen inwoners en van de twintigste eeuw. Als, gegeven de economische toestanden der wereld en het feit, dat de Westersche natiën over-en-weer haar grenzen voor anderer geestkracht en levenswil afsluiten, terwijl daar ver in het Oosten een gekleurd volk opdringt met de duidelijke bedreiging het economische leven der Europeesche natiën, zelfs van Amerika, onmogelijk te maken, ook wijl het voor zijn overbevolking haast vrije beschikking heeft over het in ziedenden chaos levende China, dat het slechts in zijn alles bedreigende geestkracht behoeft op te vangen, welke andere uitweg blijft er dan voor Italië over dan dien Groot-Britannië en Frankrijk te voren in Afrika hebben ingeslagen?

In deze wereldtragedie is het niet zonder een komieke noot, dat één der niets ontziende concessiejagers, die plotseling opduiken als hyena's bij een rottend lijk - van Angel-saksische afkomst, natuurlijk, wijl dit ras, Britsch of Noord-Amerikaansch, op de geldjacht uit is, zooals nauwelijks eenig ander volk - een zekere Rickett, van den Negus, die met het oog op het aanstaand bankroet, naar het schijnt grooten uitverkoop wil houden, voor vijf-enzeventig jaar een concessie heet te hebben verkregen, waardoor dan Italië, als het overwint en na zijn overwinning, achter het economische net zou visschen. Is die 'mister' Rickett Engelschman, Schot of Noord-Amerikaan? Wat ook: hij werd dadelijk door zijn overheid verloochend: de opzet van buitbegeerte ten nadeele van het naar lucht hijgende Italië was te onbeschaamd. Maar 'mister' Rickett beweert, dat de Negus aan de concessie

vast zit, en Italië, indien het zijn doel in Abessynië kan bereiken, er evenmin af kan: een concessie om alles wat het nog onontgonnen land aan delfstoffen, petroleum enz. bezit te ontginnen. Hoe de oplossing van dit vraagstuk zal zijn, zal de tijd leeren, indien zij dan maar geleerd kan worden zonder dat het Italië van morgen, dan verzwakt door zijn moeilijke overwinning, opnieuw naar de wapens zal moeten grijpen om zijn verkregen goed tegen ‘mister’ Rickett en diens kapitalistische achterhoede te verdedigen. Maar deze tragi-komieke noot wordt nog versterkt door het feit, dat eenige jaren te voren de Negus ongeveer een gelijke concessie had overgedaan aan een anderen jager, en zelfs nog eens aan een Fransch consortium. Waarschijnlijk uit volslagen onbekendheid met het feit, dat Westersche concessiejagers, van welken oorsprong ook, gewoon zijn om met ter hulp roeping van de strijdkrachten hunner volken, opgeroepen om het gelag te betalen hunner economische orgiën, met tanden en nagels aan den buit vasthouden. Zoo min als welke andere Oostersche heerscher uit verleden en heden óok schijnt de Negus eenig begrip te hebben van Westersche economische wetten en gebruiken, te minder wijl deze potentaten meestal bezield zijn door een kinderlijke kwade trouw, en van het Nederlandsche: ‘'n man 'n man, 'n woord 'n woord’ niet afweten.

Maar terwijl dan Haile Salassië, Negus van Ethiopië, een grooten uitverkoop wegens liquidatie beraamt, legt Mussolini en het fascistisch bewind beslag op heel het beschikbaar vermogen van het Italiaansche volk, zoodat de buitenlandsche oorlogsleveranciers zich reeds ongerust maken over de vraag of zij de verstrekte credieten ooit geliquideerd zullen zien. Het Britsche nota'tje bedraagt reeds meer dan twee millioen ponden, ongerekend wat Italië aan andere leveranciers schuldig is. Wel is Italië bereid voor het Abessynisch geval het bloed zijner zonen te offeren, en deze in hun gemakkelijk op te roepen geestdrift, welke wel eens weinig bestand is tegen harde tegenslagen, komen gaarne voor het offer op, maar zijn minister van financiën behoudt de betalingsmogelijkheden voor binnenlandsch gebruik door:

1. gedwongen overdracht van buitenlandsche papieren van waarde en van Italiaansche buitenlandsche leeningen aan de staatskas. Deze geeft daarvoor schatkistbons uit met een omlooptijd van negen jaar en een rentevoet van vijf procent;

2. tijdelijke vermindering van de dividenden der handelsfirma's tot hoogstens 6%;

3. een belasting van tien procent op dividenden, renten en andere winsten op kapitalen of schuldbewijzen;

4. verplicht gebruik van ‘Ersatz’-brandstof door alle motorwagens in particulieren of openbaren dienst. Vóór den 31sten December 1937 moeten alle auto's in Italië ingericht zijn op het gebruik der ‘Ersatz’-brandstof.

Maar genoeg voor ditmaal, teveel zelfs, over het Italiaansch-Abessynisch vraagstuk, waarbij Engeland zich zoozeer betrokken gevoelt omdat het vreest, dat zijn belangen in den Soedan met betrekking tot de afwatering uit het op Abessynisch grondgebied liggend Tanameer door een mogelijke Italiaansche overwinning in het gedrang zullen komen. Toch heeft Mussolini reeds plechtig beloofd, dat hij die zou eerbiedigen. Nog erger is het Britsche wereldrijk bevreesd voor zijn hegemonie over het Suezkanaal en de Roode Zee, wier uitmonding bij den Bab-el-Mandeb in den Indischen Oceaan het door geen machtige vreemde strijdkracht belemmerd wil zien. En ofschoon het betwijfeld mag worden of de geweldig toegenomen zee-strijdmacht van Italië in de Middellandsche Zee opgewassen zou zijn tegen de geconcentreerde zeemacht van Groot-Britannië: de mogelijkheid is niet uitgesloten dat die twee met elkaar in strijd zullen komen. De tijd is voorbij, dat de Britsche vloot Italië kon blokkeeren, maar Engeland kan, zoo niet het Suez-kanaal, dan de toegangswegen tot de Middellandsche Zee belemmeren, en het strijdvoerende land op die manier tot respect voor Engelsche overmacht ter zee dwingen. Italië wenscht niets meer, niets minder dan volstrekte macht over Abessynië, met of zonder zijn Negus, naar het voorbeeld van Engeland over Egypte met den ‘khediva’. Evenwel moet erkend worden, dat de Egyptenaren wezenlijk in maatschappelijke ontwikkeling wat verder zijn voortgeschreden dan de wilde volken van Ethiopië, welke grootendeels nog leven in een toestand van volslagen barbaarschheid. Ook kan de Negus niet vergeleken worden bij den Egyptischen heerscher, al doet die dan wèl, Engeland naar de oogen te zien.

Ja, teveel hier over een conflict, waarvan niemand kan voorzien in welken staat het morgen-aan-den-dag zal wezen en in hoever het overig Europa er bij betrokken kan worden. Frankrijk, in het

bijzonder zijn minister Laval, wendt alle krachten aan om den aanstaanden strijd te beperken, liefst te voorkomen, ofschoon ieder inziet, dat dit laatste welhaast onmogelijk is. Naar welken kant moet Frankrijk uit? Zeker, daar is de Volkenbond, op dit oogenblik meer dan ooit verkernd in de Britsche staatkunde, gesteund door de meeste andere mogendheden, in het bijzonder de kleine, welke terecht in het voortbestaan van den Bond een zwakke bescherming zien van eigen veiligheid. De Volkenbond beschermt ook Frankrijk en zijn meer of minder er van afhankelijke vrienden, Soviët-Rusland inbegrepen, hoewel dit nu wel sterk genoeg is om zich-zelf te beschermen. Tegen wien beschermt de Volkenbond dan Frankrijk? Tegen wien anders dan tegen het Derde Rijk opgestaan en tot nieuwe krachtsontwikkeling gekomen onder zijn machtigen 'Führer'. Diens dagblad, de 'Völkischer Beobachter', vraagt nu ook om gebiedsuitbreiding, en het doet dit op oud-Duitsche manier, grommend.

De minister van Binnenlandsche Zaken Frick heeft ook in het nationalistisch blad 'Der Weg zur Freiheit' in een voorwoord ter aankondiging, de koloniale quaestie besproken en opnieuw aangeduid, dat Duitschland zich in verband met de Italiaansche koloniale politiek, gereed maakt ook zijn aandeel te eischen, wanneer de quaestie van de herverdeeling, van het koloniaal bezit aan de orde komt.

'Wij betwisten niet Italië's rechten', aldus schrijft de minister o.a., 'op expansie door verkrijging van nieuwe koloniën. Wij begrijpen Italië's positie, welke aan de onze gelijk is; doch Duitschland, dat nog meer overbevolkt is, heeft een grooter recht op expansie. Ook wij hebben ruimte noodig voor onze overbevolking en wij wenschen onze rechten niet te zien terzijde geschoven.'

De beste oplossing zou misschien wezen een algemeene verdeeling, bij overleg van koloniaal bezit en op vreedzame wijze. Maar dit is een vrome, dus onmogelijke wensch. Indien wij eens, met algemeen goedvinden en op fatsoenlijke wijze, in een met zuik een doel bijeengeroepen congres, bijvoorbeeld afstand konden doen van dat Nieuw-Guinea, waarvan Duitschland voor den oorlog een belangrijk en goed geadministreerd deel bezat, nu aan Australië gekomen, dat Nieuw-Guinea, 't welk ons koloniaal beheer eigenlijk altijd dwars heeft gezeten, en dat wij nu eerst hopen in

kaart te kunnen brengen, indien wij op diezelfde ‘fatsoenlijke wijze’ Borneo konden afstaan aan Japan in het vooruitzicht, dat ons bezit van Java, Sumatra, Celébes en de kleinere eilanden voor nu en voortaan behouden mochten blijven voor ons voortreffelijk koloniaal bewind, dan zouden wij nog juist zooveel overhouden om van dit bewind een model ‘farm’ te maken. Maar er is geen kans op verwerkelijking van dit denkbeeld. Vroeg of laat zullen wij om ons koloniaal bewind moeten vechten. Het einde is dan te voorzien.

Laat het hier kort gezegd worden, dat het tegenwoordige Duitschland wat een Fransch blad zei ‘een handicap voor de wereld’ is. De ‘Führer’ heeft in de laatste geweldige Neurenbergsche Duitsch-Nationale bijeenkomst, nieuwe krachtmeting van het ‘Derde Rijk’, het opgroeiende Duitsche volk door den gloed van zijn woord tot een machtige oorlogskracht gesmeed: gevaar voor alle Duitschland omringende volken. Maar nu en voortaan behooren de Joden daartoe niet meer. Zij mogen, daarin geboren, in Duitschland blijven wonen, zonder bestaansmogelijkheden echter, zich-zelf, indien zij er nog lust en kracht toe bezitten, voortplanten, doch slechts, Jehovah zij hun genadig, als tweede soort Duitschers, met wie geen enkele andere Duitsche man of vrouw, die van Arische afstamming heet te zijn, gemeenschap mag hebben. Zelfs het uitsteken van de nieuwe nationale rijksvlag, die met het ‘Hakenkreuz’, is hun verboden. Ja, Duitschland is een ‘handicap’ voor de vreedzame ontwikkeling der tegenwoordige menschheid. Doch aan wie de schuld?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne; Currer, Ellis and Acton Bell en hun familie.
(Vervolg van blz. 289.)

Het oordeel van het nageslacht.

Charlotte Brontë behoort tot het kleine aantal gelukkige auteurs, die door het lot nog bij hun leven met roem en erkenning gezegend zijn. Misschien is het te veel beweerd, om te zeggen, zooals wel is gedaan, dat zij omstreeks de helft der vorige eeuw, de meest vermaarde vrouw in Engeland was; maar in elk geval behoorden haar vier romans tot de allermeest gelezen boeken en kenschetsen zij het best, wat men de Victoriaansche periode noemt. En nu, een kleine honderd jaar na haar dood, is haar reputatie nog volstrekt niet verminderd, neen, veeleer gestegen, getuige de verschillende werken, die nog steeds over haar en de haren van de pers komen.

Charlotte Brontë's boeken zijn natuurlijk in een zekeren zin ouderwetsch te noemen; ze moeten meer in het licht van hun tijd beschouwd worden dan die van bijvoorbeeld haar idool Thackeray. (Zoo juist herlas ik Thackeray's V a n i t y f a i r, dat ik van bladzijde tot bladzijde genoot, en dat door iederen moderne ook volop genoten kan worden.) Maar in elk geval behooren haar werken tot de soort, die, eenigen tijd na het ontstaan ‘klassiek’ genoemd gaan worden. Of Charlotte's tragische, zoowel als romantische levensgeschiedenis iets bijgedragen heeft tot haar blijvenden roem? Dat is moeilijk te

zeggen, maar geheel onwaarschijnlijk is het natuurlijk niet. Want van de honderd menschen, die haar boeken lezen zijn er zeker tachtig, die met dezelfde belangstelling de historie van haar l e v e n volgen.

Het mag betwijfeld worden, of Charlotte, indien zij was blijven leven, nog veel waardevol werk zou hebben kunnen leveren, - en wel op dezen grond:

Zij heeft vier romans geschreven, allen min of meer autobiografisch. Twee geïnspireerd op haar verblijf in Brussel, een voornamelijk over haar droomen en lijden als gouvernante, en een, herinnerend aan het leven eener dominé's-dochter op een afgelegen pastorie. Bezat zij veel meer materiaal voor verdere boeken?

Anne, de jongste, heeft nog in haar zusters beroemdheid gedeeld. Was haar vriendelijk kort leventje niet zoo onverbrekelijk verweven met de geschiedenis der Brontë's er was misschien geen aanleiding voor geweest, dat haar werk de onsterfelijkheid won. Niemand heeft aan de lieve Anne ooit genie toegeschreven, maar haar begaafdheid kan niet worden ontkend; zij bezat een goed, en gaaf talent, en een waardeerbare gemakkelijkheid van uitdrukking, ook in haar verzen.

Het geval Emily verschilt zeer van dat harer beide zusters. Zij stierf, zonder veel bekendheid te hebben verworven; slechts een kleine kring apprecieerde Ellis Bell, maar sinds het oogenblik van haar dood is haar reputatie steeds stijgende geweest. Toen trok een recensie van Sydney Dobell over W u t h e r i n g H e i g h t s in Palladium de algemeene aandacht, en Charlotte, in haar particuliere brieven en openbare geschriften vestigde voortdurend de belangstelling op Emily's genialiteit. Bij haar sterven wijdde Matthew Arnold een gedicht ‘Haworth churchyard’ aan haar nagedachtenis. En het spreekt vanzelf, dat ook mevrouw Gaskell, in haar leven van Charlotte Brontë, het noodige heeft gedaan, om Emily's roem te verbreiden.

In 1877 verscheen Swinburne's essay over Charlotte Brontë, en hij stelde daarin ook duidelijk de waarde van Emily's Wuthering heights in het licht. Miss A. Mary Robinson publiceerde een studie over Emily in de E m i n e n t W o m e n S e r i e s.

In 1886 schreef Swinburne nog een even schitterende als gevoelige loftuiting over Emily Brontë, en nadien zijn er nog verschillende boeken over haar in het licht gegeven, allen om haar grootheid en waarde aan te toonen. En op het oogenblik, dit mag gerust worden gezegd, wordt zij beschouwd, zooals K.A.B. Sugden het uitdrukt, als:

'..... belonging to that class of genius, which reaches immortality spontaneously, without question, criticism or hesitation, the class in which the name of Shakespeare heads all the rest.'

De Brontë-problemen.

Men rekent tegenwoordig, dat er niet minder dan vijf Brontë-problemen bestaan.

1e Wat genoemd wordt de 'Cowan Bridge Controversy'. Nu deze zaak van alle kanten is bekeken en men honderd jaren lang heeft onderzocht en vergeleken, en hoewel men aannemen kan, dat Charlotte in haar uiterste gevoeligheid ietwat overdreef, mag men toch gerust besluiten tot de conclusie, dat het op die school niet is toegegaan, zooals het er toegaan moest, dat er van onvriendelijkheid, verwaarloozing en het ontbreken van zorg in allerlei opzichten, wel degelijk sprake is geweest, en al mogen de beschrijvingen in J a n e E y r e niet in a l l e opzichten met de feiten kloppen, zij toch op een grond van waarheid berusten, zooals Arthur Nicholls in zijn artikel in de Halifax Guardian heeft aangetoond.

2e De Héger-brieven. Men is er van overtuigd, dat Charlotte een even groote, karakteristieke en hartstochtelijke liefde koesterde voor haar leermeester als Lucy Snowe voor Paul Emanuel of mad^{elle} Henri voor William Crimsworth, maar ook, dat Charlotte, toen zij de brieven schreef, met volstrekte zekerheid wist, den heer Héger nimmer meer te zullen terugzien, en dat zij ze anders nooit zou hebben geschreven.

In mijn beschouwing (N.G. van April 1935) maakte ik melding van een nieuw inzicht in deze kwestie, naar aanleiding van een artikel in The Bookman van de hand van Fanny Ratchford

en waarin betoogd wordt, dat de brieven van Charlotte meer een ‘manier van schrijven’ waren dan een waarachtig, gepassioneerd t r o p p l e i n d ' a m o u r .

3e Thans na een tijdsverloop van meer dan tachtig jaren mag men vrij aannemen, dat de heele geschiedenis van Branwell Brontë en de Robinsons in het geheel niet zoo gewichtig is geweest, en veel te veel a u s é r i e u x is genomen. Natuurlijk hield mrs. Gaskell, na de verhalen uit de pastorie te Haworth de geheele historie voor waar. Maar tegenwoordig gelooft men, dat Branwell's fantasie in het spel was, die door Charlotte naïef werd aanvaard. Er zijn te veel voorbeelden van Branwell's onbetrouwbaarheid en verbeeldingskracht, om dit niet aan te nemen.

4e Veel geschrijf en gewrijf is er geweest over het belachelijke uitvindsel, dat Emily niet de schrijfster is van Wuthering Heights en dat zij dit boek ook niet kòn hebben geschreven. Sommigen dachten, dat Charlotte er haar een handje bij had geholpen, en veelvuldig is beweerd, dat Branwell het gedeeltelijk zooal niet heelemaal heeft geschreven. Francis Leyland, de levensbeschrijver en verdediger van Branwell beweert, dat Branwell eens in een café er stukken uit heeft voorgelezen als zijnde het zijn eigen werk. Charlotte echter schrijft in een brief, vlak na Branwell's dood aan haar uitgever Williams, dat Branwell er volstrekt onkundig van was, wat zijn zusters in de literatuur hadden gepresteerd. Francis Leyland droeg klaarblijkelijk geen kennis van dezen brief! Men behoeft slechts de uitingen van Branwell in vers en proza te lezen om absoluut overtuigd te wezen, dat hij nooit in staat zou zijn geweest, iets dergelijks te schrijven, ofschoon het waarschijnlijk is, dat door zijn karakter en gedrag zijn zuster een dieper inblik kreeg in het donker van sommige naturen, dan zij anders zou hebben gehad.

5e Neen, het eigenlijke probleem, en dat wel nooit zal worden opgelost, is het wonderbare genie, waarvan dit eenvoudige, van de wereld afgesloten, en niet door erfelijkheid geïnspireerde meisje blijk heeft gegeven. Wat was de oorsprong van de epische grootheid der geschiedenis van Heathcliff en Catherine in

Wuthering Heights, vanwaar de overweldigende melancholie, en de philosophische inslag harer gedichten?

Sommigen, in ziekelijke nieuwsgierigheid, beweerden wel eens, dat Emily ongetwijfeld een verborgen levensondervinding moet hebben gehad; dat ook Emily haar liefdesgeschiedenis had te overwinnen, en dat zij een wanhopigen hartstocht heeft ondervonden voor den heer Weightman, den hulpprediker, en dat zij dezen ontmoette op de moors en lange wandelingen met hem maakte.

Maar al dezen denken er niet aan hoe vaak een literair wonder zich plotseling openbaart, en hoe uit de eenvoudigste ouders eensklaps genieën worden geboren. Laat mij als voorbeelden hierin alleen maar geven: Goethe en Shelley.

Het uiterlijk der Brontë's.

Mevrouw Gaskell beschrijft Charlotte als:

'..... slight, thin, undeveloped, with soft brown hair, brown eyes, a broad high forehead, and a low sweet voice.'

Zij moet bij uitstek hebben gehad, wat Shakespeare uitdrukte als:

> Her voice was soft, gentle and low:
> An excellent thing in women.

Er bestaan van Charlotte drie origineele portretten. Het meest beroemde en bekende is de fraaie crayonteekening van George Richmond, die de heer Nicholls aan de National Portrait Gallery ten geschenke gaf, en waarop alle verdere portretten van Charlotte zijn gebaseerd.

Het ontstond in 1850. Een van Charlotte's vriendinnen, Mary Taylor, noemde het geflatteerd; terwijl de heer Brontë vond, dat het haar te oud maakte.

Verder hebben we de, oneindig veel malen gereproduceerde groep van Branwell van zijn drie zusters, geschilderd in 1835, en die altijd hing boven aan de trap in de Haworth pastorie.

Deze schilderij van de drie zusters bevindt zich thans ook in de National Portrait Gallery, welke verzameling óok bevat een twijfelachtig portret, geteekend Paul Héger, dat eenigszins

gelijkt op de Charlotte van Branwell's groep. Misschien is het uit de herinnering geschilderd door Paul Héger, den zoon van den hr. en mevr. Héger, die zich mogelijk Charlotte herinnerde uit zijn kinderjaren.

Branwell heeft tweemaal een groep-portret zijner zusters geschilderd. Het bovengenoemde, alom bekende, waar alle drie en face zijn te zien, en een ander, dat hen waarschijnlijk te zien gaf en profil. Beide stukken kwamen, na den dood van den hr. Brontë, zooals de heer Shorter in zijn History of the Brontë's vertelt, in het bezit van den heer Nicholls. Deze vond alleen het portret van Emily gelijkend, sneed dat er uit, en vernietigde de beide anderen. Deze beeltenis werd eveneens aangekocht door de National Portrait Gallery. Sommigen beweren echter, dat het Anne voorstelt, en de copie in het Haworth Museum draagt dan ook den naam van Anne Brontë.

Wij bezitten ook nog een portret van Anne, geschilderd door haar zuster Charlotte. Het bevindt zich eveneens in het Haworth Museum, en er achter staat: Portrait of Anne Brontë by her sister Charlotte Brontë, Juni 17th 1834.

Van Branwell bestaan er twee beeltenissen, die beiden werden verkocht na den dood van den heer Nicholls. Een ervan is een medaillon-portret door J.B. Leyland, waarop zeer duidelijk het machtige voorhoofd en de weeke kin zichbaar is, en de andere is een aardige silhouet.

Eenige belangrijke data.

29 Dec. 1812. Huwelijk van Patrick Brontë en Maria Branwell.
1813. Maria Brontë geboren.
1815. Elisabeth Brontë geboren.
21 April 1816. Charlotte Brontë geboren.
1817. Branwell Brontë geboren.
1818. Emily Brontë geboren.
1820. Anne Brontë geboren.
1820. Vestiging te Haworth.
1821. Dood van mevrouw Brontë.
1825. Dood van Maria en Elisabeth
Febr. 1842-Jan. 1844. Brussel.

1846. Publicatie der verzen van Currer, Ellis en Acton Bell.
1847. Publicatie van Jane Eyre.
1847. Publicatie van Wuthering Heights en Agnes Grey.
1848. Publicatie van The Tenant of Wildfell Hall.
Sept. 1848. Dood van Branwell Brontë.
Dec. 1848. Dood van Emily.
Mei 1849. Dood van Anne.
Oct. 1849. Publicatie van Shirley.
1853. Publicatie van Villette.
29 Juni 1854. Huwelijk van Charlotte Brontë en Rev. Arthur Bell Nicholls.
31 Maart 1855. Dood van Charlotte Brontë.
1857. Publicatie van The Professor.
1906. Dood van Rev. A.B. Nicholls.
1928. De Pastorie te Haworth ingericht als Brontë-Museum.

* * *

In de volgende afleveringen hoop ik deze studie voort te zetten met een beschouwing over het werk der Brontë's.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Alie Smeding. *Tusschen twee droomen*. A.W. Sijthoff. Leiden.

O, wat een lief en goed boek is dit. Een schat van een boek, behoorende tot Alie Smeding's allerbeste en fijnste werk. En wat is het uitmuntend geschreven, met allerlei origineele opmerkinkjes en oorspronkelijke uitdrukkingen. Het is zoo zuiver gevoeld.... en, al zou het slot, zonder 'Ive's' plotseling engagement misschien niet zoo 'blij-eindend' zijn geweest, het zou ons toch zeer hebben teleurgesteld, *als* het verhaal geen *happy ending* had gehad. Ik houd veel, heel veel van dit boek, dat het product is van een zeer knappe schrijfster, die, ondanks het vele, dat zij al heeft gepresteerd, zich frisch en jong en nieuw heeft weten te houden. Ga zóó voort, Alie Smeding, we zullen er u allen dankbaar voor zijn!

J.H. Brinkgreve-Entrop. *Meisjes aan het stuur*. Ems van Soest. *'t Stuur in handen*. Jet Luber. *Ike op reis. Alkmaar*. Gebr. Kluitman.

Drie alleraardigste meisjesboeken kwamen van de pers. *Meisjes aan het stuur*, geil. Rie Rienderhoff, vertelt van een stel vroolijke, kranige zusjes, die zich paraat en opgewekt weten te houden, onder de grootste zorgen en moeilijkheden, waarna dan gelukkig de ontspanning en een verbetering in den toestand komt. Jonge meisjes vinden dit boek 'knal', - ik heb er de proef mee genomen!

't Stuur in handen, is weer een van die aardige, aantrekkelijke boeken van Ems van Soest (geïll. Hans Borrebach) waar zij het geheim van bezit. Het verhaal speelt in Indië, en we krijgen ongezocht een trouw beeld van het leven en het landschap aldaar, dat de Hollandsche meisjes natuurlijk verbazend interesseert. Er staat ook heel veel pedagogische wijsheid in dit boek, maar die is er zoo handig en ongemerkt in verwerkt, dat de jeugdige bakvisschen haar vanzelf naar binnen krijgen. Degelijk en tegelijk onderhoudend.

Ike op reis door Jet Luber. De naam is uw garantie, met andere woorden, de naam Jet Luber garandeert u een voortreffelijken inhoud. Ik heb zoo dikwijls verlangd naar een echt origineel meisjesboek, dat nu eens afweek van de geijkte onderwerpen: ouders, die arm worden, meisjes, die de handen uit de mouwen moeten steken, kinderen, die in huis moeten worden genomen, enz. enz. Welnu, hier is iets nieuws en zeer oorspronkelijks, en de

avonturen van Ike gaan verre boven die van het gewone meisjesleven uit (hôtel-ratten, branden, enz.) En dit alles smakelijk en zeer natuurlijk verteld, met knappe reis- en natuurbeschrijvingen. De illustraties van Miep de Feyter zijn alleszins voldoende. (Alleen is het weinig aanbevelenswaardig het treincijfer II zoo duidelijk op het titelblad. De meeste menschen denken hier te doen te hebben met een tweede deel, of minstens met een tweede boek, waaraan een ander is voorafgegaan.)

Jo van Ammers-Küller. *De opstandigen*. J.M. Meulenhoff. Amsterdam.

Van dezen familieroman in drie boeken, spelende tusschen de jaren 1840-1924, 'het meesterwerk van Jo van Ammers-Küller', zooals de uitgever het noemt, is thans een *dertiende* druk verschenen, terwijl het vertaald werd in Engeland, Amerika, Duitschland Denemarken, Zweden, Polen, Tschechoslowakije, Joegoslavië en Finland. Welke Hollandsche auteur vermag het, een dergelijk succes te boeken? En is het verdiend? Zeer zeker! *De Opstandigen* is een door en door Hollandsch boek, en de sfeer van een kleine honderd jaar geleden is er door de schrijfster zoo charmant en als met spelend gemak in aangebracht, dat het een boek lijkt, in dien tijd ontstaan. Ook de twee verdere deelen zijn op dezelfde boeiende en bekorende wijze geschreven. Op dezen dertiende zal ongetwijfeld nog wel een veertiende druk volgen, vooral ook omdat dit handige, keurig uitgegeven deel, met duidelijken druk zich zoo bij uitstek leent voor geschenk.

A. Gervais. *Aesculaap in China*. A.A. Milne. *Kamperfoelie*. Karavaan-uitgave. Boucher. Den Haag.

In de zeer aantrekkelijke Hollandsche serie, die door den uitgever Boucher Karavaan is geheeten, en die op succesvolle wijze de buitenlandsche Albatross naar de kroon steekt, zijn weer twee nieuwe deelen verschenen. *Aesculaap in China* werd door niemand minder dan door Slauerhoff geprezen (zèlf een Aesculaap in China); hij zegt: 'na de vele litteratuur door onbevoegden is dit boek een verademing'. Het boek geeft een uitmuntend overzicht van het moderne China, en het loont de moeite om het eens te vergelijken met het ± 50 jaren vroeger geschreven boek van Jules Verne over

de lotgevallen van een Chinees in China, en dat toén een trouw beeld gaf van dat land. Zeer boeiend; een kostelijk boek.

Van een wel zéér ander genre is het boek van Milne, die men wel kent als den redacteur van Punch. Het is de geschiedenis van een boek, en van een gelukkig huwelijkspaar, maar zoo geestig geschreven, dat de glimlach onder de lectuur niet van onze lippen wijkt. A.A. Milne bezit het kostbare geheim van den humor, die nooit zakt tot flauwe grappigheid, maar als een aangenaam condiment het heele boek doortrekt. Ook als kinderschrijver is Milne onbetaalbaar. Ik denk hier b.v. aan den bundel versjes: When we were very young, die stuk voor stuk blijk ervan geven, hoe door en door de auteur de kinderpsyche kent.

De keuze der Karavaanboeken moet wel zeer worden geprezen. Men krijgt hier een groote verscheidenheid van lectuur, zoodat elke hoezeer ook uiteenloopende smaak kan worden bevredigd.

Halliday Sutherland. *En het leven ging verder*. Ursula Parrott. *Het menschelijke hart*. Zuid-Hollandsche Uitg. Mtsch. Den Haag.

Er is maar één roep over de uitgaven der Zuid-Hollandsche Uitg. Mtsch. Bij geen enkele andere firma komen zulke kloeke deelen van de pers, en die tot in alle onderdeelen zijn verzorgd. Goede druk, aantrekkelijke omslagen en illustraties (van Rie Cramer, Anton Pieck), voortreffelijke vertalingen, en een inhoud, zoo goed gekozen en dus zoo boeiend, dat niemand deze omvangrijke boeken uit de hand zal leggen, zonder ze van a tot z te hebben gelezen. Na het succes van Dr. Sutherland's eerste boek verschijnt nu het tweede, weer even captivant van stijl en verhaaltrant. Op de gemakkelijkste wijze, alleen maar door te lezen, wordt ons heel wat kennis bijgebracht, terwijl het boek toch overal *roman* blijft, en ons, wat uiterlijke persoonsbeschrijvingen en innerlijke karakteristiek betreft, alleszins voldoet.

Het menschelijke Hart is een familieroman in drie perioden, een zeer geliefd genre, dat ten onzent o.a. door Ina Boudier-Bakker en Jo van Ammers-Küller is toegepast. Ursula Parrott verstaat haar métier. Zij peilt diep in het ‘menschelijke hart’ en men leeft haar roman mede, als hadden wij een pooslang temidden harer personen vertoefd. Familieromans vallen (gelukkig!) nog zeer in den smaak, en in deze kunstsoort is Het menschelijk Hart wel een der beste.

H.P. Leopold's Uitg.Mtsch., 's-Gravenhage. Clara Asscher-Pinkhof. *De weg alleen*. N.V.

De weg alleen.... de weg, dien een vrouw alleen heeft te gaan, na den dood van haar man, is zeker niet gemakkelijk. Mevrouw Asscher-Pinkhof geeft ons hiervan een pathetisch-realistisch beeld en dit nieuwe en toch zoo voor de hand liggende onderwerp is door haar zeer gevoelig en fijn behandeld.

Nun hast du mir den ersten Schmertz getan,
Der aber traf....

laat Adalbert von Chamisso de weduwe zeggen in zijn 'Frauenliebe und leben, en Car uit 'De weg alleen' zegt haar dit in alle toonaarden na, - in haar drift, haar verdriet, haar moed, haar energie, haar hunkerende behoefte aan troost.... haar werkzaamheid en haar ledigheid, haar omgang met haar kinderen, en haar vriendinnen, en haar eigen moeder.... Zeer juist is het, ook in Car weer het liefdeverlangen te laten ontwaken.... en mooi is de wijze beschreven, waarop zij dit overwint. (Het lijkt mij alleen wel wat al te toevallig, dat de nieuwe geliefde van Steuve juist 'Hettie' moet zijn!) Het boek is keurig uitgegeven op fraai papier met een duidelijken druk en in keurigen band, - de uitgever heeft het aloude spreekwoord: 'Bedenck dat oock het oog wat hebben wil en moet' aangenaam in practijk gebracht.

H.J. van Nijnatten-Doffegnies. *Wladimir Roesky's Merry musical ladies.* C.A.J. van van Dishoeck. Bussum.

Een boek, waarbij het noodig is te zeggen: oorspronkelijke Nederlandsche roman, omdat dit anders gehouden zou worden voor een werk uit het buitenland, trekt zeer zeker de aandacht, en in dit geval waarlijk niet onverdiend. Mevrouw van Nijnatten, wier eersteling, een thema uit het boerenleven behandelend, reeds belangstelling wekte, verrast ons nu met de levendige, gevoelde, realistische en gevarieerde beschrijving van een damesband, een onderwerp, dat op zichzelf reeds curieus is, en de nieuwsgierigheid gaande maakt. Welnu, Mevrouw van Nijnatten heeft het er aardig afgebracht, en hoewel zij alle pikanterie heeft vermeden, blijft het boek toch boeiend genoeg. Een interessant gegeven op karakteristieke wijze uitgewerkt.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 11]

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Vervolg van blz. 426.)

XI.
Ons vriendschapsbesluit.

Die onderteekening: Je Helga, heeft me diep ontroerd. Ach, liefste, liefste. O, nu wou ik, dat ik naar je toe durfde ijlen, je in een stormende omhelzing sluiten, en dan sterven, samen sterven.... den gelukzaligsten dood.

Liefste. Liefste.

O, Helga, sterven in elkanders armen. Nu. Nu dadelijk. Bevrijd van menschelijke wenschen, sterven, sterven....

Helga, slechts in den dood wordt ons alle leed bespaard. Alleen in den dood zijn we veilig....

Het beeld dat je gebruikt hebt van Paolo en Francesca heeft me enorm getroffen. Lijden door en om elkaar, is dat niet het ergste, wat er op de wereld bestaat?

Je wilt de beslissing aan mij overlaten, maar hoe kan ik een besluit nemen, dat niet alleen mijzelven, maar ook jou betreft?

Duizenden gedachten woelen me door het hoofd, de een al wilder dan de ander. En de meest verschillende en tegenstrijdige wenschen kwellen me. Ik wil het eene oogenblik alles trotseeren en me tot haar begeven, en zeggen: Laten we alles van ons leven

maken wat er nog van te maken is. Dán weer hoor ik me tegen haar zeggen: Helga, laten we samen sterven. Dan hoeven we geen angst en kommer en geen smart meer te hebben om elkaar.

Ik weet niet, ik weet niet wat ik moet doen.
Ik wou dat ze zei:
Zóó doen we, Karel.
En ik zou toestemmen, wat het ook wezen mocht.
Ik, ik, ik moet beslissen?
Ik kan het niet.

Maar langzaam, langzaam verkalmen en verhelderen zich mijn ongeordende gedachten.

Liefde, liefde.... is voor de levenden. Niet voor de dooden.

En wij.... neen, nog zijn we niet dood. Maar het kan toch elk oogenblik gebeuren en.... wee dan degene, die alleen achterblijft. Och, het is zoo mooi geredeneerd, om te zeggen:

We zijn gelukkig geweest. En elk geluksmoment omsluit een eeuwigheid. En de herinnering is het eenige paradijs, waaruit wij nooit verdreven kunnen worden. Maar.... hoe is het in de practijk? Hoe is het als je elkaar hartstochtelijk hebt liefgehad en van elkaar wordt weggescheurd? Hoe is het als, nog erger, je elkaar ziet lijden, en er machteloos tegenover staat?

O, Helga.... met je overtuigend beeld van Francesca en Paolo wat heb je daarmee niet in me opgeroepen! Gold het mij alleen, dan.... Of had ik je niet zoo lief.... of, had je mij niet zoo lief....

De keuze is moeilijk, te moeilijk voor een armzalig mensch. En niemand kan me helpen. Ik kan niemand om raad vragen, zelfs niet den goeden Dick, die ongetwijfeld zeggen zou:

Wees gelukkig, Karel. Hoe kort het ook duren moge. Verspil je dagen niet in scrupules, maar grijp het goede, en geniet het.

Grijp het goede.... Maar als je dan zoo'n natuur hebt als ik, die alles stuk redeneert, die de noodzaak voelt, alles te befletcheren?

Een mensch kan zichzelf niet veranderen.

En daarom.... neen, schrijven wil ik Helga niet meer. Nu wil ik met haar spreken, of ik verval weer in eindelooze uitwei-

dingen en vruchteloos gemier. Hoe zullen we elkaar ontmoeten? Waar?

En is het beter om een afspraak te maken? Of om alles aan het toeval over te laten? Neen, ik moet haar vragen, ergens te komen. Ik zal haar voorstellen, een wandeling met mij te maken naar Schlosz Rubein, en haar afhalen van haar huis.

Helga is al gereed als ik kom, en wacht me in het voortuintje der kleine villa, die haar tante bewoont, in de Karl Theodorstrasze.

Zij komt me tegemoet met een glimlach.... en een oogenblik rusten onze handen en onze blikken in elkaar, en glimlachen we elkaar toe.... en voelen beiden hoeveel er in zwijgen kan worden gezegd.

- Hoe gaat het, Helga?

- Goed, goed. En jou?

- Heel goed zelfs. De dokter zegt, dat ik sinds mijn verblijf in Meran zeer vooruit ben gegaan. Ze kijkt me verrast aan, en ik zeg nog altijd glimlachend:

- Maar dat is nog geen beterschap, geen genezing. Ze schudt het hoofd. Ook zij weet veel te goed, dat een vleugje van ‘vooruitgang’ op het geheele verwoestingsproces geen beteekenis heeft.

We wandelen verder en zwijgen en de tamelijk lange weg naar Schlosz Rubein is wonderlijk kort. We vinden een belommerde plek en als bij afspraak zetten we ons neer. En met onweerstaanbare kracht word ik herinnerd aan dien middag te Schönna, toen ik nog niet alles wist en.... ik nog volmaakt gelukkig was. Nu weet ik alles. Nu weet ik, dat Helga ongeneeslijk is. En nu weet ik, dat zij me liefheeft....

En nu.... hoe voel ik me nu? Nog volmaakter gelukkig? Of....

Helga vraagt me niets. Zij zit stil, met gesloten oogen, en dat doet ze met opzet, opdat zelfs haar blik me niet noodzaken zal te spreken. Liefste.... liefste....

Ach, waarom zijn we geen gewone menschen, waarom is alles bij ons zoo oneenvoudig, zoo moeilijk, zoo zwaar....

Het zwijgen tusschen ons duurt lang. Het wordt drukkend. En toch, ik weet niet, hoe ik het verbreken zal.

En eensklaps hoor ik haar stem, haar goede, klankvolle, vertrouwenwekkende stem:

- Karel, zegt ze, ik ben zoo blij, dat wij die brieven met elkaar hebben gewisseld. Die brieven zijn zelfbekentenissen, echter en completer dan we elkaar ooit mondeling zouden kunnen doen. En door die brieven kennen we elkaar ook precies, zooals we elkaar moeten kennen.

Ik luister overweldigd van dankbaarheid, omdat zij is begonnen te spreken.

- Ik geloof, Karel, dat ik jou volkomen begrijp. En ik geloof ook dat jij mij volkomen begrijpt. En daarom zal ik alles zeggen, wat ik denk en voel.

- Zeg me, Karel, ben je wéér gelukkig?

- Ja, roep ik, zoo heftig spontaan, dat zij absoluut van de waarheid is overtuigd.

- En ik, zegt ze, en ik zie haar glimlach, ofschoon ik dien niet zie, - ik ben ook gelukkig, Karel, absoluut gelukkig en tevreden.

Zij pauseert even, alsof ze vermoedt, dat ik antwoorden zal, maar ik weet niet, wat ze van me verwacht en zwijg.

En zoo gaat ze voort:

- Leert ons dat niets, Karel, dat we nu zoo gelukkig zijn, alleen maar door bij elkaar te zijn en elkaars tegenwoordigheid te weten?

Ik begin iets van haar te begrijpen.... maar de verrassing is zoo groot en zoo weldadig, dat ik niet dadelijk woorden vind....

- Verlangeloos, verlangeloos gelukkig zijn we nu.... zegt ze, met haar melodische stem, en.... dat leert ons immers, Karel, dat we 't nu zoo moeten laten blijven.

- Ja, roep ik, ja!

Ik ben verbijsterd over den eenvoud van deze oplossing. Geen liefdesverhouding, maar vriendschap tusschen ons beiden, loutere vriendschap die ons beiden gelukkig maakt.

Nu zwijgt ze.

En ik zwijg ook. Wat moet er nu nog verder worden gezegd?

Het is zoo heerlijk, om in de goede, begrijpende nabijheid van een gelijkgestemde ziel, je eigen gedachten te volgen....

Liefde.... wat wil liefde zeggen voor twee, die geen toekomst

hebben? Dat zal immers niets anders beteekenen, dan elkaar het afscheid van de wereld moeilijker maken en elkaar onwillens voortdurend leed aan te doen?

Ik herinner me een moeder wier kind aanleg tot tuberculose te hebben scheen. Die vrouw had geen leven; bij elk kuchje van het kind kromp zij in elkaar; als hij wat langer wegbleef uit school, verging zij van onrust. Nee, zoo'n lot zou ik mijn Helga willen besparen. En.... ook mijzelven. Want zou ik ook niet van oogenblik tot oogenblik bezorgd zijn over mijn lieve, en.... wat me onvermijdelijk schijnt; zou ik niet door overmaat van angst het háár lastig maken, en de onrust in haar leven brengen en haar inplaats van gelukkig rampzalig maken in een leven met mij?

Een huwelijk tusschen teringlijders wordt wel vaker gesloten; er zijn genoeg voorbeelden van in Davos, en andere gezondheids-oorden.

Maar is het feitelijk niet absurd?

En lijden die twee niet oneindig meer, dan wanneer zij alleen waren gebleven, en dus ook alleen te maken hadden met hun eigen kwaal, en niet de ellende van die van den ander er bij te dragen kregen?

Wij, Helga, ondanks ons naderend einde, wij zullen het lot trotseeren en toch gelukkig zijn.

Wij zullen samen praten en wandelen en lezen, en al onze gedachten uitwisselen, en....

- Ja? vraag ik, want Helga heeft iets gezegd. Ik heb niet verstaan wat ze zei, maar intuitief de beteekenis van haar vraag begrepen.

- Je wou precies weten hoe het met me gesteld is, Lief?

Ja, knikt ze.

- Ik zal 't je vertellen en paar maanden geleden ben ik ziek geworden, hard ziek; ik had kou gevat en een longontsteking gekregen; die heeft zich later ook naar rechts uitgebreid, 't was dus een dubbele longontsteking geworden.

Ik ben verpleegd in een diaconessenhuis, maar van dien tijd is me alles ontgaan.

Ik voelde me toen niet gelukkig of ongelukkig, - ik voelde me heelemaal *niet*; ik was, dunkt me, door de koorts en de benauwdheid en de verschrikkelijke pijn door mijn heele bovenlichaam, vrijwel steeds buiten bewustzijn.

Later, toen ik meer besef kreeg, voelde ik een wonderlijke opluchting; het was de tegenovergestelde gewaarwording van iemand, die een doodvonnis krijgt. Een doodvonnis had me geen schrik aangejaagd: het was het levensvonnis, waartoe ik door mijn geboorte veroordeeld werd, dat me tot wanhoop bracht. Nu, toen ik weer praten kon, ondervroeg de dokter me over mijn familie. Ik had daar nooit over nagedacht. Mijn ouders waren zoo vroeg gestorven, ik had ze nauwelijks gekend. Ik ben opgevoed door een tante en over mijn ouders werd ternauwernood gesproken.

Maar ja, nu herinner ik me wel eens te hebben gehoord, dat mijn vader aan de borst sukkelde, zooals mijn tante het uitdrukte, en dat mijn moeder jong, aan vliegende tering was overleden. De dokter trok een bedenkelijk gezicht. Dus van beide kanten tot tuberculose gedisponeerd. Ja, wat moest hij met me aanvangen? Hij raadde me een verblijf aan te Meran. En toen ik hier kwam en wat uitgerust was van de reis, voelde ik me onuitsprekelijk gelukkig. Maar dat weet je al.

- En.... vraagt ze. Is er....

Ik kijk haar glimlachend aan. Zelfs nu al begint ze met haar bezorgde vragen, en zij begrijpt me en krijgt een roode kleur, die haar wonderlijk mooi maakt, zoo mooi en bloeiend bekoorlijk dat ik geboeid naar haar blijf staren.... en vergeet te antwoorden.

Maar dan opeens bedenk ik me, dat ik iets zeggen moet, en ik zeg:

- Is er geen hoop? Neen, Helga, hoop (in dien zin als de menschen er aan hechten) is er niet. Ik heb de röntgen-foto's gezien en in mijn bezit.

- Maar....

- De dokter zei, dat ik hier te Meran zoo vooruitgegaan was?

Nu ja; vooruitgang beteekent hier ‘stilstand’. De kwaal is misschien niet voortgewoekerd, ik heb minder verhooging, en ben niet meer zoo onmogelijk zwak. Maar.... 't blijft natuurlijk een kwestie van tijd. Een deel van mijn linkerlong bestaat niet meer, Helga.

Ik zie haar huiveren en bleek worden.... en zóózeer verandert haar gezicht door die plotselinge bleekte, het wordt zoo doorschijnend fijn en teer, dat ik een steek in mijn hart voel en zeg:

- En jij, Lief? Hoe staat het met jou?

Zij herstelt zich.

- Ik?.... zegt ze. Ja.... mijn beide longen zijn nooit goed geweest. Ik heb als kind veel moeten liggen, want er kwam nog bij, dat ook mijn hart zwak is. Als ik benauwdheden krijg, dan komt er nog bij, dat mijn hart zich samenkrampt; ik word blauw in mijn gezicht en denk te stikken. Mijn tante noemt dat hartasthma, of dit het woord er voor is, weet ik niet. Maar 't moet voor de omstanders wel verschrikkelijk zijn, en ik ben dan liefst alleen.

- En.... komen die aanvallen dikwijls voor, Helga?

- Den eenen keer meer dan den andere. Er komen ook zenuwen bij, zegt de dokter. Maar.... er is natuurlijk altijd mogelijkheid dat ik eens in zoo'n benauwdheid blijf.

Ik sla mijn oogen neer om mijn ontroering te verbergen.

Dan hoor ik opeens een zachten lach, en Helga zegt:

- Dit is ons eerste en laatste gesprek hierover, Karel. En, zegt ze schalks: Zie je nu, hoe goed het is dat er tusschen ons enkel een vriendschapsverband bestaat?....

XII.
'Nu al'....?

Er is iets gebeurd, dat me vreeselijk heeft geschokt.

De jonge Moritz is dood. Ik had niets bizonders aan hem gemerkt; hij was stil, maar dat was hij altijd, en daar hij rustig zijn gewone dingen deed, dacht ik nooit over hem.

Hij had niet veel uiterlijke kenteekenen van zijn ziekte. Donkere oogen, die in zwarte holten lagen; onder de jukbeenderen ingevallen wangen, droge kleurlooze lippen; een huid als van doorzichtig perkament. Maar hij hoestte bijna niet en ging stil zijn gang.

En nu hij dood is.... nu.... natuurlijk! verwijt ik mezelf allerlei dingen. Daar vlak naast je, daar loopt een jongen, met den dood in de schoenen. Maar 't doet je niets. Geen seconde laat je er je rust door verstoren, als je lekker op je ligstoel ligt met al je ledematen rustend in volkomen behagelijkheid. Zelf je klokje halen uit de kamer? Stel je voor! En gisteren nog riep ik:

- Och, Moritz, haal eens even m'n klokje uit de kamer, wil je? en zet het hier bij me neer. En stop dan meteen mijn plaid eens wat beter in en ja 't eene zonnezeil kun je wel optrekken, dan heb ik meer licht op mijn boek, neen, nu heb ik verder niets meer noodig, geloof ik.... Maar mocht ik soms in slaap vallen, roep me dan een half uur voor de lunch, dan kan ik nog even uitluieren, dat doe ik graag.

Dociel en gehoorzaam volbracht Moritz zijn opdrachten. En nooit, dat moet ik helaas verklaren, nooit heb ik er aan gedacht hem te vragen:

- Hoe gaat 't met je, Moritz? Is je taak niet te zwaar voor je? Vermoei je je niet te veel? Ga je hier vooruit?

Nooit, nooit verplaatste ik me in den toestand van dit al te arme mensch. Die uit gebrek aan een beetje geld, een dienstbetrekking moest aannemen, en verplicht was de klokjes der patienten te halen, en hun plaids beter in te stoppen; en ze bijtijds te wekken, opdat ze nog wat konden uitluieren, godbetert!

Daar lag ik dag aan dag op mijn gemakkelijken stoel, driemaal een paar uren en voelde me daar uitstekend tevreden bij. Soms als je zenuwachtig bent heb je een gevoel, of je ledematen den stoel niet raken, of je ze, zonder het te willen, ophoudt, zoodat het zitten of liggen je een kwelling wordt en je heelemaal niet rust. Maar dat nare gevoel heb ik hier in Meran nooit gehad. Lag het aan de uitstekende constructie van den ligstoel, lag het aan mijn eigen genoegelijken geestestoestand, ik weet het niet, maar lag ik op mijn stoel, dan had ik niets meer te wenschen; aan mijn ledematen werd op de vriendlijkste wijze van alle kanten tegemoet gekomen, ik lag niet te hard en niet te zacht, niet te ruim en niet te nauw, mijn hoofd bevond zich precies op de gewenschte hoogte.... alleen wou ik mijn plaid wel eens wat beter hebben ingestopt, of het zonnezeil wat opgetrokken, godbetert!

En elken dag zag ik hem, den stervenden jongen, met zijn vreemden donkeren blik, alsof hij in een holle zwarte leegte staarde.... en dikwijls zag ik zijn handen lichtelijk beven.... maar ik achtte me volkomen van alles af, als ik hem eens een fooi toestopte, of hem mijn druiven liet opeten, waar ik zelf genoeg van had, o, god, o, god!

Een mensch, zelfs in z'n beste oogenblikken, als hij zich geheel argeloos en 'harmlos' voelt, is nog wreed en doet nog kwaad. Wat moet er in het brein van dit arme wezen zijn omgegaan, als hij me gezapig uitgestrekt zag liggen, omringd door alle mogelijke comfort, in luie welbehagelijkheid. Wie weet, hoe vele malen dit jong vertwijfeld in zijn kussen gebeten heeft, uit angst voor den dood, uit smart om zijn onmacht.... en niemand was er ooit, die hem eens een woordje van troost en bemoediging toesprak, die hem een levensphilosophie bijbracht, waardoor hij de onafwendbaarheid van zijn lot beter had kunnen dragen....

En Karel Damme, die zichzelf zoo goed wist te verzoenen met zijn lot, hij ging onverschillig een hongerend schepsel voorbij, aan wien hij misschien nog wel eens iets goeds had kunnen doen.

Ja.

Het gaat altijd zoo: Wanneer eensklaps iets onherroepelijks gebeurde, dan is men opeens zoo gevoelig. Dan is men retrospectief tot alles bereid, en had dit willen doen, en o, zoo graag, dit andere gedaan, en was absoluut genegen geweest, om den hunkerende bij te staan, en den behoeftige te steunen, en geld en goed en hulp en raad zouden den armen stumper overvloedig ten dienste hebben gestaan.

Maar wanneer de hulp, en de raad en de steun werkelijk noodig zijn.... wie is er, die er aan denkt, als hij niet met geweld met zijn neus boven op het geval wordt geduwd? Och, iedereen leeft zijn eigen leven in botte zelfgenoegzaamheid, en vooral diegenen die zooveel nadenken over 's werelds ellende en o, zoo gevoelig reageeren over de erbarmelijkheid van 's menschen lot (adres Karel Damme) zijn geen haar beter, geen haar beter, hoor, dan de zelfzuchtige rest en bekommeren zich evenmin over hun nooddruftige naasten als de meest materialistische patser.

Ik vind het beroerd, dat Moritz opeens is weggenomen, zonder dat ik ook maar iets heb gedaan om zijn lichamelijken nood of zijn zielenood te verzachten.

Ik had toch wel eens met hem kunnen praten zooals ik zoo vaak met Dick Terhorst heb gedaan. Het had den armen knaap mogelijk een steun, een opstoot gegeven in zijn moeilijken tijd.

Ik moet er niet aan denken, dat deze jongen altijd alleen was en nergens Anklang vond. Waarom heb ik mij nooit eens verwaar-

digd naar zijn welstand te vragen? of tactvol te onderzoeken of ik niets voor hem kon doen? Wat moet er wel in hem zijn omgegaan, als hij me mij uitstrekken zag op mijn voortreffelijken stoel, met onder het bereik van mijn hand een boek en vruchten en een schotel stukgestooten ijs en een schel, als ik soms iets noodig had.... en me daar kostbare uren zag verdroomen, terwijl hij in dienst was van een Directeur, die alles van hem eischte wat men van 'n gewonen bediende eischen kan.... nietwaar....! de jongen wordt toch betaald! en het is al een heele concessie, dat men hem in dienst heeft genomen, hij, die niet heelemaal gezond is.... de meeste patiënten hebben dat liever niet, en het was dan ook alleen, omdat Moritz niet zoo erg was, en niet veel 'teekende', dat hij uit pure goedheid was aangesteld.

En ziedaar! in plaats van er dankbaar voor te wezen en beter te worden onder den invloed van het gezegende klimaat en den goeden kost, levert die knaap den Directeur het koopje om op de onverwachtste wijze een bloedspuwing te krijgen en er mee heen te gaan.

Hoe durft hij! Ongehoord! om je weldoener zoo te dupeeren. De directeur is dan ook, hoor ik, woedend en woedend, en heeft gezworen nooit meer lui in dienst te nemen wien zgn. alleen een milder klimaat is voorgeschreven. Hij put zich tegenover zijn pensiongasten uit in excuses: 'hij had het heusch niet geweten, dat het zóó met dien Moritz stond, anders had hij hem natuurlijk nooit aangenomen, daar kunt u staat op maken, heeren, nooit!.... En vooral verkeert de directeur in groote verlegenheid tegenover Dick en mij, die toevallig tegenwoordig waren toen den armen Moritz zijn laatste nood overviel.

Ik zal het nooit vergeten.

We waren op niets verdacht. (Neen, hoe zouden we. Wij letten immers nooit op den jongen.) Hij komt ons roepen voor de lunch (een half uur van te voren, zooals ik hem heb geïnstrueerd) en hij wil iets zeggen, maar kan niet.

Nog merken we niets. We wikkelen ons uit onze dekens los, en slaan onze beenen op den grond.

Daar steunt Moritz zich met z'n eene hand op het tafeltje, de andere drukt hij sterk op zijn borst, en ik versta zoo iets van:

- Dat was daar al de heele week zoo zwaar.... maar eer ik

hem kan vragen, wat hij bedoelt, begint hij te hoesten, te hoesten, te hoesten, scheurend, hijgend te hoesten, totdat hij plotseling wordt overstroomd door een golf lichtrood, schuimend bloed.

Dick en ik vliegen op, om hem te ondersteunen.... dan zie ik Moritz oogen, en....

Ontzettend.... ontzettend. Zulk een blik heb ik nog nooit in oogen gezien. Verwondering.... afschuw.... angst....

Hij hangt slap in onze armen, en nog eens, eer zijn oogen toevallen, zie ik dien blik van radelooze verbazing en vrees. En van zijn lippen vang ik de woorden op:

'Nu al?....'

Ach jongen.... die woorden, die woorden.... ze gingen me door merg en been.

Nu al?.... is 't nu al zoo ver? moet ik nu al sterven?

O, dood, dood, wat ben je vreemd. Tegelijk een verschrikking voor dengene, die van het leven houdt en de verlossing voor den levenslijder.

En in mijn ziel schrijnt het contrast tusschen mijzelf, die zoo gelukkig was, de zekerheid te hebben van dit bestaan te mogen, neen, te moeten scheiden, en deze jongen, die zoo graag nog wat had geleefd en die een hevigen zenuwschok krijgt, nu zijn leven plotseling wordt afgesneden.

Ik ben geen heftige natuur, maar een enkel oogenblik zou ik toch wel eens de vuisten willen ballen, en een aanklacht uitschreeuwen tegen de wereld-bestiering, die niet voor allen het sterven vredig maakt, maar voor velen, voor de meesten, tot een onheil, tot een ontsteltenis, tot een kwaad.

Moritz, arme sterver. Pas, als je zooiets vlak naast je ziet gebeuden, besef je, hoe vreeselijk het leven is, hoe onheimelijk, hoe wreed....

Van alle kanten kwam natuurlijk hulp aangesneld. De schrik was groot. En al dadelijk zag ik op het gezicht van den directeur de boosheid, de verontwaardiging dat die jongen dit had durven bestaan.

Bij gasten nog wel! Als hij nu nog maar zoo bescheiden was geweest, zijn bloedspuwing te krijgen op zijn eigen kamer. Maar nee, dat moet zoo openbaar mogelijk geschieden, opdat iedereen er maar goed van hoort, en zijn pension in een slechten reuk kan

komen te staan! Dat heb je nu van je goedhartigheid, van je tolerantie. Zoometeen waarschuwen ze elkaar en zeggen:

- Bij Andersen moet je niet gaan, daar loop je kans van de bedienden besmetting op te doen!

‘Heeren! dit is 't eenige geval, dat ik een lichten tuberculoselijder in dienst heb genomen, op aandringen van een familie, die hier heeft gelogeerd. Maar nooit zal 't weer gebeuren, dat zweer ik u.’

Het scheelt niet veel, of ik was den kerel aangevlogen. Ik hield me met geweld in, want aan Moritz in de eerste plaats moest nu worden gedacht.

Ik vroeg den dokter, die na het onderzoek weer beneden kwam, of de toestand ernstig was.

Hij trok onverschillig de schouders op.

- Niets aan te doen, zei hij. Vandaag loopt 't af.

En:

- Nu al? zei ook ik in schrik. Men krijgt toch wel eens meer een bloedspuwing.... en de scheuren in de longen heelen zich wel weer.

- Komt voor, zei hij, maar niet bij zoo'n ondermijnd gestel.

‘Ondermijnd gestel!’ Er ging. me een ‘pang through the heart’. Ondermijnd gestel. Natuurlijk! de jongen gebruikte al zijn krachten, die hij noodig had om aan zijn genezing te werken, voor zijn dienstbetrekking. En wij, ‘rijke’ patienten, die door ons geld ‘recht’ hebben op goede bediening, wij hielpen allen in brute argeloosheid mee, het doodvonnis aan hem te voltrekken.

Ik, oneindig zieker dan Moritz, toen ik hier kwam, ben in Meran aanzienlijk vooruit gegaan. De jongen, slechts licht aangetast, moet nu al sterven.

Liggen, liggen, is het eerste voorschrift voor longlijders. En wanneer had Moritz tijd daarvoor? Onwetend heeft hij zijn eigen einde verhaast. En zijn ‘nu al’ houdt een ontzettende aanklacht in tegen ons, die hem exploiteerden. Die woorden zal ik nooit meer kunnen vergeten. Als ‘scarlet letters’ zijn ze in mijn ziel gebrand, als bewijs van mijn schuld.

Ik ben naar Moritz' kamer gegaan.

Een klein kamertje was het, boven in het huis, een bedompt hokje, met lage zoldering en een onmogelijk klein raam. Wel

een geschikt verblijf voor een teringzieke! Maar hoe kom ik opeens zoo ironisch? Ik heb er toch nimmer aan gedacht me te vergewissen of Moritz wel een adequaat vertrek bewoonde.

Daar ligt hij achterover op zijn ijzeren ledikant. De akelige bloedsporen zijn nog zichtbaar op zijn kleeren. Niemand heeft de moeite genomen hem frisch te wasschen en te verkleeden. A quoi bon? Hij merkt er immers toch niets van?

Daar ligt hij, moeilijk zijn laatsten adem uit te ademen. Een hol geluid rochelt in zijn borst. Hij is buiten bewustzijn. Gelukkig maar. Hij merkt het niet, dat ik me bij hem neerzet, en hem het kille zweet van het voorhoofd wisch. Of hem een klein flintertje ijs, dat ik van beneden heb laten komen, tusschen de dorre lippen schuif. Of.... merkt hij het wèl in zijn diepste onbewustheid. en voelt hij zich in zijn laatste oogenblikken toch niet heelemaal van God en goed mensch verlaten....? Wat is die jongen angstwekkend mager geworden. Een dunne, ivoorkleurige huid spant zich strak om den ontvleeschden doodskop heen. Zijn dichte oogleden schaduwen blauwig weg in de donkere kuilen der kassen. Zijn mond schokt telkens even open in een pijnlijke poging om meer lucht te krijgen. En zijn handen....

Wat is het toch, dat vreemde tasten en zoeken, dat stervenden doen? Rusteloos glijden de dorre vingers over het laken.... zoeken ze naar een laatsten houvast? Is het een teeken van rustelooze onmacht, is het 't grijpen naar den stroohalm van den verdrinkende?

Ik leg even mijn hand op de zijne, maar trek ontzet mijn vingers terug. Zulk een koude heb ik nog nooit gevoeld. Het lijkt steen, die bevroren is.

Zoo, daar lig je dus, Moritz. Nu al. Goddank, je weet van niets meer. Het aardsche is voor jou voorbij. En het schrikwekkend moment, toen je den dood plotseling in het aangezicht zag, is alweer een overwonnen standpunt. Je bent afgemaakt, als een der vele slachtoffers van het lot.

En dan willen ze nog, dat je het leven liefhebt en eert en waardeert en er blij mee bent.

Ik zat daar zoo en liet mijn gedachten gaan, bittere, opstandige, zooals ik ze hier in Meran nog niet had gehad. En ik vergat den tijd. Totdat daar opeens de directeur binnenkomt.

- Zit u nog hier? vraagt hij in uiterste verwondering. Aber, Herr Damme, wat doet u hier zoo lang, ik hoorde van Bernhard (de bediende dien ik het ijs heb laten brengen) dat u hier was, maar ik dacht dat u even naar boven ging om te kijken.

- Ach ja, zeg ik vlijmend scherp, zooals ik zelden spreek. Of hij hier alleen als een hond ligt te sterven, dat komt er minder op aan.

Hij kijkt me in beleefde verbazing aan.

- Aber, Herr Damme. Deze knaap weet immers van niets meer. Hulp kan niet baten. En wij hebben het allen druk.

- En is er al naar zijn familie geschreven?

- Nog niet. Maar dat zal natuurlijk gebeuren. Ze kunnen evenwel niet komen, ze wonen heelemaal in Hamburg.

- En hoe wordt deze dan begraven?

De directeur haalt de schouders op in een pijnlijke verlegenheid.

- Van de armen natuurlijk, hè vraag ik ziedend. Dat armelijke overschot maar zoo gauw mogelijk weggestopt, zonder naam, zonder kenteeken, als de onbekende soldaat.... de soldaat van het noodlot, die hij is.

De directeur doet er verstandig het zwijgen toe, maar eenmaal opgewekt storm ik nog voort:

- Weg maar, weg maar, met alle sporen van dit onaangenaam geval. Dit onbehoorlijke geval, waarover u, mijnheer Andersen, woedend is, dat het hier is gebeurd, waarover u het nog noodig vindt, uw verontschuldigingen te maken alsof niet u en ik, zooals we hier staan de beulen, de moordenaars zijn van dien jongen daar!

Dat wordt mijnheer Andersen te kras. Hij wordt bloedrood, maar beheerscht zich nog bijtijds. Hij zegt met bedwongen stem:

- En nu verzoek ik u mij te excuseeren, Herr Damme. Ik.... kan hier niet langer naar luisteren.

En hij eclipseert.

En ik?

Ik voel me een onnoozelen hals, een don Quichot, die met een paar groote woorden zich verbeeldt een heele maatschappelijke orde te kunnen verbeteren.

's Avonds, na dezen bewogen dag, zit ik met Dick Terhorst en Olsen te bridgen. Ik had me liefst teruggetrokken, maar Olsen

zegt kribbig, waarom allen onder mijn stemming moeten lijden. We moeten toch al met een blinde spelen.

Ik onderwerp me dus.

Het is misschien ook wel beter, dat ik wat afleiding heb, want het klopt in mijn polsen en halsaderen, en als ik niet wat bedaar, kan ik weer niet zonder slaapmiddelen den nacht doorkomen. Dick heeft al goedig geprobeerd me wat te kalmeeren. Maar voor het eerst sinds onze kennismaking heb ik verschil met hem gehad.

Hij bekijkt de zaak van het conventioneele standpunt, en royaal heb ik hem in zijn gezicht gezegd:

- Wat ben je nuchter, wat ben je banaal. Natuurlijk, natuurlijk, ik ben gek, dat ik me over deze onbeteekenende kleinigheid opwind, dat er onder je handen een jongen sterft. Maar ik ben nu eenmaal menschelijk genoeg om me dat wèl aan te trekken, ik ben er beroerd van, ik ben er kapot van, ik ben er geestelijk ziek van geworden.... en daar kom jij met je frases en denkt me daarmee te kunnen bedaren, bah!

- Ach Karel, zegt Dick. Zulke dingen gebeuren dagelijks om je heen. Als je je alles aantrekken wou....

- En dan dat gekwijl van Andersen, val ik woedend uit. Alsof niet hij en ik de beulen, de moordenaars van dat schepsel waren.

- Dat heb je hem toch niet gezegd?

- Waarachtig wel!

Dick schudt het hoofd.

- En wat zei hij daarop?

- Daar had hij natuurlijk niet van terug. 't Is immers de waarheid. Och, Dick, weet je wat ik geloof? Dat de heele wereld een gore, lamlendige egoïstentroep is, die het ‘charité bien ordonnée commence par soi-même’ tot in het absurde toepast en die gemakkelijk op lijken stapt, omdat dit wel zacht voor de voeten is. Bah! bah! ik spuug ervan, ik spuug erop! En waag het niet tegen me te zeggen dat ik sentimenteel ben of ik sla je op je gezicht!

- Karel, Karel!

- Karel, Karel, bauw ik hem na....

Al de beestachtige ellende, 't verfoeilijke onrecht op de wereld is niets, hè, als je 't maar niet ziet, als je je oost-indisch doof? houdt voor de rauwe kreten en je blind houdt voor de smerig-

heid, de hondsche onrechtvaardigheid, de martelingen van het leven!

- Kom nou, Karel, sust Dick, die me nog nooit zoo heeft gezien, en niet weet hoe hij me in deze ‘ongewone stemming’ aan moet pakken.

- Och, hoon ik, ben ik in zoo'n ongewone stemming? Dat komt omdat je me nooit vroeger hebt gekend. Zoo was ik vroeger altijd, altijd, versta je. Ik was in hart in nieren, in ziel en geest een melancholicus uit overtuiging, uit beredeneerdheid, en ik ben pas veranderd, sinds de doktoren me hebben opgegeven; toen werd ik vroolijk en opgewekt en tevreden en voelde ik me gelukkig.

Ik houd eensklaps op, alsof ik een stomp in mijn hersens gekregen heb. Ben ik nu nog gelukkig, omdat de doktoren me hebben opgegeven?

Weg, weg met die gevaarlijke gedachte, die in staat is, me nu, in mijn bewogen gemoedstoestand tot vertwijfeling te brengen.

Ik rammel en zwam nog wat voort, totdat het mezelf begint te vervelen, en ik van vermoeidheid zucht, en zwijg.

Dick, de goede, neemt me mijn uitbarsting niet kwalijk. Integendeel, hij heeft medelijden met me, en doet alles, om me niet nog meer te prikkelen.

En nu zitten we weer, als elken avond, om de bridgetafel, en alles is gewoon. O, ja, gewoon natuurlijk, heel gewoon. Er is alleen maar gebeurd, dat er boven in het huis een jongen dood ligt, die vanmorgen nog hier rondliep en ons wekte en ons onze morgenthee bracht en onze brieven en couranten; die vanmorgen nog mijn ligstoel in orde maakte, en niet klaagde, ofschoon hij iets als een zware klomp in zijn borst voelde, - en toen opeens zich overgaf aan het mysterie van den dood, met geen gil van woede of angst, met alleen maar de pathetische woorden, met een blik van ontzetting: ‘Nu al?.... Is het nu al mijn tijd?’

Ik ben norsch en stilzwijgend onder het bridgen. Olsen heeft, onaangenaam type als hij is, al een paar ‘sneers’ losgelaten, en Dick heeft hem al een waarschuwenden blik toegeworpen.

- Denk je, dat ik niet weet waar 't hem schort, zegt Olsen plomp. Bij hem brandt 't precies op dezelfde plek als bij mij, en ik heb ook wel lust den heelen bedonderden boel in elkaar te

rameien; maar waar moet je met je aanklacht naar toe? Wat geeft 't of je al met je kop tegen den muur loopt, en waarheden als koeien verkondigt, dat de wereld zoo bedonderd is ingericht, - ik heb al gezegd, dat als ik voor 't jongste gericht sta, een ander toontje zal laten hooren, dan de nederigen, die allerlei schuld biechten, schuld die niets is, *niets* in vergelijking met de schuld, die tegen òns wordt begaan! Ze laten je geboren worden, zonder te vragen of je dat wilt, zetten je in een wereld van slechtheid, kwaadaardigheid en bedrog, valschheid, nijd, laster en leugen. gooien je de verdoemelijkste ziekten op het lijf, en rukken je dan opeens weer uit het leven weg, ook weer zonder je te vragen, of 't je belieft of niet.

Ik zwijg; het is wel gemakkelijk voor me, Olsen mijn gedachten te laten uitspreken. Hij heeft immers van letter tot letter gelijk!

- En als je 't nog maar niet besefte! gaat Olsen voort. Maar dat is nog 't ergste van alle levenskwalen, dat je alles zoo precies weet, dat je alles zoo nauwkeurig uitdenken kan, dat je je zoo bewust bent van alle ellende, bewust van deze twee groote misdaden aan de menschheid gepleegd: *'t geboren worden en 't sterven.*

Ik zwijg en knik stil met het hoofd. Hij heeft immers van letter tot letter gelijk.

XIII.
Slapelooze nacht.

Vannacht en gisternacht en eergisternacht heb ik niet kunnen slapen, zonder straffe middelen.

Moritz is weggebracht. Hoe en waarheen, daar heb ik niet meer naar gevraagd.

Ik was misselijk van de heele geschiedenis, misselijk van Andersens gesprek en bedrijf, misselijk van de manier waarop Dick hem nog verdedigde, of hem voorsprak tenminste.

- 't Is toch zijn bestaan, dit pension.

Hij heeft toch uit goedheid Moritz als bediende aangenomen.

't Kan hem natuurlijk veel kwaad doen, als deze zaak ruchtbaar wordt.

Kom, Karel, wees redelijk. Hij had Moritz toch niet als logé kunnen behandelen?

Eindelijk, moe en verveeld, heb ik maar gezwegen. En gezegd, dat ik nu niets meer van de heele geschiedenis wil hooren.

En dat wil ik ook niet.

Ik ben er beu van. Vooral ook omdat dit voorval me zoo'n sterken, psychischen schok heeft gegeven.

Waarom?

Dit is een gevaarlijk waarom.

Ik durf er vooralsnog geen antwoord op te geven.

Hoe goed is het, dat er tusschen Helga en mij niets dan een vriendschapsbetrekking bestaat.

In een paar dagen heb ik me niet laten zien, en heeft zij ook niets van mij gehoord.

Hemel, stel je voor, dat wij geëngageerd waren.

Dan had ik den eersten avond al een ‘lief’ briefje gehad.

> Lieveling, waarom ben je vandaag niet gekomen? Er scheelt toch niets aan? Toe, bel me straks even op en vertel me alles. Dan wenschen we elkaar mondeling goedennacht. Dag, boy. Laat me niet te lang wachten, hè. Want ik blijf in de kamer zitten waar 't telefoontoestel hangt.

Den tweeden avond:

> Liefste, het was zoo vreemd dat Dick Terhorst mijn bellen beantwoordde, toen ik eindelijk zelf maar telefoneerde.
> Had je nu niet even zelf kunnen komen? (Ik bedoel aan de telefoon, dat ik je eigen stem had gehoord.) Enfin, maar dat ik je vandaag weer niet heb gezien, maakt me vervelend en onrustig. Ja zeker, Dick heeft me verteld, dat je zoo onder den indruk bent van 't plotselinge sterven van een der bedienden. Dat is ook heel akelig, vooral omdat je er zelf bij was. Maar daar mag je je toch niet om ziek maken. Kom nu morgen in elk geval; dat geeft je wat afleiding, ik reken op je, hoor!

Den derden avond:

> Je zou kassian met me gehad hebben, als je me vandaag had gezien, Karel.

Ik leek op de Mariana van Tennyson, die den heelen dag voor het raam staat uit te kijken, en eindelijk:

> He cometh not, she said
> My heart is aweary, aweary,
> I would that I were dead.

> Karel, Karel, Karel, hoe kan je me toch zoo behandelen. Heb ik dat aan je verdiend? Ik geef je al mijn liefde, mijn hart, mijn ziel, 't is allemaal voor jou.... en jij.... en jij....
> Je moet nu morgen komen, hoor. En me zeggen, wat er is. Want dat je nu nog treuren zou om zoo'n vreemden jongen, dat is onbestaanbaar. Hij ging je toch niets aan. Ja, als 't je broer was geweest of desnoods je neef. Maar een jongen die je niets aangaat! Er is zeker nog iets anders. Maar hoe dan ook, ik moet 't weten. Ik heb er recht op 't te weten. En ik verwacht je morgen voor twaalven.
> Als je er 's morgens niet bent geweest, kom ik in den loop van den dag naar jou. Want een verklaring moet ik hebben, verstaan?....

Neen, bah, ik scheid uit met mijn sarcasmen. Hoe kom ik zoo? Ik ben toch anders zoo niet? En bovendien, Helga zou nooit zoo schrijven. Ze zou natuurlijk wel even naar me informeeren, als ik plotseling wegbleef, maar ze zou me verder met vrede laten, en afwachten wat ik deed.

Of....

Of ze zou dadelijk bezorgd zijn, doodelijk bezorgd, en me angstige vragen doen, en onnoemelijk lijden door haar angst, want ik ben toch een teringzieke, nietwaar, en ‘opgegeven’ door de doktoren. Elke dag kan mijn laatste zijn....

O, God, elke dag kan mijn laatste zijn....

En dat besef heeft me een poos geleden zoo razend gelukkig gemaakt?

Maakt het me nu nog gelukkig?

Ik, ik weet het niet....

Neen, ik weet het wèl. Maar ik wil het niet weten. Ik mag het niet weten voor mezelf.

Helga, wees niet ongerust over mij, of je brengt me tot vertwijfeling. Ik weet, dat ik dood moet, en al gauw. Maar herinner me er niet aan, verbitter niet mijn laatste oogenblikken.

Mijn laatste....

Helga, Helga, laat ik nu ik alleen ben, het mogen bekennen: ik verlang niet meer naar den dood.

Daar! de verschrikkelijke waarheid is er uit. De dood is me niet langer een heil, een vreugde, een verlossing, maar....

Ik heb mijn röntgenfoto voor den dag gehaald.

De foto, waar ik een tijdje vroeger zoo trotsch en triomphantelijk naar kijken kon.

Mijn doodvonnis, waar ik blij mee was.

En nu....

Waarom bekijk ik die afbeelding?

Heb ik hoop er nog wel iets gunstigs in te vinden?

Dan kom ik deerlijk bedrogen uit.

De foto vertoont de kooi van mijn ribben, mooi, duidelijk afgelijnd.

De rechterkant is normaal, de linker....

De heele linker long is geschaduwd, behalve op een plek, die de grootte heeft van een flinke hand, en waar het longweefsel geheel vernietigd is.

Helga, ik heb geen toekomst.

En ook jij verkeert in dezelfde positie. God, Helga, we houden ons goed, en we tooveren ons sprookjes voor, dat we om den dood niet geven, dat we er niet bang voor zijn, maar....

Wie kan beseffen, wat wij voelen, wat wij moeten dóórmaken, nu we van elkander houden, en weten, weten, *weten,* dat elk onzer seconden is geteld?

Helga, ik heb je....

Halt, spreek dat niet uit, zelfs niet voor je zelf. Tusschen Helga en jou bestaat niets dan een *vriendschapsverhouding,* versta je dat? 't Woord ‘liefde’ mag je niet over de lippen komen, op straffe, dat je jezelf helsche smarten bereidt.

De dood, de Algoede, Alwijze. Zóó heb ik hem dikwijls genoemd. De dood een verlosser, een uitblusscher van elken brand, een wegwisscher van alle kwaad.

Dood, dood.... ik....

Neen, ik sta nog altijd hetzelfde tegenover den dood. Want als dit niet het geval was, dan....

Dat zou al te verschrikkelijk wezen. En ik heb toch nog wel genoeg macht over mezelf, om me te beheerschen, en niet toe te geven aan wenschen en gedachten, die de wenschen en gedachten zijn van den gewonen, laag-aardschen, banalen mensch.

Ik ben daarboven verheven. Ik sta heel anders tegenover het probleem van den dood.

Ik ben geestelijk sterk en niet bang.

Bang? o, neen, de zekerheid van mijn dood heeft me, o, zoo gelukkig gemaakt.

Ben ik dat nu dan niet meer?

Ja! ja! want ik wil het zijn!

En waarom zou er iets veranderd wezen?

Er is niets veranderd. De dood van Moritz heeft me aangegrepen, om het geval-zelf, en niet ergens anders om. Niet omdat ik de tragische ellende van het sterven er zoo diep door heb gevoeld, en wat het beteekent, afscheid te moeten nemen van alles wat je lief en dierbaar is.

Helga, goede, verstandige, ja, alleen vriendschap kan en mag ons verbinden.

En zóó is het goed. We mogen niet door elkaar ongelukkig worden....

Maar of ik me al dwing om je als mijn vriendin te zien.... god, Helga, Helga, ik heb je....

XIV.
Avondwandeling.

Ik heb Helga een briefje geschreven, om haar op de hoogte te brengen van mijn zwijgen en wegblijven.

Ik ben nu weer kalm. En begrijp zelfs mijn zenuwstemming niet meer van dien laatsten slapeloozen nacht.

Och, wat ben ik toch dadelijk opgewonden en uit het lood geslagen.

Komt het door mijn ziekte, dat ik zoo overgevoelig ben?

Och, neen, ik ben immers altijd zoo geweest, zoo gedesequilibreerd, zoo ‘overdreven’, zoo buiten me-zelf bij de lichtste aanleiding.

En nu was er wel iets meer dan een lichte aanleiding om me miserabel te voelen.

Nu ik ben uitgewoed, nu mijn zenuwen hebben uitgewerkt, nu ben ik bedaard mijn innerlijken toestand gaan bekijken.

Ben ik ten prooi aan een liefde voor Helga?

Heb ik haar lief? zooals ik het bijna had uitgeschreeuwd:

Helga, ik heb je lief?

Neen, neen, ik....

Ja, natuurlijk heb ik haar lief. Ontzaglijk lief. Maar....

Tegelijk heb ik toch ook mijn verstand en mijn gevoel van fatsoen, om een belofte niet te verbreken.

Helga heeft vriendschap tusschen ons beiden gewenscht en voorgeschreven. En zij had gelijk: tusschen twee halfdooden kan er niets anders meer dan een koele, lichte vriendschap bestaan....

De bedoeling, de goede bedoeling is:

Elkaar onze laatste weken te veraangenamen. Elkaar alles te geven, wat zonder schade aan den ander kan worden gegeven: elkanders gezelschap in ‘de oogenblikken, dat wij goed’ zijn, en elkaar den aanblik van al onze slechte momenten te besparen.

Wel, is dat niet prachtig overlegd?

We moeten ons er dan ook streng aan houden, en elkaar tot niets forceeren en volkomen vrij laten; ‘de liefde wil veroovren en genieten, - de vriendschap geeft, niets vragende, ongevraagd.’

Neen, intelligente Helga, je hebt alles uitstekend zoo ingericht!

Ik heb haar geschreven:

Lieve Helga, we hebben elkaar in een paar dagen niet gezien. Ik ben je dankbaar, dat je me met rust hebt gelaten, en me niet zenuwachtig hebt opgebeld, en me nerveus vervolgd met bezorgde vragen. Je bent verstandig, Helga! je voelt intuitief, hoe je den lastigen, susceptibelen, hypersensitieven Karel behandelen moet.

De reden van mijn wegblijven, en mijn niets van me laten hooren, is, dat er hier in 't pension een jongen plotseling is gestorven.

Dat heeft me erg aangegrepen. Waarom? Ik zal je 't zeggen. 't Was een licht geval van tuberculose, en om een goed klimaat

te hebben, was hij in mijn pension als bediende in betrekking gegaan.

Toen ik dat voor de eerste maal hoorde, heeft 't me zeer geschokt. En ik verbeeldde me, nu in 't geheel geen diensten meer van hem te willen aannemen.

Maar och, een mensch went aan alles. Op 't laatst dacht ik nauwelijks meer aan hem. En liet hem dingen voor me doen, heel gewoon.

Enfin. Daar krijgt hij opeens een bloedspuwing en is weg.

Ik heb toen zijn oogen gezien. Ik zal dat nooit vergeten. Enfin, zijn doodstrijd heeft niet lang geduurd, hij is bewusteloos ingeslapen.

Maar, ja, ik ben nu eenmaal, die ik ben. En heb 't me aangetrokken, en ben er zeer van overstuur geweest.

Nu is dat weer voorbij. Alles gaat voorbij. En dat is maar goed ook. Anders zou je nog je korte leven op aarde in waanzin moeten doorbrengen....

Nu, enfin. Deze laatste cynische woorden zijn nog een restje van mijn ontreddering. Als ik je zie en spreken mag, zal ik wel zorgen in *high spirits* te zijn!

Wanneer mag ik komen?

Graag in afwachting,

je Karel.

Helga is toch een schat.

Ze heeft me geschreven, dat ik vanavond komen moet, dan is haar tante uit; zij denkt, dat ik na het ondervondene met den armen jongen, liever een rustig gesprek voer, dan de belangstellende drukte van haar tante aan te hooren.

Ik heb haar opgeruimd door de telefoon verteld, dat haar voorstel me reusachtig aanstaat.

Ja, me ‘reusachtig aanstaat’, dat heb ik gezegd en het geméénd. Maar....

Nu ik hier bij haar zit, alleen in de koele, stille kamer, nu voel ik me tóch niet rustig. Ik....

Naarling, scheld ik me zelf. Wat *wil* je toch. Nog maar kort geleden was het gezelschap van Helga, zelfs als ze niets zei, al een weldaad voor je.

Maar.... ‘Why.... you did not tell me, you were beautiful....’? Zij is te mooi, ik word er door verblind.

Karel, vermaan ik me. Gedraag je. Ik waarschuw je voor je gedachten, duw ze weg, en word nuchter. Is hier niet ergens de Glimlach, om me zacht te beïroniseeren.... neen, nu ik hem noodig heb en zoo goed zou kunnen gebruiken, blijft hij weg....

Helga vraagt me naar Moritz. Of wil ik liever niet over hem praten? zegt ze vriendelijk.

- Waarom niet? zeg ik gemelijk. En ik vertel haar ruw en onomwonden het voorval en hoe ik er op heb gereageerd.

Helga wordt bleek. Het is eigenaardig te zien, hoe het bloed dan langzaam weg wijkt uit haar gezicht, zoodat het ál ivoriger en doorschijnender wordt. Maar waarom vraagt ze er dan ook naar, als ze het niet verdragen kan, denk ik knorrig, en ik zeg:

- Nu weet je, wat je wou weten. Enfin, 't is voorbij. Maar goed, dat alles voorbij gaat. Anders zou je nog je korte leven op aarde in waanzin moeten doorbrengen.... O! bezin ik me. Dat heb ik je al geschreven. Is 't niet?

- Ja, zegt ze zacht.

Ik kijk naar haar met boozen blik. *Zij* heeft haar oogen neergeslagen.... dat lijkt haar tactvol, omdat ik blijkbaar in een ongehumeurde stemming ben, en ze niet wil, dat ik een verwijt in haar blik zal ‘lezen’.

Maar dat haar oogen me niet aanzien, vol en argeloos, prikkelt mij. Dat zij zoo bleek is, prikkelt mij.

Waarom ben ik hier? denk ik, in opbruisende ontstemdheid. Ik dacht een prettigen avond te hebben; dat Helga afleidend wat met me babbelen zou en me aanzien met haar sprekende oogen, en me verblijden door haar stralend gezicht, dat zoo mooi wordt, zóó mooi, als ze bloost, en ze in haar lach haar kleine blanke tanden toont.

Maar neen, daar zit ze bleek en zwijgend, ‘gekwetst’ door mijn knorrige luim, en toch me niet ‘aanziend’ om mij te ‘sparen’.

Een diabolische lust overvalt mij, om haar nu ook volop reden te geven voor haar onvroolijkheid, en ik laat me gaan in een vloed van woorden, alsof ik hardop denk, en ik ben zeer welsprekend, want ik heb mijn heele leven niets anders gedaan dan denken. denken, denken, op dezelfde manier als ik nu spreek.

- Ja, stel je voor dat *niet* alles voorbij ging. Dat je al je teleurstellingen met je mee moest sleepen tot je laatsten dag. Dan zou jezelf je laatsten dag niet lang op je laten wachten, terwijl hij nu soms veel te vroeg komt.... Veel te vroeg!

Ik sta op en loop met de handen in de zakken de kamer op en neer. Ik word doorbrand van een innerlijke onrust, die mijn hart doet bonzen met onregelmatig geweld. Helga heeft zich wat teruggetrokken uit den lichtkring der staande lamp, en zit nu in de schaduw. Met een grimmig cynisme kijk ik haar richting uit: daar heb je nou de vriendschap, denk ik hoonend, die zelfs een lichte uitbarsting van drift en toorn niet verdraagt.

- Och, voor jou zeg ik, is 't vraagstuk van leven en dood niet zoo moeilijk. Je heele opvoeding is bij jou geweest een liefderijke voorbereiding tot den dood. De dood geeft jou geen angst. Maar voor mij.... Ja, zie je, ik praat zoo met je, omdat ik er prijs op stel, dat je me heelemaal en door en door leert kennen; voor mij is de dood altijd een zwart, angstig mysterie geweest. Ik *was* en *ben* een melancholicus. Goed, dat was en ben ik. En honderdmaal heb ik in mezelf gedacht: 'Was ik maar dood.' Maar.... met dood bedoelde ik dan 'af van 't leven'. Voor den dood op zichzelf, den vreemden, geheimzinnigen dood had ik vrees en ontzag.

Ja, de menschen zijn bang voor den dood. Vrijwel iedereen is dat. Waarom? Ja, als je zeker wist dat het uit was met den dood.... Maar je weet niets, je weet niet of je na den dood bewustzijn houdt, of je herinnering hebt, of je fähig bent voor smart en pijn, of je nog een taak te vervullen krijgt.... niets, letterlijk niets weet je. En dat maakt je angstig, het is iets onheimelijks.... en daarom ben je bang.

Het spiritisme heeft op al die vragen nooit voldoende antwoord gegeven. We weten nu evenmin iets van het hiernamaals als we wisten voor de uitvinding ervan. We weten niet eens of daarginds ruimte bestaat en tijd. Sommige spiritisten vertellen je, dat je na je dood in een zelfde omgeving komt, een geleerde bv. in een bibliotheek, met bustes van zijn geliefde afgestorvenen op de kast en.... Hé, zei ik, toen ik dat las. 't Lijkt wel of je eenvoudig een verdieping hooger gaat wonen! En wie zijn die afgestorvenen? Die zijn toch *met* den geleerde in het hiernamaals? Och, 't is allemaal even grandioos absurd!

En of de dood een donkere afgrond is waarin je neertuimelt, of een lichte hemel vol bloemengeur en muziek, niemand weet het, niemand, niemand en dáárom zijn we bang.

Ja, dood zijn. Dat wóu ik wel tenminste ‘van alles af’, van al de ‘toil and worry’ en de schreeuwende onrechtvaardigheid, enz. enz. Maar dood gaan? Dood gaan.... je kon je nooit voorstellen, wat dat was. Zeker! op een gegeven moment liggen je ouders en je verwanten en je vrienden in het graf. Kerkhoven zijn je zeer vertrouwd, rouwkleeren, advertenties, zwart ommantelde paarden, alles ken je van je vroegste jeugd. Maar zelf, - zelf in een kist te liggen.... koud en onbewegelijk, en roerloos, totdat je bent afgeknaagd tot een bleek geraamte door de legers die aanstonds op je los trekken, zooals door Henri Barbusse zoo plastisch in ‘l'Enfer’ wordt beschreven.... kan men zich dat voorstellen van zichzelf? Neen. Je verbeeldt je altijd onbewust, dat er vóór jouw dood nog wel iets gebeuren zal; een wereldcatastrophe of iets anders, waardoor geen zwarte wagen je plechtig naar je laatste rustplaats zal dragen, en ze je niet precies zullen opbergen in een klein onderaardsch hol, waar je ten prooi wordt gegeven aan de afgrijselijkste kleine monsters, die je onmiddellijk gaan consumeeren in wellustig geduldige vraatzucht.... Neen, neen, neen, zeg ik je, van jezelf kan je je zooiets niet voorstellen, dat is onmogelijk. Zoolang de menschen leven spelen ze met het denkbeeld van dood. 't Is een interessant onderwerp, en je raakt er niet zoo gauw over uitgedacht. Ook schrijvers houden zich ijverig met dit probleem bezig. Maar.... kan zelfs de knapste auteur je beschrijven, hoe iemand zich voelt, die binnenkort sterven zal?.... Ken je soms Adam Bede van George Eliot, Helga?

Ik moet mijn vraag herhalen, want eerst komt er geen antwoord. Dan zegt ze met een moeilijke, bedwongen stem:

- Neeen.

En ik merk wel even hoe vreemd haar stem klinkt, maar ik ontgeef het me in mijn niet te stuiten ‘flux de paroles’.

- Nu, daarin komt op het slot een meisje voor, dat ter dood veroordeeld is. En een vriendin blijft bij het wanhopige meisje den geheelen nacht. Zij bidt met haar, troost haar.... en geleidt haar den volgenden morgen op de kar naar het schavot.

Maar op het uiterste oogenblik wordt gratie verleend. En nu

vraag ik dit: de schrijfster, die wist dat het meisje niet sterven zou, kon zij een veridiek beeld ophangen van den echten doodsstrijd, dien een persoon die echt geëxecuteerd zal worden, doormaakt....?

Neen, neen! zeg ik je! niemand weet, wat een ter dood veroordeelde voelt dan de ongeneeslijke zieke, die een röntgenfoto bezit van zijn vernielde long, en die weet, dat hij is geconfisqueerd.

God, Helga! huil je!

Het volgende oogenblik lig ik bij haar op de knieën en druk berouwvol mijn hoofd in haar schoot.

- God, Helga, vergeef me. Ik ben een bruut, een miserabele ellendeling, een idioot, een wreede sadist....

Ik hoor een klein nerveus lachje, en als ik opkijk, zie ik, dat Helga, de oneindig goede, alweer lacht, schoon op haar gezicht twee zilverglinsterende strepen den weg harer tranen aanwijzen.

- Arme jongen, zegt ze en legt even, weldadig, haar koele hand op mijn brandend hoofd. Maar dan:

- Kom, sta op, Karel.... neen, neen, ik ben niet boos, natuurlijk, natuurlijk niet.... maar laten we nu weer probeeren gewoon te zijn.... Luister.... willen we soms een eindje gaan wandelen, om weer heelemaal tot bedaren te komen?

- Ja! zeg ik gretig.

Een paar oogenblikken later loopen we in het koele, rustige donker.... en laten onze ontredderde zenuwen zich kalmeeren door de groote stilte rondom.

In het eerst stormt het nog wel in me.... en wil ik haar nog uitleggen, wat ik bedoeld heb, en waarom ik zoo sprak.... maar Helga legt bezwerend haar hand op mijn arm. Ik grijp haastig die hand, en trek haar door mijn arm en houd haar vast en Helga probeert wel even te protesteeren, maar het lukt natuurlijk niet.... en zoo wandelen we verder, arm in arm, en als iets me bedaren kan, dan is het 't zoo wonderheerlijke samengaan door den stillen, vredigen avond.

En nu ook is spreken overbodig geworden. Het wilde woelen in mijn hoofd wordt effener, mijn snelle adem vermindert tot een normale regelmatigheid; o, wat is het goed, om alleen op de wereld te wezen met Haar, die je liefhebt....

Hoe eigenaardig dat spreken ineens overbodig geworden is!

Langzaam, als twee gelukzalige gelieven, drentelen wij voort op ons gemak. De onrust in mijn bloed is bedaard maar een aangename warmte tintelt nog door tot in mijn vingertoppen. Goed, goed heb ik het nu op aarde! en ik wensch verder niets.

Langzaam, langzaam loopen we door de steenen arcaden naar beneden, waar de lucht zoo koel en verfrisschend is. Overal staan de deuren wijd open en het donkere hout der omraming omlijst de schilderachtigste kabinetstukjes. Door zware balken overwelfde binnenruimten met smalle, naar omhoog voerende donker-eiken trappen; koperen luchters, ,bevestigd aan de met hout beschoten wanden; kleurige tirolerdrachten, decoratief te voorschijn komend in een wisselspel van licht en schaduwen....

- 't Is hier in Meran altijd vroeg donker, want in 't westen verbergt de Marlingerberg de zon al gauw. Maar heb je wel eens gezien, hoe mooi het blauwe waas is, dat in de schemering over de Isinger hangt....

- Ja! zegt Helga, en als dan een zonnestraal daar doorheen schijnt.... dan wordt het ineens als een rivier uit de sprookjes van Andersen.

Goddank, mijn Helga met haar prachtigen tact en haar verstand, weet zich ook na het opgewondenst onderhoud direct te beheerschen!

En een spraaklust borrelt opnieuw naar boven in mijn keel; ik word zeer opgewekt, en getuig daarvan in mijn gesprek.

- Hoe oeroud zijn de huizen hier, en naar welk een primitief model gebouwd. Vind je 't hier niet precies schilderijen van oude meesters.... van *oude* meesters, want de nieuwen betrachten, of de ‘neue Sachlichkeit’ òf ze hebben ‘le goût du laid’, en maken vierkante koppen, en armen als rolkussens en nemen de figuren als gezien uit een vliegmachine, plat en breed op den grond.

Helga zegt dat ze van die nieuwe methoden ook niet houdt.

- Neen, hè? en ik lucht mijn wijsheid over wat ik van Picasso heb gezien en van Boccioni en van.... Maar dan verveelt me mijn gezwam. Hè, neen, we loopen nu zoo zalig als jonge geliev... als jonge minn... als jonge vrienden, en dan praat je niet zooveel, je geniet van een hand, die zoo vertrouwelijk op je arm ligt, en van het harmonische samengaan in den rustigen avond....

Maar zwijgen kan je toch niet....

- Heb je hier wel eens een markt bijgewoond, Helga? Zeker wel, want je bent hier meermalen geweest, en kent dus alles goed van Meran.

Nu, voor mij was het de vorige week de eerste keer.

't Was vleeschmarkt. Ik geloof dat heel Meran, zelfs alle wijnboeren dan opeens slager zijn geworden. In alle binnenhoven wordt geslacht, er kan geen spijker ergens uitsteken, of er wordt een half kalf aan opgehangen. In lange rijen wordt het malsche, sappige, versche vleesch te koop aangeboden, en de lui komen toestroomen, uit het Ultener Thal en uit de Vintschgau en de Passeier vallei, en van alle kanten uit den verderen omtrek. En behalve het vleesch kan je 't zoo gek niet verzinnen, of 't wordt op planken schragen uitgestald: ijzerwaren, heiligenbeelden, lekkernijen, vruchten, druiven, vijgen, stoffen, speelgoed.... en 't is een gedrang en geschreeuw op de plaats voor de Pfarrkirche, dat hooren en zien je vergaat. Lang kon ik er niet blijven. Al die luchtjes door elkaar en vooral de kwalm van slechte tabak.... ik heb zelfs jongens van tien jaar met een kort pijpje in den mond zien rondboemelen, - al die luchtjes sloegen me op de borst, en van benauwdheid ben ik letterlijk weg-gevlucht. Ah, dat is weer een gevaarlijk chapiter, ik wil gauw op een ander topic overspringen, maar ik vind niets; ik wou zoo graag nog wat vertellen, maar kan geen enkel interessant onderwerp bedenken.

Hoe kan dat ook? als vlak naast je je liefste loopt, en je spelen kan met haar vingers, en ze van tijd tot tijd hard vastknijpen in je hand....

Helga is stil geworden, ze wil naar huis. Al een paar maal heeft ze een ‘hint’ gegeven, voorzichtig, want Karel is zoo'n opgewonden standje, je zou 't achter hem niet zoeken!

- Ja, kindje, ik zal je thuis brengen, zeg ik geruststellend. Ik begrijp toch wel, dat we hier niet den geheelen nacht kunnen blijven ronddolen? Neen, we gaan nu terug, morgen komt er weer een dag.

We wandelen terug, en terwijl de laatste toon dezer woorden nog in mijn ooren klinkt, denk ik: Morgen komt er weer een dag? Weet je dat zeker *voor ons?*

Helga begint sneller te loopen. 't Is of ze iets van mijn nu weer opgejaagde stemming vermoedt. Maar haar hand zal ze niet loslaten, die heb ik, die houd ik....

We hebben het voortuintje van de villa betreikt. Onder de portiek van de voordeur brandt een electrische bol.

Helga staat stil, en wil voor het hek afscheid van me nemen.

- Tot morgen, zegt ze gejaagd. En had ze me haar nerveusheid nu maar niet zoo duidelijk getoond....

Driftig duw ik het hek open, en volg haar in den tuin. En eer ik weet, wat ik heb gedaan, voer ik haar naar de donkere veranda op zij van het huis, en daar....

Ik heb haar in mijn armen getrokken met onweerstaanbaar geweld; ik druk haar aan mijn borst met heftige kracht, mijn mond ligt op haar zachten hals en hijgend breng ik uit:

- God, Helga, ik heb je lief, ik heb je lief....

Zij probeert niet te weerstreven, zij verdraagt mijn hartstochtelijken kus, dien ik haar druk op den mond, en weer, en weer....

- Ik heb je lief, steun ik, ik heb je lief.... En laat het *uit* zijn met die comedie van vriendschap of ik word *gek*....

Wat is dat, de vrouw die je lief hebt in je armen te sluiten.... wat het is? de hemel! de hemel! Ik heb je lief, Helga, ik heb je lief, Helga, ik heb je lief....

En jij.... en jij.... ik weet 't nu.... ook jij hebt me lief!....

(Slot volgt.)

Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden
losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.
(Vervolg van blz. 433.)

22 Januari 1904.

Ik was met Schürmann naar het Hollandsche hospitaal gegaan om hem er voor te interesseeren, en werkelijk beloofde hij den heer De Sturler, wanneer hij in October met een ‘troupe de Comédie’ terug komt, een beneficievoorstelling er voor te zullen geven, en droeg zijn secretaris op er hem aan te herinneren.

Wij zaten daarna een oogenblik bij Costi: de heer De Sturler, de heer Schmid, de heer Schürmann en ik. Hij sneed weer op, maar doet dit op aardige, geestige manier, alsof hij-zelf gelooft wat hij zegt. Ik vroeg hem hoe hij, zoon van een burgerfamilie in Rotterdam, advocaat, er toe gekomen was, 25 jaar geleden, ‘impresario’ te worden.

‘Ik was verliefd op Sarah Bernhardt’.

En is 't onbescheiden te vragen of zij Uw beden verhoord heeft’?

‘Wanneer alleen ik haar “amant” was geweest, zou ik daarop ontwijkend antwoorden, maar “amant” te zijn geweest van Sarah Bernhardt en dan te zeggen wie je voorgangers en opvolgers waren, is even onmogelijk als wanneer je je hand in een bijeenkorf steekt, en zegt: “die bij heeft mij gestoken”. Zij weet het zelf niet.’

Hij vertelde van zijn reizen en zijn Parijsche vrienden: ‘Del-

cassé is m'n beste vriend' - 'vroeger, toen de Stuers een bal gaf, en zijn dochter nog niet groot genoeg was, verzocht hij mijn vrouw om met hem de "honneurs" waar te nemen'. Van koning George van Griekenland, indertijd verliefd op Anna Judic, en die elken dag met Judic kwam déjeuneeren op kosten van Schürmann: 'Kan ik iets voor je doen'?, vroeg hij. 'Enkel dit: wanneer U in Parijs komt, dat U dan den eersten dag bij mij komt déjeuneeren'. - 'Maar dat gaat moeilijk'. - 'Anders heb ik van Uw Majesteit niets vragen'. - 'En zoo is 't gekomen, dat de koning van Griekenland bij mij gedéjeuneerd heeft, wat natuurlijk een ontzaglijk effect had op mijn vrienden van de 'Figaro' en het 'Journal'. - 'Apropos, heeft U m'n artikel in de "Servet" gelezen'. (Een prulletje van honderd regels, waarin hij de Turken opkamt, en dat hij mij te slikken had gegeven).

'Neen, antwoordde de heer De Sturler, diplomatiek nadenkend, 'ik heb het nog niet gelezen'.

'Moet U lezen'!

'Aglavaine et Selysette' beviel mij minder dan 'Joyzelle', maar daarna gaven Georgette Leblanc en Darmont het tweede bedrijf van 'Monna Vanna': heerlijk!

Een aardige mop wil ik niet nalaten hier te vermelden. Een Maeterlinckvereerder spreekt voortdurend van 'Monna Vanna' tot dit eindelijk een zijner vrienden, minder littérair ontwikkeld, verveelt, die zegt: 'tu m'embêtes à la fin avec ton havannah! Je fume d'aussi bons sigares que toi'.

23 Januari 1904.

Van-middag déjeurneerden Schürmann, baron Van Heemstra en ik bij den heer en mevrouw De Sturler. Voor tooneelzaken, zei hij o.a. zijn mooi-gelegen steden minder goed dan leelijke of ongunstig-gelegene. Napels bijvoorbeeld is niets waard. Zelfs in den winter. Marseille evenmin. Daarentegen zijn de Hollandsche steden d.w.z. Amsterdam en Den Haag, altijd zeer goed. Althans voor mij. Ik en Maurice Grau, een Oostenrijker, zijn ongeveer de twee eenige 'impersarii', die geld hebben verdiend. De Franschen zijn voor het vak absoluut ongeschikt. Trouwens men

moet er een halve duivel voor zijn. De artisten zijn als groote, slecht opgevoede, bedorven kinderen, die verstandig en toch streng geregeerd moeten worden'.

24 Januari 1904.

Een doopfeest in Sevdikeuï van de kleine Hermina, Wilhelmina Johanna Mock. Ds. Le Bouvier had er zijn mooiste Engelsche toga voor aangetrokken, van zwarte ripszijde met satijnen omslagen aan den kraag en de wijde mouwen. Maar dit was het voornaamste van de plechtigheid. Want de rest ram melde hij met zijn Engelsch-geaccentueerd Fransch maar af.

In Holland viert intusschen de vaderlandsche kleingeestigheid en vreemdelingenvrees weer hoogtij. Dr. Kuyper is naar Brussel gegaan en daar ontvangen, zooals van al onze ministers alleen maar Bram Kuyper ooit ontvangen is, wijl hij een paar hoofden boven de anderen uitsteekt. En dadelijk zijn natuurlijk de buitenlandsche kranten er bij om, naar hun gewoonte, daar lukraak over te schrijven, en zich te verdiepen in veronderstellingen, wat hij wel met Leopold te bespreken kan hebben. En nu krijgt men het daarop in eens weer te warm in Holland en vinden 'Handelsblad', 'Rotterdammer' en De Koo in 'De Groene', dat een groot man tot minister te hebben aan onze kleinheid eigenlijk niet past. Kuyper vestigt teveel aandacht op zich-zelf en daardoor op ons land, en wij, wij kunnen enkel maar gelukkig zijn wanneer men ons vergeet, geen notitie van ons neemt, wij als een nul in het cijfer, maar er vòòr en niet er achter, worden beschouwd.

29 Januari 1904.

Sinds eenige jaren is het Hollandsche hospitaal niet meer in gebruik, wijl het als remedie erger is dan welke kwaal ook, en de kolonie hier tracht geld te verzamelen om een nieuw te kunnen bouwen. Ik heb daarover in vaderlandsche kranten geschreven en de lieden tot geven opgewekt, maar onze krenterigheid heeft de hand op de zakken gehouden, en veel is op mijn roepstem niet binnengekomen. Intusschen worden de Hollandsche zieken in het Engelsche hospitaal verpleegd: vorige week is daar een

oude Hollandsche juffrouw gestorven, die door de kolonie onderhouden werd, en nu, sinds een week, liggen er twee Hollandsche zeelui, die, op een Duitsche boot varende, in een gevecht tegen Duitschers ernstig gewond zijn. De een heeft een steek dwars door zijn arm, de ander is zwaar aan het hoofd gewond. Deze is er het ernstigst aan toe: er is infectie bij de wond gekomen. Ik bezocht hem van-morgen en vooral de laatste, een Friesche jongen, was afschuwelijk om aan te zien. De geheele linkerhelft van zijn gezicht was opgezwollen, zoodat zijn oog onder de dikke kwabben verborgen was, èèn rood en blauw, zoodat er niets menschelijks meer aan was. Hij lei àpart, in de zaal der infectiezieken, heel alleen, en ofschoon hij goed bij kennis was, lag hij met zijn open rechteroog, oòk door blauwe plekken omgeven, droevig voor zich uit te staren. Het blauw had zelfs zijn hals bereikt. Maar hij had geen koorts meer, of weinig, en zal misschien wel beter worden, zei mij de verpleegster, ofschoon hij er kwaad aan toe is geweest. De ander, die met den steek door zijn linkerarm, een Amsterdammer, was stoker op het schip: hij sliep. en was, behoudens zijn wond, die zeer pijnlijk scheen, gezond.

1 Februari 1904.

Vandaag had ik een oogenblik, waarop ik mijn lachen wel kon houden. Ik raakte op straat bekneld tusschen een ‘araba’ en een muur: nog èèn seconde, nog èèn draaie en het manshooge wiel zou mijn karkas hebben plat gedrukt. Nu kwam ik er af met een gescheurde jasmouw. Het eerst wat ik deed was den ‘arabadsji’ een slag met mijn stok op zijn kop te geven, die hem scheel deed zien. Intusschen was ik er een half-uur van streek van.

7 Februari 1904.

De heer en mevrouw De Sturler noodigden mij uit een trouwpartij bij te wonen in een Armenische, Hollandsen-beschermde familie. Een met wat burgerlijken smaak gemeubeld huis, toch met dat ietsje Oostersch, dat de locale kleur vereischt: tapijten aan de wanden, de gangmuren aardig versierd met klimpop en palmtakken.

De bruid, dochter van een rijken katoenkoopman, is niet mooi, de bruigom is arts in Jeruzalem. In de voorkamer een gezelschap jonge en oude vrouwen, allen donker van uiterlijk, sommigen mooi, sommigen grotesk van dikte, donkere schitterende oogen, behaarde bovenlippen, oppoffende boezems, lichte, nog al opzichtige toiletten, veel diamanten, veel zware gouden ketenen. Het eene huwelijk volgt in dezen tijd het andere. Want in den winter mag niet getrouwd worden. Er was nog een andere bruid, die, hoe wel niet fijn van mooi, een Juno was van groote en hooge schoonheid: de wangen rozig onder het gelokte lichtbruine haar, en daarin een kroon van rozen.

De roodbaardige bisschop kwam met zijn staf, geflankeerd door twee priesters, van wie een een zonderling kaal hoofd had, wit dat zoo sterk afstak bij zijn bruin gelaat dat hij een dop van was op zijn schedel leek te dragen. De bisschop was in witzijden gewaad met een zwart puntigen kap op het hoofd; de priesters kregen groen-zijden kasuifels aan. Op een ‘trumeau’ werd een zilveren ‘ikoon’ gezet, en nu begon de plechtigheid, welke drie kwartiers duurde. Een vreeselijk neusgegalm van de priesters en een diaken, zegenende bewegingen met een gouden kruis over de hoofden der jongelui; de bruid een rooden sluier over het hoofd, en het jonge paar werd, hand in hand, tegenover elkaar geplaatst, met de voorhoofden tegen elkaar gedrukt, terwijl de jonge man, die als getuige diende, zeker twintig minuten lang zijn arm opgeheven moest houden met het gouden bisschopskruis in de hand, dat hij met een roode lap omvatte. Intusschen gingen de neusgalmingen voort. Heel interessant maar heel vervelend. Ten slotte werd er een versierde kaars, of liever vier bijeengebonden, aangestoken, hooger dan een groote man, teeken dat het huwelijk voltrokken was. Gelukwenschen, glazen sorbet en limonade, zijden zakdoekjes met suiker en amandelen, glaasjes likeur en cognac, en de muziek, die het ‘avancez pour la valse’ aankondigde.

De heer De Sturler had om het paar en zijn ambt te eeren al zijn ridderorden aangedaan: het commandeurskruis der Johannieterorde om den hals. Een beminnelijk man, die allerlei kleine attenties bewijst, en hier zeer gefêteerd werd, evenals mevrouw, de mooiste van alle aanwezige vrouwen. Althans naar het idée van Uw dienaar.

8 Februari, 1904.

De gezanten van Rusland in Tokio en van Japan in Sint-Petersburg zijn terug geroepen. Oorlog! Een oorlog, die, mag men zeggen, opnieuw Engeland op het geweten heeft. Want vandaar uit heeft men niets anders gedaan dan de openbare meening in Japan op te hitsen. Een ramp voor de heele menschheid, een werelddrama van de uiterste tragiek. Wie zal het winnen? Iedere Europeaan moet in dezen aan Ruslands zijde staan, en dit is al het eerst ongunstige gevolg van dezen oorlog, dat het de Beschaving dwingt partij te kiezen voor zulk een Barbaarsche natie als die der Moscovieten. Toch springt al dadelijk in dezen oorlog de vooruitgang in het oog: de volken ‘denken in continenten’. Het is niet het eene volk tegen het andere: het is het blanke ras tegen het gele. Ik voor mij wensch mijn kleurgenooten de overwinning. Want aan de Japansche beschaving geloof ik niet eêr dan ik haar zie.

11 Februari, 1904

De eerste berichten lijken gunstig voor Japan. Maar hier komen zij meest allen over Londen en dit zegt genoeg voor hun onbetrouwbaarheid.

16 Februari, 1904.

Na lange maanden zonder drogman geweest te zijn, is ons consulaat nu verrijkt met den heer Beukema, drogman voor het Turksch. Hij ziet er zeer gedisstingeerd uit: lang, blond, fijn van gezicht, de de heer De Sturler, die zijn naïeven kant heeft, zei mij vergenoegd lachend, zich in de handen wrijvend: ‘een drogman, die er zóó uitziet, hebben ze in geen ander consulaat’.

17 Februari, 1904.

In een van de Levantijnsche families, welke samengesteld zijn uit ongeveer alle volken van Europa. Ik was daar met de officieren van de ‘Zeus’, en een passagier, jongmensch uit Amsterdam. Allen waren vroolijk, ook de Hollanders, op hun wijze. Maar de passagier, van wien ik toch wist, dat hij wèl geluimd was, was het op zoo'n wijze, dat een der dames mij vroeg, of het waar was, dat die m'nheer onlangs z'n verloofde verloren had?’

Priene. 23 Februari, 1904.

Een uitstapje met den heer De Sturler, diens broeder V.N. de Sturler uit Java, en den heer Fotiades, Grieksch grondbezitter, tevens vice-consul van Rusland. De trein gaat eerst door de mooie landstreek om Smyrna, langs het cypressenbosch en de Karavaanbrug, in de verte de oude bogen van den ‘Heiligen Elios’. De Meles langs, komen wij al dadelijk Sevdikeuï voorbij. Het landschap blijft mooi, bergachtig, maar de lucht betrekt. Te Ajasoeloeg (‘Hagios Théologos’) staat de dikke heer Karpouza van het ‘Ephesos-hotel’ ons op te wachten, maar voor heden gaan wij zijn neus voorbij, naar Sokia.

Intusschen heeft de heer Fotiades ons een kostelijk déjeuner bereid. Wij reizen eerste klas en zitten in een afzonderlijken wagen. Aan het station te Sokia worden wij opgewacht door den adjudant van den ‘Kaimakan’ en diens secretaris, doch wij laten ons niet ophouden. Twee rijtuigjes staan voor ons klaar, geëscorteerd door zes man zwaar gewapende ruiters: twee ‘zaptiëh's’, en vier man van den heer Fotiades, die hier in de buurt zijn ‘tsjittlik’ heeft. De rijtuigjes zien er ellendig uit, de paarden smerig en mager, de koetsiers navenant, maar we hebben geen kwartier gereden of ons oordeel te hunnen opzichte is geheel omgekeerd. Zulke stevige vehikels, zulke kranige koetsiers, zulke zekere en vlugge paarden heeft geen onzer ooit gezien. Met ons escorte van schilderachtige cavallerie maakt onze stoet allereerst indruk op de bevolking van Sokia, die uitloopt. Maar dan ook op ons-zelf.

Een rijweg is er niet. In vliegende vaart gaan wij eerst twee keer door de bruisende wateren van den Meander, dan hobbelend, bonkend, schuin naar links of naar rechts overhellende en stootend over de keien en over de rotsen, dwars door het struikgewas, dan door plassen of bergstroompjes. Soms moeten wij uitstappen en over rotsblokken klimmen om onze rijtuigjes iets verder weer te bereiken. Het landschap is mooi en afwisselend: rechts van ons groene bergen met groote naar beneden getuimelde rotsblokken, waarop wilde vijgenboomen gegroeid zijn, links de Méandervlakte: een en al moeras, waarin de rivier vele malen haar bed verlegd heeft, maar nog steeds in vele kronkels - méanders - naar zee vloeit, waar zij echter in haar vaart wordt gestuit, wijl de

uitmonding verzand is. Voor ons uit ligt de wazing van Samos en in de linksche verte Kaap Mykale.

Wij stijgen af in een wel ingericht landhuis, dat de Duitsche regeering voor de archaeologische onderzoekingen van professor Wiegand e.a. heeft laten opzetten: eenvoudig, maar kraakzindelijk. Voornamelijk Duitsche geleerden, gesteund door subsidiën van Wilhelm II, hebben Priëne uitgegraven. Dadelijk gaan wij over een bergpad daarheen op weg. Het is een van de compleetste stadsbouwvallen, welke ik ooit hebben gezien: een kleine wel versterkte bergstad, waarvan o.a. de schouwburg voortreffelijk bewaard is gebleven. Vier marmeren eerezetels, twee aan twee aan de zijden van een groot altaar in het midden van den halven cirkel om het 'platea'. Dan, daarachter, de oploopende zetelrijen. Wij bezoeken voorts verschillende tempelbouwvallen: die van Athena, van Kybele, van de Egyptische goden. Voorts in een lager gedeelte der stad het 'Prytaneion', dat het altaar der stad bevatte en zich aansluit aan het 'Bouledterion': het Raadhuis, dat in zijn vierkant oploopende zetelrijen ook nog zeer goed is bewaard gebleven.

'Hieruit kan men zien, dat de bewoners een hoogen trap van beschaving hadden bereikt, dat zij een Vertegenwoordigende regeering bezaten', meende de heer Fotiades.

'Het is duidelijk', merkte ik op, 'dat U geboren is en leeft in een autocratisch geregeerd land. Wanneer U de practijk van het Vertegenwoordigend stelsel kende, zou U daaruit geen conclusies van Beschaving trekken.'

'Comment? Les représentants d'un peuple ne sont-ils pas toujours ses meillieurs?'

'Absolument pas! Ils ne sont pas même ses plus intelligents. Il-y-en-a qui sont intelligents, mais la majorité se forme de gens tout-á-fait médiocres.'

'Et les ministres?'

'Non plus. Admettons qu'ils valent un peu mieux que les députés, et encore.... pas tous.'

De heer Fotiades werd er stil van. Intusschen werd de lucht dreigend. Een onweder dreef aan, wij moesten ons haasten. Wij bezochten nog een goed bewaard gebleven 'gymnasion' en gingen toen op het logement aan, terwijl niemand van ons er aan dacht

de drie honderd meter hooge en zeer steile rots te beklimmen, welke de oude ‘Akropolis’ draagt. Wij waren nog niet onder dak of de stortbui begon met donder en bliksem, en het werd zeer donker.

Voor den eten een spelletje écarté van de twee consuls. De heer Fotiades: ‘ik voel de kaarten in mijn handen leven als ik geef. Ik weet van te voren of ik win of verlies, of ik mijn partner goede kaarten geef of niet’.

Onder het eten gesprek over de roovers in de buurt. Deze streek is altijd een bevoorkeurd oord geweest van brigands. De huisbewaarder, Giorgios, in een ex-brigand: prachtkerel, met een gezicht, waarop struikrooverij te lezen staat. Voor de rest: ‘'n kalf van 'n man’. ‘De schilderachtigste van onze ruiters, jonge kerel met zeer gunstig uiterlijk, heeft iemand in een twist vermoord: tien jaar galeistraf, maar na twee jaar vrij.’ ‘Un brave canaille’, volgens den heer Fotiades.

‘Des gens tout-à-fait aimables’, antwoord ik.

‘Vier jaar geleden’, gaat de heer Fotiades voort, ‘werd een rooverhoofdman met zijn bende in een hoeve niet ver hier vandaan verrast door twee honderd gendarmen, die op hem af waren gekomen. De bende verdedigde zich als leeuwen en doodde velen van de belegeraars, maar gaf zich niet over. De boerderij werd met petroleum in brand gestoken. Zij gaf zich niet over. Gelukkig was de kapitein van de gendarmen een Albanees, net als de hoofdman, en slechts toen de eerste zijn Albaneesch eerewoord gaf, dat de roovers wel gerecht maar niet gedood zouden worden, gaven de overlevenden zich over. De hoofdman zit nu nog in de gevangenis. Laatst heb ik nog een brief van hem gekregen om wat geld voor tabak.’

Het gesprek komt nu op de Turken, wier goede hoedanigheden de heer Fotiades zeer roemt. ‘Sinds vijftien, twintig jaar is er een merkelijke herleving in hun geest waar te nemen. Zij laten hun kinderen beter onderwijzen, stellen meer belang in politiek, lezen kranten en houden hun zaken beter bij.’

(Slot volgt.)

Invallen door Frans Erens.

Toen ik eens, nu lang geleden, te Meierhofen in het Zillerthal logeerde, was ik op een regenachtigen Zondagmiddag in een gesprek geraakt met een Duitsch-Oostenrijker uit Weenen en daaruit herinner ik mij altijd nog, dat hij van iemand met een zekere minachting zeide: 'Es war ein Tsjeche.' Ik had toen vreemd opgekeken, want ik had nooit een gedachte van minderwaardigheid ten opzichte van dit volk gehad. Misschien kwam die uitspraak voort uit een natuurlijke afkeerigheid der beide rassen, maar ik onthield het gezegde en nam mij voor het ooit te onderzoeken. Eenige jaren later in het museum voor schilderkunst te Praag rondwandelend, kwam het mij weer te binnen bij het zien der miserabele verzameling van schilderijen, die hier bij elkaar was gebracht. Toen een der museumbewakers mij vroeg wat ik van de tentoongestelde stukken dacht en hij een gebrek aan bewondering bij mij meende te bespeuren, brak hij in verwenschingen los over de keizerlijke regeering, bewerende, dat de beste stukken naar Weenen waren gesleept. De man was blijkbaar een Tsjechisch chauvinist en ik trachtte hem te kalmeeren, maar voor mijzelf moest ik later ook de minderwaardigheid constateeren van de tentoongestelde producten der tijdgenooten.

Praag geldt voor een fraaie stad en een merkwaardige stad, en dat is het ook, vooral voor ons, bewoners van West-Europa. Toen wij er door een breede, stille straat liepen, waar tuinen waren en veel blinde muren, afgewisseld door enkele huizen, was ik opeens bizonder met de stad ingenomen, want ik miste zulke straten altijd in de Hollandsche steden. Het is er stil en toch niet eenzaam, want de wandelaar weet, dat achter die muren brokken leven wonen en dat de tuinen door menschen worden bezocht en bewerkt; hij wordt er niet opgeschrikt door lawaai of door opdringerige gevels van huizen, die de stemming ieder

oogenblik verstoren. Toen wij voorbij een diepe donkere poort liepen, riep mijn vrouw opeens: ‘Kijk eens wat daar aan komt!’ Wij bleven stilstaan en zagen van uit de diepte der poort een groote man op ons af komen. Hij had een witten baard, droeg een lang wijd kleed van donker rood laken en een korten fluweelen schoudermantel van een nog donkerder rood. Zijn hoofd was gedekt met een donker-roode baret en in de hand droeg hij een langen zwarten staf met zilveren knop. Langzaam schreed hij van uit het donker der poort naar ons, die hem stonden aan te staren. Op mijn vragen deelde hij ons mede, dat de poort toegang gaf tot het paleis van een hoogadellijken grondbezitter, wiens naam ik ben vergeten; de merkwaardige portier is echter altijd in mijn herinnering gebleven. Zulk een figuur ziet men in onze streken hoogstens eenmaal in de zeven jaar bij de Heiligdomsvaart te Aken als ceremoniemeester plechtig wandelend om de torentransen en uitroepend met luider stem over het samengestroomde volk de namen der reliquieën, die zullen worden getoond.

Vóór dat ik de hoofdstad van Bohemen bezocht, had ik eenigen tijd doorgebracht in het kleine stadje Joachimsthal in het Erzgebirge, dat in dien tijd als badplaats nog bijna onbekend was, maar tegenwoordig om zijn sterk radium-houdend water druk wordt bezocht. Ik had er onderdak gevonden bij een jong echtpaar, die mij hun mooiste kamer hadden afgestaan. Het waren goedige, naïve menschen. 's Avonds zong de man allerlei liederen voor zijn vrouw, zich daarbij begeleidend met een citer. Vóór hij begon, kwam hij mij altijd waarschuwen mijn deur open te zetten, opdat ik mee zou kunnen hooren. Soms kwamen ook de buren luisteren. De jonge vrouw ging in huis op bloote voeten, zóó kwam zij mij bedienen; zij kon op schoenen niet vlug vooruit, zeide zij.

Eens dat ik 's middags door het stadje liep, zag ik een begrafenisstoet aankomen. Veel volk liep achter de lijkkist en in de houding der menschen meende ik een sterk medegevoel te bespeuren. 's Avonds vroeg ik aan de vrouw, wie er toch onder zulk een algemeene belangstelling was begraven. Toen vertelde zij mij, dat het een jonge man was, die vóór een paar jaar zijn verloofde had verloren aan een korte ziekte. Na de begrafenis was hij zoozeer verslagen geweest van verdriet, dat hij de stad had verlaten en ergens anders werk had gezocht. Het was hem goed

gegaan en iedereen meende, dat hij zijn verdriet te boven was gekomen, tot hij op een dag ziek en ellendig in het huis zijner ouders was teruggekeerd. Het voortdurende denken aan zijn meisje had zijn levenskracht aangetast en na eenige weken was hij gestorven. Dat was ook maar goed, meende de vrouw, want 'seine Liebste war ihm gestorben' en wat zou hij dan nog op de wereld doen? Dit verhaal deed zij met groote levendigheid, maar ook met zulk een eenvoud en zulk een zuiver gevoel, dat het nergens valsch of sentimenteel werd, en altijd een groote echtheid behield. Zij kwam mij ook de kleine plaatselijke courant brengen, waarin de jonge doode werd herdacht en een eenvoudig relaas van zijn lot was gegeven. Ik las het stukje, dat zonder valsch pathos was geschreven en ik dacht, dat die menschen door hun sentiment meer kunnen zeggen dan wij; zij hebben een rijker en voller gemoedsleven dan ons volk. Het slotwoord: '....der stille Schläfer ruhe sanft', was zelfs geen wanklank.

De bewoners van het Erzgebergte, dat aan Saksen grenst, zijn Duitsche Bohemers; het Tsjechische taalgebied begint meer naar het Zuid-Oosten, maar men ontmoette er toch menschen van de vele nationaliteiten, waaruit de Oostenrijksche Monarchie in dien tijd was samengesteld. Zoo werd er, toen ik op een morgen op mijn kamer zat te lezen, aan de deur geklopt. Ik deed open en vond een jonge vrouw op de gang staan. Zij had zwart haar en was niet mooi, maar haar gezicht had voor mij een zekere aantrekking, doordat er een groote eenvoud in lag. Zij deed mij een vraag in een voor mij onbekende taal en of ik al mijn schouders ophaalde en duidelijk wilde maken, dat ik haar niet verstond, het hielp niets; zij zeide altijd denzelfden zin op een vragenden toon. Misschien verlangt zij een aalmoes, dacht ik en wilde haar een geldstukje geven, wat zij lachend met een handbeweging afsloeg. Ik stond haar aan te staren, terwijl haar oogen door de kamer zwierven, tot zij opeens naar binnen schoot en mij met de hand iets op den muur aanwees, met duidelijke teekenen van een groote bewondering. Ik ging naar haar toe en zag, dat zij op een wijwaterbakje wees van wit aardewerk met goud versierd, een bazarprulletje, dat misschien dertig centen had gekost. Maar de vrouw was er verrukt over. Zij wreef met haar vinger zachtjes over alle plekjes, waar goud zat, daarbij telkens met het hoofd

tegen mij knikkend en lachend. Zoo bleef zij staan tot de huiseigenaar toevallig voorbij kwam, die haar ziende, een paar woorden met haar wisselde, waarop zij vertrok, na mij met de hand een afscheidsgroet te hebben toegewuifd. Ik vernam van den man, dat er voor grondwerk door de gemeente een ploeg Kroaten was aangenomen, die in een keet verderop in het dal gehuisvest waren, dat de vrouw bij hen woonde en een betere woning kwam zoeken voor haar man en haarzelf. Doordat hij in zijn jeugd in vele streken der Monarchie had gewerkt, kende hij iets van hun taal.

Het gezicht van die Kroatische vrouw heb ik nooit kunnen vergeten, het primitieve, dat er in lag, had mij bizonder aangetrokken en ik peinsde er over of de bevolking van onze streken in vroeger eeuwen een mentaliteit zou hebben gehad overeenkomende met de hare. Er scheen uit haar een innerlijke rust, bijna een geluk. Het is iets, dat bij de menschen der Westersche landen zelden wordt gevonden; een enkele maal heb ik het bij ons in een gezichtsuitdrukking gezien.

Toen ik in Joachimsthal een sigarenwinkel zocht, ontdekte ik op een oud huisje in de lange rechte, eenige straat van het stadje het opschrift: ‘Tabaktrafik und Markenverschleisz.’ Ik stommelde drie treden af, die ik eerst kon zien, nadat ik de deur had geopend, en kwam in een klein vertrek, waar alles bruin was in alle soorten en graden van bruin. Het was er niet opzettelijk bruin gemaakt, maar het hout had in den loop der jaren al die bruine spelingen en vlammen en doffe vlekken aangenomen.

Veel koopwaren zag ik er niet uitgestald, een paar kistjes met enkele sigaren stonden op de toonbank. Van uit een donkere diepte kwam een klein oud vrouwtje, die voor mij op mijn vraag uit den duisteren achtergrond de sigaren te voorschijn haalde en ook eenige postzegels. Ik betaalde en ging weg. Gedurende het samenzijn hadden wij elkaar onderzoekend bekeken, met de oogen betast.

Daar de sigaren meevielen, ging ik er den volgenden dag weer van koopen en deed dit ook den dag, daarna, zoodat de vrouw en ik met elkaar thuis raakten. Zij deed haar best om zooveel mogelijk Hoog-Duitsch te spreken en ik om zooveel mogelijk een Oostenrijkschen klank in mijn taal te leggen. Wij mochten elkaar lijden en zij gaf mij altijd goede sigaren.

Wanneer ik in haar winkel stond, waren mij dikwijls drie

groote letters opgevallen, die in wit krijt op een der zware balken van de zoldering waren geschreven. Achter ieder der letters stond een groot kruis in krijt. Eens toen zij mijn blik volgde en mij aanziende blijkbaar een vraag verwachtte, vroeg ik haar: 'Das sind wohl heilige Buchstaben?'

Dat was zoo, antwoordde zij; het waren de beginletters der namen der heilige Driekoningen. Na Nieuwjaar ging de koster van de kerk door de plaats rond en schreef met gewijd krijt die letters op de zolderingen der huizen bij degenen die dit wenschten.

Toen ik vroeg of dat wel een heel jaar kon blijven zitten, zeide zij uiterst verwonderd, dat dat heel gemakkelijk kon, want dat niemand aan die zoldering raakte. Ik begreep toen, dat ik van het standpunt van een man gewend aan hinderlijke schoonmaakkuren en kamerbeurten de vraag had gedaan, die aan de Joachimsthaler-vrouw onzinnig moest voorkomen. Zij keek met genegenheid naar de letters, die voor haar een geruststelling waren bij haar alleenzijn in haar winkeltje. Zij had mij ook herhaaldelijk verzekerd, dat het krijt gewijd was.

Ik vond het een aandoenlijk aaneenrijgen van verschillende dingen, die oude vrouw, voor wie dat opschrift een veiligheid was en een verrijking van haar gemoedsleven, de koster, zeker geen rijke man, die op die manier zijn inkomsten een weinig kon vermeerderen en daar achter de grootsche geheimzinnige figuren der Wijzen uit het Morgenland, herderskoningen, geleerden, astronomen of astrologen, wier reis naar de Ster een der diepzinnigste wereldgebeurtenissen is geweest.

Op een dag wandelde ik van Joachimsthal naar Gottesgab. Ik had gehoord, dat deze plaats de hoogstgelegen stad van Oostenrijk was. De weg er heen ging dan ook stijgend en hoe verder ik kwam, hoe kouder en hoe sterker de wind werd. Toen ik een eind had geloopen, kwam ik aan een dennenbosch, dat door de chaussee in tweeën werd gesneden en vóór den ingang daarvan zag ik een vogel op den grond zitten, iets grooter dan een merel. Hij was scherp geteekend in zwart en wit en vertoonde nergens overgangen of vermenging van beide kleuren. Hij had rustige sierlijke bewegingen en bleef bij mijn nadering vertrouwensvol zitten. Ik kende hem niet en heb daarvóór of daarnà nooit meer een van zijn soort gezien.

De wind werd sterker en voer met zware geluiden door de dennen. Vóór mij uit gingen een man en een vrouw, die uit een zijpad op den weg waren gekomen; zij drongen zich stijf tegen elkaar tot beschutting en de kleeren der vrouw klapperden en bolden in den wind. Schoolkinderen, die iederen dag dien weg moesten maken, hielden zich niet op met spelen en slenteren, maar liepen gebogen in een draf, de hoofden vooruit gestoken, alsof zij hun veilig thuis van verre wilden ruiken.

Ik kwam eindelijk in de stad, die eigenlijk geen stad was, maar een onregelmatige huizengroep, waardoor de wind van alle kanten gierde. Ik zag er niemand buiten, alle deuren en vensters waren gesloten. Ik zag een herberg en stond een oogenblik op den drempel stil door den schok, dien de tegenstelling van buiten en binnen mij gaf, toen ik van een ijzige en sombere verlatenheid in een warm, gezellig vertrek kwam, waar vroolijke menschelijke stemmen klonken. Aan een tafel werd kaart gespeeld en karmijnroode wijn gedronken; in een hoek zat een vrouw met een kantkussen, die de klossen heen en weer wierp. Ik begreep toen de physionomie van deze zoogenaamde stad. De wind, die over het hoogplateau blies, joeg de menschen naar binnen, die gekweld door de natuur in hun warme kamers bij elkaar behagelijkheid zochten, die zij buiten ontbeerden. Het is dan ook een verschijnsel, dat in een mild klimaat, waar het leven zich grootendeels buiten afspeelt, het binnenhuis verwaarloosd wordt, zoodat in zuidelijke landen zelden de verfijnde Hollandsche of Engelsche interieurs worden gevonden.

Ik hoorde in de herberg van de mededeelzame gasten, dat behalve de landbouw het kantwerk der vrouwen geld in de stad bracht. Aan de tafel zaten een paar boeren, een ambtenaar, een handelsreiziger en een paar kerels, die ik voor smokkelaars hield; de Saksische grens was niet ver. Ik kreeg ook nog den goeden raad die liever niet te overschrijden, want dat het kwade lui waren, die aan den anderen kant woonden en ik herinnerde mij, dat ik die waarschuwing had gekregen in de meeste grensplaatsen, waar ik was geweest. Nadat ik mijn karafje karmijn-rooden wijn had opgeslorpt, ging ik op den terugweg in den vallenden avond. Ik hoorde het gekletter der kantklossen, als ik langs de huizen

ging en door de verlichte vensters kon ik nu en dan een glimp zien van bewegende menschen.

Denkende aan de geringschatting van den Duitsch-Oostenrijkschen toerist voor de Tsjechen, moet ik bekennen, dat een of ander schoon stuk uit hun letterkunde nooit tot mij is doorgedrongen, iets wat ik in vertalingen uit het Servisch wel heb gevonden. Ik zag in Praag reusachtige boekwinkels, waarvan de vitrines volgestapeld lagen met boeken in de landstaal, origineele werken en vertalingen; ik zag er o.a. een complete Shakespeare in het Tsjechisch in reusachtig formaat. Het Slavisch element lijkt voor ons Westerlingen met een palissade afgesloten. Met de Germaansche en Romaansche volken zijn wij vertrouwd; al kunnen wij de taal van allen niet verstaan, wij voelen ons toch bij hen thuis, maar waar het Slavische element begint, houdt de bekende wereld voor ons op. Ik heb een Franschman, die jaren lang zijn taal had gedoceerd aan de universiteit van een Slavische stad, hooren zeggen, dat hij in die omgeving altijd geheel en al vreemd was gebleven. In Duitschland had hij zich kunnen acclimatiseeren, zeide hij, hij kon er de menschen volgen op hun gedachten- en gevoelswegen, in het Slavische land had hij dat nooit kunnen bereiken. Het was geen geringschatting, die hem zoo deed spreken, maar een zekere onmogelijkheid om over den scheidsmuur heen te komen.

Wat de Fransche professor uitdrukte heb ikzelf in Praag ondervonden, ik voelde er mij geheel en al buiten eenig contact met de menschen. In de café's lagen groote stapels couranten en tijdschriften, die druk werden gelezen en bekeken. Er werd ook veel gepraat. Ik zag studenten, mannelijke en vrouwelijke, aan een groote tafel samen discussies houden, ik kon hen niet verstaan, omdat ik hun taal niet ken, maar ook de uitdrukkingen en de spelingen van hun gelaat bleven mij vreemd. Ik kon van die gezichten niets aflezen; die scheiding had ik niet ondervonden in Italië of Spanje, ook niet bij de Bretons, wier eigenaardige taal mij ook geheel vreemd is.

De café's in Praag werden druk bezocht; er werd veel gepraat, veel koffie gedronken en veel gebak gegeten. Er werd ook veel water gedronken, want telkens, wanneer iemand zijn kop koffie leeg had, kwam de kellner hem wegnemen en zette daarvoor in

de plaats een klein blaadje met twee glazen water. De bezoekers bleven dan nog lang zitten lezen, praten, kaart spelen of voor zich uit turen, nu en dan een slokje water nemend.

Of de Tsjechen in het algemeen wraaklustig zijn, weet ik niet. Ik ondervond te Praag de onverzoenlijkheid van een tramconducteur, dien ik vergeten had een fooi te geven en die mij daarom een verkeerde tramlijn aanwees om over te stappen. Misschien was zijn gebetenheid een uitzondering.

Toen ik in mijn hotel naar de badkamer vroeg, geleidde de meid mij er heen; zij begon met een weinig water te laten loopen en ging toen weg, zeggend, dat het verder wel klaar zou komen. Ik trok mijn kleeren uit en stapte in de kuip. Hoe het kwam, weet ik niet, maar nu begon onder luid geklepper uit allerlei openingen water te stroomen; het leek een castagnettenspel. Het kwam mij echter voor, dat ik minder zindelijk was na het bad dan er vóór, want het water had zulk een vreemde bruine kleur, dat het zóó uit de Moldau scheen opgepompt.

* * *

Wanneer ik beweer, dat het zoogenaamde Maria-kapelletje in het Streeperbosch tusschen Heerlen en Schaesberg de oudste Christelijke kerk is van Nederland, dan zal ik misschien menigeen verbazen en toch blijf ik bij mijn meening, totdat iemand mij op goede gronden van het tegendeel overtuigt. Het kapelletje is opgebouwd uit ongelijke brokken natuursteen, die aan elkaar zijn gemetseld. Het is niet ruim en niet hoog, doch het zal wel een twintigtal personen kunnen bevatten. Het heeft geen vensters, maar ontvangt het licht door twee trechtervormige openingen in de muren, die ruim een meter dik zijn. Vóór in den gevel staat het wapen der Rijksgraven van Schaesberg, doch dit is een usurpatie; waarschijnlijk heeft een der graven het laten aanbrengen omdat het stamslot daar in de buurt lag; het is er blijkbaar bij een herstelling met een andere steensoort ingezet.

De oorsprong van dit gebouw ligt in het duister; men heeft gezegd, dat het een jachtkapel van Karel den Groote zou zijn geweest, iets wat moeilijk zal zijn te bewijzen. Eeuwenlang zijn de menschen er in- en uitgegaan, zonder zich te bekommeren om den tijd van het ontstaan. Op het laatst der achttiende eeuw hebben de Bokkerijders er hun zwarte ceremonieën gevierd.

Kleine rolprent
door Will. Wemerman.

Het zigeuner-orkest heeft roode jasjes. Wij vinden dat heel erg Hongaarsch. En verder kleuren ze goed bij de bruine teint en de zwarte lokken. Dat is ook een zaak van gewicht.

Het orkest speelt czardas. Natuurlijk! als het geen czardas speelt, pauseert het, of maakt aanstalten czardas te gaan spelen.

Het haar van den Stehgeiger is zoo zwart en glimmend, als de lakschoenen van den heer in box no. 7. Hij is mooi; hij heeft een interessant voorkomen. Het is alleen maar niet prettig te zien, dat hij weet hoe mooi hij is. Zijn oogen zijn smartelijk en lokkend, als de stem van zijn viool. Die stem is echter ook ontroerend; zijn oogen niet. Doch een vrouwenhart is licht ontroerd.

De vreemde Hongaarsche muziek waait door de zaal, bij wilde en aarzelende vlagen. Vloeit langs de wanden. Om de tafeltjes en de Obers. Door de boxen. Ook in box nummer 7.

Daar zit de heer met de lakschoenen. Hij is niet heel jong. Ook niet oud. Hij ziet er uit, of hij, om heel mooi te zijn, lakschoenen aangetrokken heeft. Het zou kunnen, dat hij van buiten komt.

Tegenover hem aan het tafeltje met de bloemen en het schemerlampje, zit een jonge vrouw. Zij ziet er lief uit. Heur haar is licht blond - misschien is het echt - en daar staat een groene jurk heel goed bij.

Zij zitten naar elkaar toe gebogen en kijken elkaar veel aan.

‘Schat,’ zegt hij, ‘hou je van me?’ - z'n lakschoenen glimmen toch wel erg.

‘Ja, liefste,’ zegt zij, ‘dat weet je wel.’ En ze ziet er uit, of ze het heusch wel meent.

‘Ik zou je 'n zoen willen geven,’ zegt hij en neemt haar hand.

‘Hier zeker....?’ zegt zij. Ze bedoelt, dat het café kijkt.

‘Straks,’ zegt hij.

‘Als we getrouwd zijn,’ zegt zij.

‘Ja, dan....’ zegt hij. Hij kijkt haar met gloeiende oogen aan. (Als zijn oogen tenminste kunnen gloeien.) Neen, zij krijgt geen kleur. Zij kijkt ook eigenlijk niet naar hem, want de Stehgeiger begint te zingen. Het podium is recht tegenover box nummer 7.

> ‘Spiel mir den Czardas, spiel ihn mir gut,
> lachend in Herzen, Feuer im Blut....’

Zijn oogen dwalen de woorden achterna door de zaal; door de boxen.

Zijn oogen zijn smartelijk en lokkend, als de stem van zijn viool.

Zijn oogen belanden in box no. 7. De heer met de lakschoenen heeft groen-blauwe oogen. Als het water in de trekvliet.

De stem van den Stehgeiger golft nu in-eenen door naar box no. 7.

Ook zijn oogen amuseeren zich daar heel goed.

> ‘Endlose Strassen, ziehend fürbass,
> brennende Liebe, lodernder Hass....’

De oogen van het meisje zijn alleen maar blauw. Zoo blauw is soms een zomerhemel. En het is bijna de kleur van de pyjama's van den Stehgeiger. Zooiets wekt prettige herinneringen op.

De heer met de lakschoenen bemerkt niet, dat de oogen en de stem van den violist in de box zijn. Hij kijkt ijverig op de spijskaart.

Het meisje kijkt naar het orkest. De Stehgeiger is nu klaar met zingen.

Maar zijn oogen zijn nog in de box tegenover hem. Zijn oogen zijn smartelijk en lokkend, als de stem van zijn viool. Een vrouwenhart is licht ontroerd. Nu is het daarbij het tafeltje met het schemerlampje en de bloemen: een ontmoeten van twee blauwe en twee zwarte oogen. De twee groene houden zich bezig met de spijskaart. Zoo'n Ober wil je wel eens afzetten.

Vreemd, wat kunnen oogen elkaar toch veel zeggen. De zwarte zijn brutaler dan de blauwe, maar zij kunnen goed met elkaar overweg.

Zij zeggen kleine, zachte dingen. Ook wel eens heel grooe en gloeiende.

Die zijn dan meestal van de zwarte oogen.

Maar opeens glijden de blauwe weg en vinden op het tafeltje de groene.

Vreemd, nu zeggen zij niets meer. Geen lieve dingen en geen kwade. Zij zeggen niets en eigenlijk zien zij ook niets. Er zijn oogen, die zoo hevig kunnen schroeien....

De groene oogen zijn nu klaar met de spijskaart. De heer met de lakschoenen legt de kaart neer; dan neemt hij wee de hand van het meisje en zegt: 'We moesten maar es opstappen.'

Het meisje ziet hem weer en zegt: 'Goed.' - Ach, wat zingt de stem van de viool!

De heer praat een oogenblik met een Ober en verdwijnt in de richting, die de Ober hem wijst. Een bordje vertelt: 'Messieurs.'

Nu zit het meisje alleen in box no. 7.- Box no. 7 is recht tegenover het podium.

De Stehgeiger buigt zijn hoofd over zijn zingend instrument. Hij stapt van het podium en wandelt spelend door de zaal. Dat is niets bizonders.

In box no. 7 zit nu maar alleen het meisje. O, en er is plaats voor minstens twee.

De Stehgeiger volgt zijn oogen, die weten de weg wel. Zijn lippen kunnen lachen, dat men het geluk lijfelijk ondergaat.

Een rood jasje en een groene jurk kleuren goed.

Wat twee paar oogen konden fluisteren, dat schreeuwen twee lijven, en niemand verstaat het dan de lijven alleen.

De viool van den Stehgeiger houdt plotseling op te zingen. De violist bukt. Zijn hand neemt de hand van het meisje. Een handkus kan een duizel zijn.

De lakschoenen van den heer kraken nog een beetje. Ze zijn misschien nog nieuw. De Stehgeiger speelt weer bij zijn orkest. De stem van zijn viool is smartelijk en lokkend als zijn oogen zijn.

De heer heeft al met den Ober afgerekend. Het meisje heeft een grijze mantel.

De weg van de boxen naar de draaideur voert langs het podium. Als men het passeert, groet de Stehgeiger buigend.

Een heer met zwarte lakschoenen licht even de hoed, een meisje in een grijze mantel, dat blijkbaar bij hem behoort, bemerkt de groet van den kapelmeester niet; zij is in druk gesprek met haar begeleider.

De draaideur tolt. De Stehgeiger glimlacht.

Blauwe oogen denken nog aan zwarte, als zwarte niet eens meer weten, dat er ooit blauwe geweest zijn, haha!

Gesprekken met Duhamel door H. van Loon.

In den jaargang van 1891 bevatte *De Nieuwe Gids* een letterkundige kroniek van dengene wiens naam met dit tijdschrift één is, louter over Fransche werken. Jonge, toen nog gansch onbekende schrijvers werden ingeleid: Alfred Vallette, Maurice Maeterlinck, Jules Renard, Jean Moréas, Ernest Raynaud, Lautréamont. Zij allen hebben, gelijk dat heet, hun weg gemaakt. De beoordeelaar heeft zich niet vergist; de een na den ander, het waren of zijn - behalve Maeterlinck is Raynaud nog in leven en schrijvende, zij het geen scheppenden arbeid - alle talenten van beteekenis, hoe zeer uiteenloopend in soort en waarde ook. En het belangwekkende van deze kroniek was, dat ze alle behoorden tot een toen zoo even gestichte groep, wier genooten het symbolische aanhingen.

De in de eerste plaats genoemde had hen te zamen gebracht. Deze Vallette publiceerde toen zijn eersten eenig gebleven roman, *Le Vierge*. En de kroniek zei van hem: ‘de heer Alfred Vallette is een artiest, waar men van houden moet, met een ziel zoo gemoedelijk, als maar weinig Franschen op roemen kunnen, en daarom voor een Hollandsch lezer al bizonder sympathiek’. Later leest men, dat het boek op Flaubert's *Education sentimentale* lijkt. Het bizondere is nu, dat Vallette, wat de letterkundige rechter van het Nederlandsche tijdschrift toen niet kon weten, door een toevallig hem in handen gekomen boek van Flaubert - was het de Education? - een innerlijke revolutie had ondergaan, welke hem zich met een ruk deed afkeeren van het technische vak, waarvoor hij, zoon van eenvoudige ouders, was opgeleid om zich met overtuiging aan den dienst der letteren te wijden.

De Mercure de France, door hem met het zakgeld van de handvol medestanders gesticht, is tot zekere hoogte met *De Nieuwe Gids* te vergelijken. Maar ook niet meer dan tot die hoogte, want van het Fransche orgaan ging veel minder uit. Het ontbrak den leider aan het leven wekkende genie. Want hij was, welke nederige, maar belangrijke taak Vallette meesterlijk heeft volvoerd: een wekker en vredestichter. De schrijvers, die elkander tot dan toe op onderdeelen van de litteraire strategie met banbliksems bestookten, werden door hem getemd. En hij zette in de 'serre chaude' van het symbolisme de vensters op de wereldlitteratuur open, op Nietzsche en Wells vooral.

Nu Vallette na een lang leven van zuivere, belangelooze inspanning gevallen is, wordt hij door Georges Duhamel opgevolgd. Duhamel behoorde al tot zijn kring, zijn boeken verschenen bij de uitgeverij van de Mercure. En Duhamel, die Vallette een tot bewondering gaande genegenheid toedroeg, had het nooit over zich kunnen verkrijgen hem anders dan met 'Monsieur' aan te spreken. In dit Meneer legde hij de warmte van zijn ongekunstelden eerbied. Toen hij aan de geopende groeve sprak schreide hij als een kind.

Zoo was het natuurlijk, dat Duhamel, de liberaal in den edelen zin van het woord, Vallette opvolgt. Deze was er in geslaagd, zijn twee keer in de maand verschijnende schepping in stand te houden. 'Boven het gewoel', weerspiegelt elk nummer het geestesleven onzer dagen. Op synthese van de verschillende aspecten der creatieve begaafdheid bleef zijn aandacht gespannen. Duhamel zal die lijn voortzetten. Naar alle zijden wil hij 'beschikbaar' blijven, al prikkelt hem veel in de zeden van dezen tijd en heeft hij aan die ergernis onverbloemd uiting gegeven. Het is zijn diepe overtuiging, dat de drang naar ontwikkeling niet te scheiden is van eerbied voor de traditie. De menschelijke waardigheid staat voor zijn besef bovenaan. Voor dit met intrekking van de volle persoonlijkheid bevochten besef heeft hij 'betaald'; met de daaruit getrokken of te trekken lessen hebben zich zijn vele boeken gevuld. Want deze kliniker vol belangstelling voor het verwonderlijke ras, dat de aarde bevolkt, heeft in weerwil van al zijn reizen, spreken, getuigen en studeeren, zij het niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats in boeken, den tijd gevonden om het eene werk op het andere te laten volgen zonder ooit het verwijt van vluchtigheid te hebben uitgelokt.

In de verwarring, die wij beleven, is het goed, dat hij er in toestemde de door Valette's dood open gekomen plaats in te nemen. Een meer strijdbare geest komt met hem het oude huis te vullen. Duhamel wint het zeker van Vallette, al leerde hij van zijn voorganger, dat het onnoodig en zelfs onwenschelijk is, zekere, zonder twijfel voorbijgaande stroomingen met een tegenstroom op hetzelfde plan te bestrijden. Duhamel heeft genoeg waarborgen van zijn vertrouwdheid met de 'mêlée' gegeven om zich als leider daarboven te kunnen verheffen zonder zich aan de beschuldiging bloot te stellen, zijn verantwoordelijkheden te ontvluchten.

Als iets niet in zijn aard ligt is het dit. Het besef van den plicht, zijn verantwoordelijkheden te nemen moet hem hebben doen heenstappen over wat zich in hem tegen de vermeerdering zijner beslommeringen door het aannemen van dit hoofdredacteurschap zal hebben verzet. In de wirwar van het huidige tumult kan hij zich afvragen: 'suis-je venu trop tôt ou trop tard?' De door hem vertegenwoordigde waarden noteeren laag op de beurs van die fondsen, welke elkaar als wolven verscheuren. Temidden van de kakophonie wordt de vaste fluittoon van zijn stem ternauwernood opgemerkt. Met opzet koos hij zich een uitkijkpost ter zijde. Op dezen post, een waren vuurtoren, blijft het licht branden. Al zou hij het in de kom van de handen moeten beschermen, waardoor het tijdelijk gedoofd kan schijnen, hij zal ervoor waken, dat rukwinden uit het oosten en zuiden het niet blusschen. Hij wijkt noch zwicht. Door de verdwazing van een verblinde wereld redt hij de vlam van het geloof in de 'condition humaine'. En al bewijst men Duhamel zelf het tegendeel van een dienst door zijn zuiver letterkundige verdiensten te overschatten - dat ze groot zijn is algemeen bekend - even bekend is dat het gezag, hetgeen hij in de wereld, met name in ons land, geniet, voortkomt en gedragen wordt door een rijkdom aan ideeën, gevoelens en reflexen, die in zijn oeuvre een van hun uitingsvormen gevonden hebben. Deze rijkdom is die van de liefde, een menschenliefde, welke door een typisch Franschen zin voor de 'maat', een lichte ironie en een geestesgulheid, die het genot van het zintuigelijke niet schuwt, wordt doorgist en gebonden. Zijn eerste boeken dateeren van vóór den oorlog, La Lumière (1911), Le combat (1913), maar na de beproeving vond hij zijn eigen stijl, sappig, 'voedzaam', zij het niet impressionistisch.

Men vindt hem in zijn landhuis bij Valmondois ten noorden van Parijs in de nabijheid der woning van den schilder Vlaminck, dien wilde-man, op een steenen bank aan een kleine ijzeren tafel achter in den tuin, die zacht glooit naar den weg of in een stille straat aan een andere helling, welke naar Montmartre stijgt en waar op 't onverwachtst boven een open hek het vlosse groen van een accia wuift. Een laantje opent bijna op het trottoir en buigt naar links.... het winterhuis van Duhamel kon slechts daar zijn. Of wel hij noodigt u naast hem plaats te nemen in zijn auto, die hij met vaste hand bestuurt, hetzij langs de groene wazen van Ile de France, of in rukken door de opstoppingen van de straat, in welke 'jungle' hij nog beproeft de wellevendheid te redden.

Uit de verte lijkt hij op een Herr Professor; wie hem in de oogen ziet weet beter. Het gelaat is rond en het voorhoofd welft hoog tusschen het weinige, boven de ooren gebleven haar. Achter de brilleglazen zijn de lichte oogen groot en zinnend en de trekken ernstig zonder strengheid, Hij glimlacht zelden, maar de ontvangst is eenvoudig en welwillend. Hij doet zich voor gelijk hij is: van milde menschelijkheid, wars van aanstellerij, een belijder van een levend humanisme.

Men kent hem zoo in ons land uit zijn boeken en voordrachten. Hij is er vertaald en Duhamel heeft er zijn *Suite hollandaise* aan gewijd. Hij is er gaarne en ziet, wat er benepens in onze zeden is, niet voorbij. Fijntjes stak hij er den draak mee in het verhaal, hoe hij eenzaam op een strandweg wandelde en, onverbeterlijke latijn, een sigaret weggooide, maar terstond op dezen properen vloer, zij het in de buitenlucht, wroeging voelde en terugliep om het peukje op te rapen en te bestemder plaatse te deponeeren.

Hoor hem over een boottocht in het zuiden. 'Voor het eerst hield ik niet het stuur van mijn leven. Dat is verontrustend en heerlijk.'

Hij bemint ook andere kusten, andere hemelstreken. Zie hem 's zomers in Bretagne op een verscholen plek ten huize van een vriend, medicus evenals hij. De weg van Quimper naar Concarneau, witte huizen met blauwe luiken en af en toe een wagen, waarop bewoonsters in sierlijke dracht. Nu Concarneau, zijn haven en fabrieken, rose huizen en blauwe schermen. Bij het naderen van de zee worden bosch en bouwland minder overvloedig. Op een

duin van Raguenez staat de bungalow. Een lange jongen, het gezicht gebronsd, komt u tegemoet, een oogenblik later de vader zelf in blauw strandpak.

Hij spreekt snel, haast zonder timbre, maar heel helder, een beetje alsof hij les geeft. Als hij zich voor iets warm maakt trilt de ondertoon. Wanneer hij over zijn kinderen en oorlogsgevaren begint komt er een diepere klank.

'Ik heb den oorlog als dokter "gedaan", ik weet wat het is. Daarom ben ik pacifist. Ik wensch den vrede, niet omdat ik drie zoons heb, maar omdat, wat den vrede aangaat, alle kinderen van de wereld mijn kinderen zijn.'

'In welk van uw boeken hebt u het meest van u zelf gelegd?'

'Ik heb, zooals ik zei, drie kinderen en meer dan 40 boeken geschreven. Als u me vraagt, wie van mijn kinderen, welk van mijn boeken mij het liefst is, antwoord ik, dat ik van alle evenveel houd en ook, dat dit van het oogenblik afhangt. Bijna al mijn boeken zijn, om met Goethe te spreken, gelegenheidsboeken. De gebeurtenissen kwamen over me en ik heb den druk ervan aanvaard. Kijk, aan zee laat elke golf, wegtrekkend, een spoor als een signatuur, zoo zwak, dat het zelfs niet tot den volgenden vloed duurt. We moeten altijd denken aan het eeuwige, maar we moeten ook, bescheiden en wanhopig, begrijpen, dat ons werk even vergankelijk is. Ik ben nu vijftig en onderzoek mijn geweten.'

Hij verwerpt den menschelijken vooruitgang zonder het geluk en komt te praten over het gerucht, dat om zijn *Scènes de la vie future* gerezen is.

'In dit boek heb ik Frankrijk en de wereld een spiegel voorgehouden en hun de uitwassen van een zeker beschavingsstelsel getoond. Ik zag Amerika in 1928 op het toppunt van den voorspoed. Natuurlijk is niet alles verkeerd in de Amerikaansche methoden, maar hun toepassing moet getemperd worden door een verhoogde moraal en een ware idealistische philosophie.'

Wat er nu in Amerika gebeurt vindt hij onsamenhangend. Het oeeconomische tijdperk is voorbij, er bestaan alleen nog maar moreele vraagstukken. 'Wij lijden aan een gebrek aan zedelijk evenwicht.' Overal heeft hij gereisd en zich ingespannen andere volken met nieuwe oogen, zonder vooroordeel, te zien. Bij dit alles bleef hij Franschman. 'Engeland heeft Shakespeare, Italië Dante,

Spanje Cervantes, Duitschland Goethe, Frankrijk bezit zijn litteratuur, in zekeren zin werk van één enkel persoon, die door de eeuwen heen een reeks nauw samenhangende proeven zou genomen hebben.'

Het naar het uiterlijk uitgewischte van deze scherp omlijnde persoonlijkheid kenschetst Duhamel. Hij is noch hoogmoedig, hoewel op een afstand, noch trotsch. Een voorbeeldig man-en-vader, die de zakelijke beslommeringen, aan het 'handwerk' verbonden, niet schuwt. Als schrijver behoort hij aan de wereld, zijn voornaamste werken zijn in alle talen overgezet. Hij toont den moed daarover zonder valsche nederigheid te spreken.

Het leven zelf is hem een gestadige schepping, een gespannen, niet krampachtig, ernstig, niet zwaartillend, met alle faculteiten bezig zijn. Hoor hem vertellen.

'Na met een van mijn zoons de reis om de oude wereldzee geemaakt te hebben ben ik in Luxemburg, den Elzas, Zwitserland, België, Noord-Afrika, van Constantine tot Casablanca, Engeland en eindelijk in Portugal geweest. Ik had twee boeken op stapel staan, die me zeer hebben bezig gehouden. *Fables de mon jardin* en *Considération sur le métier des lettres*. En als het vierde deel van de *Pasquiers* voltooid is denk ik aan het vijfde. Bladzij voor bladzij begin ik er de eerste schets van..... Mijn eerste letterkundige proeve....? Een groot herderspel in rijm en maat, neen nooit gepubliceerd. Ik weet zelfs niet, wat ervan geworden is; ik weet zelfs niet meer precies, wat het behelsde.... Ik stel me den schrijver voor als een gullen boom, die al zijn sap uit de aarde trekt, maar waarvan de takken, met vruchten bevracht, de muren van den boomgaard overhuiven. Ik ben geboren Parijzenaar en zoon van Parijzenaars en ik beschouw me zelf als den regionalistischen auteur van den Montagne Sainte Geneviève.... Geboorte, huwelijk, vader of moeder worden, ziedaar de drie groote menschelijke ervaringen. Een schrijver, die niet de ervaring van het gezin heeft ondergaan, is van een belangrijk deel van het leven af gesnoerd. Natuurlijk kunnen te zware lasten het schrijven belemmeren, maar de sterke naturen vinden daarin een verrijking, de zwakken gaan erbij onder....'

Duhamel loopt heen en weer in zijn werkkamer.

'De moeilijkheden van het sociale leven zijn nu minder dan ooit te voorzien. Bijna alle technische wetenschappen worden zoo

snel herzien dat ze gevaar loopen voor de kinderen van geen nut hoegenaamd te zijn. In een tijd, waarin alles ijlings verandert en alleen aan het bruikbare gedacht wordt, geloof ik, dat we ons tot de oogenschijnlijk nuttelooze kennis moeten wenden, maar die den geest vormt en voor alle moeilijkheden staalt. We moeten terug naar de klassieke letteren.'

En hij eindigde:

'Het komt erop aan, deze onbegrijpelijke wereld te trachten te begrijpen. En als ik van alles beu zal zijn, moe van mijn werk en zelfs van te denken aan deze ergerlijke wereld, dan zal ik aan me zelf denken en ik zal me zooals de heele wereld dikwijls onbegrijpelijk en soms ergerlijk vinden....'

Herfst door Hélène Swarth.

I.
Morgennevel.

Bleeke nevel, rijzende uit de velden,
Weeft een voorhang vóor den horizon.
Uit de landen aardegeesten welden,
De armen heffend naar verborgen zon.

't Is of mij 't verlangen zij vertelden,
't Is of ik vergeefs op helpen zon -
Zou ik de aard haar gaven niet vergelden,
Zoo mijn wil ten hemel beuren kon?

Zie hun armen, lenig lengend, streven -
Zon doorboort, doorgloort een wolkespleet.
Slanker, ranker, zie 'k ze al hooger zweven -
Diep in 't blauw lost op hun aardeleed.
Blank als tranen, over is gebleven
Zilverdauw op matgroen aardekleed.

II.
Schemernevel.

Klam daalt de schemer, boomen klagend zoeven.
Uit weeke weiden bleeke neevlen klimmen
En strekken de armen naar mij uit en grimmen.
- Blijf niet zoo lang in schemerwoud vertoeven!
Keer naar het dorp weer, waar herbergzaam glimmen
De rosverlichte ramen van de hoeven.
Laat door de neevlen niet uw ziel bedroeven.
Dwaal niet zoo ver in 't grijze land der schimmen.

Zij fladdren neer, hun witte handen wenken,
Hun oogen staren en hun leden zwenken.
Ze omdwarrlen mij in altoos engre kringen.

Neen, laat mij gaan! 'k Wil bidden voor uw vrede,
Maar naar mijn woning neem ik u niet mede:
Die is gewijd aan oude erinneringen.

III.
Verjaring.

'k Herdroom dit jaar, in de eeuwigheid verloren.
Een boom meewarig schudt den blonden kop,
Een hemeltraan lijkt elke regendrop -
Nu laat geen stem, geen stap mijn denken storen.
De voorhang dicht, in goud van kaarsengloren,
Als hij, die las het tragisch boek van Job,
Beluister droef ik d'eigen harteklop
En vraag mijn God waarom ik werd geboren.

Alleen om 't lied, na bang doorwoelden nacht,
In de enge cel, vaak weenend, neergeschreven,
Mijn troost, mijn trots, geliefd eens, nu veracht,
Verleende God mij 't eenzaam lijdensleven?
Zal de Eeuwigheid mij 't éens beloofde geven? -
Ik vouw de handen en berust en wacht.

De sneeuw breekt aan! Door Johann Stellwag.

De sneeuw is schoorvoetende aangebroken.
Zoo helder, onhoorbaar en zoo koel....
De sneeuw genaakt mijn open gevoel:
Slapende heb ik haar al geroken.

Al wat wou komen wordt onderbroken.
Ik ben nu gereed tot dit ééne doel:
Helder te zijn, onhoorbaar en koel....
De sneeuw is schoorvoetende aangebroken.

Ik ga nu weer slapen, zoo blij te moede.
Buiten geschiedt er het onbevroede:
Achter het stille, gesloten gezicht
Worden zoo nieuwe dingen verricht....

Ik kan niets zeggen, ik kan niets hooren:
Ik lig maar stil te worden herboren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDLXVII.

Menschen er waren eens bij massa's, die geen Daad, geen woord
Goedkeurden van wat 'k diep volbracht en schreef: 'k was nog een teêre
Knaap met klaar-open oogen en schaarsche uitingen vlot-veêren
En 'k leefde regelmatig, dood-eenvoudig, doch akkoord

Diepst-in niet ging 'k met wat toen werd gezegd, gedaan. Gestoord
Heb 'k toèn al nooit me aan weerstand en geen enkel mensch dus smeren
Wou 'k honig om den mond, neen, eenzaam-vredig bleef 'k steeds leeren
En schreef hoogst zelden, maar gestadig streefde ik vredig voort.

Diepst-in hartstochtlijk voelde ik lust soms te begaan een moord
Op wie mij hoonde of vóórloog, maar kalm-sterk ik bleef studeeren,
In diepe hoop te winnen wat ik wilde: Erkenning. 't Oord

Waar 'k toef hier, de Aarde, scheen steeds vreemd mij: want omboord
Mij voelde ik staeg door wie mij niet begrepen, doch beheeren
Streng bleef 'k mijzelf in alle dingen, door mijn Zelf geschoord.

DCDLXVIII.

Andren gedurig zagen me aêrs, als 'k ben: tot in mijn Grond,
Mijn verste, voel ik goed dus wijs, en 'k snakte naar pleiziertjes
En pijnen diep-hartstochtlijk, maar joeg nooit ze na. Door kiertjes
Mijns diepsten Wezens zag 'k gestaêg nu 't een, dan 't aêr. Gezond

Nog blijf 'k naar Geest en Lijf. De groote dingen weeg 'k bij 't pond,
Kleine bij 't lood. En 'k leef tevreden, schoon soms nietge diertjes
Nog krieblen me in 't wijd hoofd, maar dan, gelijk al lastge wiertjes
Een Visscher grijpt en uit het net smijt, wen hij daar ze vond,

Zelf knijp 'k verdrietjes daadlijk dood, of 't waren nijdge miertjes,
Vliegjes of mugjes, die van zelf zich vormden. Als riviertjes,
Vrij smalle uit vreemde Sfeer vloeit toe mij 't mooie voelen. Fiertjes

Het heft zich hoog en hooger en neemt meê me en danst in 't rond
Totdat 'k niets voel dan 't Wezen van mijzelf en 't Al. 'k Ben geen der Giertjes,
Die zorgen slechts voor 't Ik, neen, Geest, die stoer aan 't Zijn zich bond.

DCDLXIX.

Slechts op mijzelf ging 'k af, wen 'k uitte mij. Dát is 't Albeste.
Wat andren wou'n en zei'n mij liet mij taamlijk koud,
Omdat ik altijd bleek van eigne steevge Stof gebouwd,
Kijkend naar alle zijden, 't Zuiden, Noorden, 't Oost en 't Westen.

Vermoedlijk ben ik van mijn Soort de aleenge of allerbeste:
'k Heb diep mijn eigen Zelf en heel de wereld overschouwd.
Als kind reeds deed ik stil en leek mijzelf soms schriklijk oud,
Maar jong ik blijf toch en 'k word psychisch-wild wen een mij kwetste.

Hoogzwevend voel 'k steeds, maar persoonlijk blijf ik kalm toch. 'k Schetste
In heel mijn Werk mijn Zelf, lijk was en blijf ik steeds. Druk-stout
Nooit werd mijn Geest, schoon 'k ook nooit vrees, wanneer onnoozel kletste

De wereld om mij heen: mijn diepste Ziel leeft onverflauwd.
Vermoedlijk leef ik lang nog. Och, mijns simplen lichaams resten
Zullen eens liggen laag, doodstil, door geen meer aangeschouwd.

DCDLXX.

'k Ben goedig maar in alle dingen volgde ik eigen Wil,
Die wordt bewust mij sterk en vredig heel van zelf. Niets dreef er
Me ooit tot gemeenheid, want steeds bleef 'k een stevig geestlijk Lever,
Die 't Doen van Anderen onwillens merkte en 't dan diepstil

Uitpluisde, tot ik 't goed begreep. Daar ieder Wezen kil
Tegen mij doen bleef, toen 'k een kind was, werd 'k gelaten Strever
Tezamen met mijn vurig Zieltje, dat als ijvrig Wever
Van allerlei gedachten, ijvrig werkte en bittre Pil

Op Pil inslikte. Och, diep gevoelig steeds, ging 'k soms een Gever
Van eigen Kleinheên zijn, ofschoon ik nooit in zot verspil
Het weinge, wat 'k toen had, verkwistte. Diepst-in was 'k een Bever

Ervoor, dat iemand me iets ontnam. En schoon 'k propvol van gril
Zelf, over ieder's gril steeds mijmerde, zweeg 'k stil. Och, 'k til
Zwaar 't Aanzijn, maar van tijd tot tijd word 'k hoog-opzingend Zwever.

DCDLXXI.

'k Heb vele diepste organen, die de daagsche mensch niet kreeg,
'k Bezat ze reeds als kind in eersten aanleg en verkeerend
Van binnen met mijn Zelf steeds en de buitendingen leerend
Met diep-fijn scherpe kijkers aan steeds en uit boeken, bleek 'k niet leeg

'k Me als knaap al, neen werd langs zoo voller, tot 'k op 't laatste steeg
Als simpel mensch tot wijder uitzicht over alles, sterk begeerend
Gestaêg nog meer te leeren weten. Och voorheen bezeerend
Was 'k me al te zeer aan wat mij menschen zei'n en deên. Van deeg

Gemaakt ben 'k andersvoudig als de meesten. En dus zweeg
Ik reeds als knaap veelal, wen onophoudelijk bewerend
De lieden om mij zaten en aldiepst-in was 'k mij scherend

Heel schaarsch aan wat ik hoorde. Zelfbegrijpen wou 'k schoon 'k veeg
Kreeg telkens om mijn's Geestes kop als 'k zei wat. Och, ik weeg
Thans alles en ben blij, want nog diepst-in voel 'k sterk me opveerend.

DCDLXXII.

Onwrikbaar, overdreven nooit, reeds stond 'k als kind. Geboren
Voor iets veel ruimers, dan waaruit 'k ontstamde, knijp
Noch kneep 'k een mensch ooit ganschlijk dood en ook geen oogwenk tijp
Ik andren na. Zoomin als één voel 'k zelf hoog me uitverkoren.

Ik draag en droeg veelal geduldig wat mij wierd beschoren,
Ofschoon 'k mijzelf goed-kennend voel me een Eenheid. Ganschlijk rijp
Thans weet 'k mij, daar 'k door niets beweeg mij meer, maar steeds nog pijp
'k Melodisch in mijzelf en ook naar buiten. Och, doorboren

Wilde ik van knaap reeds 't diepste Zijn en sindsdien langzaam slijp
'k Mijn Geest zoo wijdst en indiepst mooglijk. En gelaten grijp
'k Naar alles wat 'k ontvang en mij kan dienen naar behooren

Omdat het me in mijn diepsten Geest een beetje ging bekoren.
Och, leven zal 'k zoolang als 't moet, ofschoon 'k van kind begrijp
Niet alles van de Liên, die bij dees Aard geheel behooren.

DCDLXXIII.

'k Dacht in 't Verborgene als stil voelend Kind reeds, maar sterk doen
Nooit ging ik, daar te veel ik dacht, en 't mocht niet, want besturend
Mij bleven de Oudren en trouw volgde ik, schoon in schijn vergurend,
Mijn diepste Geest soms wierd, die fijnst albreedst te woên

Begon al, maar toch zweeg, want in Zichzelf allengs meer koen
Begreep zich ook hoe langs zoo beter. Naar al zijden turend
En elk bejeegnend altijd vredig leefde ik, sterk ommurend
Veelal naar buiten me in mijn eigenst Zelf, kalm blijvend broên

Op 't Raadsel van dit Zijn, dat dwaaslijk om mij henen spoên
Ook blijft nog heden. 'k Vraag mij stilkens: Wàt op de Aarde durend
Vertoont zich? Niets. Maar stil ik denk: 'k Lap alles aan mijn schoen,

Behalve 't Eéne Juiste, waar 'k naar streef. Dat Verre is vurend
Staêg aan mij, wen 'k versaag een poosje en blijvend mij behoên
Stuwt voort, mij telkens sterkend, schoon de Dood blijft vreemd me omschurend.

Mensch, geest en materie door Dr. Willem Kloos.

(De mensch, geest en materie, door Drs. E.T.H. van der Ley. - Van Gorcum en Comp. N.V. Uitgevers, Assen.)

Wat weet ik in waarheid, verdiept in mijzelf, dus onweerlegbaar zeker over het innerlijkst Wezen van mijn Eigenheid en die van alle andere menschen en dingen om mij heen?

Ik begon mij als lichamelijk nog al onstevige, maar geestlijk geregeld door in zichzelf bezig blijvende jongen, die op de 5-jarige Hoogere Burgerschool met zijn snel en onfeilbaar geheugen telkens nieuwe ‘zaaklijkheden’ uit het hoofd leerde, als ongeveer 17-jarige, zeg ik, ging ik mij soms die belangrijke vraag stellen, maar natuurlijk zonder dat ik haar toen nog zoo bewust wist te formuleeren, als ik dit thans vermag te doen, nu ik, gelukkig, nog in het volle bezit van al mijn innerlijke en uiterlijke vermogens, eindelijk ben gekomen in deze langer of korter duren kunnende allerlaatste periode van mijn zich zonder zich deftig houdende strakheid toch altijd behoorlijk-zuiver gedragen hebbend persoonlijk menschlijk Bestaan. Ja, volkomen betrouwbaar en vreedzaamgoedig en zich zelf psychisch altijd in de macht houdend bleef en blijf ik, al ben ik het dan ook van binnen menigmaal oneens met meeningen, die door groote menigten van menschen onwrikbaar gehouden worden voor juist. Als volgt b.v.: De mij op de school bijgebrachte grondstellingen over de innerlijkste geaardheid der uiterlijke dingen konden mij, als ik er zelf over ging denken, niet volstrekt bevredigen tot in de diepste kern. Want spontaan, maar toen meestal heel kort slechts (want ik had nog zoovele andere dingetjes aan mijn veelal vaag en wijd voelend, maar dan weer plotsling - ik wist nog niet waardoor - heelemaal koel en

diepdenkend hoofd) radweg herhaal ik, ging ik mij soms afvragen, onderdoor het uren lang eenzame wandelingen maken in de omstreken mijner stad: 'Komt datgene wat Dr. van Hennekeler en Dr. Dibbits mij, tijdens de les, verteld hebben, wel heelemaal uit? Immers, is het niet gek, dat atomen, dus eigenlijk niet bestaande dingen, want zij heeten afmetingsloos te zijn, toch nog als "Stof" worden beschouwd? Ik begrijp daar geen sikkepit van. Want zelfs het aller-, allerkleinste deeltje van datgene wat materieel is, moet toch nog lengte, breedte en hoogte bezitten, ook al zijn dan deze afmetingen zóó uiterst klein, dat men ze door het allersterkste mikroskoop zelfs, niet waarnemen kan. En hebben ze dus geenerlei hoogte, breedte en lengte, dan kan men het woord "materie" er niet langer op toepassen. Maar wat zijn ze dan? Want men schijnt door redenatie gemerkt te hebben, dat ze er *moeten* zijn, redeneerde ik verder als nog lang niet mondige knaap. Zijn ze misschien "geest"? Deze veronderstelling lijkt mij even gèk. Want dan zou ik dit stuk steen - dit door en door soliede, wat ik nu opraap van den weg - ik bevoelde het van alle kanten met mijn witte, schrale vingers - eveneens in zijn essentie "geestlijk" moeten zijn. En dit is natuurlijk nonsens, want al zou men millioenen stukjes geest bij elkaar kunnen pakken, dan wordt dat toch nooit een steen.'

Ik kon met mijn rustige schooljongenshersens niet uit dat raadseltje wijs worden. En de niet groote maar sterke massa dus naar beneden werpend langs de glooiing van den, meen ik, Westerdokschen dijk, totdat zij in het water kwam, haalde ik onverschillig mijn schouders op en stapte met mijn lange beenen weer flinkweg door.[1)]

Doch telkens na die allereerste snelle jongensintuitie (die ik aanvankelijk voor een eigen ontdekking hield, die heelemaal nieuw moest heeten) en die mij mijn heele verdere leven als een mijner psychische overtuigingen bijbleef, nl. dat al het materiëele slechts een zinnelijke voorstelling is, waarachter iets onbenaderbaars, want onstoffelijks valt te vermoeden, na die eerste wijsgeerige

1) Later want op mijn 22e jaar merkte ik door mijn toen reeds begonnen wijsgeerige lektuur dat de Engelschman Berkeley, twee eeuwen geleden, een reeds met de mijne overeenkomende gevolgtrekking had gemaakt.

vondst, herhaal ik, bleef ik even spontaan, maar sporadisch natuurlijk, doordenken en kwam ik allengskens tot al de andere overtuigingen over het leven en de letteren, die in mijn gedichten en mijn prozawerken liggen verspreid, en die tamelijk verschillend zijn van hetgeen de meerderheid der menschen nu eens zus en dan weer zoo, omdat het haar werd aangeleerd door anderen, voor de waarheid houdt. Maar daar mijn allerinnerlijkste psychische Wezendheid, dus mijn Geest, een volkomen normale en tamelijkvolledig geëquipeerde menschlijke substantie is, bezit zij, in haar dagelijks naar buiten komend gedeelte, ook een niet onbelangrijke mate van datgene wat men het gewoon praktisch-zakelijke, gezonde verstand noemt, en verdiepte ik mij dus nooit te langdurig in de mij aangeborene ziende en voelende Visie mijner eigenlijkste Ziel en kon ik dus van jong man reeds, schoon op individueel-persoonlijke wijze, zooveel mogelijk leven als al mijn medemenschen gewend zijn om te doen. En ik bleef dan ook natuurlijk de stof opvatten als iets absoluut-bestaands, al is zij dat niet inderdaad, want zij kan, zooals wetenschappelijk is aangetoond, vernietigd worden, maar ik beschouwde haar nooit, ook niet met mijn zinnen, als het voornaamste deel van mijn Zelf, gelijk de zich intelligent noemende doorsnee-menschheid, die nooit tot eigen innerlijkst nadenken over de wezenlijkste Essentie des Zijn's komt, dat wèl gewend blijft om te doen. En door zoo'n langzamerhand meer harmonisch in en met zichzelf gewordene samensmelting van twee onderling tegenstrijdige temperamenten van dewelke ik het eene aan mijn vaderlijk voorgeslacht en het andere, het eerst-genoemde aan dat mijner moeder heb te danken, en ik zelf altijd liefst zoo veel mogelijk vreedzaam leefde, en mijn Zelf steeds sterk in mijn eigen macht houdend, mij nooit losbandig in het Aanzijn liet verder gaan, kan ik ook thans op mijn hoog te noemen leeftijd, al had ik vroeger een telkens eenigszins ongestelde lichamelijke konstitutie, nog volkomen fit voor alles blijven, als ware ik jeugdig, en werk en handel ik nog, zooals ik dat reeds meerendeels in mijn eersten tijd te doen wist, als een bezadigd mensch, die geestelijk zoowel als lichamelijk altijd met zichzelf in overeenstemming blijft, al gaat hij nog voortdurend door, zichzelf meer te ontwikkelen, en kan ik mij, zonder eenigen bluf gesproken, gelukkig, ook thans nog blijven voelen, alsof ik bv. een vijftiger

ware, die alle mogelijke aardsche ellenden volop en door en door geproefd hebbend maar daarna langzamerhand in gunstiger omstandigheden gekomen, en als altijd krachtig-zenuwig van geest en ziel, zoowel als van lijf, nog een lange, vredig-werkzame toekomst voor zich meent te kunnen zien.

* * *

O, ja, de wijsbegeerte, ik heb haar altijd, van jong mensch reeds, heelemaal van zelf liefgehad, en blijf dit ook nog heden doen. Maar ondanks mijn voor een eenvoudig partikulier tamelijk overvloedig voorziene philosophische bibliotheek, die ik menigmaal doorsnuffelde en dan hier en daar met belangstelling en instemming las, ben ik natuurlijk lang niet van alles wat de groote Grieksche en Duitsche denkers beweerd hebben, volledig op de hoogte, en dit vooral hierom niet, omdat wat de eene precies meent bewezen te hebben, vaak vierkant door den andere tegengesproken werd. Maar dat behoeft ook niet. Want voorzoover ik de onderling tamelijk veel verschillende beschouwingswijzen van Spinoza, Leibnitz en Berkeley en Hume, Kant en Schelling, Schopenhauer en Hartmann niet zoozeer voor den eersten opbouw als wel voor de aanvulling en vervollediging mijner eigene natuurlijk meer vage intuitieve gedachten gebruiken kon, heb ik er kennis van genomen, en daar ik krachtens mijn diepste geaardheid er toe gedreven werd en worden blijf, niet zoozeer een philosoof als wel een echt en ernstig literator te worden en te wezen, heb ik mij natuurlijk alleen beijverd om te ontdekken, wat in de gedachten van elk hunner mij aan te sluiten leek bij mijn eigen uit den aard der zaak meer algemeen gebleven denkstelsel, dat mij in het leven gesteund heeft, en zichzelf gelijk blijvend, maar toch vooruitgaand want zich verbreedend mijn heele leven lang, broksgewijze uit al mijn werken op te diepen valt. En daar ik tusschen mijn 20e en 30e jaar, dus in den aanvang van mijn psychisch onderzoekingswerk reeds gewaar werd, dat niet slechts mijn gedachten over letterkundige kwestie's, maar ook over den aard van het heele Aanzijn vrijwel anders waren als die van de meeste andere toen levende auteurs, heb ik mij zonder eenige innerlijke zelfverheffing, waaraan ik gelukkig nooit leed, mij wel eens een individualist genoemd. Doch in dien tijd, dien tamelijk

half-doode, toen er nog vrijwel niets eigens en nieuws uit de hersenen der meeste auteurs te voorschijn rees, - was dit wel het geval, zooals bv. bij Potgieter, dan werd hij te ‘zwaar’ gevonden en Busken Huet wekte menigmaal verontwaardiging op in velen - want alle anderen praatten elkander maar na - werd die benaming van individualist, die ik op mijzelf toepaste, omdat ik heel andere dingen naar voren bracht dan de overige kritici, vaak allerdwaast-eigengerechtig genoemd en dom-verwaand. Ja, men, dat is hier de toenmalige Pers, zei dat die volstrekt onbegaafde ‘Willem Kloos’, die zelfs geen behoorlijk duidelijk Hollandsch kon schrijven - men bedoelde hiermede mijn Inleiding tot Jacques Perk, die jaren later algemeen geroemd, ja, soms als het eenige goede beschouwd ging worden, wat ik ooit op het papier had weten te brengen, - dat ik zelf dus liever maar ophouden moest met schrijven. Dat ging zoo een jaar of drie, vier door, geen periodiek wou eindelijk iets meer van mij accepteeren, en zoo rees eindelijk het voornemen in mij, om De Nieuwe Gids op te richten, die nu reeds een halve eeuw mocht blijven bestaan, en kon ik deze levende en ook levend-makende schepping van mijn binnensten psychischen Wil, telkens geholpen door verschillende belangrijke omstandigheden van mijn levensloop, omhoog blijven houden tegen alle tijdelijke rampen en ongelukken in. Want ondanks mijn fijne gevoeligheid ben ik altijd een mensch uit-één-stuk, dus standvastig geweest en ben altijd, waar het noodig was, in psychisch opzicht boven alles, wat mij op dees vreemde Aarde overkwam, blijven staan. Ziehier weer een brok volkomen objektief gehoudene, autobiografische zelf-psychologie.

* * *

Ja, mijn meegeborene zucht om alles te onderkennen zoowel het hoogere als het lagere, en dit dan vooral in de letteren, maar ook in alle menschen, met wie ik kennis maakte, is mij levenslang bijgebleven, en werkt thans zoo mogelijk nog juister dan voorheen, omdat ik op mijn tegenwoordigen leeftijd gelukkig de diepere want sentimenteel-lyrische emotionaliteit ben kwijtgeraakt, nu ik van heel ver den onverschilligen dood hoe langer hoe meer dichterbij zie komen, al kan hij misschien, naar mijn geenszins verminderde geestlijke kracht en gezondheid te oordeelen, nog zeer vele jaren

uitblijven. En ik bezit nog dezelfde volle meevoelenskracht, het vermogen om diep-in te sympathiseeren met ieder en alles wat ik altijd heb bezeten; alleen laat ik mij door dit laatste niet meer zoo overweldigend leiden als ik vroeger wel eens deed, want dat bezorgt een goedig mensch als mij hoogstens alleen maar verdriet voor een poos, en daar heb ik genoeg van geproefd in mijn jongeren tijd. Ik stel tegenwoordig veel meer belang in alle pogingen die nog gedaan worden om tenminste een tipje op te tillen van den Sluier des Geheims van Zijn en Leven, die nog altijd alles verbergt. En zoo las ik nù ook met veel belangstelling het boekje, welks titel en auteursnaam hier boven is geplaatst. Er staat veel interessants in ook voor mijzelf en dus raad ik iedereen aan het te lezen.

Ik acht mij niet meer geroepen om er tegen te gaan polemiseeren, zooals dat door sommige persheeren nog altijd genoemd wordt, en dus mijn eigen vermoedens over het Zijnsgeheim neer te schrijven, gelijk ik dit reeds zoo menigmaal heb gedaan, b.v. over den diepsten Binnengrond van alles, dien men God kan noemen.

Och, over dien diepsten nooit gewetenen Ingrond des Aanzijns en des Levens, laat zich niets altijd uitkomends verzekeren, al voel ik in mijn Diepste Wezendheid, vermoedelijk krachtens mijn voorgeslacht van beide kanten, dat er iets onbepaalbaars is, een Eeuwig Mysterie wat tijdeloos en ruimteloos boven en buiten, maar ook in alles grondeloos bestaat. De groote, egoïstische fout der kleine wezens, die wij menschen allen zijn, ligt hierin, dat zij willen definieeren op de eene of andere wijze menschelijk definieeren hoe en ook waarom door dat Diepste alles geschiedt. Ik echter fantaseerde er nooit over, omdat ik wel voelde dat er een Oorzaak moest zijn en een innerlijkste Kern van alles, maar mij, wanneer ik daaraan denken ging, van elk verbeelden weerhield. Want het is niet met menschelijke bepalingen te verduidelijken.

En Van der Ley denkt er eveneens zoo over, want hij schrijft op blz. 78 van zijn boek: ‘Vraagt gij tien menschen, die in naam hetzelfde geloof hebben, naar hun gevoelens die ze aan het Godsbegrip toekennen, dan krijgt gij tien verschillende antwoorden.’ Zooals ieder redelijk wezen, moet men het daarmeê volkomen eens zijn. Het diepe Levensraadsel is voor ons, vergankelijke wezens volstrekt onoplosbaar en zal dit altijd blijven, maar wil men een

eenigermate redelijke oplossing er voor krijgen, dan doet de groote menigte het beste, door zich aan het ouderwetsche bevel: 'Geloof' te houden, als men dat geloof tenminste dan maar niet meer wil 'rationaliseeren' door den Christus voor te stellen als een eenvoudig menschelijk timmermanszoon, zonder iets meer, want dan gaat langzamerhand de heele godsdienst weg, want komt onweerhoudbaar de algemeene bolsjewistische chaos over ons heen, en alles wat er aan vroegere dikwijls heel echte geestlijkheid verworven is, verdwijnt.

'Gelooven', dàt is de kunst, en dan blijft de beschaving behouden. Ik zelf geloof alleen maar in de eigene Binnenkracht, die mij als knaap reeds bezielde - ik werd haar altijd gewaar in mijzelf, al kon ik haar niet definieeren, en noemde ik haar dus, op kinderlijk-astrante wijze, wel eens 'God', omdat zij zoo sterk was en steeds weer terugkwam naar mijn innerlijksten Geest. Maar wat moet men onder dat gewichtige woord verstaan? De heer Van der Ley geeft er óok geen uitlegging van.

* * *

Men ziet het: voor mij is het werk van ds. Van der Ley vrijwel suggestief geweest, want het bracht er mij toe, zonder dat ik mij dit expres voor had genomen, mijn eigene meegeborene, en mij reeds als jongen bewust gewordene achtergedachten over den zin van het woord stof, nl. over de diepste essentie er van, nog iets duidelijker dan vroeger uiteen te zetten. En ik kwam daartoe, omdat ik op bladz. 50 las:

'Wij allen zijn stof, maar daarom ook even onbegrepen als de stof zelf. Hij die zegt: al het levende is slechts stof, poneert een zin waarvan hij de beteekenis niet begrijpt, omdat hij in dien zin wil doen uitkomen dat stof iets bekends zou zijn, en dat is het niet.'

Zelf ben ik het daar heelemaal mee eens. Evenals met het volgende.

'Wij[1)] missen de rust, de kracht, den moed, naar eenvoudige centrale overtuigingen te leven en onze persoonlijkheid van binnen-uit, in de stilte, op te bouwen.' (Voorwoord.)

1) Van der Ley bedoelt hier met dat 'wij' de menschheid in het algemeen beschouwd.

Inderdaad, alle overtuigingen, die de meerderheid van het menschengeslacht er op nahoudt, zijn door suggestie ontstaan. En dat kan ook niet anders, want hun eigen Binnengeest, het Wezen van hun Wezen, wordt hun nooit bewust, neen, blijft sluimeren, omdat hij te zwak is, en dus willig geestlijk, zonder zelf naar boven te komen, aanneemt en volgt, wat een ander hem zegt, evenals dit, gelukkig, ook het geval is bij kleine kinderen.

De Universeele Achtergeest schuilt zeer zeker achter al het levende, maar slechts in zeer enkelen komt hij daadwerkelijk naar voren en treedt dan naar buiten als een echtpsychische wijsbegeerte of als waarachtige kunst, zooals dit dan ook in alle eeuwen van der menschheid historie is gebeurd.

Ditzelfde heb ik door alle jaren van mijn langdurig leven heen ook zelf mogen ondervinden, nl. dat al mijn letterkundig werk en mijn ernstige daden niet kwamen en voortgaan te rijzen uit wat men noemen kan, mijn fatsoenlijk dus behoorlijk zichzelf regelen blijvende, maar overigens niets bijzonders vertoonende buitenhersens, maar uit den diepsten Geest, dien ik van tijd tot tijd heel stellig in mij voel, dat leven gaat en zich dan uitspreken wil. Ik zelf was steeds, zooals ik dit nog heden ben, een krachtig-ontvankelijk mensch voor al impressie's die ik krijg uit de buitenwereld, maar bovendien en in nog veel sterkere mate voor alle instroomingen, die mij nog heden van uit datgene wat de menschen ‘Ziel’ noemen en wat ik een te voorschijn groeiend deel voel te zijn van de ongewetene Alwezendheid, die daarachter ligt, toevloeien.

Niet de vergankelijke stof, voelde ik reeds als volwassen knaap van tijd tot tijd opeens, is het innerlijkste Wezen der wereld, maar de Bovenziel van alles, het Eene en Eeuwige Zijn, omdat Dit, zonder eenige betrekkelijkheid, alles van dit Schijnzijn omvaemt en in zich houdt ontijdelijk en ruimteloos en met zich zelf durend één.

Zóó is steeds mijn indiepst Voelen, dus Weten geweest, en als ik eindlijk hier eens weg moet vallen, zal ik gelaten met dat laatste Bewustzijn rustig sterven zonder hoop of vrees.

Wij bevelen de aandachtige lezing van dit inhoudrijke boek met vreedzame genegenheid iederen ontwikkelde aan.

Maandelijksch overzicht letterkundige notities.

Vrouwenspiegel.

Er is een boek verschenen, waarop al lang werd gewacht.

Mevrouw A.H.M. Romein-Verschoor schreef ‘een literair-sociologische studie over de Nederlandsche romanschrijfster’ (uitgave W. de Haan N.V. Uitg. Mtsch. Utrecht), die ongetwijfeld algemeen de aandacht trekken zal en dit ook verdient, want mevrouw Romein heeft haar omvangrijke taak met nauwkeurigheid, zorg en toewijding volbracht, terwijl er op deze bladzijden zooveel interessants te lezen staat, dat niemand het boek onvoldaan uit de hand zal leggen, al zal menigeen, - maar dat is bijna onvermijdelijk, - wel hier en daar een bedenking in zich voelen opkomen.

Een der belangwekkendste onderwerpen in de Nederlandsche letterkunde is zeker de opkomst en de ontwikkeling van de vrouwelijke auteurs.

Mevrouw Romein noteert terecht, dat in het aanvangstijdperk van De Nieuwe Gids er zoo goed als geen schrijvende vrouwen waren. Daarna is gaandeweg het aantal zoo ontzaglijk toegenomen, dat het dat der mannelijke auteurs verre overtrof, en thans valt het ons op, dat wederom in de tijdschriften der allerjongsten zoo zelden, indien ooit, vrouwen compareeren.

Het principe, in 1880 nog van kracht, dat het voor een vrouw niet paste in de openbaarheid te treden, (reden waarom de meeste vrouwen een pseudoniem kozen,) want zij behoorde immers ‘stil in de schaduw van 't vreedzaam tehuis’.... kan thans niet meer gelden, nu men veeleer kan zeggen, dat: ‘*die Frau* musz hinaus ins feindliche Leben, musz wirken und streben’, - wat zij dan

ook *doet,* zij aan zij met den man, voor wien zij meer een makker en kameraad dan een object van vereering en bescherming is, zooals eertijds. Mevrouw Romein heeft op dit vreemde verschijnsel niet de aandacht gevestigd, zij heeft er blijkbaar niet aan gedacht; en nog altijd vergeefs vragen wij ons af: wat mag daarvan de oorzaak zijn?

Het is niet, dat de allerjongsten aan de reeds bestaande schrijfsters zouden blijven hechten, o, neen! integendeel! lees maar eens de beoordeelingen der jeugdigste critici (indien zij zich al verwaardigen, notitie te nemen van ouderen), - met welk een supreme hooghartigheid en minachtenden spot zij zich verwonderen, dat deze vrouwen 'nog een publiek hebben!' Maar wat is het dàn?

Een zaak, die aan de vrouw dikwijls wordt verweten, is, dat zij niet groot ziet en niet universeel is, dat, als zij een plein in Den Haag beschrijft, dit geen 'plein in de wereld' is en dat haar werk geen 'goud van koningstrots' bezit. Maar m.i. zijn dit geen steekhoudende argumenten om haar boeken dààrom minderwaardig te verklaren. Integendeel, een schrijfster, die uit haar eigen glaasje drinkt, al is dit ook klein, die haar krachten niet overschat, en die blijft *binnen* de grenzen van haar eigen talent, is veeleer te prijzen. Het is waar, mannelijke jongeren hebben misschien meer buitenlandsche lectuur en kunnen zich daarop dan ook inspireeren; (het blijkt soms bijvoorbeeld, dat zij o.a. *The London Mercury* met vrucht hebben gelezen). Hoe het zij: het getal schrijvende vrouwen in Nederland is zóó ontzaglijk groot, dat we er vooreerst mee tevreden kunnen zijn. Mevrouw Romein behandelt er ongeveer tachtig, - geen kleinigheid voorwaar in een land als van Nederland's oppervlak! En zelfs zijn er nog eenige vergeten, - of misschien opzettelijk weg-gelaten.

* * *

Dit werk van mevrouw Romein, (als zij tenminste alles van eigen onderzoek weet en zich niet wel eens heeft vergenoegd met uitspraken en opinies uit de tweede hand) moet haar jaren van studie en arbeid hebben gekost. Het is een uitgebreide en ernstige verhandeling geworden, een ware *Fundgrube,* en als er eens een

herdruk van komt, laten we dan hopen, dat deze wat royaler zal worden uitgegeven en wellicht, - of is dit te veel verlangd? - van portretten zal worden voorzien.

Als men den inhoud der hoofdstukken naziet, krijgt men onmiddellijk den indruk, dat mevr. R. haar onderwerp even breed als diep heeft opgevat. We krijgen eerst een waardebepaling der vroegste Nederlandsche schrijfsters, en dan, in het tweede hoofdstuk, entameert de schrijfster een hoogst belangrijk topic:

De beteekenis van Tachtig voor den roman der vrouw.

Ook hier weer geeft de schrijfster blijk grondig te hebben gestudeerd, al ontsnapt haar wel eens een zinnetje, dat een bewering zonder bewijs moet worden genoemd. Dit is bijvoorbeeld het geval met het méér dan oppervlakkige frase'tje over Kloos en Van Deyssel op blz. 34. Ik daag mevrouw Romein bij dezen uit, mij met de hand op het hart te verzekeren, dat zij *alles* wat deze twee Grooten tot op den huidigen dag hebben geschreven, ook waarachtig gelezen heeft. En als zij dit *niet* heeft gedaan en zich heeft vergenoegd met slechts een vluchtig neuzen hier en daar in hun werk, - dan noodig ik haar uit, ruiterlijk te erkennen, dat op den grond van zóó onvoldoende gegevens het niet aangaat, een zoo veelomvattende uitspraak te doen. *Wanneer, o! wanneer! zal er eens worden gebroken met de verfoeilijke gewoonte der pers, om in het publiek uitingen te doen zonder genoegzame kennis van zaken, waardoor het serieusen werkers dikwijls tot een smart en een ergernis wordt, dat er in Nederland vrijheid van drukpers bestaat?*

Zelfs op den knapsten, meest ontwikkelden, verst gevorderden criticus rust nog *de plicht* om het onderwerp, waarover hij in het openbaar spreekt, eerlijk en langdurig te hebben bestudeerd en zich niet tevreden te stellen met een pedant: ‘ik wéét zonder te kennen.’ Maar *onduldbaar* wordt het, wanneer de eerste de beste toevallig het bestaat oordeelen te lanceeren, steunend op onvoldoend onderzoek en zich aldus verheft boven menschen, die hun heele leven hebben gewerkt en zich met hart en ziel hebben overgegeven aan hun levenstaak.

De nonchalance, waarmee het stellinkje van mevrouw Romein *mir nichts dir nichts* in het voorbijgaan even wordt geponeerd, is niet alleen ergerlijk, maar volkomen ontoelaatbaar in een serieuse

studie. En nogmaals als, wat ik hierboven vroeg, door mevrouw Romein ontkennend moet worden beantwoord, - en ik durf er veel om verwedden, dat het zoo is, - dan moet haar uitlating als *volkomen waardeloos* worden gesignaleerd. En als zij in volle oprechtheid zou kunnen verklaren: 'Ja, er is mij geen letter ontgaan, noch van Kloos noch van Van Deyssel', dan nòg is de vraag gerechtvaardigd: Wie is mevr. Romein, dat zij zich op deze wijze *boven* de door haar aangevallenen plaatst? En is deze opinie, alleen omdat een mevr. Romein het zegt, ook werkelijk wáár? Ik heb zoo'n vermoeden, dat èn Kloos èn Van Deyssel nog omhoog zullen staan, wanneer door de *souffle de l'histoire* mevr. Romein, die *hen* wilde weg-bezemen.... zèlve al lang zal weg-geblazen zijn....

Zeg niet, lieve lezers, als ge mijn boutade gelezen hebt: *tant de bruit pour une omelette*.... omdat ge vindt, dat ik veel te veel gewicht hecht aan zoo'n langs den neus gezegd nietigheidje. Het gaat niet om de uitspraak in de eerste plaats; het gaat om het feit, dat er *in litteraricis* uitspraken worden gedaan, die niet op genoegzame kennis en onderzoek steunen. Iedereen zou weten, dat, als hij op dusdanige wijze babbelde over mechanica of scheikunde, hij zich onsterfelijk belachelijk zou maken. Maar o! waar het letterkunde betreft, wéét men zooveel, na kennisname van enkele geschriften van den auteur, en men *hoeft* dus niet verder te lezen en neemt geen rekening met het respect, dat men dien auteur schuldig is, noch, - en dit is erger, - met zelfrespect!....

* * *

Op blz. 27 zegt mevr. Romein terecht, dat de beweging van Tachtig een veel vèrstrekkender beteekenis had dan de vernieuwing onzer literatuur alleen, en bestrijdt zij Dr. Donkersloot, die dit beweerde. Daarentegen zegt zij weer op blz. 36:

'De Nieuwe Gids was toch vóor alles een letterkundig tijdschrift.' Merkte mevr. R. deze tegenspraak van zichzelve niet eens, zelfs niet bij de correctie der proeven?

Alvorens haar boek te schrijven hield mevr. Romein, - een zeer goede methode! - een kleine enquête om te onderzoeken, in hoeverre eenige schrijfsters invloed van Tachtig hadden onder-

gaan; de meesten zeiden: neen, of, zoo àl, dan toch onbewust En hierop zegt mevr. Romein treffend juist (op blz. 36), dat deze schrijfsters zich weinig dankbare leerlingen der tachtigers betoonen, en dat het den objektieven beschouwer op een afstand duidelijk moet zijn, dat zij 'zonder Tachtig niet denkbaar zijn.'

Inderdaad, zoo *is* het. En wie twijfelt, leze maar eens eenige boeken van vóór Tachtig en eenige van tien of twintig jaren daarnà. De werking van De Nieuwe Gids is zoo geweldig, zoo ontzaglijk geweldig geweest, dat geen sterveling er aan is ontkomen, niet is *kunnen* ontkomen, omdat o.a. ook het onderwijs er door is beïnvloed. En het was dan ook volkomen terecht, dat minister de Visser eens in een openbare rede zeide tot Willem Kloos: 'Ik geloof niet, dat er heden in Nederland iemand is, die uw invloed niet heeft ondergaan.' En men leze vooral de zeer juiste redeneering van mevr. Romein op blz. 41, waar zij Ina Boudier-Bakker reprimandeert, waar deze zich verbeeldt, dat een soort woordkunst 'vanzelf' zou ontstaan. En ieder zal beamen wat zij op blz. 42 zegt:

'Schrijvers van na Tachtig, aan wie de geest van Tachtig voorbij ging, zijn achterblijvers.' En als goed-gekozen voorbeeld noemt zij Adèle Opzoomer, (die zich in bekrompen hooghartigheid geheel afzijdig hield) maar wier 'waardeloos geworden boeken' ons nu 'bloedeloos verouderd' aandoen.

En ook is haar veronderstelilng zéér exact, dat de Tachtigers, als Margo Antink haar *Sprotje* hun in 1885 had kunnen aanbieden, het zeer zeker als hun eigen zouden hebben erkend. En wie objectief oordeelt, zal het met mevr. Romein geheel eens wezen, waar zij zegt: 'Wij leven nog altijd in de periode van 80.' Ook leze men de behartigenswaardige woorden bovenaan blz. 136.

Interessant zijn mevr. Romein's beschouwingen over de vrouwelijke romanschrijfsters in verband met de vrouwen-emancipatie. Zij moet tot de conclusie komen, dat de 'vrouwenbeweging' niet van grooten invloed is geweest op de psyche der schrijvende vrouw, noch op het gehalte van haar werk. En natuurlijk heeft zij gelijk. Elke bewuste wil, elke vooropzetting, elke tendenz schaadt het kunstwerk, dat hééft te wezen: 'de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie', - met andere woorden, dat moet ontstaan uit de onbewuste binnenziel van den

auteur-zelf, uit zijn diepste, waarachtigste persoonlijkheid, en dat dan moet worden uitgezegd in zijn eigen, niet van anderen geleerde, door anderen voorgezegde, of van anderen overgenomen woorden, dus de ‘allerindividueelste expressie van het individueel-gevoelde’ moet zijn.

Dit is een der redenen van de grootheid van Augusta de Wit, dat zij alle theorie en alle tendenz (hoe haar maatschappelijke opvattingen en inzichten ook mogen wezen) verre heeft weten te houden van haar kunst, dat zij de zuivere stelling *l'art pour l'art* (de kunst om de *kunst* en niet om het een of andere tijdelijke doel) zuiver heeft weten te handhaven. En *dit* is ook de reden waarom Augusta de Wit, zooals mevr. Romein opmerkt, zulk een algemeen gunstige pers heeft, dat men van haar houdt en haar unaniem bewondert, omdat men in haar de loutere, nobele, individueele ras-artieste aanvoelt!....

Op blz. 52 en 53 behandelt mevr. Romein de romanschrijfster Jeanne Reyneke van Stuwe op ‘geestige’ wijze. En evenals zelfs Henriëtte van Eyk met haar gemakkelijke en goedkoope persifflages een haar toejuichend publiek vindt, zullen ook sommigen lachen om mevrouw Romein's qualificatie van de ‘dozijnen romans, die onvermoeid een “realistisch” beeld geven’ (niet de romans-zèlf zijn natuurlijk ‘onvermoeid’, doch de *schrijfster* is dit, - enfin), ‘van wat de Haagse wereld mogelijk is of wil zijn, maar vooral die in de dromen van ‘klein-burgerlijke dames zeer reëel bestaat. En het talent van Jeanne Reyneke van Stuwe is niet dat van den romanschrijver, maar dat van ‘de modiste met fijne neus, die altijd iets eerder dan de groote hoop snuift wat er in gaat.’

Wederom zou ik kunnen vragen: is deze uitspraak, omdat mevr. Romein het zegt, nu ook rechtvaardig en wáár? Maar we willen nu maar eens aannemen, dat mevr. Romein het beter weet dan de 28 artiesten die in den roman *Bloeiende Oleanders* hun oordeel over Jeanne Reyneke van Stuwe te kennen gaven, en dan rest het publiek slechts, zijn groote vreugde te betuigen, dat mevr. Romein, - waarschijnlijk door een zeer langdurig en nauwkeurig waarnemend vertoeven in de hoogere kringen der Haagsche wereld, - het uit de illusie helpt, als zou Jeanne Reyneke van Stuwe daarvan een getrouw beeld gegeven hebben. Haar weergave

is ‘realistisch’ tusschen aanhalingsteekens en haar inzicht dat van de modiste of van de klein-burgerlijke dame. Welnu: men behoort er altijd dankbaar voor te wezen, ‘eines Besseren belehrt’ te worden, doch méér nog zou mevr. Romein het lezend publiek aan zichzelve verplichten, als *zij* nu eens voor den dag kwam met een roman, *niet* door een ‘modiste’ geschreven, maar door een volbloed-aristocrate, een aristocrate van afkomst of van ziel, en die dus in staat is tot een creatie van het wáárlijke, intensieve, exacte leven-en-zijn harer mede-aristocraten. Want volgens haar uitspraak ‘wéét’ mevr. Romein, dat het werk van Jeanne Reyneke van Stuwe ‘klein-burgerlijk’, dus niet echt-aristocratisch is; wist zij het *niet,* dan zou ook deze uiting van haar volstrekt ontoelaatbaar zijn. We moeten dus aannemen, dat mevr. Romein het *weet* en dientengevolge in haar uitlating berusten. (Vreemd doet het intusschen aan in dit verband, als mevr. Romein tot tweemaal toe het woord ‘mésalliance’ verkeerd spelt, namelijk, - en dit is een zeer gewone.... burgerlijke vergissing, - *mésalliance*).

En nog moet mij even iets van het hart. (Ik hoop, dat mij het uitweiden over mijzelve zal worden vergeven en dat men niet denken zal: ‘cet animal est très méchant, quand on l'attaque, il se défend’.... wat haast altijd het geval is.) Ik zou namelijk graag willen weten, of mevr. Romein, behalve mijn ‘dozijnen’ Haagsche romans ook nog kennis nam van bijvoorbeeld *Alarm,* een oorlogsroman, volgens Dr. Alfred A. Haighton ‘ontegenzeggelijk *het* meesterwerk van deze schrijfster.’ En van den roman uit het circusleven *De groote voltige* en van *Durate,* voorvallende in den middenstand, en van *De Loop der Dingen,* uit arbeiderskringen, en van *Vrije Kracht,* dat in de medische wereld speelt en van....

Maar genoeg. Nam mevr. Romein er géén kennis van, is het dan veroorloofd een schrijfster zonder voldoende kennis van zaken een dusdanig stempel op te drukken? En nam zij er wèl kennis van.... is het dan eerlijk een zoo eenzijdig beeld te geven van een schrijfster, die hard heeft gewerkt en ontzaglijk veel studies vooraf heeft gemaakt, eer zij tot het schrijven van haar romans is gekomen? Het voorwoord in het slot-deel van den cyclus ‘Zijden en Keerzijden’ *In 's heiligen Bureaucratius' rijk* had mevr. Romein daarvan volkomen op de hoogte kunnen brengen.

De studie over Top Naeff is zeer goed, maar mevr. Romein

kan deze schrijfster bezwaarlijk verwijten, dat Top Naeff blijft staan op de plaats, waar zij nu eenmaal geworteld is. Natuurlijk draagt een eik geen bloemen en geen oranjeappelen, maar daar een eik op zichzelven mooi genoeg is, waarom dan te klagen, dat hij in een ander klimaat of in anderen bodem wèl bloesems en vruchten had kunnen dragen?

Mevr. Romein's beschouwing over mevr. Boudier beaam ik ten volle. Zij zegt o.a. op blz. 89:

'Wij zeggen: wat een Uriah Heep.... maar niet 'wat een echte Craets of 'Trees Stolk', en in deze weinige woorden geeft zij van mevr. Boudier's werk een treffende karakteristiek. En ook is zoo goed, wat zij van Carry van Bruggen zegt, dat deze de 'smartelijke gave der overgevoeligheid' naast een scherp (overscherp) intellect bezat. En zoo is er meer, veel meer dat waard zou zijn te worden genoteeerd.

Ik hoop, dat ik genoeg gezegd heb van dit boek om den lezer begeerig te maken er zelf kennis van te gaan nemen. Was ik hier en daar te scherp? toch niet scherper dan mevr. Romein-zelve, die nooit voorzichtigheidshalve een blad voor den mond neemt. En ik (en waarschijnlijk zullen dit ook anderen doen) zal de ijverige schrijfster zeer erkentelijk zijn, als zij bij een eventueelen herdruk rekening zal willen houden met mijn opmerkingen. Moge haar werk zóóveel opgang maken, dat deze herdruk weldra noodzakelijk is....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De eerste werkelijke daad van den Volkenbond, die der strafmaatregelen tegen Italië, is ongerijmd, onrechtvaardig en gevaarlijk, toch verdient zij toejuiching, wijl zij een dáád is, zelfs eene gericht tegen een groote en sterke mogendheid. De ‘raad van dertien’ in den Bond heeft Italië aangewezen als aanstichter van den oorlog tegen Abessynië, en op de verdediging van baron Aloisi, Mussolini's vertegenwoordiger, dat niet zìjn land, doch het zwarte, daar in Afrika, op oorlog had aangestuurd, jarenlang, geantwoord, dat van Italië's zijde daarover niet eer bij den Bond was geklaagd dan na den overval bij de bronnen van Wal-Wal. Maar was dit niet beneden de waardigheid van een groote mogendheid om over aanhoudende plagerijen door grensbewoners in de uiterste verwildering, door allerlei oorzaken tegen de bewoners der naburige Italiaansche koloniën opgezweept, bij den Volkenbond te klagen, zoolang het bij plagerijen bleef? Eindelijk kwam daar het geval van Wal-Wal en Italië's geduld was ten einde. Het sloeg terug en besloot aan de naburige Abessynische verwildering voor goed een eind te maken en heel het land, zij het misschien ook onder nominaal gezag van den Negus, onder behoorlijk algemeen, geregeld bestuur te brengen, zooals Italië dat in Eritrea en elders getoond had te kunnen. De Volkenbondsvergadering heeft zich aan deze verklaring niet gestoord. Zij wilde Italië verantwoordelijk stellen voor het ontketenen van een oorlog en wat de Bond niet durfde tegen Japan, toen dit zich meester maakte van Mantsjoekwo, durfde hij wèl jegens Italië, op gevaar af daarmee de mogelijkheid te scheppen van een oorlog in Europa.

Laat hierop onmiddellijk worden gevolgd, dat voor een oorlog in ons werelddeel voorloopig niet gevreesd behoeft te worden, hoezeer ook de belanghebbenden er bij: leveranciers van oorlogsbenoodigdheden, de publieke opinie daarvoor ophitsen. Het is voornamelijk Engeland, in dit opzicht min of meer huiverend geholpen door Frankrijk, dat, bevreesd voor zijn wereldpositie, als daar aan de Roode Zee zich een koloniale groote mogendheid vestigt, wier machtsverhouding zijn verbinding met het overzeesche Britsche Rijk zou kunnen hinderen, dat op maatregelen tegen Italië aandrong. Engeland is echter als de dood voor een oorlog in West-Europa, en Frankrijk siddert nu reeds voor dat Duitschland van morgen, dat zijn weermacht dagelijks ontwikkelt voor den Grooten Dag van de weerwraak. Trouwens, Engeland heeft evenveel belang als Frankrijk om, verbonden met dit land, dien slag te kunnen pareeren. En hoezeer dan Italië, ook ter zee, thans een niet te miskennen strijdmacht bezit, het weet te goed, dat deze nog de mindere is van de Britsche vloot. Daarom gevoelt het zich ook zoo ongemakkelijk door de samentrekking van de Britsche vloot in de Middellandsche Zee, ofschoon het sinds jaren gewoon is die trotsch ‘mare nostrum’ te noemen. Mussolini heeft in een hoffelijk schrijven aan de tegenwoordige Britsche regeering er op gewezen, dat hij en de Fascistische regeering niet de geringste vijandige bedoelingen koesteren jegens Engeland, doch dit is slechts een diplomatieke redensdraai. Men is in Italië bitter gestemd jegens Engeland en zijn doordrijven bij den Volkenbond om het voor het Italiaansch-Abessynische conflict als aanstichter aan te wijzen en derhalve economische maatregelen te doen nemen, daarbij gesteund door 52 andere bij den Bond aangesloten regeeringen. De Italiaansche dagbladen, gewoon aan groote woorden en huiveringwekkende bedreigingen, spreken er reeds van, dat de dag zal aanbreken, dat het nieuwe Italië, zooals Rome eens deed jegens Karthago, den nieuwen vijand van overzee zal tuchtigen, zelfs vernietigen. Het is evenwel niet deze bedreiging, welke de Britsche regeering zal weerhouden met de genomen internationale maatregelen tegen Italië voort te gaan. Deze echter worden niet door alle leden van den Volkenbond even hartelijk gedeeld. Oostenrijk en Hongarije onthouden zich er geheel van, terwijl ook andere staten in Zuid-Oost-Europa er weinig geest-

drift voor koesteren. Het is nog zeer de vraag of er niet weldra door dit of dat volk inbreuk op zal worden gemaakt. Het nemen van economische strafmaatregelen, welke men dan ‘sancties’ pleegt te noemen, is een dubbelsnijdend mes: het bezeert hem, die er gebruik van maakt, en menig volk zal zijn regeering weinig dankbaar zijn, dat zij het in dezen tijd van algemeene ellende belet om voortbrengselen van een klant af te nemen of aan hem te verkoopen. Zeer terecht zei onlangs een Britsch Parlementslid in een politieke Engelsche vergadering, dat de algemeene oorzaak van den Italiaanschen strijd tegen Abessynië het wederzijdsche sluiten der nationale grenzen is. Jaarlijks, bijvoorbeeld, verscheepte Italië 300.000 zijner individuen naar Amerika. Waar moet het thans heen met dit overschot zijner bevolking? Japan en Duitschland verkeeren onder gelijke omstandigheden. Ook wij. Geen wonder, dat alleen reeds daardoor in heel de wereld het gevaar voor toekomstige oorlogen zich opstapelt. Mussolini heeft inderdaad een titanische verantwoordelijkheid op zich genomen door, tegen heel het overige Europa in, zijn volk te verwikkelen in een oorlog, waarvan de uitslag, laten de overige volken het Italiaansche met rust, niet twijfelachtig kan zijn, doch die, zich wijzigende tot een door de natuurlijke omstandigheden en aard van het Afrikaansche land en volk begunstigde guerilla, als een vampier Italië's levend organisme jarenlang zal kunnen verzwakken tot er een of andere noodlottige crisis bij optreedt. Italië is in zijn bodem van alles ontbloot, dat het tot een langdurigen oorlog in staat zou kunnen stellen. Wel heeft het eenigen tijd gehad zich in alle richtingen op oorlog voor te bereiden: zijn aanvalsmaatregelen zijn goed getroffen, zijn volk gloeit nog van geestdrift, zijn bevelvoerders zijn bekwaam en zijn zonen moedig en opofferingsgezind. doch met deze uitnemende gaven alleen houdt een volk niet een oorlog van jaren vol.

En waarom is de publieke opinie door heel de wereld thans zoo op Italië gebeten, nu het noodgedwongen zich opmaakt om zich meester te maken van het eenige koloniale gebied in de wereld, zelfs in het naburig Afrika, dat de overige natiën, waaronder zij, die zich in vroeger tijden zoozeer aan overzeesche gekleurde volken hebben vergrepen, zonder daarbij door iemand of door welke publieke opinie ook gehinderd te worden, nog

beschikbaar hebben gelaten? Het is waar, dat ‘de publieke opinie’ gewoonlijk spreekwoordelijk dom, onnadenkend, absoluut onbevoegd tot oordeel in eenige buitenlandsche verwikkeling is. Maar een koloniseerend volk, zooals bijvoorbeeld het onze, dat meer dan drie eeuwen een onvergelijkelijke koloniale geschiedenis heeft doorleefd, kon toch, tenminste zijn regeerders kunnen weten, dat welk gekleurd volk ook, zondert men het Japansche uit, er slechts in alle opzichten - in alle opzichten, verstaat gij? - beter van wordt, indien het zijn bestaan laat leiden door daartoe beter begaafde Westerlingen? Welk een in kerkelijk historisch opzicht mooi en poëtisch verleden het Afrikaansche Ethiopische volk en zijn vorstenhuis ook hebben, dit tot nu nog onafhankelijk rijk verkeert in een toestand van volslagen verwildering, welker ongedeerd voortbestaan slechts wordt gewenscht door zijn feodale stamvorsten, die zich zoogenaamd onderhoorig achten aan dien ‘Negus-negesti’ Haile Selassie op den troon te Addis Abeba, dat Abessynië en zijn volken gebaat zouden zijn indien zij de weldaad konden genieten van een geregeld Westersch bestuur.

In de ‘Haagsche Post’ van 12 October schreef een zekere kapt. H.R. Thomson, waarschijnlijk een Engelschman, een belangrijk artikel, dat de toestanden van het land uitnemend doet kennen. ‘Het midden van Ethiopië’, schreef hij, - ‘de streek van de hooge gebergten en de groote meren - is dank zij zijn aangenaam klimaat het mooiste, vruchtbaarste en gezondste land van heel Afrika. Alle graan- en groentensoorten, die in Europa gekweekt worden, groeien hier welig. Zelfs bij niet overmatig deskundige verzorging heeft men er uitstekende resultaten. Het buitengewoon dun bevolkte land zou duizenden en honderdduizenden Europeanen rijkelijk kunnen voeden en een behoorlijk bestaan verzekeren, zonder dat de inheemsche bevolking daaronder zou behoeven te lijden. Integendeel, het land zou door het binnenstroomen van immigranten, gerugsteund door Europeesch kapitaal, een groote toekomst tegemoet gaan bij rationeele exploitatie, die tegelijkertijd de arme, en voor een deel nog volstrekt primitief levende inlandsche boerenbevolking tot welstand en een hooger levens- en beschavingsniveau zou kunnen opheffen. Zooals dit bijvoorbeeld in de Engelsche koloniën Uganda en Kenya het geval is geweest. De enorme rijkdommen, die dit land in zijn bodem verbergt,

wachten sinds duizenden jaren op dengene, die ze te voorschijn haalt. Goud komt op verschillende plaatsen in Abessynië voor. De Galla-negers wasschen op meer dan primitieve manier heel in het geheim aan de oevers van hun rivieren het goudhoudende slib en verbergen het gele metaal, dat zij aldus verkrijgen, naarstig voor de oogen van den Abessynischen ambtenaar in hun gebied. De Fransche ingénieur Comboul constateerde reeds ten tijde van Menelik het voorkomen van rijke goudaders in het kwartsgesteente van bepaalde bergketens en verklaarde, dat West-Abessynië 'een nieuw Transvaal' kon worden.'

Maar zoo heeft dan de Britsche regeering haar zin gekregen, zelfs van het aarzelende Frankrijk, dat in zijn regeering alles beproeft om met Mussolini goede vrienden te blijven, dat er maatregelen, 'sancties' genaamd, tegen het oorlogvoerende Italië worden genomen, waardoor dit in ieder geval in zijn strijd wordt gehinderd. Zelfs heeft Frankrijk er in toegestemd om in de Middellandsche Zee desgewenscht voor de Britsche vloot zijn havens open te stellen, zooals trouwens Griekenland dit ook heeft gedaan. Er zal geen zee-oorlog tusschen Engeland en Italië van komen. Daaromtrent is ieder wel gerust. Indien dit wèl het geval ware, zou echter Engeland er niet op moeten rekenen, dat Frankrijk metterdaad zijn zijde zou blijven kiezen tegen het bevriende Italië, op welks krachtig en machtig voortbestaan het zoo gesteld is. Het is, zeer zeker, ook gesteld op het machtig en krachtig voortbestaan van Engeland, aan welks lot het eigen lot heeft verbonden. Daarom heeft Laval, zijn sympathieke minister van Buitenlandsche Zaken, tusschen deze twee, Italië en Engeland, en tegenover eigen volk, zoozeer ondermijnd door het roode vergif, een heel moeilijke taak. Het verdrag van Locarno, dat mede Duitschland verbond, is, nu dit land zich van Genève heeft losgemaakt, waardeloos geworden. Is, vraagt men zich in Frankrijk af, is het behoud van de vriendschap en den steun van een in de toekomst verzwakt Italië waard, dat Frankrijk er die van Engeland om verspeelt? Laval begrijpt zeer goed, dat dit niet het geval is. Frankrijk blijft nu en voor de toekomst met Engeland verbonden, dat Engeland, welks staatslieden inzien, dat, gegeven de moderne oorlogsmiddelen, Engelands grenzen zich heden-tendage uitstrekken tot aan den loop van den Rijn, bedoeld wordt:

het onafhankelijk voortbestaan van Nederland en België. Dit Fransch-Britsch verbond kan slechts een versterking zijn van den voorloopigen Europeeschen vrede, welke duurzaam gemaakt zou kunnen worden, indien alle daartoe geroepen landen, in de eerste plaats zij, die beschikken over wijde nog slechts gedeeltelijk ontgonnen grondgebieden in overzeesche werelddeelen, tot een algemeene conferentie konden komen tot rechtvaardiger verdeeling van overzeesch koloniaal gebied, tenminste tot een betere verdeeling van de daarin slapende delfstoffen. In de eerste plaats zou dan het 'Derde Rijk', Duitschland, zijn Afrikaansch koloniaal gebied moeten terug ontvangen, waarvan men het in den grooten oorlog zoo gewetenloos heeft beroofd. Er is geen vrede in Europa mogelijk, zoolang Duitschland in dit opzicht niet bevredigd is. Het is waar, dat het ook elders om zich heen genoeg redenen bezit om te grommen en te dreigen. Maar door het terugwinnen van zijn Afrikaansch gebied zou het voor jarenlang bevredigd kunnen worden.

Er is hier weinig reden om het verloop van den Italiaanschen veldtocht in het begeerde deel van Oost-Afrika te volgen. Dat het Adoea heeft gewonnen, in de nabijheid waarvan het, eind der vorige eeuw, zulk een smadelijke nederlaag leed; dat het ook de z.g. 'heilige stad' Aksoem in het bezit heeft genomen, dat het de voldoening smaakt, dat de 'ras' - de vorst - van het Tigrégebied, Haile Selassie Koeksa, zich vrijwillig heeft aangesloten, waarschijnlijk in de hoop om bij een latere regeling in plaats van Haile Selassie den Ethiopischen troon te kunnen bestijgen, zij 't ook in een van den overwinnaar afhankelijke positie, deze aanvankelijke overwinningen van de Italiaansche strijdmacht zijn van belang, doch deze heeft nog het moeilijkste en gevaarlijkste deel van haar taak voor de borst. Ongetwijfeld was het overloopen van het opperhoofd van Tigré voor Italië een belangrijke gebeurtenis. Het bevestigde zijn memorandum aan den Volkenbond, dat wat men dan Abessynië of Ethiopië noemt, niet anders is dan een middeleeuwsch-feodale samenvoeging van verschillende volken en stammen, welke niets, geen taal, geen godsdienst, geen zede, niets anders dan hun gezamentlijke verwildering, met elkaar gemeen hebben. Deze volken en stammen worden door het centraal bestuur van Addis Abeba, indien men het zoo wil noemen, doch

het is een centrale onderdrukking, uitgeperst. Daarom zou het zeer wel mogelijk, en dit zou voor alle partijen - en welk volk is in dit conflict geen partij? - zoo bevredigend zijn indien het Frankrijk gelukte, zijn bemiddelingsvoorstellen tusschen de twee strijdvoerenden aanvaard te zien op de volgende voorwaarden:

'1e. Het Italiaansche offensief wordt opgeschort, de troepen van generaal de Bono blijven in de stellingen, welke zij thans bezetten.

2e. De provincie Tigré zal een onafhankelijk vorstendom worden.

3e. De provincies Harrar en Ogaden worden aan Italië afgestaan.

4e. De rest van Abessynië zal onder internationaal regiem worden gesteld, waarin Italianen een soort mandaat zullen verkrijgen.

5e. Abessynië zal een toegang naar zee krijgen in de haven van Zeila (Britsch Somaliland).

6e. De regeling zal haar beslag krijgen door bemiddeling van den Volkenbond.'

Laval als tusschenpersoon in den strijd verdient algemeen toejuiching.

Maar ook de Britsche minister Sir Samuel Hoare verdiende de toejuiching van heel de wereld, toen hij in de Volkenbondsvergadering sprak over de heerschende wereldcrisis en een pleidooi hield tot herstel van het wereldhandelsverkeer. 'Het is de taak', zei hij 'welke hardnekkig en moedig moet worden nagestreefd, niet alleen door de ministers van handel, die het economisch welzijn der wereld wenschen te bevorderen, doch ook door al degenen, die de internationale vriendschap voorstaan en de groote zaak van den vrede willen dienen.'

Hij herinnerde aan de verklaring van minister Hull, volgens welke Amerika het streven van den Volkenbond steunt om tot vrij handelsverkeer tusschen de staten te komen.

Minister Hoare wenschte de Amerikanen ervan te overtuigen, dat de Britten voor de afschaffing van den oorlog en de mentaliteit van den vrede zijn, hetzij op het slagveld of op het terrein van handel, industrie en arbeid. 'Wij wenschen een nieuwe wereld en een nieuwe ordening in de menschelijke betrekkingen, waarin de

vrede en het recht, de handel en het verkeer veilig zijn en ik ben er zeker van dat dit ook uw wenschen en idealen zijn.'

Tegelijkertijd als Hoare heeft de Amerikaansche minister Cordell Hull in een rede voorstellen gedaan om langs internationalen weg vrede en voorspoed voor de wereld te verzekeren. Hull veroordeelde den oorlog als een verouderd instrument met bloed bevlekt, dat de economische kwalen van de wereld niet kan genezen.

Hij opperde een drievoudige internationale poging voor vrede en voorspoed, en wilde een gelijktijdige actie in vele landen ten einde te verkrijgen:

1e. Een krachtig herstel van den internationalen handel.

2e. Een gradueel herstel van de monetaire stabiliteit.

3e. Een internationale overeenkomst inzake organisatie en principes waardoor wordt verzekerd, dat alle eerste behoeften voor ieder land beschikbaar zijn op redelijke voorwaarden.

Aldus zijn er in deze donkere dagen toch lichtschemeringen aan den nachtelijken horizon, welke de hoop doen herleven, dat betere tijden voor de toekomst niet onmogelijk zijn. Zulk een lichtschemering is ook, dat een belangrijk deel van het sinds zijn zelfstandig bestaan zoo hevig aan politieke koorts lijdende Grieksche volk weer eens genoeg heeft van zijn republiek en opnieuw is teruggekeerd tot het koningschap, op dit oogenblik nog zonder koning. Want zijn in Engeland toevende koning George II is wel bereid om opnieuw den met puntige spijkers beslagen Griekschen troon te beklimmen, doch slechts onder voorwaarde van een algemeene volksuitspraak, waartoe het nog niet is gekomen, wijl de koningsgezinde beweging in het land geleid wordt door het leger, dat het citaat volgt: 'moi-seul, et c'est assez.'

Het is waarlijk een niet benijdenswaardig koningschap, dat hem in zijn geboorteland.... dreigt.

Feiten en Fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne; Currer, Ellis en Acton Bell en hun broeder Branwell in hun werk.
(Vervolg van blz. 289.)

De gedichten.

Zooals men weet, waren de eerste literaire prestaties der Brontë's verzen, en eveneens weet men, dat het aan de drie meisjes onmogelijk bleek voor hun gezamenlijk bundeltje een uitgever te vinden. Eveneens vertelde ik al, dat zij het toen voor hun eigen rekening uitgaven, dat het hun ongeveer *f* 360.- kostte, en dat er in het geheel.... twee exemplaren van werden verkocht, terwijl er slechts in één blad, 'The Athenaeum', een kort verslag van verscheen.

Dit was in het jaar 1845. Terwijl nu, bijna honderd jaar later.... zooals het bijna altijd gaat, als de auteurs er zelf niets meer aan kunnen hebben! er herdruk op herdruk van de gezamenlijke gedichten verschijnt!

Charlotte en Branwell zijn tezamen genomen, waarschijnlijk op grond dat zij hun eerste producties in gezamenlijk overleg schreven (later hierover meer, als ik spreek over de pas verschenen Legends of Angria). Het tweede deel bevat de gedichten van Emily en Anne, terwijl een zestigtal facsimilé's ons een goed denkbeeld geven van de werkwijze van dit beroemde quartet.

Voor de Brontë-liefhebbers (en, zegt *The Times* 'the love of the Brontë's tends in some quarters to degenerate into a cult') zijn deze twee deelen een ware schat.

Men vindt hier bijvoorbeeld van Charlotte lange, dithyrambische uitingen, die zij als zeer jong meisje onderteekende met den naam: ‘Marquis of Douro’. En als de hartstocht haar overmeestert, gaat zij opeens over in proza:

‘Hah!’ said he, as he flung himself from his steed, and walked forward to the monument, ‘hah! Edward, here's my kinsmans Tomb. Now for the bugle sound! He must have his requiem or he will trouble me!’

Never shall I, Charlotte Brontë, forget what a voice of wild and wailing music now came thrillingly to my mind's, - almost to my body's, - ear; nor how distinctly I, sitting in the schoolroom at Roe Head, saw the Duke of Zamorna leaning against that obelisk, with the mute marble Victory above him, the fern waving at his feet.

Rochester (uit Jane Eyre) leefde toen klaarblijkelijk reeds in Charlotte's geest, wachtende op haar creatie van hem, het Byroniaansche romantisme, waaraan Miss Martineau later zooveel aanstoot nam, was waarschijnlijk reeds in Charlotte in wording.

Charlotte's poëzie, het moet gezegd worden, is zelden zeer interessant, hoewel soms somber op het lugubere af.

Haar vers is *tant soit peu*, wat men zou kunnen noemen rigide, dikwijls lijkt het op proza, willekeurig in niet zeer rhythmische regels afgedeeld. Branwell had meer dichterlijken aanleg dan zijn oudere zuster. Charlotte hield hem te veel achteraf, maar tusschen hem en Emily bestond (zooals men thans begint te ontdekken, - twintig jaar geleden was hiervan nog geen sprake) een elkaar begrijpende zielsovereenstemming. Men verbeeldt zich nu ook stellig, dat hij wel op de een of andere manier eenigen invloed heeft uitgeoefend op *Wuthering Heights*. Maar hoe? en tot welken omvang? Dat zal wel eeuwig een onopgelost raadsel blijven.

In de uitgave van den hr. Shorter der gedichten in 1910 blijken vele verzen, die daarin aan Emily werden toegeschreven van de hand te zijn van Branwell. En daaronder zijn verschillende stukken van schoonheid en van beteekenis die dezelfde mengeling van meesterschap en dilettantisme vertoonen, die de kenmerkende charme zijn van veel van Emily's werk.

De uitgevers[1)] brengen voor hun veronderstelling verschillende houtsnijdende argumenten bij. O.a. spelde Emily het woord *whisper* fout, in de thans aan Branwell toegeschreven gedichten is het goed gespeld. Het schrift is zóó microscopisch klein, dat het van alle vier enorm veel op elkaar gelijkt. De overeenkomst in bouw en dictie der verzen van Branwell en Emily is opvallend, en treft steeds meer, hoe vaker men de verzen overleest. Dat er zooveel gemeenschap kon bestaan tusschen zijn week, emotioneel temperament en haar viriel karakter schijnt wonderbaar, en daardoor is te verklaren, waardoor men vele gedichten van Branwell eerst hield voor werk van Emily.

Het voornaamste in deze uitgave zijn wel de facsimile's naar Emily, die niet minder dan 28 pagina's beslaan, en over de dertig gedichten bevatten. De meesten dateeren van 1844, maar haar beroemde gedicht: *No coward soul is mine*, en waarschijnlijk haar laatste poëtische uiting, dateert van later, namelijk van 25 Jan. 1846.

Volgens de reproducties schreef Emily haar verzen slordig en haastig op, later ging zij er dan enorm aan veranderen en verbeteren.

Emily voelde hartstochtelijk en wist haar gevoelens ook hartstochtelijk uit te drukken, en tegelijk zoo ‘flowerlike’, dat de charme ervan onweerstaanbaar is. Zij schijnt haar verzen evenwel zeer toevallig en alleen voor haar zelf te hebben opgeschreven, en kon er in lang niet overheen, toen Charlotte ze toevallig ontdekte. En haar onvergelijkelijke bekoring ligt vooral in deze vreemde combinatie van kracht en nonchalance. Haar verzen zijn dikwijls èn geacheveerd èn volkomen primitief. Zij schrijft met de overtuiging eener volwassen vrouw en tegelijk met de sensitieve puurheid van een kind. En bovendien bezat zij een natuurlijke, aangeboren schuwheid, die haar werk liefst voor haar zelf alleen had willen houden. De pogingen om iets uit te geven, gingen altijd van Charlotte uit, en we weten, dat in een conflict zij weigerde mee naar de uitgevers in Londen te gaan, zoodat Anne Charlotte moest vergezellen. En daarom moeten we Charlotte dankbaar zijn, want, zonder haar hadden we waarschijnlijk niets overgehouden van Emily, die haar intieme uitingen ongetwijfeld allen zou hebben vernietigd. Evenwel schijnt Charlotte wel eens aan Emily's verzen te hebben gecorrigeerd, en dat is natuurlijk zeer jammer, vooral waar het ook

1) T.J. Wise and J.A. Symington. (Blackwell, Oxford.)

gebeurde met het prachtige, hier boven genoemde *No coward soul is mine*. Zooals dit gedicht tot dusverre verscheen, is het niet veel meer dan een travesti. Thans is het door een facsimilé geheel tot zijn recht gekomen, - voor de eerste maal! en daarom zal ik het hier in zijn geheel overnemen:

No coward soul is mine
No trembler in the world's storm-troubled sphere
I see Heaven's glories shine
And Faith shines equal arming me from Fear
O God within my breast
Almighty ever-present Deity
Life, that in me has rest
As I Undying Life, have power in thee
Vain are the thousand creeds
That move men's hearts, unutterably vain,
Worthless as withered reeds
Or idlest froth amid the boundless main
To waken doubt in one
Holding so fast by thy infinity
So surely anchored on
The steadfast rock of Immortality
With wide-embracing love
Thy spirit animates eternal years
Pervades and broods above,
Changes, sustains, dissolves, creates and rears
Though Earth and moon were gone
And suns and universes ceased to be
And thou wert left alone
Every Existence would exist in thee
There is not room for Death
Nor atom that his might could render void
Since thou art Being and Breath
And what thou art may never be destroyed.

Men ziet het: Emily was uiterst spaarzaam met haar punctuatie; wederom een bewijs, dat zij haar verzen alleen voor zichzelve schreef en dat zij niet voor anderer oogen waren bestemd. Ook

gebruikte zij, geheel willekeurig, haar hoofdletters. Maar de hoofdletters van Faith and Fear en van Death en Breath en Undying Life, Immortality, Existence en Being en Breath helpen wel degelijk mede om de centrale gedachte van het gedicht tot een climax te brengen, en dus mag er aan Emily's tekst *niets* worden veranderd, dus óók niet zooals Charlotte deed:

> Thou - *Thou* art Being and Breath.

Emily was volkomen vrij van alle conventionaliteit, en zij gebruikte, precies zooals het haar op het oogenblik inviel: thee en thou of Thee en Thou.

In de reproductie blijkt Emily verschillende veranderingen te hebben aangebracht: in de zesde stanza is *mine* en *thine* doorgeschrapt en vervangen door *me* en *thee*. *Strength* in de achtste regel werd *power* en *may* aan het slot *shall*. Being en breath waren eerst met gewone letters geschreven, wat de latere hoofdletters van te grooter beeekenis maakt.

'Something of the very essence of poetry shoots and shines in and through and about her verses.' En zooals een eerste ébauche dikwijls boeiender kan zijn dan een geheel afgemaakt schilderij, zoo maken vaak Emily's ongeacheveerde gedichten den grootsten, gevoeligsten indruk. Een technische expert mag er fouten en gebreken in vinden, de versgevoelige heeft ze mèt de fouten en gebreken, of misschien juist dáárom, lief.

Een vers, getiteld *Anticipation* verschilt op wel twintig plaatsen met Emily's manuscript, zooals we thans merken. Het begin:

> How beautiful the earth is still,
> To thee - how full of happiness!
> How little fraught with real ill
> Or unreal phantoms of distress!

dit werd in de eerste uitgave:

> How beautiful the Earth is still
> To thee - how full of Happiness;
> How little fraught with real ill
> Or shadowy phantoms of distress.

En de volgende regels:

> Blest, had they died unproved and young
> Before their hearts were wildly wrung

werden

> Blest, had they died untried and young
> Before their hearts went wandering wrong

(Mischien had Charlotte haar zusters handschrift op deze plaats niet kunnen ontcijferen, waarom anders deze verandering?)

En het slot, zooals thans blijkt:

> The more unjust seemls present fate
> The more my spirit springs elate
> Strong in thy strength, to anticipate
> Rewarding Destiny!

is in Charlotte's versie geworden:

> The more unjust seems present fate
> The more my spirit swells elate,
> Strong, in thy strength, to anticipate
> Rewarding Destiny!

waar ‘springs’ zeer verkeerdelijk en tot schade van het gedicht is vervangen door *swells*.

Er is nauwelijk één vers, waaraan Charlotte niet bezig is geweest; uit goed en best, natuurlijk, maar zij had het toch beter kunnen laten, Ook schreef zij de gedichten niet allen even nauwkeurig over. Er is dus nu een groot en goed werk gedaan, de teksten in den oorspronkelijken vorm te herstellen!

Charlotte, met haar diep, gepassionneerd gemoed, was de vruchtbaarste auteur van de vier, maar haar verzen zijn ontwijfelbaar ‘the poorest’. Men zou kunnen zeggen, dat zij in haar proza dikwijls veel meer dichter was dan in haar vers-werk!

Van 1829 tot 1839 werkten Charlotte en Branwell zeer veel tezamen. In hun verzen zoowel als in hun proza hielden zij zich bezig, met het door henzelf bedachte land Angria (hierover handelt ook Charlotte's eerste roman 'The Spell', waarover later) Charlotte identificeerde zich met de twee zoons van den hertog van Wellington (haar held); nu eens noemde zij zich *Marquis of Douro* dan weer *Charles Wellesley*.

Branwell's pseudoniem was: *Young Soult the Rhymer*. En zooals ook zijn zusters was hij het meest geïmpressioneerd door den stormachtigen, eenzaam woesten achtergrond der verlaten moors.

Na den dood van Anne schreef Charlotte een korte levensherinnering van haar zuster, waarin zij zegt:

.... she ever waited at the foot of a secret Sinaï, listening in her heart to the voice of a trumpet sounding loud and waxing louder.

En zij had gelijk. Anne's teere, fijne schaarsche gedichten dragen het stempel van deemoed en resignatie.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

[De Nieuwe Gids. Jaargang 50. Nummer 12]

Bericht voor den nieuwen, 51^{en} jaargang van De Nieuwe Gids

Wat de plannen voor 1936 voor De Nieuwe Gids betreft, kunnen wij het volgende mededeelen.

Te beginnen met de Januari-aflevering zullen aan elke aflevering acht bladzijden worden toegevoegd van het register op de vijftig afgcloopen jaargangen, die er kunnen worden uitgelicht en aan het einde van 1936 het volledige register vormen, hetwelk bewerkt wordt door den heer D. de Jong te 's-Gravenhage.

Behalve werk der redacteuren en der verschillende bibliografen liggen voor den nieuwen jaargang gereed: een roman van Mr. Dr. Benno Stokvis, getiteld: ‘Een afscheid van het leven’; proza van: Elisabeth Augustin, Tjeerd Adema, Emmanuel de Bom, Willem Eges, J.H.v.d. Feen, J. Hell, Rie van Heijningen, Jacob Hiegentlich, W.H. ten Hoet Parson, Dr. J.C. Hol, Henriëtte Mooy, Herman van Malsen, André Schillings, Hans Stellwag, Wil Wemerman, e.a.; poëzie van: H.v.d. Aardweg, Josef Cohen, Nel Caesar, J.F. van Deene, J.J. Eekhout, Steven de Jonge, Ernest Kan, Koppeschaar, M. Kijzer, Heniëtte Mooy, A.J.D. van Oosten, Frits Pijl, J. Reddingius, H. Sandberg, B. Stempels, Hans Stellwag, Anton v.d. Stok, Hélène Swarth, Marcella Vos, Willem de Wijk, Daan v.d. Zee, en voorts studies van Khouw Bian Tie: ‘The Prefaces van Wordswordth’; Cornelius Conijn: ‘De Indiaansche folklore’; A. Hallema: ‘Juliana de Lannoy’; Dr. J. Kalff: ‘Het verstoorde Mausoleum’; R. Kaltofen: ‘Streifzüge der Uruguaische und Chilenische Littera-

tur’; Kerssemakers: ‘Amerika-reizen vóór Columbus’; Dr. Kruseman: ‘Het neovitalisme van H. Driesch’; Hendrik Kroon: ‘Over de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid’; Max Kijzer: ‘De waarde van het onuitgegeven dichtwerk van Willem Kloos’; W.L.M.E. van Leeuwen: ‘De taak van den criticus’; Dr. H.E.H. van Loon: ‘De mémoires van Madame Verlaine’; H.H.J. Maas: ‘De psyche der vrouw in de letterkunde van alle tijden’; Mr. Herman Maas: ‘Richtingen in de hedendaagsche letterkunde’

Het Maandelijksch Overzicht behandelt de brandende kwesties van den dag; Maurits Wagenvoort verzorgt het Buitenlandsch Overzicht; en in Feiten en Fantasieën (dames-rubriek) hoopt Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, na o.a. behandeld te hebben George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, Bettina von Arnim, Die Günderode, Colette, Fanny Burney, de familie Brontë, haar rubriek voort te zetten met de behandeling van Charlotte Brontë's werk, ook het allereerste en nu pas uitgegevene.

De prijs per jaargang van twaalf afleveringen bedraagt f 20,-.

De Uitgeefster: Luctor et Emergo, Am. v. Solmsstr. 2-24, 's-Gravenhage.

Ik ben zoo gelukkig
nagelaten roman van Karel Damme.
(Slot van blz. 482.)

XV.
Extase.

Vroeg in den morgen ontwaak ik uit een langen zaligen droomloozen slaap. En nauwelijks ontwaakt, ben ik ook opeens klaar wakker, en sla mijn armen in de lucht, en het had niet veel gescheeld, of ik had het luide uitgeschreeuwd: Ze heeft me lief! zij is mijn!

Helga, Helga.

Helga, Helga, Helga.... Het eenige woord dat ik nu denk is je naam. Helga, dat is genoeg. Helga, dat beteekent liefde, schoonheid, vreugde, dat beteekent geluk.

Geluk! ah!

Ik was gelukkig toen ik hier kwam. Neen! onmiddellijk weg daarmee. Dat was een veel te gek soort van geluk.... geluk.... geluk omdat ik.... Neen, weg.... ik wil niet meer aan die dagen denken, dat was natuurlijk geen geluk, dat was....

Wat was het? Het was de zekerheid, dat mijn levenskoorts weldra beeëindigd zou zijn, dat ik niets meer te maken zou hebben met de wereld en de menschen.... anders niets. En daarom was het ook geen geluk, maar.... een bevrijding van melancholie, een tevredenheid, een wegvaging van alle gepieker, een geestelijke rust. Glimlach, ben je daar weer en waarom glimlach je?.. o!..

Voelde ik me misschien al zoo gelukkig, omdat mijn onbewustheid wist, dat ik hier te Meran het echte, het waarachtige geluk vinden zou?.... Was ik al gelukkig (ik die nooit was gewend geweest, en niets verwachtte) in de aanvoeling van het geluk, dat hier, dat hier, hier voor me was weg gelegd?

Ja! ja! dat was het. Ik dank je, Glimlach! dat je mij aan mezelf hebt ontdekt! En nu ook zal ik nooit meer de gedachte aan die eerste dagen van me weg schuiven, als een hinderlijke herinnering.

Integendeel, die eerste tijd sluit logisch aan bij alle zaligheid van nu. Weet je, waarom ik zoo gelukkig ben, Helga, zoo onuitsprekelijk, alomvattend gelukkig, zoo gelukkig als een jong meisje, die het niet gelooven, niet bevatten kan, dat haar liefde beantwoord wordt - weet je waarom? omdat ik de vaste overtuiging heb, dat jij nu ook gelukkig bent, zoo gelukkig als ik.

Ja! Jij bent gelukkig, want je hebt me lief, en je bent blij, dat ik je mijn liefde heb bekend en dat ik je aan mijn hart heb gedrukt, en je in al de warmte van mijn hartstocht heb gekust, heb gekust!

Ik weet het, ik weet het, ik weet het, en dat maakt me zoo dol, zoo overmoedig, zoo waanzinnig opgewonden! Helga, je hebt me lief! Helga, ik heb je lief, lief, lief, lief!

Het wordt een lied, een dans, een orgie van geluid; ik heb je lief! Helga, ik heb je lief! Helga, ik heb je lief!....

En deze liefde is wonderlijk. Zij is niets dan vreugde, licht, extase. Ik ben heelemaal vrij van alle bedenkingen, er is niets, maar dan ook niets in me dat deze verrukking vertroebelt. Niets, niets! Want ik ben gezond, ik ben tenminste niet ziek.... ik heb me in m'n heele leven niet zoo jong en opgewekt en fleurig en goed gevoeld!

Ziek.... ziek is maar betrekkelijk. Men is zoo ziek als men wil zijn. Ik geloof aan de suprematie van den geest over het lichaam; ik geloof dat menschen zich levend kunnen houden of zich kunnen laten sterven.... ik geloof dat iemand zich alle kwalen aanpraten kan, ik geloof dat iemand pijn of geen pijn kan hebben naar willekeur. Ik geloof aan de nieuwste theorie, dat iemand die altijd maar wenscht dood te zijn, zich een doodelijke ziekte bezorgen kan, omdat zijn lichaam zich ten slotte zet naar

den wensch van den geest. Ik geloof dat dit bij mijzelf het geval is geweest. Ik geloof dat ik mezelf mijn ziekte op den hals gehaald heb, en dat nu mijn geest zich weer naar het leven heeft toegekeerd, mijn lichaam zich weer herstelt!

Triomfantelijk kan ik mij de woorden van den dokter te binnen brengen: U is zeer vooruit gegaan hier te Meran. Het laatste sputum-onderzoek wees aan, dat er zich veel minder pneumococcen en streptococcen in bevinden.... Ha, ha.... heb ik nu gelijk of niet?

Ik proest het uit van het lachen bij de gedachte aan de foto van het microscopisch praeparaat van mijn speeksel als tuberculose-patient; dat was een gekrioel van tuberculose-bacillen, om er duizelig van te worden.... Nu is deze menagerie (of moet ik zeggen dit aquarium) al veel gediminueerd, zegt de dokter. *Ik* zeg het niet, ofschoon ik het ook wel zeggen kon, want ik voel me toch zelf beter worden, maar de dokter, de dokter, de man van wetenschap, die zegt dat ik beter word!

Nu ja, natuurlijk, een deel van mijn linkerlong is verwoest. Ja, ja, dat weet ik. Maar er zijn duizenden, millioenen menschen die leven op één long. En vooral gaat dat best, als je in een voordeelig klimaat blijft zooals hier te Meran.

Want waar heb ik nu eigenlijk over te klagen?

Over niets!

Heb ik pijn? Neen.

Ben ik benauwd? Neen. Dat al lang niet meer. Brrr, als ik nog denk aan het zuurstofapparaat, dat in mijn ergsten tijd naast mijn bed stond te tjoemen en te dreunen, dat ik er niet stapel van geworden ben, begrijp ik nog niet, maar och, als je luchthonger hebt, ben je al dankbaar voor elk teugje adem wat je wordt gegund.

Hoest ik? Neen, bijna niet.

Kan ik loopen, wandelen, trappenklimmen zonder ademnood?

Ja!

Kan ik iets zwaars optillen?

Och, dat komt niet veel voor, maar ja, ik kan het beter dan een poos geleden, toen ik al hijgde, als ik een stoel verzette.

Neen, ik ben beter. Ik ben zoo goed als ik wezen kan. Gisterenavond, na mijn verschrikkelijke opgewondenheid, ben ik als een

kind zoo vredig in slaap gevallen, en heb zalig geslapen, den heelen nacht. Nu, - is dat geen bewijs? Een poos geleden zou ik er een sterke verhooging van hebben gekregen, misschien zelfs harde koorts.

En nu?

Ik voel me koel en rustig en normaal. Uit aanwensel heb ik me nog dagelijks een paar maal den thermometer aangelegd (‘meszen’, zegt de dokter altijd), maar zelden wees de thermometer een paar streepjes boven de 36 gr. Dat is mooi, nietwaar? Dat is ongelooflijk voor iemand, die door koortsen van 40 gr. en meer bijna werd opgebrand.

Ik kan het niet genoeg in mezelf herhalen: ik ben zoo goed als ik maar wezen kan! En het spreekt vanzelf, dat ik er al mijn psychische krachten op richten zal, om nog voortdurend sterker en nog beter te worden. Trouwens, dat ik door de geweldige crisis ben heengekomen, bewijst immers dat ik een reuzesterk gestel heb, dat ik taai ben zooals maar weinigen! En toen ik kort geleden mijn geestelijke crisis doormaakte, voelde ik immers ook, dat ik geen kans had om gauw te sterven, en dat als ik per se dood wou, het wel zelf zou moeten doen.

Neen, ik mag tevreden wezen met mijn toestand en dat ben ik dan ook.

Razend tevreden.

En Helga....

Ook zij is niet zoo ziek als zij zich, of liever, als haar omgeving zich dat verbeeldt. Haar goede, maar al te bezorgde en dus onverstandige ouders hebben haar heur ziek-zijn aangepraat. Uit goed en best, o, stellig, en ik geloof ook wel, dat Helga een zekere dispositie voor een zwak hart bezit, en dat zij niet roekeloos moet zijn en geen bergen bestijgen of andere sport beoefenen. Maar.... het heeft lang geduurd en bijna tot een catastrophe geleid, eer ik iets wist van haar ziekte, die kan dus niet zoo erg wezen. En wát heeft ze eigenlijk? Aanvallen van benauwdheid, een soort asthma. Wel, - zouden die aanvallen niet heel veel met zenuwen te maken hebben, en zouden ze niet verminderen of zelfs misschien geheel verdwijnen, wanneer Helga gelukkig, voortdurend geheel gelukkig is? Ik ken er een voorbeeld van: op school was een jongen, die aan asthma leed; wanneer hij een aanval kreeg, werd

hij op een der achterste banken alleen gezet en het was een akelig gezicht hem daar naar lucht te zien happen, en halen en hijgen, en blauw tot in zijn lippen worden.... Iedereen dacht, die jongen haalt het eindexamen niet. En.... langzamerhand vergroeide zijn euvel; toen zijn zenuwtoestand verbeterde, verminderden de aanvallen, de jongen deed eind-examen, werd zelfs officier, trouwde en kreeg eenige gezonde zonen en van asthma hoorde je niets meer.

Ik zal het Helga vertellen. En van hartlijders, die oud werden, ken ik legio verhalen. Ik zal ze allemaal voor haar opzeggen, of.... misschien is het niet noodig, en zal ze me zelf wel eens verblijden met de mededeeling, dat ze zich zoo goed voelt tegenwoordig, zoo opgewekt, zoo gezond....

Heeft zij mijn stemming van gisteren begrepen?

Natuurlijk, zij, met haar intuitie!

Natuurlijk heeft ze begrepen dat ik verteerd werd van liefde en verlangen naar haar, en dat al mijn cynisme en al mijn bitterheid alleen voortkwam uit mijn zelfbedwang, omdat ik meende haar mijn hartsgeheim te moeten verbergen.

O, Helga, wat zijn we dwaas geweest, en wat hebben we ons kostbare dagen laten ontglippen door ons ‘vriendschapsverbond’! we zullen er nu samen hartelijk om lachen, o, wat zullen we veel lachen samen, Helga, lieveling! Want we zullen zoo gelukkig zijn, als geen andere menschen voor ons op de wereld zijn geweest! We kunnen gelukkiger zijn dan wie ook. Want we zijn allebei vrij en onafhankelijk, hebben niemand rekenschap af te leggen van ons doen en laten, en we zijn jong, en het is hier een prachtige streek, en we zullen samen dwalen in den zonneschijn en in den maneschijn, en in het zoele duister en in het licht van den dag, en overal zullen we elkaar kussen en aan het hart drukken, en naar elkander staren, in de extase van ons geluk....

Helga, ik ga je opbellen; 't is nog wel vroeg, maar ik moet even je stem hooren, even weten dat je nu óók gelukkig bent....

Rrrrrrrreng!

Helga belt mij op, op 't zelfde oogenblik dat ik het haar had willen doen....

Ik struikel over mijn woorden, als ik haar in één adem alles

vertellen wil; en zij wil mij alles vertellen, en eenige momenten verstaan we elkander niet.... en staan we te lachen als kinderen....

Dan krijg ik het woord en ik houd het een heelen tijd.

- Toen ik wakker werd, dacht ik, dat ‘ein Traum mich hatte beglückt’.... en toen ineens wist ik dat 't geen droom was, maar werkelijkheid.... en toen, Helga, werd ik gek van geluk...

En ik spreek maar voort en voort, aangemoedigd door haar zachte lachen nu en dan, en ik denk weer hardop voor haar, zooals mijn gewoonte is, en zij krijgt het heele verslag van wat ik vanmorgen, na mijn ontwaken, heb gedacht.

En zij luistert, de lieve.... en geeft telkens van haar belangstelling blijk door een uitroep of een enkel woord, en als zij eindelijk ook eens aan de beurt komt, dan.... doet zij mij in hoofdzaak hetzelfde verhaal, als ik haar heb gedaan....

En we lachen en we schateren, en ik roep:

- Helga, 't is te gek alleen je stem te hooren, waarom ben je er niet héélemaal, dat ik je in mijn armen kan nemen, en....

- Kom dan maar, zegt ze, kom dan maar hier zoo gauw je kan! Of neen, verzuim om mij het liggen niet, hoor, dat wil ik niet....

Maar *ik* wil 't en ik kom, ik kom, ik kom!

Bestaat er op aarde zulk een geluk? Wat kan hemelscher zijn dan Helga in je armen te hebben, neen, niemand kan beseffen, wat dat is.... Helga.... Ze leunt in overgegeven liefheid tegen me aan en ik voel haar warmte en dan druk ik mijn wang tegen de hare en laat die daar lang, want ik ga langzaam te werk, en van elken overgang naar de verrukkelijkste extase geniet ik onzegbaar.... totdat ik eindelijk de hoogste zaligheid bereik in den zoen van haar mond....

Onze gesprekken bestaan maar uit weinig woorden. Helga, ik heb je lief. Helga, ik heb je lief. Ich liebe dich, Karl. Ich liebe dich, mein Jungen, mein Jungen.... Helga, Helga, liefste, liefste....

We wandelen samen in den zonneschijn, mijn meisje en ik. We wandelen samen in den maneschijn, ik en mijn meisje....

We zijn heelemaal samen, we zijn aldoor samen, ook al zien

we elkander niet; we denken elkaar, we voelen elkaar, we weten elkaar, ik ben zij geworden en zij is ik geworden, en toch ben ik ik, en is zij zij.... we zijn alleen maar verdubbeld, verdubbeld in geluk....

We worden niet moe. We krijgen geen verhooging of aanvallen van asthma, als we wat lang uitblijven; onze nachtrust is uitstekend, en als we 's morgens elkaar ontmoeten, dan roepen we elkaar lachend toe:

- Tous les jours, à tous points de vue, je vais de mieux en mieux....

We dwalen door de mooie omstreken, nu eens naar Schloss Rubein, dan weer maken we een ‘hübschen Spaziergang’ naar Untermais; we durven hoe langer hoe meer; we wandelen langs den ‘bequemen’ Tappeinerweg en de helling van den Kuchelberg en nemen als gewone menschen een verfrissching in het café-restaurant Ortenstein; Helga, wist je, dat het zoo'n wonder van verrassende heerlijkheid was om samen aan een tafeltje te zitten als twee verloofden, en een kop thee te drinken en een Schüssel room te veorberen en ettelijke biscuits daarbij, want je krijgt honger van zoo'n klimpartij en als je gezwelgd hebt in prachtige vergezichten, dan bekomt het zitten in een koele schemerige zaal je opperbest. Of we zijn nog moediger en klimmen naar de romantische burchtruïne aan den ingang van de Passeiervallei, of we zoeken de Gilf-Anlage op met haar weelderige, haast tropische vegetaties; en van tijd tot tijd kijken we elkaar aan. Nu, zie je wel, dat je er tegen kunt, zoo te promeneeren? Ik vraag je niet, of onze uitgangen je goed bekomen, want dat zie ik wel, dat zie ik best! Geluk maakt ons sterk en bestand, 't geluk maakt ons tot gewone menschen, Helga! tot normale menschen, Karl.

We loopen rond en zien de wereld als nieuw. Nog nooit heeft iemand de lucht zoo blauw gezien, nog nooit straalden de kleuren zoo door de zon! Helga, de aarde is nieuw geboren, Helga, wij zijn nieuw geboren, we zijn jong en gelukkig en gezond.

Je arm in den mijne, je gezicht naast het mijne, je stem in mijn ooren, dat is het geluk, dat maar heel weinig begenadigden wordt gegund!

- Helga, heb je ooit geweten, dat het zooiets wonderheerlijks is, je als een ‘gewoon’ mensch te voelen? niet meer een uit-

gestootene, een minderwaardige te zijn, maar een gewoon mensch onder menschen, die niet apart is in zijn dagelijksche dingen, die eet en slaapt en wandelt en liefheeft, als een gewoon mensch?

Ah, het is een wonder, teruggevoerd te zijn naar de wereld, die je al lang op zij had geduwd en geen rekening meer met je hield! Wij zijn er ook nog, roepen we haar lachend toe, kijk maar, hier staan we, flink en sterk, en we durven gelukkig zijn zooals andere menschen!

We durven alles, en omdat we ons gewoon voelen, zijn we gelukkig, gelukkig, gelukkig, in een durende extase.

XVI.
De vervolging.

Een week.... tien dagen.... hoe lang is het geweest? zijn mijn lief en ik volkomen gelukkig geweest, als kinderen, die met vacantie zijn in een verrukkelijk speeloord.

Ik weet niet, hoe lang het is geweest, want het besef van den tijd was ik totaal kwijt, ik wist niet meer van uur of dag, ik wist niet welke datum het was.... niets wist ik dan mijn geluk, het geluk, dat ik niet proefde in kleine, voorzichtige teugen, maar indronk met een gretigheid die me van een mensch veranderde in een jongen god.

- Wat is geluk?

Je zonder bedenken overgeven aan een toestand, die je lief en dierbaar is, zonder bedenken, daarin ligt het zwaartepunt. En ik, aartspeinzer, heb dat gekund! Dát op zichzelf is al een weelde om eeuwig dankbaar voor te zijn!

Vrij van gedachten! Een geest leeg van gemier en getob en redeneering en overweging! En alleen bezield te zijn door gevoel, het gevoel van liefde, dat gegeven en beantwoord wordt! dat is geluk!

- Ah, geluk. Het bestaat, het bestaat. En het is mijn.

Helga's hand in de mijne te houden, het zeer zachte van haar vel tegen mijn vingers te voelen, brengt me ineens in een roes. Ik lach haar toe alsof ik me verheug in een intiem pleizier, en zij glimlacht in heimelijke verstandhouding, en zoo verloopen er

uren, zonder dat we iets zeggen, maar waarin we hand in hand loopen in een landschap, dat als een wonder is, in een zonneschijn, die als een wonder is.

En als ik haar niet meer zie, duurt de roes nog voort. Ik staar alle aardsche dingen voorbij en zie haar, in haar volkomen stralende schoonheid, en weet, dat ze van mij is, van mij.... van mij....!

Tien dagen.... een week.... of langer of korter.... zijn we volmaakt gelukkig geweest. Tien dagen heeft de natuur ons ons geluk gegund.... tien dagen hebben de menschen ons ons geluk gegund.

Dat schijnt lang te zijn voor de menschen! denk eens: toe te laten dat een man en een vrouw gelukkig zijn tien dagen lang, tien volle dagen lang!

Je staat altijd verbaasd, dat de menschen zooveel notitie van je nemen. Je moet die belangstelling dan nog vleiend vinden, want je acht jezelf niets bizonders en als 'niemand' ooit op je lette zou je dat 'niemand' niet kwalijk nemen. Integendeel. Je zou hem dankbaar zijn dat je bestaan voor hem niet bestond, en dat hij je dus met rust had gelaten. Vrienden? Men waant, vrienden te hebben een voorrecht.... Maar is het dat?

'Een vriend mag je je feilen toonen.' Een vriend mag zich met alles van je bemoeien. Een vriend mag je gedrag beoordeelen, mag je handelingen afkeuren, mag je raad geven en je een leefregel voorschrijven.... en....

Een vriend bespiedt je, bespionneert je, vervolgt je.

O, met de beste bedoelingen! Hij wil toch niets anders dan je bestwil! Wees daarvan overtuigd. Zeker, dat ben ik ook.... maar.... kan mijn vriend beter beoordeelen wat voor mijn bestwil is dan ik zelf?

Natuurlijk kan hij dat! Want hij staat immers objectief tegenover de zaak, die jij subjectief bekijkt. Hij heeft het groote, algemeene overzicht, jij hebt alleen het oog op een klein hoekje van het geheel.

Hij zal je dus wel aan je verstand brengen, hoe je moet doen. Wat je weigeren en wat je aanvaarden moet, wat je zeggen en

wat je verzwijgen moet, of je nog liefhebben mag of niet, of de gekozen partij geschikt voor je is, of je toegeven mag aan je liefde of niet....

Een vriend is dikwijls de engel met het vlammend zwaard, die je uit je paradijs verdrijft.... Uit het paradijs der onbewustheid.... en je bewust maakt van je omstandigheden en je verplichtingen en je weer tot een banaal verstandsmensch omvormt na je goddelijken zwijmel.

En als het Dick niet was geweest, die zacht en behoedzaam, maar toch, het gordijn had weggetrokken, dat de natuurlijk onaangename werkelijkheid verborg, want als ze beginnen met ‘eens verstandig met je te willen praten’, en je de waarheid te wilen zeggen, dan weet je al hoe laat het is, als het Dick Terhorst niet was geweest, dan!

Maar het was Dick.

Hij schijnt al eenigen tijd voorzichtige zinspelingen te hebben gemaakt. Nu, vaag, herinner ik me, dat hij wel eens verwonderd opkeek, als hij me hoorde neuriën of me met veerkrachtigen stap de trappen zag oploopen.

Het begon heel onschuldig.

We lagen op de galerij - want na de lunch wil Helga, dat ik wat rust, ik ben dat zoo gewend, - en.... ik stak een sigaret op, wat ik in de laatste dagen dikwijls heb gedaan. Maar dat weet Dick niet.

- Wat is dat? rook je? vraagt hij verbaasd.
- Ja, en 't bekomt me best.
- Is 't wel verstandig.... tast Dick.
- Haha, lach ik. Verstandig. Jazeker, kerel, alles waar je trek in hebt en je goed bekomt, is verstandig om het ook te *doen*.

Hij zucht even, Dick. En ik neem mijn boek en wil wat gaan lezen om slaap te krijgen, maar daar hoor ik Dick's vriendelijke stem:

- Karel.
- Ja, zeg ik nonchalant.
- Karel, we zijn hier nu alleen.
- Waarachtig, we zijn alleen. Dat had ik nog niet eens gemerkt. Waar is Olsen?

- Die ligt te bed. Je weet 't toch wel?

- Te bed, welneen, hoe zou ik dat weten!

- Maar hij ontbrak toch eerst aan ons bridge-partijtje....

- Zoo?

- En daarom hebben we in de laatste avonden niet meer gebridged.

(Zoo, was dat dáárom.... ik dacht eigenlijk dat het kwam door mijn avondwandelingen met mijn Lief, mijn eigen Lief....)

- En X en Y zijn vertrokken.

- Ja?

- Weet je dat ook al niet? vraagt Dick, oprecht verbaasd.

- Och, neen; maar we hebben ons nooit met X en Y bemoeid, zoo, zijn die weg. En ik grijp weer naar mijn boek, want zooals er in handelsbrieven staat: verder geen reden tot meer.

Maar er is wèl reden tot meer.

Als ik opkijk, heeft Dick zich op zijn elleboog opgericht, en ziet me zeer ernstig aan.

- Karel, ik heb al lang naar een gelegenheid uitgezien om eens een kalm gesprek met je te voeren. Ik ben je vriend, ik voel me ook als zoodanig, we kennen elkaar nog maar kort, maar als je in een toestand verkeert zooals wij, dan geldt dat wel voor een jarenlange kennismaking, niet, en durf je wel vertrouwelijk met elkander spreken.

- Waar moet die serieuse inleiding naar toe? vraag ik spottend. Overigens, in *onzen* toestand verkeert? Speak for yourself, Sir. Heb je niet gemerkt, hoe ik vooruit ben gegaan in den laatsten tijd?

- Ik zie je tenminste rooken....

- En je ziet me eten en loopen en dat ik niet meer moe word en opgewekt ben; mijn liefje, wat wil je nog meer?

- Karel, zegt Dick, je weet, dat ik het waarachtig goed met je meen, en dat wat ik zeggen ga, alleen dient om je te waarschuwen en je eventueele latere teleurstellingen te besparen.

- *Eventueele* latere teleurstellingen, en dáárvoor ga je alvast de doodsklok luiden over mijn tegenwoordig geluk.... zeg ik, een beetje ironisch, want zóó bevangen ben ik niet in mijn roes, of ik snap wel, waar Dick heen wil, en hoop hem door mijn woorden een beslisten wenk: Tot hiertoe en niet verder, te hebben

gegeven. Maar nú zwijgen? Dat zou niet ‘vriendsch’ wezen. Denk je soms, dat het hèm niets kost, zoo schijnbaar indiscreet te zijn? Dat *hij* het prettig vindt, zich bij iemand in te dringen; maar hij voelt zich *verplicht* te spreken, al vindt hij 't ook nog zoo onaangenaam. Dus....

- Beschouw me maar als een broer, Karel, zegt Dick hartelijk. Je hebt nooit een broer gehad, maar broers begrijpen elkaar en nemen elkaar niets kwalijk.

Een slimme wending. Een broer is nog een graadje familiaarder dan een vriend, en hoeft zich nòg minder te geneeren.

Dick is zóó vol van zijn ‘verplichting’ (in 's hemelsnaam, waar*om* verbeelden de menschen zich altijd verplichtingen jegens elkaar te hebben, en dan nog wel steeds minder prettige!) dat zijn gewone discretie hem verlaat, en hij zonder aarzelen zegt:
- Karel, met groote bezorgdheid heb ik je toenemende intimiteit met Helga gadegeslagen.... maar, god, jongen, waar moet dat heen!

Een gloeiende hitte slaat me over de huid. Als het *Dick* niet was! En toch, zelfs nù het Dick is, krampt mijn hand zich tot een harde vuist samen. Maar ik beheersch me. Ik *ben* in staat me te beheerschen. Dat doet het geluk.

- Goeie Dick, zeg ik neerbuigend, ‘met groote bezorgdheid’ - waarom? Is het zien van geluk voor een vriend, voor een *broer,* geen vreugde?

- O, geluk! zegt hij, smartelijk. Geluk, dat op een zóó voozen bodem is opgetrokken....

Wéér vliegt de gloeiende hitte over mijn gezicht en mijn lippen branden van begeerte, om te zeggen: Bemoei je niet met mij en mijn aangelegenheden, of ik waarschuw *jou*.

Maar ik zeg:

- Och, Dick, wil toch niet wijzer en welwetender zijn dan de betrokkenen zelf. Laat maar aan *ons* over, wat geluk voor ons is.

- Neen! zegt hij dringend. Karel, geloof aan mijn goede bedoelingen. Maar als je niet aan jezelf wilt denken, denk dan in godsnaam aan 't meisje!

- Maar Helga is gelukkig! roep ik triomfantelijk.

- Zal ze nóg gelukkig zijn, vraagt hij, als....

- Als?! zeg ik fel.

- Als ze jou ziet lijden.... zoo als ik Moritz heb zien wegkwijnen, zooals Olsen nu lijdt.... Ach god, Karel.... een proces als 't onze staat niet stil, dat wéét je toch, je bent geen kind.... Menschen als wij, die ten doode opgeschreven zijn, zijn een, twee, vier dagen gelukkig.... en dan begint de ellende, de hopelooze ellende, de bittere smart om en door elkaar.

Ik huiver tot in mijn diepste merg. Maar ik zeg met bravoure: - Ongeluksprofeet! Dus om een e-ven-tu-eele akelige toekomst moeten we 't prachtige heden versmaden! Helga en ik, we hebben elkander lief, en zijn zóó gelukkig als menschen, wier geluk *niet* op een voozen bodem is opgetrokken, ternauwernood kunnen zijn.

Ik hoor, hoe mijn stem scherp en hoonend wordt, en zwijg.

- God, Karel, zegt hij geschrokken, dus je hebt elkaar je liefde bekend? En 't zou eerst niets dan vriendschap wezen tusschen jullie....

- Ja, lach ik zegevierend. Mijn vriendschap was altijd maar een wassen neus. En de hare.... óók! lach ik nog harder. Hoe 't zij, al zou je 't nog zoo graag willen, onze liefdesverklaring kan je niet meer ongedaan maken!

- En.... wat wil je dan verder, wat zijn je plannen?

- Plannen? Geen van beiden hebben we nog aan plannen gedacht.

- Maar dat *moet* je toch? Je moet toch bekend maken, dat je geëngageerd bent....

- Moet? vraag ik onnoozel.

- Maar ja, *natuurlijk*. Je kan toch Helga niet compromitteeren?

Het is, of ik een harde stoot tegen mijn voorhoofd krijg. Wat een woord, wat een walgelijk woord, om te gebruiken in een verhouding als die tusschen Helga en mij....

- Karel, zegt Dick, ik kan wel begrijpen, dat je, in je eerste extase, niet aan de menschen hebt gedacht....

- De menschen bestaan niet!

- Ze bestaan wèl....

- Maar niet voor Helga en mij!

- Even goed voor Helga en jou! Of.... je moet in de wildernis gaan wonen, in volstrekte eenzaamheid. *Blijf* je in de maatschappij, dan moet je je naar haar voegen, en het meisje niet in

opspraak brengen, maar je verloving met haar bekend maken, en later met haar trouwen, tenzij....

- Maar dat wil ik toch wel? Ik ga vandaag dadelijk ringen koopen, en kaarten laten drukken....
- Tenzij....
- Wat wil je toch met dat ‘tenzij’....
- Tenzij je de situatie ten volle begrijpt, en....
- En? vraag ik dreigend.
- En je van Helga scheidt.
- Dick!
- Och, jongen, zucht Dick. Maak 't me niet nog moeilijker.
- Je vindt, dat ik....
- Je van Helga moest scheiden. Voel je dan niet, dat wij.... wij armen, niet meer voor liefde zijn?

Ik keer me met een bruusken ruk van hem af:

- Laat me nu met rust, zeg ik gesmoord. Ik moet nadenken.

Worden de gedachten nu tòch op me gegooid? Is er geen ontkomen aan, zoomin als Orestes aan de Erynniën?

Denken, denken.... met denken verwoest je je geluk, trap je het in scherven, o, was ik maar dood, was ik maar nooit geboren....

Ik schrik op met eeen schok, die dreunt door mijn hoofd.

- Wat is er Bernhard?
- Er is bezoek voor u, mijnheer.
- Wie?
- Een dame. Mevrouw von Strehlenau.

Helga! Ik vlieg overeind. Maar Bernhard zegt: ‘mevrouw’ von Strehlenau.

Is het misschien haar tante, die me komt reprimandeeren over hetzelfde onderwerp, dat Dick zoo juist heeft geëntameerd?

Goed, dat ik voorbereid ben. Nu kan ik de ‘levensredster’ beter te woord staan.

Ik ga naar mijn kamer, en kijk in den spiegel, of ik er presentabel genoeg uitzie, om in de tegenwoordigheid van Frau von Strehlenau te verschijnen. Het gaat. Maar wat zie ik er vreemd uit; zoo ivorig, volkomen kleurloos, bijna *dreigend* bleek....

Een oogenblik later zit ik tegenover de Gnädige in de gezel-

schapszaal. Ik heb haar beleefd de hand gekust, en zie, dat ze sproeten heeft op haar hand, zonderling, dat heb ik nog nooit bij iemand gezien, sproeten op je *hand*.

De ‘levensredster’ màg me niet erg. Ze heeft geen kans gezien me te dorloteeren, zooals ze dat zoo graag had gedaan. En Helga springt tegenwoordig veel te veel uit den band, en dat is *mijn* schuld.

- Mijnheer Damme, begint ze, zonder inleiding, ik had dezer dagen een verpleging en heb Helga daardoor een beetje verwaarloosd. Met zorg en verontwaardiging hebben verschillende kennissen me gewezen op uw onbetamelijk gedrag.

- Mijn....

- Ja, u neemt Helga geheel in beslag, de andere menschen bestaan niet meer voor u....

- Neen.

- Maar dat gaat zoo niet, meneer Damme. Dat u van Helga is gaan houden, dat kon u niet helpen, maar dat u u zóó in 't openbaar met haar afficheert, dat is heel erg en de menschen op de Kurpromenaden spreken er schande van.

Het scheelt niet veel, of ik sla mijn handen voor mijn hoofd, en steun hardop. Helga, Liefste, onze onschuldige wandelingen, ons argeloos vergeten van de menschen, wordt dat zóó aan ons gewroken!

- Ja, meneer Damme, als 't hier een gewoon geval gold, dan was 't een andere zaak.

- Maar we *zijn* toch gewone menschen, verdedig ik mij in wanhoop.

- O! hoe durft u 't zeggen. U, die.... met den eenen voet in het graf staat, wou ze zeggen, maar dat durft ze niet, want mijn oogen houden haar in bedwang. Ze gaat voort:

- ....u, die zeer ziek is, die geen toekomst heeft, u had Helga niet van liefde mogen spreken, en vooral niet, omdat Helga in 't zelfde geval verkeert als u. 't Eenvoudigste menschelijk fatsoen had u dat moeten verbieden.

Nu sla ik de hand voor de oogen. ‘'t Eenvoudigste menschelijke fatsoen’ had aan een wrak als ik moeten beletten, me aan een meisje te verklaren....

- Ik ben zóó geschrokken, gaat de onbarmhartige stem voort.

Want als Helga's ouders haar aan me toevertrouwen, dan is dat in de absolute zekerheid, dat *ik* haar behoeden zal voor alle toenaderingen van liefde. Helga weet dat niet, en dit is ook de reden, dat ik het eerste bij ú kom. Maar ik heb aan haar vader en moeder plechtig moeten beloven, Helga altijd te vrijwaren voor liefde. U begrijpt toch wel, dat liefde voor een ernstige hartlijderes als Helga *doodelijk* is, mijnheer Damme.

- Dus liefde is een doodvonnis voor haar? Neen! u vergist u! Onze liefde beteekent voor haar herstel, genezing, beterschap! Zij is zoo goed tegenwoordig, zoo goed als ze nog nooit is geweest!

- Dat kan een tijdelijke opleving zijn. In elk geval, 't gevaar is te groot.

- Dat willen wij riskeeren! zeg ik trotsch.

- Dat zult u *niet* riskeeren!

- Wij trouwen samen, braveer ik haar. Zoo gauw als 't eenigszins mogelijk is, wordt Helga mijn vrouw.

- Nooit! zegt mevrouw von Strehlenau met nadruk. Verstaat u? Nooit! Als u me niet beloven wilt, hier, op staanden voet, van Helga af te zien, dan waarschuw ik haar vader, om haar te komen halen. *Wilt* u me beloven, van Helga af te zien, van haar te scheiden, meneer Damme? Wilt u onder 't een of andere voorwendsel van hier vertrekken?

- Neen!

- Mijn beroep op uw gezond verstand, op uw eergevoel, op uw liefde is dus vergeefsch?

- Ja, mevrouw!.... Helga wordt mijn vrouw.

Mevrouw von Strehlenau staat op.

- U weet het goed?

- Ja, mevrouw! Mijn besluit staat vast.

- Ik kwam 't eerst bij u.... U kon, onder 't een of andere voorwendsel vertrekken.... U wilt dat niet?

Goed, dan schrijf ik onmiddellijk aan Helga's vader. Over een paar dagen is hij hier, en zal u wel verder te rede staan.

Ik maak een stijve buiging.

- Dat zal ik afwachten, mevrouw. Maar nauwelijks heeft zij haar hielen gelicht, of ik ijl naar de telefoon.

- Helga, Helga, ben jij daar?

- Ja, schat!

- Helga, ik moet je spreken. Nu, nu dadelijk. Waar zal ik komen?

Zij noemt me aanstonds een plekje, waar we beiden veel van houden en dikwijls samen komen.

- Is er iets gebeurd, jongen?
- Neen, maar ik moet je spreken. Ik heb je tante op bezoek gehad.
- O!
- Begin je 't al te begrijpen?
- Ja, natuurlijk! Maar 't is niets, hoor. Maak je niet ongerust.
- Houd je van me?
- On-eindig, zegt Helga, zoekend naar het sterkste woord.
- En ik.... maar dat zal ik je zoo dadelijk wel zeggen. Lief, ga uit huis, vóór je tante thuiskomt, dan kan zij geen suspicie hebben, dat wij elkaar ontmoeten.
- Ja! ik ga nu direct, dan ben ik er nog eerder dan jij. Dag, Lieveling.
- Dag, mijn Eigen.

XVII.
De vlucht.

Is zij er het eerst?

Neen.... wij komen beiden te gelijk van verschillende kanten aangesneld, en sluiten elkaar lachend in de armen.... en het duurt heel lang, eer mijn adem te kort schiet, om haar nog langer te omhelzen en te kussen, en eer wij samen neervallen op de bank, die op zoo'n eenzaam, overschaduwd plekje staat, dat ‘keine Menschenseele’ daar ooit heen dwaalt.

Maar Helga, goed bekend in Meran, heeft dezen ‘vluchtheuvel’ ontdekt, en er honderden malen stil zitten lezen.

Maar toen *ik* er met haar ben gekomen ‘lazen wij dien dag niet meer.’

En nu ook hebben wij wel iets beters te doen dan te lezen.... mijn rechterarm ligt om haar heen, haar hoofd rust tegen mijn schouder, maar telkens licht ik het op met mijn linkerhand om haar kin, en dan krijgt ze een zoen, overal, waar die maar neer-

komen wil, net zoo lang tot ze het uitproest en er in haar onbezorgdheid uitziet als een jolig kind.

We zitten zóó lang gekheid te maken en elkaar te plagen met te veel zoenen, met te weinig zoenen, dat ik, oprecht, geheel het doel van mijn komst vergeet. Maar eindelijk zegt Helga:

- En wat kwam tante nu bij je doen?

- O! zeg ik. Hè, had me nu nog even met rust gelaten....

- Jongen! we zitten hier al een uur! Hoor maar, daar slaat de klok!

Ik zucht.

- Nu, dan moet 't maar. Je tante, Helga, kwam me verbieden, van je te houden. De liefde, zei ze, was te gevaarlijk voor je.

- En ik ben zoo vreeselijk veel beter geworden!

- Dat zei ik haar ook, maar dat was maar een opleving, meende ze.

Ze kijkt me ooiijk aan, met een uitnoodiging in haar oogen, om het vroolijke spel van zoo straks te hervatten.... maar, helaas, de ernst der werkelijkheid dringt zich weer aan me op, en ik moet serieus worden, en, daar het noodig is, vertel ik haar precies eerst het onderhoud met Dick Terhorst en daarna het gesprek met haar tante.

Ze luistert aandachtig en schudt zuchtend het hoofd.

- O, de menschen, zegt ze. Wat zijn ze *lastig*, met al hun goede bedoelingen. Wat is het gek, hè, dat ze je niet met vreê *kunnen* laten. Altijd weten ze 't beter dan jezelf.... je *mag* eenvoudig niet met je eigen leven doen, wat je wil! Er wordt door anderen over je beschikt, wat je wèl mag, en wat je *niet* mag, wat goed voor je is, en wat *niet* goed voor je is.... Neem nu mijn ouders, - ik zeg 't niet om hun iets te verwijten, hoor, daarvoor heb ik hen veel te lief en *zijn* ze ook te lief.... maar.... ze vinden, dat de liefde schadelijk is voor een hartlijdster; goed, dan moet ze de liefde ook maar niet leeren kennen.... want.... dan mocht haar leven eens worden verkort, en zouden *zij* te veel verdriet hebben.

Aan *mij* denken ze hierbij niet. De hoofdpersoon wordt uitgeschakeld. Ten eerste is 't de vraag, òf mijn leven verkort zou worden, maar dan.... wat heb ik aan een *langer* leven, als dat vol ontbering is, vol ongestild verlangen?

- Zoo is 't precies als *ik* er over denk, zeg ik stil. *Ik* zeg: Le bonheur! le bonheur! et la mort après et la mort avec!.... Eén dag van geluk, en ik ben tevreden en ga getroost de eeuwigheid in.

Onze handen glijden in elkaar. en een poos zitten we roerloos, in een innig elkaar begrijpen.

Maar we kunnen niet terug vallen in onze argeloosheid van zooeven. Er is te veel gezegd, en.... we moeten tot een besluit komen. wat er nú moet worden gedaan.

- Jij hebt je tante dus niet gesproken, Lief?

- Neen, ze denkt natuurlijk, dat ik gewoon ben uitgegaan. Ik heb aan 't dienstmeisje gezegd, dat ik ging wandelen, en ben heel langzaam en rustig weg gegaan.

- Goed. Maar als je terugkomt, word je onderhanden genomen.

- Ik ben geen klein kind.... zegt Helga, en is aanbiddelijk in haar fiere en toch wel zéér kinderlijke jonkvrouwelijkheid.

- Neen, maar ik wou je zoo graag alle onaangenaamheid besparen, want die komt door mij.

- Ach, Jüngchen, dacht je *dat*? Dan vergis je je sterk. En laten we nu geen ‘combat de générosité’ aangaan, maar liever, in plaats van onszelf te beschuldigen, practisch worden.

Ik neem haar hand, en druk die aan mijn lippen, haar zachte blanke hand, die zonder sproeten is.... en bijna had ik die opmerking gemaakt, maar ik voel daarbij een lach kriewelen in mijn keel, en we moeten nu ernstig zijn.

- Helga, zal ik vertrekken, zooals me van alle kanten wordt aangeraden, ja, bijna bevolen?

- Als je vertrekt, dan reis ik je achterna, zegt ze, en kijkt me daarbij zóó schalks aan, dat ik haar naar me toetrek en haar hartstochtelijk kus en aan mijn borst druk, en terwijl ik haar hart voel kloppen tegen het mijne in denzelfden stormenden slag, en aldoor, met een gloeiende vreugde, de woorden in mijn ooren klinken: Als je vertrekt, reis ik je na.... komt er een denkbeeld in me op, zoo stout, dat het me doet duizelen. Zal ik den moed.... zal ik *de liefde* hebben, het uit te spreken? Ja! ja, ik zal het zeggen, en zij.... ik weet het vooruit, zij stemt er in toe:

- Luister, zeg ik, hijgend van haast en drift. Luister: waarom

zouden we ons door de menschen laten belemmeren en dwingen? Zijn we niet vrij? Mogen we niet over onszelf beschikken?

- Ja.... fluistert ze, ja.... en ze dringt zich dichter tegen me aan. O! zij begint mij te begrijpen, zij weet, wat ik zeggen wil....

- Kunnen wij scheiden, kunnen wij nù nog scheiden....?

- Immers nooit.... immers nooit....

- Hooren we bij elkaar? Zou je met mij alleen willen zijn?

- O! zegt ze, in extase, en slaat haar arm om mijn hals, en drukt mijn hoofd op het hare neer, en fluistert met haar mond vlak bij den mijne: met jou alleen....

- Hoe zou je 't dan vinden, als wij.... als wij....

- Is er één plaats, waar we alleen kunnen zijn, waar de wereld ons niet achterna komt, en ons belet gelukkig te zijn?

- Zoo'n plaats is er wel, maar dan moeten we ons verbergen, ons schuil houden voor iedereen, wil je dat? wil je dat?

- Ja! roept ze gretig. Het fantastische, romantische van het plan lokt haar aan. En ze lacht, en ze roept:

- Waar is die plaats?.... Bereid, er dadelijk met mij heen te vliegen.

- Ja, die moet ik eerst zoeken! maar ik vind er natuurlijk wel een. En het dolle plan neemt vaster vormen aan in mijn geest, en wat me eerst een mooi spel van verbeelding leek, een bijna groteske hersenschim.... dat begint nu heel plausibel te lijken en best uitvoerbaar. Maar zou je met mij heelemaal alleen willen zijn?

- Ja, met jou alleen, met jou, met jou alleen!

- En heb je dan niemand noodig, weet je dat goed? Geen dienstmeisje om eten voor ons te koken en het huis in orde te houden?

- Krijgen we een huis voor ons samen alleen? juicht ze. Heusch, heusch, heusch? waar is dat huis? ik kan geen seconde wachten!

- Geen huis, maar een huisje.

- Nog beter! Heelemaal goed! Een huisje, een hut, een Laube desnoods, als we er maar alleen zijn, alleen, als op een onbewoond eiland, en liefst zoo primitief mogelijk, waar we ons verschrikkelijk moeten behelpen en alles zelf moeten doen en leven van

rozengeur en maneschijn en vruchten en melk en eieren en kaas en brood.... o, Karl, Karl, *zeg* dan toch, waar 't is, dat Schlaraffenland! ik wil er heen!

Mijn denkbeeld neemt steeds duidelijker vormen aan; in de pressie der gebeurtenissen werken mijn hersens als onder hoogdruk, ik weet alles, wat we zullen doen.... alles sluit in elkaar, en onze naaste toekomst is een stellige wezenlijkheid.

Als ik hier in den omtrek rond dwaalde, zag ik wel kleine landhuisjes voor seizoengasten; er staan er nu veel leeg, ze zijn gemeubileerd, en hoogst eenvoudig ingericht; een paar kamers, een keukentje....

- Ik ga er vandaag dadelijk een zoeken, vind je dat goed?

- Mag ik niet méé gaan zoeken?

- Dat is beter van niet, dat begrijp je wel, dan zijn ze ons dadelijk op 't spoor. Kijk eens, ik ben heel verstandig. We zouden natuurlijk best kunnen wegreizen met den trein, maar we zijn hier nu zoo aan dit klimaat en deze omstreken gewend, en we bevinden ons hier goed, 't is dus beter hier voorloopig te blijven. Ik zal iets zoeken, buiten de kom van Meran, om er onze wittebroodsweken door te brengen.... en, lach ik, hebben we die overleefd, dan komen we zegevierend te voorschijn, en trouwen dan ook voor de wet. Is dat goed?

- Ja.... ja....

- Vandaag zoek ik iets, en morgen vertrek ik voor den schijn, alsof ik aan den drang van Dick en je tante heb toegegeven....

- O! uitstekend!....

- En zoodra ik in onze woning ben, en die wat op orde heb gebracht, schrijf ik je alles, en dan kom je? dan kom je, nietwaar?

- Ja!, roept ze hartstochtelijk, en klemt zich aan me vast. Wat ben je lief, wat ben je goed, om dit te hebben bedacht, Liefste, Liefste, Liefste!....

Wij lachen als kinderen, bij de gedachte, hoe we ons zullen verstoppen, en samen leven op ons ‘eiland der gelukzaligen’.... we lachen van trotsch geluk, dat we dit hebben bedacht en het zullen uitvoeren óók.... en ik lach om Helga's ongeduld, als ze weten wil, *wanneer* ze komen mag, en we lachen hartelijk, als we maar geen afscheid kunnen nemen en elkaar telkens en telkens weer omhelzen en kussen, - want 't is nu toch nog maar om

één of twee dagen te doen, eer we voor eeuwig bij elkander zullen wezen.... En: kom je dadelijk, als je mijn brief hebt ontvangen? En: maar zal je dadelijk schrijven....? Voortdurend wisselen we sterker, gepassionneerder beloften uit.... en: nu moet ik weg, zegt Helga, maar haar armen klemmen sterker dan ooit om mijn hals, en als ze me los-laten wil, dan grijp ik haar weer, en nog eens en nog eens verlustig ik me in de zaligheid van haar lippen.... En: dus vandaag vlucht je nog, Karl? en: Jij vlucht direct naar me toe, als ik je roep? En we zweren het, en doen de heiligste eeden, en leggen de innigste geloften af.... en einder lijk rukt zij zich lachend los: zij *moet* nu gaan, of ze komen haar nog zoeken.... en ze wuift me toe, terwijl ze wegsnelt.... ze wuift.... en wuift....

Maar spoedig zie ik haar terug, en dan is het, om nooit meer, nooit meer te scheiden.

XVIII.
Het eiland der gelukzaligen.

Hier zit ik binnen-in de vervulling van mijn hoogsten wensch, op ons ‘eiland der gelukzaligen’.

Nog ben ik alleen.... maar mijn brief is verzonden, en als mijn Lief dien morgenochtend ontvangen heeft, dan komt ze, en....

Maar als ik dat weet, waarom dan ben ik zoo ellendig onrustig en voorzie ik een slapeloozen nacht?

Ik heb koorts; natuurlijk. Ik heb me veel te veel ingespannen; eerst de ontzaglijke opwinding, die me veel meer heeft aangepakt dan ik ooit mogelijk zou hebben geacht, om de bemoeizucht der menschen.... toen het gesprek met mijn Liefste en het afscheid van haar.... dat me aandeed, alsof er een levend stuk van me werd afgescheurd.... daarna het zelfbeheerscht overleg, waarmee ik mijn maatregelen nam; het zoeken naar een kleine woning, die ik trouwens al op het oog had; een huisje hoog op den Küchelberg, met een prachtig uitzicht ver naar alle kanten in de valleien, links in de Passeier, rechts in de Vintschgau, heelemaal over de stad Meran heen tot aan de bergen van Bozen.

Vanbuiten en vanbinnen vroolijk geverfd, de twee kamers en

het keukentje slechts van het noodigste voorzien, maar gauw genoeg is het gezellig gemaakt met bossen blauwe gentianen en een Tirolerschotel, hoog opgestapeeld met druiven, vijgen en perziken. En alles wat mijn Lief heeft opgenoemd *is* er; rozengeur en maneschijn, en vruchten en eieren en brood en kaas.... de melk zal ik morgen halen, wanneer *zij* er is.

Alles is best gegaan. Ik heb de huur van het huisje voor zes maanden vooruit betaald. (Zouden zóólang onze wittebroodsweken mogen duren?) In mijn pension heb ik, zonder nadere verklaring, de rekening vereffend, heb mijn koffers gepakt, en eclipseerde, toen Dick op zijn ligstoel lag. Adieu, Dick. Je hebt het altijd goed met me gemeend! ik hoop dat je nu tevreden kunt zijn in het besef, dat ik je raad heb opgevolgd!

Je hebt je steeds een welmeenenden vriend betoond, en veel belang in mijn paperassen gesteld; dank voor alles, Dick.

Ik ben geen mensch meer, maar een deel van de oneindigheid, en dat is hier niet zoo'n prettige gewaarwording, wanneer je alleen bent....

De tijd is hier zoo lang, dat al je bezigheden in een ommezien zijn uitgevoerd. Mijn brief aan Helga. Het posten. Het neerschrijven van mijn doen en ondervinden, zooals mijn gewoonte is.

De boodschappen hebben me zeer vermoeid. Toen ik na het posten van mijn brief weer boven kwam, had ik geen licht; en of ik wou of niet, ik moest weer naar beneden om kaarsen, om petroleum.... en een flesch wijn heb ik óók meegebracht.

Ik had dorst en dronk een paar glazen. Maar had ik het maar niet gedaan. Ik ben duizelig geworden en.... gloeierig in mijn borst, en mijn rug doet me pijn, en er is een prikkeling in mijn keel, die ik niet weghoesten kan.

Helga, kom.... Helga, *blijf weg*....

In een krampachtigen stikhoest heb ik bloed opgegeven.

Maar het is niets. De spanning, de vermoeienis. Ik ben zóó moe. Ik kan niet meer.

Goddank, ik heb nog de kracht gehad, alle sporen van mijn bloedspuwing te verwijderen. Als Helga komt, dan ontvang ik haar met een lachend gezicht, - want dàn is mijn lamlendigheid

met één slag verdwenen. Helga, ach, als ik maar even met mijn hoofd tegen je borst leunen mag, dan ben ik beter, en....

Ik durf niet naar bed te gaan. Als het mij eens verging als Moritz, die te bed werd gebracht en bewusteloos werd....

Ik blijf op, en schrijf, om me wakker te houden. Morgen, morgen vroeg komt mijn Lief.... Maar de tijd is hier zoo lang..

Ah! toch heb ik geslapen, zóómaar in mijn stoel. Het heeft me.... neen, het heeft me *niet* verkwikt. Mijn keel is brandend droog, mijn lippen zijn verdord. En o, die pijn in mijn hoofd en in al mijn leden.... Ik had wat ijs moeten meebrengen, maar hier is niemand, dien ik maar even te roepen heb, en het staat vóór me, zooals toen ik het noodig had voor Moritz. Waarom denk ik aan Moritz? Hij was zwak. Ik ben sterk. Ik heb me alleen te veel opgewonden. Te veel vermoeid.

Nu een perzik. Helga....

Neen, Helga is er niet. Ze kan geen perzik voor je klaarmaken, zooals ze toen deed op Schönna - weet je nog wel....

O, je hand, Liefste, even, even maar, op mijn kloppend hoofd. Ik heb pijn.... ik heb pijn....

Het is morgen.

Ik sta voor onze deur, en houd me aan de stijlen vast. Glorieus is de zon verrezen, de heele wereld ligt vol van licht. De hemel is te blauw.... hij verblindt me, als flitsend blauw kristal. Helga, kóm nu.

Is het nog te vroeg? Neen. Zij kon hier al zijn. O, mijn hoofd. Het is binnen beter dan buiten.... koeler, donkerder....

Nu stil even blijven zitten, en niet denken, en niet verlangen..

Ik, neen, naar bed gaan kan ik niet. Ik wacht, ik verlang.

Helga, je kon er nu toch al zijn. Kom dan. Dan word ik beter. Samen zijn we immers altijd gezond geweest?

Ik ga maar weer naar je uitkijken. Je komt.... ik vóel je komen.

Lang heb ik gezeten, op het houten trapje voor onze deur, met mijn hoofd tegen den ingang geleund. Zóó heb ik geslapen.

Liefste.... waarom kom je niet? Wil je niet? kan je niet? mag je niet?
En ik kan je niet komen halen. Mijn beenen wankelen onder mij, mijn handen beven. Lang moet het niet meer duren, of....

We hebben gelachen als kinderen. Nu zou ik kunnen huilen als een kind. Helga, ik heb zoo'n pijn. Liefste, ik heb zoo'n pijn.. in al mijn leden.... maar erger nog in mijn ziel.
Omdat je niet komt.

Hoeveel dagen wacht ik nu al? De tijd is hier zoo lang....
Was ik maar niet zoo machteloos.... maar zooals ik hier zit, alleen.... is het klagelijk, klagelijk....

Het is niet goed met me. Al mijn kracht van de vorige dagen is vergaan. Ik.... neen, ik *zal* blijven leven, tot Helga komt. Ik geloof in de kracht van den wil, ik geloof in....

IJs, waar is het ijs voor Moritz. Neen, voor *mij*. Ik verdorst, ik snak, ik kan niet meer schrijven.

Helga, Helga, ik schrijf je naam, dien ik niet meer uitroepen kan. Zal je het toch hooren, als ik hem schrijf. Helga, Helga. Helga, Helga.

Het kómt weer, het schrijnen, het branden in mijn borst. Nu al? moet ik nu al dood? Neen, Moritz, jij bent het niet, jij leeft. Maar ik, moet ik nú al.... ach.

Helga. Voor het laatst roep ik je. Je had hier al uren kunnen zijn. Of ben ik gek, en weet ik niet meer, wat ik schrijf. Ach, Helga, ik.... o, die zwaarte, die zwaarte in mijn borst.

Ik ga naar buiten. Ik stik hier. Lucht, lucht is het eenige, wat ik nog vraag. Ach, Helga, kom, kom, of het is te laat. Helga, Helga, mijn Lief. Helga, mijn Lief....

Naschrift van Dick Terhorst.

Karel Damme had ons verlaten, zonder afscheid, zonder verklaring. Ik vond hem moedig en flink, en verheugde me er in, dat hij, op mijn raad, het besluit om heen te gaan had genomen.

Ik begreep wel, dat het meisje lijden zou door zijn vertrek, maar ik werd ontzettend geschokt door het bericht, dat Helga von Strehlenau dienzelfden avond plotseling was doodgebleven.

Ik begaf mij onmiddellijk naar mevrouw von Strehlenau. Die ontving mij snikkende. Zij verweet zich haar hardheid tegen Karel Damme, dien zij genoodzaakt had van Helga af te zien, onder de bedreiging Helga's vader te zullen waarschuwen. En die eerst standvastig geweigerd had, maar later toch tot bezinning bleek te zijn gekomen en was vertrokken. Als zij had kunnen voorzien, wat de gevolgen waren geweest, dan zou zij zich natuurlijk met niets hebben bemoeid.

Ik vroeg: maar wáar is Karel Damme?

Zij wist het niet. Helga had haar niets gezegd. Ze was den heelen avond vroolijk en wel geweest, en toen opeens.... ‘Ze heeft niet geleden’, zei ze, ‘dat is mijn eenige troost.’ Ze was den heelen dag druk en ongewonden, maar nu begrijp ik, dat dit was om haar eigenlijken zielstoestand te verbergen, en dat ze diep in haar hart vreeselijk leed om Damme's vertrek. ‘Maar zou ze dat dan hebben geweten?’ vroeg ik. ‘Dat moet toch wel’, was 't antwoord. ‘Ze is er toch dood aan gegaan.’

Ik begreep het niet. Het zal van Helga toch geen zelfmoord zijn geweest, omdat ze van Karel gescheiden werd? En wáár is Karel? Die vraag pijnigde mij. De hotelier wist het niet, Bernhard wist het niet. Karel is te voet uit het pension vertrokken. Wat een tragedie, die zoo vlak in je nabijheid wordt afgespeeld. Ik vrees ook voor hèm een catastrophe. Hij nam zich in 't geheel niet meer in acht, was den geheelen dag uit, zijn ligstoel werd zoo goed als niet meer gebruikt! Men ziet wel eens meer een opleving vlak vóór het einde.

Den volgenden morgen belde mevrouw von Strehlenau op: er was voor Helga een brief van Karel Damme gekomen.

Voor Helga, die dood was.

Ik begaf me dadelijk naar mevrouw von Strehlenau.

‘Die brief, mevrouw zei ik, bevat natuurlijk het bericht, waar Karel is. We móeten hem open maken. We móeten weten, waar hij is. We kunnen hem niet door toeval laten vernemen, dat Helga gestorven is. Hij moet tenminste eenigszins worden voorbereid.’ Ik opende den brief.

Hardop kon ik hem niet lezen. Hij greep mij te geweldig aan. Het was één uitbarsting van hartstochtelijke liefde en geluk. Helga en hij bleken afgesproken te hebben samen te gaan wonen in een huisje op den Küchelberg.

'Alles is hier voor je ontvangst gereed, mijn Lief. Er zijn vruchten en bloemen in overvloed. En hij beschrijft de kamers en het uitzicht en de omgeving. En hij vraagt haar dadelijk te komen na de ontvangst van den brief, hij bezweert haar onmiddellijk te komen, hij smacht, hij hongert naar haar....

En hier lag Helga dood, en Karel wachtte vergeefs.

Ik moest naar hem toe, 'naar het eiland der gelukzaligen' - hoe verfoeilijk ik dezen plicht ook vond, ik moest naar hem toe. Ik moest hem voorbereiden, hem bijstaan, hem troosten als ik kon.

Ik wachtte geen moment met te gaan. Elk moment van uitstel was een pijniging voor den armen jongen. Met een zwaar gemoed trok ik den berg op. Het was het prachtigste weer van de wereld. De zon scheeen fel in mijn oogen. Van verre zag ik het huisje al. Maar Karel stond niet uit te kijken. Hoe vreemd.

Ik vervolgde mijn weg. En toen ineens zag ik hem zitten. Karel, op het houten trapje vóór het huis. Hij stond niet op bij mijn komst. Hij keek niet op. Ongerust, verbaasd, verhaastte ik mijn stap.

Daar zat hij. Hij was dood. Slap leunde hij tegen de deurpost. Zijn hoofd was schuin op de borst gezonken. Het was bloedeloos en koud en angstwekkend ingevallen, en smal. Een huivering kroop over de palmen van mijn handen, toen ik zijn verblauwd gezicht aanraakte en optilde. Ik zag bloed op zijn kleeren. Zijn lippen waren blauw. Hij moet plotseling door een bloedspuwing overvallen en daarin gebleven zijn.

Ik zal niet probeeren te beschrijven, wat ik voelde. Helga had hier moeten zijn, om hem in zijn laatste zware oogenblikken bij te staan.

Maar Helga is dood.

En op zijn 'eiland der gelukzaligen' is Karel Damme alleen gestorven.

E i n d e .

Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden losse bladen van een reisdagboek door Maurits Wagenvoort.

(Slot van blz. 491.)

Ajasoeloeg, 24 Februari, 1904.

Vanmorgen denzelfden weg terug. Hij is, zoo mogelijk, nog onbegaanbaarder door de regens van den afgeloopen nacht. Ons escorte is even schilderachtig. Het rijden van die lieden is een lust om te zien, en onze armoedige, maar wondersterke rijtuigjes houden hun vliegende vaart bij. Bij het binnenrijden van Sokia echter struikelt het paard van een ‘zaptieh’ en de berijder maakt een duikeling over het hoofd van het dier. Echter zonder zich te bezeeren. Hij staat dadelijk op en is in een oogwenk weer te paard.

Op de ‘konak’ worden wij met groote statie ontvangen door den ‘kaimakan’: een jongen, éléganten ‘effendi’, sinds een week pas op deze post benoemd. Hij belooft allerlei verbeteringen voor zijn district, welke wij met sceptische belangstelling aanhooren. Na de koffie en de sigaretten gaan wij heen, en bezoeken een dropfabriek: Amerikaansche onderneming.

De reis gaat in den zelfden wagen terug. Wij vinden ons déjeuner er in klaar staan. 's-Middags komen wij in Ajasoeloeg aan, waar de dikke heer Karpoutza ons opwacht. De heer Fotiades verlaat ons hier. Zijn zaken roepen hem naar Smyrna terug. Een prettige jonge man met een mooi, nadenkend voorhoofd en vervaarlijken knevel.

Hij schijnt zeer vroolijk, zeer onderhoudend. Toch liet hij zich ontvallen, dat hij een melancholieken aard bezit.

Wij bezoeken allereerst den prachtigen bouwval van de oude Isabey-moskee, gedeeltelijk gebouwd van kolommen gehouwen steen van den beroemden Diana-tempel van Ephesos, bekend uit de 'Handelingen der Apostelen'. Vervolgens een moeilijke tocht over den berg naar den hoog gelegen Byzantijnschen burcht. Een vruchtbare streek met overal watervallen, koepels van de oude moskeeën. Ajasoeloeg, in de onmiddellijke nabijheid gebouwd van het vroegere Ephesos, heeft ook als Turksche stad haar grootheid gekend: de Selim-moskee getuigt daarvan. De naam der stad is een verbastering van Hagios Theólogos, waarmee de apostel Lucas bedoeld wordt, beweert men, die hier gestorven heet te zijn.

25 Februari, 1904.

Op vier magere oude knollen, ditmaal slechts geëscorteerd door Hassan, den eersten 'kawas' van ons consulaat, reden wij vanmorgen naar de bouwvallen van Ephesos. Zij liggen op drie kwartier afstand van Ajasoeloeg, op en vooral om den berg Prion. De weg ging eerst door het doorweekte land, vervolgens langs den berg. Hier en daar ziet men de brokstukken van oud metselwerk, oude gemetselde bogen, welke, zwart berookt, herders tot schuil dienen. Maar de bouwvallen worden steeds aanzienlijker, ingewikkelder, meer verwoest tevens. Eindelijk komt men bij het theater, hetzelfde, waarin die volksvergadering werd gehouden, die onder den roep: 'gròòt is de Diana der Ephezen!' over leven en dood van Paulus en zijn volgelingen zou beslissen. Het is misschien het grootste theater, dat ik ooit heb gezien, en nog slechts in zijn onderste deelen uitgegraven. Doch zeer wel te herkennen. Het maakt door zijn grootsche verhoudingen diepen indruk. In de buurt ligt de 'Agora', het 'forum', het 'gymnasion', straten en pleinen van wit marmer, in de grondvesten zeer duidelijk te volgen. Maar al wat eens opstond is neer gevallen en verwoest. Ik herinner mij niet ergens zulk een volkomen indruk van verwoesting te hebben gekregen. Hier ziet men de groote stad, die Ephesos was, in haar fundamenten voor zich liggen, en krijgt men een indruk van haar uitgestrektheid. Maar dit alles is dood, verlaten, verbroken.

En om den geheelen Prion heen, tot ver weg naar zee, zijn het bouwvallen, stukken muur, bogen van waterleidingen, gewelven van heiligdommen, grafsteden. Alles steekt uit den grond op, terwijl de landman er vlak naast zijn door twee stieren getrokken ploeg door het land snijdt, stil en zonder opzien.

In den schouwburg kwam miauwend een kater op ons af, die, verlaten, getroost en gestreeld wilde worden en zich met krommen rug aan onze beenen streelde en ons, altijd miauwend, volgde. Zijn klagend geluid deed goed temidden dezer overblijfselen van een ondergegane wereld.

Op den terugweg kwamen wij langs het z.g. graf van Sint-Lucas, terwijl op een heuvel tegenover het ‘forum’ ons een cel als gevangenis van Sint-Paulus werd aangewezen. Wat hier van zij laat ik daar, doch wèl leeft men hier in het Nieuwe Testament, en de ‘Handelingen’ ontvangen met deze bouwvallen voor oogen een ongemeen-krachtig leven.

Zooals hier het Christendom de erfenis heeft verkregen van de Heidensche Artemis, wier grootsche tempel, dichter bij Ajoesoeloeg, nog niet uitgegraven is, zoo heeft het Mohammedaansche geloof van het Christendom geërfd. Naast den tempel van Artemis werd de kathedraal van Sint-Jan gebouwd, naast deze de moskee van Isabey. Maar tempel, kathedraal en moskee: de eene is nog meer verwoest dan de andere.

Smyrna, 28 Februari, 1904.

Een déjeuner bij de Daponté's met de De Sturlers, en Beukema, den pas aangekomen drogman. Mevr. Daponte-Biben laat ons eerst haar apen en honden zien. Zij is een groote dierentemster en dierenvriendin. Het déjeuner is goed en de gesprekken zijn opgewekt. In den namiddag gaan wij in rijtuigen - terwijl de heer Daponte een zijner mooie volbloed-Arabiërs berijdt - maar ‘het bad van ‘Agamennon’. Een zwavelbron, die ontspringt aan de opening van een kloof tusschen om dezen tijd van het jaar heerlijk-groene bergen. Langs een langzaam oploopend voetpad wandelen wij den kloof in, die zich voortdurend vernauwt. Een beekje ruischt in het dal. Het landschap van hooge groene bergen is zeer bekoorlijk. Eindelijk kunnen wij niet verder Wij stuiten op een waterval, die schuimend

en ruischend tusschen het groen op een groot rotsblok neer plast, en dan over het kiezel wegvloeit. Hier houden wij ons eenigen tijd op om dan denzelfden weg terug te keeren.

1 Maart, 1904.

Becht schrijft mij dat ‘Rabbi Paulus’ dood gezwegen wordt.

6 Maart, 1904.

Bij de Zondagsche rijsttafel, waarop de heer en mevrouw De Sturler de vriendelijkheid hebben mij steeds te noodigen, vond ik, behalve den heer en mevrouw Robins, de laatste vol belofte voor de toekomst, den heer Duckers, den Belgischen consul-generaal. Een echt-Belgische kop: rood, rond, grijs, maar levendig, geestig en een ietsje gewaagd in zijn stoutigheden. Pas terug van een reis door Mesopotamië, gaf hij mij daarover verschillende inlichtingen.

Een zijner ondeugendheden was deze: ‘les enfant ne donnent á leurs parents qu'un moment de plaisir: c'est neuf mois avant leur naissance, et encore, c'est bien court’.

Een wat Belgische zware geestigheid, maar toch leuk.

7 Maart, 1904.

Een der hatelijkste eigenschappen der Smyrna'sche menschen, voor zoover ik hen ken, is dat de een steeds kwaad spreekt van den ander, die afwezig is, kwaadsprekerijen, welke soms worden verklapt. Zoodat menschen, die men den dag te voren nog als vrienden tezamen zag, nu als tijgers tegen over elkaar staan.

9 Maart, 1904.

Met den heer Slaars maakte ik een sedert lang voorgenomen, maar door het ongunstige weer uitgesteld uitstapje naar ‘het Bad van Diana’. Het is een groote en voor deze landen mooie tuin in den omtrek der stad, toebehoorende aan de ‘Watermaatschappij’. het ‘Bad van Diana’ genoemd, wijl er een beeld van Diana gevonden werd. De heer Slaars beweert op schijnbaar goede gronden, dat het riviertje, dat hier aan vele kleine bronnetjes ontspringt, de Meles van Homeros is, en niet het andere, dichter bij de stad, zoo geheeten.

‘Je ne décide point entre Genève et Rome’, maar het is een feit, dat het water zoo louter is, dat het waardig zou zijn, dat de grootste dichter er zijn dorst mee gelescht heeft. Er was een groote vijver, zoo doorschijnend, dat het spel der visschen overal er in was te zien. Trouwens in de buurt stond, vòòr onze jaartelling, een aan Homeros gewijde tempel, waarvan brokstukken zijn gevonden.

Natuurlijk réciteerde de heer Slaars onder het wandelen Lamartine. Ik noemde voor de aardigheid den nachtegaal met het Arabische woord ‘boel-boel’, of hij sneed onmiddellijk een vers van Lamartine op, waarin dit woord voorkomt.

Smyrna, 14 Maart, 1904.

Ik heb een paar dagen in Sevdikeuï door gebracht bij de De Hochepieds. Elken dag maakte ik met mijn gastheer, graaf Edmond De Hochepied, een lange wandeling in den omtrek. Hij spreekt en schrijft vloeiend Hollandsch en door mijn bemiddeling begon hij een correspondentschap uit Smyrna in het Amsterdamsche ‘Nieuws van den Dag’. Lachend deelde hij mij mede, dat de Hollandsche matrozen, die geen Fransch lezen, zijn naam uitspreken als ‘Hooge Piet’.

Wij klommen tegen de bergen op en overzagen het dal, waarin Sevdikeuï ligt. Overal wees de heer De Hochepied mij de olijfbosschen, wijngaarden, weiden, bronnen, die in het bezit van de De Hochepieds, de Van Lenneps, de Fremaux waren geweest, en gedeeltelijk nog zijn. Hier en daar rustten wij uit onder eeuwen oude platanen, naast zingende bronnen, waarbij het uitzicht heerlijk was. Voor ons uit het Tachtaly - gebergte, rechts de Boz-dagh, links de lagere bergen, welke Smyrna aan ons oog onttrokken: de Pagos met zijn bouwvallen, terwijl achter ons het gebergte zich sloot.

T'huis gekomen snuffelden wij in de oude papieren der De Hochepieds en vonden bijvoorbeeld een eerwaardige correspondentie van *lady* Porter, de vrouw van den Engelschen ambassadeur te Konstantinopel, dochter van onzen gezant aldaar, met haar zuster, waarin zij, in een Fransch vol spelfouten, o.a. Londen, ‘la plus grande, la plus salope, la plus vilaine ville de l'univers’ noemt. De minuten van den gezant De Hochepied van zijn brieven aan de ‘Gouvernante’, prinses Anna, leken mij ook hoogst interessant.

18 Maart, 1904.

Groot diner bij den heer en mevrouw De Sturler. De heer Duckers, de Belgische consul-generaal, vertelde van prins Alexandre Chika, Roemeensch ambassadeur te Konstantinopel, een ‘charmant filou’, onweerstaanbaar oplichter, die hem eens had ‘posé un lapin’ van acht duizend fancs: ‘le plus grand lapin de ma vie!’ Maar ieder liep er bij hem in. Hij bezat manieren, mooie praatjes, die den sterkste van de sokken liepen. Hij was de broer van dien prins Chiká, die getrouwd is met een zuster van Nathalie van Servië.

‘Een élève de Thérèse Humbert, quoi?’

De heer Keun, die aanwezig was, vertrekt binnen enkele dagen naar Europa en de Vereenigde Staten: eerst naar Rome om ‘m'n dochter de prinses Borghese’ te zien. Dan naar Parijs, dan Den Haag, Londen, vervolgens naar Amerika, waar hij geld hoopt te krijgen voor het Nederlanndsche hospitaal te Smyrna.

Hij zal er waarschijnlijk wel meer krijgen dan de armzalige *f* 300 (tot goed *f* 1100 vermeerderd), die ingekomen zijn op mijn schrijven in verschillende Hollandsche kranten.

Malkadjik, 24 Maart, 1904.

Op het landgoed der familie Van Lennep, dat beheerd wordt door den heer Oscar van Lennep en waar de vader Charles David van Lennep zijn novellen schreef. Een groot oud landhuis in het midden van een Grieksch dorp, groote kamers, ouderwetsch en wat poover gemeubeld, maar toch gemakkelijk.

Het goed is 8000 bunders groot en wordt enkel door de omliggende bergen begrensd. Hier en daar een hooge tumulus, welke men gedeeltelijk reeds heeft geopend, en waarin men inderdaad graven heeft gevonden met sieraden e.d. Het oude Kolophon lag in de buurt. In de verte is de heuvel van zijn ‘akropolis’ te zien.

Gevolgd door een tam wild zwijn en twee honden maakte ik een wandeling met den heer Oscar van Lennep. Hij is veel meer Engelschman dan Hollander en behoort reeds tot de Anglikaansche kerk. Hij zou zich als Engelschman hebben laten naturaliseeren, indien dit zoo gemakkelijk ging als van kerk te verwisselen. Overigens een prettige kerel, gastvrij en voorkomend.

Wanneer wij van onze wandeling terug keeren, tegen den avond,

is er in het dorp een zware schoorsteenbrand. Men steekt de schoorsteenen echter in brand om ze te reinigen. Terzelfdertijd ontstaat er een standje. Naar het gebruik der bevolking - de opgezetenen van Malkadjik zijn half-Turksch, half-Grieksch en de twee helften leven in afzonderlijke wijken - is een jonge dochter geschaakt. Ongelukkig is zij een Turksche en de jonge man een Yoeroek (van een secte, welke zich wel Muzelmaansch noemt, maar eigenlijk nog Heidensch is). Een huwelijk is dus onmogelijk, want de Yoeroeks vermengen zich niet, en hun ‘Hoogepriester’ zal nooit de toestemming tot het huwelijk geven. Van Lennep, als heer van het dorp, zal daarin als hoogste burgerlijke autoriteit hebben te beslissen.

Wij bladeren in nagelaten papieren zijns vaders. De oude heer heeft over alles geschreven wat land en bevolking raakt: landbouw, wetten, belasting, geschiedenis. Hij is zonder twijfel een merkwaardig man geweest, die de eenzame avonduren op Malkadjik wèl heeft besteed.

25 Maart, 1904.

Ik ben eigenlijk uitgenoodigd door baron Van Heemstra, alleen heeft de heer Van Lennep mij óók een dag gevraagd: één dag, wijl ik niet langer kàn en wil blijven. Vandaag dus òver naar het huis van Van Heemstra: veel beter, veel confortabeler ingericht.

Ik vind er zijn jonge vrouw, dochter van een rijken Smyrna'schen koopman. Zij is niet mooi, maar wel lief en zeer beschaafd. Uitdrukkingsvolle oogen en mooie tanden.

's-Middags met Heemstra een rijtoer naar een in de rotsen uitgehouwen kelder, waarin een zwavelbron ontspringt, welke klaarblijkelijk in den Griekschen of Romeinschen tijd tot badirichting heeft gediend: een reeks van gewelfde kamers naast elkaar met in de muren nog de gleuven voor de watergeleidingen. Het is een mooi bergland, waar wij doorheen trekken, hier en daar met dicht struikgewas begroeid. Bij de ‘grot’ binden wij onze paarden vast en leggen ons neer, terwijl een neger thee voor ons zet.

De paarden zijn vrij mak, wij rijden langzaam. Onderweg vertelt Heemstra mij weinig-stichtelijke dingen van verscheidene menschen, die ik hier ken, en wel naar aanleiding van het feit, dat ds. Le Bouvier kwaad op mij is wegens een artikel in de ‘N.Ct.’, waarin ik gezegd heb, dat hij in de 22 jaar, dat hij predikant aan de Nederlandsche kerk is, Hollandsch had kunnen leeren.

26 Maart, 1904.

Met den heer Heemstra naar de plaats, waar het oude Kolophon stond: anderhalf uur afstands te paard. Er steekt niets meer van boven den grond dan eenige brokstukken stadsmuren, maar daaraan kan men zien, dat het een groote stad was, welke tegen de berghellingen opliep, en bovendien een groote vlakte besloeg. De Engelschen hebben moeite gedaan om van de Ottomaansche regeering verlof tot uitgraven te verkrijgen. Maar de Grieksch-Turksche oorlog is er tusschen gekomen.

Smyrna, 26 Maart, 1904.

Mijn galgenmaaltijd bij den heer en mevrouw De Sturler. Na het diner komt het gesprek op Bangkok: zooveel insecten 's avonds, dat men gedwongen was naar bed te gaan om achter het muskietennet beveiliging te zoeken; kikkers, die geluid voortbrengen als kanonschoten in de verte, zoo hevig, dat men aan tafel elkaar niet kon verstaan; onweders soms, dat zelfs personen, gewoonlijk niet bang, er van ontstelden. Voeg daarbij herhaaldelijk moord en doodslag van Siameezen en Chineezen, een onverdragelijke hitte en voor Europeanen, die het er niet langer dan twee jaar konden uithouden, een ongezond klimaat.

‘Ik heb gedanst’, zei mevrouw De Sturler, ‘toen mijn man werd terug geroepen.’

Toch was dit een soort ‘ongenade’. De heer De Sturler had tegenover den heer Rollin Jacquemyns - toen in Siam almachtig - de rechten van onze ‘beschermelingen’ doen gelden en daardoor diens toorn opgewekt. Rollin Jacquemyns was een groot vriend van onzen staatsraad Asser. Het gevolg was, dat minister De Beaufort den heer De Sturler terug riep, maar hem later daarover zijn excuus aanbood.

‘Surtout pas de zêle’ is een aanbeveling, welke onze vertegenwoordigers in het buitenland niet teveel ter harte kunnen nemen. Aan het ministerie van Buitenlandsche Zaken vreest men niets zoozeer als verwikkelingen. 't Komt er niet op aan hoe onbeduidend die zijn en hoezeer het recht aan onze zijde is. Hoe ijveriger een ambtenaar voor onze belangen optreedt, hoe meer werk hij den heeren in Den Haag geeft, en hoe minder hij dus gezien is. Beukema, die tegenwoordig was, vertelde daarvan voorbeelden uit onze betrekkingen tot Japan.

Eene moeder door A. Timmerman - Van Pellecom.

Zij had haar man verloren toen haar eenig kind een kleine jongen was. Alleen had zij hem groot gebracht; met naaien het brood voor hen beiden verdiend. De menschen bij wie zij werkte, noemden haar stil en eenzelvig; rustig en geduldig deed zij wat er van haar werd verlangd. Zij dacht uitsluitend over dagelijksch zorgen, waarvan haar jongen het middelpunt was. Toen hij grooter werd, kwam zij door hem meer in aanraking met de wereld om haar heen, en omdat het kind zachtzinnig was, beschermde zij hem zooveel mogelijk tegen de ruwheid der menschen.

Later, toen hij een mensch begon te worden, verzweeg hij, om haar te sparen, verdrietelijkheden die hem troffen. Het lot scheen hun genegen, het liet hen rustig voortleven zooals zij dit het liefst wilden, in elkaar toegewijde, niet uitgesproken, wat weeke genegenheid. Tot er een plotselinge keer kwam; de oorlog scheidde hen wreed. De laatste uitdrukking, die zij bij zijn vertrek, in zijne oogen zag, was gewilde moed, waarachtig angst schemerde.

Nog stiller werkte zij, nog eenzelviger noemden de menschen haar. Maar in haar wezen leefde de hoop op zijn terugkeer, fel en standvastig.

Het lot werd nog wreeder. Zij kreeg bericht dat hij gesneuveld was. De slag raakte haar niet met plotselinge hevigheid; langzaam aan groeide haar lijden, tot het haar geheele wezen had doortrokken. Toen dacht zij dat zij sterven ging; zij verwachtte het gelaten. Maar het lot is niet zoo meedoogend dat het een mensch het leven ontneemt wanneer deze het verlangt. Zij bleef leven en voegde zich weer in den sleur. Werktuigelijk deed zij wat zij gewoon was te doen. Als de menschen haar bemeelijdden, antwoordde zij bijna niet; de een noemde haar koud en hard, de ander vreesde voor haar verstand. Na een paar dagen brak de verstarring en begon zij te spreken over haar jongen, tegen iedereen die wilde luisteren. In de

zwarte nachten fantaseerde zij heldendaden die hij gedaan zou kunnen hebben.

Een paar maanden later bracht een jongen van het dorp, die met hem in den oorlog was getrokken, haar den laatsten brief van haar zoon. Waarin zij las dat hij niet gesneuveld was, maar gedeserteerd. Hij schreef dat hij deserteeren zou en dan natuurlijk gefusilleerd zou worden. Dit besluit had hij genomen omdat hij wist dat hij niet meer zou kunnen leven wanneer hij een mensch had gedood. Was het dan niet beter zelf den dood in te gaan eer dit gebeuren moest? Hij hoopte dat zij dit ook zooals hij begrijpen zou, en vroeg haar vergeving voor het verdriet dat hij haar moest aandoen. Misschien zou zij denken: had hij zijn besluit om te deserteeren maar voor haar verzwegen; nu beschouwde zij dit feit als lafheid, zooals veel menschen doen, en deed dit haar meer leed dan wanneer zij had kunnen gelooven dat hij als held voor zijn vaderland was gesneuveld. Maar hij hoopte door zijn vrijwilligen dood iets bij te dragen tot den afschuw voor den oorlog. Zij moest aan iedereen, dien zij kende, vertellen hoe en waarom hij was gestorven, en trotsch gaan op zijn moed. Niet iedereen zou dit begrijpen; maar enkelen, heel enkelen, wel, en dezen zouden weer aan anderen dit begrip overbrengen; steeds verder moest zijn daad en het motief daartoe doorwerken. Als de menschen hun leven wilden offeren voor den oorlog, zou de oorlog onmogelijk worden. Hoe grooter hun aantal werd, hoe sterker de kans dat het offeren niet meer noodig zou worden.

Toen zij het woord *deserteeren* las, had zij een bitter-pijnlijke steek in haar hart gevoeld. Maar bij het verder lezen stierf dit gevoel weg. Al begreep zij niet alles wat zij las, zij geloofde, en in dit geloof vond zij nieuwe levenskracht; al wat zij vroeger voor waar had gehouden over heldenmoed en vaderlandsliefde verbleekte bij den wil van haar jongen. Zij zou zijn wil volbrengen. Als *hij* het wilde, moest het goed zijn.

De menschen tot wie zij sprak zooals haar zoon het haar had gevraagd, keken haar verwonderd en wantrouwend aan. Maar al wie de gruwelen van den oorlog, in werkelijkheid of in de verbeelding hadden door gemaakt, luisterden aandachtig en met veel belangstelling; zij zagen in de verte een heel klein lichtje opblinken, en de druk van hunne jammervolle herinneringen werd er een weinig door verlicht.

Verweer... door Will. Wemerman.

Het lijkt werkelijk, of de vier wielen zich aan de weg vastzuigen. Zoo heel rustig en recht rollen zij.

De straatweg is stoffig; het heeft sinds eergisteren niet geregend.

De grond is hier ook zoo vlug droog. En dit is juist de tijd, dat de boeren om regen bidden. En als het in twee weken niet geregend heeft, bidt de dominee van ‘het kleine kerkje’ vanaf de kansel. - Na een poosje komt er dan wel regen. Natuurlijk soms ook niet. Maar de koster zegt zelf:

‘De mensch in z'n onverstand zou 't nou wel anders wille, maar zooals 't gaat, gaat 't goed. Dat benne Al-wijze besluite, waar wij niet bij kenne.’

De boeren begrijpen dat heel goed. En als de koster er maar wat meer moeite voor zou willen doen, dan zou het varken van boer Jansen het ook wel begrijpen.

Maar nu is de weg dan toch erg droog. Achter de wielen stuift het stof hoog op. In de auto heb je daar geen last van. De voorruit houdt ook veel tegen.

Op het stuurrad liggen twee handen. Twee breede handen in beige varkensleeren handschoenen. - Zulke handschoenen behooren bij auto-rijden. De kappen zijn naar voren omgeslagen en hier en daar zitten vlekken van olie en andere afgevende,

auto-achtige dingen. Denk nu niet dat dit niet netjes is. Het beteekent, dat ze werkelijk in een auto gebruikt zijn. Zooiets van: Alleen echt met dit merk.

De weg is nogal behoorlijk bestraat. Hier en daar is natuurlijk wel eens 'n kuil; daar kun je niet vóór zijn.

Als de wielen door zoo'n kuil glippen, buigen de veeren sterk; de handen klemmen het schokkende stuurrad vaster.

Het zijn sterke, licht-blond behaarde polsen, die bij de handschoenen behooren. En bij de polsen behoort een jonge man. Het bruin van z'n gezicht is van echte Hollandsche sport-zon. En niet van Indië of smeersels. Z'n gezicht ziet er uit, of hij onder z'n alpino'tje glad haar heeft, met een scheiding in het midden.

Hij is in gedachten. Hij ziet er uit, of er iets gebeurd is. Misschien is hij iemand, die alleen maar denkt als er iets gebeurd is.

Automatisch stuurt hij door de eenvoudige, eenzame wegbochten.

En als hìj denkt, hebben misschien zijn handen oogen, die gevaren kunnen ontwijken. Maar veel gevaren zijn er niet. En hij denkt.

Eigenlijk heeft hij heel nare gedachten. Hij vraagt zich af, wat eenvoudiger is: vergif, kogel, of gas.

Wie heeft er nu zulke gedachten! Dan moet er toch wel iets heel ergs gebeurd zijn.

Haha! Dat is er ook! Het is een combinatie van de twee ergste dingen die iemand overkomen kan:

Zaak over de kop.

Toos ontrouw.

De twee dingen waarvan je zoudt denken, dat ze nooit nooit gebeuren konden.

Toos. Die zaak; nuja, dat was niet onverwachts.

Maar Toos!

Dertig jaar was hij nu. Vijf jaar getrouwd. Vijf jaar met Toos. Vijf jaar die schijnbaar volkomen gelukkig waren.

Hij was rijk. (Ja, was nu ook uit.) Toos was mooi. Jong. Ze hadden een landhuisje. Prettig. Tennis. Golf. Dansen. Zeilen. - 's Winters bioscoop. Dancing. Theater. - Geen kinderen.

Vijf jaar goede vrienden. Man en vrouw. En nooit... Nooit....!

Tenminste....

Maar dan zou hij het toch wel bemerkt hebben! Gunst, je flirtte allemaal wel eens. Je flirtte zooals je bridge-de. Daar zoek je niets achter. Er ìs niets achter.

Je leeft voor elkaar, want je houdt van elkaar. Tenminste....

Dat was een goed leven, vijf jaar. En nu....

Toos. Maar hoe kwàm ze zoo! Met een artist. 'n Dichter! Daar zit nu volkomen geen toekomst in. Niemand leest er meer gedichten. En voor zoo'n man vergooit Toos *hèm*, en haar goede leven.

Ja, nu weet ze nog niet dat de zaken....

O, dat ook nog! De zaken....! Hoe kàn het zoo bij elkaar komen! De zaken en Toos. Toos.... En zoo lang al!

Nu zal zij een kind krijgen. Het is van den artist. Zij zegt trouwens zèlf....

En hij heeft niets bemerkt. En hij heeft geleefd en getennist en geflirt.

En hij heeft niets bemerkt!

In het rechter bovenla-tje van zijn bureau ligt zijn revolver.

Wat moet de schok, het inslaan van de kogel, ontzettend zijn. En dan is er in zijn voorhoofd een rond gaatje en in zijn hersenweefsel rust een nikkelen kogeltje. Ruw is dat. Grof.

Gif werkt met een ziekte-proces. Ook grof. Neen.

Gas.

Ha. Gas. De zoetheid van de zachte dood.

In de eetkamer is een gashaard. Zijn jas voor de vensters. Een doek voor de kier van de deur. En dan de slang er af en de kraan open.

Het zal zacht suizen. Gas heeft een zoete geur.

Ja, nu naar de eetkamer.

Wat wordt het warm aan zijn voeten. Het water in de carburator is misschien bijna opgestoomd. Bij die boerderij zal hij wel wat versch water kunnen krijgen.

Nu is het net, of de wielen zich stijf tegen de grond drukken. De rem knarst.

Stop.

De rust om zoo opeens stil te staan. Zonder wind. Zonder zand en stof tegen de voorruit. Nu bij een boerderij te staan. De groene tuin. Het rieten dak. De hofhond. Ja, de rust.

Een boeremeisje komt naar buiten. Vader is gaan melken. Ja, ze heeft wel wat water voor meneer.

Het is een blond meisje. In de stad noemen wij dat platinablond. Maar bij een hoerenkind zijn we altijd geneigd van peenhaar te spreken. Toch, als zij eens liet permanenten....! Een kleine natuurlijke golf heeft ze wel in 'r haar. En twee heel kleine krulletjes. Maar ze zet 's Zaterdagsavonds zeker papillotten. Voor Zondag. Als haar vader lid is van ‘het kleine kerkje’ zal hij dat wel ‘iedeltuterie’ noemen. Maar met de Zondag moet ze er toch knap uitzien.

Eigenaardig, je zoudt van zoo'n boerenkind verwachten, dat ze dikke roode armen heeft. Maar zij heeft prettige blanke armen, die uit de korte mouwen van haar katoenen jurk komen. Van voren spant die jurk over kleine borsten.

Ze zal misschien achttien jaar zijn.

Haar blanke armen hebben toch kracht. Met een spetterende straal spuit het water uit de bek van de pomp in de groene emmer met koperen banden.

Haar oogen zijn grijs en eerlijk. Zoo eerlijk als een Hollandsch korenveld.

En ook zoo jong en frisch.

Haar klompen klotsen over de ongelijke steenen van het plaatsje.

De man met de varkensleeren handschoenen draagt zelf de emmer naar zijn wagen. Hij morst een beetje over zijn schoenen en de pijpen van zijn pantalon.

‘'t Is goed dat de zon schijnt!’ lacht het meisje. Als ze lacht zie je heel het goede boere-land in haar oogen.

Wie kan er bij deze goedheid nog aan gas denken. Venijnig, sluipend gas.

Gas, dat suizend uit de pijp komt. Moordend gas.

Maar waarom zou je ook aan gas denken?! Waarom ook weer?

Ja.... Zaken. Toos.

Verdorie! Maar.... Maar gas maakt alles uit! Het laat niets over. Het laat geen leven over....!

Kijk eens naar zoo'n boerderij. Zoo'n boeremeid!

Het witte water dat uit de pomp spuit, ziet er uit om te zoenen. Het meisje ook. En in die sloot zwemmen eenden. In de verte loeit een koe. Daar is zeker de boer aan het melken.

Ach. Maar als Toos nu van dien artist houdt. Was het niet eerlijk, haar zelf te laten kiezen. Misschien *héèft* ze al gekozen. Maar je kunt toch niet weten. Nee, schei uit.... Je kùnt niet weten!!

De gashaard in de eetkamer moet weg!

Zoo. De auto heeft genoeg gedronken. Het meisje gooit het restje water uit de emmer over de goudsbloemen in de voortuin.

Dank je wel, hoor!

De motor spreekt alweer.

Het lijkt werkelijk, of de vier wielen zich aan de weg vastzuigen. Zoo heel rustig en recht rollen zij. Het is toch wel erg stoffig op de weg.

De handen op het stuurrad zijn niet meer zoo star geklemd.

De beige varkensleeren handschoenen zien er anders uit. Luchtiger. Vroolijker.

Uit de sfeer rondom de handschoenen zijn een revolver en gif en gas verdwenen. De handschoenen bemerken zooiets vlug. Je zoudt zèlf een beetje vroolijk worden als je naar die handschoenen kijkt. De eene trommelt een wijsje op het stuurrad en de andere wordt soms beschuttend boven de oogen gehouden, omdat de zon in de voorruit glinstert.

De jonge man is weer in gedachten. Het is, of er weer iets gebeurd is.
Haha! Dat is er ook. Er is iets goeds gebeurd. En de gashaard moet weg uit de eetkamer. - Ach, wat glinstert die zon in de voorruit.
Hier dicht bij moet nu een spoorlijn zijn. Die ìs er ook.
Een onbewaakte overweg. Die ìs er ook.
Misschien een trein. Die ìs er ook.
Ja, een trein is er ook. De treinen rijden hier hard.

Als je aan goede dingen denkt, vergeet je wel eens scherp uit te kijken.
En wat glinstert die zon in de voorruit.

Dingen die hard rijden hebben de snelheid gemeen. Auto's en treinen trekken elkaar aan. Het lijkt net of de wielen steeds vlugger gaan rollen.
Ja, dingen die snel rijden trekken elkaar aan. En de zon is als goud in de voorruit.

De gil van een stoomfluit klinkt niet mooi.

Even lijkt het of de auto eerder bij de overweg zal zijn dan de trein.

Maar dat blijkt naderhand toch niet het geval te zijn geweest.

En de koster van het ‘kleine kerkje’ zegt zelf:
‘De mensch in z'n onverstand zou 't nou wel anders wille, maar zooals 't gaat, gaat 't goed. Dat benne alwijze besluite, waar wij niet bij kenne’.

Invallen door Frans Erens.

Eens toen ik zestien jaar oud was, beklom ik den Drachenfels. Het was een mooie herfstdag en toen ik naar beneden keek, dacht ik: Iemand die zich van hier in den afgrond zou werpen, zou een romantischen dood hebben. Ik had geen ambitie om inderdaad te springen, doch ik speelde met de gedachte een zekere beroemdheid te verwerven door een sprong in de diepte; toch is dit reeds een verderfelijk spel.

Serieuse zelfmoordenaars waren zij, die de colonne Vendôme beklommen en zich van den top naar beneden op het plaveisel stortten. Dit kwam zoo dikwijls voor, dat men er toe overging de colonne voor het publiek te sluiten, een maatregel, die niet vol te houden was en moest worden ingetrokken.

Vijftig jaar geleden las ik in een Parijsche courant, dat in een urinoir bij de Champs Elysées het lijk was gevonden van een ouderen heer in avondtoilet. Hij had zich in het hart geschoten met een revolver, die men op den grond bij het lijk vond. Bij onderzoek bleek hij te zijn de Oostenrijksche ambassadeur bij de Fransche republiek de Wimpfen. Dit geval van zelfmoord heb ik nooit vergeten, omdat de plaats en het oogenblik om zich van kant te maken met de grootst mogelijke minachting voor uiterlijke romantiek was gekozen. De menschen hebben zich op alle manieren gezelfmoord, maar deze manier is wel de meest cynische, die men kan bedenken.

De diepte oefent op sommige naturen een aantrekkingskracht uit. Ik heb menschen gekend, die geen toren durfden beklimmen uit vrees niet te kunnen weerstaan aan de zuiging van den

afgrond. Is dit een psychisch of een physisch verschijnsel? Na dien sprong zou de kennis van het groote onbekende komen, iets dat aanlokte en afstootte, zei mij eens een vriend, die zich zijn leven lang met zulke gedachten had bezig gehouden, maar er ten slotte van was genezen doordat hij eens buiten zijn toedoen in levensgevaar gekomen, daaruit werd gered. De doorgestane angst had hem de waarde van het leven doen inzien en hem teruggebracht tot het gezonde begrip.

Het mysterie van den dood heeft ten allen tijde de menschen bezig gehouden en de overtuiging van het bestaan van een leven na dit leven ligt op den bodem van iedere menschenziel. (Men kent het geval van Perk en Kloos.) Merkwaardige dingen zegt over dit probleem de bekende sterrekundige Moreux, directeur van het Observatorium van Bourges in zijn boek: 'Que deviendrons-nous après la mort?'[1)] Dat het aantal van hen, die een antwoord wenschen op deze kwellende vraag zeer groot is, blijkt uit het feit, dat dit boek het in weinige jaren tot de vijf-en-vijftigste uitgaaf heeft gebracht. Hoewel de schrijver een katholiek priester is, grondt hij zijn betoogen niet op de Christelijke openbaring, maar hij zoekt volgens zijn eigen verklaring aan te toonen, wat de hedendaagsche wetenschap heeft bereikt en waarschijnlijk binnen korten tijd nog zal bereiken in verband met de vraag naar het voortbestaan der ziel. De toegepaste wetenschap kan zich tevreden stellen met het gebruik der natuurkrachten volgens de geconstateerde regels en wetten; de zuivere wetenschap zoekt de oorzaken dier werkingen op te sporen en komt zoodoende in aanraking met de metaphysica, een verwantschap aan de Ouden welbekend, die alle wetenschap bij de philosophie onderbrachten. Waar wetenschap en philosophie elkaar doordringen is er harmonie tusschen beiden mogelijk en opent zich een vergezicht van vrede en licht.

Tegen het aannemen van het bestaan eener ziel, de psyche der Grieken, die een substantie is op zichzelf, voeren sommigen aan, dat zij zich niet kunnen ophouden aan een grootheid, die niemand heeft waargenomen, een stoplap, uitgevonden om een leemte te dichten. Maar waarop berust onze waarneming? Op

1) Ed. Scientifica, Paris.

de inrichting van onze zintuigen, die een beperkten kring bestrijken, waarin wij zouden gevangen zijn, wanneer het intellect ons niet daaruit bevrijdde, door buiten het voorstellingsvermogen om, met mogelijkheden te rekenen als een zesde zintuig, een vierde dimensie. Verstandelijk is tegen het oproepen dezer mogelijkheden niets in te brengen en de hoogere wiskunde rekent met entiteiten, liggend buiten het bereik van het waarnemingsvermogen.

'Er bestaan regionen van het mathematische denken, die men zou kunnen noemen het wonderland der geometrie. Daar viert de mathematicus zich uit op een manier, dat het den oningewijde zou kunnen vóórkomen, dat hij hier eerder te doen heeft met de grillige vlucht van een waanzinnige verbeelding, dan met een aaneengeschakelde keten van strenge redeneeringen.'

Op deze door hem aangehaalde uitspraak van den grooten Amerikaanschen mathematicus en astronoom Newcomb, laat Moreux volgen, dat hij na jaren van onophoudelijk nadenken de gedachte van den Amerikaanschen geleerde hoe langer hoe meer is gaan vatten en dat het onderzoek van dat geometrische wonderland hem heeft geleerd, welk voedsel voor haar adepten de philosophie uit dit nieuw ontsloten gebied kan trekken. De auteur voert ons zelf door een wonderland, waarvan de verrassende landschappen zijn gebouwd op den grondslag van wetenschappelijke betoogen. Begrippen, die ons op de schoolbanken zijn ingestampt, zien wij omver liggen, andere zijn daarvoor in de plaats gekomen. Degenen die voor het eerst hier ronddolen, zouden bijna terugverlangen naar den tijd, waarin zij meenden, dat wat men hun leerde omtrent de physica b.v. iets was, waarop zij hun leven lang aankonden. De begrippen *stof, beweging, stilstand* worden ons duidelijker in geheel andere aspecten. Het mechanisme in de biologie ligt verslagen en de cel manifesteert zich als een wezen gestuwd door een kracht, die onderscheidt en kiest dat wat beantwoordt aan het levensdoel der afzonderlijke cellen en aan hun doel in de collectieve groepeering. Wij vinden hier de uitspraak van den mathematicus Poincaré, die betoogt, dat de molecule aan zich zelf overgelaten, maar in de noodzakelijkheid zich te bewegen over een oppervlakte, den kortsten weg zal nemen. 'Deze molecule schijnt het

punt te kennen, waarheen men haar wil hebben, den tijd te voorzien, dien zij noodig heeft om het te bereiken langs een bepaalden weg en daarna den meest geschikten weg te kiezen. Het hier gegevene stelt haar om zoo te zeggen aan ons voor als een bezield en vrij wezen.'

Het zou belachelijk zijn om aan de materie diepe kennis en ware vrijheid toe te dichten, zegt Moreux; de stoffelijke molecule is noch vrij, noch bezield, noch verstandelijk, maar zij handelt uit noodzaak, omdat een Intellect voor haar heeft gedacht en haar zijn wil heeft opgelegd. Sedert eeuwen heeft de mensch dit Intellect God genoemd.

Hoewel wij opgesloten zijn in den cirkel van onze vijf zintuigen en in onze wereldlijke ruimte van drie dimensies, heeft het mathematische denken ons de notie van een vierde dimensie gebracht, liggend geheel buiten onze zintuigelijke waarneming, maar kunnende dienen om fenomenen te verklaren, gelegen binnen ons waarnemingsvermogen. Daaronder noemt Moreux het gedrag der gassen, die een neiging vertoonen de hun gegeven ruimte geheel te vullen en zich in alle richtingen te verspreiden, zonder zich naar de wet der zwaartekracht te gedragen. Voor iedereen is dit een gewoon verschijnsel, maar daarom nog niet verklaarbaar, tenzij men een vierde dimensie aanneemt: De kleinste deelen der stoffelijke substantie, die zich in vrijheid anders gedragen dan in groepeering, zouden nu mogelijk het voorrecht der vierde dimensie bezitten, dat zij echter niet meer kunnen gebruiken, wanneer zij in een vast verband zijn ondergebracht. Daaruit kan worden afgeleid, dat onze ziel, die een enkelvoudig wezen is, ondeelbaar, overal tegenwoordig in ons lichaam, waarvan zij het leven en de stuwkracht is, met de vierde dimensie is begiftigd, wat echter over het algemeen in dit leven niet voor ons zichtbaar wordt, gebonden als zij is aan het lichaam, dat in het rijk der drie dimensies thuisbehoort.

Met behulp van de vierde dimensie kunnen gevallen van bislocatie worden verklaard. Het tegenwoordig-zijn van sommige personen op twee plaatsen tegelijk is te dikwijls geconstateerd, dan dat dit verschijnsel eenvoudig kan worden genegeerd; dan is er visie en communicatie op een afstand, wat in dezelfde categorie kan worden ondergebracht. Van Maria

d'Agreda zijn 500 gevallen van bislocatie of van soortgelijke verschijnselen opgeteekend. Zij voelde soms den indruk van de dingen, die haar daarbij omringden, de veranderingen in het klimaat van de ver verwijderde streken, die zij in dien toestand bezocht. Bij Liduina van Schiedam, Alphonsus de Liguori is bislocatie geconstateerd. Ik herinner mij te hebben gelezen, dat iemand keizerin Catharina van Rusland in de troonzaal op den troon zag zitten, terwijl zij ziek te bed lag; het was eenige dagen vóór haar dood.

Al deze dingen kunnen slechts geschieden door een tijdelijke opschorting van de wetten van onze wereldlijke ruimte. Hoe dat precies in zijn werk gaat weten wij niet, maar de Metageometrie, vooral die van de Boven-ruimte, werpt een nieuw licht op dergelijke buitengewone feiten en toont ze ons als niet absurd in zichzelf en niet in strijd met onze rede, maar geheimzinnig voor ons, die zijn gebonden aan onze wereldlijke ruimte.

Bizonder belangwekkend zijn de gedachten van den auteur van dit boek over het behoud der integrale persoonlijkheid na den dood. Het handhaven der persoonlijkheid is immers het streven van elken mensch, bewust of onbewust. De liefde tot de eigen persoonlijkheid, niet in den zin, dien men met ‘eigenliefde’ aanduidt, is een noodzakelijkheid voor ieder individu. Wij moeten onszelf wel beminnen, want wij kennen alleen onszelf en wij hebben alleen onszelf; alle andere schepselen zijn van ons gescheiden, ook de ons dierbaarste. Zeide Goethe niet, dat het hoogste geluk de persoonlijkheid is? De mensch wil en wenscht met alle kracht haar te behouden en vreest hare vernietiging. ‘.... wanneer het instinktief geloof van het menschelijk geslacht in overeenstemming met een gezonde filosofie, voor onze ziel het voorrecht der onsterfelijkheid verlangt, bedenk dan, dat het niet alleen van belang is te weten of het metafysische princiep van onze ziel zal voortbestaan; wat wij willen, wat wij vurig verlangen, wat wij noodig hebben om onze dorst naar onsterfelijkheid te voldoen, dat is het voortbestaan van onze geheele persoon, van ons *ik,* dat hier beneden heeft gedacht, gehandeld en geleden, het *ik,* dat heeft bemind en gewild, dat heeft gevochten tegen zijn hartstochten,

dat zijn zedelijk leven heeft verdiend en vervolmaakt.' (XIII Hoofdst. *Après la mort*.)

Een gevolgtrekking uit deze beschouwingen is, dat de zelfmoord een aanslag is op het kostbaarste, dat de mensch bezit; dat hij is geheel tegennatuurlijk en dat de bizondere afschuw, die er bij het volk bestaat van den zelfmoordenaar en van den zelfmoord, op een gezond begrip berust. Op een gewelddadige manier zelf het eigen wezen uiteenscheuren, dat bestemd was tot verderen duur, druischt in tegen het normale menschelijke gevoel buiten alle godsdienstige begrippen om.

Van het boek van Moreux gaat een gezond optimisme uit; het is doortrokken van een pure en serene atmosfeer. Het staat in scherpe tegenstelling met de boeken van Maeterlinck, die den lezer in een hopeloos pessimisme storten, terwijl het wetenschappelijk peil van den directeur der sterrenwacht van Bourges ver uitsteekt boven dat van den schrijver van *La grande féerie, La vie de l'espace* en andere werken, dien men geen onrecht doet, wanneer men hem karakteriseert als een groot litterator, maar als dilettant in de wetenschap.

Vrouwen door Hélène Swarth.

Oma.

De ruwe sportknaap, 't pauwig pralend meisje
Bespotten Oma, in haar kamerhoek.
Terwijl de radio davert, blij en kloek,
De sportknaap bluft, de nuf beraamt een reisje,
Hult zij zich, huivrend, in haar donkren doek,
Aait poesje, op schoot, dat warm fluweelen grijsje
En neuriet zacht een lang vergeten wijsje
En bladert, bevend, in 't vergeelde boek.

Haar leven - dof in strengen plicht vergleden,
Haar liefdewensch - gewekt en nooit vervuld.
Doch weet haar ziel den weg naar 't mooi verleden,
Waarvan de weerschijn d'avond nog verguldt.
- 'Zal hém ik weerzien?' preevlen haar gebeden.
En tragen dood verbeidt ze in vroom geduld.

Meisjesdagboek.

Haar oude vingers, teeder trillend, streelen
't Naïeve dagboek van haar meisjestijd.
Als lentevogels liefdewoorden kweelen:
- ‘Neem héel mijn leven, u alleen gewijd!
O zoet geluk, dat géen ons kan ontstelen!
O lief, mijn heil voor tijd en eeuwigheid!’
Verpulverd glijden, bruin, van doode stelen,
De rozeblaadjes, in het boek geleid.

De zware tranen van wie nooit meer schreien
Nu dropplen traag op 't bros vergelend blad -
Mocht ze éven 't hoofd aan 't hart verloren vlijen,
Dat ze, eer die andre 't roofde, éens toch bezat
Of op zijn graf zijn liefste bloemen spreien,
Een weduw vroom, die voor zijn vrede bad!

Troost.

Hoe zalvend zacht, waar, geel in schemergrauwen,
In herfstaroom van goudsbloem en chrysanth,
Een kaarsevlam met teeder-beven brandt,
Elkaar, bij 't vuur, twee moede grijze vrouwen,
Na moeizaam waden door woestijnezand,
Als op een bergtop, waar zij 't overschouwen,
Berustend, kalm, vol eenvoud en vertrouwen,
Haar tocht verhalen door Verledenland!

Hoe lavend, lang verzwegen leed te klagen
Om trotsch verborgen, nooit genezen wond,
Hoe lichter, 't leven eindlijk saam te dragen,
Nu, zij 't ook laat, een ziel haar zuster vond!
Straks daalt de nacht - Zal blijder leven dagen?
Zal dáar ook duren deze hartenbond?

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCDLXXIV.

Als Ware zing en zeg ik nog, hoe 'k voelend denk, schoon Mooren
Besmaalden staeg me als dwaas. Heel laat nu lach ik zachtjes. Bloot
Steeds liet ik zien mijn allerdiepste Zielsbeweging. Groot
Noch klein 'k mij voel ooit, neen, een wijde Ziener, die scherp boren

Naar Grond van 't Allereigenst blijft in alles, uitverkoren
Daartoe door 't vreemd-ver Inzijn Dat mij troost. Trotsch soms me ontschoot
In voorgen tijd, een booze toon, die broozen dan verdroot,
Want 'k was en blijf een Geest, die strijdt en wien 't, van kind, beschoren

Wierd om te lijden, zonder weenen, voor de Waarheid. Hooren
En zien, als knaap reeds, diep-in deed ik veel. En dus als lood
Mij voelde ik zwaar vaak, daar 'k niet wierd verstaan. Haast altijd bood

De Wil der Menigte mij weerstand, daar 'k niet in haar sporen
Mede te trotten wenschte en zóó staeg kwam 'k in hoogen nood
Schoon 'k leefde als vreedge Denker, hooge Voeler naar behooren.

DCDLXXV.

Mijn eigen zuiver-psychisch Binnenleven, dat me als blooden
Diep-fijnen knaap reeds rijzen ging, terwijl ik mager-strak
En vaag-gebogen liep naar buiten, altijd schijnbaar-mak,
Maar soms diep-woest een poos wanneer ik dacht aan al mijn nooden,

Heeft nog veel meer gesterkt zich. Wat heel vreemde menschen boden
Me aan vriendlijkheid, diep-in soms overpeinsde ik wat er stak
Achter; ik was een Denkhoofd reeds, heel jong, dat nimmer brak
Omdat 'k steeds geestlijk-logisch leefde en deed. Mijn eigen mode,

De me aangeboorne, volgde ik in mijn mijmren steeds. Klein-snoode
Bedoelingen nooit kreeg ik, schoon 'k begreep, dat heel veel lak
School in wat liên mij rieden. Lijflijk was ik taamlijk zwak,

Maar kalm-energisch leeft mijn Geest, die braaf mij helpt. Half-doode
Heette ik bij velen, daar ik nooit als de andren, luidkeels sprak.
Maar diepst-in houd 'k mij vast, totdat 'k moet liggen onder zoden.

DCDLXXVI.

Mijn Geest soms mijmert nog weemoedig-wijd. Zijn Buitenzijde
Die vast ging altijd eigen gang verraadt nauw spoor van wat
Gelaten-denkend in hem leeft, want als klein kind 'k reeds mat
Voorzichtig al gebeuren en zeer zelden dus wierd 'k blijde

Vóórdat ik 't al verstond: en tháns ook nog blijf 'k veelal mijden
Omgang met liên, schoon 'k schaarsch er een ontvlucht heb. Als een blad
Leef 'k licht-beweeglijk in mijn diepte, maar nooit sprak ik rad
Of deed ik snel: ik ben niet bang meer, dat 'k zal moeten scheiden

Van 't Aanzijn, waar 'k, onschuldig, toch heel schaarsch tevreden zat.
Mijn Zelf ik ben, en anders nooit, en wie mij wil bestrijden
Moet psychisch even sterk en breed zijn, als 'k steeds bleef: een lat

IJzren ik ben, die zwiept maar diepst-in sterk kan staan. Och, 'k vleide
Mij zelf nooit noch een aêr, en hoog-gelaten blijf ik glijden
Totdat 'k weer lig, voor goed, als elk, ijskoud en zwijgend plat.

DCDLXXVII.

Woest voel 'k, maar hield alreede als knaap me in rust. De praters snapten
Geen oogwenk ooit een deeltje van mijn vreemden, zwaren aard.
Hartstochtlijk-psychisch leef 'k gestaêg, maar heb, van kind, vergaard
Metalen muur van ijskoel denken om mij heen, waar trapten

Kwâ-jongens tegen zonder dat mijn Binnenmoed verslapte.
Wen 'k 't plots te moeilijk kreeg, ik hief me en in snel-forsche vaart
Ik joeg soms schrik aan, maar dan rustig weder aangestaard
De vreemden heb 'k, die woû'n mij delgen. Och, nooit fier ik stapte.

Ik weet me een Niets als iedren mensch, en dus haast nooit ik flapte
Er plotsling uit wat 'k merk van andren: enkel maar bedaard
Al dingen, liên 'k bekijk. Mijn Ziel blijft rijk, en nimmer gapte

Ik anderen iets af, zoomin als 'k ooit nog leegjes klapte.
Ik doe mijn best hier, totdat, scherts ik, steeds nog zwaar-behaard
Mijn kop gaat rusten, eenzaam en gemoedlijk, onder de Aard.

DCDLXXVIII.

Grijpen nooit deed 'k naar wat een aêr bezat: ik leefde vredig
Van 't nauw voldoende wat 'k verdiende, en zoo heel rustig zat
'k Op vele kamers, schrale, toen 'k nog jong was. Andren bad
Ik nooit om iets, want stoïsch is mijn Diepte. Niet stijfzedig

Maar ook nooit immoreel ik deed en nimmer ook zinledig
Schreef ik of sprak ik. 'k Was niet traag, maar geen moment als rat
Liep 'k ijlings naar iets heen, zoodat ik vlottren heette mat
Wen zij mij knauwen wilden. Och, drukpratend nooit verdedig

'k Mijn vriendlijk-stoer gedrag in alles. Neen, slechts fijntjes-snedig
'k Een enklen keer iets zei, wat Wijzen trof. Een fijne lat
Ik ben, gelijk mijn Moeder maar energisch-stoer veelledig

Tevens ik blijf, en trouw herstel 'k gestaêg me op 's Levens pad.
Zie, dat's de stille Kracht, waardoor 'k nog jong blijf, schoon veel leed ik
Van kindsbeen door 't wild volkje, dat zich uitspreekt al te rad.

DCDLXXIX.

Voel 'k hóóg me? Och, sterk ik ben en gloeiend-koel nog. Absoluut
Gezien, ben 'k zelf, zoomin als iemand aêrs iets waard. Breed schrijven
En velen door mijn wijd-juist denken tot de Waarheid drijven
Leerde mijn Onbewustheid reeds me als knaap. Niet resoluut

Van top tot teen, en in geen enkel menschlijk opzicht bruut
Gedroeg, gedraag 'k mij, maar waar 't moest, niet langer vieren, vijven
Maakte ik, neen strenglijk dacht 'k en won 'k, maar zonder stuk te wrijven
Wat me in mijn sterke Ziel mishaagde. Schertsend heb 'k gespuwd

Naar geestlijk-halven, die zich hoog verhieven. Neen, geen ruwt'
Alleen maar energie bezit mijn Zielszijn. Als ontlijven
Ganschlijk mij voel ik, wen ik denkend werk, en niet van kijven

Hield 'k en alminst nu 'k ouder wierd. Heel jong was 'k een rekruut
Nog in dit Aanzijn en verlegen deed 'k dus als een stijve,
Ofschoon 'k mij toen reeds diepst-in op 't Oneindge voelde drijven.

DCDLXXX.

Op 't eind mijn's levens werd 'k geholpen, maar door alles heen,
Daarvóór, werd 'k reeds geholpen door een Diepsten Wil, een vroede,
Die ried mij ver-van-binnen uit, hoe 'k doen moest. Zonder spoeden
Beliep ik alle paên der Kunst, des levens en heb géén

Leven ooit laag geschaad: 'k benijd geen mensch. Mijn schrale leên
Waren nooit sterk, maar diep-gezond, en 'k werd dus nimmer moede,
Waar 'k kon, te doen, stil-denkend, want ik ben van zuivren bloede
Driesoortig dat zich hielp reeds eeuwen lang, diep-vast als steen

'k Schreef altijd alles wat ik sterk-vast voel en zie, dus waarlijk meen,
En waarom 'k vroeger lang geslagen werd met ijzren roeden
Door nuchtre zwakken, die slechts zorgden voor zichzelf. In 't heên

Haat 'k geen belagers meer. Elk hunner als een Waan verdween,
Maar zelf ik blijf nog bezig om te werken en te broeden
Over 't indiepst Mysterie van al Aangelegenheên.

Mevrouw Hélène Swarth door Dr. Willem Kloos.

(Vrouwen. Nieuwe verzen van Hélène Swarth, met een inleiding van J.M. Ph. Uitman. Uitgegeven door Bosch en Kemper, Baarn.)

De door de blijvende sterkte van haar innerlijkste Wezendheid nog geregeld-door onsterfelijke verzen scheppen kunnende dichteres Hélène Swarth is, zeg ik schertsend (want zij en ik schelen slechts vijf en een halve maand van elkaêr in leeftijd) mijn jongere tijdgenoote te noemen.

En als zelf, tot mijn genoegen, óók nog altijd krachtig-geestelijk levende en doende, wensch ik hier dus hartelijk geluk in de eerste plaats Haarzelve natuurlijk, maar eveneens het niet zoo heel groote deel van het Hollandsche publiek, dat echte poëzie te waardeeren weet, met de verschijning van dezen nieuwen bundel, dien ik, van het begin tot den einde, met aesthetisch-psychisch indringende belangstelling las en genoot.

* * *

Van uit het met mij saamgeborene diep-in geestlijk-willende Voelen, dat mij reeds als lichamelijk niet veel waard schijnenden want vrijwel broozen knaap die zich meestal alleen maar met lezen vermaakte, hielp want besturend steunde en dat mij enkele jaren later ook den sterken aandrang gaf, om De Nieuwe Gids te stichten, dien ik nu reeds achtereenvolgens vijftig jaren rechtvaardig-logisch bleef leiden met kalm-bezielde energie - van uit mijn eigenlijkst want allerdiepst Inwezen, herhaal ik, vermag ik, zonder eenigerlei mij op den voorgrond dringende verwaandheid vaststellen, dat dit boek ‘Vrouwen’ een der mooiste want meest volmaakte is onder de vele andere, die ik nu reeds stellig 55 jaren langzaam-aan, het eene na het andere, van deze groote Dichteres onder oogen gekregen heb en aandachtig bestudeerd.

Het heeft nooit in mij gelegen, om iemand te vleien, neen, ik

bleef altijd een heel gewoon, natuurlijk en nooit veel pratend, maar, als ik spreek, de zuiverste waarheid zeggend mensch. En dus als ook nog heden gedegen voortgaand strever, die het geheel van zijn ziel en geest en zijn subtiel gevoel voor den klank van woorden gestadig ongewild bleef oefenen, moet ik beginnen met wel vriendlijk, maar toch krachtig op te komen tegen de radde bewering van den overigens waardeerbaren voorredenaar Uitman, dat 'het werk der schrijfster aan klankdichtheid, woordlenigheid 'en donkere volzinnenpracht zou hebben verloren.'

De heer Uitman vergeve mij, maar deze opmerking van hem slaat de plank geheel en al mis.

Immers, zeg ik hier als veelervaren auditief proever van alle mogelijke soorten van verzen, zijn deze gedichten wel eenigszins anders van toon en maat als die van de zeer bevallige en soms waarlijk-prachtige meisjesontboezemingen die de auteur op het papier bracht toen zij nog slechts een 'kind' van tusschen de 20 en 30 bv. heeten moest. Want zij mijmert thans niet meer, zooals alle jonge lui dat plegen te doen, over bloemen en liefde uitsluitend, of over allerlei andere pleiziertjes of minder prettige aangelegenheidjes van de jeugd. En als zij zich dus zulke dingetjes toevallig nog eens voorstelt, ziet ze toch dadelijk ook, met rustige, vaste oogen het vergankelijke dus in waarheid een beetje minder belangrijke er van in.

Zij geeft thans, als zij eenzaam op haar kamer zit te peinzen en de nog steeds onverzwakte drift om te dichten in haar rijst, veel meer om het innerlijkst Wezen van alle dingen dan om hun wisselenden uiterlijken schijn. En in verband met dezen wel gewijzigden, maar nog altijd even waarachtig bewogen blijvenden toestand van haar innerlijkst Wezen, dus van haar gemoed, is ook haar rhythmus een beetje anders geworden want vaster en zwaarder, dus niet meer voo vlug-hupplend en zwierend als in haar vroegeren tijd. Vorm, dat zijn de woorden, en inhoud, dat is de Achtergeest, blijken dus ook hier weer één te zijn.

En Hélène Swarth's verskunst, al gebruikt deze misschien wat meer mannelijke dus staande rijmen dan in haar vroegere perioden, en moge zij dus bij sommigen, die alles niet genoeg overwegen, eenige verwondering nalaten, is nog even volmaakt-zuiver rhythmisch gebleven als die van haar jeugd.

Neen, de zwaardere gedragenheid harer tegenwoordige rhythmeering past volkomen bij haar rijperen leeftijd: haar poëzie is wel steviger geworden in haar bewegingen, want heeft al haar vroegere nog een beetje irresolute onzekerheid verloren, maar bleef toch even persoonlijk levensvol; haar binnenste bewogenheid nam niet af, maar trok zich als het ware samen, en zoo dicht zij niet langer lichtlijk romantisch meer, zooals zij dat in een vroegere periode van haar kunstenaarschap wel eens te doen scheen, maar is zij integendeel meer robuust-klassiek geworden, zoodat dit 'Vrouwen' in latere tijden, door de kenners, die dan haar, Hélène Swarth's, verschillende dichtmanieren met elkaêr zullen vergelijken, ongetwijfeld zal beschouwd worden als een van haar meest waardevolle te zijn. Het zou in waarheid heilzaam kunnen heeten voor het publiek en ook prettig voor de poëten zelve, indien heeren en dames, die niet volkomen van de dichtkunst op de hoogte zijn, dus er niet een voldoende mate van aanvoelings- en invoelingsvermogen voor bezitten, ophielden met er op hoogen toon over meê te willen praten in een publiek orgaan.

Doch met genoegen bied ik tevens hier den heer Uitman mijn beleefde verontschuldiging voor deze onomwonden verzekering aan. Want hij meent het overigens goed.

Ja, inderdaad deze Nieuwe Verzen van Hélène Swarth zijn wederom, evenals al haar vorige, heel waarachtig-echt van psychischen Achtergrond en rhythmische verwoording. En dit konstateer ik hier volstrekt niet, om haar aangenaam te zijn. Want gesteld het geval dat haar tegenwoordige poëzie mij niet zou hebben getroffen of mij voor zou komen van mindere waarde dan haar vroeger werk te wezen, dan zou ik natuurlijk met maatschappelijke beleefdheid, die ook den kritikus past, eenvoudig er over gezwegen hebben met de voor mij verborgen geblevene overweging: men mag van een dichteres als Hélène Swarth, die thans op jaren is gekomen, natuurlijk niet verlangen, ja, zelfs niet verwachten, dat zij nog even voortreflijk zal kunnen dichten als in haar meer jeugdigen tijd. Doch zie, het wonder voltrok zich hier, dat deze latere verzen zoowel wat den vorm, dus de rhythmeering als wat den inhoud, de 'gedachten', betreft, op hun eigene wijze, nog even voortreflijk zijn als iets wat in haar vroegeren tijd deze Nederlandsche dichteres van blijvende waarde ooit

geschreven hebben mag. Het kritiseeren van echte gedichten mag nooit een eigengerechtig handelen, d.i. spreken zijn, alsof men zich in geestlijk en aesthetisch opzicht verheven acht boven de dichters over wie men het heeft. Neen, men heeft zich met al zijn geestlijke vermogens geheel en al vol te zuigen met wat de dichter op het papier heeft gebracht en dan behoedzaam gaan beslissen met zijn eigene fijnste diep-psychische intuitie en zijn volleerd aesthetisch waardeeringsvermogen, of datgene wat men las ons mooi lijkt of niet. En nu ik, zooals ik dat voortdurend in al mijn recensie's van de verzen van anderen deed, op objektief-kritische wijze mij geplaatst heb tegenover deze volkomen-rijpe gedichten van dit nog onverzwakte lid der Tachtiger-generatie, nu kan ik op mijn eer en geweten verklaren, dat haar talent volstrekt niet is afgenomen, neen, integendeel verstevigd is, terwijl het toch dezelfde suggestieve gratie als in haar vroegere kunst behield.

En waarom ik dit hier zeg: eenvoudig omdat het zuiver-juist is wat ik thans neerschrijf, en natuurlijk geenszins om der Dichteres een riem onder het hart te steken, want dat heeft zij volstrekt niet noodig: zij, Hélène Swarth zelve, weet, want voelt, onbewust, in haar diepste Binnenst, dat er eens een tijd zal komen, korter of langer nadat zij en ik zijn weg-gegaan, en ook alle literair-dilettantische babbelaartjes zijn verdwenen, die nog van tijd tot tijd met steentjes naar de echte kunstenaars mikken, de tijd, herhaal ik, dat zij erkend zal worden als de zuiverste Dichteres van de nog volstrekt niet beëindigde periode van 1880, omdat de beste vertegenwoordigers er van nog werken kunnen met ongedoofde kracht en hun hoe langer hoe meer zich verbreid hebbende geestlijk-subtiele invloed nog overal merkbaar in het werk der lateren blijft. Wij verheffen ons daar volstrekt niet op: menschen beteekenen niet zoo heel veel, want zij zijn allen slechts tijdelijke verschijningen, maar de als ondergrondsch te beschouwen psychische kracht, en die alle echte dichters bezielen blijft, leeft ook in de huidige nog meer of minder sterk verder en heeft ons in de laatste halve eeuw een vernieuwing der Nederlandsche dichtkunst gegeven, waarin gelukkig Hélène Swarth nog altijd als een der voornaamste want bekwaamste omhoog blijft staan.

Zoo spreek ik hier, en ik zal het bewijzen ook.

Verzen hebben niet alleen persoonlijk-geestlijk diep, maar ook

ontroerend muzikaal te zijn, en zooals Hélène Swarth dat vroeger altijd geweest is, is zij het ook nog heden, maar op een natuurlijk zich een beetje anders uitsprekende wijze, ook gebleven. Doch in verband van het thans ruimere aantal van haar psychisch-sterk doorleefde jaren, is zij er toe kunnen komen om zich objektiever tegenover al haar aandoeningen te plaatsen en zoo gedichten te scheppen, die nog wel even doordrongen van haar eigenst menschelijk gevoel, als haar vroegere blijken, maar toch tevens volkomen vrij van eenige persoonlijke aangelegenheid want objektief schetsend, dus als episch standhouden tegenover een door haar aanschouwd of verbeeld geval.

Als bewijs hiervoor kan bv. dienen het hiervolgende gedicht, dat als al de andere in dezen bundel, nog even zuiver-rhythmisch als al haar vroegere, maar krachtiger van bouw is en rustiger vloeit. Zooals hier volgt, luidt dit vers ‘Schoonheid’ (blz. 9):

De klacht der knapen laat haar onbewogen,
Zij kan alleen haar eigen schoonheid minnen.
Geen liefdewoord beweegt haar ziel en zinnen
Zij blijft de Jonkvrouw zonder mededoogen.

Omvlij haar voeten, kelk van zijde en linnen.
Laat, spiegel, haar bewondren, opgetogen
Den blauwen hemel van haar droomende oogen
Den reinen trots, dien geen zal overwinnen.

Blij dankt zij God om d'adel van de lijnen,
Om 't stengelrank en 't lelieë-satijnen
En sneeuwblank lijf, zoo zuiver als de bloemen.

Laat niet door tijd haar schoonheid reeds verderven,
God, die haar leende! Geef haar jong te sterven!
Haar veege mond zal nog uw liefde roemen.

Voor ieder, die diep-in verstand heeft van, want gevoel voor, immers gezicht op en echt gehoor voor den klankvollen toon van verzen, behoort dit tot de schoonste, die ik ooit las van Hélène Swarth. En aan het rhythmische beweeg er van ontbreekt ook zelfs geen haar!

Ik zal er op den toevalligen tast mijner nu den bundel doorbladerende vingers nóg een aanhalen: ‘In den Schemertuin’ blz. 20):

Twee vrouwen rusten in de loovernis.
't Verwelkte meisje, op 't blanke bankje, helt
Naar de oude vrouw, die van haar jeugd vertelt.
De schemertuin is vol geheimenis.

De boomen sombren onder 't hemelveld
Bleek als 't gelaat van één, die lijdt, wel is
De grijze vrouw verhaalt van toen ze een frisch
Mooi meisje was. - En bange weedom welt

Uit boschjes donker en uit vijver zwart.
En 't onbemind, verwelkend meisje denkt:
‘Zal 'k later óók ontwijden zoo mijn hart?’

De grijze vrouw, die haar vertrouwen schenkt,
Herleeft haar jeugd, voelt zich geliefd en blij.
Het meisje zucht. Haar jeugd ging arm voorbij.

Voor ieder, die, zooals ook Hélène Swarth dat kan, diep-in psychisch het leven weet aan te voelen, niet alleen van zichzelve, maar ook dat van anderen, klinkt dit vers zóó diep-aandoenlijk, dat zijn binnenst Wezen er voor een meer of minder groot aantal oogenblikken stil van wordt. En aan de rhythmische verwoording er van ontbreekt waarlijk niets: ja, men kan zeggen, dat die verwoording, dus de vorm van dit gedicht, vredig-ontroerend volmaakt is.

En men kan zich verzekerd er van houden, dat elk der vier-en-vijftig creatie's van dezen bundel in al hun onderdeelen even voortreflijk-gerhythmeerd en rustig ontroerend is als de twee die ik hier liet zien.

Zoo luidt het ernstige oordeel van den in alle innerlijke zoowel als uiterlijke opzichten, zich van nature zooveel het eenig volledig mensch ooit mogelijk kan zijn, krachtig-bedwongen dus ingehouden hebbenden want psychisch-sterken Willem Kloos. Dus al zullen eenige nog niet zoo ver gekomene, want subjektief-lyrisch geblevene jongere beoordeelaars hier misschien bij denken: ‘Nu ja,

laat die “oude heer” maar kletsen, wij zelf weten het beter’, dit kan natuurlijk mijn uiterlijk, en ook mijn innerlijk Wezen volkomen koel laten, zelfs al drukt zoo'n tegenstrever want anders-willer zich eenigermate onbehoorlijk uit. In psychisch opzicht ben ik sinds mijn allereerst bewustzijn rigoureus eender gebleven, dus allerfijnst ontvankelijk maar tevens vreedzaam-aktief, en in den loop van vele jaren, gestadig verder strevend en in alle opzichten vooruitkomend, en ik stoor mij dus niet zoo diep-in hartstochtlijk meer als vroeger soms, aan wat andere menschen omtrent mij wanen en dientengevolge tegen mij doen. Langzamerhand - ik zeide dit vroeger, meen ik, ook al eens, ben ik meer stoïsch van aard geworden, want ik weet nu - ik merkte dat door mijn letterkundige en menschlijke levensloopbaan, - dat wie in ernstige dingen voet bij stuk houdt, het ten slotte als hij gezond en sterk van lijf en geest blijft, het wezenlijk wint en innerlijk-wrevlige dommigheid weer ik dus thans alleen door rustige mij in mijzelf terugtrekking en kalme negatie van dengene, die dwaaslijk doet.

En zoo handelt ook wijslijk Hélène Swarth. In zichzelf voelt zij doodeenvoudig dus weet zij wat zij waard is en hield zoowel als houdt zij zich nog boven alle onjuiste opmerkingen, die zij in sommige organen over haar werk zag gemaakt. En dát is een bewijs van haar psychisch-zuivere grootheid, die iedereen voortaan te respekteeren hebben zal. Zij is natuurlijkerwijze een Dame, maar zonder eenige aangeleerde, want kunstig-doende damesachtigheid in haar werk of haar menschlijk Wezen: zij weet dat zij voor een niet onbelangrijk deel psychisch alleen blijft staan in het leven, zooals iedere inwendig-sterke dus groote figuur dat te doen heeft, maar haar diepste Diepte is nog altijd puur-mooi want zoo zuiver als deze dat was in haar eerste jeugd. En alle lezers, die zichzelf voor een oogenblik vrij kunnen maken van wat zij zoogenaamd te weten kwamen door de averechtsche meeningen der menigte, zullen uit zichzelf hooglijk kunnen leeren genieten van de waarde dezer diepgestemde verzen, zooals ik zelf, die in innerlijkst opzicht, gelukkig, altijd geheel en al op mijzelf ben kunnen blijven staan, dat eveneens heb vermocht. O, de Poëzie van het Diepste, de eenvoudig-gezegde, en toch soms op het juiste oogenblik tot beelding wordende, wie vermocht haar in Nederland ooit naar haar volle waarde te schatten? Geheel en al door mijn

binnenste geaardheid, dus telkens aanvanklijk onbewust, heb ik van jongen knaap reeds getracht, dat echte soort van poëzie bij onze Hollandsche dichters te vinden, zooals ik haar toen reeds menigmaal vond in verschillende buitenlandsche dichters, die ik gedeeltelijk las. Maar het gelukte mij bij ons hier niet zoo vaak. En om dit verschil tusschen de Nederlandsche en de buitenlandsche verskunst goed voor mijzelf te leeren begrijpen en dientengevolge te definieeren, ben ik mij gaan bezighouden, d.w.z. eerst te mijmeren en dan te denken, begrippelijk te denken, over de poëzie in het algemeen. Dat gebeurde allemaal spontaan en zachtzinnig-psychisch-sterk en zoo kwam ik langzaam-aan reeds op mijn 20e jaar tot mijn dieper inzicht dus het geestlijk-begrip van het Wezen der Dichtkunst, dat ook voor mijn daaglijksche Rede familjaar is geworden, al werd het nooit banaal, omdat ik het thans óók nog te voelen weet, als een eigen psychisch-gebeuren in mij, en het met mijn Rede voortdurend heb ontwikkeld tot een geestlijk systeem, dat alles wat er mee in verband kan gebracht worden, bevat en het verklaart.

Hélène Swarth leeft gelukkig nog altijd, sterk ondanks dat zij haar rijk gebleven hoogeren leeftijd bereikte. Want hoe ware het anders mogelijk, dat ik zelf, die natuurlijk den verderen opgroei der Nederlandsche Dichtkunst vooral van de jongere en jongste generatie's verwacht, zóó getroffen zou kunnen zijn geworden door het werk van deze beproefde Dichteres, die gelukkigerwijs nog altijd niet het tijdstip van haar leven blijkt bereikt te hebben, waarop men van een ‘daling’ spreken zou moeten gaan. Och, over mijzelf dacht ik in mijn Zelf, nà mijn eerste jeugd reeds soms: Telkens word je nu aangevallen, door van de Dichtkunst niets of bijna niets wetenden, nu weer om deze en dan weer om gene buiten de Dichtkunst liggende en geheel verkeerd beoordeelde reden, doch houd maar moed, Willem, het eind brengt alles terecht. En ook mevrouw Hélène Swarth heeft aan haar kant veel last ondervonden van volkomen onbevoegde want ondeskundige en weinig aanvoelen of begrijpen kunnende dilettanten, maar Zij is thans, wat mij groot pleizier doet, in de gelegenheid gesteld geworden door de firma Bosch en Kemper te Baarn om een klein gedeelte van haar onuitgegeven Poëzie het licht te doen zien.

En ik hoop uit den hartelijken grond van mijn altijd aan de

vordering der Nederlandsche Dichtkunst denken blijvende en zooveel als het in mijn macht ligt door mijn beschouwingen en kritieken ervoor zorgen blijvenden Geest, dat het succes van dit ‘Vrouwen’ voldoende zal blijken om ook een uitgave van al het overige nog onuitgegevene te kunnen rechtvaardigen.

Nederlandsche recensenten daarom, ik vraag 't u, houdt u vriendlijk-bescheiden tegenover alle echte Dichtkunst en in plaats van stelselmatig af te keuren, leert haar te verstaan en te waardeeren met het diepste deel van uw eigenen Geest. Gij kunt zoodoende alleen veel verder komen in uw eigen psychische ontwikkeling, want in het inzichtig begrijpen van alle waarachtige geestlijke schoonheid, dan door smalend een paar klein-achtende uitdrukkingen neer te schrijven over alles wat niet dadelijk bij u inslaat. Immers, niet waar? gij hebt met uw recensie's niet alleen maar een stuk of wat guldens te verdienen, maar ook als eerlijke lieden te leeren verstaan de Nederlandsche Dichtkunst, als wier vaandeldragers gij u onbewust door de menigte beschouwd wenscht te zien.

Trots kan heel goed zijn in sommige gevallen, en als steeds mij sterk voelend en dit in alle omstandigheden ook gebleken mensch, ben ik in alle mij overweldigen willende omstandigheden sterk blijven staan. Maar schijnbaar-geestlijke trots tegenover een geestlijke dichteres als mevrouw Hélène Swarth, die gij te betuttelen tracht en te bevitten, wat altijd ook tegenover de allerhoogsten want besten mogelijk is, past aan geen sterfling, en ik zelf heb dat dan ook nooit gedaan tegenover waarlijk belangrijke auteurs. Ik voel mijn eigen Zelf, zoo goed als gij allen dat doet, maar ik heb altijd daarbij betracht de bescheidenheid, die het den beschaafden literator hoogstens alleen te verwaarloozen past tegenover het zotte wat zich hoog verheft.

En daarom ben ik ook rustig bewonderenden eerbied blijven voelen tegenover het werk van de waarlijk-nationale want altijd erkend blijven worden zullende dichteres Hélène Swarth, die bij manier van spreken meer kracht toont in haar oogenschijnlijk allerkleinst voortbrengsel, dan andren te voorschijn weten te brengen in een lang maar tamelijk slap gedicht. Doch, voeg ik er dadelijk bij: verbeeld u daarom niet dat zij viriel zou zijn: integendeel, al is zij staeg onverschrokken door haar eigen moeilijk leven blijven gaan, zij is toch altijd, niet alleen van geslacht, durf ik schertsenr

te zeggen, maar ook met de essentie van haar innerlijksten geest, een lid der vrouwelijke kunne geweest, al heeft haar genie met het vooruitgaan der jaren iets meer stevig-strengs gekregen. En ‘dwepen’ doet zij dus niet meer: zoodat een veelzijdig ontwikkeld man, die zich het breede alzijdig menschlijke volkomen eigen wist te maken, zoodat hij alle geheelen der Dichtkunst volkomen heeft leeren waardeeren, deze prachtige schepping van de veelzijdsche, begaafde dichteres mevrouw Swarth volkomen kan meevoelen als ware zij voortgekomen uit den geest van een gevoeligen jongen man.

Waarachtig, ik scherts thans hier niet: deze Dichteres van ‘Vrouwen’ is en blijft in haar essentie volkomen en prachtig vrouwelijk, maar zij is nooit, in haar werk, verloopen in de vage lyrische bevliegingen, die meer mooi-woordenrijk dan wezenlijklevend konden heeten en die vergeten werden tegelijk met de dichteressen, die er zich vaag aan overgaven tijdens hun eigen bestaan.

Neen, Hélène Swarth bestond en bestaat nog als diep-in rijkbegaafde individueele menschlijke Wezendheid en door de psychisch-muzikale karaktervolheid van haar Wezen zal zij dus ook in de verdere perioden van onze Nederlandsche Dichtkunst door alle waarachtig-geestlijk ontwikkelden naar gevoel en verstand beiden beschouwd kunnen blijven worden als een vrouw van hooge begaafdheid sinds haar eerste opkomst, en die zich van diep uit als zoodanig heeft weten te handhaven, eer zich verdiepend en verkrachtigend dan verslappend, door al haar elkander vrijwel geregeld opvolgende bundels heen.

O, Hollandsche recensenten, alle, zeg ik, die u zoo dikwijls bezig houdt met redeneeren en gevolgtrekkingen maken, zonder dat gij de kwesties, waarover gij het dan heet te hebben, voldoende psychisch hebt onderzocht, houdt u, inplaats van vooral op het buitenlandsche te letten en daarover dan meê te babbelen zonder eenig effekt, houdt u, herhaal ik, in de eerste plaats aan het eigenlandsche, want dit laatste is, heel anders als voorheen, ook voor u zelf veel interessanter dan wat gij leest van levende vreemde schrijvers, die op hun eigen wijze verdienstelijk zijn, maar volstrekt niet meer uitsteken, zooals vaak in de vorige generatie (die van '40) boven wat tegenwoordig in uw eigen land verschijnt.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Wat nu? Op het aandrijven van Engeland, daarbij met looden schoenen geholpen door Frankrijk, en beiden voorgevende aldus de beste bedoelingen van den Volkenbond te dienen, verkeert thans het grootste deel der wereld, Nederland mee, in een negatieven staat van Oorlog met Italië. De strafmaatregelen, in de laatste jaren ‘sancties’ genoemd - en in Nederland weet niemand waarom deze benaming beter is dan de Hollandsche bewoording - zijn in werking getreden, omdat Italië in dezen Volkenbonds tijd jegens Abessynië, land en volk voor tenminste vijf-en-negentig ten honderd verkeerende in een staat van volkomen verwildering, ongeveer hetzelfde heeft ondernomen wat Japan, Frankrijk, Engeland en ons goede Nederland mee in zijn zoogenaamde ‘Buitenbezittingen’, nog niet zoo heel lang geleden, in vóór-Volkenbonds tijd, ook hebben gedaan. Toegegeven moet worden, dat daardoor de Volkenbond aan zedelijke kracht en gezag heeft gewonnen. Maar heeft men recht om verontwaardigd te doen wijl, ten spijt van de nog zoozeer weifelende, maar goed voor de toekomst, misschien zeer heilzame poging om de idealen van den Volkenbond te verwerkelijken, Italië zijn krachten inspant ten einde vóór het te laat is, vóór dat het egoïstische Engeland, dat zoo gaarne moraliseert, op welke gronden ook, zich er van zou meester maken, de laatste gelegenheid om zijn koloniaal grondgebied te verwijden, aangrijpt? Wijl alle landen hun grenzen gesloten hebben voor zijn overbevolking. Men mag van het Fascistische Italië en zijn optreden tegen Abessynië en den ‘negus’ zeggen wat men wil; bewèren dat zijn fascistisch bestuur het Italiaansche volk den mond snoert,

erkend moet worden, dat het, in het bijzonder door Engeland met de dreiging van een machtige vloot in de Middellandsche Zee, zoo gaarne ‘Mare nostrum’ genoemd door het tot bewustzijn van zijn kracht gekomen volk, ondanks zijn geprikkeld nationaal gevoel, zich, zondert men wat overspannen journalistische drijvers uit, weerdeerenswaard weet te beheerschen. De Italianen hebben den naam heethoofdig te zijn, en inderdaad het volkskarakter is spoedig geneigd een uitdaging met een daad van geprikkelden moed te beantwoorden. Indien het door de gebeurtenissen der laatste maanden niet komt tot een oorlog in West-Europa, 't zij te land of ter zee, dan is dit niet te danken aan Engeland's dreiging met zijn machtige vloot, maar aan het zelfbedwang van het zoo veel bescholden fascistisch Italië.

Overigens ontbraken deze strafmaatregelen tegen Italië, welke dan bestaan in het afbreken der economische betrekkingen met het tegen de beginselen van den Volkenbond zondigende volk, nog juist aan de jammerlijke misère, waarin alle volken, het onze niet het minst, sinds jaren verkeeren. Immers, het eerste gevolg is, dat Italië van zijn kant zich ook voor de toekomst economisch tracht onafhankelijk te maken van alle volken, welke aan de ‘sancties’ meedoen. Waarschijnlijk zal het niet gemakkelijk zijn om nieuwe economische betrekkingen aan te knoopen, zoodra het einde van het internationaal avontuur is gekomen. Indien er tusschen nu en dat oogenblik niets ergers gebeurt, dat heel het economische leven der wereld onderst boven keert.

In dit korte overzicht is geen plaats om in bijzonderheid het verloop te volgen van den veldtocht in het zwarte land, dat voor het grootste deel nog met zijn volk in den toestand verkeert, waarin God het schiep, zoozeer in tegenspraak met de eerste regelen van Rousseau's ‘Emile ou l'éducation’. Daarin wordt gezegd, dat alles goed was zoo als het kwam uit de handen van den Schepper en bedorven werd door de handen der menschen. Integendeel, het Italiaansche volk, dat in het begin van en vóór onze jaartelling het onvergetelijke voorbeeld gaf van een beleidvol kolonisatievermogen, waarvan eeuwenlang de ‘Pax romana’ het gevolg was, kan niet zoozeer van inhaerente koloniseerende eigenschappen ontaard zijn, of, na zijn niet twijfelachtige overwinning op de wel dappere mannen va den ‘Negus’, zal het van dat Abessynië, nu

nog in volkomen verwilderden staat - uitgezonderd natuurlijk de naaste omgeving van Haile Selassië, den ‘Negus negesti’, oftewel keizer - een even toonbaar koloniaal bezit maken als mij jaren geleden het wel dorre Eritrea bleek hervormd te zijn. Geleerd door de jammerlijke ervaringen van zijn veldtocht in dit Afrikaansche land aan het eind der vorige eeuw, dringt het nu met zijn machtig en wel uitgerust leger zeer voorzichtig voorwaarts, wel voorzien van alles, waaraan het daarbij behoefte kan hebben. En wijl dan nog steeds zijn nationale leus roept ‘sempre avanti’ - ‘altijd vooruit’! - laat het er nu in mentale restrictie op volgen: ‘maar piano, piano’ - ‘maar langzaam en veilig’.

In een bijeenkomst van het ‘Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap’ hield onlangs de ingenieur J.J.W. de Vries een belangwekkende lezing over Abessynië en zijn volk, welke nu als vuurpijlen opschieten in den donkeren nacht der algemeene onwetendheid over beide. Hij beschreef, mèt hun getal, aard, voorkomen en verschillen der talrijke volksstammen, die het primitieve land bewonen, en zelf niet minder primitief zijn: Twee millioen eigenlijke Abessyniërs, die beweren af te stammen van een kleinzoon van Noach, Koesj; acht millioen Galla's, volgens hem ‘de menschen die het gelag betalen’, landbouwende negroïden, deels Christenen, deels Islamieten; twee millioen Somali's, nomaden van oud-Egyptisch ras, Soedaneezen ‘met aangeboren slaafschen zin’ en de Danakil, baarlijke wilden, wier wreedheid reeds ook in dezen oorlog is gebleken door de verminking van de enkele afgedwaalde Italianen, welke hun in hun woeste gebied in handen vielen. De hoog gelegen deelen van het door de Italianen begeerde gebied, beweert men te kunnen ontwikkelen tot een waar Hof van Eden, doch slechts weinigen over de wereld hebben er eenig denkbeeld van hoe volslagen woest en nauwelijks voor ontginning vatbaar de lager gelegen rotsachtige bergformaties zijn. Een begaafd Amerikaansch journalist kon er kort geleden een vliegtocht over maken, en beschrijft de ‘gruwelijke’ ‘canyons’ - rotsketenen - welke zich onder zijn oogen uitstrekten. ‘Wij bereikten de rivier de Wangsjit, diep bedolven in een kronkelenden afgrond, even groot als de vermaarde ‘grand Canyon’ van Colorado,..... het land heeft niet één, maar vele dozijnen ‘grand Canyons’. En hij laat op zijn beschrijving humoristisch volgen: ‘Als een Europeesche natie dat

land cadeau kreeg zou zij nauwelijks weten wat zij er mee moest doen.' Gelukkig is er een gunstig verschil in iets dat men 'cadeau' krijgt, en iets, waarnaar men streeft met de uiterste inspanning zijner krachten. In dit laatste geval weet het menschelijk genie er iets goeds van te maken.

Maar eer het fascistisch Italië van dat begeerde Abessynië 'iets goeds' zal kunnen maken, kan er nog veel, moèt er nog veel gebeuren. Hier wordt niet in de eerste plaats bedoeld de vervanging van den opperbevelhebber van het langzaam optrekkende Italiaansche leger De Bono, tot maarschalk benoemd, door generaal Badoglio, die het wat vlugger wil doen. In het geheel der onderneming is dit eigenlijk een bijzaak. Neen, hier wordt bedoeld de gerechtigde vrees van den Franschen senator Henry Bérenger, voorzitter van de commissie voor Buitenlandsche Zaken van den Senaat, die aan een 'lunch' in de Parijsche 'American Club' terecht zei:

'Het Volkenbondshandvest werd gesloten om den vrede te bevorderen, niet om een oorlog uit te breiden. De Volkenbondsvergadering kan zich niet opwerpen als een "Superstaat" of als een "super-gendarmerie". Hiertoe heeft de Assemblée noch het recht, noch de macht. Is het bij den huidigen stand in de wereld niet gevaarlijk artikel 16 te forceeren en te maken tot een instrument van militaire sancties of van een blokkade, welke een oorlog zou kunnen ontketenen? Heeft men te Genève wel voldoende rekening gehouden met de nieuwe wanordelijkheden, welke een systeem van zoogenaamde economische sancties zal vermenigvuldigen?'

Intusschen mag het Italiaansch-Abessynisch conflict ons niet blind maken voor wat er elders in de wereld gebeurt.

Midden in hun beslommeringen ten opzichte van het Italiaansch-Abessijnsch conflict hebben onze buren aan den overkant, de Engelschen, algemeene verkiezingen gehouden met het gelukkige gevolg, dat het regeeringskasteel het bezit blijft van het 'nationale' ministerie, al heeft dit in zijn conservatief deel een gering aantal zetels voor het 'Huis der Gemeenten', ten onrechte steeds door ons het 'Lagerhuis' genoemd, moeten missen. De regeeringsmeerderheid is ruim twee honderd vijftig. Maar de goede Ramsay Macdonald is in zijn Schotsch kiesdistrict Seaham geklopt. Waarschijnlijk om geen betere reden dan waarom in het oude Griekenland

Aristides een scherf te meer tegen zich geworpen voelde, omdat hij maar altijd ‘de Rechtvaardige’ werd genoemd. Zoo weinig politiek opgevoed zijn zelfs velen onzer overigens in de politiek zoo navolgingswaardige overburen. Maar een groot deel van het Britsche volk, het beste, wil den ouden ‘Labour’ strijder, door de zijnen zoo schandelijk verloochend, in het Parlement behouden. Zelfs in het regeeringskasteel. Het zal hem dan toch wel bitter smaken, dat hij daarin terug moet keeren door de vriendelijkheid der Conservatieven. Doch zulk een belooning heeft een staatsman overal te verwachten, die het algemeen landsbelang voortrekt boven het partijbelang.

De Grieken hebben nu weer zin gekregen in het koningschap. En na een elfjarige ballingschap, in Engeland doorleefd, keert George II schoorvoetend en niet zonder bedenktijd, naar zijn geboorteland als koning terug. Dat is kenmerkend voor den ongedurigen geest der Grieken, die reeds in de oude, zoozeer voor hun geestelijke ontwikkeling roemvolle tijden van de politiek een spel maakten van blinden hartstocht, arm aan overleg. Hun groote man Perikles heeft van de onberekenheid zijns volks kunnen getuigen, en de knul, die in het oude schervengericht tegen Aristides zijn potscherf wierp, eenvoudig ‘omdat het hem verveelde dien Aristides altijd ‘de Rechtvaardige’ te hooren noemen, heeft voor de Grieken in het bijzonder, maar tevens voor alle verpolitiekte volken den maatstaf der onbenulligheid aangegeven, waarmede vele moderne politieke tinnegieters hun meening en stem vóór of tegen een staatsman uitbrengen. Generaal Kondilis die, zoolang George II nog in het buitenland was, op weg naar zijn weinig benijdbaar koningschap, aan het hoofd stond van den nieuwen ‘monarchistischen’ staat, heeft geconstateerd, dat hij zich vergiste, toen hij van te voren van zijn land een republiek maakte. Nu verdedigt hij zich met de bewering, dat de republiek hem minder stabiel voorkomt dan het koningschap. Het zal wel waar wezen! Maar een nuchter Noorderling kan niet anders denken, dan dat ook deze verpolitiekte generaal van het slag is zijner klassieke voorgangers, die het Perikles zoo moeilijk maakten.

Neen, dat Grieksche geval, hoe vermakelijk ook voor de toeschouwers, die nièt Grieksch - ‘Goddank niet!’ - wat van Griekrschen volksaard en geschiedenis weten, is niet bijzonder genoeg

om er hier lang bij stil te staan. Oneindig gewichtiger, ook voor onze koloniale toekomst, is Japans expansie op het Chineesche Vasteland met zijn stil voorbehoud om vette brokken voor toekomstigen landhonger uit te zoeken in de richting van Nederlands grondgebied in Oost-Indië. Reeds, mag men zeggen, heeft het thans vijf belangrijke deelen van Noord-China in zijn macht, en maakt er een zoogenaamd onafhankelijke republiek van, onafhankelijk wel te verstaan van de regeering te Nanking. Met het stalen gezicht van Japansche huichelende hoffelijkheid belooft het plechtig: 1^{o} dat geen Japansch leger Noord-China zal bezetten, 2^{o} dat Japan niet zal intervenieeren in de binnenlandsche aangelegenheden van het autonoom gebied, en 3^{o} dat de autonome regeering niet geheel de banden met de regeering te Nanking behoeft te verbreken, maar intusschen dreigen ondergeschikte, maar toch invloedrijke woordvoerders, dat iedere poging van de regeering te Nanking deze autonomische beweging in Noord-China te onderdrukken door de troepen van het Kwantoenleger, met wapengeweld zal worden gekeerd. Deze steeds maar doorvretende Japansche expansie in het Chineesche grondgebied bedoelt niet enkel het onmetelijke China te dwingen tot voor Japan gunstige ordelijke toestanden, waarin het kan streven en werken naar eigen behagen en eigen belang, zij is een directe bedreiging tegen de Westersche invloeden, daar in het bijzonder, zooals die zich uitspreken in machtige financieele concerns, waarbij vooral op Engeland wordt gedoeld. Noord-Amerika tevens. Deze twee machtige zeevarende mogendheden zien die Japansche expansie-lust wantrouwend aan, en zullen hun Chineesche belangen niet goedschiks laten schieten. Mits de Britsche vloot niet al te lang geconcentreerd blijft in de Middellandsche Zee en de Britsche politiek tegenover Italië dit land niet tot het uiterste drijft.

Er is geen reden om er ons voor het oogenblik extra-ordinair ongerust over te maken, maar dat er in het Land van de Rijzende Zon een beweging groeit tegen het Nederlandsche bezit in den Indischen archipel is niet te loochenen. ‘Un journal, c'est un monsieur’, zegt men, maar die ‘m'nheer’, die reeds nu begint den landhonger van zijn lezers te prikkelen voor de begeerte naar de Nederlandsche koloniën, bezit toch symptomatische beteekenis. De meeste Nederlanders hebben geen flauw besef hoe onmetelijk het koloniaal grondgebied is in den Indischen Oceaan, ons door de

vaderen op de nationale schouders gelegd. Zelfs al zouden wij de honderden millioenen kunnen offeren, vereischt voor een vloot, ook maar eenigszins in staat zich met de Japansche te meten, dan zou zij ons koloniaal bezit toch niet voldoende kunnen vrijwaren voor een Japanschen aanslag. Het is waar, dat machtiger volken, die tegen Japanschen landhonger even groote belangen hebben te verdedigen: Groot-Brittannië, Noord-Amerika, Frankrijk, onze verdedigingspogingen zouden bijstaan. Maar indien het door welke oorzaken ook, welke nimmer zich mogen voordoen, hoopt iedere Nederlander ook in het belang der ingeborenen onzer schoone en rijke eilanden, het opnieuw tot een wereldoorlog mocht komen, dan zou het met de roemrijke Nederlandsche geschiedenis, roemrijk hooger nog dan de roem der vaderen, door de voortreffelijkheid van ons hedendaagsch koloniaal bestuur over Java in het bijzonder, wel voorgoed gedaan zijn.

Wij bedriegen echter ons zelf, indien wij denken, dat de roemrijkheid van ons koloniaal bestuur gehéél onzen archipel geldt. Een nieuwe dageraad van onzen kolonialen roem is eerst met het bestuur van den grooten Van Heutsz over onze vlag gekomen. Doch zelfs indien wij de Nederlandsche koloniën, zooals tot nu toe onze politiek was, blijven openzetten ook voor het economisch initiatief van andere volken, dan nog bezitten wij te weinig jonge, flinke, ondernemende en verstandige mannen om de verste van Java af gelegen eilanden in Nederlandschen geest te besturen. Immers eerst nu beginnen wij aan het exploreeren van Nieuw-Guinea; heel ver in het binnenland van Borneo hebben wij het evenmin gebracht. De Britsche minister van Buitenlandsche Zaken sir Samuel Hoare betoogde de noodzakelijkheid en de mogelijkheid om over te gaan tot een nieuwe verdeeling der koloniale grondstoffen en het rekening houden met de behoefte aan expansie van bepaalde Europeesche volken, ook, wat het Britsche koloniaal bezit betreft, in Australië, waar nog geheele landstreken onbevolkt zijn. Zeker, wij kunnen en wij willen niet eenzijdig en goedschiks welk deel van ons koloniaal bezit aan welk ander volk afstaan. Zelfs voor het ondenkbare geval, dat wij er alleen voor kwamen te staan, zouden wij nog om ons erfdeel kunnen en willen vechten, al waren wij ook te voren zeker, het geheel te zullen verliezen. Maar andere mogendheden zouden ons dat ook niet toestaan. Zal er dan om gevochten moeten worden?

De toekomst verhoede het. Echter, zoo er dan in de naaste toekomst weer sprake kan zijn van rustiger tijden en het goede willende volken, zelfs indien deze het grondgebied hunner geboorte voor het binnendringen van vreemdelingen afsluiten, zou het Nederlandsche volk, juist in het belang van het met onze geschiedenis oudst-verbonden deel van onzen Indischen archipel: Java, Sumatra, Celebes en de hen omringende kleinere eilanden, niet het initiatief kunnen nemen tot een wereld-conferentie voor de verwerkelijking van *sir* Samuel Hoare's goed bedoeld denkbeeld, niet enkel om de grondstoffen van het koloniaal wereldbezit beter te verdeelen, maar zelfs eenig grondgebied tevens, dat door de tegenwoordigeg bezitters, in hun welbegrepen eigenbelang om het beste deel te kunnen behouden, bij gemeen en vriendschappelijk overleg aan Europeesche of Oostersche volken zou kunnen worden afgestaan, volken, die daaraan dringender behoefte hebben, en kunnen beschikken over een talrijker personeel, dat in bekwaamheid de Westersche overheersching evenaart.

Moet dan de wereld altijd geregeerd worden door wapengeweld? Zal het oude latijnsche adagium, dat de wapenen zich eens zullen buigen voor het overleg, nimmer in vervulling kunnen gaan?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De drie gezusters Brontë: Charlotte, Emily en Anne; Currer, Ellis en Acton Bell en hun broeder Branwell in hun werk.
(Vervolg van blz. 554.)

Emily, Ellis Bell. Wuthering Heights.

In 1847 verscheen Emily's eenige roman Wuthering Heights, maar wekte slechts een zeer matige belangstelling.

'The strange wild genius of *Wuthering Heights* went for a time almost unrecognised', zegt Amy Cruse, in haar ontzaglijk interessant, leerzaam en onderhoudend boek: *The Victorians and their books*.

Het was in dezelfde maand, toen de 2e druk van *Jane Eyre* verscheen, dat door den uitgever Thomas Cautley Newby te Londen Emily's boek, tezamen met Agnes Grey in drie deelen werd uitgegeven door Ellis en Acton Bell. (Het was toen de eisch van het publiek, dat romans altijd *drie* deelen moesten beslaan!)

'The book passed all but unnoticed', zegt K.A.R. Sugden in zijn Short History of the Brontë's. De lezers beschouwden het, als een 'not over scrupulous attempt to plant upon the public an "earlier and rader effort" of the author of *Jane Eyre*' (Sugden).

Eerst in September 1850 kwam er een wat ernstiger critiek over in het Palladium, doch pas tegen de zeventiger jaren werd Emily's merkwaardig genie erkend (wat Charlotte Brontë dadelijk had gedaan); en in de North American Review van 1848 werd beweerd, dat Ellis Bell was 'a man of uncommon talents, but dogged brutal and morose.'(!)

Het is niet moeilijk, in kort bestek, een overzicht te geven van *Jane Eyre*. Met *Wuthering Heights* is het evenwel een ander geval.

Het boek begint hiermede, dat een zekere heer Lockwood, de

bewoner van Thrushcross, zijn huiseigenaar Heathcliff te Wuthering Heights komt bezoeken.

Bij dit en verdere bezoeken neemt hij kennis van het huis en de bewoners, en daar hij enorm geïnteresseerd wordt door sommige dingen, welke hij heeft opgemerkt, verzoekt hij zijn huishoudster, Mrs. Dean, hem de geheele geschiedenis van de bewoners van Wuthering Heights te vertellen, welke aldus luidt:

Lang geleden, toen Wuthering Heights een vreedzaam verblijf was, had de heer Earnshaw, de bezitter, een kleinen wilden zwerver in huis genomen, als makkertje voor zijn zoontje Hindley en zijn dochtertje Catherine. Hindley behandelt den nieuwen huisgenoot, Heathcliff heet hij, slecht, maar van Cathy wordt hij de onafscheidelijke gezel.

Op een paar mijlen afstand ligt een klein landhuis, Thrushcross Grange genaamd, waar de familie Linton woont. Als zij ongeveer vijftien jaar is, komt Catherine een poos bij de Linton's logeeren, en als zij terugkomt, blijkt zij niets meer te geven om haar jeugdigen kameraad Heathchliff; en later raakt zij geëngageerd met Edgar Linton, met wien zij trouwt. Heathcliff verdwijnt van het tooneel.

Tijdens zijn afwezigheid komt de heer Earnshaw te overlijden, en zijn zoon Hindley raakt aan den drank en drinkt zich dood.

Heathcliff keert terug, vreemd veranderd, ruw en heerschzuchtig, en in minder dan geen tijd heeft hij alle bewoners van Wuthering Heights onder zijn bedwang. Ten slotte loopt hij weg met de zuster van Edgar Linton, Isabella; zij krijgen een zoon, Linton Heathcliff, maar Heathcliff haat zijn vrouw en zijn zoon evenzeer.

Ondertusschen is Catherine gestorven bij de geboorte van haar kind, een dochtertje, eveneens Catherine genaamd.

Als te gelegenertijd Isabella Heathcliff het tijdelijke met het eeuwige verwisselt, wordt haar zoon in huis genomen op Thrushcross Grange, en Heathcliff bevordert zijn vroeg-jonge liefde voor (de tweede) Catherine en laat hem met dit meisje trouwen.

De jonge echtgenoot sterft spoedig en zijn vader Heathcliff is nu meester van Wuthering Heights zoowel als van Thrushcross Grange, met zijn jonge schoondochter, en met den ietwat achterlijken Hareton Earnshaw, dien hij hard en tyraniek behandelt. (Hareton is de eenige zoon van Hindley Earnshaw.)

Het leven dezer drie personen is nogal uitvoerig beschreven,

maar na eenigen tijd overlijdt ook Heathcliff, en in het diepst van den nacht wordt hij begraven, volgens zijn verlangen, naast Catherine Linton, die hij evenzeer heeft lief gehad als gehaat.

Tegen het eind van het boek komt er even een lichtstraal.

De jonge Hareton Earnshaw schijnt verliefd te zijn geworden op de tweede Catherine en met haar te zullen trouwen.... maar dit feit wordt vaag gehouden, en het boek eindigt met het bezoek, dat de heer Lockwood brengt aan het kerkhof, waar Heathcliff en zijn Cathy liggen begraven.

'I lingered round them, under that benign sky; watched the moths fluttering among heath and harebells, listened to the soft wind breathing through the grass, and wondered how any one could ever imagine unquiet slumbers for the sleepers in that quiet earth.'

Er is zeer veel over dit krachtige werk geschreven en gediscussieerd. Er is op gewezen, hoe titanisch de karakters zijn, hoe woest het landschap, en hoe machtig de hartstochten woeden in dit boek. Maar ook hoe onmogelijk de toestand is, dat Heathcliff zoo maar in het bezit komt der beide landgoederen. Men heeft de handen samen geslagen van verbazing, dat dit eenzame, ver van de wereld levende meisje een zóódanige menschenkennis en levenservaring te bezitten bleek, en het is daarom, dat men steeds weer den invloed van een man, in casu Branwell, er in meent te herkennen.

Maar waarachtig genie is 'inexplicable and inaccountable'. Charlotte schreef over Emily:

> 'My sister's disposition was not naturally gregarious; circumstances favoured and fostered her tendency to seclusion; except to go to church or take a walk on the hills, she rarely crossed the threshold of our home. Though her feeling for the people round was benevolent, intercourse with them she never sought; nor, with very few exceptions, ever experienced. And yet she knew them: knew their ways, their language, their family histories; she could hear of them with interest, and talk of them with detail; minute, graphic, and accurate; but *with* them she rarely exchanged a word. Hence it seemed that what her mind had gathered of the real concerning them, was too exclusively confined to those tragic and terrible traits of which, in listening to the secret annals of every rude vicinage, the memory is sometimes compelled to receive the

> impress. Her imagination which was a spirit more sombre than sunny, more powerful than sportive, found in such traits material whence it wrought creations like Heathcliff, like Earnshaw, like Catherine. Having formed these beings she did not know, what she had done.'

Als er iets autobiographisch zit in Emily's roman, dan moet het wezen in 'the rebellious, gloomy spirit of Heathcliff'.

Wuthering Heights wordt heden ten dage beschouwd als een der sterkste en geniaalste romans, ooit in de Engelsche taal geschreven, en er zijn eindeloos veel edities van verschenen, ook geillustreerd.

Anne Brontë. Acton Bell. Agnes Grey.

Agnes Grey is de eenvoudige, ietwat conventioneele geschiedenis van de jongere dochter van een dominee, die in poovere omstandigheden leeft. Zij besluit gouvernante te worden, en haar eerste betrekking bij de familie Bloomfield wordt nogal uitgebreid beschreven. Hoogst waarschijnlijk hadden de vervelende ongezeggelijke kinderen hun prototype in het werkelijke leven, en beschrijft Anne eenige leerlingen, die zij zelve heeft gehad.

Na deze betrekking wordt Agnes Grey gouvernante in een meer beschaafd gezin op Horton Lodge, waar zij twee leerlingen heeft, Rosamond, een hartelooze beauté, coquet tot in haar vingertoppen en Matilda, een wilde meid, die alleen belang stelt in honden en paarden, en die vloekt als een soldaat.

Thans verschijnt een dominee ten tooneele, Weston genaamd, die ampel gelegenheid heeft, het lieve, mooie karakter der gouvernante te leeren kennen, evenwel om slachtoffer te worden van de gewetenlooze Rosamond. Agnes Grey bekent in haar dagboek haar liefde voor Weston, maar weet, dat zij geen hoop mag voeden, en na den dood van haar vader vestigt zij zich met haar moeder op een klein zeeplaatsje. Hier verschijnt, na eenigen tijd, dominee Weston, die een goede standplaats heeft gekregen; hij doet haar een huwelijksaanzoek; zij neemt het aan en hun huwelijk wordt met drie aardige kinderen verrijkt.

The Tenant of Wildfell Hall.

Zoodra zij *Agnes Grey* had voltooid, begon Anne weer aan een nieuwen roman. *The Tenant of Wildfell Hall* is niet zeer bekend

geworden. Het onderwerp: de ondergang van een karakter door ondeugden en drankzucht ‘lag’ niet zoo goed aan Anne's stille, simpele natuur. Evenwel had zij, zegt Charlotte:

> ‘.... in the course of her life been called on to contemplate near at hand, and for a long time the terrible effects of talents misused and faculties abused; hers was naturally a sensitive, reserved, and dejected nature; what she saw (Charlotte zinspeelt hier op hun broeder Brannwell en diens onverantwoordelijk gedrag) sunk very deeply into her mind, it did her harm. She brooded over it, till she believed it to be a duty to reproduce the details (of course with fictitious characters, incidents, and situtations) as a warning to others. She hated this work, but would pursue it.... She must be honest; she must not varnish, soften or conceal....’

The Tenant of Wildfell Hall verscheen in Juli 1848, wederom in drie deelen. Het werd over het algemeen ongunstig beoordeeld, toch was er tegen het einde van het jaar reeds een herdruk noodig, en voor deze niuewe editie schreef Acton Bell een voorrede, waarin ‘hij’ zei, dat als dit boek:

> ‘.... prevented one thoughtless girl from falling into the very natural error of the heroine, it would not have been written in vain.’

The Tenant is krachtiger en beter geschreven dan Agnes Grey, maar het boek is een ‘tendenz-roman’. Swinburne noemde het ‘study of utterly flaccid and invertebrate immoraliy’.

The Tenant of Wildfell Hall doet ons-van-heden ietwat ouderwetsch aan; het is in den vorm van brieven, geschreven door den hoofdpersoon aan een vriend, en het begin is de lange dagboekhistorie der heldin, zooals het met de vroegste romans bijna altijd het geval is geweest.

De held van het verhaal is Gilbert Markham, ongehuwd, en gevierd door de meisjes van zijn kennis. Wildfell Hall, dat lang heeft leeg-gestaan, komt nu bewoond te worden door een geheimzinnige vreemdelinge, een weduwe met een zoontje, mevrouw Graham genaamd, en Gilbert Markham wordt weldra op deze dame verliefd, doch er loopen geruchten, dat zij in connectie staat met den

eigenaar van Wildfell Hall, den heer Lawrence. Deze geruchten maken Gilbert bitter jaloersch.... ongemotiveerd, daar de heer Lawrence niemand anders is als mevrouw Graham's broeder, maar daar de heer Gilbert dit niet weet, beleedigt hij hem en vecht met hem. Maar dan geeft mevrouw Graham aan Gilbert haar dagboek over de laatste zes jaren, en hierin wordt haar ellendig leven verhaald met haar echtgenoot, die dronk, zijn vrouw slecht behandelde en haar ontrouw was, en vertelt zij, hoe zij van hem weggeloopen is, en onder een aangenomen naam in een huis van haar broer is gaan wonen.

Wanneer haar man lijdende is aan delirium keert zij tot hem terug, en na zijn dood hertrouwt zij met Gilbert Markham.

Charlotte schreef aan haar uitgever en vriend W.S. Williams:

'You will have seen some of the notices of Wildfell Hall. I wish my sister felt the unfavourable ones less keenly. She does not *say* much, for she is of a remarkably taciturn, still, thoughtful nature, reserved even with her nearest of kin, but I cannot avoid seeing that her spirits are depressed sometimes.

The fact is, neither she nor any of us expected that view to be taken of the book which has been taken by some critics. That is had faults of execution, faults of art, was obvious, but faults of intention or feeling could be suspected by no one who knew the writer. For my own part, I consider the subject unfortunately chosen; it was one, the author was not qualified to handle at once vigorously and truthfully. The simple and natural, quiet description and simple pathos are, I think, Acton Bell's forte. I liked *Agnes Grey* better than the present work.'

En met dezen roman eindigt de korte literaire carrière van Anne's 'brief, blameless life'. Den 28en Mei 1849 stierf het zachte, innige kind en haar laatste woorden tot haar zuster Charlotte waren met haar stille, stervende stem: 'Take courage....'

In 1936 hoop ik mijn studie over de Brontë's te vervolgen met een beschouwing over het werk van Charlotte, te beginnen met haar allervroegste producties, die *thans eerst* zijn uitgegegeven, en die, gelukkig, in mijn bezit zijn gekomen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie

Top Naeff. *Een huis in de rij.* Van Holkema & Warendorf, Amsterdam.

Dit nieuwe boek van Top Naeff is mijns inziens een meesterwerk. Waarom een meesterwerk? Omdat het *heelemaal* goed is, goed van karakterbeelding, van psychologie, van realiteitsweergave, van stijl. Met stijgende bewondering, met steeds gelijk blijvende innerlijke bevrediging, heb ik dit werk gelezen, dat onder den al te eenvoudigen titel een uitnemend waargenomen brok waarlijk leven verbergt. Nergens, nóóit, heeft de schrijfster de werkelijkheid geweld aangedaan; elk gesprek, elke handeling, elke overpeinzing, elk gevoel der personen is aannemelijk en verantwoord. Deze roman is boeiend in den besten zin van het woord, en tot de laatste bladzijde houdt hij onze aandacht vast met onverminderde kracht. De figuren *leven* voor ons; in de beschrijving ervan detoneert geen enkel detail: hoe voortreffelijk is de practische, soliede, sterke Toos geteekend, met hoeveel liefde heeft Top Naeff de nobele, sensitieve kunstenaarsnatuur van Gustaaf Rippe nagevoeld, en met hoeveel inzicht en begrip is Hilde, de frivole, oppervlakkige, en tegelijk fijnzinnige en goedhartige, artistieke en menschelijk-feilbare, de sensueele en acrotismische, gegeven! Nogmaals, hóe lang men het bekijkt, en er over nadenkt, dit boek is een precieus geschenk, ons door de schrijfster (toegedacht met het haar eigen zelfvertrouwen, dat *volkomen* recht heeft van bestaan.

‘Een huis in de rij’ wacht een lange toekomst, en zal menigeen even lief en dierbaar worden als het geniale ‘Voor de poort’.

Het lezend publiek houdt over het algemeen in critiek niet van louter lof: ziehier dus één aanmerking, op een omstandigheid, die zich echter, van het standpunt der schrijfster zeer goed laat verklaren: al schrijvende heeft Top Naeff de door haar gecreëerde menschen zoo lief gekregen, dat zij er niet van scheiden kan. Zij schrijft voort en voort, vertelt de eene episode na de andere, en laat jaren en jaren nà het oogenblik, dat Gustaaf zijn illusiebestaan afsloot, afsluiten *moest,* voorbij gaan, zonder dat zij het bemerkt. Wat is nu het geval? Wij zijn zeer zeker genoegzaam geïnteresseerd

in de familie Rippe, om te willen weten, hoe het hun verder ging, maar..... de roman, die, tot bladzij 380 kennelijk absoluut in het *heden* speelt (het toiletje op blz. 274 is hiervan o.a. wel een zeer 'sprekend' bewijs) daarna opeens een anachronisme wordt, want blijkbaar tien, vijftien jaren vroeger is gebeurd! Hetzelfde was het geval met *Voor de Poort,* waarop ik indertijd eveneens heb gewezen; ook toen kon de schrijfster moeilijk een slot vinden... en misschien zou Top Naeff, die in de gelukkige omstandigheid van b.v. een Elisabeth Barrett Browning verkeert: van alleen te hoeven schrijven, als zij er zich volmaakt geïnspireerd en gestemd voor gevoelt, beter doen, éér zij begon, eerst te wachten, totdat de compositie in haar geest en verbeelding geheel en onveranderlijk vast stond. 'Ik weet nooit, als ik ga schrijven, wat het worden zal, een novelle of een roman,' heeft Top Naeff eens gezegd: welnu, laat zij, die nooit onder hoogdruk heeft te werken, dan liever wachten met den aanvang van haar werk, totdat zij het *wel* weet. Dit is de goed-gemeende raad van iemand van veel ervaring en veel routine! Deze 'aanmerking' doet echter niets af aan mijn groot enthousiasme voor *Een huis in de rij,* een uitgave, waarmee ik heel blij ben, en die ongetwijfeld door een breed publiek van ganscher harte zal worden liefgehad en innig gewaardeerd.

C. van Lienden-de Greve. Van Holkema & Warendorf, Amsterdam.

De overgang van Top Naeff naar C. van Lienden-de Greve is wel héél groot! maar om den vorstelijk-verzorgden maaltijd, dien we genoten, behoeven we daarom het zoete 'toetje' niet te versmaden, dat op zichzelf ook heel smakelijk kan zijn. Deze nieuwe schrijfster heeft durf en vaardigheid, en haar eersteling, vlot, levendig, geanimeerd geschreven, geeft op aardige, aantrekkelijke wijze een modern levensbeeld.

S.J.G. Premsela-den Boer. *De jeugd van Jettie Verhoeken.* Z.H. Uitg. Maatschappij, 's-Gravenhage.

Ook deze eersteling leest aangenaam. Mevr. Premsela vertelt oprecht en onomwonden alle *ups and downs* uit een meisjesleven;

en ook deze *tranche de vie* brengt ons weer wat nader tot de kennis der ingewikkelde vrouwelijke psyché. Bizonder geslaagd is de serie ‘Kleine geschenken’, waarin dit even eerlijke als welbeheerschte verhaal verscheen.

Marie Gevers. *Guldentop.* Z.H. Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

Verrukkelijk, verrukkelijk boekje. Zoo frisch en jong en bekoorlijk als een bouquet versche rozen. Zelfs de strengste, strakste geest zal hierdoor nog worden gecharmeerd, evenzeer als door het spel van witte wolken over een pastelblauwe lucht, het fladderen van vlinders over kleurige bloemen, het schuimen der golven op het zonbeschenen strand.....

Henriëtte van Eyk. *Gabriël, De geschiedenis van een mager mannetje.* Querido, A'dam.

Ik herinner mij, dat *Gabriël* (misschien gedeeltelijk) is verschenen als een cahier der Vrije Bladen en dat het toen door de jongeren nogal geprezen is. Maar het lijkt mij toch werkelijk ‘overdone’, als men hier en daar Henriëtte van Eyk ‘onze eenige humoriste’ hoort noemen. Een ongebreidelde fantasie, een stuurloos voorthollen op allerlei vreemde paden, is soms wel grappig, is soms wel amusant, - maar humor, het product van een zeer fijnen, lichtelijk ironischen, diep-peilenden, het tragische, zoowel als het comische evenzeer exact aanvoelenden geest, is toch nog wel iets anders! Deze wilde, onsamenhangende droom staat op een vrij wat lager niveau en ontkomt volstrekt niet altijd aan het epitheton ‘goedkoop’. Een beetje meer zelfbeheersching zou aan het werk van deze schrijfster zeker ten goede komen; we zouden dan niet meer onthaald worden op een ‘verhaal’, dat wel iets heeft van ‘a tale told by an idiot’; Henriëtte van Eyk heeft capaciteiten genoeg, - laat zij ze dan ook gebruiken; haar werk zal er stellig aan blijvende waarde door winnen.

C.N. Ritter-Landré. *De 5 en de inbraak.* Z.H. Uitg. Maatsch., 's-Gravenhage.

Henriëtte van Eyk zou onze eenige humoriste zijn? 't Mocht wat! Deze verrassende eerstelinge van mevr. Ritter bevat humor in rijke

mate, maar van een veel substantiëeler gehalte dan het borrelende spuitwater van Henriëtte van Eyk's fantasie. Hier is niet alleen een ongeremde verbeelding aan het werk, neen, mevr. Ritter dischtons reëele feiten op, en alleen de wijze van voorstellen maakt ze humoristisch, zoodat we er nu en dan hartelijk om moeten lachen. Deze roman is stevig gebouwd, men heeft er overal houvast aan, en in den tegenwoordigen tijd, nu men wat echte vroolijkheid zoo goed gebruiken kan, is *De 5 en de inbraak* een ware verkwikking, waarvan het succes onmogelijk uitblijven kan.

Marianne Philips. *Het oogenblik.* C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

Marianne Philips, die hoe langer hoe meer op den voorgrond komt, heb ik altijd zeer gunstig kunnen beoordeelen. (Des te meer verwondert het mij, haar *Bruiloft in Europa* niet ter recensie te hebben ontvangen.) Deze bundel verhalen legt opnieuw getuigenis af van haar veelverscheiden talent, dat deze schrijfster altijd smaakvol genoeg is ‘van vreemde smetten’ (in casu tendenzen) vrij te houden. In deze novellen wordt het gevoel vaak verborgen achter een zeker wrang cynisme, maar geen oogenblik verliezen wij den indruk, dat hier aan het woord is een schrijfster van diep sentiment en van groote knapheid. De laatste schets *Weensche film* zou niet misplaatst zijn geweest in de *Contes cruels* van Villiers de l'Isle Adam.

Leck Fischer. *Toen het Maandag werd.* Vert. Dr. Annie Posthumus. Z.Holl. Uitg. Mtsch., 's-Gravenhage.

De boeken der Cultuur-serie van de Z.H. Uitg. Mtsch. zijn door hun kloek formaat, de als schilderijen zoo fraaie omslagteekeningen, welverzorgdheid van hun uitzicht, den uitstekenden druk, alreeds een voornaam en kostbaar bezit, maar ook *de keuze* der boeken is onfeilbaar, zoodat de inhoud altijd iets bijzonders is, en ons intellect en ons gemoed blijvend verrijkt. Drie dagen uit het leven van één gezin..... maar in deze drie etmalen synthetiseert zich de geheele moderne wereld: wij allen voelen iets van de spanning en de onrust, die de uitnemend geteekende fictieve personen zèlf ondervinden. Ook iets kenmerkends voor de Directie der Z.H. Uitg.

Mtsch. zijn de altijd voortreffelijke vertalingen; uit het Deensch werd bovengenoemd boek in het Hollandsch zuiver overgebracht door Dr. Annie Posthumus. (Eigenaardig doet het aan, telkens te lezen: ‘Svea vroeg’, enz., waar wij gewoon zijn te zeggen: ‘vroeg Svea’.)

Jo Roger-Tourte. *Drie jaren tentleven.* J. Noorduin & Zn., 's-Gravenhage.

Twee ondernemende jonge menschen zijn den aardbol omgetrokken. Zij hebben er drie jaar over gedaan en in dien tijd zooveel gezien en zooveel beleefd, dat het vrouwtje er een geheel boek over heeft kunnen schrijven, dat boeiender leest dan den meest sensationeelen roman. De tekst is verlucht naar teekeningen en fotografische opnamen. En wie van reisverhalen houdt, vindt er hier een om van te smullen zoo interessant.

Trygve Gulbranssen. *En eeuwig zingen de bosschen.* Z.H. Uitg. Mtsch., Den Haag.

De knapste en het meest de aandacht trekkende Noorsche auteur van het oogenblik is Trygve Gulbranssen, en zijn eerste boek is thans onder het bereik van het Hollandsche publiek gebracht door de voortreffelijke vertaling van Dr. Annie Posthumus. Wij in Nederland hebben altijd een ‘zwak’ gehad voor Noorsche, Zweedsche en Deensche productie, maar ieder zal moeten erkennen, dat deze krachtige, indringende auteur een grandioos aspect op het leven geeft, en de oudere schrijvers: Jonas Lie, Gustav af Geyerstam, Axel Lundegard en zelfs Herman Bang verre, verre achter zich laat, Dit boek met den suggestieven omslag is een cadeau van blijvende waarde, dat door iedereen zal worden geapprecieerd.

Anna van Gogh-Kaulbach. *Schaduwkinderen.* A.W. Sijthoff, Leiden.

Met de haar eigen, vaste hand zet mevrouw Van Gogh twee levens naast elkaar, van een paar meisjes, die zij met den suggestieven naam van *Schaduwkinderen* betitelt. Zeer knap, zooals deze ernstige, degelijke schrijfster dat kan, ontwikkelt zij hunbeider leven op logische wijze, dat van Nora, hetwelk voert naar den dood, dat van Lies, dat leidt naar het geluk. Een mooi, heel mooi boek.

Willy Corsari. *Alleen maar Peter.* H.P. Leopold's U.-M.N.V., 's-Gravenhage.

Willy Corsari is de eenige schrijfster in Nederland, die overeenkomst toont met Vicki Baum. Ook zij bezit een universeelen geest, een cosmopolitische menschenkennis, een exact voorstellingsvermogen, een heldere fantasie. En met deze vergelijking tusschen de beide schrijfsters bedoel ik natuurlijk voor Willy Corsari niets dan lof. Want het hindert mij altijd, als ik would-be-critici 'von oben herab' over Vicky Baum zie schrijven. En wederom, als zoovele malen, zou ik hun willen vragen: Laast ge *alles* van deze schrijfster, die ge verguist? Ook, behalve de boeken, die iedereen kent (*Menschen im Hôtel, Zwischenfall in Lohwinckel, Eingang zur Bühne*), *Das grosze Einmaleins, Feme, Leben ohne Geheimnisz,* maar bovenal dat gave, onovertrefbare meesterstuk *'Hunger'* in *Die andern Tage*? En zoo niet, spaar ons dan in 's hemelsnaam uw oppervlakkigen hoon.

Alleen maar Peter kan *in essentie* vergeleken worden met: *Leben ohne Geheimnisz*; alleen 'in essentie', want Willy Corsari bezit, gelukkig, oorspronkelijkheid en kracht en inventievermogen genoeg. Fijn en gevoelig is dit boek en getuigend van een zuiver inzicht in de enigmatieke psyché eener actrice en vrouw.

Jo van Ammers-Küller. *Prins incognito.* Meulenhoff, Amsterdam.

Wat een buitengewoon gelukkig gekozen titel voor een buitengewoon aantrekkelijk, modern en zeer goed geschreven boek. Dat mevrouw van Ammers een knappe auteur is, wisten we al lang; dat zij een *clever plot* kan ensceneeren, wisten we óók, eveneens dat zij vlot en aangenaam schrijft. *Prins incognito* is daar een nieuw voorbeeld van. Het boek houdt u vast, en ge legt het niet neer, alvorens de laatste bladzij is gelezen. (Dat Julia, zonder dit te weten, juist kamers huurt bij de echtgenoote van den jongen man, met wien zij een liefdesverhouding begonnen is, is wel wat heel toevallig, - maar ja, anders zou een zeer goed gedeelte van den roman niet geschreven hebben kunnen zijn. Ook geloof ik nooit, dat tijdens de ziekte van Friedel, de verwende Julia zèlf zoozeer de handen uit de mouw zou hebben gestoken, zij zou natuurlijk een

noodhulp of ten minste een werkster hebben genomen.) De karakters zijn met vaste, strakke lijnen neergezet, en de huwelijksverhoudingen zijn met zeer juist psychologisch inzicht en geheel *up to date* behandeld.

Mia Kloek-Pirée. *Acht lezingen.* Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Zooals men weten zal, is Mia Kloek-Pirée de Directrice van het Instituut Coué te Amsterdam, en deze acht lezingen worden voorafgegaan door een inleiding van Mme. Coué, de echtgenoote van den schrijver van het leerzame boekje *La Maîtrise de soi-même,* dat tegelijk twee functies vervult: het onderdrukken van den eeuwigen angst der menschen..... en het opwekken der beste en hulprijkste levenskrachten. Moeten wij niet iedereen erkentelijk zijn, die ons het onbegrijpelijke, benauwende, vreesaanjagende leven helpt dragen? Er is niemand, krachtig, zelfbeheerscht en compleet genoeg, om niet wel eens een bemoediging, een steun, een ópstoot noodig te hebben. Ik raad iedereen aan deze lezingen van Coué's trouwe en sterke discipel te lezen en ernstig te overwegen; ik meen, dat iedereen er wel iets in vinden kan, wat hem bemoedigt en steunt, en hem leert ‘spreken met zijn innerlijk Ik’, zoodat ‘rust, kracht en blijheid’ zijn deel zullen worden.

Boeken voor de jeugd.

Ditmaal dragen de boekgeschenken der firma Kluitman te Alkmaar, die zichzelve overtreft in haar nieuwe uitgaven (en dat wil wat zeggen!) het karakter van boeken, die ook door ouderen graag zullen worden gelezen. Speciaal heb ik het oog op *Andy's gouden stippen* door A.M. Nachenius-Roegholt, en *De drie* door Minnie de Winter. Beiden behandelen een nieuw onderwerp, namelijk de disharmonie in het ouderhuwelijk, waaronder de kinderen lijden. Minnie de Winter bewerkt door dochterlijke tusschenkomst een gelukkig einde, en mevr. Nachenius, op blz. 187 geeft het jeugdig publiek een behartenswaardige les, om overal ‘de gouden stippen’ in het leven op te merken en te waardeeren. Een alleraardigst boek is *Mieps en Gé op reis naar Zweden,* gezellig, levendig en frisch. (Illustraties van Hans Borrebach, mevrouw

Midderigh-Bokhorst, Miep de Feyter.) Met het uiterlijk der ‘boeken van Kluitman’ kan moeilijk worden geconcurreerd, ze spannen, wat formaat, kleuren, druk en..... prijs betreft, heusch wel de kroon.

Ook de jongens worden verrast met het boeiende, opgewekte, uitstekend-gecomponeerde: *Kees maakt carrière* van A.D. Hildebrand (ill. Hans Borrebach). Dit natuurlijke, eenvoudige, vroolijke en toch ook ernstige boek maakt een zeer prettigen indruk. *De gewonnen kano* door Nico v.d. Hoeven (geïll. Titus Leeser) is een Hollandsche avonturen-roman van de beste soort, waarbij een paar ‘jongens van Jan de Witt’ blijk geven van moed, beleid en speurzin. Voetbal beslaat in dit verhaal een groote plaats, waardoor menigen jongen zal worden gewonnen, evenals door *De mooiste overwinning* door A. van Welsenes, dat den bekenden Han Hollander, zooals hij in een voorwoord zegt ‘in 't hart is gegrepen’. Zonder dat de auteur moraliseert, heeft zijn boek een uitstekende opvoedkundige werking, en het slot ontroert. De illustraties van Hans Borrebach zijn als altijd ‘juste à point’. Een prachtige collectie wederom.

Lout de Bruine. *Blafhoek.* J. Noorduyn & Zn., 's-Gravenhage.

Zoo dikwijls heb ik verlangd naar eens een geheel nieuw onderwerp voor een meisjesboek. Welnu: hier is er een: een meisje wordt assistente in een hondenkennel (de aantrekkelijke omslagteekening toont haar met twee prachtige witte barzoïs), en het heele verhaal wordt zoo aardig en levendig verteld, dat jongemeisjes dol en dol zullen zijn op dit boek.

Van Gorcum's *Naar 't zonlicht toe.* Assen.

In deze allerprettigste serie zijn weer eenige zeer goede nummers verschenen. De uitgaafjes in kartonnen omslag zien er zeer verzorgd uit, met mooien druk en goede illustraties. Ditmaal ontvingen we het roerende: *Een dessajongen* van Marie C. van Zeggelen (naverteld door L. Gerlach), *Jan en Karel van Terschelling* door C.A. Elink Schuurman; en twee Kerstverhalen van onze hoogst gewaardeerde Ida Heyermans. Deze boekjes zijn bij uitstek geschikt als geschenk voor Kerstmis.

Percy Westerman. ***De strijd in de lucht.*** **J.H. Brinkgreve-Entrop.** ***Meisjes die vliegen.*** **Felicie Jehu.** ***Viola heeft vacantie.*** **Gebrs. Kluitman, Alkmaar.**

En daar komt nog een extra-verrassing, waarmee Gebr. Kluitman het jonge volkje in royale gulheid bedenkt. Eerstens het prachtige jongensboek, door Jhr. v. Nahuys uitstekend voor Holland bewerkt, en knap geïllustreerd door R. van Looy. Fantastisch en spannend in de hoogste mate! En de meisjesboeken? Ik had onze lieve, trouwe Felicie Jehu al gemist: geen nood, daar is zij weer en met wat een aardig onderwerp! Wat Felicie Jehu doet, doet zij goed en alle ouders zullen een boek van haar graag aan haar dochtertjes geven. Maar ook: *Meisjes die vliegen* mag er zijn. Kostelijk, origineel en goed verteld. Schattige platen van Miep de Feyter.

Claudine Bienfait. ***Het huisje in de bergen.*** **Meulenhoff, Amsterdam.**

Het gaat goed, het gaat goed met onze meisjesboeken! Al meer en meer laten onze schrijfsters de geijkte, banale onderwerpen varen, en brengen ons iets nieuws, iets frisch', iets oorspronkelijks. Zoo ook Het huisje in de (Zwitsersche) bergen, waar we mèt de schrijfster een pooslang alleraangenaamst verblijven, in wisselende vreugd en verdriet. Hoe goed heeft Claudine Bienfait haar personen getypeerd, vooral het figuurtje der kleine Stien en de uitbeelding van den gevoeligen Flip zullen ons nog lang in de gedachten blijven.

Anke Servaes. ***Spreekuur.*** **Hollandia-Drukkerij, Baarn.**

Anke Servaes' *Bezoekuur* ligt ons nog versch in het geheugen, omdat de inhoud er een was, die een klein boekje groot maakt. Wij zijn blij met dit nieuwe werkje van de sympathieke schrijfster, die zoo gevoelig en tegelijk met zooveel fijnen humor vertelt. Deze lectuur stemt ons weemoedig en toch tegelijk hoopvol..... en wij zijn dankbaar, dat naast het ontzaglijke lijden er ook troost en hulp bestaat, gebracht door zachte, begrijpende naturen als van Zuster Anneke - van wie we nog veel meer momentopnamen verwachten! Het allerkeurigste uitgaaf je in soberen band met zeer mooi papier en druk zal stellig zijn weg wel vinden.

***De Boerderij.* Het nieuwe Verkade Album, Zaandam. Tekst van H. Kuylman. Illustraties van C. en H. Rol en J. Voerman Jr.**

De Albums van Verkade zijn beroemd en algemeen bekend in den lande, maar van dit nieuwe exemplaar ben ik werkelijk verrukt. Het is even belangwekkend als aardig, en begint men er eenmaal in te bladeren, dan kan men niet rusten, eer men de laatste letter van den tekst gelezen, het laatste plaatje bekeken heeft. Jongen, jongen, wat komt er allemaal kijken bij een boerderij, aan granen, bloemen, boomen, bloesems, vruchten, beesten, pluimvee, vogels, insecten, werktuigen, - in lente, zomer, herfst en winter! Dit boek is niet alleen leerzaam het is een ware schat, en de kinderen, ja, haast elk gezin, zullen er 'reuzeblij' mee zijn. Dat is nog eens een toepasselijk geschenk voor Nederland! met zijn vakkundigen tekst en zijn menigte, technisch-verantwoorde, maar toch zoo charmante, en hier en daar zelfs poëtische plaatjes. Het is ons werkelijk, als hadden we een poos dit frissche, vrije, maar ook nuttige en werkzame buitenleven meegemaakt, dat zóó innig genoeglijk voortrolt, dat we er maar niet genoeg van kunnen krijgen, terwijl we ons met de meest belangrijke en veelverscheidenste indrukken voelen verrijkt.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Tot mijn spijt te laat, om nog te worden besproken, ontvingen wij: (H. Meulenhoff, Amsterdam) Emmy van Lokhorst. *Aanloop.* Fenna de Meyier. *Het leven gaat door,* die ik hier met genoegen aankondig, tevens de aandacht vestigend op een nieuwe, welkome, goedkoope, en toch keurig verzorgde serie: Zilveren Wiekslagen.

J.K.-R.v.S.

Ontvangen herdrukken, vertalingen, bloemlezingen, brochures, enz.

H.S. Ashton. Rembrandt. Vert. van *C.J. Kelk.* - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.
Het nieuwe Ned. proza in novellen, verz. door *H. Godthelp* en *A.F. Mirande.* - J.B. Wolters, Groningen.
Hervey Allen. De eenzame tweelingbroeder. Vert. *J. Hedley-Roggeveen.* - Elsevier, Amsterdam.
Van Gorcum's Tooneelfonds. Onder redactie van David Tomkins. Serie voordrachten, samenspraken, zangstukjes enz. Nrs. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29.
Th. Metz. Mangkoe Negaran. - Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam.
J.E. Esslemont. Baha'U'llah. - Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam. Vert. *A. Mulder-Engelken.*
Zeventiende eeuwsche syntaxis door *Dr. G.S. Overdiep.* 1e en 2e druk.
Dr. Albering. Vergel, syntax. Studie v.d. Reimond en de vier Heemskinderen - Beiden J.B. Wolters, Groningen.
Stefan Zweig. Triomf en tragiek van Erasmus. - A.A.M. Stols, Maastricht.
W. Koninckx. Overzicht Dertig jaar in dienst van de kunst. - Kunst van heden, Antwerpen.
W. Fernandez Florez. Vert. *H.v.d. Leeuw.* - W.B., Amsterdam.
L.J. Breman. Wereldcrisis. Is er een uitweg?. - V. Gorcum & Co., Assen.
Georges Lakhovsky. Le racisme et l'orchestre universel. - Félix Alcan, Paris.
J. Karsemeyer. De dichter Jeremias de Decker. Dissertatie. - Uitg. Mtsch. Holland, Amsterdam.
Dr. A. Abas. Astrologie bezien in het licht v.d. moderne wetenschap - Kosmos, Amsterdam.
La Nésos Homérique. *Dr. J. Goekoop de Jongh.* - Groningen, Erven B.v.d. Kamp.
De Holl. schilderkunst in de 17e eeuw door *Prof. Dr. W. Martin.* Proefafl. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
Inayat Khan. The mind world. Yersterday, tomorrow. - Kluwer, Deventer.
Onze kinderversjes van vroeger en nu. 6e dr. - Meulenhoff, Amsterdam.
H. Godthelp en *A.F. Mirande.* Het nieuwe Nederlandsche proza in novellen. 2e dl. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Dr. A. van Selms. Ezra en Nehemia. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Marcelle de Somer. Facultés intellectuelles et qualités morales. - 'La Flandre libèrale', Gand.
Dr. D. Loenen. Mens en Maatschappij in Plato's Republiek. - Van Gorcum & Co., Assen.
Charivarius. Ruizerijmen, 4e dr. - Tjeenk Willink & Zn., Haarlem.
Security and Defense. Carnegie Endowment New York and Restoration of Int. Trade.
Feho. De heilige Thomas More. - Henri Bergmans & Cie, Tilburg.
M. Rondet-Saint. Des fjords à Moscou. - Société d'Editions georgr., marit. et colon, Paris.
Frederik van Eeden. Van de koele meren des doods. 3e dr. - W.B., A'dam.

Prof. Dr. v.d. Leeuw. Muziek en Religie. - H.J. Paris, Amsterdam.
H. Fuchs. Luchthavens. - Meulenhoff, Amsterdam.
Zeventiende Jaarverslag 1934. Vereeniging Hendrick de Keyser.
J.B. van Heutz. Oranje of rood. Firma J. Herberts. - Uitg. Elst (G.).

Arthur Henderson. Een weg tot vrede. Vert. *Ada Geyl.* - W.B., A'dam.
Dr. Jan Romein. Grondstoffen en politiek. - W.B., Amsterdam.
Dr. J.F.M. Sterck. Vondel-brieven. - W.B., Amsterdam.
Lajos Kassak. Achterbuurt. Vert. *M. Szekely-Lulofs.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
J. Kuiper. Nederland. Een nationaal geschrift. - M.O. Jongbloed, Leeuwarden.
Drs. J. en Drs. A.M. de Groot. - (Boekh. W. ten Have, Amsterdam.) Met of zonder Colijn.
L'école libre des sciences politiques. Paris. Rue Saint Guillaume.
J.H. Scholte. Schau und Gedanke in der Dichtung. - Allard Pierson-stichting, Amsterdam.
E. van Hinte. Abessynië. - Van Waerberge, Hoogerwerff en Richards N.V., Amsterdam.
Victoria Wolf. Meisje waarheen? Vert. *Herman Middendorp.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
Wolfgang Koeppen. Een ongelukkige liefde. Vert. *Jan Loosders.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
Albert Viksten. Hout. Vert. *N. Boelen-Ranneft.* - W.B., Amsterdam.
Ed. Coenraads. Eiland van geluk. 2e dr. - N.V.W.B., Amsterdam.
W. Somerset Maugham. De bonte sluier. Vert. *N.M.v.d. Wide-Weyerman.* - Boucher, 's-Gravenhage.
Dr. Josef Löbel. Menschen-redders. Vert. *A.E. Hermans-De Roos.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
Thomas Wolfe. Het leven schroeit. Vert. *J.P. Maschmeyer-Buekers.* - Servire, Den Haag.
Dr. N. Westendorp Boerma. Aan gene zijde van het geweten. - H.J. Paris, Amsterdam.
International counciliation. Sept. 1935è Oct. 1935. Carnegie. Endowment. New-York.
Dimitroff klaagt aan. Vert. *J. Carvalho.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.
J. Oterdahl. Het huis met de rozenhaag. 2e dr. - Meulenhoff, Amsterdam.
Nanny Johansson. Naar de groene weiden van het geluk. Vert. *A. en N. Basenau.* - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
Herman Kesser. Opstand in den mensch. - L.J. Veen, Amsterdam. Vert. *Johan v.d. Woude.*
R.C. Muschler. Vert. *Dr. A. Saalborn.* De onbekende. - H. Meulenhoff, Amsterdam.
M. Osorgin. Doodendans. Vert. *Boris Rapschinsky.* - Sijthoff, Leiden.
Boris Laireneff. Russische vrouwen nu. - H. Meulenhoff, Amsterdam.